ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

ANUL IX 1962

17881
BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

DIN SUMAR

DEZVOLTAREA PERSONALITĂŢII UMANE ÎN SOCIETATEA COMUNISTĂ
M. NOVICOV

CU PRIVIRE LA DEFINIŢIA CATEGORIEI DE FORMAŢIUNE SOCIAL-ECONOMICĂ
PAUL POPOVICI

ESENŢA REVOLUŢIEI ŞI A CRIZEI ÎN ŞTIINŢELE CONTEMPORANE ALE NATURII
VALTER ROMAN

DIN ACTIVITATEA P.C.R. PENTRU EDUCAREA TINERETULUI MUNCITOR ÎN ANII ILEGALITĂŢII
GH. MOT

CU PRIVIRE LA APLICAREA DIALECTICII MARXISTE ÎN CERCETAREA ŞTIINŢIFICĂ ŞI ÎN PRACTICA MEDICALĂ
A. MOGA, GH. VĂGĂUNESCU şi D. RĂDULESCU

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

CERCETĂRI FILOZOFICE * ANUL IX, 1, 1962

EA RPR

1995

67

0 JUL. 2005

i 7881

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

ULU 2014

CERCETĂRI FILOZOFICE

IAȘI 2022

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

1

ANUL IX

1962

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

4189

1964

„CERCETĂRI FILOZOFICE" REVISTĂ DE FILOZOFIE
APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

ACAD. C. IONESCU-GULIAN, *redactor responsabil*; ACAD. ATH. JOJA; ACAD. M. RALEA; PROF. T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R.P.R.; PROF. D. D. ROȘCA (Cluj); PROF. DAN BĂDĂRĂU; C. VLAD; N. BELLU, *redactor responsabil adjunct*; H. WALD.

REDACȚIA: BUCUREȘTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, telefon 12.17.90

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Anul IX, nr. 1 1962

SUMAR

Pag.

STUDIIND DOCUMENTELE CONGRESULUI AL XXII-lea AL P.C.U.S.

M. NOVICOV, Dezvoltarea personalităţii umane în societatea comunistă 9

★

PAUL POPOVICI, Cu privire la definiţia categoriei de formaţiune social-economică 23

VALTER ROMAN, Esenţa revoluţiei şi a crizei în ştiinţele contemporane ale naturii 41

ION PASCADI, Amatorismul artistic în socialism 57

AL. LUNGU, Probleme ale aplicării teoriei retrorelaţiei în biologie şi medicină 75

COMUNICĂRI

GH. MOŢ, Din activitatea P.C.R. pentru educarea tineretului muncitor în anii ilegalităţii 99

A. MOGA, GH. VĂGĂUNESCU şi D. RĂDULESCU, Cu privire la aplicarea dialecticii marxiste în cercetarea ştiinţifică şi în practica medicală 115

F. WIENER, Problemele spaţiului în natura vie 123

DISCUŢII

RADU FLORIAN, Cu privire la obiectul materialismului istoric şi al sociologiei marxist-leniniste 135

LECŢII ŞI CONSULTAŢII

HENRI WALD, Muncă, limbaj, gîndire 151

PAGINI DIN ISTORIA GÎNDIRII PROGRESISTE DIN ROMÎNIA

RADU PANTAZI, 150 de ani de la naşterea lui Gheorghe Bariţiu 165

Pagini alese din opera lui Gheorghe Bariţiu 168

Pag.

ACTIVITATEA PRACTICĂ ŞI UNELE PROBLEME ALE DEZVOLTĂRII CONŞTIINŢEI SOCIALISTE

COSTIN CHIRIAC, Rolul consfătuirilor de producţie de la Uzinele de utilaj chimic şi petrolier — Bucureşti, în dezvoltarea iniţiativei creatoare şi a conştiinţei socialiste a muncitorilor 177

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

O lucrare consacrată dezvoltării conştiinţei socialiste în R.P.R. (*P. Beraru* şi *P. Pînzaru*); Rolul abstracţiilor în ştiinţele naturii (*St. Popescu*); Două lucrări de critică a poporanismului (*Z. Ornea* şi *I. P. Marcu*); Norbert Wiener, Cibernetica şi societatea (*Ileana Mărculescu*); Un preţios îndrumar în propaganda ştiinţifică ateistă (*A. Tache*) 187

MIŞCAREA FILOZOFICĂ DE PESTE HOTARE

Probleme filozofice în lucrările celui de-al doilea congres internaţional de cibernetică (*Victor Săhleanu*) 233

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

J. Piaget şi neopozitivismul (*Clara Dan*) 245

NOTE

Note de lectură 249
Note bibliografice 256
Din sumarele revistelor străine 263
Buletin bibliografic 267
Plan tematic al revistei „Cercetări filozofice" pe anii 1962, 1963 269

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИЙ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Год издания IX, № 1 1962

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

ИЗУЧАЯ МАТЕРИАЛЫ XXII-ого СЪЕЗДА КПСС

М. НОВИКОВ, Развитие личности в коммунистическом обществе 9

★

ПАУЛ ПОПОВИЧ, К вопросу об определении категории общественно-экономической формации 23
ВАЛТЕР РОМАН, Сущность революции и кризиса в современных естественных науках 41
ИОН ПАСКАДИ, Художественная самодеятельность при социализме. 57
А. ЛУНГУ, Вопросы применения теории обратной связи в биологии и медицине 75

СООБЩЕНИЯ

Г. МОЦ, Из деятельности КПР по воспитанию рабочей молодежи в годы подполья 99
А. МОГА, Г. ВЭГЭУНЕСКУ и Д. РЭДУЛЕСКУ, К вопросу о применении ма ксистской диалектики в научном исследовании и в медицинской практике 115
Ф. ВИНЕР, Вопросы пространства в живой материи 123

ДИСКУССИИ

РАДУ ФЛОРИАН, Об объекте исторического материализма и марксистско-ленинской социологии 135

ЛЕКЦИИ И КОНСУЛЬТАЦИИ

ГЕНРИ ВАЛД, Труд, язык, мышление 151

СТРАНИЦЫ ИЗ ИСТОРИИ ПРОГРЕССИВНОЙ МЫСЛИ В РУМЫНИИ

РАДУ ПАНТАЗИ, 150 лет со дня рождения Георге Барициу 165
Страницы из творчества Георге Барициу 168

стр.

ПРАКТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ

КОСТИН КИРИАК, Роль производственных совещаний на заводах химического и нефтепромышленного оборудования Бухареста в развитии творческой инициативы и социалистического сознания рабочих 177

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Развитие социалистического сознания в РНР (*П. Берару* и *П. Пынзару*); Роль абстракций в науке (*Ст. Попеску*); Две работы, посвященные критике народничества (*З. Орня* и *И. П. Марку*); Норберт Винер, Кибернетика и общество (*Иляна Мэркулеску*); Ценное руководство по научно-атеистической пропаганде (*А. Таке*) 187

ФИЛОСОФСКАЯ МЫСЛЬ ЗА РУБЕЖОМ

Философские проблемы в работах Второго Международного Съезда по кибернетике (*Виктор Сэхляну*) 233

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

Ж. Пьяже и неопозитивизм (*Клара Дан*) 245

ЗАМЕТКИ

По страницам печати 249
Библиографические заметки 256
Из содержания иностранных журналов 263
Библиографический бюллетень 267
Тематический план журнала „Философские исследования" 1962, 1963 . . 269

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES DE PHILOSOPHIE

IXe année, n° 1 1962

SOMMAIRE

Page

L'ÉTUDE DES DOCUMENTS DU XXIIe CONGRÈS DU P.C.U.S.

M. NOVICOV, Le développement de la personnalité humaine en société communiste 9

★

PAUL POPOVICI, À propos de la définition de la catégorie de formation sociale-économique 23
VALTER ROMAN, L'essence de la révolution et de la crise dans les sciences naturelles contemporaines 41
ION PASCADI, L'amateurisme artistique dans le socialisme 57
AL. LUNGU, Problèmes de l'application de la théorie de rétro-action en biologie et en médecine 75

COMMUNICATIONS

GH. MOŢ, De l'activité du P.C.R. pour l'éducation de la jeunesse travailleuse durant les années d'illégalité 99
A. MOGA, GH. VĂGĂUNESCU et D. RĂDULESCU, À propos de l'application de la dialectique marxiste dans la recherche scientifique et dans la pratique médicale 115
F. WIENER, Les problèmes de l'espace dans la nature vivante 123

DISCUSSIONS

RADU FLORIAN, À propos de l'objet du matérialisme historique et de la sociologie marxiste-léniniste 135

LEÇONS ET CONSULTATIONS

HENRI WALD, Travail, langage, pensée 151

PAGES DE L'HISTOIRE DE LA PENSÉE PROGRESSISTE DE ROUMANIE

RADU PANTAZI, 150 ans depuis la naissance de Gheorghe Barițiu 165
Pages choisies de l'œuvre de Gheorghe Barițiu 168

Page

L'ACTIVITÉ PRATIQUE ET LES PROBLÈMES DU DÉVELOPPEMENT DE LA CONSCIENCE SOCIALISTE

COSTIN CHIRIAC, Le rôle des réunions de production aux usines d'outillage chimique et pétrolier de Bucarest, dans le développement de l'initiative et de la conscience socialiste des travailleurs 177

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

Le développement de la conscience socialiste dans la R. P. Roumaine (*P. Beraru* et *P. Pînzaru*) ; Le rôle des abstractions dans les sciences naturelles (*St. Popescu*) ; Deux travaux de critique du courant *poporanist* (*Z. Ornea* et *I. P. Marcu*) ; Norbert Wiener, Cybernétique et société (*Ileana Mărculescu*) ; Un important guide pour la propagande scientifique-athéiste (*A. Tache*) 187

LE MOUVEMENT PHILOSOPHIQUE À L'ÉTRANGER

Problèmes philosophiques dans les travaux du IIe Congrès international de cybernétique (*Victor Săhleanu*) 233

LA VIE SCIENTIFIQUE

J. Piaget et le néopositivisme (*Clara Dan*) 245

NOTES

Notes de lecture 249
Notes bibliographiques 256
Extraits des sommaires des revues étrangères 263
Bulletin bibliographique 267
Plan thématique de la revue „Cercetări filozofice" pour les années 1962, 1963 269

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

STUDIIND DOCUMENTELE CONGRESULUI AL XXII-lea AL P.C.U.S.

DEZVOLTAREA PERSONALITĂȚII UMANE ÎN SOCIETATEA COMUNISTĂ

DE

M. NOVICOV

Partidul Comunist al Uniunii Sovietice și-a propus să asigure „dezvoltarea multilaterală și armonioasă a personalității umane". „În perioada trecerii la comunism, — citim în programul adoptat de către Congresul al XXII-lea al P.C.U.S. — cresc posibilitățile de *educare a omului nou, în care se îmbină în mod armonios bogăția spirituală, puritatea morală și perfecțiunea fizică*" [1].

Citirea acestor rînduri ne umple de explicabilă mîndrie și bucurie. Dezvoltarea multilaterală și armonioasă a personalității a fost întotdeauna un ideal, un vis al Omului, care și-a găsit întruchiparea în figurile eroilor de legendă. Luptătorii din epopeele homerice sînt prin excelență oameni capabili să se afirme, ca oameni superiori, în toate domeniile de activitate (adică în acele domenii care erau atunci esențiale pentru dezvoltarea progresivă a societății). Eroii pozitivi preferați ai basmelor — la toate popoarele — sînt de asemenea înzestrați cu însușiri excepționale, datorită cărora pot învinge orice obstacol, care li se ivește în cale. Un Făt Frumos este întotdeauna curajos și puternic atunci cînd trebuie să lupte cu zmei, generos și milos cînd are nevoie să-și asigure concursul forțelor naturii, inventiv cînd are de rezolvat probleme de încercare, șiret cînd are în față un dușman perfid etc. Nu există însușire omenească prețuită într-o epocă dată, pe care creatorul popular să nu i-o fi atribuit eroilor săi ideali. Purtători ai unor însușiri care îi fac capabili să rezolve cele mai complicate probleme și să învingă cele mai neprevăzute obstacole sînt și eroii baladelor populare.

Burghezia încearcă să acrediteze, prin reprezentanții ei ideologici, ideea că dezvoltarea multilaterală a personalității umane ar fi, chipurile, în mod fatal îngrădită de societatea omenească. După filozofii burghezi de azi

[1] *Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, în „Scînteia", nr. 5337, din 3 noiembrie 1961.

singura cale de dezvoltare nestingherită a personalității este „eliberarea" ei de orice fel de obligații față de societate.

Marxismul dezminte în mod convingător această concepție absurdă și degradantă pentru om. În virtutea legităților dezvoltării sale progresive, societatea omenească nu poate să nu tindă spre asigurarea condițiilor care permit o cît mai liberă dezvoltare a fiecărui individ component al societății în spiritul înclinațiilor lui firești. Dacă într-adevăr, în anumite stadii ale dezvoltării sale, societatea omenească a trecut prin orînduiri care frînau dezvoltarea personalității, cauza trebuie căutată în natura orînduirilor respective. Este evident că orice orînduire bazată pe exploatarea omului de către om frînează dezvoltarea multilaterală a oamenilor muncii.

Societatea omenească s-a constituit, în esență, ca o comunitate de muncă. O altă bază de constituire a societății omenești n-a existat și nu poate exista. Iar munca omenească are întotdeauna un caracter conștient. Tocmai pe terenul muncii sociale, conștiente se formează și se dezvoltă (pînă și pe treptele cele mai rudimentare ale dezvoltării sociale) simțul perfecțiunii, aspirația spre perfecțiune ca un însoțitor permanent al activității creatoare a omului. Despre starea de lucruri existentă în orînduirea comunei primitive, datele cele mai interesante (și cele mai sintetice) le conține celebra lucrare a lui Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*. Engels încheie cartea sa citînd aceste cuvinte ale lui L. H. Morgan pe care le subliniază : „*Ea* (adică societatea viitorului) *va fi renașterea — dar sub o formă superioară — a libertății, egalității și fraternității din gințile antice*" [1]. Nu putem să nu ne aducem aminte de aceste cuvinte, azi cînd succesele construcției socialismului în U.R.S.S. și în alte țări socialiste ne-au adus în pragul erei comuniste. Comunismul superior va fi cu necesitate și o negație a negației, desființînd toate acele aspecte ale vieții pe care le-au generat orînduirile bazate pe exploatarea omului de către om și care sînt prin natura lor ostile umanității.

★

Contradicția dintre normele impuse de societate și tendința spre dezvoltarea multilaterală a personalității umane se naște din momentul apariției proprietății private și a claselor antagonice. Exploatarea omului de către om este obstacolul principal în calea afirmării forțelor creatoare ale omului. Tabloul degradării umanității ca rezultat al intrării sale în epoca de civilizație a fost zugrăvit cît se poate de sugestiv de Engels :

„Puterea acestei comunități primitive trebuia sfărîmată — și ea a fost sfărîmată. Dar a fost sfărîmată de influențe care ne apar din capul locului ca o degradare, ca o prăbușire de la înălțimea morală simplă a vechii societăți gentilice. Interesele cele mai josnice — lăcomia ordinară, setea grosolană de plăceri, avariția murdară, jefuirea egoistă a averii comune — iată ce inaugurează noua societate civilizată, societatea împărțită în clase ; mijloacele cele mai odioase — furtul, silnicia, viclenia, trădarea — au fost acelea care au subminat vechea societate gentilică fără

[1] K. Marx, Fr. Engels, *Opere alese*, vol. II, ed. a II-a, E.S.P.L.P., 1955, p. 355.

clase, ducînd-o la prăbușire. Cît despre noua societate, în tot timpul celor două mii cinci sute de ani de cînd există, ea n-a fost niciodată altceva decît dezvoltarea unei mici minorități pe seama marii majorități exploatate și asuprite, și acest caracter îl are și acum (la sfîrșitul secolului al XIX-lea — *n. ns.*) mai mult ca oricînd" [1].

Apariția proprietății private și a exploatării omului de către om a alterat raportul firesc între om și societate, întrucît i-a scutit pe unii de necesitatea de a munci (deci de a afirma esența lor omenească), iar pe ceilalți i-a privat de dreptul de a fi stăpîni ai produselor muncii lor. Din acest moment stimulentul natural pentru cucerirea unui grad cît mai înalt de perfecțiune a fost înlocuit cu silnicia. Din clipa în care omul a fost *obligat* să muncească, în folosul unor clase exploatatoare, esența lui umană a fost alterată.

Unii ar putea obiecta cu nedumerire : dar tocmai în epocile de civilizație omenirea a creat cele mai nepieritoare valori care atestă dezvoltarea facultăților specifice ale oamenilor ! Oare progresul — în toate domeniile — ar fi putut fi înfăptuit fără dezvoltarea multilaterală a personalității umane ? Dar marile genii ale umanității, care rămîn și azi din multe puncte de vedere modele neîntrecute de afirmare a personalității umane, n-au apărut și ele oare tocmai în epocile dominate de exploatarea omului de către om ?

Nedumeririle sînt justificate numai dacă privim lucrurile simplist, nedialectic. Este îndeobște cunoscut că trecerile succesive ale societății omenești de la o orînduire la alta au constituit din punct de vedere istoric un progres, dar acest progres are un caracter profund contradictoriu. Secole și milenii întregi civilizația umană s-a dezvoltat pe temeiul unor relații de exploatare a omului de către om. Este o contradicție obiectivă, un dat istoric, pe care evident, nu-l putem nesocoti. Dar cunoscîndu-l, nu putem să nu facem și unele precizări.

Trecerea de la comuna primitivă la orînduirea sclavagistă a creat realmente condiții pentru o mai puternică afirmare a personalității creatoare a omului. Dar le-a creat pentru o infimă minoritate a umanității. Imensa majoritate a oamenilor era exclusă de la aceste condiții, nu avea posibilități de afirmare a facultăților specific umane. Astfel se explică de ce, încă de pe atunci, s-a creat legenda „veacului de aur", care ar fi fost comuna primitivă, legenda care, făurită și răspîndită mai întîi de sclavi, a supraviețuit epocii sclavagiste, ajungînd pînă aproape de zilele noastre, fapt atestat și de aceste versuri ale lui Eminescu :

> Atunci vă veți întoarce la vremurile-aurite
> Ce mitele albastre mi le șoptesc ades,
> Plăcerile egale, egal vor fi-mpărțite ...

Situația creată în orînduirea sclavagistă s-a prelungit și în cea feudală. De bună seamă cuceririle civilizației umane, de care beneficiau în cea mai mare parte doar clasele exploatatoare, se răsfrîngeau într-o oarecare măsură și asupra traiului întregii societăți. Epoca feudală a fost, realmente, și epoca de afirmare a creației populare, a folclorului sub

[1] K. Marx, Fr. Engels, *Opere alese*, vol. II, ed. a II-a, E.S.P.L.P., 1955, p. 273–274.

cele mai diverse forme. Acest fapt istoric se explică şi prin unele particularităţi ale feudalismului european, unde s-a înfiripat o anumită continuitate istorică nu doar între vechile aşezări sclavagiste şi cele feudale, dar şi între organizaţiile gentilice ale barbarilor şi statele feudale pe care aceştia le-au înfiinţat.

Aspectul semnalat este totuşi secundar în raport cu problema pe care o discutăm. Indiferent de unele particularităţi ale cutărei sau cutărei orînduiri, exploatarea omului de către om restrînge şi frînează posibilităţile de afirmare a personalităţii umane, în primul rînd, deoarece condamnă imensa majoritate a populaţiei la munca istovitoare care-l epuizează pe om şi pur şi simplu nu-i dă răgaz „să se contemple pe sine" în rezultatele muncii, iar în al doilea rînd, pentru că pe suprafaţa întregii societăţi distrage o cantitate imensă a energiei umane de la activitatea de afirmare a umanităţii, înspre aceea de apărare a privilegiilor de clasă, a intereselor egoiste ale minorităţii dominante.

În procesul istoric de dezvoltare a societăţii umane orice orînduire nouă aducea cu sine şi un surplus de posibilităţi pentru afirmarea multilaterală a personalităţii umane. Este îndeobşte cunoscut că orice clasă socială nouă, dinamică, intrînd în conflict cu vechea clasă dominantă (devenită între timp reacţionară şi conservatoare), acţionează în perioada de trecere şi de ascensiune şi ca reprezentantă a întregii societăţi. Această lege obiectivă a dezvoltării istorice explică şi prodigioasa înflorire a creaţiei umane în epoca Renaşterii. Identificarea cu aspiraţiile întregii umanităţi îi transforma pe artiştii Renaşterii în titani. Umanismul Renaşterii îşi extrage forţa din acelaşi consens cu mersul istoriei.

Dar ar fi nejust a se exagera pe această bază aportul Renaşterii la acumularea tezaurului de valori ale umanităţii, şi mai ales, de a transforma Renaşterea într-un fel de „vîrf" al dezvoltării care n-a fost şi nu poate fi depăşit. Această tendinţă de „absolutizare" a Renaşterii ascunde de fapt, abil, tot o încercare de apologie a capitalismului. Dacă cercetăm în adîncime umanismul Renaşterii, constatăm că, în pofida splendorii şi generozităţii sale, îi sînt, în fond, caracteristice glorificarea omului doar ca o entitate spirituală, de elită, dispreţul abia camuflat faţă de oamenii muncii, faţă de producătorii direcţi ai tuturor bunurilor materiale ale societăţii. Toate aceste trăsături negative s-au accentuat mereu, în secolele următoare, morala şi ideologia burgheză devenind un obstacol în calea afirmării multilaterale a personalităţii umane, umanismul burghez transformîndu-se într-un umanism fals, demagogic şi diversionist sau în cel mai cras şi făţiş antiumanism.

O trăsătură caracteristică a vieţii sociale burgheze, o constituie individualismul — axa principală a moralei şi ideologiei burgheze. Individualismul este duşmanul de moarte al afirmării personalităţii umane şi, cu toate acestea, ideologii burghezi îl prezintă drept condiţie esenţială a afirmării personalităţii. Şi să nu se creadă că mistificarea e o înşelăciune în sensul banal al cuvîntului. Nicidecum. Această mascaradă ideologică e în logica vieţii.

Sistemul capitalist se bazează pe concurenţa între producători (pe scară mai mare sau mai mică), iar faptul că în locul patronilor de fabrici

și ateliere, lupta de concurență se duce azi în principal între marile monopoluri nu schimbă fondul problemei. În consecință, din punct de vedere al intereselor burgheziei, trebuie susținut tot ce stimulează concurența. Ideologii burgheziei văd în încurajarea concurenței sufletul progresului. Burghezia a înălțat pînă la postură de principiu moral suprem dreptul omului de a se folosi de slăbiciunea semenului său pentru a-și cîștiga, pe seama lui, avantaje personale. Personajul favorit al burgheziei este parvenitul. În conformitate cu concepțiile burgheze, personalitatea omului se dezvoltă cu atît mai mult, cu cît el este mai „liber", iar omul este cu atît mai „liber", cu cît este mai puternic, adică este cu atît mai liber, cu cît situația sa de om bogat îi permit să dispună, după bunul său plac, de destinele altor oameni.

Dar după cum au reliefat toți scriitorii realiști ai secolului al XIX-lea și al XX-lea, tocmai setea de avere și de putere generate de relațiile de exploatare dezumanizează omul, frînează posibilitățile sale de a se dezvolta ca om. Tabloul cel mai sintetic al procesului de dezumanizare al omului sub influența mediului burghez îl găsim în celebrul roman al lui Gorki *Întreprinderile Artamanov*. Averea și puterea îl transformă pe om în sclavul propriilor sale interese meschine, egoiste. Stihia burgheză și mic burgheză, pe drept cuvînt, pot fi asemănate cu o mlaștină care suge din om toate pornirile cu adevărat umane.

Adevărata eliberare a personalității umane nu poate fi atinsă decît după victoria revoluției socialiste. Victoria revoluției socialiste eliberează personalitatea umană și-i asigură posibilități nelimitate de afirmare multilaterală. Înainte de toate pentru că desființează exploatarea omului de către om și posibilitatea acestei exploatări, pentru că asigură — pe această bază — posibilitatea fiecăruia de a se manifesta liber, dezvăluindu-și facultățile, pe care noile relații de producție le stimulează acum din plin, pentru că accesul la valorile culturii devine, în socialism, liber și obiectiv necesar, pentru că îl eliberează totodată pe om de sub jugul servituții față de propriile porniri egoiste, față de propriile depravări, generate de exploatare. Libertatea omului este numai atunci adevărată și desăvîrșită cînd îl reinstaurează pe om în poziția sa de stăpîn al producției sale, ceea ce devine posibil numai atunci cînd omul, ca individ, se eliberează de orice fel de veleități de posesor, și-și poate privi produsul muncii sale numai ca producător, cînd dorința de perfecțiune, cu alte cuvinte, de mărire neîncetată a aportului său la progresul general, devine treptat singurul mobil al activității sale.

Individualistul se crede liber, însă libertatea lui e iluzorie, de fapt el este sclavul veleităților egoiste și al poftelor sale adesea degradante, cît și al prejudecăților care domină în lumea burgheză care-l împiedică să desfășoare o activitate cu adevărat umană, adică dezinteresată, în sensul că are drept scop doar interesul umanității. Marii creatori ai secolului al XIX-lea și al XX-lea, obligați să trăiască, să lucreze și să creeze în ambianța relațiilor burgheze, au putut crea cu adevărat numai smulgîndu-se din păienjenișul acestor relații și ridicîndu-se de fapt (mai fățiș sau mai puțin fățiș) împotriva burgheziei. Dar cîți oameni de talent, care n-au avut puterea s-o facă, au fost obligați la nenumărate compromisuri ideo-

logice şi morale pentru a putea dedica măcar o parte a firii lor umane unei activităţi cu adevărat creatoare. Carul burgheziei a înaintat zdrobind cu miile talentele umane, nemaivorbind de alte mii şi mii, de fapt milioane, pe care inegalitatea economică le-a împiedicat să se afirme măcar. Capitalismul nu numai că nu stimulează dezvoltarea multilaterală a personalităţii umane, ci, dimpotrivă, atunci cînd omul nu are putere să lupte împotriva influenţei degradante a ideologiei şi a moralei burgheze, această influenţă, ca necesitate, îl deformează şi-l schilodeşte.

Pentru a justifica, din punct de vedere ideologic şi moral, amoralitatea dominaţiei sale, burghezia, pe de o parte, a creat un cult al „libertăţii" (al libertăţii de a exploata şi de a muri de foame), dar pe de altă parte, cu aceeaşi perseverenţă i-a educat pe cei exploataţi într-un altfel de „cult", — faţă de statul burghez, faţă de aşa-numitul „interes general" etc., etc. Individualismul se împleteşte organic înlăuntrul sistemului ideologic burghez cu şovinismul, rasismul şi alte producţii de acest fel. În lumea „liberă" a burgheziei, muncitorul nu are drept să atenteze la libertatea exploatării, dar este obligat să se supună — fără a crîcni — unui sistem complicat de obligaţii „patriotice", „obşteşti" etc.

Engels spune că în perioada de stabilitate relativă orice sistem social apare contemporanilor ca singurul posibil. Ideologia oficială întreţine această iluzie şi o prelungeşte dincolo de perioada de stabilitate respectivă. Dar, evident, acela care în epoca noastră porneşte, de la postulatul stabilităţii veşnice a orînduirii burgheze în descompunere nu poate să nu aibă o viziune apocaliptică asupra societăţii. Dependenţa de societate îi apare ca un blestem, idealul său este anarhia, distrugerea oricărei autorităţi. Dar, şi asta este esenţialul, deşi pare paradoxal — tocmai idealul anarhiei camuflează cel mai subtil dependenţa ideologică a individului izolat de societatea burgheză.

Ca să se simtă liber, individul, personalitatea trebuie să se elibereze în primul rînd de iluzia stabilităţii ordinii burgheze. Ca să se simtă liber în societatea burgheză omul creator, trebuie să se elibereze de orice iluzie cu privire la orînduirea capitalistă, ceea ce înseamnă a adera la năzuinţele revoluţionare ale proletariatului. În afara acestui comandament istoric nu există libertate.

★

„Socialismul nu apare pe o bază a sa proprie, spunea tovarăşul Hruşciov la Congresul al XXII-lea al P.C.U.S., în raportul *Cu privire la programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*. Cu toate uriaşele sale realizări de importanţă istorică mondială, în multe privinţe — din punct de vedere economic, moral, juridic şi din punct de vedere al conştiinţei oamenilor — socialismul mai poartă pecetea orînduirii vechi din sînul căreia a apărut. Comunismul reprezintă o treaptă mai înaltă şi mai perfecţionată a vieţii sociale şi el se poate dezvolta doar atunci cînd socialismul s-a consolidat pe deplin. În comunism vor fi lichidate pe deplin toate consecinţele orînduirii capitaliste" [1].

[1] N. S. Hruşciov, *Cu privire la programul P.C.U.S.*, Ed. politică, 1961, p. 33.

După cum o atestă experiența Uniunii Sovietice și a celorlalte țări socialiste, în cadrul orînduirii socialiste personalitatea umană capătă posibilități mereu crescînde de a se dezvolta multilateral și nestingherit, deoarece victoria socialismului sfărîmă cătușele care împiedicau afirmarea facultăților specific umane înlăuntrul orînduirii burgheze. Totuși posibilitățile dezvoltării celei mai nestingherite și multilaterale a personalității devin depline în condițiile comunismului.

Problema fundamentală a deosebirilor dintre cele două faze constă — așa cum arată documentele Congresului al XXII-lea al P.C.U.S. în gradul de dezvoltare a forțelor de producție; comunismul necesită o bază tehnico-materială proprie, al cărei înalt grad de dezvoltare să facă posibilă dezvoltarea corespunzătoare a relațiilor de producție comuniste, terenul real al înfloririi celei mai libere a personalității umane.

Imaginea „muncii-blestem" a însoțit omenirea prin veacuri de istorie a civilizației. Revoluția socialistă — lichidînd proprietatea capitalistă asupra mijloacelor de producție a sfărîmat baza materială a acestei legende. În *Marea inițiativă*, Lenin a salutat zămislirea unei noi atitudini față de muncă, drept cea mai mare cucerire a revoluției. Literatura sovietică a oglindit cum, etapă după etapă, „marea inițiativă" s-a lărgit, cîștigînd milioane de oameni. Dacă ne gîndim, de pildă, la uriașul răsunet pe care l-a avut în întreaga lume romanul *Cimentul* al lui Feodor Gladkov, care, în doi-trei ani, a fost tradus în toate limbile de mai largă circulație ale Europei (și la noi în țară a fost tradus prin intermediul unei traduceri franceze, numai la patru ani după apariția lui în U.R.S.S.), ne devine limpede că succesul se datorește mai ales forței cu care autorul a reflectat artistic cum revoluția redă omului adevărata demnitate a muncii. În statele socialiste, omul a fost definitiv și irevocabil eliberat de grija pîinii (în sensul strict al cuvîntului), de teama de a fi lăsat pe drumuri (ceea ce se întîmplă frecvent în lumea capitalistă, unde sînt întotdeauna zeci de milioane de șomeri). În prima fază a societății socialiste, izvorul principal de asigurare a nevoilor mereu crescînde ale oamenilor muncii rămîne salariul, cîștigul personal, ceea ce face ca acesta să mai constituie încă un mijloc de asigurare a existenței, a unei altfel de existențe, mult mai înalte, mai cuprinzătoare, totuși un mijloc de asigurare a existenței.

În același timp din cauza nivelului insuficient de dezvoltat al forțelor de producție, în societatea socialistă timpul liber este încă relativ redus pentru a putea permite dezvoltarea multilaterală și nestingherită a tuturor facultăților specific umane. Aspectul acesta este evident și nu necesită dezvoltare (în ultimii ani în Uniunea Sovietică ziua de muncă a început să fie simțitor mai scăzută decît în țările capitaliste dezvoltate), dar îmi voi permite să-l ilustrez cu un amănunt, care ar putea părea „nesemnificativ", pentru un articol filozofic, dar care îmi pare totuși sugestiv, întrucît este uneori interesant de urmărit cum se concretizează problemele filozofice în traiul cotidian. În discuțiile cu tinerii cititori, m-a izbit frecvența cazurilor cînd unii justificau insuficienta cunoaștere a literaturii contemporane din aceea că aproape tot timpul liber îl dedică sportului. În programul P.C.U.S. se vorbește, după cum am arătat la început, de posibilitatea ce se va crea în comunism, pentru om, de a îmbina

„în mod armonios bogăția spirituală, puritatea morală și perfecțiunea fizică".

În țara noastră în rîndurile tineretului, mai persistă un fel de despărțire între cei care preferă lectura (și atunci au o atitudine indiferentă și chiar disprețuitoare, uneori, față de sport) și cei care preferă sportul (și sînt oarecum indiferenți față de lectură). Există desigur și deficiențe organizatorice care cauzează o atare împărțire; tinerii trebuie ajutați să-și organizeze mai bine timpul liber, iar această problemă capătă o importanță din ce în ce mai mare, pe măsura desăvîrșirii socialismului și a trecerii la comunism.

Dezvoltarea multilaterală a omului (în sensul valorificării cu nimic îngrădită a înclinațiilor sale firești) mai este relativ limitată în societatea socialistă din cauza inegalității posibilităților de acces la valorile culturii. Este greu de supraapreciat tot ce s-a făcut din acest punct de vedere în țările socialiste și nu numai în Uniunea Sovietică, dar și în țările socialiste mai tinere, de pildă în țara noastră. A fost lichidat analfabetismul, deci a fost dărîmat principalul obstacol, care se ridica, literalmente ca un zid între partea cea mai însemnată a populației și cultură. Se generalizează școala de 8 ani (școala gratuită și cu manuale și rechizite gratuite), activitatea uriașă (da, *uriașă*, în sensul strict și nu figurat al cuvîntului) a rețelei de instituții de răspîndire a culturii în masă (căminele culturale, cluburile, colțurile roșii, bibliotecile, radioficarea, cinematografia și caravanele cinematografice, teatre aproape în toate orașele mai mari ale țării, echipe artistice de amatori, școli serale, conferințe etc., etc.) a adus cultura în toate colțurile țării. Tirajul presei a crescut enorm (numai tirajul *Scînteii* este mai mare decît al tuturor ziarelor din timpul burgheziei luate la un loc). Și enumerarea realizărilor ar putea fi continuată. Cine ar vrea să-și închipuie la modul cuvenit ce înseamnă aceasta, să încerce să facă o comparație cu situația existentă în vremurile stăpînirii burghezo-moșierești, cînd imensa majoritate a populației țării se năștea, trăia o viață de mizerie și murea, fără să fi citit o carte, fără să fi asistat la un spectacol de cinematograf, fără să vadă un aparat de radio, fără să cunoască, măcar din auzite, cel puțin o infimă parte a marilor cuceriri ale științei contemporane.

Acum, situația mai sus schițată aparține definitiv și irevocabil trecutului. În Romînia socialistă cultura aparține poporului. Sub conducerea încercată a Partidului Muncitoresc Romîn organele statului de democrație populară și organizațiile obștești desfășoară o activitate imensă pentru răspîndirea culturii. Planul leninist al revoluției culturale se înfăptuiește zi de zi.

Și totuși, din punct de vedere al posibilităților de valorificare a cuceririlor culturii contemporane, există încă diferența dintre posibilitățile unui cioban care-și petrece aproape tot timpul vieții în munți, și, să zicem, ale unui tînăr care s-a născut, a crescut și a învățat într-un centru industrial și cultural. Cauzele principale ale acestei inegalități sînt cele materiale și sînt determinate, în ultimă instanță, de nivelul forțelor de producție. La aceasta se adaugă și faptul că nici sarcinile revoluției culturale nu pot fi înfăptuite toate deodată, ci, prin natura lor, nu pot fi înde-

plinite decît treptat. (Pentru înfăptuirea totală a revoluției culturale este nevoie de un detașament de intelectuali mult mai numeros decît acela care ne-a fost lăsat moștenire de burghezie. În cadrul revoluției culturale educarea intelectualității, lărgirea rîndurilor ei se face *concomitent* cu răspîndirea culturii.) După cum se arată și în noul Program al P.C.U.S., pentru asigurarea condițiilor realmente egale de valorificare a cuceririlor culturii este nevoie de *ștergerea deosebirilor esențiale între munca intelectuală și cea fizică, dintre oraș și sat.* Or, aceste condiții nu pot fi asigurate decît în comunism.

În legătură cu cele arătate mai sus, sîntem datori să subliniem, de la bun început, că noul Program al P.C.U.S. cuprinde toate datele necesare, elaborate științific, pe baza practicii construcției socialiste, care ne permit să vedem cum în societatea comunistă vor dispare acele elemente care în prima fază, cea socialistă, a comunismului, nu asigură încă cea mai deplină dezvoltare multilaterală a personalității umane.

Grosso modo concluzia ar putea fi formulată în felul următor : revoluția socialistă, desființînd exploatarea omului de către om, dărîmă principalul obstacol în calea dezvoltării multilaterale a personalității, dar nu poate asigura încă (în primul rînd din cauza nivelului încă relativ scăzut al forțelor de producție) și toate condițiile materiale necesare acestei dezvoltări.

Prin construirea bazei tehnice-materiale a comunismului, se vor crea condițiile necesare pentru înlăturarea tuturor obstacolelor care, în faza socialistă a dezvoltării, mai limitează afirmarea multilaterală a personalității.

După cum reiese din noul program al P.C.U.S., pe măsura înaintării către comunism, procentul asigurării nevoilor umane nu prin salariu, ci pe calea serviciilor sociale va crește neîncetat. În 1980 în U.R.S.S. el va fi de 50%, iar în deceniile următoare va deveni, de bunăseamă și mai mare. Se știe că aceasta se obține prin introducerea treptată a gratuității serviciilor publice : transportul, chiria, alte servicii locative, odihna, asistența medicală completă, iar pînă la urmă și masa de prînz la locul de muncă etc. Excluderea treptată din sfera asigurării prin salariu a celor mai de seamă nevoi vitale ale omului, va duce inevitabil la răsturnarea raportului statornicit în capitalism și înfierat la timpul său de Marx („...munca, *activitatea vitală*, viața personală însăși, îi apare omului numai ca un mijloc pentru satisfacerea unei necesități, a necesității de conservare a existenței fizice"). Prin crearea bazei tehnice-materiale a comunismului, prin creșterea imensă a producției de bunuri, prin asigurarea socială a nevoilor vitale elementare, raportul răsturnat se răstoarnă din nou. La un nivel mult mai ridicat, munca, deci afirmarea esenței omului, încetînd a fi un mijloc exclusiv al existenței, devine o necesitate vitală a omului. Procesul de eliminare din conștiința omului a convingerii că munca lui individuală și nu efortul întregii societăți, adică viața speciei îi asigură existența, va fi de bună seamă un proces îndelungat și nu i se pot prevedea de pe acum toate aspectele. Primele au apărut îndată după revoluția socialistă și chiar înaintea ei (munca plină de abnegație a activiștilor revoluționari ai clasei muncitoare, care, după o expresie a lui Lenin, închinau revoluției, nu doar serile libere, ci întreaga viață),

altele mai evoluate s-au verificat în procesul construcției socialismului și a comunismului. Mișcarea brigăzilor muncii comuniste, care a luat amploare în ultimii ani în U.R.S.S, reprezintă, din acest punct de vedere, momentul cel mai înaintat și, se pare, că în anii următori această formă a întrecerii, a stimulării reciproce, de renunțare (cel puțin vremelnică) la unele avantaje personale în favoarea vieții sociale (vezi inițiativa atît de nobilă a Valentinei Gaganova) va fi forma preponderentă. Dar, în același timp, noul program al P.C.U.S ne permite să întrevedem în viitor (cînd societatea comunistă va fi definitiv construită) un salt calitativ și față de aceste forme, azi evoluate, întrucît tocmai pe baza progreselor producției se va ajunge la situația cînd nu va mai fi nevoie de nici o renunțare, sau, cu alte cuvinte, cînd munca va înceta să fie stimulată de obligații materiale. Din momentul în care munca va redeveni condiția naturală a existenței umane nu va mai fi nevoie de nici un fel de stimulent (în afara satisfacției de a crea). „Munca după capacități, —se arată în Programul P.C.U.S, — va deveni o obișnuință, prima necesitate vitală a tuturor membrilor societății"[1].

Programul P.C.U.S. ne arată, în același timp, cum vor fi asigurate și celelalte condiții materiale necesare dezvoltării multilaterale nestingherite a personalității umane. Scurtarea continuă a zilei de muncă va pune la dispoziția omului timpul necesar pentru a se preocupa și de alte laturi ale creației, care nu se află în legătură nemijlocită cu profesiunea sa (sau cu creația de la locul de muncă). Totodată, generalizarea învățămîntului și progresele tehnice (și în producția propriu-zisă și în sfera mijloacelor de răspîndire a culturii) vor duce la egalizarea treptată a posibilităților de acces la cultură pentru toți producătorii, indiferent de locul muncii și rolul lor concret în producție.

Noul Program al P.C.U.S. (de altfel ca și toate lucrările de bază ale marxism-leninismului) arată cît de străină de comunismul științific este concepția mic burgheză care-și imaginează viitoarea societate comunistă ca un fel de egalitarism total. De cînd există societatea omenească, oamenii au fost diferiți din punct de vedere al înzestrării lor. În viitor, tocmai prin lărgirea posibilităților de afirmare a personalității umane, aceste diferențe se vor înmulți și se vor amplifica. De egalizat se vor egaliza posibilitățile inițiale de afirmare a fiecărui membru al societății comuniste.

Societatea comunistă va asigura tuturor membrilor societății aceeași instrucție inițială și, apoi, aceleași posibilități de a-și lărgi nelimitat pregătirea, adică volumul de cunoștințe și deprinderi; societatea comunistă, datorită progresului tehnic, va apropia pe fiecare om, într-o proporție de neînchipuit astăzi, de *întreaga* activitate creatoare, și, în sfîrșit, societatea comunistă, datorită aceluiași progres tehnic și economic, va înnobila fiecare activitate umană, ridicînd-o pînă la nivelul muncii creatoare[2].

★

[1] *Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice* în „Scînteia", nr. 5337, din 3 noiembrie, 1961.

[2] Este hazardat, evident, să ne aventurăm în tot felul de presupuneri, dar, pe marginea problemei ridicate într-o altă parte a acestui eseu, îmi permit să-mi exprim totuși convingerea că în viitor va dispare și dilema : sport sau artă? — întrucît sportul va deveni, ceea ce a fost într-un fel la grecii antici, o ramură a activității artistice creatoare.

Într-un articol apărut în revista *Voprosî filosofii*, cercetătorul sovietic A.R.Kurîliov[1], dezbătînd aceeași problemă, ale cărei aspecte au făcut obiectul meditațiilor noastre, se oprește mai îndelung asupra contradicției aparente între tendința societății comuniste de a obține maximul de progres tehnic prin specializarea din ce în ce mai restrînsă a activităților producătoare (adică prin diviziunea din ce în ce mai perfecționată a muncii sociale globale) și tendința prin care se urmărește dezvoltarea multilaterală a personalității. Folosind date și cifre convingătoare, extrase mai ales din experiența bogată a construcției socialiste în U.R.S.S, cercetătorul sovietic dovedește că contradicția este aparentă, întrucît, pe de o parte, tocmai din cauza progresului tehnic și științific, în societatea comunistă fiecare specializare îngustă nu va putea să nu se bazeze și pe o pregătire largă, multilaterală, iar pe de altă parte, pentru că din cauza creșterii productivității muncii, munca în specialitate nu va epuiza posibilitățile de afirmare a individului. Asupra acestui din urmă aspect am vrea să insistăm.

Ne pare eronată concepția unora potrivit căreia dezvoltarea multilaterală presupune cu necesitate însușirea unor cunoștințe enciclopedice. Dar cu o precizare : după cum se știe, răspunzînd unor întrebări ce-i fuseseră puse în glumă de fiica lui mai mare Jenny Marx „mărturisea" că maxima lui preferată este „Nihil humani a me alienum puto" („Nimic din ceea ce este omenesc nu-mi este străin"). În acest sens, evident, tendința spre un anumit universalism va fi proprie oamenilor societății comuniste. Această tendință a însoțit toate epocile favorabile puternicei afirmări a forței creatoare a omului (Grecia antică, Renașterea) și se va reafirma, la un nivel calitativ superior în comunism. Dar de aici rezultă doar că omul viitorului va fi inițiat în toate problemele esențiale care-i vor frămînta pe contemporanii lui, dar nu înseamnă nicidecum că se va afirma creator în toate domeniile. Dimpotrivă, omului societății viitoare îi va repugna organic orice fel de diletantism tocmai pentru că aspirația spre perfecțiune va redeveni condiția *naturală* a existenței sale.

Dezvoltarea multilaterală a personalității umane nu contrazice în nici un fel profesionalizarea, dimpotrivă, o presupune. Dar într-un fel cu totul diferit de cum se realizează aceeași profesionalizare, în societatea capitalistă și chiar diferit decît ceea ce s-a putut obține pînă acum în țările socialiste. Dezvoltarea multilaterală (tocmai pentru că este multilaterală, și, deci, nu exclude nici o posibilitate) nu va putea să nu ducă la descoperirea înclinațiilor preferate, adică a acelor domenii în care forțele creatoare ale individului pot germina o activitate de perfecțiune maximă în folosul societății.

În analiza acestei probleme trebuie să pornim de la presupunerea că suma totală a înclinațiilor oamenilor este egală cu suma necesităților omenești. Problema este a repartizării, adică a organizării unei activități de pe urma căreia fiecărui om să-i fie repartizată tocmai acea parte a muncii creatoare a întregii societăți care corespunde cel mai bine înclina-

[1] A. R. Kurîliov, *Despre dezvoltarea multilaterală a personalității în comunism*, „Voprosî filosofii", nr. 11/1961, p. 29—41.

țiilor sale. Societatea capitalistă nu este în stare să rezolve această problemă, întrucît repartiția muncilor în cadrul ei se face prin jocul liber al legii cererii și ofertei, căreia nici forța de muncă omenească nu-i este sustrasă. De aici și iluzia omului izolat (care se simte atît de singur în lumea dominată de relațiile burgheze) că societatea este ostilă afirmării înclinațiilor sale.

În societatea comunistă, în condițiunile unei nemaivăzute complexități a producției și a colaborării a milioane de oameni datorită cunoașterii și stăpînirii complete de către om a legilor obiective ale dezvoltării sociale, cînd va crește în proporții uriașe (azi încă greu de prevăzut) capacitatea omului de a domina forțele naturii, societatea va putea asigura fiecărui membru al ei o activitate în direcția înclinațiilor celor mai corespunzătoare personalității sale și să aducă, în consecință, societății *maximum* de folos de care este capabil. În ce măsură și cum această activitate va coincide sau nu cu locul în producție al fiecărui individ, îmi pare o problemă secundară și, în orice caz, o problemă pentru rezolvarea căreia nu dispunem de suficiente date. Previziunea lui Marx că „într-o organizare comunistă a societății încetează în orice caz subordonarea artistului față de mărginirea locală și națională, izvorîtă din nimic altceva decît din diviziunea muncii, precum și subordonarea individului față de o artă anumită, astfel încît el să fie exclusiv pictor, sculptor etc., denumire care, prin ea însăși, exprimă îndeajuns dezvoltarea sa profesională mărginită și dependența sa față de diviziunea muncii. Într-o societate comunistă nu există pictori, ci cel mult oameni care între altele se ocupă și de pictură"[1], mi se pare că în acest sens trebuie interpretată. Pe baza uriașelor sale posibilități materiale societatea va asigura fiecărui individ posibilitatea să dezvolte multilateral întreaga complexitate a înclinațiilor sale (ceea ce, evident, nu se va face doar la locul producției și nu în primul rînd la locul de producție) în așa fel încît treptat, în procesul chiar de participare a individului la munca creatoare a întregii societăți, să se aleagă și să se cristalizeze acele înclinații care-i vor permite omului să se considere artist (în toată puterea cuvîntului) al cutărei sau cutărei activități. Numărul marilor creatori va fi evident (procentual) mult mai mare decît acum, dar ei nu se vor opune societății (cum se întîmplă în societatea capitalistă) ci-i vor fi organic integrați, ca oameni care exprimă la modul cel mai înalt și cel mai plenar nivelul posibilităților, atins de societate în cutare sau cutare domeniu al creației.

De bună seamă, îndată ce trecem în domeniul anticipațiilor concrete, posibilitatea erorii devine mai mare, dar credem că, totuși, cu oarecare timiditate și stîngăcie a explicațiilor, putem întrezări modul concret în care această complexă acțiune de selectare a valorilor se va efectua în societatea comunistă.

O primă fază a ei va fi școala, care va avea, printre altele și misiunea de a detecta, din vîrsta copilăriei și a adolescenței înclinațiile viitorilor creatori (Repet : în societatea comunistă, fiecare om va fi creator). Școala va putea îndeplini cu atît mai bine această sarcină, cu cît întreaga

[1] K. Marx-Fr. Engels, *Despre artă și literatură*, Ed. politică, 1953, p. 118.

societate o va ajuta în această direcție, prin chiar structura organizării muncii. Pregătirea în școală va trebui să fie — după cum se și întrevede, în urma ultimei reforme a învățămîntului în U. R. S. S. — și general umanistică și politehnică, pentru că numai astfel copilului, și în special adolescentului, i se vor crea posibilități să ia contact cu toate formele de aplicare a forței creatoare a omului.

După terminarea școlii, scurtimea zilei de muncă va asigura fiecărui tînăr posibilitatea de a-și continua inițierea și după ce a intrat în cîmpul muncii (Imaginea îndrăgită de unii că în societatea comunistă toți oamenii vor termina studiile superioare și abia apoi vor intra în cîmpul muncii, îmi pare necorespunzătoare tendințelor dominante în comunism, tocmai pentru că limitează prea devreme posibilitatea de alegere de către om a locului său în societate). Progresul tehnic va asigura posibilitatea contactului multilateral cu realizările geniului uman. Curiozitatea tînărului va fi solicitată puternic, însă opinia publică va pondera firesc manifestările de diletantism necontrolat, specifice vîrstei. Efervescența creatoare va stimula, ca un catalizator puternic, visurile fiecăruia, în timp ce grijile existenței nu-l vor sustrage pe om de la aceste preocupări majore. În același timp, scurtimea zilei de muncă va permite, fără sacrificii și renunțări dureroase, să fie reparate erorile care, totuși, nu vor putea să nu se producă. Trecerea în sectorul unei alte calificări se va putea face la orice vîrstă și pentru că, firește, nu va fi legată de nici o scădere a nivelului de trai. De asemenea progresul tehnicii și scurtimea zilei de muncă îi vor permite omului să satisfacă, concomitent, două, trei și chiar mai multe înclinații, evident cu condiția ca în fiecare să realizeze ceva valoros pentru societate. Preocupările neconstructive (lipsite de rezultate) vor dispare nu pentru că omul va fi sancționat dacă-și pierde timpul de pomană, ci pentru că de pe urma unor atare preocupări nu va avea nici un fel de satisfacții.

Într-un cuvînt, cercetarea noului Program al P.C.U.S. ne permite să aruncăm priviri mult mai cutezătoare în viitor. Reveriile omului sînt azi mai înaripate decît oricînd. Aceste anticipații ne conduc spre concluzia că în societatea omenească se vor împlini cele mai înalte idealuri, dintre acelea pe care omul și le-a făurit pînă acum. Printre altele se va îndeplini și idealul afirmării totale și nestingherite a personalității fiecăruia. Dar apărînd ca un ideal, către care tindem cu un avînt mereu sporit, societatea comunistă va genera ea însăși noi idealuri. Orice progres generează posibilități noi, față de care realizările obținute la un moment dat, oricît de uriașe ar fi, se cer mereu completate. Programul P.C.U.S. deschide pentru prima dată în istorie o perspectivă concretă a eliberării totale și definitive a omenirii de sub apăsarea zdrobitoare a tendințelor dezumanizatoare. Înfăptuirea comunismului înseamnă reabilitarea totală a omului. Lumina acestei reabilitări, în contrast cu întunericul din care abia acum am ieșit și în care atîția oameni mai trăiesc încă, bucuria acestei iluminări sînt atît de mari, încît aduc cea mai autentică și sublimă fericire nu numai generației noastre, dar încă multora care o vor urma.

CU PRIVIRE LA DEFINIȚIA CATEGORIEI DE FORMAȚIUNE SOCIAL-ECONOMICĂ

DE

PAUL POPOVICI

În cadrul activității desfășurate de filozofii marxiști în direcția precizării în detalii și a analizei în adîncime a categoriilor elaborate de către întemeietorii marxism-leninismului, se poartă de mai mulți ani discuții privind definiția noțiunii de formațiune social-economică. Categoria de formațiune social-economică a fost elaborată de K. Marx în *Contribuții la critica economiei politice* [1] ca o noțiune fundamentală, care ocupă un loc deosebit în ansamblul categoriilor filozofiei marxiste, al științei sociale marxist-leniniste.

Apărînd și dezvoltînd materialismul istoric împotriva subiectivismului sociologic al dușmanilor fățiși sau camuflați ai marxismului și ai mișcării muncitorești, V.I.Lenin a aprofundat și a dezvoltat categoria de formațiune social-economică încă în primele sale lucrări *Ce sînt „prietenii poporului" și cum luptă ei împotriva social-democraților?* și *Conținutul economic al narodnicismului.* Raportînd-o la concepția generală marxistă despre societate, Lenin a operat o analiză multilaterală asupra acestei noțiuni, dezvăluindu-i conținutul complex și reliefînd rolul ei în întemeierea sociologiei științifice. El sublinia că pentru dezvăluirea legilor sociale și întemeierea științei sociale trebuie pornit de la studiul societăților concret-istorice, de la formațiunile social-economice.

Valoarea principială a noțiunii de formațiune social-economică, pe care Lenin o aprecia drept „ideea fundamentală", „noțiunea fundamentală" a materialismului istoric [2], arată importanța discuțiilor ce se poartă în prezent cu scopul de a reda cît mai just spiritul în care întemeietorii marxism-leninismului au abordat și au rezolvat această problemă. Nu

---

[1] Karl Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, E.S.P.L.P., București, 1954, p. 10—11.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, Ed. P.M.R., București, 1950, p. 127 și 130.

este vorba, firește, de o dispută abstractă, scolastică asupra definirii unui termen, ci de clarificarea deplină a unui concept-cheie al materialismului istoric, care constituie un punct de sprijin teoretic fundamental pentru înțelegerea științifică și transformarea revoluționară a societății omenești.

Dacă în urmă cu mai mulți ani noțiunea de formațiune social-economică era de obicei definită prin *orînduirea economică a societății*, în literatura filozofică marxistă actuală au circulație mai ales alte două accepții ale acestei categorii. Una mai largă definește categoria de formațiune social-economică prin modul de producție și suprastructura corespunzătoare, incluzînd astfel în conținutul acestui concept *toate laturile principale* ale vieții sociale (forțele de producție, baza economică și suprastructura [1]). Cealaltă consideră că noțiunea de formațiune social-economică are o sferă mai îngustă, cuprinzînd ansamblul *relațiilor dintre oameni* (în primul rînd economice, dar și suprastructurale, familiale etc)[2].

În afara acestor deosebiri, există deplină unitate de vederi în problema extrem de importantă a aplicării principiului istorismului la înțelegerea noțiunii de formațiune social-economică. Într-adevăr, toate cele trei variante menționate mai sus includ ideea că : a) formațiunile social-economice reprezintă „organisme" sociale caracterizate prin legi proprii de apariție, dezvoltare și dispariție ; b) succesiunea lor legică și ascendentă, progresivă, alcătuiește istoria umană ; c) ele desemnează societatea aflată pe anumite trepte istoric determinate ale dezvoltării sale.

Autorii marxiști care au abordat problema formațiunii social-economice sînt de acord că ea desemnează o societate anumită, *un tip anumit de societate*. De vreme ce există divergențe în privința elementelor constitutive ale categoriei de formațiune social-economică, însemnează că este necesară clarificarea *însușirilor esențiale*, obiective și definitorii, comune oricărui tip de societate. Aceasta se poate realiza numai pe baza concepției materialiste a istoriei, singura teorie și metodă capabilă să pătrundă în esența lăuntrică a realității sociale, a istoriei umane.

Drumul spre înțelegerea trăsăturilor esențiale ale realității sociale și a fixării lor în noțiuni științifice are o istorie îndelungată.

Revoluția înfăptuită de întemeietorii marxismului în domeniul filozofiei și al disciplinelor sociale particulare s-a manifestat și în domeniul categoriilor corespunzătoare. Vechile categorii (materie, societate, mișcare etc.) au suferit o transformare calitativă a conținutului lor, s-au dezvoltat și înnoit pe baze științifice ; de asemenea au fost elaborate categorii noi, sinteze teoretice ale unor laturi și procese obiective, a căror semnificație și valoare în procesul dezvoltării sociale au fost descoperite pentru prima dată de clasicii marxism-leninismului (mod de producție, bază și suprastructură etc.)

Aceasta a fost urmarea rezolvării materialiste și dialectice, de pe pozițiile proletariatului, a *ambelor* laturi ale problemei fundamentale a

---

[1] Vezi G. Glezerman, *Legile dezvoltării sociale*, Ed. politică, București, 1961.

[2] Vezi M. J. Djunusov, *Formațiunea social-economică — categorie a materialismului istoric*, în „Probleme de filozofie", 1960, nr. 10.

filozofiei. Marxismul a revoluționat concepția despre lume, ca și teoria despre căile și mijloacele de cunoaștere a acesteia. O dată cu dezvăluirea dialecticii realității obiective, filozofia marxistă a explicat dialectica reproducerii concretului real în gîndire, a reflectării esenței realității obiective în forme logice, în abstracții științifice. Ontologia, gnoseologia și logica dialectică marxiste — în unitatea lor — au făcut posibilă elaborarea noțiunilor științifice ale materialismului istoric, inclusiv a categoriei de formațiune social-economică.

Limitele istorice și de clasă, interpretarea idealistă dominantă în gîndirea socială premarxistă au barat secole de-a rîndul drumul spre constituirea științei sociale. „« Sociologia » și istoriografia dinaintea lui Marx — scria Lenin — nu au făcut, *în cazul cel mai bun*, decît să acumuleze fapte brute, strînse fragmentar, și să înfățișeze anumite laturi ale procesului istoric" [1].

Chiar cei mai înaintați gînditori se opriseră la *mijlocul* drumului cunoașterii care se ridică de la concretul real, prin abstracții, la concretul logic. Ei reușiseră, în anumite limite, să exprime logic rezultatele cercetărilor prin *abstracții metafizice*, izolate și imobile. Ei nu izbutiseră însă să meargă mai departe, mai sus, să realizeze sinteza logică, să reproducă concretul real prin concretul logic. Numai la *acest* nivel al efortului cunoașterii teoretice se reflectă relațiile interne, esența și legitatea obiectelor și fenomenelor. Pentru că nu se putuse sesiza conexiunea internă a laturilor și proceselor sociale, în concepțiile premarxiste despre istorie domnise-ră — așa cum preciza Lenin — haosul și arbitrarul [2]. Aceasta ducea în fond la concepția metafizică și subiectivistă potrivit căreia „societatea ar fi un agregat mecanic de indivizi, care ar îngădui orice modificări inițiate de voința autorităților... și care ar apărea și s-ar transforma în mod întîmplător..." [3].

În procesul istoric al elaborării abstracțiilor științifice despre societate — mai anevoios decît procesul cunoașterii naturii —, separarea și abstragerea unor aspecte importante ale mișcării sociale au reprezentat o etapă necesară, a avut un caracter progresist. Teoreticienii premarxiști au considerat însă acest moment drept punctul *final* al cercetărilor. În evoluția concepției filozofice despre societate, el a fost însă numai treapta cea mai înaltă pe care limitele istorice și de clasă ale epocii o îngăduiau să fie atinsă.

Această treaptă a fost în întregime depășită de către întemeietorii marxismului. Ceea ce pentru predecesori era un scop final, pentru Marx și Engels a constituit doar un punct de *plecare* spre elaborarea științei sociale, a categoriilor care să reflecte esența societății în ansamblu, ca și a laturilor și proceselor sale în vederea transformării revoluționare, conștiente a istoriei. Cu drept cuvînt a afirmat Lenin că „întreaga genialitate a lui Marx constă tocmai în faptul că el a dat răspuns la problemele pe care gîndirea înaintată a omenirii le pusese de mai înainte" [4].

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Ed. P.M.R., București, 1952 p. 43.
[2] *Ibidem*, vol. 19, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 5.
[3] *Ibidem*, *Opere*, vol. 1, Ed. P.M.R., București, 1950, p. 132.
[4] *Ibidem*, vol. 19, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 3.

În elaborarea concepției lor, întemeietorii marxismului n-au preluat pur și simplu datele și concluziile anterioare. Pe baza studiilor proprii, ei au reevaluat întreaga istorie umană. O dată cu aceasta, ei au preluat critic ceea ce era valoros în istoria culturii spirituale și au elaborat o concepție *nouă*, științifică despre lume, al cărei ansamblu unitar de categorii exprima, în forma logică-concretă, generalul și esențialul realității obiective.

Este explicabil de ce tocmai în orînduirea capitalistă s-a putut elabora știința socială, știința transformării sociale. Istoria însăși trecuse în dezvoltarea sa printr-o succesiune de societăți : de la comunismul primitiv, întemeiat pe forțe de producție rudimentare, la formațiunile caracterizate prin proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, apropiindu-se de orînduirea comunistă contemporană. Se deschidea astfel o perspectivă atotcuprinzătoare a esenței procesului istoric, exprimată în generalizări și abstracții științifice. Totodată, capitalismul unise toate țările într-o piață mondială, istoria devenise universală. „Istoria universală nu a existat întotdeauna ; istoria ca istorie universală — rezultat", scria Marx[1]. O dată cu orînduirea capitalistă, societatea întemeiată pe exploatare ajunsese în etapa ei cea mai dezvoltată, producția de mărfuri se generalizează, dezvăluindu-și esența.

În acest stadiu se epuizează posibilitățile de dezvoltare ale societății întemeiate pe proprietatea privată ; în mod obiectiv, necesar se dezvoltă forța socială care să realizeze saltul spre comunism — proletariatul — și conștiința socială corespunzătoare — teoria proletară marxistă — capabilă să reflecte legile de dezvoltare a istoriei și să călăuzească lupta pentru transformarea ei revoluționară.

Astfel s-au creat condițiile obiective și subiective care să îngăduie *compararea* diferitelor societăți *în cadrul* procesului *unic* al istoriei universale. Pe baza practicii social-istorice, în urma efortului anevoios și complicat al generalizării și abstractizării, marxismul a reușit să desprindă ceea ce este comun și ceea ce este distinctiv în istoria societății, etapele dezvoltării acesteia, legile progresului social. Marx și Engels au folosit metoda lor analitică în condițiile celei mai înaintate societăți antagoniste și de pe pozițiile celei mai înaintate clase a istoriei. Aceasta le-a îngăduit să elaboreze teoria științifică a întregului proces istoric, să înțeleagă științific nu numai trecutul, ci și perspectiva viitorului. Cu ajutorul metodei dialectice materialiste elaborate de ei, clasicii marxismului au dezvăluit : a) esența societății împărțită în clase antagoniste ; b) natura opoziției dintre societățile antagoniste și societatea fără clase sociale ; c) esența istoriei umane, ca și trăsăturile distinctive ale fiecărui „organism" social.

Elaborarea materialismului istoric a provocat schimbări radicale în sistemul categoriilor sociologice. Noțiunea de „societate" în „general" s-a dovedit săracă în determinări, neprecisă. Ea putea desemna realitatea *distinctă* de natură, fără a cuprinde precizarea cu privire la raportul dintre aceste domenii ale existenței, ce anume le unește și ce anume le deosebește. Ea putea exprima *succesiunea* istorică, fără a preciza în mod știin-

[1] K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, E.S.P.L.P., București, 1954, p. 237.

țific ce anume se înlocuiește și cum se desfășoară procesul istoric. În sfîrșit, ea se oprea în mod arbitrar asupra uneia sau mai multor laturi ale vieții sociale, fără să reflecte interdependența lor, determinismul real din societate.

Înlăturînd concepția idealistă și metafizică despre societate, clasicii marxism-leninismului au opus noțiunii confuze de „societate în general" categoria de „formațiune social-economică", a cărei definiție este nemijlocit și indisolubil legată de concepția materialist-dialectică despre lume.

Elaborarea noțiunii de „formațiune social-economică" nu înlătură din sistemul categorial al materialismului istoric conceptul de „societate". Acesta primește însă un sens nou, științific, indicînd corect raportul societății cu restul lumii materiale. Noțiunea de societate desemnează, în concepția materialismului istoric, forma superioară, socială de mișcare a materiei, care se deosebește calitativ de formele naturale ale acesteia. Noțiunea de societate însumează ansamblul fenomenelor izvorîte din activitatea oamenilor — ființe raționale, a căror activitate de bază este munca, producția.

Laturile fundamentale ale formei sociale de mișcare a materiei, ale societății, sînt exprimate în categoriile pereche de existență socială și conștiință socială; afirmarea rolului determinant al primei marchează opoziția și superioritatea materialismului istoric față de idealismul și eclectismul sociologiei burgheze. Această pereche de categorii nu cuprinde totuși suficiente determinări ca să poată indica: a) principalele verigi de legătură, „mijlocirile" între viața materială și cea spirituală a societății; b) contradicțiile fundamentale, izvorul obiectiv al dezvoltării sociale.

Gîndirea marxistă a distins mai departe, în cadrul existenței sociale, relațiile de producție, ca relații materiale *între oameni*, și forțele de producție, ca relații materiale *între societate și natura* înconjurătoare. Materialismul istoric a descoperit în relațiile economice baza tuturor relațiilor dintre oameni, a concepțiilor și instituțiilor sociale; în același timp, spre deosebire de pozițiile „economiste", recunoaște rolul activ al acestora din urmă. În opoziție cu metafizica, concepția socială marxistă a descoperit în legile interne ale modului de producție, în dialectica dezvoltării raportului dintre forțele de producție și relațiile de producție, izvorul automișcării societății omenești.

Unitatea acestor determinări reale este oglindită în noțiunea de formațiune social-economică. În definiția ei sînt cuprinse desfășurat principalele laturi (forțele de producție, relațiile de producție, suprastructura) ale oricărui tip de societate, de a căror dinamică depinde progresul social, procesul istoric.

Categoria de formațiune social-economică reflectă o etapă determinată în dezvoltarea societății, societatea respectivă în *întregul ei*, în totalitatea și unitatea dialectică a laturilor, relațiilor, proceselor și tendințelor ei.

În această categorie științifică este reprodus concretul real pe calea gîndirii; ea este o „sinteză a numeroase determinări", a acelor determinări reale, obiective, fără de care nu se poate înțelege esența fiecărui tip de societate și legitatea succesiunii lor.

Autorii care opiniază pentru o definiție mai restrînsă a acestei noțiuni recunosc totuși conținutul ei extrem de larg și variat : „... Trebuie să ținem seama de întregul sistem al relațiilor economice, politice și ideologice, inclusiv de acele forme complicate ale relațiilor sociale cum sînt relațiile familiale, relațiile naționale etc. Fiecărei formațiuni social-economice îi este caracteristică o anumită dependență a producției de unele condiții naturale ca legea specifică a populației, forma specifică a folosirii sociale a uneltelor de muncă, particularitatea felului de trai... etc." [1]. Acești autori nu merg însă pînă la capăt, pînă la includerea în definiția noțiunii de formațiune social-economică a forțelor de producție fără de care existența și dezvoltarea societății nu pot fi concepute.

Este cunoscută atitudinea lui Engels față de însemnătatea definițiilor. „Singura definiție reală — scria el — este dezvoltarea însăși, dar aceasta nu mai este o definiție... În schimb, pentru *uzul curent*, o scurtă prezentare a trăsăturilor celor mai generale și totodată mai caracteristice într-o așa numită definiție poate fi adesea utilă, ba chiar necesară, și nu poate dăuna dacă nu i se cere mai mult decît poate spune" [2]. Iar indicațiile lui Lenin în privința cunoașterii și definirii unui obiect cercetat prevedeau : respectarea cerinței multilateralității, a dezvoltării, a practicii, a orientării spre concret [3].

În lumina acestor cerințe ale logicii dialectice, mi se pare justă accepțiunea largă a noțiunii de formațiune social-economică, care a fost definită de unii autori ca „o treaptă istoricește determinată în dezvoltarea societății la baza căreia stă modul de producție caracteristic numai respectivei formațiuni" [4] sau, în altă formulare, „formațiunea social-economică... nu înseamnă altceva decît societatea într-o etapă dată a dezvoltării acesteia..., caracterizată printr-un anumit tip de relații de producție care corespund unui nivel determinat al forțelor de producție și pe care se etajează întreaga ei suprastructură cu variatele ei forme [5].

Considerăm că această definiție reușește să cuprindă în conținutul ei concepția dialectică și materialistă după care a) istoria este succesiunea legică a unor tipuri de societăți strict determinate, a unor formațiuni social-economice ; b) societatea, pe oricare treaptă a dezvoltării ei, este unitatea laturii materiale (al cărei conținut principal îl constituie modul de producție în *ansamblul* său) și a celei spirituale și instituționale, prima avînd rolul determinant.

Noțiunea de formațiune social-economică, de tip de societate, de societate istoricește determinată, trebuie să fie *liberă de unilateralitate*, ca însăși concepția materialist-istorică. Lenin a caracterizat esența materialismului istoric subliniind că „marxismul a arătat drumul cercetării

---

[1] H. S. Djunusov, *Formațiunea social-economică — categorie a materialismului istoric*, în „Probleme de filozofie", 1960, nr. 10, p. 134.

[2] Fr. Engels, *Anti-Dühring*, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 378.

[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 78—79.

[4] G. Glezerman, *Legile dezvoltării sociale*, Ed. politică, București, 1961, p. 166.

[5] C. Borgeanu, *Caracterul științific al noțiunii de progres*, în „Cercetări filozofice" 1957, nr. 6, p. 108.

multilaterale, atotcuprinzătoare a procesului nașterii, dezvoltării și decăderii formațiilor social-economice, îmbrățișînd *totalitatea* tendințelor contradictorii, reducîndu-le pe acestea la condițiile de existență și de producție precis determinabile ale diferitelor *clase* ale societății, înlăturînd subiectivismul și arbitrarul în alegerea ideilor «predominante» sau în tălmăcirea lor, arătînd că toate ideile și toate tendințele felurite, fără excepție, își au *rădăcinile* în starea forțelor materiale de producție" [1].

Problema determinării criteriilor și căilor de stabilire a conținutului unei noțiuni aparține teoriei cunoașterii și logicii. În procesul anevoios al definirii noțiunilor proprii anumitor științe, se întîlnesc eforturile conjugate ale acestor științe și ale gnoseologiei, logicii.

Pornind de la ideea fundamentală că existența socială determină conștiința socială, această concepție reproduce concretul social real printr-un număr restrîns de laturi, de abstracții privite în unitatea lor dialectică și în dezvoltarea lor istorică. Acestea sînt modul de producție, baza economică istoric determinată de stadiul forțelor de producție, precum și suprastructura corespunzătoare. „De dezvoltarea forțelor de producție depind relațiile în care se situează oamenii unii față de alții în procesul de producție... Și în aceste relații trebuie căutată explicația tuturor fenomenelor vieții sociale, a năzuințelor, ideilor și legilor omenești" [2].

Acestea sînt elementele esențiale ale oricărui tip de societate, deși fiecare din aceste elemente, laturi reprezintă grade diferite de esențialitate, de profunzime. Modul de producție și suprastructura corespunzătoare sînt laturi generale, comune tuturor orînduirilor sociale. Totodată, pe fiecare treaptă a istoriei ele se particularizează, capătă trăsături calitativ distincte, imprimînd fiecărei formațiuni social-economice caracterul său propriu, deosebitor.

Definiția largă a noțiunii de formațiune social-economică, includzînd în conținutul acesteia modul de producție și suprastructura corespunzătoare, rezumă și fixează cunoștințele noastre științifice asupra esenței societății. Formularea ei nu este rodul unor considerații speculative, ca noțiunea de „societate" a sociologiei burgheze. Despre aceasta din urmă Lenin spunea că se întemeiază pe construcții pur apriorice, dogmatice, abstracte, „căci a începe cu întrebările : ce este societatea, ce este progresul? — înseamnă a începe de la sfîrșit" [3]. Elaborarea noțiunii de formațiune social-economică este rezultatul cercetărilor multilaterale și profunde ale gîndirii marxiste, care a reușit să descopere în realitatea socială însăși laturile principale și definitorii, însușirile esențiale ale oricărui tip de societate. De aceea în accepția largă a categoriei de formațiune social-economică se concentrează însăși esența concepției materialiste a istoriei.

Reducerea conținutului noțiunii de formațiune social-economică numai la orînduirea economică a unei societăți determinate sau la aceasta și la suprastructura corespunzătoare ni se pare că nu satisface *pe deplin*

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Ed. P.M.R., București, 1952, p. 43.
[2] *Ibidem*, vol. 2, Ed. P.M.R., București, 1951, p. 8. .
[3] *Ibidem*, vol. 1, Ed. P.M.R., București, 1950, p. 134

cerința multilateralității, deoarece nu exprimă limpede, explicit, însemnătatea hotărîtoare a forțelor de producție în viața socială.

În lupta împotriva idealismului sociologic și a metafizicii economiștilor burghezi, Marx a insistat asupra locului central pe care îl ocupă orînduirea economică în viața societății, ca și în definiția unei anumite trepte a dezvoltării acesteia. „Relațiile de producție — spunea el în 1847 — formează în totalitatea lor ceea ce numim relațiile sociale, societatea, și anume o societate pe o anumită treaptă de dezvoltare istorică, o societate cu un caracter specific, distinctiv" [1]. Cu alte prilejuri, clasicii marxism-leninismului atribuie același înțeles noțiunii de formațiune social-economică.

Trebuie remarcat însă că aceste formulări nu pot duce la concluzia că marxismul ar reduce noțiunea de formațiune social-economică la economie. Concepția filozofică marxist-leninistă despre societate nu este materialismul economic, ci materialismul istoric. Marxismul, după cum se știe, a clarificat pe deplin locul și însemnătatea tuturor laturilor principale, esențiale ale vieții sociale. Marx denumea *forțele de producție* temelia întregii istorii omenești; de asemenea, descoperind izvorul obiectiv al suprastructurii politice, ca și al *suprastructurii* în ansamblu, a explicat rolul crescînd al acesteia în transformarea istoriei. Engels preciza că, față de adversarii săi, marxismul a trebuit să accentueze în mod deosebit rolul hotărîtor al laturii economice pe care aceștia îl contestau. Dar, îndată ce se ajungea la „expunerea vreunui capitol istoric, deci la aplicarea practică" [2], se luau în considerație toți factorii hotărîtori ai proceselor analizate.

În *Capitalul*, operă al cărei obiectiv este analiza orînduirii economice burgheze, în vederea înțelegerii întregii formațiuni sociale capitaliste, se urmărește pretutindeni și în permanență, după aprecierea lui Lenin, suprastructura corespunzătoare raporturilor de producție. În aceeași lucrare este cuprinsă următoarea idee sociologică generală, care depășește sfera relațiilor de producție: „Epocile economice se deosebesc nu prin *ceea ce* se produce, ci prin modul *cum* se produce, cu ce mijloace de muncă. Mijloacele de muncă indică nu numai gradul de dezvoltare a forței de muncă omenești, dar și raporturile sociale în care se lucrează" [3].

Depășind permanent sfera relațiilor de producție, urmărind tot timpul corelația lor cu celelalte laturi ale vieții sociale, în primul rînd cu forțele de producție și cu suprastructura, *Capitalul* nu este numai o operă economică genială, ci și una sociologică și filozofică de aceeași valoare.

Considerarea concepției generale despre societate a marxism-leninismului și a modului concret cum ea a fost folosită în operele clasice reprezintă calea pentru înțelegerea științifică a conținutului noțiunii de formațiune social-economică. Ea ne conduce spre accepția largă a definiției acestei noțiuni.

Relațiile economice și acțiunea legilor lor dețin într-adevăr un rol de frunte în dezvoltarea unei orînduiri sociale, în înțelegerea necesității

---

[1] Marx-Engels, *Opere*, vol. 6, Ed. politică, București, 1959, p. 455.

[2] Vezi scrisoarea lui F. Engels către J. Bloch din 21/22.IX. 1890, în K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, E.S.P.L.P., București, 1955 p. 536.

[3] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, Ed. P.M.R., București, p. 187.

obiective a acestui proces. Corelația economiei cu suprastructura explică importanța factorului subiectiv în viața socială, în progresul istoriei. Împotriva „economismului", a oportunismului în genere, marxism-leninismul relevă însemnătatea excepțională a partidului comunist, a luptei politice și ideologice, a statului socialist, pentru victoria societății comuniste.

Aceste puncte de plecare reale au determinat pe unii autori să identifice formațiunea social-economică cu baza, sau cu baza și suprastructura. Simpla considerare a acestora, fără cercetarea corelației lor cu forțele de producție, este însă insuficientă pentru explicarea procesului istoric.

Legea concordanței relațiilor de producție cu caracterul și nivelul forțelor de producție, de pildă, este o lege sociologică generală. Ea angajează modul de producție în ansamblu și determină în ultimă instanță mișcarea ascendentă, progresivă, a istoriei.

Materialismul istoric este definit ca știința legilor dezvoltării sociale, a progresului social. Fără a neglija însemnătatea celorlalte laturi principale ale vieții sociale, mai ales a relațiilor de producție, demascînd caracterul neștiințific și reacționar al concepțiilor „tehnocratice", materialismul istoric consideră că, în ultimă instanță, forțele de producție constituie baza și criteriul progresului în istorie. Lenin denumea forțele de producție drept „criteriu suprem al progresului social" [1] și considera că „productivitatea muncii este, în ultimă analiză, factorul cel mai important, cel mai de seamă al victoriei noii orînduiri sociale" [2].

Orînduirea economică reprezintă un criteriu sigur pentru delimitarea formațiunilor sociale și periodizarea istoriei, căci organizarea economică alcătuiește temelia tuturor relațiilor sociale dintre oameni. Totuși, dacă privim istoria de la înălțimea contemporaneității, acest singur criteriu nu este absolut suficient. Pe baza lui pot fi precis distinse între ele orînduirile cu clase antagoniste, ca și acestea față de cele fără antagonisme de clasă. Societatea comunistă care se construiește în prezent este în principiu, din punctul de vedere al relațiilor economice, de același fel cu comuna primitivă și totuși caracterul și nivelul forțelor de producție, baza tehnică materială a comunismului — ca și conștiința socială științifică a orînduirii comuniste contemporane, împreună cu complexitatea economiei — o deosebesc calitativ de societatea primitivă. Iar legea economică fundamentală a socialismului, ca și legea economică fundamentală proprie orînduirii primitive sînt definite prin ambele laturi ale modului de producție [3].

Ca sinteză a principalelor laturi și conexiuni, „articulații" ale realității sociale, categoria de formațiune social-economică — spre deosebire de noțiunea de „societate" a gîndirii burgheze — reflectă unitatea dialectică a vieții sociale, unitatea ei *dinamică*. Forțele de producție și relațiile economice, baza și suprastructura sînt unități de contrarii. Între aceste elemente constitutive ale formațiunii social-economice sînt raporturi de

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 13, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 237.
[2] *Ibidem*, vol. 29, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 411.
[3] Vezi *Manual de economie politică*, ed. a II-a, Ed. politică, București, p. 23 și 536.

tipul conținut-formă. Definirea *naturii* legăturilor esențiale ne ajută la înțelegerea mecanismului *automișcării*, dezvoltării sociale. Engels preciza că „din însuși faptul că aceste corpuri se află într-o conexiune rezultă că ele se influențează unul pe celălalt, și tocmai această influență reciprocă a corpurilor constituie mișcarea" [1].

Din punctul de vedere al naturii raporturilor dintre laturile sale constitutive, formațiunea social-economică desemnează o etapă în dezvoltarea istoriei caracterizată printr-un anumit tip de organizare economică a societății, considerată ca formă a unui stadiu determinat al dezvoltării forțelor de producție și conținut al suprastructurii corespunzătoare.

Astfel se pot urmări *principalele relații cauzale* de care depinde în ultimă analiză determinismul întregii vieți sociale : corelația, interacțiunea dialectică dintre forțele de producție și relațiile de producție, dintre acestea și suprastructură, ca și legătura indirectă, mijlocită dintre forțele de producție și suprastructură. În acest lanț cauzal, în care relațiile de producție apar deopotrivă ca formă și conținut, se reliefează poziția lor centrală în complexul social, rolul lor de verigă de legătură, de „mijlocire" între ansamblul existenței sociale, în care se includ și ele, și suprastructura societății.

Locul și rolul pe care îl ocupă economia nu îndreptățesc reducerea noțiunii de formațiune social-economică la relațiile de producție, dar atrag atenția asupra următoarei indicații metodologice a concepției materialist-istorice : analiza sociologică a unei orînduiri sociale sau a unei țări determinate trebuie să pornească de la structura economică și socială spre cercetarea suprastructurii, pentru a desprinde specificul lor, tendințele dezvoltării, acțiunea legilor obiective, rolul factorilor subiectivi. Așa au procedat Marx în opera sa *Capitalul*, Lenin în lucrarea *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, așa procedează partidele marxist-leniniste în analiza stadiului de dezvoltare a fiecărei țări, ca și a istoriei contemporane în ansamblu.

Oglindind mișcarea obiectivă în gîndire, categoria de formațiune social-economică, spre deosebire de conceptul de „societate" al sociologiei burgheze, include principiul *istorismului, al dezvoltării și al tratării concret istorice* a fenomenelor sociale. Aceasta are o întemeiere obiectivă. Istoria este succesiunea legică și progresivă a unor formațiuni social-economice, care se deosebesc calitativ prin natura modurilor de producție și a suprastructurilor corespunzătoare. Laturile și relațiile unei societăți au o stabilitate relativă. Modul de producție și suprastructura specifice unei formațiuni sociale trec prin etape diferite în cadrul aceleiași orînduiri (de ex. etapa premonopolistă și cea imperialistă a capitalismului) și se transformă calitativ în procesul trecerii la o nouă orînduire socială. Categoria de formațiune social-economică reflectă relații variabile prin natura lor, de aceea este *o noțiune variabilă*. Privită din punctul de vedere al mișcării absolute, al transformării și dezvoltării generale a istoriei, ea exprimă repausul *relativ*, relativa stabilitate.

---

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, E.S.P.L.P., București 1954, p. 56.

Orice tip de societate se caracterizează prin *aceleași* laturi esențiale, modul de producție și suprastructura, care au însă însușiri *diferite* în funcție de treapta istorică concretă. În acest sens, Lenin a apreciat că este cu desăvîrșire inutilă noțiunea de „societate în general" [1], — atemporală, metafizică — a sociologiei burgheze, deoarece ignorează caracterul dialectic al procesului istoric, condiționarea istorică a fenomenelor sociale.

Noțiunea de formațiune social-economică a materialismului istoric îndrumează gîndirea și practica spre considerarea *dezvoltării* sociale, a transformărilor calitative, spre activitatea conștientă a clasei muncitoare de lichidare a vechiului și de promovare a noului în toate domeniile, în primul rînd în sfera relațiilor sociale de care depinde progresul social.

Interpretarea materialistă a istoriei, reproducerea logică a concretului real a făcut posibilă descoperirea regularității și a legității procesului istoric. În opoziție cu sociologia apologetică a burgheziei, care se oprește la suprafața lucrurilor și pretinde că întîmplarea, contingentul domnește în istorie, gîndirea marxistă a pătruns în adîncimea vieții sociale, dezvăluindu-i necesitatea, legile de dezvoltare. Este cunoscută aprecierea lui V. I. Lenin cu privire la importanța hotărîtoare a concepției materialiste a istoriei și a elaborării categoriei de formațiune social-economică pentru înțelegerea legității reale a istoriei. Numai pe această bază se poate constata, scrie el, elementul de *repetare și regularitate*, „criteriul științific general" [2], și se poate trece de la simpla descriere empirică, specifică mai ales sociologiei burgheze contemporane, la generalizări, la studiul acțiunii legilor obiective.

Gruparea relațiilor sociale în raporturi materiale și raporturi reflectorii a deschis drum descoperirii legilor apariției, dezvoltării și înlocuirii formațiunilor social-economice. Noțiunea de formațiune social-economică exprimînd unitatea esenței și a fenomenului, a generalului și a individualului, orientează cercetarea și practica spre considerarea legilor generale în legătura lor nemijlocită cu legile specifice, cu condițiile istorice-concrete. Pe această bază teoretică și metodologică, gîndirea științifică poate distinge ceea ce este comun și specific tuturor țărilor aparținînd aceleiași formațiuni social-economice, ca și ceea ce este universal și particular în trecerea diferitelor țări de la o orînduire socială la alta superioară.

Pornind, de pildă, de la unitatea de esență a țărilor capitaliste, indiferent de treapta dezvoltării lor, Lenin a putut prevedea, în lupta cu tezele oportuniștilor, posibilitatea izbucnirii revoluției proletare în Rusia, țară cu o dezvoltare capitalistă mijlocie, iar Partidul Comunist din Romînia a putut zdrobi concepția gheristă falsă și demobilizatoare cu privire la imposibilitatea victoriei revoluției în țările înapoiate din punct de vedere economic. Sprijinindu-se pe principiul dialectic al unității generalului și individualului cuprins în noțiunea marxistă de formațiune social-economică, mișcarea comunistă internațională a formulat creator, în urma analizei situației istorice concrete, legile universal-valabile ale revoluției și construcției socialiste, care se realizează în condițiile specifice fiecărei

[1] V I Lenin, *Opere*, vol. I, Ed. P.M.R., 1950, p. 127.
[2] *Ibidem*, p. 130.

țări. Luînd în considerare specificul diferitelor țări în cadrul sistemului mondial capitalist, Lenin a demonstrat posibilitatea dezvoltării necapitaliste a unor țări. Această teză, confirmată de istoria actuală, a fost dezvoltată mai departe în Declarația consfătuirii de la Moscova (noiembrie 1960) și în documentele Congresului al XXII-lea al P.C.U.S. „Ce rost are astăzi, la mijlocul secolului al XX-lea — spunea tovarășul N. S. Hrușciov, — să se impună popoarelor această cale lungă și grea? (calea capitalistă de dezvoltare — *P. P.*). Comuniștii socotesc că popoarele pot lichida înapoierea seculară mergînd pe calea socialismului" [1].

Accepția largă a categoriei de formațiune social-economică — cea care include nu numai baza și suprastructura, ci și forțele de producție — corespunde în mai mare măsură cerinței formulate de Lenin ca definiția să exprime *legătura obiectului cu practica umană*. „Într-o «definiție» completă a obiectului — scria Lenin — trebuie să intre întreaga practică umană, și ca criteriu al adevărului, și ca determinant practic al legăturii obiectului cu ceea ce este necesar omului" [2].

Oglindind esența realității obiective, categoria de formațiune social-economică exprimă totodată interesele și țelurile clasei muncitoare, ale mișcării muncitorești internaționale. Ea întrunește obiectivitatea științifică și partinitatea proletară și poate fi acceptată și folosită numai de pe pozițiile clasei muncitoare. Ea definește opoziția de esență și superioritatea orînduirii comuniste față de cea capitalistă și indică principalele direcții ale luptei revoluționare pentru transformarea comunistă a societății contemporane.

Aceste direcții — în domeniul politic, economic și al dezvoltării forțelor de producție — sînt fundamentate de teoria marxist-leninistă și confirmate de practica luptei pentru instaurarea dictaturii proletariatului, a construcției socialismului și comunismului. În diferite etape poate căpăta prioritate o direcție sau alta, dar numai *împreună* ele caracterizează esența transformării comuniste a societății. În primul Program al P.C.U.S. (1903), pe prim plan era pusă sarcina *politică*, doborîrea puterii moșierilor și capitaliștilor și instaurarea dictaturii proletariatului. Al doilea Program (1919) a pus la ordinea zilei transformarea revoluționară a *tuturor relațiilor sociale*, a fost un program de construire a socialismului pe baza dezvoltării maxime a forțelor de producție. În prezent, deși U.R.S.S. dispune de forțe de producție considerabile, acestea nu sînt totuși suficiente pentru instaurarea relațiilor economice comuniste. Al treilea Program al P.C.U.S., adoptat de Congresul al XXII-lea, stabilește ca sarcină economică fundamentală pentru următorii douăzeci de ani crearea bazei *tehnice-materiale* a comunismului. De îndeplinirea acestui obiectiv depind succesele în lupta pentru transformarea comunistă a bazei economice și a tuturor relațiilor sociale, a conștiinței sociale și a instituțiilor suprastructurale.

Neincluderea forțelor de producție în definiția categoriei de formațiune social-economică nu permite cuprinderea complexității legăturii obiectului cu *practica* umană.

---

[1] N. S. Hrușciov, *Raportul de activitate al C.C. al P.C.U.S. prezentat la Congresul al XXII-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, Ed. politică, București, 1961, p. 28.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 79.

Congresul al XXII-lea al P.C.U.S. a insistat asupra faptului că crearea bazei tehnice-materiale a comunismului constituie *temelia liniei generale a P.C.U.S.*, că ea reprezintă *veriga hotărîtoare* în lanțul sarcinilor economice, sociale și culturale, fiind dictată atît de condițiile interne, cît și de cele externe ale țării [1]. Numai pe această temelie obiectivă se pot rezolva sarcini de cea mai mare importanță, ca : situarea pe primul loc în lume în ce privește producția pe cap de locuitor ; asigurarea celei mai înalte productivități a muncii din lume, care constituie, în ultimă instanță, „lucrul cel mai important și principal pentru victoria noii orînduiri sociale" ; asigurarea celui mai înalt nivel de trai pentru întreaga populație și crearea condițiilor pentru trecerea la repartiția după nevoi ; transformarea treptată a relațiilor de producție socialiste în relații de producție comuniste. Victoria în întrecerea economică cu capitalismul și apărarea lumii socialiste față de uneltirile agresive ale imperialismului pot fi obținute numai prin construirea bazei tehnice-materiale a comunismului.

Această latură hotărîtoare a practicii este inclusă numai în definiția largă a noțiunii de formațiune social-economică. Includerea forțelor de producție — împreună cu baza economică și cu suprastructura — nu poate lipsi din caracterizarea esenței nici unui tip de societate, de formațiune social-economică. Această cerință a teoriei și a practicii este satisfăcută în definirea orînduirii sociale comuniste, formulată multilateral de Congresul al XXII-lea al P.C.U.S. În Programul P.C.U.S., faza superioară a societății comuniste este definită atît prin relațiile economice-sociale, cît și prin particularitățile forțelor de producție, precum și prin nivelul înalt al conștiinței [2].

Definiția categoriei de formațiune social-economică incluzînd modul de producție în ansamblu, cu suprastructura corespunzătoare, este justificată deopotrivă de teoria și practica luptei pentru construirea și desăvîrșirea construcției socialiste, a luptei pentru victoria și dezvoltarea primei faze a societății comuniste. Puterea proletară este folosită ca instrument principal pentru reorganizarea socialistă a economiei și a tuturor relațiilor sociale, pe baza dezvoltării uriașe a forțelor de producție. Lenin a atras atenția că „interesul principal și fundamental al proletariatului după ce a cucerit puterea de stat este de a mări cantitatea de produse, de a spori în proporții uriașe forțele de producție ale societății" [3].

Călăuzindu-se după indicațiile marxist-leniniste, partidul nostru a combătut tendințele de subapreciere a însemnătății hotărîtoare ce revine creării și dezvoltării bazei tehnice-materiale a socialismului. Partidul a respins teza greșită după care respectarea proporțiilor între ramuri și dezvoltarea cu precădere a industriei grele nu ar trebui realizate în fiecare țară socialistă, ci numai la nivelul întregului sistem mondial socialist. Partidul a respins și teza nemarxistă, după care, în procesul

---

[1] N. S. Hruşciov, *Cu privire la Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, Ed. politică, București, 1961, p. 36.

[2] *Ibidem*, p. 31.

[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 33, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 178.

construcției socialiste, stimulenții materiali ar fi treptat înlocuiți numai prin stimulenți morali.

Militînd pentru lărgirea continuă a legăturilor de cooperare între țările socialiste și înfăptuirea unor forme tot mai înalte de colaborare, îngrijindu-se de asemenea permanent de educarea socialistă a maselor, partidul a acordat o atenție primordială dezvoltării modului de producție socialist în ansamblul său. Sarcina economică fundamentală a celui de-al doilea plan cincinal a fost făurirea economiei socialiste unitare, în care, pe baza dezvoltării continue a industriei socialiste, să se asigure transformarea socialistă a agriculturii[1]. În urma construirii bazei economice a socialismului, Congresul al III-lea al partidului a stabilit noi sarcini cu privire la dezvoltarea modului de producție. „O dată cu trecerea la făurirea societății socialiste, creșterea puternică a forțelor de producție, dezvoltarea și consolidarea relațiilor de producție socialiste au devenit sarcina centrală a partidului... Crearea bazei tehnice-materiale a socialismului constituie *temelia* marilor prefaceri săvîrșite în toate domeniile vieții sociale de către oamenii muncii eliberați de exploatare"[2].

Dezvoltarea impetuoasă a forțelor de producție în condițiile consolidării continue a regimului democrat-popular, a perfecționării economiei socialiste, determină intensificarea ritmului dezvoltării relațiilor de producție socialiste, creșterea neîntreruptă a nivelului material de viață și a conștiinței socialiste, perfecționarea suprastructurii instituționale.

În ansamblul laturilor principale ale societății, rolul forțelor de producție se evidențiază de asemenea în domeniul problemelor internaționale, atît al relațiilor dintre țările socialiste, cît și al raporturilor dintre sistemul mondial socialist și cel capitalist. Aceasta dovedește încă o dată justețea includerii lor în conținutul noțiunii de formațiune social-economică.

În procesul legic al egalizării nivelului general de dezvoltare al țărilor comunității socialiste, rolul hotărîtor îl deține gradul dezvoltării forțelor de producție. De aceasta depinde în cea mai mare măsură trecerea mai mult sau mai puțin în același timp la comunism a țărilor socialiste. De aceea Consfătuirea de la Moscova (noiembrie 1960) aprecia că baza materială a trecerii țărilor socialiste la comunism o constituie crearea unui nivel înalt al producției pe baza tehnicii moderne înaintate, capabil să creeze belșugul de bunuri necesar comunismului. Pe această bază se dezvoltă relațiile sociale comuniste, este educat omul societății comuniste[3].

În zilele noastre, progresul istoriei depinde de lupta care se desfășoară între socialism și capitalism, de victoria socialismului asupra capitalismului, în primul rînd în sfera producției materiale. De pe acum socialismul a silit capitalismul să bată în retragere în acest domeniu hotărîtor al activității umane și se apropie timpul cînd socialismul va avea superioritatea absolută. Subliniind însemnătatea forțelor de producție în întrecerea pașnică dintre socialism și capitalism, Congresul al XXII-lea

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări 1955—1959*, Ed. politică, București, 1959, p. 69.
[2] *Ibidem, 1959—1961*, Ed. politică, București, 1961, p. 443—444 *(subl. ns.)*
[3] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești (noiembrie 1960)*, Ed. politică, 1960, București, p. 23.

al P.C.U.S. a arătat că „ponderea sistemului socialist în producția mondială a crescut, ritmul dezvoltării sale a întrecut considerabil ritmul celor mai dezvoltate țări capitaliste. Toți văd că țările socialiste sînt în stare să dezvolte forțe de producție colosale și să creeze pe pămînt un adevărat belșug de bunuri materiale și spirituale"[1].

Practica social-istorică a omenirii și, în mod deosebit, activitatea conștientă de construire a societății comuniste, precum și concepția materialistă a istoriei converg spre concluzia că elementele caracteristice ale unui tip determinat de societate sînt cuprinse în definiția largă a categoriei de formațiune social-economică, cea care înglobează forțele de producție, relațiile de producție și suprastructura corespunzătoare, considerate în unitatea lor dialectică.

К ВОПРОСУ ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ КАТЕГОРИИ ОБЩЕСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ФОРМАЦИИ

РЕЗЮМЕ

В марксистской философской литературе все сильнее подчеркивается то передовое место, которое занимает понятие общественно-экономической формации в системе категорий исторического материализма, его особая важность в теории исторического процесса и в революционной деятельности по коммунистическому преобразованию человеческого общества.

Несмотря на это, среди авторов различных марксистских работ еще не существует единогласия в отношении содержания этой важной категории, которую В. И. Ленин определял как „основную идею", „основное понятие" исторического материализма.

Зачастую поддерживается та или иная точка зрения на определение этой категории, без достаточного анализа и полного выяснения справедливости *критерия*, использованного для принятия соответствующего определения.

Автор данной работы поставил своей целью дать ответ именно на этот вопрос.

Авторы-марксисты, занимавшиеся вопросом о общественно-экономической формации, единогласны в том, что она означает определенный *тип* общества. Однако наличие расхождений по вопросу о составных элементах категории общественно-экономической формации делает необходимым выяснение главных, объективных и определяющих черт, общих для любого типа общества.

Это можно сделать на основе: а) материалистического понимания истории, являющегося единственными теорией и методом, способными проникнуть в сущность социальной действительности, и б) требований диалектической логики в том, что касается характера и содержания научных абстракций, требований логического конкретного.

[1] N. S. Hrușciov, *Raportul de activitate al C.C. al P.C.U.S. prezentat la Congresul al XXII-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, Ed. politică, București, 1961, p. 6.

Характеризуя революционный переворот, произведенный марксизмом благодаря выработке понятия общественно-экономической формации, автор отмечает, что в этой научной категории путем абстракции воспроизведено общественное действительное конкретное. Она является „синтезом многих определений" и именно тех действительных определений, без которых не может быть понята сущность каждого типа общества и закономерность его успехов.

Эти определения охвачены понятием общественно-экономической формации. Определение понятия общественно-экономической формации сформулировано некоторыми авторами-марксистами так: это „общество на определенном этапе своего развития, характеризующееся определенным типом производственных отношений, отвечающих определенному уровню развития производительных сил, на которые опирается вся его надстройка".

Данное определение заключает в своем содержании материалистическое понимание истории, согласно которому а) история является логической последовательностью строго определенных типов общества, общественно-экономических формаций, б) общество на определенной ступени его развития является единством материальной стороны (основное содержание которой составляет способ производства во всей его целостности) и духовной — с соответствующими им учреждениями — причем, первая сторона играет определяющую роль.

Это определение полностью отвечает также указаниям В. И. Ленина относительно познания и определения предмета исследования, которые предусматривают соблюдение требования многосторонности, развития, практики, ориентировки на конкретное.

Основная часть данной работы посвящена анализу марксистско-ленинского учения об общественно-экономической формации именно с точки зрения этих методологических требований.

Показывается, что сущность материалистического понимания истории, а также общественно-историческая практика человечества и, особенно, сознательная деятельность, направленная на строительство коммунистического общества, ведут к следующему выводу: характерные черты определенного типа общества заключены в широком определении категории общественно-экономической формации, которая включает производительные силы, экономические отношения и соответствующую им надстройку, рассматриваемые в их диалектическом единстве.

À PROPOS DE LA DÉFINITION DE LA CATÉGORIE DE FORMATION SOCIALE-ÉCONOMIQUE

RÉSUMÉ

La littérature philosophique marxiste souligne toujours plus la place de premier plan qu'occupe la notion de formation sociale-économique dans le système des catégories du matérialisme historique, son importance

particulière dans la théorie du processus historique et dans l'activité révolutionnaire de transformation communiste de la société humaine.

Toutefois, il n'y a pas encore accord total, parmi les auteurs marxistes, en ce qui concerne le contenu de cette importante catégorie que Lénine appréciait comme une «idée fondamentale », «notion fondamentale » du matérialisme historique.

On adopte souvent un point de vue à l'égard de la définition de cette catégorie, sans que l'on examine suffisamment et sans que l'on éclaircisse pleinement la justesse du *critère* utilisé pour adopter la définition respective.

C'est justement à cette question que l'étude se propose de répondre.

Les auteurs marxistes qui ont abordé le problème de la formation sociale-économique sont d'accord qu'elle désigne un certain *type* de société. L'existence de certaines divergences à propos des éléments constitutifs de la catégorie de formation sociale-économique, rend d'autant plus nécessaire l'éclaircissement des propriétés essentielles, objectives et définitoires, communes à tout type de société.

Cela peut être réalisé en se fondant *a*) sur la conception matérialiste de l'histoire, seule théorie et méthode capable de pénétrer dans l'essence de la réalité sociale, et *b*) sur les exigences de la logique dialectique à l'égard du caractère et du contenu des abstractions scientifiques, du concret logique.

La catégorie scientifique de formation sociale-économique reproduit le concret social réel par l'intermédiare de la pensée. C'est «la synthèse de nombreuses déterminations », à savoir des déterminations réelles sans lesquelles on ne saurait comprendre l'essence de chaque type de société et le caractère de loi de leur succession.

Ces déterminations sont comprises dans la définition de la formation sociale-économique formulée par certains auteurs marxistes : «la société, à une étape donnée de son développement, caractérisée par un certain type de relations de production qui correspondent à un certain niveau déterminé des forces de production et sur lesquelles s'étage sa superstructure toute entière ».

Cette définition reussit à englober dans son contenu la conception matérialiste de l'histoire, d'après laquelle *a*) l'histoire est la succession logique de certains types de sociétés strictement déterminés, de certaines formations sociales-économiques, *b*) la société, à tous les degrès de son développement, est l'unité du côté matériel (dont le contenu principal est constitué par le mode de production dans son *ensemble*) et du côté spirituel et institutionnel, le premier de ces deux côtés ayant le role déterminant.

Cette définition correspond aussi, entièrement, aux indications de Lénine relatives à la connaissance et à la définition de l'objet étudié, qui prévoyaient : le respect de l'exigence de la multilatéralité, du développement de la pratique, de l'orientation vers le concret.

La plus grande partie de l'étude est consacrée à l'analyse de la théorie marxiste-léniniste de la formation sociale-économique, du point de vue de ces exigences méthodologiques.

L'auteur démontre que l'essence de la conception matérialiste de l'histoire ainsi que la pratique sociale-historique de l'humanité et particulièrement l'activité consciente d'édification de la société communiste convergent vers la conclusion suivante : les éléments caractéristiques d'un type déterminé de société sont compris dans la définition de la catégorie de formation sociale-économique, définition qui englobe les forces de production, les relations économiques et la superstructure correspondante, — considérées dans leur unité dialectique.

ESENȚA REVOLUȚIEI ȘI A CRIZEI ÎN ȘTIINȚELE CONTEMPORANE ALE NATURII

DE

PROF. UNIV. ING. VALTER ROMAN

Urmărind istoria științelor naturii, se poate observa destul de ușor tabloul dialectic al dezvoltării acesteia; adîncirea cunoașterii științifice ni se înfățișează ca un proces continuu de acumulare a cunoștințelor, de perfecționare a aparatului explicativ, a teoriilor, care pregătesc adevărate salturi, veritabile revoluții în concepțiile științifice. Aceste puncte nodale ale istoriei științelor sînt marcate de descoperiri cruciale, de apariția unor concepții și teorii care le modifică radical pe cele vechi, aduc în știință perspective, metode și direcții de cercetare cu totul noi.

În general, după cum au arătat clasicii marxism-leninismului, revoluțiile în știință reprezintă în același timp momente importante și în dezvoltarea concepției materialiste despre lume. După cum arăta Engels, cu fiecare progres important în științele naturii concepția materialistă trebuie să-și modifice forma. Materialismul se îmbogățește astfel substanțial, apar noi teze, sînt fundamentate în amănunt cele existente. Cu atît mai accentuate vor fi consecințele de ordin filozofic ale revoluțiilor în știință.

Revoluțiile în dezvoltarea științelor nu reprezintă simple accidente; unitatea dintre momentele de discontinuitate și dezvoltarea continuă în cadrul procesului de cunoaștere științifică a lumii reprezintă însăși esența dialectică a acestui proces. Revoluțiile în știință, ca atare, apar cu necesitate, corespunzător unei legi generale de dezvoltare a științei. Ele reprezintă trepte deosebit de importante ale progresului științific, fixînd adevărate pietre de hotar între două epoci ale dezvoltării științei.

Care sînt căile și formele de trecere a științei dintr-o stare calitativă în alta, respectiv care este caracterul dezvoltării științei ? Aceasta este și astăzi o problemă mult dezbătută, controversată.

Conform, materialismului dialectic, trecerea dintr-o stare calitativă în alta, trecerea prin salturi la o calitate nouă se săvîrșește sau sub forma acumulării treptate a calității noi și a dispariției treptate a calității vechi,

sau sub formă de explozie, adică prin nimicirea dintr-o dată a vechii calități și apariția calității noi.

Știința face parte din acea categorie a fenomenelor sociale care se dezvoltă prin dispariția treptată a calității vechi și prin acumularea treptată a calității noi. Această trăsătură a dezvoltării științei se datorește atît caracterului legăturii dintre științele naturii și forțele de producție ale societății (care, după cum se știe, nu se dezvoltă prin explozii), cît și succesiunii istorice ca lege internă de dezvoltare a științei.

Revoluția este, în mod obligatoriu, rezultatul dezvoltării științei în perioadele precedente.

Lenin a vorbit în repetate rînduri despre această problemă. Adresîndu-se tineretului în 1920, el a spus că marxismul și-a cucerit importanța istorică mondială ca ideologie a proletariatului revoluționar prin faptul că el nu a înlăturat cîtuși de puțin cuceririle cele mai prețioase din epocile precedente, ci, dimpotrivă, și-a însușit și a prelucrat tot ce a existat mai valoros în dezvoltarea de mai bine de două milenii a gîndirii și culturii umane.

Darwin a înfăptuit revoluția în biologie nu prin aruncarea embriologiei, paleontologiei, morfologiei, botanicii, zoologiei și a altor științe existente pînă la el, ci pe baza sintetizării tuturor realizărilor științei biologice din perioada precedentă, a dezvoltării ei pe o treaptă superioară. Revoluția în fizică de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea a fost de asemenea rezultatul dezvoltării fizicii în perioadele precedente.

E important de subliniat de asemenea faptul că în domeniul științei o revoluție se poate produce numai pe baza unui material faptic care se acumulează lent. Orice teorie nouă se afirmă, cîștigă dreptul la viață numai dacă se bazează pe material științific faptic. O ipoteză, cît de strălucită ar fi, nu poate produce o revoluție în știință. Revoluția se produce numai pe baza unui material faptic nou, iar teoria nouă trebuie să explice faptele științifice acumulate de știință într-o perioadă premergătoare și care constituie baza noii teorii.

Socotim utilă pentru caracterizarea noțiunii de revoluție în știință examinarea unor astfel de momente nodale din istoria fizicii, recunoscute ca atare. Astfel, este cunoscută importanța uriașă a elaborării de către astronomul polonez Nicolai Copernic (1473—1543) a sistemului heliocentric. Friedrich Engels aprecia această genială realizare ca pe un „act revoluționar" care marchează desprinderea științelor naturii de teologie, inaugurînd o epocă în care progresul științei face „pași gigantici"[1]. Într-adevăr, prin înlăturarea sistemului geocentric al lui Ptolomeu s-au deschis perspective nebănuite atît în astronomie, în mecanică, cît și în concepția generală despre lume.

Descoperirea lui Copernic a fost însă numai un prim moment al unui salt revoluționar în științele naturii care a culminat în secolul al XVII-lea cu apariția mecanicii newtoniene. O dată cu *Principiile matematice ale filozofiei naturale*, mecanica a devenit o știință teoretică în sensul

[1] F. Engels, *Dialectica naturii*, Ed. politică, București, 1954, p. 6.

adevărat al cuvîntului, o disciplină rațională care a constituit baza de idei a fizicii pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Desigur, în perioada care a urmat, în fizică au avut loc progrese extrem de importante, dar aproape toate aceste progrese nu au modificat în esență ideile de bază ale lui Newton și au reprezentat ca atare un proces de evoluție continuă, în cadrul căruia au apărut premisele unui nou salt.

Chiar și marile descoperiri ale fizicii din secolul al XIX-lea, pînă la saltul realizat în ultimele decenii ale secolului, inclusiv descoperirea legii conservării și transformării energiei, crearea termodinamicii și a teoriei electricității și magnetismului, au fost și au putut fi încă socotite ca progrese în desăvîrșirea tezelor lui Newton despre masă, forță, spațiu și timp etc. Toate aceste descoperiri nu reprezentau încă o răsturnare a tabloului fizic existent pînă atunci, deși unele semne prevestitoare ale acestei răsturnări începuseră să apară (în special în legătură cu teoria electromagnetică).

Studiul fenomenelor optice și apoi al celor electromagnetice s-au efectuat timp îndelungat pornind de la aceste idei, pînă cînd s-a putut evidenția cu claritate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea că între mecanica newtoniană și teoria electromagnetică există, de fapt, o incompatibilitate. Nu este, credem, lipsit de interes să subliniem eforturile continue ale fizicienilor din secolul al XIX-lea de a găsi—tot în cadrul concepției newtoniene—o soluție a dificultăților pe care le crea acest fapt, cu toate că de exemplu ideea propagării instantanee, la distanță, a acțiunilor fusese înlocuită în electromagnetism cu ideea transmiterii acțiunii din aproape în aproape.

Întreaga dezvoltare a fizicii, din secolul al XVII-lea pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, prezintă, din punctul de vedere care ne interesează, trei trăsături caracteristice :

a) Fizica clasică era o fizică în general *macroscopică*, obiectul său fiind fenomenele la scară mare, în studiul cărora putea fi neglijată constanta h a lui Plank. Chiar atunci cînd s-au luat în considerare anumite fenomene moleculare sau atomice, nu s-au abordat aspectele specifice ale acestui nou domeniu. Unele succese (în chimie, în mecanica statistică) au fost posibile, întrucît și în măsura în care era vorba despre efecte referitor la care se putea face într-adevăr abstracție de caracterul calitativ deosebit al legilor microscopice și era suficientă simpla extrapolare a legilor macroscopice. Ceea ce trebuie subliniat este faptul că cercetarea experimentală a unor fenomene atomice individuale nu era încă posibilă, astfel încît fizicienii nu căpătaseră indicații despre faptul că la nivelul atomic este vorba despre o lume diferită de cea macroscopică, cu legi proprii, specifice.

Dat fiind caracterul macroscopic al fizicii clasice, ideile și principiile sale erau strîns legate de reprezentările a ceea ce în mod obișnuit se numește „bunul simț comun". Mai precis putem spune că pentru legile și noțiunile fizicii clasice era, în general, posibilă (și se tindea în orice caz să se facă posibilă) o reprezentare intuitivă (deși nu trebuie să pierdem din

vedere dificultățile care apăreau în acest sens în legătură, de exemplu, cu fenomenele electromagnetice. Dar, într-un anumit sens, mai mult decît alte domenii ale fizicii clasice, electromagnetismul purta în germene semnele revoluției care urma să apară).

b) Tabloul fizicii clasice era sau tindea să fie un tablou mecanicist. Toate fenomenele erau considerate drept manifestări ale mișcării mecanice a materiei. Materia era la rîndul ei identificată cu substanța corporală care se supunea unei legi de conservare și căreia i se atribuiau unele însușiri invariabile, absolute : masa, impenetrabilitatea, inerția etc. Se considera că materia nu era divizibilă la infinit, corpurile fiind compuse din atomi care se mișcă după legile mecanicii. Totodată, se avea în vedere și existența fluidelor materiale, de asemenea cu proprietăți bine determinate.

Ajungîndu-se, în special în secolele XVIII și XIX, la o tratare analitică riguroasă a mecanicii, prin lucrările unor oameni de știință ca Euler, Lagrange, Laplace, Hamilton etc., această știință se bucura de aureola perfecțiunii și imuabilității. Mecanica astfel constituită reprezenta idealul oricărei științe a naturii, și chiar punctul final al cunoașterii științifice a universului fizic.

Deși o astfel de concepție asupra fizicii ne apare pe drept cuvînt limitată, metafizică, intrînd în contradicție cu caracterul dialectic al naturii, în această perioadă nu putem vorbi totuși de o criză a fizicii. Acest lucru se datorește celei de-a treia caracteristici la care ne vom referi.

c) Fizica clasică se baza pe admiterea spontană a unei concepții materialiste asupra lumii. Desigur, prin aceasta nu trebuie înțeles că n-ar fi existat încercări de a interpreta idealist și chiar de-a dreptul în chip fideist datele fizicii ; dimpotrivă, după cum remarca Fr. Engels, dacă prin Copernic știința aruncase o adevărată provocare bisericii și religiei, ea își încheiase o parte importantă a dezvoltării ei prin admiterea de către Newton a „primului impuls divin", a originii divine a gravitației universale și a spațiului. Dar acestea erau mai curînd legate de limitele științei, de laturile fenomenelor pe care ea nu le putea explica, de metoda metafizică pe care se baza. Singurele tentative idealiste serioase în această perioadă au fost reprezentate de concepțiile agnostice, subiectiviste ale lui Berkeley, Hume, Kant și de concepțiile pozitiviste ale lui A. Comte. Influența acestor concepții asupra cercetătorilor naturii a fost însă, în această perioadă, puțin importantă ; în orice caz, spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, imensa majoritate a fizicienilor erau adepți ai unui materialism metafizic spontan. Aceasta se datorește în bună măsură faptului că aspectele esențiale ale fizicii clasice erau bine fundamentate din punct de vedere experimental și teoretic și constituiau baza pentru dezvoltarea rapidă a tehnicii.

Condițiile concrete ale dezvoltării fizicii din secolele XVIII și XIX erau de așa natură, încît, cu toate atacurile filozofiei idealiste și ale fideismului, fizica reușea să le facă față cu destulă ușurință. Să avem în vedere astfel faptul că, în aceste secole, în toate domeniile fizicii au fost făcute descoperiri importante, bazate tocmai pe concepția materialistă, împotriva idealismului și fideismului. Nu este cred lipsit de interes să amintesc aici că fizica, îndeosebi mecanica clasică, era atît de strîns le-

gată de materialism, încît s-a ajuns la situația ca majoritatea cercetătorilor naturii și mai tîrziu și filozofii idealiști să identifice tezele concepțiilor filozofiei cu tezele și noțiunile mecanicii. Astfel, pînă în zilele noastre noțiunea de materie este confundată de către mulți naturaliști în țările capitaliste, și de unii filozofi burghezi cu noțiunea de masă sau cu noțiunea de atom indestructibil.

Nu trebuie, bineînțeles, să trecem cu vederea condițiile sociale în cadrul cărora se dezvolta fizica clasică : burghezia lupta în acea perioadă împotriva vechii orînduiri feudale, împotriva a tot ceea ce frîna ascensiunea sa în toate domeniile, fiind interesată în dezvoltarea forțelor de producție și a științei. Dacă în secolele precedente dezvoltarea forțelor de producție, a științei, tehnicii au fost frînate de vechile relații de producție feudale, de întreaga structură medievală, noile relații de producție dau cîmp liber dezvoltării forțelor de producție, științei și tehnicii. Toate aceste descoperiri au dus la progresul omenirii și au reprezentat noi argumente importante în confirmarea tezelor principale ale materialismului. Științele naturii și îndeosebi fizica s-au dezvoltat, în perioada celor trei-patru sute de ani premergători marii revoluții în fizică din secolul nostru, în luptă deschisă împotriva concepțiilor idealiste pe baza fermă a filozofiei materialiste despre lume. Aceasta, la rîndul ei, a găsit un sprijin foarte important în descoperirile științifice, reușind să capete o mare dezvoltare.

În esență, acest raport între științele naturii și filozofie este un raport invariabil : dezvoltarea științelor nu este posibilă decît pe baza filozofiei materialiste și de asemenea filozofia materialistă se întărește și se dezvoltă întotdeauna în legătură cu progresul cunoașterii științifice. După cum vom vedea însă, în perioada revoluției de la începutul secolului al XX-lea, condițiile sociale în cadrul cărora avea loc această revoluție, precum și natura specială a problemelor cunoașterii în fizică, au creat o asemenea situație în care filozofia idealistă a putut să paraziteze cu mai mult succes pe baza progreselor științei, ajungînd să emită pretenția de a oferi științei chiar o bază metodologică și interpretativă.

Ce caractere prezintă revoluția științifică de la începutul secolului nostru, care erau condițiile sociale care au determinat apariția acestei situații ?

După cum vom vedea, descoperirile de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea cuprindeau un domeniu de fenomene deosebit de vast. Ele au provocat un salt uriaș în dezvoltarea fizicii și au determinat reconsiderarea totală a imaginii teoretice asupra naturii, însemnînd pe drept cuvînt o revoluție în întregul domeniu al științelor, elementul hotărîtor în cadrul acestei revoluții fiind elaborarea celor două teorii fizice — mecanica cuantică și teoria relativității.

La hotarul secolului nostru, au fost făcute în fizică descoperiri fără precedent în ceea ce privește numărul și importanța lor. În această perioadă a început investigarea experimentală multilaterală a fenomenelor microscopice. Aceasta este prima caracteristică a acestei revoluții din fizică. Seria marilor descoperiri începe cu cea a razelor X (1895) de către fizicianul german Röntgen (1845—1923), a radioactivității (1896) de către fizicianul francez Becquerel (1825—1908), a electronilor (1897), a presiunii luminii

(1899—1900); s-a creat teoria electronică (Lorenz), care a jucat un rol important la începutul noii revoluții în fizică. Aceștia au fost doar primii pași ai noii revoluții în fizică.

În dezvoltarea sa, fizica a dus, în cîțiva ani, la descoperiri și mai importante, și mai uimitoare, la elaborarea unor noi teorii și ipoteze, care au răsturnat definitiv vechiul tablou clasic al fizicii despre natură. În 1900 se naște geniala ipoteză (teoria) cuantică a fizicianului german Planck (1858—1947), pe baza rezultatelor cercetărilor privind interacțiunea radiației cu substanța[1]. Ipoteza lui Planck a fost rezultatul studierii interacțiunii „substanței", corpurilor și radiațiilor.

În 1905, A. Einstein introduce în fizică ideea fotonilor (cuante ale luminii), iar în 1913 fizicianul danez N. Bohr introduce ideea discontinuității în teoria despre structura atomului, construind modelul planetar semiclasic al atomului. A fost dovedită definitiv natura dublă, contradictorie, corpuscular-ondulatorie a luminii[2].

Din aceste teorii s-a născut, cu trecerea anilor, fizica cuantică, din care face parte integrantă mecanica cuantică și teoria cuantică a cîmpului. Locul central în teoria contemporană cuantică îl ocupă mecanica cuantică, care este teoria cunoșterii legilor cărora li se supun microprocesele, teoria mișcării particulelor „elementare" — microelemente: electroni, pozitroni, proton, antiproton, neutron, antineutron, mezoni, hyperoni etc.

Ca o a doua caracteristică a acestei evoluții în fizică putem considera negarea hotărîtă a concepției mecaniciste, în sensul că a fost părăsită ca necorespunzătoare faptelor ideea explicării tuturor fenomenelor fizice prin reducerea lor la principiile mecanicii macroscopice. Mai mult încă teoriile noi create au stabilit cu precizie domeniul de valabilitate al mecanicii newtoniene, reușindu-se astfel să se pună în lumină caracterul relativ al noțiunilor și legilor sale.

Deși din tezele lui Plank și Einstein rezultă cu destulă claritate eșecul ideii clasice privind identitatea structurii și analogia totală a legităților din macro- și microcosmos, totuși această idee — în esența ei mecanicistă — s-a prăbușit abia în al treilea deceniu al secolului nostru. Chiar ideile lui Bohr asupra modelului semicuantic al atomului cu cele două reguli aparent arbitrare stabilite de el au reprezentat încă o încercare de a încadra fenomenele noi în vechiul tablou fizic al lumii corectat ad-hoc.

---

[1] Pînă în 1887, cînd a fost descoperit așa-zisul efect fotoelectric (fenomenul emiterii de electroni de pe suprafața metalelor sub acțiunea razelor de lumină), s-a considerat ca ceva incontestabil stabilit faptul că lumina are natură ondulatorie. Efectul fotoelectric n-a putut fi explicat însă cu ajutorul teoriei ondulatorii. Planck a dovedit că lumina se emite nu continuu, cum s-a considerat pînă atunci, ci în anumite porții întregi, „cuante de acțiune" (constanta lui Planck).

[2] Bohr emite ideea existenței a două reguli (alături de legile mecanicii clasice) cărora li s-ar supune și mișcarea electronului; prima, după care electronul se mișcă în jurul nucleului atomic, numai pe anumite orbite stabilite, cuantificate asemănător planetelor din sistemul solar care se învîrtesc în jurul soarelui, iar a doua că în timpul mișcării electronului n-ar avea loc nici un fel de emisiune de lumină (cum ar fi trebuit să rezulte din legile electrodinamice clasice). Aceasta are loc numai cînd electronul trece de pe o orbită pe alta, respectiv emisiunea are loc atunci cînd se apropie de nucleu, iar absorbția cînd se îndepărtează de nucleu.

Trebuie să observăm apoi că, dacă în trecut revoluțiile în fizică au reprezentat în general momente ale edificării științei, ale constituirii unui tablou științific rațional, amplu și unitar al fenomenelor fizice, revoluția din fizică de la începutul secolului nostru a însemnat negarea dialectică, depășirea unui întreg sistem teoretic științific verificat și perfecționat îndelung. Putem considera că acesta era primul caz în istoria științei în care avea loc o răsturnare de o asemenea amploare a unor idei înrădăcinate atît de adînc în concepția științifică încît aveau aparența unor adevăruri absolute, eterne și care, într-un sens, se identificau cu însuși conceptul de știință. De aceea se poate foarte bine observa, citind reflecțiile oamenilor de știință care înfăptuiau această revoluție, în primul rînd nedumerirea, confuzia, sentimentul negativ al distrugerii și nu încrederea în puterea rațiunii, optimismul și vigoarea creatoare caracteristice fondatorilor fizicii clasice. După cum vom vedea mai departe, acest fapt constituie un aspect al condițiilor complexe care au determinat fenomenele de criză legate de această revoluție în știință.

Dar pentru aceasta trebuie să analizăm mai întîi o altă caracteristică a acestei revoluții, dată de problemele filozofice cu totul speciale în fața cărora s-a găsit fizica în acest moment al dezvoltării sale. Este vorba despre neputința materialismului metafizic mecanicist de a mai constitui baza teoretică, filozofică a noii fizici. După cum a arătat cu o dosebită perspicacitate Friedrich Engels, dezvoltarea fizicii în secolul al XIX-lea începea deja să fie stingherită de îngustimea materialismului metafizic. Analizînd între altele o serie de aspecte ale fizicii timpului său (ca de exemplu legea conservării energiei, problema spațiului și timpului, anumite probleme ale electricității și magnetismului etc.), Engels arăta că fizica se afla în fața necesității de a adopta conștient materialismul dialectic.

Noile descoperiri au dat la iveală și mai acut dialectica profundă a proceselor fizice care au loc în domenii ale universului foarte îndepărtate, prin proporțiile lor, de fenomenele obișnuite, la scara umană. Să luăm numai cîteva exemple : pe cînd în fizica clasică exista o diferențiere principială, o ruptură între lumină și substanță, lumina fiind privită ca un proces ondulatoriu și continuu fără să aibă un suport material, iar substanța fiind privită ca ceva care dispune de masă, repartizată în particule discrete, în teoria cuantică această ruptură dispare, dovedindu-se că lumina se propagă prin unde, dar — în același timp — este emisă și absorbită în cantități discontinue, în cuante de lumină. Spre deosebire de fizica clasică, așadar, acum apare pe primul plan aspectul unității dialectice a celor două proprietăți contradictorii, continue și discontinue.

De asemenea, noile concepții asupra spațiului și timpului sînt în esența lor dialectice. Spațiul și timpul apar acum nu ca forme independente una de alta și, mai mult încă, nu mai apar ca forme rupte de materie. În general, noile concepții ale fizicii s-au îndepărtat în mod hotărîtor de reprezentările bunului simț comun, de cele metafizice abstracte și după cum arată clasicii marxism-leninismului, era nevoie de o concepție dialectică complexă pentru a se putea studia în mod corespunzător noile fenomene.

Marile descoperiri care au determinat răsturnarea, prăbuşirea teoriilor, principiilor şi noţiunilor vechi mecaniciste şi metafizice, care au răsturnat tabloul fizicii clasice asupra lumii, au determinat o luptă ascuţită între tendinţele materialiste şi idealiste în fizică.

Noua realitate fizică apărută în faţa savanţilor se deosebea atît de mult de lumea înconjurătoare a vitezelor reduse şi a maselor comparativ mari cu care erau deprinşi, încît li se părea cu neputinţă să accepte existenţa ei obiectivă. Răsturnarea legilor vechi şi a principiilor de bază ale fizicii clasice a dus de aceea pe unii savanţi, care nu s-au putut ridica la o concepţie materialistă dialectică, la negarea realităţii obiective, şi la înlocuirea materialismului cu idealismul şi agnosticismul. În aceste împrejurări a început să se discute despre mişcarea fără materie, despre „dispariţia" materiei.

Filozofii reacţionari, folosindu-se de încurcătura în care se găseau materialiştii mecanicişti sau spontani, au început să afirme că ştiinţele naturii înseşi au răsturnat materialismul, că filozofia bazată pe ştiinţele moderne ale naturii nu mai poate fi materialistă.

Aceşti filozofi au interpretat în mod subiectivist, exagerînd unilateral rolul matematicii în cunoaşterea lumii, şi au ajuns să afirme că savanţii ar avea de-a face actualmente numai cu ecuaţii, ca un produs al unei raţiuni „pure", şi nu cu fenomene fizice, că materia ar fi dispărut şi că ar fi rămas numai ecuaţiile. Ei au exagerat în mod unilateral relativitatea cunoştinţelor noastre şi au tras de aici concluzia falsă că adevărul ştiinţific ar fi doar o ipoteză temporară de lucru, care nu ar reflecta nimic obiectiv, că, în realitate, ar exista numai impresii umane, senzaţii şi percepţii omeneşti şi nu realitatea obiectivă.

Aşadar, în fizică au început să se manifeste aceste două tendinţe contradictorii, care se exclud reciproc, dar care totuşi sînt două laturi strîns legate ale aceleiaşi dezvoltări : pe de o parte, tendinţa progresivă, revoluţionară care ridică cunoaşterea ştiinţifică pe trepte tot mai înalte şi contribuie substanţial la progresul societăţii umane şi, pe de altă parte, tendinţa reacţionară, cu caracter de criză, care reprezintă o frînă în dezvoltarea impetuoasă a ştiinţei, a omenirii. Existenţa unei lupte ideologice filozofice înverşunate în jurul descoperirilor ştiinţifice este strîns legată de existenţa claselor sociale antagoniste. Această luptă s-a desfăşurat în anumite condiţii istorice, respectiv în condiţiile epocii imperialiste, ale crizei generale a capitalismului. Criza prin care trecea fizica era una dintre expresiile ideologice ale crizei generale a capitalismului.

Primul care a supus unei analize profunde şi multilaterale această criză şi a descoperit esenţa ei, dezvăluind rădăcinile ei de clasă, a fost Lenin, în cartea sa *Materialism şi empiriocriticism*. Lenin a arătat că fizicienii burghezi, datorită situaţiei lor de clasă, n-au fost în stare să se ridice de la materialismul mecanicist, metafizic la materialismul dialectic şi au alunecat în acest fel spre idealism şi agnosticism. „Esenţa crizei fizicii contemporane — scria Lenin — constă în răsturnarea vechilor legi şi

principii fundamentale, în negarea relalității obiective din afara conștiinței, adică înlocuirea materialismului prin idealism și agnosticism... A dispărut materia — iată cum ar putea fi exprimată dificultatea fundamentală și tipică în multe probleme particulare, dificultate care a dat naștere acestei crize"[1].

Combătînd pe machiști și pe reprezentanții „energetismului", care vorbeau despre „dispariția" materiei, Lenin arăta că nu materia este cea care dispare, ci dispare doar „limita pînă la care cunoscusem pînă acum materia, cunoașterea noastră pătrunde mai adînc; dispar unele însușiri ale materiei, care păreau pînă acum absolute, imuabile primordiale (impenetrabilitatea, inerția, masa etc.) și care apar acum ca fiind relative, inerente numai unor anumite stări ale materiei"[2].

Combătînd pe Mach și pe adepții lui, care ajungeau de-a dreptul să nege existența atomilor și a electronilor ca realități obiective, afirmînd că ele n-ar fi decît niște semne și formule convenționale, niște simboluri, Lenin spunea că tot așa cum nimănui nu-i mai trece prin cap să nege faptul că pămîntul (natura) a existat înaintea omului, că lumea organică a apărut mai tîrziu decît cea anorganică, tot așa nu se mai poate pune problema dacă electronii și celelalte particule ale lumii fizice există ca o realitate obiectivă, în afara conștiinței omului, ori nu.

Lenin dovedea că descoperirile fizicii nu aduc argumente în favoarea idealismului „fizic" ci, dimpotrivă, ele confirmă materialismul dialectic. El arăta că „fizica modernă e în durerile facerii. Ea naște materialismul dialectic"[3]. Lenin indică, tot atunci, că, o dată cu nașterea teoriilor juste, fizica modernă „dă naștere, în mod inevitabil, și unor roade moarte, unor rămășite ce trebuie aruncate la lada cu gunoi. Printre aceste rămășițe se numără întregul idealism fizic..."[4].

V. I. Lenin lega deci criza fizicii, criza științelor naturii, nu de un regres în dezvoltarea științei, ci de progresul ei impetuos, de transformarea ei radicală pe baza noilor descoperiri. Schimbîndu-și tactica în lupta lor împotriva materialismului în domeniul științelor naturii, idealiștii, care și în trecut au speculat întotdeauna problemele încă nerezolvate ale științei, au încercat acum să profite și de marile sale realizări. Idealiștii se cramponau nu numai de părțile slabe ale științei, de tezele ei învechite, ci și de realizările sale epocale și, în special, de cele care n-au fost explicate de pe pozițiile materialismului dialectic. O particularitate a acestui idealism constă deci în faptul că el exploata nu numai greutățile creșterii științei despre natură, ci și succesele cunoașterii naturii.

Dacă, de exemplu, Berkeley se mulțumea să nege de fapt știința, negînd pur și simplu realitatea obiectivă, iar Hume, Kant și Comte se limitau să dea o interpretare agnostică științei care se constituise deja, acum idealismul a încercat mult mai mult. El a încercat să se constituie

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, Ed. politică, București, 1959, p. 252.
[2] *Ibidem*, p. 254.
[3] *Ibidem*, p. 307.
[4] *Ibidem*.

ca bază metodologică a ştiinţei (şi vom putea observa această tendinţă mai accentuată în special la neopozitivism) şi nu ca o simplă interpretare. Ar trebui să mai amintim poate că acest lucru mai fusese încercat, şi anume de Hegel, dar idealismul său speculativ intra atît de vehement în contradicţie cu materialismul care domina în ştiinţă — şi care în mod obiectiv îi era în linii generale suficient —, încît oamenii de ştiinţă n-au reţinut nici dialectica cuprinsă în filozofia hegeliană. După expresia lui Marx, împreună cu apa din copaie a fost aruncat astfel şi copilul. În condiţiile noii revoluţii ştiinţifice, vechiul materialism nu mai putea constitui o bază serioasă pentru ştiinţă, iar condiţiile social-politice erau deosebit de ostile răspîndirii noului materialism dialectic în cercurile fizicienilor, astfel încît idealismul a căutat imediat forme care să pară acceptabile pentru oamenii de ştiinţă. Şi, după cum arăta Lenin în lucrarea sa *Despre însemnătatea materialismului militant*, numai un materialism dialectic consecvent putea permite ştiinţei să lupte cu succes împotriva idealismului care de fapt nu a încetat nici o clipă să rămînă duşmanul ei declarat.

★

În prezent, în fizică se desfăşoară un proces care pregăteşte o nouă revoluţie, de data aceasta legată de pătrunderea mai adîncă în „interiorul" atomului, respectiv, în adîncul particulelor elementare. Ca şi în faza premergătoare revoluţiei din pragul secolului al XX-lea, şi în prezent se pregăteşte o răsturnare, o depăşire a concepţiilor vechi, apariţia unor noţiuni şi legi cu totul noi, care să modifice radical perspectiva actuală asupra fenomenelor microscopice.

Acest proces de pregătire a noii revoluţii în fizică este legat în primul rînd de cercetarea structurii interne a particulelor elementare. Trăsătura cea mai caracteristică a acestor particule este că, în general, în „interiorul" lor nu s-au găsit alte particule şi mai „elementare", în felul în care în interiorul moleculelor se găsesc atomi, iar în interiorul atomilor electroni, protoni, neutroni etc. În schimb, aceste particule elementare au o altă însuşire, şi anume că se transformă una în alta, se pot genera în condiţii bine determinate. Problema structurii particulelor elementare se pune cu acuitate, deoarece apare evident că acestea, în special particulele de mari energii, nu pot fi considerate în nici un caz ca puncte materiale fără dimensiuni.

Cunoaştem de asemenea cu totul insuficient forţele care acţionează în nucleul atomic între neutroni şi fotoni, ca şi relaţia dintre aceste forţe şi diferiţii mezoni, legătura lor cu hiperonii, însuşirile „antiparticulelor", interacţiunea nucleelor atomice cu antiprotonul; nu sînt înţelese încă legăturile interne ale particulelor „elementare" care se transformă reciproc etc. Problema interacţiunii şi transformării reciproce a particulelor „elementare", respectiv găsirea legilor conform cărora se produc aceste transformări în microcosmos, descoperirea legilor naşterii particulelor „elementare" şi determinarea structurii lor exacte — iată cele trei probleme fundamentale ale fizicii contemporane. Legile microcosmosului cunoscute pînă în prezent se dovedesc a nu fi aplicabile tuturor acestor fenomene descoperite în ultimii ani. Fenomenele menţionate mai sus se

supun, desigur, altor legități care abia urmează să fie descoperite. Și de aceea se simte nevoia unor noi generalizări, a elaborării unei teorii cuprinzătoare, a unei noi mecanici, diferită de cea relativistă și de cea cuantică, în stare să explice în mod corespunzător noile fenomene ale microcosmosului. Aceasta va însemna elaborarea unei teorii fizice adecvate a particulelor „elementare" și a nucleului atomic, care va reprezenta fără îndoială o nouă revoluție profundă în cunoașterea naturii și, în același timp, va duce la stăpînirea de către om a unor noi forțe nebănuit de puternice, la mărirea considerabilă a puterii omului asupra naturii. În legătură cu această iminentă revoluție în fizica contemporană se pun de pe acum o serie de probleme.

1. Astfel, sînt discuții asupra drumului pe care trebuie să-l urmeze fizica pentru a elabora aceste noi teorii. Există păreri după care dificultățile fizicii ar izvorî din faptul că s-a îndepărtat de idealurile ei „clasice", de reprezentările ei intuitive (L. de Broglie și școala sa). Majoritatea zdrobitoare a fizicienilor consideră însă că astăzi nu poate fi vorba de o întoarcere la fizica clasică, la reprezentările precuantice. Fără îndoială că fizica modernă se dezvoltă în direcția îndepărtării și mai categorice de ideile clasice. Nu poate fi vorba însă de negarea absolută metafizică a teoriilor actuale, tot așa cum prin apariția teoriei relativității, de exemplu, sau a mecanicii cuantice nu a fost vorba de o negare absolută, metafizică a mecanicii clasice.

Dezvoltarea din ce în ce mai vastă a analizei, a generalizărilor teoretice și a experiențelor fizice în domeniul particulelor „elementare" a scos în evidență limitele de valabilitate atît ale mecanicii cuantice, cît și ale teoriei relativității. Prin depășirea lor se va ajunge, fără îndoială, la descoperirea unor noi legități fundamentale ale microcosmosului. Așa cum mecanica clasică este un caz particular al mecanicii relativiste, la fel, probabil, mecanica relativistă, ca și cea cuantică, vor deveni cazuri particulare ale noilor teorii care urmează abia să fie elaborate. Ele vor răspunde problemelor multiple ridicate astăzi în fața fizicienilor și este de presupus că vor pune, la rîndul lor, noi probleme, care necesită o nouă rezolvare, o nouă generalizare.

Acesta este drumul dezvoltării științei, drum care confirmă caracterul relativ al adevărurilor științifice, caracterul infinit al procesului de cunoaștere a lumii și a legilor ei. Important este ca fizicienii și filozofii să nu meargă pe linia respingerii cuceririlor fizicii din prima jumătate a secolului nostru, cum sînt tentați unii să facă, ci să dezvolte creator teoria relativității și teoria cuantelor într-o teorie nouă, a fenomenelor nucleare.

2. În literatura filozofică marxistă au loc unele discuții dacă, în condițiile epocii contemporane, se mai poate vorbi despre o criză în fizică. Pentru a răspunde la această problemă, trebuie să ne referim în primul rînd la condițiile sociale în care se dezvoltă știința contemporană, la caracterul lor specific, deoarece condițiile sociale în care se dezvoltă știința sînt în ultimă instanță principale, determinante pentru existența

sau pentru învingerea „crizei". Alături de dificultățile de ordin gnoseologic care au constituit și constituie fără îndoială una dintre cauzele crizei științelor naturii și care joacă un rol precis în apariția ei, elementul principal a fost și rămîne încă de ordin social, de clasă, ideologic.

În epoca noastră știința se dezvoltă în cadrul a două orînduiri sociale antagoniste — orînduirea socialistă și orînduirea capitalistă-imperialistă.

Ca atare, problema „crizei" în fizică, ca și în știință în general, se pune în mod diferit pentru cele două orînduiri sociale care coexistă în epoca noastră, fără ca prin aceasta să admitem că ar exista două fizici, două științe deosebite, una socialistă și alta burgheză.

Să urmărim deci care este situația în țările socialiste și apoi în cele capitaliste.

După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, în Uniunea Sovietică științele naturii au început să se dezvolte pe baza filozofiei celei mai înaintate, materialismul dialectic.

Realizările epocale ale fizicii din secolul al XX-lea au putut fi astfel interpretate în esența lor adevărată, ca reflectare a unor procese materiale deosebite calitativ de cele studiate de fizica clasică. Printre savanții sovietici care au adus o contribuție esențială la elucidarea unor probleme atît de complicate cum ar fi aceea a relației dintre masă și energie sau a naturii materiale a luminii a fost marele fizician sovietic I. S. Vavilov. În timp ce fizicienii din țările burgheze considerau, de exemplu, relația dintre masă și energie în sens energetist, ca transformare a materiei în energie, I. S. Vavilov a dat o interpretare fizică acestei relații, bazată pe materialismul dialectic. El a formulat de asemenea teza extrem de importantă că, în definitiv, cîmpul de radiație reprezintă o formă specială sub care se prezintă materia. Trebuie de asemenea să subliniem importanța deosebită pentru dezvoltarea fizicii a criticii pe care savanții sovietici au făcut-o interpretărilor idealiste ale mecanicii cuantice și ale teoriei relativității în cadrul unor ample discuții și al unor eforturi creatoare susținute. În felul acesta, idealismul, lipsit de baza sa socială reacționară, a încetat să mai paraziteze pe marile descoperiri ale științei — „criza fizicii", ca și, în general, „criza științei" a fost biruită.

De asemenea, în țările lagărului socialist care au apărut după cel de-al doilea război mondial, sub conducerea ideologică a partidelor comuniste și muncitorești a avut loc un proces amplu de orientare materialist-dialectică a cercetărilor științifice, de lichidare a crizei în știință. În această privință, trebuie să se țină seama în mod special de ajutorul pe care l-au avut filozofii și cercetătorii din domeniul științelor particulare din aceste țări din partea savanților sovietici. Colaborarea strînsă, discuțiile principiale, lupta de opinie dintre oamenii de știință din țările lagărului socialist pe tărîm ideologic reprezintă astăzi, fără îndoială, un factor care permite o luptă consecventă în toate țările socialiste împotriva idealismului și a confuziei ideologice în domeniul fizicii și al celorlalte științe ale naturii. Așadar, în zilele noastre, în orînduirea socialistă s-a îndeplinit previziunea

lui Lenin, care arăta că „spiritul fundamental materialist al fizicii, ca și al tuturor științelor moderne ale naturii, va învinge toate crizele de orice fel, cu condiția însă ca materialismul metafizic să cedeze neapărat locul materialismului dialectic" [1].

Dar dacă orînduirea socialistă a lichidat orice posibilitate obiectivă de criză în știință și aceasta se dezvoltă pe baza adecvată a materialismului dialectic, nu același lucru se întîmplă în societatea capitalistă. Pentru a înțelege cum se prezintă lucrurile aici, trebuie să avem în vedere două aspecte, pe care le considerăm principale :

1. Mai întîi trebuie să constatăm că în țările capitaliste, la fel ca la începutul secolului al XX-lea — cînd idealiștii se foloseau de marile descoperiri, în special în domeniul fizicii, în scopul luptei împotriva materialismului —, idealiștii încearcă și astăzi să folosească noile descoperiri și teorii ale științei și în special din domeniul microcosmosului în interesul filozofiei lor reacționare. „Comanda socială" a orînduirii burgheze tinde în permanență să orienteze pe savanți spre idealism, spre combaterea materialismului, deci spre adîncirea crizei în fizică. Este un fapt incontestabil că în legătură cu toate descoperirile din secolul nostru au existat tentative susținute din partea ideologilor și chiar din partea unor mari oameni de știință burghezi de a le interpreta de pe poziții idealiste. Nu ne putem referi aici mai pe larg la acest fapt în general cunoscut ; amintim cu titlul de exemplu doar zarva idealistă care a însoțit stabilirea relațiilor lui Heisenberg, a principiului complementarității, interpretarea fenomenului de „anihilare" a particulelor ca „dispariție a materiei", interpretarea platoniciană a fizicii de către Heisenberg etc.

Ideologia burgheză a oferit ca pe o filozofie aproape oficială a științei — și a fizicii în special — variantele moderne ale pozitivismului și concepțiile operaționaliste care sînt în definitiv forme abil mascate ale idealismului subiectiv. În linii generale, aceste doctrine subiectiviste, coexistînd cu concepții idealist-obiective, au și astăzi o mare răspîndire în rîndurile oamenilor de știință burghezi.

2. Dar trebuie să mai luăm în considerare și un alt aspect caracteristic pentru dezvoltarea științei în țările capitaliste. Acest al doilea aspect este legat în primul rînd de influența pe care o are asupra oamenilor de știință din țările capitaliste dezvoltarea pe baza materialismului dialectic a fizicii din țările lagărului socialist și mai ales din Uniunea Sovietică și, în al doilea rînd, de influența pe care o au asupra acestor oameni de știință înseși progresele propriei lor științe.

Există o tendință de luptă fățișă împotriva materialismului dialectic. Există de asemenea o tendință la unii oameni de știință burghezi de a-și modifica propriile lor poziții în sensul unei apropieri de materialism-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 33, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 300.

Am indica în acest sens pe Niels Bohr. De asemenea nu trebuie trecută cu vederea criza prin care trece în prezent concepția neopozitivistă, care este supusă unor atacuri din ce în ce mai insistente chiar din partea oamenilor de știință burghezi, datorită tendințelor sale manifeste spre solipsism și îngustimii evidente a „metodologiei" sale.

Sub influența criticilor aduse idealismului fizic contemporan de pe pozițiile materialist-dialectice și sub presiunea necesităților obiective ale dezvoltării științei, de elaborare a unor noi teorii, o serie de oameni de știință cum ar fi, de exemplu, Louis de Broglie părăsesc categoric vechile poziții idealiste. În legătură cu aceasta, trebuie să avem în vedere activitatea susținută a numeroși savanți marxiști din țările capitaliste care duc o luptă susținută împotriva idealismului (Vigier și Schatzman în Franța, Bohm în America, Mario Bunge în Argentina etc.).

De asemenea, în Congresele internaționale de filozofie, în conferințele științifice de specialitate se manifestă — alături de ostilitatea declarată — și un viu interes științific pentru concepția materialist-dialectică.

Rezumînd cele de mai sus, trebuie să arătăm că în țările capitaliste continuă să se manifeste criza în fizică, dar au apărut aspecte noi.

Evident, s-a schimbat în primul rînd problematica concretă în jurul căreia se desfășoară astăzi lupta dintre materialism și idealism. Au apărut apoi confuzii și derută în rîndurile adepților idealismului fizic contemporan, se produc oscilări inevitabile și tendințe de a găsi o scăpare din impasul pe care l-a creat idealismul pentru știință, prin apropierea de materialismul dialectic. Aceste fapte nu înseamnă că ar fi vorba despre o depășire a crizei fizicii în țările capitaliste. Dimpotrivă, ea este agravată și de frînele pe care capitalismul contemporan le pune în fața dezvoltării științelor naturii între altele prin incapacitatea sa de a îmbina rezolvarea problemelor practice cu cele ale elaborării problemelor teoretice și metodologice. Monopolurile capitaliste cer savanților din țările capitaliste să-și concentreze toată atenția asupra elaborării metodelor tehnice și tehnologice legate de folosirea științei în acele ramuri care asigură un profit mai mare. De aici rezultă inevitabil o neglijare a problemelor teoretice. Există o prăpastie care se adîncește tot mai mult, în lumea capitalistă, între latura practică și cea teoretică a științei. Acest fapt este recunoscut pînă și de un număr tot mai mare de oameni de știință burghezi. Rămînerea în urmă a teoriei are repercusiuni tot mai serioase asupra dezvoltării întregului front al științei.

În țările socialiste, știința se dezvoltă pe baza unei îmbinări riguroase a rezolvării problemelor practice cu cele teoretice și ale metodelor științifice. Știința rezolvă problemele practicii, teoriei și metodologiei într-o unitate indisolubilă, putînd astfel să se dezvolte rapid.

În țările socialiste se acordă o mare atenție dezvoltării științelor teoretice, baza pe care se elaborează ulterior noile soluții științifico-

tehnice, în timp ce în țările capitaliste un procent foarte ridicat din cheltuielile pentru știință (după unele date 80—90%) sînt folosite în cercetări cu caracter aplicat și în mod deosebit în scopuri militare.

În țările capitaliste, activitatea oamenilor de știință este subordonată într-o măsură tot mai mare unei economii militarizate. Aceasta determină o încetinire a ritmului progresului științifico-tehnic. Cu cît vor fi mai complexe problemele științifice și tehnice care stau în fața omenirii, cu atît mai greu îi va fi lumii capitaliste să le rezolve, cu atît mai mult va rămîne sistemul mondial capitalist în urma sistemului mondial socialist. Aceasta constituie o legitate istorică.

Criza din domeniul științelor naturii nu are caracterul universal pe care îl au revoluțiile. Ea a apărut și continuă să existe în anumite condiții istorice specifice numai epocii imperialismului, epocii crizei generale a capitalismului. Asemenea crize n-au existat în trecut și nu vor exista nici în viitor, după dispariția capitalismului.

AMATORISMUL ARTISTIC ÎN SOCIALISM

DE

ION PASCADI

„Muncitorii, țăranii, tineretul
manifestă o mare sete de carte,
de cunoștințe, de frumos".

(GH. GHEORGHIU-DEJ, *Raport la cel de-al III-lea Congres al Partidului*)

Procesul de formare a unei conștiințe noi, socialiste, a unei noi concepții despre lume și deci a unei noi atitudini față de muncă presupune totodată o nouă atitudine față de frumosul din viața de toate zilele și frumosul din artă. În acest proces are loc apariția unui nou IDEAL ESTETIC și a unei mari bogății de GUSTURI ESTETICE individuale, ale căror trăsături converg spre conturarea și împlinirea personalității multilateral dezvoltate a omului de astăzi.

★

Amatorismul artistic, adică participarea la activitatea artistică a oamenilor pentru care arta nu reprezintă o funcție specializată, o profesiune, s-a născut o dată cu apariția primelor manifestări artistice ale omenirii, constituind, de altfel, vreme îndelungată forma lor exclusivă. Dar și după apariția și dezvoltarea artei profesioniste au existat în toate vremurile oameni pentru care participarea la crearea și interpretarea operelor de artă reprezenta o preocupare paralelă cu profesiunea lor de bază, de care erau legați prin diviziunea socială a muncii. Acest lucru, vădit în bogata creație folclorică a tuturor popoarelor, în participarea din cele mai vechi timpuri a oamenilor la manifestări artistice de genul serbărilor populare, al misterelor în evul mediu, sau al amatorismului artistic în capitalism, dovedește în mod convingător falsitatea teoriilor burgheze care susțin că arta e apanajul doar al unor „elite", că oamenii simpli ar fi, chipurile, incapabili să aibă și să transmită emoții artistice.

Pe măsura adîncirii diviziunii sociale a muncii și îndeosebi în condițiile capitalismului, arta devine tot mai mult o funcție specializată a unui singur individ, artistul profesionist. „Concentrarea exclusivă a talentului artistic în individul unic și, legată de aceasta, înăbușirea lui în marea masă, este o consecință a diviziunii muncii" [1], arăta Marx.

Cu toate acestea, deși condițiile capitalismului limitau la maximum dezvoltarea înclinațiilor și talentelor existente în popor și îngrădeau dezvoltarea amatorismului artistic și a creației populare, tradițiile sănătoase ale mișcării artistice de amatori — oglindind idealurile și năzuințele maselor — s-au păstrat, iar mișcarea muncitorească, îndreptată împotriva orînduirii burgheze, le-a ridicat pe o nouă treaptă.

Dezvoltarea forțelor de producție în capitalism, necesitatea pentru capitalism a unui muncitor calificat, cu un minimum de cultură, mărește numărul celor pregătiți să recepționeze valorile artei, creează un public pentru literatură, teatru, cinematograf, capabil să ia parte la creația artistică sau la interpretarea operelor artei culte.

Lupta de clasă a proletariatului în capitalism înseamnă lupta multilaterală pentru sfărîmarea vechii societăți, pentru construirea acelei societăți, care să facă posibilă afirmarea neîngrădită a personalității umane. Lupta politică conștientă, sub conducerea partidului marxist-leninist în vederea înfăptuirii sarcinii istorice a proletariatului creează și condițiile pentru dezvoltarea — în limitele posibile în cadrul capitalismului — și a unei activități artistice de amatori în cluburile muncitorești, în formațiunile artistice de pe lîngă colectivele muncitorești cu tradiții, în cenaclurile literare, în jurul presei muncitorești.

Se știe că sub îndrumarea P.C.R. au activat în anii ilegalității numeroase cluburi și cenacluri muncitorești cu o activitate artistică strîns legată de lupta clasei muncitoare, bazată pe tradițiile progresiste ale folclorului și ale creației culte progresiste, că în acest cadru a apărut și s-a dezvoltat folclorul muncitoresc. Organizațiile culturale ale clasei muncitoare au servit nu o dată drept înveliș legal al activității revoluționare, permițînd legătura partidului cu masele și influențînd prin aceasta în mod direct tematica și orientarea amatorismului artistic. O activitate artistică amatoare s-a dezvoltat la noi chiar în condițiile grele ale terorii exercitate de regimul burghezo-moșieresc, în închisori și lagăre. Sînt cunoscute poeziile și cîntecele compuse la Doftana, programele satirice la adresa samavolniciilor regimului burghezo-moșieresc prezentate de către deținuții politici și altele.

La sate, amatorismul artistic, continuînd vechile tradiții ale creației populare — datorită nivelului de cultură și mai scăzut, dar mai ales lipsei unei conștiințe de clasă clare a țărănimii (diferențiată în pături cu interese opuse, neorganizată) — avea un pronunțat caracter spontan. Creația folclorică — expresie a năzuințelor și nădejdilor maselor țărănești spre o viață mai bună — constituia, fără îndoială, conținutul principal al amatorismului artistic la sate, care a devenit astfel unul dintre mijloacele principale de păstrare și transmitere a tradițiilor artistice înaintate.

[1] K. Marx-Engels, *Despre artă și literatură*, E.P.L.P., București, 1953, p. 118.

În afara cazurilor cînd se desfăşoară sub conducerea directă a partidului marxist-leninist, care-i imprimă un caracter de clasă făţiş, conştient, amatorismul artistic în capitalism se dezvoltă mai mult spontan, neorganizat, avînd un caracter izolat şi sporadic, iar legătura sa cu arta cultă, chiar atunci cînd aceasta exprimă interesele maselor, este mult limitată de nivelul cultural extrem de scăzut al poporului.

Despre o activitate artistică amatoare se poate vorbi însă şi în rîndurile claselor exploatatoare. În perioada luptei pentru doborîrea feudalismului, cînd burghezia acţiona în numele întregii naţiuni, amatorismul artistic burghez a jucat nu o dată un rol înaintat şi în cercurile amatoare ale burgheziei revoluţionare au activat nu puţini dintre făuritorii culturii naţionale înaintate. O dată cu transformarea burgheziei într-o clasă reacţionară, activitatea amatoare (îndeosebi teatrală şi muzicală) se transformă rapid într-un simplu divertisment izvorît din plictiseală şi trîndăvie, manifestare a celui mai cras snobism, iar conţinutul ei ideologic serveşte năzuinţelor şi intereselor ei de clasă.

În condiţiile revoluţiei socialiste şi ale luptei pentru construirea societăţii socialiste, are loc descătuşarea personalităţii umane, afirmarea ei în toată deplinătatea sa. Participarea maselor la creaţia istorică conştientă, pe baza cunoaşterii şi înţelegerii legilor obiective, generează posibilitatea reală ca toţi oamenii să-şi dezvolte multilateral toate aptitudinile şi talentele, inclusiv cele artistice. Orînduirea socialistă, relaţiile de producţie socialiste constituie contextul social care face posibilă, în mod obiectiv, manifestarea neîngrădită a personalităţii umane.

Lichidarea definitivă a exploatării omului de către om, faptul că în condiţiile socialismului munca încetează să fie exclusiv un mijloc de asigurare a existenţei, devenind tot mai mult o *activitate creatoare*, creează premisele dezvoltării multilaterale a tuturor oamenilor, ale afirmării lor în cele mai diferite domenii. Partidul şi statul socialist ca instrument al construirii vieţii noi acordă o deosebită însemnătate acestui proces, îndrumînd dezvoltarea filozofiei, ştiinţei, artei, învăţămîntului, pe linia legăturii cît mai strînse cu cerinţele construcţiei socialiste. Revoluţia culturală, lege a revoluţiei şi construcţiei socialiste, îmbrăţişează numeroase aspecte, unul dintre ele constituindu-l mişcarea artistică de amatori. Amatorismul artistic în socialism este nu numai posibil, dar şi necesar, el permiţînd descoperirea de noi talente în popor şi formarea unui public nou, îmbogăţirea spirituală a oamenilor prin participarea nemijlocită la crearea şi interpretarea operelor de artă.

Dezvoltarea mişcării artistice de amatori în ţara noastră, în condiţiile desăvîrşirii construcţiei socialismului, reliefează din ce în ce mai evident noile trăsături ale amatorismului, contribuind — în modalitate specifică — la conturarea fizionomiei spirituale a omului societăţii comuniste. Trăsătura cea mai evidentă este, fără îndoială, *caracterul larg, de masă* al amatorismului artistic, care abia acum, în condiţiile socialismului, o dată cu descătuşarea energiei creatoare a milioanelor de oameni ai muncii, îşi pierde caracterul sporadic şi izolat care îi era propriu în capitalism.

Această trăsătură a amatorismului artistic este determinată în primul rînd de cadrul larg pe care-l oferă noile relaţii sociale, fundalul pe care se

dezvoltă activitatea artiștilor amatori. În aceste condiții, forțele creatoare ale poporului se pot manifesta liber, nestingherit, sfărîmînd cătușele impuse de orînduirea capitalistă. Arta, ca una dintre formele conștiinței sociale, dobîndește o însemnătate deosebită în condițiile socialismului, rolul ei activ, transformator, asupra existenței oamenilor crescînd nemăsurat de mult. Antrenarea oamenilor muncii în mișcarea artistică de amatori este astfel una dintre căile transformării conștiinței oamenilor. Pe măsura înaintării spre socialism, în procesul desăvîrșirii construcției socialiste numărul artiștilor amatori și al formațiilor artistice, expozițiile, spectacolele date de amatori crește de la an la an. Astfel, cei peste 515 000 de participanți la cel de-al VI-lea Concurs al formațiilor artistice de amatori de la orașe și sate, la care se adaugă participanții la bienala de teatru a amatorilor, cea de arte plastice, expozițiile-concurs de artă populară, membrii cenaclurilor literare, ai cineclubburilor, teatrelor populare, ca și nenumărații creatori ai cîntecului, corurilor, dansului și portului popular, ridică numărul artiștilor amatori la peste un milion. Această cifră impresionantă, faptul că 1 din 18 locuitori ai țării noastre participă într-o formă sau alta la activitatea artistică, ilustrează caracterul larg, de masă al mișcării de amatori în condițiile socialismului. Adăugînd la aceasta faptul că milioane de oameni receptează arta (numai în cadrul celui de-al VI-lea Concurs al artiștilor amatori au fost aproape 100 000 de spectacole, la care au participat aproximativ 22 de milioane de spectatori), faptul că literatura, teatrul, cinematograful educă un public nou, contribuie la formarea idealului și a gusturilor estetice socialiste, se poate vedea că participarea nemijlocită la activitatea artistică încetează din ce în ce mai mult să fie o funcție autonomă și exclusivă a artistului profesionist, iar receptarea operelor de artă nu mai este un privilegiu aparținînd unor pături restrînse de „inițiați". Mișcarea amatorilor oferă de pe acum nenumărate exemple de îmbinare armonioasă a unei activități profesionale competente cu participarea vie la activitatea politică obștească și cu o bogată contribuție la activitatea artistică amatoare. Numeroase biografii ale unor artiști amatori vin în sprijinul acestei afirmații — Lăcătușul Anton Florea, unul dintre cei mai vechi și mai înzestrați coriști ai corului Uzinelor „Republica" din București, este fruntaș în producție, realizînd lună de lună depășiri de plan. Hunyadi Ladislau, tehnician la combinatul metalurgic Reșița, și-a ridicat calificarea profesională și totodată, îndrăgostit de muzică, a devenit conducătorul cercului de operetă al casei de cultură, care s-a prezentat la al VI-lea Concurs al formațiilor artistice de amatori cu opereta *Lăsați-mă să cînt*. În același timp, el desfășoară o bogată activitate obștească fiind secretarul organizației de bază de partid, a compus cîteva bucăți muzicale și a ridicat numeroși alți artiști amatori. Între talentele ce s-au evidențiat în cadrul cercului de pictură de la Lupeni este și fierarul Rață Ion, actualmente activist de partid, electricianul Popa Constantin, tehniciana Nan Maria. Brigada artistică de agitație a Șantierului naval maritim din Constanța, finalistă a celui de-al VI-lea Concurs, este condusă de fostul tîmplar Bucelovski Alexandru — absolvent al școlii populare de artă — , care este și autorul textelor brigăzii, compunînd și numeroase cîntece. Exemplele ar putea fi înmulțite, ele demonstrînd că mișcarea artistică de amatori

reprezintă una din formele cele mai potrivite, pentru promovarea idealului estetic socialist, subordonat idealurilor luptei pentru făurirea unei noi orînduiri.

Pentru a înțelege resorturile care au determinat creșterea participării maselor la mișcarea artistică de amatori și locul pe care-l ocupă ea în ansamblul procesului de formare a conștiinței socialiste trebuie să avem în vedere îndeosebi creșterea generală a participării oamenilor muncii în toate domeniile de activitate ale construcției socialiste. Mai mulți fruntași în producție, mai mulți oameni care participă direct la conducerea treburilor obștești, mai mulți oameni ai muncii care vin în contact cu comorile culturii, iată explicația principală a creșterii numărului celor care iau parte la mișcarea artistică de amatori.

Fără îndoială, în acest proces un rol de cea mai mare însemnătate îl are faptul că baza materială necesară desfășurării activității artistice se dezvoltă an de an, crește numărul cluburilor, al caselor de cultură, căminelor culturale, bibliotecilor etc., creîndu-se astfel condiții pentru ca din ce în ce mai mulți oameni ai muncii să se poată bucura de satisfacțiile estetice pe care le oferă participarea personală la activitatea artistică. Astfel, dacă în 1938 existau în întreaga țară 3 500 de cămine culturale și case de citit, în 1960 existau 12 108 cămine culturale, 184 de case raionale de cultură, 1 974 de „colțuri roșii" în gospodăriile colective etc. Existența unei baze materiale atît de dezvoltate a permis ca, numai în 1960, numărul total al manifestărilor culturale inițiate în aceste așezăminte să fie de 688 933, la care au participat în total 70 253 470 de spectatori. După cum se știe, în cadrul planului șesenal, baza materială a activității cultural-artistice se va dezvolta simțitor, investițiile statului socialist pentru acțiuni social-culturale crescînd aproape de două ori față de perioada 1954—1959, iar cheltuielile social-culturale ajungînd în 1965 la o sumă de aproape 20 de miliarde de lei.

În sfîrșit, creșterea participării la mișcarea artistică amatoare nu poate fi înțeleasă în afara activității bogate și multilaterale desfășurate sub conducerea partidului de statul socialist, de organizațiile obștești pentru atragerea largă a maselor, pentru descoperirea și dezvoltarea aptitudinilor și talentelor existente în popor.

Conducerea și îndrumarea de către partid a mișcării artistice de amatori — ca de altfel conducerea de către partid a întregii revoluții culturale — este determinată de cerințele obiective ale întregii dezvoltări sociale. Revoluția socialistă și construirea socialismului se bazează în cel mai înalt grad pe participarea conștientă și activă a maselor la creația istorică, sub conducerea partidului marxist-leninist, înarmat cu cunoașterea legilor obiective.

Amatorismul artistic în socialism reprezintă o mișcare organizată, orientată spre un țel bine definit — educația socialistă a maselor — și, ca atare, ea trebuie condusă și îndrumată de partidul înarmat cu ideologia marxist-leninistă spre problemele cele mai importante, subordonate cerințelor desăvîrșirii construcției socialiste.

Necesitatea conducerii și îndrumării se referă deci la orientarea, conținutul și scopul amatorismului artistic și ea înseamnă lupta pentru o

înaltă partinitate, pentru exprimarea în modalitate artistică, la un înalt nivel de măiestrie, a idealurilor socialismului.

Conducerea și îndrumarea mișcării artistice de amatori — străină de tutelarea măruntă și administrativă — este realizată pe numeroase căi.

După cum arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej în raportul prezentat la Congresul al III-lea al P.M.R., „este de datoria sindicatelor, a organizațiilor de tineret și a altor organizații obștești, a Sfaturilor populare și a organelor Ministerului Învățămîntului și Culturii de a folosi din plin puternicul instrument de educație socialistă pe care-l reprezintă așezămintele de cultură și artă, a organiza în fiecare club, cămin, casă de cultură o activitate bogată și atrăgătoare, avînd o sferă de cuprindere din ce în ce mai largă" [1].

Conducerea și îndrumarea mișcării artistice de amatori punînd în centrul atenției probleme de conținut ale creației și calitatea artistică, este cu atît mai necesară cu cît adesea în cadrul mișcării de amatori oamenii iau pentru prima dată contact direct, nemijlocit cu activitatea artistică, nu au încă un ideal estetic conturat și uneori sînt sub influența unor gusturi estetice înapoiate. Lupta pentru o justă orientare ideologică a mișcării artiștilor amatori, pentru combaterea influențelor ideologiei burgheze, necesită îndrumarea și conducerea atentă a activității artistice amatoare de către partidul marxist-leninist.

Canalizarea energiilor și talentelor existente în popor, care ies la iveală în procesul desfășurării tot mai largi a mișcării artistice de amatori, justa și competenta orientare ideologică și artistică a bogatei inițiative a maselor, poate fi făcută numai prin conducerea și coordonarea activității organelor statale și a organizațiilor obștești de către partid.

În acest sens, una dintre trăsăturile cele mai însemnate care caracterizează amatorismul artistic, ca de altfel arta în genere în socialism, este *creșterea ponderii elementului conștient față de cel spontan*, a rolului ideologiei marxist-leniniste și a liniei politice a partidului care determină orientarea, tematica și modul de tratare al aspectelor vieții noastre socialiste, oglindite prin intermediul mișcării de amatori. Participarea maselor la creația istorică conștientă, în condițiile luptei pentru desfășurarea construcției socialiste, îndrumarea și conducerea întregii lor activități de către partidul înarmat cu ideologia marxist-leninistă face să crească simțitor ponderea elementului conștient față de cel spontan, a ideologicului față de psihologic în conținutul și organizarea amatorismului, fapt dintre cele mai importante pentru transformarea lui într-o mișcare *unitară* bine definită. Creșterea ponderii elementului conștient poate fi văzută în orientarea de ansamblu a amatorismului artistic, în lumina ideologiei marxist-leniniste, atît în alegerea și caracterul tematicii lucrărilor create sau interpretate, cît și în modul lor de realizare. Lucrul acesta se poate observa foarte ușor din programul artistic prezentat de echipele amatoare, din vizitarea expozițiilor de pictură, din citirea producțiilor literare ale membrilor cercurilor literare sau din studierea repertoriului echipelor teatrale. De pildă, în repertoriul corului Combinatului metalurgic Reșița vom întîlni,

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn*, Ed. politică, București, 1960, p. 101.

alături de vechi cîntece de luptă (*Legenda Doftanei*, *Voi jertfă căzut-ați*), cîntece de masă inspirate din viața partidului (*Sub steagul partidului* de Matei Socor, *Părinte drag partid iubit* de Gh. Bazavan), cîntece patriotice (*Măreț pămînt al patriei iubite* de I. Chirescu, *Cîntec pentru 23 August* de Gh. Danga), cîntece de muncă (*Uzina cîntă* de Fl. Comișel, *Nălțăm fruntașilor cîntare* de Schwartzmann), cîntece în limbile minorităților naționale, poeme corale (*Poemul Lenin* de Ion Totan, *Reșița* de Gh. Bazavan) etc. Trebuie remarcat totodată că, alături de bucățile muzicale contemporane, se bucură de mare prețuire repertoriul clasic universal (J. Brahms, F. Schubert, J. Haydn, G. F. Haendel) și romînesc (C. Porumbescu, I. Vidu etc.). Această trecere în revistă este semnificativă pentru a ilustra orientarea către temele majore ale luptei pentru socialism care și-au găsit întruchiparea în lucrări de înalt nivel artistic, ca și pentru marea varietate a lucrărilor muzicale de valoare menite să contribuie la îmbogățirea universului spiritual al constructorului noii orînduiri. În același sens, este semnificativă dezvoltarea unui gen nou, brigada artistică de agitație, al cărei program ilustrează în mod convingător rolul hotărîtor al poziției ideologice marxist-leniniste în creația artistică. Programul brigăzii artistice de agitație reflectă în modul cel mai direct problemele pe care viața le pune în fața colectivului respectiv, judecîndu-le prin prisma idealului estetic socialist, reprezentînd totodată o formă conștientă de participare în modalitatea artistică la treburile colectivului, izvorîtă din noua situație a oamenilor muncii, stăpîni pe uzinele, fabricile și ogoarele patriei noastre.

Creșterea ponderii elementului conștient se referă atît la însăși creația artistică, la procesul făuririi imaginii artistice, cît și la educația estetică a publicului ce receptează arta. Așa, de pildă, artiștii amatori hunedoreni s-au prezentat în finala concursului formațiilor artistice de la orașe și sate cu un poem coregrafic înfățișînd întrecerea socialistă între două brigăzi de siderurgiști și sărbătorirea brigăzii care a cîștigat întrecerea. Faptul de viață nu este prezentat brut, naturalist, ci transfigurat artistic și simți că artiștii amatori interpretează pe scenă propria lor viață, selectînd în mod conștient, în lumina unei orientări ideologice clare, ceea ce este semnificativ și oglindește noul din realitatea de toate zilele. Același lucru poate fi spus despre programele formațiilor de dansatori din Dăbuleni, Teregova, Săcalul de Pădure, unind cîte 3 și 5 generații și care s-au bucurat de mult succes în cadrul finalei concursului. Nu este vorba aici doar de o performanță coregrafică, ci de realizarea unei armonioase împletiri a jocului copiilor de vîrstă școlară, și chiar preșcolară, cu cel al bătrînilor satului, într-o unitate plină de pitoresc și farmec, în care bucuria vieții noi care înflorește pe plaiurile țării noastre este redată prin vioiciunea, atmosfera de optimism care se degajă din întreg dansul.

Creșterea ponderii elementului conștient mărește eficiența educativă a mișcării artistice de amatori nu numai sub raport politic și etic, ci și estetic, contribuind la formarea idealului estetic socialist. Rolul mișcării artistice de amatori în făurirea idealului și gusturilor estetice socialiste se conjugă astfel cu rolul ei educativ în general, influența artei amatoare exercitîndu-se în mod complex și multilateral nu numai asupra celor ce recep-

tează arta, ci asupra artiștilor amatori înșiși. Lucrul acesta apare deosebit de evident în numeroase cazuri cînd activitatea artistică amatoare devine unul din mijloacele de atragere a oamenilor la activitatea obștească în genere, cînd situația de „mandatari artistici" ai colectivelor lor de muncă influențează asupra conduitei personale a artiștilor amatori, determinîndu-i să fie exemple în ceea ce privește atitudinea lor față de muncă și bunul obștesc, față de tovarășii.

Un alt element specific mișcării artistice de amatori care cere o îndrumare atentă și diferențiată pentru ca educația estetică a artiștilor amatori, ca și a publicului lor, să aibă maximum de eficiență este faptul că prin întregul său *conținut ea este legată în modul cel mai strîns de viața și problemele ce frămîntă colectivele respective.* Fără ca aceasta să însemne vreo limitare tematică a repertoriilor formațiilor artistice de amatori sau a surselor de inspirație ale membrilor cenaclurilor literare, ai cercurilor de pictură etc., faptul că artiștii amatori prin profesiunea lor de bază sînt legați direct de anumite probleme și preocupări, joacă un rol însemnat în orientarea activității lor, întrucît contribuie la o profundă și multilaterală cunoaștere a vieții, în pulsația ei vie, zilnică. Lucrul acesta este cerut de înșiși artiștii amatori, de publicul lor obișnuit și, ca atare, bizuindu-se pe prețioasele indicații ale partidului, este firesc ca centrul de greutate în repertoriile și în temele de inspirație ale acestora să cadă pe problemele de actualitate, pe domeniile care prezintă maximum de interes atît pentru artiști, cît și pentru publicul lor obișnuit, fără ca aceasta să însemne neglijarea sau subaprecierea valorilor artistice înaintate ale trecutului. Atunci cînd în activitatea amatorilor se manifestă însă tendințe de îndepărtare de problemele actuale ale construcției socialiste — semn al unei îndrumări defectuoase —, însuși publicul se grăbește să le atragă atenția. Astfel, în jurnalul de impresii al casei de cultură a Combinatului metalurgic Reșița se pot întîlni asemenea observații, prilejuite de o expoziție a casei de cultură : „Înțelegînd faptul că artiștii amatori sînt oameni care produc, ajutînd la construirea cît mai rapidă a socialismului, ar fi trebuit ca ei să ne expună lucrări pe tema aceasta". De asemenea, e ușor de constatat că succesul și prețuirea unei brigăzi artistice de agitație depinde de măsura în care ea răspunde cerințelor și exigențelor publicului, reușind să prezinte cu măiestrie artistică faptele și problemele vieții cotidiene. Așa, de pildă, programul brigăzii de agitație de la mina Barza-Hunedoara s-a bucurat de mult succes în faza regională a concursului, atunci cînd publicului îi erau prezentate cu măiestrie fapte din viața minei, satirizîndu-se în mod reușit lipsurile în muncă ; în schimb, au plictisit datele și cifrele prea numeroase, prezentarea neartistică, în stilul unei dări de seamă, a realizărilor în îndeplinirea planului. În asemenea cazuri, chiar dacă sînt prezentate date instructive și fapte semnificative, ele nu mai au aceeași putere de convingere, nu reușesc să trezească emoția artistică și nu contribuie la educația estetică. Lucrul acesta se datorește faptului că, în locul unor imagini concret-senzoriale individuale cu valoare de tipicitate, sînt îngrămădite în mod naturalist fapte brute, neprelucrate artistic.

În repertoriile corurilor — adesea impresionante prin varietatea lor — se bucură de mare prețuire bucățile originale, cu o tematică strîns

legată de specificul localității sau regiunii respective, de problemele pe care însăși viața le ridică în fiecare zi. Așa, de pildă, la finala celui de-al VI-lea Concurs au fost prezentate *Pe plaiuri hunedorene* (corul din Hunedoara), *Suita de la Cîmpulung* (corul din I.M.S. Cîmpulung-Muscel), *Hidrocentrala de pe Argeș* (corul din Domnești-Argeș), *Cantata înfrățirii* (corul din Nochrich-Brașov) ș.a., bucăți muzicale care s-au bucurat de prețuirea juriului și a publicului datorită măiestriei lor artistice, artiștii amatori fiind un fel de „soli artistici" ai oamenilor muncii din diferite colțuri ale țării.

Faptul că activitatea artiștilor amatori este pusă în modul cel mai nemijlocit în slujba luptei pentru îndeplinirea sarcinilor trasate de partid în diferite domenii de activitate determină *caracterul ei mobilizator, pronunțat politico-agitatoric*. Fără îndoială această trăsătură nu este proprie doar artei amatoare, ci și celei profesioniste, dar faptul că artiștii amatori și creatorii de artă din popor au o legătură nemijlocită cu sarcinile economice, politice și ideologice ale construcției socialiste sporește contribuția artei amatoare la formarea idealurilor politice, etice și estetice ale socialismului. Este semnificativ, de pildă, că în aproape toate programele brigăzilor artistice de agitație care s-au prezentat la ultimul concurs, problema luptei pentru o calitate superioară a produselor — sarcină trasată de partid — se află pe primul plan. De asemenea, se poate observa că în repertoriile de teatru ale amatorilor de la sate predomină acum piesele (din păcate încă foarte puține la număr) în care accentul principal este pus pe consolidarea economică-organizatorică a gospodăriilor agricole colective.

Analiza lucrărilor prezentate la cea de-a II-a expoziție a Bienalei de artă plastică arată că lucrările cele mai valoroase, realizate la un înalt nivel de măiestrie artistică, au fost lucrările de compoziție, care permiteau în cea mai mare măsură redarea cu o deosebită plenitudine și amploare a vieții în mișcare, oglindirea minunatelor transformări care au loc în țara noastră. Caracterul pronunțat politic-agitatoric sporește îndeosebi în unele genuri — de pildă brigada artistică de agitație — și datorită posibilităților pe care acestea le oferă pentru oglindirea operativă a problemelor apropiate, care frămîntă pe oamenii muncii din colectivul respectiv, ca și a ultimelor noutăți în domeniul vieții interne și internaționale. La finala Concursului al VI-lea al artiștilor amatori, programele brigăzilor au reliefat — în modalitate artistică — succesele obținute în construirea troleibuzelor românești (brigada Uzinelor „Tudor Vladimirescu"), lupta colectiviștilor pentru o producție crescută la hectar (brigada din Comuna Afumați), ultima ieftinire de prețuri (brigada Casei de cultură a raionului Grivița Roșie), zborul în cosmos al navei „Vostok 2" (aproape toate brigăzile) ș.a.

Ce anume a asigurat succesul programelor prezentate de aceste brigăzi? Desigur, operativitatea cu care erau prezentate spectatorilor problemele de viață ale colectivelor respective avea un cuvînt de spus, dar succesul *artistic* nu poate fi dobîndit doar prin faptul că problemele prezentate sînt luate din viață. În programul brigăzii de agitație a casei de cultură Grivița Roșie din București, de pildă, efectele economice ale Hotărîrii partidului și guvernului privind reducerea de prețuri la unele ar-

ticole de larg consum au fost înfățișate sub forma unei foarte reușite scenete, a cărei acțiune are loc într-un magazin unde un cetățean a venit să cumpere o pereche de sandale. Vioiciunea dialogului, umorul provocat de surpriza cumpărătorului în fața valorii neașteptate a sumei de bani cu care intrase și care-i dădea posibilitatea să cumpere o sumedenie de alte obiecte necesare, modul plastic în care era redată diferența dintre vechile și noile prețuri, concurau la prezentarea într-o manieră artistică izbutită a uneia din realizările regimului nostru. Funcția socială a programului prezentat de brigadă este deci o funcție politico-agitatorică, dar în același timp și estetică, el contribuind nu numai la educarea politică a spectatorilor, dar și la formarea idealului lor estetic. Același caracter viu, legat de viață, îmbinat cu o înaltă măiestrie artistică, poate fi constatat în prezentarea corului *Marca fabricii* (Uzinele „ 23 August" — București), a dansului cu tema *Sărbătoare în deltă* (Întreprinderea metalurgică de utilaje Medgidia, Regiunea Dobrogea), a *Baladei Bărăganului* (Căminul cultural Fierbinți-Urziceni, Regiunea București) ș.a. Caracterul pronunțat agitatoric al activității artistice a amatorilor este străin de manifestările de subapreciere a necesității unui înalt nivel al măiestriei artistice, prezente în activitatea unor artiști amatori care se mulțumesc cu faptul că tema e „legată de producție", „de actualitate" etc. În asemenea cazuri — manifestate și în cadrul activității unor cercuri literare, coruri, al programelor unor brigăzi artistice de agitație, al repertoriilor unor echipe teatrale de amatori, al unor expoziții de pictură — nu este realizată o fuziune între elementul politico-agitatoric și cel artistic, caracterul mobilizator nu reiese din poezia, sceneta sau tabloul respectiv, ci din ritmarea unor lozinci, lipirea unor pasaje de „politizare" sau, în cazul unor tablouri, din denumirea pe care vizitatorul expoziției o află citind cartonașul anexat. În realitate, politicul trebuie integrat organic în opera de artă, funcția social-educativă a artei neputîndu-se exercita decît în unitate cu funcția sa estetică.

★

Prin proporțiile sale de masă, prin faptul că este *organizat* și *îndrumat*, amatorismul artistic se transformă în condițiile socialismului într-o MIȘCARE cu un caracter stabil, *permanent* cu forme organizatorice precise, *în continuă dezvoltare*. Caracterul de mișcare organizată care se desfășoară în mod planificat și presupune o îndrumare sistematică din partea unui întreg aparat specializat (publicații de specialitate, casele de creație populară, mii de activiști culturali) face să dispară caracterul sporadic, spontan al dezvoltării sale.

Caracterul de mișcare vie, în continuă dezvoltare, apare deosebit de limpede cu prilejul diferitelor concursuri — forme cu un uriaș rol stimulator, care îndeplinesc totodată funcția de organizare și coordonare a activității amatorilor, de atragere a noi și noi participanți. Concursurile formațiilor artistice de amatori care au loc din doi în doi ani, bienala de teatru și de artă plastică, expozițiile-concurs de artă populară, concursul cultural sportiv al tineretului etc. reprezintă minunate pîrghii pentru antrenarea și îndumarea maselor în activitatea artistică amatoare.

Concursurile artiștilor amatori au devenit o tradiție, titlul de laureat un titlu de cinste, iar participarea la concursuri pe plan raional, regional sau republican un admirabil schimb de experiență. În felul acesta se pune capăt închistării și dezvoltării întîmplătoare a amatorismului, se creează posibilitatea generalizării experienței artistice înaintate, iar spiritul de emulație sănătoasă contribuie la ridicarea nivelului măiestriei artistice a formațiilor de amatori. Cu prilejul fiecărui concurs, alături de creșterea calitativă și cantitativă a mișcării de amatori pot fi descoperite noi și noi bogății din tezaurul de nesecat al creației populare vechi și noi, apar talente care altă dată s-ar fi pierdut în bezna neștiinței și inculturii.

Caracterul organizat, îndrumarea permanentă a mișcării artiștilor amatori se vădește de asemenea în faptul că artiștii amatori participă la expoziții, ștafete culturale, întreceri, festivaluri artistice comunale, raionale sau regionale, că există cercuri și cursuri de inițiere artistică, școli și universități populare de artă, arta devenind din ce în ce mai mult un însoțitor permanent al vieții și activității oamenilor.

Formele enumerate, ca și multe altele, ilustrează faptul că amatorismul artistic ca mișcare organizată se prezintă ca un sistem complex, în cadrul căruia se realizează diferite funcții : cea de contribuție specifică la formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste, de culturalizare generală a maselor, de formare a unui public pregătit din punct de vedere artistic, de selecționare și pregătire specială a elementelor talentate din rîndurile artiștilor amatori pentru o activitate artistică de înalt nivel.

★

Pentru a determina specificul amatorismului artistic și rolul său în educația estetică, prezintă interes studierea *relației existente între arta profesionistă și arta amatoare.*

În trecut, în marea majoritate a cazurilor, activitatea artistică amatoare s-a dezvoltat separat de arta profesionistă și condițiile dificile (îndeosebi lipsa bazei materiale, a cadrelor capabile să îndrume, nivelul scăzut de cultură al maselor largi) făceau, în general, ca între ele să existe o mare deosebire din punctul de vedere al nivelului măiestriei artistice. Atunci cînd totuși activitatea artistică amatoare înregistra unele succese, acesta era un fapt izolat, iar sprijinul acordat mișcării amatorilor de către clasele dominante urmărea scopuri diversioniste. Oamenii de artă înaintați nu s-au dat însă în lături să sprijine în mod efectiv mișcarea artistică a amatorilor, să sublinieze, cînd aveau ocazia, caracterul ei progresist, valoarea producțiilor ei, faptul că poporul este, de fapt, izvorul nesecat de talente și pentru arta profesionistă.

În condițiile socialismului, o dată cu dezvoltarea largă și multilaterală atît a *artei profesioniste*, cît și a celei *amatoare*, problema *relației dintre ele* se pune într-un mod calitativ nou și dispar barierele artificiale pe care regimul burghezo-moșieresc le punea între ele.

Analizînd această relație pe baza numeroaselor exemple pe care le oferă practica, se poate constata că între arta profesionistă și mișcarea artistică de amatori există o dublă interacțiune. Pe de o parte, uniunile de creație, instituțiile de artă, artiștii profesioniști sprijină îndeaproape miș-

carea artistică amatoare. Astfel, în majoritatea cazurilor instructorii formațiilor artistice (îndeosebi la orașe) sînt artiști profesioniști (actori, pictori, profesori la școlile populare de artă), în cadrul uniunilor de creație funcționează comisii speciale pentru îndrumarea celor ce pornesc pe drumul artei (de exemplu Comisia pentru cercurile literare din cadrul Uniunii scriitorilor) și de multe ori, îndeosebi în fazele de concurs, artiștii profesioniști vin să ajute pe timp limitat formațiile artistice amatoare.

Un ajutor eficient și concret îl dau artiștii profesioniști prin spectacolele, expozițiile, concertele, la care participă milioane și milioane de oameni ai muncii. Urmărind jocul actorilor pe scenă, interpretarea cîntecelor de către marile coruri, execuția dansurilor, filmele, artiștii amatori nu învață numai elemente de tehnică artistică, ci li se conturează totodată idealul estetic socialist, li se formează bunul gust.

În această direcție, organizarea unor spectacole, expoziții, concerte direct în uzină sau în gospodăria colectivă joacă nu numai un însemnat rol în educația estetică a muncitorilor și a țăranilor colectiviști ca spectatori, auditori etc., ci îi transformă adesea în viitori interpreți sau creatori pasionați, punînd bazele unei legături trainice, nemijlocite între artiștii amatori și cei profesioniști. Cazuri ca cele ale scriitorilor care cu prilejul documentării lor la sate îndrumă echipele de teatru și brigăzile artistice de agitație ale amatorilor, ale pictorilor care conduc cercurile de pictură ale amatorilor nu sînt puține și ele arată marile posibilități încă neutilizate ale unor artiști profesioniști în sprijinirea amatorismului artistic.

Dar interacțiunea activității artiștilor profesioniști cu activitatea artistică amatoare influențează și asupra creației artiștilor profesioniști. Contactul cu activitatea amatorilor înseamnă pentru artistul profesionist o legătură nemijlocită cu viața, o sursă nesecată de inspirație. Artiștii profesioniști se educă ei înșiși în contactul cu activitatea artistică amatoare, au ocazia să constate răsunetul pe care-l are în rîndurile oamenilor muncii propria lor activitate, să-și controleze producția artistică în lumina exigențelor noului public care se formează.

Comparate sub raportul nivelului măiestriei artistice, creația artiștilor profesioniști și activitatea artistică amatoare prilejuiesc concluzii îmbucurătoare. Ultima bienală de teatru și arte plastice ca și finalele celui de-al VI-lea Concurs al formațiilor artistice de la orașe și sate au demonstrat că cele mai bune producții amatoare se apropie și uneori ajung pînă la nivelul celor realizate de artiștii profesioniști. Bineînțeles, nu se poate vorbi despre lucrul acesta ca despre un fenomen de masă, deoarece pregătirea cultural artistică, timpul afectat activității artistice nu pot fi aceleași la oamenii pentru care activitatea literar-artistică este singura profesiune și la cei care, în afara profesiunii lor de fiecare zi, se ocupă și de artă.

Din punctul de vedere al educației estetice, în procesul acestei interacțiuni sînt de remarcat îndeosebi două fenomene : în primul rînd — și acesta ni se pare lucrul cel mai important — mișcarea artistică de amatori contribuie la formarea acelui climat în care devine posibilă creația artistică de valoare a artistului de mare talent, în care, datorită participării directe la activitatea artistică, oamenii muncii receptează altfel o operă de artă de valoare. Desigur, formarea noului public nu se face doar pe

calea participării la mișcarea artistică de amatori, dar conturarea idealului estetic socialist, formarea unui gust ales și chiar elementele de tehnică artistică însușite de artiștii amatori joacă un rol însemnat în înțelegerea unei opere de artă. În fața unei producții literare, privind un tablou sau ascultînd la o piesă de teatru, artiștii amatori vădesc o exigență crescută, criteriile lor de apreciere sînt mai sigure, iar satisfacția lor estetică în fața unei opere de artă de valoare este superioară celei resimțite de un public mai puțin educat din punct de vedere estetic. În acest sens, contribuția specifică a amatorismului la educația estetică socialistă a publicului constă în faptul că, *participînd* la interpretarea sau la creația artistică, oamenii au în mai mare măsură o *atitudine activă* față de artă. În al doilea rînd, mișcarea artistică de amatori în condițiile socialismului, datorită caracterului ei organizat și de masă, permite ridicarea a numeroase talente din popor, alimentînd astfel în permanență rîndurile artiștilor profesioniști. O sumară trecere în revistă a biografiei multora dintre artiștii profesioniști ridicați în anii puterii populare ne arată că drumul lor către culmile artei au trecut cel mai adesea printr-o rodnică ucenicie în rîndul mișcării artistice amatoare. De altfel, fiecare concurs al artiștilor amatori prilejuiește descoperirea a numeroase noi talente, aparținînd uneori unor oameni care vin pentru prima dată în contact cu arta.

Educația estetică prin intermediul amatorismului artistic în socialism contribuie astfel la dezvoltarea multilaterală a personalității umane, ridicînd receptarea și creația artistică de masă pe un plan superior.

★

Înțelegerea justă a *raportului tradiție-inovație* în mișcarea artistică de amatori prezintă de asemenea un mare interes în educația estetică socialistă.

Sub raportul conținutului, se poate constata că pe fondul tradițiilor sănătoase ale mișcării de amatori care se dezvoltă în țara noastră, în repertoriul formațiilor artistice, în tematica lucrărilor realizate în cercurile de pictură, teatru etc., au apărut numeroase elemente noi, oglindind noile realități sociale. O dată cu răspîndirea largă a comorilor folclorului nostru, a cîntecelor, dansurilor, bucăților muzicale executate la diferite instrumente, a vechilor cîntece muncitorești revoluționare, au apărut și ocupă un loc din ce în ce mai important cîntece și jocuri în întregime sau parțial transformate, cîntecele de masă, piesele realist-socialiste, plastica nouă, genuri cu totul noi ca cel al brigăzii artistice de agitație. Nu întotdeauna inovația este însă dintre cele mai reușite și uneori ea nu este decît o falsă inovație. Astfel, au apărut poezii, texte de cîntece, în care *noul* era prezent doar prin introducerea unor cuvinte ca „gospodărie colectivă", „viață nouă"; mai există texte ale unor brigăzi artistice de agitație în care se face o „actualizare" simplistă, necorespunzătoare. În asemenea cazuri, mișcarea artistică de amatori și producțiile ei — cu toată buna intenție a autorilor lor — nu reușesc să contribuie la educarea estetică a publicului.

Sub raportul formei, au intervenit de asemenea numeroase elemente noi. Poemul coral, dansul cu temă, îmbinarea ingenioasă a mai multe

genuri şi specii artistice (în brigada de agitaţie găsim şi teatru, şi coregrafie, şi muzică, chiar şi film) sînt expresia unor căutări creatoare adesea încununate de frumoase succese.

Capacitatea de influenţare estetică asupra raţiunii, sensibilităţii şi afectivităţii spectatorului este sporită în primul rînd nu datorită noutăţii acestor forme (deşi nici lucrul acesta nu e lipsit de importanţă), ci în primul rînd datorită conţinutului ideologico-emoţional redat la un înalt nivel de măiestrie artistică. Aceasta se face în forme artistice directe, variate, care cer — tocmai datorită complexităţii lor — un înalt nivel de măiestrie artistică. Cît priveşte vechile forme de organizare ale mişcării de amatori, ele au fost mult îmbogăţite de dezvoltarea impetuoasă a amatorismului artistic în anii regimului nostru. Alături de cîteva coruri cu veche tradiţie ca cele de la Chizătău, Ceuaş etc., de fanfare muncitoreşti şi cîteva orchestre de muzică populară, care au avut o existenţă adeseori instabilă, au apărut acum mii de formaţii permanente, o activitate organizată în cercuri în cadrul sindicatelor, căminelor culturale, caselor de cultură, organizaţiilor de tineret, cooperaţiei etc.

Practica mişcării artistice a amatorilor ridică în acest sens numeroase probleme de mare însemnătate. Astfel se pune problema *modului* de preluare a tradiţiilor folcloristice. La cel de-al VI-lea Concurs al artiştilor amatori au avut un deosebit succes trişcarii din Leşul-Ilvei, reg. Cluj, tulnicăresele din comuna Avram Iancu din aceeaşi regiune, dansatorii din Dăbuleni, reg. Oltenia, suitele de cîtece populare locale prezentate de aproape toate tarafurile finaliste, măiestria artistică a fluieraşilor din tată în fiu, transformarea textelor unor vechi cîntece populare. Poate fi remarcată însă uneori tendinţa de reînviere a unor tradiţii pe care însăşi viaţa noastră socialistă le-a dat deoparte (influenţe mistice, naţionaliste)—, de folosire a unor texte noi pe melodii vechi cu alt caracter, reluarea necritică a unor bucăţi folclorice indiferent dacă conţinutul lor corespunde sau nu cerinţelor spirituale ale omului contemporan.

Trebuie de asemenea combătută tendinţa care sub pretextul „autenticităţii", al păstrării specificului, lasă să se strecoare unele elemente de vulgaritate şi primitivitate (în textele unor cîntece, în chiuiturile de la jocuri, în port) pe care dezvoltarea impetuoasă a mişcării de amatori la sate le-a pus de mult la muzeu şi care nu sînt de natură să contribuie la educaţia estetică socialistă.

În munca de preluare şi de valorificare a bogatelor tradiţii ale trecutului şi a promovării creaţiei cu adevărat noi se impune deci o îndrumare atentă şi competentă, lărgirea cercetării folclorului vechi şi nou, studierea ştiinţifică a problemelor specificului unor genuri noi prin antrenarea largă a presei de specialitate, a uniunilor de creaţie, a radioului şi televiziunii, a cercetătorilor şi criticilor de artă.

★

Perspectivele amatorismului artistic pe măsura înaintării spre încheierea desăvîrşirii construcţiei socialiste şi a trecerii la construirea comunismului sînt largi şi luminoase.

Generalizînd tendinţele care se manifestă de pe acum în mişcarea artistică de amatori, putem constata că ponderea ei, în ansamblul formării omului nou, este în permanentă creştere.

Faptul acesta are loc în cadrul mişcării artistice de amatori, prin creşterea continuă a participării oamenilor muncii la diferitele ei forme, prin lărgirea continuă a tematicii îmbrăţişate în creaţia amatoare, prin ridicarea continuă a nivelului măiestriei artistice. După cum se poate întrevedea, actuala mişcare artistică de amatori sporeşte în permanenţă ponderea *creaţiei* născute în sînul amatorismului, ea tinzînd în viitor să capete un caracter de masă. Astfel se dezvoltă şi se îmbogăţeşte folclorul literar, muzical şi coregrafic nou; tot mai numeroase sînt cîntecele şi bucăţile muzicale compuse de amatori, se înmulţesc piesele într-un act, scenetele, programele brigăzilor de agitaţie scrise de cei care le interpretează. Iau amploare genurile artistice noi, proprii socialismului, cum este brigada artistică de agitaţie, se dezvoltă genuri artistice inexistente în trecut în ţara noastră cum sînt teatrele populare, cineclubburile. Are loc un proces de lichidare treptată a rămăşiţelor de înapoiere culturală a satului faţă de oraş, a unor regiuni faţă de altele în cadrul general al dezvoltării armonioase multilaterale a economiei şi culturii.

Vorbind despre dezvoltarea multilaterală a vieţii culturale a societăţii socialiste, Programul P.C.U.S. — imagine luminoasă a viitorului întregii omeniri — arată că, „în condiţiile trecerii la comunism, activitatea creatoare în toate domeniile culturii devine deosebit de rodnică şi accesibilă tuturor membrilor societăţii". „Din rîndurile artiştilor amatori se vor afirma noi scriitori, pictori, sculptori, muzicieni, actori talentaţi. Dezvoltarea şi îmbogăţirea tezaurului artistic al societăţii se realizează pe baza îmbinării activităţii de masă a artiştilor amatori cu cea a artiştilor profesionişti"[1].

Dezvoltarea amatorismului artistic în ţara noastră, aflată în etapa desăvîrşirii construcţiei socialiste, confirmă de pe acum caracterul realist al acestei previziuni, oferind o imagine concretă a capacităţilor creatoare ale maselor participante la făurirea conştientă a noii orînduiri.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ САМОДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРИ СОЦИАЛИЗМЕ

РЕЗЮМЕ

Процесс формирования нового, социалистического сознания, нового мировоззрения, а следовательно, и нового отношения к труду предполагает одновременно и новое отношение к прекрасному в повседневной жизни и в искусстве. Как показывается в работе, речь идет не о том „прекрасном", которое нельзя определить или которое

[1] *Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, Ed. politică, Bucureşti, 1961, p. 144.

представляет произвольную, субъективистскую оценку той или другой личности, а о возникновении нового эстетического идеала и большого богатства индивидуальных эстетических вкусов, черты которых характеризуют формирование и совершенствование многосторонне развитого человека нашего времени. В данной работе автор пытается выявить роль художественной самодеятельности при социализме в формировании социалистического эстетического идеала и вкусов.

Определяя художественную самодеятельность, автор показывает, что она выражает участие в художественной деятельности людей, для которых искусство не является специальным занятием. Наиболее яркой чертой художественной самодеятельности при социализме является, без сомнения, ее широко массовый характер, так как только теперь, одновременно с освобождением от оков творческой энергии миллионов трудящихся, она теряет тот спорадический и изолированный характер, который свойствен ей при капитализме. Художественная самодеятельность при социализме представляет организованное движение, направленное к одной ясной цели, — социалистическое эстетическое воспитание масс, поэтому партия, вооруженная марксистско-ленинской идеологией, должна руководить им и направлять его на самые важные проблемы, подчиненные требованиям завершения строительства социализма. Одной из наиболее важных характерных черт художественной самодеятельности, как впрочем вообще искусства при социализме, является рост значения сознательного элемента по сравнению со стихийным, рост роли марксистско-ленинской идеологии и политической линии партии, которая определяет тематическую направленность и то, каким образом истолковываются различные стороны социалистической жизни, отражаемой в художественной самодеятельности.

Другой специфической чертой художественной самодеятельности, которая требует внимательного и дифференцированного руководства, чтобы эстетическое воспитание артистов-любителей и их зрителей было максимально эффективным, является то, что она по своему содержанию наиболее тесно связана с жизнью и проблемами, волнующими соответствующие коллективы. То, что деятельность артистов-любителей самым непосредственным образом поставлена на службу борьбе за выполнение задач, выдвинутых партией в различных областях деятельности, определяет ее мобилизующий, ярко выраженный политико-агитационный характер. На основе анализа многочисленных данных и фактов, относящихся к развитию движения художественной самодеятельности в условиях социализма, автор заключает, что в условиях социализма она, благодаря своему массовому размаху, благодаря своему организующему и направляющему характеру, превращается в постоянно развивающееся движение с устойчивым, постоянным характером, с точными организационными формами.

С целью выявления специфики художественной самодеятельности автор исследует существующее в условиях социализма взаи-

моотношение между профессиональным и любительским искусством, а также и некоторые вопросы, связанные с взаимоотношением между традиционным и новым в художественной самодеятельности.

В заключение, говоря о перспективах развития художественной самодеятельности, автор показывает, что по мере завершения строительства социализма и постепенного перехода к коммунизму творческая деятельность во всех областях культуры, а следовательно, и в области искусства становится особенно плодотворной и доступной всем членам общества. В этих условиях развитие и обогащение художественных сокровищ общества осуществляется на основе переплетения массовой деятельности артистов-любителей с деятельностью артистов-профессионалов.

L'AMATEURISME ARTISTIQUE DANS LE SOCIALISME

RÉSUMÉ

Le processus de formation d'une conscience nouvelle, socialiste, d'une nouvelle conception du monde, et donc d'une nouvelle attitude à l'égard du travail, présuppose en même temps une attitude nouvelle à l'égard du beau dans la vie quotidienne et du beau dans l'art. Il ne s'agit pas du beau qui ne peut être défini, ou qui représente l'appréciation arbitraire, subjective de telle ou telle personne, mais de l'apparition d'un idéal esthétique nouveau et d'une grande richesse de goûts esthétiques individuels dont les traits convergent pour contourer et réaliser la personnalité, dévelopée dans toutes les directions, de l'homme actuel. Dans la présente étude, l'auteur essaie de mettre en évidence le rôle de l'amateurisme artistique, dans le socialisme, pour la formation de l'idéal et du goût esthétique socialiste.

L'amateurisme artistique représente la participation à l'activité artistique de personnes pour lesquelles l'art ne représente pas une profession spécialisée. Le trait le plus évident de l'amateurisme artistique en socialisme est, sans doute, son large caractère de masses, puisque ce n'est qu'après la libération de l'énergie créatrice des millions de travailleurs qu'il perd le caractère sporadique et isolé, qui lui est propre en régime capitaliste. L'amateurisme artistique en socialisme représente un mouvement organisé, orienté vers un but bien défini — l'éducation esthétique socialiste des masses — et comme tel, il doit être dirigé par le parti armé de l'idéologie marxiste-léniniste, vers les problèmes les plus importants, subordonnés aux exigences de l'achèvement de la construction socialiste. L'un des traits les plus importants qui caractérisent l'amateurisme artistique — comme d'ailleurs l'art en général — dans le socialisme, c'est l'accroissement de l'importance de l'élément conscient par rapport à l'élément spontané, du rôle de l'idéologie marxiste-léniniste et de la ligne politique du parti, qui détermine l'orientation thématique et la manière

de traiter les aspects de la vie socialiste. Un autre élément spécifique du mouvement artistique d'amateurs, qui exige d'être traité de manière attentive et différenciée pour que l'éducation esthétique des artistes amateurs ainsi que de leur public ait le maximum d'efficience, c'est le fait que, par son contenu, ce mouvement est lié de la façon la plus étroite à la vie et aux problèmes qui agitent les masses. Le fait que l'activité des artistes amateurs est mise de la manière la plus immédiate au service de la lutte pour la réalisation des tâches fixées par le parti, dans les différents domaines d'activité, détermine son caractère mobilisateur et d'agitation politique. Se fondant sur l'analyse de nombreuses données et de nombreux faits relatifs au développement du mouvement artistique d'amateurs dans les conditions créées par le socialisme, l'étude conclut que grâce à ces conditions, et par ses proportions de masse, par son caractère organisé, l'amateurisme artistique se transforme en un mouvement à caractère stable, permanent, à formes d'organisation précises, en continuel développement.

Afin de mettre en évidence le caractère spécifique de l'amateurisme artistique, l'auteur étudie la relation existant, dans les conditions du socialisme, entre l'art profesionnel et l'art d'amateur, ainsi que certains problèmes liés au rapport entre la tradition et l'innovation dans le cadre du mouvement artistique d'amateurs.

Se reportant aux perspectives de développement du mouvement artistique d'amateurs, l'auteur montre que parallèlement au parachèvement de l'édification du socialisme et du passage graduel vers le communisme, l'activité créatrice, dans tous les domaines de la culture, devient particulièrement fertile et accesible à tous les membres de la société. Dans ces conditions, le développement et l'enrichissement du trésor artistique de la société se réalisera sur la base de l'union de l'activité de masse des artistes amateurs avec celle des artistes professionels.

PROBLEME ALE APLICĂRII TEORIEI RETRORELAȚIEI ÎN BIOLOGIE ȘI MEDICINĂ

DE

AL. LUNGU

Cibernetica, disciplină științifică apărută recent, cunoaște o dezvoltare extrem de rapidă și stîrnește un interes crescînd din partea omului de știință modern, indiferent de profilul și de specializarea sa. Interesul susținut și din ce în ce mai larg cu care se urmărește în diferitele domenii ale științei dezvoltarea acestei discipline noi este generat în mare parte de înseși obiectivele ciberneticii : evidențierea și studiul principiilor generale și ale legilor care stau la baza desfășurării proceselor de conducere și de reglaj în diferite sisteme dinamice complexe din mașini și organisme ; esențial este că, în urmărirea obiectivelor sale, cibernetica acționează într-un plan prin excelență abstract, ceea ce îi permite să studieze sistemele de conducere dintr-un punct de vedere general, independent de substratul material al acestor sisteme. În felul acesta, interferența ciberneticii cu cele mai diverse ramuri științifice apare ca un fenomen firesc și necesar, fiind explicabile și unele caracterizări care încearcă să pună în lumină tocmai caracterul general al obiectivelor ciberneticii, considerînd-o o „direcție de gîndire" [1] sau „un anumit punct de vedere asupra sistemelor" [2].

Raportul ciberneticii față de alte științe, problemele filozofice pe care le pune apariția și dezvoltarea sa au fost discutate în numeroase lucrări. O analiză marxist-leninistă a problemelor filozofice generale, cu demascarea și combaterea încercărilor idealist-metafizice de a prezenta cibernetica drept o „știință a științelor" capabilă să înlocuiască legile dezvoltării din natură și societate descoperite de către materialismul dialectic, se află într-o serie de articole și studii din periodice sau din volume de culegeri filozofice recente [3].

---

[1] П. К. Анохин, *Физиология и кибернетика*, în culegerea *Философские вопросы кибернетики*, Москва, Изд. социально-эконом. лит. 1961, p. 305.

[2] V. Săhleanu, în *Deuxième Congrès International de Cybernétique*, Namur, 1958, p. 746.

[3] *Dialectica marxistă și științele moderne*, vol. II, Ed. politică, București, 1960 ; *Философские вопросы кибернетики*, Москва, изд. социально-экон. лит., 1961.

Tratarea cibernetică a unora dintre procesele biologice permite de pe acum evidenţierea interdependenţelor cantitative şi calitative ale diferitelor laturi ale acestor procese, descoperind astfel natura dialectică a legăturilor complexe din lumea vie. Pe de altă parte, deşi din punct de vedere metodologic cibernetica este în plin proces de consolidare, se poate spune că metoda sa generală are un caracter şi un conţinut materialist, bazîndu-se pe faptul că formelor calitativ diferite de mişcare a materiei le sînt proprii structuri funcţionale generale comune. În lumina acestor considerente, este evident că dezvoltarea ascendentă şi rodnică a ciberneticii nu este şi nu va fi posibilă decît prin aplicarea consecventă a materialismului dialectic şi istoric în interpretarea materialului său, cu combaterea oricăror poziţii pe care ştiinţa burgheză ar încerca să le ocupe în domeniul ciberneticii cu ajutorul variantelor moderne ale idealismului şi metafizicii. Este necesar de aceea să se treacă de la definirea ştiinţifică a poziţiei ciberneticii în general (ceea ce, în mare parte, este înfăptuit şi urmează să fie desăvîrşit în raport cu fiecare treaptă a dezvoltării sale) la analiza unor laturi ale sale, la interpretarea marxistă a aspectelor particulare pe care le ridică aplicarea ciberneticii în diferite domenii ale activităţii umane, în cazul nostru în cercetarea biologică şi în medicină.

★

Unul dintre principiile de bază, ocupînd un loc central în cibernetică, este aşa-zisul mecanism de „feed-back". Socotind nemotivată adoptarea acestui termen în limba romînă, ne vom permite să-l înlocuim, în expunerea de faţă, cu termenul de *retrorelaţie*, care ni se pare că răspunde în modul cel mai adecvat determinării noţiunii de care urmează să ne ocupăm [1].

[1] Adoptarea termenului de „feed-back" ni se pare inutilă şi forţată, întrucît şi în alte limbi i s-au putut găsi echivalente mai mult decît satisfăcătoare. Termenul consacrat în limba rusă (*обратная связь* = *legătură inversă*) exista de altfel înainte de apariţia termenului englez. În limba rusă se mai foloseşte, foarte rar însă, şi termenul *обратное замыкание* (=*circuit invers*). Termenul german este *Rückkopplung*, în timp ce în limba franceză nu există un termen consacrat, folosindu-se diferite echivalente. Este interesant de remarcat că înşişi autorii de limbă engleză utilizează deseori termenul de „feed-back" în ghilimele, punctînd astfel insuficienta sa precizie.

În limba romînă se întîlnesc termenii : *retroacţiune* (Şt.- M. Milcu, *Patologia generală a bolilor endocrine*, Cursul de perfecţionare în endocrinologie, 31 martie 1961) ; *acţiune recurentă* (V. Săhleanu, „Cercetări filozofice", 1961, nr. 4, p. 995) ; *conexiune inversă* (Edm. Nicolau şi C. Bălăceanu, *Cibernetica*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1961) ; *legătură inversă* (termen folosit în traducerea cărţii lui V. D. Moiseev, *Problemele ciberneticii în biologie şi medicină*, Ed. medicală, Bucureşti, 1961).

Cuvîntul *invers*, în contextele de mai sus, ni se pare a fi purtătorul unei nuanţe prea largi pentru a fi aplicat unei structuri funcţionale. Este adevărat că traducerea literală a cuvîntului *обратный* (aparţinînd termenului din limba rusă) îşi găseşte în cuvîntul *invers* corespondentul cel mai apropiat, dar cuvîntul *обратный* derivă din cuvîntul *оборот* (= cotitură), ceea ce îi conferă un sens suplimentar, absent în corespondentul său romînesc, sugerînd ideea de întoarcere, de schimbare dinamică de sens. Pentru acest motiv am preferat folosirea prefixului *retro-*, părîndu-ni-se mai apropiat de noţiunea de exprimat.

În ceea ce priveşte cuvîntul *acţiune*, înlocuirea sa cu cuvîntul *relaţie* ni se pare motivată prin faptul că acesta din urmă prezintă avantajul unui sens mai larg, incluzînd şi ideea de acţiune, ca şi alte noţiuni generale ca, de exemplu, transmiterea de informaţie, care nu se limitează la ideea de acţiune. Termenul de *retroacţiune*, cel mai apropiat de cel propus de noi (pe care îl socotim provizoriu şi perfectibil), este dintre cele mai potrivite, dar ar putea sugera (în special prin vecinătatea derivatului său *retroactiv*) un sens suplimentar de acţiune întîrziată, decalată în timp, vestigială.

Teoria retrorelației constituie un sector fundamental al ciberneticii, explică multe dintre progresele teoretice ale acesteia și stă la baza unor aplicații practice în automatică.

În ce constă principiul retrorelației?

Din punctul de vedere al trăsăturilor generale ale proceselor de conducere și reglare, în fiecare sistem în care se desfășoară asemenea procese, independent de particularitățile calitative ale substratului lor material, există, pe de o parte, un obiect condus sau un organ comandat, iar pe de altă parte o instalație conducătoare sau un organ de reglare. Între aceste două elemente de bază ale sistemului sînt situate canalele prin care circulă informația, înțeleasă ca succesiune de semnale materiale care pot fi păstrate, transmise și prelucrate de către organele sistemului respectiv. În cadrul sistemelor de retrorelație, informația circulă sub forma unui mesaj de comandă de la organul de reglare spre organul comandat și sub forma unui mesaj de reacție, în direcție inversă (vezi schema din fig. 1). Se înțelege că organul sau instalația centrală, conducătoare, nu reglează organul comandat în general, ci are rolul de a controla și de a menține la un nivel sau într-o direcție optimă o mărime concretă, mărimea comandată, care este legată indisolubil de organul comandat, fiind determinată de acesta și constituind o manifestare a funcționalității lui. Mărimea comandată este măsurată de un organ de măsurare specializat, corespunzător naturii mărimii respective, atașat sau integrat în organul comandat, ceea ce face ca mesajul de reacție să poarte în permanență spre „centru" informații precise asupra stării actuale a „periferiei". Organul de reglare, primind informații asupra stării mărimii comandate și a acțiunilor externe exer-

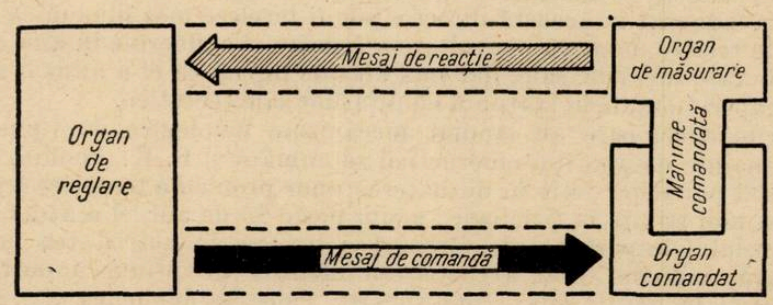

Fig. 1. — Schema generală a mecanismului de retrorelație.

citate asupra organului condus, transformă aceste informații într-un mesaj de comandă care imprimă organului comandat o comportare corectă. Dar, în procesele de prelucrare și de transmitere a informației, organul conducător nu folosește numai informația referitoare la condițiile externe și influența acestora asupra sistemului, ci și pe aceea referitoare la rezultatele îndeplinirii de către organul condus a acțiunilor comandate. Această din urmă modalitate de circulație a informației, care asigură transmiterea în sens invers, către organul conducător, a acțiunii schimbate și măsurate de la organul condus, este tocmai *retrorelația* (vezi fig. 1).

Problema care se pune, din punctul nostru de vedere, este dacă forma de legătură reprezentată de retrorelație există — cît de frecvent și cu ce semnificație — în organismele vii. Existența mecanismelor de retrorelație în sistemele biologice nu numai că este un fapt evident, dar descrierea unor asemenea mecanisme în realizarea proceselor fiziologice din organismul animalelor și al omului a precedat cu mulți ani apariția cibernetici.

Într-o formă generală, ideea despre reacții de tipul retrorelației, ca mecanism de reglare nervoasă, a fost enunțată încă din 1889 de către I. M. Secenov; ea poate fi regăsită, sub diferite formulări, în opera lui I. P. Pavlov, ca și în lucrările neurofiziologului Ch. Sherrington.

O formulare precisă și o interpretare directă a principiului retrorelației în fiziologie aparțin lui N. A. Belov, care, într-o serie de articole din perioada 1912—1914 și în cartea *Fiziologia tipurilor*, apărută în 1924, descrie retrorelația de tip negativ (unde elementul A stimulează elementul B, iar acesta din urmă inhibă elementul A), socotind că această formă de interrelație este caracteristică pentru unele organe, printre care glandele endocrine, asigurînd continuitatea funcțională a organismelor. Puncte de vedere asemănătoare au fost formulate în cadrul conceptului de „biregulatori" fiziologici, de către A. Bogdanov [1]. Sînt bine cunoscute — și ar fi necesar și corect să nu fie ocolite, atunci cînd se vorbește de actualitatea retrorelației în fiziologie — lucrările lui B. M. Zavadovski [2], care a adîncit sistematic studiul unor mecanisme de retrorelație din organism; el a fundamentat ideea existenței unui asemenea mecanism corelativ între hipofiza anterioară și unele glande endocrine controlate de hormonii crinotropi hipofizari, denumindu-l „interacțiune plus-minus". Meritele lui B. M. Zavadovski în această direcție pot fi înțelese mai bine dacă se ține seama de relativ modesta dezvoltare a fiziologiei endocrine în anii cînd au fost elaborate lucrările sale, dar mai ales de faptul că el a adus o serie de dovezi experimentale în sprijinul enunțărilor sale teoretice.

Printre cei care au studiat mecanisme fiziologice de tipul retrorelației înainte de apariția ciberneticii se numără și P. K. Anohin, care în ultimii ani participă activ la dezbaterea unor probleme teoretice legate de aplicarea noii științe în fiziologie; acum peste 25 de ani, el a atras atenția asupra rolului important al aferentației inverse în activitatea nervoasă superioară, indicînd prin aceasta semnificația de primă importanță a retrorelației în actul reflex condiționat: valoarea biologică a reflexului condiționat este legată nemijlocit de posibilitatea schimbării reflexului în funcție de informația pe care o primește creierul despre rezultatul acțiunii reflexe.

Mecanisme de retrorelație pot fi recunoscute și în descrierea activității sistemului nervos vegetativ în manualele și monografiile apărute

---

[1] А. Богданов, *Борьба за жизнеспособность*, Москва, Изд. Ин-та переливания крови, 1927.

[2] B. Zavadovsky, Am J. Physiol", 1929, nr. 90, p. 105; Б. М. Завадовский, *Медико-биолог. журнал*, 1929, 1, 18: Б. М. Завадовский, *Противоречивые взаимодействия между организмами*, Москва; Изд. МГУ, 1941; Б. М. Завадовский, *Управление процессами размножения животных*, Москва, Сельхозгиз, 1945.

cu mulți ani în urmă ca, de exemplu, în schemele prin care D. Danielopolu își enunța concepția asupra fiziologiei sectorului vegetativ al sistemului nervos [1].

A. A. Malinovski, într-o serie de comunicări și lucrări dintre anii 1939 și 1945, a arătat că în unele procese ale creșterii și diferențierii organismului se întîlnesc, pe lîngă tipul retrorelației negative, cele două variante ale retrorelației pozitive bazate pe stimularea reciprocă sau pe inhibarea reciprocă a două elemente [2].

După cum se vede, în desfășurarea proceselor biologice există mai multe tipuri de retrorelații, diferite după felul raporturilor reciproce dintre elementele de bază ale fiecărui sistem dat de retrorelație. Este locul să caracterizăm pe scurt aceste tipuri, cu atît mai mult cu cît semnificațiile lor funcționale sînt diferite.

Retrorelația negativă (corespunzînd interacțiunii „plus-minus" a lui B. M. Zavadovski) este tipul descris amănunțit mai sus; ea constă dintr-un sistem format din două elemente de bază sau verigi principale, în care elementul A stimulează elementul B, iar acesta din urmă inhibă elementul A, ceea ce poate fi figurat, în modul cel mai general, sub forma:

$$A \overset{+}{\underset{-}{\rightleftarrows}} B$$

Acesta este tipul de retrorelație cel mai cunoscut, socotit de către mulți nu numai ca modelul clasic, ci ca singura modalitate de „feed-back" în biologie; ea poate fi exemplificată printr-un număr foarte mare de mecanisme de ordin biochimic, fiziologic, ecologic ș.a.m.d.

Retrorelația negativă constituie un mecanism care, prin însăși structura sa, favorizează echilibrarea proceselor în conducerea cărora ia parte. Se poate spune că acest tip de retrorelație este prin excelență stabilizator, tendința predominantă pe care o imprimă evoluției procesului respectiv fiind către stabilitatea sistemului. Dar o stabilitate absolută a sistemului e incompatibilă cu existența sa, astfel că retrorelația negativă constă dintr-o mișcare continuă de influențe reciproce între cele două elemente sau verigi constitutive, iar evoluția procesului ia forma unor oscilații sistematice, de amplitudine mai mare sau mai mică, în jurul mediei care reprezintă stabilitatea absolută, echilibrul perfect.

Astfel fiind, se înțelege de ce tocmai tipul acesta, de retrorelație negativă, se întîlnește cu o frecvență maximă într-o serie de procese biologice și fiziologice fundamentale, ca procesele de reglare nervoasă, hormonală și umorală, procesele complexe de adaptare la mediu și de menținere a homeostaziei. O participare largă o au de asemenea mecanismele de retrorelație negativă în determinarea caracterului ciclic sau ritmic al proceselor biologice; pe lîngă faptul că retrorelația condiționează, în multe

[1] D. Danielopolu, *Schéma anatomo-physiologique du système nerveux de la vie végétative*, Ed. Masson, Paris, 1944.

[2] А. А. Малиновский, *Типы взаимнодействия и их значение в организме*, în culegerea *Рефераты работы учреждений отд. биолог. наук СССР за 1941—1943* гг., Москва, 1945.

cazuri, apariția și menținerea bioritmurilor, este evident că amplitudinea oscilațiilor din sistemul retrorelației negative poate determina ceea ce denumim de obicei lungimea de undă specifică a fiecărui ritm biologic.

Retrorelația pozitivă de stimulare reciprocă, în care cele două verigi ale sistemului se stimulează una pe cealaltă, după modelul :

$$A \overset{+}{\rightleftarrows} B$$

face parte din categoria retrorelațiilor denumite și simetrice. În acest tip se pot încadra, după A. A. Malinovski [1], unele procese ale dezvoltării și diferențierii, cum ar fi, de exemplu, interrelația dintre făt și uterul gravid (în care primul stimulează dezvoltarea uterului, iar acesta din urmă favorizează dezvoltarea fătului) sau așa-numita inducție asimilatorie a țesuturilor, descrisă de Huxley și de Beer.

Am putea adăuga aici posibilitatea de a încadra printre retrorelațiile simetrice de stimulare reciprocă o serie de sisteme „sinergice" din organisme, ca, de pildă, legătura dintre hormonii tiroidieni și tonusul sectorului simpatic al sistemului nervos vegetativ.

În cadrul acestei forme de retrorelație, evoluția procesului dezvoltat de către sistemul respectiv este de tipul creșterii continue progresive.

Retrorelația pozitivă de inhibare reciprocă, variantă a retrorelațiilor simetrice, corespunde modelului :

$$A \overset{-}{\rightleftarrows} B$$

și poate fi identificată în diferite sisteme din domeniul biologiei. A. A. Malinovski exemplifică acest tip de retrorelație prin dezvoltarea sistemelor gradiente din fiziologia vegetală și prin unele fenomene din domeniul ecologiei. Prin analogie cu cele spuse în legătură cu retrorelația precedentă, retrorelația simetrică de inhibare reciprocă ar putea include sistemele „antagonice" din organisme; în acest sens, de exemplu, componentele simpatică și vagală ale sistemului nervos vegetativ ar putea fi interpretate ca elemente ale unei retrorelații de acest tip, în cadrul căreia decurg procese caracterizate prin ruperea echilibrului instabil, spre unul din cei doi poli, în funcție de condițiile inițiale.

Retrorelațiile pozitive sau simetrice sînt mult mai puțin studiate la nivelul sistemelor biologice decît tipul „clasic" de retrorelație negativă. Exemplificările și semnificațiile lor sînt încă insuficient stabilizate și lămurite.

În concluzia caracterizării diferitelor modalități de retrorelație care au fost recunoscute în organisme, se poate spune că toate cele trei tipuri de retrorelație (negativă, pozitivă de stimulare reciprocă și pozitivă de inhibare reciprocă) iau parte în desfășurarea proceselor fiziologice. Un caracter prin excelență fiziologic are mai ales retrorelația negativă. Cele două variante ale retrorelației pozitive sau simetrice sînt condiționate de

[1] А. А. Малиновский, *Типы управляющих биологических систем и их приспособительное значение*, în culegerea *Проблемы кибернетики*, *Вып.* 4, Москва, 1960.

anumite limite de durată pentru a putea exista în cadrul funcționalității normale a organismului.

★

Enumerarea de mai sus, care este fără îndoială incompletă, arată foarte sugestiv că mecanismul de retrorelație, înainte de apariția cibernetică, a fost recunoscut și descris de către biologi și medici ca una dintre formele de realizare a integrării corelative a organismelor. Această constatare, pe lîngă precizarea necesară a evoluției istorice a noțiunii de retrorelație, ar putea sugera că, în direcția cel puțin a unor asemenea forme de reglare, biologia și medicina nu ar avea nimic de așteptat din partea cibernetică. Credem că un asemenea punct de vedere este greșit.

Sub influența cibernetică, în afara retrorelațiilor cunoscute anterior apariției sale, au fost descrise zeci și sute de noi mecanisme de acest tip, ajungîndu-se la afirmarea universalității lor în realizarea proceselor de reglare din organisme. Pentru a evita o descriere încărcată, am figurat cîteva sisteme fiziologice de retrorelație în tabelul nr. 1, care, raportat la schema generală a retrorelației (fig. 1), va permite o mînuire mai facilă a exemplificărilor respective (vezi tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Elementele cîtorva mecanisme de retrorelație din organismul uman

Organ conducător (instalație de reglare)	Canalul mesajului de comandă	Organ condus (obiect comandat)	Mărimea comandată	Organ de măsurare	Canalul mesajului de reacție
Sistemul nervos central	Nervul pupilomotor	Mușchiul irisului	Aria pupilară (fluxul de lumină care pătrunde în ochi	Retina	Nervul optic
Sistemul nervos central	Căi nervoase eferente	Fibrele musculare netede din pereții arteriali	Calibrul arborelui arterial (tensiunea arterială)	Sistemul de presoreceptori	Căi nervoase aferente
Centrul inspirator bulbar	Căi nervoase (n. frenic; n. intercostali)	Mușchii inspiratori	Distensia cutiei toracice cu pătrunderea aerului în plămîn	Mecanoreceptorii pulmonari	Nervul pneumogastric
Ansamblu neuronal din măduva spinării	Nervul motor	Musculatura striată	Contracția musculară	Sistemul de proprioceptori (mecanoreceptori) din mușchi, tendoane și articulații	Nervul senzitiv
Hipofiza anterioară	Circulația generală	Glande endocrine periferice (tiroidă, suprarenală, gonade)	Concentrația în sînge a hormonilor respectivi (tiroidieni, corticoizi, sexuali)	Sistemul de chemoreceptori	Circulația generală

În legătură cu numeroasele sisteme de retrorelație identificate în ultimul timp în organisme, este necesar să subliniem că toate elementele lor componente erau cunoscute practic dinainte și erau, în mare parte, recunoscute ca fiind legate între ele. Ce este atunci nou în identificarea lor cibernetică? Evidențierea existenței unui complex de legături de un anumit tip, gruparea elementelor dinainte cunoscute într-o schemă nouă, reprezentînd structurile funcționale ale retrorelațiilor. Aplicarea principiului retrorelației nu corectează cunoștințele analitice „clasice" despre proprietățile unor elemente ale organismului, ci oferă o oglindire mai complexă și mai completă a evoluției unor procese din organism, prin dezvăluirea unor raporturi noi între elemente dinainte descrise. Tocmai faptul că aplicarea principiului retrorelației duce la dezvăluirea unor raporturi noi între fenomene ne apropie de înțelegerea caracterului dialectic al acestui principiu.

Principiul retrorelației este reflectarea retrorelației obiective din realitate. Retrorelația este o formă particulară a interacțiunii, a acelei interacțiuni pe care Engels o sublinia ca fiind „primul lucru care ne izbește cînd examinăm mișcarea materiei în totalitatea ei din punctul de vedere al științelor de azi ale naturii" [1].

Retrorelația reprezintă unul dintre sistemele cele mai generale de contrarii. De aceea cunoașterea retrorelațiilor din organismele vii este una dintre căile care conduc la dezvăluirea contradicțiilor ce se află la baza existenței și evoluției formelor superioare de mișcare a materiei. Procesele biologice au o desfășurare de o neîntrecută complexitate, în cadrul căreia retrorelațiile ocupă deseori un loc de primă importanță.

În lumina acestor puncte de vedere generale, descoperirea unui număr din ce în ce mai mare de mecanisme de retrorelație în domeniul biologiei și al medicinii, cu specificarea rolului important pe care ele îl joacă în reglarea, adaptarea și dezvoltarea evolutivă onto- și filogenetică a organismelor, au fără îndoială o valoare și o semnificație teoretică și practică deosebită.

Totuși, trebuie recunoscut faptul că există, în momentul de față, un decalaj simțitor în favoarea laturii teoretice a problemei retrorelației în materia vie, decalaj care ni se pare că izvorăște nu atît din contradicția firească, istorică, dintre teorie și practică, ci mai ales dintr-o tendință de schematizare excesivă, din ispita de a absolutiza treapta abstractizării în procesul de cunoaștere a acestor mecanisme. Cibernetica, în etapa sa actuală de dezvoltare, nu este străină de apariția tendințelor de exagerare a schematizării în studiul mecanismelor de retrorelație. Aceste tendințe trebuie combătute, în sensul necesității de a lega studiul teoretic al retrorelațiilor de analiza complexă și completă a fiecărei variante concrete de retrorelație. Biologia și medicina nu se pot limita la afirmarea existenței în organismele vii a unor interrelații, a unor interacțiuni de același tip cu legăturile existente în mașini sau instalații tehnice. Simpla afirmare, cu totul generală și abstractă, a legăturilor nu poate duce la progres. Comentîndu-l pe Hegel, Lenin scria „Numai « interacțiune» = vid" [2].

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, Ed. politică, București, 1959, p. 213.
[2] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 132.

De o importanță deosebită pentru înțelegerea și dezvoltarea consecvent științifică a teoriei retrorelației este, de aceea, delimitarea cît mai precisă a raporturilor obiective dintre diferitele forme concrete de existență a retrorelațiilor. Cu alte cuvinte, este necesar să se stabilească pînă la ce punct analogia dintre retrorelațiile din materia vie și cele din mașini este justă, corespunzînd unei reflectări a realității obiective, și din ce punct exagerarea acestei analogii, prin insuficienta diferențiere a trăsăturilor generale abstracte față de particularitățile specifice concrete ale fiecărei retrorelații poate duce la denaturări mecaniciste în interpretarea realității obiective. O asemenea delimitare nu este posibilă decît prin aplicarea principiilor materialist-dialectice privind raporturile dintre general și particular, dintre concret și abstract, dintre formele calitativ diferite ale mișcării materiei. Lămurirea științifică a ceea ce, pe de o parte, este comun și a ceea ce, pe de altă parte, diferențiază retrorelațiile din lumea organică de cele tehnice are importanță și prin faptul că se îndreaptă împotriva unor teorii vulgare sau vulgarizatoare relativ la identificarea organismelor cu mașinile.

Retrorelațiile din mașini și cele din organisme au comun în primul rînd faptul că problema generală pe care o au de rezolvat are aceleași trăsături fundamentale, constînd în adaptarea desfășurării unui proces la condițiile variabile ale mediului. Privind lucrurile în acest mod general, este evident că atît termostatul, cîrma automată a navelor, cît și retrorelațiile care stau la baza reglării tensiunii arteriale, a contracției musculare, a ariei pupilare etc., au de rezolvat și rezolvă aceeași problemă.

În al doilea rînd, retrorelațiile din mașini și din organisme sînt legate printr-o similitudine structurală : schema lor principală cuprinde același număr de elemente, care îndeplinesc funcții asemănătoare și sînt orînduite într-un mod analog.

Retrorelațiilor diferite din punctul de vedere al substratului material le este comună, în al treilea rînd, existența unor legi cantitative care stau la baza funcționării lor. Aceste legi cantitative comune tuturor sistemelor de retrorelație fac parte, în special, din categoria celor care caracterizează transmiterea informației, ca, de exemplu, legea proporțiilor dintre semnal și reacție.

Trecînd la analiza principalelor deosebiri dintre retrorelațiile din mașini și din organisme, este necesar să menționăm din primul moment că problemele pe care le au de rezolvat mecanismele de retrorelație din organisme sînt mult mai complexe și mai complicate. Am arătat mai sus că, din punct de vedere cu totul general, orice retrorelație are de rezolvat aceeași problemă ; dar în concret, problemele de reglare și de coordonare din lumea biologică sînt în mod firesc mai multilaterale și mai complicate. Reglarea și coordonarea organismelor se complică pe măsura evoluției viețuitoarelor și, implicit, complexitatea problemelor pe care le au de rezolvat retrorelațiile crește.

Un exemplu de complexitate a problemelor pe care le are de rezolvat organismul animal îl constituie reglarea și coordonarea actelor motorii. În activitatea sa cea mai curentă, organismul trebuie să coordoneze mișcarea unor părți ale sale care au posibilitatea de a efectua un număr foarte mare

de mişcări diferite sau care, cu alte cuvinte, posedă o cantitate mare de „trepte de libertate". Pentru unele părţi ale organismului mamiferelor, aceste posibilităţi sînt de ordinul sutelor, în timp ce în automate există maximum patru „trepte de libertate" [1]. Referindu-ne la retrorelaţii, se poate considera deci că retrorelaţiile din organism se deosebesc de cele din maşini şi prin faptul că unele dintre mărimile pe care le au de comandat posedă un număr incomparabil superior de „trepte de libertate".

O deosebire esenţială între retrorelaţia biologică şi cea fizică constă în caracterul *activ* al primei faţă de caracterul *pasiv* al celei de-a doua. Această deosebire este legată, fără îndoială, de originea şi de natura diferită a celor două categorii de retrorelaţii şi nu poate fi înţeleasă în adîncimea tuturor semnificaţiilor sale decît în lumina teoriei marxist-leniniste despre specificitatea formelor de mişcare a materiei şi despre reflectare.

În timp ce retrorelaţiile maşinilor sînt create şi construite de către om, cele din organisme iau naştere ca rezultat al interacţiunilor complexe care există, pe de o parte, între diferitele părţi şi procese interne ale organismului şi, pe de altă parte, între acesta din urmă şi mediul extern. Apariţia retrorelaţiilor din organisme poate şi trebuie să fie privită pe două planuri : filogenetic şi ontogenetic. În ambele cazuri, sistemele de retrorelaţie apar, se dezvoltă, se transformă şi dispar într-o dinamică deosebit de complexă, determinată de contradicţiile interne şi externe ale organismelor. Atît în filogeneză, cît şi în ontogeneză, retroreacţiile iau naştere ca răspunsuri concrete ale organismelor la acţiunea factorilor externi, ele constituind deci o formă a reacţiilor adaptative. În lumea animală, mecanismele de retrorelaţie se pot recunoaşte la nivelul majorităţii reacţiilor de adaptare, iar la animalele superioare datorită dezvoltării sistemului nervos central şi, în cadrul acestei dezvoltări, retrorelaţia reprezentată de circuitele reflexe dobîndeşte semnificaţii de maximă utilitate biologică şi joacă un rol de primă importanţă în procesele fundamentale de reglare. Dinamica evolutivă a retrorelaţiilor în filogeneză şi ontogeneză poate fi ilustrată prin numeroase exemple. Retrorelaţiile nervoase complexe apar astfel pe o anumită treaptă de dezvoltare a scării animale şi preiau asigurarea principalelor procese de reglare de la mecanismele de retrorelaţie de tip umoral, mai vechi din punct de vedere filogenetic, dar mai lente, mai puţin mobile, mai imprecise. În ontogeneză, organismul uman, spre exemplu, îşi construieşte în primii ani de viaţă un număr imens de mecanisme fiziologice de tipul retrorelaţiei sau îşi desăvîrşeşte, în aceeaşi perioadă, o serie de asemenea mecanisme înnăscute ; la pubertate se desfăşoară o adîncă restructurare a retrorelaţiilor hormonale, cu apariţia unor sisteme de retrorelaţii noi, în timp ce în procesul îmbătrînirii se poate lesne observa dispariţia treptată a unor retrorelaţii nervoase, hormonale etc.

În contrast cu însuşirile menţionate ale retrorelaţiei biologice, este evident că retrorelaţia fizică nu posedă un asemenea caracter activ, fiind

[1] В. Д. Мойсеев, *Вопросы кибернетики в биологии и медицине*, Москва Медгиз, 1960.

incapabilă să răspundă condițiilor externe prin schimbări ale propriilor sale însușiri. Caracterul pasiv al sistemelor de retrorelație din mașini nu trebuie înțeles însă, din punct de vedere filozofic, în mod absolut.

Teoria materialist-dialectică a reflectării consideră reflectarea ca pe o proprietate generală a lumii materiale. Se cunoaște în acest sens formularea lui Lenin: „Logică e ... presupunerea că întreaga materie posedă facultatea de a reflecta lucrurile, facultate înrudită în fond cu aceea a senzației" [1]. Interacțiunea generală a fenomenelor se realizează prin reflectare; în fiecare fenomen sînt reflectate toate fenomenele și corpurile, toți factorii externi care acționează asupra lui, în sensul că acești factori externi influențează și condiționează natura internă a fenomenului dat. În lumina acestor principii, toate retrorelațiile, atît cele tehnice, cît și cele din materia vie, sînt active, întrucît facultatea reflectării include o interacțiune, o acțiune în dublu sens, din partea fenomenelor reflectate către fenomenul care reflectă, cît și invers. O instalație tehnică de tipul retrorelației posedă o formă superioară a facultății de a reflecta în raport cu piesele din care este constituită, considerate izolat; însuși scopul construirii sale a fost de a crea un întreg cu o capacitate de reflectare superioară celei a fiecărei părți. În această ordine de idei, se poate spune că retrorelația tehnică este activă în măsura în care posedă, ca orice formă materială, proprietatea reflectării; ea poate fi considerată ca fiind mai activă decît, de exemplu, materialul din care urmează să construim un termostat. Raportată însă la retrorelațiile din materia vie, orice retrorelație tehnică rămîne pasivă, deoarece activitatea organismelor este, ca formă specifică de mișcare a materiei, calitativ deosebită și superioară oricărei activități din natura lipsită de viață. Reflectarea are particularități specifice determinate de natura fiecărei categorii de fenomene care intră în interacțiune. În lumea anorganică, reflectarea se manifestă în forme elementare (reacții fizice și chimice), în timp ce în natura vie apare, ca formă nouă și specifică de reflectare, excitabilitatea. „Reacția fizică, mecanică (alias [zisă și] căldură etc.) se epuizează cu fiecare act al reacției. Reacția chimică modifică compoziția corpului care reacționează și se reînnoiește numai dacă se adaugă o nouă cantitate din acest corp. Numai *organismul* reacționează *independent* — bineînțeles, în limitele posibilităților lui (somnul) și presupunînd că primește hrană —, dar hrana aceasta își produce efectul numai după ce a fost asimilată, și nu în mod direct, ca la treptele inferioare, astfel încît aici organismul are forța de a reacționa *prin sine însuși*; noua reacție trebuie să fie mijlocită prin el" [2], scrie Engels. Această forță a organismului de a reacționa prin sine însuși, care reprezintă o anumită formă a reflectării, stă la baza diferențierii calitative a retrorelațiilor din natura vie, iar citatul de mai sus permite o înțelegere mai adîncă a caracterului activ și pasiv al diferitelor mecanisme de retrorelație.

În delimitarea dintre retrorelațiile din natura organică și cele din mașini, tot în lumina existenței formelor calitativ diferite ale mișcării

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, Ed. politică, București, 1959, p. 82.
[2] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, Ed. politică, București, 1959, p. 278.

materiei trebuie ocolită confuzia între calităţile generale ale fenomenelor şi esenţa lor [1]. Cibernetica descoperă generalul diferitelor retrorelaţii, al celor din organisme şi din instalaţii tehnice, dar ignoră (prin însăşi metodologia sa) analiza esenţei acestor sisteme. În cele două categorii de retrorelaţii — tehnică şi biologică —, generalul nu corespunde aceleiaşi esenţe : pentru maşinile automate, autoreglarea reprezintă esenţa lor, în timp ce pentru materia vie esenţa constă în procesele metabolice, autoreglarea nefiind decît o latură a metabolismului.

★

O caracteristică obiectivă a mecanismelor de retrorelaţie din organisme este faptul că nici un asemenea mecanism nu poate exista şi funcţiona izolat, singular, rupt de toate celelalte fenomene din organism. Retrorelaţiile, care, în calitate de elemente importante ale autoreglării, participă la integrarea părţilor organismului într-un tot unitar, sînt ele însele integrate, legate prin conexiuni necesare şi profunde cu organismul în care iau naştere. Integrarea mecanismelor de retrorelaţie din organism are un caracter ierarhizat. Ierarhizarea retrorelaţiilor organice constituie o însuşire obiectivă a materiei vii, apărînd ca rezultat al evoluţiei sale

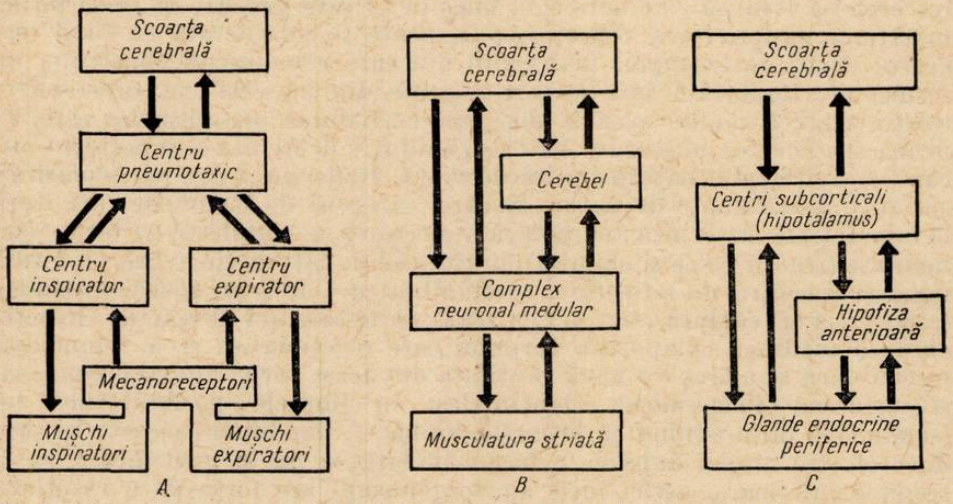

Fig. 2. Scheme elementare ale ierarhizării unor mecanisme de retrorelaţie (A = reglarea mişcărilor respiratorii ; B = reglarea contracţiei musculare ; C = reglarea unor glande endocrine).

filogenetice şi ontogenetice. Dezvoltîndu-se sub influenţa şi în cadrul permanentelor procese adaptative, ierarhizarea retrorelaţiilor apare ca un fenomen determinat şi necesar (vezi fig. 2).

Ierarhizarea retrorelaţiilor din organismele animale se realizează prin legături multiple şi complexe, printr-o ţesătură densă de interacţiuni stabilite între diferitele sisteme de retrorelaţie. În figura 2 sînt reprezentate

[1] С. М. Шалютин, *О кибернетике и сфере ее применения*, în culegerea *Философские вопросы кибернетики*, Москва, Изд. социально-эконом. лит. 1961.

schemele cîtorva raporturi elementare concrete de ierarhizare a unor retrorelații. După cum se vede, mișcările respiratorii se realizează prin două retrorelații diferite (una pentru inspirație, alta pentru expirație), fiecare avînd un organ de reglare propriu (centrii bulbari corespunzători). Dacă aceste două retrorelații ar funcționa izolat, alternanța mișcărilor respiratorii, condiție absolut necesară organismului, ar rămîne în cîmpul acțiunii predominante a întîmplării; dar activitatea fiecăruia dintre cei doi centri respiratori din bulb este coordonată de un centru superior, centrul pneumotaxic, care acționează ca organ de reglare comun în două noi retrorelații, fiind la rîndul său subordonat influențelor reglatoare ale scoarței cerebrale.

Este important de subliniat că ierarhizarea mecanismelor de retrorelație în organism este relativă, nu în sensul situării sale în afara acțiunii necesității, ci prin aceea că se caracterizează prin mobilitate, prin posibilitatea de a se schimba și a se transforma în procesul evoluției. În funcție de împrejurările interne și externe concrete în care se află organismul, accentul funcțional se poate schimba de pe un „lanț" de retrorelații pe altul, în anumite perioade pot fi intensificate anumite mecanisme de retrorelație în dauna altora și, mai mult chiar, se pot forma și integra rapid în vechea schemă, la comanda unor anumite necesități, retrorelații noi. Astfel, prin lipsă de rigiditate, prin posibilitatea de a se modifica și adapta, ierarhizarea retrorelațiilor din organisme are un caracter relativ.

În același timp însă, retrorelațiile din materia vie sînt ierarhizate în mod absolut. Acest caracter absolut al ierarhizării lor se manifestă prin faptul că posibilitățile de schimbare, de restructurare a acesteia din urmă sînt strict limitate, în raport cu specia și, într-o oarecare măsură, în raport cu particularitățile individuale ale organismelor. În fiecare specie și în fiecare individ, întotdeauna, indiferent de împrejurările interne și externe, anumite retrorelații sînt și rămîn superioare altor retrorelații. Există raporturi de ierarhizare a retrorelațiilor care constituie condiții obligatorii pentru existența însăși a organismului respectiv; răsturnarea, dispariția, stingerea acestor raporturi echivalează cu moartea organismului.

La animalele superioare, în cadrul raporturilor necesare și obligatorii ale ierarhizării retrorelațiilor, apare cu evidență rolul conducător al sistemului nervos central. În sistemul nervos central se dezvoltă cele mai active, cele mai rapide, cele mai utile și cele mai complexe mecanisme de retrorelație. La nivelul creierului, în cadrul retrorelațiilor, capacitatea de a evalua cu precizie o mare cantitate de informație transmisă de către periferie, de a măsura și a aprecia semnificația și importanța acesteia ca și capacitatea de a determina în mod continuu evoluția viitoare a proceselor din periferie ajung la un grad maxim de dezvoltare. Apare astfel un proces superior de reglare, control și conducere, denumit, de către P. K. Anohin, procesul „sancționării" [1].

Sistemului nervos central îi sînt subordonate, în cadrul unei ierarhizări foarte complexe, toate retrorelațiile periferice (vegetative, umorale,

[1] П. К. Анохин, *Физиология и кибернетика*, în culegerea *Философские вопросы кибернетики*, Москва, Изд. социально-эконом. лит., 1961.

viscerale etc.); această subordonare nu trebuie înțeleasă simplist și antidialectic, cu excluderea oricărui grad de autonomie și ignorarea oricărei „autostabilități" a retrorelațiilor periferice, ci, dimpotrivă, trebuie privită și studiată în lumina concepției nervismului pavlovist.

De altfel, succinta analiză de mai sus susține ideea că ierarhizarea retrorelațiilor în materia vie nu poate fi cunoscută și înțeleasă în profunzimea calităților sale obiective decît prin interpretarea sa pe baza legilor materialismului dialectic în general și a legilor nervismului pavlovist în particular.

★

Mecanismele de retrorelație constituie o verificare deosebit de evidentă a justeții principiilor marxist-leniniste despre cauzalitate, oglindind între altele — așa cum subliniază acad. Milcu, dînd exemplul interacțiunii stimuline hipofizare-glande periferice — capacitatea efectului de a acționa asupra cauzei în sens pozitiv sau negativ [1].

După cum am arătat mai sus, în retrorelațiile biologice există organe care joacă în același timp rol de organ de reglare și de organ comandat; dacă considerăm organele de reglare drept cauze, iar pe cele comandate drept concretizări ale efectului, putem conchide că în organisme există organe care, fiind în același timp cauză și efect, ilustrează una dintre modalitățile dialectice ale formării lanțurilor complexe de cauze și efecte. Orice mecanism de retrorelație, considerat pe un plan oricît de schematic, nu poate fi redus la un sistem rectiliniu bipolar, avînd la un pol cauza și' celălalt pol efectul, pentrucă retrorelația reprezintă, din punctul de vedere al cauzalității, o unitate dialectică circulară, în funcționalitatea căreia poate fi recunoscut un lanț mai complex de cauze și efecte. O asemenea înțelegere a cauzalității din retrorelații are o importanță teoretică, dar și aplicații practice aproape directe, constituind un criteriu fundamental pentru alegerea celor mai potrivite și mai eficiente indicații în aplicarea unor factori terapeutici care se adresează mecanismelor de retrorelație, factori al căror efect se poate concretiza atît la nivelul organului de reglare, cît și la nivelul organului comandat.

Retrorelațiile biologice constituie un domeniu în care se verifică în mod foarte limpede valabilitatea universală și obiectivă a tezelor determinismului dialectic. Dacă ne referim, de exemplu, la trăsătura de bază a determinismului dialectic — „interacțiunea prin punerea și depășirea contrariilor" [2] —, retrorelațiile apar ca fenomene în care această trăsătură poate fi recunoscută cu ușurință. În fiecare organism, retrorelațiile reprezintă un complex fiziologic ordonat și armonic, care ia naștere, așa cum indică și unele fapte menționate și comentate mai sus, ca rezultat al unor interacțiuni materiale, prin acțiunea unor serii cauzale în cadrul cărora se înlănțuie cauze eficiente, și fără participarea vreunei cauze finale. Sistematizarea, ierarhizarea, ordinea și armonia retrorelațiilor din organismele

[1] Șt.-M. Milcu, *Despre unele probleme ale cauzalității în medicină*, în vol. *Materialismul dialectic și științele contemporane ale naturii*, Ed. politică, București, 1959.

[2] L. Miroș, *Determinism și finalitate*, în vol. *Studii de materialism dialectic*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1960, p. 71.

animale nu întruchipează un scop care precede edificarea filogenetică și ontogenetică a acestor mecanisme, ci sînt rezultatul necesar al interacțiunilor interne și externe ale organismelor dezvoltate istoric. Comentîndu-l pe Hegel, Engels subliniază că „interacțiunea este adevărata causa finalis [cauza finală] a lucrurilor" și, în continuare, scrie : „Noi nu putem merge mai departe de cunoașterea acestei interacțiuni tocmai fiindcă dincolo de ea nu mai avem ce cunoaște" [1]. Știința modernă a adus numeroase confirmări ale acestei teze, iar studiul retrorelațiilor organice, în lumina evoluționismului și a nervismului, lărgește numărul exemplelor concrete care arată suficiența interacțiunii pentru explicarea desfășurării armonice și ordonate a fenomenelor.

★

Considerațiile generale pe care am încercat să le legăm de o serie de teze filozofice nu epuizează analiza materialist-dialectică a semnificației retrorelațiilor în lumea biologică. „În acest domeniu (în științele care cercetează organismele vii — *Al. L.*) se desfășoară o asemenea varietate de interacțiuni și cauzalități, încît nu numai că fiecare problemă rezolvată ridică un număr imens de probleme noi, dar, de obicei, fiecare problemă în parte poate fi rezolvată numai încetul cu încetul, printr-o serie de cercetări care durează adesea și secole ; aici necesitatea sistematizării legăturilor cercetate ne silește în permanență să înconjurăm adevărurile definitive de ultimă instanță cu o pădure deasă de ipoteze" [2], scria Engels, și acest citat prezintă o deosebită actualitate pentru problema aplicării teoriei retrorelației în științele biologice și medicale, în primul rînd pentru că reamintește imensa varietate (infinită din punct de vedere istoric) de interacțiuni și cauzalități care se manifestă în organismele vii, indicînd prin aceasta obligativitatea de a ține seama de complexitatea mecanismelor respective, iar în al doilea rînd pentru că puține sînt problemele actuale ale fiziologiei și fiziopatologiei care să fi generat înșelătoare „adevăruri definitive de ultimă instanță" ca principiul sistemelor de retrorelație.

Într-adevăr, trecînd în revistă modul în care sînt privite mecanismele de retrorelație în literatura medicală contemporană, nu se poate să nu sesizăm poziția unor autori care, antrenați de aparenta facilitate de a aplica retrorelația la descrierea unor procese din organism, nu numai că supraapreciază posibilitățile explicative concrete ale acestui principiu, dar îl tratează cu totul simplist, neținînd seamă de complexitatea specifică a proceselor vitale, izolează în mod artificial diferite mecanisme de retrorelație și le absolutizează semnificația, rupîndu-le din țesătura atît de bogată a legăturilor de diverse tipuri care se manifestă în organisme.

O manifestare cu caracter general, dar foarte grăitoare, a unor asemenea puncte de vedere o constituie folosirea tot mai insistentă în literatura medicală occidentală a termenului de „patologie de feed-back". Nu se poate nega existența unei asemenea patologii, adică existența unor boli

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, p. 213.
[2] Idem, *Anti-Dühring*, Ed. P.M.R., București, 1952, p. 104.

în cadrul cărora apar tulburări, mai mult sau mai puțin profunde, ale sistemelor de retrorelație ; dar aceasta nu motivează adoptarea termenului de mai sus în sensul unei noțiuni generale, capabile să înlocuiască noțiuni mai largi (ca de exemplu, cea de „patologie de reglare") sau mai apropiate de esența apariției unui mare număr de procese morbide (ca, de exemplu, noțiunea pavlovistă de „patologie corticoviscerală").

Trebuie subliniat că, prin introducerea noțiunii de retrorelație în interpretarea proceselor patologice, se obține un element prețios de descifrare patogenetică și se poate vorbi de o perspectivă suplimentară de sistematizare a materialului clinico-biologic concret în cazul multor îmbolnăviri ; dar mecanismul retrorelației nu poate și nu trebuie să fie considerat o „cheie" general valabilă pentru înțelegerea apariției și evoluției tuturor proceselor patogene. Studiul și cunoașterea deplină a bolilor nu sînt posibile decît prin acumularea continuă de date precise de ordin clinic și biologic și prin concretizarea *tuturor* interrelațiilor (și nu numai a retrorelațiilor) care determină principalele forme de dezvoltare a procesului patologic.

Se înțelege astfel că nu se poate pune semnul egalității între termenii „patologie de retrorelație" și „patologie de reglare", pentru că cel de-al doilea îl include pe primul. Reglarea, în organism, constă în acțiunea unor mecanisme diferite ; retrorelația este un mecanism elementar, fundamental, dar i se suprapun alte mecanisme de reglare, mai complicate și mai fine [1].

Termenul de „patologie de feed-back" nu trebuie respins în mod absolut, dar este necesară limitarea principială a tendințelor, generate de ispita unei aparente inovări a înseși bazelor patologiei generale, care încearcă să situeze această noțiune alături sau deasupra unor principii ale concepției pavloviste a căror valoare teoretică și practică a fost demonstrată și verificată. A avea în vedere și a ține seama de tulburările diferitelor mecanisme de retrorelație în cadrul concepției cortico-viscerale este, fără îndoială, necesar și util ; dar a reduce, a coborî această concepție generală la nivelul dereglării retrorelațiilor este greșit din punct de vedere teoretic (substituindu-se întregului o singură parte a sa) și dăunător din punct de vedere practic, strîmtînd posibilitățile de diagnostic și tratament.

Un exemplu tipic pentru adoptarea unor poziții greșite în interpretarea retrorelațiilor organismului îl constituie lucrarea teoretică recentă a lui D. Hubble [2], care, reluînd vechea analogie a „orchestrei endocrine" și a rolului de „dirijor" pe care-l îndeplinește hipofiza, se ocupă pe larg de „feed-back"-urile dintre hormonii hipofizari și unii dintre hormonii glandelor endocrine zise periferice. Hormonii hipofizari sînt împărțiți în două categorii distincte : cei a căror reglare se face printr-un mecanism de retrorelație și cei care se află în afara unei asemenea modalități de reglare. Pentru prima categorie (ACTH, FSH, LH și TSH), se consideră că *singurul* mecanism de reglare este cel al retrorelației hormonale specifice (respectiv

[1] Vezi V. Sähleanu, „Cercetări filozofice" 1961, nr. 4, p. 987.
[2] D. Hubble, *British Medical Journal*, 1961, nr. 5225, p. 523.

cortizolul, estrogenii, progesteronul, androgenii și tiroxina). Caracterul profund greșit al unor asemenea puncte de vedere, a căror îngustime merge pînă la a limita retrorelațiile posibile ale hormonilor la legături strict interhormonale, este evident. Retrorelațiile citate, a căror existență este bine cunoscută și al căror rol nu poate fi neglijat, sînt considerate ca sisteme absolute, închise, necondiționate, rupte de orice conexiuni. Controlul nervos al mecanismelor endocrine este complet ignorat, deși Hubble denumește hormonii hipofizari (inclusiv pe cei antero-hipofizari) „hormoni cerebrali". Atît pe plan fiziologic, pe care modificările funcției tiroidiene la factorii mediului extern ar fi consecința acțiunii directe a acestora din urmă asupra retrorelației tireotrop-tiroxină, cît și în patologie, unde boala lui Cushing și hipertiroidismul s-ar explica exclusiv prin dereglarea mecanismelor de retrorelație, Hubble folosește noțiunea de retrorelație ca pe o categorie metafizică care duce, în mod inevitabil, la o îndepărtare de realitățile obiective ale organismului.

O tratare analogă a problemei mecanismelor de retrorelație ale sistemului endocrin, deși în forme de obicei mai puțin categorice, se regăsește în numeroase lucrări ale reprezentanților științei burgheze contemporane [1]. Este semnificativ că evidența faptelor îi face pe unii dintre ei să ajungă la concluzia că mecanismele de „feed-back" sînt insuficiente pentru a exemplifica un fenomen atît de complicat ca reglarea endocriniei; mai mult, Turner [2] afirmă că ipoteza „convențională" a retrorelației poate da numai o explicație parțială a reglării funcțiilor hormonale. Dar nici Turner nu încearcă să răspundă de ce este silit să considere retrorelația, care în fapt corespunde unei realități, doar ca pe „o ipoteză convențională" și de ce nu poate fi mulțumit de eficiența explicativă a mecanismelor endocrine de retrorelație. Impasul acesta se explică, în esență, printr-o gîndire metafizică și prin refuzul, conștient sau nu, de a recunoaște rolul conducător al etajelor superioare ale sistemului nervos central în reglarea întregului organism și caracterul relativ al autonomiei mecanismelor endocrine de retrorelație.

Care este esența acestei poziții greșite, atît de răspîndite în special în ceea ce privește mecanismele de retrorelație ale reglării funcțiilor endocrine? În cele mai multe împrejurări, ele reprezintă manifestări ale mecanicismului biologic, constituind exemple ale modului, antidialectic, în care sînt folosite unele date ale științelor moderne, și marchează denaturarea posibilităților de aplicare a fizicii, matematicii și ciberneticii în medicină și biologie, împrejurări asupra cărora a atras recent atenția acad. Milcu: „Prin pătrunderea metodelor și a explicațiilor fizico-chimice în medicină, apar riscurile interpretărilor mecaniciste, mascate de pozițiile aparent materialiste ale biologului și medicului, care le folosesc în judecățile lor", fapt pentru care „în epoca noastră este necesar să acordăm o atenție critică diverselor fenomene de mecanicism, care sînt favorizate

[1] K. Brown Grant, „British Medical Bulletin", 1960, t. 16, p. 165; F. G. Péron a R. I. Dorfman, „Endocrinology", 1959, t. 64, p. 431; G. Sayers, „Physiological Review", 1950, t. 30, p. 241; S. C. Werner, *The Thyroid*, Ed. Holbert-Harper, New York, 1957.

[2] C. D. Turner, *General Endocrinology*, Ed. W. B. Saunders, Phyladelphia și Londra, 1960.

de dezvoltarea ciberneticii, a fizicii şi chimiei în biologie şi medicină"[1].

Caracteristica principală a tratării mecaniciste a principiului retrorelaţiei este izolarea sa, ignorarea faptului că acest principiu acţionează în organismele vii legat în permanenţă de alte fenomene, cu care vine în relaţii reciproce de subordonare. Limitîndu-ne la exemplele oferite de endocrinologie, este suficient să reamintim că a reduce reglarea axei hipofizocorticosuprarenale la mecanismul de retrorelaţie dintre ACTH şi cortizol însemnează a gîndi profund unilateral şi neconform cu realitatea. Semnificaţia retrorelaţiei corticotrope-corticosuprarenale nu poate fi negată; acest mecanism intervine, fără îndoială, în desfăşurarea unor procese fiziologice şi fiziopatologice, fiind una dintre retrorelaţiile cele mai bine stabilizate în organismul mamiferelor. Cu toate acestea, existenţa sa nu exclude controlul nervos al funcţiei suprarenale, ca şi influenţarea importantă a acestui mecanism de către alţi factori hormonali decît cele două elemente care-l compun. Studiind modificările experimentale ale „feed-back"-ului respectiv în condiţii de solicitare intensă, Knigge şi colaboratori [2], sînt nevoiţi să accepte că aceste modificări nu pot fi explicate fără participarea hipotalamusului sau a altui mecanism nervos. O serie de cercetări efectuate de către Milcu şi Simionescu au demonstrat influenţarea prin factori nervoşi şi hormonali multipli a hipertrofiei de compensaţie a suprarenalei, fenomen în care retrorelaţia hipofizo-corticosuprarenală joacă un rol de primă importanţă, dar nu exclusiv [3]. Există dovezi convingătoare asupra posibilităţii formării de legături reflex-condiţionate care asigură activitatea corticosuprarenală ca răspuns la excitanţi anterior indiferenţi[4]. Aceste dovezi sînt completate de lucrarea recentă a lui Pankov, care a elaborat la cîine creşterea reflex-condiţionată a hormonilor 17-OHCS în sînge, folosind ca excitant necondiţionat excitaţia electrică; de remarcat că, administrînd intravenos ACTH ca excitant necondiţionat, nu se elaborează reflexul condiţionat, ceea ce subliniază ideea că reglarea nervoasă a funcţiilor endocrine nu exclude existenţa unei autonomii relative, limitate, condiţionate, a unor laturi ale corelaţiilor interhormonale [5].

Am citat numai cîteva date care arată că interpretarea izolată, mecanicistă a mecanismului de „feed-back" dintre hormonul corticotrop şi hormonii suprarenali este la fel de antiştiinţifică şi de greşită ca şi negarea existenţei acestui mecanism. Argumentele concrete în această direcţie ar putea fi multiplicate cu numeroase citări din literatura ultimilor ani. O situaţie similară caracterizează şi problema celorlalte retrorelaţii endocrine; datele respective, arătînd că reglarea tiroidei, gonadelor etc. nu

[1] Şt.-M. Milcu, „Studii şi cercetări de endocrinologie", 1960, vol. 11, p. 362 şi 365.

[2] K. M. Knigge, C. H. Penrod a. W. J. Schindler, „American Journal of Physiology", 1959, t. 196, p. 579.

[3] Şt.-M. Milcu şi N. Simionescu, „Comunicările Acad. R.P.R.," 1955, t. 5, p. 401. şi „Studii şi cercetări de endocrinologie", 1955, t. 6, p. 431.

[4] E. Endroczi, K. Lissak a. Z. Szereday, *Acta physiologica hungarica*, 1956, t. 9, p. 123. И. А. Эскин, *Успехи современной биологии*, 1956, t. 42 p. 345.

[5] Ю. А. Панков, *Проблемы эндокринологии и гормонотерапии*, 1961, 7, 3.

poate fi redusă unilateral, la un singur mecanism, sînt de circulație curentă și ne scutesc de exemplificări [1].

Tratarea izolată a retrorelațiilor din organism, ruperea conexiunilor lor complexe sau, mai general vorbind, suprimarea interacțiunii nu conduc numai la mecanicism, ci pot genera, în paralel, teorii finaliste încărcate de explicații antiștiințifice și purtînd o puternică pecete obscurantistă. Un exemplu grăitor în acest sens îl oferă C. Cassano, după care „finalitatea eronată" constituie esența procesului morbid. Pentru susținerea acestei teorii, se recurge la domeniul fiziopatologiei endocrine, și anume la retrorelațiile dintre hipofiză și celelate glande cu secreție internă. Comentînd o serie de boli endocrine, Cassano scrie că, „în sfera acestor procese morbide, operează o eroare în finalitate și această eroare pare să furnizeze o mărturie explicită a existenței scopului însuși" [2]. Între o asemenea afirmație și vitalismul teologic nu e decît un pas !

Trebuie subliniată necesitatea de a diferența tratarea izolată, ruptă de conexiuni, a retrorelațiilor biologice ca poziție generală de gîndire, de izolarea lor temporară, în procesul cercetării analitice, ca metodă particulară de studiu. „Pentru a explica fenomenele izolate, trebuie să le scoatem din legătura generală și să le examinăm izolat, căci procedînd *astfel* mișcările alternative ne apar una drept cauză, alta drept efect", scrie Engels [3]. Scoaterea fenomenelor din legătura lor generală, în scopul aprofundării studiului lor, nu este însă, evident, unul și același lucru cu interpretarea metafizică a fenomenelor. Interpretarea științifică a mecanismelor de retrorelație din sistemele biologice nu poate fi realizată decît printr-o gîndire dialectică pînă la capăt. Lenin, vorbind despre identitatea contrariilor, a arătat că dialectica ne arată „de ce mintea omenească nu trebuie să ia aceste contrarii ca moarte, încremenite, ci ca vii, condiționate, mobile, ca transformîndu-se unele într-altele" [4]. Retrorelația reprezintă un sistem dintre cele mai generale de contrarii, regăsindu-se la nivelul diferitelor forme de mișcare a materiei. Nicăieri retrorelația nu are un caracter static și deci cu atît mai mult în formele biologice de existență ea este prin excelență mobilă. Contrariile „închise" în sistemul retrorelației se mișcă și se transformă continuu, dar în același timp ele generează mișcare și prin aceasta, ca și prin faptul că sînt influențate de mișcarea exterioară sistemului, sînt condiționate, purtînd în același timp un caracter "închis" (necesar menținerii sistemului ca atare) și un caracter „deschis" (determinat de relațiile externe ale sistemului). În lumina spiritului leninist, se vede

---

[1] Este necesar, poate, să precizăm aici că predominanța exemplificărilor din domeniul endocrinologiei în critica unor interpretări greșite ale retrorelațiilor nu se explică printr-o predilecție a autorului prezentului studiu pentru propria sa specialitate, ci corespunde unei necesități obeictive. În lupta ideologică ce se desfășoară în medicină, armele predilecte ale adversarilor concepției pavloviste și ai materialismului dialectic în general provin din arsenalul endocrinologiei. Predilecția aceasta este legată, pe de o parte, de capacitățile integratoare ale sistemului endocrin și de importanța verigii hormonale în mecanismele generale de reglare, iar pe de altă parte de progresele contemporane ale biochimiei hormonilor.

[2] Cataldo Cassano, *Il finalismo nella medicina*, în vol. *Quaderni di San Giorgio*; *Causalità e finalità*, Florența, 1959, p. 54.

[3] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, p. 213—214.

[4] V.I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 81.

clar de ce şi cum variantele moderne ale mecanicismului biologic ajung la o imagine moartă, încremenită, ruptă de realitate a mecanismului de retrorelaţie.

Materialismul dialectic este singura concepţie generală capabilă să asigure un progres real în studiul fenomenelor de retrorelaţie din biologie şi medicină, călăuzind metodologic şi interpretativ cercetarea acestora, evitînd alunecarea în chenarele înguste ale mecanicismului sau în vidul idealismului. Pentru că, dacă mecanicismul este greşeala cea mai evidentă şi mai directă în acest domeniu, nu trebuie uitat că, la un moment dat, el se poate împleti cu idealismul, aşa cum se întîmplă în cazul abstractizării şi al izolării exagerate şi absurde a principiului retrorelaţiei, care ajunge să fie tratat ca o schemă fixă, ruptă de concret, pierzînd legăturile cu realitatea şi caracterul său material, ajungînd tipar imuabil şi incapabil de evoluţie.

Interpretarea consecvent dialectică şi materialistă a mecanismelor de retrorelaţie în sistemele vii este singura cale teoretică prin care ştiinţa poate preciza rolul real al acestor mecanisme în reglarea şi conducerea proceselor vitale, poate obţine noi date şi perspective legate de aplicarea ciberneticii în medicină şi biologie şi poate duce la concluzii practice de dirijare şi transformare a organismului animal şi uman.

ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕОРИИ ОБРАТНОЙ СВЯЗИ В БИОЛОГИИ И МЕДИЦИНЕ

РЕЗЮМЕ

Кибернетика вносит новые точки зрения в решение некоторых актуальных вопросов биологии и медицины. Для правильной оценки применения кибернетики необходимо перейти от ее общего научного определения, отграничивающего кибернетику от других наук, к марксистскому анализу своеобразных аспектов, вызванных проникновением различных кибернетических принципов в биологические исследования и в медицину.

Теория обратной связи занимает центральное место в кибернетике. С исторической точки зрения, биологи, физиологи и врачи выявили и определили принцип обратной связи значительно раньше возникновения и упрочнения кибернетики. Заслуга кибернетики заключается в том, что она вызвала новую актуализацию вопроса и углубление изучения биологических обратных связей с новых точек зрения.

Описываются разные типы биологических обратных связей (отрицательная, положительная с взаимным возбуждением и положительная обратная связь с взаимным угнетением) с приведением примеров из разных областей физиологии и патологии. Обратная связь рассматривается и анализируется как своеобразная форма взаимодей-

ствия, как единая система противоположностей. Определяются как общие, так и различные моменты обратных связей машин и организмов в свете марксистско-ленинской теории о специфичности форм движения материи.

Обратные связи в организмах являются основными элементами саморегулирования; они участвуют в сохранении гомеостазии и интеграции частей организма в одно целое. Для выполнения этой роли обратные связи связаны между собой, они оказывают взаимное влияние и находятся в комплексных динамических взаимоотношениях в порядке иерархизации, составляющей объективное свойство живой материи и появляющейся в результате филогенетической и онтогенетической эволюций.

Отмечается относительный и абсолютный характер иерархизации обратных связей. Эта иерархизация относительная в той мере, в какой она не соответствует строгим, инертным схемам, будучи связана комплексными, высшими формами, в которых проявляются специфические способности самодвижения и развития живой материи, Одновременно обратные связи в организме иерархизованы абсолютным образом, в том смысле, что возможности изменения и возобновления структуры иерархизации строго ограничены в зависимости от вида и индивидуума. В каждом виде индивидуума всегда, независимо от внутренних и внешних обстоятельств, определенные обратные связи остаются превосходящими по отношению к другим обратным связям. У высших животных, в рамках необходимых и обязательных отношений иерархизации обратных связей, со всей очевидностью выявляется ведущая роль центральной нервной системы, которой подчиняются все периферические обратные связи (вегетативные, гуморальные, висцеральные и пр.); такую субординацию не следует понимать упрощенно и антидиалектически, исключая всякую степень автономности и игнорируя всякую „самостабильность" периферии, а наоборот — ее необходимо рассматривать и изучать в свете положений павловского учения о высшей нервной деятельности.

Механизмы обратной связи в организмах являются проверкой правильности марксистских принципов о причинности и положений диалектического детерминизма, примененных к живой материи. Анализируется гносеологическое значение теории биологических обратных связей, уточняя, в свете ленинской теории познания, в какой мере научные абстракции, представленные обратной связью, являются ступенями выявления объективной истины.

В последней части работы приводится критический анализ некоторых данных из биологической и медицинской литературы последнего времени и подчеркиваются ошибочные идеи, к которым способно привести механическое применение принципа обратной связи в объяснении физиологических и патологических явлений. Так, выявляется, что теория обратной связи, как и кибернетика вообще, может способствовать углублению медико-биологического исследования лишь по мере последовательного рассмотрения соответствующих явлений и процессов с позиций диалектического материализма.

PROBLÈMES D'APPLICATION DE LA THÉORIE DE RÉTRO-ACTION EN BIOLOGIE ET EN MÉDECINE

RÉSUMÉ

La cybernétique introduit des points de vue nouveaux dans l'interprétation de certains problèmes actuels de la biologie et de la médecine. Pour une application correcte et efficiente de la cybernétique, il faut, après avoir délimité scientifiquement sa position générale à l'égard des autres sciences, passer à l'analyse marxiste des aspects particuliers que susscite la pénétration des différents principes cybernétiques dans la recherche biologique et dans la médecine.

La théorie de la rétro-action („feed-back") occupe un rôle central en cybernétique. Du point de vue historique, le principe de la rétro-action a été mis en évidence et défini par les biologistes, physiologues et médecins bien avant l'apparition et la consolidation de la cybernétique. Celle-ci a le mérite d'avoir réactualisé et occasionné l'approfondissement de l'étude des rétro-actions biologiques à partir de points de vue nouveaux.

Le présent article décrit les types de rétro-actions biologiques (négative, positive de stimulation réciproque et positive d'inhibition réciproque) et donne des exemples tirés de différents domaines de la physiologie et de la pathologie. La rétro-action est considérée et analysée comme une forme particulière de l'interaction, comme un système unitaire de contraires. Ce qui est commun et ce qui est différent dans les rétro-actions des machines et dans celles des organismes a été délimité à la lumière de la théorie marxiste-léniniste de la spécificité des formes de mouvement de la matière. Les rétro-actions qui existent au sein des organismes sont des élements importants de l'autoréglage, elles participent au maintien de l'hémostase et à l'intégration des parties de l'organisme en un tout unitaire. Afin de remplir ce rôle, les rétro-actions sont liées entre elles, s'influençant réciproquement, se trouvant en des rapports dynamiques complexes dans le cadre d'une hiérarchisation qui constitue une propriété objective de la matière vivante, apparaissant comme un résultat de l'évolution phylogénétique et ontogénétique. L'auteur souligne le caractère relatif et le caractère absolu de cette hiérarchisation des rétro-actions. Celle-ci est relative dans la mesure où elle ne correspond pas à des schémas rigides, inertes, mais est liée aux formes complexes, supérieures, par lesquelles se manifestent les capacités spécifiques d'automouvement et de développement de la matière vivante. En même temps, les rétro-actions des organismes sont hiérarchisées de manière absolue, dans ce sens que les possibilités de changement, les possibilités d'une structure nouvelle de cette hiérarchisation sont strictement limitées par rapport à l'espèce et à l'individu. Chez chaque espèce et chez chaque individu, certaines rétro-actions restent toujours supérieures à d'autres rétro-actions, indifféremment des circonstances internes et externes. Chez les animaux supérieurs, dans le cadre des rapports nécessaires et obligatoires de la hiérar-

chisation des rétro-actions, apparaît avec évidence le rôle dirigeant du système nerveux central, auquel sont subordonnées toutes les rétro-actions périphériques (végétatives, humorales, viscérales, etc.) ; cette subordination ne doit pas être entendue d'une manière simpliste et antidialectique, avec l'exclusion de tout degré d'autonomie et en ignorant toute „autostabilité" de la périphérie, mais doit être envisagée et étudiée à la lumière de la conception du nervisme pavlovien.

Les mecanismes de rétro-action existant au sein des organismes constituent une vérification de la justesse des principes marxistes sur la causalité et des thèses du déterminisme dialectique, appliquées à la matière vivante. L'auteur analyse la valeur gnoséologique de la théorie des rétro-actions biologiques, en précisant, à la lumière de la théorie léniniste de la connaisance, en quelle mesure les abstractions scientifiques représentées par la notion de rétro-action constituent des degrès de réalisation de la vérité objective.

Dans la dernière partie de l'ouvrage, l'auteur fait une analyse critique de certaines données fournies par la littérature biologique et médicale récente, en soulignant les idées erronées auxquelles peut mener l'application mécaniciste du principe de la rétro-action dans l'interprétation des phénomènes physiologiques et pathologiques. Il met ainsi en évidence le fait que la théorie de la rétro-action, tout comme la cybernétique en général, peut apporter une contribution à l'approfondissement de la recherche médicale et biologique seulement dans la mesure où les phénomènes et les processus respectifs sont examinés d'une manière conséquente à partir des positions du matérialisme dialectique.

DIN ACTIVITATEA P. C. R. PENTRU EDUCAREA TINERETULUI MUNCITOR ÎN ANII ILEGALITĂȚII

DE

GHEORGHE MOȚ

Organizarea participării active a tineretului muncitor la lupta revoluționară a proletariatului și, în acest scop, educarea lui în spiritul ideologiei marxist-leniniste, a constituit și constituie un obiectiv important al partidului de tip nou al clasei muncitoare. Clasicii marxism-leninismului au relevat, în legătură cu participarea tineretului la lupta revoluționară, faptul că, în primul rînd, rezolvarea marilor probleme sociale ale tineretului are loc în procesul unic al revoluției, al cărui hegemon este proletariatul condus de partid, în al doilea rînd că, în condițiile capitalismului, tineretul muncitoresc este supus unei duble exploatări, ca muncitori și ca tineri. De aici decurg, firește, condiții specifice, care imprimă luptei tineretului în cadrul mișcării proletare unice anumite particularități.

Însăși situația sa obiectivă obligă tineretul muncitor să participe la lupta generală a proletariatului împotriva exploatării capitaliste, la rezolvarea pe cale revoluționară a antagonismelor sociale. Întemeietorii comunismului științific au atras totodată atenția că nu trebuie confundată participarea spontană a tinerilor muncitori la activitatea generală a proletariatului cu încadrarea lor conștientă în lupta de clasă. De aici izvorăște sarcina partidului clasei muncitoare de a lupta perseverent și eficient pentru educarea tineretului în spiritul socialismului științific.

Partidul Comunist din Romînia, călăuzindu-se permanent după învățătura marxist-leninistă, folosind bogata experiență a P.C.U.S., încă din primele zile ale existenței sale a acordat o atenție deosebită educării tineretului muncitor din țara noastră în spiritul ideologiei marxist-leniniste, al organizării și mobilizării lui la lupta revoluționară a clasei muncitoare. Dezvoltarea și ridicarea pe o treaptă superioară a mișcării revoluționare a tineretului muncitor sînt indisolubil legate de participarea sa activă la lupta condusă de partid împotriva asupririi sociale și naționale.

Procesul formării conştiinţei marxist-leniniste despre lume a tineretului muncitor din patria noastră s-a desfăşurat sub directa conducere a partidului, în lupta împotriva ideologiei burgheze.

V. I. Lenin a relevat uriaşa însemnătate a muncii educative pe care partidul trebuie să o desfăşoare în rîndurile tineretului, subliniind totodată că „simpla însuşire din cărţi a ceea ce se spune în ele despre comunism ar fi ceva cît se poate de greşit... Fără muncă, fără luptă, cunoaşterea din cărţi a comunismului, cunoaşterea lui din broşurile şi operele comuniste nu are absolut nici o valoare..." [1].

Lenin a fundamentat sub toate aspectele interacţiunea factorilor luptă organizată şi conştiinţă în cadrul mişcării revoluţionare a tineretului. Tineretul muncitor trebuie încadrat într-o organizaţie a sa proprie, a cărei *lege de bază trebuie să fie conducerea ei de către partidul marxist-leninist*. Numai luptînd în mod organizat într-o organizaţie revoluţionară de tineret, sub conducerea partidului marxist-leninist, participînd la acţiunile politice ale proletariatului, tineretul poate să-şi însuşească principiile fundamentale ale socialismului ştiinţific şi să se călească din punct de vedere moral, să se ridice la nivelul marilor sarcini istorice ale clasei sale în lupta pentru răsturnarea revoluţionară a capitalismului şi construirea noii orînduiri. „Experienţa luptei — arată Lenin — luminează mai repede şi mai profund decît ar putea s-o facă, în alte condiţii, ani de propagandă" [2]. Ca atare, participarea tineretului muncitor la lupta revoluţionară a clasei muncitoare reprezintă baza educaţiei comuniste a acestuia. Subliniind rolul organizaţiei revoluţionare a tineretului în mobilizarea tineretului muncitor la lupta generală a proletariatului, în educarea marxist-leninistă a maselor de tineri muncitori, Lenin arăta că „a fi membru al Uniunii tineretului înseamnă a face în aşa fel, încît să închini munca ta, forţele tale cauzei comune. Iată în ce constă educaţia comunistă" [3].

Există o interacţiune dialectică între însuşirea concepţiei comuniste despre lume şi lupta revoluţionară a tineretului. Munca educativă contribuie la intensificarea participării active a tineretului la îndeplinirea obiectivelor luptei revoluţionare. Iată de ce Partidul Comunist din Romînia a acordat o atenţie deosebită educării şi înarmării tinerei generaţii cu concepţia ştiinţifică despre lume şi legile dezvoltării ei. În acelaşi timp, lupta pentru demascarea şi zdrobirea curentelor oportuniste din mişcarea muncitorească, pentru înlăturarea zgurei concepţiilor reformiste, a ajutat tineretului muncitor în clarificarea sa ideologică.

În faţa tineretului muncitor din ţara noastră s-a ridicat cu necesitate problema creării organizaţiei sale revoluţionare. Cuvîntarea lui Lenin la cel de-al III-lea Congres al Comsomolului, editată la noi într-o broşură sub titlul *Menirea tineretului comunist*, publicată (prima parte) şi în „Tineretul socialist" [4], a avut un rol important în clarificarea problemelor teoretice şi practice legate de crearea organizaţiei marxist-leniniste de

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956, p. 267.
[2] V. I. Lenin, *Despre sindicate, 1895 — 1923*, Ed. C.C.S., 1958, p. 255.
[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, p. 279.
[4] „Tineretul socialist" din 15 iunie 1921.

tineret din țara noastră. Această cuvîntare a răspuns tuturor problemelor principale ale mișcării tineretului muncitor. Cuvîntarea a devenit principalul document programatic al mișcării comuniste internaționale a tineretului, un îndrumar prețios și în lupta tinerei generații din țara noastră.

Sub conducerea P.C.R. și răspunzînd nevoilor de a organiza și a conduce lupta maselor de tineri împotriva exploatării burghezo-moșierești, se creează în martie 1922 organizația marxist-leninistă a tineretului muncitor din Romînia, Uniunea Tineretului Comunist[1].

Organizația marxist-leninistă a tineretului muncitor din țara noastră a luptat neobosit pentru educarea comunistă a tineretului, a strîns sub lozincile de luptă ale P.C.R. mase largi ale tineretului muncitor din fabrici, de pe ogoare, din școli și facultăți, mobilizîndu-le la luptă împotriva regimului burghezo-moșieresc. Întărindu-și permanent rîndurile, urmînd neabătut linia trasată de partid, linia luptei intransigente de clasă, U.T.C. a devenit o rezervă de cadre a partidului clasei muncitoare, un ajutor al partidului în educarea, organizarea și mobilizarea maselor largi de tineri muncitori la lupta condusă de partid. „Sub conducerea încercată a Partidului Comunist din Romînia — arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej —, Uniunea Tineretului Comunist a mobilizat tineretul la luptă împotriva exploatării și mizeriei, împotriva fascismului și a folosirii tineretului drept carne de tun. Partidul și U.T.C. au luptat spre a feri tineretul de otrava fascistă, a-i arăta calea luptei pentru adevăratele sale interese, calea luptei pentru democrație, pentru pace și socialism" [2].

Partidul, încă din perioada grea a ilegalității, a folosit multiple mijloace pentru formarea conștiinței de clasă a tineretului muncitor. Nu a fost congres al partidului în lucrările căruia să nu se acorde o mare atenție problemelor tineretului muncitor. Documentele de partid referitoare la tineret sînt străbătute de la un capăt la altul de grija partidului pentru organizarea luptei tineretului și educarea lui în spirit marxist-leninist. Ziarele ilegale centrale și locale, ca și ziarele legale ale partidului și U.T.C.-ului, au jucat un rol important în formarea conștiinței revoluționare a tineretului muncitor.

În 1923—1924, în „Tineretul socialist" sînt publicate o serie de articole pe teme ca : *Ce trebuie să învețe tineretul*, *Lenin despre educație și școală*, *Menirea tineretului comunist* și altele. În același timp sînt editate de către P.C.R. opere importante ale lui Lenin ca : *Statul și revoluția*, *Una din problemele esențiale ale revoluției*, *Sarcinile internaționale ale revoluției*.

Ca stat major organizat al clasei muncitoare, ca detașament de avangardă, înarmat cu o concepție științifică despre lume și legile dezvoltării ei, partidul comunist a educat tineretul în spiritul ideologiei marxist-leniniste, al luptei pentru pace și prietenie cu primul stat al oamenilor muncii, Uniunea Sovietică.

---

[1] Vezi *Contribuții la istoria organizației marxist-leniniste de tineret din Romînia*, vol. I, Ed. tineretului, București, 1959, p. 99—142.

[2] *Cuvîntarea tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej la cel de-al II-lea Congres al U.T.M.*, în „Scînteia tineretului", nr. 2228 din 1 iulie 1956.

Ţinînd tineretul în cea mai neagră mizerie şi neştiinţă, regimul burghezo-moşieresc s-a străduit din răsputeri să înrădăcineze în conştiinţa lui ideea falsă a veşniciei regimului capitalist, să-i inoculeze otrava educaţiei şi propagandei reacţionare. Încercînd să abată tineretul de la lupta revoluţionară, „clasele exploatatoare au cultivat cu îndîrjire în rîndurile tineretului ideologia lor sălbatică, naţionalismul, şovinismul şi antisemitismul" [1].

În perioada dintre cele două războaie mondiale, clasele stăpînitoare creează în ţara noastră, sub firma unor organizaţii cultural-sportive, tot soiul de asociaţii ale tineretului, care urmăreau în esenţă acelaşi scop : abaterea tineretului prin diversiuni naţionaliste-şovine de la lupta revoluţionară, îndepărtarea lui de partidul comunist. Astfel au fost create Asociaţia cercetaşilor romîni, Prietenii marinei, diverse societăţi studenţeşti. Imperialiştii americani îşi deschid la noi în ţară o sucursală pentru răspîndirea misticismului în rîndurile tineretului, I.M.C.A. (filială a Organizaţiei internaţionale a tinerilor creştini). Au luat fiinţă o serie de organizaţii fasciste, L.A.N.C. (Liga apărării naţional-creştine), Legiunea Arhanghelului Mihail, transformată mai tîrziu în mişcarea legionară, şi alte asemenea organizaţii reacţionare.

Partidul Comunist din Romînia, prin presa legală şi ilegală, în documentele elaborate, a demascat aceste manevre ale burgheziei şi moşierimii romîne, dezvăluind tineretului rolul acestor organizaţii reacţionare, a educat tineretul muncitor în spiritul adevărului, al conştiinţei de clasă.

În condiţiile grele ale ilegalităţii, Uniunea Tineretului Comunist, îndrumată de partid, îşi organizează celule în fabrici, şcoli şi facultăţi, la sate, care aveau ca sarcină principală atragerea tineretului muncitor la lupta condusă de P.C.R.

Ţinînd seama de greutăţile luptei ilegale, capătă o mare însemnătate crearea unui organ de propagandă, agitaţie şi organizare care să servească mişcarea revoluţionară a tineretului sub steagul partidului, s-o îndrume în rezolvarea sarcinilor politice şi economice ale luptei de clasă. Această sarcină a fost îndeplinită în decembrie 1924 prin apariţia în limbile romînă şi maghiară a primului număr al ziarului „Tînărul leninist", organ al C.C. al U.T.C.

„Cu puteri sporite — se arată în Apelul adresat tineretului de către C. C. al U.T.C. cu ocazia apariţiei ziarului — vom duce lupta sub steagul bolşevismului... Pentru revoluţia socială ! Pentru comunism !" [2].

Este important de subliniat faptul că partidul comunist a legat strîns munca politică-educativă în rîndurile tineretului de diferitele etape ale mişcării muncitoreşti. Clarificarea ideologică a sarcinilor centrale în fiecare etapă a luptei a sporit contribuţia tineretului la activitatea generală revoluţionară a clasei muncitoare.

---

[1] *Rezoluţia şedinţei plenare a C.C. al P.M.R. din 22—24 decembrie 1948 asupra activităţii partidului în rîndurile tineretului*, Ed. P.M.R., Bucureşti, 1949, p. 7.

[2] „Tînărul leninist", nr. 1, din decembrie 1924 („Tînărul leninist" în limba romînă şi maghiară apare din decembrie 1924 pînă în mai 1936. În aceşti ani au fost perioade cînd din cauza cruntei prigoane apariţia lui a fost întreruptă temporar).

Congresul al III-lea al P.C.R. a acordat problemei educării tineretului muncitor o mare însemnătate, subliniind că la baza întregii activități a organizației comuniste de tineret trebuie să stea ideologia partidului, ideologia marxist-leninistă [1].

Partidul comunist din Romînia, pornind de la teza leninistă că sarcina principală a organizației tineretului comunist este de a învăța comunismul adică de a participa la lupta revoluționară și a-și însuși ideile socialismului științific, a acordat o deosebită atenție călirii marxist-leniniste a organizației de tineret. Într-un document din 1925, partidul comunist sublinia necesitatea de a lupta „...pentru cucerirea tineretului, ferindu-l de a cădea sub influența burgheziei și social-democrației, ajutîndu-l... a se transforma în rezerva de unde își va completa partidul rîndurile și cadrele sale..." [2].

Eficacitatea măsurilor de clarificare ideologică se poate vedea și din faptul că, în perioada 1923—1928, tineretul muncitor educat de partid a participat activ alături de clasa muncitoare la lupta împotriva exploatării sîngeroase, pentru apărarea drepturilor economice și politice cucerite în anii avîntului revoluționar.

La București, în Valea Jiului, la Reșița, Buhuși etc., tineretul muncitor a participat alături de muncitorii vîrstnici la luptele greviste. În „zilele roșii" de 1 Mai, 1 August (ziua împotriva războiului), prima duminică a lunii septembrie (ziua internațională a tineretului), 7 Noiembrie etc., „steagurile roșii se ridicau pe coșurile fabricilor, tineretul ieșea în stradă la demonstrații, manifestele se împrăștiau" [3].

Aplicînd în viață hotărîrile partidului de a activa acolo unde sînt masele de tineri în vederea atragerii lor pe calea luptei revoluționare, U.T.C.-ul a folosit atît posibilitățile legale, cît și pe cele ilegale. U.T.C.-iștii au intrat în sindicatele unitare, în Blocul Muncitoresc Țărănesc, în comitetul de ajutorare de pe lîngă sindicatele unitare, în comitetul pentru amnistie etc. Ei au activat în organizațiile legale, reformiste și chiar burgheze, ca sindicatele afiliate la Internaționala de la Amsterdam, organizații cultural-sportive etc., pentru scoaterea tineretului de sub influența ideologică, politică, organizatorică a reformiștilor și a burgheziei. Aici ei au adus o importantă contribuție la demascarea diversiunilor burgheziei, la atragerea tinerilor neformați încă politic la lupta pentru rezolvarea intereselor lor vitale.

Un loc special în planurile burgheziei l-au ocupat încercările de a forma din studențime un detașament de șoc împotriva mișcării muncitorești și democratice. Demascînd în fața întregii studențimi din Romînia adevărata față a regimului burghezo-moșieresc, adevăratele țeluri urmărite de el, un manifest al P.C.R. din 1924 arată că burghezia „nu dă studenților nici cămine, nici cantine, nici îmbrăcăminte, ci îi lasă să piară de foame, în frig și zdrențuiți, ea nu le dă nici cărți și nici posibilități reale

[1] Vezi *Documente din Istoria P.C.R., 1923—1928*, vol. 2, E.P.L.P., 1953, p. 237—266.

[2] *Ibidem*, p. 315—316.

[3] „Tînărul leninist", nr. 3, martie 1958, p. 23.

de studiu, împiedicîndu-i astfel de a-şi cuceri pregătirea culturală şi profesională" [1].

Arătînd pericolul pe care-l reprezintă pentru studenţime otrava naţionalismului şi a şovinismului, chemînd studenţimea la luptă sub conducerea partidului, manifestul spunea: „Nici cu «democraţia» confuză şi neputincioasă! Nici cu fascismul îngust şi înşelător. Numai alături de forţele de avangardă ale poporului muncitor" [2].

Ca urmare a activităţii desfăşurate de partidul comunist, tot mai mulţi studenţi se alătură luptei proletariatului împotriva exploatării capitaliste. Celulele U.T.C., create în universităţi, au dus necontenit cuvîntul partidului în rîndurile studenţimii.

În condiţiile apropierii de sfîrşit a stabilizării relative a capitalismului, ale începutului creşterii valului luptelor revoluţionare, în 1928 are loc Congresul al IV-lea al P.C.R. Pe lîngă problemele generale ale clasei muncitoare pe care le-a dezbătut, Congresul a acordat o atenţie specială muncii partidului în rîndurile tineretului muncitor. Caracterizînd politica burgheziei, care căuta să răspîndească în rîndurile tineretului muncitor naţionalismul, şovinismul, militariza tineretul muncitor, ducea prin şcoală, biserică şi presă o furibundă campanie anticomunistă în scopul abaterii tineretului muncitor de la lupta de clasă, rezoluţia Congresului în problema tineretului arăta că, o dată: „cu înăsprirea luptei de clasă şi apropierea pericolului de război, se înăspreşte şi lupta dintre burghezie şi proletariat pentru tineret. Burghezia îşi mobilizează toate forţele pentru ca să cucerească tineretul muncitor, creează pentru acest scop o serie de organizaţii ale tineretului cu caracter politic şi neutru, persecută în modul cel mai sălbatic mişcarea revoluţionară a tineretului şi-şi intensifică munca ideologică (presa, şcoala, biserica) de cucerire a tineretului" [3].

Partidul comunist a demascat aceste manevre folosite de burghezie. În rezoluţia votată, Congresul cerea U.T.C.-ului să-şi intensifice activitatea ilegală şi legală, să cucerească „în toate organizaţiile legale ale tineretului muncitor şi ţărănesc cu caracter politic, cultural şi sportiv — conducerea şi să le dea acestor organizaţii un caracter revoluţionar" [4]. Aceasta înseamnă că U.T.C.-ul trebuia să pună în centrul activităţii sale pătrunderea în masele largi ale tineretului muncitoresc, ţărănesc şi studios, să atragă noi mase de tineri la lupta condusă de partidul comunist, să editeze noi ziare ilegale şi legale ale tineretului, să intensifice munca de propagandă comunistă în rîndurile lui să „demaşte activitatea diferitelor organizaţii fasciste şi burgheze şi să educe tineretul muncitoresc în spiritul luptei contra ideologiei social-democrate" [5]. Una dintre sarcinile importante în direcţia căreia trebuia să-şi îndrepte atenţia organizaţia marxist-leninistă a tineretului era aceea de a-şi intensifica activitatea propagan-

---

[1] *Arhiva Centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.*, A. VIII-6 înv. 129. Vezi şi *Documente din istoria U.T.C., 1917—1944*, Ed. tineretului, Bucureşti, 1958, p. 84—89.

[2] *Ibidem.*

[3] *Documente din istoria U.T.C., 1941—1944*, Ed. tineretului, 1958, p. 141.

[4] *Ibidem*, p. 143.

[5] *Ibidem*, p. 144.

distică în rîndurile tinerilor din armată, de a demasca în fața lor, rolul mîrșav al burgheziei romîne în pregătirea criminalului război antisovietic.

În scopul atragerii maselor largi ale tineretului la lupta de clasă, al traducerii în viață a liniei trasate de partid, de a activa acolo unde sînt masele tineretului, au fost editate, sub conducerea U.T.C., o serie de ziare legale. Astfel, în 1929 apare „Tînărul luptător," organ al tinerilor muncitori și țărani, care își propunea să îndemne „tineretul spre organizarea temeinică pe baza luptei de clasă" [1]. Tot în 1929 apare ziarul „Tînărul muncitor", organ central al secțiunilor de tineret de pe lîngă sindicatele unitare, care arăta, în primul său număr, că va duce o luptă curajoasă de demascare a burgheziei [2]. În articolul *Vrem să știm tot adevărul*, ziarul arăta importanța cunoașterii de către tinerii muncitori a realității din marea țară a socialismului: „Vom lupta ca cunoștințele despre înfăptuirea fraților noștri din U.R.S.S. să pătrundă mai adînc în masele de tineri și muncitori. În felul acesta vom face foarte mult pentru apărarea Uniunii Sovietice" [3].

În condițiile creșterii rolului luptelor revoluționare, în perioada cînd Romînia intrase în criza economică, elementele provocatoare, aventuriste de teapa lui Pauker-Luximin și Barbu, strecurate în conducerea partidului, au provocat în partid criminala luptă fracționistă fără de principii. Lupta fracționistă a dus partidul la un pas de lichidare, a rupt în două partidul și organizațiile de masă. U.T.C-ul a fost și el atras în întregime în lupta fracționistă.

Partidul Comunist din Romînia a reușit, datorită ajutorului politic primit din partea Comitetului executiv al Internaționalei Comuniste, să lichideze luptele fracționiste, să restabilească unitatea rîndurilor partidului, Ajutată de partidul comunist, Uniunea Tineretului Comunist a lichidat la rîndul ei cu urmările luptei fracționiste, și-a refăcut unitatea rîndurilor sale.

Un rol de seamă în evoluția mișcării muncitorești din țara noastră l-a avut Congresul al V-lea al P.C.R. Congresul a făcut analiza caracterului și perspectivelor revoluției din Romînia, a elaborat linia strategică și tactică a partidului în vederea desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și a trecerii la revoluția socialistă. Congresul a aplicat în mod creator la condițiile țării noastre principiile ideologice, organizatorice, strategice și tactice ale învățăturii marxist-leniniste, experiența P.C.U.S. și a mișcării comuniste internaționale. El a constituit un moment hotărîtor în dezvoltarea științei sociale romînești.

Congresul a făcut o analiză adîncă a situației și a sarcinilor tineretului revoluționar. Radicalizarea și creșterea luptei revoluționare a tineretului în cadrul luptei generale a proletariatului, datorită situației sale materiale foarte grele, „duce la înăsprirea extraordinară a luptei claselor dominante pentru păstrarea influenței lor asupra tineretului" [4].

---

[1] „Tînărul luptător", nr. 1 din 23 februarie 1929.

[2] „Tînărul muncitor", nr. 1 din octombrie 1929.

[3] *Idem*, ianuarie 1930.

[4] *Documente din istoria U.T.C., 1917 — 1944*, Ed. tineretului, 1958, p. 217 și urm. (*Rezoluția Congresului al V-lea al P.C.R. asupra stării și sarcinilor muncii partidului în sînul tineretului*).

În același timp, în rezoluția referitoare la tineret se arată că „burghezia, prin întemeierea și susținerea organizațiilor militare fasciste de tineret, prin întrebuințarea tuturor formelor de fascizare și militarizare a tineretului în întrerprinderi, la țară, în școală, în căminele de ucenici încearcă astfel să-și asigure rezerve pentru frontul și spatele frontului în războiul antisovietic pe care-l pregătește" [1].

Congresul a arătat că, în aceste condiții, partidul va trebui să desfășoare o vastă activitate pentru întărirea influenței sale în rîndurile tineretului, pentru creșterea și educarea acestuia. „În această situație — se arată în rezoluție — lupta partidului pentru cucerirea generației tinere a maselor muncitoare capătă o importanță deosebit de actuală, aceasta constituind o parte integrantă a luptei pentru cucerirea majorității clasei muncitoare" [2]. Pentru dezvoltarea activității revoluționare a tineretului, pentru asigurarea ridicării nivelului ideologic și politic al tinerilor muncitori, pentru asigurarea educației comuniste, partinice a membrilor organizației revoluționare de tineret, Congresul a pus în fața întregului partid, ca una din sarcinile importante, *întărirea continuă a conducerii de către partid a U.T.C.*

Totodată se sublinia necesitatea ca U.T.C. să pună în centrul atenției sale organizarea și conducerea luptelor tineretului muncitor, pe baza frontului unic de jos, atrăgîndu-l la lupta generală a proletariatului, sub conducerea partidului, să folosească toate posibilitățile legale și semilegale de muncă pentru cucerirea politică și organizatorică a maselor largi ale tineretului, să popularizeze succesele obținute de tineretul sovietic în muncă cu scopul de a mobiliza tineretul la luptă împotriva pregătirii criminalului război antisovietic. Uniunea Tineretului Comunist, demascînd în fața maselor largi de tineri muncitori scopurile antipopulare ale burgheziei și moșierimii romîne, trebuia să ducă o luptă intransigentă împotriva tuturor organizațiilor naționalist-șovine de tineret, a celorlalte organizații reacționare și, în special, contra organizațiilor fasciste. Se sublinia necesitatea imperioasă a ridicării continue a nivelului ideologic și politic al tineretului muncitor, a educației sale marxist-leniniste.

Numai așa, se arată în rezoluție, Uniunea Tineretului Comunist „va deveni ajutorul real al partidului în munca de cucerire a generației tinere, a maselor de lucrători și țărani, în lupta împotriva războiului antisovietic, împotriva dictaturii burghezo-moșierești din Romînia, pentru guvernul muncitoresc" [3].

Documentele elaborate de partid, manifestele, articolele publicate în ziarul „Scînteia", organul central al C.C. al P.C.R., se ocupau de cele mai arzătoare probleme ale mișcării revoluționare din țara noastră. În ele își găseau întotdeauna un loc important și problemele tineretului muncitor. Uniunea Tineretului Comunist își intensifică activitatea propagandistică, editează noi ziare legale și ilegale. Astfel, în 1931 apare „Glasul

[1] *Documente din istoria U.T.C., 1917—1944*, Ed. tineretului, 1958, p. 2181 *(Rezoluția Congresului al V-lea al P.C.R., asupra stării și sarcinilor muncii partidului în sînul tineretului)*.

[2] *Ibidem*.

[3] *Ibidem*, p. 224.

tineretului", organ de informații pentru tinerii muncitori și țărani. Subliniind marea primejdie pe care o reprezenta politica diversionistă a burgheziei față de tineret, ziarul arăta că „burghezia întrebuințează nenumărate mijloace : organizații tinerești fasciste (garda de fier, cercetași, organizații sportive și presa). Jucînd pe struna sentimentală a religiei și, mai ales, atîțînd naționalismul șovin și ura între popoare și rase, burghezia se străduiește să adoarmă în tinerii muncitori conștiința de clasă" [1]. Ridicarea conștiinței de clasă a tineretului — iată scopul apariției acestui ziar, care, în cuvîntul adresat tineretului, sublinia necesitatea de a se arăta tinerilor muncitori și muncitoare „locul lor în lupta dintre clase. Acesta este — se spunea în continuare — rostul apariției noastre" [2].

Viața universitară, organ de apărare a intereselor studențești, răspîndea cuvîntul partidului și al U.T.C.-ului în rîndurile studențimii sărace, îi arăta drumul pe care trebuie să-l urmeze pentru o viață mai bună. „Străduința noastră — se scria în ziar, subliniindu-se scopul apariției lui — se va îndrepta către destrămarea acelei mentalități pe care au inoculat-o și vor continua probabil s-o inoculeze și de acum înainte studențimii organizațiile fasciste străine de interesele ei adevărate, organizații meschine și trădătoare pentru care obscurantismul șovin și golul complet de idei constituie un program și un ideal. Va fi pentru noi o datorie de a lupta pentru emanciparea studențimii din lanțurile rușinoase ale acestei mentalități anacronice și pentru îndreptarea ei spre o comuniune cu marile idealuri și aspirații ale umanității muncitoare" [3].

În această perioadă, pe lîngă ziarul ilegal „Tînărul leninist" organ al C.C. al U.T.C., apare „Cazarma", organ de presă pentru tinerii soldați ; „multe probleme, multe sarcini trebuie lămurite — se preciza în primul număr al ziarului „Cazarma" — trebuie ajutat soldatul să-și dea seama de situația sa, să-și dea seama unde e adevăratul său dușman, împotriva cui să îndrepte arma, cum să-și organizeze lupta pentru revendicările sale și cum s-o lege cu lupta muncitorilor și țăranilor" [4]. Alte ziare ale U.T.C. se adresează tinerilor țărani („Brazda") studențimii („Studențimea nouă"), apar o serie de ziare ilegale editate de organizațiile locale U.T.C. [5].

În Capitală este editată în 1932 și răspîndită în masa tinerilor muncitori ceferiști broșura *Revendicările pentru cucerirea cărora celula C.F.R. din București a U.T.C. cheamă la luptă pe toți tinerii ceferiști*, în cuprinsul căreia sînt descrise viața grea a tinerilor ceferiști, precum și sarcinile care le revin acestora în luptele care se apropiau.

---

[1] „Glasul tineretului", nr. 1 din 20 iulie 1931.

[2] *Ibidem*.

[3] „Viața universitară" din 22 octombrie 1932.

[4] „Cazarma" nr. 1 din 1 mai 1931.

[5] Aplicînd în viață sarcina trasată de Congresul al V-lea al P.C.R., de a intensifica munca de propagandă în rîndurile tineretului muncitor în scopul ridicării conștiinței lui de clasă, sînt editate o serie de ziare ilegale ale organizațiilor locale U.T.C.

Astfel, apar : „Avangarda", organ al secțiunii București a U.T.C., „Avangarda roșie", organ U.T.C., Secțiunea Ploiești, „Garda roșie a tineretului moldovean", organ al U.T.C., Comitetul județului Iași, „Kommunista Ifju rohamas" (Tînărul luptător comunist), editat de secretariatul Regionalei din Transilvania al U.T.C., și alte ziare ilegale locale (vezi „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1960, nr. 6, p. 90—94).

Toate aceste publicații au contribuit din plin la intensificarea activității revoluționare a tinerei generații, la pregătirea tineretului muncitor pentru marile lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1932.

Eroicele lupte din ianuarie-februarie 1933 ale muncitorilor ceferiști și petroliști organizate și conduse de P.C.R., cele mai mari lupte ale proletariatului din istoria țării noastre, au marcat un moment de cotitură în dezvoltarea partidului comunist și a întregii mișcări muncitorești.

Tineretul muncitor a participat cu tot elanul la aceste lupte eroice. Grupe de tineri împărțeau manifestele partidului, alte grupe făceau agitație, chemînd muncitorii capitalei să se solidarizeze cu muncitorii ceferiști, strîngeau ajutoare pentru muncitorii greviști. „Corurile vorbitoare" formate din tineri scandau de pe acoperișurile atelierelor lozinci de îmbărbătare la luptă, îndemnau soldații să nu tragă în muncitori. Partidul a încredințat postul de la sirenă tinerilor ucenici. Eroul U.T.C.-ist Vasile Roaită cade străpuns de gloanțe și baionete cu mîna încleștată pe sirenă, trimițînd chemarea la luptă împotriva capitalismului.

Prin participarea lor la eroicele lupte din februarie 1933, miile de tineri ceferiști și petroliștii s-au ridicat la locul de detașament de frunte al întregului tineret din Romînia. Partidul comunist a dat o înaltă apreciere contribuției aduse de tineretul ceferist și petrolist, arătînd că el „a dovedit un eroism și curaj demn de tînăra gardă a proletariatului revoluționar" [1].

Cu această măreață ridicare la luptă a clasei muncitoare s-a solidarizat și studențimea democrată.

Tineretul muncitor din țara noastră s-a ridicat, alături de masele muncitoare, în apărarea conducătorilor ceferiști în frunte cu tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej. El a participat la marile demonstrații de solidarizare cu conducătorii ceferiști organizate de partid în capitală și în celelalte orașe ale țării, cerînd eliberarea imediată a tuturor comuniștilor și uteciștilor întemnițați.

În acești ani cei mai buni fii ai poporului nostru au fost arestați, schingiuiți și aruncați între zidurile închisorii Doftana. Regimul sălbatic aplicat de clasele exploatatoare comuniștilor întemnițați, nu a putut frînge voința de luptă a acestora. Doftana și alte închisori au fost transformate de către comuniști în universități, în adevărate școli ale curajului și dîrzeniei revoluționare. Cuvîntul partidului, cîntecele revoluționare ca *Balada Doftanei*, *Privesc din Doftana*, *Săptămîna Doftanei* și altele născute în închisoare au răzbit printre gratiile celulelor, printre zidurile groase, răspîndindu-se pe întreg cuprinsul patriei, chemînd poporul la luptă împotriva fascismului și războiului.

După eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor, partidul și-a intensificat activitatea sub toate formele, ilegală, semilegală și legală, a organizat mari acțiuni ale maselor muncitoare împotriva regimului burghezo-moșieresc. În fața mișcării muncitorești din țara noastră a stat în

[1] *Documente din istoria U.T.C. 1917—1944*, Ed. tineretului, București, 1958, p. 311.

anii 1934—1940 sarcina centrală de a bara calea fascismului, de a mobiliza masele populare la crearea unui front unic de luptă împotriva pericolului ce plana tot mai amenințător : instaurarea dictaturii teroriste a vîrfurilor celor mai reacționare ale capitalului financiar.

De aici izvora și necesitatea ca în procesul antrenării maselor la lupta împotriva fascismului, pentru salvgardarea intereselor naționale ale poporului romîn, să se demaște fără cruțare demagogia fascistă, să se explice esența de clasă a fascismului, țelurile lui criminale, antipopulare.

Pătrunderea ideologiei revoluționare în rîndurile maselor largi de oameni ai muncii, mișcarea antifascistă de masă, lupta hotărîtă împotriva pregătirii de către burghezie a criminalului război antisovietic au luat amploare.

Alături de P.C.R., Uniunea Tineretului Comunist din Romînia a adus o contribuție importantă la lupta pentru închegarea frontului unic al tineretului, pentru mobilizarea lui la lupta împotriva fascizării țării și a pregătirilor criminalului război antisovietic. „Tineri muncitori și țărani ! Elevi și studenți săraci — scria un manifest al C.C. al U.T.C. —, voi care duceți o viață de mizerie, care sînteți concediați și descalificați în masă ; voi care umblați muritori de foame, șomeri pe străzi ; voi, lipsiți de pămînt, supți de boli groaznice și de foamete ; voi, cărora v-au răpit și ultimele rămășițe de drepturi și libertăți, cărora v-au dizolvat organizațiile voastre revoluționare ! Voi nu puteți să fiți o armă de înrobire și de război a fascismului" [1].

U.T.C., printr-o muncă perseverentă de educare, reușește să închege, în focul luptelor împotriva exploatării capitaliste, frontul unic de jos în unele întreprinderi, să mobilizeze mii de tineri la luptă împotriva militarizării tineretului, la demonstrațiile de stradă împotriva fascizării țării. Astfel, la București, cu toată împotrivirea conducătorilor social-democrați de dreapta din P.S.D., la începutul anului 1935, la propunerea secțiunii locale U.T.C., secțiunea social-democrată de tineret a aderat la frontul unic. În țară, la Ploiești, Galați, Constanța, Buhuși etc., tot mai mulți tineri social-democrați și neorganizați aderă la frontul unic.

În lupta împotriva fascismului partidul a promovat prin toate mijloacele realele valori spirituale, culturale ale poporului nostru, opunîndu-le spiritului distructiv al dușmanilor poporului, popularizînd și răspîndind în rîndurile maselor largi de oameni ai muncii, în rîndurile tineretului tradițiile de luptă ale poporului nostru pentru libertate și independență națională. Partidul a acordat o mare însemnătate asigurării și dezvoltării vieții culturale a tineretului. Se organizau excursii, seri culturale și alte manifestări de masă accesibile tineretului, unde comuniștii vorbeau despre trecutul glorios de luptă al poporului, despre marile sale tradiții de cultură, despre însemnătatea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, despre situația grea a maselor populare, era demascat caracterul antiuman, antipopular al fascismului, crimele lui odioase.

În preajma marilor sărbători de 1 Mai, 7 Noiembrie, tinerii U.T.C.-iști, cu prețul libertății sau chiar al vieții, ridicau steaguri roșii pe coșu-

[1] *Documente din istoria U.T.C. 1917 — 1944*, Ed. tineretului, București, 1958, p. 361.

rile fabricilor, pe universități, răspîndeau manifestele partidului și U.T.C.-ului, chemau tineretul la luptă împotriva fascismului.

Cu toate măsurile de represiune ale burgheziei împotriva mișcărilor democratice studențești, studențimea săracă se organizează, la sfîrșitul anului 1935, în Frontul Studențesc Democratic pe întreaga țară împotriva fascismului. „Frontul Studențesc Democratic — arăta ziarul „Studentul romîn" —, luptînd deschis și cinstit pentru cultură și libertate, a dovedit că reprezintă o forță organizată și vie, a demonstrat existența unei puternice tendințe democratice în rîndurile studențimii" [1].

Partidul comunist a condus lupta întregului front ideologic antifascist împotriva teoriilor reacționare răspîndite de susținătorii fascismului, el a desfășurat o muncă intensă pentru apărarea purității învățăturii marxist-leniniste; pentru promovarea și răspîndirea filozofiei revoluționare, pentru zdrobirea ideologiei burgheze reacționare.

Conștient de pericolul pe care îl reprezintă pentru masele muncitoare și, în special, pentru tineretul muncitor ideologia fascistă, partidul comunist, și sub conducerea lui U.T.C.-ul, în documente, în ziare legale și ilegale, demascau esența reacționară, antiumană a fascismului, care încerca să cultive în rîndurile tineretului muncitor spiritul huliganismului, al obscurantismului mistic, al șovinismului. „În condițiile ofensivei fascismului, cu propaganda lui demagogică otrăvitoare, ...munca ideologică de partid și agitația noastră de masă au o însemnătate extraordinar de mare" [2], se arată într-un manifest al C.C. al P.C.R.

În lupta împotriva fascizării țării și a pericolului de război, P.C.R. și-a intensificat activitatea pentru făurirea unității de acțiune a clasei muncitoare, a luptat pentru strîngerea în jurul proletariatului a maselor largi de oameni ai muncii, în vederea închegării unui larg front popular antifascist axat pe frontul unic muncitoresc. În acest scop au fost create o serie de organizații de masă legale conduse de partid ca : *Liga muncii*, *Amicii U.R.S.S.*, *Comitetul Național Antifascist*, *Blocul Democratic* ș.a., în rîndurile cărora au intrat mulți tineri muncitori și studenți.

„În fața beznei și a robiei, în fața războiului declarat de cei mai reacționari capitaliști poporului romîn — se arată în ziarul „Scînteia" —, tineri din fabrici și uzine, de orice părere politică, de orice neam, uniți-vă împotriva exploatatorilor noștri... În fața asaltului fascist care vă suprimă organizațiile politice, tineri din toate grupurile democratice, uniți-vă... avem un singur dușman, hoardele fasciste; deci un singur front, o singură luptă, pentru apărarea tuturor drepturilor cîștigate pînă acum, pentru apărarea vieții noastre" [3].

În anii grei ai sîngeroasei dictaturi fasciste și ai criminalului război antisovietic, P.C.R., dînd dovadă de o nețărmurită dragoste față de patrie și popor, a fost singurul partid care s-a ridicat la luptă pentru apărarea intereselor naționale ale poporului, chemînd forțele patriotice la luptă hotărîtă împotriva tiraniei fasciste. Cuvîntul partidului, lozincile

---

[1] „Studentul romîn" din 29 februarie 1936.

[2] *Documente din istoria P.C.R., 1934—1937*, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 459.

[3] Scînteia", nr. 1 din 6 ianuarie 1938.

sale de luptă, activitatea patriotică înflăcărată şi eroică a comuniştilor şi uteciştilor au canalizat indignarea, rezistenţa şi acţiunile antirăzboinice şi antifasciste ale oamenilor muncii vîrstnici şi tineri de pe tot cuprinsul ţării, de pe front, din spatele frontului, în direcţia luptei hotărîte pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste pentru întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste.

Manifestele partidului şi ale U.T.C.-ului au avut un puternic ecou în rîndurile maselor largi de tineri muncitori. Ele chemau tineretul la luptă împotriva bestiilor hitleriste. „Tineri romîni din uzine, birouri, universităţi şi armată — glăsuia un astfel de manifest —, să intrăm cu toţii în Uniunea Tinerilor Patrioţi şi să pornim la luptă pentru :

Ruperea relaţiilor cu Germania hitleristă !

Izgonirea nemţilor din ţară. Răsturnarea guvernului Antonescu !

Instaurarea unui guvern din reprezentanţii tuturor forţelor antihitleriste şi încheierea imediată a păcii cu Uniunea Sovietică !"[1].

Alături de muncitorii vîrstnici, tinerii muncitori au participat la acţiunile de sabotare organizate de partid pentru a împiedica expedierea armamentului, muniţiilor şi trupelor pe front. Grupe de U.T.C.-işti răspîndeau manifestele partidului pe străzile capitalei şi ale altor oraşe din ţară, scriau lozinci pe zidurile clădirilor : „Pace cu U.R.S.S.", „Afară cu lăcustele nemţeşti din ţară", „Jos fascismul" etc. Îndrumaţi de U.T.C.-işti, tineri elevi scriau pe monedele de hîrtie lozinci împotriva criminalului război antisovietic : „Jos războiul", „Jos Antonescu", „Afară cu nemţii din ţară", pe care apoi le răspîndeau în capitală. Tot mai mulţi tineri refuzau cu riscul vieţii, să servească drept carne de tun pentru interesele criminale ale lui Hitler şi Antonescu. Tineri muncitori şi U.T.C.-işti, la chemarea partidului comunist, s-au încadrat în formaţiunile de luptă patriotice, luptînd cu arma în mînă împotriva ocupanţilor fascişti.

În condiţiile înaintării victorioase a glorioaselor armate sovietice, care dădeau lovituri nimicitoare trupelor hitleriste, Partidul Comunist din Romînia a organizat şi înfăptuit insurecţia armată de la 23 August 1944. Tineretul muncitor, în frunte cu uteciştii, a participat la pregătirea şi desfăşurarea insurecţiei armate. El nu şi-a precupeţit forţele pentru răsturnarea odiosului regim fascist, pentru întoarcerea armelor împotriva adevăraţilor duşmani ai poporului romîn — fascismul german şi slugiile lui, clica trădătoare fascistă a lui Antonescu.

Victoria insurecţiei armate, organizată şi condusă de partid, a marcat începutul revoluţiei populare din Romînia, ea „a deschis poporului romîn calea spre victoria asupra claselor exploatatoare, victorie care i-a dat putinţa să făurească o nouă Romînie înfloritoare socialistă" [2].

★

Uniunea Tineretului Comunist din Romînia, educată în spiritul ideologiei marxist-leniniste în anii grei ai ilegalităţii, a ţinut sus steagul luptei revoluţionare, a mobilizat masele de tineri din fabrici, de pe ogoare,

[1] *Arhiva Centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.*, Cota XXVIII-2.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări. 1959—1961*, Ed. politică, Bucureşti, 1961, p. 13.

din şcoli şi facultăţi la lupta clasei muncitoare condusă de partidul comunist pentru dărîmarea regimului burghezo-moşieresc, pentru libertate, cultură şi o viaţă mai bună.

Întreaga sa activitate s-a manifestat printr-o luptă hotărîtă, intransigentă împotriva otrăvirii conştiinţei tineretului muncitor de către clasele exploatatoare şi slugile lor.

Uniunea Tineretului Comunist a educat tineretul în spiritul conştiinţei de clasă, al dragostei fierbinţi faţă de patrie şi popor, al internaţionalismului proletar.

Acordînd o înaltă apreciere luptei duse de U.T.C. în anii ilegalităţii pentru educarea comunistă a tineretului, pentru atragerea lui la lupta clasei muncitoare, pentru marea cauză a eliberării poporului muncitor de sub jugul exploatării şi asupririi, Rezoluţia plenarei C.C. al P.M.R. din decembrie 1948 arată că „n-a fost luptă mai importantă a proletariatului condus de partid la care U.T.C. - ul să nu fi participat în mod activ, ca un preţios ajutor" [1].

Eroismul şi abnegaţia de care au dat dovadă tinerii muncitori în lupta împotriva exploatării capitaliste, a fost rodul unei munci stăruitoare, sistematice de educare, desfăşurate de partidul comunist de-a lungul anilor în rîndurile tinerei generaţii. Plini de încredere în justeţea luptei clasei muncitoare condusă de partid, U.T.C.-iştii nu şi-au precupeţit nici viaţa pentru cauza măreaţă a eliberării patriei noastre. În lupta încleştată cu duşmanul au căzut eroi U.T.C.-işti ca : Haia Lifşiţ, Vasile Roaită, Ludovic Minschi, Donca Simo, Constantin David, Filimon Sîrbu, Bernat Andrei, Petre Gheorghe, Elena Sîrbu, Ştefan Plavăţ, Constantin Godeanu. Acestor nume li se adaugă numele multor altor eroi din rîndurile U.T.C.-ului, din rîndurile tineretului muncitor.

„Tineretul—arată tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej—a dat nenumărate jertfe pentru cauza eliberării poporului din lanţurile robiei capitaliste-moşiereşti. Pilda luminoasă a zeci şi zeci de eroi utecişti însufleţeşte tineretul nostru în munca şi lupta sa pentru fericirea poporului, pentru înflorirea patriei" [2].

Bogata experienţă din viaţa şi lupta tineretului muncitor condus de partid, are o mare însemnătate teoretică şi practică. Ea este o armă de educare a actualei generaţii de tineri constructori ai socialismului în spiritul tradiţiilor glorioase de luptă, în spiritul devotamentului nemărginit faţă de cauza făuririi noii orînduiri.

Continuator al tradiţiilor revoluţionare ale U.T.C., Uniunea Tineretului Muncitor a devenit în anii puterii populare ajutorul şi rezerva partidului. Cei peste 2 100 000 utemişti, vlăstare ale partidului, întregul tineret din Romînia strîns uniţi în jurul partidului nostru drag, în jurul Comitetului său Central leninist în frunte cu tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej îşi aduc zi de zi contribuţia la îndeplinirea sarcinilor de însemnătate istorică stabilite de Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn în

[1] *Rezoluţia şedinţei plenare a C.C. al P.M. R. din 22—24 decembrie 1948 asupra activităţii partidului în rîndurile tineretului*, Ed. P.M.R., Bucureşti, 1949, p. 9.

[2] *Cuvîntarea tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej, la cel de-al II-lea Congres al U.T.M.* („Scînteia tineretului", nr. 2228 din 1 iulie 1956).

vederea desăvîrșirii construcției socialiste în țara noastră și a trecerii la construcția comunismului. Subliniind necesitatea educării comuniste a tineretului patriei noastre, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej arăta la Congresul al III-lea al P.M.R. „Uniunea Tineretului Muncitor trebuie să intensifice munca de educație politică-ideologică a tineretului, să-i îndrumeze pe tineri spre ridicarea continuă a calificării lor profesionale, însușirea tehnicii noi, îmbogățirea cunoștințelor științifice și de cultură generală pentru a deveni constructori pricepuți ai economiei și culturii socialiste" [1].

În această direcție și-a îndreptat eforturile Uniunea Tineretului Muncitor. Ea desfășoară o intensă muncă de educare comunistă a tineretului, de înarmare a lui cu învățătura marxist-leninistă, de cultivare în rîndurile maselor largi de tineri a patriotismului socialist și a internaționalismului proletar. Numai în cercurile politice U.T.M. sînt cuprinși aproape un milion și jumătate de tineri din fabrici și uzine, de la sate, din școli și facultăți.

Educați în spirit nou, socialist, sute de mii de tineri, muncitori, tehnicieni și ingineri din fabrici și uzine, de pe șantierele patriei noastre, încadrați în întrecerile socialiste, muncesc cu entuziasm și abnegație pentru creșterea producției și productivității muncii, pentru continua îmbunătățire a calității produselor, pentru reducerea prețului de cost și realizarea de cît mai multe economii. Pe ogoarele patriei noastre zecile de mii de tineri țărani își aduc contribuția la consolidarea și dezvoltarea multilaterală a unităților agricole socialiste. În școli și facultăți tineretul nu-și precupețește timpul pentru a-și însuși știința și tehnica cea mai avansată, pentru a deveni specialiști de nădejde ai construcției socialiste.

Educat în spiritul marxism-leninismului, al patriotismului socialist și al internaționalismului proletar, tineretul din patria noastră aduce o contribuție prețioasă la lupta tineretului din lumea întreagă pentru menținerea și apărarea păcii. Uniunea Tineretului Muncitor dezvoltă continuu legăturile sale frățești cu Comsomolul leninist, cu organizațiile de tineret din celelalte țări ale lagărului socialist, dezvoltă permanent legăturile cu organizațiile de tineret din lumea întreagă.

Tinerii care cresc o dată cu republica și care se bucură de minunatele condiții și posibilități de afirmare, privesc cu aceeași încredere neclintită viitorul, orizontul larg ce se conturează în evoluția Romîniei socialiste în următorii ani, ei consideră că nu există nimic mai înălțător decît a-și consacra întreaga putere de muncă înfăptuirii acestui viitor, arătat atît de limpede la Congresul al III-lea al P.M.R. și spre care partidul conduce întregul popor.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al P.M.R.*, Ed. politică, 1960, p. 96–97.

CU PRIVIRE LA APLICAREA DIALECTICII MARXISTE ÎN CERCETAREA ŞTIINŢIFICĂ ŞI ÎN PRACTICA MEDICALĂ

DE

ACADEMICIAN A. MOGA, GH. VĂGĂUNESCU şi D. RĂDULESCU

În scrierile lor, clasicii marxism-leninismului s-au exprimat cît se poate de clar cu privire la rolul şi la valoarea dialecticii ca metodă de cunoaştere şi de interpretare a fenomenelor din natură şi societate. Engels arată că dialectica este ştiinţa legilor celor mai generale ale oricărei mişcări, că legile dialecticii sînt valabile atît pentru mişcarea în natură şi societate, cît şi pentru mişcarea gîndirii. V. I. Lenin consideră dialectica marxistă ca logică şi teorie a cunoaşterii şi fundamentează *unitatea dintre dialectică şi gnoseologie.*

Legile dezvoltării lumii obiective şi legile dialecticii sînt identice ca conţinut şi se deosebesc numai ca formă. Astfel, de exemplu, cerinţa metodei dialectice de a privi toate fenomenele în conexiunea lor organică este impusă de realitatea obiectivă a conexiunii, a interdependenţei fenomenelor. La fel stau lucrurile cu toate celelalte legi ale dialecticii marxiste.

Însuşirea unei metode adecvate este una dintre cele mai importante condiţii ale succesului în activitatea de cunoaştere, de cercetare pe care o desfăşoară omul.

Fiecare ştiinţă se foloseşte de procedee şi metode proprii de cercetare. Acestea nu pot constitui însă un mijloc de cunoaştere a legilor celor mai generale, care acţionează în mod deosebit în fiecare domeniu. Acest rol nu-l poate îndeplini decît dialectica marxistă.

Ar fi greşit să se creadă că din moment ce se folosesc de metodele particulare ale disciplinelor respective, cercetătorii se pot lipsi de metoda generală pe care o reprezintă dialectica. Succesele ştiinţei sînt indisolubil legate de aplicarea consecventă a materialismului dialectic la studiul fenomenelor din natură şi societate. Rolul important pe care îl are metoda dialectică în cunoaşterea fenomenelor care se petrec în organismul uman, fie sănătos, fie bolnav, se reflectă cît se poate de clar în învăţătura lui I. P. Pavlov. Principiul unităţii dintre organism şi mediu,

principiul unității organismului, teoria despre primul și al doilea sistem de semnalizare și însăși definiția bolilor oglindesc, în realitate, legile generale ale dialecticii. Căci, trebuie știut că aceste legi se manifestă nu alături de legile particulare, ci chiar în ele.

Știința medicală din patria noastră a înregistrat în ultimul timp succese remarcabile. Realizările se datoresc, în parte, condițiilor materiale și organizatorice create în anii puterii populare și, în bună parte, însușirii de către oamenii de știință a materialismului dialectic, drept concepție călăuzitoare în activitatea lor științifică.

Dar o cercetare mai atentă a lucrărilor publicate în revistele noastre sau a celor prezentate în cadrul societăților noastre științifice ne duce la constatarea că mai sînt lucrări care nu corespund stadiului actual al dezvoltării științelor medicale. Sîntem convinși că una dintre cauzele acestui fapt este insuficienta aplicare a metodei dialectice în activitatea noastră de cercetare științifică, precum și în practica medicală. Socotim că are dreptate Todor Pavlov, cînd scrie următoarele : „Ar fi greșit să se afirme că învățarea principalelor definiții ale dialecticii constituie o garanție că ea va fi just aplicată în orice domeniu de cercetare a științelor particulare" [1].

Noi știm că membrii corpului nostru didactic cunosc materialismul dialectic, dar nivelul unor lucrări dovedește că autorii lor nu aplică totdeauna în mod consecvent metoda dialectică. Sîntem convinși că o mai conștientă și o mai consecventă aplicare a dialecticii de către toți cercetătorii din domeniul medicinii poate contribui la ridicarea nivelului muncii noastre științifice și practice.

Intenția noastră este de a demonstra că rezultatele cercetării științifice și activității practice depind tocmai de folosirea justă a dialecticii. Engels, în *Dialectica naturii*, spune că „baza esențială și imediată a gîndirii omenești este tocmai *transformarea naturii de către om*" [2].

În ce ne privește, se știe prea bine că scopul suprem al medicinii este prevenirea sau vindecarea bolilor. Acesta trebuie să fie obiectivul final, nu numai al activității noastre practice, ci și al cercetărilor științifice în medicină. Lucrările noastre trebuie să reflecte deci tendința de a cunoaște bolile sub aspect clinic, etiologic și patogenetic și de a contribui la rezolvarea problemelor de profilaxie și tratament.

Cu toate acestea, cercetătorii se mulțumesc uneori cu observarea și descrierea de date clinice, experimentale sau statistice, ceea ce nu înseamnă mai mult decît o simplă acumulare de material faptic. Or, aceasta era o caracteristică a medicinii din secolul al XIX-lea și din primele decenii ale secolului nostru, cînd clinicienii se întreceau în descrierea de simptome sau sindroame noi, sau în a clasifica diversele boli. Terapeutica era în general neglijată, socotindu-se că, odată diagnosticul stabilit, rolul medicului s-a terminat. Unii au impresia că folosirea tehnicilor moderne de investigație, este suficientă pentru asigurarea unui

[1] Todor Pavlov, *Filozofia materialist dialectică și științele particulare*, E.S.P.L.P., București, 1958, p. 61.

[2] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, Ed. politică, București, 1959, p. 212.

nivel științific ridicat. Științele naturii pun la dispoziția cercetătorilor în domeniul medicinii mijloace de investigație din ce în ce mai perfecte, cu ajutorul cărora se poate culege un material faptic extrem de bogat și care, recunoaștem, este adeseori deosebit de valoros. Dar această culegere de date noi nu poate reprezenta obiectivul final al activității noastre științifice și acest lucru îl subliniază azi mulți oameni de știință. Ideea este cît se poate de sugestiv formulată de v. Neergaard : „Posibilitatea de a culege date analitice este infinită ca marea ; dar noi ne vom îneca în ele dacă nu vom face ordine în noianul de cunoștințe adunate. Or, acest lucru nu-l poate îndeplini decît o cercetare științifică orientată biologic, integralist" [1]. Noi găsim că învățătura lui I. P. Pavlov conține elementele fundamentale ale unei asemenea cercetări.

Cît privește terapeutica, oricine își poate da seama că i se rezervă un loc mult prea modest, atît în activitatea științifică, cît și în manuale și tratate. În practică, problemele de profilaxie și terapeutică nu se rezolvă de cele mai multe ori după criterii științifice.

Materialismul dialectic cere științei să nu se ocupe doar de *suprafața fenomenelor*, ci să caute să descopere *esența lor*. Lenin ne învață că gîndirea omului pătrunde neîncetat de la fenomen la esență, de la esența de gradul I către esența de gradul II și așa mai departe, fără sfîrșit. *Esența* reprezintă legăturile organice interne din fenomene, legături care determină caracterul și direcția fenomenului din natură și societate. Dezvăluind dialectica fenomenului și a esenței, Lenin precizează că *esența este mai profundă, fenomenul este mai bogat*. Esența este mai profundă, deoarece ea se repetă ca lege generală în mai multe fenomene. Fenomenul este mai bogat, deoarece el, pe lîngă una și aceeași esență comună mai multor fenomene, conține întotdeauna și momente pur individuale. Fenomenul este mai bogat prin specificul exprimării esenței.

Dintre numeroasele exemple din medicină care s-ar putea da pentru ilustrarea acestei teze, ne vom opri asupra arteriosclerozei, problemă ce ne preocupă de cîțiva ani. În raport cu localizările și cu o serie de factori individuali, ea se poate manifesta prin angina de piept sau sindromul miocardic, prin fenomenul claudicației intermitente sau gangrena extremităților, prin accidente cerebrale etc., dar esența bolii nu o constituie aceste manifestări și nici chiar leziunile anatomice de arterioscleroză, ci tulburarea metabolismului grăsimilor. Cîtă vreme nu s-a știut acest lucru, medicina era dezarmată în fața bolii. Cunoașterea elementelor de etiopatogeneză ne permite să ne ocupăm astăzi chiar și de profilaxia ei.

Pentru a dezvălui esența fenomenelor, îndărătul aspectului lor extern, trebuie să intervină gîndirea dialectică bazată pe datele culese în decursul cercetării și verificată prin practică. Că numai gîndirea dialectică poate rezolva just asemenea probleme poate fi dovedit prin faptul că unul și același material faptic poate fi diferit interpretat. Am putea ilustra acest lucru printr-un exemplu convingător, luat din literatura medicală recentă.

---

[1] Kurt von Neegaard, *Dynamische Reaktionspathologie*, Basel, 1946, p. 290.

Este vorba de *noțiunea de boală*. S-au dat diverse interpretări și definiții bolii. Fără îndoială că noi acceptăm interpretarea biologică dată de I. P. Pavlov. Din punctul de vedere al discuției ce urmează, important este că se recunoaște în general că starea de boală se deosebește calitativ de starea de sănătate. Or, la un simpozion care a avut loc în 1959 la Londra și care a întrunit cîțiva oameni de știință de mare prestigiu, s-a pledat pentru o interpretare cantitativă a noțiunii de boală. În baza unui studiu statistic făcut asupra valorilor presiunii sanguine la diverse vîrste, G. Pickering a căutat să demonstreze că nu este o limită precisă între normal și patologic, prin urmare nu ar fi justificată deosebirea între valori normale și valori presupuse patologice ale presiunii sanguine. După acest autor, relațiile dintre valorile tensionale, de o parte, cauzele și efectele, pe de altă parte, ar fi pur cantitative. În consecință și hipertensiunea arterială ar fi o boală cu caracter pur cantitativ. Generalizînd aceste constatări, G. Pickering ajunge la concluzia că bolile se diferențiază de starea de sănătate doar prin asemenea elemente cantitative.

Fără a contesta valabilitatea materialului faptic al lucrării, acad. V. Parin (Moscova), situîndu-se pe pozițiile materialismului dialectic, a arătat în cadrul discuțiilor că medicina nu este numai o știință pură, ci ea cuprinde și baza științifică pentru practica ocrotirii sănătății publice. Din acest punct de vedere practic, conceptul cantitativ despre boală este periculos, deoarece, dacă nivelul presiunii sanguine constituie numai una dintre trăsăturile biometrice caracteristice ale organismului, atunci nu mai este nevoie să avem grijă de pacienții hipertensivi. Fără îndoială că la diverși indivizi și la diverse vîrste există numeroase grade cantitative ale nivelului presiunii sanguine și că unii hipertensivi se găsesc într-o stare destul de bună. Dar *există întotdeauna un anumit punct critic, în care asemenea diferențe pur cantitative devin calitative și acest punct înseamnă granița dintre sănătate și boală.*

Împreună cu I. Suciu, noi am studiat problema valorilor normale și a hipertensiunii la tineri și putem confirma cele spuse de acad. V. Parin. Ca o completare la critica amintită am putea adăuga că nerecunoașterea zonei de trecere de la modificări cantitative la schimbări calitative, deci de la normal la patologic, înseamnă neglijarea fazelor incipiente de boală, ceea ce vine în contrazicere cu orientarea profilactică a clinicii moderne.

În medicină, dezvăluirea esenței fenomenelor înseamnă necesitatea de a studia și de a cunoaște cauzele și mecanismul de producere a bolilor, mecanismul acțiunii terapeutice și așa mai departe. Numai pe asemenea date se poate construi o profilaxie eficientă și o terapie științifică, etiologică și patogenetică. Este limpede deci că numai mergînd pe această cale, cercetarea științifică, fie clinică fie experimentală, va putea aduce contribuții reale la rezolvarea problemelor teoretice sau practice ale medicinii.

Am depăși scopul nostru și cadrul acestei lucrări dacă am încerca să descriem pe larg diversele teorii idealiste care caută să interpreteze fenomenele de boală fără să pătrundă în esența lor, cum ar fi de exemplu gîndirea monocauzală, condiționalismul și altele. Ne permitem să atragem atenția asupra lucrărilor publicate în literatura medicală romînească

de academicianul Șt.-M. Milcu și de profesorul V. Preda cu privire la aplicarea principiului cauzalității în domeniul medicinii. Vom cita și cîteva exemple din domeniul preocupărilor noastre științifice.

S-ar părea că după apariția erei bacteriologice, gîndirea monocauzală în domeniul medicinii ar fi perimată. În realitate, acest fel de a gîndi persistă nu numai în mintea profanilor, ci și între cei ce se ocupă de cercetarea științifică. Numeroși autori occidentali consideră alimentația bogată în grăsimi drept cauza arterosclerozei, ignorînd sau neglijînd alți factori ai mediului extern sau intern. Fiind călăuzit de o concepție teoretică justă Anicikov deși în cercetările sale experimentale a scos în evidență rolul grăsimilor, nu a dat arterosclerozei o interpretare monocauzală, deci metafizică, ci una biologică, nervistă, dialectică. Abia în ultimul timp a apărut în literatura americană o lucrare în care autorii, conduși de un raționament spontan dialectic, formulează, încă destul de timid, o teorie asemănătoare : „Mediul înconjurător nu oferă numai alimentație, ci și influența unor elemente senzoriale. Această percepție totală, canalizată prin sistemul nervos, influențează în permanență fiecare proces din organism... Or, influența factorilor psihobiologici asupra fiziologiei și biochimiei umane se găsește încă într-un stadiu cu totul incipient" [1], scrie Bernard Lown și Fr. Star.

Materialismul dialectic ne ajută să cunoaștem așa-numitul *complex etiologic*, care este alcătuit dintr-una sau mai multe cauze, care acționează de obicei în prezența unui complex de condiții. Revenind la exemplul arterosclerozei, interpretarea justă este că alimentația bogată în grăsimi poate într-adevăr produce boala, dar numai în condițiile existenței unor tulburări ale mecanismelor de reglare neuro-endocrine. Astfel, se știe că înainte de menopauză femeile au o „imunitate relativă" față de arterioscleroză. Or, noi am putut demonstra că și înainte de climacterium se poate observa la femei angină de piept, sau infarct miocardic pe bază de arterioscleroză, dacă ele prezintă o nevroză sau o boală hipertensivă, deci o dereglare cortico-viscerală.

Din acest punct de vedere, una dintre cele mai frecvente greșeli care se observă atît în manuale și tratate, cît și în diverse lucrări publicate, este aceea că nu se face sau nu se încearcă cel puțin o ierarhizare a factorilor etiologici. Se face de obicei numai o înșirare de factori care pot juca un rol în etiopatogeneza bolii, fără să se pătrundă în esența legăturilor cauzale, fără să se studieze rolul real al fiecărui factor în apariția fenomenului dat. Or, *confundarea relațiilor esențiale cu cele neesențiale, a raporturilor importante cu cele neimportante înseamnă a da fenomenelor o interpretare metafizică.*

Desprinderea legăturii, sau a legăturilor fundamentale dintre fenomenele care se condiționează reciproc conferă rezultatelor cercetării științifice un caracter de claritate și precizie și facilitează aplicarea lor justă în practică, în profilaxia și tratamentul bolilor. Prin exemple luate din domeniul etiologiei, Șt.-M. Milcu a arătat că principala cauză a bolii poate fi mascată de unele condiții care au doar un rol favorizant. Experiența oricărui clinician demonstrează că, în general, este relativ ușor

[1] Bernard Lown și Fr. Star, „Circulation", 1959, nr. 20.

studiul etiologic al bolilor acute : în pneumonie cauza este mai des pneumococul, în nefrită streptococul. În ambele, „condiția favorizantă" este constituită, de obicei, de frig și umezeală. Mai dificilă și mai complicată este interpretarea justă a complexului etiologic în bolile cronice, deoarece în acestea, în cursul timpului, agentul cauzal încetează adeseori să acționeze sau poate trece pe un plan secundar. Ca exemplu ar putea fi dată comportarea infecției streptococice în diversele etape evolutive ale reumatismului. Mai intervine și faptul că în natură, deci și în patologie, unul și același fenomen respectiv boala, poate fi provocat de diverse cauze ; pe de altă parte, același factor poate produce efecte variate, dacă acționează în condiții deosebite.

Este firesc că în asemenea condiții rezolvarea problemelor de etiopatogeneză este adeseori extrem de anevoioasă. Dar dacă se aplică conștient și consecvent metoda dialectică, munca cercetătorului poate fi ușurată și din acest punct de vedere.

Socotim că multe greutăți și erori provin din faptul că prea adeseori noi clinicienii privim bolile static și nu dinamic, în evoluție. Se constată acest lucru în multe descrieri de boli din manuale și tratate și se mai poate observa și din numeroase lucrări științifice.

Căutînd să lămurească rolul infecțiilor în geneza hipertensiunii arteriale cronice, unii autori au studiat comparativ, prin metoda statistică, frecvența infecțiilor la hipertensivi și la nehipertensivi și au ajuns la concluzii negative. Alții, între care și noi, observînd dinamic comportarea tensiunii arteriale în cursul evoluției unor boli infecțioase și în stadiul postinfecțios, am reușit să sesizăm atît reacția hipertensivă trecătoare, cît și trecerea în cronicitate a hipertensiunii postinfecțioase. În general, în lucrările noastre asupra etiopatogenezei reumatismului, a bolii hipertensive și a arteriosclerozei ne-am condus după următorul principiu : *pentru a elucida etiopatogeneza unei boli cronice, este necesar să se ia în studiu nu un moment oarecare din stadiile avansate ale bolii, ci perioada de constituire a lor.*

Noi uităm de multe ori că *trebuie să studiem fenomenele naturii și ale societății din punctul de vedere al dezvoltării și transformării lor.* V. I. Lenin a subliniat că pentru a descoperi esența fenomenelor și legile lor la un moment dat al dezvoltării lor, ele trebuie privite din punctul de vedere *al modului în care au apărut,* în istoricitatea lor.

Și pentru medici are o mare importanță *deosebirea dintre legătura cauzală și simpla coexistență a două fenomene.* Ideea cauzalității presupune, alături de ideea succesiunii, și, pe aceea de legătură necesară, ideea de constanță și de acțiune eficientă. Este necesar să se țină seamă de acest lucru nu numai în studiul etiologic al bolilor, ci și în interpretarea eficienței agenților terapeutici. Nu insistăm, problema fiind bine cunoscută. Subliniem doar că a raționa după principiul „*post hoc, ergo propter hoc*", înseamnă a considera cauzalitatea ca o legătură exterioară și nu ca pe o legătură lăuntrică între fenomene ; înseamnă deci a gîndi metafizic.

Unii socotesc că se încadrează într-o concepție funcțională integralistă atunci cînd afirmă despre o boală sau alta că are un caracter general, deoarece afectează nu un singur organ, ci mai multe, sau pentru că pre-

zintă manifestări multiple. Privite prin această concepție îngustă, toate bolile au un caracter general, întrucît sînt expresia unor reacțiuni ce se petrec în întregul organism.

Credem că, văzută în felul acesta, noțiunea de boală generală înseamnă în realitate o reminiscență a gîndirii anatomolocaliciste. Dacă analizăm dialectic problema, ne vom da seama că localizări multiple reprezintă fenomenul și nu *esența* bolii generale. Căci, în concepția nervistă, ceea ce asigură integritatea, unitatea organismului sînt legăturile funcționale dintre organe și sisteme, coordonate de scoarța cerebrală.

În aceeași ordine de idei, credem că tot atît de nedialectic este să acordăm un rol exclusiv sistemului nervos central. În manuscrisele și în cursurile noastre se pot găsi definiții sau caracterizări și teorii etiopatogenetice care pun un accent exagerat pe noțiunea de boală generală, subapreciind particularitățile clinice și rolul factorului local. Este adevărat de exemplu, că astăzi interpretăm reumatismul Bouillaud-Sokolski și nefritele acute ca boli ale întregului organism, de natură infectoalergică. Dar pentru practica medicală nu este indiferent dacă boala afectează inima sau rinichii. Problema aceasta a fost discutată în ultimul timp în literatura medicală. F. Hoff o pune în felul următor : „În ultimii ani s-a spus de multe ori : la o parte cu patologia de organ, să ne îndepărtăm de celulă. Se propagă o medicină integralistă. Tezei vechi a lui Wirchow : «Nu există boli generale, există numai boli locale », i se opune astăzi teză «Nu există boli locale, există numai boli generale »[1]. Această doctrină despre medicina integralistă a devenit o lozincă care, în această formă, este dogmatică, unilaterală și trebuie privită cu rezervă. Orice boală, chiar dacă apare localizată într-un singur organ, în cele din urmă interesează întregul organism în unitatea sa psihosomatică. Localizarea bolii în diverse organe este o adevărată problemă medicală de o mare valoare pentru înțelegerea procesului patologic și, mai ales, pentru terapie.

Iată deci că, dacă sub aspect fiziopatologic toate bolile au un caracter general, din punct de vedere clinic medicul trebuie să țină seamă de toate particularitățile bolii, inclusiv de cele date de localizarea ei.

Trecînd acum la aspectul ideologic al problemei, vom sublinia ideea academicianului P. N. Fedoseev : problema filozofică cea mai importantă, dacă nu centrală, în sensul generalizării datelor științei, este problema raportului dintre general și specific.

Dialectica ne oferă și metoda de a ne orienta just în asemenea discuții, cum este cea care ne preocupă în domeniul medicinii : raportul dintre general și local. Lenin ne-a învățat că vom cunoaște un obiect cu adevărat atunci cînd vom cuprinde și studia toate laturile și legăturile sale.

S-ar mai putea adăuga aici și constatarea importantă pentru practica medicală că adevărat dialectician este numai acela care pe fiecare

[1] F. Hoff, „Wiener Klinische Wschrift", 1959, caiet 44.

treaptă a dezvoltării ştie să desprindă din masa generală de fapte veriga principală.

În expunerea noastră am căutat să subliniem că dialectica marxistă promovează cercetarea ştiinţifică, iar aplicarea ei necorespunzătoare sau insuficientă o frînează.

Ar fi inutil să mai încercăm să demonstrăm că felul cum mînuim metoda dialectică în munca de cercetare ştiinţifică se reflectă atît în activitatea noastră didactică, cît şi în practica medicală.

PROBLEMELE SPAȚIULUI ÎN NATURA VIE

DE

F. WIENER

Descoperirea caracterului contradictoriu al spațiului și timpului este una dintre realizările de seamă ale gîndirii dialectice materialiste.

Caracterul contradictoriu al spațiului și timpului — formele fundamentale, universale, obiective de existență a materiei — are la bază contradicțiile inerente materiei însăși, care este în același timp finită și infinită, continuă și discontinuă. „Se înțelege — scrie Engels — că ambele aceste forme de existență ale materiei nu sînt nimic fără materie, nu sînt decît reprezentări goale, abstracții care există numai în capul nostru"[1].

Materia apare întotdeauna într-o formă concretă, sub forma unei calități bine determinate; corespunzător acestui fapt, spațiul și timpul se prezintă întotdeauna într-o formă concretă, cu însușiri calitative specifice formei respective de materie în mișcare. Cu alte cuvinte, proprietățile spațiului și timpului se modifică în funcție de proprietățile particulare ale diverselor forme și stări ale materiei în mișcare.

Rezultă deci că „spațiul și timpul sînt absolute, deoarece au un caracter universal, inevitabil, necesar în legătură cu existența tuturor celorlalte forme ale materiei în mișcare", iar „relativitatea spațiului și timpului, în sens filozofic, ontologic, trebuie înțeleasă ca lipsa de autonomie a acestor forme, care există numai legate de materia în mișcare și care sînt determinate în esența și în proprietățile lor concrete de materia în mișcare"[2].

Caracterul relativ al spațiului și timpului este o însușire obiectivă a acestora, rezultînd tocmai din faptul că materia apare întotdeauna sub o formă concretă de mișcare. Caracterul absolut al spațiului și timpului se manifestă prin diferite stări calitative relative, care presupun în același timp și caracteristici cantitative specifice bine determinate.

---

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, E.S.P.L.P., București, 1954, p. 259.

[2]. В. И. Свидерский, *Философское значение пространственно — временных представлений в физике*, Leningrad, 1956, p. 54.

Studiul proprietăților spațiului și timpului constituie atît obiectul filozofiei, cît și al științelor naturii și, în special, al matematicii și fizicii.

Lucrarea de față este o încercare de a prezenta unele proprietăți ale spațiului în mișcarea biologică a materiei, năzuind totodată să ilustreze că filozofia materialist-dialectică dă un ajutor prețios tuturor științelor naturii.

Viața este una din formele specifice ale mișcării materiei, rezultat al dezvoltării istorice îndelungate a acesteia. Specificul acestei mișcări este metabolismul. Fără îndoială că materia vie posedă un spațiu și un timp propriu, specific, determinat de forma de mișcare care îi este proprie.

Punerea în evidență a proprietăților spațiului în mișcarea biologică, înseamnă, de fapt, stabilirea stărilor sale calitative (cum se manifestă caracterul spațiului tridimensional al materiei vii, întinderea ei liniară și volumetrică, proprietățile ei de simetrie, caracterul său continuu și discontinuu etc.), precum și a caracteristicilor cantitative specifice acestor stări.

În descrierea însușirilor spațiale ale mișcării biologice considerăm că trebuie să acordăm o deosebită importanță morfologiei materiei vii. *Morfologia, adică forma spațială a corpurilor, întinderea lor volumetrică și liniară, structura lor geometrică externă și internă*, are o importanță diferită în funcție de mișcarea materiei. În cazul formelor mecanice și, în general, fizice de mișcare a materiei, morfologia, forma corpurilor, constituie un factor exclusiv geometric, fără nici o corelație mai strînsă cu însușirile materiale ale corpurilor.

În cazul mișcării chimice a materiei, factorul morfologic, forma spațială a corpurilor și structura lor, dobîndește o importanță din ce în ce mai mare. E suficient să menționăm în această ordine de idei, constatările din domeniul chimiei cristalelor și din domeniul stereoizomeriei chimice.

Morfologia dobîndește o importanță calitativ diferită în mișcarea biologică a materiei. Materia vie nu poate fi concepută ca un punct matematic sau ca un corp geometric, ba, mai mult, nici stereoizomeria chimică nu este suficientă pentru a caracteriza spațiul materiei vii care efectuează procesele metabolice.

Materia vie are o structură, o formă bine determinată. Însușirile chimice ale materiei nu sînt suficiente niciodată pentru ca fenomenele de viață să se poată manifesta. Condiția indispensabilă a proceselor biologice constă într-o organizare specifică, în morfologia corespunzătoare a materiei. Ajunge ca această organizare structurală determinată să fie dezagregată, pe o cale oarecare, pentru ca metabolismul biologic să înceteze.

Toate acestea fac necesară definirea clară a sensului și conținutului noțiunii de morfologie în cazul mișcării biologice, precum și evidențierea corelației strînse dintre morfologia materiei vii și proprietățile spațiale determinate de forma de mișcare care-i este proprie, de metabolism.

Cînd descriem particularitățile morfologice ale materiei vii, nu putem face abstracție de diferitele intervale spațiale obiective caracterizate prin mărimi bine determinate și nici de calitatea mijloacelor utilizate

pentru a le descrie. Cu ajutorul ochilor și lupei descriem forma microscopică a organismelor vii și relațiile spațiale existente între părțile lor. Cu ajutorul microscopului obișnuit, al ultramicroscopului și al microscopului electronic descriem forma celulelor, a organitelor și a substanței intercelulare, forma părților lor componente și a structurilor intime, precum și relațiile spațiale existente între ele.

Rezultă deci că morfologia materiei vii se întinde de la domeniul mărimilor de ordinul centimetrilor pînă la mărimile milimicronice. Aceste „nivele morfologice" sînt prezentate în tabelul de mai jos.

Nivele morfologice

(după Frey-Wyssling, 1953)

Organografie Organe	Histologie Țesuturi	Citologie Celule	Structura micelară Structuri submicroscopice	Molecule Structuri moleculare	Atom 1 A
$1\ 10^{-1}\ 10^{-2}$	10^{-3}	10^{-4}	$10^{-5}\ 10^{-6}$	10^{-7}	10^{8} cm.
interval macroscopic	interval microscopic		interval submicroscopic		interval amicroscopic

Desigur, morfologia, structura spațială a organismelor, forma plantelor și a animalelor, forma diferitelor tipuri de celule, tabloul macro- și microscopic al componenților celulari și al relațiilor spațiale ale acestora sînt profund specifice și aparțin exclusiv organismelor vii, prezentînd deci o deosebire calitativă față de forma și structura spațială a corpurilor fără de viață. Cu toate acestea, morfologia macro- și microscopică a organismelor constituie un tablou, o reprezentare superficială a tipului de metabolism dat și nicidecum esența spațiului materiei vii.

Esența spațiului rezidă în mișcare și de aceea, după părerea noastră, studierea spațiului materiei vii poate fi fructuoasă numai la acel nivel morfologic unde se efectuează mișcarea esențială a materiei vii. Numai cunoscînd morfologia acestui interval putem descrie particularitățile spațiului materiei vii, inclusiv însușirile de simetrie ale acestui spațiu. De asemenea, numai cunoscînd morfologia acestui interval putem stabili caracteristicile cantitative, legile geometrice care reflectă particularitățile acestui spațiu.

În condițiile terestre, mișcarea biologică, metabolismul se produce exclusiv în intervale ale căror discontinuități se caracterizează prin mărimi submicroscopice. Discontinuitățile submicroscopice, avînd o întindere liniară și volumetrică între 1 și 500 de milimicroni, corespund stărilor coloidale. *Nu există viață fără coloizi, fenomenele de viață manifestîndu-se exclusiv în sisteme coloidale.*

Firește, ar fi greșit să presupunem că numai caracteristicile stărilor coloidale ar fi caracteristici ale materiei vii și să identificăm spațiul materiei vii cu spațiul sistemelor coloidale. Cu toate acestea însă, din cercetările spațiului stărilor coloidale putem deduce, într-o anumită măsură,

și caracteristicile spațiului materiei vii, ceea ce justifică o aprofundare mai minuțioasă a acestei probleme.

Pentru aceasta trebuie mai întîi să vorbim pe scurt despre caracterul discontinuu al materiei.

Între caracterul discontinuu al materiei și spațiului și caracterul lor continuu există o legătură dialectică. Spațiul este continuu în sensul că între două obiecte materiale separate, arbitrar alese există întotdeauna, în mod real, un element al întinderii care le unește în spațiu.

În intervalul submicroscopic, deci în sistemele coloidale, continuitatea și discontinuitate spațială se manifestă pe suprafețele de separație. Știința coloidelor denumește drept faze elementele spațiale care sînt în contact unele cu altele prin zone sau suprafețe de separație. Suprafețele care delimitează fazele sînt straturi care au uneori grosimea diametrului atomic, dar de cele mai multe ori grosimea lor depășește proporțiile atomilor. Aceste straturi sau suprafețe de separație alcătuiesc o tranziție comună între faze. Întrucît aceste suprafețe de separație au o foarte mare însemnătate în metabolism, considerăm că este necesar să lămurim chiar și numai în cîteva cuvinte noțiunea de suprafață.

Diferitele obiecte materiale au o întindere spațială determinată și, corespunzător acesteia, o suprafață de separație determinată. În funcție de calitatea obiectelor materiale, fenomenele prezintă în aceste suprafețe de separație caracteristici cu totul specifice.

În cazul atomilor ba chiar și în cazul moleculelor mici, noțiunea de suprafață își pierde înțelesul fizico-chimic. Atomii, ionii, ca și moleculele mici, pot fi considerați obiecte materiale care n-au suprafață în sens fizico-chimic, deci discontinuități punctiforme. Cu alte cuvinte, în mișcarea fizică sau chimică (intervalul amicroscopic), materia nu are suprafață de separație, ci numai suprafață totală, adică atomii și moleculele mici participă în procesele fizice sau chimice cu toată suprafața lor.

Despre suprafață în sens fizico-chimic se poate vorbi numai în acele cazuri de acumulări atomice în care putem distinge atomi interiori și exteriori. În aceste acumulări există atomi sau grupe de atomi, radicali, care sînt izolați de acțiunea factorilor externi, adică nu sînt accesibili direct pentru ionii sau moleculele vecine.

Din dimensiunea atomilor rezultă că, în ordinea mărimilor de peste un milimicron, ajungem la acumulări de atomi sau de particule la care putem să distingem deja discontinuități de suprafață, zone de separație. Această mărime este însăși mărimea medie a moleculelor compușilor chimici, limita inferioară a dimensiunilor coloidale. Din toate acestea rezultă, așadar, că dimensiunile coloidale sînt acele dimensiuni în care, datorită structurii atomice a materiei și mărimii atomilor, sistemele materiale au o suprafață în sens fizico-chimic.

Importanța deosebită a suprafețelor de separație rezidă în faptul că conținutul de energie (energie liberă superficială) al acestora diferă de cantitatea de energie din interiorul fazelor care se învecinează unele cu altele. Ca urmare a energiei superficiale, suprafețele sau straturile de separație sînt locurile de manifestare a unui grup particular de fenomene, așa-numitele fenomene de suprafață. Energia superficială este cu atît

mai mare, iar fenomenele de suprafață sînt cu atît mai pronunțate, cu cît suprafața sistemului material respectiv este mai extinsă. În sistemele coloidale găsim o suprafață specifică maximă în sens fizico-chimic. Suprafața specifică maximă a sistemelor coloidale — și, prin urmare, prezența unei energii superficiale mari — determină particularitatea calitativă a sistemelor coloidale, îndeosebi apariția unor proprietăți specifice atît de importante cum sînt instabilitatea și capacitatea de absorbție (adică modificarea concentrației substanței la suprafața de separație). Suprafața specifică maximă și energia superficială liberă foarte mare este caracteristica cea mai generală a spațiului sistemelor coloidale.

În cele de mai sus am arătat că fenomenele de viață se manifestă exclusiv în sistemele coloidale, adică în intervalul submicroscopic. Întrucît *însușirea cea mai caracteristică și mai generală a sistemelor coloidale este suprafața specifică maximă, considerăm că ea poate fi indicată ca una dintre caracteristicile esențiale ale spațiului materiei vii.*

În principiu, starea coloidală poate fi obținută din orice element sau compus chimic, dacă mărimea particulelor acestuia este între 1 și 500 de milimicroni. În acest sens, nu putem stabili nici o deosebire calitativă între suprafața specifică maximă a unui element oarecare în stare coloidală și suprafața specifică maximă a materiei vii, cu toate că noi, așa cum rezultă din cele expuse, am considerat această însușire drept una dintre caracteristicile esențiale ale spațiului materiei vii.

În ce constă deosebirea calitativă dintre suprafața specifică maximă a unui element oarecare și suprafața specifică maximă a materiei vii? Răspunsul la această întrebare se poate da pe baza studierii structurii organizării stereochimice a moleculelor de proteină, a acizilor nucleici și a funcțiilor lor biologice.

Prezentarea detaliată a arhitectonicii structurale a proteinelor și acizilor nucleici depășește cadrul acestei lucrări. De aceea, în cele ce urmează mă voi limita numai la problemele care au contingență cu spațiul materiei vii.

Cunoștințele noastre actuale ne îndreptățesc să considerăm ca dovedit faptul că moleculele de proteine sînt alcătuite din cca. 20 de resturi de aminoacizi, aflați aproape întotdeauna în același număr în toate proteinele care formează organismele vii. În legătură cu aceasta se pot remarca două fapte foarte interesante. În primul rînd, pentru proteinele organismelor vii — plante și animale — este caracteristică, în general, o diversitate limitată a numărului aminoacizilor care le alcătuiesc. În al doilea rînd, aminoacizii din proteine, cu excepția glicinei, sînt toți asimetrici și mai mult de jumătate din numărul lor (cca. 11) prezintă fenomenul de polaritate.

În molecula de proteină, resturile de aminoacizi sînt unite prin legături peptidice, formînd lanțuri de diferite lungimi, cu orientări diferite în spațiu și cu caractere de asemenea diferite. Aceste lanțuri peptidice se unesc în molecule de proteină în așa-zisa „structură terțiară", adică într-o organizare spațială tridimensională bine determinată. Această structură spațială stereochimică este foarte importantă din punctul de vedere al caracterizării însușirilor biologice ale proteinelor.

Importanța excepțională a „reliefului chimic" tridimensional al moleculei de proteină este dovedită de unele fapte remarcabile.

Mai întîi numai cunoașterea compoziției totale în aminoacizi și alternanța lor în molecula de proteină nu ne permit să tragem concluzii asupra naturii moleculei de proteină din punct de vedere fizico-chimic și, cu atît mai puțin, din punctul de vedere al funcției biologice. Prin stabilirea compoziției în aminoacizi a unei molecule de proteină, nu putem explica de loc sau se explică numai într-o măsură foarte redusă natura funcției biologice a proteinei respective, adică nu putem ști de ce o proteină are funcție (fermentativă) enzimatică, hormonală sau de ce reprezintă o toxină etc.

În al doilea rînd, proteinele cu funcție biologică identică pot fi, din punct de vedere chimic, foarte diferite unele de altele. Hormonii și fermenții sînt exemple ilustrative în această privință. Astfel, insulina izolată din pancreasul diferitelor animale posedă o activitate fiziologică identică, dar componența ei în aminoacizi și alternanța acestora în catenele moleculelor din insulină sînt diferite. Situația este asemănătoare și în cazul enzimelor. Astăzi știm cu certitudine că înglobăm sub o singură denumire proteine care posedă o activitate fermentativă identică, dar că ele se deosebesc, de multe ori, unele de altele după greutatea moleculară, punctul izoelectric și alte puncte de vedere (îndeosebi fizico-chimice), precum și după componența proteinelor în aminoacizi.

Se poate presupune cu toată îndreptățirea că activitatea catalitică specifică a acestor enzime se datorește mai degrabă „reliefului chimic" (organizării stereochimice spațiale) decît componenței în aminoacizi sau altor constante fizico-chimice ale proteinelor respective. Activitatea catalitică identică a acestor proteine se datorește așadar, foarte probabil, structurilor spațiale identice sau, în cel mai rău caz, „relifului lor chimic" foarte asemănător.

În al treilea rînd, experiențele privind denaturarea proteinelor active din punct de vedere biologic demonstrează în mod evident legătura dintre configurația spațială a proteinelor și activitatea lor biologică. Astfel, prin denaturare, proteinele își pierd însușirile biologice pe care le au în stare nativă. Hormonii își pierd efectul fiziologic, iar specificitatea seriologică a proteinelor se suprimă. De asemenea încetează activitatea catalitică a enzimelor.

În al patrulea rînd, nici cu cele mai subtile metode fizico-chimice nu s-a putut releva vreo deosebire între compoziția chimică a gamaglobulinelor cu o înaltă activitate imunologică specifică, de anticorpi, și gamaglobulinele normale. Prin urmare, și în acest caz s-ar putea presupune că nu compoziția chimică determină activitatea imunologică specifică a gamaglobulinelor, ci, înainte de toate, „relieful stereochimic" al acestora, care se formează în cursul contactului gamaglobulinei cu antigenul.

Aceste fapte ne îndreptățesc să conchidem că specificitatea biologică a proteinelor nu este în funcție numai de compoziția și de alternanța resturilor de aminoacizi în catenele polipeptidice, ci și de organizarea spațială a acestor catene în molecula de proteină, de relieful chimic care se formează în urma acțiunii lor reciproce.

Pe baza datelor experimentale recente referitoare la arhitectonica moleculei de proteină, se admite, în general, modelul lui Pauling și Corey, model care înfățișează destul de verosimil structura spațială tridimensională a moleculei de proteină.

Acești autori, bazîndu-se pe datele obținute din spectrele de difracție, admit pentru catena proteinelor globulare, și chiar pentru unele catene ale proteinelor fibrilare, o structură helicoidală. Această structură helicoidală formată din catenele polipeptidice spiralate (pliate) se stabilizează prin legăturile de hidrogen a două grupuri amidice vecine sau prin cele ale hidrogenului iminic al unui aminoacid dintr-o catenă peptidică cu oxigenul carbonilic al unui aminoacid aparținînd catenei peptidice adiacente, fiind vorba deci de o legătură intercatenară. În stabilirea legăturilor intercatenare au un rol important, în afară de legăturile de hidrogen, resturile „R" din catenele laterale ale lanțului peptidic, care în aceste catene sînt îndreptate spre exteriorul catenei principale. Importanța catenelor laterale, respectiv a resturilor „R" din aceste catene, reiese și din faptul că încărcarea electrică a moleculei proteice, caracterul polar, proprietățile fizice, activitatea chimică sînt condiționate în cea mai mare măsură de aceste catene laterale. Acest model molecular propus de autorii amintiți justifică în mare măsură proprietățile fizice și chimice și, în unele privințe, chiar și însușirile biologice ale moleculei de proteină.

De asemenea o structură spațială complexă posedă și acizii nucleici, dintre care structura spațială a celui dezoxiribonucleic a fost lămurită într-o anumită măsură pe baza spectrelor de difracție. Watson și Crick propun pentru acidul dezoxiribonucleic modelul structurii spiralate. Conform acestei scheme, cele două lanțuri polinucleotidice care formează molecula ADN sînt paralele, dispuse în spirală în jurul unei axe comune. Bazele se găsesc în interiorul spiralei, iar grupările fosforice spre exterior. Potrivit modelului propus, ar exista o legătură reciprocă între catenele spiralate, realizată prin intermediul acțiunii cuplate a bazei unei catene cu baza corespunzătoare vecină a celorlalte catene. Cuplarea dintre baze se efectuează prin intermediul punților de hidrogen.

Pe baza celor expuse mai sus, luînd în considerare faptul de o importanță capitală că elementele esențiale care intră în arhitectonica materiei vii sînt proteinele și acizii nucleici, pare mai presus de orice îndoială că, în cazul materiei vii, nu este vorba numai despre sisteme coloidale cu suprafețe specifice maxime obișnuite, ci despre o suprafață specifică maximă calitativ deosebită, ale cărei însușiri sînt determinate atît de componenții ei proteici și de acizii nucleici, cît și de diferitele substanțe complexe (lipide, polizaharide etc.) legate de ele.

În concluzie, suprafața maximă specifică, considerată de noi ca una dintre caracteristicile esențiale ale spațiului materiei vii, trebuie completată prin constatarea foarte importantă că, *în cazul spațiului materiei vii, suprafața specifică maximă este totodată o suprafață specifică maximă structurală într-o stare de continuă schimbare dinamică.* Această arhitectonică specifică determină totodată direcția și caracterul proceselor care se desfășoară pe această suprafață, ca și alte caracteristici proprii materiei vii dependente de această arhitectonică.

Una dintre însușirile importante ale spațiului este simetria. Particularitățile de simetrie ale spațiului sînt într-o strînsă dependență de materie. În funcție de materia în mișcare, proprietățile de simetrie se manifestă în forme variate. În intervale cu discontinuități macro- și microscopice domină mai ales relații de simetrie relativ simple, așa-zisa simetrie de „stînga" și de „dreapta".

Totuși, în intervalul amicroscopic au fost semnalate recent unele relații spațiale asimetrice. În intervalul amicroscopic, în așa-zisul „ultramicrocosm", pe baza faptelor experimentale se poate presupune că structura spațiului este de așa natură, încît noțiunile de „dreapta" și de „stînga" în acest spațiu sînt inaplicabile și reflectarea plană este imposibilă.

Relațiile de simetrie ale spațiului materiei vii sînt determinate de mișcarea specifică (metabolism) și de structura intimă a materiei vii și apar în forme variate la nivele morfologice diferite ale mișcării biologice. Și în acest caz se confirmă pe deplin teza materialismului dialectic despre legătura indisolubilă dintre materie și formele ei obiective de existență (spațiu și timp). Una dintre caracteristicile simetriei spațiului materiei vii este faptul că această simetrie, oricît de paradoxal ar părea, se manifestă printr-o „asimetrie" specifică. Această simetrie ar putea fi caracterizată prin faptul că în organismul viu prevalează una dintre cele două simetrii — „stînga" sau „dreapta".

Această simetrie se manifestă și la nivelul macro- și microscopic al materiei vii. Urmanțev și Trusov prezintă o serie de fapte foarte interesante cu privire la asimetria organismelor vii din regnul animal și din cel vegetal (forma răsucită exclusiv la stînga sau la dreapta a unor microorganisme, cochilii de melci, tulpini de plante agățătoare etc.). Dar asimetria spațiului materiei vii este și mai evidentă la nivelul submicroscopic, la nivelul protoplasmei vii.

Astfel, în toate organismele superioare proteinele sînt compuse din aminoacizi aparținînd seriei levogire (aminoacizii aparținînd seriei dextrogire se găsesc în unele antibiotice, în tecile anumitor bacterii și în proteinele unor țesuturi tumorale).

Ca urmare a acestui fapt, structura spațială internă a mecanismelor vii diferă de particularitățile simetriei spațiale proprii lumii anorganice. În lumea anorganică, formele levogire și dextrogire se găsesc într-o proporție egală, sub aspectul așa-ziselor racemate. Starea racemică este în același timp și din punct de vedere termodinamic o stare foarte stabilă, deoarece în această stare valoarea energiei libere este mai scăzută. În lumea anorganică, starea racemică este destul de răspîndită, fiindcă viteza de producere a formelor levo- și dextrogire este egală, ceea ce înseamnă că aceste forme se produc într-o proporție egală.

În organismele vii, producerea unilaterală a formelor levogire se explică, pe de o parte, prin faptul că între viteza de sinteză a formelor levogire și a celor dextrogire există o diferență considerabilă în favoarea celei dintîi, iar pe de altă parte prin faptul că formele dextrogire, care se produc într-o cantitate mică, se descompun rapid în produse intermediare identice cu produsele de dezagregare ale formelor levogire și sînt eliminate din organism.

Caracterul asimetric al spațiului materiei vii este în strînsă corelație cu arhitectonica specifică a macromoleculelor de proteină și a acizilor nucleici, componenți structurali esențiali ai materiei vii.

După cum se știe, macromolecula proteinică este formată din aminoacizi polari și nepolari. Suprafața acestor molecule este eterogenă, pe ea observîndu-se zone polare și nepolare. Zonele polare, spre deosebire de cele nepolare, dau naștere unor cîmpuri electrostatice care apar fără vreo acțiune exercitată de factorii externi. Din această cauză, pe suprafața sistemelor coloidale formate din macromolecule de proteină se formează un cîmp electrostatic asimetric, care determină caracteristicile proceselor care se desfășoară pe această suprafață.

În ceea ce privește absorbția, pe suprafețe distingem locuri active (polare) și inactive (nepolare). Pe locurile active, polare, absorbția are un caracter determinat. Astfel, de exemplu, moleculele cu caracter de dipoli se orientează în așa fel, încît axa lor este perpendiculară pe suprafața de absorbție. Datorită absorbției orientate a moleculelor polare, suprafața nu-și pierde caracterul polar și, din această cauză, pe ea se formează straturi de absorbție polimoleculare.

Pe suprafețele nepolare domină alte relații de absorbție. Aici, forțele superficiale nu sînt de natură electrostatică, ci de natură inductivă și de dispersie. În opoziție cu suprafețele polare, unde forța de absorbție este maximă pe vîrfuri și pe muchii, în cazul suprafețelor nepolare forța de absorbție este maximă pe suprafețele concave. Moleculele și atomii care se absorb se situează între suprafețele active, atrăgîndu-se reciproc, spre deosebire de ionii și moleculele absorbite pe suprafețele polare, care se resping.

Date fiind cele de mai sus, ne putem întreba cu toată îndreptățirea : care este „utilitatea" biologică a asimetriei protoplasmei organismelor vii ? Pe scurt, răspunsul se poate formula în felul următor : asimetria materiei vii este baza stabilității proceselor metabolice din organismul viu. Cu alte cuvinte, asimetria materiei vii asigură succesiunea reacțiilor din organismul viu într-un singur sens, adică într-un sens determinat.

Asimetria spațiului materiei vii este o însușire tot atît de caracteristică materiei vii ca și simetria de „stînga" și de „dreapta" care prevalează în intervalul macroscopic. Asupra acestui fapt a atras atenția și Pasteur, care a emis ipoteza că însușirea protoplasmei vii de a sintetiza numai una din cele două forme stereochimice posibile ale moleculelor asimetrice, ar fi singura deosebire calitativă dintre ceea ce este viu și neviu.

Aceeași părere a adoptat-o și Vernadski, renumitul geochimist sovietic, care studiind asimetria materiei vii a ajuns la concluzia că materia vie ar avea o geometrie proprie, care e deosebită de geometria euclidiană și corespunde, după toate probabilitățile, unuia dintre spațiile geometriei riemanniene.

Din structura asimetrică a spațiului materiei vii derivă o altă proprietate de simetrie a acestuia, care poate fi denumită „simetrie stereo-

chimică", fiind vorba de o potrivire structurală spațială similară celei care există între cheie și broasca pe care o deschide sau între degetele mîinii și mănușa trasă pe ele. O astfel de simetrie se observă în cazul enzimelor (enzimă + substrat), între antigen și anticorp și, în special, în procesul sintetizării proteinelor.

Specificitatea enzimelor, care se manifestă în simetria potrivirii dintre cheie și broască, se află de asemenea într-o strînsă corelație cu faptul că enzimele sînt proteine în stare coloidală, avînd o suprafață specifică maximă și dinamic structurată. Nu știm încă în mod precis în ce măsură sînt enzimele proteine cu o funcție particulară, dar, cu toate acestea, pe baza unor fapte cunoscute putem trage anumite concluzii în ceea ce privește unele caracteristici ale spațiului coloidal al enzimelor. Enzimele sînt formate din două componente : dintr-o proteină în stare coloidală (apoenzimă) și dintr-un grup prostetic, neproteinic (coenzima), legat de prima. Acțiunea enzimatică necesită prezența concomitentă atît a componentei proteinice, cît și a celei neproteinice. Date experimentale au dovedit apoi că apoenzima în stare coloidală determină specificitatea enzimei, adică legarea de substratul ei, în timp ce coenzima neproteinică determină specificitatea reacției catalitice a enzimei, deci mecanismul chimic al activității enzimatice. În ultimă instanță, prezența concomitentă a apoenzimei și a coenzimei formează un complex în care specificitatea spațiului și activitatea chimică constituie o unitate inseparabilă.

Pe baza faptelor experimentale constatate recent, suprafața enzimelor trebuie concepută, datorită asimetriei ei, ca o suprafață cu numeroase cavități (depresiuni) și ridicături, dintre care unele, așa-numiții centri activi (locurile circumscrise ale moleculei de proteină), stabilesc legătura cu substratul sau îndeplinesc un rol esențial pentru reacția chimică de transformare a substratului. Această concepție este în concordanță cu observațiile experimentale care arată că în cazul unei dezagregări pînă la un anumit grad a enzimei, activitatea enzimatică nu diminuează. Astfel, de exemplu, tratînd ribonucleaza cu o enzimă din grupul carbopeptidazelor, din ribonuclează se pot scinda dinspre capătul terminal C mai mulți acizi aminiți, fără ca prin aceasta activitatea enzimatică a ribonucleazei să fie diminuată.

Simetria stereochimică (a potrivirii dintre cheie și broască) poate fi ilustrată și mai izbitor în cazul proteinelor care participă în procesele imunologice. Caracterul riguros specific al reacției antigen + anticorp poate fi explicat tot prin specificitatea (asimetria) spațiului proteinelor care participă în procesele biologice.

De asemenea, se știe că prezența haptenelor — produși de dezagregarea antigenilor — împiedică desfășurarea reacției dintre antigen și anticorp. Această inhibație trebuie interpretată în sensul că produsul de dezagregare a antigenului — care de altfel este un grup determinat

al acestuia din urmă — se integrează în partea corespunzătoare a anticorpului, împiedicînd astfel competitiv legarea de antigen[1].

Pe baza studiului experimental al apariției anticorpilor se poate conchide că proprietățile antigenice ale proteinelor trebuie atribuite lanțurilor laterale polare ale moleculei de proteină. Potrivit acestei teorii, anticorpul care se produce este o gamaglobulină cu o structură în a cărei moleculă există tocmai tiparul pozitiv al uneia sau al unora dintre grupările determinante ale moleculei antigenice, care provoacă producerea de anticorpi.

Faptul că, în cazul compușilor cu greutate moleculară mică (ex. compușii azoici), producerea de anticorpi nu se poate realiza decît dacă aceștia sînt legați de proteine (așa-numitele azoproteine), precum și faptul că organismul viu nu produce anticorpi față de propriile sale proteine, constituie o dovadă în sprijinirea simetriei stereochimice de tip cheie-broască a spațiului materiei vii.

Existența acestei simetrii ca existența sistemelor enzimă + antienzimă, hormon + antihormon etc., este dovedită și prin ultimele rezultate experimentale obținute cu metode imunologice. Toate acestea dovedesc că nu numai suprafața specifică maximă și asimetria spațiului materiei vii, ci și această simetrie stereochimică poate fi considerată drept una dintre proprietățile caracteristice spațiului materiei vii.

Evident că, în afară de aceste caracteristici, spațiul materiei vii este înzestrat cu numeroase alte proprietăți. Expunerea, firește lacunară, pe care am făcut-o mai sus este menită să arate că dezbaterea problemei spațiului materiei vii de pe pozițiile teoretice ale materialismului dialectic poate fi deosebit de fructuoasă nu numai pentru filozofi ci și pentru cercetătorii care studiază un anumit domeniu de specialitate.

---

[1] Reliful spațial determinant al sectoarelor reactive ale antigenului a fost demonstrat într-un mod foarte elocvent de Pressmann și Sternberger.

Acești autori au imunizat iepuri cu azoproteine care posedau drept grupe determinante acid azobenzoic și acid azofenil-nitric-(proteină + N = N— 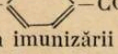 —COOH, respectiv proteină + — N = N — ASO_3-H_2). Anticorpii rezultați de pe urma imunizării au fost tratați cu iod. În urma iodării anticorpii și-au pierdut definitiv și total activitatea imunologică. Dacă tratarea lor cu iod s-a făcut în prezența haptenelor, anticorpii au devenit de asemenea iodați, păstrîndu-și însă activitatea serologică. Astfel, a reieșit clar că introducerea numai a unui singur atom în sectorul reactiv al anticorpului este suficientă pentru ca anticorpul să-și piardă reactivitatea față de antigen. Pe baza acestei experiențe s-a ajuns la concluzia că complexul antigen + anticorp este asemănător *modelului cheie + broască, enzimă + substrat.*

CU PRIVIRE LA OBIECTUL MATERIALISMULUI ISTORIC ȘI AL SOCIOLOGIEI MARXIST-LENINISTE

DE

RADU FLORIAN

În ultimii ani, filozofii marxiști din diferite țări desfășoară o amplă discuție cu privire la obiectul materialismului istoric. Discuția a contribuit la sublinierea unității indestructibile dintre materialismul dialectic și materialismul istoric, la precizarea raportului dintre materialismul istoric și științele sociale speciale, a demascat încercările sociologiei burgheze și oportuniste contemporane de a nega eficiența științifică, revoluționară a materialismului istoric.

În cadrul discuției s-a abordat și problema dacă materialismul istoric coincide prin obiectul său cu sociologia marxist-leninistă sau dacă este necesară constituirea unei sociologii marxist-leniniste ca știință de sine stătătoare.

Această problemă nu este cîtuși de puțin scolastică — cum cred unii, însă în mod greșit, — sau numai o problemă de interes pur teoretic. Ea a izvorît din necesitatea de a reflecta tot mai profund deosebita complexitate a relațiilor sociale, a interacțiunii fenomenelor sociale contemporane, de a dezvălui esența problemelor fundamentale ale epocii noastre, precum și din necesitatea de a adînci continuu cunoașterea științifică a dezvoltării vieții sociale prin cuprinderea tot mai largă a multitudinii laturilor și fenomenelor sociale în unitatea cît și în mișcarea lor.

În momentul de față, în rîndurile filozofilor marxiști se pot deosebi trei păreri distincte cu privire la problema raportului dintre materialismul istoric și sociologie. Una, și cea mai răspîndită, este cea care identifică materialismul istoric cu sociologia marxist-leninistă sau, altfel spus, care consideră sociologia ca pe o parte a filozofiei marxist-leniniste. Astfel, filozoful sovietic G.F. Glezerman, referindu-se la această problemă, scrie : „Fiind o știință filozofică, materialismul istoric este în același timp și sociologie marxistă... Teoria sociologică generală este identică cu

materialismul istoric ca știință a societății omenești și a legilor dezvoltării ei" [1].

A doua părere, indentificînd materialismul istoric cu sociologia marxistă, consideră totodată necesară existența în cadrul științelor sociale marxiste a unei științe speciale, „sociologia concretă sau specială, bazată pe materialismul istoric", al cărei obiect îl formează legile sociologice care acționează numai în cadrul unei anumite formațiuni. Explicînd denumirea de sociologie specială dată acestei sociologii, autorii părerii amintite arată că ea „nu reprezintă o teorie generală a dezvoltării sociale, că (în cadrul ei) se disting : sociologia capitalismului, sociologia feudalismului, sociologia comunismului sau comunismul științific. Această știință nu este ruptă de materialismul istoric, ci reprezintă aplicarea tezelor materialismului istoric la formațiuni concrete" [2].

În sfîrșit, cel de-al treilea punct de vedere în problema dezbătută consideră că sociologia marxist-leninistă nu trebuie să fie confundată cu materialismul istoric, ea fiind o știință nefilozofică. Arătînd necesitatea constituirii unei sociologii generale marxist-leniniste — care, fără a fi identică cu materialismul istoric, este indisolubil legată de acesta —, filozoful bulgar Todor Pavlov scria : „Sociologia generală rămîne știința specială despre problemele generale ale structurii și legilor structurale ale vieții social-istorice a omului, pe cînd materialismul istoric nu este altceva decît filozofia (dialectica, gnoseologia, logica) aplicată la domeniul problemelor particulare, deși generalizate, ale structurii și legilor structurale ale vieții social-istorice a omului" [3]. Susținînd și fundamentînd același punct de vedere, filozoful bulgar Oșavkov susține că sociologia marxist-leninistă este reprezentată de socialismul științific.

★

În rezolvarea problemei raportului dintre materialismul istoric și sociologia marxist-leninistă trebuie să plecăm de la faptul că precizarea, delimitarea obiectului materialismului istoric este determinată de rezolvarea consecvent științifică a problemei fundamentale a filozofiei. Exprimînd în forma cea mai concentrată problema esențială a tuturor relațiilor dintre om și lumea înconjurătoare, sintetizînd pe planul gîndirii esența problemelor concret-determinate care se pun oamenilor în orice domeniu al activității lor materiale sau de cunoaștere, problema raportului dintre materie și gîndire cuprinde în sine, implicit, problema raportului dintre existența socială și conștiința socială.

Rezolvarea consecvent științifică a problemei fundamentale a filozofiei, crearea unei concepții materialiste unitare și integrale asupra lumii cereau fundamentarea nu numai a primordialității materiei față de conștiință, dezvăluirea faptului că modul de existență al materiei îl consti-

---

[1] G. F. Glezerman, *În jurul obiectului materialismului istoric*, în „Voprosî filozofii", 1960, nr. 3, p. 22.

[2] Vezi articolul *Materialismul istoric și sociologia*, în „Voprosî filosofii", 1958, nr. 5, p. 172—173.

[3] T. Pavlov, *Filozofia materialist-dialectică și științele particulare*, E.S.P.L.P., București, 1958. p. 111.

tuie propria sa dezvoltare, recunoașterea unității tuturor formelor de manifestare a materiei în mișcare, ci și explicarea naturii conștiinței, a esenței ei, a procesului apariției și dezvoltării conștiinței. Aceasta însemna însă, totodată, a rezolva „misterul" vieții sociale ; întrucît conștiința omului există numai în societate, ca expresie a vieții sociale, ca conștiință socială, însemna a descoperi esența vieții sociale, a societății.

Concepția istorică asupra dezvoltării naturii, proprie dialecticii materialiste, lichidarea, pe această bază, a opoziției dintre om, societate și natură, pe de o parte, considerarea societății ca o parte a naturii, ca o formă specifică de organizare și de mișcare a realității obiective, ca manifestare a procesului real de viață al oamenilor, pe de altă parte, au constituit pentru filozofia marxistă punctul de plecare în rezolvarea problemei raportului dintre existența socială și conștiința socială.

Pe această bază, întemeietorii marxismului au arătat că existența socială este modul natural, obiectiv de manifestare a vieții oamenilor, că „existența oamenilor este procesul real al vieții lor" [1]. Posibilitatea de a trăi, de a-și satisface nevoile lor vitale, scriau Marx și Engels, reprezintă cea dintîi premisă a oricărei existențe omenești, a oricărei istorii. „Primul act istoric este, așadar — adăugau ei —, producerea mijloacelor necesare pentru satisfacerea acestor nevoi, producerea vieții materiale însăși. Aceasta constituie într-adevăr un act istoric, o condiție fundamentală a oricărei istorii, condiție care astăzi, ca și cu mii de ani în urmă, trebuie să fie îndeplinită zi de zi și ceas de ceas chiar și numai pentru ca oamenii să poată trăi" [2].

Existența socială reprezintă deci un domeniu specific al realității obiective, care se deosebește în *mod radical*, *calitativ* de existența biologică. Din faptul că existența socială constituie o formă de manifestare a realității obiective rezultă rolul ei primordial și determinant față de conștiința oamenilor, care este atît sub raport istoric, al apariției ei, cît și în ceea ce privește conținutul și dezvoltarea ei continuă, un fenomen derivat, determinat, este reflectarea într-o formă veridică sau iluzorie a activității reale a oamenilor, a producției lor, a relațiilor lor sociale, a organizării lor sociale și politice. A presupune contrariul înseamnă a admite „existența unui spirit aparte, în afara spiritului indivizilor reali, materialmente determinați" [3].

Fiind o parte a rezolvării științifice a problemei fundamentale a filozofiei, rezolvarea materialistă a raportului dintre existența socială și conștiința socială face parte integrantă din obiectul filozofiei marxiste, al materialismului istoric ca știință filozofică care studiază și reflectă generalul din viața socială, dialectica dezvoltării sociale. Ca atare, materialismul istoric studiază natura laturilor fundamentale comune tuturor orînduirilor sociale — pe care le oglindește în categoriile vieții sociale —, legile generale ale societății, modul în care interacțiunea lor determină dezvoltarea societății, procesele sociale care exprimă trăsături esențiale ale mai multor orînduiri.

[1] K. Marx-Fr. Engels, *Opere*, vol. 3, Ed. politică, București, 1959, p. 27.
[2] *Ibidem*, p. 28.
[3] *Ibidem*, p. 26.

Indiferent de treapta sa istorică de dezvoltare, societatea umană are, așa cum reiese în mod evident din întreaga istorie a omenirii, trăsături caracteristice comune, laturi care îndeplinesc funcții determinate, fără de care nu poate fi concepută existența reală a oamenilor, viața socială. Se deosebesc astfel trei laturi fundamentale, comune oricărei orînduiri sociale, și anume : a) Activitatea materială de producție a oamenilor, care exprimă relațiile dintre oameni și natură, precum și relațiile materiale, economice dintre oameni în procesul de producție istoric determinat; b) Formele de organizare socială care cuprind relațiile sociale obiective neeconomice dintre oameni, relații determinate și legate indisolubil de relațiile de producție, cu care formează un singur tot. Astfel de forme de organizare socială sînt : familia, clasa, poporul, națiunea etc. ; ele constituie ceea ce Marx a denumit în lucrările sale din tinerețe „societatea civilă" sau, ulterior, „procesul vieții sociale" ; c) Suprastructura politică și ideologică care cuprinde totalitatea relațiilor politice și ideologice (spirituale), formele conștiinței sociale și instituțiile sociale corespunzătoare dintr-o etapă dată a societății. Fenomenele de suprastructură sînt fenomene subiective, care depind de voința și conștiința oamenilor.

Legile obiective care reprezintă legăturile necesare și esențiale dintre laturile sau sferele vieții sociale — comune tuturor orînduirilor sociale —, interdependența lor, care determină viața unei orînduiri ca un tot unitar, constituie *legile generale ale dezvoltării sociale*. În categoria acestor legi distingem legile care acționează în toate orînduirile sociale, dar manifestîndu-se în forme variate pe diferite trepte ale istoriei. Dintre legile obiective generale fac parte și acele legi care reflectă *esența* mai multor orînduiri cu trăsături comune, sau care reflectă esența generală a anumitor aturi ale vieții sociale. Legile generale reflectă astfel procesul dezvoltării sociale în ceea ce are el esențial, fundamental.

Dintre legile generale ale dezvoltării sociale fac parte legile activității materiale, de producție a oamenilor — legile generale ale modului de producție —, legile care reflectă raportul dintre relațiile materiale, economice și formele de organizare socială, precum și cu suprastructura politică și ideologică, legile generale ale dezvoltării suprastructurii politice și ideologice etc. (de pildă, legea rolului determinant al bazei față de suprastructură, legea rolului hotărîtor al maselor populare în istorie, legea luptei de clasă, legea rolului activ al suprastructurii politice și ideologice în dezvoltarea socială, legea care dezvăluie independența relativă a fenomenelor de suprastructură etc.).

Cu excepția comunei primitive, istoria omenirii a fost, pînă la revoluția socialistă, istoria unor orînduiri sociale bazate pe relații antagonice între oameni. Dialectica dezvoltării sociale în ansamblul ei nu poate fi înțeleasă fără cunoașterea legilor comune acestei ere din istoria societății, care reprezintă, în fapt, forma specifică de manifestare a legilor generale ale dezvoltării societății în orînduirile în care nevoile și interesele materiale și sociale ale oamenilor au îmbrăcat forma intereselor de clasă, în care activitatea maselor de făurire a istoriei s-a desfășurat prin intermediul claselor și al luptei de clasă. Legile comune tuturor orînduirilor bazate pe relații antagonice, cum ar fi legea luptei de clasă sau a revoluției,

au totodată caracterul unor legi generale pentru că ele reflectă esența acestor orînduiri, esența procesului lor de dezvoltare.

Legea cea mai generală a dezvoltării societății este cea care exprimă relația dintre existența socială și conștiința socială, legea rolului determinant al existenței sociale față de conștiința socială. Această lege dezvăluie raporturile esențiale ale vieții sociale, relațiile dintre societate și natură și dintre laturile principale ale societății. Ea concentrează în sine legăturile reciproce dintre activitatea materială a oamenilor și formele sociale în care se exercită această activitate, ca și întregul proces social în ansamblul său, legătura dintre relațiile de producție și suprastructura politică și ideologică. Legea generală a rolului determinant al existenței sociale față de conștiința socială, descoperită și formulată de Marx, reflectă esența dialecticii dezvoltării sociale pe diferite trepte ale istoriei.

Analizînd în prefața la *Contribuțiuni la critica economiei politice* conținutul legii caracterului determinant al existenței sociale față de conștiință, Marx a dezvăluit faptul că acțiunea ei se întrepătrunde cu acțiunea altor legi generale ale dezvoltării sociale. Acestea acționează, la rîndul lor, pe diferite trepte ale dezvoltării societății în indisolubilă împletire cu legile specifice unei orînduiri sau alteia. Dezvoltarea societății pe diferite trepte ale istoriei este, în fond, rezultanta interacțiunii diferitelor legi obiective.

Combătîndu-i pe sociologii burghezi care negau existența legilor generale ale societății și în primul rînd caracterul general al legii rolului determinant al existenței sociale față de conștiința socială, Marx scria: „Se spunea anume că concepția mea, după care modul de producție determinat și raporturile de producție care îi corespund de fiecare dată, într-un cuvînt «structura economică a societății este baza reală pe care se ridică o suprastructură juridică și politică și căreia îi corespund anumite forme de conștiință socială», după care deci «modul de producție a vieții materiale ar condiționa procesul de viață social, politic și spiritual în general», — că toate acestea sînt juste pentru lumea actuală, în care predomină interesele materiale, dar nu se aplică nici evului mediu, în care predomina catolicismul, nici Atenei și Romei, în care predomina politica... Este clar, că nici evul mediu nu putea să *trăiască* din catolicism, nici lumea antică din politică. Dimpotrivă, modul în care aceste epoci își agoniseau viața ne explică de ce în cazul din urmă rolul principal îl joacă politica, iar în cel dintîi catolicismul. De altfel, nu e nevoie să cunoști prea bine, de exemplu, istoria republicii romane ca să-ți dai seama că istoria proprietății funciare formează istoria secretă a republicii" [1].

Aceste rînduri scrise de Marx în urmă cu aproape un secol își păstrează deplina lor actualitate, spulberînd afirmațiile unor sociologi burghezi contemporani de felul lui Gurvitch, care pretinde că „primatul forțelor de producție și, în sens mai larg, al economicului" [2] ar fi caracteristic numai pentru orînduirea capitalistă. Este ușor de înțeles de ce acești sociologi, apărători fideli ai intereselor clasei lor, nu pot admite

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, Ed. P.M.R., București, 1948, p. 108.

[2] *Traité de sociologie*, sub red. lui G. Gurvitch, Ed. Presses Universitaires de France, 1958, p. 40.

existența legilor generale ale dezvoltării sociale, deoarece pe baza lor marxismul a demonstrat necesitatea istorică a pieirii capitalismului și a victoriei comunismului, deoarece pe aceeași bază marxismul nu recunoaște posibilitatea înlocuirii orînduirii capitaliste cu „structuri sociale diferite" altele decît comunismul, cum ar fi, chipurile, „tehnocrația, colectivismul descentralizat și pluralist" [1].

Materialismul istoric reprezintă, astfel, teoria filozofică marxist-leninistă a dezvoltării sociale. De aici nu reiese însă cîtuși de puțin că materialismul istoric poate fi identificat cu sociologia marxist-leninistă.

Această indentificare nu este posibilă, deoarece sarcina materialismului istoric, aceea de a dezvălui esența procesului dezvoltării sociale, trăsăturile lui fundamentale pe diferite trepte ale istoriei, presupune studierea diferitelor fenomene sociale cu caracter general, studierea unitară a fiecărei orînduiri sociale, a legilor și a proceselor sociale proprii acestor orînduiri, a interacțiunii legilor specifice fiecărei orînduiri cu legile generale ale vieții sociale care determină conținutul și direcția procesului dezvoltării sociale în diversele epoci istorice. Aceste sarcini sînt îndeplinite, într-o anumită măsură, de științele sociale particulare — cum sînt economia politică, teoria statului și dreptului, etica, estetica etc. — care studiază fie legile dezvoltării unei laturi a vieții sociale, pe diferite trepte ale istoriei, fie legile dezvoltării unui fenomen social de-a lungul întregii istorii a omenirii [2]. Aceste științe nu studiază însă și nu pot studia diferitele formațiuni sociale ca un tot unitar, legile sociale proprii fiecărei orînduiri, specificul interacțiunii acestor legi cu legile generale ale dezvoltării sociale.

Pentru a cunoaște generalul cu sfera cea mai largă, la nivelul întregii societăți, trebuie cunoscut generalul la nivelul fiecărei formațiuni social-economice, ca și la nivelul mai multor formațiuni, trebuie desprinse trăsăturile comune, generale ale relațiilor de producție, ale formelor de organizare socială și ale instituțiilor suprastructurii proprii unei anumite orînduiri sociale, indiferent de formele specifice dintr-o țară sau alta, trebuie cunoscută fiecare orînduire socială luată ca un tot, ca unitate, modul de manifestare a legilor generale ale dezvoltării sociale în diferite condiții istorice. De pildă, stabilirea cerințelor legii concordanței dintre relațiile de producție și nivelul și caracterul forțelor de producție presupune cunoașterea modului de manifestare a acestei legi în toate orînduirile, cunoașterea conținutului specific al contradicției dintre noile forțe de producție și vechile relații de producție în diferite formațiuni sociale, a modului în care acțiunea acestei legi determină, influențează și se îmbină cu acțiunea celorlalte legi sociale. Sau, dezvăluirea acțiunii legii rolului hotărîtor al maselor în făurirea istoriei cere desprinderea trăsăturilor activității maselor în diferite orînduiri, a raportului dintre dezvoltarea forțelor de producție și activitatea maselor,

[1] *Traité de sociologie*, sub red. lui G. Gurvitch, Ed. Presses Universitaires de France, 1958, p. 40.

[2] Istoria este o știință socială particulară, al cărei obiect nu se încadrează în caracterizarea dată mai sus. Problema obiectului științei istorice, a raportului dintre materialismul istoric, sociologia marxist-leninistă și celelalte științe sociale particulare va fi tratată cu alt prilej.

dintre creșterea complexității vieții sociale și participarea crescîndă a maselor la lupta pentru progresul social, dintre factorii obiectivi și cei subiectivi ai dezvoltării sociale în fiecare orînduire socială.

Însăși dezvoltarea continuă a complexității vieții sociale a pus și pune într-o măsură tot mai mare problema constituirii unei științe sociale teoretico-generale care să studieze generalul la nivelul fiecărei orînduiri sociale, îndeosebi al celor contemporane, ca și la nivelul mai multor orînduiri sociale.

Istoria științelor arată că formarea științelor teoretico-generale reprezintă o necesitate a procesului adîncirii continue a cunoașterii umane, că, pe măsura evoluției cunoștințelor într-un domeniu sau altul, procesul de specializare și ramificare a științelor se îmbină cu procesul de creare a unor științe al căror obiect îl formează problemele generale ale unei anumite forme a mișcării materiei. Științe ca, de pildă, fizica teoretică, biologia generală etc. studiază o anumită formă a mișcării materiei ca un tot unitar în ceea ce are ea general, esențial, dezvăluie legile comune tuturor fenomenelor dintr-un domeniu sau altul al realității obiective, interacțiunea legilor proprii diferitelor fenomene din unul și același domeniu. Aceste științe, care au în mod evident un grad mai înalt de generalitate decît științele particulare, sînt jaloane deosebit de importante pentru atingerea generalizării celei mai înalte, filozofice, care studiază generalul din toate formele mișcării materiei, dezvăluie unitatea diferitelor domenii ale realității obiective. Constituirea acestor științe vădește că, în etapa actuală a dezvoltării științelor, generalizarea cea mai înaltă, cunoașterea esenței cele mai profunde a realității trece în mod obligatoriu prin trepte intermediare de generalizare, confirmă teza leninistă că gîndirea omului se adîncește trecînd prin esențe de diferite grade.

Știința teoretico-generală care studiază laturile vieții sociale, raportul dintre acestea pe diferite trepte ale dezvoltării sociale, legile proprii fiecărei orînduiri sociale și interacțiunea lor cu legile generale ale dezvoltării sociale, care studiază fiecare orînduire socială ca pe un organism unitar, este sociologia marxist-leninistă. Cu alte cuvinte, sfera de cercetare a sociologiei marxist-leniniste este determinată de necesitatea cunoașterii proceselor sociale la nivelul diferitelor orînduiri sociale, de necesitatea cunoașterii structurii, a vieții sociale a acestor orînduiri ca organisme unitare și complexe. Dacă materialismul istoric constituie fundamentul teoretico-filozofic al sociologiei marxiste, aceasta, la rîndul ei, contribuie, prin studierea diferitelor orînduiri sociale, a modului în care acționează legile generale pe diferite trepte ale istoriei, la dezvăluirea conținutului general al laturilor vieții sociale proprii tuturor orînduirilor, a cerințelor legilor generale ale societății.

Procesul istoric al elaborării materialismului istoric de către întemeietorii marxismului dovedește o dată mai mult cele arătate mai sus : analiza esenței diferitelor orînduiri sociale, îndeosebi a orînduirii capitaliste, a stat la baza descoperirii particularităților vieții sociale, a trăsăturilor și legilor generale de dezvoltare a societății.

A cuprinde în obiectul materialismului istoric procesele sociale și legile specifice diferitelor orînduiri sociale, așa cum susțin unii cercetători care indentifică materialismul istoric cu sociologia marxist-leninistă,

înseamnă a ignora faptul că reflectarea științifică a diferitelor grade ale generalului în viața socială implică științe cu obiecte deosebite. După părerea noastră, adepții acestui punct de vedere nu țin seama de faptul că materialismul istoric, fiind o parte a filozofiei marxist-leniniste, studiază numai generalul cu sfera cea mai largă, la nivelul vieții sociale în ansamblul ei, și ajung astfel în mod inerent să includă în sfera obiectului materialismului istoric fenomene sociale cu grade deosebite de generalitate, ceea ce imprimă acestuia caracterul unei științe cu un obiect amorf Se ajunge, în ultimă instanță, la ignorarea rolului materialismului istoric ca fundament teoretic (gnoseologic și metodologic) pentru științele sociale particulare. Acest punct de vedere este tot atît de greșit pe cît de greșită ar fi ideea care ar susține, întemeindu-se pe legătura indisolubilă dintre legile generale ale dialecticii și formele lor de manifestare concret-determinate din diferite domenii ale realității, că studiul acestor forme, luate sub aspectul lor general, științele teoretico-generale din diferite ramuri, ar face parte din sfera materialismului dialectic. Ideea cuprinderii în obiectul materialismului istoric a studiului proceselor sociale și a legilor specifice diferitelor orînduiri sociale frînează în fond, în pofida aparențelor, generalizarea la nivelul cel mai înalt a problemelor vieții sociale, deoarece împiedică specializarea științelor sociale marxist-leniniste, specializare impusă de creșterea continuă a complexității vieții sociale, frînînd astfel dezvoltarea științei materialismului istoric.

Un exemplu concludent. Activitatea politică a claselor sociale din diferite orînduiri sociale, care este determinată de activitatea lor economică de producție, reprezintă o latură esențială deosebit de importantă a vieții sociale, principala formă de activitate prin care diversele clase sau pături sociale luptă pentru apărarea și promovarea intereselor lor de clasă, pentru menținerea sau doborîrea orînduirii date, își manifestă atitudinea față de lupta pentru progresul social. Politica, despre care V.I. Lenin spunea că „este expresia concentrată a economicului" [1], constituie un fenomen social extrem de complex care are propriile sale legi, determinate de structura economică, de caracterul forțelor sociale ale fiecărei orînduiri, de natura puterii de stat, de gradul de dezvoltare a formelor conștiinței sociale, de nivelul de cultură și conștiință a claselor sociale, de psihologia socială a diferitelor grupări sociale, de situația internațională etc. Fără cunoașterea acestor legi, a trăsăturilor luptei politice a claselor, îndeosebi a luptei revoluționare a maselor populare de pe diferitele trepte ale istoriei, fără studierea activității politice ca fenomen indisolubil legat de celelalte laturi ale vieții sociale, nu poate fi înțeles procesul istoric al dezvoltării sociale, particularitățile specifice uneia sau alteia dintre formațiunile sociale. Or, este evident că activitatea politică a claselor sociale din diferite orînduiri, trăsăturile politicii ca fenomen social unitar nu fac parte nemijlocit din obiectul materialismului istoric — care le studiază numai ca o latură a vieții sociale, în raport cu celelalte laturi ale societății — și nici din obiectul științelor sociale particulare. Prin însăși conținutul ei, activitatea politică a claselor — fenomen care

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, E.S.P.L.P., 1956, p. 67.

exprimă esența unei orînduiri bazate pe clase și care nu poate fi cunoscut decît prin studierea interacțiunii tuturor laturilor vieții sociale dintr-o orînduire dată — nu poate fi decît obiectul unei științe care studiază fiecare orînduire ca pe un organism unitar, cum este sociologia marxist-leninistă.

Necesitatea cunoașterii legilor activității politice a claselor și îndeosebi a legilor luptei de clasă împotriva capitalismului a impus formarea științei teoretico-generale despre viața socială, a sociologiei marxiste. Într-adevăr, problema studierii științifice a activității politice a claselor are, în afara importanței teoretice pentru cunoașterea acțiunii legilor dezvoltării sociale, și o mare însemnătate practică, în condițiile orînduirii capitaliste în general, ale epocii contemporane a prăbușirii imperialismului, ale trecerii omenirii de la capitalism la socialism în special.

Lupta revoluționară a clasei muncitoare împotriva orînduirii capitaliste, pentru victoria orînduirii comuniste reprezintă o treaptă calitativ superioară față de lupta maselor exploatate și asuprite din orînduirile precedente. Lichidarea orînduirii capitaliste, construcția și victoria comunismului sînt sarcini fără precedent în istorie. Procesul transformării revoluționare a societății capitaliste și al construirii orînduirii comuniste, care se înfăptuiește sub conducerea clasei muncitoare în frunte cu partidul ei marxist-leninist, reprezintă o operă științifică fără precedent în istoria omenirii. Pentru a-și îndeplinii misiunea sa istorică, proletariatul trebuie să-și desfășoare lupta sa de clasă, activitatea sa politică ținînd seama de cerințele legilor obiective ale dezvoltării sociale, de formele de manifestare ale acestor legi în diferite condiții istorice, trebuie să cunoască conținutul și direcția de dezvoltare a tuturor proceselor sociale din orînduirea capitalistă, raportul obiectiv al forțelor de clasă, contradicțiile economice și sociale proprii capitalismului, interesele diferitelor clase sociale. Această sarcină, ținînd seama de creșterea continuă a interdependenței tuturor fenomenelor sociale, nu poate fi realizată decît prin studierea amănunțită a societății capitaliste în ansamblul ei, prin studierea interdependenței diferitelor procese sociale, a formelor lor de manifestare în diferite țări, a evoluției lor în diferitele etape istorice ale capitalismului.

Expresia acestei necesități de a înarma proletariatul cu cunoașterea științifică a proceselor sociale din societatea capitalistă, a căilor și metodelor de luptă pentru instaurarea socialismului, care să formeze baza nemijlocită pentru elaborarea politicii sale revoluționare, o constituie crearea, de către întemeietorii marxismului, a socialismului științific ca știință a luptei de clasă a proletariatului, a pregătirii și înfăptuirii revoluției socialiste, a construcției și victoriei comunismului. Definind sarcinile socialismului științific, Fr. Engels scria în *Anti-Dühring*: „Sarcina lui nu mai era de a fabrica un sistem cît mai perfect al societății, ci de a cerceta procesul istoric-economic din care s-au născut în mod necesar aceste clase și lupta, dintre ele și de a descoperi, în situația economică creată de acest proces, mijloacele pentru rezolvarea conflictului”[1]. Iar mai departe: „A cerceta condițiile istorice și, prin aceasta, însăși natura acestui act, a

[1] Fr. Engels, *Anti-Dühring*, ed. a III-a, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 35.

face astfel din clasa chemată să-l săvîrșească, azi asuprită, o clasă conștientă de condițiile și de natura propriei ei acțiuni este sarcina expresiei teoretice a mișcării proletare, socialismul științific" [1].

Analiza pe care întemeietorii marxismului au făcut-o legilor și proceselor specifice orînduirii capitaliste, trăsăturilor caracteristice ale dezvoltării sale, a fundamentat în mod științific necesitatea trecerii revoluționare la socialism, a dezvăluit forțele motrice și căile victoriei socialismului, a transformat problema făuririi socialismului dintr-o utopie într-o știință. Crearea în acest fel a socialismului științific a însemnat implicit nașterea sociologiei marxiste ca știință care studiază fiecare orînduire socială ca fenomen unitar și complex, care dezvăluie direcția dezvoltării ei. Socialismul științific reprezintă domeniul principal al sociologiei marxiste, care a apărut, ca și economia politică marxistă, ca știință profund ancorată în realitatea socială vie, ca un instrument nemijlocit în lupta de clasă a proletariatului împotriva capitalismului.

Socialismul științific studiază formele specifice de manifestare a legilor generale ale dezvoltării sociale în societatea capitalistă, dezvăluie conținutul și direcția principală a dezvoltării într-o etapă sau alta a orînduirii capitaliste. Pe această bază, socialismul științific stabilește atitudinea, politica partidului revoluționar al clasei muncitoare față de celelalte clase ale societății capitaliste, principiile, metodele și formele luptei de clasă a proletariatului împotriva capitalismului, ale pregătirii și înfăptuirii revoluției socialiste. Socialismul științific studiază de asemenea formele specifice de manifestare a legilor generale ale societății în diferite etape ale construcției socialismului și comunismului, legile și procesele sociale proprii orînduirii comuniste, problemele formării, consolidării și dezvoltării continue a lagărului socialist mondial, problemele esențiale ale relațiilor dintre țările socialiste și cele capitaliste. Pe această bază, socialismul științific stabilește principiile fundamentale ale construirii orînduirii comuniste, după care se călăuzesc partidele comuniste și muncitorești din țările socialiste.

Se remarcă faptul că obiectul socialismului științific s-a lărgit continuu o dată cu victoria revoluției socialiste, mai întîi în U.R.S.S. și apoi și în țările de democrație populară, o dată cu creșterea complexității problemelor pe care le ridică societatea contemporană, evoluția acesteia. Pe măsura victoriei comunismului în U.R.S.S. și în celelalte țări socialiste, sfera socialismului științific se lărgește prin cuprinderea problemelor organizării vieții sociale în comunism, a legilor de dezvoltare ale comunismului.

Obiectul socialismului științific este constituit deci de principiile fundamentale ale politicii și luptei revoluționare a proletariatului, de legile generale ale revoluției și construcției socialismului, de legile construcției și victoriei comunismului în întreaga lume. Socialismul științific este, cu alte cuvinte, știința transformării revoluționare a orînduirii capitaliste și construcției orînduirii comuniste.

Se poate spune astfel că sociologia marxist-leninistă, prin ceea ce este esențial în conținutul ei — socialismul științific —, este o știință care

[1] Fr. Engels, *Anti-Dühring*, ed. a III-a, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 316.

generalizează practica luptei revoluționare a maselor exploatate și asuprite, îndeosebi practica luptei revoluționare a clasei muncitoare pentru doborîrea capitalismului și victoria comunismului, o știință profund înrădăcinată în practica social-politică a contemporaneității, nemijlocit legată de aceasta.

Trebuie remarcat că problema necesității existenței unei sociologii marxist-leniniste ca știință de sine stătătoare este în fond rezolvată, deoarece ea există de mult. Ea a fost creată de clasicii marxism-leninismului și dezvoltată continuu prin activitatea teoretică a partidelor comuniste și muncitorești. Analizînd, pe baza aplicării concret-istorice a materialismului istoric, principalele procese sociale și conținutul formațiunilor sociale anterioare capitalismului, elaborînd socialismul științific, Marx și Engels au creat știința teoretică despre societate, sociologia marxistă, a cărei problemă fundamentală o constituie transformarea revoluționară, comunistă a societății. Întemeietorii marxismului n-au denumit această știință sociologie, deoarece în epoca lor acest termen era compromis. Într-adevăr, sociologia marxistă a fost elaborată în luptă cu întreaga știință socială burgheză din acea epocă, în cadrul căreia se distingea încercarea lui A. Comte și a adepților săi de a impune sociologia ca o pretinsă știință, ruptă de filozofie și a cărei menire ar fi simpla clasificare și descriere a faptelor sociale, ca „știință contemplativă", menită să servească în fond interesele burgheziei și să împiedice lupta revoluționară a maselor. Din modul în care întemeietorii marxismului au conceput obiectul materialismului istoric, din modul în care ei au cerut ca pe baza materialismului istoric să fie restudiată întreaga viață socială, din atenția acordată de ei elaborării și dezvoltării socialismului științific rezultă, după părerea noastră, în mod elocvent faptul că ei considerau necesară existența unei sociologii științifice, materialiste. Sînt grăitoare în acest sens următoarele rînduri scrise de Engels : „Întreaga istorie trebuie studiată din nou, condițiile de existență ale diferitelor formații sociale trebuie cercetate fiecare în parte înainte de a încerca să se deducă din ele concepțiile politice, juridice, estetice, filozofice, religioase etc. care le corespund" [1].

Sociologia marxist-leninistă a fost creată în numeroasele lucrări ale întemeietorilor marxismului consacrate elaborării socialismului științific, cum sînt : *Manifestul Partidului Comunist*, *Luptele de clasă din Franța (1848—1850)*, *18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte*, *Războiul civil din Franța*, *Problema țărănească în Franța și în Germania*, sau în lucrările lui V.I.Lenin consacrate dezvoltării socialismului științific, ca : *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, *Ce-i de făcut?*, *Două tactici ale social-democrației în revoluția democrată*, *Falimentul Internaționalei a II-a*, *Socialismul și războiul*, *Note critice în problema națională*, *Tezele din aprilie*, *Statul și revoluția*, *Sarcinile imediate ale Puterii sovietice*, *Impozitul în natură*, *Despre cooperație* etc. Trebuie subliniat faptul că lucrarea fundamentală a lui Karl Marx, *Capitalul*, nu este numai o lucrare de economie politică marxistă și de filozofie, ci și o amplă lucrare de sociologie marxistă, care,

[1] K. Marx-Fr. Engels, *Opere alese*, vol. II, Ed. P.M.R., București, 1952, p. 447.

după o strălucită caracterizare a lui Lenin, „ne oferă o analiză materialistă a acestei societăți (capitaliste — *R.F.*) și a suprastructurilor ei" [1]. Aceeași caracterizare este întru totul valabilă pentru opera lui Lenin *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului.*

Caracterul de știință sociologică a socialismului științific se vădește totodată în toate documentele mișcării comuniste internaționale, cum sînt, de pildă, declarațiile consfătuirilor de la Moscova din anii 1957 și 1960, în documentele partidelor comuniste și muncitorești din diferite țări. Astfel, *Declarația consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din noiembrie 1960,* document program al mișcării comuniste contemporane, se întemeiază pe analiza complexă și profundă a fenomenelor sociale contemporane, a conținutului și direcției lor de dezvoltare, a raportului forțelor sociale pe arena internațională, a dezvoltării continue a forței lagărului socialist mondial. Această analiză, fundamentată pe cunoașterea acțiunii legilor generale ale dezvoltării sociale, care pun la ordinea zilei prăbușirea imperialismului și victoria sistemului socialist, îmbrățișează toate laturile vieții sociale contemporane, interferența lor reciprocă, dezvăluie noile forțe motrice ale dezvoltării sociale contemporane, rolul crescînd al maselor populare în lupta pentru progresul social, noile posibilități ale activității revoluționare a clasei muncitoare și a maselor largi populare sub conducerea partidelor comuniste. Pe această bază, Declarația stabilește obiectivele luptei revoluționare a clasei muncitoare în lupta pentru pace, democrație și socialism, trăsăturile fundamentale ale politicii partidelor comuniste din țările socialiste, ale politicii partidelor comuniste din țările capitaliste dezvoltate și din țările care luptă pentru eliberarea lor deplină de sub jugul colonial și dependența imperialismului. Prin toate acestea, Declarația reprezintă o operă științifică de o deosebită însemnătate istorică a sociologiei marxist-leniniste.

Programul P.C.U.S., adoptat de Congresul al XXII-lea al P.C.U.S., care reprezintă o treaptă nouă în dezvoltarea teoriei marxist-leniniste, generalizează experiența construirii socialismului în U.R.S.S. și în celelalte țări socialiste, este un exemplu de analiză sociologică a proceselor fundamentale și a legilor specifice orînduirii comuniste, de analiză a perioadei istorice a trecerii de la socialism la comunism. Pe această bază, programul stabilește trăsăturile și sarcinile esențiale ale construcției comunismului din toate domeniile vieții sociale, principiile organizării vieții sociale în orînduirea comunistă, politica P.C.U.S. pentru asigurarea victoriei orînduirii comuniste. Îmbinînd expunerea teoretică cu sarcinile concrete privind construirea comunismului, Programul P.C.U.S. reprezintă o întruchipare vie a sociologiei marxist-leniniste care dă răspuns principalelor probleme ale dezvoltării contemporane a omenirii.

Caracter de lucrări științifice de sociologie marxist-leninistă au, de asemenea, documentele partidului nostru. Ceea ce caracterizează politica P.M.R. este fundamentarea ei profund științifică pe cunoașterea cerințelor legilor generale ale dezvoltării societății, precum și a legilor proprii

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. I, Ed. P.M.R., București, 1950, p. 140.

orînduirii socialiste, pe dezvăluirea conținutului și direcției de dezvoltare a diferitelor fenomene sociale, a rolului lor în ansamblul vieții sociale din țara noastră, pe cunoașterea condițiilor specifice orînduirii noastre. O vie întruchipare a acestor trăsături ale politicii partidului de construire a socialismului sînt documentele Congresului al III-lea al P.M.R., care, pe baza unei ample analize a transformărilor revoluționare înfăptuite în toate domeniile vieții sociale, consacră victoria socialismului în țara noastră, elaborează politica dezvoltării țării noastre în etapa desăvîrșirii construirii socialismului.

Rezolvarea științifică a problemelor fundamentale ale contemporaneității, a problemelor trecerii omenirii de la capitalism la socialism, ale construirii socialismului și comunismului, care își găsește expresia în toate aceste documente ale mișcării comuniste, are ca punct de plecare și ca instrument teoretico-metodologic general concepția materialistă a istoriei, dar reprezintă, totodată, rezultatul unor analize științifice concret-istorice ale noilor fenomene și procese specifice epocii noastre, ale formelor de manifestare ale legilor generale ale dezvoltării sociale în diferite etape ale construirii socialismului și comunismului, precum și ale acțiunii legilor specifice orînduirii comuniste, ale interdependenței diferitelor laturi ale vieții sociale în procesul construirii socialismului și comunismului. Aceste cercetări complexe și multilaterale, care fac parte în mod evident din obiectul comunismului științific, reprezintă totodată un izvor de îmbogățire și de dezvoltare continuă a concepției materialiste a istoriei. Iată de ce, după părerea noastră, viața socială contemporană în general, procesul construcției socialismului și comunismului în mod special, dovedesc, o dată mai mult, actualitatea deosebită a recunoașterii existenței unei sociologii marxist-leniniste ca știință de sine stătătoare, al cărei domeniu principal îl formează comunismul științific.

Trebuie observat, pentru a răspunde la o obiecție ce s-ar putea ivi, că unii dintre cei care identifică materialismul istoric cu sociologia marxist-leninistă recunosc existența socialismului științific ca știință independentă, dar o exclud din sfera sociologiei marxiste. Prin aceasta se ignorează faptul că sarcinile socialismului științific nu pot fi separate de analiza concret istorică a procesului dezvoltării sociale în condițiile capitalismului și ulterior, după doborîrea acesteia, în condițiile orînduirii comuniste, pe care însă acești cercetători o includ în sfera materialismului istoric. De aceea punctul de vedere al nerecunoașterii unei sociologii marxist-leniniste ca știință de sine stătătoare duce implicit la golirea de conținut a obiectului socialismului științific.

Unii filozofi, identificînd materialismul istoric cu sociologia marxist-leninistă, consideră că recunoașterea existenței sociologiei marxist-leniniste ca știință de sine stătătoare ar duce la sărăcirea și stagnarea materialismului istoric. Acest punct de vedere este total nejustificat. Tocmai analiza profundă și diferențiată a proceselor sociale din epoca noastră, a legităților dezvoltării materiale și spirituale a societății socialiste și comuniste — analiză ce constituie conținutul fundamental al sociologiei marxist-leniniste — oferă materialismului istoric, ca disciplină filozofică, un bogat material pentru elaborări teoretice la cel mai înalt

nivel de generalizare. Epoca noastră, în care omenirea se îmbogățește cu experiența construirii socialismului și comunismului, în care se lărgesc continuu cunoștințele despre formațiunile sociale anterioare, pune la ordinea zilei dezvoltarea materialismului istoric, elaborarea unor lucrări de amplă sinteză privind fenomenele sociale generale, asupra evoluției lor în diferite condiții istorice, asupra rolului lor în dezvoltarea socială.

Lucrări privind evoluția formelor de organizare socială și rolul lor istoric, specificul manifestării legilor generale ale dezvoltării sociale în diferite condiții istorice, conținutul și rolul conștiinței sociale în diferite orînduiri, legile de dezvoltare a diferitelor forme ale conștiinței sociale, specificul dezvoltării sociale pe diferite trepte ale istoriei, îndeosebi în epoca contemporană, își așteaptă încă elaborarea. Departe de a sărăci conținutul materialismului istoric, recunoașterea sociologiei marxist-leniniste ca știință de sine stătătoare va permite ca cercetările în domeniul materialismului istoric să se concentreze într-o măsură cu mult mai mare asupra rolului său de *teorie a cunoașterii pentru științele sociale particulare*, să contribuie mai mult la rezolvarea problemelor de *metodologie științifică* care apar în fața acestor științe pe măsura specializării și dezvoltării lor, a desprinderii lor de filozofie.

De altfel, însăși sarcina dezvoltării continue a materialismului istoric va determina recunoașterea — și tratarea ca atare — a sociologiei marxist-leniniste ca știință de sine stătătoare. Este semnificativ, în acest sens, faptul că necesitatea studierii complexității fenomenelor sociale contemporane a impus pe scară largă ideea organizării cercetărilor sociologice concrete, care pot contribui la descrierea și analiza unor fenomene sociale individuale sau particulare. Aceste cercetări sociologice monografice sînt eficiente numai în măsura în care ne ajută să dezvăluim esența fenomenelor sociale.

Într-adevăr, dezvăluirea esenței proceselor sociale proprii orînduiri socialiste, a fenomenelor contemporaneității în ansamblul lor, nu este posibilă prin simpla descriere și analiză a unor manifestări individuale ale acestor fenomene. Pentru a evita pericolul empirismului, pentru a cunoaște esența cea mai profundă a fenomenelor sociale, este necesară studierea lor unitară, la nivelul orînduirii privite în ansamblul ei, studierea relațiilor dintre fenomenul dat și celelalte procese sociale, ceea ce nu se poate surprinde decît pe o scară mai amplă, prin ridicarea de la individual și particular la general, prin cuprinderea acestor cercetări în cadrul adecvat al sociologiei marxist-leniniste.

Recunoscînd sociologia marxist-leninistă ca știință de sine stătătoare, nu înseamnă că putem fi de acord cu punctul de vedere al savantului german J. Kuczynski, care, în articolul *Legile sociologice* publicat în revista „Voprosî filozofii" nr. 5 din 1957, consideră că în obiectul materialismului istoric ar intra numai „relațiile dintre sfera societății în ansamblu și sferele naturii și gîndirii", excluzînd din sfera acestora „relațiile dintre părțile sferei sociale și una din celelalte două sfere, sau relațiile dintre diferitele părți ale sferei sociale" [1].

[1] J. Kuczynski, *Legile sociologice*, în „Voprosî filozofii", 1957, nr. 5, p. 101.

În afara faptului că delimitarea propusă este arbitrară, deoarece relația dintre societate și gîndire, de pildă, este la drept vorbind o relație între diferite părți ale sferei sociale, după cum relația dintre societate și natură, care se materializează în producția socială, este de neconceput fără raporturile dintre diferite părți ale sferei sociale —, acest punct de vedere duce, în fond, la golirea materialismului istoric de conținutul său, deoarece explicarea științifică a dialecticii dezvoltării sociale nu poate fi făcută fără dezvăluirea conținutului legilor generale ale societății, fără pătrunderea tot mai profundă a trăsăturilor comune, generale pentru diferitele categorii de fenomene sociale. În această ordine de idei, este suficient să reamintim aici că rezolvarea științifică a problemei raportului dintre existența socială și conștiința socială — problema fundamentală a materialismului istoric — implică elucidarea atît a raportului complex dintre societate și natură, cît și a raporturilor dintre laturile principale ale vieții sociale.

În concluzie, se poate conchide că sociologia marxist-leninistă studiază diferitele orînduiri sociale ca organisme unitare, legile lor specifice și interacțiunea acestora cu legile generale ale dezvoltării sociale, procesele și fenomenele sociale care determină conținutul propriu al fiecărei formațiuni sociale, trăsăturile specifice ale dezvoltării lor, studiază practica luptei revoluționare a maselor în diferite condiții istorice. Nucleul, domeniul principal al sociologiei marxist-leniniste, este comunismul științific care studiază procesul transformării revoluționare a societății capitaliste și al construirii orînduirii comuniste, care generalizează practica luptei revoluționare a clasei muncitoare și a maselor largi populare pentru răsturnarea capitalismului și victoria comunismului. Sociologia marxist-leninistă, cu domeniul ei principal — comunismul științific —, este instrumentul nemijlocit al proletariatului în transformarea revoluționară a societății.

Specificul sociologiei marxist-leniniste ca știință teoretică generală constă în faptul că ea nu studiază generalul cu sfera cea mai largă din domeniul vieții sociale; studierea dialecticii dezvoltării sociale, a legilor generale ale vieții sociale face parte integrantă din obiectul filozofiei marxiste, respectiv al materialismului istoric. Această caracteristică decurge din însăși esența vieții sociale de a fi o treaptă superioară, de o complexitate deosebită, a dezvoltării relațiilor obiective, în care legile generale ale dezvoltării materiei se manifestă în forme specifice în raport cu toate celelalte forme ale mișcării materiei, ceea ce face ca dialectica dezvoltării sociale, deși este un caz particular al dialecticii materialiste, să fie o parte inseparabilă a rezolvării științifice, materialiste a problemei fundamentale a filozofiei.

Din cele de mai sus rezultă totodată legătura indisolubilă, nemijlocită dintre materialismul istoric și sociologia marxist-leninistă, legătură care merge pînă la o întrepătrundere parțială. Baza acestei legături rezidă, pe de o parte, în faptul că procesul general al dezvoltării sociale, care formează obiectul materialismului istoric, fiind rezultatul interferenței legilor generale ale dezvoltării sociale cu legile specifice ale fiecărei formațiuni sociale, nu poate fi studiat decît cu ajutorul nemijlocit al rezultatelor obținute

de sociologia marxist-leninistă, iar pe de altă parte în faptul că esența fiecărei orînduiri sociale, legile lor specifice nu pot fi studiate decît pe baza teoriei generale a dezvoltării sociale, a materialismului istoric. Această legătură indisolubilă cu filozofia marxistă imprimă sociologiei marxist-leniniste caracterul ei profund științific, o opune o dată mai mult sociologiei burgheze, neștiințifice, care, departe de a se situa deasupra oricărei filozofii, de a se rupe de orice influență a filozofiei, este ancorată în filozofia idealistă antiștiințifică, este întru totul tributară acesteia.

Unitatea dintre filozofia și sociologia marxist-leninistă reflectă unitatea internă a științei marxist-leniniste, faptul că ea reprezintă un sistem închegat și armonios de idei filozofice, economice și social-politice.

Spre deosebire deci de cei care identifică într-o formă sau alta materialismul istoric cu sociologia, considerăm că există, creată fiind de clasicii marxism-leninismului, o sociologie marxist-leninistă ca știință de sine stătătoare, care este o *știință nefilozofică*, al cărei domeniu principal îl constituie comunismul științific, ce se ocupă cu elaborarea căii și mijloacelor transformării revoluționare a societății capitaliste și ale construcției comunismului.

MUNCĂ, LIMBAJ, GÎNDIRE

DE

HENRI WALD

Concepția materialist-dialectică asupra lumii ne arată cum se mișcă materia și cum, ajunsă la înălțimea practicii sociale, începe să se autocunoască. Omul este singura ființă muncitoare, vorbitoare și gînditoare. Munca, limbajul și gîndirea apar și se dezvoltă împreună, intercondiționîndu-se reciproc. Munca, limbajul și gîndirea sînt deci „concrescute", crescute laolaltă, adică participă la același concret : *omul*.

„Datorită conlucrării dintre mînă, organele vorbirii și creier nu numai la fiecare individ în parte, dar și în cadrul societății, oamenii au dobîndit capacitatea de a executa operații din ce în ce mai complicate, de a-și fixa scopuri din ce în ce mai înalte și de a le atinge. Munca însăși devenea din generație în generație alta, mai perfecționată și mai multilaterală" [1].

Gîndirea este nemijlocit legată de muncă și limbaj. Atrăgînd atenția că „în mașină se materializează rezultatele gîndirii umane" [2], P. V. Kopnin subliniază că „oricît ar fi de «inteligente», mașinile vor rămîne numai un mijloc material al activității teoretice umane" [3].

Cei care identifică operațiile *materiale* ale „creierului electronic" cu operațiile *ideale* ale gîndirii umane uită că gîndirea umană este un proces *social* care presupune deopotrivă și munca și limbajul. Însă în procesul formării și dezvoltării omului, munca este primordială față de limbaj și gîndire, iar limbajul este primordial față de gîndire. Nici o clipă n-a existat muncă fără limbaj și gîndire. Nici limbajul n-a existat vreodată fără gîndire. Dar primordialitatea muncii față de limbaj și a limbajului față de gîndire n-a însemnat niciodată anterioritate în timp, ci determinare înăuntrul aceleiași unități. Trecerea de la animalitate la umanitate

---

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, E.S.P.L.P., București, 1954, p. 176.

[2] P. V. Kopnin, *Noțiunea de gîndire și cibernetica*, în „Probleme de filozofie", 1961, nr. 2, p. 117.

[3] *Ibidem*.

înseamnă trecerea de la adaptarea spontană a animalului la mediu, la transformarea conștientă a mediului de către om. Animalele nu pot transforma mediul înconjurător decît în mod spontan, prin simpla lor viețuire. Printr-un sistem mai mult sau mai puțin complex de reflexe condiționate, care oglindesc lucrurile, relațiile și procesele din natură în individualitatea lor, activitatea animalelor nu poate depăși adaptarea. Reflexele asemănătoare ale animalelor față de diferite lucruri ale aceluiași gen sînt nemijlocit determinate de însușirile individuale asemănătoare ale lucrurilor care aparțin aceluiași gen. Animalele nu pot reflecta ceea ce nu este accesibil simțurilor. Ele nu pot oglindi decît ceea ce este sensibil. Însă variabilitatea însușirilor individuale și a reflexelor prin care le răspunde organismul nu îngăduie decît adaptarea. Ceea ce este general, esențial și necesar în lucruri rămîne dincolo de limitele pe care le poate atinge reflectarea de care sînt capabile animalele.

Numai omul poate transforma genul unor lucruri, numai el poate făuri noi genuri de lucruri. A munci înseamnă a schimba însușirile individuale ale unor lucruri de un anumit gen pentru a obține lucruri de un alt gen. Munca înseamnă trecerea unor lucruri dintr-un gen într-altul printr-o intervenție directă, sensibilă, materială asupra însușirilor lor individuale. Munca presupune deci atît cunoașterea genului din care fac parte lucrurile ce urmează să fie transformate, cît și a genului din care vor face parte ele după ce vor fi fost transformate. Cunoașterea generalului este, așadar, principalul rezultat și totodată principala condiție a muncii.

Numai omul poate munci, deoarece numai el este în stare să identifice genul din care fac parte diferitele lucruri. Întrebîndu-se „care este trăsătura caracteristică ce deosebește ceata maimuțelor de societatea omenească" [1], Fr. Engels răspunde : „*Munca*" ! [2]. Spre deosebire de animale, „omul nu intră în raport cu natura numai prin faptul că este și el însuși natură, ci în mod activ, prin muncă și tehnică" [3], notează Antonio Gramsci.

Subliniind că „în muncă rezidă nemurirea omenirii" [4], documentele Congresului al XXII-lea al P.C.U.S. precizează că țelul comuniștilor este „să elibereze pe oameni nu de muncă, ci de exploatarea muncii lor" [5].

Intervenția oamenilor în mersul lucrurilor nu este posibilă fără cunoașterea generalului din lucrurile individuale, adică fără cunoașterea acelor însușiri care, fiind esențiale, aparțin cu necesitate tuturor lucrurilor de același gen, deci fără cunoașterea a ceea ce este relativ constant în lucruri. Oamenii nu se pot apuca de treabă înainte de a stabili în minte ceea ce au de făcut. Or, tocmai *stabilitatea* generalului din lucruri permite *stabilirea* în minte a ceea ce trebuie făcut. Izbutind să reflecte generalul, oamenii au reușit să se deslipească de individualitatea lucrurilor și să

---

[1] K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. II, ed. a II-a, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 85.
[2] *Ibidem*.
[3] Antonio Gramsci, *Œuvres choisies*, Ed. soc., Paris, 1959, p. 52.
[4] N. S. Hrușciov, *Raportul de activitate al C. C. al P.C.U.S., prezentat la Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, Ed. politică, București, 1961, p. 161.
[5] N. S. Hrușciov, *Cu privire la Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, Ed. politică, București, 1961, p. 113.

realizeze între ei și natură distanța necesară procesului de muncă. De îndată ce au început să oglindească latura relativ constantă a lucrurilor în veșnică schimbare, oamenii și-au creat posibilitatea să „stea pe gînduri", adică să-și fixeze țelurile, să proiecteze, să-și precizeze intențiile, să-și planifice acțiunile. Munca este în primul rînd, „activitatea îndreptată asupra unui scop" [1], subliniază Marx. Spre deosebire de animale, care sînt tîrîte de mersul necontenit al lucrurilor, oamenii, datorită cîștigării treptate a capacității de a reflecta generalul, devin în stare să-și amîne acțiunea asupra lucrurilor, pentru a o pregăti mai temeinic, pentru a-i asigura o mai mare eficiență. Ființele care n-au decît simțuri sînt sclavele naturii. Stăpîni ai naturii nu pot fi decît ființele raționale. Prin simțuri, oamenii au continuat să fie sclavii naturii, dar prin rațiune ei au devenit stăpînii naturii.

Spre deosebire de animale, oamenii nu se mulțumesc numai cu ceea ce se găsește în natură. Lenin sublinia că „lumea nu satisface pe om și omul se hotărăște să o schimbe prin acțiunea lui" [2].

În procesul muncii, unitatea materială dintre individual și general a determinat unitatea spirituală dintre senzorial și rațional. Cunoașterea umană trece printr-un salt calitativ de la oglindirea senzorială a individualului la reflectarea superioară rațională a generalului. Omul se străduiește să știe ce este lucrul care îi cade sub simțuri. Altfel nu poate acționa în cunoștință de cauză asupra lui. Saltul calitativ prin care el descoperă esența fenomenelor asupra cărora este nevoit să acționeze este rezultatul unui proces complex, în cursul căruia cunoașterea străbate dincolo de diferitele însușiri individuale ale lucrurilor de același gen și chiar dincolo de însușirile lor individuale asemănătoare. Munca este aceea care împinge cunoașterea pînă la reflectarea esențialului. Fără dezvăluirea esenței, oamenii n-ar ști nici ce sînt lucrurile și nici în ce ar putea fi ele transformate.

Însă la început, încă proaspăt desprinși din antropoide, oamenii nu au urmărit în mod conștient descoperirea esenței lucrurilor. Ei au ajuns s-o descopere mai tîrziu, în mod spontan, sub presiunea continuă a practicii sociale.

1. UNEALTA

Oamenii au reușit să se distanțeze de aspectul individual al lucrurilor și să reflecte ceea ce este general în ele, plasînd între ei și mediul înconjurător un obiect necunoscut pînă atunci în dezvoltarea materiei : *unealta*. Unealta are o serie de proprietăți fundamentale, care au făcut din ea principala pîrghie a dezvoltării omului. Unealta este un fragment de natură pe care omul l-a desprins din mediul său înconjurător și l-a așezat între el și restul naturii, ca pe o forță în stare să-i sporească puterea asupra naturii, ca pe o punte pe care cunoașterea a izbutit să treacă de la oglindirea senzorială a fenomenului la reflectarea rațională a esenței. Spre

[1] K. Marx, *Capitalul*, Ed. P.C.R., București, 1947, p. 186.
[2] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 178.

deosebire de toate celelalte obiecte folositoare pe care natura le-a oferit oamenilor, unealta este un mijloc de producție și nu un bun de consum. Ea este mereu perfectibilă, sporind, cu o viteză crescîndă, puterea oamenilor asupra mediului lor înconjurător. „Așa cum pămîntul este magazia sa primitivă de provizii, tot așa el este arsenalul său primitiv de mijloace de muncă. El îi furnizează, de exemplu, *piatra* pe care o aruncă, cu care freacă, strivește, taie etc." [1].

Desprinderea, păstrarea, folosirea și perfecționarea uneltelor au fost din capul locului operații sociale, care s-au desfășurat în colectiv. „...Nici primul topor de piatră, nici primul coș împletit, nici primul paravan și nici prima mantie de blană n-au fost rodul minții unui singur om. Toate aceste invenții au fost verigile unui lanț făurit prin desăvîrșirea treptată a experienței multor generații de plăsmuitori necunoscuți, toate au fost rodul multor încercări dintre cele mai felurite. Am greși dacă am crede că orice om preistoric era un geniu, înzestrat cu darul de a plămădi prin propriile-i puteri orice lucru trebuincios" [2], ne avertizează Julius E. Lips.

Cu ajutorul *aceleiași* unelte, *diferiți* oameni făceau *diferite* lucruri de *același* gen. Identitatea uneltei, determinată de identitatea lucrurilor, a îndreptat mereu gîndirea către identitatea lucrurilor supuse transformării. Identitatea uneltei a mijlocit stabilirea legăturii dintre identitatea lucrurilor și conceptul care o reflectă. „Gîndirea reflexivă începe din momentul în care se săvîrșește, cel puțin în mod ideal, separarea uneltei de act; unealta devine de acum încolo o idee..." [3], scrie Daniel Essertier. Lui Essertier nu-i este limpede procesul prin care, în muncă, unealta, mereu aceeași, începe să se distingă de diferitele lucruri asupra cărora acționează și prilejuiește astfel formarea unei idei care reflectă identitatea acestor diferite lucruri. Precizînd deosebirea calitativă dintre materialitatea uneltelor și logicitatea ideilor, Ath. Joja subliniază că „uneltele materiale au permis apariția uneltelor logice" [4]. Însăși identitatea uneltei este determinată de identitatea lucrurilor asupra cărora este menită unealta să acționeze. Însușirile esențiale ale uneltelor trebuie să corespundă însușirilor esențiale ale lucrurilor asupra cărora își vor exercita acțiunea aceste unelte. Unealta nu poate nici să se separe de act și nici să devină o idee. Ea este un obiect a cărui identitate apare în contrast cu diversitatea lucrurilor făurite cu ajutorul ei, indicînd astfel identitatea acestora. „Unealta — scrie André Varagnac — este ideea concretă a unui mecanism; orice utilaj este o școală de logică" [5]. Într-adevăr, unealta este și concretizarea unei idei, care, oglindind identitatea diferitelor lucruri de același gen, vizează nu numai trecutul și prezentul, ci și viitorul, nu numai posibilitățile realizate, ci și pe cele realizabile și, prin aceasta, orice unealtă concentrează în ea logica transformării unui anumit gen de lucruri.

---

[1] K. Marx, *Capitalul*, p. 187.

[2] Julius E. Lips, *Obîrșia lucrurilor*, Ed. științifică, București, 1958, p. 165.

[3] D. Essertier, *Les formes inférieures de l'explication*, Alcan, Paris, 1927, p. 39.

[4] Ath. Joja, *Studii de logică*, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 380.

[5] André Varagnac, *L'homme avant l'écriture*, Colin, Paris, 1959, p. 62 : "Evoluția tehnicii era pătrunsă de logică; fără de care însăși această evoluție n-ar fi avut loc" (A. Varagnac, *ibidem*).

2. GÎNDIREA

Faptul că unealta nu este un bun de consum, ci un mijloc de producție perfectibil la nesfîrșit, determină principala trăsătură distinctivă a omului : *intenționalitatea* sa. Numai la nivelul practicii sociale determinismul se manifestă și sub forma superioară a scopurilor. „Știința — subliniază Georges Cogniot — consideră că numai omul își propune scopuri ; numai el manifestă o finalitate intențională (fiind, de altfel, determinat el însuși de către condițiile obiective ale existenței sale)" [1].

Intenționalitatea este proprietatea pe care o au ideile, oglindind generalul din lucruri, de a indica acțiunile viitoare prin care oamenii pot să transforme posibilul în real. La nivelul muncii umane, scopul este un *efect dorit*, iar efectul este un *scop îndeplinit*. Scopul este singura modalitate a viitorului de a face parte din prezent. Intenționalitatea este în același timp o *previziune* a viitorului și o *fandare* în viitor. Ideea s-a format de la început ca un *proiect de muncă*. „Cînd ne gîndim la o mișcare — spune Pavlov —, executăm de fapt această mișcare în mod *abortiv*" [2]. A gîndi înseamnă a schița deja gestul proiectat. Referindu-se la intervalul de timp care există, în activitatea umană, între gîndul despre o faptă și înfăptuirea ei, Pierre Janet scrie : „La un stadiu psihologic superior, un act foarte important se va plasa în acest interval de suspensiune, este vorba de ansamblul actelor intenționale" [3]. Deși îi scapă deosebirea calitativă dintre „inteligența" animalelor și rațiunea umană, Janet își dă seama de legătura intimă dintre gîndire și muncă. Tocmai această legătură este, în fond, vizată de el cînd precizează că „în acest interval între reprezentarea actului terminat și adevărata consumare a actului se plasează, la unele ființe puțin mai evoluate decît cele precedente, o nouă acțiune, care mi se pare de ordin intelectual elementar și care poate fi numită actul producției" [4]. Identitatea, invarianța, intenționalitatea și reversibilitatea formelor logice se cristalizează prin repetarea diferitelor acțiuni ireversibile asupra lucrurilor. Așa cum au dovedit experiențele lui Jean Piaget, operațiile ireversibile asupra lucrurilor se transformă, la un moment dat, prin coordonarea socială a acțiunilor, în operații reversibile asupra ideilor [5]. Respingîndu-i tendința de a dizolva gîndirea în limbaj, trebuie să remarcăm însă că Paul Guillaume are dreptate cînd afirmă că „ideea este mai întîi o lege a acțiunii, o atitudine, o metodă ; mai tîrziu devine lege a limbajului" [6]. Înainte de a deveni legi ale corectitudinii gîndirii, cele mai generale raporturi din realitate au fost legi ale practicii. De-a lungul istoriei, practica socială a mijlocit de miliarde de ori contactul dintre gîndire și cele mai generale însușiri și raporturi din realitate. Oamenii au fost nevoiți să *facă* în mod corect nenumărate lucruri

---

[1] Georges Cogniot, *La religion et la science*, Ed. soc., 1960, p. 6.
[2] I. P. Pavlov, *Opere alese*, Ed. Acad. R.P.R., vol. II, 1951, p. 158.
[3] Pierre Janet, *Les débuts de l'inteligence*, Flammarion, Paris, 1935, p. 154.
[4] *Ibidem*, p. 194.
[5] Cf. Jean Piaget, *Essai sur les transformations des opérations logiques*, P.U.F., Paris, 1952, p. 212.
[6] Paul Guillaume, *Manuel de psychologie*, P.U.F., Paris, 1957, p. 247.

de același gen pînă ce au ajuns să reflecte genul și să se poată *gîndi* la el în mod corect.

Dar contactul omului cu natura nu este mijlocit numai de unelte, ci și de raporturile sociale. Practica umană a fost din primul moment socială. De-a lungul mileniilor, oamenii au luptat cu natura în și prin societate. Ei au început să cunoască lumea în și prin practica socială. „Privirea logică pe care omul o aruncă în sfera naturii care-l înconjoară nu poate ajunge acolo fără a străbate sfera socialului" [1], arată Ion Banu. Mediul înconjurător nu poate fi privit decît prin intermediul socialului, deoarece „mediul social este, în raport cu omul, învelișul cel mai apropiat lui" [2].

Or, tocmai socialul, munca în colectiv a cerut imperios cunoașterea și transmiterea cunoașterii generalului din lucrurile individuale asupra cărora urma să se exercite practica socială.

3. LIMBAJUL

Senzațiile, percepțiile și reprezentările, pe de o parte, emoțiile, sentimentele și pasiunile, pe de altă parte, oglindind individualitatea vremelnică a lucrurilor, sînt și ele strict personale și trecătoare, netransmisibile ca atare și fără importanță hotărîtoare pentru muncă. Practica socială are nevoie de planuri de muncă stabile și transmisibile. Practica socială a determinat formarea gîndurilor, aceste structuri intenționale relativ stabile și unanim-comunicabile. Muncind împreună, oamenii au fost nevoiți să comunice și celorlalți ce au aflat despre esența fenomenelor pe care se străduiau să le transforme [3]. Făurit de oameni în primul rînd ca mijloc de comunicare, indispensabil muncii în colectiv, limbajul participă, totodată, în mod nemijlocit, la însăși formarea ideilor. Prin limbaj, oamenii au devenit în stare să gîndească, adică să folosească și în sinea lor cunoștințele transmise celorlalți. Practica socială a dat oamenilor posibilitatea să reflecte generalul, dar această posibilitate s-a transformat în realitate, deoarece practica socială a determinat și apariția limbajului, fără de care este imposibilă formarea gîndurilor. Deci, muncă, limbaj, gîndire [4].

Oamenii primitivi, folosind același complex sonor articulat, după cum foloseau aceeași unealtă, în toate împrejurările asemănătoare, au început să descopere însușirile generale ale lucrurilor. Paul Lafargue arată cum, „puțin cîte puțin, copilul și omul primitiv transportă numele și ideea privind primele persoane și lucruri pe care le-au cunoscut asupra tuturor persoanelor și lucrurilor care au cu ele asemănări reale sau fictive" [5].

---

[1] Ion Banu, *Aprecierea critică a momentului socratic* ..., în *Studii clasice*, II, 1960, p. 105.

[2] *Ibidem*, p. 105.

[3] „A vorbi înseamnă în parte a mima, înseamnă a acționa încă. Limbajul este mai întîi, și el rămîne multă vreme, o reproducere prescurtată a actului" (D. Essertier, *op. cit.*, p. 40).

[4] „... Capul cel mai abstract nu poate gîndi fără să se servească de cuvinte, fără să-și vorbească mental, dacă nu chiar verbal, ca copiii și mulți adulți care murmură ceea ce gîndesc" (Paul Lafargue, *Le déterminisme économique de Karl Marx*, Paris, 1909, p. 79).

[5] P. Lafargue, *op. cit.*, p. 86.

Nu le-a fost de loc ușor oamenilor primitivi să identifice lucrurile din natura înconjurătoare. La început, cînd munca lor se afla mai mult în faza de consum al darurilor naturii, cînd se îndeletniceau mai ales cu culesul, pescuitul și vînătoarea, oamenii primitivi identificau tot ceea ce depășea raza lor de acțiune cu ajutorul unor idei sincretice, care oglindeau global, indistinct, grupuri mari de lucruri, aparținînd unor genuri diferite, dar avînd una sau mai multe însușiri comune, de cele mai dese ori cu totul întîmplătoare. În această fază, oamenii nu disting încă nici societatea de natură și nici pe fiecare individ de colectivitatea din care face parte.

„Oamenii nu ajung decît încet să se deosebească de semenii lor; cele trei pronume personale n-au putut exista decît după nașterea unui plural și ideea unui pronume subiect a fost ultima care s-a format. Verbul se pare că a fost la început puțin deosebit de genetiv"[1], scria A. H. Sayce. De altfel, el este de părere că verbul se formează ultimul. „În limbile polineziene, verbul n-a ajuns niciodată să se formeze"[2], notează el. Într-adevăr, oamenilor le-a trebuit multă vreme pînă să distingă *însușirile* obiectelor de *obiectele* care au aceste însușiri, *acțiunea* obiectelor de *obiectele* care acționează, *relațiile* dintre obiecte de *obiectele* care se află în aceste relații. De aceea le-a trebuit tot atîta vreme pînă să identifice lucrurile în mod autentic, pe baza descoperirii genului din care fac parte. Mulți cercetători, confundînd ideile sincretice cu cele abstracte, îi laudă pe primitivi pentru o capacitate de abstractizare și generalizare pe care n-au avut-o. „O altă dovadă că în dialectele acestor triburi există o forță abstractivă și generalizatoare este că ele formează cuvinte cu ajutorul unei rădăcini evocînd un aspect foarte general al diverselor obiecte desemnate prin aceste cuvinte. Astfel, în limba tribului Pitta-Pitta, rădăcina *pi* se găsește în cuvinte desemnînd ființe sau lucruri care se mișcă în aer; pasăre (în general), șoim, fulger, bumerang, lună, stea"[3]. „*Pi*" exprimă însă o idee sincretică, nu una generală.

Cîtă vreme practica socială se desfășoară la un nivel scăzut, uneltele fiind încă rudimentare, nu apare nici interesul față de însușirile generale ale lucrurilor. Ideile rămîn încă strîns legate de sensibilitate. Limbajul primitivilor este deosebit de concret. El este mai curînd o descriere întovărășită de cele mai multe ori de gesturi. Primitivul denumește diferite obiecte de același gen, ori de cîte ori îl izbește o altă însușire a obiectului. Drumul pe care a mers gîndirea de la ideile sincretice la cele generale a străbătut imensa pădure de idei particulare. Gîndirea a ajuns să dezvăluie însușirile generale ale tuturor lucrurilor de același gen, pornind de la constatarea însușirilor constante ale fiecărui lucru în parte. Primitivii sînt mult mai atenți la individual decît la general. Unii au cuvinte diferite pentru aceeași culoare ori de cîte ori se află în fața unor obiecte diferite care au aceeași culoare. Într-o asemenea limbă, cuvîntul care înseamnă „cenușiul calului" este altul decît cuvîntul care înseamnă „cenușiul raței'. Alții au cîte un cuvînt pentru fiecare varietate de salcîm dar le lipsește cuvîntul „arbore".

[1] A. H. Sayce, *Principes de philologie comparée*, Paris, 1884, p. 213.
[2] *Ibidem*, p. 213.
[3] Olivier Leroy, *La raison primitive*, Alençon, 1957, p. 105.

M. O. Kosven ne informează că „în limba eschimoșilor există aproape douăzeci de cuvinte pentru definirea gheții și a feluritelor ei stări de formare și topire; la triburile agricole ale indienilor nord-americani, la care cultivarea porumbului avea o mare însemnătate economică, existau vreo zece cuvinte care definesc această plantă în diferite perioade de creștere" [1].

„În limba maori, de exemplu, există 44 de nume pentru diferite tipuri de coșuri împletite" [2].

Îngustimea orizontului de muncă din acele îndepărtate vremuri, cînd oamenii abia se dezlipiseră de individualitatea lucrurilor, a determinat caracterul plastic și metaforic al primelor cuvinte. Paul Lafargue este îndreptățit să afirme că „...metafora este una din principalele căi prin care abstracția pătrunde în capul omului" [3]. Carlyle spunea că „limbajul este tezaurul metaforelor uzate" [4].

Pe măsură ce faza de producție a muncii a devenit precumpănitoare față de faza ei de consum, oamenii trecînd la domesticirea animalelor, la păstorit, la agricultură și meșteșugărie, practica socială a început să cuprindă în sfera ei de acțiune o masă din ce în ce mai mare de lucruri, dînd oamenilor posibilitatea să dezvăluie însușiri din ce în ce mai generale ale lucrurilor și să-și formeze astfel idei din ce în ce mai generale [5]. Distanța dintre ideile extrem de particulare ale primitivului și ideile maxim de generale ale comtemporanului măsoară cu cît a sporit puterea oamenilor asupra naturii și societății. Înălțarea spre idei din ce în ce mai generale echivalează cu sporirea puterii oamenilor asupra genurilor de lucruri vizate de acele idei.

Pentru practica socială, superioritatea unor idei mai generale asupra unor idei mai puțin generale este incontestabilă. Apelul la concret, lansat de materialismul dialectic, nu se împotrivește ideilor abstracte, ci izolării lor de concret, prin ipostazierea lor și separarea unora de altele.

4. ADEVĂRUL FORMELOR ȘI LEGILOR LOGICE

Prin intermediul practicii sociale, însăși natura imprimă însușirile și relațiile ei cele mai generale în mintea oamenilor. Și tot natura este aceea care controlează, în decursul procesului de muncă, respectarea însușirilor și raporturilor ei de maximă generalitate. Practica socială a fost aceea care a făcut și posibilă și necesară fixarea în forme logice a reflectării celor mai generale însușiri și raporturi din lumea reală. Formele logice structurează reflectarea lucrurilor, dar iau naștere în societate. Esența socială a formelor logice constă în faptul că, oglindind realitatea în maxima

---

[1] M. O. Kosven, *Introducere în istoria culturii primitive*, Ed. științifică, 1957, p. 122.
[2] *Etnografia continentelor*, Ed. științifică, București, 1959, p. 117.
[3] P. Lafargue, *op. cit.*, p. 88.
[4] A. H. Sayce, *op. cit.*, p. 265.
[5] André Varagnac subliniază că „*fabricarea unui lucru destinat fabricării* a deschis o cale cu totul diferită : aceea a operațiilor mecanice guvernate de legi inteligibile" (*op. cit.*, p. 62).

ei generalitate, orice idee este un răspuns la o întrebare pusă de munca în colectiv.

Intenționalitatea, stabilitatea relativă, universalitatea și comunicabilitatea sînt tocmai însușirile pe care societatea le cere ideilor pentru a se putea dezvolta.

De esența socială a logicii și-au dat seama și adversarii luciditătii. După părerea lor, spiritul logic „reprezintă invazia conștiinței colective în conștiința individuală" [1].

Însă, împotriva sociologismului care susține că formele logice își au fundamentul în societate — *principia fundatur in civitate* —, Ath. Joja replică : „*Mediante civitate, principia fundatur in re*" [2].

Într-adevăr, prin gîndirea logică omul izbutește să se depășească, să treacă dincolo de individualitatea sa, să participe la practica socială, să stabilească legătura atît cu generațiile din trecut, cît și cu cele din viitor. După cum spune D. P. Gorski, „nu este posibilă o situație în care fiecare om să identifice obiectele în felul său, o generație să le identifice într-un mod, iar alta într-un mod diferit" [3]. Asigurînd formarea și continuitatea dezvoltării ideilor, limbajul conservă și aprovizionează practica socială cu toate victoriile cunoașterii omenești.

Limbajul este magazia de idei a practicii sociale. Societatea nu are nevoie să rețină felul strict personal în care vede un anumit lucru fiecare individ în parte. Ei îi trebuie numai reflectarea generalului, fixată într-o formă stabilă și comunicabilă. Societatea este direct răspunzătoare de faptul că omul nu mai este un individ aservit aparențelor sensibile. *Ea* l-a ajutat să se ridice deasupra lor și să le domine.

„Această idee că verdele meu nu este verdele vecinului meu — scrie Andréa Galimberti — este mai subtilă decît apare la prima vedere și ceea ce trebuie să ne alarmeze în această privință este că nu poate fi expusă în termeni lingvistici fără să devină contradictorie. De fapt, verdele este într-adevăr ceea ce nu este nici verdele meu și nici verdele vecinului meu !" [4]. Evident nu e nimic alarmant în faptul că limbajul nu poate înregistra decît conceptul de verde și nu imaginile pe care le are fiecare privitor în parte. Limbajul păstrează numai ceea ce este „socialmente necesar". Exagerînd unitatea dintre noțiune și cuvînt, Galimberti exagerează și contradicția dintre noțiune și realitate. După părerea lui, este „primejdios să se spună că conceptul ar fi un suflet fără corp și că viclenia spiritului nostru ar fi cea care i-ar da unul, atașînd fiecărui concept un nume pentru a putea fi repetat. Această idee ne-ar conduce să ne închipuim funcția limbajului într-un fel care nu e cel mai exact, deoarece pare să presupună că esența limbajului și funcția logică a conceptului sînt două lucruri

---

[1] Paul Masson-Oursel, *Mistique et logique*, în *Etudes bergsonniennes*, P.U.F., Paris, 1942, p. 60.

[2] Ath. Joja, *op. cit.*, p. 382. Cu alte vorbe, logicul se formează în societate, dar structurează reflectarea generalului din lucruri.

[3] D.P. Gorski, *Problema identității formal logice și dialectice*, în „Voprosî filosofii", 1960, nr. 8, p. 56.

[4] Andréa Galimberti, *Méthode, langage et société*, în „Rev. de mét. de mor.", 1960, nr. 2, p. 177.

diferite, ceea ce nu este așa" [1]. După ce reduce conceptele la cuvinte, devine imposibilă orice legătură între gîndire și realitate, între societate și restul naturii. „Aceste obiecte — scrie Galimberti — ale limbajului sînt ceea ce ne-am obișnuit de mult să numim *conceptele* noastre și conceptele nu sînt altceva decît metodele sociale ale inteligenței" [2]. Este adevărat că toate conceptele juste sînt tot atîtea metode sociale. Dar Galimberti nu spune o vorbă despre faptul că ele sînt metode sociale, deoarece *oglindesc esența lucrurilor* asupra cărora acționează societatea. Dacă se contestă conceptelor obiectivitatea conținutului lor, nu mai rămîne din cunoaștere decît „un limbaj coerent".

Cîtă vreme societatea nu se scindase în exploatați și exploatatori, oamenii vedeau mai mult identitatea dintre ei și natură decît diferența iar gîndirea era extrem de săracă în idei generale. Astăzi, cînd gîndirea este deosebit de bogată în idei generale, gînditorii ultimei clase exploatatoare din istorie nu mai au ochi decît pentru contradicția dintre societatea pe care o apără și natură, dintre ideile lor și mersul lucrurilor, dintre teoriile lor și ansamblul practicii sociale a omenirii contemporane. Primei clase sociale exploatate în stare să construiască o societate fără exploatare îi revine sarcina să conducă restabilirea, pe o treaptă superioară, a legăturii dintre societate și natură, dintre cele mai generale idei și cele mai generale însușiri ale lucrurilor, dintre teorie și practică.

Ivite pentru ca să lumineze calea practicii sociale, ideile, cînd sînt false, pot să și deruteze practica socială, frînînd istoria.

Creșterea independenței lor relative față de natură le-a permis oamenilor să-și întindă din ce în ce mai mult stăpînirea asupra naturii. Înălțîndu-se spre idei din ce în ce mai generale, oamenii au reușit să cuprindă în raza practicii lor sociale întinderi și adîncimi din ce în ce mai mari ale infinitului înconjurător [3]. Însă independența relativă, mereu sporită, a gîndirii față de realitate a făcut posibilă și eroarea. Oamenii pot și să mintă, prezentînd eroarea drept adevăr. Cei ce nu mai au adevărul de partea lor susțin chiar că limbajul a fost inventat de oameni pentru a-și putea ascunde gîndurile, iar gîndurile au fost zămislite de nevoia de a înșela. Pentru Clémence Ramnoux, de pildă, lucrul, gîndul și cuvîntul nu formează o unitate în diversitate. „Omul trăiește într-o luptă permanentă cu lucrul și cu cuvintele" [4], crede Clémence Ramnoux.

După părerea ei, limbajul n-a oglindit niciodată legitatea lucrurilor prin gîndurile pe care le exprimă. „Omul grec al acestei vîrste arhaice — scrie ea — se sprijină pe discurs pentru a scăpa de fascinația lucrurilor și pe lucruri pentru a scăpa de fascinația cuvintelor" [5]. Numai că, de la

[1] Andréa Galimberti, *Méthode, langage et societé*, în „Rev. de mét. et de mor.", 1960, nr. 2, p. 177.

[2] *Ibidem*, p. 178—179.

[3] Cît de ridicule apar încercările unor ideologi ai reacțiunii de a prezenta minciuna ca pe un adevăr și adevărul ca pe o minciună!... „Demascînd ceea ce numește el „minciuna progresului", Maurice Vaussard ne asigură că traversările spațiilor interplanetare nu sînt altceva decît „cuceriri derizorii față de imensitatea cosmosului" (G. Cogniot, *op. cit.*, p. 4). Slabă consolare în fața creșterii nețărmurite a puterii oamenilor asupra naturii.

[4] Apud Jean Wahl, *Une étude sur la pensée archaïque*, în „Rev. de mét. et de mor.", 1960, nr. 1, p. 94.

[5] *Ibidem*, p. 93.

început, omul s-a sprijinit pe „discurs" nu pentru a scăpa de fascinația *lucrurilor*, ci de fascinația *aspectului individual* al lucrurilor, iar pe lucruri el s-a sprijinit nu pentru a scăpa de fascinația *cuvintelor*, ci de fascinația erorilor.

Coșmarul filozofilor burghezi contemporani are trei părți constitutive : legitatea lucrurilor, a gîndurilor care o reflectă și a vorbelor care o aduc la cunoștința tuturor.

Există firește și idei false. Dar numai clasele ale căror interese sînt orientate în răspărul istoriei le cheamă în ajutor. Numai clasele decadente reacționare, contrarevoluționare cultivă ideile false și minciuna. Lupta victorioasă a adevărurilor, sprijinite de practică, împotriva erorilor, respinse de practică, l-a suit pe om pînă la înălțimea supremă a categoriilor și legilor filozofice. Ajunsă la nivelul categorial, gîndirea începe să devină conștientă de ea însăși, începe să se autocunoască. Logica este gîndirea care se gîndește. Abia acum devine gîndirea conștientă de formele și legile ei logice. Îndepărtate la maximum de lucrurile concrete și de sensibilitatea care le oglindește, categoriile rămîn numai conținutul de cunoaștere al formelor logice așa-zise „pure". De aceea, descoperind categoriile, gîndirea descoperă și conceptul ca formă logică. *Formele logice* nu sînt altceva decît *structura mentală* pe care o capătă, prin limbaj, reflectarea celor mai generale însușiri ale lucrurilor, iar *legile logice* sînt structura mentală pe care o capătă, tot prin limbaj, reflectarea celor mai generale *raporturi* dintre lucruri. Logicul este forma reflectării legicului. Logicul este structura formală a categoriilor și a legilor filozofice. Pentru a ajunge la categorii, gîndirea nu a fost nevoită să urce toate treptele din care este alcătuită scara noțiunilor. De altfel, numărul acestora este infinit.

Formele și legile logice, pe care omul le-a descoperit după ce a atins plafonul categorial[1] al gîndirii, au fost imprimate în gîndire încă de la început, cu prilejul formării, în practica socială, a primelor noțiuni. Logicul este condiția formală a oricărei cunoștințe. Orice concept trebuie să aibă o formă conceptuală, orice judecată are o structură judecațională și orice raționament are o structură raționamentală. Oglindind faptul că *orice* lucru are însușiri individuale și însușiri generale, noțiunea este forma logică necesară a oricărei cunoștințe care oglindește însușirile generale ale unor anumite lucruri individuale de același gen. Reflectînd autoraportul dintre individual și general, *judecata atributivă*, de pildă, este forma logică necesară a oricărei cunoștințe referitoare la autoraportul dintre un anumit lucru individual și genul din care face parte ; oglindind autoraportul dintre gen, specie și individ, *silogismul* este forma logică necesară a oricărei cunoștințe privitoare la autoraportul dintre un anumit lucru individual, care, aparținînd unei anumite specii, aparține și genului din care face parte acea specie ; reflectînd identitatea relativ stabilă a lucrurilor

[1] Expresia „plafonul categorial al gîndirii" nu are nimic transcendent sau transcendental în ea. Caracterul *suprem* al categoriilor rezidă în faptul că ele reflectă însușiri de *maximă* generalitate ale lucrurilor și nicidecum în vreo voință transcendentă sau în vreo incapacitate transcendentală. Descoperind categoriile, gîndirea se întoarce asupra ei însăși, dînd naștere logicii, ca știință.

în cadrul autodesvoltării lor absolute, legile elementare ale gîndirii logice — identitatea, noncontradicția, terțiul exclus și rațiunea suficientă — sînt o condiție necesară a corectitudinii oricărui proces de gîndire. Depășindu-le, gîndirea dialectică le respectă cu aceeași strictețe. Fiind deci un adevăr de maximă generalitate, logicul este acel minim de adevăr necesar oricărei cunoștințe. Formele logice nu sînt lipsite de conținut. Corectitudinea logică nu este altceva decît nivelul cel mai abstract al adevărului. Adevărul formal este structura logică a unor concepte cu o sferă maximă și cu un conținut minim. „De fapt — scrie S. L. Rubinștein, — așanumitul adevăr formal este o condiție prealabilă, un minimum al adevărului, care este totdeauna plin de conținut" [1]. Iar mai departe, orientîndu-și tăișul afirmației împotriva deductivismului formalist, continuă : „În locul termenilor nedefiniți, care figurează în calitate de termeni ai raporturilor generalizate ale sistemului deductiv, pot fi puse *diferite* obiecte, dar nu *nici unele*" [2]. *Adevărul formal* este cea mai înaltă *formă de adevăr*.

Acelora care se întreabă, rupți de practica socială a epocii contemporane, de ce mai avem nevoie de copia lucrurilor dacă sîntem în stare să stăpînim înșeși lucrurile, le răspundem : deoarece, în practică avem de-a face cu lucrurile în *individualitatea* lor, iar copiile le „copiază" numai esența. Corectitudinea copiilor este o condiție necesară a stăpînirii lucrurilor. A gîndi nu înseamnă a afirma sau a nega ceva despre copii, ci despre esența lucrurilor pe care copiile o reflectă. „Reflectările — scrie Lenin — pot fi copii fidele aproximative ale celor reflectate de ele ; ar fi absurd să se vorbească de identitate în acest caz" [3]. Copiile nu pot reflecta decît *unele* însușiri esențiale ale lucrurilor ; și deoarece lucrurile au *infinite* însușiri esențiale, drumul cunoașterii omenești spre adevărul absolut este „pietruit" cu infinite copii finite. Corectitudinea folosirii copiilor este, așadar, o condiție absolut necesară a mînuirii eficiente a „originalelor", a lucrurilor.

★

În ultimele decenii, munca, tehnica și practica revoluționară a clasei muncitoare au izbutit să pătrundă pînă la contradicțiile fundamentale ale realității. Mergînd pe drumurile lor proprii, științele particulare au atins unitatea contradictorie dintre spațiu și timp, continuu și discontinuu, cantitate și calitate, cauzalitate și finalitate, relativ și absolut, practică și teorie etc... Dialectica obiectului cercetat a impus omului de știință dialectica cercetării obiectului. Însă cei neînarmați cu dialectica materialistă s-au străduit să adapteze metoda lor metafizică la dialectica obiectului. Principiul metodologic idealist-subiectiv al complementarității între aspectele contrastante ale observațiilor noastre s-a născut din această încercare. Complementarismul încearcă însă nu să formuleze riguros științific unitatea contradictorie descoperită, ci să evite o presupusă contradicție lingvistică. „*Aporiile* sofiștilor greci, *insolublia* scolasticilor,

[1] S. L. Rubinștein, *Existență și conștiință*, Ed. științifică, București, 1960, p. 189.
[2] *Ibidem*, p. 191.
[3] V. I. Lenin, *Materialism și empiriocriticism*, Ed. P.M.R., București, 1948, p. 364.

antinomiile modernilor derivă din decalajul dintre limbaj și logică", pretinde neopozitivistul francez Louis Rougier [1]. Metodologia complementarității duce, așadar, la ascunderea contradicțiilor dinlăuntrul lucrurilor și nu la dezvăluirea lor. Unitatea dialectică reală dintre poziția unei microparticule și cantitatea ei de mișcare este redusă la un mod de exprimare care poate să încapă, în cele din urmă, în formulele unei logici metafizice. „Pentru o analiză care pătrunde atît de adînc cît putem să ne închipuim noi acum « poziția » și « cantitatea de mișcare », trebuie, în primul rînd, să nu fie « proprietăți » care aparțin lumii « exterioare », ci să fie ceva pe care îl exprimă gînditorul", scrie Percy W. Bridgman [2]. Dacă nu aparțin lucrurilor, ci expresiilor, proprietățile contradictorii pot fi înlăturate prin axiomatizare și formalizare. „Prima — explică François Le Lionnais — ne invită să căpătăm o conștiință clară și distinctă asupra celor mai simple noțiuni la care se reduc toate metodele, în așa fel încît să putem preciza regulele lor de asociere. A doua ne propune să căutăm un limbaj care să permită să se exprime fără contradicții, fără ambiguități și fără umplutură tot ceea ce aparține unei metode date" [3].

Derutați de eșecurile metodelor metafizice în fața dialecticii lucrurilor, unii oameni de știință se prăbușesc chiar în iraționalism, prosternîndu-se în fața „puterii transcendente", care, prin intermediul antinomiilor, îi avertizează că au atins limitele rațiunii umane...

Or, antinomiile nu reprezintă limitele limbajului și rațiunii umane, ci reflectă contradicțiile interne din lucruri. Prin muncă, dialectica naturii a dialectizat atît limbajul, cît și gîndirea. Munca, limbajul și gîndirea au apărut împreună, au evoluat împreună și continuă să se dezvolte împreună.

---

[1] Louis Rougier, *Les pseudo-problèmes*, în *La méthode dans les sciences modernes*, Paris, p. 298.

[2] Percy W. Bridgman, *Le domaine du microscopique et l'observateur*, în *op. cit.*, p. 125.

[3] François Le Lionnais, *Vers la mathématisation de la méthode scientifique*, în *op. cit.*, p. 333.

150 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI GHEORGHE BARIȚIU

DE

RADU PANTAZI

În mai 1962 se împlinesc 150 de ani de la nașterea cărturarului progresist transilvănean Gheorghe Bariţiu (1812—1893). Aniversările și comemorările marilor personalităţi, a căror operă și ale căror idei înaintate luminează istoria culturală a patriei noastre, sînt o mărturie vie a prețuirii acordate de statul socialist valorilor culturale ale trecutului, o ilustrare concretă a considerării lor în lumina învățăturii leniniste despre moștenirea culturală. În rîndurile gînditorilor înaintaţi, legaţi de popor prin activitatea și ideile lor, se numără și publicistul, istoricul și omul politic Gheorghe Bariţiu.

În îndelungata sa activitate de aproape șase decenii în condițiile Transilvaniei care gemea sub jugul imperiului habsburgic, Bariţiu a reflectat în atitudinea și în scrierile sale interesele vitale ale populației romînești de aici, în sensul luptei antifeudale și pentru eliberarea națională. Deși era legat de burghezia romînească, ideile sale avînd evidente limite de clasă și istorice, prin susținerea neabătută a luptei de eliberare socială de sub feudalism și de eliberare națională de sub asuprirea străină el exprima aspirațiile maselor populare în această direcție. V. I. Lenin sublinia că, în epoca prăbușirii feudalismului, „mișcările naționale devin mișcări de masă, atrăgînd în arena politică, într-un fel sau altul, toate clasele populației".

Născut la 12 mai 1812 în comuna Jucul de Jos de lîngă Cluj, G. Bariţiu devine, după terminarea studiilor, profesor la liceul din Blaj (1835) și apoi la Brașov (1836—1845).

În 1838, el întemeiază la Brașov „Gazeta de Transilvania" și „Foaia pentru minte, inimă și literatură", periodice care au jucat un mare rol în pregătirea ideologică a revoluției din 1848. În timpul evenimentelor din 1848, Bariţiu salută cu entuziasm desființarea iobăgiei, scriind cuvintele devenite celebre: „Piară-i și numele și toată suvenirea ei". Cu toate că a susținut în prima parte a anului 1848 colaborarea cu revoluția maghiară, el s-a depărtat de această poziție din cauza nerezolvării

de către guvernul maghiar a revendicărilor sociale și naționale drepte ale românilor transilvăneni, precum și datorită poziției burgheziei românești care tindea la cucerirea puterii politice.

După 1848, Bariţiu își continuă activitatea publicistică și politică, militînd pentru apărarea drepturilor poporului român. După ce, în 1850, guvernatorul militar [1] îi retrage dreptul de redactare al „Gazetei" și „Foii", el rămîne mai departe colaborator al acestora și editează succesiv „Calendarul pentru poporul românesc" (Brașov, 1852—1865) — în care militează pentru culturalizarea poporului, — „Transilvania" (Brașov și Sibiu, 1868—1889), — revistă de studii și documente istorice, — *Observatoriul* (Sibiu, 1878—1885), cotidian politic, economic, cultural progresist. În cadrul preocupărilor cultural-științifice ale lui Bariţiu, un loc însemnat îl ocupă activitatea în cadrul ASTREI („Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român"), al cărei prim secretar este de la înființarea acesteia (1861), fiind apoi ales, în 1887, președinte. Bariţiu a activat de asemenea intens în secția istorică a Societății Academice Române, apoi a Academiei Române, al căror membru a fost de la întemeiere; în 1893, este ales președinte al Academiei. Numeroasele studii istorice ale gînditorului transilvănean, interesante printr-o serie întreagă de idei avansate (studierea relațiilor sociale, rolul poporului în istorie etc.) culminează cu cele trei volume de *Părți alese din istoria Transilvaniei* (Sibiu, 1889—1891), operă care, deși vădește unele limite ale autorului (ca, de pildă, poziția reformistă, democrat-burgheză), conține multe aprecieri judicioase asupra evenimentelor analizate.

Concomitent cu activitatea culturală, Gheorghe Bariţiu a militat și pe tărîm politic. În toate acțiunile sale (de exemplu, ca deputat în dieta Transilvaniei și în senatul din Viena în perioada regimului constituțional), el a susținut de pe poziții democrat-burgheze drepturile sociale și naționale ale populației românești transilvănene.

După instaurarea dualismului austro-ungar, Bariţiu, ca unul dintre fruntașii partidului național român — partidul burgheziei românești radicale din Transilvania, — se numără printre inițiatorii tacticii pasive față de participarea la alegerile pentru dieta Ungariei. Această tactică vădea poziția de clasă a lui Bariţiu, dar, în condițiile date, ea nu însemna renunțarea la luptă politică, ci boicotarea alegerilor din cauza legii electorale nedemocratice, care nu permitea reprezentarea proporțională directă a populației românești transilvănene. Pentru românii din Banat, Crișana și Ungaria, unde legea electorală era ceva mai largă, Bariţiu și ceilalți oameni politici români înaintați, ca Vincențiu Babeș de pildă, preconizau participarea la alegeri. Tactica „pasivismului" nu convenea atunci guvernelor reacționare. Ca atare, Bariţiu a fost persecutat, intentîndu-i-se printre altele, două procese de presă.

---

[1] Între 1849 și 1860, în Transilvania, ca și în celelalte teritorii cotropite de habsburgi, a funcționat un sistem de guvernare absolutist, înlocuit în 1860 printr-un sistem constituțional „liberal" urmat apoi în 1867 de dualismul austro-ungar. Toate aceste regimuri n-au schimbat în esență nimic din caracterul imperiului habsburgic bazat pe asuprirea popoarelor.

Sfîrșitul vieții îl găsește pe G. Barițiu în aceeași activitate susținută culturală și politică, îndreptată, cu anumite limite, în direcția apărării intereselor poporului romîn.

Contribuția lui G. Barițiu în istoria gîndirii sociale și filozofice romînești constă, în primul rînd, în ideile sale avansate cu privire la critica feudalismului, problema națională, concepția despre istorie, critica unor curente retrograde.

Critica făcută de Barițiu feudalismului este multilaterală, temeinică. De reținut este sesizarea de către autor a esenței raporturilor orînduirii feudale, raportul dintre iobagi și stăpînitorii lor. Critica generală la adresa orînduirii feudale este completată prin denunțarea asupririi feudale în Transilvania. Barițiu a remarcat pe bună dreptate că aici sistemul iobăgist apăsa cel mai greu asupra populației romînești, alcătuită în majoritate din țărani. În același timp, el a subliniat că nobilimea exploata în egală măsură pe țăranii iobagi romîni și maghiari, așa încît ambele popoare „poartă același jug". Înțelegerea cu limpezime de către Barițiu a acestui fapt istorico-social l-a dus și la susținerea unor idei juste în problema națională.

Barițiu a demascat cu mare forță încercările claselor dominante din imperiul habsburgic de a distruge populația romînească, fie prin germanizare, fie prin maghiarizare. Ceea ce dă valoare și interes atitudinii sale este tocmai reliefarea insistentă a faptului că stăpînitorii sînt cei care asupresc, „sugrumă" alte națiuni, popoarele dorind și trebuind să trăiască în pace, în înțelegere, în liniște. „Iobagul ca iobag — scria în 1848 Barițiu — nu ura pe maghiar, pe care încă-l vedea robotind lîngă sine, ci ura pe nemeșii proprietari" [1]. De aceea, sublinia el cu alt prilej, „ar fi bine cînd ne-am deda în polemiile noastre să nu ne mai adresăm așa în general către maghiari ca către un popor întreg, ci să avem aface numai cu acei ce-și arogă dreptul de a împila și tirăni pe alte popoare ca mandatari ai națiunei maghiare" [2].

În critica feudalismului și în problema națională, Barițiu n-a depășit limitele iluminismului (predominant, îndeosebi, în prima parte a activității sale) și ale democratismului burghez. De aceea, cu toate că a dezvăluit critic unele aspecte ale capitalismului (mizerie socială, denunțarea asupririi coloniale), el a rămas pe poziția apărării proprietății private, nu a depășit limitele sale de clasă. Tot din această poziție decurg și unele limite idealiste, fideiste ale gîndirii lui Barițiu, ca și atitudinea contradictorie față de darvinism, ale cărui concluzii ateiste le-a respins, deși a contribuit la răspîndirea darvinismului în Transilvania.

Prețioasă este critica făcută de Barițiu unor teorii retrograde ca malthusianismul, cosmopolitismul, filozofia lui Schopenhauer, considerate de gînditorul transilvănean ca servind asupritorilor, fiind ca atare „venin de moarte" pentru poporul romîn.

Prin toate aceste idei de bază ale lui G. Barițiu și în pofida unor mărginiri ale poziției sale, gînditorul transilvănean rămîne o figură luminoasă a culturii noastre progresiste.

[1] „Gazeta de Transilvania", 1848, nr. 46, p. 190.
[2] „Observatorul", 1882, nr. 54, p. 214.

Din multitudinea problemelor abordate de Bariţiu de-a lungul prodigioasei sale activităţi, desprindem unele din cele mai reprezentative pagini din opera sa. Sînt texte care oglindesc (cu limitele respective) iluminismul, critica feudalismului, atitudinea în problema naţională, concepţia despre istorie a marelui cărturar.

PAGINI ALESE DIN OPERA LUI GHEORGHE BARIŢIU

Din articolul CULTURA*

Nici într-o vreme şi nici într-o stare n-au lipsit de tot vrăjmaşii luminii şi prietenii întunericului. De multe ori tocmai aceia care ar trebui să fie învăţătorii şi îndreptătorii oamenilor sînt ca liliecii, cărora, fiindu-le nesuferită lumina, o sting cu aripile sale şi oleul îl beu din candelă. Mare trebuie să fie puterea prejudecăţilor, cînd nici unii ca aceştia nu sînt scăpaţi de osînda lor; şi ce este încă mai de mirare! Ei se străduiesc cum că ar fi mai sigur a umbla întru întuneric, din pricină că învăţăturile fac pe oameni neîndestulaţi cu starea sa, neascultători, necredincioşi. Dar poate să cunoască şi cel mai scurt de vedere cum că acestea nu sînt rodurile învăţăturii cei sănătoase, mai vîrtos ale neştiinţei şi ale greşelilor [...].

Nici nu crez eu să se afle om cu mintea sănătoasă care să întărască despre o patrie sau o naţie cum că fiii aceeaşi, cu cît au învăţătură mai multă, cu atîta sînt mai nefericiţi [...].

Să ne închipuim o naţie din a cări fiii parte mare sînt mai într-o linie cu vitele (pe) care le păzesc; unde pînă acum binele şi adevărul n-a putut străbate, unde greşelile de la strămoşi luate se ţin de cea mai scumpă avere sufletească: o vai! cine nu va suspina la aceasta, văzînd cum că omul toate le face, numai ce i-ar pricinui lui adevărata fericire lasă neîmplinit. Nu poate cineva cuprinde cu mintea cîţi sînt care pun felurimi de stavili culturii oamenilor. Principurile lor se încep mai vîrtos tot cu: **îndărăpt.** Dovedele sînt unele ca acestea: un general bun se cunoaşte cînd e silit să se tragă **îndărăpt**. Toată natura arată cum că mişcarea îndărăpt nu poate să rămîie; pentru că noi aflăm oase de mamut, de elefant şi de urşi pe nişte locuri, unde astăzi nu se află decît numai şoarecari, soboli cu ochi mici şi epuri fricoşi; ce-i mai mult? înseşi mările se trag pe la unele locuri. Cu toate acestea unii ca aceia pricina cea mai de aproape, pentru care ar vrea să rămîie lumea îndărăpt, o tac.

Cum că mulţi dintre preoţi încă ţin pe oameni în orbie, poate oricine lesne să socotească. Mulţi n-au intrat la această sfîntă stare din vreo tragere de inimă, dar sau nădejdea de a trăi pe uşor avînd toate de-a gata din veniturile bisericeşti, sau o desnădăjduire de a putea intra la alt stat [1], unde cu mult mai mare folos ar fi făcut, i-au silit să primească asupra sa o sarcină, [către] care niciodată n-au avut plecare sau n-au fost harnici a o purta. Vezi bine, că unii ca aceştia nu vor să scoată pe oameni

* Publicat în „Foaia literară" nr. 3 din 15 ianuarie şi nr. 4 din 22 ianuarie 1838.

[1] Stare, situaţie.

din neştiinţă, că dacă va şti tot omul să citească şi să cugete şi singur, atunci preotul încă nu se va putea mîntui de compunerea şi spunerea învăţăturilor bisericeşti cu aceea, *că poporul lui fiind prost, necioplit, nu ştie să aştepte mai mult decît ce-ţi vine în buze*; dacă vor învăţa mai mulţi dintr-o parohie, atunci feciorii preotului, care şi fără de aceea sînt cam desnodaţi, nu vor putea hărăzi darul. Cum că adeseori oamenii bătrîni îşi ridică glasul împotriva culturii, nu e aşa mirare şi este mai de iertat; după atîta învăţate şi păţite le vine foarte greu să mai auză că încă şi la sfîrşitul vieţii sale au de învăţat; pentru aceea le place să rămîie în sfera cunoştinţelor pînă acum adunate şi orice înoiri aduce vremea cu sine, le strigă bucuroşi de rele şi de nesuferite. Ei au rămas de vreme îndărăpt şi trăiesc într-un veac, care pentru dînşii nu mai este. Iubirea de sine li se vatămă foarte, văzînd cum că în vremile aceste mai nouă se lăţesc nişte principuri şi păreri, care vin în contrast cu ale lor cele pînă acum avute, şi simţesc durere, văzînd cum că părerile lor între care pînă acum le mergea aşa de bine, se nimicesc de tot.

Dar nu cumva să ne înşelăm şi noi; ce voim cu toate aceste să zicem? Ce apărăm? Cultura şi lăţirea ei la toate clasele de oameni. Ce însemnează a cultivi? A cultivi însemnează a învăţa pe oameni să cugete bine; a lumina ce fusese întunecat, a lăţi lumina peste acele ce ni se cuvin ca să le ştim; a limpezi ideile oamenilor, a-i păzi de greşeli şi de prejudecăţi. Cultura este preţuirea lucrurilor după temeiurile minţii cei sănătoase nu după obiceiuri vechi [...].

Din articolul „COLERA" *

Fost-a colera în Ostindia morb epidemic străvechi? Nicidecum, ci ea a fost numai rezultatul foametei celei fioroase la care au fost supuşi oamenii în Bengalia pe la anul 1817, cum şi a celei mai mari necurăţii de care este dominată populaţiunea mai vîrtos în urma fanatismului şi a fatalismului religios şi a lipsei de cultură. La toate acestea s-au adaus şi relele cauzate prin tirania şi rapacitatea coloniilor angle. Între popoarele orientale a dominat totdeauna fanatismul şi alături cu el tot felul de necurăţii şi spurcăciuni; însă toate relele acelea pînă pe la 1817 au fost ajuns, anume în Bengalia la gradul cu totul excesive.

Superstiţiunea religioasă face pe oameni ca să se nutrească mai în toată viaţa lor numai cu legume, cu plante, sau verdeţuri, buruiene şi cu rădăcinele lor. În timp de lipsă oamenii mănîncă *plantele crude, necoapte şi chiar stricate*. În mai multe ţinuturi apa de băut se află numai în lacuri şi bălţi adesea împuţite şi pline de spurcăciuni pe care le aruncă oamenii într-însele. Conform unei dogme fanatice a religiunei lor, cadavrele oamenilor morţi se aruncă în fluviul Gange, care trece de sacru. Ce e drept, dogma ţine că cadavrele trebuie să fie mai întîi arse, apoi aruncate în Gange; dar fiind materialul de ars foarte scump, cea mai mare parte a locuitorilor, numai cît perpelesc cadavrele, adesea le aruncă nearse de loc, iar brahminii şi bonţii (călugării) în asemenea cazuri sînt indulgenţi, iartă păcatul, şi

* Publicat în „Transilvania", V, nr. 17 din 1 septembrie 1872.

așa se întîmplă că vezi înotînd pe Gange destule cadavre, din care au crescut bureți și alte vegetabili. Se prea înțelege că în modul acesta, nu numai apa ci și atmosfera se împute, se infectă, se învenină. Cu atît însă nicidecum nu este de ajuns. Inundațiunile regulate periodice ale fluviilor Gange, Brahmaputra și ale altora, lasă pe urma lor cantități enorme de corpuri putrede, peste care vine arșița tropică a soarelui, care le desface în elementele primitive, în gazuri puturoase și înecătoare. Adaug la aceasta populațiunea deasă, locuințe miserabile, apoi spurcata necurățenie [...]. Însă nici cu aceste blestemății nu este de ajuns. Indienii fiind foarte fanatici, peregrinează în toate timpurile cu miile pe la idoli de ai lor și pe la alte locuri care pe la ei trec drept sacre. În acele peregrinajuri, locuitorii sînt supuși la mari fatige, foame, pedepse de penitenție, însă și la desfrînări scîrnave, apoi și plătesc pe la locurile acelea la brahmani, bonți și chiar la autoritățile publice, de le sar ochii din cap. Stupiditatea totdeauna costă bani mulți.

Relele mai sus enumerate se pot considera ca hereditare nu numai în Bengalia ci și în partea cea mai mare a Asiei. Au venit însă anglii cu rapacitatea lor cunoscută, și ocupînd mulțime de teritoriu, l-au întrebuințat spre cultivare de opium (afion); pe locuitori i-au supus la taxe și alte impozite foarte grele, iar dacă n-au putut plăti, i-au expropriat; în fine copleșind țara cu fabricate din Anglia, în cîțiva ani au omorît vechea și întinsa industrie a Bengalilor. Urmarea mai de aproape a fost o foamete din cele mai neauzite care a durat în anii 1816 și 1817. Oamenii mănîncă tot felul de plante necoapte și rău nutritoare, iar mai ales orez verde. De aci se născu dizenteria, sau așa numita anima cea rea, însă înv e n i n a t ă și contagioasă (lipițioasă).

Aceasta este originea colerei, e însăși colera.

De la 1817 și pînă în 1866, a mai fost în Bengalia de repetate ori foamete înfricoșată, iar în urma ei a prorupt colera care omoară fără alegere, pe pămînteni și pe coloniști, trece peste mări și țări anunțînd lumei consecințele despotismului insulanilor britani. Între acestea medici angli și alți umblă pînă ieri alaltăieri orbecăind pe întuneric, cătînd fîntîna răului oriunde, numai nu acolo unde este ea. În fine domnii medici veniră la convingerea că mama colerei este f o a m e t e a c o n f e d e r a t ă cu s t u p i d i t a t e a, iară mama foametei e tirania confederată iarăși cu stupiditatea.

DESPRE FILOZOFUL SCHOPENHAUER

Din: Discursul ținut în ședința publică a Academiei Române din 4/16 aprilie 1880 *

[...] După aceasta, Schopenhauer se mută la Dresda, unde lucră patru ani la cartea sa *Die Welt als Wille und Vorstellung* [1]. A intra în analiza acelei sisteme filozofice ar însemna că avem timp de pierdut;

* Publicat în „Observatorul", anul III, nr. 31, 32 și 33 din 1880.

[1] *Lumea ca voință și reprezentare.*

deci să fie de ajuns a observa numai atîta, că Schopenhauer începe şi el de la subiectivismul lui Kant, după care lucrurile ce se petrec în spaţiu şi timp, sînt numai aparițiuni, forme subiective, apriorice, intuitive, adică după Fichte, lumea este o ficțiune a intelectului, sau şi mai limpede o fantomă goală (Hirngespinnst) [1]. Schopenhauer se încurcă şi mai tare voind să distingă între lumea reală (Welt als Wille) [2] şi între lumea imaginară (Welt als Vorstellung) [3], ajunge succesiv într-un labirint înfricoşat de idei, concepte, fantasii amestecate cu opiniuni preconcepute şi în fine, încheie zicînd, că v o i n ț a de a vieţui în această lume este „oarbă" şi „stupidă", căci viaţa nu are nici un preţ, din cauză că suma durerilor este mult mai mare decît a plăcerilor; deci vindecarea de acest rău, adică de viaţă, este numai una; ca să fugim de viaţă, conform doctrinelor lui Budha. Aplicate aceste doctrine în viaţa practică, propagată prin adepţi de ai lui Schopenhauer, las să judece oricine, care pot fi funestele lor consecinţe. Apoi să ne mai mirăm, că de cîțiva ani încoace, numărul sinuciderilor şi al avorturilor spurcate creşte în proporţiuni teribile în Germania, Austria şi pe aiurea. Cum să nu crească acelea şi o mulțime de crime, care se comit din dispreţuirea vieţii omeneşti, cînd atîta Schopenhauer cît şi adeptul său Hartman scriu şi învaţă că: „cu cît facem prunci mai puțini, cu atîta creem mai puţin oameni nefericiți"[...]

Nu se poate nega, că în scrierile lui Schopenhauer, se află, alături de erorile cele mai periculoase, multe doctrine bune şi folositoare. Critica însă neparțială, mai înainte de a le recomanda, ori condamna cu un singur cuvînt, este obligată a cerceta cu de-amănuntul care şi cîte din acele doctrine sînt ale lui originale, care împrumutate, poate chiar plagiate. În zilele noastre este în cele mai multe cazuri o adevărată cutezare a timbra ideile cutărui autor de originali. De cînd s-au deschis pentru europeni porțile cu şapte încuietori şi cărțile cu şapte sigilii ale popoarelor antice din India orientală şi China; de cînd limba sanscrită şi cărțile scrise într-însa nu mai sînt un secret, dar cer ca să fie citite şi studiate, de atunci filozofia europenilor şi anume a germanilor nu mai poate să-şi poarte nasul aşa de sus, precum îl purtase pînă acilea. Peste aceasta se află destui germani de un amor propriu moderat, care recunosc de adevărat următoarea sentinţă enunţată despre ei, mai vîrtos de către anglii: „Germanii sînt teoreticieni speculativi; dar în ştiinţele pozitive tot alţii le deschid ochii; nimic original, şi cît ar fi original, nu este bun, sau nu e practicabil, nu se poate realiza".

Să ferească Dumnezeu şi să apere pe naţiunea noastră întreagă, ca nu cumva să se încuibe la noi în vre-o clasă oarecare de oameni, vre una din acele doctrine deşuchiate, care ţin că lumea aceasta este rău creată, că numai actul creaţiunei este de inculpat pentru calamităţile omeneşti, că tirania este un lucru firesc, şi că este bine a micşora generarea şi înmulţirea oamenilor, cînd tocmai din contra, dorinţa noastră generală şi cea mai fierbinte trebuie să fie, ca cu a j u t o r u l i n s t i t u ț i u n e i d e m o n o g a m i a, susţinută de religiune, de ştiinţă, de agricultură, de o in-

[1] Halucinaţie.
[2] Lumea voinţei.
[3] Lumea reprezentării.

dustrie sănătoasă, numărul nostru să crească neîncetat, cel puţin în proporţiunea în care se înmulţeşte elementul german în Europa şi America, în mînia filozofiei lui Schopenhauer şi spre marea îngrijorare a lumei latine.

Aruncaţi în foc doctrinele periculoase ale tuturor pesimiştilor, recomandaţi însă în tot cuprinsul patriei romîne, junimei ajunsă la maturitate, c ă s ă t o r i a ca pe adevăratul fundament al statului şi al naţionalităţei. Distingeţi pe părinţii de familie cu prunci numeroşi, ca pe cei bine meritaţi pentru patrie, dar combateţi luxul nebunesc pînă la exterminare, ca generaţiunile care ne urmează să fie scutite de sclavia lui.

Din: „STUDIU ISTORIC ASUPRA RAPORTURILOR AGRARIE DIN UNGARIA ŞI ŢĂRILE ADNEXE" *

Chestiunile agrarie de natură diversă au agitat pe popoare în toate timpurile şi în toate ţările, în care ele au fost silite de instinctul conservărei lor a cultiva pămîntul, ca să-şi scoată mijloacele de existenţă, pe care nu mai era în stare de a le scoate numai din vînat, din pescuit şi din prăsirea vitelor de casă. Cu cît însă au înaintat agricultura, cu atît acele chestiuni au devenit mai încurcate şi foarte ades fatali pentru staturi şi popoare, iară regularea lor dreaptă şi înţeleaptă anume în Europa nici pînă în ziua de astăzi nu s-a putut realiza, ci ele se află puse la ordinea zilei în cele mai multe staturi începînd de la Britania mare pînă la Rusia şi de la Ren pînă la gurile Istrului [...]

Economiştii cei mai valoroşi ai Ungariei se ocupă din nou de chestiunile agrare ale patriei lor, şi corporaţiuni ştiinţifice, precum este academia maghiară, societatea istorică, societăţile agronomice şi colegiul juriştilor le-au tras în cercetările lor cu atît mai vîrtos după ce s-au convins, că cu proclamarea emancipărei locuitorilor rurali în 1848 şi cu regularea lor posterioară scopul propus nu s-au ajuns nici pe jumătate, ci că pericolul este învederat, ca milioane de cultivatori să recadă din nou în o serbitute, dacă se poate şi mai amară decît fusese cea anterioară. Ca simptomă spăimîntătoare a stărei actuale se poate considera necurmata migraţiune din Ungaria în America septemtrională, unde în anii din urmă au transmigrat de la 14.000 pînă la cîte 16.000 de indivizi sănătoşi şi buni de muncă, iar din Transilvania emigrau neîncetat pe an pînă cîte 9—10 mii de oameni, nu numai romîni ci şi mulţime de secui, adică maghiari curaţi şi germani şi aşa numiţii saşi. Din toţi aceştia, o parte se întorc după cîteva luni sau 1—2 ani iarăşi în patria lor, cei mai mulţi însă rămîn în Romînia ieşind cu totul de sub protecţiunea statului Ungariei.

Proprietatea mare, mijlocie şi cea mică din Ungaria şi ţările adnexe se află mai vîrtos de la dualism încoace într-o stare abnormă şi critică, pe care eu nu o pot caracteriza mai bine decît cu expresiunea usitată de

* Publicat în „Transilvania", Foaia Asociaţiunei transilvane pentru literatura romînă şi cultura poporului romîn, nr. 9—10, 11—12, 13—14, 15—16 din 1884.

compatrioții mei maghiari, „că ele caută una la alta cu ochi de lup". Arhivele tribunalelor și ale curților de a doua și a treia instanță gem de miriadele așa numitelor procese urbariali, adică agrarie de natură feudalistică, dintre care unele decise definitiv în instanță supremă, se pot executa numai cu ajutorul baionetelor.

Nu numai raporturile politice în sensul strict luate, ci și cele economice și sociali ale unui stat vecin au avut de cînd există staturi organizate, o influență asupra vecinilor, încă și în cazuri cînd un stat voia să se izoleze cu totul de către celelalte, precum bunăoară egiptenii și evreii în cărunta vetustate. În tot cazul influența ce o au chestiunile agrarie din Ungaria asupra poporului romînesc întreg, este invederată și ilustrată cu mii de exemple, care ne întîmpină pe fiecare zi în patria noastră și în vecinătatea ei; spre bine sau spre rău? Aceasta sper că se va cunoaște spre finea acestei încercări de a studia acele chestiuni agrare. Ce e drept, eu simț bine că la această etate înaintată nu mi s-ar cuveni să mă încumet a cerca să tractez o chestiune, pe care umerii mei nu mai sînt în stare de a o purta; de aceea nici nu promit la nimeni deslegarea ei; m-am supus însă la desele îndemnuri venite de la cîțiva amici ai mei, care țin — și precum mi se pare mie cu tot dreptul — că istoria patriei și a oricărui popor ajuns la conștiința de sine nu poate să aibă nici o valoare practică, nici un folos real, dacă va înregistra tot numai domniile după serii de ani și epoce și cu acestea alăturea războaiele, intrigile de la curți, fenomenele extraordinare în natură, boale epidemice și altele ca acestea ci — adaugă dînșii — datorința istoricului este a studia cu totdinadinsul legislațiunea unei țări și toată dezvoltarea din veac în veac, din epocă în epocă a tuturor relațiunilor sociali, a claselor în care s-au despărțit popoarele în staturi și a influențelor reciproce.

Eu unul crez așa, că anume în țările agricole precum este și Ungaria cu țările adnexe, din toate raporturile claselor între sineși, acela ce a domnit și în parte încă tot mai domnește, este cel dintre clasele p r i v i l e g i a t e sau așa numite aristocratice și dintre milioanelor poporațiunilor rurali sau așa numiții iobagi. Acele raporturi feudalistice împrumutate succesiv de la germani înainte cu aproape nouă sute de ani, au fost adesea decisive chiar și asupra destinelor statului. Acelea nu au fost întemeiate pe libertatea individuală a omului nici pe dreptul de proprietate al său ci pe principiile de d o m n i a și s e r b i t u t e așa, ca și cum s-ar înțelege de la sine, că oamenii după originea și natura lor se împart între domni și sclavi și încă așa, ca numai domnul să fie considerat ca om, ca persoană, iar sclavul numai ca lucru (*tanquam res*), sau ca oricare animal bun de înjugat, de înhămat ori de încălecat și la trebuință de scos în piață spre vînzare [...]

Acesta[1] fusese sub domnia feudală nespus de variat după diverse timpuri și impregiurări, după cum raporturile serbilor către domni erau regulate prin legi și decrete regali, sau lăsate cu totul la liberul arbitru al domnilor. De aici și teritoriile atît cele cultivate cît și cele deșerte de locuitori, sau sterpe sau păduriște, băltoase, sau lăsate înadins numai pen-

[1] Dreptul agrar.

tru paşterea vitelor se împărţeau în mai multe categorii, precum d.e. alodiali, adecă ale domnului; colonicali, împărţite între locuitori cu drept de proprietate condiţionată de la împlinirea diverselor serviţii, (robote), taxe şi aşa numite daruri sau plocoane de sărbători şi alte ocaziuni; emfiteutice (embaticari), zîleresci (*inquilinares*), curialiste, taxaliste etc.

Tot din raporturile de şerbi către domni s-au considerat şi tractat sub feudalism celelalte mijloace de existenţă şi trai ale poporaţiunei rurale, precum : paşterea vitelor, păduritul, ghindăritul, adunatul de gogoşi gollae, dreptul la vînat, păserărit, pescuit; mai departe dreptul de cîrciumărit, măcelărit, de morărit, de tăiat trestia şi papura; dreptul de proprietate la tesaurele (comorile) aflate în sînul pămînturilor cultivate de către locuitorii ţărani; dreptul de a înfiinţa tîrguri sau piaţe de săptămînă, aşa numite m ă r t u r i i, cum şi tîrguri numite de ţară sau de preste an şi în toate acestea dreptul domnilor de precumpărare (*preemtio*) înaintea altor locuitori; drept de a impune vămi şi navluri, cum şi de a deschide comerţ în aşa numite bolte sau dughiene şi corturi sau şatre; mai tîrziu dreptul exclusiv de a ferbe v i n a r s numit rachiu sau horincă.

La toate acestea venia în toate perioadele feudalismului *decima clericală şi nona* (a noua parte), dominală din toate productele secerate şi din vii, sau aşa numitul vinărit. Preste *decima şi nona* se mai trăgeau după locuri şi ţinuturi la zile anumite ale anului încă şi alte venituri în animale, precum boi, junci, vaci, oi şi berbeci, paseri de casă, încă şi unt, ouă şi altele multe.

Afară de munca bărbaţilor împlinită preste tot anul în economia seniorilor feudali, în număr nedeterminat de zile pînă la Maria Teresia, mai erau obligate şi femeile lor a lucra în curtea domnească la smuls şi topit de cînepă şi in, la meliţat, pieptănat, ecelat, la tors, cusut şi ţesut pentru familia şi casa domnească, precum şi la cernut în grînarie, iar primăvara şi vara la lucru în grădinele de verdeţuri şi de legumi. În fine băieţii încă neapţi pentru munca grea, între ani 12—15, erau mînaţi ca orice turmă de vite la plivit de buruieni în agrii (lanurile) domneşti.

Toate aceste îndatoriri ale poporului rural către seniorii feudali au produs o mulţime nenumărată de raporturi, care din natura lor au trebuit să aibă influenţă cu atît mai mare şi nu odată decisivă chiar asupra destinelor statului, cu cît aceleaşi poporaţiuni rurali erau obligate a da şi acestuia tot ce pretinda gubernele de la locuitori, în bani, în producte şi în contribuţiunea de sînge în toate războaiele şi mai vîrtos în cele externe.

Toate aceste prestaţiuni şi raporturi se vor cunoaşte mai de aproape după cum vom înainta în studiul nostru dintr-un period în altul, pînă cînd în cele din urmă ne vom convinge, că un rest considerabil din acele relaţiuni feudale se mai susţine pînă în ziua de astăzi, prin urmare că de o emanicpare deplină şi desfacere totală din ferecăturile feudalismului vechi încă tot nu poate să fie vorba [...]

Se mai află istorici şi jurişti creştini pasionaţi a-şi lăuda şi glorifica pe naţiunea lor, că aceea ar fi subjugat nu ştiu cîte popoare cu armele şi le-ar fi lipsit de libertatea lor personală. Alţii iarăşi ţin că poporul ţăran cultivator de pămîntul patriei ar fi o adunătură de oameni care s-ar trage

din locuitori altor țări, prinși în războaie și aruncați la condițiune de sclavi. Dacă acei scriitori nu ar fi creștini, ci sau etnici din vechime, sau încai mahomedani, fala lor cu dreptul celui mai tare s-ar înțelege, deși nu s-ar putea justifica în fața umanității. Ei însă lovesc și în adevărul istoric. Adecă cum? Zecile de milioane ale poporului german, care pîn pe la începutul acestui secol încă tot mai gemeau sub jugul iobăgiei, se trag tot numai din sclavi luați cu sabia? Nu cumva poporul Francei pînă la 1790, sau locuitorii Rusiei pînă în anul 1860 fuseseră duși acolo în captivitate din alte țări străine? Din 5 milioane de maghiari preste 4 milioane au fost pînă la Maria Teresia adevărați sclavi ai clasei privilegiate, tractați nu ca oameni cu drepturi personali, ci curat ca vite, încă și mai rău decît acelea, iar restul, adică burghezia ca semioameni; căci ca oameni întregi erau considerați numai nobilii privilegiați. Cînd vreodată oligarhia maghiară a adus din țări străine, în urmarea războaielor, pe patru milioane de maghiari curați în captivitate, ca să-i degrade la stare de sclavi ai lor? Aceasta nu s-a întîmplat niciodată, ci cauzele decăderii popoarelor în serbitute împreunată cu infamia au fost mai multe, între care captivitatea belică ocupă locul din urmă. În tot cuprinsul istoriei ungurești de ani 900, nu vei afla un singur caz adeverit, în care maghiarii să fi adus dintr-o dată, în urma vreunui războiu, măcar numai cinzeci de mii de oameni în captivitate și cu atît mai puțini oameni maghiari, de care nu mai erau nicăieri pe lume, decît numai în Panonia, iar mai tîrziu și într-o parte a Daciei.

Supunerea feudală iobăgească, serbitutea, pierderea drepturilor omenești au urmat atît în Germania cît și în noul stat al Ungariei în partea cea mai mare din alte cauze, între care noi aflăm pe acestea:

1. Încă înainte de regele Ștefan I, sub ducii maghiarilor era lege la dînșii că toți bărbații cîți se substrăgeau de la purtarea armelor de cîte ori erau chemați se pedepseau cu s p i n t e c a r e, precum se zice că se mai întîmpla în imperiul Chinei: mai tîrziu după introducerea cristianismului acea pedeapsă fu schimbată în serbitute (sclavia) nu numai pe viață ci pentru toate generațiile. De aceea zice faimosul legislator palatin Ștefan Verbőczi pe la începutul veacului al 16-lea (1514) că acea lege militară a aruncat pe mulți unguri în serbitute pe vecie.

2. Orice om liber ar fi avut a face de 3 ori cu o femeie de condițiune servilă, în cazul de întîi era tuns și ras, lucruri care în acele timpuri trecea de infamia, a doua oară cădea tot în acea pedeapsă; iar a treia oară cădea și el în serbitute la proprietarul femeii sclave dacă nu era în stare să-și răscumpere libertatea cu preț cît de mare. A fost adică adoptată și de către maghiari cunoscuta maximă juridică a germanilor vechi despre găină și cocoș care erau simbolul sclaviei: „*Trits du meine Henne, so wirst du mein Hahn*". [1].

3. Cel care lua în căsătorie ca om liber pe sclava altui om liber, chiar și cu învoirea acestuia devenea sclavul acestuia, conform celeilalte axiome germane; „*Die unfreie Hand zeieht die freie nach sich*" [2].

Mai tîrziu s-au făcut legi și asupra preoților care se cununau cu vreo femeie sclavă. În cazuri de acelea preotul era obligat să-și vîndă nevasta,

[1] Dacă îmi calci găina mea, vei deveni cocoșul meu.
[2] Mîna neliberă trage după sine pe cea liberă.

iar dacă nu voia i se lua și se vindea de către autoritatea publică, iar prețul vînzării se dădea episcopului diecesan.

4. Omul liber care fura odată, cădea în servitute, și dacă nu era în stare de a se răscumpăra, era vîndut ca orice animal.

5. Locuitorii statului unguresc își mai pierdeau libertatea și cădeau în servitute cu familiile lor încă și pentru alte delicte sau crime. Așa prefecții sau comandații fruntariilor, așa numiții castelani și alți funcționari, dacă făceau comerț în țările vecine cu cai sau cu boi fără permisiunea regelui, erau destituiți și casați; iară custozii (păzitorii) își pierdeau libertatea și erau vînduți; iar oficiarii comandanți ai lor ajungeau în furci. Omul liber care înjunghia pe altul cu sabia își pierdea toată averea dacă era bogat și se condamna la închisoare; dacă însă era sărac cu avere mai puțin de 110 bani numiți p e n s a, cum ar fi 110 florini din zilele noastre i se vindea persoana lui.

6. Alte mijloace de a condamna pe oameni la pierderea libertății prin toate generațiunile, rezultau din p r o c e s e l e p i e r d u t e, mai ales din cele criminali. Se pare că în evul mediu domnea ca o regulă juridică, că oamenii care nu erau în stare să plătească cu bani sau cu alte obiecte de valoare, o datorie o daună cauzată altora sau vreo amendă, gloaba, *birsagium*, învoiala, trebuia să plătească, cum se zice cu p i e l e a, adică li se vindea persoana lor, iar din prețul cîștigat se desdăunau creditorii ori alți pretendenți și se copereau spesele procesului adecă se plătea o parte considerabilă judecătorilor.

7. Toți pruncii cîți se năsteau din părinți sclavi sau și numai din una parte sclavă, avea să poarte jugul serbitutei, ca și odinioară în Grecia sau în Roma, conform mai vîrtos maximei cunoscute: *Partus sequitur ventrem*[1]. Acest mijloc de a se înmulți sclavii în teritoriile domnilor era cu cît mai sigur și mai abundant, cu cît căsătoriile lor depindeau absolut de la voința domnilor, prin urmare aceștia alegeau și împreunau perechile după cum li se părea lor că vor contribui mai sigur la înmulțirea și propagarea sclavilor, care făceau o parte esențială din avuțiile lor.

8. Mai există și legi din acest period, care vorbesc despre răpirile oamenilor liberi și ducerea lor în alte părți ale țării, ceea ce se întîmpla foarte des.

9. În timpuri de mari desastre, precum foamete, devastațiuni hostili, războaie civili, mulți părinți de familie spre a-i scăpa pe ai lor cu viața, se vindeau ei în persoană și chiar cu toată familia la cei bogați și potenți [...]

10. Pentru locuitorii aduși la sapă de lemn prin usurărie[2] mai rămînea în cele mai multe casuri calea unică de a scăpa cu viața, ca să-și vîndă persoanele și să devină sclavii altora. Miriade ale locuitorilor au ajuns pe această cale în serbitute pe veacuri înainte.

11. În fine sclavii din țară se înmulțeau și cu captivii făcuți în războaiele avute cu alte staturi. Acei captivi dacă nu erau uciși, se împărțeau între comandanți și oligarhi, care-i întrebuințau după cum îi aflau buni, sau pentru agricultură sau pentru alte servicii de curte, ori la diverse profesiuni, în tot cazul însă ca sclavi hereditari ai soartei lor fatale.

[1] Copilul urmează condiția mamei.
[2] Camătă.

ROLUL CONSFĂTUIRILOR DE PRODUCȚIE DE LA UZINELE DE UTILAJ CHIMIC ȘI PETROLIER – BUCUREȘTI, ÎN DEZVOLTAREA INIȚIATIVEI CREATOARE ȘI A CONȘTIINȚEI SOCIALISTE A MUNCITORILOR

DE

COSTIN CHIRIAC

Unul dintre variatele mijloace de educare a muncitorilor în spiritul atitudinii noi față de muncă, de atragere activă a lor la organizarea și conducerea producției, la îndeplinirea la timp și în bune condiții a planului de producție, îl constituie *consfătuirile de producție*. În cadrul lor, colectivele de muncitori își manifestă din plin gradul de conștiință, înalta răspundere față de treburile producției, discută cu competență și spirit de răspundere cele mai importante probleme ale bunului mers al producției, fac propuneri pentru buna ei organizare și desfășurare.

Eficiența consfătuirilor de producție depinde tocmai de caracterul lor concret și direct, de îmbinarea judicioasă a obiectivelor generale puse de partid în fața oamenilor muncii cu sarcinile specifice concrete ale fiecărui colectiv în parte.

„Sindicatele — se arată în salutul C.C. al P.M.R. adresat Congresului al IV-lea al Sindicatelor din R.P.R. — sînt chemate să dea o atenție deosebită bunei organizări a consfătuirilor de producție care s-au dovedit a fi unul din mijloacele eficace pentru asigurarea participării maselor la organizarea și conducerea producției, la dezbaterea și rezolvarea celor mai importante probleme economice ale întreprinderilor"[1].

Consfătuirile de producție organizate în anul 1961 la Uzinele de utilaj chimic și petrolier de către Comitetul sindicatului sub conducerea Comitetului de partid s-au dovedit a avea un mare rol educativ. În cadrul lor se manifestă tot mai intens inițiativa creatoare colectivă și individuală a muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor.

[1] „Munca" nr. 4036, din 27 octombrie 1960.

„Am făcut noi tot ce trebuia — se întreba în consfătuirea de producție de la atelierele de turnătorie, ținută în martie 1961, comunistul Stelian Ceauşu, membru în biroul organizației de bază din atelier — în privința ridicării pe o treaptă superioară a calității ? Evident că nu. Mai avem multe posibilități în această direcție. În ceea ce ne privește, cred că putem obține produse la un preț de cost scăzut și de un înalt nivel calitativ prin introducerea procedeelor noi în turnătorie, și anume turnarea în forme metalice (cochile) la reperele la care se înregistrează multe rebuturi. Ne-am propus ca în următoarele zile să experimentăm această metodă la mai multe repere. La bucșele de bronz sperăm să reducem rebutul cu 30% prin utilizarea acestui procedeu înaintat. Am hotărît de asemenea să analizăm cu răspundere toate reperele deficitare din punctul de vedere al rebutului. La piesele realizate din fontă, considerăm că procentul de rebut ar putea să scadă de la 5% (cifră admisă) la 4% și sîntem convinși că vom înfăptui acest lucru".

Este cît se poate de semnificativă această atitudine nouă a muncitorului în problema calității producției. În ea se reflectă un nou mod de gîndire, convingerea că nu există greutăți care să nu poată fi biruite prin efortul colectiv. În lupta concretă și de zi cu zi pentru o calitate cît mai înaltă a producției au fost căutate și găsite metode mereu mai eficiente pentru cointeresarea morală a tuturor la realizarea unei producții de calitate. Iată ce spuneau strungarii Vasile Ionescu și Victor Bocioroagă la o consfătuire de producție care a avut loc la începutul anului 1961 la atelierul de mecanică grea : „Am avut de prelucrat șapte roți reper 033402 venite de la turnătoria de oțel. Spre necazul meu, din cele șapte roți numai una a fost bine turnată. Celelalte șase s-au rebutat pentru defecte ca porozități și fisuri..." (V. Ionescu). „Părerea mea este să chemăm și pe tovarășii de la turnătoria de oțel, să vină și ei aci, în mijlocul nostru, să ne asculte păsul și propunerile !" (V. Bocioroagă).

În mod operativ, colectivul de muncitori adunați în consfătuirea de producție au trimis o delegație la turnătorie și i-au chemat pe reprezentanții turnătorilor în mijlocul lor. Printre turnătorii delegați se aflau și tovarășii din biroul organizației de bază. După ce i-au pus în temă, consfătuirea a continuat...

Atitudinea necruțătoare față de lipsuri, neîngăduirea nici unui fel de „ explicație" sau „motivare tehnică" a ivirii rebuturilor a devenit o trăsătură caracteristică și specifică a atmosferei ce domnește în ședințele de lucru și consfătuirile de producție.

Trebuie să amintim că turnătorii și-au pus la inimă critica aspră dar dreaptă, pe care le-au adresat-o strungarii. Biroul organizației de bază a organizat o ședință în care au fost trași la răspundere comuniștii vinovați de această stare de lucruri și au fost luate totodată măsuri concrete de înlăturare a defecțiunilor din munca lor. Într-o consfătuire de producție imediat următoare, turnătorul Gheorghe Mușat, secretarul organizației U.T.M. din atelier, a arătat că „slaba calitate a pieselor livrate de noi influențează negativ și asupra calității celorlalte sectoare. Trebuie să lichidăm definitiv lipsa de interes pentru aplicarea tehnologiei avansate și, fără multă vorbă, împreună cu brigada pe care o conduc, chiar de mîine

vom începe munca după această tehnologie. Așa cum muncim nu se mai poate. Au dreptate strungarii și vor mai avea atîta timp cît noi nu le vom da piese bune".

Decurgînd într-un spirit de critică și autocritică sănătoasă, de necoloșire a lipsurilor și de evidențiere caldă și tovărășească a rezultatelor pozitive, consfătuirile de producție au devenit o metodă permanentă de muncă în colectiv, prilej de manifestare a celor mai variate și valoroase inițiative. Nimic nu a scăpat atenției gospodărești și plină de grijă a muncitorilor, începînd de la problemele majore și arzătoare ale planului de producție și pînă la cea a iluminatului și curățeniei în atelier. Rezultatele nu au apărut dintr-o dată, ci ca rodul unei munci perseverente de educare a muncitorilor, muncă desfășurată zi de zi de organizațiile de partid.

De obicei, turnătorii sînt zgîrciți cu aplauzele. Dar cuvintele pe care le-a rostit la consfătuirea de producție din luna octombrie 1961 inginerul Mihai Drosu au întrunit aprobarea lor unanimă. „Trebuie să arătăm că în decursul trimestrului III rebuturile au scăzut substanțial la turnătoria de oțel. Oțelarii noștri au cucerit un adevărat record, reducînd cifra de rebut cu 43% față de coeficientul admis. Nici turnătoria de fontă nu s-a împăcat cu rebuturile. Și aici ele au fost reduse sub coeficientul admis. De asemenea, și la turnarea neferoaselor, am realizat cea mai mică cifră de rebut din acest an...".

Aprobarea cuvintelor inginerului Mihai Drosu își capătă adevărata semnificație dacă ținem seama de cele relalate mai înainte și de faptul că, la începutul anului, la turnarea neferoaselor rebuturile depășeau cu aproape de două ori indicele admis, iar la turnătoria de fontă cu mai mult de jumătate. Cunoașterea de către fiecare muncitor a expresiei valorice a producției se oglindește în angajamentele de economii care constituie unul dintre principalele puncte de discuții din consfătuirile de producție. Astfel, o dată cu consemnarea lichidării rebutului, turnătorii realizaseră și economii lunare de 100 000 de lei.

În atelierele producătoare nu există strungar care să nu ia cuvîntul în consfătuirile de producție și să nu specifice angajamentul său de economisire a unui cuțit, a unui bec electric, a unei scule.... Un cuțit de strung costă cîteva zeci de lei. Dar sutele de cuțite economisite lunar de strungari, frezori, caruseliști aduc uzinei și, prin urmare, economiei socialiste a patriei acumulări de sute de mii de lei.

Muncitorul se comportă în consfătuirea de producție ca un adevărat gospodar, chibzuind cu grijă și migală nu numai asupra timpului său de muncă, a măririi productivității sale directe, ci și asupra căilor de obținere a celui mai scăzut preț de cost, folosirii celui mai economicos procedeu tehnic, pentru produsul pe care-l dă.

Încă în decursul lunii mai a anului 1960, în urma unei consfătuiri de producție, a luat ființă la atelierul de mecanică-reductoare o brigadă de strungari cu un caracter și un profil deosebit. Ne propunem să relatăm mai pe larg unele trăsături și aspecte din activitatea acestei brigăzi, deoarece considerăm că brigada de strungari a lui Vasile Antohi dovedește apariția unei forme noi, superioare de organizare colectivă a muncii.

Sînt îndeobște cunoscute și se bucură de o glorie bine meritată colectivele de muncă comunistă din Uniunea Sovietică, a căror muncă eroică și avîntată, al căror stil de viață constituie o pildă însuflețitoare și un îndreptar pentru oamenii muncii din țara noastră. Felul cum prinde rădăcină și se dezvoltă această experiență a oamenilor muncii sovietici în condițiile specifice și la nivelul de dezvoltare din țara noastră poate fi exemplificat prin activitatea unei brigăzi ca cea condusă de strungarul Vasile Antohi.

În consfătuirea de producție amintită, maistrul de schimb Grigore Chiriță își exprimase părerea că unii strungari pierd prea mult timp cu reglarea mașinilor, de altfel necesară la unele repere cu operații multiple. Atunci s-a ridicat strungarul Vasile Antohi și a cerut cuvîntul. El a arătat că vorbește și în numele tovarășilor săi Constantin Smaranda, Alexandru Geambașu și Nicolaie Covrig, cu care s-a sfătuit în mod amănunțit și că dorește să facă o propunere... Propunerea prezentată era extrem de interesantă : cei patru tineri strungari voiau să-și organizeze munca într-un mod nou, în flux tehnologic, prelucrînd împreună același reper, pe faze de operații, de la eboș pînă la finisare. Vasile Antohi spunea : „Fiecare dintre noi va fi îndrumătorul și în același timp controlorul atent și exigent al celorlalți tovarăși din brigadă. Așa cum vom lucra împreună tot așa ne vom împărți și bucuriile și necazurile...".

La început, unii muncitori și-au exprimat îndoiala cu privire la viabilitatea unei astfel de organizări a muncii în brigadă. Cum adică ? Fiecare din cei patru să efectueze numai o operație, sau maximum două, iar apoi să treacă piesa neterminată celuilalt tovarăș pentru ca acesta s-o continue ? Nu cumva va scădea ritmul și nu-și vor realiza planul ? Dar dacă unul va munci mai încet și celălalt mai repede ? Dar cîștigul, cum și-l vor împărți ?

În consfătuirile de producție care au avut loc în lunile următoare, brigada nou înființată a fost supusă analizei multilaterale, amănunțite și competente a zeci și zeci de strungari. Și trebuie spus că fiecare întrebare și-a găsit un răspuns pe deplin satisfăcător : brigada își dovedise pe deplin calitățile, realizînd în mod ritmic însemnate depășiri de normă.

Ca un motor bine pus la punct brigada lui Vasile Antohi acționează fără greș de mai bine de un an și jumătate. Pe cartea de vizită a brigăzii se pot înscrie următoarele date semnificative : productivitatea medie peste plan de 50%... La început prelucrau lunar un număr de vreo 40 de repere, iar astăzi au ajuns la 55—60 de repere lunar, fiecare dintre ele în serii de sute și sute de bucăți. Este vorba de repere cu o greutate specifică însemnată în nomenclatura atelierului, printre care prezoanele de la pompa triplex, axe de la unitățile de pompaj, roți dințate de la trolii. Cei patru strungari au izbutit să-și coordoneze astfel munca, încît au găsit un ritm unitar, fiecare din ei terminînd operația de prelucrare fără să-l întîrzie pe tovarășul care efectuează operația următoare. Angajamentul pe care și l-au luat lună de lună în consfătuirile de producție și l-au respectat întocmai : nici o absență nemotivată, o disciplină exemplară ! Ei frecventează împreună cursurile de ridicare a calificării, își petrec împreună timpul liber, se ajută reciproc în viața de toate zilele, își împart

cîștigul între ei în mod egal. Conștiința înaltă și spiritul de răspundere de care este pătrunsă această brigadă a devenit o pildă vie și un exemplu de urmat. În uzină sînt pe cale de constituire alte brigăzi profilate pe acest principiu.

Noul mod de organizare a muncii, rod al frămîntărilor creatoare din consfătuirile de producție ale atelierului de mecanică reductoare, nu a dus numai la depășirea planului lunar, la însemnate economii de scule și cuțite, ci și la un lucru poate mult mai important și cu perspective mult mai largi: un nou mod de organizare colectivă a activității profesionale, o conștiință mai înaintată.

Un aspect esențial al consfătuirilor de producție îl constituie și controlul pe care-l efectuează muncitorii asupra muncii conducătorilor ridicați din mijlocul lor, asupra felului cum aceștia duc la îndeplinire hotărîrile luate în colectiv și transpun în viață propunerile și sugestiile izvorîte din masă. Într-o recentă consfătuire de producție de la cazangerie, de pildă, muncitorul Marin Dima, luînd cuvîntul după prezentarea dării de seamă de către șeful secției, l-a întrebat direct de ce nu a luat măsuri pentru a traduce în fapte unele hotărîri stabilite de comun acord în consfătuirile de producție anterioare.

În aceeași consfătuire de producție, un alt muncitor, cazangiul Gheorghe Voicu, întreba conducerea atelierului și a sectorului de ce n-au luat măsuri pentru sancționarea tovarășilor care, cu toate criticile repetate și cu tot ajutorul primit, au îngreunat prin atitudinea lor îndeplinirea planului de producție. Acest „de ce" adresat maistrului, șefului de echipă, șefului de atelier, nu este o simplă întrebare, ci are un substrat extrem de important. Muncitorul pune această întrebare știind că are dreptul să o pună, deoarece acestea sînt preocupările sale, problemele sale, este vorba de uzina sa, de munca sa, iar tovarășii săi cu munci de răspundere sînt direct obligați să-i dea socoteală pentru orice faptă și orice măsură.

Controlul muncitorilor plămădește și în conștiința conducătorului producției o atitudine nouă și înaintată față de muncă. El nu mai este o autoritate olimpică, plutind deasupra unei mase lipsite de personalitate, ci este, dimpotrivă, la rîndul lui, un om al muncii învestit cu autoritate datorită încrederii și prețuirii pe care i-au acordat-o cei pe care-i conduce și-i îndrumează, o autoritate însă pe care trebuie s-o merite, consolidînd-o zi de zi prin noi inițiative, prin noi fapte și măsuri de vrednicie și de competență.

Un alt aspect esențial al consfătuirilor de producție reliefează marea forță a reprobării colective față de rămășițele capitaliste din conștiința unor oameni, exprimate în abateri de la normele de conviețuire socialistă, de la disciplina muncitorească, abateri de la principiile moralei comuniste. În consfătuirile de producție se poartă discuții vii despre ce trebuie făcut cu oamenii care trag chiulul și nu se încadrează în munca colectivului. „Cît o să mai îngăduim — spunea muncitorul Nițu Aurel — să-și facă de cap chiulangii în mijlocul nostru? I-am sfătuit, i-am ajutat, se pare însă că degeaba! Trebuie să luăm măsuri și eu propun ca fiecare din ei să fie repartizat pe lîngă cîte un lucrător fruntaș. Avem muncitori buni, care vor ști să-i educe și să-i facă și pe ei muncitori adevărați...".

Asemenea cuvinte și acțiuni nu pot să nu dea de gîndit celor rămași în urmă, nu pot să nu contribuie la dezrădăcinarea rămășițelor capitaliste din conștiința lor. În cadrul consfătuirilor de producție sînt combătute și unele abateri de la morala proletară cum sînt beția, atitudinea necuviincioasă față de femeie, neglijarea familiei. Doi tineri muncitori Aurel Simedra de la atelierul de debitare și Nicolae Baronescu de la atelierul de țevărie își făcuseră un obicei din a apostrofa pe aleele uzinei cu fel de fel de vorbe atît pe colegii lor mai vîrstnici, cît și pe tinerele muncitoare. Atitudinea lor nu a trecut neobservată; ea a fost dezaprobată de tovarășii lor de muncă. În consfătuirile de producție care au avut loc, atît la atelierul de debitare, cît și la atelierul de țevărie, atitudinea lor a fost criticată cu asprime. Unul dintre muncitorii care a luat cuvîntul le-a spus adevăruri care merită a fi consemnate și reproduse. „Vă credeți mîndri, dar de fapt ăsta nu-i decît vechiul și binecunoscutul dispreț, aroganța și îngîmfarea burgheză, pe care o confundați în mod cu totul greșit cu atitudinea plină de mîndrie și de demnitate care sînt cu adevărat ale noastre, ale muncitorilor...".

Într-o asemenea consfătuire de producție, tînărul muncitor Moscu Economu, care obișnuia să bea peste măsură, supus focului criticii tovarășilor săi și-a luat angajamentul să rupă prietenia cu cei care-l antrenau și-l duceau tot mai jos pe panta beției. „Tu te-ai gîndit — l-a întrebat un bătrîn muncitor — la mama ta, care suferă ori de cîte ori te vede sosind acasă în stare de ebrietate? Nu! Nu te-ai gîndit! Dar noi, care o cunoaștem pe mama ta și care îi știm traiul de femeie muncitoare și vrednică, ne-am hotărît să nu-ți mai permitem s-o mai necăjești și de aici înainte!".

Forța educativă a colectivului se afirmă cu putere, acționînd direct pe linia educării individului și contribuind totodată la ridicarea continuă a prestigiului și autorității colectivului de muncitori.

Un mijloc important prin care muncitorii își verifică rezultatele muncii lor și calitatea produselor pe care le lucrează sînt și consfătuirile de producție organizate între colectivele uzinei producătoare și ale unităților beneficiare. O astfel de consfătuire, la care au participat muncitori din Uzinele de utilaj chimic și petrolier, reprezentanți ai industriei alimentare și ai industriei petrolului și chimiei, a constituit un minunat prilej pentru un schimb de experiență viu, atrăgător și eficace. Cîtă satisfacție au avut cazangii cînd au aflat că produsele lor montate la Fabrica de zahăr din Luduș și la cea din Bucecea, au răspuns exigențelor! Cei care prelucrează pompele triplex s-au mîndrit cu faptul că în ultimul timp schelele petrolifere au făcut mult mai puține reclamații și, dimpotrivă, s-au arătat satisfăcute de utilajele mai bune, mai rezistente, primite în ultima vreme. Criticile aduse au constituit un ajutor substanțial pentru lichidarea unor lipsuri care se manifestau în muncă.

Pe linia îmbunătățirii calității unor produse se situează și critica adusă uzinei prin scrisori de la beneficiarii cărora le-au fost livrate agregate necorespunzătoare sau incomplete. Una dintre scrisorile semnificative este și cea adresată de colectivul de muncitori de la Fabrica de zahăr „Bernath Andrei" din Tg. Mureș. „De astă dată — se arată în scrisoare

— am primit iarăși un tambur cu multe defecte de construcție, printre care și faptul că flanșele prezentau crăpături. Ne punem întrebarea : puteau fi oare scăpate din vedere aceste crăpături de către controlul tehnic de calitate din uzina dv., dator să verifice calitatea produselor ? Dragi tovarăși ! Trebuie să știți că noi, care lucrăm la reutilarea fabricii noastre, sîntem mîndri de realizările poporului nostru devenit stăpîn al propriilor sale destine.

... Nu mai căutați soluții de scăpare abia după ce ați livrat o marfă de slabă calitate, ci îngrijiți-vă de renumele, de calitatea, de marca fabricii dv. încă din prima fază a procesului de producție. Vă asigurăm că nu există pentru noi o bucurie mai mare decît aceea de a ne putea mîndri cu produse noi fabricate în țara noastră de către tovarășii noștri, împreună cu care desăvîrșim victoria construcției socialismului...".

Am reprodus fragmente mai ample din această scrisoare pentru a putea explica mai bine răsunetul pe care scrisoarea, publicată în gazeta uzinei, l-a avut în rîndurile muncitorilor din toate secțiile și atelierele. Rîndurile acestea pătrunse de un fierbinte spirit patriotic cereau un răspuns prompt, și încă unul bine chibzuit, bine întemeiat, care să nu cuprindă promisiuni vagi, ci să prevadă măsuri energice și eficace.

Care putea fi oare forma cea mai potrivită de mobilizare a opiniei muncitorești pentru curmarea din rădăcini a răului semnalat, pe ce cale și prin ce mijloace puteau muncitorii să-și spună cel mai bine părerea și să-și prezinte cel mai bine propunerile ? Soluția era una singură : organizarea de îndată a unei Consfătuiri de producție. Astfel, la atelierul de cazangerie, sub îndrumarea Comitetului de partid a avut loc o adunare a colectivului de muncă la care s-a dat citire scrisorii și s-au analizat minuțios, fără a se omite nici un aspect și fără a se cruța vinovații, cauzele deficiențelor constatate la utilajele livrate Fabricii de zahăr „Bernath Andrei" din Tg. Mureș. Întregul colectiv de muncă a dezaprobat atitudinea muncitorilor, maiștrilor și inginerilor care au lucrat la aceste utilaje, iar aceștia, recunoscîndu-și greșelile, s-au angajat să privească pe viitor cu tot simțul de răspundere produsele pe care le realizează și să nu treacă cu vederea nici o observație a controlului tehnic. Consfătuirea de producție a însărcinat pe șeful serviciului de control tehnic să se deplaseze la Tg. Mureș și să constate la fața locului măsurile ce trebuie luate pentru îndreptarea lucrurilor. În fața colectivului de muncitori întruniți la consfătuirea de producție, șeful de echipă Gheorghe Burcică și-a recunoscut deschis greșeala : „Recunosc cele menționate în scrisoarea colectivului fabricii de zahăr. Nu am lucrat cu cea mai mare atenție, nici oamenii din echipa pe care o conduc și nici cei din echipa tovarășului Petre Popescu, care au avut în plan aceste utilaje. Iată că neglijența noastră se răzbună ! Am dat dovadă de lipsă de răspundere, neîndrumînd și necontrolînd suficient munca celor din subordine...".

Opinia publică muncitorească a sesizat și alte aspecte care au ieșit la iveală cu acest prilej, mai puțin vizibile, dar nu mai puțin lipsite de importanță. Muncitorii au sesizat astfel că, dacă maiștrii și lucrătorii prin mîna cărora au trecut produsele criticate și-au recunoscut în mod principial neglijența și lipsurile ; nu același lucru se poate spune și despre

cei care aveau sarcina directă de a verifica fiecare operație, fiecare nit, fiecare șurub, cei de la controlul tehnic de calitate, care și-au îndeplinit formal sarcinile, lăsînd lucrurile să meargă de la sine. Pentru serviciul C.T.C. îndeosebi, mai mult decît pentru oricare alt serviciu, marca fabricii trebuie să fie o mîndrie pentru apărarea căreia să lupte din răsputeri.

Întîlnim aici un caz tipic de atitudine nouă și conștientă a muncitorului, care, știind că are dreptul să se mîndrească cu munca sa, cere cu energie totodată ca această muncă să fie trecută prin filiera celei mai înalte și mai ascuțite exigențe. Și aceasta nu numai pentru a se mîndri cu calitatea muncii sale, ci în numele intereselor colectivității, ale economiei naționale, ale patriei socialiste. Colectivul este necruțător față de cei care în asemenea situații nu iau poziție, față de cei care încalcă în repetate rînduri disciplina muncitorească. Munca de mîntuială a devenit dușmanul nr. 1 al omului muncii. Inginerul criticat, om cu muncă de răspundere în uzină, șef al controlului tehnic de calitate, a fost obligat să ia poziție publică în consfătuirea de producție. Ajutat de colectivul de muncitori, el a găsit și puterea și obiectivitatea de a-și recunoaște vina și nu numai atît. El a arătat concret ce măsuri a luat pentru a face ca pe viitor asemenea scăpări să nu se mai poată repeta, începînd de la înființarea supracontrolului asupra produselor executate și pînă la deschiderea cursurilor de ridicare a calificării controlorilor. Totodată, el a arătat că deficiența constatată nu constituie o regulă, ci o excepție în munca uzinei, fapt dovedit și de scăderea considerabilă a numărului de reclamații primite de uzină în anul 1961. Dar nu avem nevoie de astfel de excepții, care nu fac cinste uzinei, ci trebuie să le lichidăm cu desăvîrșire.

Consfătuirea de producție, care stimulează și face posibilă participarea maselor de muncitori la organizarea și conducerea producției, care încurajează critica de jos și autocritica, devine mereu mai mult o școală de formare a conștiinței noi, socialiste. În aceste consfătuiri are loc o luptă vie, deschisă și eficace împotriva a tot ceea ce înseamnă rutină, conservatorism, împăcare cu lipsurile și autoliniștirea. Omul muncii s-a obișnuit să folosească drept unitate de măsură morală concordanța dintre cuvintele și faptele tovarășului său, el consideră ca o datorie de onoare să-și ducă la bun sfîrșit angajamentul luat în fața colectivității.

★

Marile evenimente ale epocii noastre, în primul rînd mărețul program de construire desfășurată a comunismului în Uniunea Sovietică, precum și perspectivele extraordinare pe care le deschide și în fața poporului nostru, au devenit cunoscute maselor largi ale oamenilor muncii. Pe zi ce trece crește și se dezvoltă inițiativa creatoare și conștiința socialistă a muncitorilor.

Experiența consfătuirilor de producție organizate în ultima perioadă la Uzinele de utilaj chimic și petrolier din București dovedește cu prisosință cît de mari sînt forțele clasei muncitoare, cît de vie și puternică este viața ce izvorăște din aplicarea în practică a principiilor democratismului socialist.

În cadrul acestora sînt analizate cu toată răspunderea sarcinile de plan, calitatea produselor, realizarea economiilor, desfășurarea întrecerilor socialiste, organizarea locului de muncă, micșorarea procentului de rebuturi, rezultatele schimburilor de experiență, atitudinile retrograde față de muncă și față de cei ce-i înconjură și altele.

Zi de zi rolul consfătuirilor de producție în dezvoltarea inițiativei creatoare și a conștiinței socialiste a muncitorilor de la această mare uzină din Capitală crește tot mai mult. Comitetul sindicatului, condus de comitetul de partid, își desfășoară activitatea pentru continua îmbunătățire a activității educative. În raportul de activitate al Consiliului central al sindicatelor la cel de-al IV-lea Congres al sindicatelor se sublinia că aceasta este cu atît mai necesar, „...cu cît, în noua etapă în care a pășit țara noastră — etapa desăvîrșirii construcției socialiste —, crește imens rolul factorului conștient, capătă o importanță deosebită și mereu crescîndă problemele dezvoltării conștiinței socialiste, ale atitudinii socialiste față de munca și bunul obștesc, ridicării nivelului de cultură generală și de calificare profesională a oamenilor muncii" [1].

[1] „Munca" nr. 4 036, din 27 octombrie 1960.

O lucrare consacrată dezvoltării conştiinţei socialiste în R.P.R.*

Literatura filozofică originală din ţara noastră s-a îmbogăţit cu un nou volum, consacrat uneia dintre cele mai importante şi actuale probleme ale desăvîrşirii construcţiei socialiste : problema dezvoltării conştiinţei socialiste a oamenilor muncii.

Apărut sub auspiciile Institutului de filozofie şi sub redacţia generală a prof. M. Breazu, volumul înmănunchează un număr de şase studii semnate de cercetători ai Institutului, cadre didactice şi alţi activişti ai frontului ideologic. Autorii prezintă lucrarea lor ca pe „*un prim pas* pe drumul analizei unei probleme atît de complexe ca aceea a formării şi dezvoltării conştiinţei socialiste a oamenilor muncii" din ţara noastră (p. 5). În ansamblu, studiile reprezintă aportul autorilor la cercetarea unor laturi fundamentale ale procesului formării şi dezvoltării conştiinţei socialiste a maselor, cum sînt : rolul conducător al partidului în acest proces, conştiinţa politică socialistă a clasei muncitoare din ţara noastră, rolul istoric al clasei muncitoare în făurirea şi dezvoltarea moralei socialiste, conştiinţa politică socialistă a ţărănimii colectiviste, lărgirea orizontului ştiinţific al oamenilor muncii, creşterea conştiinţei estetice socialiste a maselor. Volumul oferă o imagine în general unitară şi închegată asupra temei, constituind prin aceasta un pas înainte în comparaţie cu culegerile de studii de materialism istoric apărute anterior.

Publicarea volumului *Dezvoltarea conştiinţei socialiste în Republica Populară Romînă* este cît se poate de binevenită şi poate fi considerată o realizare meritorie a frontului nostru filozofic, atît datorită importanţei temelor spre care s-au orientat autorii, cît şi datorită ţinutei ştiinţifice a studiilor.

Una din trăsăturile pozitive ale studiilor o constituie tocmai efortul spre legarea tot mai strînsă a tezelor teoretice cu viaţa, cu faptele bogate şi variate oferite de avîntul construcţiei socialismului din ţara noastră. Autorii s-au străduit să abordeze multilateral problemele şi să le adîncească în lumina documentelor Congresului al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn. În bună măsură ei au reuşit să pună în lumină creşterea continuă a rolului conducător al partidului şi importanţa acestuia ca factor subiectiv hotărîtor în formarea şi dezvoltarea tuturor laturilor conştiinţei socialiste a maselor. În cuprinsul studiilor lor, autorii au fost preocupaţi de a releva sporirea continuă a rolului maselor în toate domeniile construcţiei socialiste, ca factor hotărîtor în dezvoltarea social-istorică.

Considerăm că pentru a da o imagine cît mai cuprinzătoare asupra ariei de probleme abordate în cadrul unor studii de mari proporţii — între 60 şi 150 de pagini — şi cu

* *Dezvoltarea conştiinţei socialiste în R.P.R. Contribuţii la cercetarea problemei*, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1961, 518 p.

privire la modul în care au fost ele rezolvate, este necesară prezentarea şi analiza fiecărui studiu în parte.

Volumul se deschide cu un studiu amplu, intitulat *Conducerea de către Partidul Muncitoresc Romîn a procesului formării şi dezvoltării conştiinţei socialiste*, semnat de Gh. Berescu, I. Drăgan, I. Banu, la care a colaborat şi Petre Constantin. Studiul are două părţi relativ distincte. În prima parte, sînt tratate argumentat idei fundamentale pentru întregul volum privind la factorii obiectivi şi subiectivi în procesul formării şi dezvoltării conştiinţei socialiste şi la raportul dintre ei. O serie de idei generale din acest studiu, cu caracter oarecum introductiv, sînt tratate mai amplu, mai amănunţit şi mai aprofundat în celelalte studii din culegere. A doua parte a studiului este consacrată combaterii unor falsificări burghezo-reformiste în problemele raportului dintre conştiinţa socială şi existenţa socială, ca şi în problema rolului conştiinţei sociale în dezvoltarea societăţii.

Călăuzindu-se după tezele clasicilor şi luînd în considerare experienţa istorică, autorii demonstrează caracterul profund ştiinţific al rezolvării pe care marxism-leninismul o dă raportului dintre existenţa socială (factorul *prim, în ultimă instanţă determinant*) şi conştiinţa socială (elementul determinat, reflectoriu). Autorii dau o imagine generală asupra factorilor şi condiţiilor care fac necesară şi posibilă făurirea *conştiinţei socialiste*. Apărută la elementele înaintate, revoluţionare ale clasei muncitoare, încă în condiţiile capitalismului, conştiinţa revoluţionară, socialistă — subliniază autorii — devine un fenomen de masă după instaurarea dictaturii proletariatului, o dată cu făurirea relaţiilor de producţie socialiste şi ca rezultat al muncii politice-educative intense desfăşurate de partidul marxist-leninist. Apariţia şi dezvoltarea conştiinţei socialiste a maselor este o parte integrantă a procesului revoluţiei şi construcţiei socialiste. Cu ajutorul faptelor, autorii argumentează ideea că, în condiţiile socialismului, conştiinţa socialistă se dezvoltă în primul rînd în procesul activităţii de producţie, în muncă, în îmbinare cu activitatea educativă desfăşurată pe scară largă de partid şi de statul democrat-popular.

Punînd în lumină în mod corespunzător rolul factorilor obiectivi, materiali, autorii acordă cea mai mare atenţie (şi spaţiu) rolului factorului subiectiv în formarea şi dezvoltarea conştiinţei socialiste, în primul rînd rolului conducător al partidului — ca factor subiectiv hotărîtor — în făurirea conştiinţei socialiste a maselor.

Pe baza documentelor Congresului al III-lea al P.M.R., autorii demonstrează pe larg faptul că întrarea ţării noastre în noua etapă a dezvoltării sale, sarcinile măreţe ridicate în faţa întregului popor de etapa desăvîrşirii construcţiei socialiste determină creşterea continuă a rolului conducător al partidului, intensificarea luptei duse de partid pentru dezvoltarea conştiinţei socialiste a maselor, determină creşterea rolului activ al conştiinţei socialiste. Din păcate, unele aspecte criticabile, proprii studiului în ansamblu, devin deosebit de evidente tocmai în această parte care se prezintă la un nivel teoretic scăzut. Analiza profundă este aici înlocuită adesea cu afirmaţii insuficient argumentate, apar numeroase repetări, lungimi inutile, ca şi unele formulări mai puţin riguroase din punct de vedere ştiinţific[1]. Studiul n-ar fi avut decît de cîştigat în densitate şi putere de convingere dacă problemele dezvoltării conştiinţei socialiste *în etapa desăvîrşirii construcţiei socialiste* ar fi fost tratate *nu aparte*, ci organic încorporate în problematica paragrafului al doilea (*Rolul factorilor subiectivi în formarea conştiinţei socialiste. Conducerea de către partid — factorul subiectiv hotărîtor în formarea conştiinţei socialiste*). Lipsa aceasta de unitate (datorită unei sistematizări defectuoase a materialului) se resimte cel mai mult cînd autorii se referă la lupta ideologiei socialiste împotriva ideologiei burgheze, la p. 40—41 în treacăt, superficial,

[1] Asemenea formulări imprecise, neglijent redactate, se găsesc la p. 59,61,63,72. La p. 78 de exemplu se vorbeşte cu totul ciudat despre „*funcţionarea legilor obiective*", despre „*randamentul*" (!) lor.

fără să ducă analiza pînă la capăt şi apoi din nou la p. 59 ş.a. Sînt şi alte exemple similare de reveniri asupra problemelor, inevitabile în sistematizarea adoptată de autori. Gradul de combativitate ideologică a celei de-a doua părţi a studiului este diminuat de faptul că autorii recurg la un ton expozitiv, semiironic şi mai ales de faptul că insistă aproape cu exclusivitate într-un mod îngust, unilateral, doar asupra unei singure laturi caracteristice pentru ideologia burgheză (pesimismul), ignorînd alte laturi, deosebit de virulente, cum este în prezent anticomunismul.

Un mare număr de pagini din cuprinsul întregului volum sînt judicios consacrate problemelor formării şi dezvoltării *conştiinţei socialiste a clasei muncitoare*, clasa conducătoare a societăţii noastre. Următoarele două studii din culegere se ocupă, unul, de formarea *conştiinţei politice* a clasei muncitoare şi, al doilea, de rolul clasei muncitoare în *dezvoltarea moralei socialiste* în ţara noastră. Prin aceste studii în mod deosebit, dar şi prin celelalte, volumul are meritul de a pune în centrul atenţiei cititorului ideea preţioasă că clasa muncitoare în frunte cu partidul marxist-leninist are rolul hotărîtor în crearea, pe cale revoluţionară, nu numai a noii existenţe sociale, dar şi în făurirea, dezvoltarea şi generalizarea noii conştiinţe sociale la toate păturile de oameni ai muncii. Astfel, întregul volum demonstrează, prin analiza procesului revoluţiei şi construcţiei socialiste din patria noastră, justeţea tezei leniniste potrivit căreia clasa muncitoare este înfăptuitorul fizic şi purtătorul moral al celei mai înaintate orînduiri sociale — socialismul şi comunismul.

Studiul *Formarea şi dezvoltarea conştiinţei politice a clasei muncitoare din ţara noastră* este semnat de E. Drob, G. Florea şi I. Tudosescu, iar la definitivarea lui a colaborat Gh. Cluguş. După o scurtă introducere teoretică — în care se analizează conţinutul noţiunii de conştiinţă politică, caracterul ei istoric şi de clasă, influenţa ei deosebită asupra celorlalte forme ale conştiinţei sociale, şi după o succintă trecere în revistă a principalelor etape ale formării conştiinţei politice revoluţionare a clasei muncitoare din ţara noastră sub conducerea P.C.R., autorii tratează, cu precădere, problemele dezvoltării conştiinţei politice socialiste a muncitorilor *în etapa desăvîrşirii construcţiei socialiste* (două treimi din întregul material).

Punînd în mod justificat accentul pe ideea potrivit căreia conştiinţa politică-revoluţionară a clasei muncitoare nu poate apărea în mod spontan, autorii relevă rolul hotărîtor al Partidului Comunist din Romînia în realizarea procesului istoric complex, cu etape calitativ deosebite, de făurire şi dezvoltare a conştiinţei politice socialiste a clasei muncitoare din ţara noastră.

Autorii marchează în mod just instaurarea dictaturii proletariatului în ţara noastră ca o etapă superioară, calitativ deosebită în dezvoltarea conştiinţei politice a clasei muncitoare şi a celorlalte mase muncitoare, schiţînd cîteva aspecte specifice ale acestei etape. Ei conchid : „Ca rezultat al îmbinării de către P.M.R. a acestor pîrghii educative — munca politico-ideologică de masă şi practica revoluţionară — şi pe temeiul schimbărilor radicale intervenite în domeniul existenţei sociale, în etapa revoluţiei socialiste s-a produs cel mai însemnat salt în procesul dezvoltării conştiinţei politice a clasei muncitoare, şi anume ridicarea ei pe treapta conştiinţei politice socialiste. La rîndul lui, acest salt a constituit o pîrghie deosebit de însemnată în ducerea la bun sfîrşit a luptei pentru făurirea bazei economice şi a bazei tehnice-materiale a socialismului" (p. 111).

Partea finală a studiului, care pune în treacăt problema cunoaşterii şi înţelegerii de către mase a evoluţiei situaţiei internaţionale ca parte integrantă a conştiinţei lor politice — meritorie prin faptul că atrage atenţia asupra acestei probleme — s-ar fi cuvenit să fie mai amplu şi mai temeinic susţinută. O redactare mai atentă ar fi fost de natură să elimine unele lungimi, repetări şi unele formulări nefericite (vezi p. 118—120) sau de-a dreptul confuze (vezi p. 124).

Un mănunchi de studii interesante, strîns legate între ele sub titlul general *Rolul istoric*

al clasei muncitoare în procesul formării şi dezvoltării moralei socialiste în ţara noastră, apare sub semnătura lui N. Bellu.

Fructificînd indicaţiile clasicilor marxism-leninismului şi documentele partidului nostru, cercetînd atent şi cu interes fenomenele din realitate, autorul aduce o contribuţie efectivă la elaborarea unor probleme centrale de mare actualitate ale eticii marxist-leniniste, pe baza generalizării experienţei revoluţiei şi construcţiei socialiste din ţara noastră.

Autorul introduce pe cititor în problematica generală a cercetării cu ajutorul unei schiţe privitoare la rolul social al moralei în epoca contemporană. Principiile şi normele moralei comuniste au încetat să fie un simplu ideal — arată autorul — devenind în U.R.S.S. şi în celelalte ţări socialiste o realitate spirituală nemijlocită, avînd o puternică înrîurire asupra vieţii sociale a întregii lumi.

De asemenea, paragraful introductiv, *Politica şi morala*, oferă jaloane teoretice indispensabile pentru analiza ştiinţifică şi înţelegerea profundă a întregului proces de formare şi dezvoltare a moralei socialiste. Teza că relaţia dintre politic şi etic constituie problema centrală a eticii marxist-leniniste oferă fundament pentru întreaga muncă de cercetare întreprinsă de autor cu bune rezultate. Dezvăluind dialectica raportului dintre politică şi morală în cadrul orînduirilor bazate pe exploatare şi demascînd încercările eticienilor burghezi de a masca acest raport, autorul pune în lumină, bogat şi concret, conţinutul nou al relaţiei dintre forma politică şi cea morală a conştiinţei sociale în socialism, dînd ample exemplificări — în restul studiului — privitoare la realităţile din ţara noastră. Forma politică a conştiinţei sociale deţine rolul precumpănitor, constituie *„veriga principală de legătură, prin intermediul căreia se transmit în sfera conştiinţei morale cerinţele obiective care decurg din condiţiile materiale de existenţă ale societăţii"* (p. 162), subliniază autorul.

Conştient de faptul că problemele complexe ale moralei socialiste nu pot fi tratate aprofundat într-un singur studiu, fie el şi de proporţii mai mari, autorul şi-a concentrat analiza asupra unui singur complex de trăsături ale moralei socialiste, dar care au un rol de hotărîtoare importanţă pentru celelalte trăsături ale moralei socialiste, şi anume : *devotamentul faţă de socialism şi atitudinea socialistă faţă de muncă*. Rezultatele pozitive obţinute în mod cert de autor în munca sa de cercetare se explică, în bună măsură, prin adoptarea acestui procedeu. Totodată, unele neajunsuri şi rezolvări nesatisfăcătoare — e vorba în mod deosebit de ultimul paragraf (*De la atitudinea nouă faţă de muncă la o comportare morală socialistă multilaterală*) — se datorează inconsecvenţei parţiale în aplicarea metodei pe care însuşi autorul şi-a propus s-o folosească.

O lectură interesantă, instructivă prilejuieşte secţiunea a doua a materialului, intitulată *Morala clasei muncitoare — morala devotamentului faţă de socialism*. Considerînd în mod just *devotamentul faţă de socialism* ca pe o categorie fundamentală, în acelaşi timp politică şi morală, autorul schiţează procesul apariţiei şi dezvoltării ataşamentului clasei muncitoare faţă de cauza socialismului în focul luptei de clasă conduse de partidul marxist-leninist pentru victoria revoluţiei socialiste şi pentru construirea socialismului şi comunismului. Morala comunistă, edificiul trăsăturilor şi normelor ei proprii de comportare arată N. Bellu, sînt produsul integral al clasei muncitoare însăşi, dar nu un produs spontan, ci un rezultat al condiţiilor ei obiective de existenţă şi al *muncii politico-educative desfăşurate pe baze ştiinţifice de către partidul marxist-leninist*.

Dens în idei, scris cursiv şi cu putere de convingere, paragraful *Profilul moral al comunistului — modelul devotamentului faţă de socialism* reliefează pregnant cititorului trăsăturile morale principale ale membrului de partid, atît în condiţiile luptei clasei muncitoare pentru putere, cît şi în condiţiile construirii socialismului.

Anticipînd într-o oarecare măsură, remarcăm cu acest prilej o caracteristică a majorităţii paragrafelor din acest studiu, anume preocuparea deosebită a autorului nu numai *de a explica* fenomenele de care se ocupă,

tinzînd să le dezvăluie esenţa şi corelaţiile obiective, dar şi de a *releva sensul lor actual educativ,* de a sublinia elementele noi apărute în viaţa nouă, socialistă. Aceasta rezultă în mod explicit, de pildă, din modul cum este tratată şi rezolvată, pe baza indicaţiilor lui Lenin şi a exemplelor vii luate din istoria partidului nostru, *problema eroismului,* ca formă de manifestare a devotamentului faţă de socialism. Eroismul, conchide autorul, este facultatea morală de a interveni în desfăşurarea evenimentelor în direcţia urmărită de partid, printr-o activitate *nu de zile mari,* ci *de zi cu zi,* tenace, chibzuită, eficace.

Luînd ca îndreptar principal documentele partidului nostru, şi îndeosebi documentele Congresului al III-lea, autorul supune unei analize multilaterale *problema făuririi şi dezvoltării atitudinii socialiste faţă de muncă,* expresie a devotamentului faţă de socialism în condiţiile de după instaurarea dictaturii proletariatului. Ocupînd două treimi din întregul studiu (cca. 100 de pagini), această secţiune înfăţişează clasa muncitoare din ţara noastră ca purtătoare a celor mai înalte şi nobile concepţii şi deprinderi morale, desprinde criteriile ştiinţifice ale educaţiei în spiritul moralei comuniste a celorlalţi oameni ai muncii, analizează concret rolul educativ al întrecerii socialiste, al mişcării inovatorilor şi raţionalizatorilor, al mişcării de masă pentru o producţie de calitate superioară, al consfătuirilor de producţie, evidenţiază aspecte privind rolul exemplului înaintat în muncă (al fruntaşului), precum şi rolul formelor colective de muncă (brigăzi etc.) în avîntul moralei socialiste din ţara noastră, în condiţiile desăvîrşirii construcţiei socialiste. Materialul analizat îndreptăţeşte concluzia trasă de autor potrivit căreia clasa muncitoare, sub conducerea partidului, îşi făureşte noile deprinderi morale *într-un ritm viu, revoluţionar.* Pe întreg parcursul cercetării, autorul este preocupat de reliefarea noului care apare şi care îmbogăţeşte permanent *conţinutul atitudinii socialiste faţă de muncă* şi influenţa ei crescîndă asupra celorlalte laturi ale moralei socialiste (un exemplu concret în această privinţă este analiza activităţii multilaterale — de producţie şi educativă — din brigada lui Al. Chiru de la Uzinele Colibaşi, precum şi sublinierea elementelor noi pe care lupta de masă pentru calitatea superioară a produselor o aduce pe planul preocupărilor etice).

O serie de pagini din studiu sînt consacrate combaterii, în mod concret şi convingător, a unor concepţii etice burgheze reformiste şi revizioniste. Cu acest prilej, autorul reliefează din nou superioritatea şi caracterul cu adevărat ştiinţific al eticii marxist-leniniste, al cărei fundament teoretic este materialismul dialectic şi materialismul istoric.

Studiul se încheie cu o încercare de a schiţa drumul de la atitudinea nouă faţă de muncă la o comportare morală socialistă multilaterală. Autorul subliniază ideea că atitudinea socialistă faţă de muncă, o dată apărută, conţine în germene întreaga gamă a însuşirilor morale socialiste, a căror dezvoltare presupune însă o intensă şi îndelungată activitate educativă. Este justă concluzia trasă de autor că *ansamblul convingerilor şi deprinderilor de comportare născute pe terenul muncii în condiţiile socialismului constituie cea mai bună „bază de atac" împotriva manifestărilor înapoiate în viaţa privată şi de familie a unor oameni ai muncii.*

Chiar dacă considerăm acest paragraf ca pe o simplă punere a problemei, aşa cum pare să fie în intenţia autorului, trebuie spus că *materialul nu satisface pe cititor.* Autorul devine aici prea abstract şi, în cazul unor formulări, încetează să fie riguros. Este nesatisfăcător modul în care se pune problema raportului dintre „mediul social nou" şi *celălalt* mediu, al relaţiilor de familie, prietenie, vecinătate etc. (p. 304). La pagina următoare (p. 305) autorul vorbeşte despre un „moment de relativ echilibru" (!) între ceea ce este nou şi vechi în conştiinţa morală a omului muncii, teză contestată, de fapt, în aceeaşi frază prin precizarea justă că înăuntrul acestui proces *contradictoriu* comportarea socialistă reprezintă noul care se dezvoltă şi are viitor.

După părerea noastră, greşeala autorului constă în faptul că, deşi vorbeşte doar despre *deosebirea între cele două medii*, în fapt le tratează, fără să vrea, ca fiind rupte unul de altul. Acest lucru putea fi evitat dacă autorul proceda ca şi în celelalte părţi ale studiului, şi anume evidenţiind noul în mediul familial etc., care pe zi ce trece covîrşeşte vechiul, punînd accentul pe osmoza dintre „cele două medii" obiectiv interdependente, relevînd infuzia de nou care are loc din colectivul de muncă în colectivul familiar etc. În ciuda orientării generale juste a paragrafului, autorul din cauza abordării la modul general-abstract şi fugitiv a unei probleme atît de complexe — rămîne dator cititorului cu multe explicaţii.

Toate acestea nu impietează concluzia că studiul în ansamblu, prin nivelul său teoretic, prin analizele originale pe care le conţine şi care reprezintă o contribuţie la cercetarea problemei, constituie unul dintre cele mai valoroase materiale incluse în volum.

Întrucît volumul are drept scop să dea o imagine de ansamblu, cuprinzînd laturile esenţiale ale întregului proces de dezvoltare a conştiinţei socialiste în ţara noastră, în mod firesc studiilor care abordează situaţia clasei muncitoare le urmează analiza dezvoltării conştiinţei socialiste a ţărănimii muncitoare. Această temă importantă o dezbate studiul lui M. Cernea : *Cu privire la procesul formării şi dezvoltării conştiinţei politice socialiste a ţărănimii.*

Poate ar fi îndreptăţită observaţia că, faţă de dimensiunile volumului, această temă, de o mare actualitate în condiţiile desăvîrşirii construcţiei socialiste, putea să reprezinte obiectul mai multor studii, care să cuprindă multilateral acest proces social revoluţionar. Este adevărat însă că prin analiza largă a problemelor, pe un plan istoric vast, studiul reuşeşte să suplinească în mare parte această lipsă.

Pe baza unei analize teoretice convingătoare, prin care pune în lumină caracteristicile social-politice ale ţărănimii muncitoare, autorul urmăreşte istoric procesul revoluţionar trăit de ţărănime în anii democraţiei populare. Concluzia la care ajunge autorul este aceea că „ţărănimea devine pe deplin în stare să-şi însuşească ideologia politică socialistă în condiţiile revoluţiei şi construcţiei socialiste, datorită faptului că existenţa ei socială trece pe temelia socialismului şi se transformă deci însăşi natura ei contradictorie de clasă, iar ideologia politică socialistă începe astfel să concorde nemijlocit cu situaţia obiectivă dobîndită de ţărănime în sfera relaţiilor de producţie. În aceste condiţii sociale noi şi ca urmare a procesului revoluţiei culturale conduse de partid, masele ţărănimii devin şi din punct de vedere subiectiv apte de a-şi însuşi în mod treptat ...ideologia politică socialistă a clasei muncitoare" (p. 317—318).

Autorul expune pe larg şi convingător uriaşa însemnătate pe care o are în dezvoltarea conştiinţei politice socialiste a ţărănimii munca politică educativă dusă de partid şi de diferite organizaţii sub conducerea partidului. Referindu-se în acest sens, la etapa istorică în care se află poporul nostru, autorul argumentează că trecerea la desăvîrşirea construcţiei socialiste ridică cerinţe noi şi pe planul dezvoltării conştiinţei politice a ţărănimii, pe planul continuării luptei pentru înlăturarea din conştiinţa sa a înrîuririlor vechii educaţii burgheze şi a rămăşiţelor, încă puternice, ale vechii mentalităţi de mic proprietar. În această privinţă, trebuie remarcat ca un succes efortul autorului de a demonstra justeţea şi caracterul ştiinţific al măsurilor şi indicaţiilor elaborate de Congresul al III-lea al P.M.R. în vederea dezvoltării conştiinţei socialiste a maselor ţărăneşti.

Dezbaterea argumentată a unor variate probleme legate de tema abordată, la un nivel teoretic înalt, într-un stil clar şi cu preocuparea permanentă de a demasca ideologia reformistă şi revizionistă, conferă indubitabile calităţi acestui studiu, situîndu-l printre cele mai valoroase din acest volum.

Cu toate acestea, studiul prezintă şi unele deficienţe. Avem în vedere aici faptul că studiul cuprinde uneori consideraţii teoretice întrucîtva schematice, care nu reuşesc

să releve bogăţia semnificaţiilor vieţii reale; lectura unor pagini sugerează o cunoaştere livrescă, „de la distanţă", a proceselor care se desfăşoară în realitate. Tocmai de aceea o problemă cum este bunăoară aceea a raportului dintre psihologia socială şi ideologie, în cadrul conştiinţei sociale, rămîne abstractă, o teorie „pură", autorul nereuşind să dezvăluie dialectica vie a acestui raport, aşa cum se desfăşoară în realitate. Din păcate şi alte idei valoroase enunţate de autor rămîn pe un plan abstract (raportul dintre conştiinţa comună şi conştiinţa teoretică etc.).

Evident, caracterul abstract rezultă de obicei din insuficienta cunoaştere a realităţilor, fapt care se reflectă îndeosebi în capitolul *Sarcinile desăvîrşirii construcţiei socialiste pe tărîmul agriculturii şi dezvoltarea mai departe a conştiinţei politice a ţărănimii*. Multe dintre ideile valoroase existente în acest capitol sînt neargumentate, rămîn simple afirmaţii nedemonstrate. Autorul nu reuşeşte să pună în evidenţă semnificaţia faptului major, că în ansamblul acestei etape, dezvoltarea conştiinţei are loc, în ce priveşte marea majoritate a ţărănimii, pe temelia relaţiilor de producţie socialiste. Or, tocmai această situaţie socială deosebită dă posibilitatea obiectivă a înfăptuirii de către partid a unor noi sarcini istorice, superioare în dezvoltarea conştiinţei socialiste a ţărănimii. Desigur, cunoaşterea profundă a vieţii i-ar fi dat posibilitatea să înlocuiască deducţia cu generalizarea faptelor. Numai cunoaşterea vieţii, a modului în care politica partidului devine realitate nemijlocită dă posibilitatea ca dezvăluirea dialecticii raportului dintre existenţa socială a ţărănimii, în etapa actuală, şi dezvoltarea conştiinţei ei socialiste să nu rămînă o abstracţie lipsită de conţinutul bogat al vieţii practice. Prin calităţile şi scăderile lui studiul constituie un îndemn pentru cercetători, pentru studierea bogăţiei inepuizabile a vieţii socialiste din ţara noastră, pentru generalizarea faptelor ei, în lumina documentelor de partid şi a teoriei marxist-leniniste.

În structura volumului, prin importanţa şi noutatea temei, o firească atenţie trezeşte şi studiul *Aspecte ale formării orizontului ştiinţific al oamenilor muncii din R.P.R.* de S. Vieru, M. Sinescu şi M. Damian. Este ştiut faptul că una dintre particularităţile conştiinţei socialiste care explică superioritatea ei istorică, saltul calitativ realizat pe linia ascendentă a progresului, constă în caracterul ei reflectoriu eminamente ştiinţific. Superioritatea conştiinţei socialiste, manifestată în amploarea rolului ei istoric deosebit, în fecunditatea influenţei ei sociale, revoluţionare, ca şi în caracterul său profund umanist, de înnobilare a personalităţii, este determinată tocmai de bazele sale ştiinţifice, de faptul că a încetat de a mai fi o conştiinţă mistificată.

Evident, aşa cum reiese şi din titlul studiului, autorii îşi delimitează sarcinile, ocupîndu-se doar de o anumită latură a acestei teme vaste — caracterul ştiinţific al conştiinţei socialiste. Specificînd că au în vedere formarea „orizontului ştiinţific" al oamenilor muncii, autorii precizează că „formarea orizontului ştiinţific al oamenilor muncii înseamnă înarmarea lor cu concepţia ştiinţifică marxist-leninistă despre natură, societate şi gîndire şi cu temeinice cunoştinţe tehnice-ştiinţifice, necesitate de dezvoltarea producţiei socialiste şi de activitatea pe toate tărîmurile vieţii sociale. Aceste laturi ale pregătirii se împletesc în mod indisolubil" (p. 388).

În direcţia sarcinilor pe care şi le propun, conţinute în însăşi această definiţie riguroasă, autorii analizează un bogat material faptic, selectat în linii generale cu judiciozitate, pe baza criteriului de însemnătate şi actualitate, de pe vastul şantier spiritual de formare a omului nou, în care s-a transformat ţara noastră ca rezultat al desfăşurării impetuoase a revoluţiei culturale. Tocmai în aceasta constă şi meritul principal al studiului. Autorii reuşesc, apelînd la logica invincibilă a faptelor, a vieţii, să demonstreze justeţea politicii marxist-leniniste în domeniul culturii, să pună în evidenţă transformările revoluţionare pe care socialismul le înfăptuieşte în viaţa spirituală a societăţii, să pună faţă în

faţă lumina puternică a socialismului şi întunericul spiritual generat de capitalism, unde, aşa cum arată Marx, însăşi lumina curată a ştiinţei nu poate străluci decît pe fondul întunecat al ignoranţei. Lichidarea ignoranţei seculare în care au fost ţinute masele populare în ţara noastră, a unei racile atît de ruşinoase cum a fost de pildă analfabetismul, au devenit posibile doar în condiţiile revoluţiei socialiste, care transformă radical viaţa materială şi spirituală a individului şi a întregii societăţi. Paralel cu descrierea imenselor realizări ale statului socialist pe linia răspîndirii ştiinţei şi culturii, ar fi fost necesară, după părerea noastră, şi analiza temeinică a semnificaţiei acestora pentru formarea orizontului ştiinţific al oamenilor muncii. Numai astfel se putea depăşi modul prea descriptiv al tratării, printr-o abordare a problemelor la un nivel teoretic mai înalt. În acest caz, autorii ar fi reuşit să dezbată şi să aprofundeze o serie de probleme care în prezent fie că le scapă din vedere, fie că se bucură de o insuficientă atenţie. Printre acestea, ar fi fost necesară o mai consistentă dezbatere a rolului pe care îl îndeplineşte „orizontul ştiinţific" în ansamblul dezvoltării conştiinţei socialiste şi, în primul rînd, o mai temeinică argumentare a rolului ideologiei marxist-leniniste în formarea concepţiei ştiinţifice despre lume a oamenilor muncii.

Autorii relevă, pe bună dreptate, că nu putem concepe formarea orizontului ştiinţific ca pe un proces autonom, rupt de dezvoltarea celorlalte laturi ale conştiinţei socialiste, dar s-ar fi realizat un lucru şi mai preţios dacă ei s-ar fi oprit şi asupra relaţiilor pe care le are orizontul ştiinţific cu celelalte laturi ale conştiinţei în procesul general al formării şi dezvoltării conştiinţei socialiste a maselor. S-ar fi cerut, de pildă, măcar sugerată ideea influenţei multilaterale pe care însuşirea ştiinţei o revarsă asupra întregului mod de viaţă al oamenilor. În felul acesta ar fi crescut valoarea studiului şi prin aceea că ar fi reuşit să dea cititorului şi o imagine a perspectivelor acestui proces, nelimitînd analiza doar la trecut şi prezent. Pe aceeaşi linie a lacunelor se cere menţionat faptul că autorii nu urmăresc în suficientă măsură formarea orizontului ştiinţific prin prisma luptei dintre nou şi vechi în conştiinţa maselor. Or, dacă ar fi stat în atenţia autorilor şi această caracteristică, studiul ar fi avut mult de cîştigat; în felul acesta, însăşi partea finală, consacrată educaţiei ateiste, ar fi devenit mai convingătoare şi mai consistentă.

Atît în privinţa calităţilor, cît şi mai ales în privinţa lipsurilor, un loc asemănător studiului de mai sus îl ocupă în volum şi studiul *Probleme ale formării şi dezvoltării conştiinţei estetice socialiste* de Marcel Breazu şi Pavel Cîmpeanu. Desigur, fiind mai puţin abordată pînă în prezent în literatura noastră filozofică, această temă suscită un interes din diferite puncte de vedere. Conştienţi probabil tocmai de această situaţie, autorii au imprimat studiului lor un aspect oarecum caleidoscopic. În studiu sînt expuse, concomitent cu aspectele implicate de însăşi ideea fundamentală a temei, o serie de alte probleme ale artei, astfel încît adeseori cititorul îşi face impresia că autorii ar încerca o tratare exhaustivă a problematicii esteticii marxist-leniniste şi a dezvoltării artei socialiste în ţara noastră. Cititorii află, de pildă, ce este metoda realismului socialist, care este conţinutul partinităţii în artă şi literatură, ce înseamnă idealul estetic în concepţia marxist-leninistă şi în raport cu filozofia hegeliană, unde această problemă apare pentru prima dată, raportul dintre conţinut şi formă în artă şi o serie de alte chestiuni teoretice importante, dintre care unele reprezintă obiectul unor vii şi rodnice schimburi de idei între filozofii şi esteticienii marxist-leninişti.

Sesizarea acestui aspect pozitiv al studiului cere însă şi o precizare de natură critică. Dispersarea atenţiei critice şi selective a autorilor, izvorîtă, e drept, dintr-o bogată informaţie, a determinat în acelaşi timp tratarea neadîncită a multor probleme teoretice, mergînd pînă la simpla lor enunţare. Dar asupra acestui aspect vom mai reveni, adăugînd deocamdată, tot ca pe o observaţie critică, faptul că, abordînd mult prea multe

probleme, în ansamblul studiului ocupă un loc insuficient de important dezbaterea procesului de formare şi de dezvoltare a conştiinţei estetice socialiste a *maselor populare*, idee care ar fi trebuit să reprezinte tocmai firul călăuzitor al studiului. E drept că paginile din partea a doua a studiului, consacrate acestei dezbateri, sînt dense, bogate în conţinut, în relatarea unor fapte semnificative pentru dimensiunile vaste ale procesului de formare şi dezvoltare a conştiinţei estetice socialiste. Prin numeroase cifre comparative sînt ilustrate, de pildă, răspîndirea largă a cărţii belestristice, dezvoltarea activităţii artistice de amatori în ţara noastră, creşterea reţelei de teatre, cinematografe, muzee, biblioteci etc. Din aceste pagini se desprinde cu claritate ideea că în socialism cultura şi arta devin un bun al tuturora.

Şi în această parte a studiului însă, bogată în fapte culese din viaţă, analiza devine adesea o patinare lină la suprafaţa faptelor sesizate, ideile profunde pe care le degajează aceste fenomene rămînînd oarecum ascunse privirii autorilor.

Nu putem încheia aprecierile asupra acestui studiu, valoros în esenţă prin multilateralitatea problemelor abordate, dar inegal realizat, fără a sesiza că unele idei estetice fundamentale îşi găsesc, după părerea noastră, o definire şi o expunere nu numai lacunară, ci chiar confuză, eronată. Astfel, autorii afirmă următoarele : „Ca orice metodă eficientă, metoda realismului socialist reprezintă oglindirea în conştiinţă a unui *obiect* real, asupra căruia oamenii îşi aplică metoda lor de cunoaştere în vederea transformării realităţii" (p. 469). Lăsînd la o parte neclaritatea provenită din mînuirea confuză a noţiunii de „metodă", această definiţie, care poate provoca serioase dificultăţi de înţelegere chiar unui cititor obişnuit cu abstracţiile ştiinţifice, nu este riguros ştiinţifică. Ea nu cuprinde, de pildă, tocmai ceea ce este propriu realismului socialist ca metodă de creaţie, ca reflectare artistică, punînd semnul egalităţii (autorii afirmă categoric : „Ca orice metodă eficientă") între cele două tipuri fundamentale de cunoaştere : cunoaşterea ştiinţifică şi cunoaşterea artistică. Confuzia devine apoi şi mai pregnantă în afirmaţia imediat următoare : „Cunoaşterea *artistică* a realităţii noastre sociale se poate înfăptui numai prin intermediul unei metode care poate duce la reflectarea ei veridică, *specifică*" (p. 469). Autorii uită că *specificitatea* metodei artistice este evidentă în oricare epocă istorică. Tocmai de aceea şi vorbim de determinarea istorică, de caracterul istoric al unei metode de creaţie sau al alteia. În acest sens se poate afirma, de pildă, că cunoaşterea artistică a realităţii sociale din a doua jumătate a secolului trecut s-a realizat prin intermediul unei metode specifice, cum a fost realismul critic, după cum astăzi aceeaşi realitate socială din ţările capitaliste este reflectată fie realist critic, fie realist socialist. Evident, nu este locul şi cazul să aprofundăm aceste idei, dar apare clar că raportul dintre factorul economic (hotărîtor *în ultimă instanţă*) şi cel estetic este mult mai complex decît îl prezintă autorii. A reduce acest raport la o determinare directă, nemediată prin desfiinţarea caracteristicelor elementului estetic, provenite din independenţa lui relativă, înseamnă a da gir unor explicaţii mecaniciste, vulgarizatoare. Iată în acest sens încă un exemplu concludent. Autorii afirmă că, „pe măsura generalizării relaţiilor de producţie socialiste — factorul, *în ultimă analiză*, determinant al suprastructurii —, arta, ca formă a conştiinţei sociale, ca şi aprecierea frumuseţii în genere... îşi pierd caracterul contradictoriu pe care-l aveau în orînduirile cu bază economică contradictorie" (p. 469). Deşi autorii aduc precizarea necesară pentru o înţelegere justă, adecvată, a acestei determinări, ei înşişi o încalcă, rezumîndu-se la stabilirea unei legături directe, nemediate între relaţiile de producţie socialiste şi dispariţia caracterului contradictoriu al artei. Cum are loc acest proces ? Se desfăşoară el oare spontan ? Există o legătură directă între relaţiile de producţie socialiste şi existenţa unei metode unice de creaţie ? Iată doar o serie de întrebări pe care le ridică afirmaţiile in-

complete, derutante ale autorilor, la care cititorul este lăsat să-şi răspundă singur, după propria lui pricepere.

Desigur, o mare parte dintre deficienţele acestui studiu se datorează, aşa cum arătam, planului mult prea vast în care a fost concepută elaborarea lui, plan care ar putea sta cu succes la baza unui lucrări de sine stătătoare, de dimensiunile acestei culegeri. Ceea ce conferă o reală valoare studiului de faţă este modul interesant şi argumentat în care sînt dezbătute mai ales acele idei cărora autorii reuşesc să le acorde importanţa cuvenită.

★

Analiza critică a studiilor, încercată în articolul nostru, permite să se facă aprecierea că volumul, în ansamblu, concretizează progresul continuu al muncii de cercetare în domeniul ştiinţelor sociale, progres datorit conducerii şi îndrumării permanente a acestei munci de către partid. Realizarea în linii generale izbutită a acestui volum are la bază faptul că autorii, aşa cum se arată în prefaţă, au fost călăuziţi de indicaţiile Congresului al III-lea al P.M.R., potrivit cărora munca cercetătorilor din domeniul ideologic este rodnică şi utilă numai dacă aceştia ţin seama de cerinţele obiective ale fiecărei etape parcurse de poporul nostru în lupta pentru victoria socialismului, dacă studiază cu atenţie politica şi activitatea practică a partidului, generalizînd ceea ce este valoros şi esenţial în experienţa inepuizabilă a maselor muncitoare.

În încheiere, o observaţie cu privire la prezentarea tehnico-redacţională a volumului. Raportînd conţinutul bogat şi variat al cărţii la forma de prezentare, cititorul încearcă regretul că acestei din urmă laturi editura nu i-a acordat atenţia meritată. De asemenea, consultarea volumului ar fi fost mult înlesnită de existenţa unui colontitlu, a unei table de materii analitice etc.

P. Beraru şi *P. Pînzaru*

Rolul abstracţiilor în ştiinţele naturii

În Editura ştiinţifică, a apărut la începutul anului 1961 cartea lui Tomin Uroş intitulată *Rolul abstracţiilor în ştiinţele naturii* (pe coperta a II-a avînd în titlu menţiunea „în chimie").

În literatura filozofică din ţara noastră există destul de puţine lucrări mai ample dedicate problemelor filozofice ale ştiinţelor naturii; problemele filozofice de chimie au fost însă aproape complet neglijate. În acest domeniu nu numai că nu au apărut lucrări mari, cu tematică vastă, dar s-au publicat foarte rar şi studii de mici proporţii şi cu tematică limitată. Şi aceasta în ciuda faptului că progresele chimiei moderne atît sub raport general teoretic, cît şi sub raport practic, au pus în lumină importante aspecte filozofice. Dacă ar fi să ne gîndim numai la complexele probleme pe care le ridică raporturile dintre fizică şi chimia modernă sau raporturile dintre chimie şi biologie, ne-am da uşor seama de atenţia pe care o merită analiza procesului de cunoaştere în domeniul chimiei. Dar acesta este numai un aspect, şi anume un aspect oarecum derivat; cunoaşterea în chimia modernă însă, după cum ne arată în mod convingător şi cartea pe care o recenzăm, ridică probleme gnoseologice şi metodologice de loc neglijabile, fiind — şi în această privinţă — obiectul unor aprinse lupte de opinii şi mai ales al unor ascuţite lupte ideologice între tendinţele idealiste şi concepţia materialist-dialectică.

În această situaţie, apariţia unei lucrări care-şi propune să cerceteze, sub un anumit aspect filozofic, problemele actuale ale cunoaşterii în chimie trebuie salutată cu căldură. Scrisă la un nivel ştiinţific corespunzător, lucrarea lui Tomin Uroş reprezintă o contribuţie plină de interes şi un real pas înainte.

Încă în *Introducere* autorul situează problema pe care o abordează într-un plan suficient de general pentru a-i putea sublinia întreaga importanţă filozofică, şi anume în planul raportului dintre filozofia materialist-dialectică şi ştiinţele particulare ale naturii.

Autorul ia în considerare acest raport, pornind de la tripla funcţie a materialismului dialectic: aceea de concepţie despre lume, de metodologie şi de logică. Dintr-o astfel de perspectivă, rolul abstracţiilor în ştiinţă capătă în mod natural o multitudine de aspecte pe care, după cum vom vedea, autorul se străduieşte să le cerceteze. Acesta este un prim avantaj pe care îl prezintă planul în care autorul situează problema. Trecînd la tratarea specială a rolului abstracţiilor în chimie, apare un nou avantaj, acela de a îngădui să se sesizeze şi să se urmărească în permanenţă şi direct nu numai semnificaţia abstracţiilor pentru ştiinţa chimiei, dar şi semnificaţia lor pentru procesul de dezvoltare a acesteia şi pentru cunoaştere în general.

Analizînd rolul abstracţiilor în cadrul teoriei chimice, autorul caută funcţia lor de cunoaştere a fenomenelor chimice, sensul lor metodologic, semnificaţia lor în raport cu cunoaşterea ştiinţifică în general, şi, în sfîrşit, relaţiile lor multiple cu categoriile materialismului dialectic.

Întrucît problema raportului dintre filozofie şi ştiinţele speciale constituie baza pe care se sprijină întreaga lucrare, socotim necesar să analizăm modul în care autorul o abordează.

Pornind de la textele clasicilor marxism-leninismului, autorul arată că raportul dintre filozofie şi ştiinţele naturii nu este decît un aspect al raportului dintre general şi particular (p. 8), întrucît filozofia marxist-leninistă studiază legile cele mai generale ale naturii, societăţii şi gîndirii, în timp ce ştiinţele naturii cercetează diferite forme ale mişcării materiei, legile acestor forme de mişcare. Acelaşi raport se păstrează, după autor, şi cînd luăm în considerare funcţia metodologică a materialismului dialectic şi, respectiv, a legilor la care au ajuns ştiinţele speciale; metoda materialist-dialectică reprezintă o metodă generală, care se exprimă în forme particulare în cadrul ştiinţelor speciale. Din păcate, autorul se limitează la enunţarea acestor teze, care ar fi putut constitui punctul de pornire al unei analize fructuoase. Este drept că, cercetînd sensul gnoseologic al unor noţiuni şi metode ale chimiei, autorul reia această temă şi o îmbogăţeşte, o concretizează (de ex. la p. 31), dar prin aceasta, după părerea noastră, nu suplineşte pe deplin lipsa unei tratări sistematice adîncite. Mai ales că unele neclarităţi şi impreciziuni care apar în introducerea cărţii nu sînt eliminate şi duc pe autor la unele concluzii discutabile.

Este în primul rînd vorba despre anumite neclarităţi în ceea ce priveşte definiţia metodei materialist-dialectice. Astfel, la p. 6 se arată că metoda materialist-dialectică este ca şi concepţia materialist-dialectică despre lume — ştiinţa legilor celor mai generale ale dezvoltării naturii, societăţii şi gîndirii, în sensul că folosirea acestor legi în scopul cunoaşterii şi transformării realităţii obiective constituie metoda. Lăsînd la o parte faptul că formularea din text nu este prea precisă, trebuie să observăm că, la p. 8, autorul consideră că în caracterizarea materialismului dialectic ca metodă „pornim mai ales, de la teza marxist-leninistă că filozofia materialist-dialectică se ocupă de legile şi formele gîndirii". Cu alte cuvinte, autorul consideră în funcţie de metodă generală „mai ales" logica dialectică. Desigur, această restrîngere — chiar atenuată — nu este cu nimic justificată şi, dacă am fi riguros consecvenţi, ar trebui cel puţin să trecem pe al doilea plan „ontologia" şi „gnoseologia" materialist-dialectică. Legile şi categoriile materialismului dialectic care privesc esenţa cea mai înaltă a obiectelor şi fenomenelor din natură şi societate — după cum o dovedeşte în fapt şi această carte — au o deosebită semnificaţie metodologică într-o unitate de nesfărîmat cu categoriile şi legile cunoaşterii şi logicii umane.

În al doilea rînd, considerăm că se cuvenea tratat mai nuanţat rolul metodei mate-

rialist-dialectice ca metodă generală în ştiinţele naturii. Considerînd folosirea metodei materialismului dialectic în ştiinţă drept criteriu pentru a determina momentul cînd o cercetare devine „într-adevăr ştiinţifică" (p. 6—7, 39, 51), autorul, după părerea noastră, scapă din vedere procesul de evoluţie a ştiinţei în decursul căreia de-abia metoda dialectică a devenit o condiţie *sine qua non* a ştiinţei. Ştiinţa a parcurs un drum complicat de-a lungul căruia a trecut printr-o fază în care sub raportul metodei avea o bază predominant metafizică (nedialectică). Ea a ajuns să abordeze în mod dialectic fenomenele de-abia într-un moment de dezvoltare considerabilă. Engels a arătat cu deplină claritate că într-un moment istoric determinat, abordarea metafizică a fenomenelor naturii (cercetarea analitică, clasificatoare, simplificările extreme, ignorarea deosebirilor calitative) a fost inevitabilă şi necesară. Acest moment a fost însă de mult depăşit, astfel că în epoca noastră, cînd amploarea şi complexitatea procesului de cunoaştere şi de transformare a lumii şi societăţii au făcut ca ştiinţa să devină o forţă de producţie nemijlocită, cunoaşterea şi transformarea lumii obiective nu se pot realiza decît pe baza metodei dialectice materialiste.

Perspectiva istorică a dezvoltării ştiinţei ne dezvăluie, aşadar, diferitele ei momente ca momente ale unui proces dialectic de adîncire a cunoaşterii ştiinţifice, momente contradictorii, dar formînd o unitate necesară.

Înainte de a trece la discutarea temei propriu-zise pe care o abordează cartea, socotim necesar să ne referim pe scurt la structura generală a acesteia.

Tabla de materii ne prezintă împărţirea lucrării în două capitole : *Materialismul dialectic despre rolul gîndirii abstracte în cunoaşterea realităţii* şi *Rolul abstracţiilor ştiinţifice în chimie*. Primul capitol cuprinde o parte intitulată *Rolul gnoseologic al abstracţiilor în cunoaşterea ştiinţifică* şi o altă parte consacrată criticii concepţiilor neopozitiviste asupra abstracţiilor. Al doilea capitol se divide şi el în două părţi, *Rolul abstracţiilor chimice în dezvoltarea chimiei* şi *Caracterul cognitiv al formulei chimice*, în care este inclusă şi critica teoriei rezonanţei.

Prima parte a cărţii este deci concepută ca o parte generală, iar a doua parte ca o „aplicaţie" la un domeniu special al chimiei.

Cititorul întîmpină însă o dificultate destul de serioasă datorită faptului că fiecare dintre aceste două capitole tratează despre numeroase probleme destul de îndepărtate între ele. Dacă ne referim, de exemplu, la primul capitol, în acesta sînt abordate problema conţinutului obiectiv al abstracţiilor ştiinţifice, problema metodei de ridicare de la abstract la concret în ştiinţă, problema practicii în cunoaşterea ştiinţifică, a caracterului mijlocit al cunoaşterii ştiinţifice, a relaţiilor dintre categoriile materialismului dialectic şi noţiunile ştiinţelor particulare etc. Sîntem de părere că atît cititorul, cît şi autorul însuşi, ar fi avut de cîştigat dacă materia cărţii ar fi fost divizată mai sistematic. Urmărirea ideilor ar fi fost astfel uşurată şi credem că autorul ar fi fost condus către un efort mai susţinut pentru a urmări mai consecvent liniile importante ale expunerii şi poate la o tratare mai adîncită şi mai multilaterală a unor probleme. Dintre problemele amintite mai sus, doar cea a metodei ridicării de la abstract la concret se bucură de o tratare amplă, corespunzătoare, celelalte fiind tratate tangenţial, astfel că unele aspecte importante, ca de exemplu acela al raportului dintre abstracţiile ştiinţifice particulare şi abstracţiile filozofice, în care autorul aduce puncte de vedere demne de interes, riscă să se piardă.

După cum arătam mai înainte, unul dintre aspectele importante ale problemei rolului abstracţiei în ştiinţă, tratată în mod cuprinzător, este aceea a metodei ridicării de la abstract la concret. Autorul, folosind pe larg textele clasicilor marxismului — în special ale lui Marx şi Lenin — urmăreşte modul în care ştiinţa tinde să reflecte prin abstracţii esenţa dialectică a fenomenelor concrete. Abstracţiile ştiinţifice, cele juste — după cum sublinia Lenin — reprezintă singura modalitate ştiinţifică de a reda fenomenele cu adevărat *concret*, în totalitatea laturilor şi dependenţelor

lor. Abstractul şi concretul ne apar drept categorii contradictorii care formează o unitate dialectică. A considera abstracţia ştiinţifică pur şi simplu ca atare, ca o „abstracţie", ca o sărăcire a fenomenului concret, precum şi a prezenta concretul aşa cum apare el în contactul senzorial pur şi simplu, ca epuizînd ideea de concret, sînt două moduri la fel de metafizice de a înţelege aceste categorii. Abstractul ştiinţific are tendinţa de a deveni un abstract *concret*, un abstract care redă infinitatea determinărilor fenomenului ; concretul sensibil se dovedeşte la rîndul lui în fapt *abstract* atîta timp cît prin noţiunile ştiinţifice nu i se luminează esenţa cea mai adîncă.

Autorul cărţii discută pe larg problema, trece de la analiza ştiinţelor sociale la cea a ştiinţelor naturii, arătînd convingător că întreaga ştiinţă reconstruieşte concretul prin mijlocirea abstracţiilor. În felul acesta se face o demonstraţie susţinută a caracterului reflectoriu al abstracţiilor ştiinţifice, precum şi a faptului, că, înaintînd în ierarhia abstractizării, ştiinţa nu se rupe de fenomenele real-obiective, ci le cuprinde din ce în ce mai amplu.

Am dori să discutăm în cele ce urmează o idee a autorului care are deosebită importanţă în caracterizarea rolului abstracţiilor în ştiinţă şi a evoluţiei ştiinţei. Pe scurt, este vorba despre ideea că în ştiinţă în general nu orice abstracţie este *concretă*, în sensul în care arătam mai sus, că numai în faza ei dialectică apare o abstracţie dialectică fundamentală *concretă*.

Desigur, nu putem obiecta nimic afirmaţiei că într-o anumită etapă ştiinţa nu s-a ridicat, şi nu se putea ridica la dezvăluirea amplă a dialecticii fenomenelor, că aborda cercetarea naturii în chip metafizic. Engels, în special, a adus deplină lumină în această privinţă. Dar socotim că nu se poate contesta că abstracţiile ştiinţifice care determină un progres în cunoaşterea realităţii, chiar dacă nu este vorba de o cunoaştere în aspectele ei esenţiale, conştient dialectice, reprezintă totuşi o apropiere de concret. Să luăm numai un exemplu. Concepţia asupra fenomenului de cădere a corpurilor era înainte de cercetările lui Galileu şi Newton o concepţie abstractă ; o dată cu elaborarea noţiuni'or de masă, de forţă, de atracţie universa'ă, o dată cu descoperirea legii fundamentale a mecanicii, această concepţie a devenit mai „concretă". Prin aceasta reprezentarea mecanicii clasice nu poate fi considerată încă drept o reprezentare *dialectică* a fenomenelor, deoarece la baza ei stăteau numeroase idei *metafizice* (chiar ideea de forţă, ideea de spaţiu absolut, timp absolut, propagare cu viteza infinită etc.) ; ea era totuşi un pas înainte în înţelegerea realităţii şi, ca atare, în elaborarea *concretului abstract*. Credem că în această privinţă se cere o atenţie mai mare faţă de caracterul relativ al procesului de cunoaştere, sau, altfel spus, o perspectivă istorică în abordarea acestei probleme şi asupra relaţiilor dintre aspectele continue şi cele discontinue ale evoluţiei cunoaşterii în general. Credem că autorul ar fi trebuit să facă o distincţie mai riguroasă între concretul în gîndire în etapa nedezvoltată, încă predominant metafizică, şi concretul în etapa dezvoltată, dialectică a ştiinţei. De asemenea autorul ar fi trebuit, după părerea noastră, să insiste mai mult şi asupra importanţei diferitelor feluri de abstracţii ştiinţifice în procesul de elaborare a „abstractului concret" şi să facă o analiză mai sistematică a acestui aspect. Autorul are o concepţie justă asupra modului în care teoria ştiinţifică realizează reflectarea dialecticii obiectului ; astfel la p. 188 se arată cu deplin temei că „numai concepţia ştiinţifică (am spune mai degrabă teoria *ştiinţifică, n.n.* — *S.P.*) care reprezintă un sistem de abstracţii ştiinţifice poate oglindi în mod just dialectica lumii reale, dialectica formei chimice de mişcare a materiei". Această idee nu capătă însă în carte tratarea amplă pe care o merita şi autorul insistă mai ales asupra importanţei unor anumite abstracţii, ca de exemplu legea periodicităţii a lui Mendeleev. Trebuie să remarcăm însă analiza adîncită pe care o face autorul acestei legi, atît în ce priveşte importanţa sa în dezvoltarea chimiei şi a fizicii, cît şi în privinţa semnificaţiei sale dialectice. Faptul că legea periodicităţii a deschis o perspectivă dialectică asupra

formei chimice de mişcare este incontestabil şi autorul acordă destul de mult spaţiu cercetării concrete a acestui fapt. Ni se pare reuşită îndeosebi evidenţierea legăturii genetice între elementele chimice şi drumul pe care-l deschide, de fapt, concepţiei *istorice* asupra formării elementelor chimice. Autorul are, desigur, dreptate cînd subliniază caracterul doar implicit al acestei perspective, doar *tendinţa* internă pe care o capătă astfel teoria chimică, arătînd că explicitarea şi urmărirea consecventă a genezei elementelor a apărut mai tîrziu, pe baza legii lui Mendeleev şi a a altor noi descoperiri (radioactivitatea, transmutaţia artificială a elementelor).

Trecem acum la o altă problemă importantă tratată în carte, şi anume la problema rolului cognitiv al formulei chimice. Cititorul găseşte o analiză concretă a materialului, multe idei şi probleme care-i captează interesul şi îi trezesc dorinţa de a le discuta. Ni se pare nimerit ca în această recenzie să ne oprim măcar asupra uneia din aceste probleme, şi anume asupra celei a semnificaţiei simbolurilor în ştiinţă, în special în chimie. După cum se ştie, ştiinţa modernă a pus cu acuitate la ordinea zilei necesitatea de a analiza *rolul simbolurilor în cunoaştere*. Să ne gîndim numai la importanţa problemei pentru logica matematică şi pentru cibernetică şi ne vom da seama că necesitatea tratării ei din punctul de vedere al materialismului dialectic se impune. Meritul autorului în această privinţă trebuie subliniat. Înainte de a discuta ideile din acest subcapitol, considerăm necesar să semnalăm unele impreciziuni şi inconsecvenţe ale autorului în folosirea terminologiei care îngreuiază înţelegerea textului şi dau uneori naştere la confuzii. Autorul face, pe drept cuvînt, o distincţie între abstracţii (noţiuni, legi), cuvinte (terminologie chimică) şi simboluri chimice. Urmărind însă să cerceteze rolul lor în chimie, autorul, după părerea noastră, confundă uneori planurile în care acestea au o semnificaţie. Din această cauză este destul de greu de urmărit şi de obţinut o idee limpede asupra rolului specific pe care îl joacă în chimie simbolurile, formulele, terminologia chimică. Teza de bază a autorului este că semnele, formulele, simbolurile ştiinţifice au un conţinut *reflectoriu*, în sensul că desemnează idei cu conţinut obiectiv. În urma confuziei de planuri de care scriam, autorul formulează uneori această idee în mod defectuos, reieşind astfel că simbolurile, semnele ştiinţifice nu sînt altceva decît o formă de abstracţie ştiinţifică. Să precizăm cu ajutorul unor exemple, acest fapt. Astfel, la p. 162 autorul arată că „pentru un fizician, de exemplu, simbolul nu este pur şi simplu un semn oarecare, ci o *abstracţie cu conţinut profund* (subl. n.) şi care reflectă o latură cantitativă esenţială a lucrurilor..." ; şi, mai departe : „Pentru un chimist, litera C, de exemplu, sau un complex de litere H_2SO_4, nu sînt pur şi simplu nişte semne, ci semne care îi spun multe despre anumite substanţe. Văzînd litera C el citeşte carbon, ceea ce reprezintă o abstracţie care oglindeşte o formă determinată de materie". Evident, aici se schimbă planul simbolului cu al noţiunii, autorul scrie despre simbol, dar se gîndeşte la ceea ce el desemnează. Este vorba, în fond, de o confuzie de termeni, dar aceasta are totuşi repercusiuni negative asupra calităţii expunerii.

Este drept că la p. 163 se vorbeşte doar despre „legătura dintre simbolica chimică şi abstracţiile chimice", dar această legătură *nu este elucidată în esenţa ei reală*.

Abstracţiile ştiinţifice (noţiunile, legile, formulele — care au o situaţie oarecum specială) — reflectă realitatea obiectivă, ele au un *conţinut* obiectiv. Semnele, simbolurile şi terminologia chimică au un conţinut nu în realitatea obiectivă (aceasta este reflectată de abstracţii), ci în legile comunicării ideilor şi ale formării limbajului. De altfel, la p. 95 autorul arată foarte clar : „Clasicii marxismului subliniază că denumirea unui lucru nu are, în general, nimic comun cu natura lui. Această natură a lucrului, a fenomenului este oglindită prin noţiunea pe care cuvîntul o exprimă, prin sensul cuvîntului".

De această distincţie între semn şi noţiune trebuie să se ţină seama în permanenţă.

Simbolica ştiinţifică reprezintă un *limbaj* adecvat scopului şi metodelor ştiinţifice şi, ca atare, un *limbaj specific*. Desigur, cercetarea acestui caracter specific al limbajului chimiei nu intră, strict vorbind, în preocupările autorului, care se preocupă de problema abstracţiilor în chimie, a conţinutului lor obiectiv, dar distincţia între abstracţie şi limbaj era necesar să fie mai bine precizată. Urmărind să sublinieze în mod deosebit şi just faptul că simbolurile *reprezintă*, susţin, un conţinut obiectiv — noţiunea ştiinţifică, abstracţia ştiinţifică — (şi anume caracterul obiectiv al acestora din urmă, împotriva neopozitiviştilor care le consideră simple *simboluri* ale senzaţiilor sau operaţiilor de măsură, deci fără corespondent obiectiv), autorul face uneori formulări neriguroase, cum ar fi aceea că semnele, simbolurile *sînt* absracţii ştiinţifice (p. 167 şi 169). De altfel, autorul are deplină dreptate cînd arată că „folosirea simbolurilor nu este un fenomen întîmplător, ci necesar, legic în dezvoltarea diferitelor ştiinţe" (p. 166). Autorul face o analiză destul de amănunţită a „posibilităţii gnoseologice" de apariţie a simbolicii ştiinţifice, pe care o leagă de necesitatea ştiinţei de a analiza latura cantitativă a fenomenelor ; şi în această parte însă semnele, simbolurile sînt considerate abstracţii (p. 167) în sensul arătat mai sus. Aceasta îl conduce apoi în mod natural la erori, în special în privinţa determinării aspectelor convenţionale ale simbolicii ştiinţifice. De pildă, la p. 164 se atribuie într-un anumit sens noţiunilor, abstracţiilor ştiinţifice, un caracter convenţional, prin faptul că oamenii de ştiinţă trebuie să se convingă dacă noţiunile (de exemplu noţiunea de periodicitate în chimie) reflectă într-adevăr o realitate obiectivă. Desigur, aici nu este vorba despre convenţie şi chiar autorul ne previne că „nu trebuie să înţelegem că oamenii de ştiinţă atribuie abstracţiilor ştiinţifice, în mod arbitrar, un conţinut sau altul...". În faptul că oamenii de ştiinţă recunosc valabilitatea ştiinţifică a unei abstracţii nu rezidă nici o urmă de convenţie, ei nu fac decît să *verifice* în realitate justeţea sau falsitatea unei abstracţii.

Dacă, aşa cum pe bună dreptate arată uneori autorul, semnele şi simbolurile ştiinţifice sînt convenţionale, abstracţiile ştiinţifice nu sînt în nici un fel convenţionale.

Remarcabilă este partea în care autorul expune funcţia cognitivă a formulei chimice : evoluţia istorică a ideilor privind formula chimică, necesitatea de a găsi un sistem adecvat al formulelor, care să reflecte cît mai fidel procesele chimice, sînt prezentate pe larg şi limpede. În această parte, distincţia dintre aspectul convenţional şi cel reflectoriu al formulei chimice este făcută mai tranşant, mai ales în legătură cu apariţia formulelor de structură şi „formulelor de configuraţie perspectivice". Am obiecta însă împotriva ideii după care laturile „calitative sînt reflectate în formulele chimice... prin diferite semne ca H, O, N, C, Li, —, =, ≡ etc." (p. 183). Aceste simboluri, după cum arată şi autorul, denotă noţiunile de hidrogen, oxigen, azot etc. care sînt definite nu numai prin aspecte calitative, ci (chiar în primul rînd) prin aspecte cantitative (greutate atomică, număr de ordine, valenţă etc.), iar semnele —, =, ≡, reprezintă relaţii (în treacăt fie spus, faptul că autorul nu analizează importanţa deosebită pe care o are în ştiinţă studiul *relaţiilor* dintre mărimi îl împiedică, după părerea noastră, să adîncească mai mult semnificaţia în cunoaştere a simbolurilor). De aceea nu credem că putem vorbi despre o reprezentare simbolică a „calităţii", ruptă de reprezentarea cantitativă a obiectelor şi fenomenelor.

O menţiune specială se cuvine paginilor de critică a concepţiilor neopozitiviste asupra abstracţiilor. Este în general cunoscut rolul important pe care îl joacă neopozitivismul în cadrul filozofiei burgheze, ca „filozofie — aproape oficială — a ştiinţei". Neopozitivismul (de altfel ca şi celelalte forme de pozitivism, dar în măsură mult mai accentuată) urmăreşte în definitiv să nege ştiinţei orice semnificaţie majoră, de cunoaştere şi explicare a lumii. Pe acest drum el merge foarte departe în direcţia idealismului subiectiv, astfel încît de cele mai multe ori întîlnim la cei mai diverşi neopozitivişti simple subterfugii savante pentru

a-şi ascunde cel mai plat solipsism. În lucrarea pe care o recenzăm sînt demascate viguros diverse tentative neopozitiviste de a prezenta abstracţiile ştiinţifice corespunzător idealismului subiectiv. Autorul, cunoscînd în detaliu numeroase opere ale filozofilor neopozitivişti, atacă într-un mod viu şi în aspectele esenţiale aceste concepţii, aducînd în acest fel o contribuţie reală la îndeplinirea sarcinilor pe care le au filozofii marxişti, de a supune unei critici principiale ideologia burgheză ostilă ştiinţei şi progresului social.

Calitatea acestor părţi din lucrare, bogăţia materialului şi adîncimea critică ne fac să regretăm că autorul n-a prezentat mai explicit poziţia acestui curent filozofic faţă de metoda ridicării de la abstract la concret. Desigur, în ceea ce ne oferă cartea este implicată în general această poziţie. Socotim însă că ar fi fost deosebit de instructiv să se releve incapacitatea filozofilor neopozitivişti de a se ridica cît de cît deasupra metafizicii banale după care abstracţia se identifică cu irealul, cu îndepărtarea de realitatea care cade sub simţuri. În acest sens, un material deosebit de interesant îl oferă chiar A. Korzybski citat în carte (p. 93), în legătură cu care autorul notează foarte just, dar fără să insiste, că concepe abstractizarea ca pe o sărăcire a cunoştinţelor noastre, ca pe o golire a lor de orice conţinut.

Referirea mai susţinută la metoda analitică marxistă în această parte a lucrării credem că ar fi fost cerută de asemenea de ponderea deosebită pe care această problemă o are în economia cărţii.

Trebuie să arătăm în sfîrşit că, în mod regretabil au fost trecute în text o serie de formulări neizbutite, confuze, uneori chiar greşite, în expunerea unor probleme de fizică. Să dăm numai cîteva exemple mai importante : la p. 82 se arată astfel că „fizica clasică... studia lucrurile, fenomenele izolate. Fizica relativistă, în interpretarea curentă,cercetează lucrurile, fenomenele nu în mod izolat, ci în relaţii reciproce". Mai departe se afirmă că studiind relaţiile dintre corpuri, dependenţa proprietăţilor lor de aceste relaţii, fizica relativistă ar sublinia „insuficient existenţa absolută a acestor corpuri". În primul rînd fizica clasică nu a studiat „fenomenele izolate". Dacă ne-am referi numai la mecanica clasică, am observa că era studiată influenţa reciprocă a corpurilor, că pentru aceasta s-a introdus noţiunea de forţă, de cîmp de forţe etc. De asemenea era cunoscută şi studiată dependenţa unor mărimi mecanice de sistemul de referinţă. În această privinţă fizica relativistă nu a adus nimic nou. Ea a arătat că relaţiile dintre corpuri au în general altă formă, că dependenţa de sistemul de referinţă ascultă de alte legi : ea a eliminat ideea acţiunii la distanţă şi a încetăţenit în ştiinţă ideea acţiunii din aproape în aproape, a stabilit existenţa unor relaţii între mărimi fizice considerate în fizica clasică independente (de exemplu relaţia dintre masă şi energie). De asemenea nu este exact că fizica relativistă ar sublinia insuficient existenţa absolută a corpurilor. Trebuie, dimpotrivă, să se arate că fizica relativistă are ca preocupare centrală evidenţierea unor aspecte „absolute", invarianţii mişcării mecanice. Este drept că unele mărimi care în fizica clasică erau absolute sînt în fizica relativistă relative, dar prin aceasta existenţa absolută a corpurilor nu este subliniată nici mai mult nici mai puţin decît în mecanica clasică. Formularea din text ar conduce în fapt — împotriva intenţiilor exprese ale autorului — la justificarea speculaţiilor idealiste care pornesc tocmai de la pretenţia că teoria relativităţii nu mai consideră obiectele materiale ca existente obiectiv, ci în simpla dependenţă de observator. Ceea ce este complet fals.

Formulări neclare, neriguroase apar şi în legătură cu fizica atomică (p. 152 şi 155). Astfel, la p. 152 descoperirea lui Moseley referitoare la dependenţa lungimii de undă a radiaţiilor Röntgen emise de atom, de numărul de ordine al atomilor este expusă insuficient de clar pentru a servi la înţelegerea problemei tratate. De asemenea la p. 155 şi 185 întîlnim texte nereuşite, care de asemenea nu lămuresc ideile — uneori importante. Aceste scăpări nu pot avea vreo influenţă asupra

lucrării în ansamblu, dar sînt totuşi supărătoare şi, cu mai multă grijă, autorul le-ar fi putut evita. De asemenea, ar fi fost necesar ca şi unele chestiuni privitoare la chimia cuantică (p. 189—190) să capete o formă mai clară şi chiar o extindere mai mare, o tratare mai amănunţită, datorită importanţei teoretice pe care o au. Critica teoriei rezonanţei şi mezomeriei ar fi cîştigat astfel, după părerea noastră, în accesibilitate şi în rigoare.

Se înţelege că în aceste cîteva pagini nu am putut discuta decît cîteva aspecte care ni s-au părut mai importante din cartea *Rolul abstracţiilor în ştiinţă*. Am vrea să subliniem încă o dată că, independent de părerea pe care o avem despre modul în care autorul a rezolvat unele probleme, un merit real şi important al cărţii rezidă în faptul că a pus şi a încercat soluţii ale unor probleme legate de aspecte deosebit de actuale ale ştiinţei, care aşteptau o tratare din partea filozofilor marxişti. Desigur, lucrurile nu sînt de aşa natură încît să capete prea uşor soluţii definitive. Cartea abordează un domeniu complex şi subtil de fapte, aşa încît discutarea lor de pe poziţiile principiale ale marxism-leninismului, înseamnă implicit o contribuţie la elucidarea lor. Alături de discuţiile în jurul acestor teme din literatura marxistă de peste hotare, cartea lui Tomin Uroş reprezintă fără îndoială o astfel de contribuţie.

St. Popescu

Două lucrări de critică a poporanismului

Dumitru Micu: Poporanismul şi Viaţa românească

Obiect a numeroase dezbateri în trecut, interesat falsificatoare şi derutante, poporanismul a fost supus în anii din urmă unei cercetări ştiinţifice, relevîndu-i-se adevăratele trăsături şi caracteristici. După studiile lui Radu Pantazi *Din istoria luptei presei muncitoreşti din Romînia împotriva ideologiei burgheze* (*Combaterea poporanismului*), apărut în „Cercetări filozofice", nr. 4 din 1959 şi al lui Ion Enache *Contribuţii la critica poporanismului*, apărut în 1961 la Editura ştiinţifică, după volumele despre Ibrăileanu datorate lui Al. Dima, Savin Bratu, Al. Piru, studiul lui Dumitru Micu [1] îmbogăţeşte cercetarea cu fapte, date şi interpretări noi, facilitînd înţelegerea acestui curent ideologic reacţionar. Viitoarele cercetări scoţînd la iveală noi aspecte, reluînd analiza şi din alte unghiuri, sporind aparatul demonstrativ, vor aduce, desigur, noi clarificări în această problemă complexă.

Poporanismul se profilează tot mai mult drept o diversiune ideologică a burgheziei, menit să îndeplinească un rol important împotriva mişcării socialiste româneşti de la sfîrşitul veacului trecut şi începutul secolului nostru, să îndrepte lupta ţărănimii pe căi neeficiente, să răspîndească în rîndurile proletariatului din ţara noastră tezele lichidatoriste ale neîncrederii în rolul său istoric revoluţionar, să împiedice realizarea alianţei de luptă muncitoreşti-ţărăneşti, întreţinînd mereu falsa convingere că idealul de ordine socială pentru Romînia „eminamente agrară" este ceea ce Stere numea „fericita democraţie rurală". Revelator în această direcţie este faptul că poporanismul îşi anunţă prezenţa la noi prin 1893—1894, adică atunci cînd burghezia alarmată porneşte mai hotărît ofensiva împotriva mişcării socialiste. Din 1893 pînă în 1899, cînd prin actul trădării falşilor „generoşi" burghezia socotea în mod iluzoriu că a izbutit să lichideze mişcarea socialistă, poporanismul trăieşte ca un curent, ca un punct de vedere în chiar mişcarea socialistă, îndeplinind aici rolul nefast al calului troian, cu intenţii şi sarcini clar lichidatoriste. Este astăzi un fapt recunoscut că Stere cultiva

[1] Dumitru Micu, *Poporanismul şi Viaţa românească*, Ed. pt. lit., Bucureşti, 1961.

neîncrederea în idealul socialist, indicînd intelectualilor burghezi intraţi cu scopuri ariviste în mişcarea socialistă să se alăture partidului liberal. Nu este de loc lipsit de semnificaţie faptul că, din 1899 pînă prin 1905, poporanismul trăieşte o perioadă de justificată acalmie, pentru ca din 1905 (vezi articolele lui Ibrăileanu din revista lui H. Sanielevici, „Curentul nou") să-şi reînceapă agitaţia diversionistă. Adică, exact atunci cînd mişcarea socialistă din Romînia, condusă de luptătorii revoluţionari I. C. Frimu, Ştefan Gheorghiu, Al. Ionescu etc., se afla în plin avînt, afirmîndu-se ca o forţă socială şi politică însemnată, de care burghezia nu putea să nu ţină seama. Acum, în 1906, apare şi „Viaţa romînească", ca tribună a ideologiei poporaniste, începînd — de astă dată deschis — disputa cu unii fruntaşi socialişti (mai ales cu Gherea), din păcate şi ei contaminaţi de reformism şi oportunism politic şi ideologic. Dar, ca urmare a dezvoltării social-economice, proletariatul din Romînia e acum în continuă creştere, procesul de maturizare politică şi ideologică se dezvoltă ascendent, în fruntea mişcării socialiste se află şi muncitori cu o înaltă conştiinţă de clasă, astfel încît diversiunea poporanistă nu mai poate recolta nici pe departe roadele anilor 1893—1899. Ofensiva pe care o pornise urmărea însă, evident, în primul rînd acest lucru.

În studiul lui D. Micu, poporanismul, observat multilateral, este surprins în trăsăturile sale caracteristice. Studiul a apărut, mai întîi, în trei numere consecutive (2,3, şi 4 din 1960) din „Viaţa romînească". A fost discutat în presa literară, observaţiile formulate atunci fiind luate în seamă de autor. În forma apărută în volum la Editura pentru literatură, el este îmbogăţit şi, trebuie spus din capul locului, îmbunătăţit. Studiul a cîştigat astfel în substanţă, mai ales în acele capitole în care se face analiza marxist-leninistă a ideologiei poporaniste. Sub acest raport se cere amintită şi aprofundarea dezbaterii în jurul poporanismului şi sămănătorismului. În vechea formă a studiului, această problemă era aproape numai enunţată. Acum i se face un loc corespunzător. Examenul este comparativ, relevîndu-se apropierile, dar mai ales deosebirile dintre cele două curente contemporane care au apărat interese sociale şi politice distincte. Sămănătorismul a reprezentat mai ales interesele moşierimii antrenate în relaţii comerciale capitaliste, de unde lupta împotriva înnoirilor pe linie industrială generate de dezvoltarea Romîniei spre capitalism, strădania de a menţine vechile „tradiţii", patriarhalismul vieţii de la ţară atît de proslăvită de doctrinarii sămănătorişti. Pe cînd poporanismul a reprezentat mai ales interesele burgheziei rurale şi ale unei părţi din burghezia comercială orăşenească, delimitîndu-se de dezideratele social-politice ale moşierimii. E drept că pe anumite planuri — şi nu lipsite de importanţă — există puncte de contact între cele două curente. Aceasta în primul rînd datorită faptului că mica burghezie alimenta sub raport social în egală măsură atît poporanismul, cît şi sămănătorismul, imprimînd nu o dată în programele şi orientările celor două doctrine pecetea intereselor ei. Aceasta nu înseamnă însă că pot fi ignorate deosebirile dintre poporanism şi sămănătorism, că le putem egaliza. În acest fel disputa notorie în epocă între cele două curente ar apărea fără obiect, lipsită de o bază reală de clasă, care efectiv a existat. Aceste precizări sînt de mare folos pentru că, din păcate, şi acum (vezi lucrarea lui Ion Enache) se mai fac confuzii de aprecieri şi caracterizare între sămănătorism şi poporanism, nefăcîndu-se cuvenitele delimitări, impuse de chiar fondul social-politic al curentelor respective.

Dumitru Micu procedează metodic. Studiază mai întîi istoricul fenomenului. În acest mare capitol (cel mai mare din volum) nu este cercetată însă numai latura exclusiv istorică, ci se intră efectiv în dezbaterea problemei. Subtitlul „istoric" e determinat mai mult de faptul că însuşi obiectul cercetării impunea relevarea celor două momente mai importante din istoria poporanismului (momentul 1893—1895 şi cel din 1906—1908) şi evidenţierea trăsăturilor lor caracteristice. Poate că ar fi fost necesar ca partea aceasta

exclusiv istorică să ocupe un loc mai modest în cadrul capitolului, dezbaterea propriu-zisă îmbrăcînd o formă sintetică. E drept că, de la o perioadă la alta, ideologia poporanistă cîştigă în argumentaţie şi în ceea ce s-ar putea numi efortul de autodefinire (tot timpul, de fapt, lacunar şi suferind). Procesul este însă numai de creştere cantitativă, mai bine-zis de adăugire a unor noi argumente la teza încă iniţial formulată, chiar dacă în multe cazuri numai într-o formă embrionară ; se cuvenea de aceea o tratare globală, sintetică a lor, ceea ce ar fi eliberat studiul şi de repetările acum destul de des întîlnite. Nu este însă mai puţin adevărat că şi în acest fel scopul e atins, poporanismul fiind supus unei dezbateri aprofundate şi lămuritoare. O justificată atenţie acordă autorul izvoarelor poporanismului. Evidenţiind originea narodnică a ideilor propovăduite de Stere, autorul ia totodată poziţie împotriva acelor teze ale istoriografiei burgheze care puneau pecetea „import" pe toate fenomenele ideologice romîneşti, ignorînd faptul fundamental că un curent ideologic este obiectiv determinat de condiţiile social-economice respective. D. Micu stăruie asupra faptului că ideile narodnice în faza lor reacţionară, expuse de Stere, au găsit în Romînia unii aderenţi tocmai datorită condiţiilor prielnice, asemănătoare întrucîtva din punct de vedere economic cu cele în care se cristalizează în Rusia narodnicismul reacţionar, devenit anexă a burgheziei liberale. Or, dezvoltarea relaţiilor capitaliste în Romînia crease burgheziei nevoia imperioasă de a-şi anexa diversionist nu numai acea pătură de intelectuali democraţi — sincer căutători ai unei căi de luptă pentru dreptate socială, însă dezorientaţi — dar şi ţărănimea, foarte necesară pentru nevoi electorale şi pentru a o rupe de lupta clasei muncitoare.

Folosind lucrările lui Lenin (nu o dată însă fără o analiză aprofundată a concluziilor pe care le degajează indicaţiile leniniste cu privire la narodnicismul din perioada reacţionară), autorul izbuteşte să demonstreze caracterul diversionist, reacţionar al poporanismului contrazis de însăşi realitatea economică-socială pe care doctrinarii poporanişti o voiau drept argument de bază în construcţiile lor „teoretice". Se cuvine relevat faptul că Dumitru Micu a ştiut să dovedească la modul analitic şubrezenia, falsitatea sistemului sociologic poporanist, fundat pe o concepţie denaturată despre lumea ţărănească. Este subliniat faptul chiar dacă nu întotdeauna explicit, că poporanismul căuta să împămîntenească la noi teze tipic reformiste, de notorie circulaţie nu numai în Rusia, dar şi în Apusul capitalist, toate, pornind de la apologia micii gospodării şi de la negarea valabilităţii legii descoperite de marxism a concentrării capitalului în domeniul agriculturii. În acest fel, reformismul încerca să acrediteze ideea imposibilităţii construirii socialismului (mai ales în ţările agrare), de vreme ce, afirmau reprezentanţii lui, cele două mari sectoare economice (industria şi agricultura) evoluează pe căi deosebite. După cum se ştie, stăruie D. Micu, tocmai acest lucru îl susţineau prin toate mijloacele şi doctrinarii poporanismului, neostenind în a explica cu „Marx în mînă" — cum spunea mereu Stere — că la noi socialismul nu poate fi instaurat nici în viitorul cel mai îndepărtat, progresul în condiţiile ţării noastre fiind legat exclusiv de mica gospodărie ţărănească, aşezată — pretindeau ei — pe temelii mai consolidate.

Conţinutul de clasă al poporanismului este cu multă atenţie descifrat într-un capitol special, pe baza unei analize nuanţate a direcţiilor şi a consecinţelor acestei concepţii ideologice. Este subliniat astfel aspectul protestatar faţă de ordinea existentă, mai pregnant în perioada 1893—1895. Acest caracter protestatar avea însă mai mult un rol demagogic, cu menirea evidentă de a contamina cu idei poporaniste pe unii tineri intelectuali, sinceri adversari ai stărilor existente, dar dezorientaţi. Autorul analizează apoi latura reacţionară, legată de proiectele reformiste privind modalitatea de făurire a ordinii de „dreptate socială" imaginată în laboratorul poporanist. Evident, greutatea specifică o are analiza detailată a acestui fond reacţionar, dezvăluit în ceea ce are propriu şi caracteristic. După părerea noastră, Dumitru Micu nu are însă întru totul dreptate cînd afirmă că, „de la

început, poporanismul romînesc a apărut ca o concepţie antisocialistă, dar *un conţinut liberal nu-i este propriu din primul moment*" (p. 88) (*subl. ns.*), motivîndu-şi opinia prin campaniile antiliberale ale lui Stere. În realitate, aceste articole, cu tot limbajul lor violent antiliberal, trădează puncte de vedere care în ultimă analiză serveau liberalismului, aducîndu-i apa la moară. Acest lucru este sesizat de autor, cînd se grăbeşte să prevină cititorul că, de fapt, protestul conţinut în unele dintre articolele poporaniştilor de pînă la 1900 rămînea „literă moartă", neconstituind „nici o primejdie serioasă pentru orînduirea bazată pe exploatare", atîta vreme cît nu era însoţit de o acţiune politică eficientă şi nu se apela la proletariat şi la ţărănime. Am adăuga ideea cu nimic inedită că acest lucru se datoreşte, în fond, tocmai poziţiei ideologice funciar false şi reacţionare de pe fundamentele căreia unii poporanişti clamau cîteodată împotriva unor stări de fapte — şi nu cele mai importante — ale regimului în vigoare. Şi, dincolo de unele merite pozitive ale acestor luări de poziţie protestatare, nu poate fi în nici un caz ignorată latura diversionistă — deliberată sau nu — a acestei atitudini care, în ultimă instanţă a facilitat apropierea de poporanism a unor pături sociale ostile regimului burghezo-moşieresc, crezînd că găsesc aici o cale de luptă, un ideal de progres social. A uşurat, altfel spus, efortul de înşelare, de captare a aderenţilor. Distincţia aceasta operată în cazul primei perioade a poporanismului, atît de riguros exprimată, lasă impresia (mai ales cititorului mai puţin avizat) că, iniţial, ideologia propagată de Stere ar fi avut un fond „progresist", căruia apoi i s-au adăugat cunoscutele trăsături nocive, reacţionare. Este foarte adevărat că autorul — conştient de pericol — ia de fiecare dată măsuri de prevenire, face precizări şi completări care însumează chiar mai multe pagini decît cele în care se fac afirmaţiile iniţiale. Impresia însă, cum spuneam, persistă. Perfect justă, deplin lămuritoare este însă concluzia finală, care dezvăluie sintetic conţinutul de clasă al curentului studiat : „Prin rolul jucat în viaţa politică, poporanismul se defineşte ca un curent reacţionar mic-burghez, cu un conţinut social-economic liberal prezentat *sub învelişul înşelător al unui pretins* socialism ţărănesc, un curent care exprima obiectiv interesele burgheziei săteşti" (p. 95). Am adăuga numai că poporanismul a exprimat şi interesele unei însemnate părţi a micii burghezii orăşeneşti (cu deosebire meşteşugarii şi micii negustori) şi chiar ale acelei părţi din burghezia orăşenească, legată de mica industrie, care se folosea ca materie primă produsele agriculturii.

Un fapt deosebit de merituos în studiul lui Dumitru Micu este străduania continuă de a nu se angaja pe calea unei tratări egalizatoare, a unor aprecieri uniformizatoare în cazul promotorilor curentului poporanist. Dumitru Micu ţine să delimiteze mereu poziţia lui Ibrăileanu de aceea a lui Stere, să evidenţieze deosebirile calitative dintre concepţiile şi atitudinile lor. Acest lucru este deosebit de important. Fără delimitarea aceasta este greu de explicat rolul pozitiv jucat de „Viaţa romînească" între cele două războaie mondiale şi, pe anumite dimensiuni, chiar înainte, ca şi ideile estetice promovate de revistă, în general valoroase, realiste, fundate pe teze ştiinţifice care continuau tradiţia „Contemporanului". Or, meritul în această direcţie îi revine în exclusivitate lui G. Ibrăileanu, care — faptele o demonstrează — nu poate fi situat alături de C. Stere. Pentru a marca aceste deosebiri, autorul nu s-a mulţumit cu o rezolvare fugitivă, ci, în mod stăruitor, adoptă calea minuţiozităţii analitice, probîndu-şi punctul de vedere cu un bagaj impresionant de fapte şi argumente, de cele mai multe ori convingătoare. Un întreg capitol semnificativ intitulat *C. Stere şi G. Ibrăileanu* este consacrat exclusiv acestei probleme, deşi capitolele următoare abundă în referiri — ce-i drept necesare — la aceeaşi chestiune. Aşadar, pentru a evidenţia contradicţiile interioare ale poporanismului şi implicit ale principalei tribune poporaniste, „Viaţa romînească", Du-

mitru Micu studiază cu migală deosebirile dintre concepţiile celor doi principali exponenţi ai poporanismului, înfăţişînd pentru aceasta în mod sumar nu numai ceea ce numeşte „esenţa activităţii celor doi ideologi" dar şi formaţia lor intelectuală şi politică. Examenul comparativ (pentru care se apelează şi la elementul etic) este concludent, cititorului creionîndu-i-se două portrete foarte izbutite, din care se desprinde convingător una din ideile fundamentale ale cărţii. În chiar cuvintele autorului lucrurile se prezintă astfel: „Spre deosebire de şeful poporaniştilor, care în diverse lucrări... dezvoltă îndeosebi concluziile politice şi cele de ordin social-economic ce decurg din poporanism, acreditează utopiile poporaniste, iluziile mic-burgheze reacţionare, mentorul literar al *Vieţii româneşti* reţine mai mult latura sentimental-romantică a curentului, partea de critică socială cuprinsă în acest curent, îndemnul la compasiune faţă de chinuita lume a satului, la aplecarea cu înţelegere asupra realităţilor rurale, asupra suferinţelor maselor ţărăneşti" (p. 110—111). Iar în alt fragment întîlnim, numai despre Ibrăileanu, această interesantă caracterizare: „Ibrăileanu, chiar depărtîndu-se de marxism, nu a devenit un adversar din principiu al ideologiei clasei muncitoare, ci, dimpotrivă, a păstrat toată viaţa, ca pe un talisman scump, amintirea anilor de luptă în cadrul partidului socialist, numai că — şi în aceasta constă rătăcirea lui — era de părere, ca un prizonier al diversiunii poporaniste ce se afla, că, pentru ţara noastră, trecerea la socialism ar fi fost posibilă numai într-un viitor îndepărtat şi pe calea arătată de curentul pe care, prin adopţiune îl reprezenta" (p. 110). Aceasta nu înseamnă că autorul ar opta pentru un punct de vedere apologetic faţă de activitatea şi moştenirea lui Ibrăileanu. De-a lungul capitolului e subliniat şi ceea ce e negativ, reprobabil în opera şi activitatea celui ce a fost *spiritus rector* la „Viaţa românească". Şi aceasta cu opriri justificate asupra detaliilor semnificative din concepţia poporanistă a lui Ibrăileanu din publicistica sa militantă sub steagul liberal (polemica cu Gherea). Că între Stere şi Ibrăileanu există o mare deosebire, că aceste două personalităţi nu pot fi puse pe acelaşi plan din nici un punct de vedere este un bun cîştigat şi elocvent demonstrat în studiul lui Dumitru Micu. Se poate obiecta eventual numai faptul că autorul înclină să prezinte lucrurile astfel, încît Ibrăileanu devine un poporanist numai „prin adopţiune", un fel de „indus în eroare", înşelat de demonstraţiile demagogice ale lui Stere. Tonul, din această cauză, este parcă de scuză, cititorul fiind parcă solicitat să privească cu oarecare îngăduinţă „rătăcirea" lui Ibrăileanu. Insistenţa pe această latură e uneori supărătoare. Ibrăileanu a fost totuşi, indiferent de modalitatea devenirii, alături sau după Stere, unul dintre principalii exponenţi ai poporanismului, în a cărui eficacitate a crezut cu sinceritate, fapt pentru care l-a şi propagat pe toate căile posibile. Seria de articole din „Viitorul" în care de pe poziţii declarat — liberale polemizează cu tezele socialiste reprezintă totuşi — oricum ar motiva aceasta Dumitru Micu — mult mai mult decît dezvoltarea „laturii sentimental-romantice a curentului" (p. 111). Ibrăileanu expune aici principii teoretice, idei care ţin de latura ideologică a curentului. Fără a mai vorbi de faptul că şi acele luări de poziţie care pot fi într-adevăr incluse în acest capitol „romantico-sentimental" evoluează şi sînt generate tot de o *concepţie* generală vizibil poporanistă. Repetăm, toate faptele acestea (uneori chiar însoţite de ample comentarii) le aflăm în volumul lui D. Micu. I se poate reproşa — cum am mai spus — numai efortul de a le scuza.

Studiind monografic poporanismul, Dumitru Micu nu se ocupă, evident, numai de aspectul sociologic şi politic al curentului. Atenţia îi este îndreptată şi asupra poporanismului literar-estetic. Un amplu capitol de peste 50 de pagini este consacrat în întregime acestei probleme dezbătute cu efectivă competenţă. Iar concluziile, documentate şi dove-

dind rigoare ştiinţifică, sînt valoroase contribuţii în munca de elucidare de pe poziţii marxist-leniniste a ceea ce a reprezentat poporanismul în istoria noastră literară. Valoros (şi generat de concluzii valabile) este punctul de vedere de la care porneşte autorul. Delimitînd de la bun început rolul şi locul lui Ibrăileanu de cel al lui Stere în cadrul curentului poporanist, D. Micu dovedeşte că între estetica lui Ibrăileanu şi poporanismul social-politic s-au stabilit raporturi contradictorii. Ibrăileanu, care împărtăşea concepţiile social-politice poporaniste, le subscria şi le propovăduia, a rămas în estetică un demn continuator al şcolii „Contemporanului", luptînd împotriva tezelor estetice idealiste ale decadentismului, afirmînd cu consecvenţă valorile artei militante. Poporanismul, insistă criticul, şi-a lăsat amprenta asupra operei critice şi teoretice a lui Ibrăileanu (e amintit la modul analitic principiul specificului naţional), dar el n-a putut altera şi vicia concepţia sa estetică materialistă, situată pe fundamentele unor teze în general ştiinţifice. De aceea, în general, cu excepţia amintită. estetica lui Ibrăileanu şi, implicit, a „Vieţii româneşti" nu este poporanistă. Autorul are dreptate cînd afirmă că nu pot fi considerate poporaniste teorii estetice ca: veridicitatea artei, militantismul artistic sprijinit pe zugrăvirea realistă a vieţii, dezideratul unei critici ştiinţifice etc. Or, Ibrăileanu a militat tocmai pentru asemenea idealuri estetice şi literare. Principiile estetice ale lui Ibrăileanu au contribuit la dezvoltarea unei literaturi realiste, democratice şi progresiste, iar „Viaţa românească" a fost un factor de seamă în opera de răspîndire a acesteia. Aici, prin grija şi stăruinţa lui Ibrăileanu, şi-au început cariera scriitoricească sau şi-au continuat-o sub o zodie nouă cei mai de seamă scriitori care s-au afirmat de la 1900 pînă în 1940 în literatura noastră. Ideea pentru care pledează criticul este aceea că de un curent propriu-zis poporanist în literatura românească nu poate fi vorba. Imensa majoritate a literaturii publicate de „Viaţa românească" nu e influenţată de reţetele normative poporaniste. Ceea ce înseamnă, altfel spus, că estetica lui Ibrăileanu pleda pentru o literatură realistă, democratică, protestatară, cu totul departe de cerinţele falsificatoare ale poporanismului politic şi sociologic. Chiar în cazul tezelor cu vădită coloratură poporanistă (specificul naţional, simpatia, compasiunea faţă de ţăran), previne criticul, „teoriile lui Ibrăileanu nu trebuie judecate după valabilitatea lor sociologică, ci în funcţie de ţinta urmărită pe plan literar" (p. 145). Autorul conchide clar şi explicit: „Poporanismul, doctrină social-politică, a exercitat, precum se vede, o anumită înrîurire asupra literaturii române din primele două decenii ale secolului şi chiar mai tîrziu, fără însă a fi reuşit să abată creaţia realistă din drumul său, fără însă a se fi constituit într-o şcoală sau curent literar. O şcoală poporanistă n-a existat în literatura noastră" (p. 183). Direcţia «poporanistă» a „Vieţii româneşti" nu limita domeniul inspiraţiei artistice şi nici modalităţile specifice de exprimare, ea acorda însă o preţuire deosebită lucrărilor pătrunse de înţelegere şi dragoste pentru ţărani. Tocmai de aceea, arată D. Micu, „se poate spune că partea pretins constructivă a poporanismului, utopiile poporaniste n-au influenţat creaţia nici unui scriitor" (p. 176). Influenţa poporanistă în literatură, atîta cît a fost, s-a manifestat mai direct doar asupra unora dintre prozatorii lipsiţi de o personalitate artistică viguroasă şi astfel mai accesibili influenţelor.

Ceea ce se poate reproşa însă studiului este lipsa unei analize cît de cît mai la obiect a literaturii contaminate de spirit poporanist. D. Micu se limitează să menţioneze la modul strict enumerativ cele cîteva scrieri tributare poporanismului, fără a dezbate analitic problema. În acest fel, volumul care îşi propune să lumineze, mai ales din perspectiva istoricului literar, poporanismul, este lacunar tocmai la capitolul literatura poporanistă, atîta cîtă a fost.

Autorul s-a străduit de-a lungul întregului volum să demonstreze că între „Viaţa romînească" şi doctrina poporanistă există mari deosebiri, că publicaţia ieşeană a afirmat de la început o ideologie care nu se confundă cu poporanismul. Ideea aceasta străbate ca un fir roşu toate capitolele, argumentată fiind din diverse unghiuri, cu fapte mereu convingătoare. Socotind pe bună dreptate că despre o şcoală poporanistă în literatură nu se poate vorbi, autorul aminteşte pe larg despre şcoala „Vieţii romîneşti", care a continuat pe importante dimensiuni tradiţia şcolii „Contemporanului". Ideile de militantism democratic, progresist, estetica în general ştiinţifică, materialistă afirmată cu consecvenţă, combativitatea faţă de forţele negre ale fascismului intern şi internaţional au imprimat revistei o linie de conduită salutară. Este ceea ce se numeşte direcţia „Vieţii romîneşti" în cultura romînească, mişcarea spirituală pe care a creat-o. Meritul în această direcţie îi revine în primul rînd lui Ibrăileanu, care a ştiut să adune şi să formeze în jurul revistei o întreagă pleiadă de intelectuali progresişti — nume azi ilustre, reprezentative pentru cultura romînească —, şi lui Mihai Ralea, care a preluat conducerea revistei. Adunînd într-o caracterizare sintetică datele analizate pe parcurs, autorul afirmă cu justeţe : „Revista a servit — de la întemeiere pînă în 1940, cînd a fost suprimată — drept fortăreaţă unora din ideile înaintate ale epocii, luptei pentru democraţie şi progres social, pentru o cultură care să servească idealurile de ridicare a poporului la o existenţă liberă, civilizată, demnă. Cu toată pătrunderea în cuprinsul ei a unor concepţii greşite, cu toate limitele, explicabile parţial prin condiţiile social-istorice, „Viaţa romînească" a dat unul din cele mai serioase impulsuri creaţiei durabile în diverse domenii ale culturii" (p. 208).

Scris cu pondere şi spirit ştiinţitic, documentat şi bogat în concluzii generalizatoare, cu un apreciabil echilibru între latura sociologică-politică şi cea estetică-literară a problemei, studiul monografic al lui Dumitru Micu se înscrie ca o realizare valoroasă, utilă atît pentru sociologi, cît şi pentru istoria noastră literară.

Z. Ornea

I. Enache : Contribuţii la critica poporanismului *

Problema apariţiei şi caracterului poporanismului, a programului şi a rolului său a fost mult dezbătută în trecut[1], găsindu-şi o rezolvare ştiinţifică de-abia în anii puterii populare, în lumina materialismului istoric[2]. Dintre

* Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1961, 128 p.

[1] C. Dobrogeanu-Gherea, *Cuvinte uitate şi Neoiobăgia* ; C. Rădulescu-Motru, *Poporanismul politic şi democraţia conservatoare*, Bucureşti, 1909 ; D. Zamfirescu, *Poporanismul în literatură*, Bucureşti, 1909 ; *Poporanismul*, în „Luceafărul", 1910 ; M. Dragomirescu, *Poporanism, semănătorism, criticism*, Bucureşti, 1934 ; V. Iamandi-Adrian, *Poporanismul literar al Vieţii romîneşti*, Iaşi, 1913 ; H. Sanielevici, *Poporanismul reacţionar*, Bucureşti, 1920 ; St. Zeletin, *Burghezia romînă* Bucureşti, 1925 ; E. Lovinescu, *Istoria literaturii romîne moderne*, Bucureşti, 1928 ; Şt. Voicu, *Ideologia lui Stere*, în „Viaţa romînească", 1937, nr. 1—3. În ceea ce priveşte literatura problemei, vezi G. C. Nicolescu, *Ideologia literară poporanistă ; contribuţia lui G. Ibrăileanu şi bibliografia problemei*, Bucureşti, 1937 şi Al. Piru, *Opera lui G. Ibrăileanu*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1959 p. 248—261.

[2] V. Ciobanu, *Poporanismul, geneză, evoluţie, ideologie* Bucureşti, 1946 ; Savin Bratu, *Moştenirea lui G. Ibrăileanu*, Ed. tineretului Bucureşti, 1955 ; Al. Dima, *Concepţia despre artă şi literatură a lui G. Ibrăileanu*, E.S.P.L.A. Bucureşti, 1955 ; M. Sevastos, *Amintiri de la „Viaţa romînească"*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1956 ; Al. Leon şi D. Hîncu, *Aspecte ideologice din activitatea vechii Vieţi romîneşti*, în „Viaţa romînească", 1956, nr. 3, p. 221 — 230 ; M. Ralea, *Criticul ştiinţific Ibrăileanu*, în G. Ibrăileanu, *Pagini alese*, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1957 ; R. Pantazi, *Din istoria lupte presei muncitoreşti din Romînia împotriva ideologiei burgheze (Combaterea poporanismului)*, în „Cercetări de filozofie", 1959, nr. 4, p. 175 — 187 ; I. Enache, *Caracterul şi rolul social-politic reacţionar al concepţiei poporaniste*, în „Cercetări filozofice", 1960, nr. 1 ; D. Micu, *Poporanismul*, în „Viaţa romînească", 1960, nr. 3 ; idem, *Poporanismul şi „Viaţa romînească"*, Ed. pentru literatură, Bucureşti, 1961.

cercetătorii mai vechi, unii vedeau în concepţiile poporaniste un import de ideologie din Rusia, alţii, socotindu-l un produs pur autohton, îl combăteau cu înverşunare ca pe o încercare de răsturnare socială. În ce priveşte începuturile lui, unii le coborau pînă la revoluţia de la 1848, legîndu-l de problema, ţărănească — „problema socială" din acea perioadă — alţii, limitîndu-se doar la latura literară a curentului, îi situau apariţia în ultimii ani ai secolului trecut.

Scopul pe care şi-l propune I. Enache este tocmai acela de a răspunde, în lumina învăţăturii marxist-leniniste, acestor probleme, oferind cititorului „un tablou al împrejurărilor care au favorizat apariţia şi dezvoltarea sa (a poporanismului — *n.n*) pe terenul propriu al luptelor sociale din ţara noastră", pentru ca, pe baza unor premise bine definite, să poată apoi analiza „aspectele literar-artistice ale ideologiei poporaniste şi, în sfîrşit, cele filozofice, economice şi social-politice" (p. 10).

În ceea ce priveşte *conţinutul* acestui curent, autorul precizează din capul locului că este vorba de o *ideologie proprie*, de „un aspect al ideologiei burgheze, apărut pe baza diferenţierilor sociale şi a ascuţirii contradicţiilor de clasă în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea[1]"; aceasta nu exclude însă orice *influenţă*: „Ea a existat şi a fost posibilă datorită asemănării condiţiilor sociale din ţara noastră cu cele din Rusia ţaristă din acea vreme" (p. 6—9).

Răspîndirea ideilor narodnice este pusă pe seama lecturilor cu acest caracter şi a revoluţionarilor bulgari şi polonezi, iar direct pe seama revoluţionarilor emigraţi din Rusia. De asemenea, ideile lui Lassalle şi Proudhon, ca şi cele ale socialiştilor utopişti, şi-au exercitat influenţa nu numai indirect, prin intermediul narodnicilor, ci şi pe cale directă, ca, de exemplu, în formarea ideilor egalitariste ale lui C. A.Rosetti sau a concepţiei ţărăniste a lui C. Dobrescu-Argeş. Ideile lui Bakunin şi Lavrov, cunoscute şi în Apus, au pătruns prin ambele filiere în ţara noastră.

Pornind de la acest punct de vedere just, ar fi fost poate necesar să se insiste mai mult, în lucrare asupra *specificului* poporanismului romîn în comparaţie cu narodnicismul rus. Caracterizînd narodnicismul rus din prima perioadă, V.I.Lenin arată că el era greşit doar ca mod de a pune problema, în special după apariţia socialismului ştiinţific, deşi conţinutul său nu excludea democratismul, ci includea „semnificaţia *reală* a luptei revoluţionare împotriva întregii proprietăţi funciare moşiereşti actuale"[2].

Apariţia poporanismului romîn într-un moment cînd exista deja un partid al proletariatului a determinat înlocuirea conţinutului revoluţionar-democrat al doctrinei sale prin liberalism, apariţia sa însemnînd, de fapt, o reacţie a burgheziei împotriva mişcării socialiste, fapt pentru care poporanismul de la noi din ţară, ca şi curentul narodnic liberal din Rusia, „nu era nimic altceva decît reformism burghez: narodnicismul se dizolva în liberalism"[3].

În ceea ce priveşte *momentul apariţiei* poporanismului, autorul consideră, pe bună dreptate, că nu se poate stabili o dată calendaristică anumită — semnificativ fiind în această privinţă însuşi eşecul investigaţiei făcute cu acest scop de revista *Luceafărul* în 1916. Propunînd ca perioadă de elaborare a ideolo-

[1] Precizarea ni se pare cu atît mai demnă de reţinut, cu cît şi în lucrări recente se mai afirmă că poporanismul „nu e decît un reflex palid de tot al vechiului poporanism rus...Teoria poporanistă putea să apară nouă numai pentru cititorul nefamiliarizat cu doctrina narodnică" (D. Hurezeanu, *Privire critică asupra studierii problemei agrare în Romînia la începutul secolului al XX-lea*, în *Studii privind istoria economică a Romîniei*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1961, p. 107).

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 15, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, p. 391. Vezi şi I. Polevoi, *V. I. Lenin despre perioada premarxistă a mişcării revoluţionare din Rusia*, în „Kommunist", 1958, nr. 6, p. 67—82.

[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 7, Ed. politică, Bucureşti, 1959, p. 87. Pe bună dreptate, presa muncitorească de la începutul secolului îl caracteriza ca fiind narodnicismul rus „din perioada cea mai confuzionistă (1885—1895)". („Viitorul social", an. I, 1908, nr. 11—12, p. 334).

giei poporaniste ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, autorul respinge tezele cercetătorilor burghezi care explicau fenomenul exclusiv pe baza unei succesiuni ideologice a literaturii paşoptiste cu caracter agrar (N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, Alecu Russo, I. Ionescu de la Brad etc.) continuată de V. Alecsandri, C. Negruzzi şi alţii şi înglobau aceste producţii în cadrul unei aşa-zise „ideologii rurale". Autorul pleacă de la premisa că cercetarea şi cunoaşterea ideologiei poporaniste, ca şi a altor idei sau concepţii din istoria gîndirii romîneşti, trebuie să se bazeze pe o analiză aprofundată a condiţiilor economice-sociale care le-au generat, a evoluţiei structurii de clasă din acel timp şi a întregului complex social-politic. În cazul de faţă, este vorba de intensificarea exploatării maselor muncitoare de la oraşe şi sate la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea şi de accentuarea aservirii economice şi politice a Romîniei de către puterile imperialiste.

Autorul arată că există totuşi şi la poporanişti o preluare a unor idei anterioare, fapt vădit în primul rînd în programul lor economic şi social. În această privinţă, este deosebit de interesantă legătura pe care autorul o stabileşte între poporanism şi prima fază a ţărănismului la noi în ţară, ambele fiind socotite ca „orientări de pe poziţii burgheze" în problema ţărănească. Faptul este tratat pe larg în observaţii asupra perioadei de apariţie a poporanismului, care formează şi primul capitol al cărţii.

Ţărănismul este prezentat de autor ca fiind în primul rînd un rezultat al dezvoltării capitalismului la sate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fapt care a făcut burghezia rurală să încerce să-şi revendice dreptul de a lua parte la conducerea treburilor obşteşti pe baza „unui curent de gîndire opus conservatorilor, dar insuficient conturat în această primă perioadă pentru a se manifesta cu totul independent de ideologia liberală" (p. 23). Este analizată, pe baza unui bogat material, activitatea principalilor fruntaşi ai mişcării. Reprezentantul ideologic al ţărănismului, în prima sa fază este C. Dobrescu-Argeş care iniţiază foaia *Ţăranul* — ecou îndepărtat al primei publicaţii cu caracter agrar *Ţăranul romîn*, scoasă la Iaşi de Ion Ionescu de la Brad — şi acţionează în comun după 1880, împreună cu Mucenic Dinescu şi Dincă Schileru, pentru înfiinţarea comitetelor ţărăneşti cu ajutorul cărora intenţiona să răspîndească ideologia ţărănistă.

Apropierea dintre ţărănişti şi poporanişti, care se petrece după 1900, va duce „la fixarea unui obiectiv politic aproape comun, iar ideologul social-politic al poporanismului, C. Stere, devine alături de Spiru Haret şi Vasile Kogălniceanu şi ideologul ţărănismului, reînviat de data aceasta pe linia liberalismului burghez, reacţionar şi diversionist" (p. 36).

Poziţia regimului burghezo-moşieresc faţă de poporanism, precum şi rolul care i-a fost rezervat sînt definite de autor pe temeiul dialecticii dezvoltării istorice: „Începînd prin a-l suspecta ca agitator şi răscolitor al unor probleme ce nu conveneau coaliţiei burghezo-moşiereşti, burghezia romînă termină în curînd prin a-şi da seama de rolul pe care l-ar putea juca poporanismul ca mijloc de diversiune împotriva creşterii mişcării muncitoreşti..." (p. 33—34).

Interesant este şi felul în care autorul explică legăturile ce au existat între poporanişti şi socialişti. Prin procedee demagogice, tolerate în bună parte de guvernarea liberală, în scopul creării unei confuzii ideologice, poporanştii au atras o parte dintre militanţii socialişti oscilanţi de la adevărata cale de luptă pentru revendicări sociale.

Accentul pe care socialismul îl punea în prima fază pe problemele ţărăneşti este explicat de autor prin faptul că ţara noastră continua să aibă o industrie destul de slabă, iar mizeria maselor ţărăneşti era atît de crîncenă, încît nu se putea să nu izbească pe cei preocupaţi sincer de problemele sociale. La aceasta, precizează autorul, a contribuit şi faptul că cea mai mare parte dintre militanţii socialişti din acea vreme se formaseră sub influenţa ideologiei democrat-revoluţionare care

punea accentul pe emanciparea maselor ţărăneşti; pe de altă parte, refugiaţii politici aduseseră cu ei şi o serie de idei din faza iniţială a ideologiei narodnice.

Teoria neoiobăgistă a lui Gherea, de esenţă oportunistă şi menşevică, asemănătoare cu cea a liderilor Internaţionalei a II-a şi a menşevicilor ruşi — adoptată de conducerea socialistă din acea perioadă —, a favorizat în cea mai mare măsură răspîndirea unor teze dăunătoare, care subapreciau dezvoltarea relaţiilor capitaliste în agricultură şi propovăduiau că la noi socialismul nu va putea să învingă decît după ce va învinge în ţările din Apus.

Capitolul al II-lea al lucrării este consacrat studierii unor aspecte ale concepţiei literar-artistice poporaniste. Autorul arată în mod just că, „dacă, din punct de vedere ideologic şi social-politic, poporanismul a jucat un rol cu totul reacţionar prin tendinţa sa de a discredita mişcarea socialistă şi de a rupe ţărănimea de clasa muncitoare, din punct de vedere literar-artistic el va păstra însă unele elemente pozitive" (p. 30). Poporanismul s-a prezentat, din punctul de vedere al atitudinii pe care scriitorul sau artistul o are faţă de problemele maselor, ca o concepţie superioară celor care tindeau spre o simplă idealizare a vieţii ţărăneşti. În această ordine de idei, sînt prezentate activitatea *Vetrei* şi a *Sămănătorului* şi trăsăturile lor caracteristice. S-ar fi impus aici o analiză mai profundă a elementelor specifice care le diferenţiază de poporanism. Aşa, de pildă, G. Ibrăileanu arată că poporanismul se deosebeşte de sămănătorism prin faptul că acesta din urmă pornea de la „considerarea ţăranului ca ceva pitoresc, ca element de peisaj, ca material pentru muncă — şi atîta tot"[1]. De asemenea, ar fi fost interesant de urmărit filiaţiunea dintre *Sămănătorul* şi *Gîndirea*, pe o linie opusă poporanismului, precum şi felul în care va privi mai tîrziu pe ţăran S. Mehedinţi în producţiile sale literare.

Autorul urmăreşte cu lux de amănunte diferitele publicaţii poporaniste, precizînd locul şi importanţa lor în evoluţia acestui curent. Contopirea *Evenimentului literar*, după mutarea sa la Bucureşti, cu *Lumea nouă* — arată autorul — a dus la o mai accentuată apropiere sub aspect beletristic de linia *Contemporanului*, prin faptul că la această publicaţie îşi încep activitatea o parte dintre colaboratorii *Contemporanului* care înclinau treptat spre poporanism: „Astfel, se poate afirma că *Evenimentul literar* este acea publicaţie care constituie o etapă pe calea de trecere de la colaborarea cu *Contemporanul* la *Viaţa românească*, revista ce prezintă poporanismul în forma sa deplin conturată" (p. 55).

În această privinţă ni se pare nefundată critica ce i s-a adus autorului că „activitatea poporaniştilor (înţelegînd pe Ibrăileanu) la *Evenimentul literar* este prezentată, de pildă, în mod negativ (?), am spune: meschin negativ (!?)"[2]. S-ar fi impus totuşi o analiză mai adîncă a programelor enunţate în unele numere ale publicaţiilor respective. Aşa, de pildă, *Curentul nou*, din Galaţi, condus de H. Sanielevici, care ia poziţie împotriva şcolii romantice, pe care o pune în contrast cu literatura poporană de peste munţi, criticînd totodată şi orientarea sămănătoristă (p. 56), ar fi putut fi prezentat ca un răspuns dat de liberali, de pe poziţii, ce-i drept, destul de echivoce, tendinţelor conservatoare ale *Sămănătorului*.

Interesant sub acest aspect este şi faptul că, deşi Ibrăileanu declara solemn: „Cît despre un program literar, şcoală, curent, etc., *Viaţa românească* n-a avut nimic din toate acestea" şi ca atare va publica „tot

[1] G. Ibrăileanu, *Poporanismul*, în „Curentul nou", nr. 3 din 20 ianuarie 1906, p. 154.

[2] E. Simion, *Poporanismul şi criticii lui*, în „Contemporanul", 1961, nr. 38 (22 septembrie). De altfel I. Enache arată clar: „«Evenimentul literar» demonstrează o orientare beletristică apropiată din multe puncte de vedere de cea propagată de publicaţiile socialiste, bineînţeles cu unele inconsecvenţe uşor observabile" (p. 53).

ce ni se va părea bun", totuşi au existat anumite criterii în alegerea materialului; caracterul eclectic al acestor criterii explică compoziţia eterogenă a celor ce au colaborat la publicaţiile poporaniste.

În privinţa *orientării estetice*, autorul apreciază critica poporanistă ca fiind singura mai apropiată de cea socialistă, după încetarea apariţiei *Contemporanului*, ducînd mai departe, cu toate inconsecvenţele sale, lupta împotriva esteticii junimiste şi maioresciene. În această privinţă, i s-ar putea reproşa autorului — fapt remarcat şi în alte recenzii[1] — că, limitîndu-se doar la un singur citat din Ibrăileanu referitor la Eminescu, ar putea lăsa pe cititor cu impresia că la aceasta s-ar reduce şi întreaga critică a lui Ibrăileanu cu privire la marele nostru poet, ceea ce, desigur, nu corespunde realităţii.

Ibrăileanu cerea ca „artistul să zugrăvească realitatea în scopul de a trezi simpatia sau ura faţă de anumite categorii sociale... Generalitatea unui scriitor şi actualitatea operei sale vor fi condiţionate, aşadar, de străduinţa de a fi cît mai apropiat de viaţa «celor mulţi şi ofensaţi»" (p. 57—58). Autorul analizează de asemenea teoria „selectării", pe baza căreia Ibrăileanu considera pe artist în cadrul unei epoci sau mediu care poartă în sine „însuşirile", „temperamentele" asemănătoare artistului. Interesant ar fi fost de comparat această orientare cu critica literară a lui Sainte-Beuve şi Taine, în care accentul se pune pe „rasă, mediu şi moment". Ibrăileanu susţinea şi el că „a face critică literară este a face anatomia, fiziologia şi etiologia unei opere de artă"[2].

De asemenea, legat de aceste tendinţe ale criticii lui Ibrăileanu, ar trebui analizat şi aşa-zisul „energetism" estetic al său, în care se vede influenţa psihologiei lui Wund şi James, dar mai ales a vitalismului sociologist al lui Guyau (din *Problèmes de l'esthétique contemporaine* şi *L'art au point de vue sociologique*).

Făcînd un bilanţ al materialului analizat, autorul arată că, „legată de interesele burgheziei satelor, ideologia poporanistă va oglindi năzuinţe care nu erau caracteristice păturii sărace a ţărănimii. De aceea concepţia estetică şi literar-artistică se îndepărtează adesea de la adevărata realitate socială pe care pretinde că o oglindeşte şi o serveşte, prezentînd o imagine denaturată a ţărănimii. Înfăţişată ca o concepţie a maselor ţărăneşti, dar exprimînd în fond interesele chiaburimii şi ale celorlalte elemente exploatatoare de la sate, nu reflectă nevoile păturilor oprimate decît atunci cînd le priveşte în opoziţie cu interesele clasei boiereşti, adversara burgheziei săteşti, pentru care exploatarea boierească continua să fie o piedică în calea ridicării ei social-politice" (p. 70).

În privinţa *raportului dintre activitatea literară şi cea politică* — căci lucrarea priveşte în special latura socială a problemelor şi mai puţin critica literară —, autorul face în mod just distincţie între faza *Evenimentului literar*, cînd accentul cădea pe preocupările literare, iar deosebirea faţă de mişcarea socialistă era încă greu de sesizat, şi faza *Vieţii româneşti*, cînd se conturează concepţia social-politică antimarxistă a curentului. Faptul acesta, remarcat încă de Dobrogeanu-Gherea[3], este deosebit de important în înţelegerea caracterului contradictoriu, în anumite privinţe, al ideologiei poporaniste şi ne ajută să pătrundem în esenţa problemei[4].

---

[1] Cf. E. Simion, *Poporanismul şi criticii lui*, în „Contemporanul", nr. 98, din 22 septembrie 1961.

[2] G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, Iaşi, 1919, p. 61.

[3] Cf. R. Pantazi, *Din istoricul luptei presei muncitoreşti din Romînia împotriva ideologiei burgheze (Combaterea poporanismului)*, în „Cercetări filozofice", an. IV (1959), nr. 4, p. 178—181.

[4] Contradicţia aceasta a existat încă din primul moment, aşa că nu avem temeiuri să susţinem, ca D. Micu, de pildă, că „poporanismul a evoluat şi în ţara noastră de la atitudinea timid protestatară şi de declaraţii platonice în favoarea ţărănimii la poziţia liberală, exprimată în preconizarea unor reforme burgheze şi fluturarea iluziei unei fericiri mic-burgheze" (*Poporanismul şi „Viaţa românească"*, Ed. pentru literatură, Bucureşti, 1961, p. 175).

Pornind tocmai de la acest *aspect contradictoriu* al poporanismului — de la contradicția internă dintre concepția literar-estetică și cea social-politică — autorul explică într-un mod just procesul dialectic al dezvoltării acestui curent ideologic, ca și trăsăturile caracteristice ale celor doi ideologi ai săi: „Garabet Ibrăileanu va deveni teoreticianul estet al poporanismului, iar Stere se va simți mai în larg în domeniul social-economic. Prin orientarea pe care o are în problematica socială, Stere se va situa pe poziții care-l îndepărtează cu totul de interesele maselor populare într-o vreme în care mișcarea muncitorească era în continuă creștere, în timp ce Ibrăileanu, limitat la estetică, va crea o școală care va da roade bune prin orientarea scriitorilor către năzuințele maselor" (p. 50). În această privință, lucrarea are un merit incontestabil, remarcat și în recenziile anterioare[1].

În acest sens, ni se pare nefundată critica ce i-a fost adusă autorului, că ar fi procedat neștiințific, „răsturnînd adevăratul sens al teoriei lui Ibrăileanu. Judecînd global faptele, nu în perspectiva lor istorică, nu cu diferențierile necesare, observațiile critice se întorc împotriva adevărului evident"[2]. Dimpotrivă, socotim că aprecierile autorului nu privesc numai pe Ibrăileanu, ci au în vedere tocmai perspectiva istorică, cuprinzînd și implicațiile ideologice de mai tîrziu ale poporanismului.

Analizînd în capitolul al III-lea caracterul reacționar al ideilor sociologice și economice poporaniste, I. Enache arată că, sub aspectul orientării social-politice, poporanismul îmbină ideile țărăniste cu cele socialist-oportuniste ale celor care trecuseră de la socialism la poporanism și cu ideile sociale ale unor elemente liberale. Ca atare, poporanismul reprezintă un ansamblu de idei pe care teoreticienii poporaniști au încercat să le opună ideologiei socialiste în perioada creșterii avîntului revoluționar al maselor muncitoare. Poporanismul a constituit din acest punct de vedere una dintre formulele „subtile" ale burgheziei, prin care se încerca estomparea contradicțiilor de clasă și atenuarea spiritului revoluționar al maselor[3].

Izvoarele ideologiei economice și social-politice ale poporanismului sînt considerate de autor ca fiind concepțiile lui F. Lange, H. Spencer și Proudhon. Pornind de la tezele evoluționiste ale lui Spencer, Stere, de pildă, admitea progresul nu prin lupte și „zguduiri sociale", ci prin stabilirea unui „echilibru al forțelor sociale".

Concepînd dezvoltarea socială ca determinată de legi naturale, Stere admite pentru prima perioadă ca fiind eficiente legile biologice, pentru ca mai tîrziu să domine individualismul, evoluție numită de el dezvoltare „de la gregarism spre individualism"; de aici — precizează autorul — și apropierea de teza narodnică a „gloatelor" pasive și a „eroilor" activi.

În privința ideilor economice promovate de poporaniști, autorul arată, în mod just după părerea noastră, că ele constituie o

[1] „Autorul urmărește dezvoltarea poporanismului și trăsăturile lui fundamentale, luînd ca premisă disocierea dintre concepția ideologică a curentului și cea literar-artistică, în funcție de care face anumite judecăți de valoare" (E. Simion, *Poporanismul și criticii lui*, în „Contemporanul", nr. 38 din 22 septembrie 1961). Tocmai de aceea în recenzia amintită ar fi fost necesară, după părerea noastră, o argumentare mai convingătoare a criticilor ce se aduc în continuare. „Cercetînd lucrurile global, fără a le condiționa în mod riguros de etapele istorice respective (!) în care se afirmă și caracteristicile poporanismului, nesesizînd laturile contradictorii ale ideologiei înseși (cel puțin în faza ei incipientă), autorul ajunge la concluzii eronate (?) cărora numai prezența lui de spirit nu le dă continuarea firească (!) care le-ar dovedi absurditatea".

[2] E. Simion, *Poporanismul și criticii lui*, în „Contemporanul", 1961, nr. 38, din 22 septembrie, 1961.

[3] Cf. „Viața romînească", 1933, nr. 1—2. Vezi și M. Ralea, *Sociologie, socialism și caracter specific național*, în „Viața romînească", 1925, nr. 2, p. 294; D. Micu, *Poporanismul și „Viața romînească"*, Ed. pentru literatură, București 1961, p. 187 și urm.

îmbinare a liberalismului burghez cu o serie de teze oportuniste. Poporaniştii, şi în primul rînd Stere, nu au sesizat procesul de diferenţiere a ţărănimii şi au tratat-o ca pe o clasă unitară, confundînd-o cu ţărănimea din antichitate şi din evul mediu.

Îmbunătăţirea situaţiei ţărănimii era văzută de poporanişti în cooperaţia capitalistă. Producţia agricolă, după ideologii poporanişti, s-ar deosebi radical de cea industrială şi prin faptul că agricultura nu duce în mod firesc şi necesar la concentrarea proprietăţii şi centralizarea producţiei şi nici la proletarizarea ţărănimii. În această privinţă, ar trebui semnalat şi faptul că cifrele date de Stere în articolul *Social democratism sau poporanism?*[1] cu privire la dezvoltarea industriei şi a clasei muncitoare în ţara noastră erau în mare parte greşite[2]. Pe de altă parte, Stere se străduia să demonstreze că între proletariat şi ţărănime n-ar fi posibilă nici un fel de alianţă, deoarece ţăranul ţine la proprietatea lui privată, oricît de redusă ar fi ea.

Evidenţiind în ultimul capitol al lucrării rolul social-politic reacţionar al ideologiei poporaniste, autorul subliniază caracterul diversionist al poporanismului, care urmărea să abată masele oprimate de la sate de la calea revoluţionară şi să le depărteze de aliatul lor firesc — proletariatul. Faptul s-a vădit îndeosebi cu ocazia răscoalei din 1907, cînd Stere şi alţi fruntaşi au făcut apel la burghezia satelor pentru liniştirea spiritelor. Semnificativă în această privinţă este şi comparaţia cu procedeele elementelor grupate în jurul *Gazetei ţăranilor* care au lansat apeluri asemănătoare către ţărănimea argeşeană. În felul acesta, arată autorul, „întîlnirea ambelor grupări — ţărăniști şi poporaniști — pe aceleaşi poziţii şi atitudinea lor asemănătoare faţă de problemele sociale a dus ulterior la o colaborare politică" (p. 108). Germenii fuziunii celor două curente politice ale burgheziei săteşti îşi fac deci apariţia în încercarea comună de înăbuşire a marii răscoale din 1907. După înăbuşirea răscoalei, aceleaşi elemente ale burgheziei îşi îndreaptă activitatea spre crearea unui „partid ţărănesc" care să le reprezinte direct interesele.

Pe o platformă politică comună s-au întîlnit reprezentanţii poporanismului şi ai ţărănismului şi în problema esenţială a împroprietăririi ţărănimii în preajma şi în timpul primului război mondial, preconizînd exproprierea marilor moşii prin vînzarea către „ţăranii avuţi" deci către chiaburi. Avîntul luat de lupta maselor populare după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie a făcut pe ţărăniști şi poporaniști să ajungă la o unitate de vederi şi în soluţia ideologică propusă împotriva revoluţiei — statul ţărănesc bazat pe „înfrăţirea" tuturor claselor.

Tot în această perioadă ia fiinţă şi partidul întitulat demagogic partidul „ţărănist", ce pretindea a fi purtătorul de cuvînt al intereselor maselor ţărăneşti. Astfel cele două grupări a căror unitate ideologică se conturase anterior — poporanismul şi ţărănismul — se contopesc acum ca purtătoare de cuvînt ale aceleiaşi burghezii săteşti nu numai ca ideologie, ci şi ca activitate politică.

O problemă interesantă, asupra căreia s-ar fi putut opri mai pe larg autorul cărţii recenzate, este aceea a formelor în care ideologia poporanistă şi ţărănistă au fost continuate în condiţiile de după primul război mondial. Partidul ţărănesc, înfiinţat oficial la 5 decembrie 1918 — „partidul chiaburimii", cum îl caracterizează documentele Partidului Comunist din Romînia — a reunit nu numai vechiul cerc „Romînia rurală" şi poporaniştii din vechiul partid liberal, ci şi elemente moşiereşti. Dînd cu totul uitării teza luptei de clasă afişată în scop demagogic în perioada de început a activităţii, ideologii ţărăniști se străduiesc şi ei să teoretizeze

[1] „Viaţa romînească", VI, nr. 9.

[2] Semnificativ este faptul că şi presa muncitorească a adus argumente statistice care să combată tezele greşite ale lui Stere privind dezvoltarea capitalistă a ţării (de ex. „Viitorul social", an. I, 1908, nr. 11—12, p. 343). Vezi în acest sens şi N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării şi dezvoltării clasei muncitoare din Romînia*, Ed. politică, Bucureşti, 1959.

unitatea ţărănimii cu aceleaşi argumente poporaniste : „... Există trăsături de unire în sînul ţărănimii : identitatea de interese izvorîtă din antagonismul comun întregii populaţii ţărăneşti faţă de stăpînii mari de pămînt şi faţă de întregul regim de exploatare al societăţii capitaliste" [1].

Lucrarea evidenţiază caracterul reacţionar al teoriei „statului ţărănesc", ca şi urmările economice şi culturale dezastruoase la care ducea : ruinarea ţărănimii prin aplicarea selecţiei naturale şi promovarea obscurantismului şi a înapoierii culturale. În această privinţă, ar fi meritat să fie subliniată şi strînsa legătură care există între formula economică şi politică a ţărăniştilor („potrivit acestei teorii, statul romîn nu poate fi decît un *stat ţărănesc*, în care majoritatea populaţiei este şi trebuie să rămînă ţărănească şi în care orice încercare de a schimba esenţa agrară a acestuia ar fi lipsită de eficienţă") şi teza ultrareacţionară a funcţionalismului, preconizat, de pildă, în ţara noastră, de sociologul profascist şi rasist I. Chelcea, care, pornind de la preceptele holiste care înlocuiesc cauzalitatea prin funcţia biologică, cerea menţinerea stării de înapoiere culturală la sate, ca fiind specifică ţărănimii noastre, orice progres însemnînd dispariţia acestui specific în totalitatea sa. Idealizarea satului, proprie concepţiei poporaniste, va lua în ultima etapă forma „ţărănismului" psihoetic promovat de C. Rădulescu-Motru şi pe aceea a etnocraţiei mistico-teologice afirmată de ideologul fascist Nichifor Crainic.

În sfîrşit, nu ar fi fost lipsit de interes să se arate şi o formă de poporanism care a apărut în Transilvania, după primul război mondial, în jurul revistei *Erdélyi Fiatalok* [*Tineretul transilvănean*] şi care a iniţiat o serie de publicaţii şi un cenaclu literar „Székeyek Kolozyvàri Társasága" [Societatea clujană a secuilor]. Ideologul acestui curent a fost Gyallay-Pap Zsigismund, autorul cărţii *A nép és az intelligencia* [Poporul şi intelectualii][2].

În ultima parte a lucrării se arată modul în care a fost combătut ţărănismul şi poporanismul de către presa socialistă şi muncitorească. Desigur, problema este mult mai largă, analiza făcută de autor fiind, după părerea noastră, prea sumară. Din materialul documentar bogat putem menţiona în plus cîteva aspecte. „Romînia muncitoare", de pildă, arătînd în 1910 care trebuie să fie atitudinea clasei muncitoare faţă de acest curent, sublinia că „una din datoriile cele mai imperioase ale democraţilor conştienţi din ţara noastră şi cu atît mai mult a partidului socialist, singura grupare care luptă pe faţă şi fără rezerve sau abilităţi iezuistice pentru reala democratizare a societăţii, este de *a demasca fără cruţare democratismul mincinos care se ascunde sub epitetul înşelător de poporanism*"[3]. În 1907 apare un articol intitulat *Inconsecvenţa "Vieţii romîneşti"*, în care se arăta că teza potrivit căreia „ţărănimea actualmente nu poate deveni un factor conştient e falsă, e o utopie... Nu ţărănimea e greu de urnit, ci sîntem noi prea laşi, prea cu pielea fină, vrem să întruchipăm roade mănoase şi multe cu minimum de derizoriu sacrificiu. În loc să umblăm după năluci : armonizarea claselor, concesii din partea asupritorilor, mai bine să instruim pe purtătorii de idei, să creăm democraţi entuziaşti şi puterea brutală a oligarhiei va scădea văzînd cu ochii"[4].

Deosebit de interesantă este şi replica dată de *Viitorul social* principalei teze antimarxiste a poporaniştilor — imposibilitatea mişcării socialiste în ţara noastră : „ Formula socialismului ce o dă Stere este bazată pe o nenorocită confuzie ce d-sa face mereu între

[1] V. Madgearu, *Doctrina ţărănistă*, p. 73—74. Vezi şi Z. Ornea, *Sociologia ţărănistă — diversiune ideologică a burgheziei*, în „Viaţa romînească", an XIII (1960), nr. 1, p. 85—99.

[2] Cf. Gall Ernö, *Sociologia burgheză în Romînia. Studii critice*, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1958, p. 270 şi urm.

[3] „Romînia muncitoare", seria a II-a, an. VI, 1910, nr. 40 din 25 iulie (subl. ns. — *L.M.*)

[4] *Ibidem*, seria a II-a, an. III, 1907, nr. 14, din 3—10 iunie.

condiţiile ideale pentru o puternică mişcare socialistă şi pentru realizarea scopului final al socialismului, cu condiţiile minimum ce se cer pentru existenţa unei mişcări socialiste. Condiţia necesară, fără de care socialismul n-are nici o raţiune de a fi, este modul de producţiune capitalist cu toate consecinţele lui; condiţia ideală este prezenţa şi dezvoltarea unei puternice industrii mari şi, în consecinţă, a unui numeros proletariat industrial"[1]. Comparînd lupta marxiştilor din Rusia împotriva narodnicilor cu cea dusă de socialiştii romîni împotriva poporanismului, *Viitorul social* arată că „critica marxistă de la 1895—1900 a gonit poporanismul din poziţiile lui teoretice; evenimentele istorice, probele ce le-a dat proletariatul rus despre forţa şi capacitatea sa politică l-au gonit şi din poziţiile lui în viaţă. Poporanismul rus a capitulat înaintea social-democraţiei. Acelaşi lucru are să facă şi cu poporanismul nostru"[2]. Critica din paginile presei muncitoreşti va continua şi după înfiinţarea partidului ţărănist, apoi naţional-ţărănist, accentuîndu-se pe măsura dezvoltării caracterului reacţionar tot mai vădit al acestui partid[3].

În concluzie, lucrarea, bazată pe o documentare bogată şi o interpretare, în general, ştiinţifică, îşi atinge scopul propus, de „a analiza critic unele din principalele idei ale poporanismului cu scopul de a scoate în evidenţă rolul său social-politic reacţionar, diversionist", iar micile completări de amănunt, oricînd posibile pe marginea unei lucrări şi cu atît mai inerente unei încercări de sinteză, nu sînt în măsură de a-i ştirbi valoarea.

L. P. Marcu

Norbert Wiener, Cibernetica şi societatea *

Dacă cibernetica de astăzi, cu vastele ei semnificaţii, îl consideră pe N. Wiener fondatorul său, aceasta se datoreşte, după cum a arătat un filozof sovietic, în primul rînd calităţilor personale excepţionale ale autorului: „înzestrarea sa de matematician multilateral, pregătirea inginerească, atitudinea critică faţă de şcolile filozofice tradiţionale, în particular faţă de postulatele pozitivismului logic, înclinarea către generalizări teoretice, vederile sale sociale progresiste, care l-au îndemnat să găsească o aplicare practică a ideilor sale în anii războiului împotriva fascismului"[4].

Lucrarea la care ne referim reprezintă un eseu în domeniul dificil al perspectivelor sociale ale ciberneticii şi automatizării şi cuprinde o serie de consideraţii generale interpretative care privesc structura societăţii prin prisma teoriei informaţiei. Aspectul interpretativ fiind predominant, este normal.

[1] „Viitorul social", I, 1908, nr. 11—12, p. 331.

[2] *Ibidem*, p. 365. Vezi şi R. Pantazi, *Din istoricul luptei presei muncitoreşti din Romînia împotriva ideologiei burgheze (Combaterea poporanismului)*, în „Cercetări filozofice" an. VI (1959), nr. 4, p. 175—186.

[3] Vezi de ex. *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, 1923—1928*, vol. II, E.P.L.P. Bucureşti, 1953, p. 192—198, 201—213, 241—260; „Lupta de clasă", 1929, nr. 10 — 11; „Tînărul leninist", 1929,nr. 19. Revista „Era nouă" a luat poziţie împotriva interpretărilor false date de anchetele sociale efectuate de D. Gusti la sate (de ex. Şt. Voicu, *Expoziţia de lucru a echipelor studenţeşti*, 1936, nr. 1; idem, *Note asupra mişcării de monografie sociologice*, 1936, nr. 2). Revista „Korunk" demască şi ea activitatea dăunătoare a curentului poporanist promovat de „Erdélyi Fiatalok" (de ex. David István, *A fiatal magyar értelmiseg* [Intelectualii maghiari tineri], în „Korunk", 1933, nr. 4); Miko Imre, *Az erdélyi Fiatalok Falu-Füzetei* [Caiete sătești ale tineretului transilvănean], Cluj, 1932, Cf. Gall Ernő, *op. cit.*, p. 271 şi urm.),

* Ed. în limbi străine, Moscova, 1958.

[4] Arab-Ogli, *Autobiografia lui Norbert Wiener*, în „Voprosi filosofii", 1960, nr. 3.

ca lucrarea în ansamblul ei să sufere de toate erorile şi limitările concepţiei despre lume a lui N. Wiener.

Astfel, încă din primul capitol, intitulat *Ideea universului aleatoriu*, Wiener plăteşte tribut unei concepţii mecaniciste cu privire la raportul dintre întîmplare şi necesitate, concepţie care absolutizează întîmplarea şi pe care o inaugurase încă Felix le Dantec în opera sa *Chaos et Harmonie Universelle*. După el, întîmplarea a devenit baza *integrală* a fizicii. În sistemul de concepţii al lui Norbert Wiener, ideea întîmplării, înrădăcinată în străfundul existenţei lucrurilor, joacă un rol deosebit de important, fiind reluată sub diferite forme, corespunzătoare domeniilor la care o aplică. Astfel, în sfera socială propriu-zisă, întîmplarea ia forma „libertăţii", în sfera eticului ia forma „răului" care este inevitabil şi care joacă un rol istoric determinat, în sfera gnoseologică rolul „iraţionalului", ireductibil la cunoaştere. În această viziune se reflectă cu deplină claritate caracterul incomplet, inconsecvent dialectic al gîndirii lui Norbert Wiener. Dialectica materialistă integrează întîmplarea, subordonînd-o însă necesităţii, legităţii. Ea recunoaşte existenţa libertăţii, a răului, a fenomenelor încă necunoscute („iraţionalul"), considerîndu-le însă subordonate, dependente de necesitate, bine (sau progres moral) şi de raţional sau cunoscut şi cognoscibil.

Urmărind linia demonstraţiei de fond din această carte, trebuie să ne oprim asupra unuia dintre principiile de bază ale „concepţiei cibernetiste", şi anume principiul metodologic al analogiilor. Wiener mînuieşte analogia cu o însufleţire prodigioasă : automate, procese psihologice bazate pe modificări în fiziologia nervoasă, balistică, tehnica mecanică în genere, electronica modernă, conţinutul informaţional, mesajul operei de artă şi modul în care el ajunge în conştiinţa socială a unei epoci, tuturor acestor domenii şi încă multor altora li se aplică conceptele şi formulele de bază ale ciberneticii, printre care *informaţia* şi *homeostaza* ocupă locul central.

Ce anume au comun toate aceste domenii? Cibernetica a găsit aspecte comune reale între cele mai disparate domenii de fenomene. Conceptul de informaţie, de exemplu, reflectă un astfel de *conţinut comun* pe care indivizii vii, societatea, la fel ca şi o serie întreagă de mecanisme, îl acumulează şi prelucrează după legi şi principii analoge. „Informaţia — scrie Wiener — este desemnarea acelui conţinut pe care îl obţinem din lumea exterioară în procesul adaptării noastre la ea şi al adaptării organelor noastre de simţ. Procesul de dobîndire şi folosire a informaţiei este procesul adaptării noastre şi al activităţii noastre vitale la hazardurile mediului exterior" (p.31). Autorul încearcă să demonstreze extensia aproape universală a acestor principii de funcţionare, observate în animale şi maşini şi realizate experimental în automate, ca şi valabilitatea lor pentru o serie întreagă de ramuri ale activităţii umane, sociale. Materialismul dialectic, verificat experimental în ştiinţe şi în practica revoluţionară, ne permite însă să înţelegem atît valoarea, cît şi limitele principiului analogiei (de structură şi funcţiune) în cercetarea ştiinţifică.

Extensia analogiilor cibernetice la domeniul social nu poate fi nelimitată, ea are o valoare restrînsă şi condiţionată de specificul formei de mişcare respective. Acelaşi lucru şi în biologie. Să vedem deci pînă unde dă roade metoda propusă de N. Wiener şi de unde îşi depăşeşte propriile sale forţe şi mijloace de investigaţie, angajîndu-se în domeniul fanteziei sau al utopiei ştiinţifice.

★

Izvoarele ciberneticii trebuie căutate într-o preocupare cu un pronunţat caracter tehnic : determinarea manevrelor necesare unui avion pentru a scăpa de focurile artileriei antiaeriene. Curînd după rezolvarea acestei probleme tehnice de *dirijare şi comandă*, în corpul ciberneticii au fost incluse capitole însemnate ale unor ştiinţe extrem de diverse, ca teoria reflexelor a lui I.P. Pavlov, ideile matematice ale lui A.N.Kolmogorov, ideile statisticii moderne, create de Gibbs şi

Boltzmann, ca și teoria matematică a integrării creată de Borel și Lebesgue, opusă celei dintîi. Din punct de vedere teoretic general, cibernetica apare astfel în fundamentele sale ca o teorie sintetică care a înglobat și a asimilat idei moderne dintre cele mai cuprinzătoare asupra universului, idei avînd adesea un caracter contradictoriu. Cibernetica realizează astfel, în mod obiectiv o sinteză dialectică a unor contrarii reale, existente în forme naturale sau artificial-umane ale lumii. Ea asimilează și integrează în chip dialectic forme de funcționare ale mecanismului pur, a căror bază este probabilistică, precum și forme ale comportamentului animal, adaptativ, care, dimpotrivă, sînt finalizate, îndreptate către un scop (ca, de pildă, activitatea reflexă). Mai departe însă, în aplicările sale, cibernetica se adaptează iarăși unui model fizic, furnizînd soluții pentru automate, dispozitive fizice de transformare a informației etc. Aceasta este una dintre cauzele pentru care în forma ei actuală, evoluată, ea nu poate servi *integral* ca *instrument metodologic* pentru nici una dintre științele care *depășesc* domeniul fizic : biologie sau sociologie. Între comportarea, chiar „finalizată" de către om, prin programare, a mașinilor automate și desfășurarea istoriei și politicii există o diferență de natură radicală. Informația pe care o culeg din lumea exterioară organele de simț ale omului și animalelor este principial deosebită de cea pe care trebuie să o „culeagă" guvernele sau instituțiile sociale de orice fel. Aceste informații deosebite se raportează la forme de mișcare deosebite și care au structuri specifice. Planificarea producției sociale este, desigur, un proces esențial diferit de planificarea construcției unui baraj de către castori sau a unor faguri de către albine. Prin „circuit invers" sîntem informați în producția socială, planificată, de existența unor forme ale cererii și consumului care depind de o serie de parametri complecși, ca evoluția tehnicii și modul în care însușirea ei se repercutează asupra cerințelor clasei muncitoare, evoluția culturii și creșterea exigențelor culturale, schimburile cu străinătatea, necesitatea stimulării producătorilor etc. Acestor parametri li se poate, desigur, aplica o prelucrare formalizată matematică, dar *sensul* informației va fi ireductibil la aceasta. El este extras numai din cunoașterea tendințelor istorice concrete ale momentului actual, a procesului real de evoluție a claselor în cadrul *unor relații de producție noi*. Cibernetica, dacă vrea să fie fidelă ei înșiși, adică să indice căile de *păstrare* a informației în transmisie, trebuie, pentru fiecare nivel al existenței, să admită prezența unui sens propriu calitativ, a unui conținut specific al informației, manifestat într-o structură aparte, și să nu deformeze acest sens. Degradarea sensului istoric real al fenomenelor pînă la conceperea lor într-un spirit fizicalist, mecanicist, prin identificarea absolută a unor procese diverse, reprezintă, în ciuda intențiilor autorului, o concesie făcută ideii universului statistic, aleatoriu, în care diferențele se nivelează și totul se reduce fie la căldură, fie la mecanică ! Din păcate, aceasta este în mare măsură evoluția ideilor lui Wiener [1].

★

Problema esențială a societății este aceea a căilor progresului, a modalităților de trecere de la forme de organizare socială inferioare la forme superioare. Acest progres se săvîrșește, desigur, în luptă cu tendința contrarie, de distrugere, regres sau pur și simplu de creștere a haosului și dezorganizării, pe care un termen generic le desemnează ca entropie, tendință legiferată de legea a doua a termodinamicii. Progres, creștere în complexitate a organizării structurii interne există și în evoluția viețuitoarelor și în cea a mașinilor construite de om. Wiener afirmă paralelismul căilor de progres în lumea animalelor și

[1] „Eu afirm — scrie el, de pildă — că funcționarea fizică a indivizilor vii și funcționarea cîtorva dintre mașinile informaționale moderne sînt *cu desăvîrșire paralele una cu cealaltă*, în încercările lor analoge de a dirija entropia cu ajutorul circuitului nervos invers" (p. 39).

maşinilor şi în lumea socială. Una dintre căile pe care se realizează atît în maşini automate, cît şi în animale sporul de organizare este — lucru demonstrat — legătura sau circuitul invers, feed-back-ul. „Comparînd organismul viu cu o asemenea maşină (automată — *I.M.*) — scrie Wiener — ,eu nu admit nici un minut că procesele specifice, fizice, chimice sau spirituale ale vieţii, în accepţia noastră comună, ar fi identice cu procesele maşinilor care imită viaţa. Eu consider pur şi simplu că atît primele, cît şi cele din urmă pot servi drept exemplu de procese antientropice, locale, capabile, pe semne, să se manifeste şi într-o mulţime de alte moduri pe care, natural, nu trebuie să le definim nici în noţiunile biologiei, nici în cele ale mecanicii" (p. 45).

Dar Wiener examinează în general structura ruptă de *conţinutul* procesului, absolutizînd analogiile de formă care se observă în funcţionarea animalelor şi a automatelor în dauna deosebirii lor de substrat şi chiar de mod de organizare a substratului. Conţinutul diferit nu poate să nu modifice însă într-un fel sau altul forma. Numai schema formal-matematică a două asemenea procese poate să rămînă identică în timp ce structura lor concretă va fi modificată. Este evident că schemele generale, formale ale matematicii sînt *identice* pentru o multitudine de procese şi ajută la pătrunderea esenţei lor [1]. Pe de altă parte însă, numai structura specifică va definitiva cunoaşterea valabilă a esenţei. Astfel, de pildă, modalitatea concretă de funcţionare a circuitului invers la nivelul biologiei moleculare presupune „interacţiunea dintre particule ale macromoleculei de ARN şi proteină, în aşa fel încît starea întregului sistem este modificată de această interacţiune, în timp ce modificările stărilor sistemului în ansamblu cauzează variaţii ale modului de interacţiune[2].

★

Norbert Wiener consideră conexiunea (circuitul) inversă ca pe o legătură pe deplin obiectivă, necesară între evenimente trecute, care permite să se regleze comportarea sau starea viitoare a unui sistem. Aplicînd această schemă generală concepţiei evoluţioniste asupra lumii vii, el recunoaşte darvinismului meritul de a fi dat o explicaţie raţională „finalităţii organice" pornind de la : „1) tendinţa spontană a organismelor spre o dezvoltare în direcţii diverse şi 2) tendinţa spre păstrarea formei strămoşilor" (p. 49). El consideră, de altfel, finalitatea în lumina circuitului invers, doar ca pe *o aparenţă* de finalitate. Aceeaşi aparenţă de finalitate o manifestă explică el, şi mecanismele-jucărie construite de Ross Ashby şi Grey Walter, care îşi „ating ţelurile" printr-un proces de „învăţare" alcătuit din încercări şi erori. Aprecierea că descoperirea acestui principiu constituie, „nu numai una din marile realizări filozofice ale contemporaneităţii, dar duce de asemenea şi la concluzii tehnice extrem de folositoare în soluţionarea problemelor automatizării" (p. 50), este una din multiplele remarci interpretative pe care le conţine lucrarea şi cu care filozoful marxist nu poate să nu fie de acord.

Extinderea pe mai departe,neîngrădită a principiului conexiunii sau a circuitului invers la fenomene din sfera socială, cum ar fi, de pildă, la sfera progresului, suscită însă obiecţii serioase. Punctul de vedere al înfrîngerii legilor termodinamicii *nu constituie*, după cum Wiener însuşi remarcă cu justeţe, o raţiune suficientă a credinţei în progres. Dar nici punctele de vedere sub care poate fi

[1] Spre deosebire de matematică însă, cibernetica oferă modele, analoge dar nu identice ca structură, aplicabile la diverse domenii fenomenale. Interpretarea filozofică este aici la Wiener ezitantă, contradictorie. Valoarea metodologică a modelelor cibernetice este datorită tocmai faptului că ele ţin seama şi de analogii şi de deosebiri în structura funcţională a obiectelor pe care le modelează.

[2] M. N. Wolkenstein, *Cooperative Processes and the Reduplication of deoxiribonucleic Acid* (V-th International Congress of Biochemistry, Moscova, 1961, Symposium nr. 1).

privit progresul nu pot fi reduse, aşa cum face el, la două : unul faptic, respectiv în concepţia lui *cibernetic*, şi altul etic, adică punctul de vedere al criteriilor care stîrnesc aprobare sau dezaprobare. În concepţia materialist-dialectică, sînt luate în considerare ambele criterii, al doilea fiind însă subordonat primului. Există, într-adevăr, un conţinut faptic obiectiv al proceselor sociale care este absolut independent de aprecierea morală pe care le-o dăm. Acest dat faptic obiectiv reprezintă însă ceva infinit mai complex decît o simplă lege termodinamică, în formă pozitivă sau negativă, de oricîtă generalitate s-ar bucura aceasta în universul fizic. Domeniul social este compus din fapte a căror structură nu se supune exclusiv legilor, fizice, energetice, deşi nici acestea nu sînt excluse. Scăderea „entropiei" generale a sistemelor sociale, creşterea ordinii şi a organizării nu sînt singurul rezultat al dezvoltării societăţilor (civilizaţiilor), deşi constituie, desigur, *una* dintre caracteristicile progresului. Transformarea uneltelor, revoluţiile tehnice, umanizarea naturii, expansiunea cosmică a omului, ca şi dobîndirea independenţei economice a unor mase din ce în ce mai mari de producători nu au numai şi numai semnificaţia unei lupte împotriva „entropiei" crescînde.

Dimpotrivă, creşterea gradului de organizare şi planificare a producţiei sociale într-o parte a omenirii, supusă controlului legilor socialismului, se petrece paralel cu creşterea dezorganizării şi a contradicţiilor distructive la celălalt capăt, supus legilor capitaliste ale anarhiei şi profitului maxim statistic [1].

De aceea, „comunistul care crede în progres, dar care nu crede că raiul pe pămînt poate adveni fără luptă" (p.4) nu manifestă, cum dă să înţeleagă Wiener, un optimism istoric facil. Nici măcar credinţa lui în existenţa implacabilă a contradicţiei (şi a răului istoric legat de ea) nu are vreo factură mistică sau dogmatică. Dimpotrivă, ambele aceste „credinţe", sau, de fapt, convingeri sînt întemeiate pe analiza economică, ştiinţifică, în primul rînd, a realităţilor.

În concepţia comunistă, contradicţia din lucruri, din societate este sursa progresului ; dar marxismul nu se limitează la constatarea acestui fapt ineluctabil, ci, afirmînd că această contradicţie este *rezolvabilă*, tinde în mod conştient spre rezolvarea contradicţiei dintre om şi natură şi dintre om şi om, sau dintre clase, contradicţii care ambele generează *contradicţia dintre progres şi regres*. Tocmai această rezolvare aduce accelerarea dezvoltării sociale pe care o urmăreşte mişcarea comunistă internaţională.

Orbit de starea de lucruri existentă în capitalism în ceea ce priveşte *lupta omului cu natura* şi incapacitatea lui de a domina forţele de producţie create de el însuşi, antrenate într-un proces obiectiv de distrugere de care nu e responsabil, Wiener consideră totuşi lupta împotriva entropiei ca pe un progres îndreptat în acelaşi timp şi împotriva omului, ca pe o devenire care conţine veşnic în sine primejdia distrugerii universale. Este, credem, un reflex al modului cum evoluează în Statele-Unite, în particular, şi în lumea capitalistă, în genere, politica războiului şi păcii, folosirea ştiinţei în scopuri militariste, caracterul distructiv al relaţiilor de producţie etc.

Rezumînd, am putea spune că : progresul nu se reduce la negarea entropiei, fiindcă este în mod inevitabil însoţit de distrugere, de creşterea ei în alte părţi, nu numai ale naturii, dar şi ale universului social. O clasă este purtătoarea progresului social în măsura în care interesele ei coincid cu necesitatea istorică a unei organizări superioare a producţiei, a relaţiilor omului cu natura şi a oamenilor

[1] „„Starea de echilibru" a acestei societăţi (capitaliste — *I. M.*) se realizează pe seama unor asemenea „supape" de siguranţă ca : crizele, şomajul, războaiele, foametea etc. Viciul schemei lui Wiener constă în aceea că şi „mecanismul social" este considerat ca *homeostatic*, privit din punctul de vedere al *unor orientări izolate, individuale, atunci* cînd în realitate acest mecanism conţine fenomene catastrofice, capabile să ducă omenirea la pieire" (Epilog la articolul lui N. Wiener, *Ştiinţa şi societatea* în „Voprosi filosofii", 1961, nr. 8, p. 125—126).

între ei. Aceştia sînt factorii obiectivi, economico-sociali ai progresului. Cît priveşte aprecierea lor etică, mai departe.

Continuînd expunerea principiilor metodologice ale ciberneticii care au valoare pentru societate, în capitolul intitulat *Organismul în calitate de semnal* N. Wiener analizează mai departe *homeostaza* şi învăţarea ca două forme ale comportamentului comunicativ. Pe scurt, ideea dezvoltată de el în acest capitol este următoarea : fiecare organism sau maşină, aşadar şi organismul sau *maşina socială*, se dezvoltă păstrînd un echilibru dinamic intern care-l apără de distrugere, în cazul unor schimbări violente ale mediului şi învaţă din experienţa sa trecută. Inutil să mai spunem că, dacă aceste două principii sînt valabile, chiar şi numai în mod metaforic, pentru organisme animale şi pentru automate construite de om după tipul lor, ele sînt cu totul insuficiente pentru a explica evoluţia în timp a societăţii.

Este cu totul eronat să subsumezi acestor două categorii ale teoriei informaţiei şi comunicaţiilor evoluţia chiar a unor tipuri de societăţi inferioare cum sînt eschimoşii sau sistemul castelor din India.

Capitolul în sine are însă de astă dată o altă finalitate şi conţine o multitudine de idei interesante, materialiste şi dialectice. Ceea ce autorul vrea să demonstreze este că societatea are nevoie de un număr cît mai mare şi de un sortiment cît mai variat de maşini capabile să înveţe şi să-l înlocuiască pe om într-o serie de operaţii necreatoare. De aceea el analizează capacitatea de învăţare pe exemplul tipic al instinctului insectelor şi dezvoltă o diatribă nimicitoare la adresa fascismului care concepea organizarea socială după tipul muşuroiului de furnici, arătînd absurditatea, falsitatea ştiinţifică şi anormalitatea unei asemenea concepţii. N. Wiener nu se sfieşte să biciuiască în acelaşi timp rasismul american, care porneşte de la aceleaşi considerente şi prejudecăţi. „Aceşti respectuoşi ai eficacităţii, scrie el, ar dori ca fiecare om să se mişte pe o orbită socială destinată lui încă din copilărie şi să îndeplinească o funcţie de care să fie legat în acelaşi mod ca sclavul de *cătuşe*. Pentru societatea americană este o ruşine să aibă asemenea tendinţe şi să manifeste o asemenea negare a posibilităţilor unui viitor necunoscut" (p.61). Sînt vederile unui savant progresist pe care nedreptăţile sociale îl revoltă, dar care le găseşte o explicaţie în *neînţelegerea teoriei informaţiei* şi nu în contradicţiile modului de producţie capitalist. Acest soi de iluminism modern bazat pe teoria informaţiei şi pe cibernetică se dovedeşte perfect incapabil să împiedice, măcar într-un caz concret, manifestarea nedreptăţii sau a oprimării sociale ori de rasă [1].

Nu rămîn mai puţin interesante şi demne de studiat considerentele autorului despre dialectica creşterilor interne şi a celor externe în societatea de furnici şi, în ce priveşte individul-insectă, despre condiţiile fiziologice ale memoriei şi învăţării, care se *înrădăcinează* în constanţa organizării şi în capacitatea modificărilor de structură sau de funcţie. Sînt valabile din punctul de vedere al materialismului dialectic analizele privitoare la „dependenţa dezvoltării psihice" de dezvoltarea fiziologică a insectei, la diferenţa dintre maşini şi om [2], la metoda de construire a maşinilor capabile să înveţe, consideraţiunile excepţional de sugestive asupra mecanismului istoriei biologice ş. a.

---

[1] „Ar fi greşit să credem că însuşi controlul asupra folosirii ştiinţei poate fi realizat de indivizi izolaţi, că toate consecinţele sociale ale unor anumite descoperiri ştiinţifice sînt îndată şi întotdeauna recunoscute de creatorii lor, că o influenţă directă asupra rezultatelor alienate este posibilă în toate cazurile , că savantul poate să intervină în folosirea rezultatelor ştiinţei fără să iasă dintre zidurile cabinetului său, fără să se integreze într-o mişcare de masă" (Epilog la articolul lui N. Wiener, *Ştiinţa şi societatea*, în „Voprosî filosofii", 1961, nr. 7, p. 131).

[2] „Teoretic, dacă am putea construi o maşină a cărei structură mecanică ar putea reproduce fiziologia umană, am putea avea o maşină a cărei „capacităţi intelectuale" le-ar reproduce pe cele umane" (p. 68).

În acelaşi timp, este remarcabilă analiza filozofică a analogiilor şi a deosebirilor dintre funcţionarea sistemului nervos şi a maşinilor cu învăţare automată. Autorul îndeamnă aici la prudenţă, atît în afirmarea prea hazardată a analogiilor (din partea cibernetic-ienilor), cît şi în negarea lor (din partea psihologilor).

Două capitole din carte se ocupă, respectiv, cu *Istoria limbajului şi mecanismul* şi cu *Limbajul, dezordinea şi paraziţii*. Definirea limbajului în termeni cibernetici ca „o altă denumire, de fapt, a comunicaţiei", definirea laturii semantice, în opoziţie cu cea fonetică, a limbajului, caracterizarea limbajului ca una din cele mai caracteristice realizări umane în decursul evoluţiei sînt teze dezvoltate materialist în contextul unei analize bogate şi concrete, cu o mare densitate de idei.

Interes deosebit prezintă ideea că teoria evoluţionistă a limbajului reprezintă o perfecţionare a teoriei evoluţioniste a lui Darwin în biologie. Cititorul ar aştepta însă ca termenul de perfecţionare să însemne includerea legităţii sociale în analiza evoluţiei limbajului. În loc de aceasta, Wiener caracterizează *limbile* drept „epifenomene ale relaţiilor sociale umane", un „joc mutual al vorbitorului şi ascultătorului, îndreptat împotriva dezordinii şi a paraziţilor", punct de vedere care minimalizează, de fapt, rolul conştiinţei materializate în limbaj, în evoluţia socială. Jargonul lui Aristotel, pentru a recurge la un exemplu dat de Wiener, oricît de ininteligibil a putut fi pentru contemporanii neiniţiaţi ai Stagiritului, nu a rămas în istoria culturii şi a logicii un simplu epifenomen !

De altfel, însuşi Wiener se contrazice cîteva pagini mai departe atribuind caracterelor şi însuşirilor comunicaţiei rolul hotărîtor în dezvoltarea unor societăţi ca imperiul persan şi cel roman. Mai mult, în mod paradoxal, el scrie că „mijloacele moderne de comunicaţie (care transportă cu uşurinţă şi viteză şi limbajul...) fac inevitabilă advenirea unui „guvern mondial" (p. 99). Pe de o parte se acordă prea puţin limbajului, pe de altă parte prea mult. Aplicarea ciberneticii în lingvistică dă, desigur, rezultate admirabile în calculul frecvenţei anumitor cuvinte în limbă, în studierea conţinutului informaţional al cuvintelor şi în multe alte chestiuni. Din păcate însă, limbajul nu este nici un joc pur convenţional şi nici un factor determinant al evoluţiei sociale. Structura de interpretare, contextul preexistent oricărei informaţii şi prin intermediul căruia se recepţionează orice limbaj sau informaţie este dependent de o anumită poziţie socială. Informaţia primită este selectată printr-un filtru ideologic, sau emoţional, devenind astfel semnificativă sau nu, demnă de a fi transmisă mai departe sau distrusă. Aşadar, interesele de clasă, tradiţiile politice influenţează însuşi mecanismul semantic, determinînd măsura sensului şi gradul pierderilor suferite în sistemul de comunicaţie.

★

Dacă examinăm, împreună cu Wiener, organismul în calitatea sa de semnal, deci ca „opunîndu-se distrucţiei şi morţii, aşa după cum semnalul se opune zgomotului"[1], constatăm, într-adevăr, că una dintre însuşirile cele mai remarcabile ale organismului este *homeostaza*, adică procesul datorită căruia fiinţele vii opun rezistenţă fluxului general al decăderii şi distrugerii. Homeostaza este procesul prin care organismul tinde în mod dinamic la echilibrarea sa interioară şi exterioară. Mecanismele cu ajutorul cărora este realizată homeostaza sînt circuitele directe şi inverse, care asigură transmiterea semnalelor pe două căi : direct sau efector şi indirect, secund. Unificînd teoria comunicaţiilor cu teoria informaţiei, Wiener ne asigură că „între transportul unui material şi cel al unui semnal (imaterial) nu există nici o deosebire principială". Din acelaşi punct de vedere se

[1] „Metafora despre care va fi vorba în acest articol este alcătuită cu ajutorul unor imagini în care organismul este privit în calitate de semnal ; căci organismul este opus haosului, distrugerii şi morţii, aşa cum semnalul se opune zgomotului" (p. 103).

deduce teza după care constanţa personalităţii ar fi asigurată de constanţa transmiterii unor procese organice normale. Primatul fiziologicului asupra psihicului este un lucru evident în ştiinţă şi un adevăr care începe să pătrundă în conştiinţa tuturor. Cu toate acestea, chiar din acest principiu materialist cu valoare de lege absolută se pot trage concluzii greşite dacă se absolutizează *unitatea* şi *analogia* dintre material şi spiritual, dintre procesul transmiterii informaţiei şi procesele infinit mai complexe care au loc la nivel uman. Dezbinările personalităţii, nevrozele, schizofrenia pot să aibă la origine traume fizice, să fie consecinţa defecţiunilor survenite în procesele de comunicaţie din creier. Dar ele mai pot fi, şi foarte adesea sînt, rodul unor condiţii sociale nefavorabile, al unor presiuni economice, politice sau morale exercitate asupra individului uman ca personalitate, într-o formă pe care teoria informaţiei nu o poate descrie exhaustiv.

Unul dintre ultimele capitole ale cărţii tratează probleme de *drept* din punctul de vedere al ciberneticii şi al teoriei informaţiei; autorul face o serie de consideraţii asupra modului în care *limbajul* dreptului este falsificat în ţara sa: „Întregul nostru sistem juridic poartă caracterul conflictului" (p. 119). Dar iarăşi, cauzele conflictului nu sînt nici măcar căutate în sfera luptelor de clasă, ci numai şi numai în sfera „jocurilor", a falsificării informaţiei, a sofisticii, înşelătoriei în ce priveşte transmisiunea semnalului, de pildă între detectiv, făptaş şi judecător.

★

Cu totul insuficientă se dovedeşte aplicarea aceluiaşi principiu metodologic la rezolvarea problemelor directe de politică. Întîlnim, e drept, şi unele observaţii critice ascuţite privitoare la concepţia despre lume a americanului, care însă nu datorează nimic teoriei informaţiei. „Preţul unui lucru se măsoară cu marfa care va putea fi schimbată pe piaţa liberă, aceasta este doctrina ortodoxă a locuitorilor S.U.A., pe care devine din ce în ce mai primejdios să o conteşti" (p.120). Tratînd despre politica secretă de război şi înarmare, Wiener se ridică cu vehemenţă împotriva liderilor americani, care, dacă nu vor dovedi o nouă înţelegere a situaţiei, vor duce lucrurile atît de departe, încît întreg potenţialul intelectual al ţării va fi înlăturat de la orice posibilitate de aplicare creatoare la nevoile societăţii (p.135).

În opoziţie cu aceasta, Wiener prezintă doctrina marxistă ca pe o doctrină „care apreciază societatea din punctul de vedere al realizării unor idealuri specifice de bunăstare umană" (p. 120). Deşi această definiţie nu este deformantă, ea este totuşi incompletă. Marxismul vizează în primul rînd o apreciere obiectivă a forţelor în luptă în societatea modernă şi o tendinţă necesară, naturală şi de asemenea obiectivă de rezolvare a lor. Definiţia lui Wiener suferă de unilateralitate, subiectivizînd într-o mare măsură concepţia despre lume a clasei muncitoare. Aceasta explică de ce el atribuie comuniştilor contemporani un tip de gîndire „manicheist", conform căruia albul şi negrul, binele şi răul sînt ca două armate puse faţă în faţă să lupte şi să se distrugă reciproc. Wiener, dimpotrivă, s-ar ralia mai curînd doctrinei Sfîntului Augustin, după care răul este numai *absenţa binelui*, iar negrul absenţa albului. El atribuie aceeaşi concepţie şi lui... Marx. În general, asimilarea oricărei concepţii despre lume unei doctrine religioase este un procedeu naiv, antiştiinţific şi antiistoric. Ideologia marxistă nu s-a născut dintr-o metafizică a binelui şi răului, dintr-o doctrină etică, ci ca o reflectare ştiinţifică a dezvoltării istorice obiective a societăţii umane. Wiener dă dovadă de o naivitate conştientă în abordarea fenomenelor istorice. El crede chiar că „naivitatea" savantului, „însuşire profesională a sa — cum scrie el — nu este în acelaşi timp şi un neajuns profesional". Naivitatea este un mare neajuns într-o lume în care vigilenţa cea mai lucidă, dublată de forţă, trebuie să împiedice o conflagraţie mondială! A-l apăra pe Marx de comunism, declarîndu-l augustinian, în timp ce socialismul de azi ar fi manicheist, seamănă cu un fel de utopie a socialismului etic,

care, în afară de cuvinte, nu a adus clasei muncitoare decît trădare şi neajunsuri.

Militarizarea şi automatizarea ţărilor capitaliste despre care Wiener tratează în capitolul întitulat *Prima şi a doua revoluţie industrială* reprezintă, desigur, un rău maxim, urmare a progresului industrial pe care îl cunoaşte secolul nostru, în condiţiile exploatării imperialiste crescînde. Dar ţările socialiste au săvîrşit şi ele o revoluţie industrială, care nu este urmată de aceleaşi consecinţe negative, ci, dimpotrivă, conduce la înflorirea tuturor valorilor spirituale şi a personalităţii umane.

Nu analogarea proceselor umane şi a activităţii guvernelor cu jocurile matematico-cibernetice ale lui von Neumann va explica această deosebire fundamentală, ci numai considerarea tipului radical diferit al orînduirilor social-economice ale capitalismului şi socialismului. Această considerare nu exclude aplicaţiile teoriei informaţiei în cele mai diverse procese, inclusiv în studiul limbajului, dreptului şi chiar al structurii şi modului de realizare a valorilor artistic-culturale, dar nu se reduce la ele.

Prin această prismă cred că trebuie înţeleasă şi cartea lui Wiener. Cititorul va întîlni, desigur, nenumărate date concrete care-l vor interesa sub aspectul informaţiei. În special paragrafele consacrate principiilor de construcţie a unor noi maşini cibernetice care vor aduce un real folos omenirii, ca maşinile pentru orbi, surdo-muţi, proteze electronice etc., paragrafele care tratează despre analogiile şi deosebirile dintre „învăţarea" la animale şi om şi „alegerea" între tropisme la maşini şi multe altele. Îl va interesa de asemenea critica susţinută şi convinsă, deşi nu dusă pînă la capăt, a politicii americane de pe poziţii de forţă sau a mecanismului de imbecilizare a gîndirii maselor în capitalism.

Concepţia idealistă pe care o profesează autorul în ceea ce priveşte motorul istoriei şi al dezvoltării sociale îl împiedică însă să-şi reprezinte cu maximum de claritate consecinţele reale şi opuse ca sens ale folosirii ciberneticii în special şi a ştiinţei în general *în capitalism şi în socialism*. Premisele sale materialist-spontane în ceea ce priveşte construirea ciberneticii, poziţia sa metodologică dialectică în ansamblu, în ciuda unor ezitări şi inconsecvenţe de detaliu, îl fac să se situeze însă pe o poziţie raţională şi progresistă în problemele mari ale coexistenţei paşnice dintre sisteme social-economice diferite şi ale colaborării ştiinţifice internaţionale, ceea ce conferă o valoare ideologică pozitivă în ansamblul bogatului conţinut informaţional al cărţii. Datorită acestui bogat conţinut de fapte împrumutate unor domenii diverse, lucrarea *Cibernetica şi societatea* poate constitui un obiect de interes pentru categorii largi de cititori din rîndurile psihologilor, filozofilor, sociologilor şi ale altor oameni de ştiinţă.

I. Mărculescu

Un preţios îndrumar în propaganda ştiinţifică ateistă *

Făurirea înaltei conştiinţe comuniste la toţi oamenii muncii constituie o sarcină de mare importanţă a partidului clasei muncitoare, reprezintă una dintre condiţiile esenţiale ale triumfului relaţiilor comuniste în toate domeniile activităţii materiale şi spirituale. Construirea noii orînduiri angajează în mod raţional inepuizabile resurse umane, creează un teren larg de folosire a cunoştinţelor ştiinţifice şi tehnice cu ajutorul cărora oamenii supun tot mai mult forţele naturii, canalizîndu-le acţiunea spre satisfacerea nevoilor lor vitale. Este şi firesc ca sarcina construirii socialismului şi comunismului să dezvolte în mase setea de cunoaştere, preocupări mul-

* *Călăuza ateistului*, Ed. politică, Bucureşti, 1961 (trad. din limba rusă).

tilaterale pentru ridicarea nivelului ştiinţific şi cultural. În scopul realizării acestui deziderat, partidul clasei muncitoare, sprijinindu-se pe cele mai noi realizări ale culturii şi ştiinţei zilelor noastre, desfăşoară o largă activitate de răspîndire a concepţiei materialist-ştiinţifice despre natură şi societate, de combatere a ideilor înapoiate, moştenite de la vechea orînduire sau persistente încă sub influenţa propagandei burgheze contemporane. Această sarcină a partidului marxist-leninist a fost deosebit de clar subliniată în Programul P.C.U.S., adoptat de cel de-al XXII-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. „Partidul — se spune în acest document de importanţă istorică mondială — consideră că lupta împotriva manifestărilor ideologiei şi moralei burgheze, împotriva rămăşiţelor mentalităţii de proprietar privat, împotriva superstiţiilor şi prejudecăţilor constituie o parte integrantă a muncii de educaţie comunistă"[1].

Traducînd în viaţă sarcinile asigurării unui conţinut tot mai eficace al propagandei ideologice şi ştiinţifice, oamenii de ştiinţă şi cultură din Uniunea Sovietică creează şi pun la îndemîna maselor largi de cititori lucrări valoroase din cele mai variate domenii, inclusiv din domeniul combaterii ideilor învechite, a superstiţiilor şi prejudecăţilor mistice. Paralel cu activitatea de publicare a unor broşuri de popularizare, precum şi a unor remarcabile culegeri periodice de studii, articole în revistele ideologice şi ştiinţifice, în ultimii ani oamenii de ştiinţă şi filozofii sovietici şi-au îndreptat atenţia spre elaborarea unor lucrări de sinteză cu caracter metodic, a căror necesitate se resimţea tot mai mult. Printre acestea subliniem în mod deosebit două cărţi de o incontestabilă valoare, *Călăuza ateistului* (1959) şi *Bazele ateismului ştiinţific* (1960), în care sînt expuse sistematic problemele de bază ale ateismului marxist.

★

[1] *Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Proiect*, Ed. politică, Bucureşti, 1961, p. 134.

Călăuza ateistului, a cărei traducere românească a fost realizată recent în Editura politică, reprezintă un cuprinzător compendium ateist, în care cititorul găseşte răspuns la cele mai variate probleme cu privire la religie şi ateism şi care oferă propagandiştilor argumente şi fapte de cea mai înaltă eficacitate ştiinţifică-ateistă. Tematica abordată oferă o imagine coerentă asupra religiei şi bisericii în procesul lor de geneză şi evoluţie, precum şi asupra opoziţiei ireconciliabile dintre ştiinţă şi religie. O mare parte a lucrării este consacrată analizei raporturilor dintre stat şi biserică, expunerii particularităţilor politicii partidului comunist şi a statului socialist faţă de religie, biserică şi credincioşi. Autorii folosesc indicaţiile clasicilor marxism-leninismului, reuşind o tratare justă, materialist-istorică a fenomenului religios în toată complexitatea problemelor pe care le ridică.

Definind religia ca pe o reflectare denaturată a realităţii naturale şi a fenomenelor sociale, autorii întreprind o succintă analiză critică a principalelor teorii idealist-burgheze şi teologice referitoare la originea şi esenţa religiei, care, cu toate diferenţele de nuanţă, sînt clădite pe temeiul interpretării idealiste, antiştiinţifice a procesului istoric şi servesc apologiei misticismului şi clericalismului.

Apariţia religiei este urmărită de autorii *Călăuzei ateistului* în strînsă legătură cu condiţiile social-istorice determinante şi cu particularităţile dezvoltării conştiinţei omului primitiv. Dovezile oferite de cercetarea ştiinţifică multilaterală a trecutului societăţii omeneşti confirmă tezele filozofiei marxist-leniniste cu privire la caracterul *istoric* al religiei, care a apărut într-o anumită perioadă istorică — acum 40—50 000 de ani — şi va dispărea în societatea în care condiţiile vieţii materiale şi spirituale nu vor mai îngădui generarea unor idei greşite, denaturate despre lume şi viaţă, adică în comunism.

Reprezentările mistice-religioase au cunoscut o îndelungată evoluţie, oglindind în chip fantastic schimbările survenite în modul

de viaţă al oamenilor, în organizarea lor socială. Trecerea de la religia naturală la politeismul tribal şi de aici, prin henoteism, la monoteism reflectă, pe plan fantastic, înlocuirea comunei primitive cu orînduirea sclavagistă, apariţia claselor, a exploatării şi a statului. O dată cu aceasta, subliniază autorii, religia devine un instrument *de clasă* cu ajutorul căruia clasele exploatatoare dominante şi-au apărat şi consolidat poziţiile privilegiate.

Referindu-se la unele momente mai importante ale istoriei principalelor orientări religioase (budismul, daoismul, confucianismul, iudaismul, creştinismul şi islamismul), *Călăuza ateistului* analizează rolul lor concret-istoric şi esenţa lor social-ideologică reacţionară, demască falsitatea aşa-zisului „umanism" religios. Autorii analizează de asemenea împletirea intereselor claselor exploatatoare cu cele ale bisericii, care îşi găseşte expresia în numeroasele mijloace de influenţare politică şi spirituală asupra credincioşilor. În acest sens este caracteristică activitatea partidelor clericale, a unor conducători ai sindicatelor „creştine" sau „catolice" a organizaţiilor şi institutelor de propagandă clericală din ţările capitaliste contemporane.

O atenţie deosebită acordă autorii cărţii opoziţiei dintre ştiinţă şi concepţiile mistice-religioase. Combătînd pretenţiile teologice despre aşa-zisa primordialitate în timp a religiei în raport cu ştiinţa, ei scot în evidenţă caracterul realist al primelor reprezentări ale oamenilor din cele mai îndepărtate timpuri ale comunei primitive. În baza activităţii lor de producţie, oamenii au acumulat experienţă, cunoştinţe veridice — muguri ai cunoaşterii ştiinţifice — despre natura înconjurătoare, fără de care n-ar fi fost posibilă dezvoltarea progresivă a societăţii omeneşti. Apariţia credinţelor mistice n-a însemnat capitularea omului în faţa fantasticului şi a „misterului" fenomenelor imposibil de cunoscut în esenţa lor pe acea treaptă de dezvoltare a cunoştinţelor despre lume. Dimpotrivă, reprezentările religioase au avut de înfruntat, de la începutul existenţei lor, împotrivirea unor idei materialiste juste despre realitate şi care ulterior o dată cu dezvoltarea cunoaşterii, au generat o largă ofensivă a gîndirii înaintate împotriva misticismului şi superstiţiilor.

În paginile cărţii se face o amplă analiză a particularităţilor luptei actuale dintre concepţiile ştiinţifice şi cele mistice-religioase. Nemaiîndrăznind să atace frontal cuceririle ştiinţei, numeroşi reprezentanţi al fideismului şi ai clericalismului din zilele noastre îşi propun să găsească puncte de contact între ştiinţă şi religie, să folosească datele ştiinţei în vederea argumentării principalelor dogme religioase. În acest scop, apologeţii contemporani ai religiei recurg la diverse manevre, prin care se denaturează conţinutul unor descoperiri ştiinţifice, sensul unor ipoteze şi teorii, încercînd chiar să formuleze, în baza mistificării acestor date, teze „proprii" cu privire la unele fenomene reale — teoria „dublului adevăr", ipoteza „atomului strămoş" al lumii, „creat" în mod miraculos de divinitate, teoria aşa-zisei „expansiuni" a universului ş.a.m.d. Toate aceste subterfugii primesc însă o ripostă nimicitoare din partea ştiinţei şi a oamenilor de ştiinţă situaţi pe poziţii materialiste.

În zilele noastre, ştiinţa obţine noi şi valoroase succese în cunoaşterea realităţii, dezvăluie tot mai profund sensul legităţii obiective a lumii. Pătrunderea primilor oameni în cosmos — zborul lui Juri Gagarin şi Gherman Titov pe navele cosmice sovietice „Vostok I" şi „Vostok II" —, cercetările complexe în domeniul fizicii atomice şi termonucleare — în baza cărora au fost create o serie de obiective de mare valoare practică şi ştiinţifică —, rezolvarea cu succes a unor sarcini importante în domeniul agriculturii, meteorologiei, hidrotehnicii şi ameliorării, medicinii şi chimiei, toate acestea reprezintă o strălucită confirmare a concepţiei materialist-ştiinţifice despre lume şi spulberă iremediabil „argumentele" concepţiilor mistice-religioase.

Triumful concepţiilor materialist-ştiinţifice despre lume şi viaţă, arată autorii, îşi

găseşte expresia şi în explicarea fenomenelor sociale. Analizînd cu rigurozitate procesul dezvoltării istorice, marxism-leninismul demască inconsistenţa aserţiunilor mistice-idealiste cu privire la societate, clase sociale, stat, lupta de clasă ş.a.m.d. În opoziţie cu religia, care proclamă procesul istoric drept o manifestare a „arbitrarului divin", marxism-leninismul dezvăluie caracterul legic al dezvoltării sociale, explică fenomenele şi procesele din societate în baza modului de producţie aflat în continuă schimbare şi dezvoltare, oferind astfel proletariatului o armă preţioasă şi eficace în lupta lui pentru transformarea revoluţionară a societăţii.

Referindu-se la poziţia statului sovietic faţă de religie şi biserică, autorii cărţii fac un scurt istoric al relaţiilor dintre biserică şi stat după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, expunînd măsurile luate de guvernul sovietic pentru traducerea în viaţă a indicaţiilor clasicilor marxism-leninismului şi a liniei politice a partidului comunist cu privire la despărţirea bisericii de stat şi a şcolii de biserică. Aceste măsuri n-au avut nimic comun cu pretinsa „îngrădire" a activităţii cultelor din U.R.S.S. trîmbiţată în mod tendenţios de duşmanii înrăiţi ai puterii sovietice; dimpotrivă, abia în condiţiile libertăţii de cult, acordate şi garantate de Constituţia statului socialist, s-a asigurat o deplină egalitate în drepturi tuturor cultelor religioase de pe teritoriul Uniunii Sovietice, lichidîndu-se discriminările pe criterii religioase întreţinute de regimul ţarist în Rusia prerevoluţionară.

În capitolul final al cărţii se expune poziţia partidului Comunist al Uniunii Sovietice faţă de religie, biserică şi credincioşi.

Partidul comunist se declară adversar intransigent al oricăror concepţii neştiinţifice, mistice-idealiste şi se situează în fruntea luptei pentru triumful concepţiei ştiinţifice despre lume şi viaţă, pentru eliberarea totală şi definitivă a conştiinţei celor ce muncesc de sub povara apăsătoare a influenţelor mistice. Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, arată autorii, a promovat cu consecvenţă această politică de-a lungul întregii sale existenţe, asigurînd astfel educarea membrilor săi şi a oamenilor muncii fără de partid în spiritul ideologiei ştiinţifice marxist-leniniste şi al ataşamentului neabătut faţă de cauza socialismului şi comunismului. În acelaşi timp partidul comunist nu admite nici un fel de metode administrative, de constrîngere birocratică în lupta împotriva misticismului, fapt care ar aduce serioase prejudicii unităţii celor ce muncesc în lupta pentru triumful cauzei comunismului.

★

Călăuza ateistului oferă un preţios îndreptar teoretic şi metodologic tuturor propagandiştilor, lectorilor-ateişti, cadrelor didactice şi altor factori angajaţi în activitatea educativă din ţara noastră. Ea serveşte la înţelegerea justă, ştiinţifică a problematicii şi conţinutului muncii de combatere a prejudecăţilor mistice, pentru evitarea greşelilor şi denaturărilor în transpunerea în viaţă a politicii partidului nostru potrivit sarcinilor actuale ale luptei ideologice.

Necesitatea dezvoltării muncii de educaţie ateist-ştiinţifice a oamenilor muncii din ţara noastră decurge din sarcinile generale ale construirii societăţii socialiste, în procesul căreia un rol tot mai important revine activităţii ideologice, de făurire a conştiinţei socialiste la toţi cei ce muncesc; această sarcină a fost formulată şi subliniată în repetate rînduri în documentele partidului nostru şi, personal, de către tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej.

„Trebuie îmbunătăţită şi lărgită — arată tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej în raportul prezentat la Congresul al III-lea al partidului —, cu activa participare a oamenilor de ştiinţă şi cultură, munca de răspîndire a cunoştinţelor ştiinţifice, de popularizare, pe înţelesul maselor largi, a concepţiei materialiste despre lume, de combatere a vederilor înapoiate, superstiţiilor, prejudecăţilor şi misticismului"[1].

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn*, Ed. politică, Bucureşti, 1961, p. 102.

Transformările revoluţionare petrecute în ţara noastră în procesul revoluţiei democrat-populare şi al construirii socialismului duc practic la desfiinţarea rădăcinilor sociale ale religiei. Lichidarea exploatării omului de către om şi a claselor exploatatoare, a crizelor economice, a şomajului, a nesiguranţei zilei de mîine, a mizeriei maselor largi, toate acestea determină o schimbare fundamentală a atitudinii oamenilor muncii faţă de realitatea înconjurătoare ; tot mai adînc se înrădăcinează în conştiinţa fiecăruia convingerea că singura fericire reală este cea pe care şi-o făureşte el însuşi, sub îndrumarea înţeleaptă a partidului. Aceasta duce inevitabil la slăbirea poziţiilor concepţiilor mistice-religioase, ale căror peroraţii despre iluziile fericirii pămînteşti se sfărîmă de baricada trainică a practicii construcţiei socialiste.

Instaurarea relaţiilor socialiste de producţie la sate determină o substanţială transformare a conştiinţei oamenilor muncii din agricultură, eliberarea tot mai largă, a ţărănimii de sub influenţele mistice. Consolidarea gospodăriei obşteşti duce la „dispariţia rapidă în primul rînd a concepţiilor şi ceremoniilor religioase care erau legate de procesul de producţie în agricultură (calendarul agrar-religios, rugăciunile pentru ploaie şi pentru recoltă, ideile despre sfinţi ocrotitori etc.)"[1].

Renunţarea la practicile şi credinţele mistice se vădeşte puternic mai ales în rîndurile tineretului, crescut şi educat în condiţiile regimului nostru.

Eliberarea oamenilor muncii de sub influenţele mistice reclamă o susţinută muncă educativă. Rămăşiţele trecutului din conştiinţa oamenilor, inclusiv cele mistice, cum arată tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej în cuvîntul său la cea de-a II-a Conferinţă pe ţară a U.A.S.R. din februarie 1959, „nu dispar de la sine, lichidarea lor, eliberarea oamenilor muncii, şi în primul rînd a tineretului, de astfel de rămăşiţe în gîndire necesită o muncă ideologică perseverentă"[2].

Propaganda cunoştinţelor ştiinţifice şi a realizărilor culturii înaintate, educarea oamenilor în spiritul ideologiei marxist-leniniste accelerează procesul de îndepărtare a credincioşilor de religie, îl consolidează, uşurează răspîndirea largă în mase a concepţiei materialist-ştiinţifice despre lume.

Educaţia ateistă a maselor de oameni ai muncii din ţara noastră trebuie să dezvăluie sistematic rolul ideologic reacţionar pe care-l joacă concepţiile mistice şi în condiţiile socialismului.

În procesul construirii şi desăvîrşirii socialismului, biserica îşi pierde privilegiile economice specifice orînduirilor bazate pe relaţii de exploatare, ea însăşi încetează de a mai fi un exploatator. În atitudinea clerului se observă de asemenea schimbări, majoritatea deserventilor de cult încetînd să se mai situeze pe o platformă politică reacţionară făţişă. Cu toate acestea, misticismul, prejudecăţile religioase şi superstiţiile continuă să reprezinte o ideologie ostilă socialismului. Oricît s-ar transforma în condiţiile noii situaţii sociale, oricît ar încerca să se adapteze la această situaţie, religia împiedică manifestarea deplină şi conştientă a însuşirilor creatoare ale oamenilor, inspiră şi propagă sistematic neîncredere în capacitatea omului de a cunoaşte ştiinţific şi de a transforma natura, de a dirija conştient viaţa socială. Religia conservă ignoranţa, menţine obiceiuri şi moravuri neconcordante cu realitatea zilelor noastre, îndepărtează tineretul de la activitatea obştească, de la manifestările cultural-artistice. Practicile folosite de o serie de secte religioase îndeosebi atrag după ele implicaţii imorale şi antisociale condamnabile, străine de spiritul constituţiei statului nostru socialist şi de normele moralei proletare.

Clasicii marxism-leninismului ne-au dat indicaţii preţioase cu privire la conţinutul şi la metodele propagandei ştiinţifice ateiste.

---

[1] Vezi „Kommunist", 1960, nr. 8, p. 103.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, Ed. politică, Bucureşti, 1960, p. 605.

Ei au respins metodele impunerii cu forţa a ateismului, măsurile arbitrare, administrative împotriva religiei şi credincioşilor, au condamnat tendinţele anarhiste ale anticlericalilor burghezi. Oamenii au fost educaţi în spiritul religios secole şi milenii de-a rîndul, prin urmare cu greu ar putea suporta lovitura de şoc pe care o preconizează anarhiştii şi stîngiştii, în general. Aceasta ar duce, după cum ne învaţă clasicii marxismului la dezorganizarea oamenilor muncii potrivit unor criterii religioase, ar alimenta şi aţiţa fanatismul religios. Singura metodă justă de luptă împotriva misticismului — preconizată de marxism-leninism — este propaganda plină de răbdare, desfăşurată cu tact, a ideilor ateismului, a cunoştinţelor ştiinţifice, dobîndirea treptată a unei convingeri a credincioşilor despre falsitatea religiei, despre caracterul ei dăunător.

„Trebuie — arată V. I. Lenin — să le dăm acestor mase (populare — *A. T.*) cel mai variat material de propagandă ateistă, să le facem cunoscute fapte din cele mai variate domenii ale vieţii, să ne apropiem de ele prin diferite mijloace pentru a le trezi interesul, pentru a le trezi din somnul lor religios, pentru a le deştepta sub toate aspectele, prin cele mai variate metode etc"[1]. Această indicaţie leninistă după care se călăuzeşte neabătut partidul nostru în activitatea de propagandă ştiinţifică-ateistă în rîndul maselor de oameni ai muncii revendică o muncă sistematică, de zi cu zi, cu folosirea celor mai variate mijloace şi la nivelul unei largi accesibilităţi.

Lectorii şi propagandiştii ateişti găsesc în *Călăuza ateistului* un bun model sub raportul multilateralităţii materialului şi al accesibilităţii. Tratarea sobră, sistematică a problematicii este completată de o serie de documente ale P.C.U.S. cu privire la religie şi biserică, de un mic glosar al termenilor teologici şi bisericeşti şi, în sfîrşit, de cîteva schiţe sugestive, chiar umoristice, pentru combaterea unor prejudecăţi şi superstiţii (de ex.: „De ce „plîng" icoanele", „Cum au apărut sfinţi noi", „Cît de largi erau mînecile hainei lui Mahomed" etc.). Cartea este ilustrată de asemenea cu desene şi fotocopii variate, în care se demască unele practici obscurantiste *din istoria bisericii, metodele inchiziţiei*, cîrdăşia înaltului cler din ţările capitaliste cu cercurile agresive imperialiste etc.

De cea mai mare importanţă în combaterea eficientă a prejudecăţilor mistice este propagarea cunoştinţelor din domeniul ştiinţelor despre natură. Lectorii şi propagandiştii ateişti sînt datori să explice pe înţeles fenomene şi procese ale naturii şi vieţii, ale psihicului omenesc. Cel mai puternic argument al veridicităţii cunoştinţelor ştiinţifice este eficacitatea lor practică; acest fapt obligă pe lectorii ateişti să ilustreze cunoştinţele predate prin experienţe simple, prin referiri concrete la valoarea lor pentru viaţa materială a oamenilor, pentru dezvoltarea tehnicii.

În ultimii ani, propaganda cunoştinţelor din domeniul ştiinţelor naturii a luat o deosebită amploare în ţara noastră, atît prin conferinţe, cît şi sub forma unor broşuri, articole, expoziţii etc. Cu toate acestea, se observă adeseori tendinţe de prezentare abstractă, de repetare aridă a unor adevăruri „generale". Lectorii-ateişti repetă uneori tematici învechite, nu manifestă interes pentru actualizarea materialelor. În acelaşi timp, o serie de expuneri ale naturaliştilor nu desprind în suficientă măsură cunoştinţele propagate de semnificaţia lor ateistă, nu imprimă un caracter militant conferinţelor. Lipsa unei fundamentări materialist-dialectice a propagandei cunoştinţelor ştiinţific-naturaliste lipseşte această activitate de combativitate, de eficacitate ideologică. „Naturalistul — arăta Lenin — trebuie să fie un materialist modern, un adept conştient al materialismului reprezentat de Marx, adică un materialist dialectician" [2].

Propaganda ateistă trebuie să sublinieze cu mijloace convingătoare caracterul ireconciliabil al opoziţiei dintre ştiinţă şi religie.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 33, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, p. 221.

[2] *Ibidem*, p. 224.

Evident, în acest sens nu e lipsită de interes prezentarea unor momente importante din istoria luptei gîndirii ştiinţifice împotriva concepţiilor mistice, dar limitarea expunerilor — scrise sau verbale — la latura istorică a acestei opoziţii este ineficace, neconvingătoare. Lupta împotriva misticismului trebuie dusă de pe poziţiile ştiinţei contemporane, ea trebuie să dezvăluie aspectele cele mai noi prin care se defineşte caracterul de neîmpăcat al contradicţiei dintre ştiinţă şi religie. O deosebită importanţă are sub acest raport demascarea inconsistenţei manevrelor fideiste contemporane îndreptate spre estomparea conflictului dintre adevărul ştiinţific şi dogmele mistice. Un exemplu al tratării în spiritul actualităţii a acestei probleme îl oferă *Călăuza ateistului*, în paginile căreia sînt urmărite reacţiile clericale la cele mai noi cuceriri ale ştiinţei şi tehnicii — folosirea energiei atomice şi cercetările în domeniul fizicii termonucleare, cucerirea cosmosului, cercetările cu privire la elucidarea fenomenului vieţii şi dezvoltarea embrionară a organismelor etc.

De mare actualitate în propaganda ştiinţifică ateistă este critica de pe poziţii consecvent ştiinţifice, marxist-leniniste a moralei religioase, demascarea rolului reacţionar pe care religia şi biserica l-au jucat în diferite momente istorice, alianţa, îmbinarea de interese dintre biserică şi clasele exploatatoare. Este îndeosebi actual, arată Lenin, să se dezvăluie legăturile dintre organizaţiile de clasă ale burgheziei contemporane şi organizaţiile şi instituţiile religioase de propagandă.

Această sarcină a fost bine înţeleasă de autorii cărţii, ei au dezvăluit cu înaltă exigenţă critică rolul nefast al partidelor clericale, al sindicatelor „catolice" sau „creştine" şi al altor organizaţii de tineret, femei etc. În acelaşi timp, cartea analizează eficienţa luptei comuniştilor şi a altor forţe progresiste din ţările capitaliste care se soldează cu atragerea unor mase tot mai largi în lupta revendicativă împotriva mizeriei, exploatării, războiului, colonialismului şi a altor tare generate de capitalism.

În condiţiile desăvîrşirii construcţiei socialiste, cînd în faţa poporului nostru muncitor apar tot mai conturate zorile comunismului, devine tot mai importantă sarcina educării oamenilor în spiritul moralei comuniste, al noii atitudini faţă de muncă şi viaţă, sarcina formării trăsăturilor de caracter, a deprinderilor, obiceiurilor şi mentalităţii specifice omului nou. Rezolvarea cu succes a acestor obiective educative revendică demascarea susţinută a normelor şi principiilor moralei religioase, apărătoare fidelă a intereselor burgheziei. Individualismul, egoismul, argumentele „etice" de justificare a sclaviei salariate, cosmopolitismul şi alte principii propagate fervent de religia contemporană sînt străine profilului moralei comuniste, idealurilor etice ale omului nou.

Critica moralei religioase trebuie să dezvăluie caracterul ei de apologet al proprietăţii private, al statului exploatator şi al tuturor instituţiilor orînduirii exploatatoare. În acelaşi timp, trebuie subliniată contradicţia profundă dintre morala religioasă şi morala comunistă, trebuie explicat cu mijloace accesibile şi cu exemple grăitoare umanismul profund ce caracterizează morala comunistă. Aşa cum arată autorii cărţii *Călăuza ateistului*, morala comunistă opune principiului suprem al moralei religioase „fiecare pentru sine, Dumnezeu pentru toţi" nobilul îndemn „unul pentru toţi şi toţi pentru unul". „De aceea morala comunistă este morala colectivismului şi condamnă cu hotărîre toate manifestările de individualism, de egoism mic-burghez" (p. 554).

Forţa de atracţie pe care ideile socialismului ştiinţific o exercită asupra milioanelor de oameni ai muncii din toată lumea determină anumite cercuri clericale să caute puncte de contact între religie şi socialism, aşa-zise rădăcini şi idealuri „comune" ale celor două concepţii radical opuse. O atare încercare de acreditare a religiei trebuie să întîmpine o ripostă hotărîtă şi bine fundamentată din partea propagandiştilor şi lectorilor ateişti.

Propaganda noastră ateistă este în bună măsură deficitară sub raportul folosirii unor

mijloace artistice cu conţinut ateist. Este bine cunoscut faptul că biserica acţionează larg asupra psihologiei credincioşilor, a sentimentelor şi trăirilor afective, folosind muzica, picturi monumentale, procesiuni fastuoase etc., reuşind să exercite o anumită atracţie asupra credincioşilor.

Această particularitate a influenţei religioase este subliniată şi de *Călăuza ateistului*. „Fastul calculat — arată autorii — şi teatralismul slujbelor religioase ortodoxe şi catolice, ca şi simplitatea căutată a ceremonialului baptist, frapează imaginaţia credincioşilor, îi emoţionează, susţinînd astfel spiritul religios" (p. 515).

Neutralizarea acestor influenţe implică necesitatea angajării sistematice a creaţiilor artistice — opere literare, filme ştiinţifice de scurt metraj şi artistice, piese de teatru etc. — prin care oamenii de cultură şi de artă să completeze arsenalul de mijloace eficace de educaţie ateistă a maselor largi.

Numeroşi tineri, în special de la sate, rămîn tributari ai unor ritualuri cum ar fi de pildă cununia religioasă, deoarece biserica reuşeşte să imprime acestui act o oarecare atmosferă de fast, folosind în acest scop mijloace exterioare de efect — muzică, flori candelabre majestoase, lumînări aprinse, coroniţe de argint etc. Această haină strălucitoare a ritualului încearcă să abată atenţia de la conţinutul lui propriu-zis, în care îşi găseşte expresia concepţia claselor exploatatoare despre familie, cu totul străină eticii noastre comuniste.

Dezrădăcinarea unor asemenea practici cere din partea organizaţiilor de tineret, de femei, a sfaturilor populare o grijă deosebită pentru a imprima căsătoriei, eveniment important în viaţa tinerilor, un caracter sărbătoresc, emoţionant. În acest sens, o puternică forţă educativă o au nunţile utemiste sau colectiviste, cadrul solemn şi cald al căsătoriilor civile. În Uniunea Sovietică s-au creat în ultimii ani palate minunate ale căsătoriilor, în care tînăra pereche trăieşte clipele de neuitat ale nunţilor comsomoliste. Aceasta reprezintă o armă de puternic efect în statornicirea noilor obiceiuri, a veritabilelor sărbători pentru tineri şi reprezintă elemente ale celui *mai variat material de propagandă ateistă*, în sensul în care vorbea Lenin.

Propaganda ateist ştiinţifică trebuie să vizeze activ sărbătorile religioase, să dea explicaţii ştiinţifice originii lor şi să demonstreze efectul negativ pe care ele îl au în viaţa oamenilor. Eficacitatea argumentelor lectorului sau al materialelor scrise depinde într-o mare măsură de modul în care sînt folosite exemple locale, cunoscute auditoriului (daunele provocate de respectarea unor sărbători în perioadele de vîrf pentru campaniile agricole, cazuri de îmbolnăviri din cauza posturilor îndelungate etc., etc.) Paralel cu aceasta trebuie încetăţenite pe scară de masă momentele sărbătoreşti cu un conţinut nou, laic, ca: majoratul, ziua de naştere, ziua veteranilor uzinei sau fabricii, strîngerea recoltelor şi altele.

★

Desfăşurarea sistematică şi bine orientată, în lumina indicaţiilor clasicilor marxism-leninismului, a educării ştiinţifice şi ideologice a maselor largi de oameni ai muncii capătă, pe zi ce trece, o tot mai mare importanţă în lupta pentru victoria socialismului în ţara noastră, pentru înflorirea ştiinţei, artelor şi culturii noi, socialiste. Eliberarea conştiinţei celor ce muncesc de superstiţii şi prejudecăţi constituie o parte integrantă a propagandei de partid, întrucît, aşa cum arăta tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej, „numai gîndirea eliberată de prejudecăţi, gîndirea bazată pe concepţia materialist-dialectică deschide drum larg către un nestăvilit progres al ştiinţei şi culturii" [1].

Aurelian Tache

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, Ed. politică, Bucureşti, 1960, p. 605.

PROBLEME FILOZOFICE ÎN LUCRĂRILE CELUI DE-AL DOILEA CONGRES INTERNAŢIONAL DE CIBERNETICĂ *

Volumul, cuprinzînd rapoartele şi comunicările celui de-al doilea congres internaţional de cibernetică, ţinut la Namur (Belgia) în toamna anului 1958, a văzut lumina tiparului cu o oarecare întîrziere (sfîrşitul lui 1960). Cele o mie de pagini de text permit cititorului să-şi facă o imagine destul de completă asupra diverselor tendinţe care există astăzi în cadrul mişcării de idei generate de apariţia acestei noi preocupări în cele mai variate domenii şi profesiuni. Cum era de altfel de aşteptat, numeroase probleme ridicate în cadrul dezbaterilor prezintă un interes filozofic care nu poate fi trecut cu vederea.

Deşi, datorită caracterului predominant tehnic al lucrărilor, poziţiile filozofice ale participanţilor au fost în cea mai mare parte doar implicite, lectura comunicărilor ne îngăduie totuşi să remarcăm în gîndirea cibernetic-ienilor occidentali accentuate tendinţe idealiste subiectiviste ; chiar atunci cînd observăm unele orientări spre materialism, putem semnala inconsecvenţe şi dificultăţi în faţa unei înţelegeri dialectice a problemelor (deşi, după cum vom arăta, unii autori din Apus formulează interesante idei care vădesc o apropiere sensibilă de materialismul dialectic). În comunicările participanţilor din ţările socialiste se remarcă în schimb străduinţa de a aborda în mod creator problemele ciberneticii pe baza comună a filozofiei materialist-dialectice [1]. Este necesar, credem, să subliniem că, pornind de la aceeaşi bază filozofică, cibernetic-ienii din ţările socialiste au adus puncte de vedere originale şi o diversitate remarcabilă de soluţii. Trebuie, desigur, să vedem în aceasta o dovadă limpede a caracterului creator al materialismului dialectic, a capacităţii sale de a orienta pe cercetători în abordarea celor mai diverse aspecte ale ştiinţei.

În cele ce urmează ne vom opri pe scurt asupra unora dintre problemele ciberneticii ridicate la congres, care prezintă interes filozofic.

*

Aspectele filozofice legate de problema definiţiei ciberneticii, a obiectului şi a noţiunilor sale de bază merită, desigur, toată atenţia.

Cititorului neprevenit i se va părea curios faptul că nici după acest al doilea congres internaţional nu s-a ajuns la un acord asupra a ceea ce trebuie să înţelegem prin cibernetică.

De altfel, definiţia, obiectul şi limitele ciberneticii nici n-au constituit o temă specială

* *2-e Congrès International de Cybernétique*, Actes, Namur, 1960. Association Internationale de Cybernétique.

[1] Din ţara noastră, figurează printre autorii comunicărilor tipărite C. Penescu, V. Toma, V. Săhleanu, L. Leahu. Din alte ţări ale lagărului socialist remarcăm pe M. Valach, I. Zeman, F. Svoboda, (R.S. Cehoslovacă), L. Kalmar, R. Tarjan (R.P. Ungară) Cibernetic-ienii sovietici nu au participat

a congresului; dar aproape fiecare din cele o sută de comunicări a adus în discuție un mod propriu de a le concepe. Diferitele variante de definiție și interpretare care au fost propuse oglindesc destul de bine orientarea filozofică a cercetătorilor, poziția lor în raport cu problemele generale ale existenței, cunoașterii și acțiunii.

L. Couffignal (Franța) propune pentru cibernetică o definiție cu totul particulară: ea ar fi arta de a face acțiunea eficace; ar fi o *metodologie a acțiunii*. Referatul său este o încercare de a situa cibernetica în raport cu știința și cu tehnica, potrivit punctului de vedere al inginerului, preocupat în primul rînd de eficiența muncii sale. După cum vom vedea, concepția autorului asupra ciberneticii și a raporturilor sale cu știința și cu tehnica este bazată pe o înțelegere autonomistă a acțiunii și pe admiterea în gîndirea sa a numeroase elemente subiectiviste și convenționaliste. După autor, cibernetica ar opera mai ales cu analogia; ocupîndu-se de problema acțiunii, cibernetica ar avea de considerat în primul rînd o diversitate de mecanisme; într-o serie de mecanisme analoge, fiecare dintre ele putînd fi considerat ca modelul celuilalt. Mai mult, însăși descrierea (eventual matematică) a unui mecanism ar putea fi considerată ca un model al acestuia: „modelul dialectic", cum îl numește autorul. Cibernetica ar avea preferință pentru acel model (fizic sau „dialectic") care este cel mai potrivit pentru acțiune. O acțiune eficace presupune o informație adecvată, de unde însemnătatea problemelor de comunicare și de comandă pentru cibernetică. Informațiile primite de om sînt transformate de acesta într-un „efect psihologic", pe care Couffignal îl numește *pattern* de cunoștință; el poate fi util acțiunii chiar dacă nu este exprimat fără cusur într-un anumit limbaj. Știința ar fi, în această perspectivă, un edificiu de „modele dialectice", structurat într-un anumit fel: modelele elementare sînt grupate în clase definite prin atribute comune, care nu sînt decît consecințele unor axiome. Cibernetica, la rîndul ei, edifică „modele dialectice" care sînt programe de acțiune, supuse unei condiții severe: aceea a eficacității. Tehnica ar fi o secvență de acte care îndeplinesc o acțiune; descrierea lor e „modelul dialectic" al acțiunii, adică programul de acțiune. Știința ar urmări să ordoneze cunoștințele în sisteme axiomatice sau, cel puțin, în „moduri de expresie la modă" (ca exemplu pentru ultima tendință, autorul amintește de optica eterului, expresie a concepției mecaniciste despre univers). Cibernetica n-ar avea nevoie de toate aceste sisteme: „O eficacitate cibernetică mai mare este legată de o mai mare simplitate a gîndirii și a discursului". Autorul opune astfel opticii clasice, sistemul (modelul) optic propus de Gabor, în care intervine noțiunea de informație; astfel, socotește Couffignal, „o realitate psihofizică percepută de om" ar lua locul luminii, care ar fi o „entitate logică imaginată de om din necesitatea de a găsi o cauză". Așadar, știința ar descrie cea mai mare parte posibilă din univers sub forma de deducții care pornesc de la axiome abstracte; cibernetica ar descrie partea din mediul exterior în care se desfășoară acțiunea, prin analogii pornind de la concepte de bază cît mai concrete.

Care ar fi atunci rolul științei în acțiune? Plecînd de la exemplele cu totul speciale ale principiilor termodinamicii, a căror acceptare a spulberat visul de veacuri în realizarea unui *perpetuum mobile*, Couffignal crede că legile naturii definesc „regiuni interzise", în care imaginația inventivă a ciberneticianului trebuie să se abțină de a intra, sub pedeapsa unei eficacități nule. Legile naturii ar avea mai ales un caracter *limitativ*. Inginerul, după Couffignal, n-ar *calcula*, cînd construiește; ci ar imagina o nouă construcție prin analogie cu una veche și s-ar asigura numai ulterior, prin raționamente deductive, că legile naturii n-au fost „transgresate" în planul conceput.

Este ușor de văzut că *opoziția* între știință și tehnică, prezentată în termenii de mai sus, se bazează pe concepția subiectivistă și convenționalistă asupra științei, ca și pe reliefarea exagerată a unor caracteristici care

n-au generalitatea și valoarea care li se atribuie.

După cum am văzut în citatul de mai sus, pentru autor conceptele științifice n-ar reflecta realitatea obiectivă, materia, sistemele materiale. Conținutul noțiunilor științifice ar fi de natură „logică", un produs al imaginației omului. „Legile naturale — scrie textual autorul — au caracterul unor convenții sociale".

De asemenea, în exagerarea caracterului limitativ al legilor naturii se poate observa tendința autorului de a evita să admită realitatea obiectivă. Dacă admitem însemnătatea principiilor științifice *limitative*, nu putem restrînge însă știința la acest aspect. Este evident că acțiunea se bazează mai ales pe datele *pozitive* ale științei, și nu pe corolarele sale limitative.

De altfel, aceste două aspecte sînt, în realitate, indisolubil legate, o lege a naturii, dezvăluind în același timp și posibilitățile și limitele acțiunii umane; progresul științific înseamnă, în primul rînd, tocmai suprimarea unor astfel de limite și deschiderea unor noi posibilități de acțiune. În schema ondulatorie a atomului, de exemplu, sînt „posibile" fenomene care erau interzise în schema atomului lui Bohr, iar în acesta din urmă fenomene interzise în electrodinamica clasică.

Opoziția pe care autorul o stabilește între cibernetică și știință este de natură convențională pragmatistă.

Pentru noi cibernetica este, sau include, o știință generală a sistemelor, axiomatizabilă, ca și alte capitole ale fizicii. Analogia dintre unele sisteme mecanice și organismele vii nu este interesantă în *primul rînd* pentru că *„determină acțiuni eficace"*, ci pentru că ne duce la descoperirea unor principii funcționale comune și la adîncirea înțelegerii organismelor vii. Este adevărat că schemele mai simple sînt adeseori mai eficace, dar aceasta nu înseamnă că putem confunda cibernetica cu aproximația științifică utilă în practică.

Pentru adepții punctului de vedere reprezentat de Couffignal, cibernetica, prin metodele sale, poate aduce o contribuție eficace în toate problemele în care e vorba de *acțiuni*. Obiectăm că, în această accepție „lărgită", cibernetica nu cuprinde decît în mod forțat acțiunile eficace ale animalelor și ale mașinilor automate și cuprinde în mod inutil o serie de principii de organizare ale acțiunilor umane simple, care se desfășoară prin „comandă" și nu prin „reglaj".

Pe aceeași linie de gîndire se situează A. David (Franța), care se întreabă dacă „o schemă a omului nu e necesară ciberneticii" și dacă „cibernetica nu este, în întregime o tensiune spre o schemă a omului". A. David este doctor în drept și de aceea nu schema *fiziologică* a omului îl interesează. Din nefericire, nu găsim în raportul său nici o schemă a omului înțeles ca o sumă a relațiilor sale sociale. Preocuparea sa este de a separa ceea ce este „uman" de ceea ce este „neuman" (autorul scrie inadecvat=inuman) și de a construi o terminologie potrivită pentru vehicularea unei concepții personale despre interacțiunea om-ambianță. Deosebirea „uman-inuman" este legată de distincția „clar-obscur": ceea ce este cu adevărat omenesc ar fi „obscur", ar fi scopul unei acțiuni, afinitatea pentru anumite acțiuni, prin opoziție cu *mecanismele* puse în joc și cu *itinerariile*. După autor, ar trebui să deosebim și între scopuri (fundamentale) și pseudoscopuri, ultimele nefiind decît „puncte ale itinerariului". Aceste pseudoscopuri, stații ce trebuie parcurse pentru a ajunge la veritabilele scopuri, sînt din ce în ce mai mult de resortul tehnicii bazate pe știință. Știința „alungește itinerariile clare" și cibernetica ar avea aici un rol imens. Atingerea unui scop cere parcurgerea unor etape marcate de pseudoscopuri; această treabă poate fi încredințată mașinilor automate. „Cibernetica ar fi, deci, disciplina itinerariilor de eficacitate ideală, ducînd fără halte false pînă la un scop veritabil", conchide A. David. Criticabilă nu este aici numai accepția îngustă, pragmatistă, dată ciberneticii, ci mai ales concepția irațională despre mobilul acțiunilor umane. De asemenea, în „schema omului" pe care o propune, David

consideră eronat *acţiunea* — manifestare esenţial umană — drept element „inuman".

Majoritatea autorilor leagă cibernetica de noţiunea fundamentală de informaţie. Este una dintre noţiunile „de contact", între discipline ştiinţifice adesea mult depărtate una de alta.

Remarcabilă este intervenţia lui M. Valach (R. S. Cehoslovacă) privitoare la informaţia din lumea vie şi nevie. După acest autor, este preferabil să acceptăm noţiunea de *semnal*, care are un caracter absolut, în timp ce noţiunea de informaţie are un caracter relativ. Prin aceasta trebuie să înţelegem faptul că informaţia depinde în mod esenţial de felul în care sînt tratate semnalele de către sistemele care le primesc. Un sistem care primeşte semnale reacţionează faţă de ele conform propriei sale structuri care le transformă în comenzi, cu rolul pe care îl au semnalele în sistem, cu „interpretările" date de acesta. Semnalele sînt manipulate într-un mod propriu sistemului şi alcătuiesc, după Valach, un „model" al emiţătorului. Pe această linie de gîndire se inserează şi unele observaţii ale semnatarului acestor rînduri, supuse şi ele congresului. Unele se referă la sistemele materiale în general, şi ajung la definirea cibernetici ca un „punct de vedere" cel după care substanţa şi energia pot funcţiona ca informaţie (ca semnale care au, de exemplu, rol de comandă în anumite sisteme). Altele se referă mai ales la sistemele biologice: „reacţiile" acestora la excitanţi — întotdeauna caracteristice pentru sistemele respective — pot oglindi mai fidel sau mai puţin fidel natura şi intensitatea semnalelor (alo-specificitate şi idiospecificitate), după starea sistemului reactiv. *Semnificaţia* semnalelor, înţelesul lor, este dată nu numai de particularităţile lor, ci şi de structura sistemului. Aspectele semantice ale informaţiei se cer analizate îndeaproape în viitor. Rezultă că, în afară de substanţa sau energia circulantă sub formă de semnale, există o „informaţie latentă", ţinînd de structura sistemului care manipulează energia sau substanţa, materializată în dispozitivele şi în organizarea acestuia. De altfel, o substanţă chimică ce acţionează ca excitant (de exemplu un hormon) este purtătoare de energie latentă în legăturile sale chimice şi poartă informaţie latentă prin mijlocirea acestora.

J. Polonsky (Franţa) înţelege prin informaţie capacitatea unui sistem de a impune transformări ordonate unor sisteme exterioare graţie energiei cheltuite. Această definiţie este adecvată consideraţiilor privind legăturile dintre informaţie şi starea sistemelor, în particular legăturile dintre informaţie şi entropie (entropia este de asemenea o noţiune „de contact" fundamentală). Informaţia în sensul dat de Polonsky şi de Brillouin, este entropia negativă. J. Zeman (R. S. Cehoslovacă) caută să discute relaţia dintre creşterea cunoştinţelor, informaţie şi variaţia gradului de organizare în societate (grad de organizare care variază în sens invers cu entropia). Zeman observă că un „organism viu" îşi cîştigă un grad de organizare pe care-l pierde în cele din urmă, în timp ce „viaţa" în totalitatea ei se caracterizează printr-o creştere persistentă a gradului de organizare. Această organizare culminează în societatea umană. Cunoştinţele înseamnă informaţie din ce în ce mai condensată, deci, entropie din ce în ce mai mică. Sensul existenţei umane ar fi, pentru Zeman, „lupta împotriva entropiei, întrucît este indeterminare gnoseologică şi dezorganizare morală şi socială". L. Mehl (Franţa) scrie că „orice activitate omenească este informaţională: a informa înseamnă a da o formă, a crea structuri". Pe de altă parte, el notează că „procesul ciclic de interacţiune teorie—practică are el însuşi un caracter cibernetic", extinzînd, în alt mod, în domeniul activităţii sociale noţiunea de circulaţie a informaţiei. Se întrevede aici schiţa unei scheme cibernetice pentru care „cercul" nu reprezintă un corespondent intuitiv satisfăcător; însă Mehl nu merge mai departe în analiza complexităţii procesului. Se vădeşte aici lipsa ideii materialist-dialectice despre evoluţia „în spirală" şi analiza insuficientă a factorului social-istoric.

L. Challier (Franţa) este ditirambic: cibernetica este o „ştiinţă absolută"; cibernetica, strecurîndu-se „ca o apă care urcă ineluctabil şi se revarsă pe sub uşi, va regenera toate domeniile intelectuale contemporane...". Ceea ce a prezentat Challier congresului este un curios amestec de definiţii şi comentarii, o juxtapunere de prejudecăţi şi de noţiuni disparate. Felul în care autorul abordează problema dovedeşte o ignorare totală a diferenţelor şi complexităţii calitative crescînde, proprii formelor de mişcare ale materiei pe diferite trepte ale dezvoltării sale. „Sinteza" pe care o face este inconsistentă din punct de vedere ştiinţific şi nu se lasă greu descoperită nici baza ei idealistă. Challier crede în psihismul spermatozoidului, citeşte ora în ochii pisicilor şi face profeţia celei de „a treia emergenţe" a omenirii.

★

Una dintre consecinţele intelectuale cele mai profunde ale dezvoltării ciberneticii este faptul că ne arată că activităţi pe care, prin tradiţie, le atribuim în exclusivitate materiei vii pot fi regăsite în maşinile automate. Numărul acestor activităţi şi proprietăţi creşte pe măsură ce se dezvoltă cibernetica tehnică. De aceea este normal, ca numeroase concepte care sînt în cauză (ca cele de inteligenţă, finalitate, liber arbitru, voinţă etc.) să fie *reexaminate* în lumina aporturilor tehnice şi teoretice ale ciberneticii. Această reexaminare interesează nu numai concepte biologice şi psihologice, dar şi concepte de interes pentru discipline normative: etică, politică, teoria valorilor, estetică. Am subliniat dinadins cuvîntul „reexaminate", pentru a lua atitudine împotriva vulgarizărilor, spectaculoase de altfel, care au conferit maşinilor atribute implicînd note specific umane. Este de presupus, credem noi că, după această reexaminare, vom ajunge să deosebim mai bine ceea ce este propriu unui organism sau activităţii mintale, de ceea ce îi este esenţial. Există caracteristici (particularităţi de sisteme) comune organismelor vii şi anumitor tipuri de maşini, cibernetice sau nu; există elemente proprii numai formei biologice de mişcare a materiei.

Constatările ciberneticii aduc în biologie un punct de vedere în care se ţine seama de noi aspecte dialectice ale realităţii. Cibernetica încearcă să explice unele proprietăţi ale *sistemelor* vii prin organizarea particulară a fluxului de substanţă şi de energie în aceste sisteme, folosindu-se de analogii cu sistemele automate *artificiale*. În aceste sisteme, gradul de organizare a elementelor sale este suficient de înalt, iar interacţiunile sînt complexe. Cibernetica ne poate da de aceea un ajutor în înţelegerea sistemelor vii, ca şi în situarea „limitelor" dintre viu şi neviu.

Printre contribuţiile remarcabile din sectorul ciberneticii biologice, se cuvine s-o citäm pe aceea a lui J. Polonsky (Franţa). Întreaga comunicare este o tentativă de a stabili o terminologie adecvată în acest sector şi de a o folosi pentru scrierea condiţiilor fundamentale ale sistemelor energetice biologice. Sistemele biologice pot fi privite ca nişte convertizori de informaţie în entropie negativă. Entropia negativă e împărţită în entropia negativă de lucru (neg-entropie) şi cea folosită pentru comanda altor sisteme exterioare (informaţie). Entropia pozitivă este împărţită în mod analog în entropie Joule (de lucru) şi în suportul fluctuaţiilor statistice (neg-informaţie). Problema este examinată nu numai din punct de vedere termodinamic, dar şi din punctul de vedere al mecanicii cuantice. Sugestii de mare interes capătă citologul şi biochimistul. Totuşi, autorul — specialist în televiziune! — se axează pe studiul oscilaţiilor şi undelor, în loc să elaboreze teoria în maxima ei generalitate. El anexează o ipoteză electronică-cuantică despre funcţionarea generatorilor biologici de informaţie care, deocamdată, este o ipoteză gratuită foarte apropiată de o fantezie ştiinţifică.

Primejdia ca cibernetica să genereze un „mecanicism" electronist apare și din alte lucrări.

În comunicarea la care ne-am referit mai sus, a autorului recenziei de față, se insistă asupra faptului că tendința spre homeostazie nu e manifestată numai de sistemele în care există un canal special de informație recurentă, ci și de sisteme fizico-chimice mai simple. Ar fi extrem de prețios un studiu ontogenetic și filogenetic al răspunsurilor de echilibrare la influențele mediului.

Cibernetica biologică pune în centrul interesului nu numai homeostazia, ci și autoexcitația; nu numai reglajul în sens strict ci și conexiunile, cuplarea, pe scurt, problemele de organizare și de structură. După cum observă U. Zelbstein (Franța), invariația unei forme sau structuri (în sensul dat de morfologie acestor cuvinte) este numai imaginea unui echilibru între cîmpuri și forțe. Cibernetica este astfel o disciplină strîns legată de știința ordinii, pentru care Zapan (R.P.R.) a propus ulterior termenul de taxiologie. Reacțiile sistemelor biologice sînt evident *determinate*, dar relația cauză-efect nu are caracterul simplu pe care-l cunoaștem din fizica și chimia clasică. Problema este atinsă numai în treacăt de către Zelbstein; un început de elaborare a acestei probleme l-a încercat, după cum am văzut, Valach.

Într-un anumit sens, problema este tratată și cu ocazia descrierii modelului electronic al lui J. Sauvan (Franța). Această descriere prilejuiește mai întîi o analiză a factorilor care intervin în desfășurarea acțiunii. Mediul acționează asupra mașinii, dar și mașina acționează asupra mediului. Dintre factorii mediului, numai unii au semnificație pentru mașină, ceea ce se poate exprima prin cuvintele de „funcționare în homeostazie informațională". Homeostazia *proprie* (menținerea echilibrului) are aici un aspect mai complex: mașina nu se mărginește să facă un act, ci ea „caută" actul care satisface un echilibru (funcție multistatică). Experiența arată că aceeași informație din mediu poate duce la „comportări" diferite, în timp ce informații diferite pot duce la „comportări" similare. Această constatare poate servi la o critică *a specificității* relațiilor cauză-efect în biologie. O informație anumită poate determina modificări aperiodice sau ciclice de comportament, constatare care servește unei critici a teoriei instinctelor și comentariilor asupra „comportării epigenetice *pseudoprogramate*". O anumită secvență de informații, repetată, poate determina repetarea unei secvențe de reacții, deși nu e vorba de memorizare. Subliniem că aceste probleme, de interes neurofiziologic și psihologic, sînt totodată probleme interesante și pentru alte ramuri ale biologiei. De exemplu, „epigeneza" manifestărilor (originea lor în *mediu*) este și o problemă fundamentală a dezvoltării embrionare.

Într-o ordine de idei apropiată, R. J. Goldacre (Anglia) a prezentat un model al morfogenezei embrionare și în același timp al unor fenomene ale fiziologiei nervoase. El insistă asupra interesului fundamental pe care-l are interacțiunea celulelor, „comunicația" între celule (pe care o aseamănă explicit cu cea dintre celulele creierului) pentru procesele biologice din organismul pluricelular.

Se știe că marele public acordă ciberneticii legături aproape exclusive cu fiziologia nervoasă. Sistemul nervos este într-adevăr un dispozitiv biologic *extrem de ilustrativ* pentru unele proprietăți generale ale materiei vii. Un merit al congresului este faptul de a fi arătat importanța analizei și modelării cibernetice pentru alte sectoare ale științelor despre viață, în afară de neurologie.

Adăugăm că, în lucrările secției de biologie, s-au pus în evidență, în continuare strînsele legături care există între teoria reglării (inclusiv teoria echilibrului dinamic) și teoria oscilațiilor. Geneza fenomenelor periodice în timp și a structurilor periodice în spațiu poate fi examinată astăzi într-o lumină cu totul nouă. Printre variatele contribuții la această problemă mai citățm pe cele ale matematicienei franceze M. Charpentier și pe cele ale inginerului romîn prof. C. Penescu. Ultimul a atras atenția asupra elementului de anticipare (pe calea

unei legături inverse secundare, de derivație) care intervine în evitarea evoluției periodice a mișcărilor membrelor.

★

Cibernetica nu a putut pune într-o lumină nouă analogia dintre mașină și organism fără să se sprijine pe o transformare a concepțiilor noastre despre mașină. În mașinile secolului al XIX-lea, elementele componente erau legate între ele într-un mod rigid, ele erau antrenate într-o mișcare oarbă și cu direcție ireversibilă. În mașinile automate cu *feed back*, relația dintre elementele componente este alta, ordnea cauzelor și efectelor nu e univocă, funcționarea e mai suplă și sugerează „spontaneitatea". De aceea, automatizarea înseamnă, între altele, o „nouă atitudine mintală în fața mașinii" (J. Lemaire). Se poate vorbi, figurativ și plastic și, pînă la un punct, și adecvat de „comportarea mașinilor". Comportarea sistemelor studiate de cibernetică are un aspect esențialmente dinamic și dialectic (cuvîntul este chiar al lui Lemaire) : ea se desfășoară în timp și este o cumulare de acțiuni, de efecte și de reacții. Sistemele studiate de cibernetică sînt sisteme complexe și eterogene ; este important de semnalat că tocmai pentru asemenea sisteme joacă un rol deosebit elementele mediului extern. Oriunde se întîlnesc conjugate noțiunile de comportament și de sistem complex, sînt șanse să se aplice cu succes cibernetica. Spre deosebire de modul de gîndire mecanicist care a însemnat, printre altele, disocierea omogenului de eterogen, a cauzei de efect, explicarea complexului prin simplu și a întregului prin unitate, ca și respingerea ideii de orientare a acțiunii — cibernetica acceptă postulatul unui comportament organizat și orientat ca și complexitatea și eterogenitatea ca atare. Această caracterizare arată prezența a numeroase *elemente dialectice spontane* în gîndirea ciberneticienilor apuseni ; dar poziția lor filozofică (după cum remarcam la început) este adeseori inconsecventă, în lipsa cunoașterii *materialismului dialectic.*

Lumea mașinilor din ce în ce mai variată, ne impune „clasificarea" lor, o operație de sistematică analogă celei pe care am efectuat-o în lumea minerală, vegetală sau animală. O tentativă consistentă în această direcție se datorește lui G. Albarella (Italia). În această clasificare mașinile cibernetice sînt cele care acționează într-un ansamblu apt să reunească, să folosească și să furnizeze informații ; ele pot să coreleze două puncte dintr-un „univers" printr-un procedeu de „transfer de informație". Clasificarea mașinilor cibernetice se poate face după constituție (mecanică, electrică, electronică), după program și după funcționare. Din punctul de vedere al programului, Albarella deosebește mașini-vector (care transferă informații, fără o elaborare intermediară : ca telefonul), mașini numerice, analogice și logice. În ce privește funcționarea, același autor introduce în afară de noțiunea de automat, pe aceea de mașină autogonă, capabilă să-și constituie singură și programul.

Ca o caracteristică a cercetărilor de cibernetică tehnică, notăm tendința de a depăși stadiul mașinilor cu programare rigidă, pentru a trece la mașini care „pot învăța" și care, astfel, se apropie funcțional (și nu numai prin rezultat) de ceea ce face un creier. În această ordine de idei amintim comunicarea lui von Foerster (S.U.A.) despre rețelele statistice de neuroni, comunicarea lui F. Svoboda (R.S. Cehoslovacă) despre logica probabilistă a lui von Neuman, comunicarea lui L. Kalman (R.P. Ungară) despre un nou principiu de construire a mașinilor de calcul logic și cea a lui R. Tarjan (R.P. Ungară) despre interpretarea sistemelor de celule nervoase după teoria mulțimilor. H. Vallet (Franța) a propus modele fizice ale conexiunilor temporare (reflexe condiționate) iar F. Svoboda a prezentat un model de „instinct de conservare". G. Pask (Marea Britanie) a discutat în mai multe comunicări teoria „învățării". Pe de altă parte, un interes industrial din ce în ce mai mare îl are problema — pînă ieri numai de resortul psihologiei și fiziologiei — a *recunoașterii* figurilor și formelor. F. Garcin propune constituirea unei științe analitice a for-

melor — „formologia" — ca prim pas spre realizarea *morfocineticii*, arta şi tehnica adaptării gestului la formă: maşina trebuie să poată să „citească" direct, după forma piesei indicaţiile pentru mişcările pe care le va produce.

La Congresul de cibernetică pe care-l prezentăm, a fost pusă într-un mod cu totul particular, care impune o analiză critică, problema dacă maşina poate să creeze o operă de artă. La această întrebare s-au dat, după cum se ştie, răspunsuri concrete: maşini cibernetice au fost programate în mod adecvat, pentru a construi melodii şi chiar pentru a le orchestra (generatori muzicali). Ilustrativă în acest sens este experienţa făcută cu maşina „Ural" de către matematicieni sovietici (melodii „uraliene"). Un fizician chimist, R.S. Goldacre (Anglia) — realizatorul acelei maşini electronice pe care am amintit-o, a fost cel care a căutat să dea răspuns acestei probleme, pornind de la teoria neştiinţifică şi reacţionară a lui Freud asupra psihogenezei operei artistice. În esenţă, după Freud, creaţia artistică este un catharsis al unui psihic încărcat, alternativă de manifestare a unei nevroze sau psihoze. Maşina lui Goldacre este o structură dinamică de „celule funcţionale" electronice care interacţionează. În ea se creează „tensiuni" ce pot fi coborîte la un nivel inferior prin intrarea în funcţiune a unei alte părţi a maşinii. Se organizează astfel noi circuite a căror activitate poate fi exteriorizată prin sunete: melodii şi ritmuri. Considerăm că realizarea acestui model nu confirmă însă teoria lui Freud. Analogia făcută de Goldacre este neştiinţifică. Pe de o parte, el se bazează pe o concepţie iraţionalistă, vulgarizatoare asupra artei, pe de altă parte el face abstracţie de finalitatea socială a acesteia. El mai identifică specificul psihologic, logic şi gnoseologic al proceselor pe care le foloseşte omul în creaţia artistică, cu mecanismele fizice şi procedeele logico-matematice care stau la baza rezolvării diferitelor probleme de resortul automaticii intelectuale. Or, performanţele obţinute de maşinile electronice au o valoare limitată pentru interpretarea mecanismelor prin care organismele vii realizează performanţe similare, şi cu atît mai mult pentru cele realizate de om.

Un exemplu în această privinţă îl constituie teoria rezolvării automate a problemelor de geometrie prezentată la Congres de Carton. Această teorie duce mai departe procedeele geometriei analitice, care au introdus metode generale şi uniforme în acest sector. Un elev de şcoală medie rezolvă însă problemele altfel decît maşina. Evident că mintea omenească ar putea să *adopte* unele algoritme convenabile maşinilor.

Dar, după cum observă R. Gruslin (Belgia), lucrul important pentru un profan „nu este de a şti dacă maşinile gîndesc sau nu, ci dacă — graţie intervenţiei lor — omul va gîndi mai mult şi mai bine". La această întrebare se poate răspunde de pe acum categoric şi pozitiv. O problemă conexă este aceea a repartiţiei muncii între oameni şi maşini — nu numai a muncii fizice, de calculare sau traducere — ci şi a aceleia care implică în primul rînd atenţia, capacitatea de recunoaştere, de discriminare etc. D. J. Stewart (Anglia) a prezentat rezultatul cercetărilor sale comparative privind performanţele maşinilor şi oamenilor în diferite situaţii. Aceste cercetări sînt organizate de asemenea după principii cibernetice, pornind de la ideea că comportamentul uman ar putea fi studiat eventual ca un caz *special*, într-o teorie generală a comportamentului sistemelor automate. Ideea este interesantă, dar desigur că un astfel de studiu nu poate fi fecund decît dacă pune în lumină elementele speciale, particulare ale comportamentului uman. Fără această preocupare esenţială rezultatul nu poate fi decît neştiinţific.

★

Congresul a dezbătut amplu şi probleme de resortul ştiinţelor sociale. În acest sector, lipsa contribuţiilor de materialism istoric s-a făcut cu deosebire simţită.

Ni se pare caracteristic modul în care economiştii şi sociologii occidentali privesc *automatizarea*. J. Diebold (S.U.A.) atrage atenţia că automatizarea se impune pentru că este necesară o substanţială creştere a producti-

vității muncii. Examinînd tabloul probabil al forțelor productive din viitorul apropiat autorul semnalează creșterea procentuală a populației care nu este implicată în munci productive și reducerea progresivă a aportului de muncă al acesteia. Recunoscînd ritmul foarte viu de creștere al producției din țările socialiste, Diebold se întreabă dacă simpla automatizare este în adevăr o soluție pentru lichidarea situației precare a industriei capitaliste. Dar automatizarea tuturor ramurilor principale nu are șanse să se producă curînd. În țările capitaliste, în calea automatizării există o „rezistență omenească", care se explică nu numai prin faptul că ea cere investiții însemnate ce nu se amortizează rapid. Automatizarea pune probleme complexe privind utilizarea mîinii de lucru, recalificarea muncitorilor, ajustarea producției la „legea cererii și ofertei" care domină piața capitalistă, raporturile de concurență dintre întreprinderile mari și mici, riscul supraproducției prin scăderea puterii de cumpărare a maselor etc. Se recunoaște astfel, explicit, că, în țările capitaliste, automatizarea este mai curînd un spectru amenințător decît promisiunea unei vieți mai ușoare care să folosească cît mai multe binefaceri ale științei. Diebold crede că fără o „cooperare activă între muncă și capital" problemele nu numai că nu pot fi rezolvate, dar nici discutate adecvat. Rezistența muncitorilor ar trebui, după el, înfrîntă, arătîndu-se concret că automatizarea suprimă eforturile penibile, crește securitatea în muncă etc. „Este neîndoielnic că automatizarea va fi răspunzătoare de unele tragedii umane", afirmă autorul, care însă se mîngîie cu ideea că orice schimbare aduce cu sine unele riscuri și neplăceri. Concluzia expunerii este deosebit de semnificativă : automatizarea implică un înalt grad de „orchestrație socială". Bineînțeles că autorul nu merge pînă la capăt cu concluziile, ca să recunoască că un grad înalt de „orchestrație socială" presupune înlăturarea relațiilor sociale bazate pe exploatarea și înlocuirea lor cu relații de producție socialiste.

Este adevărat că apariția ciberneticii semnalează ajunul unor mari transformări industriale, mașinile cibernetice deschizînd tehnicii perspective altădată nebănuite. Totuși, discutarea implicațiilor sociale ale ciberneticii nu poate fi redusă la problema automatizării. Este ceea ce încearcă să arate S. Beer (Anglia). Cibernetica studiază comunicarea și controlul în sisteme ; controlul este atributul unui sistem care tinde să-și susțină structura, să-și întărească coeziunea. „Controlul este dinamica structurii" și cibernetica pune la dispoziție un „limbaj neutru" pentru studiul sistemelor, indiferent de natura lor. Schematizînd, se mai poate spune că cibernetica studiază „controlul mișcării fără a se interesa de natura a ceea ce se mișcă" (R. Dekkers). O întreprindere, o asociație, — sînt și ele sisteme, iar problema organizării lor optime sau a dinamicii lor eficiente este, într-o măsură însemnată, de resortul ciberneticii. De aceea, în orbita ciberneticienilor intră nu numai științele naturale și științele aplicate, ci și unele științe despre om și unele științe sociale. Cibernetica își aduce astfel aportul în problemele organizatorice alături de cercetările de tip operațional și de ramurile matematicii aplicate în economie și planificare (statistica, strategia jocurilor, econometria, programarea liniară etc.).

L. Dor (Belgia) face distincție între organizarea *sistematică* și organizarea *științifică* a întreprinderilor. Organizarea științifică pornește de la cunoașterea „legilor fundamentale cărora li se supun organismele care sînt întreprinderile". Trebuie să luăm în considerare atît caracterul *determinat* al unor influențe cît și cel *contingent* al altora ; relația dintre ele și consecințele pe care le pot avea sînt judecate extinzînd analogic, la sistemele amintite, noțiunile de mediu exterior și interior (introduse de Claude Bernard în fiziologie) și noțiunea de homeostazie. A Mastourzo (Italia) propune, cu aceeași ocazie, organizarea luptei

sanitare anti-reumatismale, după „principii cibernetice" (adică, organizînd într-un mod potrivit recoltarea de informaţii şi controlînd eficacitatea acţiunii prin informaţii recurente).

Se pune problema : întrucît această extindere a ciberneticii la studiul unor structuri economico-sociale este admisibilă din punct de vedere al metodologiei materialist-dialectice? Nu reprezintă ea o reluare a vechilor teorii organiciste asupra societăţii, care — în istoria gîndirii — se întîlnesc de la Menenius Agrippa pînă la H. Spencer? În măsura în care schemele cibernetice reprezintă oglindirea abstractă a comportării a diferite tipuri concrete de sisteme, *confruntarea* lor cu realitatea socială este un lucru necesar, pentru a se cerceta *gradul lor de generalitate*. În urma unor astfel de confruntări, L. Mehl (Franţa) recunoaşte că „noţiunea de *feed-back* este prea elementară pentru a traduce cu exactitate natura fenomenului adaptativ". Evident că există primejdia interpretărilor biologizante, după cum există în general primejdia alunecării în mecanism a ciberneticienilor care nu au o pregătire filozofică suficientă. Alta e problema dacă scheme cibernetice pot să oglindească trăsăturile *cele mai importante* ale sistemelor sociale. De exemplu, afirmaţia după care istoria poate fi interpretată ca o „creştere a cantităţii de informaţie structurală a societăţii" (A. Rorive), deşi nu are în ea elemente mecaniciste, nu poate înlocui explicarea ştiinţifică a evoluţiei societăţii privită ca o consecinţă a dezvoltării forţelor de producţie şi a relaţiilor de producţie corespunzătoare lor. Cibernetica poate fi de mare ajutor pentru înţelegerea unor aspecte şi fenomene, după cum ea poate fi de ajutor în rezolvarea unor probleme organizatorice particulare. Dar cibernetica nu poate fi o teorie generală a *fenomenelor social-istorice* şi ea nu poate înlocui analiza materialist-istorică a fenomenelor sociale. Cu atît mai puţin putem găsi în ea soluţii pentru rezolvarea problemelor social-politice. De aceea, majoritatea expunerilor de cibernetică sociologică occidentale sînt neştiinţifice sau — prin elementul de diversiune intelectuală şi politică pe care-l reprezintă — chiar antiştiinţifice şi reacţionare. Faptul că una dintre problemele rezolvate de cibernetică este problema menţinerii la un anumit nivel a parametrilor dintr-un anumit sistem, şi că unul dintre succesele ciberneticii biologice este acela obţinut de studiul homeostazei şi a echilibrării influenţelor (perturbatoare) ale mediului, a făcut pe unii teoreticieni să vadă în cibernetică o sursă de reţete pentru realizarea „echilibrului uman". Despre ce fel de echilibru este vorba? Pentru majoritatea teoreticienilor burghezi este vorba de un echilibru social, de „homeostazie" socială chiar. Ideea exprimă încercarea sociologilor din ţările capitaliste de a găsi o soluţie care ar putea salva de la pieire regimul economic, social şi politic condamnat de istorie.

Pe aceeaşi linie de preocupări, G. Foddis (Italia) caută să schiţeze „evoluţia lumii civile în raport cu stabilitatea societăţii". Credincios catolic el porneşte de la concepţia idealistă că „informaţia este atomul de gîndire" şi, deci, că cibernetica acordă gîndirii şi energiei „locul lor potrivit în univers". Pentru autor, religia şi metafizica (termenul este luat în sensul de filozofie) sînt cele care furnizează „temelia solidă" pentru a construi o viaţă asociată şi ordonată. Primejdia ar consta în „tendinţa critică individuală", iar măsurile de represiune sînt salutate ca „măsuri homeostatice". Civilizaţia catolică ar fi, după părerea autorului, un element „definitiv valid" în modelul de stabilitate socială moştenit de la romani. Problema pe care vrea s-o rezolve autorul este dacă „echilibrul filozofic" între divinitate, individ şi natură, propus de civilizaţia catolică, este „cibernetic posibil". Foddis vede în succesele tehnicii materiale o cale indirectă de a atinge un nivel înalt de spiritualitate ; creşterea producţiei şi automatizarea ei vor libera pe om de mizerie şi de servituţi şi îi vor permite să se dedice creaţiei şi binelui. Un astfel de om va putea fi cu adevărat religios, căci „o atitudine ostilă faţă de creator nu va mai avea nici măcar scuza servituţii mizeriei". Pentru a atinge acest pretins neoumanism pe care autorul îl vede „temperat de

religiozitate", Foddis amintește — drept condiție indispensabilă — eliminarea nedreptății între oameni. El nu poate însă să indice care este modul real de lichidare a injustiției sociale. Practica istorică a demonstrat în chip incontestabil că lichidarea nedreptății sociale nu poate fi așteptată, cum crede autorul, din partea creștinismului sau a mecanismelor homeostatice de represiune din care (pe planul suprastructurii) face parte însăși ideologia catolică; aceste mecanisme nu fac decît să permanentizeze injustiția socială proprie capitalismului. Înlăturarea ei radicală nu poate fi decît rezultatul luptei pentru sfărîmarea vechii orînduiri sociale și înlocuirea acesteia cu orînduirea socialistă. Rezolvarea de pe pozițiile materialismului istoric a problemei aplicațiilor sociologice ale ciberneticii, studiul ei amănunțit ne apare ca o sarcină importantă și urgentă pentru filozofii marxiști deoarece în acest domeniu se concentrează multe eforturi ale ideologilor burghezi care încearcă să folosească terminologia ciberneticii drept vehicul al concepțiilor lor reacționare.

*

Congresul a ridicat și problema, cu totul curioasă la prima vedere, a relațiilor dintre cibernetică și *drept*.

O latură a chestiunii privește noțiunile de greșeală și de responsabilitate. S-a remarcat că vechile noastre reguli despre responsabilitate datează cel puțin de pe vremea romanilor; ele gravitează în jurul greșelii de conduită a unui om. Astăzi, cînd lumea e populată de mașini care, din punct de vedere fizic, sînt mai puternice decît omul și decît animalul, se pune întrebarea dacă noțiunea de responsabilitate poate fi păstrată *tale quale* și pentru comportarea omului care conduce mașini; în cîmpul de acțiune al mașinilor nu există proporționalitate între neatenția sau neglijența *minimă* a celui care le conduce, și efectele grave pe care le poate provoca neatenția. Responsabilitatea fundată pe greșeală trebuie să se completeze cu una pentru *riscuri*, ce chiamă ajutorul unei asigurări obligatorii. Se desprinde, astfel, și ideea unei „responsabilități obiective", care abia dacă era bănuită de cei vechi (Dekkers).

Couffignal, ale cărui opinii despre cibernetică le-am amintit mai sus, găsește alte puncte de contact între cibernetică și drept: ca și legile naturale (pe care, după cum am văzut, autorul în mod eronat le reduce la rangul de simple convenții sociale), convențiile sociale care fixează legislația, obiceiurile și contractele particulare — ar defini domenii de „ineficacitate totală a acțiunii". Noțiunea de responsabilitate ar fi inseparabilă de cea a unei acțiuni ineficace, acțiunea delictuală fiind o acțiune ineficace. Problema responsabilității, ar apare cînd e vorba de o lege „transgresată". Definind cibernetica drept metoda de a organiza și conduce acțiunea (în special acțiunea umană), între cibernetică și activitatea juridică apar nenumărate legături. Pentru A. David, dreptul se ocupă de *scopurile* acțiunilor umane, în timp ce științele aplicate — de mijloacele de a le atinge, de „itinerarii". Dar dreptul se ocupă și de „corectarea itinerariilor". Juristul este administrator sau legislator; în munca sa el folosește date științifice și informații „clare", dar fundamentul său este un „arbitraj obscur". Administrația folosește în mod precumpănitor elemente „clare", de aceea științele (și mai ales calculul operațional) vor revendica pînă la urmă acest sector al dreptului. Se poate observa cu ușurință cum în această concepție se face abstracție de caracterul de clasă al legilor juridice. Desigur trebuie să admitem că metodele cibernetice vor putea fi utilizate în anumite aspecte legate de laturile „tehnice" ale aplicării dreptului, dar o concepție generală „cibernetistă" asupra acestuia, golindu-l de orice conținut social, de clasă, este inconsistentă. Pe linia utilizării metodelor cibernetice în problemele juridice sînt aduse unele propuneri de soluții.

Simone Levy (Franța) sugerează că, în aplicarea corectă și echitabilă a principiilor dreptului, poate fi de mare folos analiza „cibernetică" a acțiunilor umane care ia în considerare scopul, programul, decizia și călăuzirea ei, ținînd seama de interferențele

dintre factorii umani şi dintre aceştia şi mediul exterior. Această analiză ar uşura, de exemplu, precizarea responsabilităţii sau a părţii de responsabilitate. Pe de altă parte, folosirea metodelor moderne de înregistrare şi de prelucrare a informaţiilor ar putea revoluţiona procedura în probleme de mărturie sau de expertiză.

*

În încheiere ni se pare potrivit să amintim că cibernetica este o preocupare care porneşte de la ideea unităţii materiale a lumii, ceea ce se reflectă în cercetările sale teoretice care permit înţelegerea cîtorva principii funcţionale fundamentale ale organismelor vii, în realizările sale de aparatură care „mimează" (cu ajutorul unor piese a căror funcţionare este perfect explicată de către fizica actuală) unele performanţe adaptative sau de prelucrare a informaţiei, întîlnite la fiinţele vii ajunse pe o treaptă superioară de organizare. Acest aspect este unul pozitiv iar succesele ciberneticii confirmă astfel o teză fundamentală a materialismului dialectic. Corelată cu această tentativă este cea care se dezvoltă pe terenul practicii muncii ştiinţifice : colaborarea, pentru lămurirea în comun a problemelor de strictă specialitate, a specialiştilor din cele mai variate discipline şi profesiuni. Cibernetica este, aşadar, şi o tentativă de a face eficientă şi fecundă, *ideea unităţii ştiinţei*. Dekkers exclama „uşurat", la şedinţa de deschidere a Congresului : iată în sfîrşit un congres care nu este specializat !

Van Hemelryck arăta, cu aceeaşi ocazie, că — din alt punct de vedere — cibernetica este o mişcare de idei şi o activitate reprezentativă pentru epoca noastră. Trăim într-o epocă de mari descoperiri ştiinţifice, care se succed într-un ritm viu. Cercetarea individuală nu mai poate conduce la realizarea, stăpînirea şi exploatarea descoperirilor noastre ; pentru a fi multilateral eficientă, cercetarea trebuie să fie colectivă. Lemaire aseamănă cibernetica cu o „răscruce" a diferitelor ştiinţe şi observă că, pentru ca cibernetica să fie în adevăr fructuoasă, diferitele ştiinţe care colaborează în cadrul ei trebuie să renunţe la orice pretenţie de ierarhie asupra altora. Spiritul care animă cibernetica trebuie să fie acela de a căuta, în comun, soluţii pentru problemele care nu pot fi rezolvate de către specialiştii unei singure ştiinţe. Să adăugăm că o particularitate a multor ştiinţe de astăzi este necesitatea lor de a recurge la *metode* puse la dispoziţie de alte ştiinţe ; astfel geologia recurge la biologie, chimie şi la fizica nucleară ; biologia nu se poate dezvolta fără fizică şi chimie etc. Acest ajutor reciproc pe care şi-l dau ştiinţele este mai mult decît un ajutor de metodică, de pildă de înzestrare tehnică cu aparataj : fecundă este şi introducerea — în studiul multor probleme — a *punctului de vedere* al altui specialist, ca parte a unei *metodologii* mai bogate. Cibernetica este un exemplu semnificativ pentru interacţiunea dintre tehnică şi biologie : automate construite după modelul unor dispozitive biologice, automate *folosite* de către medici şi biologi, punctul de vedere ingineresc în examinarea unor structuri funcţionale ale organismelor vii etc. Totodată, cibernetica a fost şi este o cale de introducere a matematicii în biologie, matematica fiind aici, mai mult decît o tehnică de cercetare : o adevărată metodă. În felul acesta cibernetica reprezintă clar importanţa crescîndă a matematicii în cercetarea ştiinţifică şi tehnica modernă, felul în care noi ramuri ale matematicii sînt create sub impulsul sau la cerinţele tehnicii în continuă dezvoltare.

Bogăţia şi varietatea de probleme de interes filozofic, actualizate de cibernetică este deosebit de mare. În lipsa unei orientări metodologice juste însă, eforturile teoretice riscă să aibă un randament minor. Aceasta este concluzia pe care şi-o poate face oricine parcurge lucrările Congresului Internaţional de la Namur din 1958 şi încearcă examenul lor critic de pe poziţiile materialismului dialectic.

Victor Săhleanu

J. PIAGET ȘI NEOPOZITIVISMUL

În cursul vizitei făcute de curînd în țara noastră, psihologul și filozoful elvețian Jean Piaget a ținut două conferințe privitoare la cercetările sale actuale, una dintre aceste conferințe avînd un pronunțat caracter filozofic.

Cu toate că Jean Piaget este cunoscut în primul rînd ca psiholog, deoarece în mod direct toate cercetările lui aparțin domeniului psihologiei, totuși, în ansamblu cercetările sale sînt subordonate rezolvării unor probleme filozofice. Întreaga sa activitate de cercetare vizează stabilirea experimentală a soluției unor probleme-cheie de gnoseologie, și anume a genezei noțiunilor și a relației dintre experiment și noțiune, adică stabilirea relației exacte dintre planul senzorial și cel rațional al cunoașterii.

În ceea ce privește posibilitatea de a rezolva în mod univoc problemele litigioase ale gnoseologiei pe cale experimentală, ne exprimăm toate rezervele. Orientările de bază, idealiste ori materialiste, ale gnoseologiei sînt determinate social, experimentul însuși, care ar fi chemat să decidă univoc o problemă de gnoseologie, putînd fi interpretat de pe una ori de pe cealaltă dintre aceste două poziții filozofice fundamentale. Filozofia idealistă, antiștiințifică nu va putea dispărea deci pe baza vreunui experiment crucial, ci exclusiv pe baza desființării claselor exploatatoare interesate în menținerea ei. Lăsînd deci la o parte pretențiile exagerate și reducînd rolul experimentului în gnoseologie la justa lui valoare, trebuie să menționăm totuși importanța lui reală într-o serie de probleme. În primul rînd, pentru dezvoltarea și concretizarea teoriei materialiste a reflectării, cercetările experimentale atît din domeniul psihogenezei, cît și din alte domenii, sînt absolut indispensabile. Asupra acestui fapt insista încă Lenin în *Caietele filozofice*. Independent de felul cum sînt interpretate experimentele lui Piaget de către el însuși sau de către alții, și independent dacă semnificația lor poate sau nu să fie denaturată, aceste cercetări experimentale riguroase și ingenioase conduse cu perseverență timp de decenii constituie, după părerea noastră, un material valoros, care merită să fie prelucrat de pe poziții consecvent materialiste.

În al doilea rînd, chiar dacă nu poate exista un experiment crucial care să doboare dintr-o dată și în mod definitiv idealismul în general, ca orientare filozofică, totuși nu trebuie subapreciată, după părerea noastră, importanța unor experimente care contrazic în mod evident tezele de bază ale unor anumite școli filozofice idealiste contemporane. Tocmai acesta este cazul cu experiențele lui Jean Piaget, care contrazic unul dintre fundamentele neopozitivismului.

Teza fundamentală a neopozitivismului constă în postularea neîntemeiată a două serii de cunoștințe care ar fi completamente separate : pe de o parte, cunoștințele empirice, iar pe de altă parte cunoștințele logico-matematice ; primele ar fi anterioare și independente

de cele din urmă, care sînt considerate strict convenționale.

Separarea rigidă, absolută a planului senzorial de cel rațional, a judecăților analitice de cele sintetice — în terminologia neopozitivistă — constituie pilonul central al construcției neopozitiviste, deoarece din ea derivă concluziile convenționaliste ale acestei școli, negarea de către ea a teoriei reflectării. Într-adevăr, în cazul în care cunoașterea rațională n-ar deriva — într-o formă sau alta — din cunoașterea experimentală, ci s-ar constitui în afara ei și independent de ea, rațiunea n-ar putea fi în esența ei decît aprioric ori convențională. În acest caz, rațiunea ar putea da cadrele experimentării, ea ar putea ordona, organiza, sintetiza experiența, dar ea n-ar putea fi reflectorie față de real.

Dimpotrivă, demonstrarea oricărei filiații între cunoașterea rațională și cea experimentală dovedește — într-un fel sau altul — legătura cunoașterii raționale cu realitatea, deci falsitatea conceperii convenționale ori apriorice a rațiunii.

Teza separării rigide absolute a planului rațional al cunoașterii de cel senzorial constituie, așadar, o condiție *sine qua non* a concepției școlii neopozitiviste.

Jean Piaget, după o îndelungată muncă de cercetare experimentală, a ajuns la o concluzie *contrară* tezei fundamentale neopozitiviste. De ani de zile, institutul condus de Jean Piaget lucrează la verificarea ipotezei acestuia (ipoteză care este, de fapt, încoronarea unei munci experimentale de decenii), contrară celei neopozitiviste, ipoteză conform căreia: 1) achiziția cunoștințelor presupune o activitate de ordonare a datelor senzoriale care constituie izvorul cunoașterii logice și 2) structurile logice țin de coordonarea acțiunilor, fiind prezente în dobîndirea oricărei cunoștințe.

Demonstrarea legăturii dintre schemele logice și datele senzoriale ale percepției formează deci *ipso facto* demonstrarea falsității tezei fundamentale a neopozitivismului și, prin ea, a întregii construcții neopozitiviste.

O serie de articole, cărți, studii și chiar una dintre conferințele ținute de Piaget în țara noastră, despre care vom vorbi în cele ce urmează, reprezintă părți constitutive ale acestei demonstrații multilaterale căreia Piaget i-a dedicat toată activitatea sa științifică.

Or, importanța demonstrării experimentale a legăturii dintre planul senzorial și cel rațional al cunoașterii nu poate fi nicidecum subapreciată în lupta ideologică din etapa actuală.

Acestea sînt, după părerea noastră, punctele de vedere prin prisma cărora trebuie apreciate în primul rînd conferințele lui Piaget ținute la București.

Totodată însă interpretările lui Piaget privind propriile sale experiențe sînt susceptibile de o critică serioasă. Condus de concluziile propriilor sale cercetări, Piaget este el însuși un critic al sistemului neopozitivist. Dar în interpretarea rezultatelor sale, Piaget, nu rupe complet cu idealismul subiectiv chiar dacă el critică forma excesivă actuală a acestuia, neopozitivismul. În interpretările lui Piaget există o bună doză de subiectivism, care se manifestă în două idei principale, legate între ele: în hipostazierea acțiunii și, în consecință, în conceperea parțial constructivistă a rațiunii.

Acțiunea apare la Piaget ca un fel de „dat ultim", ea nu este dedusă din plasticitatea și reactivitatea materiei vii. În loc de legătură, de punte prin care continuitatea dintre obiect și reflectare ar putea fi întrezărită, activitatea apare la Piaget ca autonomă, fără rădăcini. În felul acesta, pornind de la acțiune, Piaget ajunge pe căi ocolite la o oarecare negare a experienței ca factor prim al cunoașterii. Hipostaziind acțiunea, Piaget atribuie o importanță excesivă momentului constructivist al rațiunii. Aceste idei fundamental greșite ale lui Piaget, deși nu au fost accentuate în mod deosebit, sînt implicate în conferința lui Piaget ținută în luna noiembrie 1961 la Institutul de psihologie al Academiei R.P.R.

Axîndu-se pe direcția principală a preocupărilor sale, Piaget discută și în cadrul acestei conferințe un aspect al legăturii dintre planul

senzorial și cel noțional al cunoașterii, și anume raportul dintre percepții și inteligență în procesul de formare a noțiunilor.

Cercetînd deci experimental relația dintre percepție și noțiune, Piaget distinge patru tipuri de situații diferite :

1. *Noțiunea și percepția evoluează divergent.* Experiențele făcute de Piaget arată că noțiunile „proiective" se dezvoltă divergent față de percepțiile „proiective". În evaluarea mărimii sau a lungimii unui obiect, deci în orice situație în care apar probleme de perspectivă, percepția cea mai bună apare în jurul vîrstei de 5 ani, deci înainte de formarea noțiunilor „proiective".

Este cunoscut că pentru percepția propriu-zisă, lungimea sau mărimea unui corp variază cu distanța dintre corp și observator. Această variație nu este însă percepută decît de copiii pînă la vîrsta de 5 ani. O dată cu formarea noțiunilor despre spațiu, lungimea sau mărimea corpului apar constante în percepție. În acest caz, percepția și noțiunea se dezvoltă, așadar, divergent ; percepția cea mai bună apare exclusiv înainte de formarea noțiunii, iar formarea noțiunii perturbă percepția.

Remarcăm în treacăt că, în principiu acest experiment, ca și multe altele de care s-a ocupat Piaget în cadrul acestei conferințe, nu constituie nicidecum noutăți din punct de vedere faptic ; psihologia cunoștea și interpreta de multă vreme transformările suferite de percepție sub influența noțiunilor. Piaget simplifică însă pînă la maximum aceste experiențe și le privește din punctul de vedere al experiențelor sale anterioare, în care el a constatat vîrsta la care apar diferite percepții și noțiuni, pentru a nu urmări prin ele decît o singură problemă : aceea a relației dintre planul senzorial și cel rațional al cunoașterii.

2. *Percepția și rațiunea se dezvoltă în interacțiune.* În prima situație analizată, percepția s-a format anterior noțiunii, evoluția lor fiind divergentă. Examinînd însă noțiuni și percepții care se formează în aceeași perioadă, Piaget constată că, în acest caz, noțiunea și percepția se dezvoltă în interacțiune, concomitent, prin dezvoltarea schemelor senzorio-motorii.

Noțiunea obiectului permanent — după cum a constatat Piaget în experiențe anterioare — se formează în preajma vîrstei de un an. Constanța percepției apare concomitent și în interacțiune cu formarea noțiunii obiectului permanent.

Trecînd, de exemplu, un obiect în dosul unui paravan, copilul nu are senzația că obiectul s-ar comprima (or, din punct de vedere strict perceptiv, aceasta este aparența), deoarece percepția și noțiunea, în acest caz, se dezvoltă concomitent.

În ceea ce privește această a doua situație, Piaget accentuează că, în acest caz, n-ar fi vorba de o *filiație directă* între noțiune și percepție, ci doar de o interacțiune a constanței formei cu permanența obiectului.

3. *Percepția prefigurează noțiunea.* În cea de-a treia situație, percepția prefigurează noțiunea, dar între ele nu există nici o contradicție. Piaget neagă totuși orice derivație directă a noțiunii din percepție. Criticîndu-l pe Michaud, care, pe baza teoriei aristotelice a abstracției susține că percepția construiește structuri, iar noțiunile iau naștere prin abstracții succesive pornind de la aceste percepții, Piaget arată că, în cazul prefigurației noțiunii de către percepție, există o diferență de timp în formarea lor, percepțiile constituindu-se mai devreme, iar noțiunile mai tîrziu. Evoluția, conchide Piaget, nu este nici în acest caz liniară, noțiunea fiind, de fapt, o construcție pe un plan superior față de percepție.

4. *Inteligența are o acțiune inversă asupra percepției.* În fine, cea de-a patra situație se caracterizează prin faptul că noțiunile, o dată constituite, re-acționează asupra percepției.

În concluzie, analizînd cele patru tipuri de situații, Piaget arată că : 1) nu putem vorbi de o filiație directă între noțiune și percepție și 2) percepția constituie totuși baza de plecare în formarea inteligenței.

Aceste concluzii, degajate de Piaget din analiza raportului dintre percepție și noțiune

n geneza lor, concordă perfect cu toate concluziile anterioare ale lui Piaget, concluzii care formează baza concepției sale filozofice.

În problema gnoseologică cea mai discutată în zilele noastre, și anume în problema cum apare rațiunea, independent de datele senzoriale, sau legată de acestea din urmă Piaget răspunde afirmînd existența unei legături între aceste două aspecte ale cunoașterii, negînd, în această privință, soluția subiectivistă.

În schimb, Piaget înclină spre subiectivism prin exagerarea semnificației faptului că între inteligență și percepție, între planul senzorial și cel rațional al cunoașterii nu există filiație *directă*.

Este evident că între cele două planuri ale cunoașterii nu există o filiație directă, în sensul că între ele apare o discontinuitate. Tocmai în explicarea problemei discontinuității, a saltului care desparte o calitate de altă calitate, noua calitate fiind pregătită de cea precedentă — care formează baza ei —, orice exagerare a unui moment în dauna celuilalt — a continuității în dauna discontinuității sau, invers, a discontinuității în dauna continuității — duce la concluzii false, rigide, metafizice într-un caz, idealiste, subiectiviste în cel de-al doilea caz. După părerea noastră, Piaget nu greșește cînd accentuează discontinuitatea dintre planul senzorial și cel rațional, arătînd că planul rațional constituie un nou aspect, superior celui senzorial. Greșeala lui Piaget constă însă în semnificația pe care o atribuie acestei discontinuități. Discontinuitatea marchează aici o altă formă de reflectare, o reflectare a obiectului mai esențială la nivelul rațional decît la nivelul senzorial. Piaget interpretează această discontinuitate ca pe o negare a reflectării obiectului (cu toate că Piaget nu întrebuințează termenul de reflectare — *C.D.*), construirea obiectului pe plan rațional fiind considerată de el în primul rînd ca un rezultat al activității subiectului. Pe plan rațional, în concepția lui Piaget obiectul nu este decît condiția exterioară care face posibilă desfășurarea activității creatoare a subiectului. În felul acesta însă, rațiunea nu este o reflectare a realității exterioare, ea nu are o structură determinată de cea a obiectului.

În interpretarea momentului discontinuității prin exagerarea importanței acestuia, Piaget ajunge la subiectivism. Așadar, subiectivismul lui Piaget derivă din accentuarea exagerată a momentelor de discontinuitate în cunoaștere și nu dintr-o poziție fundamental greșită, cum este cazul neopozitivismului.

Piaget aparține acelei categorii de savanți pe care, cu toate rezervele lor filozofice, cercetarea științifică îi apropie de pozițiile materialismului dialectic.

Clara Dan

NOTE DE LECTURĂ

Probleme ale noțiunii

Problema dezbătută de V.N.Sagatovski în articolul *Noțiunea ca element și formă a gîndirii logice*[1] nu este nouă nici în istoria logicii, nici în preocupările din ultimii ani ale logicienilor marxiști. Articolul lui V.N.Sagatovski prezintă însă interes prin modul oarecum nou în care abordează problema. El se preocupă pe rînd de caracterizarea funcțională a noțiunii și, *în lumina acesteia*, de caracterizarea ei formală, căutînd să găsească „anumite puncte de contact între analiza comprehensivă și cea formală a noțiunii" pe baza primatului celei dintîi. Autorul consideră din capul locului ca insuficientă definirea noțiunii numai ca formă a gîndirii, deoarece forma nu epuizează specificul ei, reclamînd ea însăși o explicație în lumina funcției deosebite pe care o îndeplinește acest element al gîndirii logice în procesul de cunoaștere a adevărului în cadrul practicii.

Specificul elementelor cunoașterii, diferitele lor funcții depind înainte de toate de două momente: de structura obiectivă, așazicînd ontologică, a lumii și a fiecărui obiect și de laturile obiectului asupra cărora activitatea practică îndreaptă cunoașterea. Complexitatea inepuizabilă a realității și caracterul discursiv al cunoașterii explică existența unor momente succesive calitativ diferite în procesul de reproducere a concretului real de către subiectul cunoscător.

O primă fixare a obiectelor în conștiință are loc cu ajutorul formelor senzoriale. Pe treapta logică, gîndirea fixează mai întîi, din ansamblul însușirilor obiectului, laturi sau stări oarecare și, descriindu-le cu ajutorul unor note desprinse anterior (predicatele), le ridică în sfera de valabilitate generală a gîndirii și limbajului. Această funcție a gîndirii cunoscătoare este îndeplinită de *judecată*. De la această simplă fixare a stărilor obiectului, gîndirea trece la separarea acelor însușiri care se caracterizează prin stabilitate, permițînd deci distingerea obiectului dat de toate celelalte. Funcția distingerii obiectului în procesul cunoașterii o îndeplinește *noțiunea*. Avînd această funcție, arată autorul, noțiunile țin de trei nivele deosebite ale procesului cunoașterii, corespunzînd îmbogățirii succesive a acestei funcții:

La primul nivel, noțiunea apare ca o sumă nedeterminată de note care disting obiectul în situația dată (sau într-o situație foarte asemănătoare ei), determinarea necesară distincției rezultînd din situația obiectului în cadrul practicii.

La al doilea nivel, noțiunea devine o sumă determinată, definită (un ansamblu) de note, un bilanț al cunoașterii de pînă atunci, efectuat printr-o selecție bazată pe comparație a unui număr de însușiri necesare și suficiente pentru deosebirea obiectului. Deo-

[1] „Filosofskie nauki", 1961, nr. 4.

camdată însă, esenţialitatea notelor desprinse este încă empirică, iar necesitatea lor este exterioară, întrucît nu i se cunoaşte vreun temei lăuntric. Aceste două nivele sau trepte pot fi, de aceea, reunite în rubrica comună a noţiunii *empirice*.

Noţiunea devine *teoretică*, devine o cunoştinţă despre esenţa obiectului de-abia pe a treia treaptă, cînd se cunoaşte structura internă a fenomenului, totalitatea notelor devine sistem, iar necesitatea şi esenţialitatea lor sînt demonstrate prin analiză teoretică.

Noţiunea nu este, aşadar, acelaşi lucru cu cunoaşterea (cu totalitatea cunoştinţelor), ci constituie doar un element al ei: atunci cînd cunoaşterea reflectă obiectul nu ca sistem, ci doar ca o totalitate de note, în conţinutul noţiunii vor intra notele desprinse empiric ca suficiente (sau esenţiale) pentru a deosebi obiectul din punctul de vedere al unei anumite activităţi practice. Iar dacă cunoştinţele se prezintă ca o teorie, conţinutul noţiunii este constituit din notele care reprezintă minimul necesar deducerii celorlalte note. „Cunoaşterea se dezvoltă prin schimbarea noţiunilor, fiecare noţiune fiind legată univoc cu obiectul său elementar (un grup fixat de note legate printr-o anumită relaţie) şi fiind, prin conţinutul său, strict finită şi determinată" (p. 83). „Cunoaşterea tinde spre sporirea numărului de note fixate, noţiunea, dimpotrivă, spre un minim de note, necesare şi suficiente pentru distingerea obiectului şi pentru a rezuma cunoştinţele despre el. După părerea noastră — rezumă autorul — noţiunea este definiţie şi nimic mai mult" (ibidem).

Forma logică a noţiunii nu se exprimă prin cuvînt, acesta neputînd oglindi structura ideii şi sensul lui concret din fiecare act de informaţie putînd să nu coincidă cu semnificaţia lui generală. Forma logică a noţiunii este definiţia, întrucît ea înfăţişează „structura acelui minim de note necesar şi suficient pentru distingerea obiectului de celelalte", ceea ce se exteriorizează şi în forma ei verbală; ea este funcţional identică cu noţiunea. Structura definiţiei diferă de cea a judecăţii obişnuite atît prin predicatul necesarmente compus (genul şi diferenţa specifică), cît şi prin faptul că elementele lui componente nu sînt reunite printr-un „şi" copulativ, ci prin conjuncţia „care" sau prin punerea verbului la participiu (accentuînd, aşadar, că nu este vorba de conjugarea a două note oarecare ci de o legătură specifică).

S-ar putea ca stabilirea de către Sagatovski a celor trei trepte ale noţiunii să nu fie cu totul precisă şi suficient întemeiată, întrucît autorul nu urmăreşte şi evoluţia respectivă a judecăţii prin care se constitue noţiunea şi nu aminteşte nimic de raţionament ca moment în constituirea noţiunii denumită de el teoretică, dar concluzia principală a autorului o considerăm justă. Ea înlătură acea viziune pur formală care se mulţumeşte să definească noţiunea ca cunoaştere a esenţei (iar judecata ca raport între două noţiuni care coincid parţial) şi în care dispare cu desăvîrşire *procesul* cunoaşterii şi bogăţia lui. Întrucît însă funcţia determină forma, structura, este evidentă necesitatea analizei comprehensive a cunoaşterii logice chiar şi pentru aprofundarea analizei ei formale.

D. S.

Locul practicii în filozofia lui F. Bacon

Această problemă originală şi actuală constituie obiectul articolului *Corelaţia dintre practică şi teorie în filozofia lui Francis Bacon*, publicat în revista „Filosofskie nauki", nr. 4 din 1961, sub semnătura lui V.F. Asmus.

Autorul subliniază, pe drept cuvînt, că „teza corelaţiei dintre practică şi teorie constituie ideea centrală şi conducătoare a doctrinei lui Bacon despre ştiinţă. Această idee şi-a pus amprente asupra unui şir de alte idei fundamentale ale lui Bacon: concepţia lui despre metodă, modul cum a înţeles experienţa, modul cum a înţeles raportul dintre empiric şi raţional în cunoaştere, doctrina «formelor»".

În concepția lui Bacon, practica este mai întîi *scopul* cunoașterii, știința avînd menirea să extindă stăpînirea omului asupra naturii, puterea lui sau, cum spunea filozoful, „să aducă foloase și să fie aplicată la nevoile vieții". De aici urmează în mod firesc demascarea și respingerea pseudoștiinței sterile a scolasticii și preconizarea științei naturale, fizice, ceea ce ne conduce îndată la problema metodei în știință și de aici la întreg ansamblul de probleme filozofice pe care le ridică teoria științei. Dezvoltarea consecventă a acestor idei pune totodată problema practicii „ca *condiție, chezășie și criteriu* al adevărului".

Condiția dobîndirii adevărului obiectiv este raportarea *practică, activă* a cercetătorului la realitate, depășirea simplei contemplări pasive și intervenția directă în mersul naturii cu ajutorul instrumentelor (I,98)[1], „cea mai atentă disecție și anatomie a lumii". Obiectivitatea și profunzimea adevărurilor științei determină în ultimă instanță utilitatea lor, sfera lor de aplicabilitate practică, eficiența lor. Succesele practice, invențiile reprezintă, la rîndul lor, criteriul cel mai sigur al adevărului cunoștințelor, căci, „dintre toate semnele, nici unul nu este mai sigur sau mai important ca acela scos din roadele obținute" (I,73), iar „ceea ce în practică este cel mai folositor, în cunoaștere este cel mai adevărat" (II,4).

Pragmatismul contemporan încearcă să denatureze sensul acestor aforisme ale materialistului englez, atribuindu-i pe nedrept o înțelegere îngust utilitară, pragmatică a naturii adevărului științific, în sensul subiectivist că adevărul este creat de aplicarea practică. Aducînd numeroase extrase dintr-o serie de opere cunoscute ale filozofului (*Noul Organon, Despre însemnătatea și înaintarea științelor, Noua Atlantidă* etc.), V.F.Asmus dovedește netemeinicia unor asemenea afirmații. Bacon a insistat în multe locuri asupra distincției care trebuie făcută între cercetarea *teoretică* a cauzelor și obținerea *practică* a unor efecte după ce cauzele au fost cunoscute. Sarcina practicii, care primează ca importanță, nu poate fi rezolvată decît cu condiția ca acțiunea îndreptată spre un scop practic să se întemeieze pe o teorie adevărată — aceasta este ideea materialistului și deterministului Bacon: „...Omul... își înfăptuiește intențiile în măsura în care știe să facă descoperiri în ordinea naturii, atît prin observație cît și prin muncă, el nu știe și nu poate nimic mai mult, căci nu este forță care să poată slăbi sau sfărîma lanțul cauzelor; căci natura este învinsă numai de acela care i se supune; ...iar dacă nu obținem rezultatul dorit, este pentru că nu am cunoscut cauzele", iar în alt loc: „Căci noi clădim în intelectul omenesc un model adevărat al lumii, așa cum este el de fapt...". Că practica însăși constituie un mijloc eficace de biruire a subiectivității adevărului, de îndreptare și aprofundare a cunoștințelor, de înlăturare a „idolilor", este incontestabil, dar această idee nu are nimic comun cu aberațiile pragmatismului.

Pe de altă parte, sensul și valoarea practică a științei în concepția lui Bacon nu fac din el un empirist îngust nici în problema specială a metodei, nici, în genere, în gnoseologie. El a atras adeseori atenția asupra distincției ce trebuie făcută între experiențele „fructuoase", de utilitate practică nemijlocită, și cele „luminoase", care, fără a aduce vreun folos momentan palpabil, aprofundează cunoașterea, o ridică la nivelul generalității, amplificînd implicit sfera aplicației virtuale a adevărului. Bacon a depășit înțelegerea îngust empirică a metodei ca mișcare unilaterală, neluminată de teorie, de la practică la practică sau de la experiențe la experiențe, arată Asmus. El a înțeles însemnătatea ridicării cunoașterii de la intuiția sensibilă la teorie, la gîndirea abstractă (la principii, la „forme") și de aici din nou la practică. Experiențele luminoase sînt aidoma semințelor. Puternice prin posibilitățile lor, ele „nu sînt de vreun folos decît în dezvoltarea lor" (I, 121). Recolta practică a științei trebuie strînsă la timpul potrivit.

[1] Citatele sînt reproduse după Francis Bacon, *Noul Organon*, Ed. Acad., R.P.R., 1957.

În concepția lui Bacon, datele simțurilor sînt insuficiente pentru cunoașterea adevărului. De la ele trebuie să se treacă la cunoașterea cauzelor și axiomelor. Bacon înțelege știința ca aplicare a operațiilor și metodelor raționale ale gîndirii la datele senzoriale ale experienței, arată Asmus. „Bacon a văzut în unitatea dintre facultatea empirică și cea rațională una din condițiile cele mai importante ale corelației dintre practică și teorie în știință, corelație pe care el a descoperit-o, care pentru vremea lui a fost nouă și care a fost înțeleasă deplin de-abia în epoca noastră".

Asmus atrage atenția și asupra limitelor învățăturii baconiene despre raportul dintre știință și practică. Materialistul englez nu s-a ridicat nici pe departe pînă la noțiunea pe deplin științifică a practicii, aceasta fiind elaborată pentru prima dată de clasicii marxism-leninismului. Îngustimea noțiunii de practică la Bacon constă în faptul că e redusă aproape numai la experiența științifică și la invenția mecanică, precum și în faptul că nu a extins-o și la științele sociale.

Articolul pe care l-am prezentat este valoros pentru multilateralitatea și caracterul sistematic al analizei problemei propuse, precum și prin judicioasa selecție a materialului din numeroase scrieri ale marelui materialist englez.

D. S.

Critica unei denaturări a conceptului de ideologie

Unul dintre obiectivele importante ale atacurilor înverșunate ale ideologilor burghezi împotriva marxismului îl constituie denaturarea conceptului de ideologie. Apologeții capitalismului depun eforturi susținute pentru a discredita importanța ideologiei denaturîndu-i conținutul, mistificînd originea și funcția sa socială, semănînd confuzii în ceea ce privește delimitarea sferei sale. Referindu-se la ideologia marxist-leninistă, ei îi neagă caracterul științific militant, o rup de cunoașterea rațională și o opun acesteia, reducînd-o la „mit", „rutină", „mijloc emoțional de constrîngere totalitară" etc., sprijinindu-se teoretic pe teza neștiințifică și reacționară a discrepanței dintre filozofie, știință și politică.

Critica de pe pozițiile burgheze reactionare a noțiunii de ideologie se face cînd direct, în lucrări speciale dedicate acestui subiect, cînd indirect, prin aluzii, „subtilități" de analiză și inferențe tangențiale. Din ultima categorie face parte și articolul lui Joseph Vialatoux, *Doctrines et écoles, mentalités et mythes*, publicat în revista de orientare catolică „Chronique sociale de France", nr. 3, din iunie 1961.

Fiind silit de evidența faptelor să recunoască importanța ideologiilor în istorie, autorul își propune să clarifice „semnificația lor complexă și confuză" (!?), prin analiza termenilor doctrină, școală, mentalitate, mit. Abordînd analiza termenului de doctrină, Vialatoux îl deosebește de cel de teorie științifică. În timp ce doctrina, identică cu sistemul filozofic, este definită ca un „sistem intelectual elaborat de o gîndire reflexivă", care are drept obiect „obiectele-subiecte", adică oamenii, și presupune existența și crearea *valorilor*, teoria științifică este produsul gîndirii care cunoaște și construiește obiectele și presupune analiza *fenomenelor*. Scopul teoriei științifice este „să unifice un număr cît mai mare posibil de fenomene sub un număr cît mai mic posibil de legi". Pînă aici analiza nu păcătuiește printr-o interpretare idealistă explicită. Efortul creator al rațiunii umane, tinde, într-adevăr, spre unificarea multiplicității într-o unitate exprimată categorial, sub formă de lege sau axiomatizat. În gnoseologia marxistă, ridicarea de la concret la abstract este completată cu ridicarea de la abstract la concret și presupune cu necesitate teoria reflectării. În opoziție cu acest punct de vedere, autorul articolului consideră că „Teoriile fizice sînt ipoteze verificate; și ele sînt verificate *în măsura* în care faptele constatabile și observabile se arată deductibile; dimpotrivă, ele sînt infirmate

din momentul în care apar fapte care nu se mai lasă deduse". Este clar redată o concepție idealist-constructivistă, care acordă rațiunii — ruptă de realitate și ipostaziată — drepturi absolute în stabilirea ipotezelor și desfășurarea demonstrației noționale, în crearea unei teorii științifice și verificarea adevărului ei. Autorul opune filozofia științei, trăgînd o linie de demarcație rigidă între „cauzalitatea prin libertate", care presupune existența valorilor, și determinismul fenomenelor lumii. În acest fel, filozofia este redusă în concepția sa la o speculație constructivistă ruptă de realitate, care vizează nu întreaga existență, ci numai omul ca ființă izolată de mediul său natural.

Trecînd la definiția mentalității, Vialatoux își exprimă cu claritate poziția idealistă și reacționară. Pentru el mentalitatea este un complex psihic (psihicul fiind luat în sens psihanalist) obscur și confuz, inconștient sau subconștient, care generează comportamente instinctive, spontane. Fiind „implîntată" în ereditate, temperament, caracter, clasă, rasă etc., mentalitatea nu se degajează de mediu, adică nu-l stăpînește printr-o activitate liberă conștientă, ci se manifestă printr-o serie de automatisme, ca expresie a imaginilor și ideilor confuze și a unei voințe instinctive, oarbe. În realitate, mentalitatea este identică cu ceea ce se înțelege în ideologia marxistă prin conștiință comună. Or, fiind conștiința masei de oameni care ia naștere în viața lor de fiecare zi, conștiința comună cuprinde concepțiile lor despre lume, normele morale, valorile estetice etc. A reduce conștiința comună la un complex psihic inconștient, activitatea masei la automatisme, înseamnă a nega producătorilor nemijlociți facultatea de gîndire și voință, muncii caracterul ei rațional și moral, practicii sociale finalitatea conștientă, iar maselor de oameni ai muncii calitatea de factor activ conștient, creator și transformator al mediului natural și social. De altfel, în însăși expunerea autorului există o contradicție de fond : dacă mentalitatea este un complex *inconștient*, nu presupune *deliberare*, *decizie* și *alegere*, atunci pe ce bază se efectuează și ce rost mai are acțiunea de influențare sau chiar de formare, cum se exprimă autorul, a mentalității individuale sau colective prin presă, radio, televiziune, cinematograf etc. ?

Caracterul vădit dușmănos al poziției lui J. Vialatoux iese pe deplin în evidență abia atunci cînd atinge problema ideologiei. Redăm esența punctului său de vedere : „O doctrină care se închide — susține autorul — este o doctrină care se corupe și o școală care se închide degenerează. Dintr-o doctrină autentică ea se degradează în propria sa caricatură pe care o numim azi «ideologie»." În primul rînd, este denaturat, schematizat și degradat conținutul noțiunii de ideologie : ideologia nu se reduce numai la filozofie, și cu atît mai puțin la un sistem filozofic, nu este „caricatura" unui sistem filozofic, ci totalitatea concepțiilor care reflectă realitatea și în special relațiile sociale, sub toate aspectele — politic, juridic, etic, estetic etc. — de pe pozițiile unei anumite clase, avînd un rol de seamă în formularea și rezolvarea sarcinilor istorice care stau în fața clasei respective. În ceea ce privește caracterul deschis sau închis al unei ideologii, criteriul de apreciere nu poate fi decît cel al dezvoltării sale în raport cu dezvoltarea cunoașterii legității sociale și, în al doilea rînd, cel al partinității. Ideologia unei clase progresiste nu poate fi decît „deschisă", cu fața spre viitor, mereu mai bogată în date privind cunoașterea legilor dezvoltării realității și a mijloacelor de înfăptuire a progresului social. Ideologia unei clase reacționare, exprimînd interesele acesteia, este o ideologie „închisă", opusă dezvoltării corespunzătoare progresului cunoașterii procesului social. Din punctul de vedere al posibilităților de dezvoltare a ideologiilor, există deci ideologii deschise și închise. Dacă ne referim însă la caracterul necesar partinic al unei ideologii, așa cum pare că face autorul articolului fără s-o declare deschis, atunci trebuie să subliniem că fiecare ideologie este „închisă", în măsura în care exprimă cu consecvență interesele unei anumite clase, închizîndu-și porțile în fața încer-

cărilor de a se introduce elemente străine esenței și obiectivelor sale. În cazul ideologiei clasei muncitoare, caracterul său consecvent partinic, puritatea sa neabătută, vigilența față de orice imixtiuni străine, departe de a atribui calificativului „închis" un sens peiorativ, îi conferă o notă profund pozitivă. Cele spuse de J. Vialatoux despre ideologie în general exprimă caracterul ideologiei burgheze reacționare, „închisă" în ceea ce privește receptivitatea sa față de nou, cu o funcție socială menită să înlocuiască educația cu dresajul, gîndirea cu automatismul, colectivul de oameni cu o turmă gregară, o masă dezumanizată.

Dimpotrivă, ideologia marxistă constituie un factor hotărîtor în educația omului nou, cea mai mare valoare creată de orînduirea socialistă, în care se îmbină tot mai mult, în mod armonios, așa cum subliniază Programul P.C.U.S., bogăția spirituală, puritatea morală și perfecțiunea fizică.

Sarcina filozofilor marxiști este aceea de a demasca caracterul dușmănos al calomniilor anticomuniste, de a combate necruțător ideologia burgheză neștiințifică și antiumană, opunîndu-i cea mai umană ideologie, ideologia științifică a comunismului.

L. M.

Etica și cultura

Sub acest titlu a apărut un studiu semnat de Miguel Bueno, în nr. 2 din 1961 al revistei mexicane „Quadernos americanos".

Autorul își propune să analizeze relația dintre etică și cultură, pornind de la premisa că „toate actele culturale sînt acte conștiente și toate actele conștiente sînt acte morale, luate într-un sens pozitiv sau negativ, ca realizare bună sau rea...". Această premisă este suficientă pentru înțelegerea concepției autorului asupra naturii și conținutului eticii. Spre deosebire de pozitiviștii logici, de exemplu, care neagă eticii orice valoare cognitivă — deci și caracterul de știință — „reducînd-o la o atitudine pur emoțională față de realitate. Miguel Bueno, subliniind legătura necesară dintre elementul conștient și cel moral în acțiunile omului, se opune implicit soluționării idealist-subiectiviste a acestei probleme.

Din demonstrația logică care urmează putem deduce înțelesul pe care autorul îl acordă ideii după care „toate actele conștiente sînt acte morale" : actele conștiente sînt morale, întrucît orice act conștient presupune și este pasibil de o judecată de valoare. Acest punct de vedere, deși nu este exprimat explicit, se deduce mai ales din distincția pe care autorul o face între cultură, care este realizarea valorilor, și contracultură ca realizare a contravalorilor prin acte „... a căror finalitate se depărtează de ceea ce stabilesc principiile etice și nu duc la progresul umanității, fapt ce constituie funcția valorilor autentice, ci la regresul și distrugerea sa". Citatul dat exprimă considerarea umanistă a funcției valorilor și cuprinde, pe lîngă altele, o implicație deosebit de valoroasă : necesitatea de a defini valoarea în raport cu progresul social.

O altă idee teoretică implicată este ideea identității dintre adevăr și bine : ceea ce corespunde cerințelor progresului este bine și în același timp este adevărat, pentru că reflectă o legitate obiectivă. Această identitate stă la baza afirmației autorului : „Orice operă culturală trebuie să fie bună și orice act bun este o realizare culturală ; în această similitudine se exprimă relația dintre etică și cultură", concordanța cu progresul umanității fiind criteriul subînțeles al binelui. Bueno se oprește aici, fără să ajungă la înălțimea concepției marxiste care introduce cu obligativitate criteriul de clasă în analiza raporturilor etice și definiția binelui. Făcînd abstracție de criteriul de clasă, autorul lasă neexplicat criteriul esențial pe care îl reclamă, acela al progresului, o dată ce nu poate fi concepută dezvoltarea istorică a omenirii fără lupta revoluționară a unei anumite clase, interesată la un moment istoric dat în realizarea progresului social.

Valoroasă apare definiția dată de Bueno termenului de contracultură, dacă o raportăm la sensul pe care îl capătă acest termen în sociologia burgheză reacționară. Lucrările sociologice americane folosesc extensiv conceptul de subcultură și contracultură, în special în analiza unor probleme cum ar fi problema delincvenței adolescenților, problema diferențelor regionale și de clasă, a sectelor religioase, a păturilor profesionale etc. Într-un articol intitulat *Contraculture and Subculture*, apărut în „American Sociological Review" (vol. 25, nr. 5/1960), J. Milton Yinger deosebește trei sensuri principale ale termenului de subcultură, și anume: 1) subcultura luată în sensul de precultură; 2) ca fiind cultura unui subgrup; 3) sau cultura unui subgrup ale cărei valori intră în conflict cu valorile culturii întregii societăți. Pentru acest ultim sens, autorul articolului propune termenul de contracultură. Pe aceeași linie se situează și Laswell și Doroty Blumenstock, care, în *World Revolutionary Propaganda* (New York, 1939) vorbesc de valorile inverse, cum ar fi „arma propagandei revoluționare", și de contramoravurile manifestate în această propagandă. În distincția pe care o fac între cultură și contracultură, valori și contravalori sau valori inverse, sociologii americani citați folosesc noțiunea de conflict ca element esențial, considerînd drept criteriu de apreciere și delimitare nu concordanța cu progresul social, ci concordanța valorilor cuprinse în cultura unui subgrup cu valorile culturii oficiale. Această concepție reprezintă, de fapt, recunoașterea contradicției dintre cele două culturi existente în sînul fiecărei societăți bazate pe exploatare — cultura dominantă reacționară și cultura masei exploatate — fundamental opuse ca esență și funcție socială. În analizele și aprecierile lor, ideologii burghezi reacționari inversează valorile: cultura progresistă devine, privită prin prisma intereselor lor de clasă, contracultură, iar cultura dominantă, reacționară, cultură. Meritul lui M. Bueno este acela de a se situa pe o poziție progresistă în interpretarea termenului de contracultură.

Poziția sa teoretică îi permite lui Bueno o rezolvare justă a problemelor legate de cercetarea etică și de înțelegerea scopurilor sale. Problema legăturii dintre etică și cultură a fost abordată de autor cu scopul de a combate orice încercare de a întrona „o etică speculativă, al cărei defect nu va fi... acela de a se apropia de lumea ideilor, ci acela de a se separa de lumea reală..." Concluzia nemijlocită care se desprinde de aici este cerința unei atitudini critice și active față de viață și societate: „Ceea ce trebuie să i se ceară în acest moment fiecărui om, este un criteriu fundamentat de judecare a vieții proprii și a altuia, pentru a califica întemeiat situația dominantă și a lua atitudine în fața ei; este necesar să se înțeleagă rolul pe care fiecare trebuie să-l îndeplinească în societate și să accepte responsabilitatea ce-i revine ca ființă rațională, ca entitate istorică...".

Trecînd în revistă părțile pozitive esențiale ale articolului lui M. Bueno, nu putem neglija și unele laturi negative. Astfel, trebuie subliniat obiectivismul manifestat de autor mai ales în prezentarea istorică a curentelor etice (eticismul, voluntarismul, umanismul), precum și misticismul prezent în special în referirile la raportul dintre etica modernă și religie. Abordînd această problemă, autorul consideră că „dezbaterea liberă a sensului valorii de bine și a formelor ei de realizare, combaterea conceptelor dogmatice ale religiei oficiale marchează un progres sensibil în autonomia și independența omului". Dar el continuă: „Aceasta nu înseamnă că filozofia sau etica se declară împotriva religiei adevărate sau, mai bine zis, împotriva sentimentului religios individual, care este credința intimă în Dumnezeu și în nemurirea sufletului; el se îndreaptă împotriva aspectelor negative ale religiei, pentru a o reconstrui în sensul moralei și al rațiunii".

Autorul ignorează în aprecierile sale asupra filozofiei și eticii în general și asupra atitudinii lor față de religie caracterul ateist, consecvent militant al filozofiei și eticii marxiste. Deși nu-și declară deschis propria

atitudine, analiza obiectivistă pe care o face ne îndreptăţeşte să considerăm remarca redată în citatul de mai sus ca exprimînd propria sa poziţie : o poziţie de compromis, care lasă neatinsă esenţa reacţionară a religiei.

Ceea ce trebuie subliniat însă în primul rînd în articolul lui M. Bueno este perspectiva deschisă asupra cercetării etice. Preconizarea legăturii cu viaţa, a valorilor eticii cu concepţiile ştiinţifice etc., reflectă esenţa pozitivă a lucrării sale, situîndu-o în rîndul lucrărilor care merită să fie menţionate.

L. M.

NOTE BIBLIOGRAFICE

Некоторые вопросы организационно-партийной работы в современных условиях (Cîteva probleme ale muncii organizatorice de partid în condiţiile contemporane), Издательство ВПШ и АОН при ЦК КПСС, Москва, 1961, 447 p.

Autorii culegerii fac o succintă analiză a celor mai importante probleme legate de documentele istorice ale Congreselor al XX-lea şi al XXI-lea ale P.C.U.S., şi a hotărîrilor plenarelor ulterioare. Se arată că sarcinile principale ale perioadei de construire a comunismului sînt legate de crearea bazei sale tehnice-materiale, de crearea relaţiilor sociale comuniste şi de formarea omului de tip nou al societăţii comuniste.

Volumul însumează următoarele studii :

V. N. Molceanov, Activitatea P.C.U.S. *pentru întărirea rolului organizatoric al* statului socialist în construcţia economică în etapa actuală ;

A. V. Samosudov, Comisiile controlului de partid în întreprinderile industriale — mijloc principal în lupta pentru septenal ;

S. N. Mostovoi, Activitatea organizaţiilor de partid pentru educaţia comunistă a muncitorilor în lupta pentru progresul tehnic ;

V. D. Ţhovrebov, Activitatea partidului comunist din Gruzia pentru însuşirea politicii leniniste naţionale în construcţia economică sovietică (1956—1959) ;

V. M. Cernova. Activitatea organizaţiei de partid din Kazahstan pentru îmbunătăţirea muncii Consiliului de deputaţi ai muncitorilor şi întărirea legăturilor cu masele (1956—1959) ;

A. A. Levskii, Activitatea organizaţiei de partid din Moscova pentru îndeplinirea hotărîrilor Congresului al XX-lea al P.C.U.S în domeniul îmbunătăţirii condiţiilor de locuit ale muncitorilor ;

A. P. Petrov, Propaganda marxist-leninistă în reţeaua învăţămîntului politic din Moscova, pe baza hotărîrii Congresului al XX-lea al P.C.U.S.

Traducînd în viaţă hotărîrile congreselor şi plenarelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, organizaţiile locale de partid au acumulat o experienţă bogată şi variată pentru educarea muncitorilor în spiritul atitudinii comuniste faţă de muncă, pentru îndeplinirea programului de construire a comunismului.

Ш. И.ГАЛЕНИН, *Дидактический принцип сознательности* (Principiul didactic al conştiinciozităţii), Издательство Академии Педагогических Наук РСФСР, Москва, 1961, 122 p.

Cartea analizează una dintre problemele fundamentale ale pedagogiei, problema conştiinciozităţii, care are o deosebită importanţă teoretică şi practică.

Autorul îşi îndreaptă atenţia îndeosebi asupra aspectelor legate de aplicarea legii adoptate de statul sovietic „Despre întărirea legăturii şcolii cu viaţa şi despre dezvoltarea continuă a sistemului de învăţămînt popular

în U.R.S.S." Avînd la bază un bogat material documentar, acumulat în decursul mai multor ani, lucrarea analizează o serie de probleme care pînă în prezent nu au servit ca obiect al unor lucrări speciale şi nu au fost încă dezbătute în literatura contemporană, cum sînt principiul conştiinciozităţii, înţelegerea şi fundamentarea sa, educarea gîndiiri şi formarea concepţiei despre lume a elevilor în procesul însuşirii conştiente a cunoştinţelor, principiul conştiinciozităţii şi îmbinarea lui cu alte principii didactice, însuşirea principiului conştiinciozităţii în verigile principale ale lecţiei, metoda lecţiei şi pregătirii elevilor în efectuarea conştientă a temelor de acasă.

Autorul menţionează că lucrarea abordează problemele conştiinciozităţii îndeosebi pentru clasele V—VIII, în ceea ce priveşte celelalte clase fiind necesară o cercetare suplimentară.

Cartea serveşte ca un îndreptar profesorilor din învăţămîntul mediu şi superior, aspiranţilor, oamenilor de ştiinţă din domeniul pedagogiei, metodicii, psihologiei, pentru conducătorii învăţămîntului popular, directorii de şcoală şi învăţătorii.

Германский империализм и вторая мировая война (Imperialismul german şi cel de-al doilea război mondial), Издательство иностранной литературы, Москва, 1961, 550 p.

Volumul constituie o culegere de materiale ale conferinţei ştiinţifice a Comisiei istoricilor din U.R.S.S. şi R.D.G., conferinţă ţinută la Berlin între 14 şi 19 decembrie 1959, avînd ca temă „Imperialismul german şi cel de-al doilea război mondial".

Cele patru secţii ale conferinţei au dezbătut următoarele probleme :

1 Pregătirea celui de-al doilea război mondial de către imperialismul german ;

2 Imperialismul german în timpul celui de-al doilea război mondial şi înfrîngerea sa militară, economică şi moral-politică ;

3 Politica internă şi de ocupaţie a imperialismului german şi problemele mişcării antifasciste de rezistenţă în Germania şi pe teritoriile temporar ocupate de armatele sale ;

4 Rezultatele şi urmările nimicirii imperialismului german în cel de-al doilea război mondial.

Materialele conferinţei istoricilor din Berlin fac o analiză profundă a politicii agresive aventuriste a fascismului german, care a dus Germania hitleristă la o înfrîngere totală şi previn totodată cercurile revanşarde ale Germaniei apusene asupra caracterului aventurist şi periculos pentru poporul german al încercărilor lor sortite eşecului de a „reedita războiul", de data aceasta sub steagul agresiv al blocului atlantic. Se evidenţiază rolul poporului muncitor în lupta de eliberare, antifascistă, în timpul celui de-al doilea război mondial.

С. И. СДОБНОВ, *Две формы социалистической собственности и пути их сближения* (Cele două forme ale proprietăţii socialiste şi calea apropierii lor), Издательство социально-экономической литературы, Москва, 1961, 273 p.

Lucrarea analizează particularităţile apariţiei proprietăţii socialiste, unitatea şi deosebirea dintre cele două forme ale proprietăţii socialiste, rolul ei în dezvoltarea producţiei şi a îmbunătăţirii condiţiilor materiale ale poporului. Un loc de frunte îl ocupă în carte analiza teoretică a dezvoltării proprietăţii socialiste în perioada construcţiei desfăşurate a comunismului, apropierea proprietăţii cooperatist-colhoznice de proprietatea întregului popor şi crearea proprietăţii comuniste unice. Autorul acordă o atenţie deosebită problemelor legate de crearea condiţiilor pentru completa satisfacere a necesităţilor materiale şi spirituale ale poporului sovietic, pentru însuşirea principiilor comuniste, lichidarea deosebirilor existente între oraş şi sat şi dezvoltarea formelor obşteşti de conducere a economiei naţionale. Legat de aceste pro-

bleme, autorul combate falsele afirmaţii ale economiştilor burghezi care se străduiesc în fel şi chip să denatureze esenţa şi natura proprietăţii, susţinînd că, chipurile nu ar exista decît o singură formă de proprietate, şi anume cea capitalistă.

Materialul lucrării este structurat de autor în cinci capitole mari :

I. Apariţia şi esenţa proprietăţii socialiste ; II. Cele două forme ale proprietăţii socialiste în U.R.S.S., asemănarea şi deosebirea dintre ele ; III. Rolul proprietăţii socialiste în dezvoltarea economiei naţionale ; IV. Dezvoltarea proprietăţii socialiste în perioada construirii desfăşurate a comunismului ; V. Trecerea la o proprietate comunistă unică şi perfecţionarea relaţiilor de producţie.

Некоторые проблемы теории и практики строительства коммунизма, (Unele probleme ale teoriei şi practicii construirii comunismului), Военное издательство Министерства обороны Союза ССР, Москва, 1961, 317 p.

Cartea reprezintă o culegere de articole care analizează problemele principale ale teoriei şi practicii de construire a socialismului şi comunismului în U.R.S.S. şi în celelalte ţări ale lagărului socialist mondial. Autorii analizează de asemenea procesul creşterii forţelor socialismului, unitatea şi cimentarea lor în lupta pentru victoria deplină a comunismului, pentru combaterea şi zădărnicirea politicii imperialiste de declanşare a unui nou război mondial.

Printre principalele probleme analizate în culegere, menţionăm :

B. Ponomarev, Programul de luptă al mişcării comuniste mondiale ; N. Lomakin, Partidul lui Lenin ; G. Sitarev, Partidul şi construirea comunismului ; P. Fedoseev, Revoluţia socialistă şi problemele sociale ale secolului al XX-lea ; A. Paşkov, V. I. Lenin despre problemele economice de bază ale construirii socialismului şi comunismului ; A. Notkin, Programul leninist de construire a bazei tehnice-materiale a comunismului ; A. Apzumanean, Despre caracterul epocii contemporane ; I. Oleinic, Înlăturarea treptată a deosebirilor istoriceşte acumulate în nivelul dezvoltării economice a ţărilor socialiste ; G. Scorov, Leninismul şi mişcarea de eliberare naţională în zilele noastre ; I. Lemin : Cu privire la contradicţiile dintre ţările capitaliste în etapa contemporană.

Марксизм-ленинизм о войне и армии (Marxism-leninismul despre război şi armată), Военное издательство Министерства обороны Союза ССР, Москва, 1961, 390 p.

În lucrare se face o expunere sistematică a învăţăturii marxist-leniniste despre război şi armată, în strînsă legătură cu problemele fundamentale ale contemporaneităţii.

Cele 7 capitole ale cărţii tratează următoarele probleme :

I. Esenţa războaielor şi cauzele lor ;
II. Caracterul războaielor în epoca contemporană ;
III. Războiul în apărarea patriei socialiste. Rolul maselor populare în determinarea războiului şi păcii în condiţiile contemporane ;
IV. Natura socialistă şi destinaţia armatei ;
V. Bazele economice şi social-politice ale forţelor militare de stat ;
VI. Legităţile şi puterea de luptă a forţelor armate care determină mersul şi rezultatul acţiunii militare.

В. МШВЕНИЕРАДЗЕ, *Основные течения современной буржуазной философии* (Curentele de bază ale filozofiei burgheze contemporane), Государственное издательство политической литературы УССР, Киев, 1961.

După ce scoate în evidenţă trăsăturile generale ale filozofiei burgheze contemporane (anticomunism, renunţare la tradiţiile mate-

rialiste din trecut, idealism, iraţionalism, agnosticism, misticism etc.), autorul supune unei temeinice analize critice următoarele curente : tomismul contemporan (neoscolastica), personalismul, neopozitivismul şi filozofia semantică, existenţialismul şi pragmatismul.

Pe baza unui material faptic bine selectat, cartea arată în mod convingător că criza gîndirii filozofice burgheze, care a început încă de pe la mijlocul secolului trecut, nu numai că n-a încetat în perioada actuală, ci s-a şi adîncit.

Cauzele principale ale decăderii filozofiei burgheze contemporane trebuie căutate, conchide autorul, în agravarea crizei generale a capitalismului, în ascuţirea extremă a tuturor contradicţiilor imperialismului contemporan, în schimbarea raportului de forţe în favoarea socialismului, în succesele luptei popoarelor pentru democraţie, eliberare naţională şi socialism.

Философские науки

Revista „Философские науки" — organ al Ministerului Învăţămîntului Superior şi Învăţămîntului Mediu Special al U.R.S.S. — publică rezultatele cercetărilor ştiinţifice din domeniul filozofiei, efectuate în instituţiile de învăţămînt superior.

În 1962 vor fi publicate în revistă referate şi articole care analizează, în lumina materialelor Congresului al XXII-lea al P.C.U.S. şi a noului Program al partidului, cele mai importante probleme filozofice ale comunismului ştiinţific: legile transformării socialismului în comunism, căile de creare a bazei tehnice-materiale a comunismului, procesul ştergerii deosebirilor dintre oraş şi sat, dintre munca intelectuală şi munca fizică, procesul transformării statului socialist al întregului popor în autoadministrare comunistă a societăţii, apropierea naţiunilor, dezvoltarea multilaterală a personalităţii şi îmbogăţirea ei spirituală etc.

Se vor oferi cititorului articole consacrate problemelor actuale ale materialismului dialectic şi istoric, ale logicii, eticii, esteticii şi teoriei ateismului ştiinţific. Vor fi tratate probleme privind apariţia şi dezvoltarea normelor moralei şi dreptăţii, ale codului moral al constructorilor comunismului.

În revistă se publică sistematic rezultatele cercetărilor sociologice concrete şi articole asupra metodicii acestora.

În paginile revistei sînt prezentate problemele dezvoltării gîndirii filozofice în celelalte ţări, lupta marxism-leninismului împotriva ideologiei imperialismului şi îndeosebi împotriva diferitelor curente ale filozofiei şi sociologiei burgheze contemporane.

Va începe, de asemenea, publicarea unei serii de articole asupra ideologiei mişcării contemporane de eliberare naţională.

Revista acordă o mare atenţie lămuririi problemelor metodologice ale istoriei filozofiei, problemelor istoriei filozofiei marxist-leniniste în U.R.S.S. şi în celelalte ţări şi comunicărilor ştiinţifice despre sistemele şi teoriile filozofice dezvoltate în ţările din Occident şi din Orient.

În paginile revistei vor fi organizate discuţii asupra problemelor filozofice actuale ale ştiinţelor concrete — fizică, chimie, biologie, cibernetică etc. Vor fi continuate dezbaterile problemelor teoriei comunismului ştiinţific, structurii cursului de materialism dialectic, problemelor esteticii, problemelor filozofice ale geneticii etc. La clarificarea problemelor filozofice ale ştiinţelor naturii participă eminenţi savanţi, specialişti în domeniul ştiinţelor naturii.

Revista „Философские науки" informează detaliat despre viaţa ştiinţifică a instituţiilor de învăţămînt superior ale U.R.S.S., publicînd în paginile sale relatări asupra rezultatelor cercetărilor ştiinţifice, desfăşurate de catedrele instituţiilor de învăţămînt superior, dări de seamă asupra rezultatelor conferinţelor şi sesiunilor ştiinţifice, informări despre munca ştiinţifică a catedrelor de filozofie, recenzii asupra cărţilor apărute etc.

În cadrul revistei colaborează eminenţi savanţi, academicieni şi membri corespondenţi ai Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. şi a republicilor unionale, academicieni şi profesori de filozofie de peste hotare.

În revistă vor fi publicate articole ale acad. A. M. Deborin, ale preşedintelui Academiei Republicii Populare Romîne A. Joja, şi ale altor savanţi de peste hotare, ale membrilor corespondenţi ai Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. M. T. Iovciuk, B. M. Kedrov, M. D. Kammari, V. S. Krujkov, B. A. Ceaghin, ale membrului Academiei de Ştiinţe pedagogice din R.S.F.S.R. A. N. Leontiev, ale profesorilor M. N. Alekseev, V. F. Asmus, G. M. Gak, G. E. Glezerman, I. A. Jdanov, P. V. Kopnin, T. M. Oizerman, G. V. Platonov, M. D. Panţhava, M. N. Rutkevici, V. I. Stepanov, Ţ. A. Stepanian, V. P. Tugarinov, A. F. Şişkin, D. M. Cesnokov etc.

În catalogul ziarelor şi revistelor sovietice pentru anul 1962, editat de „Soiuzpeciati", revista este desemnată sub nr. 71 599, p. 52.

Revista apare de 6 ori pe an. Abonamentul anual, 4 ruble.

DIN SUMARELE REVISTELOR STRĂINE SOSITE LA REDACȚIE

„ВОПРОСЫ ФИЛОСОФИИ" № II, 1961.

Передовая — XXII съезд КПСС и задачи советской философии (Editorial, Congresul al XXII-lea al P.C.U.S. şi sarcinile filozofiei sovietice).

А. С. Ковальчук — О характере перехода к высшей фазе коммунизма (A. S. Kovalciuk, Despre caracterul trecerii la faza superioară a comunismului).

А. К. Курылев — О всестороннем развитии личности при коммунизме (A. K. Kurîlev, Despre dezvoltarea multilaterală a personalităţii în comunism).

В. И. Борщуков — Советское искусство и коммунизм (V. I. Borşciukov, Arta sovietică şi comunismul).

Академик АН УССР М. Э. Омельяновский — Проблема наглядности в физике (Academician al Academiei de Ştiinţe din R.S.S. Ucraineană M. E. Omelianovski, Problema caracterului intuitiv în fizică).

И. Т. Фролов — О методах современного биологического исследования (I. T. Frolov, Despre metodele cercetării biologice contemporane).

Стэнли Б. Раерсон (Канада) — Некоторые тенденции развития социальных наук в Канаде (Stanley B. Ryerson (Canada), Unele tendinţe ale dezvoltării ştiinţelor sociale în Canada).

Г. А. Соловьев — Эстетические взгляды Н. А. Добролюбова (G. A. Soloviev, Concepţiile estetice ale lui N. A. Dobroliubov).

А. В. Гулыга — Материализм и утопический социализм в немецкой философии XVIII века (A. V. Guliga, Materialismul şi socialismul utopic în filozofia germană din secolul al XVIII-lea).

Научные сообщения и публикации

(Comunicări ştiinţifice şi publicaţii)

Академик Л. Д. Шевяков — М. В. Ломоносов и геологические науки (Academician L. D. Seviakov, M. V. Lomonosov şi ştiinţele geologice).

Н. И. Белова — Философская сущность открытий М. В. Ломоносова в области почвоведения (N. I. Belova, Esenţa filozofică a descoperirilor lui M. V. Lomonosov în domeniul pedologiei).

FILOSOFICKÝ ČASOPIS

Nr. 1/1961

Jaromir Sedlák, Teoretické otázky mírové koexistence dvou táboru (Probleme teoretice ale coexistenţei paşnice a celor două lagăre).

Marie Belková, Proti revizionistickému pojeti třidního boje v přechodném období (Împotriva noţiunii revizioniste de luptă de clasă în perioada de trecere).

Ladislav Hrzal—Karel Mácha, O předmetu a metodě historického materialismu (Despre obiectul şi metoda materialismului istoric).

Kvetoslav Chvatik, K ostázce metody a vychodiska marxistické estetiky (Cu privire la metoda şi punctul de plecare al esteticii marxiste).

FILOSOFICKÝ ČASOPIS

nr. 2/1961

Arnošt Kolman, Další úskoky revizionismu (Noi subterfugii ale revizionismului).

Vladimir Grulich, Revoluční praxe — gnoseologický základ komunistické výchovy (Practica revoluţionară — baza gnoseologică a educaţiei comuniste).

J. Janoušek — I. Tretera, K zásadám práce v teorii poznání (Despre principiile muncii în teoria cunoaşterii).

Harry K. Wells, Freudova psychoanalýza a dialektický materialismus (Psihanaliza lui Freud şi materialismul dialectic).

Jiri Houška, K Problematice pojetí sociální revoluce (Asupra problematicii noţiunii de revoluţie socială).

Discuse

(Discuţii)

J. P. Těrleckij, Princip kauzalitý a druhý zákon termodynamicky (Principiul cauzalităţii şi cea de-a doua lege a termodinamicii).

Jan Beránek, Proti mechanistickému výkladu myšlení (Împotriva înţelegerii mecaniciste a gîndirii).

FILOSOFICKÝ ČASOPIS

nr. 3/1961

Frantisek Velek — Pavel Machonin, Komunistické strana a další rozvoj socialistické společnosti (Partidul comunist şi dezvoltarea continuă a societăţii socialiste).

Marie Hulákova, K teoretickym otázkam hnuti brigad socialistické práce (Despre problemele teoretice ale mişcării brigăzilor muncii socialiste).

Jindrich Filipec, Humanismus moderní doby (Umanismul epocii moderne).

Josef Branžovský, Problémy pravdy v dile Karla Čapka (Probleme ale adevărului în operele lui Karl Čapek).

Jiři Zeman, Filosofické problémy kybernetiky (Probleme filozofice ale ciberneticii).

Dušan Prokop, Poznámky ke kategoriim spolecenského bytí a spolecenského vědomí (Observaţii asupra categoriilor existenţei sociale şi conştiinţei sociale).

„ФИЛОСОФСКА МИСЪЛ"

№ 2, 1961 г.

Люба Байчинска — Световната социалистическа система — решаващ фактор за развитието на човешкото общество. (Liuba Baicinska, Sistemul socialist mondial — factor hotărîtor în dezvoltarea societăţii omeneşti).

Чл. кор. Б. М. Кедров (Москва) — За определянето на научните понятия в диалектическата логика. (B. M. Kedrov, membru corespondent (Moscova), Despre definiţia noţiunilor ştiinţifice în logica dialectică).

К. Д. Тодоров — Върху взаимоотношението между логика, диалектика и гносеология (K. D. Todorov, Despre raportul dintre logică, dialetică şi gnoseologie).

Стойо Г. Стоев — Към въпроса за отражението в неорганичната материя (Stoio G. Stoev, Pe marginea problemei reflectării în materia anorganică).

Б. Р. Божинов — Социалистическата собственост в концепциите на югославянските ревизионисти (B. R. Bojinov, Proprietatea socialistă în concepţia revizioniştilor iugoslavi).

Елит Николов — Бележки върху феноменологията на Едмунд Хусерл (Elit Nikolov, Note cu privire la fenomenologia lui Edmund Husserl).

Слави Боянов — Животът и философските възгледли на Джордано Бруно (Slavi Boianov, Viaţa şi concepţiile filozofice ale lui Giordano Bruno).

Научни съобщения и публикации

(Comunicări ştiinţifice şi publicaţii)

Марио Бунге (Буенос Айрес) — Място на индукцията в науката (Mario Bunge (Buenos Aires), Locul inducţiei în ştiinţă).

Дискусии и обсъждания

(Discuţii şi dezbateri)

Г. Генчев — Съвременните схващания за наследствеността в светлината на научните факти и философската им интерпретация (G. Gencev, Concepţiile actuale despre ereditate în lumina faptelor ştiinţifice şi interpretarea lor filozofică).

ФИЛОСОФСКА МИСЪЛ

№ 3, 1961

Нико Яхиел — Към по-нататъшно развитие на селското стопанство и на науката. (Niko Jahiel, Către dezvoltarea viitoare a agriculturii şi ştiinţei).

Павел Писарев — Новият етап на общата криза на капитализма (Pavel Pisarev, Noua etapă a crizei generale a capitalismului).

Захари Стайков — По въпроса за икономията на време в социалистическото общество (Zahari Staikov, Despre problema economiei timpului în societatea socialistă).

Борис Чендов — Относно същността, характера и формите на скоковете (Boris Cendov, Despre esenţa, caracterul şi formele salturilor).

Георги Д. Костадинов — Защита на социалистическата собственост — функция на социалистическата държава (Georgi D. Kostadinov, Apărarea proprietăţii socialiste – funcţia statului socialist).

К. Д. Кънев — Към въпроса за зараждането и развитието на материализма в древна Индия (K. D. Kînev, Despre problema naşterii şi dezvoltării materialismului în vechea Indie).

Панчо Русев — Родоначалник на английския материализъм (Pancio Rusev, Fondatorul materialismului englez).

Никола Ст. Калицин — Космическите полети и познанието (Nikola St. Kaliţin, Zborurile cosmice şi cunoaşterea).

Критика на буржоазната идеология

(Critica ideologiei burgheze)

Марко Г. Марков — Към критика на „чистого" учение за държавата. (Marko G. Markov, Despre critica doctrinei „pure" a statului).

Лекции и консултации

(Lecţii şi consultaţii)

А. Поликаров — Главни течения на съвременния идеализъм. (A. Polikarov, Principalele curente ale idealismului contemporan).

BULETIN BIBLIOGRAFIC

V. I. LENIN, Opere complete, vol. 6, Editura politică, București, 1962, 480 p.

* * * Bazele esteticii marxist-leniniste, Editura politică, București, 692 p.

* * * Din experiența școlilor sovietice pentru tineretul muncitoresc, Editura de stat didactică și pedagogică, București, 1961, 314 p.

E. EMIL, Colaborarea epocală dintre Marx și Engels, Editura politică, București, 1961, 134 p.

* * * Etnografia continentelor, vol. II, Editura științifică, București, 1961, 623 p.

P. LANGEVIN, Gîndire și acțiune, Editura științifică, București, 1961, 260 p.

I. V. LADA, Ce ar aduce omenirii dezarmarea, Editura politică, București, 1961, 140 p.

S. T. MELIUHIN, Problema finitului și infinitului, Editura politică, București, 1961, 238 p.

ANITA M. NASCHITZ — INNA FODOR, Rolul practicii judiciare în formarea și perfecționarea normelor dreptului socialist, Editura Academiei R.P.R., București, 1961, 300 p.

E. NICOLAU, C. BĂLĂCEANU, Cibernetica, Editura științifică, București, 1961, 488 p.

PERPESSICIUS, Alte mențiuni de istoriografie literară și folclor (1957—1960), Editura pentru literatură, București, 1961, 464 p.

V. POPESCU-NEVEANU, Tipurile de activitate nervoasă superioară la om, Editura Academiei R.P.R., București, 1961, 442 p.

B. ROCA, Bazele socialismului în Cuba, Editura politică, București, 1961, 273 p.

* * * Studii de economie socialistă, Editura Academiei R.P.R., București, 330 p.

TUDOR VIANU, Schiller, Editura tineretului, București, 1961, 217 p.

C. VLAD, Marxism-leninismul despre stat și dictatura proletariatului, Editura politică, București, 1961, 139 p.

I. RĂDULESCU — M. DULEA, Structura economică și de clasă a R.P.R., Editura politică, București, 1961, 87 p.

GR. COMARTIN, Învățătura marxist-leninistă despre partidul clasei muncitoare, Editura politică, București, 1961, 140 p.

I. MĂRGINEANU, V. GEORGE, I. JÁNOSI, Sistemul mondial socialist, Editura politică, București, 1961, 126 p.

* * * В. И. Ленин о закономерностях возникновения и развития социализма и коммунизма, Госполитиздат, Москва, 1961, 711 стр. (V. I. Lenin despre legităţile apariţiei şi dezvoltării socialismului şi comunismului, Gospolitizdat, Moscova, 1961, 711 p.).

Э. БЕРНС, Введение в марксизм, Издательство иностранной литературы, Москва, 1961, 96 стр. (E. Burns, Introducere în marxism, Editura pentru literatura străină, Moscova, 1961, 96 p.).

* * * Вопросы коммунистического воспитания, Издательство Московского Университета, 1961, 176 стр. (Probleme ale educaţiei comuniste, Editura Universităţii din Moscova ,1961, 176 p.).

Д. П. ГОРСКИЙ, Вопросы абстракции и образование понятия, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1961, 350 стр. (D. P. Gorski, Problemele abstracţiei şi formarea noţiunii, Editura Academiei de ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1961, 350 p.).

БЕРРОУЗ ДАНЭМ, Человек против мифов, Издательство иностранной литературы, Москва, 1961, 294 стр. (Barrows Dunham, Omul împotriva miturilor, Editura pentru literatura străină, Moscova, 1961, 294 p.).

В. В. ЖУРАВЛЕВ, Марксизм-ленинизм об относительной самостоятельности общественного сознания, Государственное издательство „Высшая школа", Москва, 1961, 157 стр. (V. V. Juravlev, Marxism-leninismul despre independenţa relativă a conştiinţei sociale, Editura de stat a „Şcoalei superioare", Moscova, 1961, 157 p.).

* * * Из истории марксизма, Государственное издательство политической литературы, Москва, 1961, 407 стр. (Din istoria marxismului. Editura de stat pentru literatura politică, Moscova, 1961, 407 p.).

В. КОВАЛГИН, Марксистская философия против идеализма и метафизики, Государственное издательство БССР, Минск, 1961, 132 стр. (V. Kovalghin, Filozofia marxistă împotriva idealismului şi metafizicii, Editura de stat a R.S.S. Bieloruse, Minsk, 1961, 232 p.).

П. В. КОПНИН, Диалектика как логика, Издательство Киевского Университета, 1961, 448 стр. (P. V. Kopnin, Dialectica ca logică, Editura universităţii din Kiev, 1961, 448 p.).

Г. М. ЛИВШИЦ, Религия и церковь в прошлом и настоящем, Издательство высшего и среднего профессионального образования БССР, Минск, 1961, 232 стр. (G. M. Livşiţ, Religia şi biserica în trecut şi în prezent, Editura pentru învăţămîntul profesional superior şi mediu al R.S.S. Bieloruse, Minsk, 1961, 232 p.).

Д. М. ТРОШИН, Место и роль естествознания в развитии общества, Государственное издательство „Высшая школа", Москва, 1961, 254 стр. (D. M. Troşin, Locul şi rolul ştiinţelor naturii în dezvoltarea societăţii, Editura de stat a „Şcoalei superioare", Moscova, 1961, 254 p.).

* * * Успехи современной науки и религия, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1961, 165 стр. (Succesele ştiinţei contemporane şi religia, Editura Academiei de ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1961, 165 p.).

В. А. ЯДОВ, Идеология как форма духовной деятельности общества, Издательство Ленинградского Университета, 1961, 122 стр. (V. A. Gadov, Ideologia ca formă de activitate spirituală a societăţii, Editura universităţii din Leningrad, 1961, 122 p.).

PLAN TEMATIC AL REVISTEI „CERCETĂRI FILOZOFICE" PE ANII 1962, 1963

MATERIALISM ISTORIC

I. PROBLEME TEORETICE ALE CONGRESULUI AL XXII-lea AL P.C.U.S.

1 Perfecţionarea relaţiilor de producţie socialiste în procesul construcţiei desfăşurate a comunismului

2 Căile dezvoltării comuniste a relaţiilor de proprietate în agricultură

3 Schimbarea caracterului muncii în comunism şi transformarea ei în prima necesitate vitală a omului

4 O nouă etapă în lupta pentru dominarea de către om a forţelor oarbe ale naturii

5 Spre triumful deplin al colectivismului în relaţiile sociale

6 Planificarea şi gospodărirea la nivelul cerinţelor construcţiei comuniste

7 Comunismul — cel mai înalt nivel de organizare şi disciplină

8 Umanismul comunist şi ridicarea nivelului de trai al poporului

9 Rolul clasei muncitoare în construirea comunismului şi procesul dispariţiei claselor sociale

10 Căile de dezvoltare a naţiunilor în perioada trecerii la comunism

11 De la statul dictaturii proletariatului la statul întregului popor

12. Dezvoltarea continuă a suprastructurii socialiste şi procesul construirii autoadministrării obşteşti comuniste

13 Dezvoltarea teoriei despre creşterea rolului conducător al partidului în perioada construirii comunismului

14 Creşterea rolului organizaţiilor obşteşti în perioada construcţiei desfăşurate a comunismului.

15 Rolul crescînd al ideologiei în procesul construcţiei comuniste

16 Transformarea ştiinţei într-o forţă de producţie nemijlocită

17 Triumful principiilor moralei comuniste în relaţiile vieţii cotidiene şi de familie

18 Comunismul şi îmbogăţirea vieţii spirituale a oamenilor

19 Munca creatoare — temelia dezvoltării multilaterale a personalităţii umane

20 Rolul opiniei publice în formarea şi dezvoltarea conştiinţei comuniste

21 Pasiunea pentru nou ca o determinare esenţială a vieţii şi muncii omului în comunism

22 Lupta împotriva rămăşiţelor capitalismului din conştiinţa oamenilor, ca formă a luptei dintre vechi şi nou

23 Creşterea importanţei şi greutăţii specifice a normelor moralei comuniste în munca şi viaţa socială

24 Dezvoltarea multilaterală a vieţii culturale a societăţii în comunism
25 Sensul umanist al culturii în socialism şi comunism
26 Lupta pentru pace şi perspectivele dezvoltării revoluţiei socialiste în ţările capitaliste
27 Caracterizarea imperialismului contemporan în lucrările Congresului al XXII-lea al P.C.U.S.
28 Tendinţe actuale în evoluţia democraţiei burgheze.
29 Particularităţi şi forţe motrice ale luptei actuale antiimperialiste de eliberare naţională
30 Aspecte noi ale problemei păcii şi războiului în societatea contemporană
31 Trecerea la comunism şi dezvoltarea noului tip de relaţii internaţionale
32 Construcţia comunismului şi necesitatea întăririi unităţii dintre teorie şi practică
33 Dezvoltarea familiei şi creşterea rolului ei educativ în comunism

II. BAZA TEHNICĂ-MATERIALĂ ŞI BAZA ECONOMICĂ ÎN PERIOADA DESĂVÎRŞIRII CONSTRUCŢIEI SOCIALISTE

1 Accelerarea ritmului dezvoltării sociale — lege a socialismului
2 Unele aspecte sociologice ale mecanizării şi automatizării
3 Baza economică a socialismului şi desăvîrşirea sa în patria noastră
4 Concordanţa dintre progresul tehnic şi cel moral-spiritual în societatea socialistă
5 Progresul tehnic şi umanismul socialist
6 Victoria modului de viaţă socialist în satul romînesc
7 Dezvoltarea tehnicii în ţara noastră şi lupta omului pentru stăpînirea forţelor naturii
8 Progresul tehnic în agricultură şi influenţa acestuia asupra procesului formării şi dezvoltării conştiinţei socialiste a ţărănimii
9 Triumful deplin al relaţiilor de producţie socialiste şi dezvoltarea unităţii moral-politice a poporului

III. DEZVOLTAREA SUPRASTRUCTURII POLITICE ŞI JURIDICE SOCIALISTE ÎN ANII CONSTRUCŢIEI ŞI DESĂVÎRŞIRII SOCIALISMULUI

1 Unitatea dintre patriotismul socialist şi internaţionalismul proletar
2 Dezvoltarea conţinutului democratic al funcţiei economice organizatorice a statului nostru democrat-popular
3 Unitatea politică-morală a poporului şi lupta pentru dezvoltarea conştiinţei socialiste
4 Dezvoltarea funcţiei cultural-educative a statului nostru democrat-popular în perioada actuală
5 Adîncirea şi perfecţionarea continuă a democratismului socialist — una din direcţiile principale ale dezvoltării orînduirii noastre de stat
6 Rolul suprastructurii juridice în consolidarea şi dezvoltarea bazei socialiste în R.P.R.
7 Creşterea nivelului de trai al oamenilor muncii — expresie a umanismului politicii partidului
8 Evoluţia funcţiilor externe ale statului nostru democrat-popular în perioada actuală
9 Politică şi umanism
10 Formarea şi dezvoltarea naţiunii socialiste în R.P.R.

IV. CLASE, LUPTĂ DE CLASĂ, EVOLUȚIA STRUCTURII DE CLASĂ

1 Dinamica structurii de clasă a țării noastre în perioada desăvîrșirii construcției socialiste

2 Dezvoltarea clasei muncitoare și creșterea rolului său conducător în perioada desăvîrșirii construcției socialiste în patria noastră

3 Țărănimea colectivistă — o nouă clasă socială a patriei noastre

4 Rolul intelectualității tehnice în perioada construcției socialiste

5 Însemnătatea principiului marxist-leninist al unității dintre teorie și practică pentru progresul gîndirii și activității practice a constructorilor socialismului

V. CRITICA ORÎNDUIRII CAPITALISTE ȘI A SOCIOLOGIEI BURGHEZE

1 Critica unor concepții sociologice burgheze despre rolul maselor în societatea contemporană

2 Lupta P.C.R. împotriva ideologiei fasciste

3 Trăsături caracteristice ale crizei filozofiei sociale burgheze contemporane

4 Noua etapă a crizei generale a capitalismului și falimentul anticomunismului

5 Capitalismul contemporan — factor de descompunere a societății, familiei și omului

6 Anticomunismul — principala armă a reacțiunii

7 Problema legității dezvoltării sociale în sociologia burgheză — „Sociologia dezvoltării"

8 Sociologia politică sau apologetică fără mască

9 Omul și tehnica în sociologia burgheză contemporană

10 Apologia statului capitalist-monopolist în sociologia burgheză contemporană

11 Critica unor teorii sociologice burgheze contemporane în problema războiului și păcii

12 Critica psihologismului în sociologia burgheză contemporană (neofreudismul și behaviorismul)

13 Sociometria — țeluri și metode

14 Critica empirismului în sociologia burgheză

15 Împotriva eticii existențialismului

VI. PROBLEME ALE FORMĂRII ȘI DEZVOLTĂRII CONȘTIINȚEI SOCIALISTE

1 Împletirea stimulilor materiali și morali în muncă în etapa desăvîrșirii construcției socialiste

2 Lupta P.C.R. pentru formarea moralei proletare în anii dictaturii burghezo-moșierești

3 Însușirea bazelor marxism-leninismului — factor esențial în formarea conștiinței socialiste

4 Rolul educației comuniste în formarea conștiinței științifice despre lume

5 Rolul organizațiilor obștești în educarea comunistă a oamenilor muncii

6 Rolul cunoștințelor economice în dezvoltarea conștiinței socialiste a oamenilor muncii

7 Ridicarea nivelului tehnico-științific, aspect important al dezvoltării conștiinței socialiste a clasei muncitoare

8 Dezvoltarea multilaterală a personalității

9 Atitudinea socialistă faţă de muncă şi lupta dintre nou şi vechi

10 Rolul activităţii culturale de masă în dezvoltarea conştiinţei socialiste a oamenilor muncii

11 Rolul noilor forme de proprietate socialistă la sate în dezvoltarea conştiinţei politice a ţărănimii

12 Dezvoltarea noului profil ideologic, politic şi moral al intelectualităţii socialiste

13 Principiul politehnizării şi unele probleme ale educaţiei ştiinţifice a tineretului

14 Interdependenţa formelor conştiinţei sociale şi rolul hotărîtor al conştiinţei politice

15 Combaterea individualismului şi dezvoltarea conştiinţei socialiste a ţăranilor colectivişti

16 Principiul convingerii şi căile dezvoltării normelor juridice şi morale ale convieţuirii socialiste

17 Ideal moral şi realitate socială

18 În legătură cu categoria de datorie morală în societatea socialistă

19 Combaterea unor concepţii etice reacţionare din Romînia burghezo-moşierească

20 Rolul opiniei publice în dezvoltarea moralei socialiste

21 Dezvoltarea multilaterală a omului societăţii noastre socialiste

22 Metodologia şi metodica cercetării de teren a procesului luptei dintre nou şi vechi în dezvoltarea conştiinţei socialiste

VII. ESTETICĂ

1 Rolul concepţiei despre lume în procesul creaţiei artistice

2 Gustul estetic şi idealul artistic

3 Despre conţinutul de idei în muzică

4 Rolul artelor plastice în educarea estetică a oamenilor muncii

5 Ideologie şi psihologie în arta realismului socialist

6 Despre educaţia estetică în şcoală

7 Eroul pozitiv şi figura comunistului în literatura realist-socialistă din ţara noastră

8 Critica iraţionalismului din estetica burghezo-moşierească între cele două războaie mondiale

9 Rolul educaţiei estetice în procesul formării conştiinţei socialiste a oamenilor muncii

10 Modalitatea estetică a adevărului

11 Critica bazelor teoretice ale „modernismului" în artă

12 Partinitate şi libertate în creaţia artistică

13 Valorificarea unor tradiţii progresiste în istoria esteticii romîneşti

14 Unele probleme actuale ale rolului literaturii în educaţia estetică a oamenilor muncii

15 Din estetica vieţii cotidiene şi însemnătatea ei în etapa actuală

16 Despre categoria estetică a sublimului

VIII. ACTIVITATEA PRACTICĂ ŞI UNELE PROBLEME ALE FORMĂRII CONŞTIINŢEI SOCIALISTE

1 Lărgirea orizontului tehnico-ştiinţific al muncitorilor, tehnicienilor şi inginerilor de la combinatul siderurgic Hunedoara

2 În legătură cu dezvoltarea spiritului socialist de colaborare şi într-ajutorare în muncă

3 Participarea activă a oamenilor muncii de la întreprinderea „Industria sîrmei" din Cîmpia Turzii la organizarea și conducerea producției

4 Rolul consiliilor de judecată în formarea noilor norme de conviețuire socialistă

5 Despre rolul activității obștești în formarea și dezvoltarea conștiinței politice (cetățenești) socialiste

6 Formarea noilor norme de conviețuire socială în lupta împotriva rămășițelor vechii educații (din experiența activității unor comisii de împăciuire)

7 Rolul camerei deputatului în dezvoltarea activității obștești și a conștiinței socialiste a oamenilor muncii (din experiența camerii deputatului a raionului V. I. Lenin din Capitală)

8 Contribuția brigăzilor artistice de agitație de la Uzinele „23 August" la formarea și dezvoltarea atitudinii socialiste față de muncă

9 Din experiența cabinetului de partid al raionului „30 Decembrie" în munca cu intelectualii

10 Contribuția gazetei de uzină de la Uzinele „Griviția Roșie" la procesul de dezvoltare a conștiinței socialiste a muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor

11 Întrecerea socialistă — factor important al procesului educativ al muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor

12 Timpul liber organizat al muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor de la Uzinele „Republica" și unele probleme ale educației comuniste

13 Răspîndirea experienței înaintate în producție, contribuție importantă în educarea muncitorilor de la uzinele „Reșița"

14 Rolul clubului sindical de la Uzinele de auto-camioane „Steagul Roșu" din Brașov în educarea muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor

15 Din experiența activității clubului de la Uzinele de tractoare în formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste, în ridicarea nivelului tehnic și de cultură generală a oamenilor muncii

16 Aportul comisiei de litigii din întreprinderi în lupta pentru apărarea proprietății socialiste și dezvoltarea disciplinei socialiste a muncii

17 Despre propaganda prin conferințe ca mijloc de ridicare a calificării și de educare comunistă a oamenilor muncii din Uzina „Rulmentul" — Brașov

18 Ajutorul dat de comitetele de părinți de la școala medie nr. 34 — București, la educarea copiilor

19 Aspecte ale dezvoltării conștiinței socialiste a țărănimii colectiviste din raionul Sighișoara

20 Rolul căminului cultural în procesul dezvoltării conștiinței socialiste a țărănimii

21 Grija față de avutul obștesc, aspect important al dezvoltării noii atitudini față de muncă a țărănimii colectiviste de la G.A.C. Grindu, Raionul Urziceni, Regiunea București

IX. PROBLEME SOCIOLOGICE ALE RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE ÎN EPOCA CONTEMPORANĂ

1 Creșterea rolului popoarelor în lupta pentru pace

2 Aspecte contemporane ale luptei pentru libertate și independență națională

3 Rolul clasei muncitoare în revoluția de eliberare națională.

4 Despre posibilitatea căii de dezvoltare necapitalistă a noilor state independente

5 Principiul leninist al coexistenței pașnice și dezvoltarea relațiilor internaționale în societatea contemporană

6 O nouă etapă în adîncirea crizei generale a sistemului capitalist

7 Politica Vaticanului în slujba colonialismului american

X. CATEGORII ALE MATERIALISMULUI ISTORIC ŞI PROBLEME DE METODOLOGIE

1 Raportul dintre ideologia socialistă şi psihologia socială în cadrul conştiinţei socialiste

2 Dialectica forţelor motrice obiective şi subiective în procesul desăvîrşirii construcţiei socialiste

3 Raportul dintre filozofie şi politică în concepţia marxist-leninistă

4 Corelaţia dintre etic şi psihologic în conştiinţa socială

5 Despre categoriile conştiinţă socială şi conştiinţă individuală, importanţa lor pentru practica pedagogică şi creaţia artistică.

6 Lupta dintre vechi şi nou, ca lege generală a dezvoltării sociale şi acţiunea sa specifică în perioada construcţiei socialiste

7 Unele aspecte ale ştergerii deosebirilor esenţiale între munca fizică şi munca intelectuală în ţara noastră în perioada actuală

8 Cu privire la ştergerea deosebirilor esenţiale dintre sat şi oraş în ţara noastră în perioada actuală

9 Rolul şi dezvoltarea ştiinţei în creşterea bazei tehnico-materiale a socialismului în patria noastră

10 Sociologia marxistă şi statistica

11 Materialismul istoric şi ştiinţele istorice; materialismul istoric şi teoria generală a statului şi dreptului (izvorul şi rolul social al dreptului în lumina materialismului istoric.

12 Formă şi conţinut în viaţa socială

XI. COMUNICĂRI, DISCUŢII ŞI ARTICOLE SCURTE DE MATERIALISM ISTORIC

1 Despre noblеţe şi demnitate în cadrul moralei socialiste şi comuniste

2 Particularităţile procesului de formare a comunismului pe propria sa bază economică

3 Pentru o înţelegere creatoare a unităţii dintre producţie şi consum în socialism şi comunism

4 Mase, partid, conducători

5 Rolul educativ al legii şi forţa influenţei opiniei publice

6 Pace şi coexistenţă paşnică — noţiuni centrale ale gîndirii şi luptei politice contemporane

7 Democraţia socialistă şi dezvoltarea vieţii obşteşti

8 Belşugul comunist şi fondul social de consum

9 Modul de trai şi deservirea populaţiei în socialism şi comunism

10 Căile dezvoltării comuniste a relaţiilor de proprietate

11 Ce este statul de democraţie naţională?

12 Ce este cultura general-umană a viitoarei societăţi comuniste?

13 Ce este şi cum trebuie înţeles procesul omogenizării vieţii sociale în comunism?

14 Sensul şi rolul proprietăţii personale în raport cu proprietatea obştească comunistă

15 Noţiunea de fericire în morala comunistă

16 Determinarea noţiunii de egalitate comunistă

17 Rolul comisiilor permanente de pe lîngă Sfaturile populare în dezvoltarea democratismului socialist

18 Rolul comitetelor cetăţeneşti în dezvoltarea democratismului socialist
19 În ce constă desăvîrşirea bazei economice a socialismului?
20 Baza tehnico-materială şi baza economică a socialismului
21 Rolul de forţă motrice a relaţiilor de producţie socialiste în etapa actuală
22 În ce constă unitatea politico-morală şi ideologică a poporului?
23 Rolul Comisiei permanente culturale de pe lîngă Sfatul popular în creşterea nivelului de cultură al maselor
24 Cum se pune problema revoluţiei industriale în societatea contemporană?
25 Corelaţia dintre etic şi juridic în societatea socialistă
26 Împotriva teoriei sociologice burgheze despre stratificare şi grupuri sociale
27 Ce este modul de trai?
28 Este ştiinţa o formă a conştiinţei sociale?
29 Locul şi rolul psihologiei sociale în ansamblul conştiinţei sociale
30 Ce sînt regulile elementare de conviețuire?
31 Rolul deprinderilor în consolidarea moralei socialiste
32 Corelaţia dintre activitatea de stat, politică şi obştească. (Sau formularea: Corelaţia dintre obştesc, politic şi statal)
33 Înţelesul şi realizarea comunistă a devizei „Libertate, egalitate, fraternitate"
34 În ce constă principiul politehnizării?
35 Conştiinţa politică şi conştiinţa civică
36 Ideal moral şi realitate socială
37 Categoria de forţă motrice a progresului societăţii socialiste
38 Despre categoriile obiectiv-subiectiv, spontan-conştient şi corelaţia dintre ele

MATERIALISM DIALECTIC

I. CATEGORII ALE MATERIALISMULUI DIALECTIC

1 Categoriile necesitate—întîmplare—probabilitate
2 Despre categoriile continuu—discontinuu
3 Categoriile de mişcare şi repaos
4 Despre categoriile realitate—posibilitate (în natură)
5 Categoriile abstract—concret
6 În legătură cu acţiunea legilor generale ale dialecticii în cunoaşterea ştiinţifică
7 Materialismul şi cauzalitatea
8 Determinism şi cauzalitate în fizică
9 Determinismul şi libertatea voinţei
10 Experimentul şi particularităţile lui în etapa actuală de dezvoltare a ştiinţelor
11 Teoria materialist-dialectică a judecăţii
12 Logicul şi istoricul în dezvoltarea cunoaşterii ştiinţifice
13 Despre dialectica raţionamentului
14 Logica matematică şi logica dialectică
15 Valoarea cognitivă a silogismului

II. PROBLEME FILOZOFICE ALE ŞTIINŢELOR NATURII

1 Materia şi formele ei de existenţă în lumina cuceririlor fizicii contemporane
2 Categoriile de timp şi spaţiu în lumina noilor date ale fizicii

3 Spaţiu şi materie în lumina neconservării parităţii funcţiilor de undă la interacţiuni slabe

4 Rolul fizicii în cunoaşterea fenomenelor vieţii

5 Fizica şi tehnica modernă

6 Probleme filozofice ale geneticii contemporane

7 Substratul material al eredităţii

8 Legea dialectică a unităţii şi luptei contrariilor şi modul de funcţionare a sistemului nervos

9 Dialectica saltului de la biologic la social

10 Metodologia în neurofiziologie

11 Schimbări cantitative şi calitative în natura anorganică

12 Schimbări cantitative şi calitative în natura vie

13 Problema saltului în biologie

14 Problemele speciei

15 Categoria de practică ca bază şi criteriu al adevărului în ştiinţele naturii

16 Problema finitului şi infinitului în lumina noilor date ale fizicii şi astronomiei

17 Problema raportului dintre psihic şi fiziologic

18 Semnificaţia filozofică a cuceririlor astronomiei contemporane

19 Aspecte filozofice ale catalizei (în chimie)

20 Abstracţiile matematice ca reflectare a legilor lumii obiective

21 Rolul matematicii în cercetarea fizică

22 Inducţie şi deducţie în ştiinţele naturii (fizică, chimie)

23 Inducţie şi deducţie în ştiinţele biologice şi medicale

24 Logică şi biologie

25 Specificitatea formei biologice de mişcare a materiei

26 Teoria probabilităţilor în matematica modernă

27 Studiul structurilor fundamentale în matematică şi problemele axiomaticii

28 Logica matematică şi automatizarea în comunism

29 Logica matematică şi lingvistica

20 Probleme filozofice ale biologiei cosmice

31 Specificul treptei senzoriale a cunoaşterii în fizica modernă

32 Problema axiomaticii în ştiinţele naturii în lumina metodei ridicării de la abstract la concret

33 Matematica în biologie şi medicină (probleme metodologice)

34 Despre metoda modelării

35 Importanţa metodei matematice şi limitele ei

36 Fiziologia organelor de simţ şi unele probleme ale treptei senzoriale a cunoaşteri

37 Noi aspecte ale problemei conştiinţei în neurofiziologia contemporană

38 Cauzalitate în biologie. Endocrinologie

39 Ştiinţele naturii şi tehnica. Ştiinţa — forţă de producţie nemijlocită

40 Teoria şi practica în medicină

41 Critica unor teorii neştiinţifice a expansiunii universului

42 Rolul ipotezei în biologie şi medicină

43 Probleme filozofice ale psihiatriei

44 Ştiinţa şi conceptul de rasă

45 Probleme gnoseologice ale lingvisticii contemporane

46 Probleme filozofice ale ciberneticii şi ale teoriei informaţiei

III. COMUNICĂRI, DISCUȚII ȘI ARTICOLE SCURTE DE MATERIALISM DIALECTIC

1 Concepția dialectică și cea metafizică asupra contradicției
2 Determinat și predeterminat
3 Finalism și finalitate
4 Ridicarea de la abstract la concret și metoda modelării în știință
5 Forma de mișcare a microobiectelor
6 Latura subiectivă și cea obiectivă a cunoașterii raționale
7 Rolul inducției în fizica modernă
8 Noțiune și categorie
9 Atomismul și particulele elementare
10 Noțiunea marxistă a libertății și liberul arbitru
11 Finalitate și intenționalitate
12 Posibilitate și probabilitate
13 Experiment și experiență
14 Ce este semantica logică
15 Ce este sintaxa logică
16 Obiectul logicii simbolice
17 Însemnătatea calculului logic
18 Este „logica matematică" o disciplină matematică sau o disciplină logică?
19 S-a învechit oare logica aristotelică?
20 Locul lui Boole și Frege în istoria logicii
21 Ce este un „sistem formal" și un „model logic"
22 Noțiunea de funcție propozițională și de funcție logică în general
23 Ce este logica propozițiilor?
24 Ce este logica predicatelor?
25 Aplicarea logicii la matematică
26 Ce este „Logica cu L mare" a *Capitalului*
27 Aplicarea logicii la cibernetică

CRITICA FILOZOFIEI BURGHEZE

1 Critica neopozitivismului în problema raportului dintre senzorial și rațional în cunoaștere
2 Falsificarea neotomistă a mecanicii cuantice
3 Critica neotomismului în problema originii omului
4 Critica idealismului contemporan în matematică
5 Esența metafizică a teoriei mutațiilor
6 Critica idealismului contemporan în psihologie
7 Critica unor teorii idealiste contemporane în chimie
8 Critica concepției neopozitiviste a adevărului
9 Critica unor concepții idealiste în biologia contemporană
10 Critica unor concepții burgheze despre raportul determinism—libertate
11 Critica criticii legii terțiului exclus
12 Împotriva interpretării idealiste a legii conservării și transformării energiei
13 Critica existențialismului german

ISTORIA FILOZOFIEI DIN ROMÎNIA

1 Cu privire la începutul dezvoltării gîndirii filozofice pe teritoriul patriei noastre
2 Critica ideologiei țărăniste
3 Critica ideologiei junimiste
4 Studii și comunicări asupra unor publicații îndrumate și conduse de P.C.R., în perioada dintre cele două războaie mondiale („Reporter", „Bluze albastre", „Korunk" etc.)
5 Studii și comunicări de analiză critică a influențelor exercitate de filozofia lui Kant, Bergson, Aug. Comte, asupra gîndirii filozofice burgheze din Romînia
6 Studii și comunicări de analiză critică a principalelor curente din filozofia burgheză românească
7 Din tradițiile luptei antifasciste („Viața românească", 1930—1940)
8 Răspîndirea marxismului în presa socialistă din ultimele două decenii ale sec. al XIX-lea

Comunicări

9 Despre Al. Davilla (100 de ani de la naștere) (nr. 1—3)
10 Despre N. Leon (100 de ani de la naștere) (nr. 1—3)
11 Pagini din istoria gîndirii progresiste din Romînia

ISTORIA FILOZOFIEI UNIVERSALE

Studii și comunicări

1 Critica concepțiilor burgheze despre istoria filozofiei
2 Problema progresului în istoria filozofiei
3 Studii, comunicări, discuții asupra istoriei filozofiei marxiste
4 A. I. Herțen (150 de ani de la naștere — aprilie); J. J. Rousseau (250 ani de la naștere — iunie); Roger Bacon (950 ani de la naștere); Blaise Pascal (300 ani de la moarte — august); J. G. Fichte (200 de ani de la naștere)
5 Argumente de istoria filozofiei împotriva neopozitivismului

ATEISM

a) În cadrul tematicii de materialism-dialectic:
1 Ultimele cuceriri ale fizicii moderne și combaterea formelor actuale ale fideismului (ipoteza „morții termice" a universului, interpretarea esenței fenomenului „deplasării spre roșu")
2 Științele naturii și religia
3 Cuceririle astronomiei și dogmele religioase
b) În cadrul tematicii de materialism-istoric:
1 Cauzele persistenței rămășițelor religioase în conștiința oamenilor muncii din țara noastră și căile lichidării lor
2 Demascarea demagogiei sociale a creștinismului
3 Critica „socialismului creștin"
4 Critica „creștinismului social"

5 Ideologia religioasă şi problemele păcii şi războiului
6 Materialismul istoric despre rădăcinile sociale şi gnoseologice ale religiei
7 Sociologia marxistă despre raportul dintre biserică şi stat
8 Ateismul militant şi sarcinile educaţiei comuniste a oamenilor muncii
9 Dezvoltarea psihologiei ştiinţifice şi dogma religioasă a nemuririi sufletului
10 Lupta împotriva religiei — componentă a procesului de formare a conştiinţei socialiste a oamenilor muncii din ţara noastră

În cadrul tematicii de etică

11 Critica moralei religioase
12 Caracterul antiumanist al învăţăturii evanghelice

În cadrul tematicii de estetică

13 Literatura realist socialistă — mijloc de educare ateist-militantă a maselor

În cadrul tematicii de istoria filozofiei

1 Propaganda ateistă în publicistica democratică dintre cele două războaie mondiale
2 Propaganda ateistă în paginile presei socialiste din ultimele două decenii ale secolului trecut („Contemporanul", „Dacia viitoare", „Emanciparea", „Drepturile omului", „Critica socială", „Munca", „Lumea nouă")
3 Studii asupra dezvoltării gîndirii ateiste în ţara noastră
4 Critica ideologiei religioase în „Ideologia germană" şi „Sfînta familie"
5 Reprezentanţii comunismului utopic şi religia

Critica ideologiei religioase

1 Aspecte ale luptei dintre raţionalism şi misticism în filozofia burgheză contemporană
2 Analiza critică a curentelor şi tendinţelor din gîndirea religioasă contemporană
3 Critica existenţialismului catolic
4 Critica sociologiei neotomiste
5 Filozofia burgheză contemporană şi religia
6 Neotomismul şi ştiinţa
7 Deosebirea dintre religia primitivă şi religia societăţii cu clase antagoniste
8 Concluzii desprinse din analiza materialelor descoperite pe ţărmul Mării Moarte

Pentru rubrica „Lecţii şi consultaţii"

Consultaţii, în ajutorul celor ce studiază filozofia etc.
1 Ce este o categorie filozofică?
2 Materia şi substanţa
3 Ce este determinismul?
4 Obiectul materialismului dialectic
5 Obiectul materialismului istoric şi raportul lui cu obiectul materialismului dialectic

6 Caracterul infinit al spațiului și timpului
7 Ce este spațiul cu 4 și mai multe dimensiuni (Raportul dintre teoriile fizice cu privire la spațiu și categoria filozofică de spațiu)
8 Despre categoria filozofică de măsură
9 Raportul dintre teorie și metodă filozofică
10 Despre adevăr concret
11 Materialismul dialectic despre caracterul activ al cunoașterii
12 În ce constă înțelegerea dialectică a unității materiale a lumii
13 Despre reflectare ca însușire a întregii naturi
14 Semnificația filozofică a teoriei relativității
15 Însemnătatea logicii matematice pentru gnoseologia marxistă
16 Despre caracterul obiectiv al legilor sociale (raportul cu caracterul obiectiv al legilor naturii)
17 Ce se înțelege prin baza tehnică materială a socialismului
18 Evoluție, revoluție, salt
19 Contradicții antagoniste și neantagoniste
20 Libertate și necesitate în construirea socialismului și comunismului
21 Caracterul concret-istoric al categoriei de mase populare
22 De ce politica influențează în primul rînd celelalte forme ale conștiinței sociale?
23 Despre caracterul umanist al filozofiei marxiste
24 Specificul unității contrariilor în condițiile socialismului
25 Independența relativă a formelor conștiinței sociale
26 Știința face parte din suprastructură?
27 Despre situația revoluționară
28 Ce este neocolonialismul?
29 Obiectul filozofiei marxiste
30 Existența socială și conștiința socială
31 Categoria marxist-leninistă de practică
32 Trăsăturile atitudinii socialiste față de muncă
33 Raportul dintre legile dinamice și legile statistice
34 Despre psihologia socială ca parte componentă a conștiinței sociale
35 Despre corelația dintre cauzalitate, necesitate, lege
36 Despre legi dinamice și legi statistice
37 Despre legea negării negației
38 Obiectul logicii matematice
39 Despre opinia publică

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

ERATĂ

Pag.	rîndul	în loc de :	se va citi :	din vina :
88	23—24 de sus	ş'celălalt pol	şi la celălalt pol	editurii
108	4 de sus	1932	1933	autorului
157	12 de jos	diferite	diferit	„
189	7—8 de jos (stînga)	Gh. Clugus	Gh. Chepeş	„

Cercetări filozofice nr. 1/1962.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R. ÎN ANUL 1961

FILOZOFIE

* * * **90 de ani de la naşterea lui V. I. Lenin. Studii şi comunicări**, 487 p., 16,70 lei.
* * * **Dezvoltarea conştiinţei socialiste în Republica Populară Romînă. Contribuţii la cercetarea problemei**, 519 p., 15,40 lei.

PSIHOLOGIE

PAUL POPESCU-NEVEANU, **Tipurile de activitate nervoasă superioară la om**, 447 p. + 3 pl., 22,80 lei.
TATIANA SLAMA-CAZACU, **Dialogul la copii**, 168 p., 5,65 lei.

ECONOMIE

* * * **Studii privind istoria economică a Romîniei, vol. I**, 341 p., 12,70 lei.
* * * **Studii de economie socialistă**, 331 p., 13,10 lei.

ŞTIINŢE JURIDICE

* * * **Carte romînească de învăţătură, 1648. Ediţie critică**, 342 p., 17,70 lei.
ANITA M. NASCHITZ şi INNA FODOR, **Rolul practicii judiciare în formarea şi perfecţionarea normelor dreptului socialist**, 303 p., 11,20 lei.

Pentru a vă asigura o colecţie completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv. pentru anul 1962.
ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POŞTALE, AGENŢIILE POŞTALE, PRIN FACTORII POŞTALI ŞI DIFUZORII VOLUNTARI DIN ÎNTREPRINDERI ŞI INSTITUŢII

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 2
BUCUREȘTI
c. 725

Lei 6.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

I 7882
Bibl

ANUL IX 1962

DIN SUMAR

DE LA STATUL DE DICTATURĂ A PROLETARIATULUI LA STATUL ÎNTREGULUI POPOR — I. RĂDULESCU şi C. VLAD

DESPRE SUBLIM ŞI MONUMENTAL ÎN EPOCA ACTUALĂ — I. JANOSI

CONTRIBUŢIA LITERATURII ÎN EDUCAŢIA ESTETICĂ A OAMENILOR MUNCII — GR. SMEU

OPOZIŢIA DINTRE MARX ŞI HEGEL ÎN PROBLEMA RAPORTULUI DINTRE METODĂ ŞI SISTEM — C. I. GULIAN

TENDINŢE CONTRADICTORII ALE PROGRESULUI TEHNIC ÎN CETATEA ANTICĂ — V. de MAGALHAES-VILHENA (Franţa)

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

CERCETĂRI FILOZOFICE • ANUL IX, 2, 1962
FA RPR

0 IUL. 2005

191

I 7882

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

ULG 2014

IAȘI 2022

CERCETĂRI FILOZOFICE

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

2
ANUL IX
1962

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

4251

1964

„CERCETĂRI FILOZOFICE" REVISTĂ DE FILOZOFIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

AȻAD. C. IONESCU-GULIAN, *redactor responsabil;* AȻAD. ATH. JOJA; AȻAD. M. RALEA; PROF. T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R.P.R.; PROF. M. BREAZU; PROF. STANCIU STOIAN; PROF. D. D. ROȘCA (Cluj); PROF. DAN BĂDĂRĂU; C. VLAD; N. BELLU, *redactor responsabil-adjunct;* H. WALD

REDACȚIA: BUCUREȘTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, tel. 12.17.90

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Anul IX, nr. 2 1962

SUMAR

Pag.

STUDIIND DOCUMENTELE CONGRESULUI AL XXII-lea AL P.C.U.S.

I. RĂDULESCU şi C. VLAD, De la statul de dictatură a proletariatului la statul întregului popor 287
C. BUZDUGAN, Principiul colectivismului în socialism şi comunism 305

★

I. JANOSI, Despre sublim şi monumental în epoca actuală 321
GR. SMEU, Contribuţia literaturii în educaţia estetică a oamenilor muncii 343
H. USCHERSOHN, GR. STRUNGARU, O. BOLDOR, I. DRĂGHICI, Specificitatea formei biologice de mişcare a materiei şi raportul ei cu procesele fizico-chimice din organismul viu 365
M. LUPAN, „Ştiinţa politică" burgheză — o apologetică perfecţionată 391
C. I. GULIAN, Opoziţia dintre Marx şi Hegel în problema raportului dintre metodă şi sistem 415

COMUNICĂRI

V. de MAGALHAES-VILHENA (Franţa), Tendinţe contradictorii ale progresului tehnic în cetatea antică 435

ACTIVITATEA PRACTICĂ ŞI PROBLEMELE DEZVOLTĂRII CONŞTIINŢEI SOCIALISTE

N. MĂNĂILĂ, Întrecerea socialistă — factor important în procesul educativ al muncitorilor, inginerilor şi tehnicienilor 449

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Un publicist militant : Ilie Cristea (*Z. Ornea*) ; Clasa muncitoare şi falsa solicitudine a Vaticanului (*Oc . Cheţan*) ; O monografie valoroasă despre categoria cauzalităţii în fizică (*Călina Mare*) ; Un simpozion internaţional de filozofie a ştiinţelor naturii (*V. Săhleanu*) 461

MIŞCAREA FILOZOFICĂ DE PESTE HOTARE

Problema unicităţii şi pluralităţii calitative a obiectelor în atenţia filozofilor sovietici (*Mihu Achim*-Cluj) 489

Pag.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Vizita lui B. M. Kedrov în Romînia (*Ileana Mărculescu*); Sesiunea științifică a Institutului medico-farmaceutic—Cluj (*Mariana Basarab*—Cluj) 497

NOTE

Note de lectură 503
Note bibliografice 511
Buletin bibliografic 515
Din sumarele revistelor străine 517

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Год издания IX, № 2 1962

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

ИЗУЧЕНИЕ ДОКУМЕНТОВ XXII СЪЕЗДА КПСС

И. РЭДУЛЕСКУ и К. ВЛАД, От государства диктатуры пролетариата к всенародному государству 287

К. БУЗДУГАН, Принцип коллективности в условиях социализма и коммунизма 305

★

И. ИАНОШИ, О возвышенном и монументальном в современную эпоху 321

ГР. СМЕУ, О вкладе литературы в эстетическое воспитание трудящихся 343

Х. УШЕРСОН, ГР. СТРУНГАРУ, О. БОЛДОР и И. ДРЭГИЧ, Особенности биологической формы движения материи и соотношение ее с физико-химическими процессами, происходящими в живом организме 365

М. ЛУПАН, Буржуазная „политическая наука" — усовершенствованная апологетика 391

К. И. ГУЛИАН, Противоположность взглядов Маркса и Гегеля по вопросу метода 415

СООБЩЕНИЯ

В. ДЕМАГАЛАЕС-ВИЛЬХЕНА (Франция), Противоречивые тенденции технического прогресса в античных городах 435

ПРАКТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ

Н. МЭНЭИЛА, Социалистическое соревнование — важный фактор в процессе воспитания рабочих, инженеров и техников 449

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Воинствующий публицист Илие Кристя (*З. Орня*); Рабочий класс и фальшивая забота Ватикана (*Окт. Кецан*); Ценный труд о категории причинности в физике (*Кэлина Маре*); Международный симпозиум по философии естествознания (*В. Сэхляну*). 461

Стр.

ФИЛОСОФСКАЯ МЫСЛЬ ЗА РУБЕЖОМ

Обсуждение советскими философами вопроса качественной единичности и множественности предметов (*Миху Аким* — Клуж) . . . 489

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

Приезд Б. М. Кедрова в Румынию (*Иляна Мэркулеску*); Научная сессия Медико-фармацевтического института в Клуже (*Мариана Басараб* — Клуж) 497

ЗАМЕТКИ

По страницам печати 503
Библиографические заметки 511
Библиографический бюллетень 515
Из содержания иностранных журналов 517

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES DE PHILOSOPHIE

IXe année, n° 2 1962

SOMMAIRE

Page

EN ÉTUDIANT LES DOCUMENTS DU XXIIe CONGRÈS DU P.C.U.S.

I. RĂDULESCU et C. VLAD, De l'Etat de la dictature du prolétariat à l'Etat du peuple entier 287
C. BUZDUGAN, Le principe du collectivisme en socialisme et en communisme 305

★

I. JANOSI, Du sublime et du monumental à l'époque actuelle 321
GR. SMEU, La contribution de la littérature à l'éducation esthétique des travailleurs 343
H. USCHERSOHN, GR. STRUNGARU, O. BOLDOR et I. DRĂGHICI, La spécificité de la forme biologique de mouvement de la matière et ses rapports avec les processus physico-chimiques de l'organisme vivant . . . 365
M. LUPAN, La «science politique» bourgeoise — une apologétique perfectionnée 391
C. I. GULIAN, L'opposition entre Marx et Hegel dans le problème de la méthode et du système 415

COMMUNICATIONS

V. de MAGALHAES-VILHENA (France), Tendances contradictoires du progrès technique dans la cité antique 435

L'ACTIVITÉ PRATIQUE ET LES PROBLÈMES DU DÉVELOPPEMENT DE LA CONSCIENCE SOCIALISTE

N. MĂNĂILĂ, L'émulation socialiste — important facteur dans le processus d'éducation des ouvriers, ingénieurs et techniciens 449

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

Un publiciste militant : Ilie Cristea (*Z. Ornea*) ; La classe ouvrière et la fausse sollicitude du Vatican (*Oct. Cheţan*) ; Une valeureuse monographie de la catégorie de la causalité en physique (*Călina Mare*) ; Un symposion international de la philosophie des sciences naturelles (*V. Săhleanu*) 461

LE MOUVEMENT PHILOSOPHIQUE À L'ÉTRANGER

Le problème de l'unicité et de la pluralité qualitative des objets, soumis à l'attention des philosophes soviétiques (*Mihu Achim*—Cluj) 489

Page

LA VIE SCIENTIFIQUE

La visite de B. M. Kedrov en Roumanie (*Ileana Mărculescu*) ; La session scientifique de l'Institut médico-pharmaceutique de Cluj (*Mariana Basarab* — Cluj) 497

NOTES

Notes de lecture 503
Notes bibliographiques 511
Bulletin bibliographique 515
Extraits des sommaires des revues étrangères 517

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

STUDIIND DOCUMENTELE CONGRESULUI AL XXII-lea AL P.C.U.S.

DE LA STATUL DE DICTATURĂ A PROLETARIATULUI LA STATUL ÎNTREGULUI POPOR

DE

I. RĂDULESCU şi C. VLAD

Noul Program al P.C.U.S. adoptat de Congresul al XXII-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice îmbogăţeşte învăţătura marxist-leninistă cu noi concluzii teoretice, analizează fenomenele dezvoltării sociale contemporane, dă o rezolvare teoretică justă celor mai importante probleme ale construirii societăţii comuniste, probleme care în esenţa lor se vor pune şi celorlalte ţări în etapa trecerii la făurirea comunismului.

Un loc remarcabil îl ocupă în Programul P.C.U.S. învăţătura despre evoluţia organizării politice a societăţii în perioada construcţiei desfăşurate a comunismului. Generalizînd experienţa făuririi şi desăvîrşirii construcţiei socialiste, analizînd procesele profunde şi multiple ce se petrec în epoca luptei pentru construirea comunismului, Programul îmbogăţeşte învăţătura marxist-leninistă despre dictatura proletariatului şi rolul statului socialist. A fost elaborată teza de mare însemnătate teoretică şi politică potrivit căreia în actuala etapă de dezvoltare a U.R.S.S. dictatura proletariatului a încetat să mai fie necesară din punctul de vedere al sarcinilor interne, precum şi teza după care statul de dictatură a proletariatului s-a transformat într-un stat al întregului popor. În documentele Congresului este înfăţişat, pe baza materialismului istoric, procesul dialectic de dezvoltare continuă a democraţiei socialiste, de perfecţionare a vieţii de stat şi alte procese ce au loc în dezvoltarea politică a societăţii sovietice şi care vor duce într-o etapă viitoare la transformarea statului întregului popor în autoadministrare obştească comunistă.

NECESITATEA ISTORICĂ A DICTATURII PROLETARIATULUI

Învăţătura despre dictatura proletariatului a ocupat întotdeauna un loc central în teoria marxist-leninistă. Ea este nemijlocit legată de teza privind misiunea istorică a clasei muncitoare, aceea de a sfărîma orînduirea capitalistă, a desfiinţa exploatarea omului de către om şi a construi socie-

tatea comunistă, a cărei primă fază este socialismul. Instaurarea puterii politice a clasei muncitoare constituie începutul revoluției socialiste, punctul de pornire pentru lichidarea rînduielilor capitaliste și făurirea noii societăți. Smulgerea puterii politice din mîna burgheziei și trecerea ei în mîna clasei muncitoare aliată cu țărănimea muncitoare constituie premisa principală, hotărîtoare pentru înfăptuirea concordanței dintre relațiile de producție și forțele de producție pe temelia proprietății sociale asupra mijloacelor de producție, pentru crearea bazei economice și a bazei tehnico-materiale a socialismului.

V. I. Lenin considera ideile lui K. Marx cu privire la dictatura proletariatului drept *esența* și *bilanțul* întregii învățături despre rolul istoric mondial al clasei muncitoare de făuritoare a societății comuniste. El a subliniat că problema dictaturii proletariatului este problema conținutului vital al revoluției socialiste, „este problema principală a întregii lupte de clasă proletare"[1].

Tezele fundamentale ale marxism-leninismului cu privire la necesitatea și rolul istoric al dictaturii proletariatului au fost pe deplin confirmate de practica social-istorică. Omenirea cunoaște deja două forme ale dictaturii proletariatului: puterea sovietică și democrația populară.

În același timp, practica social-istorică a infirmat prin forța de nedesmințit a faptelor „teoriile" oportuniste de „reformare" a lumii prin transformarea spontană și fără luptă de clasă a orînduirii capitaliste în orînduire socialistă, precum și perorațiile revizionismului cu privire la pretinsa integrare imperceptibilă a capitalismului în socialism. Trecerea de la capitalism la socialism a avut loc numai în țările în care s-a înfăptuit revoluția socialistă, a fost instaurată într-o formă sau alta puterea politică a clasei muncitoare.

Atîta timp cît în lume exista o singură țară socialistă, reformiștii și revizioniștii încercau să acrediteze ideea potrivit căreia dictatura proletariatului ar fi specifică numai țărilor înapoiate, care nu au o tradiție parlamentară, cum fusese Rusia prerevoluționară. Practica social-istorică a dat o lovitură nimicitoare și acestor deformări. Exemplul unor țări socialiste mai dezvoltate economicește și cu tradiții parlamentare cum sînt, de pildă, Cehoslovacia și R. D. Germană, arată o dată în plus că instaurarea dictaturii proletariatului este o necesitate istorică pentru toate țările care se desprind din lagărul capitalismului și trec la construirea socialismului. Noul Program al P.C.U.S., generalizînd practica luptei pentru socialism, înscrie ca o teză de bază aceea că: „... popoarele pot ajunge la socialism numai prin *revoluția socialistă și instaurarea dictaturii proletariatului*"[2], că „condiția necesară a victoriei revoluției socialiste și a construirii socialismului este dictatura proletariatului și conducerea de către partidul comunist"[3].

Dictatura proletariatului reprezintă puterea clasei muncitoare organizată ca clasă dominantă, putere întemeiată pe alianța muncitorească-țărănească sub conducerea clasei muncitoare, în frunte cu partidul său marxist-leninist și avînd drept scop construirea socialismului. Instaurarea

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 28, E.S.P.L.P., 1955, p. 224.
[2] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, Edit. politică, 1962, p. 341—342.
[3] *Ibidem*, p. 334.

dictaturii proletariatului, dezvoltarea și rolul său *sînt determinate în mod legic* de condițiile în care se înfăptuiește trecerea de la capitalism la socialism, constituie un *produs necesar* al luptei de clasă, al luptei pentru lichidarea orînduirii capitaliste și crearea orînduirii noi, socialiste.

Potrivit concepției marxist-leniniste, misiunea istorică a dictaturii proletariatului o constituie construirea socialismului. „Acest scop, scria Lenin, nu poate fi atins dintr-o dată, el necesitînd o destul de îndelungată perioadă de trecere de la capitalism la socialism, pentru că reorganizarea producției este un lucru anevoios, pentru că schimbările radicale în toate domeniile vieții cer timp, și pentru că uriașa putere a deprinderii de a gospodări în mod mic-burghez și burghez poate fi învinsă numai printr-o luptă îndelungată și stăruitoare. Tocmai de aceea vorbește Marx despre o întreagă perioadă a dictaturii proletariatului ca perioadă de trecere de la capitalism la socialism"[1].

Înfăptuirii societății socialiste, una din cele mai importante laturi ale rolului istoric al proletariatului, îi sînt consacrate toate forțele, întreaga activitate a puterii de stat proletare. Ca instrument al construirii socialismului, statul de dictatură a proletariatului exercită un mare rol organizator în societate. Contrar calomniilor debitate cu mult zel de ideologii burghezi la adresa revoluției socialiste — care, chipurile, s-ar reduce la o operă distructivă — comuniștii au intrat în istorie ca o măreață forță constructivă, trecerea la socialism aducînd o accelerare fără precedent a progresului istoric în toate domeniile vieții sociale.

După cucerirea puterii politice, în fața clasei muncitoare stau sarcini noi, de o excepțională însemnătate, sarcini politice, economice, organizatorice, educative. În perioada de trecere de la capitalism la socialism, în strînsă legătură cu sfărîmarea împotrivirii dușmanilor socialismului și apărarea cuceririlor revoluției împotriva agresiunilor imperialiste, clasa muncitoare condusă de partidul marxist-leninist în fruntea tuturor celor ce muncesc, desfășoară lupta pentru făurirea economiei socialiste, pentru dezvoltarea continuă și în ritm înalt a forțelor de producție pe baza industrializării socialiste a țării, pentru înfăptuirea transformării socialiste a agriculturii și a revoluției culturale, urmărind triumful deplin al socialismului în toate domeniile vieții sociale. Statul de dictatură a proletariatului este instrumentul principal al acestei construcții, funcțiile sale fundamentale fiind înainte de toate funcția economică-organizatorică și cultural-educativă.

Latura creatoare, constructivă reprezintă, cum a subliniat în repetate rînduri Lenin, latura fundamentală a dictaturii proletariatului. Întreaga experiență a luptei pentru construirea noii orînduiri sociale în U.R.S.S. și în țările de democrație populară arată că apariția și dezvoltarea statelor socialiste, îndeplinirea de către aceste state a sarcinilor făuririi noii orînduiri *reprezintă un puternic factor accelerator al progresului social.*

Dictatura proletariatului este deci necesară clasei muncitoare, pe de o parte, pentru exercitarea *dominației* asupra exploatatorilor și pe de altă parte, pentru exercitarea *rolului conducător* față de țărănime, de *ceilalți oameni*

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, E.S.P.L.P., 1956, p. 372—373.

ai muncii. Cu alte cuvinte, statul de dictatură a proletariatului este instrumentul prin care clasa muncitoare reprimă împotrivirea claselor exploatatoare, a dușmanilor socialismului și, totodată, instrumentul prin care această clasă, sub conducerea partidului marxist-leninist, îndrumă, organizează, conduce masa largă a celor ce muncesc pe făgașul socialismului. „Proletariatul, spunea Lenin, are nevoie de puterea de stat ... atît pentru reprimarea împotrivirii exploatatorilor, cît și pentru *conducerea* uriașei mase a populației, a țărănimii, a micii burghezii, a semiproletarilor, în vederea organizării economiei socialiste"[1]. În cadrul dictaturii proletariatului raporturile dintre clasa muncitoare, clasă conducătoare în stat și masa largă a oamenilor muncii neproletari sînt raporturi de *alianță strînsă*, de colaborare; clasa muncitoare, purtătoarea noului mod de producție atrage masele largi la exercitarea puterii de stat, la dezbaterea largă a politicii de construire a socialismului, stimulînd necontenit activitatea creatoare, pe toate tărîmurile vieții sociale, a tuturor celor ce muncesc.

Statul de dictatură a proletariatului avînd la bază alianța dintre muncitori și țărani este o putere profund democratică, reprezintă *democrația proletară*, adevărata putere a celor ce muncesc.

Spre deosebire de statul burghez și de oricare alte tipuri de state bazate pe exploatare și asuprire socială care reprezintă dictatura minorității exploatatoare asupra maselor de oameni ai muncii, statul proletar exprimă interesele uriașei majorități a societății. Exercitarea violenței numai față de dușmanii socialismului, conducerea de către clasa muncitoare a acestor mase ca trăsătură caracteristică a puterii proletare deosebește în mod radical statul de dictatură a proletariatului de statul burghez, care nu cunoaște decît relații de dominație și subordonare[2]. După expresia lui Vladimir Ilici Lenin, dictatura proletariatului reprezintă un stat în *chip nou democratic* (pentru proletari și neavuți în general) și în *chip nou dictatorial* (împotriva burgheziei).

Statul instaurat de clasa muncitoare prin revoluția socialistă este prima putere politică din istoria omenirii care nu își pune ca scop menținerea exploatării omului de către om, a dominației politice, economice, ideologice a unei clase asupra alteia, ci *desființarea oricărei exploatări și asupriri sociale*, desființarea claselor exploatatoare și crearea tuturor condițiilor obiective și subiective pentru desființarea claselor sociale în general.

În timp ce evoluția statului capitalist a mers de la democrația burgheză la reacțiunea politică pe toată linia, culminînd în unele țări cu dictatura fascistă, evoluția statului socialist este radical opusă: ea are loc în sensul adîncirii și dezvoltării continue a democrației socialiste, pe măsura înaintării pe drumul socialismului. Prin natura sa socială, prin principiile de activitate, dictatura proletariatului reprezintă o asemenea organizare politică a societății care se dezvoltă în direcția creșterii continue a bazei sale sociale, a întăririi legăturii dintre stat și popor, în direcția creșterii continue a rolului activității educative, organizatorice și a restrîn-

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 25, E.S.P.L.P., 1954, p. 398.
[2] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, Edit. politică, 1962, p. 227.

gerii sferei constrîngerii, a activității represive. „Din momentul apariției sale, arată tovarășul N. S. Hrușciov, dictatura proletariatului poartă în sine trăsăturile unei democrații socialiste pentru toți. Pe măsura dezvoltării socialismului, aceste trăsături se accentuează și, ca rezultat al victoriei lui depline, devin determinante. Dintr-un instrument al dominației de clasă statul devine organul exprimării voinței întregului popor"[1].

Fiind determinată cu necesitate de condițiile în care se desfășoară lupta pentru socialism, dictatura proletariatului are un *caracter istoric.*

Clasa muncitoare este singura clasă din istorie care nu-și propune permanentizarea dominației sale politice. Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice precizează că după ce socialismul a învins deplin și definitiv în U.R.S.S., după ce Uniunea Sovietică a intrat în perioada construcției desfășurate a comunismului, au dispărut condițiile care făcuseră necesară dictatura proletariatului, sarcinile ei interne fiind îndeplinite. Statul sovietic, care a luat naștere ca stat al dictaturii proletariatului, s-a transformat în condițiile contemporane într-un instrument al întregii societăți, al întregului popor, stat în care clasa muncitoare, forța cea mai înaintată, cea mai organizată a societății sovietice, continuă să-și exercite rolul conducător.

Trebuie arătat că etapa în care statul sovietic s-a transformat într-o organizație a întregului popor este *etapa nouă, contemporană, cînd după victoria deplină și definitivă a socialismului, U.R.S.S. a trecut la construirea desfășurată a comunismului.* Experiența Uniunii Sovietice ne arată că dictatura proletariatului încetează să fie necesară din punct de vedere al sarcinilor interne nu îndată după construirea bazelor socialismului, ci numai după victoria deplină a socialismului, în condițiile în care a avut loc desăvîrșirea construcției socialiste și s-a trecut la etapa făuririi comunismului. In acest sens Lenin scria că dictatura proletariatului este necesară „în scopul înfăptuirii și consolidării definitive a socialismului"[2] și că numai dispariția pericolului restaurării relațiilor capitaliste poate însemna „încetarea dictaturii proletariatului"[3]. Uniunea Sovietică a atins în dezvoltarea sa tocmai o asemenea etapă istorică.

Teza Congresului al XXII-lea al P.C.U.S. privitoare la transformarea statului de dictatură a proletariatului în stat al întregului popor are o deosebită însemnătate teoretică și practică. Ea generalizează în mod științific uriașa experiență a unei întregi perioade istorice de luptă pentru construirea socialismului și comunismului, fundamentînd totodată din punct de vedere teoretic noua etapă de dezvoltare a statului sovietic ca stat al întregului popor și transformarea lui ulterioară în autoadministrare obștească comunistă. Analiza făcută de Congresul al XXII-lea al P.C.U.S. problemelor rolului, evoluției și perspectivelor statului socialist reprezintă o importantă contribuție creatoare a Partidului Comunist al Uniunii

[1] *Op. cit.*, p. 229.
[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, E.S.P.L.P., 1956, p. 365.
[3] *Ibidem*, vol. 33, E.S.P.L.P., 1957, p. 81.

Sovietice la dezvoltarea teoriei marxist-leniniste, la precizarea căilor de dezvoltare a societăţii spre comunism, un izvor de învăţăminte preţioase pentru partidele comuniste şi muncitoreşti, pentru întreaga mişcare comunistă internaţională.

STATUL SOVIETIC, ORGANIZAŢIE A ÎNTREGULUI POPOR

Statul întregului popor constituie o etapă nouă în dezvoltarea statului sovietic, o schimbare de cea mai mare importanţă pe calea transformării sale de perspectivă în autoadministrare obştească comunistă. Între statul dictaturii proletariatului şi statul întregului popor nu există vreun zid despărţitor, trecerea de la primul la cel de-al doilea reprezintă un proces firesc de dezvoltare a statului în socialism. Este vorba de *etape diferite* de dezvoltare a *statului sovietic* : în condiţiile luptei pentru victoria deplină şi definitivă a socialismului acest stat a reprezentat prin conţinutul său dictatura proletariatului ; în prezent el a devenit organul de exprimare a voinţei întregului popor.

Noile teze despre evoluţia statului socialist constituie generalizarea teoretică a transformărilor reale care au avut şi au loc în viaţa societăţii sovietice, transformări ce au determinat de-a lungul dezvoltării U.R.S.S. schimbări profunde în conţinutul activităţii şi în formele de organizare ale statului sovietic.

Unul din principiile fundamentale ale materialismului istoric îl constituie analiza fenomenelor sociale în dezvoltarea lor dialectică, urmărindu-se modul concret în care transformările evolutive duc în ultimă analiză la modificări calitative. Principiul este pe deplin valabil şi în cazul evoluţiei statului socialist. Potrivit învăţăturii marxist-leniniste, în întreaga perioadă istorică în care este obiectiv necesar, statul de dictatură a proletariatului nu rămîne neschimbat, ci se dezvoltă, se modifică în permanenţă. Se modifică funcţiile sale şi metodele de organizare, baza sa economică şi socială.

Izvorul prefacerilor suprastructurale, izvorul transformărilor în natura activităţii statului ca principal element al suprastructurii politice îl constituie schimbările în baza economică a societăţii şi în structura socială. Urmărind dialectica acestor modificări în U.R.S.S., avem imaginea procesului obiectiv al evoluţiei treptate a statului dictaturii proletariatului spre statul întregului popor.

După cum se ştie, dictatura proletariatului s-a dezvoltat o perioadă de timp în U.R.S.S. în condiţiile existenţei mai multor sectoare economice şi a mai multor clase sociale. Puterea sovietică s-a sprijinit în epoca de trecere de la capitalism la socialism pe sectorul socialist care avea rol conducător în economie şi se dezvolta continuu. Construirea socialismului a marcat desfiinţarea celorlalte sectoare economice, crearea unei baze economice socialiste unice care a devenit reazimul puternic al statului socialist în activitatea sa.

Corespunzător modificărilor în structura economică a societăţii sovietice şi determinate de acestea s-au petrecut schimbări în structura socială.

Au fost lichidate clasele exploatatoare; a crescut numărul, conștiința și combativitatea clasei muncitoare; s-a format o clasă nouă — țărănimea colhoznică; s-a format intelectualitatea sovietică.

Iată cîteva date cu privire la schimbarea compoziției de clasă a populației U.R.S.S. (în procente)[1]

	1913	1928	1937	1955	1959
Muncitori, intelectuali și funcționari (împreună cu familiile)	17,0	17,6	36,2	58,3	68,3
Țărani colhoznici și meseriași cooperativizați	—	2,9	57,9	41,2	31,4
Țărani individuali și meseriași necooperativizați	66,7	74,9	5,9	0,5	0,3
Moșieri, marea și mica burghezie orășenească*, negustori și chiaburi	16,3	4,6	—	—	—

* „În datele statistice ale vremii, mica burghezie orășenească este trecută în aceeași rubrică cu marea burghezie și cu moșierii, deși face parte din „păturile mijlocii" și trebuie trecută în grupul micilor proprietari. De aceea este greu de știut exact compoziția numerică a claselor moșierilor și capitaliștilor" (după nota autorului articolului din revista „Kommunist").

După cum se vede în perioada construirii și desăvîrșirii edificiului socialismului o trăsătură caracteristică a dezvoltării statului sovietic a fost lărgirea bazei sale sociale, creșterea forțelor sociale pe care se sprijină în activitatea sa. Clasele exploatatoare au fost desființate; au rămas: clasa muncitoare, țărănimea colhoznică și meseriașii cooperativizați, intelectualitatea socialistă.

Un fenomen caracteristic dezvoltării societății socialiste, cu implicații pozitive asupra transformării statului sovietic într-o organizație a întregului popor, îl constituie apropierea continuă a clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității, proces care continuă pe un plan superior în perioada trecerii spre comunism. Așa cum se remarcă în Raportul de activitate al C.C. al P.C.U.S. la Congresul al XXII-lea al partidului, progresul tuturor relațiilor sociale socialiste duce la ștergerea treptată a deosebirilor dintre clase și grupe sociale, la dezvoltarea și consolidarea elementelor comuniste în raporturile reciproce dintre oamenii muncii. În legătură cu toate acestea, în analiza fenomenelor vieții sociale se promovează tot mai mult pe prim plan conținutul lor general popular.

În prezent în U.R.S.S. nu mai sînt clase cu natură socială principial diferită. Muncitorii și țăranii colhoznici iau parte la producția socială bazată pe proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, ceea ce înseamnă că ambele clase sociale își asigură existența din munca proprie. Avîntul general al forțelor de producție, progresul tehnic în industrie și agricultură fac ca clasa muncitoare și țărănimea colhoznică să se apropie și în ce privește condițiile de muncă și de trai. Au fost lichidate contradic-

[1] Redate după revista *Kommunist*, nr. 15, 1957, p. 121 și nr. 1, 1962, p. 49 (trad. rom.)

țiile dintre oraș și sat, dintre munca fizică și intelectuală. S-a închegat o puternică unitate politico-ideologică a întregului popor sovietic.

Coloana vertebrală a acestei unități a poporului de oameni ai muncii o constituie alianța muncitorească-țărănească în cadrul căreia rolul conducător îi revine clasei muncitoare. Cuprinzînd încă de la începutul puterii sovietice majoritatea covîrșitor dominantă a populației alianța muncitorească-țărănească caracterizată de Lenin drept principiul suprem al dictaturii proletariatului, a jucat rolul unei puternice forțe sociale în construirea și desăvîrșirea societății socialiste. În jurul său s-au strîns noi și noi categorii de oameni ai muncii, lărgind continuu baza politică a statului sovietic pînă la transformarea lui într-o organizație a întregului popor.

În acest proces care reflectă o tendință obiectivă în dezvoltarea noii societăți, rolul conducător îl are clasa muncitoare. Marxism-leninismul a privit întotdeauna proletariatul ca o clasă socială care se eliberează de exploatare nu numai pe ea însăși ci pe toți oamenii muncii, întreaga societate. Aceasta îi conferă o anumită situație în societate după instaurarea puterii de stat socialiste. Referindu-se la această necesitate, Lenin scria: „Noi am spus că dictatura proletariatului înseamnă că proletariatul trebuie să aibă o situație dominantă față de toate celelalte clase"[1]. Această dominație exprimă interesele sociale fundamentale ale tuturor oamenilor muncii pe care clasa muncitoare, în frunte cu partidul său comunist, îi educă, îi organizează și îi conduce spre socialism. Interesul comun al tuturor claselor și păturilor sociale neproletare coincide cu cel înscris pe steagul proletariatului, acela de a scăpa de dominația burgheziei și de a făuri societatea nouă, fără exploatatori. Pe măsură ce se dezvoltă construcția socialistă interesele generale ale clasei muncitoare devin tot mai mult interesele unor mase extrem de largi, pînă ce o dată cu victoria deplină a socialismului și trecerea la construcția desfășurată a comunismului devin interese sociale atotcuprinzătoare ale întregii societăți.

În condițiile construcției desfășurate a comunismului se menține și se dezvoltă rolul conducător al clasei muncitoare în societate. Clasa muncitoare deține acest rol datorită faptului că este clasa cea mai înaintată, cea mai organizată, legată de industrie, că este purtătoarea cea mai consecventă a idealurilor comuniste, arată tovarășul N. S. Hrușciov[2]. Conducerea de către clasa muncitoare în frunte cu partidul său marxist-leninist a operei de construire atît a socialismului cît și a comunismului, constituie o lege obiectivă a dezvoltării noii societăți. În procesul trecerii treptate de la socialism la comunism, sfera de acțiune a acestei legi se lărgește, iar datorită transformării statului sovietic într-o organizație a întregului popor, posibilitățile de aplicare în practica socială a cerințelor acestei legi sînt pe zi ce trece mai mari. Aceasta înseamnă pe de o parte că problemele la care trebuie să răspundă clasa muncitoare și partidul comunist, devin mai complexe, mai vaste, cu urmări sociale mult mai profunde. Pe de altă parte, în noua etapă de dezvoltare a societății, clasa muncitoare poate înfăptui mult mai ușor conducerea celorlalte clase și pături sociale. Apropierea continuă dintre industrie și agricultură în ce privește modul de producere a

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 28, E.S.P.L.P., 1955, p. 203.
[2] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, Edit. politică, 1962, p. 228.

bunurilor materiale, transformările în relațiile sociale ce se petrec în colhozuri în procesul construcției comunismului, creșterea nivelului cultural-tehnic al tuturor oamenilor muncii și ștergerea treptată a deosebirilor esențiale dintre munca fizică și intelectuală duc la apropierea tot mai mare a muncitorilor, colhoznicilor, intelectualilor, ceea ce evident creează vaste posibilități pentru exercitarea de către clasa muncitoare a rolului său conducător în societate. În Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice se arată că clasa muncitoare va înceta să-și exercite rolul conducător în societate o dată cu construirea comunismului, cînd clasele vor dispărea.

Mecanismul complex al procesului de transformare a statului sovietic de dictatură a proletariatului într-o organizație a întregului popor cuprinde ca o parte componentă schimbarea funcțiilor statului și a metodelor de activitate, corespunzător modificărilor din baza economică și structura socială. În perioada construcției socialismului crește sfera activității constructive a puterii muncitorești-țărănești. Are loc o extindere a funcțiilor economică-organizatorică și cultural-educativă, o dată cu restrîngerea funcției represive a cărei necesitate dispare o dată cu desființarea claselor exploatatoare și victoria deplină și definitivă a socialismului. Aceasta este o tendință generală a dezvoltării societății socialiste. Lenin sublinia că funcțiile statului în domeniul economiei sînt menite să se extindă, să se dezvolte.

Transformarea statului sovietic într-o organizație a întregului popor marchează din punctul de vedere al funcțiilor sale o asemenea dezvoltare a democratismului socialist, cînd funcțiile de conducere a economiei, culturii, activității sociale etc. au devenit o cauză a întregului popor. A devenit o practică discutarea de către întregul popor sovietic a celor mai importante probleme politice și organizatorice ale dezvoltării U.R.S.S. La discutarea raportului prezentat de N. S. Hrușciov *Cu privire la dezvoltarea continuă a orînduirii colhoznice și reorganizarea stațiunilor de mașini și tracioare*, spre exemplu, au luat parte 50 milioane de oameni. S-au ținut cca. 577 000 de adunări, iar în presă au apărut peste 126 000 de articole, note, scrisori ale oamenilor muncii. Observațiile și propunerile făcute au fost sintetizate și s-a ținut seama de ele la elaborarea legii corespunzătoare de către Sovietul Suprem al U.R.S.S.

Impresionantă este participarea poporului sovietic la dezbaterea problemelor cuprinse în noul Program al P.C.U.S. Astfel, la adunările consacrate discutării proiectului de Program, au participat aproximativ 73 milioane de persoane, adică cca. 1/3 din populația țării. În legătură cu tezele teoretice și cu prevederile practice din Program, oamenii muncii au trimis organelor de partid, ziarelor etc. 300 000 de scrisori și articole. Aceste date au o profundă semnificație socială. Ele arată că U.R.S.S. a atins un asemenea nivel de dezvoltare social-politică încît opinia publică sovietică participă în mod foarte activ la conducerea întregii țări, ceea ce contribuie la creșterea eficacității activității economice, culturale și sociale a statului întregului popor.

În perioada trecerii treptate la comunism, volumul și amploarea sarcinilor constructive cresc nemăsurat. Programul P.C.U.S. prevede ca obiective principale pentru următoarea etapă construirea bazei tehnice-materiale

a comunismului, trecerea treptată de la relațiile sociale socialiste la relații comuniste, făurirea omului societății comuniste. Pentru realizarea acestor obiective este necesară o putere care să fie în stare să organizeze munca maselor, să stimuleze activitatea lor creatoare, să înfăptuiască voința întregului popor de oameni ai muncii, folosind dacă este necesar, chiar constrîngerea față de unele elemente. Această forță socială este statul întregului popor, care se menține în perioada construcției comunismului și ale cărui funcții constructive se dezvoltă necontenit.

O altă cauză a menținerii statului în perioada trecerii la comunism o constituie condițiile internaționale în care se înfăptuiește construirea noii societăți. Pe de o parte, existența sistemului mondial socialist determină exercitarea de către statul sovietic al întregului popor a funcției de organizare a colaborării și întrajutorării cu țările socialiste surori; pe de altă parte, existența imperialismului, care face să persiste pericolul războaielor agresive împotriva U.R.S.S., a lagărului socialist, determină necesitatea menținerii și întăririi funcției de apărare a păcii în lume și de apărare a țării împotriva uneltirilor agresive ale imperialismului. Programul P.C.U.S. înscrie ca sarcini esențiale ale statului întregului popor asigurarea securității patriei comunismului, lupta pentru pace, pentru preîntîmpinarea războiului mondial și excluderea lui din viața societății.

Stabilind rolul și sarcinile statului în lupta pentru comunism, Programul P.C.U.S. arată: „Ca organizație a întregului popor, statul se va menține pînă la victoria deplină a comunismului. Exprimînd voința poporului, el are menirea să organizeze crearea bazei tehnico-materiale a comunismului, transformarea relațiilor socialiste în relații comuniste, să înfăptuiască controlul asupra cuantumului muncii și cuantumului consumului, să asigure ridicarea bunăstării poporului, să apere drepturile și libertățile cetățenilor sovietici, ordinea de drept socialistă și proprietatea socialistă, să educe masele populare în spiritul disciplinei conștiente și al atitudinii comuniste față de muncă, să asigure cu fermitate apărarea și securitatea țării, să dezvolte colaborarea frățească cu țările socialiste, să apere cauza păcii generale și să întrețină relații normale cu toate țările"[1].

Transformarea statului de dictatură a proletariatului într-o organizație a întregului popor nu numai că nu slăbește, ci, dimpotrivă, duce la o creștere și mai mare a forței orînduirii sovietice, a statului sovietic. Cresc izvoarele forței statului socialist, sporesc continuu rolul și sarcinile sale în lupta pentru construirea comunismului, se întărește necontenit ordinea publică și legalitatea sovietică. Congresul al XXII-lea al P.C.U.S. a elaborat pe larg căile dezvoltării neîntrerupte a statului sovietic pînă la transformarea lui în autoadministrare obștească comunistă. Acestea sînt: dezvoltarea și perfecționarea multilaterală a democrației socialiste, participarea activă a tuturor cetățenilor la conducerea statului, a construcției economice și culturale, îmbunătățirea activității aparatului de stat și întărirea controlului maselor asupra muncii acestuia.

[1] *Op. cit.*, p. 420.

Statul socialist al întregului popor oferă în procesul dezvoltării sale uriașe posibilități pentru perfecționarea organizării politice a societății, dezvoltarea largă a democratismului socialist.

Specific dezvoltării vieții social-politice în perioada construcției desfășurate a comunismului este *împletirea conducerii de stat cu dezvoltarea mlădițelor autoadministrării obștești comuniste* care au apărut deja în Uniunea Sovietică. Programul P.C.U.S. prevede măsuri pentru creșterea rolului organelor reprezentative și în primul rînd al sovietelor în viața societății, lărgirea continuă a drepturilor organelor locale ale puterii de stat, dezvoltarea controlului obștesc, creșterea rolului sindicatelor și al celorlalte organizații obștești, lărgirea drepturilor și libertăților cetățenilor etc.

Trăsăturile autoadministrării obștești comuniste încep să se dezvolte tot mai mult în sînul sovietelor. Ca urmare a victoriei depline și definitive a socialismului în U.R.S.S., sovietele au devenit o organizație atotcuprinzătoare a poporului. Ele exprimă voința și interesele principale ale tuturor oamenilor muncii. Organe ale autoconducerii populare cum sînt denumite în redacționalul revistei *Kommunist* nr. 2/1962 — sovietele cunosc un proces de dezvoltare specific trecerii spre autoadministrare obștească comunistă.

Se știe că o caracteristică a sovietelor este aceea că îmbină trăsături ale organizațiilor de stat și obștești. În actuala perioadă de dezvoltare sovietele apar tot mai mult ca organizații obștești, strîng în jurul lor mase largi de cetățeni care desfășoară o bogată activitate fără plată.

Programul P.C.U.S. arată că în perioada construcției comuniste „trebuie urmărit ca aparatul de stat salariat să se restrîngă, ca mase tot mai largi să-și însușească deprinderi de conducere și ca, în perspectivă activitatea în acest aparat să înceteze să fie o profesiune specială"[1]. Acest proces a început, acumulîndu-se deja o experiență prețioasă pe acest tărîm. De exemplu, se lărgește componența sovietelor locale și crește numărul deputaților nou aleși în organele puterii de stat. După datele publicate în presa sovietică, în 1961 în sovietele locale au fost aleși peste 1 822 000 deputați, cu 272 000 mai mulți decît în 1957. În același an au fost aleși pentru prima dată 54,4% din numărul total al deputaților în sovietele de ținut și regionale, 52,6% din numărul total al deputaților în sovietele raionale și 53,1% din numărul total al deputaților în sovietele orășenești. Aceasta înseamnă că un număr important de oameni ai muncii nou aleși în soviete trec prin școala conducerii treburilor obștești.

În activitatea organelor executive ale sovietelor locale se dezvoltă munca cu caracter obștesc. Astăzi la munca comisiilor permanente participă aproape 3 900 000 de oameni din rîndul deputaților și activului cetățenesc. În comitetele executive ale sovietelor din regiunea Moscova există 110 secții obștești (economice, culturale etc.). S-a statornicit în viața sovietelor instituția instructorilor și inspectorilor obștești.

O extindere puternică a muncii obștești a avut loc în comitetele executive ale sovietelor din așezările muncitorești. Aici, aproape întreaga muncă se desfășoară pe bază obștească. După cum se arată în revista *Kommunist*

[1] *Op. cit.*, p. 423—424.

nr. 2/1962, sovietele din așezările muncitorești Lesogorski și Cistovski din regiunea Gorki au hotărît să desființeze postul retribuit de președinte al Comitetului Executiv. Ca lucrător salariat al sovietului a rămas doar secretarul, iar în funcția de președinte este ales un om cu mare prestigiu care desfășoară această activitate ca sarcină obștească. Aceștia sînt pași însemnați făcuți spre îndeplinirea previziunii lui Lenin despre îndeplinirea fără plată a îndatoririlor pe linie de stat.

În prezent au apărut pretutindeni și capătă o largă răspîndire forme noi de atragere a oamenilor muncii la activitatea sovietelor cum sînt comitetele de stradă și de cartier, consilii ale pensionarilor și ale veteranilor muncii, comisii de femei, comitetele de părinți, comitetele de sprijinire a instituțiilor medicale, consilii obștești ale cluburilor și bibliotecilor etc. După date publicate în U.R.S.S. în regiunea Saratov, din aceste comitete și consilii fac parte unul din cinci cetățeni iar în raionul Topcihinski din ținutul Altai, unul din trei. Acesta este un activ nemijlocit al sovietelor care le înzecește și le însutește forțele.

În condițiile adîncirii democratismului socialist, ale participării active și entuziaste a maselor largi de cetățeni la conducerea statului sovietic s-au creat premisele trecerii unor funcții ale statului în competența organizațiilor obștești. În prezent controlul asupra protecției muncii și al respectării legislației muncii, conducerea sanatoriilor și a caselor de odihnă, conducerea culturii fizice și a sportului au trecut în sarcina sindicatelor și a altor organizații obștești.

În perioada construcției desfășurate a comunismului crește continuu rolul și importanța sindicatelor ca școală de conducere, ca școală de gospodărire, ca școală a comunismului. Partidul îndrumă sindicatele pentru intensificarea participării lor la conducerea producției, la munca de dezvoltare a conștiinței comuniste a maselor, de ridicare a calificării profesionale; crește rolul sindicatelor în ce privește îndeplinirea planurilor construcției de locuințe și edificii de interes social-cultural, asigurarea controlului asupra folosirii fondurilor sociale de consum. Acordarea dreptului de inițiativă legislativă constituie încă o dovadă elocventă a rolului crescînd al sindicatelor în societatea sovietică.

Pentru coacerea condițiilor în vederea trecerii în perspectivă la autoadministrarea obștească comunistă un mare rol pozitiv îl joacă participarea în forme organizate și mereu mai largi a oamenilor muncii la prevenirea și curmarea faptelor antisociale și a infracțiunilor, atragerea unui larg activ voluntar la munca de educație comunistă a populației. În U.R.S.S. asemenea forme încep să se cristalizeze și se extind. Astfel, organizațiile obștești, colectivele întreprinderilor au preluat o parte din funcțiile de control și supraveghere asupra instituțiilor de reeducare prin muncă care mai înainte se aflau în competența Ministerului de Interne și a procuraturii. În unele cazuri infractorii sînt luați pe răspundere de către colectivele de întreprindere care se ocupă de reeducarea lor. Se înfăptuiește astfel indicația lui Lenin care sublinia necesitatea ca masele largi „să controleze toate treburile de stat și să învețe să conducă singure"[1].

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 30, E.S.P.L.P., 1956, p. 342.

Vorbind despre formele autoadministrării obşteşti comuniste merită a fi relevată participarea tot mai largă a organizaţiilor obşteşti la asigurarea ordinei publice şi a regulilor de convieţuire comunistă, la prevenirea şi curmarea faptelor antisociale şi a infracţiunilor. Au luat extindere detaşamentele voluntare ale miliţiei populare. În 1960 în U.R.S.S. existau peste 80 000 de asemenea detaşamente care reuneau mai mult de 2,5 milioane de oameni. Acestea nu sînt subordonate miliţiei, ci sînt organisme de sine stătătoare, care activează paralel cu miliţia, urmărind, în primul rînd, să prevină faptele antisociale, abaterile de la legalitatea socialistă.

Statul întregului popor deschide vaste perspective participării voluntare a maselor la înfăptuirea sarcinilor în cele mai diverse domenii ale vieţii sociale. Se dezvoltă de pildă activitatea obştească în domeniul producţiei materiale, ceea ce influenţează pozitiv asupra exercitării de către statul întregului popor a funcţiilor sale economice-organizatorice. Astfel, printre mlădiţele autoadministrării obşteşti comuniste figurează şi asemenea organizaţii voluntare ca consfătuirile de producţie permanente din întreprinderi, consiliile inovatorilor, birourile voluntare de informaţii tehnice, institutele muncitorilor cercetători, birourile obşteşti de proiectări şi altele. Acestea grupează oameni ai muncii care activează fără plată în scopul răspîndirii cunoştinţelor tehnice de specialitate, al dezvoltării mişcării inovatorilor, al dezvoltării muncii de creaţie ştiinţifică în întreprinderi.

În legătură cu sarcinile multilaterale privind formarea omului nou, au apărut şi se extind consiliile de sprijinire a modului de viaţă comunist. În aceste consilii activul obştesc este organizat pe secţii cum sînt : respectarea ordinei, organizarea manifestărilor culturale, munca în rîndul copiilor, secţiile edilitare, sanitare şi de igienă etc. Pe această cale se lărgeşte sfera de activitate educativă în rîndul maselor, se dă un caracter organizat întregii munci social-culturale.

Dezvoltarea democratismului orînduirii de stat sovietice va duce treptat la autoadministrarea obştească comunistă. Funcţiile asemănătoare cu cele îndeplinite în prezent de către stat în societatea comunistă dezvoltată îşi vor pierde caracterul politic. Societatea comunistă va fi caracterizată printr-un înalt grad de organizare, va fi cea mai înaltă formă de organizare socială cunoscută în istorie. Cine va reglementa relaţiile sociale, cine va conduce producţia, dezvoltarea ştiinţei, culturii etc.? Societatea însăşi prin organele autoadministrării obşteşti care vor reuni sovietele, organizaţiile sindicale, cooperatiste şi alte organizaţii de masă ale oamenilor muncii[1].

★

Tezele teoretice ale Congresului al XXII-lea al P.C.U.S. privind evoluţia statului socialist au o mare importanţă internaţională. Ele îmbogăţesc teoria revoluţionară marxist-leninistă, arată perspectiva dezvoltării politice a societăţii în fiecare ţară în etapa construcţiei comunismului.

În lumina acestor teze care fundamentează ştiinţific destinele istorice ale statului socialist se vede odată mai mult cît de lamentabile sînt încer-

[1] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, Edit. politică, 1962, p. 428.

cările revizioniștilor contemporani de a „rezolva" problemele dispariției statului, ale introducerii autoconducerii, îndepărtîndu-se de la marxism-leninism, ignorînd etapele dezvoltării societății socialiste, negînd rolul statului de principal instrument al construirii noii societăți. Revizioniștii promovează idei voluntariste, subiectiviste, pretind că statul „nu are sarcina de a fi un constructor al socialismului", ci ar trebui să dispară încă înainte de construirea deplină a socialismului. Asemenea concepții, a căror esență este promovarea spontaneității în construcția socialistă, sînt în contradicție cu legile dezvoltării sociale, cu interesele clasei muncitoare și celorlalți oameni ai muncii, iar aplicarea lor duce la fenomene anarhice în viața economică, frînează procesul de construire a societății socialiste și pune în pericol însești cuceririle revoluționare ale poporului.

Dezvoltarea creatoare de către Congresul al XXII-lea al P.C.U.S. a învățăturii marxist-leniniste despre statul socialist are totodată o deosebită importanță în lupta împotriva dogmatismului. Dogmaticii nu înțeleg că dictatura clasei muncitoare se dezvoltă, că rezultatul acestei dezvoltări este statul întregului popor, care reprezintă la rîndul său o etapă importantă în procesul trecerii la autoadministrare obștească comunistă și la dispariția ulterioară a statului.

Combătînd concepțiile dogmatice, bucheriste care pretind că dictatura proletariatului ar fi necesară pînă la victoria deplină a comunismului, tovarășul N. S. Hrușciov sublinia la Congres : „Teza cu privire la transformarea statului dictaturii proletariatului într-un stat al întregului popor, formulată în Program, corespunde în întregime fenomenelor ce au loc în viață. Statul întregului popor este generat de viață și exprimă linia noastră în organizarea politică a societății — dezvoltarea prin toate mijloacele a democrației" [1].

Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice definește cu toată precizia condițiile în care va avea loc dispariția treptată a statului și anume condițiile interne — construirea societății comuniste dezvoltate — și cele externe — rezolvarea definitivă în favoarea comunismului a contradicțiilor dintre capitalism și comunism pe arena internațională.

Procesul dialectic de dezvoltare și dispariție a statului socialist este cel demonstrat de știința marxist-leninistă : *de la dictatura proletariatului la statul întregului popor și de la acesta la autoadministrarea obștească comunistă.*

„Statul — arată tovarășul Hrușciov — se va mai menține încă multă vreme după victoria primei faze a comunismului. Procesul dispariției statului va fi foarte îndelungat, va cuprinde o întreagă epocă istorică și se va încheia abia atunci cînd societatea va fi pe deplin matură pentru a se autoadministra. De-a lungul unei anumite perioade de timp, trăsăturile conducerii de către stat se vor împleti cu cele ale autoadministrării obștești. În cursul acestui proces funcțiile interne ale statului se vor dezvolta, se vor transforma și, treptat, își vor pierde caracterul politic. Numai o dată cu construirea societății comuniste dezvoltate în U.R.S.S. și cu condiția

[1] N. S. Hrușciov, *Cu privire la Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, p. 147—148.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

victoriei și consolidării socialismului pe arena internațională, statul va înceta de a mai fi necesar și va dispărea treptat"[1].

Experiența dobîndită de țările democrat-populare aduce noi confirmări ale învățăturii leniniste despre rolul și evoluția statului socialist. Istoria făuririi și dezvoltării statului romîn democrat-popular, spre exemplu, confirmă strălucit adevărul marxist-leninist cu privire la necesitatea istorică a dictaturii proletariatului, la rolul statului clasei muncitoare în construirea noii orînduiri, la adîncirea și lărgirea continuă a democratismului ca principală caracteristică a dezvoltării statului socialist. În raportul la Congresul al II-lea al P.M.R. tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a subliniat că în desfășurarea revoluției din țara noastră „s-a confirmat din nou că esența căilor de trecere de la capitalism la socialism este aceeași pentru toate țările — și anume dictatura proletariatului"[2], că nu există alt drum de construire a socialismului decît cel indicat de marxism-leninism, „drumul înlocuirii puterii claselor exploatatoare și al instaurării puterii clasei muncitoare . . ., drumul consolidării continue a acestei puteri și al construirii orînduirii noi, socialiste"[3].

În organizarea și perfecționarea activității statului democrat-popular, Partidul Muncitoresc Romîn se călăuzește ferm după învățătura marxist-leninistă, învață din experiența istorică a Uniunii Sovietice, ținînd seamă cu strictețe de condițiile concrete din țara noastră, de *fiecare etapă istorică* a dezvoltării societății noastre pe calea socialismului. Luînd cunoștință de tezele privind evoluția organizării politice a societății socialiste cuprinse în documentele Congresului al XXII-lea al P.C.U.S. poporul nostru are satisfacția să constate că acestea atestă justețea orientării Partidului Muncitoresc Romîn în problemele dictaturii proletariatului. Partidul clasei noastre muncitoare s-a preocupat și se preocupă de întărirea rolului statului în construirea economiei și culturii socialiste, de perfecționarea funcțiilor sale și dezvoltarea democratismului său socialist în conformitate cu progresul economic și social al țării, cu modificarea structurii de clasă a societății, cu îmbogățirea experienței acumulate de organele de stat și cu creșterea nivelului cultural și conștiinței socialiste a maselor muncitoare.

Tezele Congresului al XXII-lea al P.C.U.S. în lumina cărora direcția principală a dezvoltării statului de dictatură a proletariatului o constituie adîncirea democratismului său socialist își găsesc o ilustrare concludentă și în experiența Republicii Populare Romîne.

Regimul nostru democrat-popular ca formă a dictaturii proletariatului s-a dezvoltat în decursul ultimului deceniu și jumătate în condițiile ofensivei socialismului pe toate fronturile. Extinderea proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție la orașe și la sate, avîntul economiei socialiste, au dus la lichidarea formațiunii capitaliste. Totodată micii producători de mărfuri, în primul rînd țărănimea, au fost atrași pe făgașul socialist. Astfel în R.P.R. au învins relațiile de producție socialiste. Prin aceasta sta-

[1] *Op. cit.*, p. 101—102.
[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Edit. politică, 1959, p. 24.
[3] *Op. cit.*, p. 25.

tul democrat-popular a căpătat o bază economică trainică — baza economică socialistă.

Transformările economice au dus la schimbarea radicală a structurii sociale a țării noastre. Au fost desființate clasele exploatatoare și exploatarea omului de către om. În prezent baza socială a statului romîn democrat-popular o formează clasa muncitoare, țărănimea muncitoare și intelectualitatea legată de acestea care toate la un loc formează aproape întreaga populație a țării. Numărul celor care își durează existența pe temelia proprietății private asupra mijloacelor de producție este cu totul restrîns depășind cu puțin 1% din totalul populației țării; aceștia sînt ei înșiși oameni care trăiesc din munca proprie și nu exploatează munca străină.

Izvorul forței statului democrat-popular și expresia cea mai caracteristică a întăririi bazei sale sociale o constituie faptul că au fost lichidate în țara noastră contradicțiile antagoniste dintre oraș și sat, dintre munca fizică și cea intelectuală. Clasa muncitoare și țărănimea colectivistă s-au apropiat continuu prin rolul lor în producția socială, prin mijlocul de a obține bunurile materiale și spirituale și prin nivelul de dezvoltare politică și culturală. „Consolidarea continuă a alianței clasei muncitoare cu țărănimea, strînsa frăție dintre oamenii muncii de toate naționalitățile, dezvoltarea continuă a unității moral-politice a poporului, coeziunea strînsă în jurul partidului și guvernului a tuturor celor ce muncesc constituie temelia de nezdruncinat a regimului nostru democrat-popular"[1].

Analiza conținutului activității statului nostru socialist în perioada actuală trebuie făcută pornind de la etapa de dezvoltare în care se află Romînia. Spre deosebire de U.R.S.S. care a intrat în perioada construcției desfășurate a comunismului, țara noastră parcurge în prezent etapa desăvîrșirii construcției socialiste; prin încheierea procesului de colectivizare a agriculturii, socialismul a triumfat definitiv în țara noastră la orașe și la sate. În cursul procesului de desăvîrșire a construirii socialismului crește continuu rolul statului socialist, însemnătatea funcțiilor economico-organizatorică și cultural-educativă, o dată cu restrîngerea sferei de acțiune a funcției represive. Documentele Congresului al III-lea al P.M.R. atrag atenția că o asemenea evoluție a funcțiilor statului nu poate fi înțeleasă în sensul slăbirii vigilenței față de elementele antisocialiste, față de diversioniști, spioni și alți dușmani ai socialismului, față de uneltirile contrarevoluționare ale imperialismului internațional. Partidul se preocupă de întărirea și perfecționarea activității organelor de stat chemate să apere cuceririle revoluționare ale poporului nostru muncitor, atrage pe cele mai diverse căi masele muncitoare să participe alături de organele de stat la apărarea proprietății obștești, a normelor de drept socialiste, a legalității populare.

Așa cum s-a arătat la Congresul al III-lea al partidului direcția principală de dezvoltare a vieții social-politice din R.P.R. în procesul desăvîrșirii construcției socialiste este *lărgirea continuă a democratismului* orînduirii de stat. În forme multiple se asigură participarea maselor la viața de stat, la conducerea construcției economice și culturale. Astfel, pe lîngă

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Edit. politică, 1961, p. 381.

sfaturile populare din întreaga țară au fost constituite cca 16 000 de comisii permanente, peste 73 000 de comitete de cetățeni (din circumscripțiile electorale, de stradă, de bloc) și peste 6 800 de comitete de cetățeni pentru executarea lucrărilor prin contribuție voluntară. La aceasta se adaugă marele număr de cetățeni care activează în comitetele de părinți de pe lîngă școli, comitetele de sprijin de pe lîngă spitale și altele.

În perioada desăvîrșirii construcției socialiste crește tot mai mult rolul opiniei publice înaintate. Muncitorii, țăranii muncitori, intelectualitatea, gospodinele, tineretul participă prin cele mai variate forme la controlul asupra activității unor instituții de deservire a populației, la respectarea normelor de conviețuire socialistă, apărarea proprietății obștești etc. Astfel au fost organizate echipe de control obștesc sub conducerea sindicatelor, comisii de împăciuire pe lîngă sfaturile populare, consilii de judecată și comisii pentru soluționarea litigiilor de muncă în întreprinderi, instituții etc. Cuprinzînd un număr larg de oameni ai muncii, acestea exercită un puternic rol educativ, previn faptele care pot aduce prejudicii societății, exercită o largă influență binefăcătoare cu deosebire asupra celor ce comit anumite abateri. Totodată ele descongestionează organele de stat de unele treburi mărunte, dîndu-le posibilitatea să se ocupe de chestiunile mari ale asigurării ordinii de drept socialiste.

Atribuțiile crescînde ale organizațiilor obștești, creșterea rolului opiniei publice socialiste nu înseamnă minimalizarea rolului organelor de stat centrale și locale în construcția socialismului. Dimpotrivă, pe măsura înaintării pe calea desăvîrșirii construcției socialiste crește rolul statului în dezvoltarea bazei tehnice-materiale a societății, consolidarea și perfecționarea relațiilor de producție socialiste, dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor muncitoare, reglementarea repartiției. În noua etapă istorică, statul nostru socialist asigură securitatea internă a oamenilor muncii, apărarea proprietății socialiste și a regulilor de conviețuire socialistă, dezvoltă colaborarea și întrajutorarea frățească cu țările socialiste, luptă consecvent pentru apărarea păcii și asigurarea securității țării, împotriva oricărei agresiuni imperialiste.

Adîncirea democratismului socialist, lărgirea continuă a bazei sociale a statului, întărirea unității politico-morale a poporului, creșterea rolului conducător al partidului în stat, în toate domeniile vieții sociale, constituie părți componente ale unui proces unic de evoluție continuă a conținutului organizării politice a societății noastre care va duce în perspectivă la transformarea statului democrat-popular într-o organizație a întregului popor.

PRINCIPIUL COLECTIVISMULUI ÎN SOCIALISM ȘI COMUNISM

DE

C. BUZDUGAN

„În prezent, nu numai că ne putem închipui mai limpede societatea comunistă, ci — ceea ce este principalul — putem chiar să precizăm căile practice ale construirii ei, să concretizăm principiile comunismului științific. Vedem mai limpede și mai precis multe din ceea ce perdeaua timpului a ascuns înaintașilor noștri, deoarece în prezent s-au conturat pe deplin tendințele dezvoltării societății socialiste spre victoria comunismului" [1].

N. S. Hrușciov

Omul este un produs al dezvoltării relațiilor sale sociale; Marx scria că, în realitatea ei, esența umană „este ansamblul relațiilor sociale" [2]. La baza relațiilor sociale și a dezvoltării lor istorice stă munca — modul concret-istoric în care oamenii obțin cele necesare producerii și reproducerii vieții lor. Colectivitatea umană — colectivitate de muncă în primul rînd, dar și de trai etc. — a înscris o bogată istorie precomunistă sau, mai exact, a parcurs pînă la revoluția socialistă o bogată preistorie.

Cele dintîi colectivități omenești au fost colectivități primitive, rudimentare, spre care oamenii au fost împinși de forța oarbă a instinctului de conservare, de slăbiciunea lor în raporturile cu natura înconjurătoare, de caracterul rudimentar al mijloacelor lor de muncă, al muncii însăși. Aceste colectivități au avut la bază proprietatea comună asupra mijloacelor de producție și asupra produselor muncii, au dezvoltat relații colectiviste primitive de colaborare și ajutor între oamenii egali în slăbiciunea și sărăcia lor. Pe această treaptă a istoriei, „dezvoltarea muncii contribuia

---

[1] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, Edit. politică, Buc., 1962, p. 170.

[2] Marx-Engels, *Opere*, vol. 3, Edit. politică, Buc., 1958, p. 576.

în mod necesar la o strîngere a relațiilor dintre membrii societății, făcînd să crească numărul cazurilor de ajutorare reciprocă, de activitate în comun și lămurind fiecăruia în parte, folosul activității în comun" [1].

Dar din momentul în care munca, la un anumit nivel de dezvoltare, a putut produce mai mult decît era strict necesar existenței colective, din momentul în care a apărut posibilitatea însușirii acestui excedent de către anumiți membri ai colectivității — din momentul în care a apărut, deci, proprietatea privată și pînă la desființarea ei — acțiunea muncii asupra destinelor colectivității umane, asupra relațiilor care se stabilesc între oameni și asupra esenței umane însăși a avut un sens dublu, contradictoriu. Într-o anumită perioadă istorică producția nu s-a putut dezvolta decît pe baza existenței și dezvoltării proprietății private, decît adîncind separarea forței de muncă de condițiile muncii, ceea ce a însemnat exploatarea forței de muncă, scindarea societății în clase cu interese antagoniste, dominarea pe toate planurile a majorității muncitoare de către minoritatea exploatatoare; toate acestea au generat nestinsa luptă de clasă „cînd ascunsă, cînd fățișă, o luptă care de fiecare dată se sfîrșea printr-o prefacere revoluționară a întregii societăți, sau prin pieirea claselor aflate în luptă" [2]. Pe de altă parte, în aceleași condiții, munca s-a dezvoltat neîncetat în sensul adîncirii caracterului său social, în sensul apropierii și unirii maselor tot mai mari de oameni în procesul de producție — determinînd tot mai strînse relații sociale de colaborare între diversele categorii de producători.

Sensul contradictoriu al dezvoltării producției în condițiile proprietății private a determinat, în ultimă instanță, contradicțiile întregii dezvoltări sociale, însăși natura contradictorie a progresului social. El s-a exprimat, firește, și în tendințele contradictorii manifeste în relațiile sociale dintre oameni în orînduirile presocialiste, exploatatoare. Dar toate aceste contradicții, natura și dinamica lor au putut fi limpede și deplin înțelese abia pe baza analizei marxist-leniniste a dezvoltării societății și, în primul rînd, a acelei orînduiri care a împins dezvoltarea producției în condițiile proprietății private pînă la limitele sale extreme — capitalismul.

„Producția capitalistă este producția de mărfuri ca formă generală a producției" [3], în care însăși forța de muncă devine marfă. Dispare astfel aureola patriarhală de privilegii și prejudecăți tradiționale care înconjurau relațiile vechilor orînduiri și prin care oamenii erau separați de întreaga colectivitate și grupați în colectivități mai restrînse, exclusiviste, în continuă luptă. Capitalismul transformă toate relațiile sociale în nude relații bănești de exploatare, relații care se stabilesc între oameni nelegați de ceilalți nici măcar prin aparența vreunei legături generale. „Singura putere care îi pune în contact și în raport reciproc este aceea a *egoismului* lor, a avantajului lor particular, a *intereselor* lor *private*. Și tocmai *pentru că* fiecare se gîndește astfel numai la sine, și nu la semenul său, toți împreună îndeplinesc, în virtutea unei *armonii prestabilite a lucrurilor* sau

[1] Marx și Engels, *Opere alese*, Edit. P.M.R., Buc., 1952, vol. II, p. 72.
[2] Marx, Engels, *Opere*, vol. IV, Edit. politică, Buc., 1958, p. 466.
[3] Marx, *Capitalul*, vol. II, Edit. P.M.R., 1948, p. 98.

sub auspiciile unei providenţe prea şirete, opera avantajului lor reciproc, a folosului comun, a interesului general" [1]. Relaţiile de producţie capitaliste generează antagonismul intereselor private, aprigul război al tuturor împotriva tuturor, care-l opun pe om semenilor săi şi colectivităţii măcinate de conflicte sociale ireconciliabile.

Capitalismul realizează totodată o dezvoltare fără precedent a forţelor de producţie, a cărei esenţială consecinţă este adîncirea caracterului social al muncii pînă la socializarea ei, constînd în specializarea muncii sociale, în mărirea numărului ramurilor specializate ale industriei, „în faptul că multiplele procese fărămiţate ale producţiei se contopesc într-un singur proces social al producţiei" [2].

Socializarea muncii pretinde însă cu totul alte relaţii sociale — în producţie şi în afara ei — decît cele capitaliste în cadrul cărora s-a dezvoltat. Reprezentînd premisa obiectivă a unei dezvoltări sociale armonioase şi planice, a cimentării societăţii umane — irealizabilă în condiţiile proprietăţii private — socializarea muncii înfăptuită de capitalism nu face decît să-i creeze acestuia noi contradicţii, de neîmpăcat.

Aşa cum se arată în Programul P.C.U.S., „Capitalismul contemporan este ostil intereselor vitale, aspiraţiilor progresiste ale întregii omeniri. Capitalismul, cu exploatarea omului de către om, cu ideologia sa şovină şi rasistă, cu marasmul său moral, cu dezmăţul speculei, corupţiei, criminalităţii ce-i sînt proprii, descompune societatea, familia, omul" [3].

Capitalismului în ansamblu, ca orînduire socială, îi este caracteristic individualismul ca principiu al relaţiilor sociale şi al moralei burgheze, ca trăsătură esenţială a ideologiei burgheze dominante. Capitalismul se străduieşte să inoculeze acest principiu tuturor membrilor societăţii, dar individualismul rămîne caracteristic şi definitoriu prin excelenţă pentru membrii *burghezi* ai societăţii capitaliste, a căror existenţă şi ideologie de clasă sînt indisolubil legate de proprietatea privat-capitalistă.

Sfîşiate de conflicte puternice şi ireconciliabile, dezvoltînd relaţii sociale în esenţă individualiste, societăţile presocialiste bazate pe proprietatea privată — şi în special societatea capitalistă — au constituit „surogate de colectivităţi". Caracterizîndu-le în ansamblu, Marx şi Engels scriau : „Colectivitatea aparentă în cadrul căreia se uneau indivizii pînă acum li se opunea întotdeauna ca ceva de sine stătător şi, fiind produsul unirii unei clase împotriva alteia, a fost pentru clasa subordonată nu numai o colectivitate cu totul iluzorie, ci chiar o nouă cătuşe" [4].

Organizării capitaliste a vieţii sociale, ideologiei şi moralei burgheze cu individualismul lor exacerbat, li se opune solidaritatea proletară — solidaritate revoluţionară a clasei menite să elibereze de exploatare, pentru totdeauna, *întreaga* societate. Principiul internaţionalist al solidarităţii proletare constituie prima manifestare istorică a unui nou prin-

---

[1] Marx, *op. cit.*, vol. I, p. 183—184.
[2] Lenin, *Opere*, vol. I, 1950, p. 167.
[3] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 355—356.
[4] Marx-Engels, *Opere*, vol. 3, p. 77.

cipiu de constituire, organizare și dezvoltare a relațiilor sociale dintre oameni : colectivismul — care se va dezvolta pe deplin și multilateral în societatea socialistă și comunistă.

PREMISE ȘI TRĂSĂTURI ALE COLECTIVISMULUI ÎN SOCIETATEA SOCIALISTĂ

Revoluționarea comunistă a societății umane sub conducerea proletariatului răspunde necesității obiective de a pune de acord relațiile sociale în cadrul cărora se desfășoară producția cu caracterul ei tot mai social. Lenin scria că „. . .proletariatul reprezintă și înfăptuiește, în comparație cu capitalismul, un tip superior de organizare socială a muncii", aceasta constituind „izvorul de putere și garanția victoriei depline, inevitabile a comunismului" [1]. Desigur, această nouă organizare socială nu poate fi introdusă dintr-odată, nu poate fi introdusă fără o luptă susținută, multilaterală împotriva vechiului : ea se *construiește*, în cadrul unui proces presupunînd două etape istorice, — socialismul și comunismul — pe care le parcurge ansamblul relațiilor sociale, întreaga societate.

Colectivismul apare pe baza proprietății obștești asupra mijloacelor de producție, a constituirii unei colectivități umane unitare de tip nou, și presupune unitatea obiectivă, înțeleasă, a intereselor individuale cu interesele societății, realizarea unei dezvoltări multilaterale și originale a indivizilor prin maxima îmbogățire a vieții colective. El se exprimă într-o nouă atitudine a indivizilor față de societate, în colaborarea și atitudinea tovărășească între indivizi în muncă, în viața obștească și particulară.

Pe planul conștiinței sociale, colectivismul reprezintă o categorie morală fundamentală, care se manifestă în toate formele conștiinței socialiste și comuniste.

Colectivismul reprezintă așadar un principiu de organizare a raporturilor umane, materiale și spirituale, bazate pe proprietatea obștească.

★

O adevărată colectivitate umană, unitară și solidară, constituită pe baza socializării muncii, nu se poate realiza decît în societatea socialistă, cînd colectivismul devine un principiu atotcuprinzător al tuturor relațiilor sociale. „Comuniștii opun lumii proprietății private proprietatea obștească, individualismului burghez — principiul tovărășiei și al colectivismului" [2].

Proprietatea socialistă reprezintă baza economică a comunității intereselor sociale între membrii societății deveniți, fără excepție, oameni ai muncii — premisa unor relații sociale tovărășești pe toate planurile vieții lor.

---

[1] Lenin, *Opere*, vol. 29, 1959, p. 403.
[2] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 104—105.

Proprietatea socialistă determină subordonarea față de controlul și conducerea producătorilor înșiși nu numai a producției sociale sub toate aspectele ei, dar și a repartiției și a consumului. Scopul nemijlocit al întregii activități economice a societății devine satisfacerea cît mai deplină a nevoilor oamenilor muncii. După milenii de discordanță și contradicții ireconciliabile, se creează astfel pentru prima oară premisele materiale, economice, pentru unirea strînsă a intereselor individuale cu interesele sociale. Interesul social devine interesul fiecărui om al muncii, deoarece de întărirea și dezvoltarea proprietății socialiste, de înmulțirea bogățiilor materiale și spirituale ale întregii societăți socialiste depinde și bunăstarea fiecărui om al muncii în parte.

Premisele materiale ale împletirii intereselor generale cu cele individuale sînt traduse în viață — în prima etapă de dezvoltare a noii societăți — prin principiul socialist al repartiției: „de la fiecare după capacități, fiecăruia după muncă". Principiul cointeresării materiale are un rol de pîrghie puternică în construirea socialismului și comunismului, atît în ce privește creșterea producției și productivității muncii, cît și în ce privește realizarea noilor raporturi, armonioase, între indivizi și societate, formarea și dezvoltarea tuturor relațiilor sociale socialiste și comuniste, formarea și dezvoltarea colectivismului lor.

Proprietatea socialistă asigură deci baza colectivismului în relațiile sociale socialiste. În cadrul relațiilor socialiste de producție, „atitudinea conștiincioasă față de munca proprie, îndeplinirea oricărei munci la timp și în bune condiții înseamnă de fapt grija pentru tovarășii tăi, care muncesc și ei pentru toți, inclusiv pentru tine. În aceasta se manifestă colaborarea și întrajutorarea tovărășească a oamenilor societății noi" [1]. Relațiile de producție socialiste — cu noile lor raporturi dintre producători, dintre producători și producția socială — „generează entuziasmul în muncă, spiritul inovator, inițiativa creatoare, întrecerea socialistă de masă" [2] — tot atîtea manifestări ale colectivismului acestor relații.

În agricultură, organizarea muncii în marea gospodărie socialistă bazată pe proprietatea socialistă-cooperatistă constituie premisa istorică și temelia economică obiectivă a promovării principiului colectivist în relațiile dintre oameni. Marea gospodărie agricolă socialistă corespunde particularităților țărănimii, nivelului și cerințelor dezvoltării forțelor de producție la sate; ea „...îmbină interesele personale ale țăranilor cu interesele sociale, ale întregului popor, cointeresarea individuală cu cea colectivă în rezultatele producției, creează vaste posibilități pentru creșterea veniturilor și bunăstării țăranilor pe baza creșterii productivității muncii lor" [3]. Marea gospodărie socialistă constituie astfel o școală a socialismului și comunismului pentru țărănime, ajutînd la învingerea deprinderilor de proprietar privat, statornicite de secole, antrenîndu-i pe țărani la munca colectivă și la conducerea obștească.

---

[1] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 239.
[2] *Ibidem*, p. 339—340.
[3] *Ibidem*, p. 397.

Construirea bazei economice a societății socialiste constituie premisa transformării tuturor celorlalte relații sociale dintre oameni, premisa schimbării radicale a fizionomiei societății în ansamblul ei. Societatea socialistă cuprinde numai clase și pături sociale *prietene*, strîns unite sub steagul partidului marxist-leninist. Pe baza comunității intereselor fundamentale ale muncitorilor, țăranilor și intelectualilor se făurește și se întărește neîncetat unitatea social-politică și ideologică a poporului, condiție deosebit de importantă a dezvoltării rapide pe mai departe a societății socialiste. Unitatea social-politică și ideologică a poporului — ca expresie a închegării unei adevărate colectivități umane, societatea socialistă — reprezintă totodată o condiție esențială pentru instaurarea și dezvoltarea multilaterală a principiului colectivist în relațiile sociale.

„Întreaga viață a societății socialiste este organizată pe baza unei largi *democrații*" [1]. Socialismul asigură deplina egalitate în drepturi a tuturor oamenilor muncii și — pe baza situației lor egale de stăpîni ai producției — condițiile pentru realizarea sa practică. „Socialismul este creația vie a maselor muncitoare. Creșterea activității maselor populare în construcția vieții noi este o lege a epocii socialismului" [2]. Prin organele puterii de stat, prin sindicate și alte organizații obștești, prin consfătuiri de producție, prin dezbaterea largă a principalelor documente ale partidului și statului, prin munca lor entuziastă etc., oamenii muncii participă în mod activ la conducerea treburilor statului, la rezolvarea problemelor construcției economice și culturale. Învățînd din experiența P.C.U.S. — așa cum s-a subliniat în Darea de seamă a Delegației P.M.R. la cel de-al XXII-lea Congres al P.C.U.S., prezentată la plenara C.C. al P.M.R. din 30 noiembrie — 5 decembrie 1961 — „Trebuie să atragem în și mai mare măsură masele populare la rezolvarea treburilor de stat, preocupîndu-ne de continua sporire a rolului organizațiilor obștești în viața socială, de perfecționarea conducerii și planificării economiei, a formelor și metodelor de muncă ale aparatului de stat" [3].

Noua atitudine a oamenilor față de societatea lor — prima trăsătură, trăsătura principală a colectivismului ca principiu al relațiilor sociale — se exprimă între altele și în această mereu mai largă și conștientă participare la organizarea și conducerea treburilor publice.

Aprecierea intereselor generale ale societății ca fiind propriile lor interese, subordonarea conștientă a intereselor personale față de cele obștești, grija față de semenul lor, colaborarea și întrajutorarea tovărășească a oamenilor muncii — constituie elemente definitorii ale colectivismului.

Iată o întîmplare semnificativă: cu doi ani în urmă, cei doi frați Pricopie, muncitori la sectorul V mecanic șef al uzinelor „Semănătoarea" au fost larg popularizați pentru succesele obținute în producție. Frații Pricopie au înțeles însă greșit această apreciere; curînd în comportarea

[1] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 340.
[2] *Ibidem.*
[3] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 60.

lor au apărut îngîmfarea, individualismul. Dar ei munceau în cadrul unui colectiv — şi încă al unuia cunoscut în uzină ca un colectiv închegat, puternic, principial, care se manifestă astfel atît în producţie cît şi în afara ei — iar colectivul n-a privit indiferent comportarea celor doi membri ai săi. O primă măsură a fost prelungirea stagiului lor de candidatură în partid. Dar nu numai atît : au avut loc discuţii, colectivul a căutat mijloace variate pentru a-i face pe cei doi să înţeleagă adevăratul lor loc şi rol în colectivul de muncă. Iar astăzi, fraţii Pricopie sînt din nou popularizaţi ca fruntaşi în cadrul colectivului sectorului V mecanic şef [1].

La cel de-al III-lea Congres al P.M.R., tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej spunea : „Ca urmare a transformărilor social-economice în ţara noastră a luat naştere şi se dezvoltă tot mai mult o morală nouă, socialistă, o nouă atitudine faţă de muncă, faţă de bunurile obşteşti şi îndatoririle sociale, noi relaţii de întrajutorare tovărăşească între cei ce muncesc" [2]. În procesul desăvîrşirii construcţiei socialiste aceste noi relaţii, colectiviste, se manifestă tot mai statornic în producţie, în activitatea obştească, în viaţa particulară a oamenilor.

SPRE TRIUMFUL DEPLIN AL COLECTIVISMULUI COMUNIST

În procesul istoric de construire a noii organizări sociale, socialismul este doar prima fază, faza inferioară, care se dezvoltă nemijlocit din capitalism. De aceea, cu toate uriaşele sale realizări, în socialism se mai menţin încă rămăşiţe ale capitalismului în modul de trai şi conştiinţa oamenilor. Nivelul forţelor de producţie încă insuficient pentru a satisface în întregime nevoile personale ale membrilor societăţii, existenţa celor două forme de proprietate obştească asupra mijloacelor de producţie, a claselor sociale, a deosebirilor esenţiale care se mai menţin între oraş şi sat, între munca fizică şi cea intelectuală, între munca calificată şi cea necalificată etc., toţi aceşti factori obiectivi explică de ce în socialism nu se poate încă realiza deplina egalitate comunistă. În socialism mai sînt posibile şi există manifestări izolate de individualism, reprezentînd rămăşiţe ale vechiului în curs de lichidare definitivă.

„Comunismul reprezintă o treaptă mai înaltă şi mai perfecţionată a vieţii sociale şi el se poate dezvolta doar cînd socialismul s-a consolidat pe deplin. În comunism vor fi lichidate pe deplin toate consecinţele orînduirii capitaliste" [3]. În condiţiile vremii noastre, această fază superioară a societăţii comuniste devine, din ce în ce mai mult, o realitate practică. Ea se înfăptuieşte pentru prima oară, sub ochii întregii lumi, în Uniunea Sovietică.

Veriga hotărîtoare în lanţul sarcinilor economice, sociale şi culturale ale construirii comunismului o constituie crearea bazei sale tehnice — materiale. Comunismul este de neconceput fără forţe de producţie uriaşe,

---

[1] După „Semănătoarea", nr. 161 din 21 sept. 1961.
[2] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Român*, Edit. politică, Buc., 1960, p. 86.
[3] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 172.

fără asigurarea celei mai înalte productivități a muncii din lume, ceea ce presupune „trecerea la un nou nivel al tehnologiei și culturii producției, al organizării ei, o tot mai mare dezvoltare a proceselor de concentrare, specializare, cooperare și combinare" [1]. Aceasta creează noi determinări obiective materiale pentru relațiile sociale comuniste, pentru triumful deplin al trăsăturii esențiale a acestor relații — colectivismul.

„Comunismul reprezintă cea mai înaltă formă de organizare a vieții sociale. Toate celulele de producție, toate asociațiile bazate pe autoadministrare vor fi reunite în mod armonios în ansamblul economiei organizate pe bază de plan, în ritmul unic al muncii sociale" [2]. Această colectivitate umană superioară, care realizează o unitate de monolit a membrilor săi, presupune raporturi armonioase între individ și societate pe baza unității depline a intereselor obștești cu cele personale. În cadrul principiului comunist al repartiției sociale, principiul „De la fiecare după capacități" precede principiului „Fiecăruia după nevoi". Ele se implică reciproc. Dacă nu va munci fiecare în așa fel încît să satisfacă nevoile *societății*, nici propriile sale nevoi nu vor putea fi satisfăcute.

„Scopul producției comuniste este de a asigura progresul neîntrerupt al societății, de a pune la dispoziția fiecărui membru al societății bunuri materiale și culturale potrivit nevoilor sale crescînde, cerințelor și gusturilor sale individuale" [3]. Pe baza dezvoltării uriașe a forțelor de producție, în comunism cresc posibilitățile de satisfacere a nevoilor oamenilor muncii. Procesul construirii comunismului cuprinde ca o latură a sa dialectica dezvoltării concordanței esențiale a intereselor individuale cu cele sociale, pe baza maturizării ambelor tipuri de interese, spre o cît mai deplină unitate a lor.

Prezintă o deosebită importanță faptul că în cadrul trecerii spre repartiția după nevoi, paralel cu dezvoltarea principiului cointeresării materiale se înfăptuiește „lărgirea fondurilor sociale de consum, destinate satisfacerii nevoilor membrilor societății, indiferent de cantitatea și calitatea muncii lor, adică în mod gratuit (învățămînt, asistență medicală, pensii, întreținerea copiilor în instituțiile pentru copii, trecerea la folosirea gratuită a serviciilor comunale etc.)" [4]. Satisfacerea în măsură tot mai mare a nevoilor individuale pe seama fondurilor *sociale* de consum, prin formele *sociale* de deservire, va contribui la cimentarea atît a raporturilor colectiviste dintre indivizi și societate, cît și a raporturilor indivizilor între ei, contribuind la triumful deplin al colectivismului în relațiile sociale comuniste.

În cadrul procesului larg de construire a bazei tehnice-materiale a comunismului, un loc important îl deține puternicul avînt al forțelor de producție în agricultură. Pe lîngă obținerea unui belșug de produse agricole aceasta va permite „să se asigure trecerea treptată a satului so-

---

[1] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 180.
[2] *Ibidem*, p. 3 5.
[3] *Ibidem*, p. 384.
[4] *Ibidem*, p. 410.

vietic la relaţiile sociale comuniste şi să se lichideze în linii mari deosebirile dintre oraş şi sat" [1].

Pornind de la premisa că „atît colhozurile cît şi sovhozurile sînt mari gospodării socialiste, care permit folosirea eficientă a realizărilor tehnicii şi ştiinţei, lărgirea rapidă a producţiei sociale" [2], că ele nu pot fi opuse una alteia, programul construirii comunismului prevede un ansamblu de măsuri privind dezvoltarea şi perfecţionarea ambelor forme de producţie socialistă. Avîntul economic al colhozurilor şi sovhozurilor, dezvoltarea legăturilor intercolhoznice şi între colhozuri, sovhozuri şi întreprinderi ale industriei locale etc. vor duce la creşterea gradului de socializare a muncii atît în interiorul unităţilor agricole socialiste, cît şi la nivelul raioanelor şi regiunilor. Toate aceste procese vor face ca prin relaţiile lor de producţie, prin caracterul muncii, prin nivelul bunăstării şi culturii oamenilor, colhozurile şi sovhozurile să devină tot mai mult întreprinderi de tip comunist, „vor imprima treptat proprietăţii cooperatist-colhoznice caracterul de proprietate a întregului popor" [3].

Pe baza instaurării proprietăţii comuniste unice a întregului popor, concomitent cu procesul construirii societăţii fără clase şi în legătură indisolubilă cu el, „se va statornici egalitatea socială deplină între oameni, *egalitatea comunistă*, care înseamnă o poziţie identică faţă de mijloacele de producţie, o deplină egalitate în repartiţie, armonia dintre individ şi societate pe baza îmbinării organice a intereselor personale cu cele obşteşti" [4]. Aceste trei procese dialectic legate şi întrepătrunse, reunite în prima parte a definiţiei noii societăţi: „*Comunismul este o orînduire socială fără clase, în care mijloacele de producţie sînt proprietate unică a întregului popor, în care există o deplină egalitate socială a tuturor membrilor societăţii*" [5] — reprezintă principalele condiţii social-economice ale triumfului relaţiilor comuniste între oameni, condiţiile colectivismului deplin al acestor relaţii.

Cercetarea modului concret în care se realizează triumful colectivismului — parte a procesului mai larg de instaurare a relaţiilor comuniste, are ca principiu metodologic recunoaşterea dialecticii lucrurilor, a faptului că „relaţiile sociale comuniste se nasc în procesul muncii, în procesul dezvoltării producţiei, în lupta întregului popor pentru construirea comunismului" [6].

Transformarea comunismului într-o sarcină practică a zilei de astăzi a poporului sovietic a generat un uriaş avînt al iniţiativei populare. Ca răspuns la chemarea adresată de partidul comunist — „să învăţăm să muncim şi să trăim în chip comunist" — a apărut întrecerea patriotică pentru titlul de „colectiv al muncii comuniste". Mişcarea tot mai largă a brigăzilor muncii comuniste reprezintă mijlocul principal de realizare

[1] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 396.
[2] *Ibidem*, p. 209.
[3] *Ibidem*, p. 413.
[4] *Ibidem*, p. 226.
[5] *Ibidem*, p. 383.
Ibidem, p. 207.

în toate domeniile vieții sociale a celui mai deplin colectivism, reprezintă cea mai bună școală a colectivismului comunist.

În muncă, în caracterul ei, în relațiile dintre lucrătorii din producție se manifestă în primul rînd mlădițele noului comunist, aci se realizează în primul rînd colectivismul deplin, ceea ce se exprimă și în caracterul acestei mișcări ca mișcare a brigăzilor *muncii comuniste*. Lenin lega comunismul de înfăptuirea muncii comuniste, înțeleasă ca triumf al colectivismului, ca muncă „izvorîtă din deprinderea de a munci pentru folosul obștesc și din conștiința (devenită deprindere) că munca este necesară pentru binele obștesc..." [1].

Brigăzile comuniste își propun în primul rînd angajamente de muncă, în cadrul lor se dezvoltă deplin colaborarea și întrajutorarea tovărășească în muncă — expresie a grijii fiecărui om pentru tovarășii săi, atît cei „apropiați", cît și cei „îndepărtați". Brigada constituie o formă colectivă de luptă pentru îndeplinirea angajamentelor în muncă, pentru formarea la fiecare membru al ei a deprinderii de a munci în chip comunist. În angajamentele brigăzii tov. Ivanov, care lucrează pe un escavator pășitor în uzina de alumină din Tihvin, se poate citi: „Trăiește după regula: unul pentru toți și toți pentru unul. Chiar și un singur leneș e o rușine pentru brigadă. Chiar și un singur chiulangiu e o pată pentru toți. Dacă unul lucrează prost, suferă tot colectivul" [2].

Cunoscuta echipă de cultivatori de porumb condusă de E. Doliniuk a învățat să obțină recolte bogate peste 300 de conducători de echipe comsomoliste și de tineret. Datorită în bună măsură și acestui fapt, regiunea Tarnopol a strîns cea mai mare recoltă de porumb din Ucraina [3]. Îmbinînd interesele personale cu cele obștești, punînd interesele sociale pe primul plan, membrii brigăzilor muncii comuniste se străduiesc să acționeze în spiritul întrajutorării colectiviste. Tocmai din această atitudine a izvorît inițiativa patriotică a muncitoarei Valentina Gaganova de la Combinatul textil din Nijni-Volocioc—azi membră în Comitetul Central al P.C.U.S. — care a preluat conducerea unei brigăzi rămase în urmă pentru a o ridica la nivelul celor fruntașe. Însuflețirea cu care a fost urmat exemplul Valentinei Gaganova evidențiază transformarea acestei atitudini — manifestare a devotamentului față de cauza *comună* a comunismului — într-o atitudine de masă.

Brigăzile muncii comuniste corespund cerințelor obiective ale relațiilor de producție atît prin faptul că reprezintă o formă de organizare colectivistă a muncii, cît și prin aceea că reprezintă un mijloc important de participare largă, activă a maselor la conducerea și controlul dezvoltării producției sociale, la înfăptuirea progresului tehnic și la ridicarea continuă a productivității muncii. Un asemenea „control științific de masă" este cerut de automatizarea tot mai înaltă a producției în comunism, de împletirea și dependența reciprocă fără precedent a diverselor ramuri de producție.

---

[1] Lenin, *Opere*, vol. 30, 1956, p. 510.
[2] Vezi *Probleme de filozofie*, nr. 8/1959, p. 26.
[3] N. Podgornîi, în *Kommunist*, trad. rom., nr. 6/1960, p. 37.

Colectivele de muncă — cum sînt brigăzile muncii comuniste — constituie forma precumpănitoare a tuturor relaţiilor care se dezvoltă în societatea care construieşte comunismul. Dar după cum colectivismul nu se reduce numai la sfera relaţiilor de producţie, nici sarcinile acestor colective de muncă nu se rezumă la sarcinile de producţie. Membrii brigăzilor muncii comuniste participă activ la controlul obştesc asupra deservirii populaţiei de către organizaţiile comerciale, acordă ajutor instituţiilor culturale şi medicale, participă la detaşamentele de miliţie populară pentru păstrarea ordinii publice şi la alte activităţi obşteşti.

În condiţiile construirii desfăşurate a comunismului, colectivismul pătrunde tot mai adînc în viaţa de toate zilele a oamenilor sovietici. În Uniunea Sovietică ziua de muncă a fost redusă la 7 ore şi ea va fi în viitor şi mai scurtă, va creşte timpul liber al oamenilor. Acest timp nu trebuie irosit, ci folosit astfel încît omul să trăiască o viaţă spirituală multilaterală. În legătură cu aceasta, capătă o tot mai mare însemnătate în viaţa oamenilor sovietici asemenea colective ca cercurile de ridicare a nivelului profesional şi cultural, cercurile de artişti amatori, cercurile de raţionalizatori şi inovatori, echipele sportive şi altele. A avut un puternic ecou iniţiativa unei brigăzi a muncii comuniste de la filatura de bumbac „Reutovskaia" din Moscova, care a luat sub îndrumarea sa căminul de tineret, fixîndu-şi sarcina de a ridica nivelul de conştiinţă al tinerilor muncitori şi muncitoare care locuiesc acolo, sarcina transformării lui într-un cămin model. Iniţiativa s-a extins repede: numai într-un singur raion al Moscovei, brigăzile muncii comuniste au luat sub patronaj 15 imobile şi cămine în care locuiesc peste 4000 de oameni [1].

Colectivismul se încetăţeneşte tot mai trainic în modul de trai al oamenilor sovietici. Este plină de semnificaţie, de pildă, activitatea desfăşurată de comitetul de bloc condus de tov. Karpov, un pensionar membru de partid, comitet din cadrul întreprinderii de gospodărie locativă nr. 21 din raionul Oktiabrski, din Moscova. Grupînd în jurul său peste 200 de activişti pe tărîm obştesc, antrenîndu-i pe locatari, comitetul a verificat starea apartamentelor, a amenajat clădirile şi a plantat curţile. Prin grija comitetului de bloc la colţurile roşii funcţionează biblioteci, cercuri de artişti amatori, cercuri de croitorie, se ţin conferinţe pe teme social-politice, ştiinţifice, pedagogice etc. [2].

În perioada construirii comunismului, direcţia principală a dezvoltării vieţii de stat socialiste constă în „*dezvoltarea şi perfecţionarea multilaterală a democraţiei socialiste, participarea activă a tuturor cetăţenilor la conducerea statului, la conducerea construcţiei economice şi culturale, îmbunătăţirea activităţii aparatului de stat şi întărirea controlului poporului asupra activităţii acestuia*" [3].

Aceasta este calea educării şi mobilizării fiecăruia de a se îngriji de destinele întregii societăţi şi, prin aceasta, de dezvoltarea şi fericirea fie-

---

[1] P. Demicev, *Să desfăşurăm pe un front larg educaţia comunistă*, în *Kommunist*, nr. 5/1961, p. 36.

[2] *Ibidem*, p. 35.

[3] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 420.

cărui tovarăș al său. În acest sens, transformarea vieții de stat sovietice în *autoadministrarea comunistă obștească* reprezintă expresia pe planul suprastructurii a celor mai armonioase raporturi de conviețuire între oameni, expresia celui mai deplin colectivism.

★

În lupta ideologică contemporană colectivismul reprezintă una din temele preferate ale anticomunismului. Comunismul nu mai poate fi declarat pur și simplu o utopie, uriașele sale realizări s-au impus recunoașterii și admirației lumii întregi; nu le rămîne ideologilor capitalismului decît să pretindă că acest progres social fără precedent ar fi fost plătit, chipurile, cu prețul stîrbirii libertății și drepturilor omului.

Această silită restrîngere a arsenalului anticomunismului și-a căpătat în ultima vreme și o teoretizare „corespunzătoare". Astfel, o persoană atît de serioasă ca Henry C. Wallich — cunoscut economist american, profesor la Universitatea din Yale și membru al consiliului pentru problemele economice de pe lîngă președintele S.U.A. — este silit la recunoașteri, care, desigur, nu-l umplu de bucurie : socialismul, scrie el, „dezvoltă forțe de creștere mai mari decît ale noastre", în comparație cu capitalismul american „sistemul rusesc deține incontestabil o forță mai mare" [1]. Superioritatea socialismului se manifestă și în privința ritmului de creștere a bunăstării poporului și autorul înțelege prea bine că și în viitor comunismul se va dezvolta din punct de vedere economic mai repede decît capitalismul. Această situație îl obligă pe autor să facă „descoperirea" că „Scopul final al unei economii libere (capitaliste — nota noastră) nu este producția, ci libertatea; or, libertatea se obține nu prin avantaje, ci plătind pentru ea" [2]. De unde și titlul cărții : „Prețul libertății. O nouă concepție despre capitalism".

Wallich înțelege prin libertate mult lăudata „libertate a inițiativei private" pe care monopolurile au înmormîntat-o de mult și pentru care americanilor li se cere să plătească prin crize și șomaj, prin mizerie și bugete umflate pentru pregătiri de război ! Iată de pe ce poziții elaborează Wallich „noua" linie a anticomunismului : „Negarea acestui sistem (comunist — — nota noastră) nu trebuie să se bazeze pe așa-zisa lui ineficacitate economică. *El, pur și simplu, nu ne place*". [3]

Se poate vedea cît de prost au început să meargă treburile anticomunismului, de vreme ce e nevoit să recurgă la asemenea „argumente" împotriva unei lumi care satisface din ce în ce mai deplin nevoile materiale și spirituale ale oamenilor.

---

[1] H. C. Wallich, *The Cost of Freedom. A New Lock on Capitalism*, New York, 1960, citat după *Timpuri noi*, nr. 3/1962, p. 30.

[2] *Ibidem.*

[3] *Ibidem*, p. 31.

Încă Marx şi Engels au demonstrat că societatea comunistă „este tocmai acea formă de asociere a indivizilor (fireşte, pe baza unor forţe de producţie deja dezvoltate în acel moment) care pune sub controlul lor condiţiile dezvoltării şi mişcării libere a indivizilor, condiţii care pînă acum erau lăsate la voia întîmplării şi erau opuse diferiţilor indivizi..." [1], că ea asigură pentru prima oară deplina libertate a indivizilor — adevărata libertate, ca necesitate înţeleasă şi nu ca iluzoria independenţă de orice determinare. Numai în cadrul acestei colectivităţi comuniste — la care „indivizii participă ca indivizi", şi nu ca membri ai unor clase antagoniste —„individul capătă mijloace care îi dau posibilitatea unei dezvoltări multilaterale a aptitudinilor sale, prin urmare, numai în cadrul colectivităţii devine posibilă libertatea personală" [2]. Departe de a se înăbuşi, personalitatea se îmbogăţeşte cînd este pătrunsă de interesele şi ţelurile societăţii, cînd îşi dăruieşte forţele şi capacităţile poporului.

Adevărul teoriei marxiste-leniniste este azi pe deplin confirmat de viaţă. „Experienţa bogată a ţării noastre şi a întregului sistem socialist mondial — spunea tovarăşul N. S. Hruşciov la Congresul al XXII-lea al P.C.U.S. — demonstrează că nu proprietatea particulară, ci proprietatea obştească eliberează pe om de toate genurile de dependenţă socială şi oferă largi posibilităţi pentru dezvoltarea liberă a personalităţii" [3].

Libertatea individului nu are nimic comun cu izolarea individualistă. Dezvoltarea liberă şi originală a indivizilor este condiţionată tocmai de legătura socială dintre ei, „legătură care se alcătuieşte în parte din premisele economice, în parte din solidaritatea necesară pentru libera dezvoltare a tuturor şi, în sfîrşit, din caracterul universal al activităţii indivizilor, pe baza forţelor productive existente" [4].

Fericirea oamenilor este prin însăşi natura sa irealizabilă în afara cadrului social uman, a convieţuirii şi întrajutorării oamenilor. Ideologia comunistă îi învaţă pe oameni „să lupte, să muncească şi să trăiască în numele fericirii generale"[5], în spiritul colectivismului comunist.

Cum am văzut, colectivismul este o trăsătură generală, el se instaurează şi se manifestă în toate domeniile vieţii sociale comuniste. „Nu numai economia şi politica, ci şi viaţa de toate zilele, cultura, psihologia, conştiinţa oamenilor vor constitui un teren de formare activă a noilor relaţii bazate pe prietenie, tovărăşie, ajutor reciproc şi spirit colectiv"[6]. Colectivismul se manifestă pe planul conştiinţei sociale—al moralei, mai ales — în principiul *„unul pentru toţi şi toţi pentru unul"*, în faptul că oamenii consideră toate problemele societăţii, ale colectivului, ale tovarăşilor lor ca probleme care îi privesc nemijlocit, personal.

În procesul complex al trecerii la comunism, una din cele mai importante sarcini este educarea oamenilor în spiritul comunismului. Ce presupune această sarcină? „A fi membru al Uniunii Tineretului — scria Lenin

---

[1] Marx, Engels, *Opere*, vol. 3, p. 77.
[2] *Ibidem*, p. 76.
[3] *Congr sul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 238.
[4] Marx - Engels, *Opere*, vol. 3, p. 459—460.
[5] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 440.
[6] *Ibidem*, p. 106.

— înseamnă a face în aşa fel încît să închini munca ta, forţele tale, cauzei comune. Iată în ce constă educaţia comunistă. Numai printr-o astfel de muncă tinerii şi tinerele devin comunişti adevăraţi"[1]. Esenţa educaţiei comuniste constă în a forma fiecărui om convingerea că munca sa este pusă în slujba celorlalţi oameni, a societăţii, că în aceasta găseşte suprema satisfacţie morală. Educaţia comunistă este, în esenţă, o educaţie colectivistă.

Trebuie avut în vedere că în condiţiile construirii desfăşurate a comunismului, sub influenţa întregului mod de viaţă al societăţii, „a modului de producţie, a formelor de repartiţie, de deservire socială, a activităţii social-politice, a normelor de drept şi a practicii judiciare"[2], se transformă profilul spiritual, întreaga psihologie a oamenilor în sensul lichidării definitive a tuturor rămăşiţelor concepţiei burgheze despre lume, în sensul formării unor profunde convingeri şi deprinderi comuniste, colectiviste. Dar acest proces nu poate fi lăsat să se desfăşoare de la sine, el se corelează cu activitatea educativă conştientă desfăşurată de partidul, statul şi organizaţiile obşteşti sovietice.

Baza educaţiei comuniste a oamenilor o constituie munca în colectiv. Numai în colectiv individul poate înţelege locul său în societate, datoria sa socială, numai muncind în cadrul colectivului individul dobîndeşte convingeri şi deprinderi colectiviste. Această împletire a sarcinilor organizării activităţii de producţie cu sarcinile educaţiei comuniste se realizează cu succes în cadrul brigăzilor muncii comuniste : în general, angajamentele acestor brigăzi cuprind ca puncte principale sarcini de producţie, angajamente de ridicare a nivelului cultural şi angajamente morale cu privire la comportarea membrilor brigăzilor în producţie şi în viaţa de toate zilele.

De pildă, colectivul fabricii de încălţăminte „Kapranov" din Moscova, încadrîndu-se în întrecerea pentru obţinerea titlului de întreprindere a muncii comuniste, a hotărît ca în cazul în care în fabrică vor avea loc acte de încălcare a disciplinei în muncă, vinovaţii să nu fie sancţionaţi cu desfacerea contractului de muncă, ci reeducaţi în colectivul respectiv. Vasta muncă desfăşurată de acest colectiv dă rezultate bune : absenţele nemotivate şi întîrzierile au devenit extrem de rare[3].

Pe linia creşterii răspunderii colectivelor pentru educarea comunistă a tovarăşilor de muncă, în Uniunea Sovietică capătă o tot mai mare importanţă variatele forme ale iniţiativei obşteşti : participarea unor acuzatori şi a unor apărători publici la consiliile de judecată tovărăşească, luarea pe cauţiune a infractorilor de către colectivele întreprinderilor şi organizaţiilor. Pe lîngă efectul exercitat asupra vinovatului, dezbaterea publică a abaterilor de la morală se dovedeşte foarte importantă şi pentru educarea întregului colectiv.

N. S. Hruşciov a arătat că „trebuie să sporească atenţia şi exigenţa opiniei publice faţă de comportarea oamenilor. Oamenii care comit fapte urîte sînt în majoritate membri ai diferitelor colective, ai diferitelor organizaţii, membri ai sindicatelor, Comsomolului, colhozurilor, uniunilor şi asociaţiilor cultural-educative şi uneori chiar membri ai partidului nostru.

[1] Lenin, *Opere*, vol. 31, 1956, p. 279.
[2] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 238.
[3] Vezi *Kommunist*, nr. 5/1961, p. 36.

În lupta împotriva celor care încalcă normele şi regulile convieţuirii socialiste trebuie folosite mai activ autoritatea morală şi prestigiul opiniei publice" [1]. Aceasta este singura cale pentru lichidarea deplină a rămăşiţelor burgheze din conştiinţa oamenilor : numai atunci cînd masele înseşi vor combate încălcările şi le vor pune capăt, vor fi traduse pe deplin în viaţă principiile şi legile comunismului.

★

Congresul al XXII-lea al P.C.U.S. a proclamat solemn : „Construirea societăţii comuniste a devenit sarcina practică nemijlocită a poporului sovietic" [2]. În cadrul acestui proces istoric vor fi dezvoltate mai departe uriaşele cuceriri ale socialismului, vor fi puse în valoare şi vor ajunge la o deplină înflorire toate potenţele economice şi sociale ale socialismului. Întruchipare a visului de aur al tuturor asupriţilor, din toate timpurile, comunismul va instaura „cel mai desăvîrşit tip de relaţii între oameni liberi, dezvoltaţi multilateral şi cu o înaltă conştiinţă" [3], relaţii care să se bazeze pe prietenie şi tovărăşie. Relaţiile sociale comuniste vor consfinţi unitatea de idei, egalitatea, frăţia, respectul şi colaborarea — colectivismul deplin al membrilor celei mai perfecţionate colectivităţi umane din cîte a cunoscut istoria — societatea comunistă.

Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a definit precis şi sugestiv noua etapă istorică de dezvoltare a poporului sovietic — construirea desfăşurată a comunismului ; ofensiva pentru comunism cuprinde într-adevăr toate domeniile vieţii sociale, se desfăşoară pe un front larg. Trecerea spre comunism se înfăţişează astfel ca un proces complex, multilateral, dialectic, în cadrul căruia „Formarea economiei comuniste, dezvoltarea relaţiilor sociale, formarea omului nou sînt procese interdependente. Dacă economia reprezintă baza transformării relaţiilor sociale şi a conştiinţei oamenilor, dezvoltarea relaţiilor sociale, creşterea conştiinţei comuniste, a nivelului cultural şi iniţiativei omului constituie o condiţie necesară a progresului economic" [4].

Elaborarea de către Congresul constructorilor comunismului a principalelor învăţăminte ale construcţiei socialiste şi comuniste a evidenţiat o dată mai mult justeţea liniei politice trasată de Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn, pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialismului şi al trecerii treptate la construirea comunismului. Şi din această perspectivă — a făuririi celor mai perfecţionate şi umane relaţii sociale, profund colectiviste — Programul P.C.U.S. „răsună pentru oamenii muncii din ţara noastră — cum arată tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej — ca o chemare la muncă şi luptă pentru desăvîrşirea construcţiei socialiste şi crearea condiţiilor de trecere treptată la construirea comunismului în Republica Populară Romînă" [5].

---

[1] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 240.
[2] *Ibidem*, p. 383.
[3] *Ibidem*, p. 101.
[4] *Ibidem*, p. 224.
[5] Gh. Gheorghiu-Dej, *Darea de seamă a Delegaţiei Partidului Muncitoresc Romîn la cel de-al XXII-lea Congres al P.C.U.S.*, p. 57.

DESPRE SUBLIM ŞI MONUMENTAL ÎN EPOCA ACTUALĂ

DE

ION JANOSI

Fiecare ştiinţă operează cu un sistem dinamic de noţiuni, cu un şir de categorii proprii ei. Estetica dispune şi ea de un vast sistem al categoriilor, instrumente importante în cunoaşterea fenomenului artistic. Ele pot fi clasificate potrivit funcţiei pe care o îndeplinesc. Astfel, un grup de categorii defineşte însuşirile, valorile estetice din realitate şi artă, diversele forme de manifestare ale esteticului : frumosul, sublimul, tragicul, comicul. Numărul noţiunilor ce determină „laturile", „momentele" esteticului (din natură, societate şi artă) este de fapt mai mare, dar dintre ele se detaşează net, prin pondere şi însemnătate, aceste patru. Celelalte sînt fie noţiuni-pereche (urîtul) fie noţiuni subordonate (umorul, satira) şi secundare (pateticul, graţiosul).

În ultimii ani cercetarea marxist-leninistă a categoriilor estetice a luat avînt. Dovada o constituie îndeosebi studiile consacrate frumosului — principala formă de manifestare a esteticului. Chiar dacă controversele nu au fost încă pe deplin rezolvate, în focul polemicilor s-au lămurit multe probleme şi s-au conturat premisele celor ce vor trebui clarificate. Totodată s-au întreprins meritorii încercări în direcţia elucidării materialist-istorice a categoriilor de tragic şi comic, îndeosebi prin generalizarea experienţei artei realist-socialiste.

Sublimul este categoria estetică căreia i s-a acordat cea mai slabă atenţie — deşi, în principiu, însemnătatea sa în viaţa şi arta epocii contemporane e recunoscută. Omisiunea ni se pare serioasă, mai ales în lumina consecinţelor sale practice. Sublimul constituie, de pildă, fundamentul estetic al eroului pozitiv, problemă vitală pentru arta realismului socialist. O viziune limpede, diferenţiată asupra sublimului ar ajuta mult şi la înţelegerea coordonatelor estetice ale eroului zilelor noastre, ale eroului comunist.

Dar să fim drepţi : amintita deficienţă, deşi regretabilă, nu este întîmplătoare, inexplicabilă. Ea are multiple cauze istorice, dintre care amin-

tim cîteva. În istoria esteticii sublimul a fost adesea terenul speculațiilor idealiste, și chiar una din punțile de legătură ale esteticii „pure" cu interesele prea puțin pure ale religiei. În fața mistificărilor la care era supusă, esteticienii materialiști premarxiști au preferat de obicei să discute problema „pe viu", cu referiri la practica artistică, preocupîndu-se mai puțin de considerații general-filozofice. Majoritatea teoriilor propriu-zise asupra sublimului au astfel o orientare speculativă, idealistă. Totodată sublimul din viață apărea de obicei nu în forme „distilate", ci ca element al unor îmbinări complexe — fapt care a contribuit la nerecunoașterea sa de către mulți esteticieni, încadrarea lui în rîndul valorilor exclusiv etice (anestetice), reducerea lui fie la frumos, fie la tragic etc.

Revenind la exemplul anterior, trebuie într-adevăr să recunoaștem că figura centrală a secolului, comunistul, realizează îmbinarea la nivel superior a multiple calități etic-estetice. Caracterizîndu-l, sîntem în drept să folosim noțiunile de frumos, sublim, eroic și multe altele, capabile să circumscrie mai palpabil același conținut, sau să-i adauge nuanțe suplimentare. Complexitatea obiectului sintetic nu poate fi însă pretext pentru eludarea determinărilor exacte. Îmbinările nu lichidează relativa independență și specificul fiecărei componente în parte, iar știința trebuie să distingă unul cîte unul momentele concretului, cu riscul acelei fragmentări, simplificări care, potrivit observației lui Lenin, este inerentă oricărui concept.

1.

Înțelegerea marxist-leninistă a sublimului are la bază materialismul dialectic și concepția științifică asupra istoriei. Materialismul recunoaște existența obiectivă a sublimului, primordialitatea lui în natură și societate, caracterul său secundar în artă, deci, metodologic, pornește de la cercetarea sublimului din sfera existenței. Dialectica dezvăluie ce anume este și ce trebuie considerat „mare", în ce condiții, în ce raporturi, precum și corelația dintre momentele obiectiv și subiectiv, real și ideal, relativ și absolut, posibil și realizat. Concepția științifică asupra istoriei concretizează toate acestea în raport cu viața și gîndirea claselor, cu etapele dezvoltării sociale, cu perspectivele concrete pe care omenirea le are în față în momentele cruciale ale înaintării sale.

Să revenim la punctul inițial. Sublimul este în primul rînd un atribut estetic (posibil) al fenomenelor, forțelor, proceselor din realitate, o însușire estetică a obiectelor lumii materiale. Obiectivitatea lui nu poate fi pusă în discuție, cel mult — natura specifică a acestei obiectivități. Ca și în cazul frumosului, unii ar putea asemăna sublimul real cu trăsăturile mecanice, fizice, chimice ale obiectelor, independente nu numai de conștiința oamenilor, ci și de existența lor. O asemenea interpretare ar fi, după convingerea noastră, vulgară, străină marxismului. În ceea ce ne privește, optăm pentru concepția care condiționează sublimul de existența societății, care consideră calitățile, trăsăturile, valorile estetice (termenii de diferite nuanțe au în vedere în fond același lucru) obiective și sociale

în acelaşi timp, concepţie apărată şi în capitolul consacrat sublimului din cartea lui I.Borev, *Categoriile estetice fundamentale* (Moscova, 1960).

Într-adevăr, munţii, oceanele, furtunile, constelaţiile, cosmosul pot fi sublime numai în şi pentru societate. În afara sau înaintea existenţei omenirii aceste fenomene naturale nu puteau fi măreţe, după cum nu puteau fi frumoase sau urîte. Ele existau pur şi simplu. Existau cu o serie de trăsături mecanice, fizice, chimice etc, — premise ale frumuseţii sau măreţiei, dar numai premise, a căror împlinire, realizare (estetică) reclamă prezenţa societăţii. Esteticul este o valoare specifică, iar valorile de orice fel se constituie pe baze sociale, în raport cu societatea. Ceea ce nu trebuie pierdut din vedere este faptul că aceste valori sînt obiective — cu nimic mai puţin obiective decît calităţile fizice sau chimice preexistente lor sau coexistente. Ceahlăul poate fi caracterizat pe plan geologic, istoric, economic, estetic. Ultimele trei determinări au la baza lor o realitate tot atît de obiectivă, atîta doar că ea presupune omenirea, poporul romîn, stadiul dat al dezvoltării sociale (Facem pentru moment abstracţie de specificul factorului estetic, faţă de cel economic de pildă). Vorbind de „rolul" jucat de un oarecare obiect natural, subînţelegem rolul în viaţa oamenilor; prin aceasta însă nu negăm realitatea lui. Cînd pietrele, cărămizile etc. se transformă în case (de locuit), în clădiri (publice), în oraşe (centre industriale) — ştim că aceste fenomene există independent de conştiinţa noastră, dar nu independent de viaţa noastră socială. Din obiecte sau lucruri pur naturale ele au devenit obiecte materiale cu funcţii sociale.

Realitatea la care ne referim este condiţionată de existenţa socială. Cheia care poate explica obiectivitatea esteticului este tocmai această categorie fundamentală a materialismului istoric. Punînd accentul unilateral pe existenţa naturală, am aluneca spre materialism vulgar. Avînd în vedere exclusiv conştiinţa socială (şi cu atît mai mult cea individuală) am capitula în faţa interpretărilor subiectiviste. Criteriul existenţei sociale ne apără de amîndouă aceste extreme.

Bineînţeles, acest criteriu trebuie aplicat diferenţiat, conform domeniului la care ne referim—direct cînd este vorba de sublimul din societate, indirect cînd analizăm sublimul din natură. Primul caz nu cere explicaţii: sublimul revoluţiei populare şi al eroilor săi este evident obiectiv-social. În cel de al doilea caz momentul natural propriu-zis este desigur însemnat. Dar şi acesta va putea deveni „măreţ" numai raportat la societate, la relaţiile umane, avînd în vedere semnificaţia lui pentru oameni (semnificaţie reală, independentă de cel care o apreciază). Aşadar, factorul social intervine întotdeauna în constituirea trăsăturilor, valorilor estetice din natură, chiar dacă pe căi indirecte, greu descifrabile; natura devine estetică (în mod obiectiv) ca *mediu al vieţii sociale*, mediu favorabil sau nefavorabil, util sau inutil, „prietenos" sau „duşmănos"...

Fundamentală în determinarea sublimului este viaţa umană, practica social-istorică. Cernîşevski avea perfectă dreptate: „mare" presupune o comparaţie, prezenţa „noastră" (măcar în subtext). În mod absolut Pămîntul, deşi are dimensiuni obiective, nu este nici mare, nici mic. El este mare în comparaţie cu Luna, dar mic faţă de Soare. Nu de

mult el părea omului de necuprins, iar acum este înconjurat într-o singură oră. Nu sînt obiecte, faţă de care să nu existe obiecte mai mari sau mai mici, şi dacă am face abstracţie totală de om, de viaţa şi necesităţile umane, nu am ajunge la nici un rezultat. Ceea ce ne reţine de la un fals relativism este tocmai practica umană, criteriu al adevărului şi determinant al legăturii obiectului cu necesităţile sociale. Pe de altă parte, orientarea spre practică previne şi absolutizarea metafizică a determinărilor.

Într-adevăr, existenţa socială, viaţa omului se află într-o continuă transformare, iar cerinţele apărute obiectiv pe baza ei sînt şi ele concret-istorice. Cu alte cuvinte : în contextul practicii sociale sublime sînt anumite fenomene, dar nu întotdeauna aceleaşi. Un trăznet îi apare omului primitiv înfricoşător, pentru că de fapt, în respectivele condiţii de trai, tehnice, sociale, *este* înfricoşător. În epoca contemporană, pentru omul aflat la nivelul acestei epoci, fenomenul nu pare groaznic, pentru că în mod obiectiv *nu mai este* groaznic. Pornim aşadar de la primordialitatea existenţei, dar a unei existenţe în ultimă instanţă socială şi istorică. Din acest motiv sublimul nu este neapărat identic nici pe verticala istoriei, nici pe orizontala aceleiaşi epoci. Se remarcă de pildă certe deosebiri pe plan naţional între formele de manifestare ale sublimului. Din nou este vorba în primul rînd nu de influenţa conştiinţei, ci a existenţei sociale şi respectiv naţionale. Înainte de a fi devenit şi pentru a deveni simbol artistic, „pădurea rusă" a existat ca fapt estetic real — demonstrînd osmoza laturii naturale (pădurea) şi socială, respectiv naţională (rusă). Mesteacănul alb capătă valoare estetică obiectivă în contextul vieţii poporului rus — ca fiordurile norvegiene, Nilul egiptean sau Carpaţii romîneşti. Bineînţeles, deosebirile de acest fel sînt eventuale şi relative, ele trebuie analizate în strînsă legătură cu asemănările, cu asimilarea reciprocă a valorilor, prin prisma perspectivelor istorice etc.

Nu se poate deci stabili rigid, odată pentru totdeauna ce este şi ce nu este sublim. Aci avem de-a face cu o îmbinare specifică între absolut şi relativ, continuu şi discontinuu. Continuitatea uneşte secole şi ţări. Cauza ei este nu atît fizică (faptul, de pildă, că dimensiunile naturale ale omului nu se vor putea întrece niciodată cu ale muntelui Mont-Blanc), ci tot socială : diferitele etape şi sectoare ale vieţii sociale sînt legate între ele. Sublimul este o calitate estetică a fenomenelor şi forţelor *obiectiv foarte importante pentru societate, în etapa dată a dezvoltării sale.* Maxima însemnătate, direct sau indirect socială — iată principala premisă a sublimului. Ea poate apărea şi dispărea, dar se şi poate perpetua, poate avea o sferă de manifestare mai îngustă, dar şi una foarte largă. Durata în timp şi lărgimea în spaţiu determină şi amintita continuitate, respectiv răspîndire a sublimului.

Spuneam că în orice comparaţie epitetul „mare" sau „măreţ" este relativ, deoarece întotdeauna există fenomene mai mari sau mai puternice decît cele la care se referă. Este însă şi ceva absolut, de care nu putem uita : absolutul însuşi. Estetica idealistă foloseşte „absolutul", „infinitul" pentru a înjosi omul, pentru a-l supune credinţei. Marxismul recunoaşte infinitul, absolutul într-un sens strict ştiinţific, opus oricărei mistici. Materia este infinită, timpul şi spaţiul sînt infinite, cunoaşterea

este infinită. Într-o asemenea accepţie, infinitul este „de partea" omului, îl „sprijină" în neîntrerupta sa înaintare, perfecţionare, înălţare, devine sursa unor inepuizabile perspective. Deci, în măsura în care există o contradicţie între lumea infinită şi omul finit, ea provoacă nu neapărat şi nu în primul rînd înfrîngeri şi catastrofe, ci poate îndemna la cucerirea unor piscuri tot mai înalte, la atingerea unor ţeluri tot mai luminoase. Esteticienii din trecut au remarcat că, spre deosebire de frumos, unde determinantă apare armonia, în cazul sublimului întîlnim o anume disarmonie, un anume conflict. Dar contrar concluziilor idealiste — acest conflict dintre mic şi mare, parte şi întreg, limitat şi nelimitat, slab şi puternic poate fi, şi de nenumărate ori este, nu distrugător, ci stimulator, se soldează nu prin înfrîngere, ci prin victorie, o victorie nu numai ideală, ci şi reală.

Sublim e şi Prometeu, numit de Marx „cel mai nobil sfînt şi martir din calendarul filozofic", dar şi Heracle, considerat cel mai puternic dintre oameni, care a zdrobit cu ghioaga lui grea cătuşele titanului şi i-a smuls din piept pironul de fier, cu care fusese ţintuit de stîncă. În înfruntarea omului cu forţele opuse lui, deznodămîntul poate fi şi întunecat şi luminos — sau, ca în mitul prometeic, variantele se pot succeda. Cernîşevski era tentat să considere tragicul o formă de manifestare a sublimului. Ceea ce nu poate fi nicicum acceptat, este varianta opusă: încercarea de a îngloba sublimul în tragic, de a-l subordona tragicului. Cele două categorii se întretaie pe o porţiune a lor limitată; multe „zone" sublime nu sînt de fel tragice (vezi faptele de vitejie ale urmaşilor lui Heracle din renaşterea de odinioară sau cea incomparabil mai substanţială a secolului nostru, eroii scutiţi de prăbuşiri tragice), iar tragediile nu sînt nici ele neapărat sublime (vezi soarta multor „umiliţi şi obidiţi" nu numai din literatura universală, ci din viaţa de fiecare zi a orînduirii capitaliste). Dintre cele două posibilităţi de suprapunere, cea din urmă este în tot cazul mai frecventă: tragicul va apărea mai des sublim decît invers. Aceasta pentru că înfrîngerea sau pieirea tragică presupune însemnate valori umane, dar însemnatele valori umane nu trebuie neapărat să fie înfrînte, să piară. (Din aceeaşi cauză tragediile sînt deseori — şi îndeosebi în secolul nostru — eroice, dar faptele eroice nu trebuie să fie tragedii !)

Tragicul înseamnă afirmarea (valorilor sociale) în negare (în pierderea lor). Legătura cu sublimul se stabileşte prin intermediul acestui moment afirmativ. Dar, cum am arătat, sublimul nu se reduce la acest soi de afirmare indirectă. Terenul cel mai prielnic pentru el este puternica afirmare directă (ca în cazul eroicului). Sub acest raport sublimul poate fi definit ca un *corolar estetic al afirmării omului în univers, al înaintării sale istorice, al îngenunchierii naturii de către el, al autoafirmării sale ca specie, al dîrzeniei manifestate în marile înfruntări sociale.* În ultimă instanţă, definiţia se aplică şi sublimului tragic — cu condiţia ca înfrîngerea să fie ea însăşi subordonată perspectivei înaintării victorioase a omului, ca un moment al acestui infinit proces de ridicare.

După cum există puncte comune între sublim şi tragic (în zona „negativă" a sublimului) se pot stabili legături între el şi frumos (în zona sa „pozitivă"). Natura vrăjmaşă, de neîmblînzit, sfărîmînd împotrivirea

omului, culegînd jertfe în dezlănțuirea sa stihinică, este de un anumit sublim, nicidecum frumos. Natura pe care omul a supus-o sau o va supune poate fi sublimă și frumoasă în același timp. Am adăugat „o va supune", deoarece sublimul reclamă perspective uriașe, dar nu neapărat valorificate integral. Împlinirea nu trebuie să fie prezentă, ea poate surveni doar în viitor. Important e ca să existe (pe temeiuri obiective) certitudinea acestei împliniri, certitudinea transformării posibilităților în realitate. Pe alt plan, revenim din nou la deosebirea dintre frumos și sublim. Spuneam înainte că frumosul înseamnă armonie, iar sublimul permite un dram de disarmonie. Acum putem adăuga că frumosul înseamnă armonia dată, iar sublimul — armonia ce urmează a fi cucerită prin rezolvarea conflictului („cucerirea" zilei de mîine, mai măreață decît cea de azi, anihilarea „distanței" dintre capacitățile noastre prezente și cele pe care le prevedem mult mai mari peste 5 sau 15 ani).

Toate valorile estetice obiective se află într-o permanentă interacțiune cu idealurile estetice. Sublimul este dintre ele exemplul poate cel mai concludent. Lucrul este și firesc, de vreme ce aci *perspectiva* joacă un rol atît de decisiv. Omul năzuie spre mai mare, spre mai mult, spre mai bine, realizările sale îl îndeamnă la și mai însemnate înfăptuiri. Din nou nu este vorba de o „lege" biologică, ci de una socială, posibilă doar în anumite condiții sociale. Capitalismul este vrăjmaș perspectivelor, visurilor îndrăznețe, năzuințelor mărețe. Capitalismul este prin esența sa meschin, anti-sublim, lucru sezisat și înfierat de mulți creatori realiști. Socialismul, dimpotrivă, descătușează și potențează infinit forțele umane, le întegrează într-un unic și grandios șuvoi, le canalizează spre îndeplinirea celor mai nobile țeluri.

Estetica trecutului avea în vedere îndeosebi sublimul din natură și măreția eroului singular. Fără a ignora aceste sectoare ale sublimului, estetica marxist-leninistă se preocupă îndeosebi de tumultoasa activitate a maselor populare, de înfăptuirile vastelor colectivități, și de personalitățile ce exprimă interesele lor. Ceea ce interesează mai ales este descătușarea socială a omenirii, măreția demonstrată în istoricele încercări de a înnoi cu adevărat relațiile dintre oameni. Poporul este adevăratul creator al istoriei, și *istoria poporului este principalul izvor și sferă de manifestare a sublimului*. Saltul calitativ în explicarea sublimului putea interveni deci numai pe baza viziunii științifice asupra societății, pe baza materialismului istoric. Acest salt s-a concretizat între altele prin concentrarea atenției asupra practicii social-istorice, asupra activității creatoare a maselor populare — sfera fundamentală a sublimului, ignorată de majoritatea esteticienilor din trecut. „Linia" sublimului care trebuie să ne preocupe cel mai mult în aprecierea estetică a trecutului este lupta și eroismul maselor exploatate, titanicele lor sforțări în vederea răsturnării nedreptelor orînduiri sclavagistă, feudală și capitalistă. Termenul „linie" este propriu, deoarece această luptă are continuitate dealungul celor trei orînduiri inumane și constituie o tradiție luminoasă a comuniștilor. Morala comunistă cuprinde principalele norme morale general umane, elaborate de masele populare în decurs de milenii în lupta împotriva asupririi sociale și a viciilor morale. Pe plan estetic există o legătură dialectică asemănătoare

între valorile concret-istorice şi cele general umane. Lupta maselor populare în fiecare etapă a existenţei lor — lupta sclavilor din antichitate conduşi de Spartacus, a iobagilor din evul mediu în frunte cu Münzer, Pugaciov sau Horia, a proletarilor din epoca modernă, îndrumaţi de revoluţionari conştienţi — sînt faze consecutive ale înaintării poporului spre ţelul luminos : lichidarea exploatării şi nedreptăţii sociale. Drumul multisecular este pe plan estetic, suprasaturat de sublim, de eroismul generaţiilor care — asemenea comunarzilor parizieni — „au luat cerul cu asalt" ...

Această „preistorie" milenară — care mai continuă şi astăzi în ţările capitaliste — este presărată de jertfe, de chinuri, de tragedii. De aceea, în orînduirile trecute sublimul, eroicul era deseori şi tragic — şi excesiva lor apropiere în unele estetici idealiste din trecut este, între altele, o oglindire inconştientă şi mistificată a acestui fapt real. Cauza chinurilor nu era clară acestor gînditori, cu atît mai puţin calea lichidării lor — dar suferinţa era o realitate de masă, se cerea observată şi exprimată (chiar „cu capul în jos"). Lichidarea capitalismului şi prin el — odată pentru totdeauna — a exploatării omului de către om, înseamnă dispariţia sursei principale a tragicului. În societatea socialistă şi comunistă sfera de acţiune, ponderea tragicului se restrînge aşadar mult. Socialismul multiplică valorile într-un ritm şi amploare nevisate înainte. Cît priveşte pierderile sale tragice, ele se datoresc — în majoritatea cazurilor — aceluiaşi capitalism, acţiunilor sale duşmănoase, concepţiilor ideologice străine, moştenite din trecut sau reflectînd influenţe contemporane. Pe măsura înfrîngerii definitive a capitalismului şi a dispariţiei sale pe plan mondial, zona tragicului se va îngusta şi mai mult în viaţă. Comunismul — se arată în Programul P.C.U.S. — îndeplineşte misiunea istorică a izbăvirii tuturor oamenilor de inegalitatea socială, de toate formele asupririi şi exploatării, de ororile războiului, şi instaurează pe pămînt Pacea, Munca, Libertatea, Egalitatea, Frăţia şi Fericirea tuturor popoarelor.

Excese individuale, nedreptăţi izolate, atitudini inumane răzlеţe, nenorociri întîmplătoare vor exista şi în comunism. Fundamentala cauză a exceselor, care — cum a arătat Lenin — constă în exploatarea maselor, în lipsurile şi mizeria acestora, va fi în schimb lichidată şi uitată. Vor putea avea loc întîmplări tragice în relaţiile intime dintre oameni — deşi ele devin excepţii într-o societate colectivistă, bazată pe întrajutorare, pe principiul „omul faţă de om e prieten, tovarăş şi frate" ; în cucerirea naturii — deşi omul stăpîn pe tehnica modernă poate atenua riscurile inerente exploatării necunoscutului ; în urma neconcordanţei dintre aspiraţiile crescînde şi posibilităţile biologice limitate — deşi aceste limite vor putea fi extinse de ştiinţa viitorului ; prin simplul şi stupidul joc al întîmplătorului, poreclit în trecut adesea „soartă" — deşi în epoca stăpînirii depline a legilor, soarta va fi în mîna oamenilor şi acţiunea neprevăzutului va putea fi mult limitată.

„Pierderea" suferită prin restrîngerea sferei tragicului exprimă de fapt un uriaş cîştig — şi se compensează înzecit prin lărgirea, nebănuită înainte, a altor calităţi estetice. Limitarea formelor indirecte, „negativ" — afirmative, ale esteticului se contrabalansează prin extinderea imensă

a formelor sale directe, simplu-afirmative. Educația estetică nu se reduce la compătimirea-mîhnirea-jalea-protestul-revolta în fața frumuseților sfărîmate, ea se manifestă — pe măsura eliberării sociale a omului în tot mai mare măsură — prin bucuria-admirația-fericirea în fața frumuseților împlinite.

Eliberarea și potențarea forțelor creatoare ale maselor populare, opera grandioasă de construire a vieții fericite, includerea eforturilor individuale în acțiunile întregii colectivități, dezvoltarea liberă, armonioasă, conștientă a societății, asigurată de către îndrumarea înțeleaptă a partidului revoluționar, deschide perspective nelimitate de afirmare și generalizare a valorilor estetice, a frumosului și sublimului în primul rînd. Pentru întîia oară în istorie, satisfacerea *setei de frumos* devine o problemă de stat, obligația trasată de partid tuturor făuritorilor de bunuri materiale și spirituale. Aria răspîndirii frumosului se lărgește treptat și într-un ritm rapid, în strînsă legătură cu mișcarea în profunzime. Frumosul pătrunde în toate sferele vieții, în producția industrială, în noile rînduieli de la țară, în construcția de locuințe, cartiere, orașe. Frumosul devine temelia relațiilor dintre oameni, a raporturilor dintre tovarăși, prieteni, părinți și copii, îndrăgostiți. Formula lui Cernîșevski „frumosul este viața" poate fi acum completată : viața este frumoasă !

Lenin spune că socialismul poate fi construit numai atunci cînd mase de zece ori, de o sută de ori mai largi ca înainte se apucă ele însele să construiască statul și să făurească o viață economică nouă. Creșterea participării maselor populare și a profunzimii acțiunii lor istorice, perspectivele nelimitate deschise în fața lor de învățătura marxist-leninistă și partidul comunist determină, în mod firesc, creșterea vertiginoasă a rolului și a ponderii sublimului în viața contemporană. Secolul nostru înseamnă Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, marile transformări revoluționare din Uniunea Sovietică și democrațiile populare, unirea popoarelor libere într-o mare familie socialistă, marele proces de lichidare a colonialismului pe tot globul, marile lupte de clasă din țările capitalului, măreața pătrundere a omului în cosmos.

În raportul la Congresul al XXII-lea al P.C.U.S. tovarășul N.S. Hrușciov a exprimat esența sublimă a epocii în care trăim, esența sublimă a luptei oamenilor sovietici : „Acum 90 de ani, salutînd fapta eroică a comunarzilor de la Paris, Karl Marx i-a denumit în mod inspirat eroi care iau cu asalt cerul. Aceasta a fost o înaltă apreciere a faptei vitejești a luptătorilor Comunei din Paris, o chemare plină de pasiune la lupta revoluționară. În prezent, putem spune cu mîndrie că popoarele Uniunii Sovietice, după ce au construit socialismul și înalță acum cu succes edificiul societății comuniste, iau într-adevăr cu asalt cerul atît în sens figurat, cît și în sensul propriu al acestui cuvînt" [1].

Construirea societății comuniste va fi cea mai mare victorie a omenirii în întreaga sa istorie multiseculară și fiecare nou pas spre culmile ei strălucitoare însuflețește masele muncitoare din toate țările. Programul P.C.U.S. reprezintă pentru poporul nostru întruchiparea propriului său

[1] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, Edit. politică, 1962, p. 148.

viitor luminos. Muncind pentru desăvîrşirea construcţiei socialiste, pentru înfăptuirea măreţelor obiective stabilite la Congresul al III-lea al P.M.R, el înmulţeşte zi de zi, ceas de ceas şi în proporţii de masă frumosul şi sublimul — la Hunedoara şi Galaţi, Oneşti şi Săvineşti, în Maramureş şi Delta Dunării, în Capitală şi pe litoral, în gospodării agricole colective, în uzine şi pe schelele de construcţii — frumosul şi sublimul existenţei şi conştiinţei socialiste. „Trăim epoca cea mai bogată în înfăptuiri din istoria ţării noastre — a spus tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej la Conferinţa pe ţară a scriitorilor. În toate domeniile vieţii sociale au loc profunde transformări revoluţionare. Clasa muncitoare, ţărănimea, intelectualitatea îşi consacră în întregime energia şi capacitatea lor de creaţie grandioasei opere de desăvîrşire a construcţiei socialiste şi de creare a condiţiilor în vederea trecerii treptate la comunism" [1].

2

Sublimul în artă are numeroase forme şi o sferă largă de manifestare. Adevărul din urmă îl poate demonstra chiar o singură variantă : eroicul. Coordonată a vieţii şi activităţii maselor populare în epoca construirii socialismului şi comunismului, eroicul are o funcţie similară şi în arta acestei epoci. Realismul socialist e menit să educe oamenii în primul rînd prin exemplele pozitive ale vieţii, prin imaginea eroului pozitiv, erou de factură nouă şi cu o pondere hotărîtoare în societatea noastră.

O altă formă a sublimului este monumentalul. La prima vedere s-ar părea că cele două trăsături estetice se suprapun, că între ele nu există vreo deosebire. Justificarea impresiei pare a fi atît folosirea noţiunilor „mare", „măreţ", ca sinonime pentru „sublim", cît şi exemplele preferate ale tratatelor de estetică. Terminologia trebuie însă folosită mai diferenţiat, corespunzător nuanţelor din realitate. Fenomenul *măreţ* nu este neapărat şi un fenomen *mare*, măreţia nu se exteriorizează totdeauna în mărime. Sublimul poate fi sau nu monumental. Dovadă lirica lui Eminescu sau Arghezi, din care cercetătorii ar putea extrage o adevărată „estetică a sublimului", nelimitată însă la monumental. Este deajuns să amintim că pe lîngă raportarea omului la univers, Arghezi a descoperit o vastă zonă a sublimului în direcţia opusă, în microcosm. O adevărată ars poetica a acestei orientări, tipic argheziene şi profund originale, e poezia *Cuvînt*, din „cărticica" *Versuri de seară* : „Din slove am ales micile /Şi din înţelesuri furnicile./ Am voit să umplu celule/ Cu suflete de molecule".

În monumental îşi dau întîlnire măreţia şi mărimea, sublimul intensiv şi extensiv, conţinutul vast şi forma grandioasă. Monumentalul este una din modalităţile sublimului, dintre cele mai proprii, deoarece aci dimensiunile lăuntrice îşi găsesc o exteriorizare corespunzătoare, esenţa vastă se manifestă în fenomenul vast. Sensul noţiunii devine limpede dacă ne gîndim la originea sa şi folosirea ei iniţială. În înţelesul propriu al cuvîntului, mai limitat decît cel estetic, se au în vedere *spaţii* intense, respectiv o anumită trăsătură a artelor „spaţiale". În cazul imaginilor ce se desfăşoară în succesiunea temporală, termenul se foloseşte într-un

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvîntare la Conferinţa pe ţară a scriitorilor* (*Scînteia*, nr. 5419, din 25 ianuarie 1962).

sens indirect, prin analogie. El este împrumutat, transpus din ramurile artistice unde accepțiunea sa este strictă, nemijlocită : din arhitectură și sculptură. Acolo ține de tehnica specifică a domeniului și exprimă un lucru cît se poate de *concret*. Vorbind de monumental, arhitectul sau sculptorul nu se gîndesc de obicei la transcendental și nu se avîntă în speculații sterpe, ci au în vedere un lucru cît se poate de simplu : dimensiunile materiale. Chiar atunci cînd raționamentul lor capătă o nuanțare general-estetică, ea se bazează pe factori palpabili. Ce este de fapt monumentalul ?, — se întreabă autorul unui vechi tratat de arhitectură, și răspunde în felul următor : o definiție întreagă ar fi complicată, dar caracterul său principal îl constituie impresia de măreție pe care o are omul comparînd edificiul cu propria sa mărime ; voi înșivă, cînd vreți ca într-un desen să reiasă această căutare a monumentalului, plasați acolo o figură umană....

Cel mai prețios ajutor în limpezirea problemei îl constituie indicațiile clasicilor marxism-leninismului, îndeosebi așa-numitul plan al „propagandei monumentale". Formulat de Lenin pentru prima oară într-o discuție cu Lunacearski și consfințit prin decretul Consiliului Comisarilor Poporului din aprilie 1918 planul constituie primul act oficial al statului socialist în care se definesc cerințele acestuia față de artiști. În mod concret, planul leninist prevedea împodobirea artistică a orașelor, în primul rînd a Moscovei și Petrogradului, prin monumente, basoreliefuri, inscripții pe clădiri, propagarea pe această cale a ideilor și idealurilor socialiste. Lenin a acordat acestor măsuri o atenție mare, a criticat aspru și în repetate rînduri tergiversarea aplicării lor. În urma insistențelor sale, în iulie 1918 a fost aprobată lista personalităților politice, științifice, artistice cărora urma să li se ridice monumente, dar din diverse motive doar puține dintre ele au putut fi realizate în acei ani. Măreața viziune a fost pusă în practică doar mai tîrziu și își găsește confirmarea îndeosebi în prezentul artei realist-socialiste.

Sensul profund al indicațiilor leniniste depășește de fapt cu mult cadrul prevederilor modeste din primul an al puterii sovietice. Lenin a prevăzut una din principalele căi ale educării estetice a maselor, o modalitate majoră a formării conștiinței lor înaintate, folosită azi pe scară tot mai largă în țările socialiste. Este vorba de educarea oamenilor printr-un *mediu monumental*, printr-o urbanistică complexă, cu funcții nu doar utilitare, ci și educativ-estetice, emanînd frumusețe și măreție. Este vorba ca și pe această cale arta să fie legată organic de viața poporului, de activitatea lui zilnică productivă și cetățenească.

Concepția leninistă definește întreaga dezvoltare a artei sovietice. Exemple se pot cita oricîte. Pe de o parte, din domeniul care s-a avut în vedere inițial — sculptura monumentală, eternizînd memoria unor fruntași ai vieții politice și culturale, pe de altă parte, dintre compozițiile „spațial-polifonice" mai complexe, rod al îmbinării diferitelor arte, în primul rînd a sculpturii și arhitecturii (Pavilionul U.R.S.S. la Expoziția Internațională din 1937 de la Paris, Monumentul ostașilor Armatei Sovietice, căzuți în lupta cu fascismul, de la Berlin, Cimitirul frățesc al apărătorilor Leningradului — compoziția *Patria mamă*, monumentul lui Marx, dezvelit în zilele Congresului al XXII-lea al P.C.U.S. și pentru

care sculptorul L. Kerbel a fost distins cu premiul Lenin). În acest sens pot fi amintite şi grandioasele monumente ale epocii construcţiei desfăşurate a comunismului, în curs de pregătire (Palatul Sovietelor, monumentul lui Lenin, Panteonul, monumentul Victoriei în Marele Război pentru Apărarea Patriei, monumentul în cinstea cuceririi Cosmosului).

Realitatea depăşeşte cele mai fantastice visuri de odinioară. Jules Verne pare pueril în comparaţie cu rachetele sovietice, iar urbanistica comunismului va umbri toate proiectele din trecut, considerate fantastice şi irealizabile, de la Campanella pînă la „oraşele albastre" din povestirea cu acelaşi titlu a lui Tolstoi, şi pînă la visul Muhinei de a folosi munţii şi stîncile din preajma oraşelor pentru uriaşe inscripţii, basoreliefuri, mozaicuri, fresce înfăţişînd momente cruciale din istoria respectivei localităţi. Desigur, estetica urbanistică trebuie şi va trebui întotdeauna subordonată scopurilor practice. Pseudomonumentalitatea exterioară, ruptă de viaţa şi necesităţile oamenilor, ca scop în sine, nu are ce căuta în arta realismului socialist.

Revenind la noţiunea de monumental — este limpede că în arhitectură, sculptură, pictură ea are un dublu sens : semnalează o *trăsătură generală* (posibilă) din oricare specie a acestor ramuri, sau defineşte o *anume specie* a lor. Monumentalul din pictură nu este neapărat identic cu pictura monumentală. El poate fi prezent în oricare dintre domeniile picturii (*Mihail Sadoveanu* de C. Baba, *Ana Ipătescu* de A. Ciucurencu). Artiştii noştri care s-au consacrat picturii murale, îşi manifestă preferinţele pentru monumental şi în alte domenii de activitate (*Ecaterina Varga* sau *Înmormîntarea partizanului* de Şt. Szönyi, ciclul de gravuri în linoleum *Zece zile care au zguduit lumea* de J. Perahim). Trăsătura aceasta poate fi prezentă în oricare specie a graficei, în afiş, grafica de şevalet, caricatură, gravură, ilustraţie de carte. Este caracteristic astfel, prezenţa ei în ilustraţiile unor romane cu largă tematică socială (ilustraţiile lui C. Baba la *Mitrea Cocor*, ale lui J. Perahim la *Moromeţii*, ale Floricăi Cordescu la *Rădăcinile sînt amare*). Monumentalul apare însă nu numai „dispersat" în diferitele specii artistice (în măsură mai mare sau mai mică), ci şi într-o formă „concentrată", într-un domeniu anume „specializat" pentru a-l exprima. În urma acestui proces de specializare, vorbim de o specie monumentală în fiecare dintre cele trei ramuri amintite. Spre deosebire de peisaj, portret, compoziţie tematică şi de gen, există şi pictura monumentală, creată de monumentalişti. Un exemplu concludent este pictura murală mexicană, arta realistă a lui Rivera, Siqueiros, Orosco. În domeniul sculpturii monumentale, ne putem referi de pildă la grupul eroilor antifascişti al lui Fritz Cremer, nucleul monumentului comemorativ de la Buchenwald — un grup statuar de mare forţă emoţională, valorificînd tradiţia celebrei compoziţii *Cetăţenii din Calais* a lui Rodin...

Arta monumentală este prin excelenţă o artă socială, cetăţenească, democratică. Potrivnică intimismului, îngustimii egocentrice, ea se adresează maselor, îndeplineşte funcţia unui agitator şi propagandist de masă. De aceea a fost şi este privită cu antipatie de către burghezie, de către teoreticienii „artei pure". Capitalismul este ostil trăsăturilor monumentale ale artei în genere, speciilor ei monumentale în deosebi.

Situația artei în Romînia burghezo-moșierească confirmă și ea acest lucru. Din cauza orientării unilaterale pe care burghezia a căutat s-o imprime vieții artistice (neglijînd de pildă compoziția statuară, monumentul în favoarea sculpturii de postament, de interior), monumentaliștii noștri contemporani nu au la îndemînă serioase tradiții naționale realiste, și trebuie să depună eforturi suplimentare pentru a stăpîni acest domeniu. Vechile fresce bisericești nu pot fi comparate cu tablourile lui Grigorescu; în plus, ele se și deosebesc esențial de pictura murală contemporană, prin tehnică, viziune, dar mai ales funcție socială.

Acest dezavantaj inițial este învins prin sprijinul material și ideologic intens pe care statul socialist îl acordă artei monumentale. „Comanda socială" a vremii noastre în domeniul artelor plastice reclamă dezvoltarea tuturor speciilor acestor arte, dar cu o deosebită insistență aceea a picturii, sculpturii, arhitecturii monumentale, a speciilor cu o deosebit de accentuată funcție colectivă și publică.

În țara noastră, arta monumentală a luat un mare avînt tocmai în ultimii ani — dovadă frescele cu care au fost împodobite numeroase instituții de stat și culturale, monumentele ridicate în cinstea eroilor patriei, a luptătorilor comuniști, și reconstrucția orașelor țării. Discuțiile creatoare cu privire la arta monumentală sînt din ce în ce mai frecvente în paginile revistelor de specialitate. Lucrul este firesc, deoarece îndatoririle artiștilor monumentaliști sînt din ce în ce mai mari. În raportul ținut la cel de-al III-lea Congres al partidului, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a indicat construirea pînă în 1975 a unei suprafețe locuibile mai mari decît întreaga suprafață existentă pînă în prezent în orașe și centre muncitorești. Aceste construcții vor deveni în măsură crescîndă și șantiere artistice, deschizînd în fața monumentaliștilor perspective de îmbinare a arhitecturii, sculpturii și picturii, nebănuite în trecut. În cadrul ansamblurilor urbanistice și arhitecturale vor găsi un teren propice pentru activitatea lor creatoare un număr tot mai mare de sculptori și pictori-decoratori. Decorarea pereților de exterior și interior ai instituțiilor de stat, culturale și sportive — subordonată stilului și menirii întregului arhitectonic — devine una din importantele modalități de manifestare a idealului estetic comunist și a educării maselor pe această cale.

Secolul nostru, societatea noastră favorizează sinteza artelor, gîndirea sintetică. Sub bagheta magică a dirijorului (în cazul de față deobicei arhitect), cele trei arte spațiale se integrează într-un ansamblu unitar și sublim. În anumite cazuri el poate asimila și elemente ale artelor „temporale", ale literaturii și chiar ale muzicii (la făurirea ansamblului din Leningrad, cinstind memoria a sute de mii de eroi căzuți în lupta cu cotropitorii fasciști, au colaborat sculptorii Isaiev și Taurit, arhitecții Levinson și Vasiliev, poeta Bergholț, impresia cutremurătoare fiind potențată și de muzica funebră, devenită parte componentă indispensabilă a acestei sublime și tragice imagini). Arta comunismului ne va dărui noi și tot mai înălțătoare aliaje artistice, forme superioare ale „propagandei monumentale" leniniste, mijloace de înnobilare morală și spirituală a personalității umane libere!

★

Vorbind de pictura, sculptura, arhitectura monumentală, unii teoreticieni numesc aceste specii „simfonice", „epopeice", sugerînd analogii cu anumite specii din cadrul altor ramuri artistice. Într-adevăr termenul de monumental s-a încetăţenit şi în teoria cinematografiei, teatrului, muzicii etc. Filmele lui Eisenstein *Crucişătorul Potemkin*, *Alexandr Nevski*, *Ivan cel groaznic* sînt în cel mai înalt grad monumentale, epopeice „Teatrul epic" a lui B. Brecht, inovator pe baza însuşirii tradiţiilor monumentale ale lui Sofocle, Shakespeare ş.a., are aceeaşi caracteristică de bază, dovadă *Mutter Courage şi copiii ei*, „o cronică a războiului de 30 de ani", şi *Viaţa lui Galilei* — două dintre capodoperele sale.

Sublimă poate fi şi o sonată de Enescu, în opera *Oedip* sublimul are însă o factură specific-monumentală. Dintre creaţiile muzicale, monumentale pot fi îndeosebi cele aparţinînd formelor mari, adică opere, concerte, simfonii, poeme simfonice, oratorii, cantate. Monumentalul şi-a găsit expresie la Bach, Beethoven, Brahms, Berlioz, Wagner, Bruckner, Mahler, Dvorak, Mussorgski, Borodin, Balakirev etc.

Simfonismul presupune generalizări vaste, lărgimea planurilor, dimensiuni cuprinzătoare. Prin natura sa, el este favorabil conflictelor ascuţite, dramatismului intens, îmbinării genului epic cu cel dramatic (şi adeseori liric). Simfonismul favorizează monumentalul. Cea mai recentă şi concludentă dovadă este creaţia lui D. Şostakovici, al cărei focar sînt tocmai simfoniile, pînă în prezent în număr de douăsprezece.

Asimilînd creator tradiţia lui Bach şi Beethoven, Mussorgski şi Borodin ş. a., ele reprezintă un uriaş pas înainte în dezvoltarea simfonismului mondial. Asistînd la repetiţiile simfoniei Leningradului, A. Tolstoi asocia partea ei lentă cu viziunea măreaţă a unui nou Dante, iar următoarea, a VIII-a, a fost numită de muzicologul B. Asafiev o „măreaţă epopee tragică" a războiului antifascist.

Cele mai valoroase simfonii ale lui Şostakovici se integrează într-un grandios „letopiseţ muzical" al deceniilor revoluţionare. Prima revoluţie (a XI-a), revoluţia socialistă (a XII-a) marele război de apărare (a VII-a şi a VIII-a) — iată principalele ei etape, monumentală fiecare.

Simfonia a V-a marchează nu numai maturitatea stilului şi viziunii, ci implicit şi începutul monumentalismului. Simfonie-dramă, simfonie-tragedie — cu teme calificate drept „hamletiene", „faustiene" — ea îl situează dintr-odată pe Şostakovici printre marii compozitori-filozofi, pasionaţi de ascuţitele contradicţii ale contemporaneităţii. Celebra simfonie a VII-a, închinată luptei împotriva fascismului, oraşului natal al compozitorului, victoriei visate, a fost caracterizată unanim o culme a muzicii monumentale. Îmbinarea dintre sublim şi tragic, caracteristică atîtor compoziţii ale sale, înfierează inumanitatea sinistră a forţelor întunecate şi slăveşte victoria luminii şi dreptăţii asupra lor (antiteza dintre episodul invaziei şi apoteoza din final). În următoarele simfonii devine dominant elementul tragic (a VIII-a) sau dispare cel monumental (a IX-a), pentru a reapare cu forţă sporită în următoarele.

Sub acest raport, deosebit de caracteristice sînt simfoniile a XI-a, *Anul 1905*, şi a XII-a, închinată Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, memoriei lui V. I. Lenin. Ambele sînt adevărate drame populare, gran-

dioase fresce epice evocînd lupta colectivității revoluționare, imnuri de slavă înălțate în cinstea partidului bolșevicilor. Viziunea celei dintîi este mai întunecată, mai tragică, cu un sfîrșit adecvat deznodămîntului real al evenimentelor sîngeroase din 1905. *Piața palatului* sugerează atmosfera sufocantă a împărăției întunericului, a cruntei asupriri țariste. Allegro-ul părții celei mai importante și cuprinzătoare, *9 ianuarie*, culminînd într-un trepidant fugato, evocă groaznica „duminică sîngeroasă", masacrul celor naivi și încrezători în bunătatea stăpînirii. Ultimele părți — cum remarcă un critic muzical — ar putea fi intitulată „10 ianuarie" și „11 ianuarie". *Veșnică amintire* este un recviem revoluționar, axat pe motivele marșului funebru *Voi jertfă căzut-ați*, intonat tocmai la 10 ianuarie de un grup de bolșevici în frunte cu Lenin. Finalul, *Clopote de alarmă*, îmbină tragedia înfrîngerii cu noi dezlănțuiri ale revoltei (folosirea cîntecelor revoluționare *Turbați tirani* și *Varșovianca*). Ele prevestesc victoria finală din simfonia a XII-a, prima sinteză muzicală a revoluției socialiste din 1917. Dominantă devine aci tema bucuriei (ca un fel de pandant contemporan la finalul ultimei simfonii beethoveniene), avîntul romantic, atmosfera apoteozei festive. Titlurile părților sînt și ele grăitoare: *Petrogradul revoluționar*, *Aurora*, *Razliv*, *Zorii omenirii*. Ca și în simfonia premergătoare, ele se execută fără întrerupere, sugerînd și în acest fel șuvoiul unic și permanent al înaintării revoluționare. Îmbinînd conținutul grandios cu o formă concentrată, laconică (în limitele speciei), filonul eroic cu cel filozofic și intim (vezi originala suprapunere dintre tema unui imn și a unui vals), lărgimea epică cu dramatismul înfruntărilor și meditațiile lirice, Șostakovici și-a consacrat lucrarea într-adevăr „zorilor omenirii", perspectivelor nelimitate ale comunismului. Apoteoza finalului este deschizătoare de noi orizonturi, de un sublim înălțător. Eroul iese definitiv victorios din înfruntarea cu forțele vrăjmașe, devine stăpînul prezentului și viitorului său. Monumentalitatea, cîndva ostilă omului și colorată tragic, a devenit o sursă de optimism și bucurie, o forță luminoasă, stimulatoare — aliata omenirii în istorica sa împlinire.

★

Măreția epocii reclamă sinteze grandioase — nu numai în artele plastice sau în muzică, ci și în literatură, nu numai în proză, ci și în poezie. Poemele lui Maiakovski *Vladimir Ilici Lenin* și *Haraşo* (Poemul lui Octombrie) traduc într-o măreață sinteză epico-lirică istoricul pregătirii și înfăptuirii primei revoluții socialiste din lume. Chilianul Pablo Neruda cîntă lupta de eliberare națională a popoarelor Americii Latine în monumentale cicluri, ca celebrul *Canto general* sau recentul *Cantión de gesta*, consacrat Cubei lui Fidel Castro — înrudite cu giganticele fresce murale ale pictorilor mexicani. Nazim Hikmet elaborează un colosal edificiu poetic, proiectat în nouă volume, cu peste trei mii de eroi, intitulat sugestiv *Panorama umană sau Istoria secolului 20*. După „epopeea" *Deșertul și primăvara* Vladimir Lugovski a scris timp de 14 ani opera capitală a vieții sale, *Mijlocul veacului*, o carte de poeme denumită de el „autobiografia secolului". Alexandr Tvardovski, după *Țara Muravia* și legendarul *Vasili Tiorkin*, în urma trudei de un întreg deceniu, a dăruit contemporanilor

săi poemul lirico-filozofic *Din zare în zare*, rezultat al unor profunde meditaţii (pe cursul rîului „cu numele FAPTA", cum spunea Maiakovski) — despre om, omenire, fericire, comunism.

Din cele spuse nu rezultă că sublimul sau monumentalul se pot manifesta doar în poeme de 15 sau 19 capitole. Desigur, şi aci se remarcă o anumită „simpatie" a formelor artistice „mari" pentru redarea perspectivelor cuprinzătoare (dar mai ales pentru redarea cuprinzătoare a perspectivelor, ceea ce nu e acelaşi lucru). Poezia trebuie să fie cuprinzătoare şi concentrată în acelaşi timp — iar conţinutul grandios nu necesită neapărat nouă volume. Sintezele demne de măreţia secolului se realizează în forme variate, sublimul epocii devine constanta intimă (şi particulară de la caz la caz) atît a unor poezii laconice cît şi a unor poeme ample. Să exemplificăm ambele variante pe creaţia unui singur artist, Tudor Arghezi, a cărui excepţională însemnătate în dezvoltarea culturii noastre a fost subliniată în cuvîntarea tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej la Conferinţa pe ţară a scriitorilor „Exemplu de înaltă măiestrie, de dragoste pentru chemarea lor de scriitori, de conştiinţă patriotică, le este tuturor oamenilor de litere opera strălucitilor reprezentanţi ai literaturii romîne clasice şi contemporane — Mihail Sadoveanu şi Tudor Arghezi"[1].

Vocaţia miturilor grozave, a viziunilor cosmice a fost considerată din totdeauna o coordonată fundamentală a poeticii argheziene. Cercetătorii au urmărit-o în diferite ipostaze, au disociat modalităţile coexistente şi fazele lor istorice, de la mitul lui Sisif pînă la mitul lui Hercule. Tema merită aparte şi îndelung studiată. În articolul de faţă o să ne limităm la enunţarea ei, prin intermediul cîtorva frînturi semnificative din opera poetică însăşi. Ne oprim la cele două momente-cheie ale monumentalismului arghezian, cel de început, al cosmicelor întrebări, cutremurătoare prin forţa şi neputinţa lor, şi cel din epoca desăvîrşirilor, unde răspunsurile limpezi şi majestuoase sînt distilate din întreaga istorie universală. *Cuvinte potrivite* şi *Cîntare omului* sînt ele însele asemenea unor „piscuri mari de piatră", de pe care pot fi contemplate ameţitoare zări...

Cuvinte potrivite reprezintă un manifest al esteticii sublimului. Năzuinţa către mitic este ostentativă, iar meschinul specific capitalist ignorat cu dispreţ sau repudiat cu ură. „Pămîntul antic s-a civilizat", nepoţii lui Orfeu n-au păstrat nimic din măreţia de altădată:

> Toţi, abdicaţi din funcţia divină,
> Au renunţat la slăvile eterne.
> Apolo-i profesor de mandolină,
> Pan lecţii dă, de limbile moderne.

Scîrbit de filistine „evoluţii", poetul preferă revolta, chiar cu preţul înfrîngerii, preferă înălţimile, chiar dacă s-ar nărui de pe ele.

---

[1] Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Cuvîntare la Conferinţa pe ţară a scriitorilor* (*Scînteia*, nr. 5419, din 25 ianuarie 1962).

Din pietre sterpe şi uscate
Un fir de iarbă s-a ivit
Şi vîrful lui în infinit
A cutezat, străin, să cate (...)

Strivit în uliţa măreaţă,
Secat de drumul de asfalt,
El e de felul cerului înalt,
Care şoptind îi spune şi-l învaţă.

Chemarea este încă neclară, dar prevesteşte *Chemarea înălţării*, care peste decenii „ca spicul se-mplinise". Acum are loc doar înfrigurata căutare a absolutului, real şi ireal, uman şi dumnezeiesc. *Psalmii* sînt cutremurătoare mărturii ale acestei căutări dîrze şi fără de folos. Ultimul dintre ele, din 1959, va rezolva definitiv antinomia dintre credinţă şi tăgadă în favoarea ultimei, dar pînă atunci mai este cale lungă. Deocamdată poetul este „prins adînc între vecii şi ceaţă". Ceea ce ne încîntă este tocmai prezenţa veciilor, sînt chinurile — cosmice şi ele — îndurate de dragul pătrunderii adevărului („Mă scald în ghiaţă şi mă culc pe stei, /Unde dă beznă eu frămînt scîntei"), este dorinţa de a lărgi totul pînă la atotcuprinzătoare dimensiuni, chiar şi blestemele („Usca-s-ar izvoarele toate ca marea, /Şi stinge-s-ar soarele ca lumînarea").

Din cuvintele potrivite de Arghezi au răsărit numeroase arte poetice. Şi dacă cea mai cunoscută dintre ele deschide volumul, aproape de sfîrşitul lui, în *Rugă de seară*, întîlnim un alt „testament" specific arghezian:

Infinit ! Infinit !
Adună-ţi bolţile deodată
În şuier prelungit,
Şi-n fruntea mea secată
Şi-n pieptu-mi aiurit
Te-nfige drept ca o săgeată.

Simbolic Infinit !
Te strînge-n chip de fulg
Şi-n mine, lămurit,
Te răspîndeşte — să mă smulg,
Să cad ca un aerolit
Scăpat din circuit.

Demonic Infinit !
Descinde-n mine cum descind
Tenebrele-ntr-un schit,
In care sunete se-ntind
Dintr-o cupolă spre zenit,
Stropită-n creştet cu argint.

Lui Arghezi i-a fost dat să adaoge o foaie nouă „la cartea vecinicului mit", să scufunde în paginile sale „o lume vagă, lîncezîndă" şi să facă „să ţîşnească-apoi din fund, /O altă limpede şi blîndă". Supremele dovezi sînt poemele de după eliberare, *1907* şi *Cîntare omului*. S-au produs între timp schimbări esenţiale, dar continuitatea idealurilor este certă, punctele extreme comunică între ele. Despre ţăran, Arghezi scria pe vremuri:

El, singuratec, duce către cer
Brazda pornită-n ţară, de la vatră.
Cînd îi priveşti împiedicaţi în fier,
Par, el de bronz şi vitele-i de piatră.

Acum „peisajele" se multiplică, se concretizează, măreţia este surprinsă nu în nemişcare, ci în focul revoltei, în văpaia încleştării istorice, cu deznodămîntul său tragic, dar care prevesteşte alt nouă sute şapte, „mai chibzuit, mai crîncen, nu lînced ca o turmă". Cît priveşte Infinitul, cîndva perceput simbolic şi demonic, acum el apare transfigurat, prin prisma unei viziuni optimiste, ştiinţifice, ca supremul sprijin şi imbold al omului cutezător.

Aşadar, la Arghezi sînt prezente ambele alternative cu privire la sublim, cea întunecată, destructivă, vrăjmaşă, şi cea luminoasă, constructivă, favorabilă omului. Poezia sa străbate drumul de la viziunea transcendentală la cea pămîntească, de la cea supranaturală la cea umană, de la estetica idealistă la cea materialistă. Încă un motiv pentru care cercetătorii sublimului trebuie să-i acorde o atenţie deosebită.

Cîntare omului a fost caracterizată într-unul din studiile despre Arghezi drept o operă care răsfrînge ceva din măreţia dramatică a creaţiunii lui Michelangelo de pe bolta Sixtină, o frescă biblică, răsturnată însă, în care Iacov cîştigă bătălia cu îngerul. Concluzia ultimului *Psalm* („Înverşunat de piedici, să le sfărîm îmi vine; / Dar, trebuie,-mi dau seama, să-ncep abia cu tine") constituie şi fundamentul *Cîntării omului*. Cea mai mare piedică în calea înţelegerii măreţiei reale a fost sfărîmată, forţele supranaturale izgonite pentru totdeauna, totul explicîndu-se firesc, prin acţiunea forţelor obiective. Motivul vechi al firişorului de iarbă reapare, dar cît de schimbat faţă de varianta iniţială:

Între clădiri de piscuri, pierdute-n culmi de brumă
Ivirea ta, Adame, părea să fie-o glumă,
Căci potrivit cu ele şi-oriunde te aşez
Erai nici cît o boabă de mei ori de orez (...)

(Dar) se ivi o dată cu omul slobod, munca.
Din pravila ei aspră, el îşi făcu porunca
De fiecare clipă, simţind întîi, cu frică,
În el nebănuite puteri că se ridică.

Cîntare omului este un măreţ poem închinat înălţării omului prin muncă, luptă, cunoaştere, a unei înălţări plătite „cu chin şi suferinţă, şi slavă, omeneşte". Este poemul descătuşării treptate a celui „chemat de soare", ce îşi învinge „pămîntul, mormîntul şi destinul", rîvnind „mai

sus cu mintea decît era datoare". Istorica împlinire se realizează întîi prin înfruntarea cu natura, apoi „născocitorul" uneltelor, cu mîna demnă de sărutat, ajunge înrobit, şi prin lupte grele trebuie să-şi desăvîrşească schimbarea din omul prigoanei în omenire...

Poemul, comparat adesea cu *Legenda secolelor*, deşi distanţa între ele este enormă, începe şi se sfîrşeşte prin evocarea infinitelor perspective:

Dezvăluişi deodată ce nu ştiai de jos
Şi ai văzut pămîntul întins că e frumos,
Din asfinţitul palid, boltit spre răsărit,
Întîia oară cerul de-alungul l-ai zărit.
Lua faţă adîncimea şi, nouă, toată firea
Îţi arăta deasupra şi-n jur nemărginirea.

Numai că această nemărginire este deocamdată străină, înfricoşătoare, de nestăpînit, şi trebuiau să treacă milenii pînă a se transforma într-un aliat, pe măsura omului. „Cel ce gîndeşte singur şi scormone lumina" devine cu timpul stăpîn peste topitorii, cuptoare, mori, puţuri, fierăstraie, rîcîie oceanele pe fund, cutreieră pămîntul în lung şi-n lat. Ceea ce pe vremuri era copleşitor, este acum firesc, ceea ce părea uriaş, pare acum mărunt.

Secunda-ntrece veacul şi timpul se-nconvoaie
Pe-o sfoară cît e firul de păr şi se agaţă
Vecia, nesfîrşitul, pe un crîmpei de aţă.

Arghezi înţelege clar că este vorba de o iluzie optică; distanţa dintre Argeş şi Himalaia a rămas neschimbată, dar omul o poate străbate azi mult mai repede. Dimensiunile mediului au rămas neschimbate, dar „se-nalţă slabul, omul", şi pune stăpînire pe acest mediu. Temerile idealiştilor erau nefondate: înălţarea umană nu anihilează sublimul, pe locul perspectivelor devenite azi naiv de mărunte se deschid în faţa noastră altele, infinit mai vaste.

Şi, în sfîrşit, urmaşul lui Prometeu, el, omul,
A prins şi taina mare, a tainelor, atomul.
El poate omenirea, în cîteva secunde,
S-o-ntinerească nouă pe veci ori s-o scufunde.

Cu toate că schiţează ambele alternative, Arghezi îşi termină poemul plin de încredere în viaţă, în viitor, viitorul muncii şi raţiunii umane, prin celebra chemare către cel încă asuprit, dar căruia secolul îi pregăteşte deplina afirmare şi libertate:

E timpul, slugă veche şi robul celui rău,
Tu, omule şi frate, să-ţi fii stăpînul tău.

Paralelele sînt întotdeauna aproximative, dar uneori şi sugestive. Drumul parcurs de Arghezi se aseamănă mutatis mutandis cu drumul eroului său din poemul citat. Îndeosebi în ceea ce priveşte raportul faţă de sublim, care reclamă acum nu psalmi, ci cîntări omului!

★

Idealismul a căutat în permanenţă să prezinte sublimul drept o confirmare a poziţiilor sale, să-i dea o interpretare corespunzătoare propriilor interese. Primul tratat asupra sublimului — opera necunoscutului neoplatonician —, *Critica puterii de judecată* a lui Kant şi studiile lui Schiller, dar mai ales esteticile burgheze contemporane, agresiv reacţionare, — toate dovedesc acest lucru. Sublimul autentic al existenţei şi conştiinţei umane a infirmat însă fără excepţie încercările de a învălui această categorie în ceaţa misticii transcendentale, de a o opune năzuinţelor şi luptelor pămîntene. Sublimul autentic din viaţă şi din artă este şi el un puternic argument în favoarea concepţiei materialiste asupra lumii, în favoarea celor mai înaintate năzuinţe ale poporului — şi poate fi studiat cu deplin succes numai de pe poziţii consecvent materialiste.

Într-un cuvînt de sublim se bucură în primul rînd constructorii socialismului şi comunismului; adevărata sa esenţă o pot înţelege doar cei înarmaţi cu învăţătura marxist-leninistă. Alături de alte obiective importante, esteticienii noştri trebuie să depună muncă colectivă pentru a elucida această problemă complexă, pentru a demasca toate mistificările esteticii burgheze. Sarcina va deveni tot mai stringentă pe măsura înaintării spre comunism, pe măsură ce sublimul va ocupa un loc tot mai important în viaţa noastră de toate zilele, în activitatea pe care o desfăşurăm, în relaţiile dintre noi, în idealurile care ne animă şi, desigur, în arta noastră realist-socialistă.

Considerăm că, printre multiplele forme importante ale sublimului, în epoca contemporană, merită o atenţie deosebită eroicul şi monumentalul. Eroicul cere a fi tratat aparte, sub raport general-estetic. Cît priveşte monumentalul, am încercat să-l schiţăm prin scurte incursiuni în diferite sfere ale artei.

Categoriile estetice exprimă legităţi valabile pentru întreg domeniul artistic, generalizează trăsături ale diferitelor domenii şi modalităţi artistice. Dar după cum arta însăşi s-a „specializat" în exprimarea unor valori prezente — la nivel inferior, „diluat" — şi în alte domenii ale activităţii umane, tot astfel în cadrul artei s-au produs diferenţieri, „specializări" în urma cărora forme artistice *particulare* au devenit capabile să exprime deosebit de adecvat şi de concentrat calităţi estetice *generale*.

Tendinţa e confirmată şi de monumental. Spuneam că în cadrul arhitecturii, sculpturii, picturii au apărut specii anume profilate în direcţia monumentalului, fără ca trăsătura dată să lipsească din alte specii ale respectivelor ramuri. În muzică, de asemenea, există forme mai adecvate exprimării monumentalului (de pildă, simfonia, oratoriul, cantata). În literatură monumentalul are o sferă de manifestare largă, dar cu vădită predilecţie pentru speciile epice. Dacă poezia lirică preferă deobicei sublimul nemonumental, poezia epică are la îndemînă mijloace care favorizează forma monumentală a sublimului. O specie epică cu posibilităţi aproape nelimitate pe linia monumentalului este romanul. Romanul constituie principala specie literară în care un conţinut monumental se poate desfăşura năvalnic şi nestingherit. Realizările monumentale în romanul realist şi îndeosebi realist-socialist se cuvin analizate separat. Aceasta însă cu o altă ocazie.

О ВОЗВЫШЕННОМ И МОНУМЕНТАЛЬНОМ В СОВРЕМЕННУЮ ЭПОХУ

РЕЗЮМЕ

Автор подчеркивает в своей работе важность изучения категории возвышенного и его различных вариантов — героического, монументального и т.д. — в эпоху построения социалистического общества. Многостороннее изучение возвышенного углубило бы, например, понимание эстетических черт героя нашего времени, героя - коммуниста.

Первая часть работы посвящена анализу *возвышенного в жизни*. Возвышенное является объективным эстетическим качеством, обусловленным прямо или косвенно общественным бытием. Максимальное объективное значение какого-либо явления в общественно-исторической практике, в жизни людей составляет основу возвышенного.

Далее анализируется соотношение между возвышенным и прекрасным, возвышенным и трагическим, и видоизменения этих категорий в ходе истории.

Перейдя к общественной жизни, автор показывает, что возвышенное является эстетическим атрибутом утверждения человека в мире, его исторического продвижения, покорения им природы, самоутверждения его как рода, упорства, проявленного человеком в великих общественных битвах. Творческая деятельность народных масс является основным источником и областью проявления возвышенного. В эстетической оценке прошлого особый интерес представляет для нас героизм эксплуатируемых масс, их борьба против бесчеловечности рабовладельческого, феодального и капиталистического строя. В социалистическом обществе открываются безграничные перспективы для проявления эстетических ценностей и в первую очередь прекрасного и возвышенного. В период завершения строительства социализма непрерывно растет значение и удельный вес возвышенного.

Во второй части работы автор рассматривает роль возвышенного, и, в особенности, *монументального в искусстве социалистического реализма*. В монументальном сочетаются величие и величина, глубина и ширина, возвышенное содержание и величественная форма. Монументальное является одним из наиболее характерных видов возвышенного, в котором внутренние измерения находят соответствующее проявление, широкая сущность проявляется в широком явлении.

В более ограниченном, чем эстетический, смысле, это понятие определяет широкие пространства, т.е. черту „пространственных" искусств. Автор подчеркивает значение ленинского плана „монументальной пропаганды", вопрос о монументализме в социалистическом градостроительстве, который имеет не только практическое, но и эстетико-воспитательное значение. Показывается, что в архитектуре, скульптуре и живописи монументальное имеет двойной смысл: означает

общую (возможную) черту, свойственную любому жанру этих видов искусства, или характеризует один определенный жанр (монументальная живопись или скульптура).

Далее обсуждается вопрос о монументальном в музыке и литературе. Автор останавливается на симфоническом жанре, делает обзор монументальных симфоний Д. Шостаковича. Затем рассматривается творчество Т. Аргези, характеризуемое как настоящая „поэтика возвышенного", причем показывается ее развитие от Cuvinte potrivite до Cîntare omului.

DU SUBLIME ET DU MONUMENTAL À L'ÉPOQUE ACTUELLE

RÉSUMÉ

Dans son article, l'auteur souligne l'importance d'une étude sur la catégorie du sublime et de ses variantes — l'héroique, le monumental, etc. — à l'époque de l'édification de la société socialiste. Une vision différenciée du sublime approfondirait, par exemple, la compréhension des coordonées esthétiques du héros de nos jours, du héros communiste.

La première partie de l'article est consacrée à l'analyse du *sublime dans la vie*. Le sublime est une qualité esthétique objective, conditionnée directement ou indirectement par l'existence sociale. L'importance objective maximum d'un phénomène dans la pratique sociale-historique, dans la vie des hommes, constitue la base du sublime.

L'article analyse ensuite le rapport entre le sublime et le beau, entre le sublime et le tragique, ainsi que leurs modifications au cours de l'histoire.

Passant à la vie sociale, l'auteur montre que le sublime est un corollaire esthétique de l'affirmation de l'homme dans l'univers, de sa progression historique, du fait qu'il maîtrise la nature, qu'il s'affirme en tant qu'espèce, ainsi que de la hardiesse qu'il manifeste dans les grands affrontements sociaux. L'activité créatrice des masses populaires est la source principale du sublime, sa principale sphère de manifestation. Dans l'appréciation esthétique du passé, ce qui présente particulièrement de l'intérêt c'est l'héroïsme des masses exploitées, leur lutte contre l'inhumanité des régimes esclavagiste, fécdal et capitaliste. Dans la société socialiste, des perspectives illimitées sont ouvertes pour l'affirmation des valeurs esthétiques, du beau et du sublime en premier lieu. Dans la période de parachèvement de la construction socialiste, la portée du sublime s'accroît.

Dans la deuxième partie, l'auteur étudie le sublime, et particulièrement le *monumental, dans l'art du réalisme socialiste*. Dans le monumental se donnent rendez-vous la magnificence et la grandeur, le sublime intensif et extensif, le contenu vaste et la forme grandiose. Le monumental est l'une des modalités les plus propres du sublime, modalité dans laquelle les dimensions intérieures trouvent une extériorisation correspondante, l'essence ample se manifeste dans le phénomène ample.

Dans un sens plus limité que le sens esthétique, le terme définit des espaces vastes, respectivement un trait des arts «spatiaux». L'auteur met en relief la signification du plan léniniste de la « propagande monumentale », le problème, dans le socialisme, d'un milieu urbanistique monumental, aux fonctions non pas seulement utilitaires, mais aussi éducatives-esthétiques. En architecture, en sculpture et en peinture, le monumental a un double sens ; il signale un trait général (possible) de n'importe quelle espèce, ou bien il en définit une (peinture monumentale, sculpture monumentale).

L'auteur examine ensuite le problème du caractère monumental en musique et en littérature. Il s'en réfère au symphonisme et passe en revue les monumentales symphonies de Chostakovitch. Il jette un coup d'œil sur l'œuvre du poète roumain T. Arghezi, œuvre qu'il considère comme étant une véritable «poétique du sublime», pour traiter ensuite de l'évolution de cette œuvre depuis le premier volume (*Cuvinte potrivite*), jusqu'au plus récent (*Cîntare omului*).

CONTRIBUȚIA LITERATURII ÎN EDUCAȚIA ESTETICĂ A OAMENILOR MUNCII

DE

GR. SMEU

Cuprinzătoarea activitate de educație comunistă, ce se desfășoară sub conducerea partidului care, cultivînd noi trăsături de comportare a oamenilor, depune totodată o muncă răbdătoare, asiduă, de lichidare a înrîuririlor educației și moralei burgheze, dovedește, de fapt, că în actuala etapă de dezvoltare a țării noastre se amplifică și se intensifică procesul înfloririi personalității umane. În cadrul acestui proces, crește rolul educației estetice multilaterale a maselor. Toate ramurile artei realiste conlucrează în dezvoltarea unei atitudini estetice al cărei conținut să fie cît mai bogat în nuanțe, cu ample ramificații care vizează domeniile cele mai variate ale activității sociale. Cu cît educația estetică se înfăptuiește, în primul rînd pe baza receptării operelor valoroase din diversele ramuri ale artei realiste, cu atît sentimentele, gîndirea și voința maselor — la a căror *unire fiecare* dintre arte aduce o contribuție *proprie* — devin mai bogate în rezonanțe umane, nobile, înaripîndu-i pe oamenii muncii în activitatea lor constructivă.

La Conferința pe țară a scriitorilor, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej sublinia că în noua etapă istorică de dezvoltare a societății noastre, cînd în toate domeniile vieții sociale au loc grandioase transformări revoluționare, „literaturii îi revine misiunea de mare răspundere de a contribui prin *toată forța ei de înrîurire* la formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste, la făurirea omului nou, a moralei socialiste, a atitudinii noi față de muncă și societate, la înlăturarea din conștiința oamenilor a influențelor ideologiei și educației burgheze”[1] (subl. ns.—*Gr.S.*). Se poate spune că astăzi, în țara noastră, consumarea de literatură beletristică este un uriaș fenomen *de masă*. Cartea literară se tipărește în milioane de exemplare și nu există cătun, fie el cît de îndepărtat, în care

[1] Vezi *Cuvîntarea tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej la Conferința pe țară a scriitorilor*, *Scînteia*, nr. 5419, din 25 ianuarie 1962.

ea să nu poposească. Cum se explică afluența masivă a oamenilor muncii spre literatură? Răspunsul la această întrebare nu-l putem obține decît analizînd contribuția proprie pe care o aduce arta respectivă în procesul general al educației estetice, ca parte integrantă a educației comuniste.

★

Nu ne vom propune, în cele ce urmează, să dăm o definiție a specificului literaturii și nici nu vom încerca o tratare exhaustivă a acestei probleme extrem de complexe, ce ar necesita elaborarea unei monografii aparte. Va trebui însă să ne străduim, pe calea unor succinte caracterizări, să evidențiem unele trăsături, mai mult sau mai puțin proprii literaturii, capabile să scoată în relief contribuția originală a acestei arte în educația estetică a maselor, ca parte integrantă a educației comuniste. Cu alte cuvinte, este necesar să subliniem care sînt virtuțile proprii pe care literatura — ca mijloc de educație estetică — le afirmă în ansamblul formării conștiinței socialiste. Dar aceasta presupune a vedea, mai întîi, căile prin care literatura pătrunde în sensibilitatea noastră artistică.

Lenin sublinia că arta are menirea să trezească în mase simțul artistic și să-l dezvolte. Pe ce căi acționează arta literară pentru a-și putea îndeplini această menire? În această privință este necesară reliefarea capacității pe care o are literatura de a pătrunde în sensibilitatea artistică într-un mod *foarte cuprinzător, pe mai multe căi deodată*. Fără îndoială, această capacitate *multilaterală* de a solicita simțurile umane este proprie nu numai literaturii. O asemenea virtute o posedă și alte arte, de pildă, cinematograful. Fără a intra aici în amănunte privind contribuția artei cinematografice în educația estetică, trebuie să amintim însă că în vreme ce cinematograful solicită văzul și auzul într-un mod *direct, nemijlocit*, literatura solicită participarea acestor simțuri, în procesul complex al perceperii artistice, într-un mod *indirect, mijlocit*, prin intermediul cuvîntului. Dar diferența specifică a literaturii, față de alte arte, este căutată în unele lucrări *exclusiv* în folosirea cuvîntului, ignorîndu-se problema modului propriu în care sînt solicitate simțurile umane. Ne referim în această privință la manualul *Noțiuni de teoria literaturii* (1956) în care colectivul de autori subliniază: „Pictura, sculptura, muzica, teatrul, cinematografia, dansul sau coregrafia etc., sînt ramuri ale artei. Literatura este, de asemenea, o ramură a artei și anume aceea care, pentru a înfățișa tablouri ale realității, se folosește de cuvinte, de limbă"[1]. O asemenea abordare a problemei nu este suficientă pentru a surprinde specificul literaturii deoarece și filmul, de pildă, folosește cuvîntul, textul literar. Este necesar, prin urmare, ca rolul cuvîntului în diverse arte să fie considerat în strînsă legătură cu modul în care sînt solicitate principalele simțuri umane. În această perspectivă se poate preciza că în film, cuvîntul *însoțește*, în cadrul unui tot unitar, imaginea vizuală și auditivă *directă*, se întrepătrunde cu ele, cu mobilitatea lor. În literatură însă *tocmai* cuvîntul este acela care — *prin intermediul noțiunilor și judecăților* — semnifică vizual și auditiv prezența obiectului.

[1] Vezi *Noțiuni de teoria literaturii*, Manual pentru clasa a VIII-a, Editura de stat didactică și pedagogică, 1956, p. 5.

Dar literatura este *artă* și își poate îndeplini misiunea sa de educator *estetic* numai dacă cuvintele, *ieșind* din sfera abstracțiunilor, *aduc* în conștiința cititorului imagini concret-senzoriale, făcîndu-l să vadă și să audă.

Această idee a fost subliniată încă de Hegel, în cadrul observațiilor sale privind caracterul *figurat* al gîndirii poetice. „Putem spune, în general, că — scrie Hegel — caracterul gîndirii poetice este acela de a fi în esență *figurată*. Ea pune în fața ochilor noștri nu esența abstractă a obiectelor, ci realitatea lor concretă..."[1]. Firește, estetica marxist-leninistă preia această idee, dar denunță totodată, idealismul sistemului filozofic hegelian care consideră cunoașterea umană, deci și arta, ca un proces de relevare a Ideii absolute (cu precizarea de către Hegel că frumosul este manifestarea sensibilă a Ideii). Analizînd rolul cuvîntului în poezie, Hegel dădea următoarele exemple grăitoare: „Dacă se pronunță, de exemplu, aceste cuvinte: «soarele» sau: «această dimineață», înțeleg perfect ceea ce mi se spune, dar dimineața sau soarele nu sînt figurate. Dacă, dimpotrivă, citesc în opera unui poet: «cînd s-a ridicat aurora cu degete trandafirii», în realitate este exprimat același lucru; dar — subliniază Hegel — expresia poetică *dă ceva mai mult*, deoarece ea adaugă la înțelegere o intuiție a obiectului înțeles; sau, mai degrabă, ea îndepărtează înțelegerea pur abstractă și o înlocuiește cu o formă reală și determinată..."[2] (subl. ns. — *Gr.S.*). Prin urmare, expresiei poetice — și, în general, expresiei literare — îi este propriu faptul că cuvintele „dau ceva mai mult", ele aducînd în conștiința noastră un complex de imagini concret-senzoriale. În acest sens, Maxim Gorki atrăgea atenția că trebuie scris astfel încît cititorul *să vadă*, ca pe ceva palpabil, ceea ce scriitorul vrea să zugrăvească prin cuvinte.[3]

Trebuie, totodată, să subliniem că, o absolutizare — pe planul creației — a virtuților limbajului literar și o reducere a emoției cititorului exclusiv la perceperea unor proprietăți sonore ale cuvintelor, sînt tendințe proprii esteticii burgheze, care duc în mod nemijlocit la încurajarea formalismului. Estetica marxist-leninistă demonstrează că literatura nu-și poate îndeplini rolul său de educator estetic dacă cuvîntul, ca *instrument* cu care operează, este considerat în sine. Într-o operă literară autentică, cuvintele se constituie într-un ansamblu de imagini concret-senzoriale care, reflectînd, la rîndul lor, *în mod veridic* o anumită realitate, anumite atitudini și caractere ce acționează în împrejurări determinate, *sînt încărcate cu un bogat sens ideologic*, cu o puternică *rezonanță* afectivă și *comunică un mesaj artistic* capabil să contribuie la educarea maselor, printr-o dezvoltare — deosebit de amplă în varietatea nuanțelor ei — a receptivității oamenilor muncii față de tot ce este frumos în viață. Dar aceasta înseamnă, totodată, că nu este deajuns să ne oprim la constatarea capacității pe care o are literatura de a solicita multilateral — prin intermediul cuvîntului — simțurile omenești. Nu este suficient ca cititorul care deschide *Nada Florilor* a lui Mihail Sadoveanu „să vadă" mișcarea nenumăratelor vietăți care trăiesc în natură. El trebuie *să privească* această mișcare, ceea ce

[1] Hegel, *Esthétique. Textes choisis*, Presses Universitaires de France, Paris, 1954, p. 118.
[2] *Ibid.*, p. 118—119.
[3] Vezi M. Gorki, *Despre literatură*, p. 310.

înseamnă mai mult decît a vedea pur și simplu. Înseamnă a percepe cu ajutorul cuvintelor, constituite în imagini artistice, *un sens*, a înțelege și mai ales *a adera* la sentimentul estetic al unui mare iubitor al naturii care știe să descifreze în neastîmpărul, în mișcarea unor vietăți modeste, pulsația unei vieți copleșitoare, plină de pitoresc. Iar cititorul care s-ar opri la simpla percepere „auditivă" a glasului lui Andrei Sokolov din nuvela lui Mihail Șolohov atunci cînd eroul își povestește soarta, n-ar depăși pragul unei senzorialități sărace, lipsită de rezonanțe profund umane. Important este ca, „auzind" acest glas, să știm *să-l ascultăm* pe erou și să urîm, astfel, împreună cu el, chipul hidos al fascismului care i-a distrus familia și totodată *să prețuim, prin el* întreaga *frumusețe morală* a comunistului cu o voință și o tărie excepționale.

Dar întrucît cititorul percepe într-un mod *indirect*, prin intermediul cuvîntului, aspectele și procesele realității, eroii și împrejurările în care ei acționează și se comportă într-un anumit fel, se poate spune că *imaginea literară* are calitatea de a ne face să privim și să ascultăm cu „ochii" și „urechile" *minții* în așa fel încît zguduie întreaga noastră sensibilitate. Aceasta înseamnă, de fapt, că un ansamblu de imagini literare are o deosebită capacitate de *evocare* care permite sensibilității, conștiinței cititorului, să se adreseze unei *vaste* și foarte *variate* experiențe omenești. Trebuie să precizăm totodată, că folosim aici noțiunea de „evocare" nu numai în înțelesul de apelare la ceea ce experiența omenească a acumulat de-a lungul istoriei ci și, *cu deosebire*, în sensul unui intens și complex proces de efervescență a psihicului, proces în cadrul căruia ne „închipuim", *conturînd* în imagini concret-senzoriale, ceea ce vedem și auzim *într-un mod indirect*. Lessing a sesizat într-un mod foarte subtil și semnificativ că „cu cît vedem mai multe într-o operă de artă, cu atît e nevoie să putem să ne închipuim și mai multe. Și cu cît ne închipuim mai multe, cu atît trebuie să ni se pară că vedem mai multe"[1]. Această observație este valabilă — credem — *îndeosebi* pentru literatură, care, solicitînd participarea simțurilor umane, într-un mod indirect, prin intermediul cuvintelor, *potențează la maximum* capacitatea de a ne „închipui" o anumită realitate și, *în acest sens*, de a visa în mod *figurat*. Cititorul privește și ascultă pe eroul literar cu întreaga sa conștiință. Dar tocmai aceasta îi creează posibilitatea de a face un apel deosebit de amplu la o serie întreagă de situații și eroi întîlniți în viață, la bogăția și complexitatea experienței omenești, în conformitate cu promovarea anumitor idealuri socialmente și istorice determinate. Se poate spune că dacă, de pildă, la contactul cu un film realizat, progresist, emoția de bună calitate a spectatorului crește în intensitate pe baza percepției *directe* a imaginii vizuale și auditive, în cazul unei receptări a imaginii literare emoția cititorului crește *în amploare* și intensitate tocmai pentru că intervine *într-un mod sporit* participarea capacității de a evoca în mod figurat, de a „închipui". Aceasta permite ca solicitările — *în modalitate estetică* — ale conștiinței să fie de o diversitate inepuizabilă, *ceea ce duce — în cazul în care avem în vedere influența educativă a unei creații autentice — la o îmbogățire multilaterală a*

[1] Lessing, *Opere*, vol. I, E.S.P.L.A., p. 165.

vieții sufletești a cititorului. Tocmai de aceea, în această direcție, se poate considera că literatura, este *în măsură maximă* un neprețuit „manual de viață" (Cernîșevski), îndrăgit de către mase largi de oameni ai muncii. La Congresul al III-lea al U.T.M. s-a arătat — de pildă — că peste 1 000 000 de tineri din țara noastră participă la concursul literar „Iubiți cartea" și dintre aceștia, peste 300 000 poartă insigna de „Prieten al cărții"[1]. Dar pentru ca acest „manual" — care întruchipează în paginile sale figuri omenești, eroi, atitudini ale acestora, acțiuni întreprinse în anumite împrejurări — să stimuleze și să dezvolte receptivitatea oamenilor muncii față de tot ce este frumos în viață și să-i *înaripeze* astfel în activitatea constructivă, el trebuie *să orienteze din punct de vedere ideologic* pe cititor *în concordanță* cu promovarea idealurilor socialiste, cu dezvoltarea continuă a acestor idealuri, în perspectiva construirii comunismului. Despre semnificațiile ideologice pe care le comunică imaginea literară este necesar, însă, să vorbim mai pe larg. În legătură cu aceasta, trebuie să subliniem de la bun început că sînt posibile anumite disocieri în ce privește *unitatea* funcțiilor pe care le îndeplinește opera literară. Dar respectivele disocieri sînt justificate *numai* din necesități metodologice, de analiză.

★

Exprimarea unui conținut ideologic este proprie, desigur, și altor arte. Dar în literatură acest conținut este foarte *pregnant* și totodată bogat în ramificații care vizează o tematică neobișnuit de complexă și variată. Subliniind acest lucru nu trebuie să pierdem din vedere că literatura se bazează *în mod deosebit* pe rolul celui de-al doilea sistem de semnalizare. Folosind cuvintele care semnifică — în cadrul acestui sistem — prezența obiectelor, a diverselor fenomene și procese reale, prin intermediul noțiunilor și judecăților, creîndu-se deci, posibilități *multiple* de a elabora *idei*, scriitorul poate, în virtutea acestui fapt, să-și învestească opera pe care o creează cu o amplă încărcătură ideologică. Desigur, acest conținut poartă pecetea unei poziții sociale istorice și determinată și — în consecință — el promovează anumite idealuri (politice, morale etc), influențînd publicul căruia se adresează într-o direcție corespunzătoare idealurilor respective.

Clasicii marxism-leninismului, analizînd diverse opere literare, au reliefat în primul rînd tocmai însemnătatea educativă a conținutului ideologic complex al acestora. Se citează adesea, pe bună dreptate, cunoscuta mărturie a lui Engels privind bogăția conținutului ideologic al operei lui Balzac. Engels relatează în această privință, că *a avut de învățat* din *Comedia umană* mai mult decît din ce au scris istoricii, economiștii, și statisticienii epocii *laolaltă*[2]. Această mărturisire este foarte semnificativă pentru capacitatea pe care o are o anumită operă literară (în cazul de față o suită

[1] Vezi *Raportul C.C. al U.T.M. cu privire la activitatea U.T.M. în perioada dintre Congresele al II-lea și al III-lea al U.T.M. și sarcinile ce revin U.T.M. pe baza hotărîrilor Congresului al III-lea al P.M.R.* — prezentat de tovarășul Virgil Trofin, *Scînteia tineretului*, din 19 august 1960.

[2] Vezi K. Marx—F. Engels, *Despre artă și literatură*, Editura pentru literatură politică, 1953, p. 137.

întreagă de opere) de a fi un „manual de viață" și de a concentra, astfel, în paginile lui, un conținut ideologic complex, cu care conștiința cititorului vine în contact fie în sens pozitiv, însușindu-și și aprobînd anumite idei, concepții, idealuri, fie în sens negativ, respingînd, stigmatizînd unele dintre ele. Aceasta depinde de poziția cititorului însuși, de idealurile de care el este animat.

Un exemplu strălucit de analiză, *în primul rînd*, a importanței conținutului ideologic, propriu unei anumite literaturi, ni l-a lăsat Lenin în lucrările sale despre Lev Tolstoi. „Pe de o parte — scrie Lenin cu privire la conținutul ideologic al literaturii lui Tolstoi — critica necruțătoare a exploatării capitaliste, demascarea actelor de violență ale guvernului, a comediei justiției și administrației de stat, dezvăluirea profundei contradicții dintre creșterea bogăției și cuceririle civilizației și creșterea mizeriei, sălbătăcirii și chinurilor maselor muncitorești; pe de altă parte, predica smintită de «neîmpotrivire la rău» prin violență. Pe de o parte, realismul cel mai lucid, smulgerea tuturor măștilor; pe de altă parte, propovăduirea unuia din cele mai mîrșave lucruri din cîte există pe pămînt, și anume: religia, tendința de a pune în locul popilor din oficiu popi din convingere, adică cultivarea celui mai rafinat și, de aceea, deosebit de odios obscurantism"[1]. Lenin a stăruit în reliefarea contradicțiilor operei literare tolstoiene, tocmai pentru că aici conținutul ideologic fiind deosebit de pregnant și de amplu, el exercită o influență adîncă asupra conștiinței cititorului. În cazul literaturii lui Tolstoi, opera prestigioasă a scriitorului exercita o influență pozitivă asupra conștiinței maselor exploatate, deoarece educa această conștiință în sensul unui protest foarte puternic împotriva minciunii și ipocriziei sociale, împotriva actelor de violență ale ordinii burghezo-moșierești; educa conștiința maselor în spiritul unei critici necruțătoare la adresa exploatării și opresiunilor nenumărate ale orînduirii capitaliste. Totodată, literatura lui Tolstoi, prin acel aspect care promova un conținut ideologic religios, obscurantist, exercita asupra maselor — ținute în incultură și mizerie — o influență nocivă, demobilizatoare, de „neîmpotrivire la rău".

Astăzi, pe măsură ce, în procesul vast, complex, al formării și dezvoltării conștiinței socialiste a oamenilor muncii, crește ponderea elementului ideologic *conștient*, sporesc și cerințele și exigența maselor largi de cititori față de conținutul ideologic al literaturii. Citind cu pasiune opera vastă a clasicilor literaturii universale, oamenii muncii se apropie de această operă într-un mod *critic*, de pe pozițiile ideologiei promovate de partidul clasei muncitoare. În etapa actuală de dezvoltare a țării noastre, cînd intensificarea pe toate căile a procesului educativ al oamenilor muncii duce la ridicarea continuă a nivelului lor politic și ideologic, *sporește* însăși posibilitatea constructorilor socialismului de a-și însuși tot mai profund literatura clasică din trecut, cu un bogat conținut ideologic. Cititorul de astăzi, cu un nivel de conștiință ridicat, poate să aprecieze mai bine, mai temeinic, valoarea ideologică — de pildă — a comediilor și schițelor lui Caragiale, opere în care marele satiric a stigmatizat putreziciunea morală și poli-

[1] Lenin, *Despre cultură și artă*, Editura de stat pentru literatură politică, București, 1957, p. 89—90.

tică a claselor exploatatoare; poate să aprecieze cu obiectivitate și certitudine *crescută* de ce *Răscoala* lui Liviu Rebreanu este una din operele cele mai valoroase ale literaturii realist-critice din țara noastră.

În literatura realist-socialistă conținutul ideologic este mai pregnant și mai amplu decît în oricare literatură deoarece, oglindind o realitate în transformare revoluționară, promovează de pe pozițiile partinității comuniste, idealuri revoluționare, cu o mare capacitate de mobilizare și influențare a maselor de oameni ai muncii. Este vorba, deci, de un conținut ideologic calitativ nou, bazat pe folosirea corespunzătoare a cerințelor legilor dezvoltării sociale. Cele mai bune opere literare realist-socialiste din țara noastră, create în anii regimului de democrație populară — de la *Mitrea Cocor*, romanul lui Mihail Sadoveanu și pînă la romane recente cum ar fi, de pildă, *Anii tineri*, de N. Țic — constituie prin conținutul lor un amplu edificiu ideologic, ce contribuie la formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste a oamenilor muncii. Ideea luptei ferme a omului simplu pentru demnitate umană, pentru realizarea ei, idee pe care o afirmă — de pildă — *Setea* lui Titus Popovici, ideea luptei revoluționare pentru dreptate socială pe care o promovează Mitrea Cocor, caracterul militant, dinamic, al poeziei lui Mihai Beniuc, sau Dan Deșliu, iată numai cîteva exemple care ilustrează pregnanța elementului ideologic conștient în opera literară realist-socialistă și care explică în bună măsură prețuirea acestor opere și a altora de către publicul larg cititor. În cadrul concursului bienal *Biblioteca în slujba construcției socialiste* s-au citit numai în regiunea Maramureș, în primul semestru al anului 1960, 182 000 volume de literatură realist-socialistă. Scriitorul realist-socialist, acordînd o atenție deosebită semnificațiilor ideologice ale imaginilor literare pe care le creează, de pe pozițiile clasei muncitoare, în lumina idealurilor socialiste, răspunde unei cerințe a maselor largi de oameni ai muncii care construiesc socialismul. Educați de partid, oamenii muncii sînt însuflețiți de patosul revoluționar al contemporaneității, ei își îmbogățesc neîncetat conștiința, luptînd împotriva a ceea ce este vechi, perimat. În procesul cunoașterii și transformării realității omul nou *caută* în cele mai variate fenomene ale vieții semnificațiile lor — politice, etice, filozofice — profund progresiste pentru a putea acționa cu succes în vederea înfăptuirii năzuințelor și idealurilor fundamentale ale poporului. O creație literară realist-socialistă, pentru a putea la rîndul ei să contribuie substanțial la ridicarea conștiinței cititorului contemporan, trebuie să satisfacă *prin conținutul său ideologic*, îndeosebi acest aspect — al descifrării semnificațiilor multiple, adînc umane, ale proceselor ce se desfășoară în realitatea socială.

★

Am subliniat în cele de mai sus cîteva aspecte cu privire la faptul că literatura își aduce contribuția sa la formarea conștiinței socialiste a oamenilor muncii, îndeosebi prin *pregnanța* semnificațiilor ideologice ale imaginii literare, a unor semnificații înaintate, progresiste. A ne opri, însă, numai la această subliniere, ar însemna să riscăm o înțelegere necorespunzătoare a fenomenului artistic. „Arta este într-adevăr ideologie, însă o ideologie *specifică*, exprimată *concret*, spre deosebire de ideologia *teore-*

tică exprimată *conceptual* — observă acad. George Călinescu. Noi putem lăuda ca juste ideile puse în gura unui erou, totuși — precizează pe drept cuvînt autorul — nu vom declara pe autor *artist* dacă ideologia sa n-a devenit creație"[1] (subl. ns. — *Gr.S.*). Dacă formalismul păcătuiește prin absolutizarea și fetișizarea tehnicistă a funcției estetice, golind-o de sens, o viziune pur conținutistă despre rolul educativ al literaturii pornește întotdeauna de la ignorarea însemnătății funcției estetice, ceea ce duce la încurajarea schematismului și didacticismului, incapabil să solicite, multilateral, sensibilitatea cititorului. Nu trebuie să uităm nici un moment că mesajul pe care-l transmite opera literară trebuie să exercite atît o influență politico-morală cît, *totodată*, în *unitate indisolubilă* cu aceasta, să îndeplinească și o funcție estetic-educativă, capabilă să declanșeze emoția „în care se contopesc zguduirea senzorialității, clocotul afectivității și luciditatea intelectului"[2]. *Numai în cazul acesta opera literară capătă pe deplin valoarea unui „manual de viață"*. Este vorba, în fond, despre faptul că tendința, fără a fi scoasă *explicit* în relief, trebuie să fie *încorporată organic imaginii literare*, ca o implicație plină de semnificație, care să se adreseze *multilateral* conștiinței cititorului. Iar aci își spune cuvîntul măiestria artistului, capacitatea acestuia de a realiza *o unitate interioară*, între conținutul și forma imaginii, respectînd întotdeauna caracterul determinant al conținutului.

Dificultățile pe care scriitorul le întîmpină în rezolvarea unor probleme de măiestrie sînt, poate, mai mari decît în cadrul altor arte. Primejdia schematismului, a didacticismului, *sporește* în cadrul operei literare tocmai pentru că cuvîntul — instrumentul cu care operează scriitorul — semnifică prezența obiectelor și proceselor din realitate prin intermediul noțiunilor și al judecăților. Se creează, deci, posibilitatea *alunecării* spre expunerea unor idei teoretice, abstract-logice. Dar scriitorul de talent știe întotdeauna să evite o asemenea primejdie și adresîndu-se cititorului își înzestrează *imaginile*, pe care le creează cu ajutorul cuvintelor, cu o mare capacitate emoțională. În poemul *Cîntare omului*, cît și în poemul *1907*, cititorul întîlnește o amplă și profundă suită de idei pe care Tudor Arghezi o afirmă și o apără — ideea forței creatoare a omului în dezvoltarea sa istorică, ideea libertății umane într-o societate nouă, lipsită de exploatare, ideea dreptății sociale. Dar în imaginea poetică, ideea se transformă într-o *cîntare avîntată*, relevantă, pentru ceea ce constituie, în epoca construirii socialismului, sentimentul nou al dragostei de viață, al libertății omului, al dreptății sociale și care contribuie, în acest sens, la o dezvoltare multilaterală a receptivității oamenilor muncii față de frumusețea morală a vieții noi. Exprimîndu-și propriile sale gînduri și atitudini, poetul le dă valoarea unui potențial uman semnificativ. Conținutul ideologic apare întruchipat într-o imagine poetică de o mare densitate artistică. O dată cu emoția pe care o produce adîncimea ideilor și sentimentelor din poemele lui Tudor Arghezi, cititorul este copleșit de expresivitatea și incandescența versurilor. Iată de ce opere cum sînt *Cîntare omului* și *1907* au fost îndrăgite de mase

[1] G. Călinescu, *Puțină estetică socialistă*, în *Contemporanul*, din 14 august 1959.

[2] Marcel Breazu, *Cunoașterea artistică*, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1960, p. 92.

largi de cititori. Și cine poate rămîne insensibil la forța emoțională incomparabilă, pe care o degajă aproape fiecare pagină din opera lui Mihail Sadoveanu? Sfătoșenia țăranilor, a obiditilor care populează romanele și povestirile sadoveniene — dar o sfătoșenie *critică*, vizînd lipsa de umanitate a exploatatorilor și impilatorilor poporului — este comunicată cititorului în imagini artistice cărora le este propriu un timbru liric cu totul aparte, ce se degajă din structurarea interioară a conținutului. Iar fraza literară scriitorul o învestește cu ample rezonanțe, capabile să intensifice în conștiința cititorului influența conținutului de idei și sentimente comunicate. Firește — trebuie să adăugăm — gusturile fiind variate, un cititor poate să prefere o modalitate lirică, altul însă preferă o suită de imagini literare în care să precumpănească un suflu epic. Dar la oamenii muncii care construiesc socialismul varietatea și diversitatea gusturilor converg spre același ideal estetic, cel socialist.

Din cele de mai sus reiese, credem, că în creația scriitorului de talent conținutul ideologic apare întotdeauna ca idee artistică. Influența pe care o exercită acest conținut asupra cititorului este una de natură estetică, la care contribuie din plin capacitatea scriitorului de a învinge anumite dificultăți în rezolvarea unor probleme ale măiestriei literare, *păstrînd în permanență unitatea dintre conținut și formă.*

Deoarece o operă izbutită realizează această unitate în cadrul imaginilor pe care le creează scriitorul, îndrumările metodice care se dau cu privire la organizarea serilor literare sau modul de desfășurare a unor concursuri literare de masă, nu trebuie să se oprească *exclusiv* la sublinierea conținutului de idei. Or, adesea, așa se procedează, ca — de exemplu — în unele broșuri cum este cea care poartă titlul: *Femeia în literatură. Îndrumări metodice pentru organizarea unor manifestări cultural-artistice*[1]. În *Cuvîntul înainte* se precizează cu privire la scopul și conținutul broșurii: „Materialele înmănunchiate în broșura de față au fost întocmite în scopul de a ajuta comitetele femeilor și lucrătorii din biblioteci, cămine culturale, cluburi, colțuri roșii din G.A.C., în organizarea unor manifestări cultural-artistice de masă, mobilizînd un număr cît mai mare de femei de la orașe și sate" (p. 3). Așadar, este vorba de îndrumări care se adresează unui cerc larg de activiști culturali. În broșură sînt indicate metodele de organizare și conținutul a două seri literare cu tematică. Prima temă este: *Viața femeii în operele scriitorilor noștri, ieri și azi.* Este indicat ca un cititor artistic să facă lectura unor poezii și a unor fragmente de proză din operele lui M. Eminescu, Al. Vlahuță, G. Coșbuc, Veronica Porumbacu, Cicerone Theodorescu, Remus Luca, Mihu Dragomir și Maria Banuș. Se recomandă ca după fiecare bucată citită un prezentator să intervină și să explice conținutul celor citite. În această seară literară prezentatorul intervine cam de vreo 8 ori, expunînd, desigur, foarte just și absolut necesar conținutul de idei. Dar nici măcar o singură dată nu este îndrumat de broșura metodică amintită să facă vreo apreciere asupra valorii *artistice* a lucrărilor citite, asupra *măiestriei* creatorilor respectivi. Într-un mod

[1] Broșura este editată de *Consiliul național al femeilor din R.P.R. și Biblioteca centrală de stat a R.P.R.*, București, 1959.

asemănător se petrec lucrurile în desfășurarea concursului literar de masă, *Iubiți cartea*. Întrebările care se pun de către juriile ce examinează și răspunsurile solicitate concurenților, *se opresc* — în general vorbind — la expunerea conținutului de idei a operei literare citite, la caracterizarea eroilor sub aspectul idealurilor pe care le reprezintă. Firește, aceasta este deosebit de însemnat, *cu totul necesar*, dar nu suficient. Imaginile artistice trebuie percepute în *integritatea* lor, în ceea ce constituie *ordonarea* acestora într-o *compoziție* originală, proprie unui scriitor sau altul, proprie unei opere sau alta. Iar în această privință ignorarea însemnătății pe care o au problemele măiestriei este de natură să ducă la scăderea nivelului artistic al unor forme organizate cum sînt serile literare sau concursul *Iubiți cartea*. Nu trebuie să uităm că menirea diverselor concursuri literare cu caracter de masă, a serilor literare din întreprinderi și instituții, de la casele de cultură, cluburi și cămine culturale, este aceea de a contribui la educația *estetică* a oamenilor muncii, *la formarea și dezvoltarea sensibilității lor artistice*. Astfel că o oprire *numai* la sublinierea conținutului ideologic înseamnă a face o educație estetică incompletă. Masele cele mai largi de oameni ai muncii — care în trecut n-au avut nici posibilitatea și nici răgazul necesar să se bucure de splendorile artei — trebuie astfel educate din punct de vedere artistic încît să nu scape din vedere unitatea indestructibilă dintre conținut și formă și în această privință să aprecieze măiestria literară *în toată complexitatea ei*. Neglijarea — în unele îndrumări metodice cu privire la organizarea unor seri literare sau în solicitarea răspunsurilor la concursuri — a însemnătății pe care o prezintă măiestria în opera unui scriitor, este păgubitoare pentru procesul educației estetice a oamenilor muncii deoarece această neglijare „îndeamnă", în cele din urmă, mai degrabă la o însușire *teoretică* decît la perceperea *artistică* a operei respective.

★

Pe măsură ce crește exigența unor categorii tot mai largi de cititori față de scriitorii noștri, cărora le cer opere cu un bogat conținut ideologico-emoțional, capabile să-i mobilizeze, să-i înflăcăreze în procesul desăvîrșirii construcției socialiste, sporește și exigența lor pentru un înalt nivel al măiestriei.

În procesul amplu și complex al educației artistice, oamenii muncii care construiesc socialismul își formează o bogată și autentică *cultură* artistică. În această privință, contactul din ce în ce mai intens și permanent cu creațiile literare cele mai valoroase, contribuie din plin la dezvoltarea sensibilității *artistice* a maselor, gusturile lor se rafinează tot mai mult, în sensul bun al cuvîntului. Este un fapt că de la an la an crește în țara noastră numărul cititorilor de literatură realistă clasică, de valoare universală. Bibliotecara de la clubul uzinelor *Semănătoarea* relatează — de pildă — că în ultimii ani, o dată cu solicitarea masivă de către muncitori a numeroaselor creații realist-socialiste valoroase, a crescut foarte mult numărul cititorilor din uzină care solicită literatură clasică. Cum se explică acest lucru? Fără îndoială cititorul de astăzi caută în creațiile valoroase, în primul rînd un conținut de idei și sentimente capabil să aducă în conștiința lui un spor de cunoaștere a experienței omenești progresiste, din care să

poată trage învățăminte complexe, *bogate în rezonanțe*. Totodată, cititorul, a cărui sensibilitate *artistică* devine din ce în ce mai profundă, este atras, cucerit, de înaltul nivel al măiestriei, al realizării artistice, pe care-l întîlnește în operele cele mai de seamă ale clasicilor literaturii realiste. De aci solicitarea mereu crescîndă de către oamenii muncii a operelor maeștrilor literaturii universale.

Aceasta nu înseamnă, însă, că cititorul contemporan se mulțumește doar cu modelele de măiestrie ale clasicilor din trecut. „Literatura epocii noastre — a subliniat tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej la Conferința pe țară a scriitorilor — trebuie să însemne și ca măiestrie un mare pas înainte în dezvoltarea și îmbogățirea literaturii romîne". În conștiința constructorului socialist, educat de partidul clasei muncitoare, vibrează patosul revoluționar al contemporaneității. *Grandoarea* societății noi pe care oamenii muncii o construiesc dă naștere în conștiința acestora unui entuziasm uriaș care la rîndul său constituie un factor mobilizator de o forță incomparabilă. Astfel că iubitorul de literatură, constructor al societății noi, cere de la scriitorii realist-socialiști opere care să reflecte un conținut ideologico-emoțional nou, corespunzător unei conștiințe sociale noi, revoluționare. Dar un conținut nou cere o formă corespunzătoare, *pe măsura lui*. „O cauză eroică — sublinia Gorki — cere un cuvînt eroic"[1]. Firește, nu trebuie să înțelegem de aci că toți scriitorii ar adopta o singură modalitate artistică. Dar observația lui Gorki este semnificativă în ce privește faptul că scriitorul realist-socialist, care promovează în creația sa *grandoarea* și patosul revoluționar al epocii contemporane, nu se poate mulțumi cu simpla preluare a modalităților artistice proprii maeștrilor din trecut. El trebuie să găsească mijloace noi de realizare artistică, modalități proprii care să satisfacă idealul estetic și gusturile cititorilor *contemporani*. Asupra gusturilor estetice variate ale constructorilor socialismului își pune tot mai intens pecetea, ritmul vertiginos și înaripat al progresului social. Astfel că iubitorul de literatură exigent își manifestă într-o măsură tot mai mare predilecția pentru forme literare pline de elan, a căror noblețe să fie pe măsura simțămintelor contemporanilor ce construiesc o societate nouă, nemaiîntîlnită în frumusețe.

Cele subliniate mai sus nu înseamnă însă că întregul public cititor din țara noastră dă dovadă de o înaltă exigență artistică, de gusturi de calitate, capabile să conducă la perceperea, la depistarea și promovarea creațiilor celor mai valoroase. Mai există oameni care, neavînd încă o educație estetică temeinică, se entuziasmează în fața unor platitudini, a unor lucrări nerealizate, pe care le confundă cu creația autentică. Se mai întîlnesc uneori tineri care se lasă atrași de romane prăfuite, de melodrame ieftine. Dar acestea nu sînt fenomene tipice pentru nivelul actual al educației literare a maselor largi de cititori din țara noastră. *Caracteristică*, este îndreptarea din ce în ce mai mare a rîndurilor largi de oameni ai muncii, cititori pasionați, spre literatura autentică cu un conținut ideologico-emoțional bogat, cu un înalt nivel al măiestriei. O dovedește, între altele, faptul că ori de cîte ori apare în librării o operă literară valoroasă, ea devine

[1] Gorki, *Despre literatură*, p. 498.

cunoscută și îndrăgită de către un public foarte larg. Relatările apărute în *Contemporanul*, *Gazeta literară*, *Luceafărul*, privind numeroasele întîlniri ale literaților cu publicul cititor, care au precedat Conferința pe țară a scriitorilor, au reliefat cu prisosință acest fenomen. Aprecierile pozitive, entuziaste, pe care oamenii muncii le-au dat în aceste întîlniri unor creații realist-socialiste valoroase, apărute în ultimii ani, cît și observațiile critice și sugestiile — toate acestea sînt grăitoare pentru promptitudinea cu care constructorii socialismului își manifestă setea lor autentică de frumos.

★

În strînsă legătură cu cele subliniate mai sus trebuie să ținem seama, însă, de faptul că dacă literatura poate fi considerată în ansamblu, ca „manual de viață", capabil de o zugrăvire amplă, foarte complexă a realității și care contribuie, pe această bază, în mod multilateral la solicitarea conștiinței cititorului, la educarea lui, este, totodată, necesar să nu pierdem din vedere că în cadrul literaturii diversele genuri și specii au, într-o măsură, specificul lor educativ. Firește, lucrurile nu pot fi absolutizate în această privință, dar totodată trebuie să evidențiem existența anumitor nuanțe deosebitoare între poezie și proză, de pildă. Precizăm, totodată, că nu stă în intenția noastră să subliniem importanța anumitor genuri și specii literare în dauna altora. Educația literară multilaterală trebuie să se bazeze pe o lectură bogată din *toate* speciile literare. Tocmai de aceea credem că este necesară sublinierea și *popularizarea* continuă a contribuției *specifice* pe care o aduc diverse genuri și specii literare în educația estetică a oamenilor muncii.

În ce privește poezia, trebuie să accentuăm de la bun început că ea posedă virtuți estetico-educative deosebite și greșesc cei ce o ocolesc. Nu este cazul să începem a căuta formule și scheme rigide în care să încadrăm specificul ei. Despre virtuțile specifice poeziei s-a discutat mult — și în repetate rînduri — în presa noastră literară. Dar nu se poate să nu amintim faptul că — fără a absolutiza — elementele *afectivității*, desigur istorice și socialmente determinate, sînt deosebit de *intense* în imaginea poetică. De aci și posibilitatea *sporită* pe care o are poetul talentat de a-și învesti imaginile pe care le creează, cu vibrații emoționale foarte puternice. Cernîșevski sublinia pe drept cuvînt „*forța* și *vioiciunea* impresiei subiective pe care o produce poezia"[1] (subl. ns. — *Gr.S.*) — virtuți care contribuie din plin la potențialul estetic-educativ al imaginii poetice. Absolutizînd, însă în sens subiectivist, ideea intensității deosebite a elementului afectiv și subiectiv în poezie, estetica idealistă denaturează această idee afirmînd — cum a procedat, de pildă, Liviu Rusu în *Estetica poeziei lirice* — „degajarea" poeziei lirice față de lumea exterioară, „complacerea" ei „în lumea interiorității eului"[2]. Falsitatea acestei teorii este demonstrată de faptul că într-o creație poetică autentică vibrațiile emoționale, sînt *semnificative* în raport cu o anumită realitate, ele fiind înzestrate cu o forță de comunicare în stare să entuziasmeze, să cucerească pe oamenii

[1] N. G. Cernîșevski, *Opere filozofice alese*, vol. I, *Estetică*, Cartea Rusă, 1958, p. 143.
[2] Liviu Rusu, *Estetica poeziei lirice*, Ediția a II-a revăzută, Casa școalelor, 1944, p. 61.

muncii. Observația lui Mihu Dragomir că poezia „este o scrisoare deschisă"[1] ni se pare sugestivă. Poezia lui Maiakovski, de pildă, este într-adevăr „o scrisoare deschisă" în care, pulsînd patosul nestăvilit al revoluției, ea se adresează milioanelor de oameni ai muncii, entuziasmîndu-i, dinamizîndu-i. De un dinamism cuceritor, pe măsura activității și simțămintelor contemporanilor noștri, este pătrunsă și creația poetică a lui Mihai Beniuc, în care lirismul se îmbină într-un mod organic și subtil cu vigoarea combativității comuniste. Este unul din motivele principale pentru care versurile acestui poet sînt îndrăgite de mulți cititori.

Dar despre „forța și vioiciunea" impresiei pe care o produce imaginea poetică nu se poate vorbi decît luînd în considerare întregul complex de elemente specifice poeziei. La intensitatea deosebită a vibrației emoționale participă încîntarea pe care o produc ritmul, rima, întreaga gamă a versificației. Este vorba de o puternică incantație, de o armonie de un gen deosebit, pe care iubitorul de poezie le soarbe *o dată* cu conținutul de idei și sentimente pe care le comunică o creație autentică. Credem, de aceea, că, fără a proscrie în mod dogmatic versul alb, o *exagerare* a însemnătății lui, — ceea ce duce la o astfel de practicare a acestui vers, care merge adeseori pînă la prozaizare — este de natură să dilueze emoția artistică. Întregul complex de elemente poetice, bazat pe unitatea conținutului cu forma, dă naștere — atunci cînd ne aflăm în prezența creației unui artist de mare talent — unei emoții în care elementul *estetic* se impune printr-o *intensitate* deosebită.

Cu toate că numărul cititorilor care neglijează însemnătatea educativă a poeziei se reduce continuu, el este încă destul de ridicat. Alegînd din fișierul bibliotecii sindicale de la uzinele „Semănătoarea" 15 fișe ale unora dintre cei mai pasionați cititori de literatură, se constată că numărul volumelor citite în ultimele luni ale anului 1960 și în anul 1961, pînă la data de 11 iulie, se ridică la cifra de-a dreptul impresionantă de aproximativ 400. Dar din acestea doar aproximativ 15 volume sînt de poezie. Dintr-o statistică[2] întocmită de Direcția bibliotecilor din M.I.C., privind lectura literară a tinerilor (între 14—28 ani) în bibliotecile comunale dintr-o serie de sate din două raioane ale regiunii Dobrogea, se desprind următoarele: în biblioteca comunală din Cogealac tinerii au citit 579 volume de proză și doar 36 de versuri; în biblioteca comunală din Jurilovca tinerii au citit 249 volume de proză și numai 84 de versuri; în biblioteca comunală din Beidaud au citit 597 volume de proză și doar 63 de versuri; în biblioteca comunală din Săcele tinerii au citit 389 volume de proză și de versuri numai 35. Și statistica continuă cu înregistrarea acestei disproporții mari care dovedește că mai sînt încă destui cititori ce neglijează poezia.

Dar — este necesar să adăugăm — cauzele unei asemenea disproporții nu trebuie puse *exclusiv* pe seama cititorilor. Tirajul volumelor de versuri este cu mult mai mic decît al volumelor de proză. Aceasta pe de o parte. Pe de alta, anumite slăbiciuni care s-au făcut simțite, în ultimii ani, în creația poetică au fost de așa natură încît au alimentat dezinteresul

[1] Mihu Dragomir, *Comanda socială*, în *Contemporanul* din 21 iulie 1961.
[2] Statistica respectivă se referă la perioada 1 ianuarie—30 iunie 1961.

unor cititori față de poezie. La Conferința pe țară a scriitorilor, subliniindu-se — atît în darea de seamă prezentată de Mihai Beniuc, cît și în discuții — maturizarea ideologică și artistică a liricii noi, au fost, totodată, amplu dezvăluite și criticate cu severitate întemeiată, ermetismul, factura obscură a versurilor unor poeți cît și refugierea în abstracțiuni nebuloase sau în trecutul îndepărtat, tendințe evazioniste manifestate în producția unor poeți în special de la revista *Steaua* și care au stăruit în creația unui poet înzestrat ca A. E. Baconsky. Uneori, îndeosebi în creații ale unor poeți tineri, originalitatea s-a transformat într-o căutare „în sine", într-un fel de prețiozitate ostentativă și bizară a expresiei poetice. Fie că această ostentație s-a manifestat prin imagismul exagerat și abscons al unor poezii, fie că s-a exprimat într-o prozaizare a versului, plată și voită, lipsită de însuflețire, ea nu și-a găsit drum spre inima maselor largi de cititori, tocmai pentru că afișarea unor modalități în sine — destinată mai degrabă unui cerc îngust de pretinși rafinați — degenerează într-o sterilitate obositoare, incapabilă să comunice tumultul de idei și sentimente luminoase, proprii constructorilor socialismului și comunismului. Contribuția poeziei la educația estetică a oamenilor muncii este autentică, *cu adevărat viabilă*, dacă creatorul de versuri — ferindu-se, firește, de formule simpliste și banale — reușește să vorbească maselor largi într-un limbaj poetic direct, sugestiv și deosebit de convingător, așa cum sînt ideile și sentimentele cele mai înălțătoare ale omului contemporan.

O contribuție din cele mai însemnate în educația estetică a oamenilor muncii, prin intermediul literaturii, o aduce romanul. Pe bună dreptate s-a subliniat în unele lucrări că această specie literară se caracterizează în mod deosebit prin „proteism". „Mai mult decît toate celelalte specii literare, romanul — subliniază Silvian Iosifescu — se arată în stare să surprindă faptele nenumărate prin care se fac simțite noile stări sociale"[1]. Iar în această privință nu se poate să nu recunoaștem faptul că în cadrul literaturii ca „manual de viață", romanul ocupă un loc de *prim plan*. Uneori, însă, „proteismul" se transformă într-o stufozitate greoaie care obosește pe cititor. Nu este, de aceea, de mirare că numeroși cititori, apreciind pe bună dreptate unele chipuri veridice, frumusețea lor morală, din romanele lui Constantin Chiriță — *Întîlnirea* și *Oțelul* — critică, totodată, cu severitate, stufozitatea acestor lucrări, selecția insuficient de riguroasă a aspectelor zugrăvite. Stilul însuși al acestor romane e încărcat, pretențios, complicat adesea în mod artificial. Oamenii muncii cer, într-adevăr, scriitorilor o oglindire artistică tot mai cuprinzătoare și mai complexă a realității, imagini care să-i ajute *într-un mod sporit* la descoperirea și valorificarea nenumăratelor aspecte ale frumuseții vieții noi. Totodată, însă, scriitorul trebuie să aibă în permanență grija de a nu confunda complexitatea cu complicația inutilă, greoaie și obositoare.

Dar nu este vorba numai de capacitatea foarte cuprinzătoare a romanului ci și de capacitatea deosebită a acestei specii literare de a exprima semnificațiile ideologico-politice ale anumitor fapte, acțiuni, conflicte, comportări reale ale oamenilor, într-un mod mai „direct", *fără a face abuz*

[1] Silvian Iosifescu, *În jurul romanului*, p. 53.

de simboluri, de convenții ale ficțiunii. Este pe deplin întemeiată observația că „în roman, viziunea filozofico-politică a autorului e exprimată din ce în ce mai direct, cu o intensitate care devine caracteristică, ea rămîne raportată la personaje și integrată în ficțiune"[1]. Fără îndoială, nu trebuie să se înțeleagă de aici că emoția artistică produsă de lectura unui roman de mare valoare ar fi inferioară, să zicem, celei produsă de poezie. Lectura *Moromeților* lui Marin Preda — pentru a ne opri doar la un singur exemplu — dă naștere unei emoții de o densitate excepțională. Pentru a putea exprima *intensitatea* sentimentelor și gîndurilor, a bucuriilor și durerilor, pe care le trăiesc eroii, scriitorul își *distilează* cuvintele, fraza literară — cu ajutorul cărora creează imaginile — încărcîndu-le cu o forță care copleșește și uimește prin adîncimea simțirii, prin simplitate și sobrietate. Așadar, nu intră și nu trebuie să intre în discuție problema calității emoției artistice care se naște pe baza lecturii romanului, în raport cu emoția produsă de alte genuri și specii literare. Este vorba doar de faptul că în roman pregnanța și extensiunea semnificațiilor ideologice se bazează într-o măsură cu mult crescută pe zugrăvirea artistică amplă a realității, a anumitor împrejurări, personaje, acțiuni, conflicte. Și toate aceste trăsături, mai mult sau mai puțin proprii romanului, fac ca rolul acestei specii literare în educația estetică să fie dintre cele mai însemnate și este justificată, prin urmare, atenția deosebită pe care cititorii o acordă lecturii romanului. Oamenii muncii desfășoară o activitate constructivă, uriașă în profunzimea și întinderea ei, și *cu atît mai mult* sporește cerința lor față de scriitorii noștri, de la care așteaptă romane care să zugrăvească întreaga amploare și frumusețe a operei de desăvîrșire a construcției socialiste.

Nu putem uita, în ce privește sublinierea însemnătății romanului în educația estetică, îndreptarea unor rînduri largi de cititori spre literatura științifico-fantastică. O lucrare cum este, de pildă, *Nebuloasa din Andromeda* de Efremov, a căpătat o mare popularitate. Constructorii vieții noi, entuziasmați de asaltul victorios al omului asupra cosmosului, sînt animați de cele mai îndrăznețe și înflăcărate visuri, de o curiozitate de nestăvilit, de o *sete* de cunoștințe din ce în ce mai profunde și mai uimitoare prin noutatea lor. Or, un roman științifico-fantastic — care dacă este izbutit nu poate și nu trebuie să depășească limitele verosimilității, avînd în vedere maximum de îngăduință — surprinde în imagini înaripate, chipuri de exploratori îndrăzneți, împrejurări și descoperiri uluitoare, ne vorbește despre un vis care a și început să se contureze dar a cărui *întreagă amploare* se proiectează abia *în viitor*. Iar autorul de romane științifico-fantastice se străduiește să contureze și această proiecție în viitor. Tocmai de aceea numeroși oameni ai muncii citesc cu pasiune romanele științifico-fantastice, aflînd în ele *conturarea* celor mai îndrăznețe visuri ale viitorului (atunci cînd scriitorul, dînd dovadă de o efervescență deosebit de bogată a imaginației, pleacă de la elemente certe ale realității imediate) .

Prin întindere, la polul opus romanului, se află o specie literară căreia — fără a generaliza, fără a trage concluzii pripite — trebuie să spunem că cititorii nu-i acordă întotdeauna atenția cuvenită. Din cele aproximativ 400 de volume literare citite—cum am arătat mai sus—într-o perioadă de

[1] Silvian Iosifescu, *În jurul romanului*, p. 93.

mai puțin de un an, de către 15 dintre cei mai pasionați iubitori de literatură de la uzinele *Semănătoarea*, doar circa 20 de volume sînt de domeniul schiței și povestirii. Este vorba, deci, despre schiță, despre genul scurt, în general. Nu credem că exagerăm dacă subliniem că genul scurt posedă mari virtuți în ce privește rolul lui în educația estetică a oamenilor muncii în socialism. În societatea noastră oamenii muncii sînt însuflețiți de *o sete de frumos* mereu nepotolită. Or schița, surprinzînd cîteva trăsături semnificative ale eroului pozitiv, este capabilă să răspundă *în mod operativ, cu promptitudine*, — am spune — *la zi*, acestui nesaț de frumos. Nu este întîmplător că în ultimii ani Uniunea scriitorilor a organizat ample discuții consacrate schiței, întreprinzînd, pe bună dreptate, o adevărată campanie de popularizare a acestei specii literare. Constructorii socialismului se dezvoltă tot mai mult ca oameni complecși, cu o personalitate multilaterală. Însă schița nu are posibilitatea să zugrăvească un caracter în toată complexitatea lui. Tocmai de aceea ea trebuie să surprindă, într-o formulă artistică de mare concentrare, *de o densitate și forță de impresionare deosebită*, trăsătura esențială, a unui profil moral nou, aceea care să fie în stare a indica *întreaga* frumusețe spirituală a omului contemporan. Dar însemnătatea eroului literar pozitiv în educația estetică a oamenilor muncii este necesar să fie abordată în mod special.

★

În nemijlocită legătură cu această problemă trebuie să subliniem că pregnanța deosebită a conținutului ideologic, proprie operei literare, reiese *cu precădere* din comportarea unui anumit caracter uman, din acțiunile pe care eroul le întreprinde, din conflictele care se nasc și pe care scriitorul le zugrăvește în imagini concret-senzoriale, individuale. Ideea luptei pentru demnitate umană, pentru realizarea acestei demnități, împotriva exploatatorilor, nu este pur și simplu expusă de către Titus Popovici în romanul *Setea*, ci *întruchipată* în personalitatea dîrzului, îndrăznețului Mitru Moț, în comportarea demnă, intransigentă a acestuia față de reprezentanții claselor exploatatoare, în acțiunile lui menite să contribuie la eliberarea omului simplu de exploatare, de oprimare și înjosire. Pregnanța unui anumit conținut ideologico-emoțional este întruchipată, așadar, îndeosebi în personalitatea eroului literar, în acțiuni și conflicte umane. Semnificațiile morale și politice ce se degajă din comportarea eroilor pe care scriitorul îi creează, acționează asupra cititorului în direcția promovării unui ideal estetic anumit. Masele îndrăgesc eroii pozitivi tocmai pentru că în personalitatea acestora artistul *concentrează, ca într-un focar luminos*, trăsăturile unui ideal estetic profund progresist.

În literatura realist-socialistă eroul pozitiv trece *pe primul plan*. Această preocupare majoră este legată în mod nemijlocit de caracterul *cu deosebire activ* al conținutului unei creații realist-socialiste. Pentru ca eroul literar pozitiv să poată constitui un exemplu *mobilizator*, este necesar ca imaginile artistice ce conturează profilul spiritual al acestui erou să comunice un mesaj uman *activ*. În procesul desăvîrșirii construcției socialiste, oamenii muncii sînt educați de partid în sensul formării și dezvoltării

unei înalte conștiințe. Este vorba de un proces educativ foarte complex, de loc ușor, adeseori dramatic, deoarece trebuie învinse cu răbdare o seamă de influențe ale educației și moralei burgheze. În acest proces de plămădire a omului nou, de stîrpire a vechiului, exemplul pozitiv, care concentrează în el ceea ce este *mai frumos*, mai nobil, mai înaintat în societatea noastră, capătă o însemnătate excepțională. Tocmai pentru că devin din ce în ce mai conștienți de necesitatea de a se educa ei înșiși la nivelul unui om demn de epoca contemporană, constructorii socialismului își îndreaptă mereu atenția spre exemplele cele mai înalte. Iată de ce atunci cînd scriitorul zilelor noastre izbutește să dea viață în imagini veridice, *vibrînd de forță artistică*, unui erou pozitiv, chipul acestuia devine un bun al maselor, este îndrăgit de rînduri largi de cititori. Numele lui Anton Filip, de pildă, eroul din *Bărăgan* îl întîlnim cu o mare frecvență nu numai în cronici și articole de critică literară ci el este *invocat* în cele mai diverse împrejurări de către mase largi de cititori. În cursul unor anchete pe care — în preajma Conferinței pe țară a scriitorilor — le-au întreprins revistele literare în rîndurile opiniei publice, chipul lui Anton Filip a revenit adeseori în discuții ca un exemplu pozitiv. Ce-i atrage pe oamenii muncii la un asemenea erou? Scriitorul V. Em. Galan a reușit — îndeosebi în primul volum al romanului — să zugrăvească chipul unui comunist care, aflîndu-se în fața unor probleme deosebit de grele ale construirii socialismului, știe să se orienteze — cu tăria pe care i-a insuflat-o partidul — în așa fel încît să învingă încetul cu încetul greutățile. Firește Anton Filip nu apare ca un erou de basm care știe să rezolve totul, printr-o mișcare a baghetei fermecate. Dar Anton Filip este deosebit de activ, *frumusețea lui morală* constînd mai ales în *tăria* eroului de a nu se lăsa învins de obstacole. Tocmai acest spirit ofensiv, ce animă viața și activitatea lui Anton Filip și care se degajă în mod firesc, convingător, *din întregul complex de imagini artistice* creat de scriitor, exercită o *atracție* deosebită asupra cititorilor. Trecînd dincolo de copertele cărții, chipul acestui erou a pătruns în conștiința contemporanilor — care se dezvoltă tot mai mult la nivelul patosului ofensiv, revoluționar, al desăvîrșirii construcției socialiste — ca un exemplu de frumusețe morală a comunistului.

Ori de cîte ori scriitorul contemporan izbutește să contureze un caracter veridic, autentic, care militează pentru idealurile fundamentale ale poporului, eroul respectiv devine — am spune — *un cetățean de onoare*, deosebit de înzestrat, care însoțește după aceea pe cititor în cele mai diverse împrejurări, ajutîndu-l să descopere și să valorifice ceea ce este frumos în viață și îndemnîndu-l, totodată, să respingă ceea ce este urît, înapoiat. Deoarece înflorirea multilaterală a personalității constructorului socialist înseamnă înainte de toate descătușarea capacităților sale creatoare pe plan social, scriitorul realist-socialist — pentru a putea da viață unor opere cu un puternic conținut ideologico-emoțional, capabil să mobilizeze masele — trebuie să-și îndrepte atenția mai ales spre acele sectoare de activitate în care personalitatea omului nou, în care conștiința socialistă, se afirmă cel mai puternic. În această privință — așa cum a reieșit îndeosebi din numeroasele întîlniri ale literaților cu oamenii muncii, care au avut loc în preajma conferinței pe țară a scriitorilor — masele de cititori cer scriitorilor

noştri să zugrăvească în operele lor, *cu precădere* chipul muncitorului înaintat al zilelor noastre, personalitatea bogată a acestuia.

Desigur, eroul pozitiv nu este întotdeauna un ins fără „păcate", fără nici o slăbiciune. În condiţiile actuale, ale desăvîrşirii construcţiei socialiste, cînd procesul de formare şi dezvoltare a conştiinţei socialiste a căpătat o intensitate deosebită, problema zugrăvirii artistice a *transformării* personajului, în sensul lichidării tot mai depline a ceea ce este înapoiat în atitudinea şi comportarea sa, capătă o importanţă educativă din ce în ce mai mare. Cititorul, constructor al socialismului, devine, de aceea, tot mai exigent faţă de scriitor, cerîndu-i acestuia o analiză artistică profundă şi complexă a problemelor de conştiinţă.

În legătură cu acest aspect, s-a discutat mult în cursul anului trecut, în presa noastră literară, despre necesitatea prozei de analiză. Într-adevăr, proza de analiză are un rol *educativ* important. Scriitorul Marin Preda are dreptate cînd subliniază: „... *analiza* cred că poate fi socotită necesară pentru formarea conştiinţelor, deoarece o societate în plină transformare trebuie explicitată"[1]. Tocmai necesitatea de a zugrăvi în mod profund, printr-o proză de analiză densă, aspecte ale formării şi dezvoltării conştiinţei socialiste a determinat îndeosebi în ultimii ani, adoptarea unor modalităţi artistice corespunzătoare, cu o capacitate de educare estetică sporită. Ne referim în această privinţă mai ales la *monologul interior*, modalitate pe care o întîlnim tot mai des în proza unor tineri scriitori. În schiţele lui Radu Cosaşu, de pildă, monologul interior a devenit un stil pe care scriitorul îl promovează în mod constant. Eroul este pus în situaţia de a se analiza pe sine, de a lua atitudine faţă de propriile-i gînduri şi fapte, de a măsura valoarea lor socială, umană, îndemnîndu-l, parcă, pe cititor să facă acelaşi lucru, comunicînd cu el într-un mod mai direct, mai apropiat. În una din schiţele lui Nicolae Velea — *Odihnă* — unanim apreciată, un ţăran muncitor *simte nevoia* arzătoare de a mărturisi cuiva cum s-a transformat el, cum a ajuns la o conştiinţă nouă. Bucuria constatării lui este atît de puternică încît n-o poate tăinui. Scriitorul a ştiut să folosească cu o mare fineţe acest procedeu al punerii eroului în situaţia de a dovedi cum a devenit conştient de sine şi de însemnătatea realităţii noi. Firesc valoarea educativă a monologului interior, ca modalitate artistică proprie prozei de analiză, nu poate fi absolutizată. Proza lui Marin Preda este profund analitică, cu o mare valoare educativă, eroii lui gîndesc, meditează, dar nu s-ar putea spune că monologul interior este adus cu precădere pe primul plan. Noul roman al lui Vadim Kojevnikov, — *Vi-l prezint pe Baluev* — reliefează înalta conştiinţă a constructorilor comunismului, scriitorul analizează personalitatea bogată, profund umană, a eroului comunist. Şi totuşi analiza nu este întreprinsă prin intermediul monologului interior. Aşadar, dacă nu se poate spune că monologul interior este singura modalitate artistică a prozei de analiză, tot atît de adevărat e şi faptul că el are certe virtuţi educative. Faptul că prin intermediul acestei modalităţi eroul literar este pus în situaţia de a se dezvălui pe sine *într-un mod pregnant*, într-o manieră *directă*, de *mărturisire* — dar o mărturisire care evidenţiază profilul moral al unui om nou — *sporeşte capacitatea de comunicare cu cititorul*

[1] Adriana Iliescu, *Proza de analiză* (interviu cu Marin Preda), *Gazeta literară* din 26.I.1961.

și de influențare estetică a acestuia. Așa se explică, credem, în bună măsură faptul că schițele lui Radu Cosașu, Nicolae Velea, Fănuș Neagu și ale altora, sînt din ce în ce mai căutate și gustate de către cititori.

Dar nu trebuie să uităm că analiza psihologică și epicul se împletesc, se completează reciproc. Cititorul contemporan este interesat să afle în operele scriitorilor realist-socialiști nu descrieri ale unor frămîntări și conflicte sufletești „în sine", ci reliefarea unui profil moral nou așa cum se formează și se dezvoltă el în procesul activității *sociale constructive* și care să stimuleze pe oamenii muncii în descoperirea și valorificarea frumuseții noilor relații sociale. Scriitorul care se abate de la această cerință sau o ignoră riscă să alunece pe panta psihologismului, a analizei de dragul analizei, ce denaturează *sensul dezvoltării conștiinței* oamenilor muncii și care — tocmai din această cauză — nu este în stare să exercite o influență estetică pozitivă. O absolutizare a procedeului analitic duce, în cele din urmă, la cultivarea gustului pentru o literatură „subțire", destinată unui cerc îngust „de aleși". Atunci, însă, cînd scriitorul izbutește să împletească organic analiza psihologică cu modalitatea epică în așa fel încît comportările eroului pozitiv să capete o justificare *socială, în concordanță cu idealurile socialiste*, cititorul contemporan se apropie cu încredere și interes de opera respectivă. Idealul estetic socialist este un ideal prin excelență *activ* și arta literară îl promovează în rîndurile oamenilor muncii nu numai prin imagini analitice ci și prin creații de larg suflu epic, cu *ample semnificații sociale.*

★

Ne-am propus în cele de mai sus să întreprindem nu o cercetare exhaustivă a contribuției proprii pe care o aduce literatura în educația estetică a oamenilor muncii. Ne-am străduit, însă, să subliniem cîteva aspecte mai importante ale problemei.

Se desprinde, credem, în primul rînd, concluzia că literatura, solicitînd participarea simțurilor umane, într-un mod indirect, prin intermediul cuvintelor — care ieșind, însă, din sfera abstracțiilor aduc în conștiința noastră imagini concret-senzoriale — *potențează în mod deosebit* capacitatea de a „închipui" o anumită realitate. Aceasta permite ca solicitările — în modalitate estetică — ale conștiinței să fie de o mare varietate și diversitate, ceea ce duce — în cazul influenței unei creații autentice — la o îmbogățire *multilaterală* a personalității cititorului. Iar în acest sens se poate conchide că literatura este în *măsură maximă* un „manual de viață", îndrăgit de către un public foarte larg.

Dar nu trebuie să uităm nici un moment că mesajul pe care îl transmite opera literară autentică trebuie să exercite atît o influență politico-morală, cît, totodată, *în unitate indisolubilă cu ea* o funcție *estetic*-educativă. Numai în cazul acesta literatura capătă *pe deplin* valoarea unui amplu „manual de viață". Dar tocmai de aceea, masele cele mai largi de cititori trebuie îndemnate, educate continuu în sensul unei *percepții artistice* a operei literare. Or aceasta înseamnă sublinierea neobosită a însemnătății pe care o are în educația estetică sesizarea unității conținutului cu forma, familiarizarea aprofundată a tuturor cititorilor cu problemele măiestriei literare în *întreaga* lor complexitate.

О ВКЛАДЕ ЛИТЕРАТУРЫ В ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ТРУДЯЩИХСЯ

РЕЗЮМЕ

Авторы данной работы, взяв за отправной пункт идею, что на данном этапе развития страны многостороннее эстетическое воспитание трудящихся имеет особое значение, анализируют некоторые стороны того вклада, который вносит литература в общий процесс эстетического воспитания, как составной части коммунистического воспитания.

Автор подчеркивает идею, что литература, в которой человеческие чувства участвуют *косвенным* образом, будучи выражены словами (которые, выйдя из области абстракции, вызывают в нашем сознании конкретные чувственные изображения), усиливает до максимума способность воспроизведения, ''изображения'' определенной действительности.

Литературное изображение обладает свойством заставлять нас смотреть и слушать ,,глазами'' и ,,ушами'' рассудка так, что это затрагивает все наши чувства. В случае восприятия литературного изображения, эмоции читателя растут и усиливаются именно потому, что *повышается* способность воспроизведения, ,,изображения''. Это ведет к тому, что требования эстетического характера, предъявленные к сознанию, являются очень многогранными, что способствует — в *случае влияния подлинного творчества* — многостороннему обогащению личности читателя. В этом отношении, показывается в работе, литература в *наибольшей мере* является неоценимым ,,учебником жизни'', к которому с любовью относятся очень широкие народные массы. В отношении литературы тезис Чернышевского оказывается особенно плодотворным.

Автор подчеркивает, что литература вносит существенный вклад в коммунистическое воспитание масс благодаря яркости и богатству эмоционально-идеологического содержания, содержания глубоко человеческого, которое писатель вкладывает в создаваемое им произведение. Но ни на один миг не нужно забывать, что подлинное литературное произведение должно оказывать морально-политическое влияние и в то же время в *неразрывном единстве* с этим выполнять эстетико-воспитательную роль. Только в этом случае литература *сполна* выполняет свое назначение ,,учебника жизни''. И именно поэтому широкие массы читателей должны постоянно направляться и воспитываться в духе *художественного* восприятия литературных произведений. А это означает, что необходимо неустанно подчеркивать значение требования *единства* содержания и формы, углубленного ознакомления всех читателей с вопросами литературного мастерства *во всей* их сложности.

LA CONTRIBUTION DE LA LITTÉRATURE À L'ÉDUCATION ESTHÉTIQUE DES TRAVAILLEURS

RÉSUMÉ

Prenant comme point de départ l'idée que dans l'étape actuelle du développement de la Roumanie, l'éducation esthétique multilatérale des travailleurs a une importance particulière, l'auteur se propose d'analyser certains aspects de la contribution de la littérature au processus général de l'éducation esthétique, en tant que partie intégrante de l'éducation communiste.

L'auteur souligne que la littérature, en sollicitant la participation des sens humains *indirectement*, par l'intermédiaire des mots — qui, sortant de la sphère des abstractions, amènent toutefois dans notre conscience des images sensorielles concrètes —, élève au plus haut degré la capacité d'évoquer, de se « figurer » une certaine réalité. L'image littéraire possède la qualité de nous faire voir et entendre avec les « yeux » et les « oreilles » de l'esprit, de manière à ébranler notre sensibilité toute entière. Au moment de la réception d'une image littéraire, l'émotion du lecteur croît en ampleur et en intensité justement parce qu'intervient *d'une manière accrue* la capacité d'évoquer figurativement. Cela permet aux sollicitations — de modalité esthétique — de la conscience, de connaître une grande diversité, ce qui mène — *dans le cas d'une création authentique* — a un enrichissement *multilatéral* de la personnalité du lecteur. En ce sens, affirme l'auteur, la littérature est *au plus haut degré* un « manuel de vie » de valeur inestimable, affectionné par un public très étendu. En ce qui concerne la littérature, la thèse de Tchernychevski s'est montrée particulièrement fructueuse.

L'auteur souligne que le message littéraire apporte une contribution substantielle à l'éducation communiste des masses, par la *puissance* et la *richesse* du contenu idéologique et émotionnel, du contenu profondément humain, dont l'écrivain charge son œuvre. Mais on ne doit pas un seul instant oublier que le message que transmet l'œuvre littéraire authentique doit exercer aussi bien une influence politique et morale, que, en même temps, et *indissolublement liée à celle-ci*, une fonction *esthétique*-éducative. Ce n'est que dans ce cas que la littérature acquiert *pleinement* la valeur d'un ample « manuel de vie ». C'est justement pour cela que les masses les plus larges de lecteurs doivent être conseillées, éduquées, dans le sens de la perception *artistique* de l'œuvre littéraire. Or, cela signifie souligner sans relâche l'importance que présente pour l'éducation esthétique de saisir l'unité du contenu et de la forme, de faire se familiariser tous les lecteurs avec les problèmes de la maîtrise littéraire, dans *toute* leur complexité.

SPECIFICITATEA FORMEI BIOLOGICE DE MIȘCARE A MATERIEI ȘI RAPORTUL EI CU PROCESELE FIZICO-CHIMICE DIN ORGANISMUL VIU

(Cu privire la aplicarea celui de-al II-lea principiu al termodinamicii în biologie)*

DE

H. USCHERSOHN, GR. STRUNGARU, O. BOLDOR, I. DRĂGHICI

Materia vie, infinit de variată în formele ei de manifestare, se caracterizează printr-o serie de însușiri esențiale care o deosebesc de materia fără viață. Organismul viu nu poate exista decît în măsura în care materia fără viață [1] îi asigură condițiile necesare. Deci, deși se deosebește de materia fără viață, materia vie nu poate exista izolată de materia fără viață.

Materialismul dialectic consideră viața drept o formă specifică de mișcare a materiei, caracterizată printr-o structură specifică, contradicții și legi specifice — precum și prin dependența de mediu care îi asigură condițiile de existență. Engels a definit viața ca fiind „*modul de existență a corpurilor albuminoide*, și acest mod de existență constă, în esență, în autoreînnoirea continuă a componentelor chimice ale acestor corpuri" [2].

Din definiția lui Engels trebuie să reținem în primul rînd o teză fundamentală în ceea ce privește caracterizarea oricărei forme de mișcare a materiei — și anume legarea ei de un *purtător material specific* [3]. Oriunde există viață, ea este legată de un corp albuminoid.

---

* Lucrare prezentată la ședința de deschidere a Sesiunii științifice de la Facultatea de științe naturale a Universității din București, în mai 1961 (fiind rezultatul colaborării dintre filozofi și oameni de știință).

[1] Mediul care asigură existența materiei vii poate fi abiotic (în special pentru plante) și biotic (pentru animale). Or, mediul biotic devine materie fără viață în momentul cînd întreține viața.

[2] F. Engels, *Anti-Dühring*, E.S.P.L.P., Buc., 1955, ediția a III-a, p. 94.

[3] Engels, bazîndu-se pe datele biologiei din vremea sa, a identificat termenii de protoplasmă, corp albuminoid și proteină. În realitate, protoplasma celulară nu se reduce la albumină care este doar unul din elementele ei componente, iar albumina de care vorbea Engels nu se poate identifica cu proteinele individualizate chimic de biochimia modernă.

În această definiție Engels scoate în evidență și principala trăsătură caracteristică a vieții : procesul de metabolism, procesul de autoreînnoire și autorefacere continuă a compușilor chimici ai albuminei, însușire din care decurg toate celelalte proprietăți specifice ale vieții. Metoda izotopilor radioactivi a permis să se demonstreze că toate substanțele corpului viu — proteine, acizi nucleici, lipide, glucide etc. se înnoiesc total (chiar așa-zisele țesuturi de susținere ca cel osos, tendinos etc.) la intervale de timp diverse și relativ scurte.

Referindu-se la specificul vieții, V. A. Engelhardt[1] susține că la baza tuturor însușirilor sale stau două însușiri esențiale, *din care decurg toate celelalte* și anume : a) compoziția chimică specifică — și b) specificul transformărilor chimice al căror ansamblu constituie metabolismul.

Trebuie să subliniem acest aspect al înțelegerii vieții — din punctul de vedere al purtătorului material specific și al esenței însușirilor — deoarece, în etapa morfologică de dezvoltare a științelor biologice (prima etapă în clasificarea lui K. A. Timireazev, urmată de etapa fiziologică și apoi de cea istorică, evoluționistă) concepția mecanicistă în biologie tindea să explice viața prin combinații extrem de complexe de particule materiale sau prin construcția spațială specifică a protoplasmei (deci prin forme de organizare a substratului material), ignorînd cu desăvîrșire metabolismul. Or, încă la sfîrșitul sec. XIX, chimistul Bah a susținut că din punct de vedere chimic specificul materiei vii nu constă atît în particularitățile compoziției cît în transformările chimice extrem de variate care se produc neîncetat în organismul viu. De fapt, structura chimică specifică a substratului material al vieții este determinată în mod necesar de metabolismul specific fiecărui tip de organism viu, conform principiului materialist, după care, funcția (exprimînd raportul organismului cu mediul) determină forma (structura). Condițiile de mediu sînt acelea care, înglobate în procesul de metabolism, îi determină acestuia schimbarea caracterului și implicit și a organizării sale spațio-temporale. Specificul metabolismului nu rezidă în natura diferitelor procese fizico-chimice — arată A. I. Oparin — cît mai ales într-o anumită organizare a acestora în *timp și spațiu*. Oparin nu reduce forma materiei vii la organizarea în spațiu a substanței ; materia vie implică și organizarea, orientarea în timp a proceselor, între metabolism și structura suportului său material existînd astfel o legătură strînsă. A. S. Mamzin[2] arată că în dezvoltarea formelor de mișcare a materiei, în trecerea de la chimic la biologic, *organizarea în timp* a proceselor capătă o importanță hotărîtoare, aceasta contribuind și la apariția unei anumite *organizări spațiale* a substratului material. Reacțiile chimice ale metabolismului sînt necesar legate între ele, ele se desfășoară într-o anumită succesiune și coordonare, formînd un sistem care se autoreglează, se autoconduce.

Metabolismul implică existența întregului organism viu în interacțiunea acestuia cu mediul — și *nu a proteinei izolate*. A. I. Oparin combate concepția „moleculei proteice vii" care ar avea proprietățile esențiale ale

[1] V. A. Engelhardt, *Însușirile specifice ale metabolismului biologic*, în *Probleme de filozofie*, nr. 7/1960, p. 135—143.

[2] A. S. Mamzin, *Despre problema legăturii dintre conținut și formă în particulele vii „elementare"*, în *Probleme de filozofie*, nr. 3/1958, p. 149—157.

materiei vii — ca fiind neștiințifică, ca o consecință a reducerii mecanicist-metafizice a materiei vii la procesele fizico-chimice, rupte de metabolismul întregului organism. Metabolismul nu se reduce nici la însumarea însușirilor componentelor proteice individuale izolate.

★

În opoziție cu materialismul mecanicist, materialismul dialectic consideră viața ca o formă specifică, calitativ deosebită de mișcare a materiei, căreia îi sînt proprii legi biologice specifice, ireductibile la legile naturii fără viață.

Materialismul dialectic arată că formele superioare de mișcare a materiei a) *includ* — și anume într-o formă subordonată — formele inferioare, dar b) *nu se reduc la ele.*

a) Mișcarea biologică include procese fizico-chimice și mecanice în măsura în care corpul viu, ca orice corp material, este compus din molecule, atomi și electroni.

Orice formă de mișcare a materiei aparține unui purtător material specific, cu o interacțiune specifică [1]. În măsura în care în corpul viu — ca în orice corp material — avem *structura generală* a oricărui corp material din natură (atomi, molecule) avem și mișcări, procese corespunzătoare (mecanice, fizice, chimice) supuse legilor respective; dar în măsura în care există și o *structură specifică*, un substrat material specific și o interacțiune specifică, avem și procese specifice — biologice — supuse legilor materiei vii. Nu există proces biologic „pur" în afara unor procese fizico-chimice. Nici ereditatea, de pildă, atît de discutată de decenii în biologie, nu e un proces „pur" biologic și, în măsura în care trebuie studiată și la nivelul celulei, ea implică cercetarea proceselor fizico-chimice (de care însă se poate face abstracție dacă e studiată la nivelul organismului în întregime) [2].

În ultima vreme, datorită progreselor tehnicii de cercetare, s-au făcut pași importanți pe calea descifrării atît a structurilor generale ale corpurilor materiale cît și a unor structuri specifice materiei vii. Astfel, J. D. Bernal [3], pe baza cercetărilor de spectroscopie în infraroșu, de cristalografie cu raze X, de microscopie electronică și optică modernă, stabilește 6 nivele de evoluție a agregatelor biologice, 6 unități (trepte) structurale: de la macromolecula simplă (monomer) — aminoacizi, purine, porfirine, zaharuri, lipide, — trecînd prin diverse categorii de polimeri — în lanțuri, înrulați — pînă la agregatele de fibre sau aglomeratele de particule

[1] B. M. Kedrov, *Probleme filozofice ale științelor naturii.* Volum redactat de I.S.R.S., București, 1959, p. 3—55.

[2] În ceea ce privește problema *purtătorului material al eredității*, trebuie să precizăm că orice însușire biologică trebuie legată de un purtător material. Biochimia contemporană a înregistrat progrese mari în direcția localizării funcțiilor specifice ale celulei la nivelul purtătorilor materiali specifici (anatomia chimică a celulei). De aceea considerăm că nu e o greșeală, cum cred unii, căutarea purtătorului material al eredității. Greșeala constă doar în nesocotirea faptului că ereditatea, ca proces biologic, nu se reduce la un anumit purtător material *celular*, ci trebuie privită din punctul de vedere al întregului organism, în ansamblu, adică necesită o tratare biologică complexă istorică, care să considere evoluția îndelungată a materiei vii în raportul ei cu mediul.

[3] J. D. Bernal, *L'échelle des unités de structure en „biopoïèse"*, în *La pensée*, nr. 84/1959, p. 63—79.

eterogene-nucleoproteide, lipo- sau mucoproteide etc. Fiecare treaptă pare a fi compusă din unități bine definite care, unindu-se, ajung să constituie o unitate de ordin superior. În același timp, fiecare treaptă, deși include unitățile treptelor inferioare, are particularități calitative distincte. Limitele de mărime a unităților, configurațiile, diferitele moduri de legare reciprocă a unităților, depind la fiecare nivel de factori fizici — natura potențialelor mutuale, forțele de atragere sau de respingere dintre particule etc. — ca și de factori geometrici determinați de configurațiile unităților respective. J. D. Bernal propune chiar aceste etape structurale (sau altele mai mult sau mai puțin asemănătoare) drept etape structurale ale „biopoezei" [1], subliniind unitatea chimică de bază a acestor tipuri arhitectonice.

Se petrec, totodată, procese dinamice și energetice specifice materiei vii — de pildă, procesele catalitice din cadrul metabolismului, determinate de sistemul complex și interdependent al fermenților, vitaminelor, hormonilor. G. Krebs și G. Kornberg [2] propun o scară de evoluție a activității sistemelor enzimatice în organismele vii cu mai multe trepte :

Descompunere anaerobă
(cuprinde fermenți glicolitici, ATP și difosforpiridinnucleotid (DPN).
↓
Ciclul pentozofosforic
↓
Fotosinteză
(include metaloporfirine)
↓
Respirație celulară
(include ciclul acizilor tricarboxilici și sistemul citocromic).

Substanțe ca proteinele și acizii nucleici sînt specifice vieții. Transformările pe care le suferă aceste substanțe în procesul metabolismului au rol determinant în întreaga orientare metabolică. Pentru înțelegerea acestui lucru este suficient să ne gîndim la faptul că toți fermenții sînt de natură proteică. Structura, dimensiunile moleculelor de proteine și acizi nucleici, determină apariția unor noi forțe fizice, care explică fenomenele coloidale, caracteristice vieții etc. Exemple de structuri și procese fizice și chimice caracteristice vieții se pot da în număr mare.

b) Dar, formele superioare de mișcare a materiei *nu se reduc* la formele inferioare pe care le implică.

Metabolismul și reactivitatea, ereditatea, variabilitatea, adaptabilitatea, imunitatea, autoreproducerea etc. reprezintă fenomene biologice care cuprind procese fizico-chimice, dar nu se reduc la acestea. Chimia corpului viu — precizează Engels — încetează să mai fie chimie deoarece : a) pe de o parte, sfera ei de acțiune se restrînge și b) pe de altă parte se ridică pe o treaptă superioară. V. A. Engelhardt susține că „fiecare verigă (a proceselor metabolice — n. ns.) luată în mod izolat nu are nici o particularitate caracteristică din punctul de vedere al chimistului. În fiecare din aceste reacții nu există nimic neobișnuit care să le deosebească de reacțiile îndeobște cunoscute ale chimiei organice. Dar luate în totalitatea

[1] Biopoeza = formarea vieții.
[2] G. Krebs, G. Kornberg, *Превращение энергии в живых системах*, Moskva, 1959.

lor, ele capătă un aspect cu totul nou, un aspect specific caracteristic. Acest fapt poate fi considerat drept una din trăsăturile specifice caracteristice ale transformării substanţelor în sisteme vii, adică drept una din trăsăturile caracteristice specifice metabolismului" [1].

Raportul dintre procesele fizico-chimice şi cele biologice în organismul viu nu este un raport de la parte la întreg, ci un raport *dintre laturile secundare şi cele principale ale esenţei*. B. M. Kedrov consideră, de pildă, latura mecanică a fenomenelor biologice — absolutizată de mecanicişti — *ca o latură secundară a esenţei reale*. Ca atare, în cercetarea biologică rolul hotărîtor nu-l are cercetarea acestor laturi, ci cercetarea vieţii în ansamblul organismului, ceea ce înseamnă cercetarea proceselor biologice. Legile structurilor izolate (fizico-chimice) nu pot fi extinse mecanic asupra celulei sau organismului în totalitate. Viaţa este un tot şi, în cadrul ei, studiul fiecărui fenomen *izolat* — fie că este vorba de molecula proteică (studiată prin procedee fizico-chimice) fie că este vorba de o celulă, ţesut, organ (studiate prin procedee biologice) — oferă doar cunoştinţe parţiale, reprezentînd ca atare o simplă etapă, inevitabilă pe calea unei cunoaşteri tot mai sintetice.

Procesele fizico-chimice din materia vie *se deosebesc* în desfăşurarea lor, în ansamblu, şi în timp de cele care au loc în materia fără viaţă, deoarece ele se produc pe o treaptă mai înaltă de dezvoltare a materiei, sînt subordonate proceselor biologice şi, în primul rînd, procesului de metabolism care le mediază. Procesele fizico-chimice ale metabolismului — din care fiecare în parte se desfăşoară conform legilor fizico-chimice — se caracterizează printr-o anumită succesiune *în timp*, se îmbină armonios într-o ordine unitară, de permanentă regenerare. Această ordine este orientată spre autoconservarea şi autoreproducerea continuă a întregului sistem, într-o concordanţă cît mai riguroasă cu condiţiile mediului ambiant [2]. Or, această succesiune în timp, această orientare nu este determinată de acţiunea legilor fizico-chimice, ci a legilor biologice, cărora le este subordonată acţiunea legilor fizico-chimice. Aceste legi — şi nu legile fizico-chimice, — pot explica perfecta adaptare a diferitelor organe, sisteme, ţesuturi, celule etc. pentru îndeplinirea unor anumite funcţii. Procesele fizico-chimice — principial reversibile — nu pot explica *ireversibilitatea* proceselor biologice, dată fiind evoluţia în timp şi caracterul istoric al acestor procese.

Legile biologice determină funcţia organismului în întregul lui. În ele se exprimă istoricitatea, trăsătura specifică a materiei vii, pregnant distinctă de trăsăturile materiei fără viaţă. Legile biologice sînt în esenţă legi calitative (cel puţin la actualul nivel al cunoaşterii în biologie). În mişcarea biologică elementul cantitativ este subordonat celui calitativ. Biologia miciurinistă a descoperit ca legi biologice generale, în afară de legile metabolismului, legea evoluţiei speciilor, legea variabilităţii adecvate. T. D. Lîsenko mai citează, ca legi biologice, legea unică a vieţii speciilor, legea caracterului adecvat al transformărilor ereditare [3].

---

[1] V. A. Engelhardt, *op. cit.*, p. 139.

[2] A. I. Oparin, *Origin a vieţii pe pămînt*, Edit. ştiinţifică, 1960, p. 336.

[3] T. D. Lîsenko, *Pentru materialism în biologie*, *Analele rom.-sov.*, seria Biologie, nr. 1/1959, p. 9—11.

În concluzie, subliniem că procesele fizico-chimice din materia vie au trăsături caracteristice specifice studiate de ştiinţe speciale — biofizică şi biochimie — ale căror date contribuie la aprofundarea cunoaşterii fenomenului vieţii.

★

Cunoaşterea vieţii nu se reduce la cunoaşterea proceselor şi legilor fizicii şi chimiei ci implică, în primul rînd, cunoaşterea legilor biologice. Dar *nu pot fi cunoscute* formele superioare de mişcare a materiei *fără cunoaşterea prealabilă* a formelor inferioare pe care le cuprind, le implică. Biologia s-a apropiat foarte mult, în ultimele decenii, de cunoaşterea esenţei proceselor din materia vie tocmai cu ajutorul metodelor fizice şi chimice, datorită marilor progrese ale *metodelor tehnice*, experimentale în dezvoltarea acestor ştiinţe, în general, şi în studiul materiei vii, în special. Aplicarea metodelor biofizice şi biochimice moderne (izotopii radioactivi, micrometodele optice ca microscopia cu ultraviolete, infraroşii şi fluorescenţă, microscopia electronică, autoradiografia, analiza Röentgen structurală, rezonanţa electronică paramagnetică, microcibernetica, cromocitografia, ultracitochimia, centrifugarea diferenţială etc.) a permis, într-o măsură mai mare ca înainte, să se studieze structura şi funcţiile corpurilor vii la nivel *atomo-molecular* (azi se vorbeşte de o morfologie inframicroscopică, de o biologie „moleculară" [1], depăşindu-se astfel nivelul celular al cunoştinţelor anterioare).

Or, studiul unor manifestări fundamentale ale activităţii vitale la acest nivel — care este şi nivelul de acţiune al legilor fizico-chimice (prin natura substratului) creează premizele unor progrese deosebit de mari, datorită faptului că macromolecula proteică este domeniul de joncţiune a mai multor discipline (fizică, chimie, biologie), domeniu care a constituit întotdeauna sursa celor mai mari succese în ştiinţă.

Totuşi, se consideră că materia vie ascunde încă în sine proprietăţi fizico-chimice deocamdată necunoscute, a căror descoperire — consideră Semenov — va avea consecinţe, atît în chimie cît şi în biologie, nu mai puţin importante decît cele pe care le-a avut descoperirea energiei atomice în fizică.

Folosirea metodelor fizico-chimice în cercetarea materiei vii constituie deci o necesitate obiectivă. Procesele biologice care încep cu transformările materiei fără viaţă în interiorul organismului viu (de exemplu procesele anabolice) sau care au ca obiect contactul suprafeţei organismului cu materia fără viaţă, cu excitanţii exteriori (excitabilitatea, sensibilitatea) sau care se încheie cu transformările materiei vii în materie fără viaţă (descompunere, excreţie etc.) au la bază procese fizico-chimice care impun metodele respective de cercetare. I. P. Pavlov care a folosit cu precădere metode biologice în cercetarea activităţii nervoase superioare a subliniat că „adevărata teorie a tuturor fenomenelor nervoase nu va

[1] Unii autori sovietici consideră că termenul de biologie moleculară nu este corect şi propun pe acela de „biologie fizico-chimică", ştiinţă în curs de dezvoltare, care studiază baza fizico-chimică a vieţii la nivel atomo-molecular.

putea fi elaborată decît prin studierea proceselor fizico-chimice care se desfășoară în țesutul nervos" [1]. Nu se poate concepe fiziologia *celulară* care să nu folosească metode fizico-chimice de cercetare a proceselor fizico-chimice ale metabolismului celular. Tocmai în acest domeniu s-au obținut cele mai însemnate succese grație noilor metode ale biofizicii și biochimiei contemporane. În studiul celulei, metodele de cercetare pur biologice — morfologice sau fiziologice — sînt insuficiente. Noile metode au permis să se descopere noi aspecte ale metabolismului inaccesibile metodelor obișnuite, noi însușiri ale corpurilor proteice ca: semiconductibilitatea moleculelor proteice, proprietățile magnetice ale complexelor de proteină și acizi nucleici (prin efectele de rezonanță magnetică) etc. Așa s-a născut în ultimii 10—15 ani *citologia biochimică* (anatomia chimică) care se ocupă cu localizarea funcțiilor biochimice în elementele componente ale celulei (nucleu, mitocondrii, microsomi, plastide). Noile metode permit studierea *dinamică* a transformărilor chimice ce se desfășoară cu viteze infinit mai mari în țesuturile vii, decît în materia fără viață (unii biologi vorbesc de „vîrtejul metabolic"). G. M. Frank și V. A. Engelhardt au arătat că succesele biofizicii și biochimiei ne apropie de descoperirea unui motor de tip superior, în care energia chimică să treacă direct la mișcare mecanică fără stadiul de căldură, așa cum se petrece în organismul viu, fapt ce va aduce mari transformări în tehnică.

Metodele fizico-chimice nu pot să explice în totalitate fenomenele biologice. Ele nu pot decît să aprofundeze cunoașterea acestor fenomene pînă la nivelul atomo-molecular și astfel facilitează cercetarea fiziologică, biologică propriu-zisă a organismului. G. M. Frank și V. A. Engelhardt [2] împart domeniile cunoașterii materiei vii în trei categorii:

1. Probleme cardinale și generale ale biologiei (evoluția vieții, formarea speciilor) care nu au o legătură directă cu esența fizico-chimică a proceselor.

2. Cunoașterea activității biologice a organismelor individuale în interacțiunea cu mediul, care implică — pe lîngă studiul unor probleme de fiziologie, cum ar fi conexiunea și legile funcțiunii organelor și sistemelor — și necesitatea analizei biochimice și fizico-chimice.

3. În sfîrșit, cercetarea problemelor vieții la nivelul celulei, domeniu în care se lucrează în cea mai mare măsură — prin analiza biochimică și biofizică a fenomenelor elementare ale vieții.

În general se poate spune că la un nivel superior al manifestărilor vieții (în sensul organismului viu unitar) pe primul plan stau legile biologice, în timp ce legile fizicii și chimiei se manifestă mai pregnant la un nivel inferior al fenomenelor vieții (în sensul unor funcții biologice izolate la nivelul lor celular sau molecular de manifestare).

De aci trebuie să tragem două concluzii importante:

a) Nici un proces biologic — *inclusiv cel elementar* —, care se desfășoară la nivelul celulei — nu poate fi cunoscut folosind exclusiv metode fizico-chimice de cercetare și urmărind exclusiv analiza proceselor fizico-

[1] După V. A. Engelhardt, *op. cit.*, p. 136.

[2] G. M. Frank, V. A. Engelhardt, *Despre rolul fizicii și al chimiei în cercetarea problemelor de biologie*, în *Probleme de filozofie*, nr. 9/1958, p. 69—86.

chimice. Fizico-chimia celulară nu poate explica fiziologia organelor, țesuturilor sau sistemelor funcționale care se supun legilor biologice și sînt cercetate cu metode specifice biologice. Trebuie totuși să arătăm că, uneori, sub masca combaterii mecanicismului, se minimalizează rolul fizicii și al chimiei și al metodelor respective, în cunoașterea materiei vii.

b) Există o serie de fenomene biologice în cunoașterea cărora se folosesc metode biologice de cercetare, putîndu-se face abstracție de procesele fizico-chimice din organism, deoarece nu au o legătură directă cu acestea. Biologia are obiect și metode proprii de cercetare. În cercetarea funcțiilor diferitelor organe sau sisteme, cercetarea pur biologică (de exemplu fiziologică) nu este obligată să recurgă la fizică și chimie, aceasta mai ales atunci cînd avem în vedere cercetarea unor însușiri ale organismului în totalitatea sa (probleme ale evoluției, eredității etc.).

Cercetarea biologică a unui fenomen implică înțelegerea faptului că chiar cea mai elementară funcție nu e determinată de acțiunea unei singure substanțe (cum susțin cei ce admit existența „moleculei proteice vii") ci de acțiunea unui sistem de substanțe și catalizatori în interacțiune. Ea implică înțelegerea caracterului istoric al obiectului cercetat, deci a considerării diferitelor stadii de dezvoltare ale acestuia — cerințe pe care le ignoră adesea biochimiștii. Ea implică înțelegerea complexității proceselor biologice și ireductibilitatea lor la procese fizico-chimice.

Totuși, și în cunoașterea acestor procese se folosesc cu succes metode fizico-chimice. Astfel se știe că folosirea metodei statistice matematice bazată pe cercetări fizico-chimice aduce un aport substanțial la elucidarea celor mai înalte probleme biologice, se cunoaște rolul metodei cromatografice în studiul variabilității, al metodei izotopilor radioactivi în studiul hibridării vegetative etc. [1].

★

În ultima vreme se acordă o atenție deosebită în unele cercuri problemei modelelor matematice, fizice, sau chimice ale proceselor biologice. Este drept că problema nu e nouă. În linii mari studiul cu ajutorul modelelor a urmat etapele de studiu al fenomenelor biologice : etapa morfologică, etapa fiziologică, etapa cercetării funcțiilor largi de reglare, integratoare. Este util să abordăm cel puțin pe scurt problema modelării deoarece studiile cu ajutorul modelelor au dus uneori la concepții mecaniciste sau au fost chiar întreprinse în acest spirit ; asemenea fenomene se constată și astăzi.

Este cît se poate de evident mecanicismul acelor încercări de modelare, care, pornind de la principiul că proprietățile vitale sînt urmarea unei construcții spațiale specifice protoplasmei, au tins să rezolve problemele vieții cu ajutorul unor „modele de corpuri vii". Asemenea încercări se făceau în speranța că reproducerile cu alte materiale ale structurilor întîlnite în materia vie, vor manifesta funcții vitale. În acest caz, se ignora cu desăvîrșire că esența vieții este constituită de procesul de metabolism și se căuta o structură mecanică în materia vie care ar condiționa proprietățile ei.

[1] G. V. Nikolski, *Научные доклады высшей школы*, în *Биологическая Наука*, nr. 4, 1959, p. 7—14.

Mult mai interesante și ridicînd probleme mai fine sînt încercările de modelare a proceselor dinamice: morfogenetice, fiziologice, de reglare. În cazul acesta se folosesc, în special, modele analoge care constau în realizarea unui dispozitiv, sau în urmărirea unui proces fizic, a unui sistem chimic etc., care se consideră că își desfășoară activitatea după o ecuație sau o lege comună cu procesul biologic pe care îl analizează. În cazul modelelor matematice se dezvoltă matematic ecuația respectivă. Aceasta presupune cunoașterea în linii mari a procesului biologic care ne interesează. Atunci cînd asupra procesului biologic respectiv nu se pot emite decît ipoteze, se realizează modele după această ipoteză. Și într-un caz și în altul se analizează procesul care se petrece la nivelul modelului, se trag concluzii cu privire la legile sale de desfășurare, particularitățile sale, iar apoi se cercetează pe materialul biologic dacă procesul respectiv se produce cu aceleași caracteristici. Avantajele unor asemenea studii pe modele sînt remarcabile. Se poate studia procesul mult mai analitic, desprins de toată complexitatea materialului biologic care îngreunează mult, dacă nu face chiar imposibilă studierea procesului „in vivo", sau „in situ". Pe de altă parte, modelarea ne permite să depășim cadrul modelului construit numai pentru anumite scopuri determinate, ne permite să descoperim noi legi și fenomene pe cale teoretică, legi și fenomene pe care le reîntîlnim apoi în cadrul organismului. Modelarea mai prezintă cîteva avantaje care, pe lîngă celelalte, îi conferă legitimitate: permite conturarea, precizarea ideii de lucru, limitarea ei, dă posibilitatea studierii cantitative a fenomenelor, furnizînd indici de referință care sînt utilizați apoi în studiul pe material biologic și, lucru foarte important, e generatoare de idei pentru tehnică: însăși cibernetica s-a dezvoltat în bună măsură pe baza unor asemenea modelări.

Folosirea de pe poziții teoretice neștiințifice a metodelor fizice și chimice — și mai ales a metodei modelării în studiul materiei vii — a dus la o recrudescență a concepțiilor mecaniciste în sensul reducerii proceselor biologice la procese fizico-chimice (abiologism), la ignorarea specificului mișcării biologice.

De la studiile cu ajutorul modelelor, de pildă, se poate ajunge foarte ușor la reducționism, la mecanicism. Pericolul este evitat, însă, dacă metoda este analizată serios din punct de vedere teoretic. Ce se realizează, în fond, cu ajutorul modelelor matematice, fizice, chimice, cibernetice, de orice ordin ar fi ele? Se realizează analiza unui proces biologic foarte simplificat, schematizat, rupt de contextul viu. Schematizarea, simplificarea nu înseamnă însă reducerea la esență a procesului respectiv. Trebuie să ținem seama de faptul că rezultatele obținute prin metoda modelării nu sînt rezultate de esență biologică, ci privesc un proces fizic, chimic etc., care a fost *abstras* dintr-un proces complex biologic. Aceste rezultate trebuie reintegrate în procesul biologic din care au fost abstrase pentru a contribui la înțelegerea esenței biologicului. Și, într-adevăr, în măsura în care esența viului necesită cunoașterea particularităților fizice și chimice care îl compun, această necesitate este împlinită cu condiția ca rezultatele particulare obținute prin metoda modelării, ca și prin alte metode fizico-chimice să fie reintegrate în procesul biologic.

ANALIZA RAPORTULUI DINTRE MIŞCAREA BIOLOGICĂ ŞI PROCESELE FIZICO-CHIMICE PRIN PRISMA APLICĂRII CELUI DE-AL DOILEA PRINCIPIU AL TERMODINAMICII ÎN BIOLOGIE

Abordarea chimică a proceselor vieţii a precedat din punct de vedere istoric abordarea fizică şi un timp oarecare, biochimia şi biofizica s-au dezvoltat relativ independent. Dezvoltarea modernă a biochimiei şi biofizicii a impus însă o foarte strînsă împletire a acestor discipline. Este suficient să ne gîndim, pentru a înţelege necesitatea acestei împletiri, la faptul că toate fenomenele chimice caracteristice metabolismului se desfăşoară într-un mediu eterogen, polifazic, extrem de complex, în care intervin forţele energetice caracteristice unui asemenea sistem — proprietăţi de suprafaţă, forţe electrice etc. Contopirea chimiei biologice cu fizica biologică se face prin intermediul biochimiei fizice şi este analogă integrării chimiei cu fizica prin intermediul chimiei fizice [1].

În lumina celor de mai sus este clar că tratarea unor probleme ale energeticii biologice nu poate fi separată de consideraţii cu privire la metabolismul substanţelor.

Se desprind mai multe trăsături ale bioenergeticii, care o deosebesc de schimburile de energie din materia lipsită de viaţă.

1. În materia vie, se poate realiza transformarea nemijlocită a energiei chimice, a energiei proceselor de oxidare, în lucru mecanic, în forţe electrice, osmotice etc., fără o trecere prealabilă în energie calorică, astfel încît randamentul ajunge să fie în muşchi de pildă de peste 50%.

2. În procesele de oxidare, energia se degajă fracţionat, în mod discret, în cuante. (Şi absorbţia energiei solare în fotosinteză se face tot în cuante). Cuantificarea energiei în sistemele nevii se deosebeşte de cuantificarea biologică, prin aceea că se realizează în bloc.

3. În procesele biologice se realizează, prin transformări chimice, o formă specială de surse de energie — combinaţiile macroergice fosfatice şi tiolice.

4. Alt aspect caracteristic bioenergeticii şi care va fi discutat mai pe larg, este aspectul termodinamic.

După cum se ştie, termodinamica modernă a depăşit stadiul de cercetare numai a relaţiilor dintre energia mecanică şi cea calorică, devenind o ştiinţă despre energie în general, despre proprietăţile şi transformările energiei.

Primul principiu al termodinamicii este principiul conservării energiei. Nu încape nici o îndoială că în natura vie acest principiu se aplică cu aceeaşi rigurozitate şi în acelaşi mod ca în natura nevie. Aplicarea celui de-al doilea principiu al termodinamicii în biologie a suscitat însă numeroase discuţii, asupra cărora ne vom opri.

Al doilea principiu al termodinamicii, cunoscut şi sub numele de „principiul entropiei", stabileşte că în cadrul fiecărei transformări de

[1] Vezi J. D. Bernal, *The Physical Basis of Life*, Routledge and Kegan Paul, London, 1951 şi G. M. Frank, V. A. Engelhardt, *op. cit.*

energie se produce o oarecare cantitate de căldură. Transformarea oricărei forme de energie în afară de căldură, într-o altă formă de energie se poate realiza cu un randament ridicat — de ex. peste 90%, restul procentelor reprezentînd energia calorică degajată în mod obligatoriu. Cînd se realizează transformarea energiei calorice într-o altă formă de energie, randamentul este mult mai slab, cel mult de aproximativ 40%. Din acest motiv, energia calorică este considerată o formă degradată a energiei. Faptul că la orice transformare energetică se produce și o oarecare cantitate de căldură, indică gradul de ireversibilitate a procesului (energia calorică nu se transformă decît cu un randament foarte slab în energia din care a provenit). Cantitatea de energie calorică ce se degajă la fiecare transformare energetică, exprimată în calorii și împărțită la temperatura absolută la care s-a desfășurat procesul, poartă numele de entropie și se notează cu S. Variațiile entropiei se notează cu Δ. S. După cum am văzut, în cadrul sistemelor nevii, entropia crește în mod obligatoriu cu fiecare transformare, mărimea ei indicînd totodată și gradul de ireversibilitate a procesului. Trebuie să mai subliniem un lucru foarte important : căldura degajată se distribuie corpurilor mai reci din jur, ducînd la o egalizare a temperaturilor ; creșterea temperaturii unui corp prin absorbție de energie calorică, duce la creșterea agitației termice a moleculelor corpului respectiv, *deci la o creștere* a dezordinii moleculare. Dezordinea moleculară depinde de gradul de agitație termică a atomilor, moleculelor, ca și de gradul de amestecare între ele a unor particule — atomi, molecule, de naturi diferite. În consecință, creșterea entropiei duce la o creștere a dezordinii, entropia fiind un indicator al dezordinii.

În natura nevie, principiul al doilea al termodinamicii „conduce" fenomenele în așa fel, încît entropia crește continuu, sporește cantitatea de energie calorică, crește gradul de dezordine. Considerînd lucrurile dintr-un punct de vedere cu totul îngust, neștiințific, se poate ajunge la concluzia că dinamica materiei nevii duce în mod legic spre realizarea stării de maximă probabilitate, spre realizarea stării de maximă entropie (nu sînt probabile, nu se pot realiza în succesiunea de transformări decît acele stări în care entropia crește). Această stare se caracterizează prin existența exclusivă a energiei calorice, care nu mai poate suferi nici o transformare datorită faptului că temperaturile tuturor corpurilor din sistem sînt egalizate ; totodată, într-o asemenea stare, dezordinea moleculară este maximă. Această stare poartă numele de echilibru termodinamic, un echilibru mort, de la care nu se mai poate petrece nici o abatere. Tabloul plastic este acela al mult discutatei „morți termice a universului". Această concluzie a „morții termice" nu este în fond decît o concluzie idealistă, pesimistă, aspru criticată încă de Engels, care a relevat defectul ei esențial : extinderea unor concluzii valabile mai mult sau mai puțin în cadrul sistemelor „închise" finite, la univers care e un sistem „deschis", infinit în timp și spațiu, ignorarea interacțiunii dintre diferitele sisteme materiale.

Pornind de la considerațiile cu privire la aplicarea principiului al doilea al termodinamicii în materia nevie, s-au ridicat numeroase probleme privind aplicarea acestui principiu în materia vie. Din punct de vedere

ştiinţific, au existat două categorii de răspunsuri privind aceste probleme : unii cercetători şi gînditori au negat aplicarea principiului entropiei la materia vie, iar alţii au recunoscut această aplicare. Din punct de vedere filozofic putem deosebi în ambele categorii de răspunsuri abordări ale problemei fie de pe poziţii materialiste, fie de pe poziţii idealiste.

Idealiştii au motivat negarea aplicării principiului entropiei la materia vie prin recunoaşterea cu totul neştiinţifică a „forţei vitale" incognoscibile care ar dirija fenomenele vieţii într-un mod cu totul aparte de fenomenele fizice şi chimice. S-a considerat că datorită forţei vitale, organismele ar fi capabile să reînnobileze energia calorică. Se aduceau în sprijinul acestei afirmaţii, unele dovezi experimentale cu privire la „scăderea" entropiei în sistemele vii. După cum vom vedea, scăderea entropiei este un fapt care se poate realiza în materia vie în anumite situaţii, dar aceasta nu permite generalizarea, absolutizarea fenomenului. În sprijinul tezelor idealiste se aduceau şi alte „dovezi" şi anume că în natura vie, spre deosebire de cea nevie, nu se tinde spre starea de echilibru mort, de maximă dezordine, ci se realizează în permanenţă forme biologice noi, superior organizate. Acest fapt este evident şi bine cunoscut. El însă nu poate fi explicat, după cum se ştie, prin intervenţia forţelor supranaturale şi, după cum vom vedea, nici printr-o eludare a principiului al doilea al termodinamicii.

Din acelaşi grup al celor care au negat aplicarea principiului entropiei la materia vie, alţi cercetători au abordat problema de pe poziţii mai mult sau mai puţin materialiste, încercînd să dea explicaţii naturale unor procese de scădere a entropiei. Între ei Lewis (citat de A. G. Pasînski [1]) — susţine că s-ar putea concepe un sistem în care se petrec reacţii chimice de schimb cu mediul şi în care ar putea să scadă entropia generală atît în sistem cît şi în mediul înconjurător. Lewis consideră că asemenea sisteme ar putea fi constituite de către microorganisme. Microrganismele, spune Lewis, ar putea făcînd schimb cu mediul, să scadă entropia acestuia selectînd substanţe, făcînd ordine în mediu, şi totodată să-şi scadă şi propria entropie. El extinde împreună cu Helmholtz (citat de A. G. Pasînski) — această însuşire şi la nivelul celulelor foarte mici ale organismelor complexe, care ar avea ca şi microorganismele, capacitatea „de a alege moleculele care le sînt necesare, sau de a folosi fluctuaţiile care, fiind imperceptibile pentru noi, sînt pentru ele grandioase". Ideea lui Lewis este interesantă dar foarte speculativă. Ea se bazează pe un număr de date ştiinţifice foarte mic şi în acelaşi timp discutabile. Compoziţia izotopică specială a bacteriilor este un lucru încă incomplet verificat, iar asimetria substanţelor din organismele vii poate căpăta şi alte explicaţii în afara selecţiei moleculare preferenţiale. Lewis nu ţine seama de faptul că „ordinea moleculară" realizată de microorganisme se face prin procese metabolice active cu consum de energie şi degajare de căldură, ceea ce face ca teoria lui să fie incompletă.

Helmholtz propunînd aceeaşi idee ca Lewis, încearcă să-l completeze prin consideraţii idealiste, afirmînd că selecţia specifică ar fi datorită unor forţe vitale interne, proprii organismelor.

[1] A. G. Pasînski, *Биохимия*, 1953, 18, fasc. 5, p. 644—653.

În cel de-al doilea grup al cercetătorilor care au afirmat aplicabilitatea principiului entropiei la materia vie, unii au ajuns să considere că cel de-al doilea principiu al termodinamicii are exact același mod de aplicare, și absolut aceeași valoare în materia vie ca și în cea nevie. În special aici se încadrează mecaniciștii. Mecaniciștii au în vedere faptele experimentale reale, care arată că entropia crește în sistemele biologice în ansamblu. Aceste fapte, ca și considerația justă că, chiar acolo unde în organism se petrec procese cu scăderea entropiei, scăderea nu este absolută, „în sine", ci e organic legată de creșterea entropiei în afara sistemului, în mediu, sau în cadrul sistemului în alt proces, i-au dus pe mecaniciști la concluzia corectă, materialistă, că principiul al doilea al termodinamicii se aplică în biologie. Greșeala pe care o fac mecaniciștii constă în aceea că ei consideră că creșterea entropiei determină realizarea diferitelor procese, structuri biologice, a diferitelor funcții, activități vitale, dar că printr-un mecanism *pur fizico-chimic*, ele realizează o oarecare întîrziere în atingerea stării de entropie maximă. În acest sens este concludentă teoria fizicianului german E. Schrödinger, dezvoltată în cartea *What is Life*?[1]

Schrödinger considerînd înaltul grad de ordine care domnește în macromolecula genei din punct de vedere termodinamic, afirma că principiul al doilea al termodinamicii, și numai el, impune moleculei genice pentru „a trăi", necesitatea de a nu-și spori entropia, de a nu-și crește dezordinea. Presupune că aceasta se realizează printr-o lege pur fizică, anume prin absorbirea de către genă — din mediul extern de ordine — de entropie negativă. (Așa cum entropia — pozitivă — este o măsură a dezordinii, entropia negativă este o măsură a ordinii).

Acesta este determinismul pur fizic și mecanismul pur fizic prin care se realizează viața ! Este evident că Schrödinger nu poate explica numai prin prisma termodinamicii cum se realizează evoluția lumii vii și nici formarea genei. De aceea, el însuși ajunge de la aceste considerații mecaniciste la considerații pur idealiste, cînd afirmă că „fibra cromosomică este cea mai fină piesă realizată de mecanica cuantică divină"[2].

Este un lucru bine stabilit astăzi că molecula proteică „vie" nu a apărut în mod cu totul întîmplător în urma unei „combinații fericite" a unor grupări atomice și moleculare dispersate în apa oceanului primar, așa cum au susținut Morgan, Müller, Lipman (citați de A. I. Oparin[3]), H. Blum[4] și alții. Proteinele au apărut pe o cale evolutivă, treptat, în cadrul procesului de evoluție a compușilor carbonului în etapele prebiotice. Iar proteinele din corpurile vii au evoluat o dată cu evoluția formelor de viață. Numai legile biologice, cum ar fi selecția naturală, explică această evoluție a proteinelor în cadrul materiei vii. Standardizarea compoziției în aminoacizi a moleculelor proteice, de pildă, nu poate fi explicată decît prin legile biologice : simple legi fizico-chimice nu pot explica de ce s-a realizat în procesul evoluției biologice reducerea numărului de aminoacizi care intră în componența proteinelor.

---

[1] E. Schrödinger, *What is Life*? University Press, Cambridge, 1955.
[2] E. Schrödinger, *op. cit.*, p. 86.
[3] A. I. Oparin, *Viața*, în *Analele rom.-sov.*, seria Biologie, 13/1952, p. 7—25.
[4] H. Blum, *Time's Arrow and Evolution*, Princetown, Univ. Press, 1951.

Pe de altă parte, s-a arătat că metabolismul moleculelor proteice nu se desfăşoară izolat de al celorlalte substanţe din organismul viu, deci ele nu pot avea un rol absolut. „Înmulţirea" proteinelor în celulele vii nu se produce prin simplă autocataliză, ci printr-un proces complex de neoformare, care cere participarea a numeroase sisteme complexe energetice, catalitice şi structurale. Acest lucru face ca teoria genei izolate să fie inacceptabilă.

De remarcat această trăsătură caracteristică a mecanicismului: teoriile mecaniciste nu pot prevedea şi explica sensul fenomenelor, desfăşurarea lor în timp. Teoria lui Schrödinger poate fi — să zicem — satisfăcătoare pentru un anumit moment, foarte scurt. Ea nu poate explica decît ce se întîmplă în momentul respectiv: absorbţie de energie etc. Dar nu poate explica un proces evolutiv, cum ar fi dobîndirea de către un organism a unor caractere noi, superioare, evoluţia funcţiilor de conducere de-a lungul fibrei nervoase etc. Aceasta deoarece, în diferitele momente dt sau chiar etape mari ale evoluţiei, se petrec alte procese fizice şi chimice, heteronome, procesul din dt de la momentul x (dt_x) este înlocuit cu alte procese. Această înlănţuire, ordonare, de procese fizico-chimice, nu poate fi explicată prin legile fizico-chimice de la momentul dt_x şi nici prin acelea de la dt_y etc., ci numai prin legi biologice.

★

Ştiinţa a dovedit aplicarea principiului al doilea al termodinamicii în biologie.

Tratarea ştiinţifică modernă a aplicării principiului al doilea al termodinamicii în biologie nu poate fi făcută fără o clasificare prealabilă a diferitelor tipuri de sisteme, pe care le cercetăm din punct de vedere termodinamic.

În cartea sa: *Introducere în termodinamica proceselor ireversibile*, Prigogine (citat de A. I. Oparin) [1] — împarte toate sistemele limitate, în următoarele grupe principale: sisteme deschise, sisteme închise şi sisteme izolate. Sistemele deschise sînt cele care fac schimb de substanţe şi de energie cu mediul, închise cele care nu fac decît schimb de energie, iar cele izolate sînt cele care nu fac nici un fel de schimb cu mediul, fiind cu totul separate de acesta. Sistemele închise şi cele izolate pot fi reunite sub denumirea comună de sisteme închise, fiind opuse prin aceasta sistemelor deschise, în care se includ organismele vii [2].

În sistemele închise nu pot intra în reacţie decît substanţele cuprinse în sisteme. Procesele care se desfăşoară în mod spontan în sistemul închis nu pot duce decît la stări mai probabile şi, în cele din urmă, la starea

[1] A. I. Oparin, *Originea vieţii pe pămînt*, Edit. ştiinţifică, 1960.

[2] S-ar putea obiecta că mai înainte s-a afirmat că principiul al II-lea al termodinamicii nu se aplică sistemelor deschise ci numai celor închise, iar acum se afirmă aplicabilitatea sa şi la sistemele deschise, de pildă la organismele vii. Pentru a evita confuziile, trebuie să ţinem seama de faptul că aceste sisteme deschise de care vorbim acum, nu ajung totuşi la „deschiderea", amploarea sistemului deschis care este sistemul cel mai amplu — al Universului infinit. În sistemul deschis al Universului se realizează cu aceeaşi putere creşterea ca şi scăderea entro-

constantă în timp de maximă probabilitate, de maximă entropie, care este o stare de echilibru termodinamic în sensul că nu se mai poate petrece nici o transformare.

Într-un sistem deschis pătrund mereu substanțe din mediul ambiant și sînt eliminate substanțe în acest mediu. De aceea, constanța în timp care se realizează într-un sistem deschis, se deosebește de echilibrul inert, termodinamic, al sistemelor închise.

S-au realizat modele foarte interesante și sugestive, hidrodinamice și chimice ale sistemelor deschise pe care s-au studiat multe din trăsăturile de bază ale acestor sisteme. A. G. Pasînski [1] evidențiază următoarele trăsături principale ale sistemelor deschise :

1) Starea staționară a sistemelor deschise se caracterizează prin dispersarea minimă și constantă în timp a energiei libere și prin viteza minimă și constantă a apariției entropiei în cadrul sistemului, spre deosebire de valorile nule ale acestor funcții în cazul echilibrului termodinamic din sistemele închise.

2) Într-un sistem deschis pot avea loc procese ducînd la micșorarea entropiei pe seama conjugării lor termodinamice cu procesele de creștere a entropiei în mediul ambiant.

3) Într-un sistem deschis poate exista un număr nelimitat de stări staționare, în funcție de parametrii interni ai sistemului (de concentrațiile inițiale ale componentelor, de constantele difuziei, de vitezele reacțiilor etc.) și de condițiile exterioare (temperatură, presiune etc.). Modificarea oricăreia din condițiile stării staționare duce la o nouă repartizare a parametrilor cinetici și de difuzie ai sistemului și la stabilirea unei noi stări staționare.

4) În condițiile unor căi alternative ale reacțiilor, direcția transformărilor chimice se determină, într-un sistem deschis, după principiul vitezei maxime generale a reacțiilor.

5) Într-un sistem deschis, catalizatorii influențează nu numai viteza reacțiilor, ci și concentrațiile staționare ale substanțelor care reacționează.

6) În cazul modificării condițiilor stării staționare, într-un sistem deschis se desfășoară procese îndreptate spre menținerea proprietăților sistemului (stabilizarea dinamică a stării staționare).

7) Într-un sistem deschis trecerile de la o stare staționară la alta, în condițiile unor viteze nu prea mari ale reacțiilor, nu au loc în mod progresiv, ci se fac prin stări extreme (de obicei prin maximum sau minimum).

Principiul organizării și funcționării organismului viu se aseamănă mult cu principiul de funcționare a sistemelor deschise. Schimbul de substanțe și de energie cu mediul ambiant permit asimilarea, dezasimilarea,

---

piei. Sistemele deschise despre care vorbim acum sînt sisteme mult mai puțin ample, de felul celor care sînt luate în considerație în cercetarea științifică curentă, sisteme în care practic nu putem îmbrățișa decît un număr foarte restrîns de legături interacționale cu mediul înconjurător. În asemenea sisteme deschise *limitate* s-au observat numai procese de creștere generală a entropiei (cu diferențe în realizarea acestui proces după tipul de sistem considerat).

Cu această ocazie amintim și faptul că așa-numitele „sisteme închise" sînt o creație teoretică a minții noastre, neexistînd în natură decît sisteme care interacționează cu mediul extern.

[1] A. G. Pasînski, *Возникновение жизни на земле*, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1959, p. 417—425.

tot lanțul ordonat, complex, de reacții metabolice caracteristice organismelor vii. Organismele vii nu au putut proveni deci decît din asemenea sisteme deschise cu reacții înlănțuite ordonat, formate pe cale abiogenă.

Legile termodinamice și legile evoluției chimice pot explica realizarea unor sisteme deschise prebiogene, pot explica și apariția unei delimitări spațiale a acestora (folosirea utilă sub formă de travaliu a oricărei categorii de energie presupune o diviziune spațială a componentelor sistemului, o anumită organizare structurală). Aceste legi fizice și chimice nu mai pot explica însă evoluția proceselor din sistemele deschise vii, evoluția metabolismului; o dată apărută, viața este determinată de legile biologice ale interacțiunii dintre organism și mediu, ale selecției naturale, legi care își subordonează legile fizice și chimice. Entropia, alături de procese fizice, chimice, constituie unul din factorii activității biologice dar nu cel care determină probabilitatea stării și ordonarea proceselor.

Acest lucru nu trebuie să ne ducă desigur la abandonarea cercetării termodinamice a proceselor biologice. Dimpotrivă, asemenea cercetări sînt foarte importante în special la nivelul protoplasmatic-celular și al fiziologiei organelor izolate, pentru că ele ne ajută să pătrundem natura adevărată a legilor biologice integrale.

În cele ce urmează vom da două exemple de studii termodinamice ale proceselor biologice.

Ne vom referi în primul rînd la analiza termodinamică a procesului fotosintezei, făcută de Borsook (citat de W. Bladergroen [1]).

Ecuația generală a fotosintezei este, cum se știe:

$$6CO_2 + 6H_2O + \text{energie} \rightarrow C_6H_{12}O_6 + 6O_2$$

Putem considera practic entropia iradierii solare ca fiind nulă.

Variația entropiei în fotosinteză (Δ So) poate fi aflată scăzînd din entropia produșilor rezultați în fotosinteză, entropia termenilor inițiali ai reacției [2].

$$\Delta S_0 = 50{,}50 + 6.49{,}02 - 6.51{,}08 - 6.16{,}75$$
$$\Delta S_0 = 62{,}4 \text{ cal/grad.}$$

Se constată deci că entropia glucozei formată în procesul fotosintetic este negativă, ceea ce înseamnă că energia liberă ΔF a substanței formate a crescut. Principiul al doilea al termodinamicii ar fi respectat numai dacă în procesul invers fotosintezei, în respirație, adică în oxidarea glucozei, entropia (ΔS_1) ar crește cel puțin cu cît a scăzut în fotosinteză, pentru a anula astfel variația fotosintetică negativă, pentru a realiza o variație generală a entropiei (ΔS_g) cel puțin egală cu zero. Într-adevăr, acest lucru se constată: $\Delta S_1 = \frac{W}{T}$, în care W = cantitatea de căldură exprimată în calorii care se degajă în cursul procesului de oxidare a glucozei, iar

[1] W. Bladergroen, *Wstęp do energetyki i kinetyki procesów biologicznych*. Państwowe wydawnistwo naukowa, Warszawa, 1957.

[2] Entropiile normale ale substanțelor care participă în fotosinteză sînt următoarele: pentru O_2 49,02; pentru H_2O (lichid) 16,75, pentru CO_2 51,08, iar pentru glucoză (solid) 50,50. So este exprimat în cal °C, la 25° și 1 atm.

T = temperatura absolută la care are loc procesul, în cazul nostru 298° (273 + 25).

În mod obișnuit ΔS_1 are o valoare mai mare de + 62,4 cal/grad și se realizează deci un ΔS_g cu o valoare mai mare de zero, deci o creștere generală a entropiei. (Această situație corespunde unui W mai mare de 18,6 kcal). În cazuri excepționale, limită, la temperatura respectivă cea mai mică valoare obținută a lui W este de 18, 6 kcal, ceea ce corespunde unui ΔS_1 de 62,4 cal/grad și unui $\Delta Sg = \Delta S_1 + \Delta S_0 = 0$, rezultînd că în ansamblu entropia nu a variat. Dar acest fenomen izolat, atunci cînd se produce este întovărășit de alte fenomene în organism, care în ansamblu duc la creșterea entropiei.

Din aceste date se poate calcula și randamentul de utilizare de către plante a energiei solare. Reacția chimico-energetică a procesului de oxidare a glucozei este, după cum se știe :

$C_6H_{12}O_6 + 6\ O_2 \rightarrow 6\ CO_2 + 6\ H_2O + 673$ kcal + 18,6 kcal în care 673 kcal reprezintă energia liberă ΔF, energia potențială care poate fi utilizată în procesele vitale, iar 18,6 kcal energia calorică degajată în cursul oxidării. Pentru a respecta principiul conservării energiei, energia iradierii solare absorbită în procesul fotosintetic al formării glucozei trebuie să fie egală cu energia liberă a glucozei plus energia calorică degajată în cursul oxidării. Deci $\Delta H = \Delta F + W$, în care ΔH este energia internă a substanței, absorbită prin iradierea solară. Înlocuind prin cifre :

$$\Delta H = 673 + 18{,}6 \text{ kcal}$$

Randamentul (r) este egal cu : $\frac{\Delta F}{\Delta H}$ adică cu energia liberă împărțită la cantitatea totală de energie primită. Înlocuind prin cifre :

$$r = \frac{673}{673 + 18{,}6} = 97\%.$$

97% este cel mai mare randament posibil care se poate împăca cu principiul al doilea al termodinamicii și el corespunde valorii minime posibile a lui W de 18,6 kcal. Cum de obicei W este mai mare de 18,6 kcal, randamentul e mai scăzut, respectîndu-se astfel principiul entropiei.

Cel de-al doilea exemplu, din fiziologia microbiană, ne indică concomitent eficiența utilizării energiei și a materiei.

Sinteza hidraților de carbon, din bioxid de carbon, se realizează prin majorarea energiei libere cu 114 kcal pentru o moleculă-gram de bioxid de carbon. Pentru 1 g de carbon (considerînd că lucrăm cu C^{12}), aceasta înseamnă 114/12 = 9,4 kcal. Bacteria Nitrosomonas își procură această energie prin oxidarea sărurilor de amoniu.

$$NH_4^+ + 3/2\ O_2 \rightarrow NO_2^- + H_2O + 2\ H^+$$

Dintr-un gram ion de NH_4^+ se formează 66,5 kcal de energie liberă. Experimental s-a constatat că Nitrosomonas asimilează 1 g de carbon prin oxidarea a 35 g de azot. Oxidarea a 35 g azot duce la formarea a 166 kcal $\left(\frac{66{,}5}{14} \cdot 35 = 166\right)$. Randamentul energetic în cazul de față

este de $\frac{9,4}{166} = 0,06$ sau 6%. Deci 94% din energie se degajă sub formă de căldură, procesul fiind foarte puțin economic, dar respectînd întru totul principiul al doilea al termodinamicii.

Analiza termodinamică în cazul celor două exemple studiate ne arată că legile termodinamice pot explica situația fiziologică la un anumit moment dat. Vom arăta acum, pe baza cîtorva exemple, că legile termodinamice nu pot explica prin ele însele succesiunea în timp a proceselor biochimice și biofizice.

Van't Hoff a emis legea empirică după care creșterea temperaturii cu 10° determină sporirea vitezei reacțiilor chimice de 2—3 ori : $Q_{10} = 2-3$. Mulți fiziologi acordă o mare importanță acestei legi, considerînd că ea se poate aplica foarte bine reacțiilor chimice care se petrec în organismele vii. Cercetări atente — în special ale lui Krogh (citat de H. S. Koștoianț [1]) au arătat însă că Q_{10} scade mult, de pildă, peste o anumită creștere sau sub o anumită scădere a temperaturii. În natura vie, curba modificărilor lui Q_{10} pe măsura creșterii temperaturii nu este o curbă exponențială ca cea furnizată de reacțiile chimice anorganice ci ocupă un loc mediu între o curbă directă și una exponențială. Curba are un caracter mai mult sau mai puțin exponențial într-o anumită zonă din gama de temperaturi pe care le poate suporta organismul respectiv, de la temperatura minimă la cea maximă. Asemenea curbe, care diferă deci de cele obținute în natura nevie se obțin la poikiloterme sau la homeoterme poikilotermizate prin secțiuni cerebrale înapoia centrilor termoregulatori, sub anestezie. În condițiile funcționării sistemului nervos, lucrurile se complică foarte mult.

Abaterile de la legea lui Van't Hoff au fost explicate de către Crossier (citat de H. S. Koștoianț) cu ajutorul noțiunii de caracteristică termică. Crossier a pornit de la constatarea faptului că influența temperaturii asupra organismelor vii nu este aceeași pe tot intervalul de temperaturi, ci este mai puternică în anumite „puncte critice". El a propus să se utilizeze în locul ecuației lui Van't Hoff, ecuația lui Arrhenius, cu ajutorul căreia se determină constanta vitezei de reacție monomoleculară ireversibilă.

$$K_2 = K_1 \cdot e^{\frac{\mu}{2}\left(\frac{1}{T_1} - \frac{2}{T_2}\right)},$$

în care e = baza logaritmilor naturali, μ = constanta termică sau caracteristica termică pentru fiecare reacție, K_2 și K_1 fiind vitezele procesului la două temperaturi diferite T_1 și T_2. μ are valori caracteristice pentru fiecare reacție chimică și variază mult mai puțin decît Q_{10} pentru una și aceeași reacție la diferite temperaturi. Teoretic și experimental, Crossier a arătat că în punctele critice, o dată cu schimbarea temperaturii se schimbă și μ, ceea ce arată că la o anumită schimbare a temperaturii, un proces

[1] H. S. Koștoianț, *Fiziologia comparată*, Edit. medicală, 1954, vol. I.

chimic este înlocuit cu altul care are o altă caracteristică termică, cu un altul care are o mai mare eficiență pentru organismul dat în noile condiții. B. A. Rubin [1] dă cîteva exemple interesante în acest sens în lucrarea *Caracteristicile comparative ale sistemelor de oxidare ale diferitelor grupe de organisme în legătură cu evoluția.* El consideră că însușirea de a continua respirația în condiții puternic diferite de temperatură și concentrație a oxigenului este datorată, la diferitele grupe de organisme, caracterelor specifice ale sistemelor enzimatice oxidative. De asemenea, subliniază faptul că în celulă există mai multe enzime care catalizează una și aceeași reacție chimică și că acest echipament enzimatic complex unidirecționat diferă la diferitele categorii de organisme. Semnificația fiziologică a complexității sistemelor enzimatice constă în aceea că aceeași reacție poate fi catalizată de enzime diferite în diferite condiții de ex. de temperatură sau de concentrație a oxigenului. De pildă, la aceeași plantă citocromoxidaza acționează cel mai puternic la o concentrație de oxigen scăzută, enzimele flavinice își au maximul de activitate la concentrații de oxigen ridicate, iar proteinele cu cupru (polifenoloxidaza și oxidaza ascorbică) ocupă o poziție intermediară. Citocromoxidazele ating valori de activitate mult mai mari la temperaturi ridicate, în timp ce flavoproteinele, în aceleași țesuturi și în același moment fiziologic (aceeași bază de dezvoltare), realizează o activitate maximă la temperaturi mai scăzute, Q_{10} variind deci considerabil pentru aceste două categorii de enzime. Se produce o „mutație", o substituție a sistemelor enzimatice și în decursul dezvoltării ontogenice. De pildă la lămîi, s-a observat o regulată înlocuire a oxidazelor care conțin metal de către enzimele flavoproteice în cursul dezvoltării fructelor. Zonele de creștere ale rădăcinilor de orz, în primele 4—5 zile ale vieții lor respiră prin activitatea citocromoxidazei, care este apoi înlocuită cu oxidaza ascorbică. Asemenea substituiri nu pot avea decît o însemnătate adaptativă.

Sistemele enzimatice care catalizează stadiile respiratorii finale la animalele poikiloterme sînt foarte asemănătoare cu cele ale plantelor. Se caracterizează prin multicomponență și mare mobilitate sau variabilitate. Astfel, respirația embrionară la lăcustă în timpul diapauzei se realizează datorită enzimelor fără metale, în timp ce în alte stadii de dezvoltare intervine activitatea enzimelor cu metale, sensibile la otrăvurile respiratorii de tipul cianurii. În stadiul prepupal și pupal de dezvoltare a muștelor, există o creștere considerabilă în activitatea tirozinazei, paralel cu declinul citocromoxidazei.

La homeoterme, Rubin menționează existența unor sisteme enzimatice oxidative cu o componență mai săracă, rolul dominant în oxidarea aerobă fiind jucat de sistemul citocromic. La homeoterme s-au realizat noi posibilități de adaptare a proceselor oxidative finale în funcție de variațiile factorilor externi, prin alte mecanisme, sub integrarea superioară a sistemului nervos. La animalele poikiloterme, ca și la plante,

[1] B. A. Rubin, *Возникновение жизни на земле*, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1959, p. 561—570.

tocmai multicomponența sistemelor enzimatice și mobilitatea lor asigură adaptarea [1].

Este evident că principiul entropiei nu poate determina, explica această înlănțuire ordonată de procese metabolice complexe, aceste substituiri de procese cu rol adaptativ. Pe lîngă aceasta, cum ar putea explica principiul entropiei fenomenele biologice care duc la adaptarea animalelor poikiloterme la variațiile de temperatură prin modificarea comportamentului lor? Mai mult, cum ar putea explica principiul al doilea al termodinamicii fenomenele biologice complexe care se desfășoară la nivelul populațiilor, al speciilor, al ecosistemelor?

În studiile ecologice moderne aprecierea dinamicii unei populații și a rolului său în cadrul ecosistemului, deci și a rolului său economic, cîștigă foarte mult (poate acesta este chiar cîștigul esențial) dacă se fac cercetări energetice asupra populației respective, dacă se studiază metabolismul populației. Se poate vorbi foarte bine de un metabolism al biosferei, ca și de un metabolism al diferitelor ecosisteme de diferite grade, de un metabolism al populației. Biosfera, ca și toate ecosistemele componente, constituie un sistem deschis din punct de vedere termodinamic. La fiecare nivel trofic, în fiecare verigă a lanțului trofic, entropia crește prin activitatea vitală a organismelor care compun nivelul sau veriga, astfel încît se transmite nivelurilor și verigilor succesive o cantitate din ce în ce mai mică de energie potențială. Acest fapt determină anumite trăsături ale structurii, componenței, biomasei, activității biologice în cadrul nivelului sau verigii respective. Creșterea entropiei constituie într-adevăr un factor important în evoluția ecologică, dar el nu e singurul și principalul determinant al fenomenelor acestei evoluții.

O populație are un anumit metabolism, care este altceva decît metabolismul indivizilor din care se compune ea, după cum populația însăși, în ansamblul ei este altceva decît suma indivizilor din care se compune. Legile populațiilor sînt legi biologice care operează și asupra unor procese fizice și chimice de la acest nivel, procese încadrate bine-înțeles în ceea ce constituie biologicul nivelului respectiv. Este interesant de notat că la nivelul unei populații se pot întîlni aspecte fizice și chimice calitativ deosebite de cele de la nivelul organismului.

Formarea și funcționarea populațiilor, ecosistemelor etc., cu aspectele lor biologice și fizico-chimice noi, nu pot fi explicate prin legile termodinamicii. Numai legile biologice explică de pildă faptul că albina luată ca individ este poikilotermă, iar populația, familia, de albine este homeotermă, sau schimbarea metabolismului unei populații prin schimbarea nișei sale ecologice. Asemenea aspecte fizice și chimice, care se întîlnesc în cercetarea fenomenelor ecologice ca și aspectul relativ matematic al unor relații ecologice, îndreptățesc folosirea metodelor fizice și chimice,

[1] S-a adus o obiecție împotriva aplicării lui μ la fenomenele biologice și anume că schimbarea caracteristicii termice indică schimbarea unei reacții chimice, în timp ce în organismul viu au loc procese complexe. Totuși în cadrul proceselor complexe, o reacție are rol dominant și se știe foarte bine că în metabolism proteinele joacă rol dominant, iar acesta este tocmai cazul enzimelor. Pe de altă parte trebuie ținut seama de faptul că μ în natura vie nu are variațiile nete din natura nevie, variații care indică schimbarea unei singure reacții chimice.

matematice, chiar în studierea unor probleme atît de largi cum sînt cele ale ecologiei sau ale biologiei generale.

În urma analizei termodinamice a fenomenelor biologice, putem trage cîteva concluzii generale. În primul rînd putem trage concluzia că principiile termodinamicii se aplică materiei vii ca și materiei nevii. Organismele vii constituie însă sisteme deschise, cărora nu li se poate aplica termodinamica clasică a echilibrelor termodinamice, ci termodinamica stărilor staționare. În al doilea rînd, putem conchide, împotriva mecanicismului, că principiul creșterii entropiei nu este un principiu care reglează dezvoltarea organismelor vii, ordonarea reacțiilor care se petrec în organismele vii. Legea a doua a termodinamicii nu este decît o lege fizică; în ceea ce privește manifestarea sa în materia vie, ea este inclusă și subordonată legilor biologice, astfel încît nu putem reduce legile biologice la legile termodinamice. În al treilea rînd, se impune concluzia metodologică a utilității cercetărilor termodinamice în anumite procese biologice, ca mijloc important de pătrundere în profunzimea legilor biologice.

Cercetările științifice materialist-dialectice privind specificitatea formei biologice de mișcare a materiei și legăturile ei cu procesele fizice și chimice se dezvoltă necontenit în lupta cu concepțiile idealiste și mecaniciste, ca și în cadrul schimbului de opinii, al discuțiilor creatoare duse de pe poziții științifice. În ce privește raporturile mișcării biologice cu mișcarea fizică, chimică, substratul fizico-chimic al fenomenelor biologice, este de așteptat ca prin dezvoltarea în continuare a studiilor comparative de biochimie și biofizică să se ajungă la o cunoaștere cît mai completă a *căilor de evoluție* fizico-chimică în materie vie, fapt care va da posibilitatea, de interes uriaș, de a reproduce etapele biopoezei cît și de a prevedea modificările posibile ale acestui substrat atît în cadrul evoluției biologice naturale, cît și în cadrul acțiunii de transformare dirijată a naturii vii de către om.

ОСОБЕННОСТИ БИОЛОГИЧЕСКОЙ ФОРМЫ ДВИЖЕНИЯ МАТЕРИИ И СООТНОШЕНИЕ ЕЕ С ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКИМИ ПРОЦЕССАМИ, ПРОИСХОДЯШИМИ В ЖИВОМ ОРГАНИЗМЕ

РЕЗЮМЕ

В работе излагается учение диалектического материализма о жизни как специфической форме движения материи, которой свойственны особые биологические законы; подчеркивается мысль, что высшие формы движения материи включают — как зависимые — низшие формы, но не сводятся к последним. Биологическое движение включает физико-химические и механические процессы, оно не является чисто биологическим движением.

Из учения диалектического материализма о соотношении между биологической формой движения и физическими и химическими фор-

мами вытекают важные методологические выводы. Поскольку жизнь включает низшие формы движения, ее невозможно познать, не познав предварительно охватываемые ею физико-химические процессы. Отсюда вытекает важность использования физических и химических методов, необходимость изучения живой материи на уровне атома и молекулы. Этим путем уже получены важные результаты в познании физико-химических процессов в области обмена веществ, наследственности и т.д.

В работе показывается односторонность исключительного использования биологических или других, физических и химических, методов, которые не могут, каждый в отдельности, полностью объяснить биологические явления.

Авторы подчеркивают также, что под предлогом борьбы с механизмом нельзя умалять роль физики и химии в познании жизни.

Далее показывается, что в связи с применением второго принципа термодинамики по отношению к живой материи встают многочисленные вопросы. С научной точки зрения, ответы на эти вопросы можно разделить на две категории: одни исследователи отрицают применимость принципа энтропии к живой материи, другие же стоят за его применение. С точки зрения философии, в обеих категориях ответов можно различить затрагивание вопроса либо с позиций материализма, либо с позиций идеализма.

Современная наука доказала применимость второго принципа термодинамики в биологии. Так, было показано, что живые организмы представляют, с точки зрения термодинамики, „открытые" системы, которые, в отличие от „закрытых" (теоретических) систем, свойственных мертвой материи, характеризуются непрерывным обменом веществ и энергии с окружающей средой. Таким образом, открытые системы характеризуются постоянством во времени (постоянное состояние) динамических процессов, определяющих эти системы, в отличие от термодинамического инертного равновесия закрытых систем. Следовательно, к живым организмам необходимо применять термодинамику открытых систем, постоянных состояний.

Диалектический материализм, обобщая научные данные, объясняет особенности способа проявления и роль второго принципа термодинамики в биологических процессах, учитывая объективные связи между формами движения материи, подчеркивая специфику биологических законов и процессов и несводимость их к физическим и химическим законам и процессам.

Термодинамические исследования, проведенные на „моделях" открытых систем и непосредственно на живых организмах, доказали, среди прочего, постоянный рост энтропии системы, т.е. применимость второго принципа термодинамики; однако, важной особенностью является то, что в живом организме могут иметь место процессы, которые ведут к изменению энтропии и обязательно сопровождаются другими процессами, ведущими в последнем счете к общему возрастанию энтропии.

В том, что касается „значения" принципа энтропии в определении развертывания биологических процессов, показано, что этот физический закон сам по себе ничуть не имеет абсолютного значения высшего регулятора биологических процессов, как это утверждают сторонники механического материализма. Было доказано, что принцип энтропии, являясь „колесиком" в сложном механизме условий и физико-химических процессов в организме, не может определять порядок цепи процессов обмена веществ и природу звеньев этой цепи в организме в различных условиях. Порядок и природа цепей обмена веществ — это явления, определяемые биологическими законами, которые группируют и даже преобразуют физические и химические явления в звеньях этих цепей.

Исследования развития физико-химической основы биологических процессов имеют особую теоретическую важность, поскольку они показывают более высокий уровень биологического движения по сравнению с физическим и химическим движениями, хотя жизненные процессы и уходят в них глубоко своими корнями. Эти исследования имеют и большое практическое значение для сознательного преобразования природы человеком.

LA SPÉCIFICITÉ DE LA FORME BIOLOGIQUE DE MOUVEMENT DE LA MATIÈRE ET SES RAPPORTS AVEC LES PROCESSUS PHYSICO-CHIMIQUES DE L'ORGANISME VIVANT

RÉSUMÉ

Les auteurs exposent la conception matérialiste-dialectique de la vie en tant que forme spécifique de mouvement de la matière, et à laquelle sont propres des lois biologiques spécifiques. Ils soulignent l'idée que les formes supérieures de mouvement de la matière incluent en une forme subordonnée les formes inférieures, mais ne se réduisent pas à celles-ci. Le mouvement biologique inclut des processus physico-chimiques et mécaniques — ce n'est pas un mouvement biologique pur.

De la conception matérialiste-dialectique sur le rapport entre la forme biologique de mouvement et les formes physique et chimique, il résulte d'importantes conclusions méthodologiques. Du fait que la vie inclut en elle-même les formes inférieures de mouvement, sa connaissance ne peut être réalisée sans la connaissance préalable des processus physico-chimiques qu'elle renferme. De là, l'importance de l'utilisation des méthodes physiques et chimiques, la nécessité d'étudier la matière vivante au niveau atomo-moléculaire. Par cette voie on a déjà obtenu d'importants succès quant à la connaissance des processus physico-chimiques du métabolisme, de l'hérédité, etc.

L'utilisation exclusive des méthodes biologiques ou des méthodes physiques et chimiques n'est pas à même d'expliquer entièrement les

phénomènes biologiques. Les auteurs attirent l'attention que minimiser le rôle de la physique et de la chimie dans la connaissance de la vie — sous prétexte de combattre le mécanicisme — , serait également erroné. De nombreux problèmes relatifs à l'application du deuxième principe de la thermodynamique à la matière vivante, ont été soulevés. Du point de vue scientifique, les réponses à ces problèmes se rangent en deux catégories : certains chercheurs ont nié l'application du principe de l'entropie à la matière vivante, tandis que d'autres ont reconnu cette application. Du point de vue philosophique, dans les deux catégories de réponses on reconnaît des cas où le problème est abordé à partir des positions matérialistes, et des cas où les auteurs se situent sur des positions idéalistes.

La science moderne a démontré l'applicabilité du deuxième principe de la thermodynamique en biologie. L'on a ainsi prouvé que les organismes vivants constituent, du point de vue thermodynamique, des systèmes « ouverts » qui, à la différence des systèmes « fermés » (théoriquement), propres à la matière inanimée, sont caractérisés par un continuel échange de substances et d'énergie avec le milieu environnant. De cette manière les systèmes ouverts sont caractérisés par une constance dans le temps (un état stationnaire) des processus dynamiques qui définissent le système, différente de l'équilibre inerte, thermodynamique des systèmes fermés. Par conséquent, on doit appliquer aux organismes vivants la thermodynamique des systèmes ouverts, celle des états stationnaires. Généralisant les données fournies par les sciences, le matérialisme dialectique explique les particularités du mode de manifestation et le rôle du deuxième principe de la thermodynamique dans les processus biologiques, par la prise en considération des liens objectifs entre les formes de mouvement de la matière, par la mise en évidence de la spécificité des lois et des processus biologiques et par leur irréductibilité aux lois et aux processus physiques et chimiques.

Les études thermodynamiques faites sur les « modèles » des systèmes ouverts ainsi que directement sur les organismes vivants, ont démontré entre autres l'accroissement constant de l'entropie du système, donc l'application du deuxième principe de la thermodynamique ; une particularité importante est toutefois constituée par le fait que dans l'organisme vivant peuvent avoir lieu des processus qui mènent au mouvement de l'entropie, mais obligatoirement conjugués avec d'autres processus qui mènent finalement à l'augmentation général de l'entropie.

Pour ce qui est de la « valeur » du principe de l'entropie dans la détermination du déroulement des processus biologiques, on a montré que cette loi physique n'a aucunement, par elle-même, la valeur absolue de régisseur suprême des processus biologiques, comme le soutient le matérialisme mécaniciste. Il a été démontré que le principe de l'entropie étant un « rouage » dans l'engrenage complexe des conditions et des processus physico-chimiques de l'organisme, il ne peut déterminer l'ordonnance de la chaîne de processus métaboliques et la nature des anneaux de cette chaîne dans les organismes, suivant les différentes conditions. L'ordonnance et la nature des chaînes métaboliques sont des phénomènes déterminés par les lois biologiques qui, dans le cadre des

anneaux de ces chaînes, groupent et même transforment les phénomènes physiques et chimiques.

Les recherches sur l'évolution du substratum physico-chimique des processus biologiques présentent une importance théorique particulière, indiquant le niveau supérieur du mouvement biologique par rapport au mouvement physique et chimique, dans lequel cependant les processus de la vie implantent profondément leurs racines. Ces recherches ont aussi une importance pratique particulière dans le cadre des activités de transformation dirigée de la nature par l'homme.

„ȘTIINȚA POLITICĂ" BURGHEZĂ — O APOLOGETICĂ PERFECȚIONATĂ

DE

M. LUPAN

În ultimele decenii a fost propagată printre ideologii burghezi o nouă specializare, dotată de către promotori cu însușiri miraculoase de interpretare strict „științifică" și „realistă" a problemelor pe care le ridică studiul fenomenului politic. De cele mai multe ori termenul provine din expresia engleză „political science" (cercetătorul fiind un „political scientist"); pentru denumirea noii specializări, se încearcă acreditarea în limba germană a termenilor „politologie" și „politolog" (cazul lui Gert von Sygern), în timp ce în Franța se propun — prin adăugarea unei silabe — termenii de „politicologie" și „politicolog" [1]. Dînd crezare pretențiilor noilor apologeți, o nouă știință ar fi apărut, și anume „știința politică", meritînd o considerație care să întreacă chiar pe a altor științe. „Știința politică este, fără îndoială — afirmă profesorul englez William Robson, — știința stăpînă..." [2]. La rîndul său, profesorul francez Georges Burdeau o apreciază ca un fel de „știință mamă", ca „punctul de convergență al diferitelor științe sociale care găsesc în ea acea desăvîrșire pe care niciuna dintre ele, luată izolat, nu o poate pretinde" [3].

Dacă am considera-o sub criteriul atenției ce i se acordă în țările capitaliste, lucrurile ar părea că stau într-adevăr astfel. Sub titlul de *Știința politică. Contribuție la cercetare, metodă și învățămînt*, [4] a apărut la Paris încă în 1950 o masivă culegere antologică, reunind studii semnate de autori reprezentînd autorități în materie, cum ar fi Lasswell, Merriam, Cook, Edincott din S.U.A., Aron, Duverger și alții din Franța, precum și de numeroși alți autori dintr-o serie de țări capitaliste ale lumii. În

[1] Vezi Marcel Prélot, *Histoire des idées politiques*, Dalloz, 1959, p. 3. De asemenea, Georges Burdeau, *Méthode de la Science Politique*, Dalloz, 1959, p. 27.

[2] W. Robson, *The Universitary Teaching of Social Sciences — Political Science*, Paris, 1955, p. 121.

[3] G. Burdeau, *op. cit.*, p. 50, 108.

[4] *La Science Politique. Contribution à la recherche, la méthode et l'enseignement*, Paris, 1950.

şirul lung al profesorilor burghezi de „ştiinţă politică", se cer, de asemenea evidenţiaţi, în roluri de pontifi, Burdeau în Franţa, — autor al unei voluminoase opere — şi Robson în Anglia — fost preşedinte al „Asociaţiei internaţionale de ştiinţă politică". Grupaţi în uniuni pe plan naţional şi internaţional, cercetători anume promovează „political science" în institute şi reviste speciale, o sintetizează în manuale şi lucrări ce însumează o imensă bibliografie, o predau în şcoli şi universităţi ca disciplină de studiu şi obiect de doctorat.

Se afirmă, aşadar, în lumea de idei a capitalismului contemporan o preocupare ideologico-politică cu un cadru organizatoric vast închegat, avînd semnificaţii din cele mai concludente în ceea ce priveşte conţinutul teoretic, substratul şi scopurile de clasă care îi sînt proprii [1]. Cîmpul extrem de larg al problematicii politice (citǎm, de pildă: relaţiile dintre economie şi politică, politica şi structura de clasă, grupările de interese şi partide, tipurile şi formele regimurilor politice, relaţiile dintre state şi naţiuni etc.) face cu neputinţă o tratare exhaustivă în limitele unui articol unic. În cele ce urmează ne propunem, de aceea, să desprindem mai întîi unele baze ideologice şi sociale ale „ştiinţei politice", iar în a doua parte — unele elemente semnificative din dezbaterea problemei puterii în ideologia capitalismului contemporan [2]. Însemnătatea criticii marxist-leniniste ascuţite a acestei preocupări ideologice burgheze apare evidentă dacă ţinem seama că ea priveşte problemele statului şi ale politicii; este vorba despre acea sferă a vieţii sociale în care interesele de clasă se manifestă cu o pregnanţă şi acuitate fără egal, fapt care explică de ce — cum sublinia Lenin — „cu greu s-ar putea găsi o problemă care să fi fost atît de încurcată, intenţionat şi neintenţionat, de reprezentanţii ştiinţei, filozofiei, dreptului, economiei politice şi publicisticii burgheze" [3]. În denaturarea burgheză a problemelor statului şi politicii vom afla principalul izvor de alimentare a teoriilor pe care le promovează reformismul şi revizionismul contemporan.

Care este, aşadar, fondul istoric general — ideologic şi social-politic — pe care se înscrie ideologia politică burgheză în etapa în care se înfăţişează ca o autentică „ştiinţă politică"?

---

[1] Discutînd în ansamblu despre „ştiinţa politică" burgheză, nu vom putea, în cele ce urmează, să disociem şi anumite diferenţieri de păreri, pe anumite probleme concrete, care şi-au făcut loc mai ales în ultimii ani în cadrul acestui curent dominant, vizibile, de pildă, în lucrările unor profesori americani ca C. Wright-Mills, D. F. Fleming şi alţii. Problema concretă a relaţiilor dintre cele două sisteme sociale mondiale, de pildă, şi-a găsit în lucrările acestor autori o tratare cuprinzînd elemente de analiză lucidă, realistă a situaţiei politice contemporane. Asemenea diferenţieri nu anulează însă condiţia de ansamblu, idealistă şi reacţionară, a „ştiinţei politice" burgheze.

[2] Credem necesar să reamintim aici un alt aspect care delimitează cadrul materialului de faţă. Se ştie că politica este o sferă complexă, înlăuntrul căreia există simultan, fără a se identifica, ideologia, relaţiile şi instituţiile politice. De pildă, în timp ce ideologia politică se constituie ca un ansamblu de idei, concepţii, doctrine existente în limitele conştiinţei sociale, relaţiile politice trec prin conştiinţă pentru a se cristaliza în afara ei, ca un comeniu anumit al relaţiilor sociale. Politica cuprinde, aşadar, atît o formă a activităţii practice a oamenilor cît şi o formă de cunoaştere teoretică în care se reflectă cea dintîi; ea este atît un fenomen de ideologie, o ramură a conştiinţei sociale, cît şi un domeniu al practicii social-istorice nemijlocite. Articolul de faţă are în vedere unele probleme de ideologie politică.

[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, E.S.P.L.P., 1956, p. 456.

BAZELE IDEOLOGICE ȘI OBIECTIVELE GENERALE DE CLASĂ

Documente ale marxism-leninismului viu și creator, materialele Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din 1960 și ale Congresului al XXII-lea al P.C.U.S. sintetizează toate datele necesare înțelegerii proceselor ce au loc în ideologia politică a capitalismului contemporan. Să ne referim, de pildă, latabloul ideologic al epocii noastre pe care îl cuprind aceste documente, pe fondul căreia își găsesc o explicație limpede degradarea extremă și criza profundă de idei pe care le reflectă dezbaterea temelor statului și politicii în ideologia burgheză a zilelor noastre. „În lumea contemporană — se arată în Programul P.C.U.S. — se desfășoară o luptă înverșunată între cele două ideologii — ideologia comunistă și ideologia burgheză. Această luptă este reflectarea în viața spirituală a omenirii a procesului istoric de trecere de la capitalism la socialism" [1]. Evoluția și funcția socială de clasă a ideologiei politice burgheze pot fi înțelese și dezvăluite numai prin raportarea lor la complexul acestor procese ce dau conținutul principal epocii pe care o trăim.

Ideologia politică burgheză s-a constituit cu secole în urmă, în epoca în care burghezia reprezenta o forță în ascensiune. Începuturile sale le întîlnim încă în epoca Renașterii, la începutul secolului al XVI-lea, marcate, de pildă, de opera lui Machiavelli — reprezentant înaintat al burgheziei florentine, cu o contribuție capitală la elaborarea doctrinei și tacticii politice ale celei mai timpurii burghezii europene. Emanciparea gîndirii politice de sub tutela feudală și subordonarea sa cerințelor noilor forțe revoluționare este un proces ce continuă în tot decursul secolelor XVII—XVIII, mereu mai aprofundat în opera lui Hobbes, Spinoza, Bodin și alții, pentru a-și găsi încununarea în gîndirea pleiadei de iluminiști și materialiști francezi — Rousseau, Montesquieu, Diderot, Holbach etc. — din etapa premergătoare revoluției burgheze franceze. În tot acest răstimp, ideologia politică burgheză alcătuia preocuparea oamenilor avansați ai vremii, reflecta — deși în limita de clasă care o împiedica să capete vreodată un caracter integral științific — o dorință de pătrundere și explicare a vieții politice și sociale a epocii, avea, așadar, un sens vădit antifeudal, progresist, burghezo-democratic.

Ridicarea burgheziei la putere și transformarea ei într-o forță reacționară a pus capăt acestei perioade de avînt în ideologia sa politică, schimbîndu-i radical fizionomia și funcția socială. Jalnici epigoni ai unor mari înaintași, ideologii politici ai burgheziei ajunse la putere au folosit tradiția patrimoniului moștenit pentru a-l goli de conținutul real, a-i da un curs opus, reacționar și antipopular. Dacă epoca de avînt integra în ideologia burgheză mugurii unei interpretări lucide și realiste a vieții de stat și politice, epoca următoare deschide între partinitatea ideologică burgheză și cercetarea realist-științifică o prăpastie care nu se va mai putea închide niciodată.

Pe ce căi se operează, în această nouă etapă, îndepărtarea tot mai accentuată a ideologiei politice burgheze de datele realității, pînă la

[1] *Scînteia*, nr. 5336, din 2.XI.1961.

ruperea totală de aceste date și falsificarea lor grosolană? Mai ales a doua jumătate a secolului trecut și primele decenii ale secolului nostru indică folosirea cu preponderență a două izvoare. Pe de o parte, preluarea masivă a așa-zisei „filozofii a istoriei", care alimentează cercetarea statului de pe poziții idealiste și metafizice. Pe de altă parte, dezvoltarea teoriei statului în cadrul dreptului public și constituțional, ceea ce o transformă într-o exegeză limitată formalist la disecarea textului juridic. Ea este predată spre perfecționare juriștilor, ilustrată, de pildă, în Franța de lucrările lui Bourgeois, Duguit, Bonnard și ale școlii franceze din Bordeaux în general. Slujirea statului burghez se face în aceste cazuri prin afirmarea concordanței conținutului exploatator și asupritor al acestuia cu un ansamblu de principii — de „solidaritate", „sociabilitate" etc. — declarate de ordin superior, aprioric, transcendent. Rezultatul general a fost acela că în ideologia burgheză declarată „știință normativă" problemele politicii au devenit obiectul unor construcții arbitrare, abstracte și formaliste, opuse realității.

Ideologiei politice burgheze astfel evoluate, epoca contemporană i-a impus o confruntare decisivă cu practica, în urma căreia caracterul ei neștiințific și reacționar nu a întîrziat să iasă la iveală. S-a impus îndeosebi confruntarea acestei ideologii cu practica revoluționară contemporană care sintetizează principalele trăsături ale epocii noastre : victoria Revoluției din Octombrie și a șirului de revoluții populare, apariția sistemului mondial socialist și lupta celor două sisteme sociale opuse, revoluțiile de eliberare națională, triumful socialismului și comunismului pe scară mondială. Noua epocă istorică a confirmat strălucit marea forță vitală a ideilor marxism-leninismului, care au revoluționat conștiința unor mase uriașe de oameni și au cucerit mințile omenirii progresiste. În timp ce marxism-leninismul s-a verificat în practică drept unic instrument ideologic eficient de transformare istorică a societății, ideologia politică burgheză a rămas sterilă, neputincioasă, „știința normativă" burgheză s-a discreditat lamentabil și a dat un faliment total. „Noua epocă istorică — formulează Programul P.C.U.S. concluzia acestei lecții a istoriei — a adus triumful deplin al concepției revoluționare a proletariatului... Teoriile și școlile burgheze n-au făcut față examenului la care le-a supus istoria. Ele n-au putut și nu pot da un răspuns științific la problemele ridicate de viață... Ideologia burgheză trece printr-o profundă criză" [1].

În aceste împrejurări, cu scopul de a scoate ideologia politică burgheză din criză și a-i reabilita pozițiile compromise, a fost organizată și dezvoltată o amplă diversiune — parte integrantă a diversiunii prin care, pe întreg frontul, ideologia burgheză s-a străduit să supraviețuiască marșului victorios al marxism-leninismului. A apărut astfel „știința politică" : o orientare care deschide un foc concentric asupra pozițiilor tradiționale, consimte să le recunoască „învechite", aruncă asupra lor întreaga răspundere pentru carențele idealist-metafizice și juridiciste, pentru a se declara apoi, în ce o privește, „eliberată de trecut", „antimetafizică" și

[1] *Scînteia*, nr. 5336, din 2.XI.1961.

„antidogmatică" și a revendica pe această bază înscrierea ei în registrul adevăratelor științe. Compromisă și zdrobită ca ideologie burgheză deschisă, ca doctrină declarată, teoria politică burgheză încearcă astfel să reînvie sub masca unei „științe politice" care refuză a se recunoaște în denumirea de „ideologie politică". Scopul evident este de a înzestra abil discreditatul conținut al ideologiei burgheze cu aparențele unei „științe" pure, autentice. Denunțînd cu o falsă ardoare „ideologia" și „mistica" vechii orientări, profesorul francez Maurice Duverger stabilește, de pildă, drept obiect al noii științe politice fundarea unor „noțiuni concrete, obiective, științifice"[1]. Urmărirea bazelor teoretice ale acestor poziții este în măsură să demonstreze că, oricît s-ar ascunde sub sloganul „noutății" și „concordanței cu practica", noua orientare nu este în stare să refacă prestigiul și creditul irevocabil pierdut. Ea nu înlătură ci adîncește la maximum carențele vechi, fiind în și mai mare măsură desprinsă de viață și contrarie indicațiilor realității.

Ca bază teoretică și metodologică, „political science" și-a însușit pozitivismul și empirismul întîlnit în aceste condiții pe toate planurile gîndirii burgheze, dar care capătă aici accente ținînd de un înverșunat spirit pătimaș. Se poate semnala în acest sens ca extrem de tipic „procesul împotriva teoriei politice" pe care Harry V. Jaffa (profesor de știință politică la Universitatea din Ohio) îl susține deschis într-un studiu publicat sub titlul de mai sus, în revista americană *The Journal of Politics*. „Politica — afirmă Jaffa — ... este o disciplină practică și, de aceea, a vorbi despre o teorie politică — o teorie a practicii, este o anomalie" [2]. Elementele pe care Jaffa le aduce în continuare țin de o banală argumentare de tip pozitivist. O cunoaștere teoretică — scrie el — este generală, notează relații constante într-un număr de fenomene. Dar în cazul cunoașterii politice? „Cu cît este mai generală cunoașterea politică — continuă el — cu atît este mai abstractă, cu atît se îndepărtează de realitatea politică... Politica, în sensul fundamental, mai mult ca oricare altă disciplină, este orientată spre empiric" [3]. Concluzia — „Însăși baza credinței în posibilitatea științei politice este greșită" [4] — deși este logic consecutivă argumentației, pare stranie și paradoxală în conștiința unui profesor de „știință politică".

Ce se află de fapt la rădăcina unor asemenea poziții și, în general, a introducerii empirismului în studiul politicii?

Cerința de a privi fenomenele politice „în ele însele" și „prin ele însele", denunțarea drept „metafizică" și „dogmatică" a oricărei încercări de a le raporta la baza societății, reflectă într-un mod concentrat idealismul și metafizica ce se află la baza „științei politice". Cerința reprezintă de fapt o tentativă de închidere a politicii în ea însăși, ca o sferă izolată și suficientă sieși, de a o scoate din dependența sa de relațiile social-economice. Ce cuprinde într-adevăr sfera „științei politice" burgheze? Specialiștii sînt de acord a fixa în cîmpul cercetării acesteia patru mari

[1] M. Duverger, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, P.U.F., 1959, vol. I, p. 10.
[2] *The Journal of Politics*, Florida, nr. 2/1960, p. 259.
[3] *Ibidem*, p. 261.
[4] *Ibidem*, p. 268.

grupuri de probleme : idei politice ; instituții politice ; partide, grupuri și opinie publică ; relații internaționale [1]. Este un program ce-și propune nu o determinare de adîncime a resorturilor fundamentale, cu raportarea la structura social-economică ca singura cheie ce explică fenomenul politic, ci o menținere în interiorul strict al politicului conceput în mod autonom. Evidențiind caracterul fals al interpretărilor idealiste potrivit cărora politica și-ar determina ea însăși sensul și conținutul, marxism-leninismul demonstrează adevărul că politica reprezintă o reflectare a cerințelor economice, a unor interese de clasă ce își găsesc temeiurile în modul de producție al bunurilor materiale, că ea se schimbă și se dezvoltă în funcție de schimbarea și dezvoltarea orînduirii economice a societății. Tocmai pe acest adevăr se întemeiază cunoscuta formulă leninistă despre politică, ca expresie concentrată a economiei [2].

Stipulată de știința „politică", interdicția depășirii faptului politic brut printr-o interpretare teoretică vizează de fapt o curățire a terenului nu de teorie și filozofie în general, ci de materialism și dialectică, și o subordonare a cercetării politice față de idealism și metafizică. Substratul apare explicit și fără echivoc în studiul *Political science*, semnat de Herman Heller într-o Enciclopedie a științelor sociale care a apărut la New York în 1957. „Știința politică modernă — menționează autorul — se poate spune că se deosebește de filozofia politică veche nu numai pentru că ea este eliberată de postulate filozofice și metafizice, dar mai ales pentru că ea se străduiește să-și dezvolte postulatele sale în termeni empirici și să ajungă la concluziile sale fără ajutorul vreunui mijlocitor de ordin logic și metafizic". Ce înțelege însă Heller prin „postulate filozofice și metafizice"? Reproșul privește în egală măsură atît explicarea politicii prin forțe supranaturale, cît și interpretarea ei ca „pur epifenomen". Și astfel Heller ajunge la țintă. „Materialismul istoric al lui Marx și Engels — pretinde el — este la fel de viciat de metafizică, în măsura în care caută să urmărească orice dezvoltare politică ca avînd la bază schimbări economice și tehnice" [3]. Sub steagul luptei împotriva „filozofiei" se urmărește astfel înlocuirea criteriilor științifice marxist-leniniste în explicarea politicii cu învechita „teorie a factorilor" ; rolul fundamental al bazei societății este escamotat, iar cercetarea se înnecă în mlaștina idealismului și metafizicii.

Rezultă, așadar că, deși se justifică cu motive „antidogmatice" și „antimetafizice", tocmai în revendicarea „științei politice" burgheze de a limita cîmpul cercetării la elemente așa-zis „concrete", date nemijlocit, de „prim contact" etc., putem descifra izvoarele dogmatismului și metafizicii. Principiul fundamental al cercetării devine refuzul sistematic de a analiza și explica *esența* și *legitățile* obiective ale fenomenelor politice. Camuflînd esența și legitatea acestora, „political science" introduce, în schimb, ca note definitorii ale fenomenelor — cum vom vedea — trăsături care în realitate nu le definesc, și totul se reduce la colectarea plată, într-o

[1] Vezi Introducere la volumul *La science politique...*, Paris, 1950, de asemenea W. Robson, *op. cit.*, p. 20.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, E.S.P.L.P., p. 67.

[3] *Encyclopedia of Social Sciences*, Mac Millan, 1957, vol. XII, p. 211.

manieră pragmatică, a unor „situații politice" alese astfel încît să fie nesemnificative, sau de-a dreptul derutante pentru caracterizarea conținutului real.

În asemenea împrejurări devine limpede că denumirea de „știință" capătă în mod obiectiv o motivare exclusiv tactică, fără acoperire reală. Nu este de mirare că, pe de o parte, în zelul înzestrării cu o fațadă științifică impunătoare, „political science" este dotată cu o evoluție de milenii (părinții declarați fiind Platon și Aristotel) și se afirmă în legătură cu ea că „Newton și Descartes au contribuit nu numai în fizică și matematică ci și în știința politică" [1], — iar pe de altă parte, înșiși profesori de știință politică — ca Jaffa — îi contestă în termeni drastici caracterul științific. Contradicția este aparentă dacă avem în vedere mecanismul și obiectivele reale ale acestei pretinse „științe". Interesele burgheze susțin o condiție „științifică" numai în măsura în care o impun nevoile unei difuzări largi și voit eficiente, în măsura în care, rămasă o simplă fațadă, poate servi pentru ascunderea tendințelor obiective ale dezvoltării istorice. Concluzia care se impune la capătul analizei este că ceea ce se face sub firma „științei politice", este o pseudoștiință, un obstacol în calea științei, o barieră care interzice sistematic accesul spre determinările de bază ale politicii, un exercițiu care operează cu abstracțiuni și creații artificiale, generate de interesele de clasă ale capitalismului contemporan.

Care sînt într-adevăr bazele și obiectivele de clasă, social-politice, ce alimentează bagajul ideologic de mai sus?

Deși își caută antecedentele în negura vremurilor, „political science" apare ca un „copil teribil" al capitalismului contemporan, și cu deosebire al capitalismului american. Aceasta înseamnă că, dacă prin reclama zgomotoasă de care se înconjoară, „political science" amintește de o simplă modă, prin originea și menirea sa ține în realitate de resorturile cele mai adînci ale economiei și politicii capitalismului contemporan. Ea reprezintă o încercare a ideologilor imperialismului de a veni în apărarea capitalismului cu un răspuns specific la problemele acute pe care le formulează în ansamblul său epoca noastră.

În legătură cu structura economică și social-politică a lumii contemporane, „știința politică" burgheză și-a acomodat bagajul său de idei împrejurărilor istorice în care destinele omenirii nu mai sînt determinate de sistemul mondial capitalist ci de sistemul mondial socialist. Exemplul socialismului victorios revoluționează mințile oamenilor muncii de pretutindeni, însuflețindu-i la luptă împotriva exploatării și asupririi. Pe acest fond istoric se pot observa anumite caracteristici esențiale ce dau azi nota specifică ideologiei politice burgheze. Principala armă în arsenalul acesteia a devenit anticomunismul. „Știința politică" burgheză se manifestă ca o reacție nemijlocită a imperialismului la concepția marxist-leninistă despre politică, la bazele marxist-leniniste ale politicii partidelor comuniste și muncitorești, întruchipate și confirmate în primul rînd în practica istorică a sistemului socialist. Reprezentanții „științei politice" ridică de aceea în slăvi sistemul politic al capitalismului, încercînd să

[1] C. C. Rodee, T. J. Anderson, C. Q. Christol, *Introduction to Political Science*, Mc Graw Hill Book, 1957, p. 7—8.

falsifice în fel şi chip politica şi organizarea politică a ţărilor socialiste şi a mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale. Inclus ca principală piesă de rezistenţă în dispozitivul ideologiei burgheze, anticomunismul nu face decît să trădeze sărăcia acesteia, marasmul în care se zbate, înjosirea şi degradarea sa extremă.

În organismul capitalismului contemporan „political science" reprezintă un produs şi o latură a crizei generale a capitalismului exprimată pe plan ideologic. Ea se iveşte în epoca largii dezvoltări a capitalismului monopolist de stat, cînd intervenţia sporită a statelor capitaliste în economie în favoarea monopolurilor, intensificarea fără precedent a militarismului şi a funcţiilor represive au determinat umflarea monstruoasă a aparatului de stat, transformarea lor în state militaro-poliţieneşti, birocratizarea acută a celor mai variate sfere din viaţa societăţii. Tot ceea ce caracterizează sistemul capitalist contemporan — amestecul direct al statului în economie în interesul oligarhiei financiare, accentuarea putrezirii economice şi incapacitatea crescîndă de a folosi integral forţele productive, şomajul de masă devenit o problemă cronică insolubilă, adîncirea simţitoare a mizeriei majorităţii populaţiei, prăbuşirea sistemului colonial şi revoluţiile de eliberare naţională, aventurismul războinic agresiv în politica externă — întreg complexul acestor trăsături demonstrează adevărul istoric, că în zilele noastre capitalismul nu numai că nu îşi schimbă natura, dar, dimpotrivă, îşi adînceşte la maximum trăsăturile sale exploatatoare şi asupritoare, îşi accentuează la extrem simptomele putrefacţiei evidente. Efortul principal al ideologiei burgheze contemporane se îndreaptă spre specularea noilor fenomene ale stadiului imperialist — larga dezvoltare a capitalismului monopolist de stat, extinderea sferei de activitate a statului etc. — într-un sens care să le prezinte drept o „înnoire calitativă" a capitalismului, care ar anula toate plăgile şi viciile vechiului capitalism.

„Ştiinţa politică" burgheză se numără în rîndul acelor noi mijloace ideologice de înşelare, mai rafinate şi perfecţionate, pe care burghezia le aduce la viaţă în vederea apărării orînduirii sale. În noile împrejurări, renunţînd la răceala şi morga „academică", teoriile burgheze asupra politicii coboară de la catedră, străduindu-se să sporească, în numele unei „ştiinţe angajate", gradul eficacităţii lor practice în apărarea monopolurilor şi a cercurilor guvernante. Urmarea este că, deşi postulează refuzul cercetării cauzelor şi urmărilor actului politic, teoria burgheză asupra politicii urmăreşte să ofere cunoştinţele necesare acţiunii practice politice a statului capitalist contemporan. Ea se integrează adesea nemijlocit în mecanismul practicii curente, în fibrele aparatului legislativ şi executiv, ca un factor deliberativ, expert în stabilirea şi promovarea liniei generale a statului. „Stiinţa pură" redevine astfel „ştiinţa aplicată", „political science" se transformă în „policy science", menită a fundamenta un aşazis „social engineering" — o „raţionalizare " a conducerii care să aducă în politica burgheză precizia şi siguranţa construcţiei unei maşini.

Cu aceasta ne situăm în miezul acţiunii diversioniste a „ştiinţei politice", menită a camufla în conştiinţa maselor caracterul şi rolul de clasă al statului capitalist contemporan. Aşa cum vom vedea, ea ocoleşte pro-

blemele reale, cauzele și soluțiile reale, pentru a crea confuzie și dezorientare în rîndul oamenilor muncii, a-i dezarma, a le hrăni conștiința cu idei și iluzii reformiste. „Political science" manevrează cu o noțiune de „politică" pe care o ridică la rangul de „știință" fără a o raporta preliminar la o structură social-economică și la o bază ideologică. Ea sugerează astfel o perspectivă a rezolvării problemelor în capitalism nu prin luptă revoluționară de clasă, ci prin „îmbunătățirea" instrumentelor teoretice burgheze de interpretare a fenomenului politic, prin serviciile acelor „political scientists" care, înarmați cu „terapeutica socială" cuprinsă în știința lor, ar depista și îndepărta anomaliile fără a mai face necesară schimbarea regimului social-economic și politic. Printre scopurile „științei politice", Robson menționează pe acelea de „a contribui la perfecționarea guvernării oamenilor, . . . a arăta națiunilor cum să-și asigure pacea și securitatea,. . . a preveni șomajul și a regulariza ciclul economic. . ." [1]. Într-un spirit tipic reformist, concluzia sa afirmă că știința politică este „cea mai în măsură să aline relele și să ușureze luptele și conflictele societății omenești" [2].

De pe asemenea baze ideologice și social-politice, care este obiectul „științei politice"? Sfera preocupărilor sale e legată de felul cum își definește obiectul, de stabilirea a ceea ce se înțelege prin politică. Care este, așadar, natura politicii, care sînt premisele, resorturile înțelegerii sale?

O explicație științifică, în întregime întemeiată pe datele experienței istorice, a fost dată pentru prima oară, după cum se știe, de întemeietorii marxism-leninismului. Definiția marxist-leninistă privește în principal politica drept o *sferă a relațiilor dintre clasele societății*, ca un domeniu al luptei claselor pentru conducerea societății, al scopurilor și obiectivelor pe care clasele le urmăresc în luptă, al metodelor și mijloacelor cu ajutorul cărora interesele de clasă sînt promovate. „Politica — arată Lenin — este raportul dintre clase. . ." [3]. Delimitînd ceea ce este esențial în sfera politicii, definiția marxist-leninistă reliefează, așadar, substratul de clasă al acesteia, pleacă de la teza că în politică își găsesc expresia cea mai concentrată interesele economice fundamentale ale claselor sociale.

Falsificarea pe care o introduce „știința politică" burgheză începe tocmai cu încercarea de a goli și denatura esența de clasă a politicii, pusă în lumină de știința marxist-leninistă; operațiunea nu mai urmează însă căile tradiționale burgheze vădit speculative, ci își pretinde chiar o întemeiere în practică. Pasul în întîmpinarea practicii ar fi săvîrșit prin aceea că se recunoaște „puterea" ca centru al politicii. Concesia „realistă" ar sta aici în faptul că nu se mai caută, după vechile canoane, principii abstracte care să stea aprioric la baza politicii, ci se pleacă de la existența „puterii" ca zonă a datelor „concrete", nemijlocit sesizabile și cu putință de interpretat. Cochetarea cu noțiunea puterii a devenit astfel tema preferată a majorității covîrșitoare a ideologilor burghezi. „Centrul de interes al științei politice — scrie Robson — este manifest și ușor de definit: ea se interesează de putere, de modul de a o cuceri, a o păstra, a o exercita, a-i

[1] W. Robson, *op. cit.*, p. 56.
[2] *Ibidem*, p. 121.
[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, E.S.P.L.P., 1956, p. 220—221.

rezista"[1]. „Puterii — constată la rîndul său profesorul englez K. R. Minogue — i se acordă aceeași importanță pe care unii filozofi medievali o dădeau esențelor universale din care credeau că este constituită realitatea"[2].

Prin ce se explică de fapt acest interes, relativ brusc, pe care ideologii burghezi îl acordă categoriei puterii? Trebuie să avem în vedere și aici împrejurări concret-istorice. Acest interes se dezvoltă în condițiile în care problema puterii nu mai face exclusiv obiectul unor dezbateri teoretice, în cercurile unor specialiști izolați, ci a devenit o problemă a practicii politice contemporane, ca problemă a trecerii istorice la un tip superior de orînduire politică și economică. Străduința de a ascunde în fel și chip esența trăsăturilor reale ale puterii păstrîndu-i doar denumirea, a apărut astfel ca un mijloc principal de a crea derută și confuzie în studiul politicii, pe linia funcțiilor de clasă aflate în preocupările ideologilor burghezi.

PROMOTORII CONTEMPORANI AI TEORIEI „BINELUI COMUN"

Evidențiind esența de clasă a politicii, ca sferă ce privește în primul rînd relațiile de clasă, caracterizarea marxist-leninistă a circumscris politica, cu o rigurozitate științifică, în limita unor condiții concret-istorice precis determinate, în funcție de care își află începutul și sfîrșitul. Cînd, unde, și în ce măsură putem vorbi de *apariția* politicii? Precisa formulare leninistă a condițiilor apariției statului răspunde nemijlocit și acestei întrebări: „... apare acolo, atunci și în măsura în care, unde, cînd și în măsura în care contradicțiile de clasă *nu pot* fi obiectiv împăcate"[3]. Ce jalonează dispariția politicii ca domeniu al vieții societății? La fel de evident — în esență, dispariția oricăror deosebiri de clasă. Sintetizînd în acest sens experiența practică contemporană, prevederile Programului P.C.U.S. relevă perspectiva istorică a dezvoltării vieții de stat socialiste pînă la pierderea caracterului politic și transformarea ei treptată în autoadministrare obștească comunistă.

Mistificarea pe care o întreprinde „știința politică" urmărește camuflarea substratului de clasă al politicii și începe cu confundarea sferelor de existență, cu ștergerea granițelor riguros trasate. Calea cea mai simplă devine aceea care extinde pur și simplu arbitrar sfera politicii la scara întregii societăți, făcînd din ea o condiție sine qua non a societății. În consecință, ea nu se mai referă la stabilirea relațiilor dintre clase; rațiunea sa de a fi nu mai este legată de existența istorică a claselor. Ea este identificată cu opera de organizare ca atare a vieții sociale, independent de conținutul său concret, devine sfera „organizării", „conducerii", „funcționării" ca atare a societății. Relațiile politice devin la rîndul lor relațiile în cadrul cărora oamenii își organizează viața lor socială, în urmărirea „binelui comun".

Ce cuprinde sfera politicii după „political scientist"-ul american James E. Lippincott? „Un raport politic — scrie el — poate fi definit

[1] V. Robson, *op. cit.*, p. 18.
[2] *Political Studies*, nr. 3/1959, p. 269.
[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 25, E.S.P.L.P., 1956, p. 383.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

ca o relație care se creează, sau care ar trebui să se creeze între oameni în virtutea raporturilor lor comunitare... Relațiile politice sînt tot atîtea fire invizibile care leagă pe oameni unii de alții... Acestea sînt noțiuni generale, prin intermediul cărora oamenii sînt organizați, controlați, conduși și redați liberi" [1]. Ce desemnează termenul de „politică" după cunoscutul ideolog burghez din Franța — Raymond Aron? „El desemnează tot ceea ce are legătură cu conducerea societăților, adică cu relațiile de autoritate între indivizi și grupuri" [2].

În ceea ce-l privește pe Georges Burdeau, promovarea acestei direcții reprezintă firul conducător al voluminoasei sale opere. După el, omul ar fi un „animal politic", pe care „natura sa îl predestinează activității politice" [3]. Burdeau denumește politica „o necesitate fizică" ce se impune naturii omului ca „nevoie politică", în rînd cu „instinctele elementare care asigură conservarea speciei" [4]. Cîmpul politicului devine astfel însăși societatea în actul organizării sale, creatoare de „ordine". „Noțiunea de politică — scrie Burdeau — este inseparabilă de ideea de ordine" [5] iar știința politică este „știința care-și propune să studieze relațiile de autoritate și de ascultare și efectele lor asupra comportării oamenilor..." [6].

Din expunerea de mai sus se degajează pregnant preocuparea centrală a „științei politice" de a escamota și îndepărta cu totul din sfera politicii orice element de clasă. Printr-o substituire frauduloasă de noțiuni, conținutul real al politicii este înlocuit cu un altul imaginar. Menirea substituirii este de a înfrumuseța și eterniza politica în înfățișarea pe care o întruchipează capitalismul contemporan. În urma unei asemenea substituiri, din tabloul real al vieții politice de astăzi din țările capitaliste, dispar ca prin farmec relațiile de asuprire a majorității societății de către o minoritate exploatatoare deținătoare a puterii politice și economice. Unde își mai găsesc loc aici tot mai ascuțitele contradicții și conflictele deschise dintre clase care macină capitalismul contemporan? Viața politică din țările capitaliste atestă de pildă creșterea continuă a opoziției oamenilor muncii față de politica antipopulară a cercurilor guvernante: în timp ce în 1958 au participat la grevele politice 10 milioane de oameni, în 1959 s-au numărat 23 milioane, iar în 1960, peste 41 milioane de oameni [7]. Pe traiectul amintit, asemenea fapte sînt îndepărtate însă prin definiție din sfera politicii, reconsiderată în mod trandafiriu ca un fel de imperiu al înțelegerii și împăcării generale.

Substituirea fundamentală în prezența căreia ne aflăm, datorită căreia sfera politicului devine altceva decît este ea în realitate, constă în înlocuirea problemei politicii cu problema autorității. Or, datele realității și reflectarea lor științifică în învățătura marxist-leninistă dovedesc falsitatea categorică a unei asemenea identități.

---

[1] *La Science Politique, Contribution à la recherche, la méthode et l'enseignement*, Paris, 1950, p. 216.
[2] *Ibidem*, p. 54.
[3] G. Burdeau, *op. cit.*, p. 59.
[4] *Ibidem*.
[5] *Ibidem*, p. 70.
[6] *Ibidem*, p. 50.
[7] Vezi *Probleme ale păcii și socialismului*, nr. 12/1961, p. 63.

Este adevărat — şi trebuie menţionat — faptul că politica are aspectul unei organizări, al stabilirii unei ordine. Dar a o limita numai la această notă, înseamnă a rămîne încă la aspectul de suprafaţă, insuficient, neesenţial. Pătrunderea în adîncime a fenomenului, spre esenţa sa, presupune a răspunde la întrebarea: care este *conţinutul*, *esenţa* organizării, în *ce scopuri* se săvîrşeşte ea? Se cere cu alte cuvinte evidenţiat substratul de clasă al organizării care are loc. Refuzînd să treacă la definirea acestui atribut esenţial, renunţînd să treacă din exterior spre sensul adînc, „political science" se dovedeşte neştiinţifică, tributară acelui formalism prezent dintotdeauna în teoriile burgheze asupra statului şi politicii.

Ceea ce trebuie în continuare arătat este că încă întemeietorii marxismului au clarificat multilateral faptul că nu poate fi suprapusă sfera politicii celei a autorităţii. Politica implică, ce-i drept, o accepţie de autoritate, dar ea este o autoritate cu un *conţinut concret*, o *autoritate politică*. Cînd devine politică autoritatea? Atunci cînd ea capătă un anume conţinut, un conţinut de clasă. Autoritatea ca atare nu este însă chemată la viaţă de existenţa claselor şi nu se defineşte obligatoriu în termeni de clasă. Aşa cum au arătat Engels şi Lenin, baza sa cea mai profundă este alcătuită din înseşi nevoile elementare de organizare a vieţii social-economice, ceea ce face să o întîlnim pretutindeni unde există forme organizate de viaţă omenească.

Engels sublinia de altfel şi un alt aspect în stare să împiedice identificarea autorităţii cu politica, relevînd distincţia existentă de pildă între autoritatea morală şi autoritatea politică, sub raportul constrîngerii. Este bine cunoscută observaţia lui Engels că cel mai nenorocit slujbaş al poliţiei burgheze are mai multă „autoritate" decît toate organele societăţii gentilice luate la un loc, în timp ce chiar şi un mare conducător de oşti al unui stat burghez ar putea să invidieze pe cel mai neînsemnat şef de gintă pentru respectul nesilit şi necontestat de care se bucura din partea societăţii. Observaţia priveşte faptul că în timp ce autoritatea morală se construieşte în condiţiile inexistenţei claselor sociale, pe temeiul unui prestigiu şi respect spontan şi nesilit din partea societăţii, autoritatea politică, dat fiind că exprima o dictatură a unei clase sociale asupra întregii societăţi, a apărut istoriceşte pe baza constrîngerii, a supunerii silite în faţa unor norme opuse în esenţa lor intereselor majorităţii societăţii.

De-a lungul tuturor orînduirilor bazate pe dictatura unei minorităţi exploatatoare, autoritatea politică emană invariabil de la această minoritate, se sprijină pe norme opuse voinţei şi intereselor majorităţii societăţii, se întemeiază în consecinţă pe forţa de constrîngere exercitată în ultimă instanţă de acele „detaşamente speciale de oameni înarmaţi", ceea ce o delimitează net de *autoritatea morală*, liber consimţită şi unanim acceptată, care se află la baza organizării primitive a societăţii. După lichidarea dictaturii claselor exploatatoare, în condiţiile socialismului, autoritatea politică emană de la majoritate — în perioada statului de dictatură a proletariatului — sau de la întreaga societate de oameni ai muncii, atunci cînd statul devine al întregului popor. Pe temeiul comunităţii socialiste de interese a oamenilor, autoritatea politică, deşi implică constrîngerea, se bazează cu precădere şi într-o măsură din ce în ce mai mare (în ra-

port cu lărgirea bazei sale sociale) pe convingere, *deci pe autoritate morală*, iar în perspectiva transformării statului în autoadministrare obștească comunistă, autoritatea politică se va contopi cu cea morală.

★

Știința politică burgheză merge pe o linie de denaturare a datelor reale și în ceea ce privește conținutul și semnificația puterii.

Este necesar să amintim mai întîi datele reale de la care pornește învățătura marxist-leninistă. Dat fiind că politica se referă în principal la relațiile dintre clase și că instrumentul principal de exercitare a dominației unei clase în societate este puterea de stat, *în miezul politicii* se situează în mod firesc *problema statului*, relațiile claselor cu statul, lupta claselor pentru cucerirea și menținerea puterii de stat. „Statul — arăta Lenin — este o mașină pentru menținerea dominației unei clase asupra alteia" [1]. Toți ceilalți factori ai politicii își definesc locul și însemnătatea în exercitarea puterii numai potrivit relațiilor în care intră cu puterea de stat. „Politica — subliniază Lenin — este participarea la treburile *statului*, conducerea statului, determinarea formelor, *sarcinilor și a conținutului* activității *statului*..." [2].

Situarea puterii de stat în centrul politicii are meritul practic-istoric de a indica problema fundamentală a oricărei revoluții ca fiind problema puterii de stat, de a desprinde și formula într-o perspectivă clară și științifică obiectivul fundamental al forțelor revoluționare pentru obținerea conducerii în viața societății. Doborîrea într-o formă sau alta a puterii de stat burgheze și instaurarea dictaturii proletariatului, folosirea puterii de stat ca instrument principal de construire a socialismului — reprezintă sarcini ale mișcării revoluționare cărora marxism-leninismul le-a descoperit — iar practica istorică le-a confirmat pe deplin — caracterul de lege obiectivă și universal-valabilă în procesul revoluției și construcției socialiste.

Premisa oricărei abordări științifice a problemei puterii de stat ca *centru al politicii* constă așadar în aprecierea precis delimitată a acesteia ca o *anumită* putere, ca putere a unei anumite clase. Cum se petrec însă lucrurile în „știința politică"? Orientarea principală constă în situarea ca *obiect fundamental al politicii* a unei puteri care *nu este putere de stat*, ci o putere vagă, fluidizată, o entitate plutind undeva, cu granițe estompate, o putere dizolvată în ansamblul fenomenelor sociale. Ca și în cazul bazelor politicii, camuflarea conținutului de clasă are și în cazul puterii, ca început, ignorarea voită a diferențelor specifice în caracterizarea fenomenului dat. Fără a fi corelată în prealabil cu baza social-economică, pe care ea o reflectă, puterea ca obiect al politicii este forțat și metafizic identificată, la rîndul său, cu o autoritate în general, ca o ipostază ce ar exprima ca atare capacitățile de organizare ale societății. În centrul politicii este adusă în felul acesta o putere depolitizată, cu totul separată de condițiile de clasă. După Herman Heller, „elementul comun implicat în toate formele activității politice" ar consta în „efortul de a dezvolta și utiliza puterea

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, E.S.P.L.P., 1956, p. 462.
[2] Vezi *Dicționar politic*, Edit. politică, 1958, p. 483.

socială organizată" [1]. Cu mici retușuri, formula „*putere socială organizată*", (organized social power), definită în trăsături care de fapt nu țin de politică și de stat, o vom întîlni reluată în numeroase lucrări. La J. W. Lapierre, obiectul politicii este „*faptul social al puterii*", o „putere socială" identificată cu „funcțiunea socială indispensabilă existenței înseși a grupului" și care, de aceea, ar „apărea pretutindeni unde există o grupare omenească, raporturi sociale, chiar cele mai spontane și efemere" [2].

A scoate din centrul politicii puterea de stat, a o înlocui cu ceva care sub denumirea de „putere" să nu reprezinte elementul fundamental al puterii — iată cheia de boltă a concepțiilor burgheze contemporane în problema puterii și principala sursă de alimentare a teoriei despre „statul deasupra claselor". La adăpostul acestei substituiri, unele revendicări merg pînă la cerința eliminării cu totul a problemei statului din obiectul „științei politice". „A postula statul drept obiect propriu al științei politice înseamnă a zeifica o abstracțiune" — afirmă de pildă Thomas J. Cook, declarîndu-l în continuare „o prejudecată a filozofiei politice" [3]. Atunci cînd nu se formulează deschis asemenea revendicări, are loc în fapt o îndepărtare tacită a statului din centrul politicii, pe calea camuflării diferențelor specifice dintre stat și ceea ce nu este stat. Substituirea noțiunilor se produce pe două căi. Prima cale constă într-o definire a noțiunii de stat cu trăsături care nu îl separă riguros de restul grupărilor organizate alături de care există la un moment dat în societate. A doua cale constă în stabilirea unei asemenea evoluții a „puterii" în timp, sub semnul politicii, din care să dispară pragul istoric esențial care anunță apariția puterii de stat.

Să ne referim la primul aspect. Puterea de stat este definită în „political science" prin trăsături necaracteristice, care nu o delimitează față de alte instituții, în mod esențial, calitativ. Lucrurile merg pînă la o confuzie totală între ceea ce are și nu are caracter de stat. Punctul de plecare e o integrare a statului, ca „grupare" de un tip anumit, în contextul diferitelor „grupări", alături de care, după fixarea prealabilă a trăsăturilor comune tuturor, sînt deduse în subsidiar așa-zisele trăsături ale statului.

O tentativă de acest gen o întîlnim în paginile unei lucrări a „political scientist"-ului american Leslie Lipson [4]. După ce a inclus problematica statului în cea a altor patru tipuri de grupări organizate — religioase, educative, de familie, de afaceri — autorul începe analiza statului cu întrebarea : „Care sînt elementele ce compun orice grup"? Răspunsul îl formulează într-un tablou sinoptic, în care cele 8 elemente ce ar caracteriza orice grupare — membri, funcții, instituții etc., — sînt pe rînd încrucișate în cele cinci tipuri de grupare. Rezultatele obținute sînt de felul concluziei după care, față de o instituție educativă de pildă, în componența căreia intră profesori și studenți, statul s-ar deosebi prin faptul că numără înă-

[1] *Encyclopedia of Social Sciences*, vol. cit., p. 301.
[2] J. W. Lapierre, *Le pouvoir politique*, P.U.F., 1959, p. 3, 32.
[3] *La Science Politique...*, p. 87.
[4] Leslie Lipson, *The great issues of Politics. An Introduction to Political Science*, Prentice Hall, 1957.

untrul său cetățeni și funcționari [1]. Ceea ce vrea să pară aici o analiză „concretă" multilaterală, este în realitate o încercare de a pune pe primul plan trăsături care nu separă statul, ci îl integrează în restul grupurilor organizate. Unde duce, mai departe, o analiză de acest tip? În cîmpul politicii, puterea nu mai apare ca obiectiv bine precizat, e pulverizată, sediul său real e ascuns undeva în spatele unor „elemente de putere" care de cele mai multe ori nici nu îi aparțin. În interiorul puterii ca obiect al politicii, alături sau chiar în locul puterii de stat, este aglomerată o diversitate de „factori" ai puterii, într-o gamă ce cuprinde orice gen de grupare organizată, de la „asociațiile foștilor camarazi" la corporațiile profesionale, și de la echipa sportivă pînă la clubul cultural [2].

Dintre concluziile practice pe care le include un asemenea mod de abordare a puterii, trebuie să amintim una de natură a justifica pe căi subtile puterea de stat a monopolurilor. Acceptarea la baza puterii a unui conglomerat de factori de felul celor amintiți, ar urma să absolve cercurile guvernamentale deținătoare ale puterii în țările capitaliste de răspunderea ce le revine în promovarea politicii îndreptate spre îmbogățirea monopolurilor, sărăcirea maselor și reprimarea sîngeroasă a mișcărilor revendicative. Profunda nemulțumire a maselor din țările capitaliste și mișcarea lor de protest ar urma să fie îndreptate nu împotriva statului burghez, ci a unor elemente care, deși declarate „factori ai puterii", nu își spun în realitate cuvîntul la determinarea politicii de stat.

Să ne referim în continuare, la cel de-al doilea procedeu. Despre ce este vorba în acest caz?

Privind puterea de stat ca un produs al societății apărut pe treapta cînd clasa economicește dominantă devine, cu ajutorul statului, dominantă și politicește, marxism-leninismul a clarificat temeinic condițiile ce separă istoricește o organizare statală de una nestatală. Cînd devine puterea obiect al politicii? Atunci cînd, ca un produs al antagonismelor de clasă apare puterea de stat, cînd — așa cum sublinia Lenin — *puterea se separă* de masa populației și se *concentrează* în mîinile unei *clase*, ca o putere specială, care nu mai coincide (cum se petreceau lucrurile în orînduirea primitivă) cu ansamblul societății [3]. „Știința politică" burgheză ascunde însă acest prag istoricește determinat, camuflează astfel ceea ce reprezintă esența specifică a puterii de stat. Evoluția în organizarea societății s-ar fi petrecut în epoca de început nu de la o organizare nepolitică la una politică, ci ar fi o evoluție a unei „puteri", aflată invariabil în sfera și sub semnul politicii. Fazelor reale care s-au succedat în istorie de la organizarea primitivă obștească la cea statală, li se substituie o schemă a evoluției puterii fictivă, artificială, arbitrar alcătuită. În cuprinsul unei asemenea scheme, majoritatea ideologilor burghezi sînt de acord să deosebească următoarele trei „faze ale puterii:" 1) „*puterea imediată* " („anonimă", nemijlocită, proprie îndeosebi orînduirii primitive); 2) „*puterea individualizată*" (dezvoltată mai ales în epoca medievală ca o putere în „înfățișare omenească", concentrată „în mîinile șefului") și 3) „*puterea insti-*

[1] L. Lipson, *op. cit.*, pp. 86—90.
[2] Vezi, J. W. Lapierre, *op. cit.*, p. 3.
[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. I, Edit. P.M.R., 1950, p. 415.

tuționalizată", din epoca modernă, cînd apare „statul ca titular abstract al puterii" [1].

Menirea reală a schemelor de acest fel apare la o analiză oricît de sumară. Ceea ce izbește mai întîi aici este superficialitatea schemei, păstrarea ei la suprafața — adesea neconcludentă — a lucrurilor. Să ne referim, de pildă, la momentul apariției statului, definit ca „instituționalizare" a puterii. S-ar putea vorbi într-adevăr, într-un sens, despre instituționalizare ca o caracteristică istorică a statului. Dar problema ce se cere elucidată pentru definirea apariției statului nu se poate limita la atît, ci trebuie să lămurească *ce anume* s-a instituționalizat, *de ce anume*, ce *proces social-economic* reflectă actul instituționalizării. Materialul istoric demonstrează că ceea ce se instituie este nu „transferarea puterii sociale a individului sau indivizilor care o dețin către o „persoană socială" [2] — cum afirmă Lapierre, ci concentrarea puterii în mîinile unei clase sociale, care își ridică astfel interesele economice la rangul de interese de stat.

Mai departe, schema amintită este neistorică, ea plasează premeditat apariția statului nu la sfîrșitul orînduirii primitive, ci mult mai tîrziu, în zorii capitalismului. Ea lasă, de pildă, liber cîmpul orînduirii feudale pentru o putere care ar intra în obiectul politicii dar nu ar fi putere de stat. Transferul de date este menit să servească ca argument operei de minimalizare a rolului și locului statului, reprezentînd totodată o identificare arbitrară a apariției statului cu momentul apariției statului în forma centralizată modernă, în preajma apariției capitalismului.

Pe marginea aceleiași scheme putem nota tentativa de a ascunde forțele motrice reale, resorturile reale care stau la baza evoluției puterii. În timp ce imaginea autentică a istoriei puterii este istoria plină de dramatism, frămîntată de înfruntările sîngeroase ale claselor încleștate în luptă ascuțită pentru cucerirea sau menținerea dominației în societate, în cuprinsul schemei, puterea este imaginată ca avînd o evoluție lină, nedureroasă, continuă, pe un făgaș în care succesiv și armonios, forme fictive de putere își epuizează funcțiile și dispar pentru a lăsa liber locul altor forme, menite a împlini lanțul strîns al evoluției.

Un asemenea tablou idilic îl conturează, de pildă, Lapierre. Evoluția puterii ar fi, după el, urmarea unor procese sociale spontane, constînd în esență din „diviziunea muncii" și „specializarea funcțiilor sociale", pe baza cărora are loc „transformarea și specializarea puterilor". Factorii explicativi ai trecerii de la primul la al doilea tip de putere sînt de felul următor: individul „intră în contact mai strîns cu alții", are loc „individualizarea și apoi personalizarea existenței umane", și — consecința — „puterea imediată" devine „personalizată". De la a doua la a treia fază (la stat) trecerea s-ar fi produs pentru că „stabilitatea și continuitatea puterii, indispensabile coeziunii societății civile și progresului civilizației, sînt mai bine organizate în forma instituționalizată decît în forma individualizată" [3].

---

[1] Vezi de pildă J. W. Lapierre, *op. cit.*, p. 10.
[2] *Ibidem*, p. 29.
[3] J. W. Lapierre, *op. cit.*, p. 18, 80, 90.

În legătură cu asemenea construcții, trebuie arătat că ele reiau aproape în termeni identici speculații cărora încă întemeietorii marxismului le-au demascat cuprinsul fals și diversionist. Lenin sublinia, de pildă, că la întrebarea asupra condițiilor apariției statului, „filistinul . . . este înclinat să răspundă prin cîteva fraze", „să invoce complicarea vieții sociale, diferențierea funcțiilor etc.". „Astfel de încercări — continuă Lenin — par „științifice" și-l adorm de minune pe filistin, camuflînd lucrul principal și fundamental, scindarea societății în clase ireductibil dușmane" [1]. Substratul de clasă este șters cu buretele, ciocnirile și rupturile violente ce dau conținutul real istoriei luptelor pentru putere sînt îndepărtate, iar filistinul de care vorbea Lenin redescoperă în cuprinsul istoric al puterii o oază a liniștii și armoniei, existînd în numele și spre binele societății.

Denaturată pe atît de numeroase dimensiuni, „puterea" este supusă în cele din urmă în ideologia burgheză unei apologieri asidue și exaltate, într-o formulă menită a justifica și eterniza în fapt puterea de stat burgheză. Premisa vicioasă a raționamentelor folosite constă — am văzut — în golirea de conținutul de clasă a puterii, în utilizarea unei categorii de „putere în general". „Știința politică" alcătuiește pe această bază tabloul înălțător al unei puteri idilice, înfrumusețată, dotată prin definiție, independent de conținutul concret de clasă, cu cele mai atrăgătoare funcții și virtuți. Gratificată cu atributul de a fi în întreaga sa istorie „nu un mecanism ci o inteligență" [2], ea devine în apoteoză „produs al civilizației" și „operă de civilizație", „factor de ordine" și „progres", prezidînd „creșterea societății și progresul omenirii" [3]. Înlocuirea substratului de clasă prin plăsmuiri de cea mai fantastică speță, este un subterfugiu, din care obiectivele de clasă ale „științei politice" ies cu toată pregnanța la iveală. Cum se produce idealizarea puterii de stat din capitalismul contemporan? Trăsături ale unei vieți politice și obștești, care ar fi organizate pe bazele și în numele promovării intereselor întregului popor, sînt atribuite unor condiții istorice care nu numai că nu le admit, dar le și contrazic, și anume orînduirii întemeiată pe exploatarea și asuprirea oamenilor muncii. Această orînduire ar urma să fie creditată cu virtuți culese din întreaga istorie a omenirii, transfigurată în colț de rai al împăcării și „prosperității generale". Un apel la datele reale pe care le oferă lumea capitalistă pune falsitatea acestor pretenții într-o lumină ce nu lasă nici un echivoc. Teoria „puterii-comunitate" în orînduirea burgheză nu face decît să ascundă funcțiile reale ale puterii de stat burgheze, constînd în esență din apărarea proprietății privat-capitaliste, consolidarea relațiilor de exploatare, ținerea în frîu și reprimarea încercărilor de eliberare ale maselor exploatate.

Faptele dovedesc cu tăria lor de necontestat că, departe de a fi o putere imparțială, cu o atitudine egală față de toți membrii societății, puterea de stat din țările capitaliste favorizează pe unii și asupresțe pe alții, este o dictatură de clasă. Acaparînd în întregime principalele mijloace materiale ale societății, capitalul monopolist și-a instaurat prin

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 25, E.S.P.L.P., 1956, p. 385.
[2] G. Burdeau, *op. cit.*, p. 189.
[3] J. W. Lapierre, *op. cit.*, p. 49, 54, 55.

statul burghez contemporan o putere pe care nu o împarte cu nimeni, o dictatură care concentrează posturile de comandă în mîinile unui grup mai restrîns ca oricînd de reprezentanți ai monopolurilor. Ceea ce îi dă o notă caracteristică este faptul că în cuprinsul său, reprezentanții monopolurilor renunță la interpuși pentru a se instala ei înșiși în conducere, acaparînd fățiș și nemijlocit aparatul puterii de stat. Care este de pildă componența organelor guvernamentale ale statelor burgheze? La Congresul al XXII-lea al P.C.U.S., tovarășul N.S. Hrușciov arată că sînt milionari sau în slujba corporațiilor — 20 de membri ai guvernului S.U.A., 12 din cei 19 membri ai guvernului englez, 12 din cei 18 membri ai guvernului vest-german [1].

Rezultatul acestei aserviri directe a statului este elaborarea și promovarea unei politici care slujește neabătut oligarhiei monopoliste. Pentru caracterizarea activității de stat burgheze în conținutul său, așa cum rezultă din practica ei curentă, sînt extrem de semnificative datele pe care le-a cules publicistul sovietic V. Korionov în cartea sa *Monopolurile și poporul*. În urma unei analize sistematice a activității legislative desfășurate de Congresul S.U.A., Korionov constată că invariabil, legiuiri favorabile monopolurilor sînt adoptate, în timp ce orice proiect amintind de vre-o revendicare populară este respins și înmormîntat. Legile adoptate cuprind de pildă prevederi de felul următor: vinderea la prețuri derizorii de către guvern către trusturi a unor hidrocentrale, întreprinderi de industrie atomică, terenuri petroliere, întreprinderi de cauciuc sintetic, păduri etc.; stabilirea unui sistem de impuneri avantajoase marilor monopoluri și spoliatoare pentru contribuabilii mici; stingerea a zeci de acțiuni simbolic intentate unor monopoluri în baza legii antitrust ș.a.m.d. Ce legiuiri au fost însă respinse? Un amendament potrivnic legii reacționare Taft-Hartley și un proiect privind drepturile cetățenești [2].

„Statul a devenit — conclude cu îndreptățire Programul P.C.U.S. pe marginea activității statului burghez — un comitet de administrare a afacerilor burgheziei monopoliste" [3]. Teoriile burgheze care nesocotesc această realitate și perorează pe tema unui stat al „binelui comun" și al „prosperității generale", nu pot împiedica masele să se convingă că statul burghez este o unealtă docilă a monopolurilor, că „prosperitatea" trîmbițată înseamnă prosperitate pentru magnații capitaliști și suferințe pentru milioane de oameni ai muncii.

Același subterfugiu — de atribuire a unor calități ideale statului capitalist contemporan — reamintește o țintă de clasă la fel de diversionistă. Idealul de luptă al oamenilor muncii — făurirea unei orînduiri a lor, a unei lumi a frăției și egalității — ideal pe care oamenii muncii îl leagă de victoria lor în lupta de clasă, de doborîrea capitalismului și construirea socialismului — devine prin acest subterfugiu de prisos, amintind de forțarea unei uși deschise, deoarece o asemenea orînduire, chipurile, ar exista, și încă „de cînd lumea".

---

[1] N. S. Hrușciov, *Cu privire la Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, Edit. politică, 1961, p. 105.

[2] V. Korionov, *Monopolurile și poporul*, Edit. politică, 1959, p. 72—76.

[3] *Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, *Scînteia*, nr. 5336 din 2.XI.1961.

Conflictul cu realitatea al unor asemenea pretenții este însă, și în acest aspect, din nou puternic reliefat de datele obiective. Așa cum o arată dezvoltarea istorică contemporană, puterea de stat se poate dezvolta ca o adevărată domnie a poporului, renăscut în unitatea sa moral-politică ca o comunitate ce-și exercită efectiv egalitatea socială și suveranitatea politică — numai în împrejurările în care puterea claselor exploatatoare a fost lichidată, numai pe terenul socialismului și al trecerii la comunism. Aceasta este — s-a arătat în lucrările Congresului al XXII-lea al P.C.U.S. — unica împrejurare din istoria societății cînd, dintr-un instrument al dominației de clasă, statul devine organul exprimării voinței întregului popor, al întregii societăți, pe calea transformării sale în autoadministrare obștească comunistă [1].

Măreția acestui proces începe să se profileze încă în condițiile construirii și desăvîrșirii socialismului. Ce caracterizează de pildă orînduirea politică în trecutul țării noastre? Prăpastia dintre pătura conducătoare și masele asuprite, reprimarea sîngeroasă a oricărei mișcări revendicative, simulacrele de alegeri care nu întruneau niciodată mai mult de 3,5 milioane alegători. După lichidarea puterii claselor exploatatoare, democrația populară se dezvoltă în țara noastră în condițiile în care oamenii muncii sînt singurii stăpîni ai bogățiilor țării și ai puterii de stat. Ajunge să amintim de pildă că în alegerile din martie 1961, aproape 12,4 milioane de cetățeni au hotărît prin votul lor compoziția organelor puterii, alegînd pe cei 465 de deputați din Marea Adunare Națională precum și aproape 141 000 deputați ai sfaturilor populare [2]. Modul de alcătuire și funcționare a organelor puterii, pe temeiul antrenării celor mai largi mase la conducerea treburilor de stat și obștești, exprimă faptul istoric al exercitării efective a puterii, sub conducerea partidului, de către covîrșitoarea majoritate a societății.

Evidența indicațiilor practice dă cea mai grea lovitură tentativelor de golire a conținutului de clasă și istoric al puterii, din care „știința politică" își face o preocupare de căpătîi. Ele arată că nu idealurile „binelui comun" însuflețesc orînduirea burgheză ci mobilurile exploatării și asupririi, că numai pe temelia eliberării de sub jugul capitalului se pot instaura și înfloresc ca valori de bază ale societății — așa cum subliniază Programul P.C.U.S. — pacea, munca, libertatea, egalitatea, frăția și fericirea popoarelor.

★

Ideologia politică burgheză se caracterizează în consecință prin divorț categoric cu faptele, incompatibilitate cu știința, chiar atunci cînd se drapează în faldurile impunătoare ale „științei politice", adversitate în fața năzuințelor progresiste ale societății și progresului istoric.

Ceea ce demonstrează dezvoltarea istorică, este adevărul că o știință politică în măsură să întrunească toate condițiile gnoseologice și sociale ale

---

[1] N. S. Hrușciov, *Cu privire la Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, Edit. politică, 1961, p. 99—100.

[2] *Scînteia*, nr. 5097 din 8.III.1961.

unei ştiinţe autentice, se poate funda numai ca învăţătură a socialismului ştiinţific, ca parte a ştiinţei marxist-leniniste, în componenţa acelui tot unitar în care se împletesc indisolubil filozofia marxist-leninistă, economia politică marxistă şi socialismul ştiinţific. Armonia acestui ansamblu dă marxism-leninismului acel caracter de monolit, în virtutea căruia orice încercare de dizlocare a unui element sau altul — cum ar fi tentativa de rupere a ştiinţei politice de filozofie sau economie politică — este împotriva ştiinţei şi se soldează cu eşec.

Dacă izvorul slăbiciunii şi neputinţei constituirii în ştiinţă a ideologiei politice burgheze rezidă în natura burgheză a intereselor de clasă pe care le slujeşte, izvorul forţei şi integrităţii ştiinţifice a ideologiei politice marxist-leninistă rezidă în faptul că reprezintă o ştiinţă politică a clasei muncitoare, expresia ideologică a intereselor şi scopurilor sale de clasă, teoria sa revoluţionară. Socialismul ştiinţific constituie, aşadar, singura ideologie politică în care, pe baza coincidenţei intereselor de clasă şi populare cu cerinţele obiective ale dezvoltării, caracterul autentic ştiinţific se contopeşte pe deplin cu caracterul de clasă, partinic, de instrument al luptei revoluţionare.

Dacă sarcina de bază a „ştiinţei politice" burgheze este dezarmarea clasei muncitoare şi a maselor largi, abaterea lor de pe drumul luptei de clasă victorioase, socialismul ştiinţific reprezintă ştiinţa politică ce oferă clasei muncitoare perspectiva limpede a luptei, claritatea de cristal a rolului şi ţelului istoric. Ştiinţa marxist-leninistă înarmează partidul clasei muncitoare cu posibilitatea orientării în condiţiile complexe ale luptei de clasă, a stabilirii liniei sale politice pe baza cunoaşterii ştiinţifice a legilor obiective de dezvoltare socială. „Pe baza marxism-leninismului — se arată în Declaraţia de la Moscova din 1960 — au fost obţinute măreţele victorii istorice ale comunităţii ţărilor socialiste, ale mişcării internaţionale comuniste, muncitoreşti şi de eliberare şi numai pe baza lui pot fi rezolvate cu succes toate sarcinile care stau în faţa partidelor comuniste şi muncitoreşti [1].

Tăria şi vitalitatea politicii marxist-leniniste a partidului nostru constă, după cum se ştie, tocmai în întemeierea sa nu pe scheme sau dorinţe arbitrare ci pe acţiunea legilor economice obiective, pe considerarea schimbărilor ce intervin în fiecare etapă în structura economică şi socială a ţării. Formulînd pe această bază în faţa oamenilor muncii sarcinile măreţe ale desăvîrşirii construcţiei socialismului, politica partidului nostru este înfăptuită ca o cauză de luptă a întregului popor.

Confruntarea istorică demonstrează aşadar neputinţa internă şi refuzul sistematic al ideologiei politice burgheze de a descifra sensurile reale ale dezvoltării şi a formula soluţii reale problemelor care frămîntă în prezent omenirea. Ea demonstrează capacitatea strălucit confirmată a socialismului ştiinţific, — ştiinţa politică a clasei muncitoare — de a surprinde sensul obiectiv al acţiunii legilor sociale, de a lumina pe această bază perspectiva şi căile practice de înfăptuire a intereselor şi năzuinţelor cele mai înaintate ale omenirii contemporane.

---

[1] *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti* (noiembrie 1960), Ed. politică, 1960, p. 66.

БУРЖУАЗНАЯ „ПОЛИТИЧЕСКАЯ НАУКА" — УСОВЕРШЕНСТВОВАННАЯ АПОЛОГЕТИКА

РЕЗЮМЕ

Исходя из того, что в последние десятилетия среди буржуазных идеологов получила распространение новая дисциплина, так называемая „политическая наука" (political science), автор поставил своей задачей изучение двух вопросов: социальных и идеологических основ этой „политической науки" и некоторых аспектов дискуссии в связи с вопросом о власти в идеологии современного капитализма.

Буржуазная „политическая наука", показывает автор, представляет собой попытку придти на помощь капитализму, дав своеобразный ответ на острые проблемы, выдвигаемые всей современной эпохой. В условиях, когда традиционные позиции буржуазной политической идеологии были скомпрометированы и разбиты в результате проверки их исторической практикой, буржуазная „политическая наука" старается обслужить и спасти те же классовые интересы посредством отвлечения внимания народных масс от актуальных проблем. Она сваливает на прошлое всю ответственность за идеалистические и метафизические заблуждения, чтобы объявить затем себя „подлинной наукой", хотя в действительности она не устраняет, а углубляет до максимума старые недостатки. Теоретической и методологической основой „political science" является позитивизм и эмпиризм, она стремится подчинить политическое исследование идеализму и метафизике, замаскировать сущность и объективные связи политических явлений.

В отношении классовых целей этой „политической науки" в статье показывается, что она связана с самыми тайными пружинами экономики и политики современного капитализма. Она приспособила свой идейный багаж к новым условиям, в которых решающим фактором исторического развития стала мировая социалистическая система, и с жаром проповедует антикоммунизм, что раскрывает бедность ее идей и чрезвычайный упадок. Она является результатом и чертой общего кризиса капитализма и относится к ряду тех новых утонченных и усовершенствованных идеологических средств обмана, которые использует буржуазия для извращения подлинного смысла и природы современного капитализма.

Во второй части работы показывается, что вопрос о власти является излюбленной темой в „political science", и на богатом документальном материале прослеживается, как конкретно маскируется классовая сущность власти. Прежде всего — в противоположность реальным фактам — политика отождествляется с деятельностью по организации общественной жизни, заменяется общим вопросом о власти (у Бордо, Дювергера, Липпенкотта и др.) и таким образом распространяется произвольно на все общество. Затем, из центра по-

литики выкидывается государственная власть, которая заменяется аполитичной властью, лишенной классового содержания и растворяющейся в совокупности общественных явлений (так называемая „организованная общественная власть" у Геллера, Лапиера и др.). Здесь специфическая разница между государством и тем, что не является государством, маскируется следующим образом: а) путем наделения государства чертами, которые не выделяют его строго из остальных группировок, существующих в определенный момент в обществе и б) благодаря разработке схемы развития „власти" под влиянием политики, скрывающей ту важную историческую ступень, которая означает возникновение государственной власти. В области политики государственная власть не появляется более как строго определенная категория, а растворяется во множестве „факторов" власти, которые в большинстве своем не оказывают определяющего влияния на государственную политику. Следовательно, сущность власти искажается, а затем приукрашивается; это имеет своей целью апологетическую идеализацию капиталистического государства и объявление бесполезными любых действий, направленных на ее свержение. Реальные факты доказывают, однако, фальшивость этих утверждений и их действительное предназначение: оказание поддержки монополистической олигархии.

В заключение автор подчеркивает, что подлинной политической наукой является только политическая наука рабочего класса, являющаяся частью марксистско-ленинского учения и вооружающая партию рабочего класса строго научной политической линией, соответствующей интересам и передовым стремлениям современного человечества.

LA «SCIENCE POLITIQUE» BOURGEOISE — UNE APOLOGÉTIQUE PERFECTIONNÉE

RÉSUMÉ

Partant de la constatation que ces dernières décennies une nouvelle spécialisation est propagée parmi les idéologues bourgeois, la prétendue « science politique » (political science), l'auteur se propose d'étudier deux problèmes : les bases idéologiques et sociales de cette « science politique », et certains éléments des débats qui ont lieu autour du problème du pouvoir au sein de l'idéologie du capitalisme contemporain.

La « science politique » bourgeoise — soutient l'auteur — représente une tentative de venir en aide au capitalisme, en apportant une réponse spécifique aux problèmes aigus que l'époque contemporaine, dans son ensemble, formule. Dans les conditions actuelles, où les positions traditionnelles de l'idéologie politique bourgeoise ont été compromises et écra-

sées à la suite de leur confrontation avec la pratique historique, la « science politique » bourgeoise s'efforce de servir et de sauver les mêmes intérêts de classe, à l'aide d'une diversion. Elle rejette sur les positions traditionnelles toute la responsabilité pour les carences idéalistes et métaphysiques, pour ensuite se déclarer elle-même, en ce qui la concerne, une «science authentique », bien qu'en réalité elle n'écarte point, mais agrave au maximum les anciennes carences. Comme base théorique et méthodologique, la « political science » s'est approprié le positivisme et l'empirisme ; elle vise à subordonner les recherches politiques à l'idéalisme et à la métaphysique, à camoufler l'essence, les lois objectives des phénomènes politiques.

A propos des objectifs de classe, l'auteur montre que la « political science » est liée aux ressorts les plus profonds de l'économie et de la politique du capitalisme contemporain. Elle a accomodé son bagage d'idées aux circonstances par lesquelles le système socialiste est devenu le facteur décisif du développement historique, et cultive en conséquence un anticommunisme qui dévoile sa pauvreté d'idées et sa dégradation extrême. Elle se manifeste comme un produit et comme un aspect de la crise générale du capitalisme, et se situe parmi ces moyens idéologiques plus raffinés et plus perfectionnés que la bourgeoisie utilise pour dénaturer le sens et la nature réelle du capitalisme contemporain, pour tromper l'opinion publique.

L'auteur constate ensuite que le problème du pouvoir représente l'un des thèmes préférés de la « political science », et traite, en l'illustrant d'un riche matériel documentaire, d'une modalité concrète par laquelle est camouflé le substratum de classe du pouvoir. D'abord, en opposition avec les données de la réalité, la politique est identifiée avec l'œuvre d'organisation comme telle de la vie sociale, remplacée par le problème général de l'autorité (c'est le cas de Bourdeau, de Duverger, de Lippincott, etc.) et étendue ainsi arbitrairement à l'échelle de la société toute entière. Le pouvoir d'Etat est écarté du centre de la politique et remplacé par un pouvoir dépolitisé, vidé de son contenu de classe, fluidifié, dissous dans l'ensemble des phénomènes sociaux (et qui s'appelle chez Heller, Lapierre, etc., le « pouvoir social organisé »). Il s'agit d'un camouflage de la différence spécifique entre l'Etat et ce qui n'est pas l'Etat, et ce camouflage est entrepris de deux manières principales : a) en définissant l'Etat par des traits qui ne le différencie pas rigoureusement du reste des groupements à un moment donné au sein de la société , et b) en présentant un schéma d'évolution du « pouvoir » sous le signe de la politique, qui cache le seuil historique essentiel marquant l'apparition du pouvoir d'Etat. Dans le champ de la politique, le pouvoir d'Etat n'apparaît plus comme un objectif bien précisé, mais est au contraire pulvérisé dans une diversité de « facteurs » du pouvoir qui, dans leur majorité, n'ont plus d'influence déterminante dans la politique d'Etat. Le pouvoir est donc dénaturé et ensuite embelli, dans le but d'idéaliser apologétiquement l'Etat capitaliste et de déclarer inutile et superfétatoire toute action visant à obtenir le pouvoir. Mais les faits réels démontrent cependant la fausseté de ces prétentions en même temps que leur destination réelle à l'avantage de l'oligarchie monopoliste.

La conclusion de l'ouvrage souligne le fait qu'il n'y a de science politique authentique que celle de la classe ouvrière, et que cette science fait partie de l'enseignement marxiste-léniniste, qui arme le parti de la classe ouvrière d'une politique rigoureusement scientifique, correspondant aux intérêts et aux aspirations avancées de l'humanité contemporaine.

OPOZIȚIA DINTRE MARX ȘI HEGEL ÎN PROBLEMA RAPORTULUI DINTRE METODĂ ȘI SISTEM

DE

ACAD. C. I. GULIAN

Opoziția dintre marxism și hegelianism și superioritatea marxismului față de hegelianism este o temă vastă și importantă care și-ar cere tratarea în proporțiile unei monografii speciale. Problema confruntării celor două concepții este deosebit de importantă și actuală din mai multe motive.

În primul rînd pentru că mulți istorici burghezi ai filozofiei prezintă marxismul ca o *continuare* — cu unele modificări — a hegelianismului. Se știe că una din calomniile cele mai răsuflate la adresa marxismului este și aceea despre „lipsa de originalitate" a marxismului. În unele lucrări burgheze i se dă lui Marx denumirea de „discipol" al lui Hegel. Dar nu este vorba numai de o falsificare a istoriei filozofiei, de negarea revoluției pe care a constituit-o apariția marxismului în istoria filozofiei și a gîndirii. Această falsificare este legată de atacurile filozofilor burghezi contemporani împotriva dialecticii marxiste și a uriașului ei rol în transformarea lumii contemporane. Fie că o atacă fățiș, fie că „apără" dialectica spiritualistă, „tragică", „ontologică" — ținta filozofilor burghezi este să discrediteze dialectica marxistă sau să ofere în locul ei o „adevărată" dialectică — dialectica subiectivă, arbitrară, într-un cuvînt caricatura dialecticii.

Analiza opoziției dintre Marx și Hegel este necesară pentru că Hegel a fost ultimul filozof de seamă al burgheziei, iar dialectica lui este tot ce a putut da mai bun filozofia premarxistă în domeniul metodei. Există în dialectica hegeliană tendința de a aborda procesele reale — mai ales ale ideologiei, și în primul rînd ale gîndirii ca atare — tendință pe care o vom căuta zadarnic la filozofii burghezi contemporani, meșteri în ocolirea și escamotarea problemelor realității și ale cunoașterii realității.

Tendința lui Hegel de a ghici dialectica reală a fost inhibată de șovăieli, frîne și iluzionări istoric determinate, specifice pentru ceea ce Marx și Engels au numit „ideologia germană". Confruntarea marxismului

cu hegelianismul ne arată ce salt imens în cunoaşterea şi transformarea realităţii a săvîrşit apariţia şi dezvoltarea filozofiei marxiste în istoria filozofiei şi totodată în istoria societăţii.

Este de la sine înţeles că în studiul de faţă nu putem decît să desprindem principalele probleme ale acestei confruntări, privite numai în lumina temei pe care ne-o delimităm, aceea a opoziţiei dintre dialectica marxistă şi cea hegeliană.

După cum se ştie, clasicii marxism-leninismului au considerat contradicţia dintre metodă şi sistem drept esenţială pentru caracterizarea filozofiei hegeliene. Această caracterizare scoate în evidenţă esenţialul pozitiv şi totodată limitele esenţiale ale filozofiei hegeliene.

Pentru filozofia marxist-leninistă, printre alte trăsături, se află şi aceea a *unităţii* dintre metodă şi sistem, trăsătură care, după părerea noastră, a fost prea puţin analizată în literatura filozofică marxistă.

Opoziţia dintre marxism şi hegelianism se referă la toate problemele filozofice şi sociale, şi este de la sine înţeles că pentru a analiza cît mai adînc revoluţionarea pe care a săvîrşit-o apariţia marxismului în istoria filozofiei este necesară confruntarea marxismului cu filozofia burgheză cea mai cuprinzătoare şi totodată ultima în ordinea cronologică, alături de cea a lui Feuerbach. Această confruntare implică o arie extrem de largă de probleme şi o tratare extensivă corespunzătoare. Ceea ce ne propunem în cele ce urmează, este desprinderea a două probleme : a) critica făcută de Marx dialecticii hegeliene şi b) opoziţia dintre concepţia marxistă şi cea hegeliană asupra raportului dintre metodă şi sistem.

a) CRITICA DIALECTICII HEGELIENE LA MARX

După cum se ştie, una din manevrele ideologilor burghezi şi revizionişti folosite cu precădere în ultimul deceniu este încercarea de a identifica poziţiile tînărului Marx cu hegelianismul şi de a-l opune astfel marxism-leninismului.

Prin această tendinţă a falsificatorilor burghezi ai marxismului se încearcă contestarea faptului istoric că marxismul este o revoluţie în istoria filozofiei. Astfel, S. Landsgut neagă puternica transformare prin care a trecut tînărul Marx între 1843—1844, nevăzînd nici o deosebire în evoluţia filozofică a lui Marx înainte şi după această perioadă [1]. Mai recent, Karl Löwith a pretins că Marx, „în critica filozofiei hegeliene a dreptului, nu contestă principiul lui Hegel, ci numai realizarea concretă a unităţii dintre raţiune şi realitate pe care o afirmă însuşi Marx" [2]. Acelaşi autor, în lucrarea *Weltgeschichte und Heilsgeschehen* (Stuttgart, 1957), pretinde că nu există nici o deosebire între dialectica marxistă şi cea hegeliană, deoarece ambii au urmărit să pună filozofia în slujba „mîntuirii", socialismul nefiind decît „imperiul pămîntesc al lui dumnezeu".

[1] S. Landsgut şi I. P. Mayer, Introducerea la Karl Marx, *Der historische Materialismus*, Leipzig, 1932.

[2] K. Löwith, *Von Hegel bis Nietzsche*, 1950, p. 162.

După Ludwig Landgrebe (*Marxismusstudien*, Tübingen, 1954, Erste Folge), Marx s-ar afla pe poziția hegeliană a identificării realității cu rațiunea. Landgrebe falsifică astfel fără nici o șovăială marxismul, „uitînd" critica profundă pe care a adus-o Marx idealismului raționalist al lui Hegel.

După teologul protestant Erich Thier (*Das Menschenbild des jungen Marx*, Göttingen, 1957), tînărul Marx, interpretat existențialist și teologic, s-ar opune marxism-leninismului. După acest autor, critica pe care a făcut-o Marx lui Hegel prezintă analogii cu aceea a lui Kierkegaard. Marxologul belgian L. Flamm, pretinde că „de fapt, în ce privește esențialul, Marx nu l-a renegat niciodată pe Hegel". Iar acest „esențial" ar consta în faptul că atît Marx, cît și Hegel „vedeau esența omului în universal" [1].

Printre marxologi, există unii care își iau sarcina să-l explice pe Marx marxiștilor. Cînd ating problema opoziției dintre Marx și Hegel, astfel de marxologi nu țin seama de opoziția în ceea ce are ea esențial. Așa de pildă, după L. Goldmann „opoziția" ar consta numai în faptul că în timp ce Hegel subordonează acțiunea gîndirii, Marx subordonează gîndirea acțiunii [2]. Dar și Fichte a introdus în cadrul filozofiei lui subiectiviste primatul acțiunii ! Este evident că marxismul nu poate fi „asemănat" cu nici o filozofie voluntaristă, pragmatistă, „acționistă", pentru că în marxism categoria acțiunii nu este izolată de materie, ci este legată de practica revoluționară și totodată de interpretarea materialistă a lumii, deci de considerarea materiei ca bază a sistemului categorial.

Totodată, marxismul se opune hegelianismului prin metodă, prin poziția materialistă în problema metodei, — ceea ce-i esențial pentru *rezultatul* cunoașterii.

După revizionistul Lefebvre, marele „vițiu", marea slăbiciune a gîndirii lui Marx ar consta în faptul că ea a vrut să schimbe, în loc să contemple lumea ! Astfel, revizioniștii, solidarizîndu-se pe deplin cu interesele de clasă ale burgheziei, reproșează dialecticii marxiste tocmai caracterul ei practic, *revoluționar*, rolul ei de armă ideologică. Este evident că imperialismul și slujitorii lui ar fi foarte mulțumiți dacă dialectica marxistă și-ar pierde conținutul ei obiectiv și ascuțișul ei revoluționar, devenind o inofensivă „problemă filozofică", un simplu pretext de pălăvrăgeală scolastică.

Exagerînd și denaturînd unele elemente secundare, toți acești falsificatori se prefac că ignoră *opoziția* față de hegelianism care s-a manifestat încă din lucrarea tînărului Marx, *Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului*, scrisă în vara anului 1843 și publicată în 1927. Acest manuscris a constituit „pregătirea teoretică pentru trecerea definitivă a lui Marx pe pozițiile materialismului și comunismului, care a avut loc la hotarul dintre anii 1843—1844" [3].

---

[1] În *Revue internationale de philosophie*, nr. 45—46, 1958, p. 360.

[2] L. Goldmann, *Le matérialisme dialectique est-il une philosophie?* în *Revue internationale de philosophi* , nr. 45—46, 1958.

[3] N. D. Lapin, *Prima critică amplă a lui Marx asupra filozofiei lui Hegel*, în *Voprosî filosofii*, nr. 1/1961.

Manuscrisele economico-filozofice, elaborate de către Marx la Paris în 1844, sînt recunoscute de către istoriografia marxistă drept „prima elaborare a materialismului dialectic şi a materialismului istoric ca bază ştiinţifică a comunismului ştiinţific"[1].

Desigur că tratarea istorică, ştiinţifică, a formării concepţiei materialist-dialectice şi comuniste, înfăţişează această formare ca un *proces*, în care tînărul Marx a biruit treptat influenţele primite din partea lui Hegel şi a lui Feuerbach. Pînă în 1843, tînărul Marx abia începuse să se desprindă de poziţiile tinerilor hegelieni, iar Engels nu vedea încă opoziţia principială dintre idealismul lui Hegel şi materialismul lui Feuerbach. Istoriografia marxistă consideră că între 1843—1844 a avut loc trecerea definitivă a lui Marx şi Engels de la idealism şi democratism revoluţionar la materialism dialectic şi comunism[2]. Prima lucrare în care s-a manifestat vizibil această etapă hotărîtoare a fost lucrarea neterminată *Contribuţii la critica filozofiei hegeliene a dreptului*. Deşi în scrierile lui Marx din această perioadă se mai întîlnesc urme de influenţă a antropologismului lui Feuerbach (de ex. „emancipare omenească") hotărîtor este fondul de idei, iar nu terminologia.

Este ştiut că în timp ce filozofia burgheză din veacurile XIX şi XX a ignorat, a disprețuit sau a făcut apologia idealistă a dialecticii hegeliene, clasicii marxism-leninismului au fost singurii gînditori care ne-au dat o valorificare critică, ştiinţifică, a dialecticii hegeliene. Marx, Engels şi Lenin au îmbinat valorificarea cu critica; ei au demonstrat superioritatea indiscutabilă a dialecticii hegeliene faţă de metoda mecanicistă, metafizică a materialismului premarxist, au apreciat încercările lui Hegel de a privi fenomenele prin prisma dialecticii („simţul istoric"), au subliniat meritele lui Hegel în problema metodei, aplicarea unor categorii dialectice în filozofia naturii, în estetică şi mai ales în analiza procesului cunoaşterii. Dar în acelaşi timp, clasicii marxism-leninismului au criticat necruţător chipul în care Hegel s-a abătut de la principiile dialecticii, chipul în care sistemul idealist — ca expresie a intereselor de clasă pe care le reprezenta Hegel — a înăbuşit dialectica.

După cum au arătat Marx şi Engels, concepţia despre lume a clasei muncitoare s-a format în luptă conştientă cu concepţiile sociale şi filozofice burgheze şi mic-burgheze. Marx însuşi a arătat mai tîrziu, ce importanţă căpătase pentru el, în anii 1843—1844, răfuiala cu hegelianismul şi că aceasta a avut loc pe planul problemelor social-politice, pe care Hegel le abordase în *Bazele filozofiei dreptului*. În *Contribuţii la critica economiei politice*, Marx scria: „Prima lucrare întreprinsă pentru a spulbera îndoielile care mă asaltau a fost revizuirea critică a filozofiei hegeliene a dreptului..."[3].

Ceea ce l-a îndepărtat pe tînărul Marx într-atît de mult de Hegel încît a ajuns la necesitatea unei răfuieli şi a unei rupturi a fost situarea lui pe poziţii democrat-revoluţionare, îmbrăţişarea intereselor maselor, maturi-

[1] A. Cornu, *Depăşirea de către Marx a ideologiei hegeliene şi feuerbachiene în „Manuscrisele economico-filozofice"*, în *Voprosi filosofii*, nr. 8/1961.

[2] Vezi *Istoria filozofiei*, vol. III, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1960.

[3] K. Marx, *Contribuţii la critica economiei politice*, Edit. politică, 1960, p. 8.

zarea lui politică și revolta lui etică împotriva reacțiunii prusace, care începuse o nouă ofensivă, în anii 1842—1843, împotriva libertăților politice. Lupta împotriva legislației prusace și a monarhiei absolute în general, pe care Marx a dus-o în coloanele *Gazetei renane* între 1842—1843 a fost apreciată de Lenin ca începutul conturării trecerii lui Marx „... de la idealism la materialism și de la democratismul revoluționar la comunism"[1]. Această trecere, după cum a arătat Lenin, s-a înfăptuit definitiv în articolele și scrierile din *Analele germano-franceze*, în care Marx supune criticii filozofia idealistă ruptă de lupta maselor și lansează lozinca „criticii armelor", făcînd apel la mase și la *proletariat*, al cărui rol istoric îl descoperă și îl proclamă.

Între articolele din *Gazeta renană* și activitatea desfășurată în *Analele germano-franceze* se situează *Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului*, în care Marx dă o critică pătrunzătoare a tezelor reacționare și idealiste hegeliene. Deși Marx nu ajunsese încă la soluția problemelor statului și dreptului este deosebit de important faptul că el a reușit să vadă încă în această perioadă „latura mistificatoare" a dialecticii idealiste pe care Hegel o aplica fenomenelor statului și dreptului. În timp ce Feuerbach nu aplicase critica idealismului decît la religie, Marx, situîndu-se pe pozițiile maselor muncitoare, respinge dialectica idealistă care mistifică fenomenele arzătoare ale vieții politice.

Opoziția de clasă, opoziția dintre obiectivele politice ale clasei muncitoare și cele ale claselor reacționare — ale absolutismului și ale burgheziei șovăielnice și lașe — a fost hotărîtoare în opunerea lui Marx față de Hegel. Deși Feuerbach critica și el idealismul hegelian, el îl critica numai de pe pozițiile aripii radicale a burgheziei. Apreciind materialismul lui Feuerbach, Marx și-a dat seama, încă din vara anului 1843, de insuficiența lui *politică*. Marx scria că Feuerbach „pune prea mult accentul pe natură și prea puțin pe politică"[2]. Ideologii burghezi ca Popitz, Leich și alții care exagerează influența lui Feuerbach asupra lui Marx și pretind că Marx a preluat antropologia lui Feuerbach, omit iarăși esențialul : deosebirea dintre pozițiile de clasă pe care le reprezentau Feuerbach și Marx. Ca exponent ideologic al proletariatului, Marx nu putea primi antropologia omului abstract, materialismul contemplativ, nedialectic și apolitic al lui Feuerbach. Aceasta a și arătat-o Marx în cunoscutele *Teze asupra lui Feuerbach*, care sintetizează critica adusă lui Feuerbach în *Manuscrisele economico-filozofice*.

Dacă ideologii burghezi își dau seama că este foarte greu să-l prezinte drept hegelian pe un critic consecvent al idealistului Hegel și totodată al tezelor idealiste ale lui Feuerbach, speranțele lor se îndreaptă spre identificarea *dialecticii* marxiste cu dialectica hegeliană. În concepția lor, dialectica ar fi puntea de legătură între Hegel și Marx și prin aceasta baza identificării lor. Examinarea scrierilor de tinerețe ale lui Marx dovedește însă că Marx n-a criticat numai idealismul și tezele sociale reacționare ale lui Hegel, ci totodată și dialectica idealistă.

N. I. Lapin a atras pe drept atenția asupra semnificației istorice (adăugăm : și principiale) pe care o are cunoscutul pasaj din postfața

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, E.S.P.L.P., 1955, p. 66.
[2] K. Marx, F. Engels, *Din primele lucrări*, ed. rusă, p. 257.

ediției a doua a *Capitalului*: „... latura mistificatoare a dialecticii hegeliene am criticat-o acum aproape 30 de ani" [1]. Lapin consideră în mod întemeiat că aceste rînduri, scrise în 1873, se referă la manuscrisul *Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului*, scris în 1843.

Importanța principială a acestui pasaj este evidentă: Marx considera, în plină maturitate, că el începuse încă din 1843 *critica dialecticii idealiste*, că opoziția față de Hegel implicase de la început opoziția dintre dialectica materialistă și dialectica hegeliană. Această critică se manifestă din plin în principalele lucrări de tinerețe: nu numai în manuscrisul mai sus citat, ci și în *Sfînta Familie* și *Ideologia germană*.

Criticînd concepțiile lui Hegel despre stat și drept, Marx a arătat că metoda lui Hegel este inextricabil legată de idealism. În analiza problemelor familiei și „societății civile", Hegel nu pornește de la analiza fenomenelor concrete, ci consideră familia și societatea ca sfere ale noțiunii de stat [2].

Marx arată că la Hegel dialectica nu stăpînește realitatea empirică, nu se simte obligată să o urmărească. „Faptul de la care se pornește nu este conceput ca atare, ci ca un rezultat mistic" [3]. Așa încît, în loc să se modeleze după realitatea empirică, dialectica hegeliană urmărește alt scop, străin realității concrete: „Ideea nu are totodată alt scop decît cel logic, acela „de a deveni pentru sine spirit real infinit". În acest paragraf este cuprins întregul mister al filozofiei dreptului și al filozofiei hegeliene în general" [4].

În loc să reflecte dialectica fenomenelor, legăturile istorice reale dintre stat, familie, interese materiale etc., dialectica hegeliană se mulțumește cu înlănțuirea *noțiunilor* de stat, familie etc. Trecerea de la familie și societatea civilă la statul politic „.... este dedusă prin urmare, nu din esența *particulară* a familiei etc. și nici din esența particulară a statului, ci din raportul *general* dintre *necesitate* și libertate" [5]. Dezvăluind acest procedeu tipic idealist, Marx conchide că „...Hegel transformă peste tot ideea în subiect, iar subiectul propriu-zis, real — cum e „simțul politic" — în predicat" [6]. Marx arată mai departe că la Hegel „punctul de plecare este ideea abstractă a cărei dezvoltare în stat o constituie *orînduirea politică*. Aici nu este vorba, prin urmare, de idee politică, ci de ideea abstractă în sfera politică" [7].

Marx îi reproșează lui Hegel că formula „dezvoltarea ideii în diferențele ei..." este o vorbă goală, deoarece Hegel nu pleacă de la concret, de la specificul obiectelor. Cu o astfel de formulă nu se poate afla nici specificul fenomenului biologic, nici al celui politic: rămînem la ideea strictă a biologicului sau a politicului: „Prin ce se *deosebește*, așadar, organismul animal de cel politic? Din asemenea determinare generală nu

[1] K. Marx, *Capitalul*, E.S.P.L.P., 1957, p. 54.
[2] K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. I, E.S.P.L.P., 1957, p. 229.
[3] *Op. cit.*, p. 232.
[4] *Ibidem.*
[5] *Op. cit.*, p. 232—33.
[6] *Op. cit.*, p. 233.
[7] *Op. cit.*, p. 234.

reiese această deosebire. Însă o explicație care nu indică *diferentia specifica* nu este o explicație. Unicul interes rezidă în a redescoperi „ideea" ca atare, „ideea logică" în fiecare sferă, fie ea sferă a societății sau a naturii . . ."[1]. Astfel Marx dezvăluie caracterul tautologic al dialecticii idealiste și caracterizează drept iluzorii rezultatele ei, deoarece Hegel „nu deduce ideea din obiect, ci își construiește obiectul după modelul unei gîndiri definitivate în sine, și anume definitivate în sfera abstractă a logicii" [2]. Dialectica idealistă este așadar lovită de incapacitatea cunoașterii realității. Marx, pe care experiența politică, practica, îmbrățișarea intereselor politice ale maselor l-au dus la sesizarea „viciului fundamental al ideilor hegeliene", dezvăluie chipul în care definițiile scolastice sînt folosite de Hegel pentru a camufla problemele politice reale din Germania: „Munca filozofică nu constă aici în faptul că gîndirea e întruchipată în determinări politice, ci în faptul că determinările politice existente sînt volatilizate în idei abstracte" [3].

Desigur că în această perioadă, Marx nu elaborase încă pe deplin metoda dialectică materialistă. Trebuie subliniat faptul că elementele pozitive esențiale din critica filozofiei hegeliene a dreptului reprezintă, pe de o parte, chiar critica dialecticii idealiste, descoperirea erorii lui Hegel, care pornește de la ideea abstractă și se întoarce la ea, pe de altă parte, schițarea ideilor directoare ale noii metode: necesitatea pornirii de la concret, în dublu sens — *concretul istoric* și *specificul fenomenului* (fizic, biologic, social, logic etc.).

Acest succes în elaborarea problemei metodei este ilustrat și prin așa-numitele „caiete Kreuznach" în care Marx a conspectat numeroase lucrări de istorie a diferitelor țări, ceea ce arată conștiința necesității concretului ca bază a metodei dialectice. Cunoașterea acestui material concret l-a orientat pe Marx spre problemele statului, proprietății etc. și i-a permis să se apropie de înțelegerea materialist istorică a statului. Schemei abstracte a lui Hegel despre stat, încarnînd totodată compromisul cu absolutismul, Marx îi opune tendința studierii istoric-concrete a tipurilor de societăți „considerîndu-le în primul rînd drept tipuri de legătură între societatea civilă și stat. Pornind de aici el încearcă să stabilească în ce direcție se va schimba ulterior structura societății" (Lapin, *op. cit.*). Marx conchide că în epoca sa statul s-a „înstrăinat" de interesele oamenilor și că lichidarea acestei înstrăinări nu-i posibilă decît prin lichidarea „esenței particulare" a sferelor societății civile, adică proprietatea privată. Noua organizare socială care va rezulta nu poartă însă numele de comunism, ci deocamdată de „democrație".

În critica filozofiei hegeliene a dreptului, Marx ajunge și la prima formulare a unei importante critici cu privire la dialectica hegeliană: denaturarea de către Hegel a contradicțiilor. Marx recunoaște meritul dialecticii hegeliene pentru că ea caută să descopere și să înfățișeze contradicțiile. Dar — arată Marx — Hegel se oprește la suprafață, la contradicțiile ființei, el nu merge pînă la contradicțiile esențiale: „Eroarea princi-

[1] K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. I, E.S.P.L.P., 1957, p. 235.
[2] *Op. cit.*, p. 237.
[3] *Op. cit.*, p. 240.

pală a lui Hegel constă în faptul că el consideră *contradicția fenomenului ca unitate în esență*, în timp ce această contradicție are, desigur, o esență ceva mai profundă, și anume o *contradicție esențială*. Așa de exemplu, aici contradicția puterii legislative cu ea însăși nu este decît contradicția statului politic cu sine însuși, deci și a societății civile cu ea însăși"[1].

Este demn de menționat că și Engels, de partea sa, într-un articol din septembrie 1844, aduce lui Hegel o critică similară: „... el nu ia în serios biruirea contrariilor, transformă subiectul în predicat, subordonează întregul părții și, prin aceasta, răstoarnă totul cu capul în jos"[2].

În *Manuscrisele economico-filozofice* (1844), Marx a ridicat în mod special problema folosirii *critice* a dialecticii hegeliene. Marx a arătat incapacitatea tinerilor hegelieni de a rezolva această problemă, subliniind că ea nici nu era rezolvabilă decît de pe pozițiile legării filozofiei de practică, de pe pozițiile proletariatului. Marx a demonstrat aceasta prin aprecierile pozitive și totodată prin criticile profunde pe care le-a adus *Fenomenologiei Spiritului*, în primul rînd în problema muncii și a înstrăinării, opunînd spiritualismului hegelian umanismul marxist. Marx arăta că soluția contemplativă și spiritualistă pe care o dădea Hegel problemei înstrăinării este o dezertare moral-politică de la sarcinile luptei antifeudale pe care le punea istoria și totodată, pe plan teoretic, o soluție pur idealistă (Vezi *Metodă și sistem la Hegel* (vol. I. Interpretarea marxistă și existențialistă a *Fenomenologiei Spiritului*, p. 367).

Pentru a evidenția mai bine expunerea criticii pe care o aduce Marx dialecticii hegeliene în acest manuscris, trebuie subliniat în primul rînd punctul de plecare al lui Marx. După ce a apreciat elementele de dialectică reală pe care le-a sesizat Hegel cu privire la muncă și înstrăinare, Marx scrie: „... el nu vede decît latura pozitivă a muncii, iar nu latura ei negativă"[3]. Aceasta înseamnă tocmai neputința lui Hegel de a cuprinde dialectic contradicțiile pe care le implică munca în condițiile societății capitaliste, neputință care se manifestă prin îngustimea specifică viziunii spiritualiste. „Pentru Hegel, *ființa umană*, *omul* = conștiința de sine. Orice înstrăinare a ființei umane nu-i *nimic altceva* decît înstrăinarea conștiinței de sine"[4]. Bazat pe studierea economiei politice și năzuind să elaboreze o economie politică corespunzătoare intereselor proletariatului, Marx dă o pildă de aplicare a dialecticii materialiste, care nu mai transformă omul și nevoile sale materiale în idei abstracte, ci atacă problemele economice și social-politice ca atare. Prin noțiunea de „muncă înstrăinată" pe care o folosește, Marx înțelege „dominația forțelor spontane ale dezvoltării sociale (a forțelor generate de producție pe o anumită treaptă a dezvoltării sale) asupra oamenilor, dominația produsului muncii asupra producătorului, existența unor relații de producție antagoniste"[5]. T. I. Oizermann arată, împotriva denaturărilor social-democratului de

---

[1] K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. I, E.S.P.L.P, 1957, p. 326.
[2] *Op. cit.*, p. 617.
[3] Karl Marx, *Œuvres philosophiques*, Paris, 1937, p. 70.
[4] *Op. cit.*, p. 72.
[5] *Istoria filozofiei*, vol. III, București, 1960, p. 40.

dreapta P. Bonnet, că această concepție despre „munca înstrăinată" n-are nimic comun cu teoria hegeliană despre „înstrăinarea ideii"și nici nu poate fi comparată cu concepția lui Feuerbach, care mărginea înstrăinarea la apariția religiei (*Ibidem*).

Deși nu ajunsese încă la o terminologie cu totul clară, Marx punea în această lucrare bazele concepției materialiste asupra istoriei și ale comunismului științific. Marx demonstra că dialectica hegeliană se oprea la sfera ideilor, nu vedea mai departe decît aplicarea negației pe planul ideilor, lăsînd neatinsă realitatea, orînduirea existentă. Marx înțelegea încă de pe acum forța revoluționară, materială, ca cea mai importantă aplicare a negării negației, desființarea proprietății private. Marx scrie despre modul de a gîndi al lui Hegel, că este „. . . *formal* și *abstract* . . ."[1], ceea ce merge foarte bine cu faptul că „. . . .omul religios etc. își poate afla o ultimă confirmare la Hegel"[2]. Dialectica materialistă se opune hotărît împăcării cu realitatea și refugiului în contemplarea dialectică abstractă a ideilor.

În *Sfînta familie*, Marx și Engels continuă critica dialecticii idealiste hegeliene.

Dezvăluind caracterul grotesc al speculațiilor tinerilor hegelieni, subiectivismul și totala lor lipsă de capacitate științifică, Marx și Engels subliniază că dialectica hegeliană nu poate fi confundată cu speculația fantastică a epigonilor. Dar totodată ei dezvăluie în mod ascuțit și insistent viciul fundamental al acestei dialectici idealiste hegeliene : tratarea abstractă a problemelor, ruperea lor de baza materială, înlocuirea dialecticii concrete prin analiza speculativă a noțiunilor și categoriilor, într-un cuvînt latura mistică a dialecticii hegeliene.

Așa de pildă, cunoscutul paragraf *Misterul construcției speculative* (§. 2, cap. V) este o critică nimicitoare a idealismului obiectiv și totodată a dialecticii idealiste. Criticînd concepția idealistă care înlocuiește fructele reale prin noțiunea de fruct, Marx și Engels arată că acest punct de plecare anihilează cunoașterea științifică : „Mineralogul a cărui știință s-ar limita exclusiv la constatarea că toate mineralele sînt în realitate „Mineralul", n-ar fi mineralog decît în *propria sa închipuire*. La vederea oricărui mineral, mineralogul speculativ ar spune : „Mineralul" — și toată știința sa s-ar limita la repetarea acestui cuvînt de atîtea ori cîte minerale reale există"[3].

Idealismul — arată Marx și Engels — împiedică sesizarea diversității realității și nu ajunge decît la „aparența de diversitate", deoarece diversitatea fenomenelor reale, concrete și specifice este dedusă din noțiunea speculativă. Hegel spune că ideea „se afirmă" prin fenomenele concrete. Dar ce sens poate avea această „afirmație"? În fond aceste existențe concrete sînt fantomatice. „În fiecare verigă din această serie «Fructul» își dăruiește o existență concretă mai dezvoltată, mai pronunțată, pînă cînd în cele din urmă, ca «sinteză» a tuturor fructelor, devine totodată

[1] K. Marx, *op. cit.*, p. 87
[2] *Op. cit.*, p. 85.
[3] K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 2, E.S.P.L.P., 1958, p. 63.

unitatea vie care le conține pe fiecare dintre ele, dizolvate în ea însăși, după cum le și produce din ea însăși ..." [1].

Latura mistică a metodei hegeliene constă în convingerea filozofului speculativ că gîndirea creează realitatea. „Omul de rînd nu crede că spune ceva extraordinar atunci cînd afirmă că există mere și pere. Filozoful însă, atunci cînd exprimă în termeni speculativi aceste existențe, spune ceva *extraordinar*. El a săvîrșit o *minune:* din *entitatea* ireală a *intelectului*, — «Fructul», el a creat entități reale ale naturii ... [2].

Filozoful speculativ concepe propria sa activitate de gîndire drept autoactivitate a subiectului absolut, — adică își acordă dreptul de demiurg: „...acest mod de concepere constituie trăsătura esențială a metodei hegeliene" (Ibidem).

În altă parte, Marx și Engels arată că la Hegel conștiința de sine este „caricatura *metafizică-teologică* a omului *despărțit* de natură" [3], caracterizare care dezvăluie esența metafizică a metodei hegeliene în problema omului și a conștiinței lui. Totodată ei arată că Hegel „pune în locul legăturii reale dintre om și natură un subiect-obiect absolut, care *reprezintă* în același timp întreaga natură și întreaga omenire, adică spiritul absolut" [4]. Abstracțiile acestea se substituie analizei concrete a naturii, a societății și a raportului concret-istoric dintre om și natură.

Aceeași denaturare metafizică a omului, a realității omenești a realității sociale — a săvîrșit-o Hegel în *Fenomenologia Spiritului*. Într-un pasaj foarte important — după părerea noastră — Marx și Engels stabilesc legătura dintre poziția socială a lui Hegel și dialectica lui idealistă: „*In Fenomenologia* lui Hegel sînt lăsate *neatinse* bazele *materiale*, *sensibile*, *obiective* ale diferitelor forme înstrăinate ale conștiinței de sine a omului, iar toată munca distructivă a avut drept rezultat *filozofia cea mai conservatoare*, pentru că își închipuie că a biruit *lumea obiectivă*, lumea sensibilă reală, de îndată ce a transformat-o într-un «lucru gîndi»..." [5].

Pasajul acesta dezvăluie funcția compensatoare pe care o dă Hegel filozofiei: în locul transformării realității sociale, ea oferă cunoașterea sau contemplarea ei. Această cunoaștere contemplativă se bizuie pe o metodă, care evită să lege ideologia de societate, de bazele ei materiale, *pentru că nu poate și nu vrea să atingă aceste baze materiale*. Rezultatul acestei metode metafizice — pentru că este ruptă legătura dintre conștiința socială și existența socială — este și filozofia „cea mai conservatoare". Lașitatea politică a burgheziei germane determină la Hegel tratarea metafizică a problemelor sociale.

După cum se știe, *Ideologia germană* joacă un rol deosebit de important în istoria marxism-leninismului — și totodată în istoria filozofiei — prin faptul că în această lucrare Marx și Engels pun bazele materialismului istoric, stabilesc totodată metodologia tuturor științelor sociale, afirmă hotărît rolul istoric al proletariatului, schițează unele trăsături ale socie-

[1] K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 2, E.S.P.L.P., 1958, 2958, p. 64—65.
[2] *Op. cit.*, p. 65.
[3] *Op. cit.*, p. 154.
[4] *Op. cit.*, p. 167.
[5] *Op. cit.*, p. 216.

tății comuniste. Totodată, Marx și Engels continuă lupta împotriva concepțiilor sociale și filozofice mic-burgheze ale tinerilor hegelieni și implicit împotriva lui Hegel. În *Ideologia germană* este evidențiată și mai puternic concepția marxistă despre unitatea dintre dialectică și materialism, despre dialectica materialistă. Această fundamentare se săvîrșește, pe de o parte, prin criticarea mai departe a aplicării dialecticii idealiste în istorie și ideologie, pe de altă parte prin aplicarea dialecticii marxiste la istoria universală și la formele conștiinței sociale, prin începutul aplicării acestei metode la analiza societății burgheze.

Este evident că punînd bazele materialismului istoric, Marx și Engels au dat o deosebită atenție problemei metodei, a dialecticii marxiste aplicate în istorie, care este definită în opoziție atît cu empirismul, cît și cu dialectica ideilor pure: „În opoziție totală cu filozofia germană... noi pornim de la oamenii cu adevărat activi și din procesul lor real de viață noi deducem și dezvoltarea reflexelor și a ecourilor ideologice ale acestui proces de viață". Mai departe se precizează: „De îndată ce este înfățișat acest proces activ de viață, istoria încetează de a mai fi o colecție de fapte moarte, ca la empiriști — ei înșiși încă abstracți — sau o activitate închipuită a unor subiecte închipuite, ca la idealiști" [1]. Marx și Engels dau apoi indicații extrem de prețioase, care ilustrează opoziția tranșantă față de dialectica hegeliană, speculativă. Dialectica materialistă se caracterizează nu prin disprețul faptelor, ci prin respectul față de ele. Abstracția, generalizarea, este necesară, dar ca o *sinteză*, iar nu ca o *construcție speculativă*. „Acolo unde încetează speculația, adică în fața vieții reale, începe deci știința adevărată, pozitivă, înfățișarea activității practice, a procesului practic de dezvoltare a oamenilor. Vorbăria despre conștiință încetează; locul ei trebuie să-l ia cunoașterea reală. Înfățișarea realității face ca filozofia de sine stătătoare să-și piardă mediul de existență. Locul ei îl poate lua cel mult sintetizarea rezultatelor celor mai generale care pot fi abstrase din examinarea dezvoltării istorice a oamenilor. Detașate de istoria reală, luate în sine, aceste abstracții nu au nici o valoare. Ele pot servi numai pentru a înlesni sistematizarea materialului istoric pentru a indica ordinea succesiunii diferitelor sale straturi". [2]

În această admirabilă pagină despre dialectica materialistă în istorie se vede limpede că metoda și concepția despre lume sînt inextricabil legate. Primatul materiei, al condițiilor materiale de viață este prima condiție sau trăsătura de bază pentru explicarea istoriei. Metoda dialectică marxistă nu poate trata separat *analiza* și *cauzalitatea* fenomenelor. Această separare metafizică era specifică — din acest punct de vedere — dialecticii hegeliene și o regăsim azi în metoda fenomenologică. Analiza fenomenelor *înseși* — de care face atîta caz fenomenologia — nu exclude cîtuși de puțin căutarea cauzelor materiale deci *în afara* lor, a fenomenelor spirituale ca gîndirea, arta, morala, psihicul etc. Dacă pentru natură cauzalitatea este internă, — natura se explică prin sine însăși — pentru fenomenele spirituale ea este *externă*, în sensul că ea depășește

[1] K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 3, Edit. politică, 1958, p. 27.
[2] *Op. cit.*, p. 27—28.

sfera spirituală, avînd originea, în ultimă instanță, în condițiile vieții materiale. Filozofia idealistă a răsturnat însă această situație : ea caută principii de explicare a naturii în afara naturii și principiile de explicare a fenomenelor spirituale în spiritul însuși.

După cum a arătat Engels, crearea dialecticii marxiste a fost rezultatul criticii temeinice, multilaterale a dialecticii hegeliene : „...metoda hegeliană era cu totul inutilizabilă în forma în care se înfățișa atunci..." și deaceea „...Înainte de toate, așadar metoda lui Hegel trebuia supusă unei critici temeinice" [1]. Marx nu numai că a realizat această critică și a elaborat dialectica marxistă, dar în întreaga lui operă a dat un model strălucit de aplicarea ei *teoretică* și *practică*. Tocmai asupra acestei sinteze între teorie și practică insistă Lenin, atunci cînd caracterizează dialectica marxistă. Referindu-se la corespondența dintre Marx și Engels, Lenin arată că ea este „Aplicarea dialecticii materialiste în sfera întregii economii politice, transformată din temelie, în sfera istoriei, a științelor naturii, a filozofiei, a politicii și a tacticii clasei muncitoare".

Mizeria filozofiei aduce o aprofundare a criticii metodei hegeliene și totodată a aplicării dialecticii materialiste. Deși Marx arată în această lucrare că Proudhon n-a putut digera dialectica hegeliană, și face critica acestei caricaturi a dialecticii, Marx pune încă o dată pe larg problema ineficienței dialecticii idealiste, opunîndu-i dialectica materialistă.

În capitolul 2, intitulat *Metafizica economiei politice*, Marx demonstrează în primul rînd greșeala hegeliană în problema categoriilor, critică deductivismul hegelian în această problemă fundamentală. Marx arată foarte limpede că rezolvarea problemei categoriilor nu-i posibilă prin metoda „absolută", prin metoda dialecticii hegeliene, arată deci că în principiu problema categoriilor nu poate fi rezolvată dacă nu i se găsește metoda adecvată.

Marx arată că metoda metafizică constă în a elimina din fenomenele reale tot ceea ce-i individualitate, particularitate. „Astfel metafizicienii care, făcînd aceste abstracții, își închipuie că fac analiză și pe măsură ce se îndepărtează tot mai mult de lucruri, își închipuie că se apropie într-atît de ele încît le pătrund, acești metafizicieni au la rîndul lor dreptate cînd spun că lucrurile din lumea aceasta sînt broderii pe canavaua categoriilor logice" [2]. Ironia lui Marx se referă la dialectica idealistă hegeliană, pentru care realitatea cea mai completă este ideea absolută și la care sistemul categorial *este* chiar realitatea universului. Evident că Marx nu numai că n-a contestat niciodată rolul abstracției în cunoaștere, dar el a dovedit, în toate lucrările sale, că abstractul este numai un moment dialectic al cunoașterii.

Mai departe, Marx arată că dialectica idealistă se transformă în metafizică atunci cînd face abstracție „de orice caracter distinctiv al diferitelor mișcări pentru a ajunge la mișcarea abstractă" (*Ibidem*). Atunci ajungem să redăm nu diferitele forme concrete, specifice și reale de mișcare,

[1] K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. 1, E.S.P.L.P., 1955, p. 381—382.
[2] K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 4, Edit. politică, 1958, p. 127.

ci „formula pur logică a mișcării. Dacă în categoriile logice se găsește substanța oricărui lucru, ne putem închipui că în formula logică a mișcării se găsește *metoda absolută*" [1]. Aceasta este metoda absolută de care vorbește Hegel.

Metoda absolută nu studiază realitatea concretă, nu pornește de la particularitățile concret-istorice ale fenomenelor, ci pur și simplu *impune* fenomenelor dialectica abstractă și dogmatică a categoriilor, așa încît „. . . .orice ansamblu de produse și de producție, de obiecte și de mișcare se reduce la o metafizică aplicată. Ceea ce Hegel a făcut pentru religie, drept etc., dl. Proudhon încearcă să facă pentru economia politică" (*Ibidem*).

„Metoda absolută" este un procedeu de dedublare a ideilor în gînduri contradictorii, iar „contopirea acestor gînduri contradictorii constituie un gînd nou, care este sinteza lor". Aceasta-i o metodă subiectivă și arbitrară; ea nu descifrează dialectica obiectivă, ci ilustrează speculația dialectică. Teza, antiteza și sinteza nu sînt *descoperite* în fenomenele reale, ci *construite*.

Desigur că Marx a ținut seamă de indiscutabila deosebire de nivel dintre dialectica hegeliană și caricatura ei la Proudhon. Pentru a reliefa deosebirea dintre Hegel și Proudhon, Marx scrie: „Dl. Proudhon nu a păstrat din dialectica lui Hegel decît limbajul" [2]. Aici însă Marx face totodată *critica de principiu* a dialecticii idealiste.

O altă problemă importantă a dialecticii pe care Marx o aprofundează este aceea a chipului în care trebuie înțeles miezul ei — lupta contrariilor. Criticînd interpretarea denaturată a lui Proudhon, care își închipuia că se poate nimici doar latura „rea" din contradicțiile capitalismului păstrînd latura „bună", Marx arăta că aceasta-i o poziție mic-burgheză, o estompare a luptei contrariilor și o dorință de a le împăca în cadrul capitalismului.

Marx evidențiază caracterul antagonist al acestor contradicții pe baza studierii concrete a luptei de clasă din țările capitaliste. Aplicînd dialectica materialistă la istoria modernă, pornind de la studiul concret al fenomenelor economice și politice, Marx scoate în relief esența istoriei societății moderne: „. . . pe măsură ce burghezia se dezvoltă, se dezvoltă în sînul ei un proletariat nou, proletariatul modern; între clasa proletară și clasa burgheză se desfășoară o luptă . . ." [3].

Aplicarea dialecticii materialiste la descoperirea legității dezvoltării societății s-a adîncit în continuare în *Manifestul Partidului Comunist*, în care Marx și Engels au dat un strălucit model de critică revoluționară a capitalismului, punînd în plină lumină lupta de clasă dintre proletariatul modern și burghezie și necesitatea dictaturii proletariatului. Aceasta însemna o magistrală aplicare practică a dialecticii, în interesul maselor muncitoare din întreaga lume, o replică zdrobitoare dată dialecticii idealiste contemplative, care ignora, ocolea sau armoniza lupta de clasă, con-

[1] K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 4, Edit. politică, 1958, p. 128.
[2] *Op. cit.*, p. 132.
[3] *Op. cit.*, p. 148.

tradicția dintre relațiile și forțele de producție. Dialectica materialistă înfățișa pentru prima oară tabloul real al dezvoltării istoriei universale și explica geneza formelor conștiinței sociale, pornind de la particularitățile concret-istorice ale diferitelor orînduiri sociale.

★

Vigoarea cu care a fost continuată critica dialecticii hegeliene de către Marx, dovedește cîtă importanță acorda Marx acestei probleme. În articolul său despre lucrarea lui Marx *Contribuții la critica economiei politice*, Engels a subliniat greutatea și noutatea acestei probleme. Singurul care a reușit să o rezolve a fost Marx, căci nici tinerii hegelieni, care o luaseră pe drumul subiectivismului și anarhismului, nici Feuerbach, care nu înțelegea dialectica, nu puteau să facă acest lucru.

Engels arată totodată că „metoda hegeliană era cu totul inutilizabilă în forma în care *se înfățișa*. Ea era în esență idealistă, pe cînd aici era vorba de dezvoltarea unei concepții consecvent materialiste. Ea pornea de la gîndire pură, pe cînd aici trebuia să se pornească de la faptele cele mai încăpățînate. O metodă care, după propria ei mărturisire, „pornea de la nimic pentru a ajunge prin nimic la nimic", nu-și avea în nici un caz locul aici sub această înfățișare. Totuși, din întreg materialul logic existent, ea era singurul lucru care ar fi putut servi cel puțin ca punct de plecare. Această metodă nu fusese supusă criticii, nu fusese depășită"[1].

Meritul istoric al lui Marx în problema metodei consta nu numai în faptul că a *criticat*, ci și în acela că a *depășit* dialectica hegeliană, creînd o altă metodă, calitativ deosebită. Această depășire a fost realizată în întreaga lui operă, care constituie aplicarea genială a *noii* metode dialectice materialiste într-o varietate ametitoare de probleme, — de la problemele economiei politice pînă la problema categoriilor. Engels a subliniat cu tărie importanța istorică a noii metode : „Considerăm elaborarea metodei care se află la baza criticii economiei politice a lui Marx ca un rezultat care are aproape aceeași însemnătate ca și concepția materialistă fundamentală"[2].

Această metodă nu era o metodă specială limitată la problemele economiei politice, ci o metodă general valabilă, cu două laturi : critică și constructivă. După cum s-a văzut, încă în scrierile de tinerețe, Marx critică dialectica hegeliană nu numai ca o metodă greșit aplicată în sfera statului, dreptului, ideologiei, ci și ca o metodă principial greșită, întrucît Hegel nu pornește de la obiect, ci de la subiect, nu de la concret, ci de la abstract, nu de la realitatea materială, ci de la Idee.

Marx a consemnat într-o formulare devenită clasică, în postfața la ediția a doua a *Capitalului*, opoziția dintre dialectica materialistă și cea idealistă hegeliană. Dar această opoziție a fost resimțită și exprimată de către Marx, după cum s-a văzut, chiar din scrierile de tinerețe. În prefața la *Contribuții la critica economiei politice*, Marx a subliniat el însuși că începutul răfuielii sale cu idealismul hegelian datează din 1843—1844 și că această răfuială a fost decisivă pentru evoluția lui ideologică : „Prima lucrare

[1] F. Engels, *K. Marx, Contribuții la critica economiei politice*, E.S.P.L.P., 1954, p. 247.
[2] *Op. cit.*, p. 248.

întreprinsă pentru a spulbera îndoielile care mă asaltau a fost revizuirea critică a filozofiei hegeliene a dreptului..." [1]. Această revizuire a hegelianismului într-o problemă concretă — a statului și dreptului a însemnat totodată punerea în discuție a metodei hegeliene, căci Marx declară că rezultatul cercetărilor a fost „... că relațiile juridice ca și formele de stat nu pot fi înțelese nici din ele însele, nici din așa-numita dezvoltare generală a spiritului omenesc, ci, dimpotrivă, își au rădăcinile în condițiile materiale de existență... și că deci anatomia societății civile trebuie căutată în economia politică"[2].

Într-o scrisoare către Kugelmann (6.III.1868), Marx dezvăluia sforțările adversarilor săi de a confunda intenționat dialectica marxistă cu cea hegeliană. Referindu-se la Dühring, Marx scria: „El știe prea bine, că metoda mea evolutivă *nu* este cea hegeliană, deoarece eu sînt materialist, în timp ce Hegel este idealist. Dialectica hegeliană este forma fundamentală a oricărei dialectici, dar numai după înlăturarea formei ei mistice — și tocmai în aceasta se deosebește metoda mea"[3].

Referindu-se la materialistul vulgar Lange, care se minuna ce ușor se mișcă Marx în studierea fenomenelor, Marx îi scria lui Kugelmann (în 27.VI.1870) că această „mișcare liberă în materie" adică în fenomenele cercetate — nu-i decît o parafrază pentru *metoda* dialectică. Totodată Marx sublinia opoziția sa față de Hegel pe care Lange nu o sesiza, pentru că nu înțelegea nici măcar ce este dialectica [4].

După cum am arătat în repetate rînduri, Hegel n-a putut decît să se apropie de dialectica obiectivă, să o ghicească, să o sesizeze în chip fragmentar și inconsecvent. El nu și-a tradus în fapte intenția ca metoda să fie dedusă din obiect, nu a pornit de la concret și de aceea a și denaturat dialectica obiectivă a societății și naturii, mai puțin a gîndirii.

Marx a fundamentat *metoda istorică*. După cum scrie Lenin, prin Marx teoria a devenit „teoria istorică"[5]. Aceasta în sensul transformării dialecticii abstracte în dialectică concretă. În scrierile și corespondența lui Marx și Engels există referiri la această latură fundamentală a problemei dialectice marxiste. Noi ne vom referi în continuare la aspectul opoziției ei față de dialectica hegeliană.

Metoda istorică făurită de Marx se opune categoric dialecticii idealiste, deși Hegel a avut un imens simț istoric și a formulat ideea unei legități a istoriei. Pentru ca să realizeze saltul calitativ care desparte metoda istorică de „simțul istoric", de dialectica abstractă și totodată fragmentară a lui Hegel, Marx a răsturnat baza de plecare și metodologia însăși a cercetării și expunerii. Aceasta a însemnat o nouă concepție despre raportul dintre abstract-concret și logic-istoric.

Împreună cu Aristotel și Hegel, clasicii marxism-leninismului au susținut că nu există decît o știință a universalului. Dar concepția marxist-leninistă se deosebește în mod categoric atît de speculația antică, datorată

---

[1] K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, Edit. politică, 1960, p. 8.
[2] *Op. cit.*, p. 9.
[3] Marx-Engels, *Ausgewählte Briefe*, Berlin, 1953, p. 232.
[4] *Op. cit.*, p. 276.
[5] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 4, E.P.L.P., 1953, p. 175.

insuficienței cunoștințelor științifice, cît și de cea modernă hegeliană care se bazează pe o interpretare spiritualistă a istoriei și fenomenelor sociale în general.

Împotriva empirismului istoric luase o atitudine justă și Hegel. Dar cu toată bogăția de cunoștințe de care dispunea, Hegel n-a putut face o sinteză științifică între abstract și concret, între general și individual în istorie, deoarece pe de o parte el nu descoperise legitatea istoriei, ci a avut numai ideea existenței unei raționalități a procesului istoric, pe de altă parte după cum s-a văzut, el era întotdeauna dispus să se „ridice" deasupra realității obiective, să o „depășească" și să o interpreteze finalist din motive spiritualiste. Marx nu numai că nu a avut aceste motive de a ignora realitatea concretă, ci a studiat cele mai „mărunte" fapte economice și politice. Nu întîmplător a pornit tînărul Marx de la probleme atît de concrete cum era apărarea libertății presei în Germania absolutistă.

Acest concret istoric nu era însă căutat în anecdotica intrigilor de curte, nici în analizele ingenioase, dar discutabile, „impresioniste", pe care le dădea Hegel fenomenelor spirituale (religia, arta, morala). Marx considera firește că chiar într-o lucrare istorică avînd un subiect limitat în timp (cum sînt *Luptele de clasă în Franța 1848—1851* și *18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte*) obiectul constă în demonstrarea înlănțuirii cauzelor interne, în „expunerea desfășurării istoriei în înlănțuirea ei lăuntrică... și arătarea rezultatului firesc, necesar al acestei înlănțuiri"[1]. Marx a considerat că analiza faptelor empirice trebuie făcută în lumina legității luptei de clasă, „marea lege a dezvoltării istorice", — după expresia lui Engels. Această lege a putut fi descoperită de Marx pentru că el a pornit de la concretul istoric, dar a văzut structura acestui concret prin prisma cauzalității „verticale", de la economic spre politic și ideologic. Aceasta a însemnat aplicarea, în interpretarea istoriei, a raportului categorial dintre materie și idee ca principiu metodologic, pe baza cărora au putut fi științific folosite categoriile gnoseologice abstract-concret și logic-istoric.

Hegel a dat o foarte luminoasă definiție a concretului și a dialecticii abstract-concret în gîndire. Dar nefiind materialist ci idealist-spiritualist, el a rămas cu „ideea justei lor aplicări, fără să poată trece la înfăptuirea ei". Marx a subliniat și a criticat această neputință a lui Hegel : „Concretul este concret pentru că constituie sinteza a numeroase determinări, deci unitatea diversității. În gîndire, el apare deci ca un proces de sinteză, ca rezultat, nu ca punct de plecare, *deși în fond el este punctul de plecare real* (subl. mea — *C.I.G.*) și deci și punctul de plecare al intuiției și al reprezentării. Pe primul drum, reprezentarea totală s-a volatilizat într-o determinare abstractă; pe cel de-al doilea, determinările abstracte duc la reproducerea concretului pe calea gîndirii. De aceea Hegel a căzut în iluzia de a concepe realul ca rezultat al gîndirii, care se concentrează, se adîncește în sine și se mișcă de la sine, pe cînd metoda de a se ridica de la abstract la concret nu e decît metoda în care gîndirea își însușește concretul, îl reproduce ca ceva concret pentru spirit"[2].

---

[1] K. Marx, F. Engels, *Opere alese*, vol. I, E.S.P.L.P. 1955, p. 241.
[2] K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, *op. cit.*, p. 226—227.

La rîndul său, Engels a subliniat și el opoziția dintre modul marxist și modul hegelian de înțelegere și aplicare a mersului de la abstract la concret. În scrisoarea către C. Schmidt (din 1.XI.1891), Engels spune : „Compară numai dezvoltarea de la marfă la capital la Marx cu cea de la ființă la esență la Hegel și o să ai o foarte bună paralelă ; aici dezvoltarea concretă, așa cum rezultă ea din fapte, acolo construcția abstractă..."[1].

După cum a arătat Marx, pentru dialectica marxistă concretul este *punct de plecare* și totodată *bază continuă de lucru* în timp ce la Hegel concretul „s-a volatilizat într-o determinare abstractă", indiferent de faptul că Hegel nutrea iluzia că dialectica lui este permanent „sufletul conținutului". În fapt el părăsește destul de repede terenul „faptelor", își ia zborul în regiuni aeriene, descrie amețitoare evoluții deductive, mai [atinge din cînd în cînd terenul, dar în mod capricios, întîmplător și inconsecvent, pentru ca să rămînă în spațiile pure ale gîndirii, fără a simți dorința verificării prin practică a analizelor lui categoriale și fără a bănui că ea este riguros necesară.

Firește, clasicii marxism-leninismului nu i-au reproșat lui Hegel intenția de a proceda deductiv, intenția conștientă de a subordona concretul abstractului. Aceasta era o tendință obiectivă, impersonală, dictată — de atitudinea social-politică și etică a clasei sale, de spiritualismul compensatoriu care cerea, ca planul logico-abstract, planul gîndirii pure, să fie considerat „superior" realității obiective.

Așa se face că deși Hegel a criticat gîndirea metafizică, formalismul, logic, deși el a considerat că filozofia trebuie să redea viața, concretul, conținutul etc., el însuși n-a putut realiza aceste intenții decît fragmentar. În numele vieții, de fapt în numele cerințelor de clasă ale burgheziei germane, ca purtător de cuvînt al unei noi filozofii, a cerut Hegel aplicarea metodei dialectice. Cînd el a introdus categoriile concretului și istoricului, care nu existaseră pînă atunci în tabla categoriilor gnoseologice, el nu era conștient de limitele etico-politice ale clasei sale care nu-i vor permite o elaborare și aplicare consecventă a acestor categorii. La Hegel, de fapt, concretul și abstractul, logicul și istoricul au numai tendința de conlucrare, pentru ca în cele din urmă să intre în conflict și să domine doar abstractul și logicul.

Pentru Marx, logicul este numai o categorie gnoseologică, o latură a metodei dialectice materialiste, care nu-i turburată de nici o intruziune a vreunui sens etic compensatoriu. Logicul n-are, în marxism-leninism, nici sens ontologic, nici sens axiologic, ci sens metodologic. Logicul este necesar, el reprezintă esențialul în dezvoltarea fenomenelor, dar totodată el este o reflectare a istoricului, a concretului sub aspectul devenirii. În *Contribuții la critica economiei politice*, Marx arată că „mersul gîndirii abstracte, care se ridică de la simplu la complex, corespunde procesului istoric-real"[2]. În *Capitalul*, Marx a dat o analiză și o ilustrare amplă acestei teze, demonstrînd că mișcarea categoriilor economice (de la marfă la bani, de la bani la capital etc.) nu face decît să redea trecerea istorică, procesul

[1] K. Marx, F. Engels, *Briefwechsel*, Berlin, 1953, p. 526.
[2] K. Marx, *op. cit.*, p. 228.

istoric al dezvoltării producției de mărfuri. Referindu-se la această problemă, Lenin a subliniat corespondența dintre logic și istoric cu privire la istoria capitalismului[1]. Lenin însuși, în analiza logică a imperialismului, s-a sprijinit cu strictețe pe transformarea istorică a capitalismului premonopolist în capitalism monopolist, dînd un model de îmbinare metodologică a logicului cu istoricul.

ПРОТИВОПОЛОЖНОСТЬ ВЗГЛЯДОВ МАРКСА И ГЕГЕЛЯ ПО ВОПРОСУ МЕТОДА

РЕЗЮМЕ

Данная статья является первой частью труда, посвященного анализу противоположности во взглядах Маркса и Гегеля по вопросу метода. В этой части излагается критика, которой подверг Маркс гегелевскую диалектику еще в своих юношеских сочинениях. В „К критике гегелевской философии права", „Экономико-философских рукописях" и других произведениях Маркс, несмотря на то, что он высоко оценивал рациональную сторону диалектики Гегеля, выступил с острой критикой ее мистифицаторской стороны.

Автор считает необходимым подчеркнуть тот факт, что Маркс выступил с этой критикой еще в молодости, поскольку многие буржуазные идеологи и ревизионисты (Ландсгут, Тьер, Ландгребе, Ловит, Лефевр и др.), стремясь противопоставить взгляды молодого Маркса марксизму-ленинизму, пытаются отождествить марксистскую диалектику с гегелевской диалектикой. Анализ наиболее важных работ Маркса, в которых рассматриваются вопросы диалектики, показывает, что он с самого начала разоблачал основной недостаток диалектики Гегеля: ее неспособность исходить из конкретного, из точного отражения конкретных фактов, неспособность соблюдать специфику явлений. У Гегеля имелось *стремление* к отражению объективной диалектики, но как классовые интересы (компромисс с абсолютизмом), так и политическое бессилие немецкой буржуазии привели к тому, что диалектика у него была подавлена грузом положений его системы, имевших либо открытый реакционный характер, либо выражавших этот характер с помощью тезисов объективного идеализма, спиритуализма, финализма, фидеизма и т. д.

Автор показывает, как Маркс и Энгельс выявили бесплодность гегелевской диалектики, явившейся результатом того, что он не применил свою собственную методологическую идею о необходимости перехода от абстрактного к конкретному или об единстве логического и исторического. Автор считает, что слабость и политическая неспособность немецкой буржуазии разрешить общественно-политические

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 207—208.

вопросы того времени обусловили отказ Гегеля от конкретного и исторического в пользу логического и абстрактного. Только Маркс обосновал исторический метод, потому что в его концепции метод мышления находится в неразрывном *единстве* с материалистической философской концепцией, то есть с системой категорий, в которой материя и практика являются господствующими категориями. Борьбу против гегелевской диалектики Маркс начал еще в молодости; она с самого начала была обусловлена необходимостью практического разрешения теоретических вопросов и требованиями политической борьбы трудящихся масс. По мере окончательного оформления своих философских взглядов Маркс не только усилил эту критику, но и качественно *превзошел* диалектику Гегеля благодаря разработке материалистической диалектики, представляющей собой душу всех его теоретических революционных сочинений.

L'OPPOSITION ENTRE MARX ET HEGEL DANS LE PROBLÈME DE LA MÉTHODE ET DU SYSTÈME

RÉSUMÉ

L'article constitue la première partie d'une analyse de l'opposition entre Marx et Hegel concernant le problème de la méthode. Dans cette première partie, l'auteur expose la critique de la dialectique hégélienne, faite par Marx dès ses écrits de jeunesse. A commencer par ses *Contribution à la critique de la philosophie du droit de Hegel*, ses *Manuscrits économico-philosophiques* et autres écrits de jeunesse, Marx, quoique prisant beaucoup le côté rationnel de la dialectique hégélienne, s'est attaqué à son côté mystificateur.

L'auteur considère qu'il est nécessaire de souligner le fait que Marx a commencé cette critique dès ses écrits de jeunesse, car beaucoup d'idéologues et de révisionnistes (Landsgut, Thier, Landgrebe, Löwith, Lefebvre, etc.), voulant opposer le jeune Marx au marxisme-léninisme, ont misé sur la tentative d'identifier la dialectique marxiste et la dialectique hégélienne. L'analyse des œuvres les plus importantes dans lesquelles Marx s'est occupé du problème de la dialectique, prouve qu'il a dévoilé dès le début le vice fondamental de la dialectique hégélienne : l'impuissance de partir du concret, du reflet fidèle des faits concrets, de respecter le caractère spécifique des phénomènes. Hegel a eu la *tendance* de refléter la dialectique objective, mais les intérêts de classe (le compromis avec l'absolutisme) aussi bien que l'impuissance politique de la bourgeoisie allemande, l'ont fait étouffer la dialectique sous le balast des thèses du système, thèses qui ont un caractère politique directement réactionnaire, ou qui expriment ce caractère à travers les principes de l'idéalisme objectif, du spiritualisme, du finalisme, du fidéisme, etc.

Marx et Engels — montre l'auteur — ont mis en évidence la stérilité de la dialectique hégélienne, dans la mesure où Hegel n'a pas appliqué sa propre idée méthodologique sur la nécessité du passage de l'abstrait au concret ou sur l'unité entre le logique et l'historique. L'auteur considère que la faiblesse, l'impuissance politique de la bourgeoisie allemande de dominer les problèmes sociaux-politiques devant lesquels elle se trouvait, ont déterminé Hegel à abandonner le concret et l'historique pour le logique et l'abstrait. Ce fut Marx seulement qui fonda la méthode historique, car dans sa conception la méthode de penser est en *unité* indestructible avec la conception philosophique matérialiste, c'est-à-dire avec un système catégorial dans lequel la matière et la pratique sont des catégories dominantes. La lutte de Marx contre la dialectique hégélienne a été dès le début determinée par la nécessité de résoudre dans la pratique les problèmes théoriques, et par les exigences de la lutte politique des masses de travailleurs. Plus tard, Marx a non seulement intensifié cette critique, mais il a même *dépassé* — au point de vue qualitatif — la dialectique hégélienne, en élaborant la dialectique matérialiste, l'âme même de toute son œuvre théorique révolutionnaire.

TENDINȚE CONTRADICTORII ALE PROGRESULUI TEHNIC ÎN CETATEA ANTICĂ

DE

V. DE MAGALHAES-VILHENA (Franța)

1. DOMENIUL TEHNIC GREC

Trebuie să recunoaștem de la bun început că noțiunea actuală de tehnică, admisă în mod unanim, nu coincide cu concepția grecilor despre τέχναι (*technai*). Mai întîi, este vorba aici de o problemă de vocabular. În limba greacă „tehnică" se spunea τέχνη (*technè*). Dar tot ce pentru greci, de la Homer la alexandrini, ținea de domeniul τέχναι (*technai*), nu este ceea ce înseamnă pentru noi „tehnică" în sensul propriu sau cel puțin cel mai curent. De altfel aceasta ne-o dovedește însăși istoria acestui cuvînt.

Dacă am vrea să dăm cuvîntului τέχνη (*technè*) semnificația lui exactă, adică aceea pe care o avea în mediul său firesc, și să nu-l considerăm ca expresia unei realități care nu-i era proprie, trebuie să convenim că între greci și noi există un decalaj de atitudini și mentalități, care corespunde unor situații cu totul diferite și pe care ar fi o greșeală să-l subapreciem.

Termenul de τέχνη (*technè*) nu poate fi circumscris în cuvîntul „tehnică". Cuvîntul τέχνη (*technè*) spune mai mult : după etimologie (rădăcină) τεκ (*tek*), vezi : τικτω (*tikto*) înseamnă a naște, a produce, a crea, dar el înseamnă de asemenea, artificiu, viclenie, ingeniozitate, îndemînare în operele spiritului. În secolul al XVI-lea, Brantôme spune „invenție" acolo unde grecii scriau τέχνη (*technè*). *Technè* este un *vicleșug* sau un *expedient*, un *instrument* al inteligenței, o *metodă* pentru a mări *puterea* omului prin *cunoașterea* atît *teoretică* cît și *practică* — τέχνη (*technè*) = ἐπιστήμη (*episteme*) (Bacchylide, Sophocle).

Arta este un artificiu ; *mașina* o *mașinație* a omului pentru a-și înșela slăbiciunea. Τέχνη (*technè*) desemnează în același timp și tehnicile industriale, tehnicile intelectuale și tehnicile corporale.

Nu este deci o întîmplare dacă s-a spus că instrumentele logice sînt o „*mașinărie* a cunoașterii", după expresia lui Augustin citată de Gassendi. De asemenea, nu e de loc lipsit de semnificație faptul că termenii τέχνον

(*technon*) și μήχανος (*mechanos*) se găsesc în *eroticele* grecilor, cu privire la actul „mecanic" de a iubi.

Cuvîntul τέχνη se leagă deci de ideea primă de a produce și de obiect de artă, de obiect produs. Este un meșteșug sau o ocupație care cere înainte de toate cunoștințe practice. Dar pentru că este în egală măsură și artificiu, ingeniozitate, invenție, el este de asemenea cunoașterea rațională a ceea ce este exact și just. Este cunoașterea tehnică. Calitatea inteligenței, a judecății nu-i este străină.

Termenul τέχνη (*technè*) ajunge să aibă, în anumite cazuri — tratatul de *Medicină Veche*, dar și la Platon și Tucidide —, un sens care ține totodată și de „tehnică" și de „știință". Pe vremea lui Platon — cel puțin în mediul său — diferențierea nu era încă făcută între acești doi termeni. Acela de τέχνη (*technè*) — care are și sensul de „artă" — înseamnă în general o cunoaștere specializată, indiferent de obiect.

Ceea ce izbește de la bun început, este faptul că domeniul tehnicii are, la greci, o întindere considerabilă. Fără a intra în prea multe amănunte, este destul să amintim : a) *tehnicile de achiziție, de producție* (agricole și industriale) și de *consum*; b) *tehnici militare*, dintre care poliorcetica; c) *tehnicile corpului* sau somatice; d) *tehnicile intelectuale și artistice*; și, în sfîrșit, e) *tehnicile de reglementare socială*.

Remarcabil este nu faptul că grecii s-au ocupat de aceste diferite sectoare ale funcției tehnice — alte popoare ale antichității au făcut-o și ele într-o oarecare măsură —, ci că și-au pus atît de pregnant pecetea asupra unora dintre ele. Nu există nici o îndoială că grecii au atins un grad de perfecțiune la care nici un alt popor înaintea timpurilor moderne nu pare să se fi putut ridica în Occident în cel puțin două din sectoarele domeniului tehnic : *tehnicile intelectuale și artistice* și *tehnicile reglementării sociale*.

Din faptul că tehnicile spiritului sînt, la greci, de o calitate excepțională, decurg mai multe consecințe însemnate. Deoarece tehnicile științifice sînt, printre tehnicile intelectuale, acelea în care ei au excelat — și aceasta în mai toate focarele de cultură ale Eladei, la Atena ca și la Siracuza, la Corint sau la Megara, la Cos ca și în Cnide, Crotona sau Alexandria — nivelul foarte înalt al tehnicilor științifice a îngăduit crearea *tehnologiei*, a științei tehnice. Cuvîntul și obiectul sînt grecești. Și pe plan tehnic, această noutate constituie o inovație extraordinară.

Nimeni nu contestă că ei au împrumutat de la civilizațiile orientale o parte foarte importantă din utilajul lor și din cultura lor materială. Dar tot atît de incontestabil este faptul că ei au modificat mult aceste împrumuturi. De altfel trebuie să remarcăm, împreună cu Ferguson, că popoarele împrumută de la altele numai ceea ce ele însile sînt pe cale să descopere [1]. Kazimierz Majewski, care citează acest principiu metodologic fundamental al istoriei culturii materiale, precizează : „asimilarea, receptarea experienței străine, a descoperirilor și a perfecționărilor săvîrșite de alte popoare (...) nu se realizează decît atunci cînd un anumit grup social s-a „copt"

[1] Adam Ferguson, *An Essay on the History of Civil Society*, London, 1793, p. 283.

îndestul pentru a putea să şi-l însuşească"[1]. Dar în cazul grecilor, foarte adeseori nu este vorba numai de o însuşire. Împrumutul unui instrument al unui procedeu tehnic, aduce după sine o elaborare teoretică. Exemplu clasic : Arhimede. Pappus sublinia lucrul acesta fără echivoc : mecanica e în acelaşi timp o ştiinţă şi o tehnică[2].

Originalitatea tehnică a grecilor — şi în acelaşi timp superioritatea lor faţă de alte popoare ale antichităţii — constă în aceea că o dată cu ei, pentru prima oară în Occident, gîndirea tehnică se integrează ştiinţei. Sofiştii mai întîi, apoi Eudoxe, Architas, Platon, Pseudo-Aristotelul *Mecanicilor*, Archimede, inginerii alexandrini, sînt printre creatorii tehnologiei : *technologia* (τεχνολογία). Pentru Occident ei sînt primii care fac teoria tehnicii. *Technè* (τέχνη) nu mai este o dibăcie, o rutină oarbă ; ea nu mai ţine numai de domeniul „empirismului", al *tribè* (τριβή). Intemeiată pe raţiune, tehnica gîndită ţine de domeniul cunoaşterii ştiinţifice, al *epistemè* (ἐπιστήμη). De aceea, fără îndoială, medicina este considerată de hipocratici drept o *technè* (τέχνη)[3]. De asemenea, este foarte revelator în privinţa aceasta faptul că, dacă Arhimede aduce din Egipt la Siracusa maşina în spirală (după cum ne spune Diodor din Sicilia, 1. 34.2, 5. 37.3), lui îi datorăm un tratat matematic despre spirale. Mai apoi, *mechanopoioi* (μηχανοποιοί), mecanicii-tehnologi ai Alexandriei, definind procedeele practice pentru construirea unui şurub, adică a unei spirale înscrise pe un cilindru, vor elabora, totodată, pornind de la cerc, teoria economiei de efort realizată de acest instrument. Astfel — precizează J. P. Vernant — un întreg domeniu al tehnicii constructorului capătă forma unei ştiinţe raţionale. O numim mecanică[4].

O dată cu grecii, tehnica devine pentru prima dată o ştiinţă.

Creaţia „tehnicilor de reglementare conştientă a societăţilor" este un aspect esenţial, un fapt hotărît al acţiunii inovatoare a cetăţii : polisul (πόλις), această creaţie majoră a praxis-ei greceşti.

O dată cu triumful cetăţii, după venirea la putere a unor noi pături sociale orăşeneşti, născute din răsturnări economice, apar şi devin predominante noi forme de acţiune şi de gîndire. În primul rînd, vedem desprinzîndu-se o artă raţională a conduitei omeneşti. Este vorba mai ales de primatul atribuit la Atena, în secolul al V-lea, tehnicilor retorice asupra celorlalte arte sociale. Să nu ne înşelăm, faptul este deosebit de însemnat. Tehnica retorică este, am putea spune, aproape tot atît de importantă pentru cetate, ca şi tehnicile industriale pentru societatea contemporană. Într-adevăr, marea problemă pentru ei nu era atît de a ajunge să stăpînească natura, de „a deveni stăpîni şi posesori ai naturii" (Descartes), ci mai

---

[1] Vezi, *Travaux de la section d'Archéologie classique de l'Institut d'Histoire de la culture matérielle près de l'Académie polonaise des Sciences et Lettres*, sub direcţia lui Kazimierz Majewski şi Tadeusz Zawadzki, fasc. 16 : *Cinq ans de travaux de recherche (1954—1958)*, Varşovia, 1959, p. 21. Vezi şi p. 29 de unde s-a extras citatul lui Ferguson.

[2] v. Pappus, *Collectio Mathematica*, VIII, 1—5. Cf. Morris R. Cohen şi I. E. Drabkin, *A source Book in Greek Science*, Cambridge Mass., 1958, p. 183—186, în special p. 185.

[3] Cf. tratatul *Despre Artă*, din colecţia hipocratică.

[4] Despre caracteristicile mecanicii greceşti, vezi preţioasa broşură a lui Kazimierz Michalowski, *Tehnica grecka*, Varşovia Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959, p. 148—150. Cf. p. 9—18, precum şi *Mechanika grecka*, „Biblioteka Meandra", Varşovia, 1952.

curînd de a stăpîni realitatea precisă a universului uman, de a stăpîni omul, de a-l face apt pentru această comunitate de viață care este *polisul*, Cetate-Stat (πόλις). Ne aducem aminte de formula lui Spinoza : „Oamenii nu se nasc membri ai societății, dar se educă pentru acest rol". Este vocația pentru *paideia* (παιδεία).

În primele rînduri ale acestor tehnici ale controlului social întîlnim politica, economia, dreptul (creația dreptului civil, adoptarea dreptului comercial[1]), retorica, filozofia, pedagogia, etica.

În cadrul cetății ateniene, la sfîrșitul războiului peloponeziac, aceste tehnici sînt acelea care par să răspundă cel mai mult nevoilor și imperativelor sociale.

La Atena, chiar în secolul al V-lea asistăm, la o dezvoltare considerabilă a tehnicilor în sectoarele cele mai variate.

O experiență de progres se desfășura în văzul tuturor. Teoreticienii progresului exprimă tocmai sentimentul acestei experiențe.

Ideea progresului cunoștințelor filozofice și științifice era tema gîndirii marilor sofiști. Hippias din Elis considera că știința timpului său era în mare progres față de trecut[2].

De asemenea, împotriva „acelora care fac o artă din a înjosi artele", autorul lui *Peri technes* (Περί τέχνης) hipocratic ridică în slăvi progresul : ...„A descoperi lucrul care să nu fi fost descoperit și care, o dată găsit, să valoreze mai mult decît fiind ignorat, sau a termina ceea ce este neterminat, acesta e scopul și acțiunea inteligenței. Dimpotrivă, a defăima invențiile (...) fără a perfecționa nimic (...) aceasta, nu mai este scopul și acțiunea inteligenței (...). Cunoașterea se dobîndește pe măsură ce artele (*technai*) (τέχναι) își fac apariția"[3].

Dar dacă acest avînt impetuos al tehnicilor prin experiența progreselor pe care le dă la iveală suscită primele manifestări ale teoriei progresului[4], în schimb el contribuie totodată la întărirea unui curent de gîndire, care datorită neîncrederii față de valoarea umană a muncii, va duce la stăvilirea progresului tehnic punînd, pentru secole, sub obroc ideea însăși de progres.

Desigur, nu este vorba aici decît de o gîndire prea înaintată pentru vremea sa pentru a fi clară tuturor. Dar nu e mai puțin și un embrion de ideologie practică, începutul unui curent care, în ciuda condițiilor puțin favorabile, a pătruns profund antichitatea, pentru a ieși la iveală, în epoca de reîntoarcere la cunoașterea anticilor, într-un context social-istoric care deschide calea unei civilizații mecanice. Platon și Aristotel au combătut în mod expres gîndirea bogată și frumoasă a lui Anaxagora despre puterea inteligentă a mîinii[5]. Panaitios, Poseidonios și alții au reluat-o.

---

[1] Vezi studiul lui Louis Gernet, *Droit et Société dans la Grèce Ancienne*, Paris, 1955, p. 5.

[2] Cf. Platon, *Marele Hippias*, 281 d.

[3] *Despre Artă*, §. 1, 2. Trad. de Littré.

[4] Îndeosebi la Xenofan, Empedocle, Anaxagora, Archelaos, Protagora, Hippias, Gorgias, Prodicos, Sofocle, Tucidide, Democrit, precum și în poezia dramatică. Mai tîrziu, Aristotel, Teofrast, Dicearc, Epicur, Diogene din Oinoanda, Posidonius, Diodor, Lucrețiu, Seneca, Vitruviu și alții.

[5] Vezi Aristotel, *Des part. anim.* IV, 10, 686, b și urm.

Ideea rolului muncii în formarea mîinii, a rolului mîinii în formarea omului, a rolului omului în transformarea conștientă a naturii și a omului, iată cîteva elemente ale unei ideologii care de-abia se schițează și care nu izbutește să devină dominantă în cetatea considerată ca un cadru de civilizație. Sînt necesare alte condiții social-economice pentru ca ea să capete viață. Vor trebui alte forțe sociale, avînd alte nevoi și alte forme de gîndire, pentru a o promova. Rămîne totuși un fapt de necontestat că cetatea antică a conceput — pe măsura criteriilor sale sociale — un ideal de progres social.

La drept vorbind, progresul este expansiunea fără sfîrșit a puterilor omului asupra naturii și asupra lumii oamenilor, în serviciul omului, a tuturor oamenilor. Dar aici este vorba deja de un sens uman care depășește idealurile și criteriile de progres pe care și le-au făcut grecii despre viața în societate, chiar de n-ar fi decît datorită antagonismelor de clasă. Aceasta este realitatea, cu toate că nu trebuie trecute cu vederea speranțele (e adevărat de ordin pur moral și pe planul utopiei), al foarte rarelor voci discordante [1].

Dacă grecii n-au putut totdeauna să conceapă progresul ca puterea din ce în ce mai mare a oamenilor asupra naturii, este totuși remarcabil că unii dintre ei au devenit conștienți de faptul că la baza progresului stă munca; că munca, fiind funcție socială, creează civilizația. Dar este de asemenea remarcabil că unii au știut să se ridice la ideea că există un progres dacă există o creștere a puterii intelectuale a omului. În acest sens progresul constă în stăpînirea din ce în ce mai mare de către om a gîndirii și a acțiunii umane. Tehnicile acțiunii sociale și tehnicile corpului, tehnicile intelectuale și artistice fiind funcții tehnice ca și artele mecanice de transformare a materiei sînt factori de progres. De progres social, bineînțeles, deoarece sînt funcțiuni ale omului în cetate.

Ideea greacă despre progres — progresul luminilor, progresul tehnic, progresul social — va reapare cu Alberti, dar mai ales cu Bruno. Ideea de tehnică, așa cum grecii au știut s-o ducă spre culmi — va fi reluată de un Leonardo, de un Bacon (Francis) și, în sfîrșit, mai ales de un Galileu, cu conștiința deplină că este o idee veche care renaște într-o lume cu mult mai propice decît aceea a cetății grecești clasice sau a cosmopolis-ului elenistic.

Valorificarea muncii, a practicii materiale umane, încrederea bazată pe rațiune în progresele tehnice sînt componente esențiale ale ideologiei

[1] S-au găsit sofiști care au mers pînă acolo încît au afirmat, împreună cu Euripide, că prin firea lor oamenii nu se disting unii de alții. Căci, liberi sau sclavi, greci sau barbari, toți, înainte de toate, sînt oameni. Cf. T. A. Sinclair, *A history of Greek Political Thought* (3), London, 1961, p. 78. Trebuie să observăm că această idee, a sofiștilor greci, oarecum puțin cunoscută, are o însemnătate mult mai pozitivă și mai radicală decît aceea, mai tîrzie și care este evocată în mod frecvent, a apostolului creștin Pavel. În realitate, pentru el nu exista egalitate decît în fața bisericii și a lui Dumnezeu. (Vezi *Prima scrisoare către Corintieni*, cap. VII, 20; XII, 13); în rest, textele dovedesc că el se împăca cu sclavia (Vezi *Scrisoarea către Titus*, cap. II; *Scrisoarea către Efesieni*, cap. VI). De asemenea: Sfîntul Ioan Gură de Aur (*De verbis apostolicis*, 9), sf. Augustin (*De Civitate Dei*, XIX, 15), precum și sfîntul Ambrosie. Să ne amintim, de asemenea, de canonul Sinodului de Congres, din 358, care aruncă anatema asupra celui care ațină un sclav să nu dea ascultare stăpînului său.

burgheziei în ascensiune. Sub acest raport, Giordano Bruno este, după toate probabilităţile, primul dintre aceşti mari ideologi. În acest sens, el reia, reabilitînd-o, ideea greacă despre progres, născută în secolul lui Pericle, o dată cu dezvoltarea tehnicilor care reprezintă un corolar al avîntului păturilor sociale orăşeneşti.

Nu trebuie să uităm că de fapt teoria progresului în secolul al V-lea este legată de rapida înflorire a industriei şi comerţului, a tuturor artelor şi cunoştinţelor speculative şi tehnice. Ea reflectă într-un sens dobîndirea conştiinţei acestei înfloriri. Dar ea este legată de asemenea de elaborarea teoretică a ideilor de timp (şi în primul rînd de timp linear), de infinit, de istorie şi de cultură παιδεία (*paideia*) şi, într-un mod general, de dezvoltarea teoriilor raţionaliste din acea epocă. De asemenea, are legături strînse cu procesul complex de desanctificare a naturii, a oamenilor şi a operelor. Ea ţine pe de altă parte, de revoluţia gîndirii, care, exprimînd amploarea crizei prin care trecea lumea greacă, are mai întîi grijă de treburile cetăţii[1]. Încrederea în creşterea capacităţii speciei umane în raport cu concepţia atotputerniciei cunoaşterii, este una din manifestările sale cele mai clare şi cele mai tipice ale teoriei progresului, şi care o exprimă cel mai bine. Extinderea folosirii pe care tehnica scrierii o cunoaşte în acel moment în Grecia nu poate decît să întărească acest sentiment.

Sub presiunea dezvoltării tehnicilor şi a binefacerilor care rezultă din această dezvoltare, omul începe să conceapă progresul său. Şi îl concepe sub forma progresului tehnic, progresului social, progresului cunoştinţelor — căci el trăieşte în „epoca luminilor".

Printr-o ciudată conspiraţie a istoricilor, am spune, există o idee admisă în mod unanim, după care nu numai că antichitatea ignora noţiunea de progres, dar nici n-ar fi ajuns niciodată să conceapă progresul tehnic şi social. Este adevărat că ideea de progres a apărut într-un moment şi într-un context social în care nu se putea să nu se vadă accelerarea progresului. Şi acest lucru este cît se poate de firesc. La fel se va întîmpla şi cu prilejul reluării ei în vremea renaşterii literaturii, artelor, ştiinţelor, tehnicilor şi al avîntului deplin pe care-l va cunoaşte în epoca afirmării burgheziei în ascensiune.

Este firesc, de asemenea, ca Platon — în momentul cînd devine evident faptul că clasa socială al cărei ideolog este, nu mai are viitor — să aibă o viziune nu numai pesimistă, dar chiar antiprogresistă despre istorie şi să-şi afirme conservatorismul pe toate planurile. Ar putea uimi mai degrabă cazul lui Lucreţiu. Dar este adevărat că încrederea în progresul luminilor şi al tehnicilor este destul de puţin umbrită de un pesimism a cărui semnificaţie a fost pusă în evidenţă de Charles Parain[2].

Aşadar grecii şi marele epicurian roman nu numai că s-au ridicat la ideea de progres, dar în ciuda unui întreg curent ideologic potrivnic exaltării rolului social crescînd al muncii, unii au conceput progresul în funcţie de progresul tehnic. Acest fapt nu poate fi infirmat de ideea că omul antic

[1] Vezi V. de Magalhaes-Vilhena, *Socrate et la légende platonicienne*, Paris, Presses Universitaires de France, 1952.

[2] Charles Parain, *Lucrèce et son temps*, în *La Pensée*, nr. 59, Paris, 1955, p. 109—111.

ignoră valoarea social-istorică a muncii. Că viitorul ca şi trecutul omului înseamnă transformarea lumii prin cunoaştere şi praxis — „*umwälzende Praxis*"[1] — este o idee pe care gîndirea antică cea mai înaintată a presimţit-o. Dacă vrem cu tot dinadinsul să limităm însemnătatea acestei noţiuni în vechea Grecie, dacă o rezervă pare indispensabilă, aceasta constă în faptul că satisfacerea nevoilor umane celor mai largi n-a constituit pare-se niciodată o problemă în lumea antică.Evident că este imposibil, după informaţiile noastre, să nu recunoaştem că nici un grec sau roman n-a ştiut sau n-a putut vedea (ceea ce noi trebuie să admitem de aici înainte) că problema progresului înglobează *toate* condiţiile progresului şi *toate* aspectele sale umane[2]. De asemenea, după cîte ştim, nici un filozof antic, din pricina mărginirii poziţiei sale de clasă, n-a putut atribui progresului social sensul său adevărat, întreg, acela pe care îl acordă academicianul Semionov şi care intră de pe acum în cîmpul posibilului : „maximum de fericire pentru cît mai mulţi oameni, în mod practic pentru toţi"[3].

Ar fi încă multe de spus în această privinţă. Dar trebuie să încercăm să precizăm şi mai bine, chiar dacă n-ar fi decît schematic, peripeţiile şi sensul evoluţiei tehnice în Grecia, desprinzînd liniile esenţiale ale raporturilor ce se stabilesc între tehnici şi cadrele sociale.

2. PARTICULARITĂŢILE DEZVOLTĂRII TEHNICE ÎN GRECIA

1. În perioada iniţială, atunci cînd asistăm la un adevărat început al tehnicilor în cetăţile industriale şi comerciale ale Ioniei, există o legătură strînsă între ştiinţă şi tehnică. Mai mult, chiar o reală unitate (Thales, Hecateu, Anaximandru). *Sophos* înseamnă şi tehnician şi uneori şi medicul îndemînatec în arta sa. „Cuvîntul grecesc înţelepciune, *sophia*, înseamnă încă în acest timp o îndemînare tehnică, şi nu o speculaţie abstractă. Sau mai bine-zis, distincţia dintre aceste două sensuri nu fusese stabilită pentru că cea mai bună speculaţie era bazată pe o îndemînare tehnică"[4]. Divorţul n-a venit decît mai tîrziu. Şi mai tîrziu, de asemenea, influenţele Orientului au contribuit poate să readucă preocuparea pentru tehnicile utilitare. Totuşi, nu trebuie să fim prea categorici. Liniile despărţitoare sînt într-adevăr foarte nesigure. În mare, pentru Aristotel, există un divorţ. Pentru hipocratici, nu există : ştiinţa medicală este arta de a vindeca. Cazul lui Platon este mult mai complex : atitudinea sa critică,

---

[1] Expresia este o variantă din manuscrisele lui Marx. Vezi K. Marx, *Thesen über Feuerbach*, III. în *Marx-Engels Werke*, vol. III, 1958, p. 534.

[2] Împrumutăm această consideraţie (care de altfel se înscrie în alt context) din intervenţia profesorului Ladislav Stoll la Întîlnirea internaţională de la Royaumont : *Compte rendu analytique des travaux*, comunicarea nr. 10.

[3] Nicolai Semionov, *La Science et la société au siècle de l'atome*, comunicare prezentată la Întîlnirea internaţională de la Royaumont, publicată sub titlul *La Science et l'avenir humain*, în *La Pensée*, nr. 98, Paris, 1961, p. 3—13. Citatul de mai sus se găseşte la pagina 10.

[4] Benjamin Farrington, *Greek Science, Its Meaning for Us*, ediţie revăzută, Harmonsworth, 1961, p. 81.

chiar negativă cu privire la tehnici[1], este compensată printr-un interes vizibil pentru aceleași tehnici (probleme ale structurii lor, ale clasificării lor ...) și mai mult decît atît, printr-o concepție care, anticipînd mai ales pe cea a lui Galileu, vizează chiar integrarea tehnicilor în domeniul științelor. Și în această privință, Platon nu e departe de Arhimede. De altfel și unul și celălalt se regăsesc în gîndirea lui Galileu. Tehnologii greci sînt cei care au făcut prima străduanie de a da un fundament științific tehnicii. Tehnologia modernă nu face decît să reia această străduanie.

2. În epoca clasică a cetății antice grecești, unitatea dintre știință și practica tehnică este ruptă. Aceasta mai ales la Atena, unde nivelul dezvoltării forțelor de producție nu era prea înaintat.

De fapt, această ruptură, care reflectă contradicția fundamentală a regimului sclavagist, nu e decît o componentă a unui vast ansamblu: dispreț față de *banausos bios* (βάναυσος βιος) a vieții servile (muncă manuală, mecanică, meșteșugărească, comercială și în orice caz față de orice muncă plătită); dispreț pentru tot ceea ce este făcut în scopul utilității și profilului și este „deci" contrar virtuții[2]; dispreț, de asemenea, pentru iscusința empiriei, și chiar pentru *empeiria* (ἐμπειρία); opoziția dintre servil și liber, dintre viața contemplativă și viața activă, dintre natură *physis* (φύσις) și tehnică sau artă *technè* (τέχνη); valorificarea idealistă a științelor pure „complet lipsite de utilitate", a căror siguranță și rapidă dezvoltare în contrast cu lipsa de siguranță și stagnarea tehnicilor, este lăudată de tînărul Aristotel în *Protreptikos*; identificarea (raportată de către Aristotel la Anaxagora)[3] a *télos*-ului înțelepciunii cu contemplarea naturii.

Dar, pe lîngă divorțul dintre știință și tehnică, la Platon, ca și printre platonicienii academiei (dintre care și tînărul Aristotel), apare distincția, înăuntrul fiecărei științe, între două feluri de științe: una savantă și „în mod nobil" teoretică, cealaltă vulgară și „în mod josnic experimentală"[4]. Aristotel, în *Protreptikos*, ar fi ajuns să spună că în științe domeniul cunoașterii este diferit de domeniul experienței în așa măsură încît cei care, ca geometri, sînt obișnuiți cu *theoria* (θεωρία), — lucrul intelectiv — nu participă de loc la practică chiar dacă se găsesc în situația de a-i asigura execuția; și în schimb, aceia care, ca măsurătorii de terenuri, au practică, nu au o formație teoretică. Și e foarte bine astfel, pare el să spună[5].

3. E neîndoios că la Atena, în epoca clasică, prevalează separația radicală a științei de tehnica mecanică. Dar nu toată gîndirea greacă se orientează în această direcție. Cetatea atenienilor nu este toată Grecia. Chiar în momentul cînd unii doctrinari celebri manifestă o atitudine dispre-

[1] Mai precis, cu privire la anumite tehnici (acelea care țin de activitatea de muncă) și mai ales cu privire la un anumit fel de a concepe tehnicile. Există în *Gorgias*, de pildă, pagini care trebuie înțelese într-un fel nou. În orice caz, e necesar ca problema să fie studiată mai îndeaproape. După cît se pare, Platon vorbește despre tehnicile epocii sale, nu numai ca un cunoscător dar și ca unul care a practicat el însuși unele dintre acestea.

[2] Cf. Aristotel, *Polit.*, 1328 b.

[3] Aristotel, *Eth. Eud.*, I, 5, 1216 a, 11.

[4] Vezi *Fileb.*, 56 d, 57 d; Epinomis, 990 a. În această privință vezi Werner Jaeger, Aristotel. *Fundamentals of the History of his Development*, Oxford, 1934, p. 88—89.

[5] *Protreptikos* (Προτρεπτικός), frag. 5 (= Jamblic., *Comm. math.*, 26, p. 79, 1—81, 7 Festa), Aristotel, *Fragmenta selecta*, ed. D. Ross, Oxonii, 1955, p. 30—31; *Select Fragments*, traducere engleză de David Rose, Oxford, 1952, p. 30—34.

ţuitoare faţă de artele mecanice, înflorirea acestor arte nu încetează în alte cetăţi ale lumii greceşti. La Siracuza, Dionisios cel bătrîn cheamă ingineri din toate ţările ; Heron din Alexandria va elabora teoria catapultelor şi a altor maşini pe care inginerii le inventează. La Tarente, Architas, chiar înaintea lui Arhimede, creează mecanica, aplicînd mişcarea la construcţia figurilor. Corintul continuă să fie un centru industrial şi comercial înfloritor. În timp ce Atena şi alte cetăţi ale Greciei centrale au şi intrat în criza sistemului sclavagist, Abdera, pe coasta tracă, nu se apropie de apogeul acestui mod de producţie decît pe vremea lui Democrit (c. 460 — c. 370).

4. În schimb, o dată cu sfîrşitul secolului al V-lea, asistăm la Atena, la o irezistibilă *răsturnare de tendinţă* în procesul dezvoltării tehnice, în raport cu întîietatea acordată teoriei asupra practicii mecanice. Sub însăşi influenţa cadrelor sociale ale cetăţii, cercetarea cunoştinţelor tehnice, orientate spre stăpînirea omului (a corpului său, a spiritului său, a operelor sale, a comunităţii sale de viaţă care o reprezintă cetatea), această cercetare prevalează din ce în ce mai mult asupra stăpînirii lucrurilor. Tehnicile corpului, tehnicile intelectuale, artistice şi tehnicile de control social, urmîndu-şi evoluţia, îşi cîştigă cu demnitate un statut social pe care prejudecăţile de clasă în condiţiile unei societăţi antagonice îl refuzau atît „tehnicilor de adaptare la lucruri", cît şi celor care existau deja, adică tehnicilor de „exploatare" şi de „creare a lucrurilor".

Sfera tehnicii se lărgeşte foarte mult. În aceasta constă, din punctul de vedere al gîndirii tehnice, aportul inovator al cetăţii greceşti clasice. *Devierea* dezvoltării funcţiei tehnice spre tehnicile de reglementare socială, oarecum în detrimentul artelor industriale, şi lărgirea domeniului tehnic sînt produsul Cetăţii-Stat (*polis* (πόλις)), la apogeul său. Totuşi, ar fi greşit să credem că artele industriale ateniene se găsesc prin aceasta împinse la ruină. Aceasta se va întîmpla de-abia mai tîrziu, cu prilejul gravei crize economice şi sociale din secolul al 4-lea. Pentru moment, ele sînt lăsate la o parte de omul liber, cetăţeanul cu drepturi depline, care le disprefuieşte. Dar alte grupuri sociale se consacră lor. Cu toate acestea, un întreg ansamblu de circumstanţe care ţin, totodată, de baza materială a cetăţii şi de sferele ideologice care-i corespund, contribuie totuşi la stînjenirea desfăşurării muncii direct productive şi la crearea unui obstacol în mersul înainte al gîndirii tehnice.

Aceste *frînări parţiale*, care afectează în mod deosebit unele sectoare de activitate, se traduc în mare printr-o oarecare stagnare — sau cvasistagnare — a ceea ce, în domeniul tehnicii, nu se leagă direct de tot ce ţine de funcţiile tehnice, de eficacitate intelectuală şi de control social. De aici rezultă — şi acest fapt este deosebit de important — discordanţa sensibilă dintre înflorirea unor anumite forme de artă şi tehnici şi dezvoltarea producţiei de bunuri materiale. Ne amintim că Marx a ridicat această problemă cu privire tocmai la arta greacă[1].

[1] Karl Marx, *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie* (*Rohentwurf*) 1857—1858, Berlin 1953, p. 30—31. Vezi şi în Karl Marx - F. Engels, *Über Kunst und Literatur, Eine Sammlung aus ihren Schriften*, editat de Michail Liftschitz. Berlin, 1950, p. 21—22.

Deosebit de aceste frînări parțiale este frînajul propriu-zis reprezentînd, prin anvergura sa și un fapt social cu mult mai însemnat. Această *blocare socială generalizată* a dezvoltării tehnice, care marchează ultima fază a modului de producție sclavagist în Europa, aduce după sine o *înăbușire* a numeroaselor cuceriri tehnice, ale căror urme se pierd pentru mult timp. Dar toate acestea aduc după sine, de asemenea, *o secătuire* a cunoștințelor tehnologice. Firul tradițiilor se rupe. A-l reînnoda va fi o sarcină anevoioasă și de durată. Trebuie spus aici că invaziile așa-zise „barbare" nu sînt suficiente pentru a explica uitarea în care au căzut, în cadrul Europei occidentale creștine, majoritatea invențiilor și realizărilor tehnice greco-romane. Așa reiese cel puțin din săpăturile arheologice recente care au stabilit în mod cert existența, încă din veacul al IV-lea înaintea erei noastre, a unor foarte numeroase și importante centre de industrie locală în cele mai îndepărtate colonii grecești nord-pontice, în primul rînd în regatul sclavagist al Bosforului, care a luat ființă în secolul al V-lea înaintea erei noastre, precum și în regiuni îndepărtate ale imperiului roman[1]. S-a dovedit de asemenea că concurența făcută de industriile locale contribuie la explicarea crizei economice ateniene. Tocmai focarele de cultură greacă așezate în țările considerate adeseori ca „barbare", vor apărea ca adevăratele deținătoare ale tradițiilor antice.

Frînarea dezvoltării tehnice este un fapt social complex, care nu ar putea fi înțeles decît pornind de la o analiză de ansamblu a cauzelor economice și sociale ale dezagregării generale a sistemului sclavagist.

Așadar, la originea frînării tehnice nu stau cauze ideologice. Dacă există o „blocare mintală" (după cum îi place lui Schuhl să se exprime[2]), dacă există o „blocare ideologică" (cum înclinăm noi mai de grabă să spunem), înseamnă că la bază există *o blocare socială*. Frînarea ideologică nu este decît un aspect particular, parțial, al său. Ba, mai mult, derivat. Aceasta deoarece raporturile sociale ideologice reflectă raporturile sociale materiale și decurg din ele. Aici, ca și în alte părți, la originea blocajului „mintal" stau în cele din urmă, în mod fățiș sau ascuns, condițiile obiective materiale : condițiile vieții materiale a societății.

De cele mai multe ori ideile preconcepute, presupunerile dogmatice și prejudecățile, tabu-urile spirituale și constrîngerile ce provoacă blocajul mintal nu sînt decît vechi reflexe de clasă, reflexe ale clasei și ale păturilor sociale care dispun de munca umană. Și în acest sens ele sînt o parte a complexului social. Ne întoarcem mereu la același lucru : întîietatea raporturilor economice asupra ideologiei ; viața materială a societății, existența socială e primordială ; viața ideologică, conștiința socială, sub orice formă s-ar exprima, e secundară, ea este produsul existenței sociale, o reflectare a acesteia.

---

[1] În această privință, voi aminti unele lucrări recente ale istoriografiei sovietice în limba rusă, A. B. Ranovici, *Provinciile orientale ale imperiului roman din secolul I—IV*, Moscova-Leningrad, 1949 ; S. A. Jebelev, *Litoralul sep'entrional al Mării Negre*, Moscova-Leningrad, 1953 ; O. V. Kudreavțev, *Provinciile elenistice din Peninsula Balcanică în secolul al II-lea al erei noastre*, Moscova, 1954.

[2] P. M. Schuhl, *Machinisme et philosophie* [2], Paris, 1947, mai ales paginile XII—XV, 1, 3—25 ; *Essai sur la formation de la pensée grecque* [2], Paris, 1949, p. XX—XXI. În acest sens vezi B. Farrington, *Greek Science*, ed. nouă, Harmondsworth, 1961, p. 8.

O precizare terminologică : noi luăm termenul de *blocare* (propus altă dată de P. M. Schuhl), mereu în sensul său cel mai pregnant. Înțelegem prin acest cuvînt faptul social al unei adevărate *frînări totale* a progresului tehnic. Pe de altă parte, ni se pare necesar să distingem 2 feluri de asemenea blocări : *o blocare generalizată*, aceea care marchează, în condițiile crizei generale a lumii antice occidentale, în primul rînd, impasul în care a ajuns formațiunea socială sclavagistă înainte ca feudalitatea să fi stabilit raporturi noi, o dată cu necesara distrugere a structurilor existente. Celălalt fel de blocare este cel al *blocărilor parțiale*, limitate ca loc, care taie brusc dezvoltarea forțelor de producție în cutare sau cutare loc sau provoacă cel puțin o stagnare prelungită a progresului tehnic în conjuncturi istorice precise : mari răsturnări, distrugerea unui oraș, cucerirea și supunerea unui grup de cetăți. Să dăm un exemplu. Tirania satrapilor persani, care au cotropit coloniile grecești din Ionia, n-a făcut doar să frîneze, ci a pus capăt pentru totdeauna dezvoltării gîndirii raționale, și acestea tocmai acolo unde ea se născuse.

5. *Înăbușirea* unor mari realizări antice și epuizarea unui număr însemnat de cunoștințe tehnologice fundamentale — e destul să ne gîndim la pierderea momentană sau definitiv ireparabilă a tratatelor tehnice ale lui Arhimede, ale lui Ctesibios și anatomiștilor și chirurgilor alexandrini — nu sînt decît două din consecințele majore ale acestei blocări generalizate și care vor face ca procesul social de *deblocare* — și anume răsturnarea și reînnoirea tehnologiei elene să fie deosebit de delicat pentru gîndirea tehnică. În anumite cazuri, se poate vorbi chiar de un adevărat *regres*. Orice s-ar spune, într-un număr de sectoare de mare importanță, societatea feudală creștină cunoaște un regres sensibil al activității tehnice. E suficient să menționăm majoritatea tehnicilor științifice. Dar aceasta este valabil și pentru tehnicile chirurgicale, de pildă, care regresează în mod indiscutabil față de Grecia[1] și mai ales față de Alexandria.

Trebuie, de asemenea, subliniat că la sfîrșitul lumii antice nu era vorba numai de o blocare generalizată, de o oprire brutală a progresului social și tehnic. Această blocare are loc, în esență, în limitele a ceea ce înțelegem noi prin lumea elenistico-romană. După Engels, Charles Parain[2] a avut dreptate să atragă atenția asupra contribuției ce revine progreselor tehnice ale germanilor și galilor în procesul de trecere de la societatea sclavagistă la societatea feudală. Mai rămîne de stabilit partea care revine în acest proces impulsului tehnic pe care cercetările arheologice și istorice recente îl constată în alte regiuni orientale ale imperiului.

6. La cele două fapte menționate mai sus — acela de *deviere* a gîndirii tehnice de la tehnicile mecanice înspre tehnicile acțiunii asupra omului și acela de *blocare* a gîndirii tehnice în epoca de declin a lumii antice — se mai adaugă încă un fapt deosebit de important : cel al unui *decalaj*, uneori de mai multe secole, între momentul invenției tehnice și cel al realizării

---

[1] Vezi în această privință Claude d'Allaines, *Histoire de la chirurgie*, Paris, 1961.

[2] Vezi în acest sens, F. Engels, *Sur l'histoire des anciens Germains, Le progrès, dans l'époque qui précède les grandes invasions*, în *l'Origine de la famille, de la propriété privée et de l'Etat*, Paris, Ed. Sociales, 1954, p. 197 și urm. Charles Parain, *De la société antique à la société féodale*, în *La pensée*, nr. 66, Paris, 1956, p. 127—145.

sale practice și al generalizării aplicării sale efective în alte contexte sociale.

Printre exemplele cele mai semnificative ale acestui fapt, putem cita mașina cu aburi (adică mingea lui Eol sau eclipilul alexandrin, binecunoscut de Giovanni Branca (1571—1640) și la sfîrșitul sec. XVII de către cercurile carteziene franceze, care repetau experiența)[1], principiul morii de vînt (una din minunile sau *thaumata* lui Heron), moara de apă, pe care *Vitruviu* n-o cunoaște încă decît după numele grecesc de *hydraletes* (ὑδραλέτης) și ale cărei binefaceri sînt presimțite și cîntate de poetul *Antologiei*, Antifilos din Bizanț[2].

Desigur că nu putem să nu ne întrebăm de ce inovațiile tehnice și multe altele, care erau la dispoziția omului antic chiar de la începutul erei noastre, n-au avut totdeauna, în epoca respectivă, o aplicare practică și au rămas nefolosite. Aceasta ridică problema delicată de a ști de ce antichitatea în Orient (China), cît și în Occident — n-a reușit să intre pe calea mașinismului și industrializării. Nu vom deschide aici o dezbatere asupra acestei probleme, dar am vrea cel puțin să atragem atenția asupra unuia sau a două puncte importante.

Printre factorii cei mai însemnați care au împiedicat introducerea mașinismului în lumea antică, trebuie semnalată existența raporturilor de producție precapitaliste.

Condiția însăși a înfloririi mașinismului într-un prim stadiu este mai întîi existența unui cîmp receptiv care să favorizeze și aplicarea practică generalizată a mașinilor create sau pe cale de a fi create și folosirea rentabilă a puterii tehnice pe care o poartă în ele mașinile. Prima condiție, aceea care determină pe toate celelalte — așa cum remarcă foarte just Marx [3] este aceea de a crea un regim economic [4] și social în care muncitorul — salariatul — să fie liber să-și vîndă forța de muncă și nu să fie vîndut *împreună* cu forța sa de muncă, ca și sclavul.

---

[1] Cf. Paul Mouy, *Le Développement de la physique cartésienne — 1647—1712*, Paris, 1934, p. 99.

[2] Într-o epigramă (IX, 418, *Anthologia graeca*, edidit H. Stadtmueller, Teubner, III, 1, Leipzig, 1906, citat de Marx (*Le Capital*, t. II, Paris, Ed. Sociales, 1948, p. 91), atribuită însă de el, după cunoștințele epocii, lui Antipatros din Tesalonic).

[3] „Forța de muncă n-a fost întotdeauna o *marfă*. Munca n-a fost întotdeauna muncă salariată, adică *muncă liberă*. *Sclavul* nu-și vindea forța de muncă stăpînului de sclavi, întocmai cum nici boul nu-și vinde țăranului serviciile. Sclavul, cu forța sa de muncă cu tot, este vîndut o dată pentru totdeauna stăpînului său. El este o marfă care poate trece din mîna unui proprietar în mîna altuia. El *însuși* este o marfă, dar forța de *muncă* nu este marfa *sa*. *Iobagul* vinde numai o parte din forța sa de muncă. Nu el este acela care primește o plată de la proprietarul pămîntului, ci, dimpotrivă, proprietarul pămîntului primește un tribut de la el. Iobagul aparține pămîntului și aduce roade stăpînului pămîntului. *Muncitorul liber* însă se vinde pe sine însuși,..." (K. Marx, F. Engels, *Opere alese în două volume*, volumul I, ediția a II-a, București, 1955, p. 65—66). Vezi în acest sens remarca lui Marx (în scrisoarea sa de răspuns către Mihailovski din noiembrie 1877) privind situația plebeilor din Roma în timpul lui Lucrețiu (Marx - Engels, *Ausgewählte Briefe*, Berlin, 1953, mai ales p. 367—368).

[4] Înființarea unor adevărate manufacturi presupune, între altele, o economie destul de ridicată. A trebuit să se aștepte secolul al XVI-lea pentru a vedea acest lucru înfăptuit. Amintim, dacă mai este nevoie, analizele lui Marx privind acumularea așa-zisă „primitivă" de capital.

A doua condiție, care decurge din prima, este suprimarea progresivă a tuturor obstacolelor ideologice care stăvilesc căutarea unor noi soluții tehnice și înlocuirea lor printr-o ideologie care, dimpotrivă, să stimuleze formele noi ale producției și să consolideze, în consecință, baza economică. Aceste două condiții nu și-au găsit realizarea decît la sfîrșitul veacului al XVII-lea, în țara cea mai avansată din punct de vedere social. Singur capitalismul a permis transformările tehnice fundamentale necesare creării manufacturilor și mai tîrziu marilor noastre industrii. Pe scurt, condițiile care introduc mașinismul.

★

Nu există nici o îndoială că anumite elemente ale structurilor social-economice ale cetății antice au stăvilit în mod simțitor progresul tehnicilor, elaborarea mai adîncită a unei gîndiri tehnice și a unei tehnologii, și cu atît mai mult au împiedicat primii pași spre mașinism. În schimb, alte elemente structurale au favorizat avîntul tehnic și îndeosebi avîntul unor anumite ramuri ale domeniului tehnic. Alte componente ale realității sociale grecești nu par a fi jucat în acest proces decît un rol destul de neînsemnat. La drept vorbind, acțiunea lor nu s-ar fi făcut simțită decît ca elemente inerente ale unui ansamblu și prin acest ansamblu.

Nu există nici o îndoială : așa cum Iuri Franțev subliniază cu tărie, împotriva sociologilor partizani ai primatului „factorului tehnic", este greșit să concepem tehnica în marginea relațiilor sociale. Nu există progrese tehnice în afara raporturilor sociale [1], tehnica depinzînd în realitate de structura societății.

În tot cazul, cetatea antică, ajunsă în stadiul de dezvoltare social-economică care o caracterizează, era lipsită de bazele materiale care se dovedesc necesare înfloririi tehnicilor și care ar fi putut permite întrarea în civilizația industrială.

Desigur, — repetînd cuvintele lui Marx — o societate își pune numai sarcini cărora este în măsură să le răspundă. Căci omul nu poate aborda cu deplină luciditate o problemă decît atunci cînd contradicțiile au atins un asemenea grad de ascuțime încît ele impun revoluția necesară : „întotdeauna, problema nu se ivește decît acolo unde condițiile materiale pentru a o rezolva există sau, cel puțin, sînt pe cale să apară" [2].

Aceasta nu trebuie să ne mire, deoarece cadrele structurii sociale sînt acelea care, în ultimă instanță, hotărăsc asupra progresului sau blocării tehnicii.

---

[1] I. P. Franțev, în *Osnovy marksistskoi filosofii*, lucrare colectivă publicată sub conducerea lui F. V. Konstantinov, Moscova, 1958, cap. XIX, paragraf 4.

[2] Karl Marx, *Zur Kritik der politischen Ökonomie* (Vorwort), în *Ausgewählte Schriften*, t. I, Berlin, 1955, p. 338 ; Marx-Engels, *Werke*, t. XIII, Berlin, 1961, p. 9 ; *Contribution à la critique de l'Economie politique*, Paris, 1957, p. 5.

ACTIVITATEA PRACTICĂ ȘI PROBLEMELE DEZVOLTĂRII CONȘTIINȚEI SOCIALISTE

ÎNTRECEREA SOCIALISTĂ — FACTOR IMPORTANT ÎN PROCESUL EDUCATIV AL MUNCITORILOR, INGINERILOR ȘI TEHNICIENILOR

(Din experiența activității organizației sindicale de la Uzinele de pompe și mașini agricole București)

DE

NICOLAE MĂNĂILĂ

Organizațiile sindicale, cele mai largi organizații de masă ale clasei muncitoare, au un rol foarte important în educarea muncitorilor, în ridicarea conștiinței lor politice. Încă în 1920, V. I. Lenin, subliniind acest important rol al sindicatelor, arăta că ele sînt „. . . o organizație de educare, o organizație de antrenare, de instruire, adică o școală, o școală de conducere, o școală de gospodărire, o școală a comunismului" [1].

Sindicatele din țara noastră, conduse de partid, desfășoară o vastă activitate de educare, de atragere a oamenilor muncii la o participare activă și conștientă la opera de construire a socialismului, se preocupă de rezolvarea, în conformitate cu necesitățile construirii socialismului, a problemelor economice și sociale ale maselor de salariați, duc o muncă permanentă pentru ridicarea nivelului politico-cultural al acestora.

Unul din principalele mijloace prin care organizațiile sindicale își înfăptuiesc rolul educativ de școală a comunismului este *întrecerea socialistă*. „Socialismul — scria Lenin — nu numai că nu înăbușă întrecerea, dar, dimpotrivă, creează pentru întîia oară posibilitatea aplicării ei pe o scară cu adevărat *largă*, în proporții cu adevărat *de masă*, posibilitatea de a atrage într-adevăr majoritatea oamenilor muncii în arena unei activități în care ei pot să se manifeste, să-și desfășoare aptitudinile, să dea la iveală talentele care se află în popor — izvor neatins — și pe care capitalismul le apăsa, le strivea și le înăbușea cu miile și cu milioanele" [2].

Marile succese ale poporului nostru în construirea socialismului nu vin de la sine. Pentru obținerea lor a fost și este necesară o intensă acti-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, E.S.P.L.P., 1956, p. 2.
[2] *Ibidem*, vol. 26, E.S.P.L.P., 1954, p. 391.

vitate politică-organizatorică menită să mențină și să sporească neîncetat elanul în muncă, să-l canalizeze spre realizarea celor mai importante obiective care stau în fața oamenilor muncii, a fiecărui colectiv.

În această direcție, sarcini importante revin sindicatelor. Congresul al III-lea al partidului a subliniat că sarcina principală care trebuie să stea în centrul muncii organelor și organizațiilor sindicale și spre realizarea căreia trebuie să se îndrepte toate eforturile acestora, este mobilizarea maselor muncitoare la realizarea planului de dezvoltare a economiei naționale pe perioada 1960—1965. „Sindicatele, — arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej în Raportul prezentat la cel de-al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn — punînd în centrul activității lor lupta pentru înfăptuirea obiectivelor planului de 6 ani, trebuie să depună o intensă muncă de organizare a întrecerii socialiste, a consfătuirilor de producție, să extindă mișcarea inovatorilor și raționalizatorilor, să desfășoare o largă muncă educativă în rîndul maselor muncitoare..." [1].

În întrecerea socialistă organizată de sindicate, sub conducerea organizațiilor de partid, s-au format mii de oameni ai muncii cu o înaltă conștiință socialistă care pun mai presus de orice interesele dezvoltării și înfloririi economiei naționale. Eroii Muncii Socialiste, miile de fruntași și inovatori în producție sînt exemple vii care ilustrează forța educativă a întrecerii socialiste, faptul că relațiile noi, socialiste sînt singurul teren pe care talentele și inițiativele creatoare ale oamenilor muncii pot înflori din plin.

Această trăsătură caracteristică orînduirii noastre lipsite de exploatare se oglindește concret, sub cele mai felurite și semnificative aspecte, și în viața și munca colectivului Uzinelor de pompe și mașini agricole din București, întreprindere decorată cu Ordinul Muncii clasa I pentru merite deosebite în mecanizarea agriculturii. Comitetul sindicatului, sub conducerea și îndrumarea comitetului de partid, acordă o mare atenție întrecerii socialiste, pe care o leagă tot mai strîns de sarcinile de producție ale uzinei și o folosește ca metodă permanentă de educare a muncitorilor, inginerilor și tehnicienilor în procesul de producție. Educația prin muncă își dovedește din plin eficacitatea în elanul cu care colectivul uzinei răspunde la chemările partidului, în succesele obținute an de an în îndeplinirea și depășirea sarcinilor de plan.

Datorită grijii partidului și guvernului pentru dezvoltarea uzinei, pe care au înzestrat-o cu utilaj și hale noi, moderne, datorită avîntului creator al colectivului mobilizat în întrecerea socialistă are loc o creștere rapidă a producției industriale a uzinei și perfecționarea continuă a produselor sale. Față de primii ani, producția de pompe a crescut de 36 ori. Sortimentul de pompe a fost îmbogățit an de an cu tipuri noi, proiectate și realizate integral în uzină. Pompele vechi au fost perfecționate, mărindu-li-se randamentul de 10—15 ori. Au fost introduse în fabricație noi produse, ca pompele centrifugale și cu piston, semănători de porumb și de cereale. Un rol însemnat în obținerea acestor importante succese în producție revine muncii de educație comunistă, conștiinței înalte la care s-au ridicat muncitorii, tehnicienii și inginerii, elanului lor creator.

---

[1] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, Edit. politică, 1960, p. 83.

O dată cu uzina au crescut și oamenii, conștiința lor socialistă s-a maturizat. Există în uzină mulți muncitori care lucrează aici de 20—30 de ani, de cînd erau ucenici, ca matrițerul Glodeanu Alexandru, maistrul forjar Bunea Alexandru și alții. Unii dintre veteranii uzinei au ieșit la pensie. De asemenea, există familii întregi care, din tată în fiu, lucrează în uzină: Bunea Alexandru și fiul său, strungarul Bunea Petre, sudorul Niță Constantin și fiul său, strungarul Niță Ion, frații Boerescu, Ghenea, Titirișcă, soții Băran, Slifca și mulți alții.

Educația pe care muncitorii o capătă prin intermediul a numeroase forme ale muncii politice de masă se reflectă direct în noua lor atitudine față de muncă, față de sarcinile colectivului. Interesele comune au sudat colectivul, făcîndu-l să acționeze ca un singur om. Un exemplu este deosebit de elocvent.

Cînd s-a început construirea celor două hale noi ale uzinei s-a pus problema ca fermele de susținere să fie făcute cu forțe proprii și într-un timp relativ scurt. Sarcina aceasta și-a asumat-o un vechi și priceput lăcătuș din uzină, comunistul Dumitru Marin, împreună cu brigada sa. Biruind lipsa de experiență în domeniul construcțiilor și condițiile grele de la început, brigada s-a achitat cu cinste de această sarcină.

Constructorii, cînd privesc acum silueta zveltă a halelor moderne simt un legitim sentiment de mîndrie că noile construcții se datoresc și contribuției lor. Este sentimentul pe care îl poate încerca numai un om care s-a angajat în mod conștient, cu entuziasm, la o muncă grea și pe care a dus-o la bun sfîrșit; acesta este sentimentul pe care îl încearcă întregul nostru popor muncitor, atunci cînd face bilanțul succeselor obținute în construirea socialismului.

Experiența comitetului sindical de la Uzinele de pompe și mașini agricole din București dovedește o dată mai mult că în cadrul întrecerii socialiste se naște, crește și ia amploare din ce în ce mai mare inițiativa creatoare a muncitorilor, inginerilor și tehnicienilor. Extinderea pe care o capătă metodele înaintate de muncă ale fruntașilor în producție născute în întrecere și faptul că multe din ele devin într-un timp relativ scurt obiectivele unor adevărate mișcări de masă, arată cît de receptivi la elementul nou și cît de cointeresați sînt muncitorii, inginerii și tehnicienii să promoveze larg în producție tot ceea ce este înaintat și le ajută să muncească mai bine, să producă mai ieftin, să cîștige mai mult.

Colectivul uzinei manifestă în permanență inițiativă creatoare, existînd în acest sens o adevărată tradiție. În martie 1958, el a chemat la întrecere socialistă toate colectivele din industria metalurgică și electrotehnică din țară, în vederea economisirii metalului. În chemarea adresată au fost explicate pe larg căile prin care uzina a obținut succese remarcabile în economisirea metalului, realizînd numai în primul semestru al acelui an o economie de 247 tone metal, echivalent cu 600 garnituri de subansamble pentru combina de recoltat păioase fabricată în acel timp. În indicarea căilor concrete de economisire a metalului, colectivul uzinei a pornit de la ideea generalizării experienței pozitive, a împărtășirii ei tuturor colectivelor, pentru a deveni un bun comun. Chemarea a găsit un

larg ecou în întreaga țară, contribuind în mare măsură la descoperirea și valorificarea unor mari rezerve ale economiei naționale.

Cu un deosebit interes a fost primită în uzină chemarea la întrecere socialistă între grupele sindicale, lansată de grupa sindicală nr. 1 de la secția sindicală mașini agricole SU 29. Punîndu-și drept scop ridicarea pe o treaptă superioară a activității sindicale, această acțiune, pornită în cinstea Congresului al IV-lea al Sindicatelor din R.P.R., a cuprins curînd toate grupele sindicale. Faptul că și-a pus ca obiective : ajutorarea celor rămași în urmă pentru a-i aduce la nivelul mediu al fruntașilor, intensificarea mișcării de inovații, participarea la activitatea cultural-artistică și munca patriotică — această întrecere, prin amploarea și rezultatele ei practice de fiecare zi, constituie un factor mobilizator în munca de educare a maselor de salariați ai uzinei în spiritul moralei comuniste.

Inițiativa proprie se îmbină în mod organic cu inițiativa și experiența altor colective de muncă, completîndu-se reciproc și îmbogățindu-se. Acest fapt, esențial în întrecerea socialistă, este prezent în întreaga activitate a muncitorilor, inginerilor și tehnicienilor de la uzina noastră. Dînd dovadă de un adînc patriotism și de înțelegere față de nou, ei au îmbrățișat cu entuziasm chemările adresate de partid oamenilor muncii, precum și inițiativele de întrecere socialistă lansate de colective fruntașe din țară.

Directivele C.C. al P.M.R. cu privire la criteriile principale ale întrecerii socialiste în cinstea aniversării a 40 de ani de la crearea Partidului Comunist din Romînia, au fost studiate și dezbătute pe larg de muncitorii, inginerii și tehnicienii uzinei. Din numeroasele propuneri făcute cu acest prilej pentru continua îmbunătățire a calității produselor s-au născut angajamentele colectivului pe întreg anul 1961 :

— îndeplinirea planului anual al producției globale și marfă în proporție de 102 la sută;

— îndeplinirea planului de investiții în procent de 105 la sută prin construirea a două hale noi;

— asimilarea a 19 tipuri de agregate de pompare;

— utilizarea maselor plastice la executarea diferitelor repere la produsele uzinei, economisindu-se astfel 550 tone metal;

— turnarea a 40 tone piese cu modele ușor fuzibile și 20 tone în forme permanente, ceea ce va duce la dublarea productivității muncii;

— îmbunătățirea permanentă a caracteristicilor produselor uzinei pentru a fi la nivelul tehnicii mondiale.

În luna ianuarie a acestui an, cu prilejul dezbaterii din nou a Directivelor C.C. al P.M.R. cu privire la criteriile principale ale întrecerii socialiste, colectivul uzinei s-a angajat să ia și să traducă în fapt asemenea măsuri tehnico-organizatorice, care să ducă în anul 1962 la 500 000 lei economii peste plan la preț de cost și 1 000 000 lei beneficii peste plan.

Aceste angajamente însuflețite sînt o expresie a atașamentului colectivului uzinei față de partid și statul nostru democrat-popular, a înaltei sale conștiințe politice. Ca întotdeauna, muncitorii, inginerii și tehnicienii uzinei s-au ținut de cuvînt. În anul 1961 au fost asimilate 25 noi tipuri de pompe, toate la nivelul tehnicii mondiale,

unele dintre ele depășind la probă randamentul scontat la proiectare. Prin înlocuirea unor piese din metal cu mase plastice, numai la un singur produs s-a realizat o economie de 41 tone metal. Sînt în studiu pentru înlocuire încă 28 de repere, care vor aduce o economie de 100 tone metal și aproximativ 1 000 000 lei. Colectivul uzinei se mîndrește cu aceste succese și este hotărît să le adauge altele noi, și mai însemnate.

Cu mult entuziasm au îmbrățișat turnătorii uzinei inițiativa muncitorilor de la uzinele de tractoare din Brașov, de a lucra cel puțin două zile pe lună din materiale economisite. Punînd din nou în acțiune spiritul lor de buni gospodari ai metalului, turnătorii au luat o serie de măsuri tehnice-organizatorice care au condus la economisirea, în anul 1961, a peste 160 tone metal, ceea ce echivalează cu turnarea a două zile pe lună din fontă economisită. Iată deci părticica de contribuție a turnătorilor uzinei la lupta pentru economii desfășurată cu avînt în întreaga țară.

Toate aceste succese nu sînt altceva decît roadele întrecerii socialiste care a cuprins întregul colectiv, mobilizîndu-l și educîndu-l, dezvoltîndu-i inițiativa creatoare.

În organizarea și dezvoltarea întrecerii socialiste comitetul sindicatului se călăuzește după indicațiile partidului și ale Consiliului Central al Sindicatelor din R.P.R. „Sub conducerea organizațiilor de partid, — se spune în salutul C.C. al P.M.R. adresat Congresului al IV-lea al Sindicatelor — sindicatele vor trebui să desfășoare o susținută muncă organizatorică și educativă pentru ca întrecerea socialistă să cunoască un avînt continuu, să se ridice pe o treaptă nouă, superioară, sporindu-și mereu eficacitatea în dezvoltarea producției" [1].

Acționînd cu toate forțele în acest sens, comitetul sindicatului a reușit să antreneze în întrecerea socialistă pe toți muncitorii direct productivi. Semnificative sînt cifrele care arată creșterea continuă a întrecerii socialiste dintre brigăzi : de la 32 de brigăzi cu un total de 410 muncitori, cît cuprindea în luna martie 1961, această întrecere a ajuns să cuprindă în prezent 82 brigăzi de producție cu peste 1400 de muncitori.

Creșterea continuă a numărului de muncitori, ingineri și tehnicieni antrenați în întrecerea socialistă este o dovadă că întrecerea socialistă însăși exercită asupra muncitorilor o vie atracție, îi stimulează și-i învață cum să muncească mai bine. Participarea la întrecere este însoțită de angajamente concrete — expresie dintre cele mai elocvente a participării voluntare, a gradului de conștiință la care au ajuns muncitorii, inginerii și tehnicienii noștri. Prin rolul lor mobilizator, angajamentele luate în întrecere constituie trepte pentru viitoarele succese.

Prin obiectivele pe care și le propune, întrecerea socialistă urmărește nu numai îndeplinirea și depășirea sarcinilor de plan, ci și realizarea unor înalți indici de calitate și de productivitate a muncii, economisirea de materii prime și materiale. Obiectivele întrecerii socialiste se schimbă și evoluează de la o etapă la alta a construirii socialismului. În perioada actuală, sarcina centrală trasată de partid este întrecerea pentru îmbună-

[1] *Scînteia*, nr. 4975, din 27 octombrie 1960.

tățirea continuă a calității produselor. Așa cum de altfel se subliniază în Directivele C.C. al P.M.R., „... dispunem de toate condițiile necesare transformării luptei pentru produse de înalt nivel calitativ într-o mișcare de masă a muncitorilor, maiștrilor, inginerilor, tehnicienilor din toate ramurile economiei naționale" [1].

Asemenea obiective de primă importanță stau și la baza întrecerii socialiste organizate de comitetul sindicatului de la Uzinele de pompe și mașini agricole. Și în mod firesc, în fruntea întrecerii se situează acei muncitori sau colective care obțin, la toate obiectivele, cele mai bune rezultate. Lupta pentru primul loc cere încordarea tuturor forțelor, punerea în acțiune a unui larg cîmp de cunoștințe tehnice. Este o întrecere dreaptă, cinstită, tovărășească din care ies învingători cei mai buni dintre cei buni.

Luni de-a rîndul, colectivul sectorului turnătorie s-a situat în fruntea întrecerii socialiste din uzină. Turnătorii își depășeau lună de lună planul la tonaj cu 115 — 120 la sută, sarcina de productivitate a muncii o realizau în proporție de 110 la sută, iar la obiectivul central — calitatea produselor — primeau calificativul „bine", fiind cu rebuturile sub coeficientul admis. Pe bună dreptate, ei au cucerit steagul de sector fruntaș pe uzină. În următoarea etapă a întrecerii socialiste, steagul a trecut însă la sectorul agricol care a depășit în realizări turnătoria. Etapa viitoare ar putea da cîștig de cauză sectorului de pompe. Lupta pentru primul loc este întotdeauna deschisă, ceea ce dă întrecerii socialiste un caracter pasionant, mereu nou.

Același lucru s-a observat și la întrecerea dintre brigăzile de strungari, turnători, lăcătuși și sudori. Cu o singură excepție, titlul de brigadă fruntașă l-au cucerit mereu alte brigăzi de producție. Cu alte cuvinte, nu există fruntași consacrați, deoarece în permanență noi contingente de muncitori se ridică la nivelul fruntașilor. De pildă, se credea că brigada de strungari condusă de Lungescu Stelian nu va mai putea fi întrecută curînd, datorită frumoaselor succese obținute: depășirea planului producției și productivității muncii cu peste 40 la sută, „foarte bine" la calitatea produselor și economii de peste 1 200 lei lunar. Dar iată că, în trimestrul I al anului 1962, brigada de strungari condusă de Niță Ion i-a luat-o înainte, îndeosebi la calitatea produselor, realizînd numai 0,03 la sută rebuturi din prelucrare, față de 0,35 la sută admis.

De fiecare dată cînd fac bilanțul întrecerii socialiste comisiile întrecerii socialiste din secții și cea pe uzină sînt puse în situația destul de dificilă de a desemna colectivele fruntașe din rîndul a zeci de brigăzi de producție cu rezultate sensibil egale. De unde se vede că esența întrecerii socialiste constă în faptul că nu numai cîțiva muncitori obțin indici înalți de producție, ci tot mai mulți, marea lor majoritate, întrecerea căpătînd astfel un tot mai larg caracter de masă.

Ca metodă comunistă de construire a socialismului, întrecerea socialistă se deosebește fundamental de principiul capitalist de concurență:

[1] *Directivele C.C. al P.M.R. către toate organele și organizațiile de partid, sindicale, ale U.T.M., cu privire la criteriile principale ale întrecerii socialiste, în cinstea aniversării a 40 de ani de la înființarea Partidului Comunist din Romînia*, Editura politică, 1961, p. 8.

care pe care. Muncitorii noștri ajung fruntași nu prin muncă extenuantă sau prin vicleșuguri, ci prin mijloace cinstite, prin folosirea unor metode înaintate de lucru, prin cunoștințele tehnice mai bogate. Socialismul a produs o cotitură radicală în concepțiile oamenilor despre muncă, transformînd munca dintr-o povară rușinoasă și grea, cum era socotită înainte, într-o chestiune de onoare, de glorie, de vitejie și de eroism. Toate acestea, cît și perfecționarea continuă a tehnologiei, înzestrarea uzinei cu utilaje noi, de mare randament, duc în mod firesc la mari depășiri de norme.

Muncitorii educați în spiritul nou față de muncă au ajuns pînă la acel nivel de dezvoltare a conștiinței, încît ei înșiși cer reducerea timpului de lucru pentru executarea unor piese, spre a-l pune de acord cu realitatea, cu noile condiții de lucru. Așa a procedat brigada de lăcătuși condusă de Boerescu Dumitru — care a cerut reducerea cu 35 de ore a timpului de montaj la pompa Dunărea 750 —, precum și multe alte brigăzi de la sectorul agricol, unde această acțiune a căpătat un caracter de masă. Trebuie subliniat în mod deosebit acest aspect al problemei, întrucît el arată marele efect educativ al întrecerii socialiste asupra muncitorilor.

Spiritul de răspundere al muncitorilor pentru fiecare piesă pe care o produc, pentru fiecare operație din procesul tehnologic crește continuu, cu atît mai mult în etapa actuală, cînd calitatea produselor este obiectivul numărul 1 al întrecerii socialiste. În multe cazuri, controlul tehnic îndeplinește doar un rol formal, pentru că la el nu mai ajung nici un rebut, nici o remaniere. Cel mai sigur și mai sever controlor este însuși muncitorul care execută piesa.

Întrecerea socialistă se bazează pe principiul colaborării tovărășești și al ajutorului reciproc socialist între oamenii muncii, pe ajutorul dat de fruntași celor rămași în urmă, pentru a obține un avînt general. Întrecerea socialistă este îndreptată împotriva rutinei, anchilozării și birocratismului, fiind expresia autocriticii revoluționare concrete a maselor, bazată pe inițiativa lor creatoare.

În virtutea principiului ajutorului reciproc, oamenii muncii sînt interesați nu numai în rezultatele muncii individuale, ci și în rezultatele muncii celorlalți participanți la întrecere. Ca urmare, și în Uzinele de pompe și mașini agricole a luat o mare amploare acțiunea de întrajutorare, de ridicare a celor rămași în urmă la nivelul mediu al fruntașilor, prin generalizarea experienței înaintate, prin răspîndirea și introducerea largă în producție a metodelor avansate de muncă și a inițiativelor valoroase generate de întrecerea socialistă. A devenit de mult un obicei ca muncitorii mai tineri și cu mai puțină experiență să fie încredințați muncitorilor cu o înaltă calificare. La sectorul agricol în special, unde lucrează mulți tineri, o parte dintre ei necalificați, s-au obținut rezultate dintre cele mai bune. Datorită ajutorului pe care l-au primit de la tovarășii lor, tineri ca Negoiță Marin, Vasilescu Constantin, Georgescu Laura și mulți alții s-au calificat la locul de muncă și au obținut, în urma unor examene, categorii superioare de încadrare.

Tot pentru ajutorarea tinerilor, conducerea uzinei și comitetul sindicatului organizează în fiecare an cursuri de ridicare a calificării, unde cei mai bine pregătiți ingineri și tehnicieni predau lecții de tehno-

logie, rezistența materialelor, desen etc. Sutele de tineri care iau parte la aceste lecții strîns legate de problemele practice din producție, își ridică necontenit calificarea, dau randament sporit în muncă. Multora dintre ei aceste cursuri le-a dezvoltat gustul pentru învățătură și s-au înscris la cursurile serale ale școlilor medii, ținînd să ajungă maiștri sau ingineri. În uzină sînt peste 200 de tineri care urmează cursurile serale ale diferitelor școli. Aceasta dovedește că muncitorii noștri își dau tot mai bine seama că socialismul și comunismul se construiește cu oameni bine pregătiți, stăpîni pe tehnica modernă și se străduiesc să devină astfel de oameni.

Cointeresarea muncitorilor fruntași în obținerea unui avînt general în întrecerea socialistă și în depășirea sarcinilor de plan de către marea masă a muncitorilor se vădește și în extinderea pe care o ia acțiunea de preluare a unor brigăzi cu rezultate mai slabe în muncă, de către șefi de brigăzi fruntașe. Primul din uzină care a îmbrățișat această inițiativă — urmat apoi și de alții — a fost turnătorul Matache Constantin, muncitor cu o înaltă calificare și inovator. Observînd că, lună de lună, brigada de la miezuri crea greutăți și producea strangulări în fluxul tehnologic de la turnătorie prin slaba calitate a miezurilor, el a cerut să i se încredințeze conducerea acestei brigăzi, luîndu-și totodată angajamentul să o aducă în rîndul brigăzilor fruntașe. Și într-adevăr, în numai cîteva luni, spiritul organizatoric și experiența turnătorului Matache Constantin și-au spus cuvîntul. Calitatea miezurilor făcute de brigada sa este tot mai bună, iar depășirile de plan trec întotdeauna de 125 la sută. O serie de muncitoare din această brigadă, ca : Băran Maria, Bordeianu Elena și Ștefănescu Ioana și-au ridicat calificarea datorită ajutorului primit din partea colectivului brigăzii.

Educați în spiritul socialist față de muncă, muncitorii își împărtășesc unii altora cunoștințele, spre a face din metodele înaintate de lucru, un bun al tuturor pus în slujba socialismului. Întrecerea socialistă folosește și dezvoltă continuu această trăsătură morală nouă a oamenilor muncii, răspîndind pe toate căile experiența înaintată a fruntașilor în producție.

În acest scop, comitetul sindicatului de la Uzinele de pompe și mașini agricole organizează lunar „Zile ale experienței înaintate în producție", în cadrul cărora ingineri, maiștri, tehnicieni și muncitori fruntași vorbesc despre metodele avansate de muncă, însoțindu-le, întotdeauna, de demonstrații practice. Cu dragă inimă au demonstrat în fața tovarășilor lor, strungarii Voicu Gheorghe și Lache Constantin — primul metoda așchierii intensive a metalelor, iar al doilea metoda așchierii cu plăcuțe mineralo-ceramice. La turnătorie, de asemenea, au avut loc numeroase schimburi de experiență privind metodele înaintate de turnare, ca : turnarea cu modele ușor fuzibile, cu bioxid de carbon, turnarea în forme permanente și altele.

Cu bune rezultate s-a extins inițiativa amenajării în fiecare sector a unor vitrine „Calitate și rebut", unde sînt expuse piesele cele mai bune, însoțite de numele muncitorilor care le-au realizat și de cîteva referiri la metodele folosite de ei. Alături, în cealaltă jumătate a vitrinei, sînt expuse rebuturile. Dar se întîmplă de multe ori că această parte rămîne goală,

semn că în acea perioadă sectorul a ținut sus steagul luptei pentru calitatea produselor. Vitrinele amintite mijlocesc un rodnic schimb de experiență între muncitori în asigurarea unei înalte calități a produselor, însă, în același timp, îi supune judecății opiniei publice pe cei care încă mai dau rebuturi, determinîndu-i să facă o cotitură în munca lor.

Știința și tehnica mondială evoluează continuu și în mod rapid, cucerind noi culmi. Construirea socialismului este de neconceput fără introducerea pe scară largă a tehnicii moderne. „Introducerea progresului tehnic în toate ramurile economiei naționale — se precizează în Hotărîrea partidului și guvernului cu privire la ridicarea nivelului tehnic al producției — este o sarcină a tuturor oamenilor muncii din țara noastră, care cere o intensă activitate organizatorică din partea organelor de partid, de stat, sindicale și de tineret" [1].

Un mijloc important pentru traducerea în viață a acestei sarcini îl constituie punctele de consultații tehnice din sectoarele productive ale uzinei — inițiativă pornită de la secția prelucrătoare-pompe. Prin consultațiile care se dau la aceste puncte, muncitorii sînt ținuți la curent cu o serie de realizări din tehnica mondială, în legătură directă cu specialitatea și cu munca lor. De asemenea, aici li se dau în mod operativ și consultații privind unele probleme tehnice ivite în producție.

Ca și în cazul înființării punctelor de consultații tehnice, întrecerea socialistă a generat încă o formă eficace de răspîndire a cunoștințelor tehnice în rîndul muncitorilor și de ajutorare a acestora în soluționarea diferitelor probleme tehnice. Este vorba de repartizarea pe lîngă fiecare brigadă a unui inginer sau tehnician pentru a acorda muncitorilor asistență tehnică. Spiritul de răspundere cu care inginerii și tehnicienii se ocupă de brigăzile pe lîngă care au fost repartizați se oglindește concret în rezultatele obținute de brigăzile respective. Faptul că brigada condusă de lăcătușul Cristea Gheorghe este fruntașă constituie desigur o notă bună și pentru maistrul Cobianu Gheorghe, care îi acordă permanent asistență tehnică. Acesta e doar un exemplu ca multe altele. Comitetul sindicatului și celelalte organizații de masă, sub conducerea organizațiilor de partid, folosesc toate mijloacele pentru a insufla inginerilor și tehnicienilor din uzină o răspundere din ce în ce mai mare în îndeplinirea îndatoririi morale ce le revine de a-i ajuta pe muncitori în ridicarea nivelului profesional, în introducerea largă în producție a tehnicii înaintate.

Pe aceeași linie se înscrie și întrecerea dintre serviciile tehnice ale uzinei. Printre obiectivele acestei întreceri se numără: calitatea lucrărilor, predarea lor înainte de termen, ajutorarea inovatorilor și altele. Experimentată cu succes întîi la serviciul tehnolog-șef, această întrecere a fost extinsă și la celelalte servicii. 18 tehnologi, 8 proiectanți și 10 desenatori de la serviciul tehnolog-șef și-au măsurat lună de lună forțele și priceperea în muncă. În fruntea tehnologilor s-a situat de cele mai multe ori inginerul Ionescu Gheorghe, apreciat de colectiv datorită capacității sale, dovedită o dată mai mult la conceperea tehnologiei de fabricație a unei noi

[1] *Hotărîrea C.C. al P.M.R. și a Consiliului de Miniștri al R.P.R. cu privire la ridicarea nivelului tehnic al producției*, Editura politică, 1960, p. 44.

mașini agricole ce intră în producție de serie în anul 1962. Proiectantul Velicu Radu, om vechi în uzină și cu o bogată experiență, a soluționat multe probleme tehnice grele; de pildă, el a proiectat un dispozitiv pentru prelucrarea pe freză a rotorului elicoidal de la pompa EMO, precum și un dispozitiv cu cap revolver adaptat la mașina de găurit. Întotdeauna, inovatorii găsesc la proiectantul Velicu Radu îndrumări prețioase și ajutor concret în definitivarea inovațiilor. De numele proiectantului fruntaș Gîrceag Ion sînt legate succesele obținute de uzină în proiectarea matrițelor cu care se fac piesele din mase plastice pentru semănători.

Aceste exemple demonstrează că întrecerea socialistă în rîndul inginerilor și tehnicienilor din uzină dă roade bune, educîndu-i în spiritul unei munci creatoare, de căutare continuă a noului, a soluțiilor celor mai bune la nivelul tehnicii actuale. Comitetul sindicatului acordă în continuare o mare importanță organizării și desfășurării întrecerii socialiste la serviciile tehnice — sector de activitate foarte important, de care depinde în mare măsură calitatea pompelor și mașinilor agricole fabricate în uzină.

Întrecerea socialistă are un important rol stimulativ în mișcarea de inovații. Comitetul sindicatului, în colaborare cu cabinetul tehnic, organizează în fiecare an concursuri de inovații dotate cu premii. În uzină activează cercuri și grupe de ajutorare a inovatorilor, brigăzi de inovatori și alte forme eficiente care duc la dezvoltarea continuă a mișcării de inovații, la lărgirea cîmpului de acțiune a inițiativei creatoare a muncitorilor, inginerilor și tehnicienilor.

Noul își taie drum, biruind vechiul, nu numai în munca de inovații. Nu există domeniu de activitate unde să nu se dea lupta aprigă dintre ceea ce și-a trăit traiul și trebuie înlăturat și germenele nou care crește.

Inovatorii atacă cu curaj probleme tehnice tot mai grele de mecanizare a unor procese de producție. Matrițerul Mița Ion este binecunoscut în uzină pentru conceperea și executarea unor dispozitive automate. Cu ajutorul unui astfel de dispozitiv, inelele de la lanțul de trasare al semănătorii universale se fac acum 70 pe minut, în timp ce, după vechiul procedeu, pentru un inel trebuiau două minute și jumătate.

La turnătorie, lupta dintre vechi și nou se duce mai ales pe frontul tehnologiei. O serie de metode avansate de turnare, izvorîte din întrecerea socialistă, aplicate cu succes în alte uzine, au fost introduse și la Uzinele de pompe și mașini agricole. Muncitorii, larg receptivi la nou, le-au îmbrățișat cu căldură și au ajutat la aplicarea lor. Turnarea cu modele ușor fuzibile, introdusă din 1960 a rezolvat problema calității la multe piese de pompe și în special a rotorilor. Se toarnă și în forme și miezuri întărite cu bioxid de carbon, precum și în forme permanente statice.

Lupta dintre vechi și nou se duce cu deosebită tărie și în conștiința oamenilor. Despre aceasta vorbește în mod elocvent cazul lăcătușului Zlotea Ion, dezbătut în coloanele ziarului de uzină „Secera și Ciocanul". Tînăr, de numai 18 ani, neîndeajuns de călit, Zlotea Ion trăgea înapoi brigada sa aflată în întrecere socialistă, datorită faptului că muncea de mîntuială, lipsea, întîrzia. Ca și în muncă, conduita sa în afara uzinei era de asemenea neconformă cu morala noastră nouă, comunistă. L-au discutat și îndrumat brigada, organizația de U.T.M., ziarul — care a

publicat părerile mai multor tineri pe marginea comportării sale — și cu timpul tînărul lăcătuș a pornit pe drumul cel bun. Colectivul l-a ajutat să biruie rămășițele vechii mentalități din conștiința sa, i-a deschis perspectiva de a deveni un om integru.

Un rol important în întrecerea socialistă îl au consfătuirile de producție. De aici, din consfătuirile de producție pornesc chemările la întrecere și angajamentele, care constituie baza de plecare a unei întreceri socialiste de masă. Experiența comitetului sindicatului de la Uzinele de pompe și mașini agricole din București dovedește o dată în plus faptul că consfătuirile de producție constituie o adevărată școală care cultivă și dezvoltă în oameni spiritul gospodăresc, ele avînd deci un mare rol educativ. În consfătuirile de producție se manifestă din plin gradul de conștiință a muncitorilor, inginerilor și tehnicienilor, înalta lor răspundere pentru treburile producției, ale economiei naționale în general. Ei discută cu competență și responsabilitate problemele producției, fac propuneri pentru mai buna ei organizare și desfășurare.

Comitetul sindicatului și conducerea uzinei au acordat și acordă toată atenția propunerilor făcute în consfătuirile de producție, rezolvării lor în cel mai scurt timp. S-a încetățenit bunul obicei ca, la începutul fiecărei consfătuiri, să se dea răspunsuri la propunerile și problemele ridicate de consfătuirea precedentă. Aceasta sporește considerabil cointeresarea muncitorilor în bunul mers al producției, îi determină la o participare și mai activă la organizarea și conducerea treburilor economice ale uzinei, ale întregului colectiv, la organizarea și desfășurarea întrecerii socialiste.

Colectivul de muncitori, tehnicieni și ingineri de la Uzinele de pompe și mașini agricole — București, sub conducerea comitetului de partid, muncește cu abnegație pentru îndeplinirea la timp și în bune condițiuni a sarcinilor de plan. În îndeplinirea indicilor cantitativi și calitativi ai planului de producție, un rol important îl are buna organizare și desfășurare a întrecerii socialiste în cadrul căreia se formează și se dezvoltă conștiința socialistă, noile trăsături morale, crește omul nou, omul epocii socialismului.

Un publicist militant: Ilie Cristea *

În publicistica romînească dintre cele două războaie mondiale, Ilie Cristea (1892—1958) a fost o personalitate cunoscută şi stimată pentru militantismul consecvent pus în slujba idealurilor înaintate, revoluţionare. Descendent al unei familii de ţărani din Ardeal, Ilie Cristea a parcurs drumul greu şi zbuciumat al copilului de ţăran dornic de învăţătură şi cunoaştere. Diploma de licenţiat în litere şi situaţia nu tocmai fericită de profesor secundar a plătit-o, cum a mărturisit în repetate rînduri, cu sacrificii, renunţări şi năruirea sănătăţii. Pentru atitudinea sa protestatară, de militant neobosit pentru îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă ale corpului didactic şi pentru o adevărată reformă a şcolii, profesorul Ilie Cristea a avut multe de îndurat din partea oficialităţilor regimului burghezo-moşieresc. Permanentele admonestări şi sancţionări nu l-au înfrînt însă. Onestul şi sobrul intelectual s-a apropiat de P.C.R., a cărui ideologie revoluţionară a studiat-o cu încredere, punîndu-şi forţele de luptă şi talentul în slujba intereselor celor mulţi şi oprimaţi. A lucrat în cadrul redacţiei revistei *Spre stînga* condusă de P.C.R.[1] a colaborat la reviste îndrumate şi influenţate de partid (*Bluze albastre*, *Cuvîntul liber*) şi la ziare şi reviste cu orientare general democratică (*Societatea de mîine*, *Adevărul*, *Gazeta Transilvaniei*), în care articolul sau cursivul său, alături de ale altor militanţi comunişti, imprimau publicaţiei o ţinută combativă. Aşa, de exemplu, în săptămînalul *Cuvîntul liber* articolul lui Ilie Cristea era nelipsit aproape număr de număr, afirmînd curajos punctul de vedere al P.C.R. în cele mai variate probleme de politică internă sau externă. Paralel cu activitatea publicistică, Ilie Cristea desfăşoară şi o neobosită activitate în organizaţiile legale de masă conduse de P.C.R.[2].

Figură cunoscută şi mult apreciată de masele democratice din ţara noastră, alături de alţi intelectuali înaintaţi, Ilie Cristea face parte din comitetele de conducere ale unor organizaţii de masă legale, precum: „Comitetul antirăzboinic", „Comitetul naţional antifascist", „Amicii U.R.S.S.", „Societatea pentru întreţinerea raporturilor culturale dintre Romînia şi U.R.S.S." etc. Burghezia nu i-a iertat curajul de a-i fi denunţat nedreptatea alcătuirii. I-a intentat procese, ca cel din 1931 împotriva redactorilor revistei *Spre stînga*, cel de la Cluj din 1939, pentru activitate revoluţionară împotriva dictaturii regale. Dar chiar şi în anii grei de temniţă şi lagăr (1939—1944), gazetarul îşi păstra nealterată speranţa în „zările viitorului". Adunarea într-un volum antologic a ceea ce este mai reprezentativ din scrisul lui Ilie Cristea este nu numai un omagiu îndreptăţit adus memo-

* Ilie Cristea, *Articole*, (1923—1936), Edit. politică, 1961.

[1] Vezi introducerea *Un intelectual legat de popor, un publicist militant*, de Titus Georgescu, din volumul recenzat, p. 7.

[2] *Ibidem*, p. 6.

riei sale, dar şi un prilej binevenit pentru a cunoaşte pagini semnificative pentru publicistica noastră înaintată, dintre cele două războaie. Titus Georgescu, sub îngrijirea căruia a apărut volumul, şi, totodată, autor al articolului introductiv a făcut cititorilor un real serviciu.

★

Gruparea materialului în ordinea apariţiei respectă nu numai stricta cronologie, ci înlesneşte, totodată, cunoaşterea evoluţiei pe care a parcurs-o publicistul. Ne apare mai întîi profesorul cinstit, cu convingeri general democratice, preocupat de insolubile dificultăţi materiale („Toată lumea e de acord — nu-i aşa? — că din aceste salarii nu se poate trăi ... Ca să nu piară de foame, profesorii s-au încărcat cu ore suplimentare, au început să mediteze pe copiii bogătaşilor, să cerşească slujbe...") (p. 23), pledînd pentru organizarea luptei corpului profesoral („Dăscălimea, înţelegînd o dată că este exploatată şi nu face parte din clasa exploatatorilor, uşor îşi va găsi drumul spre desăvîrşita emancipare") (p. 26), militînd pentru un învăţămînt ştiinţific. Este perioada dintre 1923—1925 cînd colaboratorul de la *Gazeta Transilvaniei* sau *Adevărul* se afla în vădita căutare a unei platforme ideologice capabile să indice o cale spre izbăvire. Treptat, pe măsură ce se apropie de concepţia despre lume a clasei muncitoare, perspectiva se lărgeşte, răul este indicat cu precizie, dezvăluindu-i de fiecare dată nu numai cauzalitatea socială, dar şi soluţia de îndreptare. Anii 1925—1929 sînt ani de meditaţie şi clarificare, pana profesorului devine tot mai precisă. Într-un articol din 1925, intitulat *Dezastrul şcolii româneşti*, la capătul unei analize pătrunzătoare, deşi încă unilaterale se conclude: „Şcoala nu trăieşte o viaţă izolată de restul societăţii contaminată astăzi de microbii tuturor bolilor morale; ea poate renaşte ca mîine, dar numai dimpreună cu societatea" (p. 35). Iar în 1929, într-un cursiv caustic, zugrăvind starea mizeră a funcţionarilor publici, şi reliefînd de astă dată cu o matură siguranţă problema-cheie, pune întrebarea: „nu cumva e de vină sistemul de producţie? Nu cumva mama relelor este regimul proprietăţii private? ..." (p. 48). Fiecare articol din această perioadă este, într-un fel, o piatră de hotar indicînd apropierea de un ţel pe care gazetarul l-a căutat neistovit şi a ţinut să-l găsească.

Anii treizeci ai veacului nostru vor găsi în Ilie Cristea un gazetar aflat pe poziţiile ferme ale materialismului istoric, cu o orientare ştiinţifică în dezbaterea fenomenelor politice şi economico-sociale contemporane. Aria problemelor abordate este foarte întinsă, dovedind de fiecare dată competenţă şi clarviziune. Meritul este cu atît mai mare cu cît cel de-al 4-lea deceniu al secolului nostru s-a caracterizat printr-o complexitate deosebită, criza generală a regimului capitalist atingînd puncte culminante; sînt anii de ascensiune şi înscăunare a fascismului în Italia, Germania, Japonia, Spania, Portugalia etc. Lupta împotriva forţelor agresive ale imperialismului, pentru apărarea păcii, demascarea esenţei reacţionare a fascismului, indicarea cauzelor adevărate ale crizei economice din 1929—1933, popularizarea succeselor Uniunii Sovietice şi sublinierea superiorităţii regimului sovietic faţă de capitalism erau probleme de mare actualitate, cărora gazetarul îndrumat de P.C.R. le-a dat o rezolvare revoluţionară.

Lupta împotriva fascismului, pentru denunţarea adevăratei sale esenţe, ocupă un loc important în publicistica lui Ilie Cristea din această perioadă. Atent, gazetarul îl ajută pe cititor să deosebească esenţa de aparenţa înşelătoare a demagogiei propagandistice utilizată de promotorii fascismului. Mecanismul diversiunii este explicat în articulaţiile sale de bază, insistîndu-se asupra esenţei demagogice a programului hitlerist. Analiza este riguroasă, sprijinită pe date economice concludente. Semnificative în această direcţie ni se par mai ales două articole, din cele înscrise în sumarul prezentului volum: *Momentul fascist* şi *Capitalul monopolist* în cadrul cărora autorul evidenţiază mobilul economic al evoluţiei statului burghez de la faza pretinsei „democraţii" la dictatura fascistă. Sublinierea caracterului

istoric al statului este completată de creionarea lapidară a evoluţiei sale pînă la faza sa burgheză, insistîndu-se asupra esenţei statului în socialism, *nu fără a se preciza că* „Pentru proletariat, idealul este societatea fără clase şi fără stat, deci fără exploatare şi constrîngere" (p. 89) şi că în cele din urmă, în fazele avansate ale comunismului, se va ajunge la acest stadiu. Importantă ni se pare demascarea democraţiei burgheze, grijulie în a întreţine *„aparenţa* unei guvernări ieşite *din voinţa populară"*, în fond „o dictatură înmănuşată, dar o dictatură" (p. 85) şi, în funcţie de aceasta, dezvăluirea esenţei statului fascist considerat „o hipertrofie a statului" (p. 84), „o tiranie fără scrupule" (p. 86) care apără un sistem învechit şi o societate putredă. Tot aici se cer amintite numeroasele articole ale lui Ilie Cristea închinate demascării forţelor agresive ale imperialismului, prin care se semnala lucid pericolul războiului şi necesitatea prevenirii sale prin acţiune hotărîtă şi organizată. În *Societatea de mîine*, dar, mai ales, în *Cuvîntul liber*, pana lui Ilie Cristea a denunţat cu stăruinţă, aproape număr de număr, opiniei publice politica provocatoare a Germaniei, Italiei şi Japoniei, dezvăluind totodată cauzele şi consecinţele fatale ale atitudinii „neutrale", conciliatorii, în fapt încurajatoare promovată de Franţa, Anglia şi S.U.A. „Orice oligarhie, — arăta gazetarul, — este agresivă şi orice imperialism are nevoie de zone de influenţă economică pe care şi le cucereşte cu armele şi cu jertfa a milioane de vieţi" (p. 104).

Criza economică din 1929—1933, zguduind din temelii şi cu o intensitate fără precedent orînduirea capitalistă, a demonstrat practic, o dată mai mult, caracterul ei anacronic şi parazitar. Pentru a împiedica răspîndirea acestui punct de vedere în rîndul maselor largi, burghezia a întreprins o adevărată bătălie propagandistică, menită să învăluie adevărul cu o perdea mistificatoare. Se încerca să se demonstreze, cum se ştie, că fenomenul crizei este un fapt accidental, trecător, că el nu atestă un viciu de sistem, că societatea capitalistă este pe deplin trainică şi că nimic serios nu-i ameninţă articulaţiile. Este semnificativ faptul că în această campanie propagandistică erau folosiţi nu numai economiştii, sociologii şi publiciştii burghezi, dar şi ideologii reformişti social-democraţi. Romînia, ţară dureros şi printre primele lovite de criză, nu a făcut în această direcţie excepţie sub nici un raport. Pentru a arăta maselor muncitoare adevărul despre criză, P.C.R. a depus o activitate neobosită, folosind în egală măsură formele de luptă legale şi cele ilegale. În publicaţiile legale ale P.C.R. sau în cele cu tendinţă democratică în care publiciştii comunişti şi cei apropiaţi de partid izbuteau să publice, se insista asupra acestei situaţii dezvăluindu-se esenţa economică-socială a crizei. Ilie Cristea a luat şi el parte la această luptă, înscriindu-şi contribuţia în acest front general. Culegerea pe care o recenzăm a inclus în sumar cîteva articole legate de acest aspect al publicisticii lui Ilie Cristea. Constatînd faptul că de pe urma crizei „n-a rămas pe glob nici o ţară care să nu fi fost zdruncinată, după cum nu există un ram de producţie care să nu fi fost atins" (p.90), autorul sublinia faptul important că „criza actuală deci, spre deosebire de celelalte este *generală şi mult mai aspră...*". Se explica apoi, de pe poziţiile ştiinţei economice marxiste, cauzele care duc la criză, prin ce mijloace încearcă burghezia să iasă din criză, şi, cu acest prilej, întreaga anatomie a capitalismului, cu contradicţiile sale inerente şi fundamentale. Concluzia care se impunea era deschis afirmată : „Orice sistem economic-social îşi poate justifica existenţa în faţa istoriei numai atîta timp cît serveşte progresul" (p. 93). Şi cum întreaga orînduire capitalistă se dovedeşte a fi o stavilă în calea progresului „nu rămîne decît să-i expropriem pe expropriatori şi să ne eliberăm" (p. 95). În acelaşi cadru tematic trebuie situate şi articolele care demascau acea diversiune a burgheziei, şi azi frecvent folosită de ideologii capitalismului contemporan, care încercă să „demonstreze" că societatea capitalistă ar permite dirijarea, planificarea, într-un cuvînt, coordonarea activităţii economice. La capătul unei analize competente se arăta într-un articol că „proprietatea privată, e clar, nu poate îndeplini această

funcţie. Sarcina îi depăşeşte nu numai mijloacele, ci şi natura ... Proprietatea particulară nu cunoaşte decît busola egoismului şi stimulentul profitului" (p. 55). Şi de astă dată concluzia ce se impunea nu era ocolită, ci răspicat declarată. Autorul arată că „rolul de regulator al vieţii economice îi revine colectivităţii" (p. 56), nepregetînd să precizeze că, spre deosebire de promisiunile pe nimic fundate ale guvernanţilor burghezi de pretutindeni, numai „singur regimul sovietic, sfărîmînd cadrele înguste ale proprietăţii private şi ieşind în larg, a dobîndit şi o perspectivă de unde poate urmări toate aspectele vieţii economice şi posibilitatea de a coordona factorii economici" (p. 57).

Şi cu aceasta semnalăm o altă direcţie importantă a publicisticii lui Ilie Cristea: popularizarea succeselor Uniunii Sovietice, demonstrarea cu orice prilej a superiorităţii calitative pe toate planurile a socialismului, în comparaţie cu ţările capitaliste. În 1935, cînd pentru ţările capitaliste aflate în faza depresivă a crizei plaga şomajului era o rană vie, nu fără intenţii pilduitoare publica Ilie Cristea un articol intitulat, neobişnuit pe atunci, în ţara noastră, *Eroii muncii*. Se arăta entuziasmul şi abnegaţia în muncă a muncitorilor sovietici eliberaţi de exploatare, răsplata şi preţuirea acordată muncii socialiste, noua atitudine faţă de muncă. Autorul nu pierdea prilejul de a sublinia cu satisfacţie că „în toate statele capitaliste se constată nu o stagnare, ci un regres în toate domeniile de activitate, iar în Uniunea Sovietică, după abolirea proprietăţii private, un progres de-a dreptul ameţitor" (p. 134). Ilie Cristea nu ostenea să dovedească prin fapte că succesele Uniunii Sovietice sînt atît de elocvente, încît, chiar şi reprezentanţii oficiali ai ţărilor capitaliste sînt nevoiţi să le recunoască, colaborînd pe linie diplomatică şi comercială cu ţara considerată pînă mai ieri teritoriul „tristelor experienţe sociale". „Raporturile dintre Soviete şi lumea capitalistă — scria el — au intrat într-o fază nouă. Europa burgheză acceptă cu resemnare coexistenţa celor două sisteme. O acceptă fiindcă nici una din problemele mari nu se poate rezolva fără Rusia, cu atît mai puţin împotriva ei. Legile vieţii impun colaborarea" (p. 64). Gazetarul comunist lua astfel poziţie împotriva detractorilor socialismului care difuzau prin întreg aparatul de propagandă ce le stătea la dispoziţie cele mai nesăbuite calomnii antisovietice.

Chiar cînd scrisul publicistului era axat direct pe diferite aspecte ale politicii internaţionale, rîndurile sale dezvăluiau necruţător fenomene economice, sociale sau politice interne, vădit înrudite, faţă de care autorul lua şi pe această cale atitudine. Cînd de exemplu, scria despre remarcabilele succese ale Partidului Comunist Bulgar în alegerile din 1931, care „ca şi în Romînia ... nu are o existenţă legală", autorul se grăbea să noteze: „Acum cînd din umbra conspiraţiei acest partid iese la lumină, cuirasat de încrederea mulţimii, guvernanţii bulgari pot medita în linişte asupra prostiei omeneşti (Ar putea-o face şi ai noştri)" (p. 60). Acest adaos final înfiera măsurile crunt represive luate de clasele conducătoare din Romînia împotriva P.C.R. De asemenea, demascarea fondului real al fascismului urmărea în primul rînd denunţarea în faţa maselor a frontului fascist din ţara noastră, care, încurajat şi cultivat îndeaproape de partidele reacţiunii burgheze şi moşiereşti, devenea mereu mai agresiv. Ilie Cristea îi denunţa pe legionari drept pleavă socială care „utilizează focul numai pentru a fabrica unelte de distrugere sau ca să ardă cărţile" (p. 152). El nu pregeta să declare cu hotărîre că garda de fier este „o organizaţie politică care s-ar descompune în cîteva zile dacă guvernul şi capitalul i-ar retrage sprijinul ..." (p. 151). Iar cînd partidele naţionaliste (legionarii şi gogo-cuziştii) încercau să acrediteze ideea criminală a necesităţii aderării Romîniei la politica agresivă a imperialismului german, Ilie Cristea, apărînd linia politică a partidului comunist, îşi ridică ferm glasul. Declaraţiile lui Oct. Goga, în urma călătoriei din 1936 la Berlin, prin care invita Romînia la alianţă cu Germania fascistă sînt supuse unei confruntări lucide, demonstrîndu-se că, în fapt, aceste propuneri urmăresc pieirea statului

romîn amenințat să ajungă pur și simplu în „situația de colonie germană" (p. 166).

Tineretului, pe care partidele naționaliste se străduiau să-l folosească pentru „o cauză ticăloasă", exploatînd dezorientarea și neputința sa obiectivă de a se rostui în viață, publicistul militant îi punea în față exemplul tineretului sovietic, perspectivele uriașe de care dispune acesta. „Cum se explică izbitorul contrast dintre cele două lumi", — se întreabă Ilie Cristea. Și răspunsul urmează : „Prin dispariția proprietății private. Iată adevărul pe care ar trebui să-l afle tinerimea noastră dezorientată" (p. 108).

Pagini îndurerate, clocotind de revoltă a scris Ilie Cristea despre starea țărănimii. Cunoscător profund al mediului țărănesc, a cărui problematică a trăit-o efectiv, publicistul observa că pentru burghezie, în secolul nostru, chestiunea agrară prezenta un singur interes, cel politic. Din această cauză, chiar mult trîmbițata reformă agrară din 1917—1921, prin care „clasa stăpînitoare caută să indiguiască valurile revoluționare" (p. 65), a fost o tristă înșelăciune. Apelînd la statistică, autorul arăta că „listele de îndreptățiți la împroprietărire s-au modificat neîncetat, după interesele electorale ale guvernanților", ajungîndu-se treptat la situația că „în realitate, nu țăranii au fost împroprietăriți, ci consilierii agricoli, avocații și samsarii" (p. 66). Zbătîndu-se într-o mizerie de neînchipuit, țărănimea — arată Ilie Cristea — trăiește un acut proces de deșteptare și radicalizare, perspectiva fiind puțin liniștitoare pentru oficialitățile statului burghezo-moșieresc : „E de prevăzut ... că țăranul înșelat își face altfel socotelile. Drumul vechi i s-a închis și va trebui să apuce altul nou" (p. 68).

Pătruns de adevărul învățăturii proletariatului și îndeaproape călăuzit de indicațiile P.C.R., scrisul combativ al lui Ilie Cristea este mărturia unui crez slujit cu convingere și abnegație. Evident, direcțiile de atac ale scrisului său, țelurile pe care le urmărea nu constituie o trăsătură caracteristică numai activității sale, ci comună, definitorie pentru întreaga publicistică înaintată, revoluționară a epocii. Aceasta nu diminuează meritele reale ale activității sale, dovedind doar înainte de toate faptul că într-o perioadă grea, încărcată de teroare și otravă xenofobă, Ilie Cristea a fost un combatant consecvent și talentat, care a știut să-și aducă aportul prin cuvîntul său înflăcărat, demascator acolo unde îl solicita comanda socială.

Antologia întocmită de Titus Georgescu este, repetăm, reprezentativă pentru activitatea publicistică a lui Ilie Cristea. Sumarul este alcătuit cu discernămînt. Poate ar fi fost necesar ca editorul să fi fost ceva mai generos în operația de triere a materialului, îmbogățind volumul și cu alte articole, mai ales din *Societatea de mîine* și *Cuvîntul liber*. Prefața izbutește să înfățișeze viața și activitatea gazetărească a lui Ilie Cristea. Prețioase sînt datele de ordin biografic, mai puțin sau deloc cunoscute. Prefața ar fi avut însă de cîștigat dacă autorul ei o concepea mai amplă, ceea ce ar fi îngăduit o evidențiere mai analitică a direcțiilor activității de publicist a lui Ilie Cristea. Chiar în această formă succintă, însă, ea călăuzește util lectura unui volum ce adună pagini de neuitat din publicistica celui care și-a cîștigat un loc de cinste în istoria presei noastre militante, revoluționare.

Z. Ornea

Clasa muncitoare și falsa solicitudine a Vaticanului

Cu emfaza proprie slujitorilor de dogme, biserica catolică își ridică singură osanale vestind lumii pretinsa ei solicitudine față de soarta celor mulți și oprimați din societatea capitalistă. Tonul solemn și autoritatea „infailibilă" a Scaunului papal completează această calculată bunăvoință, a cărei unică menire o constituie mistificarea conștiinței maselor,

îndepărtarea lor de la lupta organizată împotriva capitalului. „Avocatul", „protectoarea", „mama muncitorimii", „apărătorul drepturilor umane ale celor ce muncesc" — sînt numai cîteva din titlurile de glorie pe care şi le arogă, în faţa maselor, Vaticanul.

Confruntarea acestor afirmaţii cu realitatea, cu faptele, demascarea fondului lor reacţionar, anticomunist, opus intereselor fundamentale ale oamenilor muncii de pretutindeni — constituie una din sarcinile de seamă ale frontului filozofic marxist, una din principalele direcţii de atac în lupta împotriva ideologiei burgheze contemporane.

Surprinderea pe multiple planuri a acestei probleme, depistarea aspectelor definitorii pentru înţelegerea esenţei doctrinei sociale a bisericii (pe planul teoriei şi al practicii social-politice) alcătuiesc tema centrală a două cărţi recent apărute în Franţa sub semnăturile lui Jean-Claude Poulain (*Biserica şi clasa muncitoare*) şi Pierre Delon (*Sindicalismul creştin în Franţa*) [1].

Integrate aceleiaşi problematici, ele înfăţişează cititorului tabloul complex al strădaniilor bisericii de a-şi făuri o bază socială trainică în cele mai largi pături ale populaţiei, de a scinda unitatea de luptă a clasei muncitoare şi a zăgăzui, astfel, mersul înainte al istoriei.

Atenţia lui Jean-Claude Poulain este concentrată îndeosebi asupra manifestărilor programatice ale Vaticanului, urmărite pe plan istoric şi logic, precum şi asupra instituţiilor prin care se desfăşoară această propagandă. Pierre Delon, delimitîndu-şi analiza la unul din sectoarele principale ale activităţii social-politice a Vaticanului, evidenţiază mai ales conţinutul şi orientarea întregului sistem al sindicatelor creştine, legătura strînsă de interese dintre reprezentanţii lui şi marele capital.

[1] Jean-Claude Poulain, *L'Église et la classe ouvrière*, Éditions Sociales, 1961, Paris, 186 p.

Pierre Delon, *Le syndicalisme chrétien en France*, Préface de Georges Cogniot, Éditions Sociales, 1961, Paris, 90 p.

Lectura volumelor relevă cîteva probleme fundamentale pentru temă. Sublinierea lor constituie obiectul acestei recenzii.

Formal, în atitudinea bisericii faţă de clasa muncitoare se pot înregistra unele schimbări de accent de-a lungul deceniilor. Ele sînt determinate, în primul rînd, de creşterea ponderii sociale a clasei muncitoare, de ascuţirea contradicţiilor orînduirii capitaliste. Fondul a rămas însă acelaşi. Deosebirea constă doar în încercările de a-l disimula. Astfel, dacă la jumătatea secolului trecut el era exprimat adesea făţiş [2], o dată cu primul act oficial pe care Vaticanul îl consacră problemelor sociale, îşi fac loc jurămintele de „veşnică" amiciţie a bisericii faţă de clasa muncitoare.

Sfidînd realitatea, papa Pius al XII-lea declara cu seninătate: „*De cînd există un proletariat industrial*, cine a mai luptat asemenea bisericii, în mod cinstit pentru a apăra drepturile umane ale muncitorilor?" (J.Cl. P., — *op. cit.*, p. 13—14). Falsul unor asemenea afirmaţii este lesne de pus în lumină.

Înşişi istoricii Vaticanului recunosc ca primă manifestare oficială a „bunăvoinţei" bisericii faţă de clasa muncitoare, enciclica *Rerum novarum* a papei Leon al XIII-lea, apărută în 1891 (15 mai). Or, clasa muncitoare apăruse mult înainte pe scena istoriei. În 1891 trecuseră 60 de ani de la răscoala ţesătorilor din Lyon, al căror cunoscut cîntec de revoltă şi jale [3] constituie un puternic document

[2] Contele de Montalembert, şeful partidului catolic din Franţa declară de la tribuna Adunării Naţionale: „Care este problema la ordinea zilei? De a inspira respectul proprietăţii celor care nu sînt proprietari. Or, nu cunosc decît o singură reţetă pentru a inspira acest respect, pentru a-i face să creadă în proprietate pe cei care nu sînt proprietari: şi anume, a-i face să creadă în Dumnezeu". (J. Cl. P., *op. cit.*, p. 19).

[3] „Pentru a cînta „Veni Creator"
Vă trebuie un patrafir de aur.
Noi îl ţesem pentru voi, oameni ai Bisericii,
Dar noi, bieţii ţesători, noi nu avem cămaşă
. . . . . .
Dar domnia noastră va veni
Cînd domnia voastră se va sfîrşi

acuzator la adresa Bisericii; şi mai bine de 40 de ani de la elaborarea de către Marx şi Engels a *Manifestului Partidului Comunist*; se împlineau de asemenea, 20 de ani de la luptele eroice ale comunarzilor.

În 1891 clasa muncitoare devenise o forţă puternică şi, totodată, ameninţătoare pentru regimul capitalist. Ea ajunsese la conştiinţa intereselor sale de clasă radical opuse celor ale claselor exploatatoare şi dobîndise, înfruntînd represiuni sîngeroase, recunoaşterea de către legalitatea burgheză a dreptului muncitorimii la grevă (1864) şi de organizare în sindicate (1884). O asemenea forţă socială sub paşii căreia se cutremura întreaga ordine burgheză, nu mai putea fi ignorată de „părinţii spirituali" ai capitalului. Ea este supusă tirului repetat al influenţei spirituale a bisericii — influenţă concesionată în întregul ei intereselor burgheziei — urmărindu-se astfel, dezorganizarea, scindarea rîndurilor muncitorimii.

Remarcînd acest rol funest al bisericii, militantul socialist Jean Jaurès i-a dat o formulare, devenită azi, clasică: „Biserica a început să se ocupe de cei slabi, atunci cînd aceştia au devenit o forţă". Într-adevăr, enciclica *Rerum novarum* a însemnat un răspuns forţat dat de biserica catolică dezvoltării mişcării muncitoreşti şi consolidării primelor partide socialiste, o încercare de a opune rezistenţă, de a „reglementa" şi frîna progresul social [1].

Analiza programului social al Vaticanului constituie, după părerea noastră, partea superior realizată a cărţii lui J. Claude Poulain. Cu nesecată ironie şi vervă critică îi sînt prezentate cititorului „floare" cu „floare" întregul buchet veşted al teoriilor sociale, adus ca „omagiu" muncitorimii de către Vatican.

Ceea ce trebuia să fie o *nouă* doctrină socială nu este decît reluarea unor teorii învechite, de mult înlăturate de mersul înainte al mişcării muncitoreşti şi care îşi mai află apărători zeloşi doar în rîndurile ideologilor întîrziaţi ai capitalismului. Teza majoră o constituie decretarea proprietăţii private ca deplin conformă naturii, iar relele capitalismului sînt atribuite nu esenţei inumane a acestei orînduiri, ci doar „excesele" sale. Antagonismul radical dintre proletariat şi burghezie este decretat o iluzie, o eroare capitală, şi înlocuit cu o imaginară armonie mutuală menită, de la natură, să perpetueze echilibrul social existent. Iar ca formă de organizare, este preconizat prăfuitul sistem al corporaţiilor feudale, adică organizarea pe profesiuni şi ştergerea oricăror deosebiri de clasă.

O schiţă istorică asupra începuturilor „catolicismului social" precizează mai strict problemele. J. Claude Poulain îl însoţeşte pe cititor în epoca imediat precedentă elaborării enciclicii *Rerum novarum* pentru a cunoaşte activitatea „pionierilor catolicismului social" — un mănunchi de oameni în masa imensă a catolicilor — care îşi propuseseră ca ţel „mersul în popor" („Allons au peuple !"). Resorturile activităţii lor filantropice se bazau însă pe solide interese de clasă. Nici unul din ei nu aparţinea, de fapt, poporului, şi nu reprezenta interesele acestuia. În mizeria crescîndă a maselor ei întrezăreau pericolul unor viitoare zguduiri sociale, iar securitatea societăţii pe care o reprezentau îi îndemna la opere de binefacere [2]. Raţionamentul lor în parafrazarea autorului, era următorul: „Trebuie să ne ocupăm de popor, altfel se va ocupa el de noi".

Unul din laitmotivele îndrăgite de Vatican este cel al pretinsei sale *neutralităţi* în cele mai acute probleme sociale. Adresîndu-se formal întregii societăţi, biserica se erijează nu o dată

Atunci noi vom ţese
Linţoliul vechii lumi
Căci se aude deja revolta care freamătă"
(după J. Cl. P., *op. cit.*, p. 20).

[1] Vezi şi art. *Ruptura, dintre ideologia Vaticanului şi realitatea socială*, de Loris Gallico în *Probleme ale păcii şi socialismului*, nr. 12/40, 1961.

[2] Nobilul catolic Armand de Melun, declara în 1848: „...fiecare mizerie uitată, fiecare plîngere necunoscută, fiecare braţ fără lucru, fiecare suflet fără consolare este o *ameninţare*, o suferinţă, un *pericol*, pentru întreaga lume" (p. 36).

drept arbitrul oricăror conflicte sociale. Restabilirea realelor proporţii şi direcţii ale activităţii Vaticanului, constituie unul din obiectivele principale ale ambelor lucrări recenzate. Nu poţi fi neutru ocupîndu-te de interese care se exclud reciproc — demonstrează J. Claude Poulain. Nu e posibil să dai sfaturi şi unuia şi altuia, menţinîndu-te deasupra luptei dintre proletariat şi burghezie. Orice încercare de acest fel — arată Pierre Delon — tinde spre scindarea mişcării muncitoreşti deoarece ea îl îndeamnă pe muncitorul creştin să se simtă mai apropiat de interesele patronului creştin, decît de cele ale tovarăşului său de muncă ateu. În locul antagonismului real dintre patron şi muncitor, biserica încearcă să introducă un fals antagonism între creştini şi atei. Întreg programul social al Vaticanului demonstrează, astfel, o situare totală pe poziţiile forţelor sociale retrograde ale contemporaneităţii, împotriva forţelor sociale revoluţionare.

Biserica năzuieşte spre lărgirea influenţei sale spirituale nu în sînul burgheziei, ci îndeosebi în rîndul maselor populare. Această „sfîntă" sîrguinţă derivă din funcţia socială reacţionară a religiei, ca mijloc de îndepărtare a maselor de la lupta revoluţionară. Pentru a reuşi în tentativa de supunere a conştiinţei unei clase sociale ale cărei interese fundamentale nu le reprezintă şi nu le apără, şi a-i inocula concepţii proprii intereselor unei clase opuse — Vaticanul se vede silit să desfăşoare o complicată şi artificială reţea de „argumente". Printre acestea pot fi enumerate cele privind caracterul „natural" al diversităţii şi inegalităţii condiţiilor de viaţă, caracterul inevitabil al suferinţelor clasei muncitoare, ca o expresie a păcatului originar, respectul şi inviolabilitatea proprietăţii private etc.

Înainte de a cerceta rezultatele acestui asediu spiritual îndreptat de biserică împotriva maselor pentru a le demobiliza, un alt aspect ne reţine atenţia. Este vorba de uriaşul aparat de propagandă aflat în serviciul Vaticanului şi menit să răspîndească în cele patru zări, prin cele mai diferite mijloace puse la îndemînă de tehnica modernă, cuvîntul bisericii. În ţările capitaliste şi în deosebi în Occidentul Europei ramificaţiile sale pătrund asemeni unor multiple tentacule în toate sectoarele de activitate, intervin pretutindeni, acasă, în şcoli, pe stradă, în instituţii, în paginile publicaţiilor etc. urmărind cu tenacitate impunerea ideologiei creştine. Numai în Franţa apar în prezent peste 4 000 de periodice catolice (în afara celor de „inspiraţie" catolică), în condiţii grafice excelente, adresîndu-se celor mai diferite categorii sociale. Cărţile religioase înregistrează şi ele o creştere simţitoare a numărului de titluri, superioară ca procentaj creşterii numărului de titluri pe ansamblul cărţilor editate în Franţa. Difuzarea lor este minuţios organizată începînd cu bibliotecile parohiale, bibliotecile populare circulante şi pînă la bibliotecile de uzină. Există şi o „Centrală catolică a cinematografului" înzestrată cu 1 500 de săli de proiecţie. Chiar şi discurile „microsillons" sînt utilizate pentru propagarea învăţăturii religioase şi a operelor de inspiraţie religioasă. Vaticanul deţine şi o „Direcţie a emisiunilor catolice ale radiodifuziunii franceze" cu programe săptămînale. Poziţii însemnate revin bisericii şi în sistemul de învăţămînt, unde, datorită celor 15 000 de instituţii şcolare pe care le conduce, asigură în mod direct educarea completă a 1 elev din 6 în învăţămîntul primar, a aproape 1 elev din 2 în învăţămîntul secundar şi a mai mult de 1 elev viitor muncitor din 3, în învăţămîntul tehnic. Influenţa educaţiei religioase se exercită şi asupra restului elevilor, în şcolile de stat, unde aproximativ 75 % din tineri urmează, timp de mai mulţi ani, catehismul, învăţămînt obligatoriu pentru a putea participa la sărbătoarea religioasă, devenită tradiţională, a Primei Cuminecări. Ramificaţiile Vaticanului pot fi urmărite şi în secţiunile parohiale ale diferitelor asociaţii religioase departamentale sau naţionale şi diversitatea lor este surprinzătoare. Numai nomenclatorul lor cuprinde peste o sută de pagini imprimate. Şi exemplele s-ar putea încă succeda.

Acest aparat propagandistic de proporţii neobişnuite se dovedeşte totuşi puţin eficient. Cunoaştem fraza devenită celebră a papei

Pius al XI-lea, care, adresîndu-se în 1925 abatelui Cardjin, arăta că : „Cel mai mare scandal al secolului al XIX-lea este faptul că biserica a pierdut clasa muncitoare". Adevărul este însă mai grav — replică J. Claude Poulain. Biserica nici măcar nu a pierdut clasa muncitoare, pentru simplul fapt că nu o cucerise vreodată. Clasa muncitoare s-a format şi s-a dezvoltat în mod esenţial în afara bisericii.

Cu tot efortul Vaticanului şi sîrguinţa clerului catolic, masele populare se îndepărtează tot mai mult de biserică. Situaţii statistice recente întocmite de înşişi statisticienii Vaticanului recunosc acest declin general al interesului maselor pentru „formele organizate ale religiei" — cum le denumesc ei. Şi aceasta în pofida enciclicelor şi a directivelor papale care subliniază insistent, de decenii, necesitatea acută a apostolatului în rîndurile oamenilor muncii [1].

Aceste acţiuni de influenţare *din afară* a clasei muncitoare, de atragere a conştiinţelor prin multiplele mijloace patronate de biserică — se conjugă cu încercarea de a influenţa *dinăuntru* clasa muncitoare, prin crearea de organizaţii muncitoreşti „creştine" care să menţină în permanenţă o diviziune în rîndurile oamenilor muncii. Sub această perspectivă trebuie apreciată „Acţiunea catolică" în feluritele ei ipostaze din ultimele decenii, precum şi experienţa larg trîmbiţată a preoţilor-muncitori, încheiată printr-un eşec ruşinos pentru biserică.

Dar principala piesă de atac în această conflagraţie o constituie aşa-numitele sindicate catolice, organizate în C.F.T.C. (Confédération Française des Travailleurs Chrétiens). Înfiinţate în 1919, deci la un sfert de veac după C.G.T. (Confederaţia Generală a Muncii), sindicatele creştine sînt orientate de conducerea lor să-şi închine întreaga rîvnă sprijinirii doctrinei sociale a Vaticanului, luptei împotriva ideologiei revoluţionare a proletariatului, pentru menţinerea „echilibrului social" al lumii capitaliste.

Ţelul mărturisit al cărţii lui Pierre Delon este de a demonstra, pe baza unui material documentar minuţios selectat, că prin întreaga sa activitate C.F.T.C. se situează pe tărîmul ideologiei burgheze, împotriva unităţii de acţiune a clasei muncitoare.

Însăşi naşterea sindicalismului creştin a fost rezultatul iniţiativei unite a marelui patronat şi a ierarhiei ecleziastice. La origine — şi acest aspect este semnificativ — sindicatele creştine grupau în aceeaşi organizaţie pe exploataţi şi pe exploatatori. Sindicalismul mixt era paleativul preconizat de teoreticienii creştinismului social. Totodată vehemenţa antisocialistă accentuată, încă a primelor sindicate catolice ca şi ideea majoră a „păcii sociale" al cărei stegar se considera (şi care nu este decît o variantă a ideii lichidatoriste a „colaborării de clasă") caracterizează această „mare" organizaţie naţională, al cărei rol strategic este repudierea, în numele clasei muncitoare, a luptei de clasă.

Între intenţiile statului major al Vaticanului şi interesele celui mai umil cotizant al C.F.T.C. — distanţa rămîne totuşi imensă şi orice încercare de reducere a celor două valori la un acelaşi numitor se loveşte de dificultăţi de netrecut. Urmărind această problemă, cititorul cărţii lui Pierre Delon notează cu satisfacţie că ceea ce i-a reuşit din plin autorului este evidenţierea, pe multiple planuri, a contradicţiei fundamentale care macină organizaţiile sindicatelor catolice şi, totodată, întregul organism al bisericii catolice.

Cei tentaţi să creadă că ierarhia bisericească şi forurile conducătoare ale sindicatelor „creştine" se pot situa nestînjenit pe cele mai reacţionare poziţii, greşesc grav. În cadrul bisericii ca şi al fiecărei organizaţii cu caracter creştin se înfruntă doi poli opuşi.

[1] Enciclica *Divini redemptoris*, din 1937, cerea preoţilor „să-şi rezerve cea mai mare şi mai bună parte din forţele lor şi din activitatea lor, pentru a recîştiga masele muncitoare de partea lui Christos şi a bisericii". Iar *Directiva pastorală în domeniul social*, din 1954, insistă cu mai multă tărie ca „Fiecare preot să-şi dea seama de *importanţa primordială* a apostolatului pe lîngă lumea muncitoare ; căci aceasta înseamnă a înţelege rolul tot mai considerabil pe care-l joacă salariaţii în mersul societăţii" (J. Cl. P., *op. cit.*, p. 140).

De o parte sînt organele conducătoare şi ierarhia ecleziastică a bisericii, reprezentînd politica generală profund reacţionară a Vaticanului, colaborarea cu regimurile politice cele mai reacţionare. Este cunoscut că ideologia bisericii suferă nemijlocit influenţa hotărîtoare a celor mai reacţionare ideologii din fiecare epocă istorică şi apără principalele interese ale celor mai influente şi mai reacţionare cercuri sociale.

La celălalt pol se acumulează însă şi se intensifică presiunea maselor catolice. Mii de oameni ai muncii cuprinşi în sindicatele „creştine", sau simpli membri ai parohiilor catolice, dobîndesc treptat, în practica luptelor muncitoreşti, o conştiinţă de clasă tot mai clară. Ei luptă pentru schimbarea orientării reacţionare a organizaţiilor lor, pentru realizarea unităţii sindicale a celor ce muncesc, a unităţii de acţiune a clasei muncitoare împotriva frontului unit al capitaliştilor. Sînt mereu mai numeroşi muncitorii catolici care ajung la concluzia necesităţii înlocuirii regimului capitalist printr-o societate superioară, socialistă.

O disociere lăuntrică afectează şi clerul. Îndeosebi acea parte a clerului care se află în contact direct cu masele şi care se vede nevoită să ţină seama de revendicările acestora, să le apere unele drepturi pentru a nu le îndepărta total de biserică. Exemplul unui număr important de preoţi-muncitori francezi este elocvent. Paraşutaţi de Vatican în diferite întreprinderi şi şantiere pentru ca muncind zi de zi alături de tovarăşii lor de muncă să determine la aceştia o redeşteptare a simţămintelor lor religioase, o strîngere a rîndurilor în jurul bisericii — ei au sfîrşit prin transformarea propriei lor conştiinţe. Cei mai mulţi dintre aceşti preoţi-muncitori, refuzînd să respecte dispoziţiile ulterioare ale Vaticanului de a îmbrăca din nou rasa de preot, au rămas pe mai departe în rîndurile clasei muncitoare [1].

[1] Este poate unic în istoria bisericii acest refuz colectiv — semnat de 73 de preoţi-muncitori (alţi 5 alăturîndu-li-se ulterior) şi dat publicităţii la 2 februarie 1954 — de a se supune politicii reacţionare a Vaticanului. Iată un fragment edificator din comunicatul preoţilor-muncitori: „În momentul în care, milioane de muncitori, în Franţa şi dincolo de hotarele ei sînt în drum spre făurirea unităţii lor, pentru a-şi apăra pîinea, libertăţile şi pacea, şi cînd patronatul şi guvernul accentuează exploatarea şi represiunea pentru a împiedica cu orice preţ progresul clasei muncitoare şi pentru a-şi apăra propriile privilegii, autorităţile religioase impun preoţilor-muncitori condiţii care înseamnă de fapt o părăsire a vieţii lor de muncitori şi o renegare a luptei pe care au dus-o solidar cu toţi tovarăşii lor... Noi nu vedem cum poate fi interzis preoţilor-muncitori, în numele Evangheliei, de a duce acelaşi trai cu milioanele de oameni oprimaţi şi de a fi solidari cu lupta lor" (J. Cl. P., p. 53—54).

Acest fapt denotă o dată mai mult ruptura dintre ideologia Vaticanului şi realitatea socială a zilelor noastre. Nici un fel de programe sociale patronate de Vatican nu pot atrage masele, nu pot împiedica trecerea lor de partea organizaţiilor revoluţionare ale clasei muncitoare.

Cu deosebită vigoare denunţă Pierre Delon atitudinea trădătoare a ierarhiei ecleziastice şi a conducătorilor sindicatelor creştine în conflictul de clasă dintre muncă şi capital, politica lor colaboraţionistă, anticomunismul lor agresiv manifestat printre altele şi în transformarea sindicatelor „catolice" în adevărate azile pentru pleava contrarevoluţionarilor măturaţi aici de revoluţiile populare din propriile ţări.

Orientîndu-şi critica pe acest făgaş, Pierre Delon pierde însă din vedere un lucru esenţial, şi anume, că întreaga activitate a liderilor sindicatelor „creştine" şi a şefilor bisericii catolice poartă amprenta doctrinei sociale a Vaticanului, doctrină al cărei unic scop este salvgardarea lumii capitaliste. A căuta contradicţii între „adevăratul" creştinism şi acţiunile „lumeşti" ale diferiţilor reprezentanţi ai Vaticanului înseamnă a rupe creştinismul de baza sa socială, a nega funcţia sa socială reacţionară. Or, este ştiut că o doctrină socială a creştinismului *în general*, nu există, după cum nu există un spirit creştin „pur"; o anumită doctrină socială a fost afirmată de biserică în antichitate, o altă doctrină

socială în feudalism şi o a treia în capitalism. După cum remarca şi Loris Gallico[1], ceea ce uneşte aceste doctrine este tocmai sprijinul neprecupeţit acordat clasei dominante exploatatoare din fiecare epocă, precum şi proclamarea ca veşnică şi pe deplin conformă planului divin a fiecăreia din cele trei orînduiri sociale bazate pe exploatarea omului de către om.

Iată de ce, considerăm că Pierre Delon nu a găsit argumentarea cea mai convingătoare, nici formularea cea mai potrivită atunci cînd, dorind să sublinieze şi mai mult prăpastia dintre capii bisericii şi masele de catolici, el vorbeşte despre „spiritul creştin pur" al maselor de credincioşi şi al preoţilor legaţi de lupta socială, naţională şi umană a populaţiei (p. 47), în opoziţie cu liderii sindicatelor catolice, cărora le reproşează că ar lupta nu pentru triumful creştinismului, ci al spiritului de colaborare între clase (p. 44, 47, 48). De asemenea, probabil tot din prea multă precauţie în ce priveşte susceptibilitatea sentimentelor religioase ale credincioşilor catolici, Pierre Delon caracterizează creştinismul, la origine ca „o mişcare progresistă", ca „o verigă în lungul lanţ al progresului uman" (p. 16), întregul rol social negativ al bisericii fiind provocat, după el, doar de linia politică reacţionară introdusă ulterior de capii bisericii. Sînt concesii ideologice în totală opoziţie cu principiile luptei de clasă pe tărîm ideologic şi ele dăunează în primul rînd ţinutei ştiinţifice a lucrării şi eficienţei ei.

J. Claude Poulain şi Pierre Delon urmăresc şi un alt aspect al problemei. Presiunii continue a maselor de catolici, îndepărtării tot mai accentuate a oamenilor muncii de biserică, Vaticanul le răspunde prin diferite încercări de „corectare" a unor teze şi a unor soluţii de probleme conţinute în documentele sale oficiale, fără a renunţa însă la vreunul din aspectele esenţiale ale doctrinei sociale pe care o reprezintă.

Un caz tipic îl constituie în acest sens statutele sindicatelor catolice franceze. Dacă în 1920, în statutele C.F.T.C., abia întocmite, era înscris la pct. 1 : „Confederaţia se inspiră în acţiunea sa din doctrina socială definită în *Rerum novarum*", în 1947, cu prilejul Congresului C.F.T.C., sub presiunea maselor, conducerea sindicatelor creştine s-a văzut nevoită să elimine din statute orice referire la enciclica *Rerum novarum*. Şi astfel, în primul punct al statutului a intervenit o „mică" schimbare: „Confederaţia se inspiră în acţiunea sa — se arată în textul modificat — din principiile şi morala socială creştină" (J.Cl.P., p. 155).

Această modificare nu este de loc întîmplătoare. Renunţarea silită la menţionarea enciclicei papei Leon al XIII-lea, evidenţiază rămînerea în urmă a doctrinei sociale a Vaticanului, care se încăpăţînează, la mijlocul secolului al XX-lea, să condamne grevele muncitoreşti, considerîndu-le un „scandal periculos şi frecvent".

Dar nu numai papa Leon al XIII-lea renega grevele. Toţi duşmanii clasei muncitoare se tem de masele care acţionează ca un singur om. Grevele de mare amploare desfăşurate în Belgia la începutul anului 1961, ca răspuns împotriva „legii mizeriei" promulgate de guvern, au definit cu precizie pe duşmanii maselor populare.

Primatul Belgiei, cardinalul Van Roeg s-a pronunţat oficial împotriva grevei, fapt care a determinat şi sindicatele creştine, ezitante pînă atunci, să-şi mobilizeze aderenţii la zdrobirea grevei. Actul trădător a fost atît de evident şi murdar încît sindicatele creştine din Franţa şi din alte ţări au ezitat să-l aprobe, lăsînd chiar să se înţeleagă că Internaţionala sindicatelor creştine (C.I.S.C.) nu a aprobat acest gest.

În zilele grevei, comuniştii au desfăşurat o largă activitate de atragere a tuturor oamenilor muncii — indiferent de organizaţiile politice şi sindicale cărora le aparţin, indiferent de concepţiile lor religioase sau ateiste — sub steagul luptei comune împotriva exploatării. Aplicînd în mod strălucit în viaţă cuvintele lui Lenin : „Un marxist este dator să pună pe primul plan reuşita mişcării greviste, este dator să reacţioneze cu hotărîre împotriva divizării muncitorilor în această luptă în atei şi creştini, să lupte cu hotărîre împotriva unei

[1] *Op. cit.*, p. 42.

asemenea divizări" [1] — partidele comuniste din ţările capitaliste dau o ripostă hotărîtă politicii cercurilor reacţionare de scindare a rîndurilor clasei muncitoare.

În faţa valului de terorism şi asasinate dezlănţuite în Franţa şi Algeria de bandele fasciste ale ultracolonialiştilor, crescuţi sub pulpana „largă" a regimului puterii personale — oamenii muncii din Franţa, întreg poporul francez îşi manifestă cu tot mai multă hotărîre voinţa fermă de a bara calea fascismului, de a lupta pentru triumful păcii şi libertăţii în Algeria.

Împotriva cercurilor cîrmuitoare care răspîndesc confuzia periculoasă potrivit căreia lupta împotriva fascismului este o sarcină ce revine strict autorităţilor, comuniştii subliniază că numai lupta consecventă a maselor populare poate bara calea fascismului, poate înfrînge forţele negre ale reacţiunii. Iar conducerea luptei antifasciste a maselor revine proletariatului, călăuzit de partidul său revoluţionar. Preconizînd un amplu program de restabilire şi înnoire a democraţiei, Partidul Comunist Francez militează pentru crearea condiţiilor necesare nu numai pentru lichidarea pericolului fascist, pentru dizolvarea organizaţiilor fasciste rebele şi epurarea aparatului poliţienesc burghez, ci şi pentru smulgerea rădăcinilor fascismului, împotriva dictaturii burgheziei monopoliste, cerînd democratizarea hotărîtă a vieţii de stat şi naţionalizarea a o serie de ramuri industriale aflate în mîinile monopolurilor [2].

Puternice manifestaţii antifasciste se desfăşoară şi în Italia. În urma creşterii mişcării muncitoreşti şi a frămîntărilor la sate, a afirmării puternice a unităţii de luptă împotriva fascismului, în urma creşterii presiunilor permanente exercitate de mase — a subliniat Palmiro Togliati — se impune cu tot mai multă evidenţă necesitatea unei cotituri spre stînga a politicii naţionale. Înşişi liderii partidului democrat-creştin şi-au dat seama de imposibilitatea menţinerii vechilor metode de conducere în noile condiţii existente în Italia, şi elaborează proiecte despre o nouă linie politică de centru-stînga, încercînd astfel ca printr-o coaliţie cu republicanii şi socialdemocraţii să izoleze de mase partidul comunist şi să adîncească sciziunea clasei muncitoare. Chemînd masele la luptă pentru zădărnicirea acestor planuri Partidul comunist desfăşoară totodată o largă acţiune pentru determinarea unei reale cotituri spre stînga în politica naţională a Italiei.

În aceste condiţii, elaborarea într-o formă nouă a doctrinei sociale a Vaticanului era o necesitate acută pentru biserică. Noua enciclică papală *Mater et Magistra* dată publicităţii în iulie 1961, de către papa Ioan al XXIII-lea, îndeplineşte tocmai acest rol. Dar spre regretul cititorului, autorii cărţilor de care ne ocupăm nu au avut posibilitatea să o utilizeze în analizele lor. Principalele lor concluzii îşi păstrează însă pe deplin valabilitatea şi în cazul noii enciclici, care nu constituie decît o nouă încercare de promovare a supunerii şi sciziunii în rîndurile clasei muncitoare.

Dar oamenii muncii de pretutindeni, fie ei catolici, socialişti sau comunişti, sînt în primul rînd muncitori, fraţi de clasă — şi în faţa lor stă un acelaşi duşman comun, capitalistul, fie el catolic, conservator sau liberal. Alianţa oamenilor muncii este posibilă şi necesară pentru rezolvarea cu succes a problemelor vitale pentru viitorul ţării lor şi al omenirii.

Oct. Cheţan

O monografie valoroasă despre categoria cauzalităţii în fizică

De mulţi ani problema cauzalităţii se află în centrul discuţiilor filozofice, constituind arena luptei între materialism şi idealism, dialectică şi metafizică. Ei i s-au închinat multe studii marxiste interesante, care urmăresc să dezvăluie caracterul universal al principiului cauzalităţii şi specificul calitativ de manifestare a acestui principiu în diferite domenii ale

[1] V. I. Lenin, *Despre religie*, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956, p. 23.

[2] Vezi editorialul *Să stîrpim fascismul!*, apărut în *Probleme ale păcii şi socialismului*, nr. 4/1962.

realităţii. În ultimul timp au apărut cîteva lucrări monografice valoroase, ca de pildă : *Problema cauzalităţii în fizica contemporană*[1], *Problema cauzalităţii în biologia contemporană*[2], care dezvoltă cîteva puncte de vedere noi în această problemă mereu actuală. Tot pe linia prezentării sintetice, sistematice a materialului cunoscut şi a abordării unor aspecte noi se înscrie monografia lui G. A. Sveşnikov *Categoria cauzalităţii în fizică*[3]. Recenzia de faţă urmăreşte să semnaleze cu deosebire elementele noi, personale prezente în această monografie, legate de analiza relaţiei dintre cauzalitate şi interacţiune, dintre cauzalitate şi legea unităţii şi luptei contrariilor, dintre cauzalitate şi legătura între stări, precum şi a relaţiei temporale dintre cauză şi efect.

Elementele noi sînt cuprinse mai ales în prima parte a monografiei (primele trei capitole), în care se expune teoria generală a cauzalităţii : caracterul obiectiv şi dialectic al relaţiei cauzale şi distincţia dintre cauzalitate şi legătura dintre stări. Ultima parte a monografiei (ultimele două capitole) ilustrează rolul metodologic şi importanţa euristică a principiului cauzalităţii şi a legăturii legice dintre stări pentru fizică.

Mergînd pe linia studiului lui I. V. Kuznețov, apărut în monografia *Problema cauzalităţii în fizica contemporană*, G. A. Sveşnikov distinge două tipuri de cauzalitate : „cauzalitatea ca legătură între acţiunea reciprocă a părţilor, laturilor, tendinţelor obiectului material şi schimbarea acestui obiect şi cauzalitatea ca legătură între acţiunea unui obiect asupra altuia şi schimbarea acestui obiect" (p. 61). Chiar în cazul celui de-al doilea tip de cauzalitate, efectul depinde nu numai de natura obiectului care acţionează, ci şi de natura obiectului asupra căruia se exercită acţiunea, deci acţiunea externă îşi taie drum prin natura internă a corpului ce suferă acţiunea.

De aceea autorul consideră că „adevărata relaţie cauzală este legătura dintre interacţiunea părţilor, a laturilor, a tendinţelor unui întreg şi schimbarea întregului. Interacţiunea părţilor este cauza, schimbarea întregului este efectul" (p. 70).

Autorul reliefează pe bună dreptate că interacţiunea considerată drept cauză se deosebeşte de interacţiunea dintre cauză şi efect.

„Interacţiunea dintre cauză şi efect exprimă faptul că fenomenul A acţionează asupra fenomenului B, producînd schimbarea lui şi invers, că B acţionează asupra lui A, producîndu-i schimbarea. Interacţiunea considerată drept cauză exprimă faptul că acţiunea reciprocă între A şi B ($A \rightleftarrows B$) produce schimbarea acestor lucruri (A devine A^1, B devine B^1).

Dacă la baza reprezentării despre interacţiunea dintre cauză şi efect se află noţiunea de cauză ca acţiune externă unilaterală a unui corp asupra altuia, la baza noţiunii de interacţiune considerată drept cauză se află reprezentarea despre acţiunea internă reciprocă a părţilor, care produce mişcarea, schimbarea întregului" (p. 71).

Autorul subliniază pe baza unui bogat material faptic luat din domeniul fizicii, cu deosebire din domeniul fizicii contemporane, că alături de noţiunea de cauză ca acţiune unilaterală a unui obiect asupra altuia, pătrunde tot mai mult în ştiinţă noţiunea de *cauză ca interacţiune a lucrurilor*, care provoacă schimbările corespunzătoare ale acestor lucruri.

Pentru a concepe interacţiunea drept cauză, izvor al mişcării, dezvoltării lucrurilor trebuie să descoperim acele deosebiri, contrarii care determină *esenţa interacţiunii*. În felul acesta, G. A. Sveşnikov ajunge să lege cauzalitatea ca interacţiune internă de legea unităţii şi luptei contrariilor, arătînd că izvorul mişcării, al dezvoltării lucrurilor îl constituie interacţiunea contrariilor.

---

[1] *Проблема причинности в современной физике*, Изд. Ак. Наук СССР, Москва.

[2] *Проблема причинности в современной биологии*, Изд. Ак. Наук СССР, Москва, 1961.

[3] G. A. Sveşnikov, *Категория причинности в современной физике*, Соцекгиз, Москва, 1961.

Făcînd această precizare, autorul atrage atenţia asupra unei contradicţii logice, ce apare uneori în tratarea legăturii dintre legea unităţii şi luptei contrariilor şi categoria de cauzalitate.

„Pe de o parte — subliniază G. A. Sveşnikov — se afirmă că izvorul, cauza mişcării lucrurilor este lupta contrariilor. Pe de altă parte, în expunerea categoriei de cauzalitate se afirmă că mişcarea lucrurilor are drept cauză acţiunea exterioară a unui alt corp asupra corpului dat. Potrivit primei explicaţii, cauza, izvorul mişcării are un caracter intern, potrivit celei de-a doua concepţii, cauza are un caracter exterior în raport cu obiectul" (p. 79).

Autorul încearcă să depăşească această contradicţie, revizuind concepţia despre cauză înţeleasă ca acţiune exterioară exercitată de un corp asupra altuia. După părerea sa, „reprezentarea despre cauză ca acţiune exterioară a unui corp asupra altuia este un caz particular, limită, cînd putem face abstracţie de caracterul activ al unui contrar, vorbind numai de caracterul activ al celuilalt contrar. O astfel de abstractizare este posibilă şi chiar folositoare.... cînd ne limităm la descrierea fenomenelor" (p. 79).

Semnalarea contradicţiei logice existente între teoria contradicţiilor şi principiul cauzalităţii şi încercarea de a o depăşi este o problemă actuală a filozofiei marxiste[1].

Soluţia oferită de G. A. Sveşnikov nu pare însă să decurgă cu necesitate din poziţiile expuse anterior. Dacă acţiunea cauzei externe este un caz limită al interacţiunii interne, atunci de ce a fost necesară desprinderea a două tipuri de relaţii cauzale, fiecăreia demonstrîndu-i-se existenţa obiectivă şi necesitatea. Problema este mult mai complexă. Dificultatea semnalată s-ar putea înlătura, arătînd că distincţia dintre cele două tipuri de cauzalitate are un caracter relativ : ceea ce pentru un sistem este rezultatul interacţiunii interne, deci al cauzelor imanente, pentru elementele constitutive ale sistemului se prezintă ca acţiune reciprocă a unui fenomen asupra altui fenomen. De pildă, trecerea unui nucleon în alt nucleon este expresia cauzalităţii imanente pentru nucleu şi în acelaşi timp expresia acţiunii externe ce-şi taie drum prin structura internă a nucleonilor pentru fiecare nucleon în parte.

Dar cu tot caracterul ei relativ, distincţia îşi păstrează justificarea atunci cînd un fenomen nu mai este cercetat ca parte a unui sistem mai cuprinzător, ci el însuşi ca un sistem în interacţiune cu alte sisteme. În acest caz, joacă uneori un rol foarte mare — hotărîtor chiar — acţiunea celorlalte sisteme asupra sistemului considerat, deci cauza externă. Iată de ce nu avem dreptul să absolutizăm, atunci cînd este vorba de obiectele finite nici unul din aceste tipuri de relaţii cauzale.

G. A. Sveşnikov are meritul de a fi pus cu toată ascuţimea problema corelaţiei dintre unitatea şi lupta contrariilor şi cauzalitate, de a fi contribuit prin soluţia oferită la progresul soluţionării problemei puse în discuţie. Dar după cum vom evidenţia şi mai tîrziu, nici în lucrarea sa tipul cauzalităţii externe ce îşi taie drum prin structura internă a fenomenelor nu a putut fi neglijat cu desăvîrşire.

Monografia lui G. A. Sveşnikov cuprinde şi cîteva idei personale cu privire la problema raportului dintre necesitate şi întîmplare.

Plecînd de la ideea că procesele şi fenomenele sînt necesare în măsura în care sînt determinate de natura lor internă şi întîmplătoare, în măsura în care sînt dependente de acţiuni exterioare (p. 83), autorul respinge teza necesităţii sau a întîmplării absolute, arătînd că recunoaşterea necesităţii absolute ar duce la ideea unor lucruri absolut izolate, determinate de cauze exclusiv interne, iar recunoaşterea întîmplării absolute ar însemna negarea totală a rolului structurii interne. De aceea în cazul obiectelor finite nu poate fi vorba de necesitate absolută, nici de întîmplare absolută.

[1] O abordează M. N. Rutkevici în Диалектический материализм, Соцекгиз, Москва, 1959, S. T. Meliuhin în ultimele sale lucrări şi alţii.

Din această distincţie dintre necesar şi întîmplător, ar rezulta că toate acţiunile exterioare asupra unui fenomen sînt întîmplătoare şi toate acţiunile interioare sînt necesare, or aceasta contrazice teza enunţată anterior despre existenţa cauzelor externe care acţionează prin intermediul structurii interne, teză ce se întemeiază pe generalizarea unui şir de fapte din domeniul realităţii obiective. Identificarea relaţiilor necesare cu interiorul şi a relaţiilor întîmplătoare cu legăturile externe, trezeşte obiecţii întemeiate. Este ştiut faptul că o interacţiune dintre două fenomene are ea însăşi un caracter necesar, dacă izvorăşte din esenţa celor două fenomene sau procese şi are un caracter întîmplător în raport cu fenomenul, căruia nu-i angajează esenţa. De aici rezultă de asemenea cu claritate faptul că nu putem, nu avem dreptul să identificăm cauzele externe cu factorii întîmplători după cum nu avem dreptul să considerăm toate interacţiunile din interiorul fenomenelor ca avînd un caracter necesar. O astfel de identificare împiedică înţelegerea complexă a relaţiilor cauzale.

Concepînd necesarul identic cu legăturile interne, iar întîmplătorul — identic cu legăturile externe, autorul ajunge la concluzia că o dată cu lărgirea sistemelor creşte rolul factorilor interni necesari şi scade rolul factorilor externi, întîmplători (p. 85). Pe acest temei, G. A. Sveşnikov încearcă să explice caracterul statistic al mecanicii cuantice şi caracterul şi mai statistic al teoriei cuantice a cîmpului, subliniind deci creşterea rolului factorilor întîmplători, externi, pe măsură ce pătrundem la niveluri tot mai profunde ale structurii materiei.

În acelaşi timp, autorul atrage atenţia asupra faptului că în trecerea la niveluri mai profunde, paralel cu creşterea factorilor externi în mişcarea mecanică, se observă o creştere a rolului factorilor interni în ceea ce priveşte proprietăţile fizice.

În trecerea de la macrocosm la microcosm există deci două tendinţe contrarii : pe de o parte, are loc o creştere a numărului factorilor externi în determinarea formei mecanice de mişcare a obiectelor, pe de altă parte, o creştere a rolului necesităţii în condiţionarea formei fizice de mişcare a materiei.

Prima tendinţă se reflectă în creşterea rolului metodelor statistice pentru descrierea mişcării obiectelor în spaţiu şi timp, pe măsură ce pătrundem în profunzimea materiei ; a doua tendinţă se exprimă prin introducerea în fizică a constantelor, „ce caracterizează proprietăţile necesare ale microobiectelor ...” (p. 87).

Ar fi fost necesară o punere de acord în explicarea acestor două tendinţe ale microcosmosului, cu cele afirmate despre macrocosm. Oare, sub alte aspecte, nu se manifestă şi în macrocosm o creştere a rolului factorilor întîmplători, paralel cu creşterea factorilor necesari în explicarea mişcării mecanice ? E o întrebare, pe care G. A. Sveşnikov nu şi-o pune în monografia sa.

Deosebit de interesant şi de bogat în idei noi este capitolul III al monografiei, în care se subliniază corelaţia dintre cauzalitate şi legătura între stări.

Autorul subliniază, pe bună dreptate, că nu este admisibil să se considere legătura dintre stările unuia şi aceluiaşi obiect ca o formă a cauzalităţii.

„Cauzalitatea exprimă mecanismul care produce fenomenul, schimbarea obiectului. Cauza schimbării lucrurilor poate fi sau acţiunea exterioară, ce-şi taie drum prin natura internă a obiectului, sau interacţiunea obiectului cu alte obiecte, sau interacţiunea părţilor obiectului. Legătura dintre stări reflectă numai schimbarea lucrului, trecerea lui dintr-o stare în alta.

Descoperirea cauzei dă răspuns la problema izvorului mişcării, al schimbării lucrului, la întrebarea de ce a avut loc fenomenul. Dezvăluirea legăturii dintre stări descrie doar rezultatul mişcării. Cauzalitatea explică fenomenul, legătura dintre stări descrie doar mersul schimbărilor acestuia” (p. 95). Relaţia cauzală a obiectului determină caracterul legăturii dintre stările obiectului respectiv. Cauzelor necesare le corespunde caracterul necesar al legăturii dintre stări,

cauzelor întîmplătoare — caracterul întîmplător al legăturii dintre stări.

Semnalăm, în primul rînd, că autorul distinge de data aceasta şi un al treilea tip de relaţii cauzale : — interacţiunea obiectului cu alte obiecte din cadrul aceluiaşi sistem, care, de fapt, este un caz particular al cauzalităţii imanente.

„Fiecare sistem relativ izolat este un purtător material al anumitor lanţuri interne, necesare, de cauze şi efecte. Interacţiunea obiectelor acestui sistem este cauza, iar schimbarea sistemului provocată de această interacţiune este efectul. Cauza mişcării, a schimbării unui sistem relativ izolat se află în interiorul sistemului şi are, prin urmare, în raport cu el un caracter necesar" (p. 95).

În analiza raportului dintre cauzalitate şi legătura dintre stări, este valoroasă mai cu seamă ideea că determinismul laplacean, aşa cum a fost el formulat, nu se referă explicit la cauza schimbării lucrurilor, ci la legătura necesară între stările unuia şi aceluiaşi obiect. Această constatare judicioasă aduce un argument în plus în sprijinul celor ce încearcă să dea o definiţie mai largă determinismului, ca o teorie a corelaţiei dintre condiţionare, cauzalitate, necesitate, întîmplare, lege.

Tot pe baza analizei legăturii dintre stări, autorul ajunge să stabilească deosebirea între teoriile dinamice şi cele statistice, fără să recurgă la principiul cauzalităţii.

Teoria mişcării unui sistem care ne permite, pe baza stării unui anumit sistem într-un moment dat să prevedem starea lui în orice moment viitor este denumită în fizică — *teoria dinamică*. Ea poate fi elaborată atunci cînd obiectul dat formează împreună cu corpurile ce interacţionează cu el un sistem relativ izolat, liber de acţiunea cauzelor întîmplătoare.

Cînd obiectul dat şi condiţiile lui suferă acţiunea factorilor întîmplători, atunci, legătura dintre stările prezente şi viitoare ale obiectului nu poate fi exprimată cu ajutorul unei relaţii funcţionale univoce. Dacă acţiunile întîmplătoare asupra obiectului se modifică într-un anumit interval, luînd diferite valori, pentru exprimarea legăturii dintre starea obiectului într-un moment şi starea lui în orice alt moment viitor sînt utilizate metode statistice, care exprimă probabilitatea trecerii obiectului din starea iniţială în oricare din stările posibile.

Problema posibilităţii principiale de a construi o teorie dinamică a mişcării unui obiect se reduce la lămurirea întrebării dacă e posibilă considerarea obiectului şi a corpurilor ce interacţionează cu el ca un sistem izolat a cărui stare incipientă nu fluctuează.

Făcînd distincţia dintre cauzalitate şi legătura necesară sau întîmplătoare dintre stările unuia şi aceluiaşi obiect, G. A. Sveşnikov furnizează argumente pentru susţinerea tezei că legea (fie ea dinamică sau statistică) nu reprezintă întotdeauna o formă a legăturii cauzale, căci ea poate exprima doar o legătură necesară, care să fie uneori de tipul legăturii dintre stări[1].

O altă problemă abordată în mod original în acest capitol este problema legăturii temporale dintre cauză şi efect. Analizînd în mod detaliat această problemă, autorul ajunge la concluzia că există diverse relaţii temporale între cauză şi efect, care depind de tipul legăturilor cauzale. În cazul acţiunii mediate a unui obiect asupra altuia cauza precede efectul. În cazul interacţiunii nemijlocite, ca şi în cazul acţiunii unilaterale, începutul acţiunii cauzei coincide cu apariţia efectului, iar sfîrşitul cauzei cu sfîrşitul efectului.

Pe acest temei, autorul elimină din definiţia cauzalităţii elementul succesiunii. După părerea sa, relaţia cauzală este o „părticică a legăturii universale, exprimată în faptul că în condiţii anumite un fenomen produce cu necesitate un altul sau schimbarea primului fenomen provoacă schimbarea celui de-al doilea".

---

[1] Vezi şi N. A. Kneazev, *Cauzalitatea ca parte a legăturii universale dintre fenomene* în *Analele romîno-sovietice, seria filozofie*, nr. 4/1961.

Chiar dacă am recunoaşte simultaneitatea cauzei şi a efectului, trebuie să relevăm că datorită complexităţii fenomenelor, marea majoritate a relaţiilor cauzale o constituie relaţiile cauzale mijlocite. De aceea relaţia cauzală simultană este un caz particular al celei succesive, cazul în care se poate face abstracţie de durata propagării acţiunii cauzei.

În încheierea acestui capitol interesant, G. A. Sveşnikov mai abordează şi problema sensului timpului, legînd rezolvarea ei de particularităţile schimbării stărilor sistemelor materiale. Prezentînd diverse puncte de vedere în această problemă, autorul ajunge la concluzia că ea nu este încă rezolvată şi necesită o elaborare ulterioară.

★

Dacă primele trei capitole se ocupă de problema cauzalităţii în general, ultimele două sînt închinate unei analize a rolului metodologic pe care l-a jucat principiul cauzalităţii de la constituirea fizicii clasice pînă în zilele noastre.

Merită o atenţie specială, din acest punct de vedere, analiza esenţei relaţiilor cauzale, aşa cum apar ele exprimate în principalele legi ale mecanicii clasice.

Legea inerţiei — expresie negativă a indestructibilităţii mişcării — arată că conservarea mişcării corpurilor are cauze interne determinate.

A doua lege a mecanicii cuprinde ideea importantă că rezultatul acţiunii cauzei depinde şi de masa corpului asupra căruia se exercită acţiunea.

A treia lege a mecanicii reprezintă o concretizare a noţiunii de cauză mecanică, arătînd că forţa este întotdeauna expresia interacţiunii dintre corpuri.

Încă în cadrul mecanicii clasice sînt dezvăluite limitele reprezentării despre cauză ca despre acţiunea unilaterală a unui corp asupra altuia şi îşi face drum în esenţă reprezentarea despre cauză ca acţiune reciprocă a corpurilor, ca unitate a acţiunii şi a reacţiunii.

G. A. Sveşnikov se alătură cercetătorilor marxişti care consideră că este greşit să afirmăm că fizica clasică nu se referă la problema cauzalităţii interne. Uneori implicit, alteori explicit, mecanica clasică pune problema rolului jucat de obiectul asupra căruia se exercită acţiunea.

Este adevărat că în limitele mecanicii nu se poate rezolva problema naturii interne a forţelor. Aceasta se realizează prin depăşirea limitelor mecanicii clasice de către fizica cuantică contemporană, care arată că forţele gravitaţionale, electromagnetice, nucleare sînt rezultatul interacţiunii microparticulelor, interacţiune realizată prin intermediul particulelor virtuale.

Cercetînd legătura între stări în fizica clasică, G. A. Sveşnikov se opreşte pe larg asupra determinismului laplacean, precizînd încă o dată faptul că acest determinism cercetează legătura necesară dintre stările succesive ale unui sistem, fără să cerceteze explicit cauzele care determină această schimbare a stărilor.

Capitolul se încheie cu analiza cauzalităţii şi a legăturii dintre stări în electrodinamica clasică şi în teoria relativităţii. Autorul insistă asupra faptului că din legea existenţei unei viteze limită de propagare a acţiunii decurge cu necesitate faptul că în relaţia cauzală mijlocită, începutul cauzei precede întotdeauna începutul efectului, iar succesiunea în timp a efectului după cauză se conservă în orice sistem de referinţă.

De aceea — se pune problema valabilităţii principiului cauzalităţii, pentru cazurile în care viteza de propagare a acţiunii ar depăşi viteza luminii. G. A. Sveşnikov arată că în acest caz nu ar avea de suferit principiul cauzalităţii, ci ar fi necesară înlocuirea teoriei relativităţii, cu o nouă teorie, în cadrul căreia transformările lui Lorentz vor trebui să cedeze locul unor transformări mai adecvate.

Ultimul capitol cercetează problema cauzalităţii şi a legăturii dintre stări în fizica cuantică. Ca un fir roşu trece prin acest capitol ideea rolului euristic uriaş pe care l-a

jucat principiul cauzalităţii pentru crearea şi dezvoltarea mecanicii cuantice, cu scopul de a reliefa şi mai mult absurditatea încercărilor indeterministe de a contesta existenţa cauzalităţii în microcosm.

Astfel, autorul arată că ipoteza lui M. Planck cu privire la caracterul discret, discontinuu al transmiterii energiei a apărut din necesitatea de a explica fenomenele de echilibru termic al radiaţiei corpului negru pe baza principiului cauzalităţii (p. 157).

În mod similar, A. Einstein pornind de la recunoaşterea relaţiilor cauzale, a ajuns să elaboreze teoria corpusculară a luminii, pentru a putea explica cauzele ce provoacă efectul fotoelectric (p. 160).

Mai mult decît atît, teoria atomului lui Bohr exprimă anumite laturi ale legăturilor cauzale, care determină mişcarea electronului în atom. Analizînd cele 3 postulate ale lui Bohr, autorul evidenţiază că primul postulat, care arată că electronii se mişcă în jurul nucleului pe *anumite* orbite, determinate de energia electronului şi de nucleul atomic, exprimă în esenţă faptul că în condiţiile identice, cauze identice provoacă efecte identice.

Al doilea postulat, care arată că electronii care se mişcă pe o anumită orbită, nu emit energie, exprimă faptul că mişcarea electronului pe orbită nu poate fi cauza emisiei de lumină a electronului.

Al treilea postulat arată legătura cauzală dintre saltul electronului de pe o orbită pe alta şi emisia sau absorbţia de lumină.

Deci, teoria lui Bohr recunoaşte tacit condiţionarea cauzală a mişcării electronului în jurul nucleului atomic, faptul că „comportamentul microobiectului depinde atît de natura internă, cît şi de acţiunile externe, că microobiecte identice în cazul unor acţiuni exterioare identice se comportă la fel" (p. 165).

G. A. Sveşnikov demonstrează astfel că elaborarea mecanicii cuantice este legată indisolubil de principiul cauzalităţii. „Dacă este adevărat că fără ideile lui Planck, Einstein, Bohr şi de Broglie nu ar fi existat mecanica cuantică contemporană, este de asemenea adevărat că ea ar fi fost imposibilă fără principiul cauzalităţii. Principiul cauzalităţii a jucat un rol euristic uriaş în crearea mecanicii cuantice".

În continuare autorul respinge în mod argumentat încercările de a utiliza datele mecanicii cuantice în vederea negării cauzalităţii, referindu-se a) la analiza relaţiei de nedeterminare a lui Heisenberg, b) la caracterul probabilist al previziunilor mecanicii cuantice cu privire la comportamentul microparticulelor şi c) la analiza experienţelor cu difracţia electronilor.

Autorul ajunge la concluzia că negarea cauzalităţii în mişcarea microparticulei, precum şi negarea caracterului determinat al stărilor sale are la bază fie concepţia pozitivistă despre cauzalitate, fie absolutizarea reprezentărilor actuale ale mecanicii cuantice, fie opoziţia absolută dintre însuşirile corpusculare şi cele ondulatorii ale microobiectelor.

Criticînd pentru netemeinicia ei teza interacţiunii „incontrolabile" dintre aparatul de măsură şi microobiect, autorul arată că ideea legăturii indisolubile dintre aparat şi microobiectul supus măsurării exprimă de fapt natura dialectică a cauzei, şi anume interacţiunea imanentă, în care ambele substanţe (instrumentul şi obiectul atomic) sînt în acelaşi timp şi active şi pasive.

În acelaşi timp, autorul atrage atenţia că pentru cunoaşterea proprietăţilor interne ale microobiectului este necesar să se facă abstracţie de acţiunea cauzelor ce ţin de aparatul de măsură, deşi acest lucru este deosebit de dificil în cazul mecanicii cuantice.

Din această cauză în literatura filozofică şi fizică continuă să se discute foarte aprins problema esenţei dualismului corpuscular — ondulatoriu al microparticulelor. Expunînd diferitele puncte de vedere, G. A. Sveşnikov ajunge la concluzia că problema esenţei dualismului corpuscular-ondulatoriu nu poate fi considerată rezolvată şi necesită o cercetare ulterioară (p. 194), deşi el însuşi optează pentru interpretarea care consideră că atît proprietăţile ondulatorii cît şi cele corpusculare au o fundamentare interioară şi exprimă natura internă.

În interpretarea relaţiei de nedeterminare, autorul este de părere că, pornind de la consideraţii filozofice, nu există suficiente argumente pentru a susţine categoric fie teza că microobiectul are coordonate şi viteze determinate, fie teza inversă. De aceea el analizează consecinţele logice ale ambelor soluţii posibile ale problemei, reliefînd faptul că niciuna din aceste soluţii nu contrazice principiul cauzalităţii.

În cercetarea caracterului statistic al mecanicii cuantice, autorul arată că este posibilă o fundamentare a statisticităţii mecanic-cuantice, pornind de la recunoaşterea condiţionării cauzale a fiecărui microproces.

„Metodele statistice, utilizate de mecanica cuantică pentru a reflecta mişcarea microparticulelor, nu numai că nu neagă existenţa legăturilor cauzale şi a legăturii legice dintre stări, dar sînt chiar expresia existenţei acestor relaţii" (p. 224).

În ultima parte a capitolului G. A. Sveşnikov se opreşte asupra problemei cauzalităţii în fizica particulelor „elementare", dovedind importanţa principiului cauzalităţii pentru cercetările experimentale din acest domeniu şi pentru înţelegerea lor.

Astfel, metoda fotografierii urmelor lăsate de particule se bazează pe constatarea relaţiei cauzale dintre drumul parcurs de o particulă încărcată printr-o emulsie şi schimbările suferite de stratul de emulsie.

Este demn de relevat faptul că în fizica particulelor „elementare" cauzalitatea apare mai ales ca o interacţiune imanentă. Interacţiunea electronului cu vacuumul poate fi considerată ca interacţiune cuantică a electronului cu el însuşi, deci ca o autoacţiune.

Monografia se încheie cu concluzia ce s-a desprins vizibil din întregul text al lucrării că progresul fizicii din secolul XX are loc sub semnul victorios al ideilor şi principiilor materialismului dialectic.

★

Lucrarea are meritul de a prezenta o sinteză a diferitelor puncte de vedere cristalizate în cadrul discuţiilor privind problema cauzalităţii şi de a oferi în acelaşi timp o nouă argumentare în unele probleme discutate.

În acelaşi timp, autorul monografiei reliefează, pe bună dreptate, că sînt încă o serie de probleme a căror rezolvare necesită un studiu adîncit şi dezbateri serioase. Astfel este problema dualismului corpuscular - ondulatoriu, problema posibilităţii elaborării unor teorii dinamice în microcosm sau cea a sensului timpului. Chiar dacă cititorul nu poate fi de acord cu toate soluţiile oferite de autor, punerea clară şi ascuţită a problemelor constituie un stimulent pentru cercetarea ulterioară, pentru noi căutări.

Călina Mare

Un simpozion internaţional de filozofie a ştiinţelor naturii

Cu ocazia sărbătoririi a 550 ani de la înfiinţarea Universităţii „Karl Marx" din Leipzig, Institutul de filozofie din acest oraş, împreună cu Institutul de istorie a medicinii şi a ştiinţelor naturii de la aceeaşi Universitate au organizat un simpozion internaţional de filozofie a ştiinţelor naturii (8—11 octombrie 1959). Volumul[1] pe care-l recenzăm şi care a apărut sub îngrijirea lui G. Harig şi S. Schleifstein, reprezintă o selecţie a materialelor prezentate la acest simpozion. El cuprinde un număr de 36 referate asupra problemelor fizicii moderne, asupra problemelor biologiei şi asupra unor probleme generale ale ştiinţelor.

După cum arată în prefaţă redactorii acestei culegeri, scopul reuniunii a fost de a veni în întîmpinarea unei dorinţe viu resimţită de oamenii de ştiinţă de azi : aceea de a oferi un cadru adecvat pentru discutarea ma-

[1] *Naturwissenschaft und Philosophie (Ştiinţele Naturii şi filozofia)* Akademie Verlag. Berlin, 1960, 438 p.

rilor descoperiri ale epocii contemporane, descoperiri care cer comentarii filozofice, impun reconsiderarea unor puncte de vedere, şi pot constitui punctul de plecare al unor noi generalizări. O prelucrare eficientă a rezultatelor ştiinţei poate fi efectuată însă numai pe baza materialismului dialectic, singura filozofie ştiinţifică şi presupune cu necesitate *colaborarea* dintre oamenii de ştiinţă şi filozofii marxişti. Organizarea unor reuniuni — la care participă savanţi de toate specialităţile, constituie un mijloc potrivit spre a stimula interesul maselor largi de cercetători şi gînditori pentru problemele filozofice ale ştiinţelor naturii.

În introducerea scrisă de G. Harig (R.D.G.) se atrage atenţia asupra faptului că oricine se interesează azi de problemele filozofice ale ştiinţelor naturii nu poate face abstracţie de materialismul dialectic. Ştiinţele contemporane au pus în discuţie înţelesul multor probleme fundamentale şi al multor categorii tradiţionale: spaţiu şi timp, mişcare şi schimbare, cantitate şi calitate, cauzalitate şi interacţiune. Devine din ce în ce mai limpede faptul că ştiinţa nu e posibilă fără o concepţie generală, fără bază gnoseologică şi fără principii metodologice. Conceptele şi teoriile ştiinţifice tradiţionale elaborate în secolul al XIX-lea, nu mai sînt satisfăcătoare astăzi. Există două încercări de ieşire din impas: sau renunţarea la cunoaşterea ştiinţifică (idealism, fideism, raţionalism) sau efortul de reconstruire a ştiinţelor pe baza unor concepte şi concepţii mai cuprinzătoare. Experienţa filozofiei burgheze din ultimele decenii a arătat că idealismul subiectiv — pozitivismul sau neopozitivismul, ca şi idealismul obiectiv (inclusiv variantele sale „matematizate") s-au dovedit sterile pentru cunoaşterea şi acţiunea umană. Nu renunţarea la poziţia materialistă, ci dimpotrivă eforturile depuse de pe poziţii materialiste pentru a descoperi relaţii şi legităţi mai generale şi mai adînci proprii fenomenelor lumii, fac posibilă realizarea succeselor şi a progresului cunoaşterii. La aceasta contribuie munca practică neobosită a experimentatorului, căutările tenace ale teoreticianului, calculul răbdător al matematicianului. Teoria relativităţii, mecanica cuantică, teoria cuantică a cîmpului sînt rezultate ale acestui efort, şi ele înseamnă înlocuirea multor reprezentări clasice prin altele noi. Dar evoluţia conceptelor ştiinţifice a însemnat totodată o apropiere treptată de poziţiile materialismului dialectic. Filozofia marxistă generalizează nu numai cuceririle din domeniul ştiinţelor naturii ci şi experienţa luptei clasei muncitoare — motiv pentru care şi conţinutul de adevăr al conceptelor şi categoriilor sale este mai încăpător. De aceea nu este de mirare că, în dezvoltarea sa, ştiinţa ultimelor decenii şi-a găsit în materialismul dialectic bazele filozofice gata pregătite. În această privinţă Harig, ca şi alţi vorbitori — de pildă K. Kral (R. S. Cehoslovacă) accentuează pe drept cuvînt, asupra actualităţii tezelor lui V. I. Lenin din *Materialism şi empiriocriticism*.

După G. Harig, recunoaşterea acestor teze nu înseamnă o reînnoire a pretenţiilor filozofiei de a domina ştiinţele naturii; reînnoirea acestor pretenţii se găseşte la neotomişti şi ea trebuie combătută la fel ca şi poziţia neopozitiviştilor care, plasaţi la extrema opusă, neagă necesitatea interpretărilor filozofice. Ambele poziţii greşesc pentru că sînt absolutizări unilaterale; ele trec cu vederea fie particularul, fie generalul. Poziţia materialist-dialectică privitoare la relaţiile dintre filozofie şi ştiinţele particulare reflectă concepţia marxistă despre legătura necesară dintre general şi particular. Pentru că generalul nu poate exista decît în particular (şi în singular), filozoful nu poate face abstracţie de datele ştiinţelor particulare; la rîndul lor, ştiinţele particulare au nevoie de filozofie pentru a obţine perspectiva justă asupra propriului lor obiect şi a propriilor eforturi.

★

Lucrările consacrate problemelor moderne ale fizicii ocupă aproape jumătate din volum. În centrul atenţiei stau teoriile

vechi şi noi ale fizicii cuantice. Se ştie că încă în 1958, Fock într-o comunicare astăzi cunoscută pe plan internaţional, a argumentat teza după care mecanica cuantică, interpretată consecvent, este în deplin acord cu legile generale ale materialismului dialectic. Această teză este în linii mari şi teza diferiţilor referenţi, deşi opiniile lor nu coincid întrutotul, în ceea ce priveşte unele detalii.

Astfel, Fock admitea că obiectele atomice se comportă, după împrejurări, cînd ca unde, cînd ca nişte corpusculi, în timp ce alteori prezintă proprietăţi mixte. G. Heber (R.D.G.) este însă de părere că, în nici un experiment, obiectele atomice nu se comportă *exact* ca nişte unde „clasice" sau ca nişte corpusculi „tipici". Natura obiectelor atomice nu poate fi sesizată cu ajutorul modelelor noastre clasice, intuitive. „Comportarea ondulatorie sau corpusculară" este o idee din clasa adevărurilor relative, aproximative, şi tocmai în această concluzie se vădeşte justeţea tezei materialist-dialectice privind relaţia dintre adevărul relativ şi absolut. În fizica atomică am veni în contact cu obiecte „ce pot fi descrise matematic, dar nu pot fi înţelese cu ajutorul modelelor" (intuitive). Situaţia este, probabil, o situaţie provizorie, deoarece şi capacitatea noastră de intuire este în progres, o dată cu capacitatea noastră de abstractizare. Heber consideră că progresul fizicii poate fi asigurat numai prin introducerea unor concepte din ce în ce mai generale şi din ce în ce mai abstracte. O teorie mulţumitoare nu se va putea construi cu conceptele depăşite ale mecanicii clasice sau ale teoriei clasice a cîmpului, insuficient de abstracte şi de generale.

M. Omelianovski (U.R.S.S.), care se ocupă de problema realităţii în fizica cuantică, discută principalele interpretări ce au avut circulaţie în fizică: reducerea corpusculului la un pachet de unde, complementaritatea aspectelor undă-corpuscul şi coexistenţa lor (unda-pilot). După părerea sa, toate trei sînt inadecvate, deoarece folosesc concepte şi mărimi ale fizicii *clasice*; mărimile cuantice sînt însă, probabil, mărimi sui generis. Omelianovski arată că simbolurile din ecuaţiile mecanicii cuantice nu sînt mărimi matematice uzuale, ci construcţii matematice mai abstracte. Autorul combate concepţia metodologică a lui Heisenberg după care conceptele fizicii clasice ar juca rolul desemnat de Kant categoriilor a priori. Ea este rezultatul unei înţelegeri metafizice a conceptelor; există o evoluţie a conceptelor în toate ştiinţele, şi fizica nu face nici o excepţie în această privinţă. Este de remarcat faptul că conceptele clasice nu sînt excluse din teoriile neclasice ale fizicii actuale, dar ele intră ca elemente ale conceptelor noi (în conceptul impulsului cuantic, impulsul mecanicii clasice intră prin mijlocirea unui operator etc.).

H. Arhipţev (U.R.S.S.) combate ideile care neagă particulelor elementare forma şi mărimea şi argumentează filozofic existenţa unei structuri interne care le este proprie. I. Terleţki (U.R.S.S.) caracterizează etapa actuală a fizicii, tocmai prin eforturile de a pătrunde această structură internă. Particulele elementare nu trebuie considerate ca fiind pietrele de construcţie ale universului. Marele număr de tipuri de particule (bine cunoscute sînt aproape 30 !), instabilitatea lor, transformarea lor reciprocă, neconservarea parităţii la interacţiunile slabe, repartiţia spaţială a sarcinilor electrice în nucleoni etc. pledează pentru un substrat mai fin al acestor procese, în acord cu teza leninistă a inepuizabilităţii materiei. O teorie a structurii interne a particulelor este necesară fizicii pentru a se obţine explicaţia unor fenomene descoperite în ultimii ani şi a legilor empirice stabilite. Succesele viitoare sînt căutate într-o eventuală generalizare neliniară a teoriei cîmpului.

J. Picht (R.F.G.) consideră că „schimbarea formei de manifestare" corpuscul-undă sau reciproc, poate fi considerată prin analogie cu trecerea de la o stare de agregare la alta, provocată de variaţia temperaturii sau a presiunii. El atrage însă atenţia asupra faptului că „starea ondulatorie" nu trebuie considerată ca a patra stare de agregare a materiei. Interpretarea sa se bazează pe o teorie originală a opticii electronilor. Dar

el notează : „consideraţiile precedente deschid principial calea mai multor interpretări diferite, fără a fi posibil ca să decidem *univoc*, în *toate* cazurile, care dintre ele este satisfăcătoare" (p. 230).

B. Wenzlaff (R.D.G.) consideră că dualismul corpuscul-undă este o „problemă de mişcare". Alternativa : corpuscul sau undă ? — este privită ca o problemă aparentă, ca o pseudo-problemă. Ea este generată de ruperea obiectului de mişcare, de simplificarea (metodologic utilă pentru mecanică) introdusă o dată cu noţiunile de mobil şi de traiectorie. Undele sînt o reprezentare a modificărilor suferite de *continuul real*, în spaţiul rigid pe care-l foloseşte matematica pentru descrierea proceselor. Relaţiile de impreciziune ale lui Heisenberg ne arată, de fapt, deficienţa alegerii unui astfel de spaţiu.

Probleme interesante a abordat K. Zweiling (R.D.G.). Pentru Zweiling, microfizica este ştiinţa care oferă aspectele cele mai ilustrative din dialectica naturii. Studiul atomului ne-a arătat că mecanica clasică este insuficientă ; ne-a pus în contact cu discontinuitatea energiei ; ne-a semnalat caracterul nepunctiform (oarecum ondulatoriu) al particulelor elementare ; ne-a obligat să ţinem seama de interacţiunea universală într-un chip nou. În explicarea acesteia o importanţă deosebită o reprezintă raportul dialectic dintre individ şi sistem. Principiul de excluziune al lui Pauli, energia de schimb — sînt expresii ale „dialecticii obiective individ - sistem". Această dialectică obiectivă a contradicţiei individ - sistem se manifestă la toate nivelele de organizare a materiei : electron şi pătură de electroni, pătură şi ansamblul atomului, atom şi moleculă etc. — inclusiv individ uman şi societate. Interdependenţa aceasta complexă poate fi considerată ca o bază pentru examinarea caracterului statistic al proceselor obiective. Nu e vorba de libertatea particulelor şi de nedeterminism. Ansamblul *relaţiilor* dintre particule şi dintre acestea şi sistemele în care sînt înglobate, alcătuieşte fundamentul comportării strict determinate — deşi practic imprevizibile — a particulei individuale. Marele număr de tipuri de particule elementare, relaţiile dintre ele, transformarea lor reciprocă înseamnă materie inepuizabilă, materie în mişcare. În cea mai stabilă structură pe care o cunoaştem şi care este nucleul atomic, materia există numai în procesul unei continue transformări (schimbul sarcinii electrice şi mezonice între particule, transformarea reversibilă a unor tipuri de particule în altele etc). Procesele atomice şi subatomice ilustrează faptul că în procesul modificărilor de stare şi structură ale materiei aspectele cantitative se leagă strîns de aspectele calitative (transformarea reciprocă a particulelor, defectul de masă etc.). „Mişcarea nu este numai procesul de schimbare în genere, ci este procesul creator, în care materia evidenţiază constant, din legitatea propriilor interrelaţii de acţiune, noi calităţi ale structurii sale proprii, ale existenţei sale proprii" (p. 143). Mai departe, lumea subatomică ne mai arată că tot ce e real există numai ca unitate a contrariilor. În particulele elementare, predomină aspectul corpuscular, iar în fotoni — aspectul ondulatoriu şi continuu. Contrariile nu numai că se întrepătrund, dar — în lupta lor — se transformă unul în altul (substanţa se transformă în radiaţie şi invers) ; mai precis, schimbarea calitativă este aci substituirea unei dominante în alta (p. 146). În acest ultim sens trebuie înţeleasă, după autor, „negaţia" ce apare în cursul mişcării. Faptul că „negarea negaţiei", în cursul transformării reciproce a substanţei în radiaţie, nu duce înapoi la punctul de plecare, poate fi ilustrat abundent prin date din microfizică. Pe de altă parte, edificiul atomic însuşi poate fi interpretat ca negaţia existenţei discrete, corpusculare, substanţiale a particulelor elementare, care — în acest edificiu — există în chip de cîmp, oscilînd ondulatoriu. Această negaţie este la rîndul ei negată prin existenţa discretă, corpusculară, substanţială a atomului. „Negarea negaţiei" duce la legi calitativ noi, ale interacţiunilor dintre atomi, care modifică proprietăţile etajului structural inferior. Afinitatea chimică, înţeleasă ca expresie a rezonanţelor ondulatorii între electronii de valenţă, duce la for-

marea moleculelor, „negaţie corpusculară a negaţiei ondulatorii a electronilor de valenţă".

Zweiling a subliniat cu putere, în intervenţia sa, însemnătatea politico-ideologică a interpretării cuceririlor microfizicii. El a demascat caracterul reacţionar al încercărilor de a denatura de pe poziţii idealiste şi fideiste rezultatele cercetărilor din domeniul microfizicii.

★

Teoriei relativităţii i se consacră un număr apreciabil de lucrări. Expunerile sînt inegale ca nivel şi ca importanţă filozofică — dar toate sînt instructive şi interesante. Cititorul urmăreşte cu deosebită atenţie referatul lui M. von Laue, decan de vîrstă al fizicienilor germani. Cu toate impreciziunile de limbaj şi de gîndire, referatul are o valoare reală, reprezentînd o expunere a evoluţiei teoriei relativităţii, pînă la moartea lui Einstein, făcută de un contemporan al adîncilor prefaceri şi al perspectivelor teoretice noi deschise de teoria relativităţii şi de fiecare nouă cucerire a şcolii lui Einstein.

E. Schmutzer (R.D.G.) atrage atenţia asupra faptului că teoria relativităţii restrînse apare ca o rezolvare a unei contradicţii între concepţia newtoniană a fizicii şi datele experimentale, în timp ce teoria relativităţii generalizate este mai mult o extrapolare logică. Totodată există mari diferenţe în ceea ce priveşte analiza şi valorificarea filozofică a celor două sectoare ale edificiului einsteinian. Din punct de vedere filozofic este important să subliniem că, în lumina teoriei relativităţii restrînse, multe manifestări separate ale realităţii apar ca fiind componente ale unor unităţi dialectice (cîmp electric şi magnetic etc.), iar din punctul de vedere al teoriei generalizate, spaţiul-timp devine dependent de materie. Schmutzer acordă o mare importanţă filozofică tezelor *fizice* ale lui Einstein şi respinge etichetarea dogmatică de „machism" care le-a fost adusă.

Z. Augustynek (R. P. Polonă) face o critică a interpretării convenţionaliste a definiţiei simultaneităţii, aşa cum a fost dată de Reichenbach.

★

O altă problemă de importanţă covîrşitoare este aceea a *determinismului* şi *cauzalităţii*. În unanimitate se consideră că renunţarea la determinismul clasic nu trebuie să însemne recunoaşterea acauzalismului. G. Heber admite că principiul general al cauzalităţii poate fi exprimat după cum urmează : nu e posibil să influenţăm trecutul ; acţiunile se pot propaga cel mult cu o viteză egală cu viteza luminii în vid (p. 29). Previziunile probabiliste, statistice, ale teoriei cuantelor au un caracter „imperfect" numai din cauză că noi folosim pentru obiectele atomice, modele neadecvate (undă-corpuscul). Fataliev (U.R.S.S.) consideră că determinismul mecanicist nu alcătuieşte decît o reprezentare *ştiinţifică*„ istoriceşte-limitată" a principiului *filozofic* al cauzalităţii. Esenţa cauzalităţii trebuie căutată în condiţionarea reciprocă a obiectelor şi a manifestărilor ; cauza şi efectul sînt numai momente ale interdependenţei universale. În fizica clasică, principiul legăturii cauzale este fundamentat mai ales prin legile conservării masei şi energiei. Determinismul mecanicist este numai o formă a oglindirii relaţiei cauzale, relaţie care îşi găseşte oglindiri particulare în fiecare sector al ştiinţelor. Legile de conservare şi de transformare ale masei şi energiei sînt fundamentale şi în fizica cuantică, dar aci relaţia cauzală îmbracă aspecte particulare. Mecanica cuantică este indeterministă în sensul că prin aplicarea determinismului mecanicist nu se poate rezolva problema relaţiilor cauzale ale microobiectelor ; această problemă îşi *aşteaptă* rezolvarea, ea nu e rezolvată negativ. Fataliev atrage atenţia asupra faptului că nici teoria relativităţii nu a zdruncinat principiul cauzalităţii, ci dimpotrivă, l-a consolidat. S-a precizat astfel că interacţiunea se propagă cu viteză finită. „Inversarea *în timp*" a evenimentelor, în funcţiune de poziţia observa-

torului, este posibilă numai pentru evenimente între care nu pot exista relaţii cauzale.

R. Haveman (R.D.G.) are, în problema determinismului, o poziţie proprie. „Cauză" şi „efect" sînt, pentru el, totodată identice şi deosebite ; în efect cauza sa continuă şi totodată este depăşită. Orice efect are o cauză ; cauza creează *posibilitatea* diferitelor efecte, din care se realizează numai unul. Cauza şi efectul nu sînt ca atare evenimente legate între ele în mod necesar ; legătura dintre ele are un caracter de posibilitate, şi încă de un anumit grad. Dar încercările lui Haveman de a nega caracterul necesar al relaţiei cauză-efect susţinînd existenţa unei „întîmplări absolute" ca premisă a libertăţii ; de a găsi în determinismul lui Laplace urme ale unei gîndiri teologice ; de a deosebi trecutul, prezentul şi viitorul după posibilităţile noastre de a le cunoaşte şi de a le influenţa au fost criticate pe bună dreptate de H. Ley (R.D.G.).

A. Pfeiffer (R.D.G.) analizează îndeosebi raporturile dintre formularea filozofică tradiţională (principiul legăturii cauză-efect) şi formularea modernă deterministă (univocitatea soluţiilor unor ecuaţii diferenţiale etc.). Autorul observă că univocitatea acestor soluţii depinde de condiţii iniţiale sau la limită (ceea ce înseamnă intervenţia influenţelor mediului) ; că aceste condiţii se pot referi şi la sfîrşitul procesului (în timp ce „cauza" precede „efectul") ; că, de fapt, formularea matematică din fizica continuului presupune că orice proces este influenţat de toate procesele din univers (în timp ce în formularea „populară", efectele sînt legate exclusiv de cauzele lor). În lumea practicii noastre găsim obiecte relativ stabile, care pot fi recunoscute şi care alcătuiesc „insule de acţiune". Pentru aplicarea principiului „acţiunilor discrete" este necesară, se pare, numai stabilitatea, şi aceasta nu este absentă din lumea microfizicii. Pentru aplicarea conceptului tradiţional al cauzalităţii, nu e nevoie să cunoaştem „totul" despre obiectele şi fenomenele ce se află în relaţia cauzală — şi această observaţie îndepărtează unele obiecţii pornite de la relaţia de impreciziune a lui Heisenberg. Principiul „acţiunilor discrete" formulat de autor, îşi găseşte o aplicaţie interesantă în fiziologie şi pe baza sa se întrevede o analiză mai adecvată a relaţiilor cauzale şi în lumea socială.

A. Polikarov (R. P. B.) se ridică împotriva concepţiilor înguste, unilaterale, schematice, asupra cauzalităţii. Dacă principiul cauzalităţii este formulat corespunzător, mecanica cuantică ne apare ca fiind deterministă. Într-o relaţie cauzală găsim două momente : apariţia acţiunii (care este o transmitere şi transformare de mişcare, adică de energie şi impuls) şi desfăşurarea ulterioară a procesului (care este dată, de exemplu, de unele principii variaţionale). Relaţia cauzală nu poate fi redusă la una din ele. O dată ce, în mecanica cuantică, rămîn valabile atît principiul de conservare cît şi acel al acţiunii staţionare — nu poate fi vorba de indeterminism. Specificul noii mecanici stă în aceea că starea microsistemelor e dată de o funcţie de undă, a cărei precizare are nevoie de mai puţini parametri (p sau q) decît funcţiile mecanicii clasice. Polikarov supune unei analize strînse relaţia temporală dintre cauză şi efect şi critică ideea tradiţională a *succesiunii* cauzei şi efectului.

★

Alte referate au avut teme din domeniul metodologiei cunoaşterii obiectului fizic. Vom cita cîteva dintre ele.

H. Hörz (R.D.G.) analizează oglindirea mişcării obiectelor elementare de către gîndire. El susţine necesitatea completării logicii bivalente cu logica polivalentă (logica dialectică fiind considerată ca baza filozofică a logicii polivalente). După autor, logica polivalentă trebuie să cerceteze propoziţiile probabilistice. Logica bivalentă este însă nu numai un caz-limită al logicii polivalente — ci ea are într-un sens valabilitate generală, fiind necesară în construirea oricărei logici mai cuprinzătoare.

W. Macke (R.D.G.) aplică raportul dintre abstracţie şi imagine intuitivă (*Anschaulichkeit*) în procesul de cunoaştere în fizică. Pentru metoda fizicii este tipică o dublă cale de abordare a obiectului : cercetarea cu ajutorul

aparatelor şi pătrunderea logică care se formulează în limbaj matematic. Fizica înseamnă definirea unor mărimi fizice, expresive pentru obiecte şi fenomene, şi cercetarea relaţiilor matematice (formulabile matematic) dintre ele, relaţii care reflectă legile naturii. Pentru aceasta se folosesc experimente propriuzise dar şi experimente imaginare (*Gedanken experimente*). Macke argumentează rolul unor asemenea experimente în unele probleme fundamentale ale fizicii.

K. Bögel (R.D.G.) îşi pune întrebarea dacă mărimile naturale măsurabile, sînt continue şi diferenţiabile. Răspunsul său este negativ. Matematica continuului este, pentru acest autor, o idealizare simplificatoare. Bögel propune adoptarea dictonului *Natura nil facit nisi saltus* şi schiţează trăsăturile unei matematici adaptate la această situaţie.

B. M. Kedrov (U.R.S.S.), într-un referat substanţial despre logica dialectică şi ştiinţele naturii, se ocupă de etapele pe care le parcurge ştiinţa în curs de dezvoltare. O schematizare universal valabilă a procesului de dezvoltare a cunoştinţelor nu este posibilă. Nu totdeauna găsim trecerea de la singular, prin ceea ce e comun la ceea ce e general; dialectica dezvoltării ştiinţelor cuprinde diferite tipuri de relaţii cronologice între cunoaşterea generalului şi cea a particularului şi singularului. Mai constante sînt treptele trecerii de la fenomen la esenţă: proprietăţi, compoziţie, structură internă. O altă triadă dialectică alcătuind un ciclu gnoseologic este percepţia nemijlocită, analiza, sinteza. Se întrevede astfel, o bază pentru periodizarea istoriei ştiinţei.

O menţiune deosebită o merită intervenţia lui M. Strauss (R.D.G.) privitoare la contradicţiile interne prezente într-o teorie, care nu sînt identice cu contradicţiile dintre diferite teorii acceptate în acelaşi timp, sau cu cele care apar în aplicarea unei teorii la anumite probleme speciale. Contradicţiile interne sînt elementele motrice ale dezvoltării teoriilor; ele nu sînt „defecte estetice" care pot fi corectate prin mici modificări ale teoriilor, prin ipoteze *ad-hoc*. Asemenea ipoteze *ad-hoc* pot fi considerate ca anticipări parţiale ale unor teorii noi, care *neagă* pe cele vechi *depăşindu-le*: cele noi devin, într-un anumit sens „generalizări" ale teoriilor vechi. Numai că, din punctul de vedere al noii teorii, teoriile vechi prezintă o „degenerare conceptuală" (concepte care se acopereau apar acum distincte); în general, conceptele vechii teorii capătă un nou înţeles. Tendinţa evolutivă generală, a dezvoltării şi depăşirii contradicţiilor, merge mînă în mînă cu o tendinţă de unificare a fundamentelor. Ultima tendinţă are un caracter subiectiv, ea este progresistă în măsura în care coincide cu prima, care are un caracter obiectiv. Unificarea cu orice preţ, găsirea unor „formule" generale este — după autor — o aspiraţie „metafizică" şi alimentează divagaţii speculative. De aceste divagaţii n-a fost scutit, de pildă, nici Einstein.

În alt referat, acelaşi autor (Strauss) se ocupă de critica filozofică a teoriilor fizicii contemporane. După părerea sa, de multe ori critica filozofică a fizicii cuantice a pornit de la înţelegerea ei insuficientă. Critica trebuie să se îndrepte asupra „teoriei contemporane, aşa cum este, şi nu asupra unei imagini retuşate a teoriei" (p. 168). Pentru clarificarea poziţiilor, Strauss expune trăsăturile de bază ale mecanicii cuantice nerelativiste şi le opune trăsăturilor teoriei cuantice relativiste a cîmpurilor. Ultima reprezintă un mare pas înainte şi autorului i se pare neîndoielnic faptul că dezvoltarea viitoare a atomisticii va porni de la teoria cîmpurilor şi nu de la variante modificate ale mecanicii cuantice, pentru următorul motiv: mecanica cuantică este o teorie închisă, în timp ce în teoria cîmpurilor există „contradicţii" care pot constitui germeni de evoluţie.

★

Secţiunea consacrată problemelor filozofice ale biologiei este mai puţin întinsă, dar foarte densă în ce priveşte conţinutul de idei. Rezumarea comunicărilor este mai dificilă. din cauza complexităţii problemelor abordate, Ne vom mărgini la cîteva dintre tezele expuse.

J. Segal (R.D.G.), într-o lucrare despre legităţile particulare ale formei biologice de mişcare a materiei, argumentează cîteva teze

îndrăzneţe şi originale. El prezintă o interpretare personală a sarcinilor explicaţiei ştiinţifice : a explica înseamnă o tentativă de a reduce manifestările la forme de mişcare imediat inferioare, pentru a surprinde mecanismul saltului calitativ. Calitatea „viaţă" este analizată în cadrul unor consideraţii generale despre mişcarea ciclică şi aciclică a materiei. Aceste consideraţii scot în evidenţă relaţiile dintre scăderea entropiei şi saltul calitativ. Ele pun în discuţie importanţa principiului negării negaţiei. În formularea hegeliană a acestui principiu, se înţelegea prin negarea negaţiei, un *ciclu* incomplet. Acest caz este excepţia, şi nu regula în dinamica proceselor biologice. Dar şi pentru sistemele nevii, procesele ciclice sau incomplet-ciclice nu sînt caracteristice. E nevoie de o reformulare a principiului : pe baza unei negaţii se dezlănţuie o schimbare, dar aceasta nu e neorientată, ci orientată în sensul depăşirii contradicţiei (negarea negaţiei). În această accepţie mai largă, principiul este — după autor — chiar principiul dialectic al determinismului.

A. Polikarov (R.P.B.) se întreabă dacă reflectarea este o proprietate *generală* a materiei. Fără a putea da un răspuns categoric, autorul sistematizează un vast material de fapte şi idei, utilizînd datele fizicii, chimiei, fiziologiei şi teoriei informaţiei. El este dispus să găsească, în sistemele anorganice complexe, facultatea de „protoreflectare" pe care nu o defineşte însă precis. Cu multă acuitate analizează legătura dintre problema reflectării şi problema reacţiilor nemijlocite ale organismelor, ca şi problemele eredităţii.

E. Rochhausen (R.D.G.) tratează despre problema organizării şi caracterului de totalitate ale organismelor vii. El îi opune pe holişti (pentru care întregul este primordial faţă de părţi), meriştilor (pentru care există primatul părţilor), dar se fereşte să-i identifice pe holişti cu vitaliştii (idealişti) şi pe meriştii, cu mecaniciştii. Pentru analiza în spirit modern a problemei, se impune folosirea unor noi concepte şi o discriminare mai fină între concepte de circulaţie întinsă. Un concept fundamental este cel de „sistem deschis", a cărui introducere în biologie este de dată recentă. Autorul deosebeşte agregatele (edificii care sînt „sume", în care domină relaţiile cantitative), de sistem (în care domină relaţiile calitative sistem-element, şi în care există o relativă autonomie a sistemului faţă de elementele componente). În natură întîlnim edificii în care domină fie caracterul de agregat, fie cel de sistem, iar caracterul de sistem devine din ce în ce mai pronunţat o dată cu evoluţia vieţii.

Despre criteriile procesului de evoluţie vorbeşte I. Kamaryt (R. S. Cehoslovacă). El arată că ideea dezvoltării materiei este un principiu fundamental al materialismului şi al dialecticii şi nu un rest de „antropomorfism". Kamaryt admite posibilitatea stabilirii unor criterii *obiective* ale procesului de evoluţie. Concepţia dialectică asupra evoluţiei este exprimată atît în ideea automişcării şi a saltului calitativ, cît şi în preconizarea utilizării metodei istorice conform căreia diferitele faze ale procesului de dezvoltare sînt privite în unitatea şi interdependenţa lor, o treaptă de dezvoltare, fiind explicată mai adîncit prin studierea unei trepte mai evoluate. Este o idee pe care o credem fundamentală din punctul de vedere al metodologiei materialiste. Kamaryt respinge criteriul adaptării ca un criteriu de superioritate evolutivă şi admite, provizoriu, criteriul creşterii autonomiei biologice a organismului (ca întreg) faţă de ambianţă şi faţă de fiecare dintre elementele sale de alcătuire. Din punctul de vedere al organizării (structurii) sistemului găsim pe treptele evoluate o complicare a relaţiilor dintre părţile componente. Tocmai pe baza acestei complexităţi interioare se edifică autonomia şi stabilitatea sistemelor, şi apar noi legităţi care includ şi le domină pe cele preexistente. Ceea ce e mai evoluat are proprietăţi, relaţii, calităţi noi. Dezvoltarea este absolut *ireversibilă*; reversibilitatea, ciclicitatea, spiralitatea, au doar un caracter relativ.

G. Sterba şi K. Senglaub (R.D.G.), analizează organizarea colonială a vieţuitoarelor, pe care o consideră ca o integrare a organismelor individuale într-un „organism de ordin

superior". Ei ajung la concluzia că perfecţionarea evolutivă decurge, în lumea animală, pe două căi : pe calea diferenţierii individului (adică prin formarea organelor şi sistemelor de organe) şi prin reunirea colonială a mai multor indivizi. Autorii sînt de părere că prima cale este o cale de evoluţie continuă, care duce la modificări mici, în timp ce calea de reunire colonială dă posibilitatea unei evoluţii în salt, cu dobîndirea unor forme noi de organizare.

G. Pawelzig (R.D.G.) crede că atît Kamaryt cît şi Segal au trecut cu vederea, în studiile lor asupra mişcării vieţii, deosebirea importantă dintre schimbare şi dezvoltare. Ireversibilitatea aparţine proceselor de dezvoltare care sînt procese ale sistemelor finite, şi care subordonează procese de simplă schimbare. Pawelzig arată interesul general *biologic* al teoriei dezvoltării stadiale (Lîsenko) şi subliniază necesitatea precizării categoriilor fundamentale pentru o justă interpretare a datelor experimentale.

Două comunicări sînt dedicate importanţei învăţăturii lui I. P. Pavlov. D. Müller - Hegemann (R.D.G.) prezintă roadele acestei învăţături, în medicina şi în fiziologia Republicii Democrate Germane. Constatînd că dogmatismul a fost depăşit, el combate unele critici aduse pavlovismului, adîncind problematica celor două sisteme de semnalizare.

★

Darea noastră de seamă, care a avut un caracter informativ, a scos în relief unele caracteristici ale mişcării de idei din ţările socialiste, din ultimii ani : abordarea cu curaj a problemelor celor mai complexe ale filozofiei şi ale ştiinţelor contemporane, fermitatea situării pe poziţii materialist-dialectice, combativitatea critică, lupta de opinii bazată pe argumentaţie faptică şi logică, elaborarea de soluţii inedite, reconsiderarea semnificaţiei conceptelor.

Respingînd interpretările agnostice, pozitiviste şi idealiste ale cuceririlor ştiinţei contemporane, filozofii marxişti aplică cu consecvenţă metoda materialist-dialectică în generalizarea teoretică a datelor ştiinţei. Volumul recenzat este un exemplu al calităţii muncii teoretice depuse de oamenii de ştiinţă şi filozofii marxişti, în cîteva sectoare de mare importanţă practică şi teoretică.

V. Săhleanu

PROBLEMA UNICITĂŢII ŞI PLURALITĂŢII CALITATIVE A OBIECTELOR ÎN ATENŢIA FILOZOFILOR SOVIETICI

În *Dialectica naturii*, Fr. Engels, referindu-se la incapacitatea lui Nägeli de a înţelege relativitatea limitelor dintre finit şi infinit, dintre calitate şi cantitate, face printre altele cunoscuta afirmaţie ce şi-a căpătat un loc însemnat în filozofia marxistă: „... nu există calităţi, ci numai lucruri care posedă calităţi, şi anume infinit de multe calităţi"[1]. Engels, scoţînd la iveală greşelile filozofice ale lui Nägeli, a ridicat totodată şi problema unicităţii şi pluralităţii calitative a obiectelor fără să se ocupe însă în mod direct de rezolvarea ei.

V. I. Lenin, explicînd popular, după cum el însuşi afirmă, deosebirea dintre eclectism şi dialectică, ridică totodată problema pluralităţii calitative a obiectelor. „Pentru a cunoaşte într-adevăr un obiect, trebuie să cuprindem, să studiem toate laturile sale, toate legăturile şi „mijlocirile". Noi nu vom realiza niciodată pe deplin acest lucru. Dar cerinţa multilateralităţii ne fereşte de greşeli şi de anchilozare"[2]. Un obiect concret, spune Lenin, referindu-se la pahar, nu are numai „două proprietăţi, sau calităţi, sau laturi, ci un număr infinit de alte proprietăţi, calităţi, laturi, relaţii şi „mijlociri" cu tot restul lumii"[3].

În legătură cu această problemă părerile filozofilor sovietici diferă. După aprecierea noastră putem distinge aici trei orientări mai importante.

În primul rînd, acele puncte de vedere care afirmă într-un fel sau altul unicitatea calitativă a obiectelor. Această poziţie este exprimată cu claritate în manualul *Materialismul dialectic* editat de Academia de Ştiinţe a U.R.S.S., Institutul de filozofie, în 1954, sub redacţia lui G. F. Alexandrov. Calitatea obiectului sau fenomenului este considerată aici drept „unitatea organică a proprietăţilor"[4], ea „indică limitele care separă unele obiecte sau fenomene de altele"[5]. Opinia că un obiect sau fenomen are o singură calitate o întîlnim de asemenea în *Mic dicţionar filozofic* şi în *Dicţionar politic*. În lucrările respective, calitatea este definită în acelaşi fel: „Calitatea este definirea esenţială a unui obiect în virtutea căreia el este obiectul dat şi nu altul"[6]. Cu mici deosebiri de nuanţă, aceeaşi idee este susţinută şi în *Bazele filozofiei marxiste*, în manualul popular al lui V. G. Afanasiev *Filozofia marxistă*, apărut anul trecut, în *Manualul Şcolii Superioare de Partid de pe lîngă C.C al P.C.U.S.* pentru acei ce studiază

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, Edit. politică, Bucureşti, 1959, p. 214.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, E.S.P.L.P., Bucureşti, vol. 32, 1956, p. 78—79

[3] *Ibidem*, p. 78.

[4] *Materialismul dialectic*, E.S.P.L.P, 1954, p. 153.

[5] *Ibidem*.

[6] *Mic dicţionar filozofic*, E.S.P.L.P., 1954, p. 64 şi *Dicţionar politic*, Edit. politică, Bucureşti, 1958, p. 64.

fără frecvenţă, apărut de asemenea în 1961, sub redacţia lui D. N. Danielenko etc.

Afirmarea unicităţii calitative a obiectelor, decurge deobicei, din înţelegerea calităţii ca fiind identică cu obiectul (sau ca fiind aproape identică cu acesta). Astfel, de pildă în *Bazele filozofiei marxiste* se spune textual „...calitatea este identică cu obiectul însuşi"[1].

Omiţînd pluralitatea calitativă a obiectelor, partizanii acestei păreri, în schimb, recunosc pluralitatea proprietăţilor, însuşirilor lui.

În mod aproape unanim însuşirea este considerată drept expresia calităţii obiectului în relaţiile sale cu alte obiecte. „Proprietatea — se spune în *Bazele filozofiei marxiste* — — este calitatea în expresia ei exterioară"[2]. „Calitatea — este de părere V. G. Afanasiev — se manifestă prin însuşiri, proprietăţi. Însuşirea caracterizează lucrul dintr-o anumită latură, în timp ce calitatea ne dă o idee despre obiect în totalitatea sa"[3].

În concordanţă cu datele practicii, unii cercetători grupaţi în jurul punctului de vedere amintit, au şters semnul egalităţii dintre obiect şi calitate, considerînd obiectul ca avînd o sferă ceva mai largă decît calitatea. Corespunzător acestei delimitări a obiectului şi calităţii, însuşirile, proprietăţile obiectelor au fost împărţite în două mari categorii, unele esenţiale care nu se schimbă atît cît există calitatea respectivă, şi altele neesenţiale care se pot modifica fără ca acest fapt să aibă repercusiuni asupra existenţei obiectului. Amendamentul amintit făcînd un pas înainte pe calea înţelegerii mai nuanţate a categoriilor de calitate şi însuşire, nu depăşeşte totuşi cadrul general al opiniei respective.

Punctului de vedere cercetat i se aduc în special două observaţii. În primul rînd i se impută că nu dă răspuns la întrebarea ridicată de cercetătorii din diferitele domenii ale ştiinţei: de ce unul şi acelaşi obiect, fenomen, dacă are o singură calitate este totuşi analizat de mai multe ştiinţe şi ca atare tratat ca fiind format din mai multe calităţi? În al doilea rînd se observă că acest punct de vedere exprimă o vădită contradicţie afirmînd, pe de o parte, universalitatea contradicţiei, şi pe de altă parte, unicitatea calitativă a obiectului. Dacă fiecare obiect are o singură calitate, cum se explică automişcarea lui care presupune existenţa contrariilor, adică a unor laturi diferite ale obiectelor? În acest sens O. V. Lapşin, în articolul *Despre dialectica calităţii şi cantităţii*[4], susţine ideea, după care, o dată ce calitatea este manifestarea naturii contradictorii a obiectelor şi fenomenelor, înseamnă că nu o putem defini ca totalitate indivizibilă.

Un alt grup de cercetători încercînd să explice faptul de ce unul şi acelaşi obiect, fenomen, este studiat de ştiinţe diferite, ca de pildă omul care este cercetat de către biologie, fiziologie, ştiinţe sociale etc., sînt de părere că obiectul posedă o pluralitate de calităţi. Printre aceştia se numără : V. P. Tugarinov, V. I. Sviderski, S. G. Sleahtenko, V. I. Elmeev, N. A. Maksimov etc. şi aduc deobicei în sprijinul ideilor lor textele clasice ale lui Engels şi Lenin referitoare la această problemă.

De regulă, afirmarea pluralităţii calitative a obiectelor şi fenomenelor este însoţită de recunoaşterea prealabilă a unicităţii lor calitative. Părerile cercetătorilor care susţin unicitatea calitativă a obiectelor, nu sînt astfel înlăturate ci completate, îmbogăţite cu ideea pluralităţii lor calitative. Unicitatea şi pluralitatea calitativă a fenomenelor sînt considerate poli ai aceleiaşi unităţi contradictorii, dialectice. Încă Hegel, după cum se ştie, în *Fenomenologia spiritului* arăta că obiectul trebuie înţeles atît ca o unitate, cît şi ca o pluralitate de calităţi, prin urmare, ca unul multiplului.

---

[1] *Bazele filozofiei marxiste*, Edit. politică, Bucureşti, 1959, p. 273.

[2] *Ibidem*, p. 270.

[3] V. G. Afanasiev, *Filozofia marxistă*, Edit. politică, Bucureşti, 1961, p. 142.

[4] O. V. Lapşin, *О диалектике количества и качества*. Научные доклады высшей школы, în Философские науки, nr. 4/1961.

Recunoaşterea pluralităţii calitative a obiectului fiind proprie unui număr relativ mare de cercetători sovietici, este totuşi diferenţiată în cîteva orientări, cu sensuri convergente, care aduc în discuţie, fiecare dintre ele, cîte o latură, un aspect inedit al acesteia.

V. P. Tugarinov, în cunoscuta sa lucrare *Corelaţia categoriilor materialismului dialectic*, consideră noţiunea de calitate ca fiind absolută şi relativă, insistînd în mod deosebit asupra acestei ultime caracteristici. Obiectul — spune Tugarinov — are multe calităţi în funcţie de relaţiile reciproce cu alte obiecte şi fenomene sau „...fiecare fenomen din realitate are calităţi multiple, adică însăşi noţiunea de calitate este relativă" [1]. S. G. Sleahtenko şi V. I. Elmeev, cercetînd problema caracterului absolut şi relativ al saltului [2], o deduc din caracterul absolut şi relativ al calităţii, pe care îl înţeleg într-un sens mai larg decît Tugarinov. Caracterul absolut al calităţii spun aceştia, decurge din aceea că orice fenomen îşi are specificul său calitativ, care îl deosebeşte de celelalte fenomene, că nu există obiecte sau fenomene lipsite de calitate. Caracterul relativ al graniţelor calitative rezultă din următoarele : în primul rînd, obiectele şi fenomenele se subordonează nu numai legilor lor specifice ci şi unor legi generale, în al doilea rînd, în fiecare fenomen sau obiect există diferite forme de mişcare şi în al treilea rînd, o calitate poate fi considerată ca atare numai în raport cu ceva determinat. De pildă, imperialismul poate fi apreciat ca o calitate nouă în raport cu capitalismul premonopolist, însă nu şi în raport cu socialismul. S. G. Sleahtenko şi V. I. Elmeev văd temeiul obiectiv al pluralităţii calitative a obiectelor, adică al graniţelor relative ale calităţilor în aceea că fiecare obiect este purtătorul unor forme diferite de mişcare şi se supune unor legi variate avînd legături şi raporturi foarte variate cu alte obiecte.

Problema unicităţii şi pluralităţii calitative a fenomenelor este privită ca un raport între parte şi întreg, în special, de către N. A. Maksimov [3], deşi o întîlnim în acelaşi mod, tratată şi în *Manualul Şcolii Superioare de Partid de pe lîngă C.C. al P.C.U.S.* N. A. Maksimov socoteşte, că afirmaţiile la prima vedere opuse, că fiecare obiect sau fenomen poate avea o singură determinare calitativă şi că fenomenele complexe se caracterizează printr-o multitudine de calităţi, trebuie îmbinate în mod dialectic. Soluţia este următoarea : problema unicităţii şi pluralităţii calitative a fenomenelor din lumea înconjurătoare trebuie strîns legată de problema relaţiei dintre întreg şi părţi. Orice fenomen este o unitate sintetică, un complex indispensabil al părţilor care-l compun. Ca întreg unitar, el posedă numai o singură calitate, care îl deosebeşte de toate celelalte obiecte şi fenomene. Ca ansamblu de părţi diferite, concretizate prin particularităţi calitative care îi sînt proprii, fiecare fenomen din lumea materială este un fenomen cu o pluralitate de calităţi. Fiecare parte componentă a unui fenomen mai complex — spune Maksimov — are particularităţile sale în comparaţie cu întregul din care face parte şi, la rîndul său, este o unitate sintetică avînd o determinare calitativă care nu este cîtuşi de puţin o sumă mecanică, o combinaţie a proprietăţilor, părţilor, ci ceva nou care se deosebeşte de ele în mod fundamental.

V. I. Sviderski, în articolul său *Contribuţii la problema pluralităţii calitative a fenomenelor* [4] încearcă în mod deosebit să dezvăluie baza obiectivă a pluralităţii calitative a fenomenelor şi principalele concluzii filozofice

---

[1] В. П. Тугаринов, *Соотношение категорий диалектического материализма*, Издательство Ленинградского университета, 1956, p. 78.

[2] S. G. Sleahtenko şi V. I. Elmeev, *Despre caracterul absolut şi relativ al saltului*, în *Analele rom.sov.*, seria filozofie, nr. 4, 1956.

[3] Н. А. Максимов, *О роли категории постепенности в законе перехода количества в качество. Вестник Ленинградского университета*, nr. 5/1958.

[4] V. I. Sviderski, *Contribuţii la problema pluralităţii calitative a fenomenelor*, în *Analele rom.-sov.*, seria filozofie, nr. 2/1959.

ce decurg din recunoaşterea ei. Cu această ocazie el depăşeşte, într-un anumit sens, ceea ce au spus ceilalţi cercetători în această direcţie.

V. I. Sviderski începe cercetarea pluralităţii calitative a obiectelor cu afirmarea eterogenităţii stărilor materiei în mişcare care are, după părerea sa, două aspecte cu totul diferite : primul aspect exprimă coexistenţa unor stări calitative diferite ale materiei, al doilea constă în schimbarea permanentă a stărilor calitative ale materiei, a oricărui obiect sau fenomen, a oricărei părţi a acestora. Aspectul schimbării stărilor materiei apare în indisolubilă legătură cu aspectul menţinerii lor. Menţinerea stărilor duce la coexistenţa stărilor, iar schimbarea duce la diversitatea lor. Eterogenitatea stărilor materiei în mişcare, în cele două moduri arătate, constituie conţinutul ontologic al problemei pluralităţii calitative a stărilor materiei în sensul de diversitate calitativă a lor. Diversitatea calitativă a stărilor materiei — arată Sviderski — are într-un caz un caracter extensiv adică coexistenţa diferitelor stări calitative, iar în celălalt caz un caracter intensiv adică schimbarea stărilor calitative ale materiei. De exemplu, în cadrul vieţii sociale ca formă fundamentală de mişcare a materiei sub aspectul extensiv întîlnim o sumedenie de deosebiri calitative ale fenomenelor de la procesul de producţie şi pînă la cele mai complicate fenomene spirituale, iar sub aspect intensiv viaţa socială parcurge în existenţa ei trepte calitativ deosebite de la orînduirea comunei primitive pînă la societatea comunistă.

Manualul de materialism dialectic al Şcolii Superioare de Partid de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. sintetizează părerile amintite referitoare la problema pluralităţii calitative a fenomenelor şi aduce în plus un element nou. Recunoscînd pluralitatea calitativă a fenomenelor, ca decurgînd din faptul că fiecare fenomen sau lucru în procesul de dezvoltare se află în relaţii cu alte fenomene sau lucruri, fiind în acelaşi timp un întreg şi o totalitate de laturi diferite, manualul amintit mai aduce în discuţie şi ideea după care pluralitatea calitativă a lucrurilor şi fenomenelor depinde de condiţiile lor de existenţă. De exemplu, modul de producţie îşi pune pecetea asupra caracteristicilor muncii ; trăsăturile calitative ale acesteia diferă însă în socialism şi în capitalism.

S. Meliuhin recenzînd în revista *Kommunist*[1] manualul la care ne referim, i-a adus printre altele obiecţia că modul de a pune problema calităţii, adică admiterea faptului că fiecare obiect posedă o mulţime de calităţi, este foarte discutabil. Unele fenomene foarte complexe, spune acesta, au într-adevăr o serie de laturi diferite care pot fi definite drept calităţi diferite. Dar de aici nu rezultă cîtuşi de puţin că orice obiect are o mulţime de calităţi. Dacă am recunoaşte, arată S. Meliuhin în continuare, că obiectele posedă o mulţime de calităţi atunci şi-ar pierde sensul însăşi legea trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative. Această lege presupune că întotdeauna se schimbă o anumită calitate a obiectului, tocmai calitatea care este unică, aceea care-l deosebeşte de celelalte obiecte şi caracterizează determinarea lui interioară.

O. V. Lapşin, în articolul pe care l-am amintit, este de la bun început partizanul pluralităţii calitative a obiectelor. Pluralitatea calitativă a lucrurilor, spune acesta, se manifestă pe două planuri : pe planul pluralităţii laturilor sale calitative şi pe planul derivaţiilor sale calitative. Primul plan este o altă exprimare a problemei unicităţii şi pluralităţii calitative a obiectelor ca raport între întreg şi părţile sale. În acest sens Lapşin arată că fiecare sistem material ca tot unitar constă dintr-o pluralitate de subsisteme coordonate şi subordonate de gradul I, II şi aşa mai departe. La rîndul lor subsistemele sînt de asemenea un tot unitar, relativ independent avînd laturile lor proprii etc. De exemplu, omul ca un sistem complex, este

[1] S. Meliuhin, *Un manual de materialism dialectic — Manualul Şcolii Superioare de Partid de pe lîngă C.C. al P.C.U.S.* (1960), *Kommunist*, nr. 10, 1961.

și corp chimic și corp fizic. Ca corp chimic el este format dintr-o mulțime de unități chimice care la rîndul lor constă din atomi etc. Cel de-al doilea aspect al pluralității calitative a obiectelor, scos în evidență de Lapșin, este acela al relațiilor dintre calitatea fundamentală a unui obiect sau fenomen și cele derivate. În cazul calităților derivate esența acestora poate fi descoperită numai în legătură cu cercetarea naturii calității fundamentale. De pildă, determinarea calitativă esențială a omului este cea socială, deoarece calitățile biologică, chimică, fizică sînt ale părților lui și nu-i definesc ansamblul, sistemul. În același timp calitatea socială a fiecărui om se manifestă, de fiecare dată, în mod specific. Astfel, profesia unui om, locul lui în societate manifestă în mod concret calitatea sa socială. Acesta este un aspect nou al pluralității calitative a obiectelor și fenomenelor.

În legătură cu definirea însușirii și înțelegerii raportului ei cu calitatea, părerile cercetătorilor amintiți care acceptă pluralitatea calitativă a fenomenelor nu sînt total asemănătoare. V. P. Tugarinov merge pe linia delimitării calității de însușire. Deși calitatea, spune acesta, este definită ca ansamblul proprietăților, ea nu poate fi pusă pe același plan cu diferitele proprietăți. Obiectul, arată Tugarinov în continuare, este purtătorul „...nu numai al proprietăților, ci și al calităților sale"[1]. Oarecum pe aceeași linie sînt înscrise și ideile referitoare la aceste probleme cuprinse în *Manualul Școlii Superioare de Partid de pe lîngă C.C. al P.C.U.S.* (1960). Aici se arată că deseori noțiunile de calitate și însușire se folosesc ca fiind de același ordin, aducîndu-se în sprijin ideile leniniste referitoare la multilateralitatea unui obiect, în aparență simplu, cum este paharul. Lenin însă, asemănînd în general calitatea cu însușirea, nu le identifică. Noțiunea de calitate are un sens mai larg decît noțiunea de însușire. Calitatea reprezintă totalitatea însușirilor obiectelo și fenomenelor, pe cînd însușirea se relevă ca o manifestare izolată, separată a relațiilor fenomenului sau obiectului cu alte fenomene sau obiecte. Este cunoscut în acest sens exemplul paharului, dat de către Lenin: paharul este un cilindru de sticlă, un instrument de băut, obiect greu ce poate fi folosit ca instrument de aruncat, obiect de preț etc. Toate aceste însușiri ale paharului căpătate în raporturile obiectului cu alte lucruri și fenomene reflectă determinarea sa calitativă. Totodată, trebuie arătat faptul că nu toate însușirile oglindesc, exprimă în aceeași măsură determinările calitative ale lucrurilor și fenomenelor. Unele din ele se referă la laturile esențiale ale lucrurilor și fenomenelor, altele la cele neesențiale. Prin urmare, determinarea calitativă a lucrurilor reprezintă nu simpla totalitate a tuturor însușirilor lui ci numai totalitatea celor esențiale, a acelor care au o relativă stabilitate fără de care lucrul nu poate fi el însuși și care-l deosebesc de celelalte lucruri și fenomene.

În același timp afirmarea deosebirii dintre calitate și însușire trebuie întregită cu sublinierea caracterului ei relativ. Ele nu pot fi identificate dar nici opuse una alteia, despărțite de granițe pronunțate, adînci. Relativitatea deosebirilor dintre calitate și însușire decurge în primul rînd din aceea că, calitatea se prezintă ca totalitatea însușirilor esențiale ale obiectelor și fenomenelor, iar în al doilea rînd din aceea că unul și același obiect sau una și aceeași latură într-un raport se evidențiază ca o calitate, în altul ca însușire. S. G. Sleahtenko și V. I. Elmeev pronunțîndu-se pentru neidentificarea calităților cu însușirile au urmărit totodată să sublinieze caracterul relativ al deosebirilor dintre acestea: „O însușire sau alta a unui obiect poate să apară într-o anumită privință drept calitate a obiectului respectiv"[2]. De pildă se știe că principala deosebire calitativă

[1] В. П. Тугаринов, *Соотношение категорий диалектического материализма*, Издательство Ленинградского Университета, 1956, p. 30.

[2] S. G. Sleahtenko și V. I. Elmeev, *Despre caracterul absolut și relativ al saltului*, în *Analele rom.-sov.*, seria filozofie, nr. 4/1956, p. 42.

dintre om ca ființă socială și animal, rezultă din aceea că omul este făuritorul uneltelor de producție prin intermediul cărora își exercită acțiunea transformatoare asupra naturii. În această privință, existența gîndirii la om, poate fi considerată o însușire, ce nu afectează esența sa care-l deosebește, ca ființă socială, de animal. Dar în altă privință, însușirea de a gîndi, în raport cu capacitatea de reflectare a animalelor va însemna principala deosebire calitativă dintre om și animal.

Pornind de la recunoașterea caracterului relativ al deosebirilor dintre calitate și însușire, V. I. Sviderski ajunge pînă la identificarea calității cu însușirea sau mai precis, pînă la ridicarea însușirii la rangul unei calități. V. I. Sviderski consideră că orice calitate nu este decît o însușire în raport cu o calitate mai profundă și, dimpotrivă, orice însușire este o calitate în raport cu anumite procese și cu consecințele generate de ele, sau că însușirile sînt calități ale diferitelor procese care formează în totalitatea lor fenomenul respectiv. Se pare că de data aceasta Sviderski înțelege deosebirea dintre calitate și însușire sub forma raportului dintre întreg și parte, în care întregul reprezintă calitatea, iar partea, însușirea. Ceea ce într-o relație dată reprezintă întregul, adică calitatea, într-o altă relație poate reprezenta partea, adică însușirea. De aici decurge ideea că în sisteme de referințe diferite deosebirea dintre calitate și însușire cade.

Cercetătorii care s-au ocupat de pluralitatea calitativă a obiectelor și fenomenelor n-au acordat o atenție suficientă problemei deosebirii dintre calitate și însușire. Aceasta nu a fost analizată în toate consecințele care decurg din recunoașterea pluralității calitative a obiectelor și fenomenelor. Așa se explică, se pare, de ce unii cititori ai revistei sovietice *Probleme de filozofie*, au adresat rugămintea redacției de a li se da răspuns la problema corelației dintre categoria de calitate și însușire. Acestei necesități i-a dat un prim răspuns N. F. Ovcinnikov în consultația intitulată *Calitate și însușire*, apărută în nr. 6 din 1960 al revistei amintite.

În consultația lui N. F. Ovcinnikov întîlnim un punct de vedere referitor la înțelegerea calității în anumite privințe nou, care se deosebește de celelalte analizate pînă acum. Răspunsul pe care acesta îl dă problemei unicității și pluralității calitative a obiectelor este implicat în analiza pe care o face unor probleme ca de pildă : ce este lucrul, care este raportul dintre lucru și însușire, ce raport există între structură și însușire, care este cadrul categoriei de calitate.

De la bun început Ovcinnikov pleacă de la teza materialistă conform căreia nu există însușiri și calități ca atare, că există numai calități și însușiri ale lucrurilor. Prin urmare de la început trebuie rezolvată problema ce este lucrul ?

Pe lîngă elementele definitorii ale lucrului analizate în literatura filozofică de pînă acum, adică, obiect material, care se prezintă ca ceva întreg și relativ stabil, Ovcinnikov enumeră structuralitatea ca o caracteristică foarte importantă a lucrului. Strîns legată de structura unui lucru, este însușirea. Însușirea este un atribut al lucrului care se manifestă numai în relațiile dintre lucruri. De pildă, rigiditatea ca însușire a unui anumit metal, să zicem, înseamnă rezistența acestui metal la modificarea formei sau rezistența la distrugere, în cazul acțiunii exercitate de un alt corp. Rigiditatea este proprie corpului respectiv, însă această însușire de rigiditate se manifestă realmente numai în interacțiunea cu un alt corp. Relația dintre lucruri este o condiție necesară pentru existența oricărei însușiri, deoarece nu există lucruri ca atare, în afara altor lucruri și în afara relațiilor dintre ele. Totodată, însușirea lucrului aparține lucrului respectiv, îi este proprie, deși se manifestă numai în relațiile cu alte lucruri. Însușirea lucrului există în indisolubila unitate a relațiilor lui interne și externe. Prin urmare, între structuralitate și însușire există o strînsă legătură : însușirile sînt întotdeauna rezultatul unei structuri determinate, caracteristice pentru lucrul respectiv. Se știe, de pildă că însușirile fierului și ale oțelului (rigiditatea, elasticitatea, rezistența la

temperatură etc.) sînt legate de conţinutul de carbon şi de alte elemente din compoziţia acestora.

După N. F. Ovcinnikov lucrul se dovedeşte a fi, nu un simplu ansamblu de însuşiri, ci o anumită unitate structurală stabilă, care îi determină însuşirile. Înseşi însuşirile se prezintă pînă la urmă, ca reieşind din structura lucrului şi căpătîndu-şi explicaţia prin această structură.

În concordanţă cu alte păreri, N. F. Ovcinnikov, împarte însuşirile în esenţiale şi neesenţiale. Numai că el motivează altfel deosebirea dintre ele. În mod curent, se afirmă că însuşirile esenţiale ale lucrului sînt acelea a căror îndepărtare duce la dispariţia lucrului însuşi, neesenţiale, sînt însuşirile datorită pierderii cărora, deşi lucrul suferă unele modificări, nu încetează totuşi să fie ceea ce este. N. F. Ovcinnikov, în explicarea deosebirilor dintre însuşirile esenţiale şi neesenţiale, pleacă de la legătura dintre însuşire şi structură. Toate însuşirile sînt legate de structură. Însă această legătură poate fi mai mult sau mai puţin strînsă. Unele însuşiri sînt mai strîns legate de structura lucrului, astfel că înlăturarea lor se poate face numai cu preţul distrugerii structurii. De pildă, însuşirea esenţială a electronului este de a avea sarcină electrică şi spin. Îndepărtarea acestor însuşiri este legată de distrugerea particulei, de transformarea ei în altă specie de particulă.

În ceea ce priveşte calitatea, N. F. Ovcinnikov acceptă definiţia lui Hegel. Calitatea este determinarea interioară a lucrului, identică cu existenţa lui. Cu toate acestea, face unele precizări. De pildă, cînd vorbim despre calitatea lucrului, trebuie să privim lucrul nu numai ca situat în spaţiu, ci şi ca evoluînd în timp. Aceasta înseamnă că, categoria de calitate reflectă nu numai deosebirea dintre două sau mai multe lucruri dispuse în locuri diferite ale spaţiului, ci şi stări calitativ diferite ale aceluiaşi obiect care se dezvoltă în timp. Meritul deosebit al cercetătorului amintit, în problemele arătate, constă în încercarea pe care o face de a lărgi noţiunea de calitate extinzînd-o asupra tuturor obiectelor cunoaşterii. În accepţiunea ei mai completă şi mai cuprinzătoare, arată acesta, categoria de calitate reflectă unitatea contradictorie dintre asemănare şi deosebire, atît pentru lucruri cît şi pentru însuşiri şi relaţii. De exemplu, mişcarea materiei poate fi considerată ca o însuşire inalienabilă a acesteia. Există însă forme de mişcare calitativ diferite. Energia nu este un lucru, nu este un obiect material, ci numai una din însuşirile esenţiale ale obiectului. Aşa stau lucrurile şi cu relaţiile. Fizica modernă distinge patru tipuri de interacţiuni. De obicei aceste tipuri de interacţiuni sînt denumite tari, electromagnetice, slabe şi gravitaţionale. Deşi această clasificare se face după criteriul forţei de interacţiune, totuşi clasificarea reflectă deosebirea calitativă dintre aceste interacţiuni, iar interacţiunile sînt un tip de relaţii între lucruri.

Evidenţiind acest conţinut lărgit al noţiunii de calitate, N. F. Ovcinnikov notează totodată că extinderea categoriei de calitate asupra însuşirilor şi relaţiilor nu se efectuează pentru a ignora lucrurile, ci pentru a cunoaşte, în ultimă instanţă, mai bine şi mai profund, determinările lor calitative. De pildă, cercetarea unor relaţii calitativ diferite, ca relaţiile de interacţiune din fizica modernă, duce la cunoaşterea profundă a unor obiecte materiale specifice, a unor lucruri sui-generis. Interacţiunilor puternice le corespunde cîmpul nuclear, interacţiunilor electromagnetice, cîmpul electromagnetic, interacţiunilor gravitaţionale, cîmpul gravitaţional etc.

Semnificaţia ştiinţifică a concepţiei lărgite a categoriei de calitate, pare a fi neîndoielnică, înscriindu-se pe linia atît de des încercată a determinării obiectului ştiinţei şi al clasificării ştiinţelor. Obiectul cercetării unor teorii ştiinţifice poate fi constituit atît din lucruri (teoria atomului) cît şi din însuşiri şi din relaţii (teoria generală a oscilaţiilor, termodinamica). În plus extinderea noţiunii de calitate se adaugă efortului susţinut al savanţilor de a cunoaşte şi mai profund lucrurile, deoarece o cercetare prealabilă a însuşirilor şi relaţiilor, clasificarea lor, facili-

tează pătrunderea în adîncimea tainelor lucrurilor.

Dînd atenţie deosebirii dintre calitate şi însuşire, N.F. Ovcinnikov arată că aceste două categorii, deşi sînt strîns legate, nu-şi pierd specificul. Nu putem identifica calitatea cu însuşirea pentru că, categoria de calitate se referă atît la lucruri cît şi la însuşiri şi relaţii. Categoria de calitate are un caracter universal, în timp ce categoria de însuşire are o importanţă relativ particulară, semnificaţia ei se dezvăluie numai într-un anumit loc al sistemului de noţiuni : lucru, însuşire, relaţie. Însuşirea este numai una din noţiunile acestui sistem. Categoria de calitate cuprinde toate noţiunile acestui sistem. Însuşirile se manifestă la hotarul lucrului şi al relaţiei. Lucrurile intră în relaţie unul cu altul prin însuşirile care le sînt comune. Două corpuri, de pildă, intră în relaţia de pondere egală pentru că ambele au o însuşire comună : ponderea. Se poate spune în acest sens că fiecărei relaţii calitativ specifice între lucruri îi corespunde o însuşire care îi este calitativ specifică. Referindu-se la deosebirea dintre calitate şi însuşire, N. F. Ovcinnikov arată că aceasta nu este importantă pentru rezolvarea unor probleme filozofice. În unele cazuri putem face abstracţie de deosebirea dintre calitate şi însuşire, aşa de pildă, a procedat Fr. Engels cînd a arătat că „...nu există calităţi ci numai lucruri care posedă calităţi şi anume infinit de multe calităţi". Engels subliniază aici legătura indisolubilă dintre lucru şi însuşirile sale pe care le denumeşte calităţi, fără a face distincţie între aceste noţiuni.

★

Discuţia urmărită este valoroasă nu numai pentru adîncirea problemelor categoriei de calitate, ci şi pentru cercetarea unor probleme corelate : deosebirea dintre calitate şi însuşire, definirea lucrului etc. Mai mult decît atît, ea oferă idei preţioase pentru înţelegerea cantităţii, a gradualităţii, măsurii şi a trecerii de la cantitate la calitate şi invers. Aceste probleme stau deschise în faţa atenţiei cercetătorilor.

Mihu Achim (Cluj)

VIZITA LUI B. M. KEDROV ÎN ROMÎNIA

În luna ianuarie a.c. ne-a vizitat țara filozoful sovietic B. M. Kedrov. Specialist în problemele filozofice ale științelor naturii (chimie), B. M. Kedrov conduce actualmente sectorul de filozofia științelor naturii la Institutul de filozofie al Academiei de Științe a U.R.S.S. (predă la Școala Superioară de Partid de pe lîngă C.C. al P.C.U.S.) face parte din colegiul redacțional al revistei *Voprosî filosofii*, și al Analelor *Probleme de istoria și filozofia științelor naturii*. Reprezentant de frunte al gîndirii filozofice sovietice, B. M. Kedrov a manifestat un interes deosebit pentru lucrările filozofice care se elaborează la noi în țară, pentru punctele de vedere ale filozofilor romîni în discuțiile care preocupă frontul ideologic marxist, pentru modalitățile concrete de rezolvare a unor probleme teoretice importante, cum ar fi de pildă aceea a colaborării dintre filozofi și oameni de știință, a elaborării unor volume monografice de mai mari proporții etc.

B. M. Kedrov se numără printre filozofii marxiști care au adus contribuții originale la cercetarea unor probleme teoretice de mare importanță pentru știința modernă, dezvoltînd în mod creator tezele clasicilor marxism-leninismului. Astfel, în centrul preocupărilor sale stă problema generalizării logico-filozofice a rezultatelor științei moderne asupra naturii (și societății), a cărei esență constă în elaborarea legilor și categoriilor logicii dialectice. Pe această cale, B. M. Kedrov s-a ocupat cu succes de „repunerea în drepturi" a legii negării negației a cărei valoare ontologică și metodologică pentru materialismul dialectic și științe fusese atîta timp umbrită în mod dogmatic. Lui B. M. Kedrov îi aparține un studiu aprofundat asupra *Generalizării logico-dialectice a istoriei științelor naturii*, în care alături de o delimitare precisă a domeniilor logicii formale și logicii dialectice, se aduce o fundamentare filozofică celor două mari principii care stau la baza clasificărilor științifice: principiul coordonării bazat pe excluziunea mutuală a noțiunilor clasificabile și principiul subordonării, principiu dialectic bazat pe interpătrunderea treptelor, domeniilor și noțiunilor conexe. Principiul metodologic fundamental pe care îl subliniază cercetările autorului în domeniul istoriei științelor naturii (în special istoria chimiei) este calea dialectică de trecere de la individual, prin particular la universal. Acest proces, cristalizat de altfel în cele patru clase judicative sanctificate de logica formală constituie miezul, esența dialectică a procesului istoric al descoperirilor științifice.

Una din problemele pe care B. M. Kedrov a elaborat-o în adîncime, folosind un vast material din istoria științelor contemporane, este problema clasificării științelor căreia i-a consacrat recent o carte. În cursul șederii sale la noi în țară, filozoful sovietic a ținut o interesantă comunicare la Academia R.P.R. avînd ca subiect *Principiile clasificării științelor*. Criticînd pozițiile pozitiviste în această

problemă (Comte, Saint - Simon, Spencer, Bain, Cournot etc.) prizoniere ale punctului de vedere logic-formal al coordonării, B. M. Kedrov continuă și dezvoltă punctul de vedere dialectic al subordonării ierarhice a formelor spiritului formulat în chip idealist de Hegel, reformulat și dezvoltat pe bază materialistă de Engels. Păstrînd în linii generale principiul clasificării științelor conform succesiunii istorice a formelor de mișcare a materiei, Kedrov atrage atenția asupra complexității interacțiunii dintre diferite științe în stadiul contemporan, interacțiune care a dus la apariția numeroaselor științe de legătură sau de frontieră între disciplinele clasice. Acest fapt ca și apariția unor științe care studiază relații și structuri comune mai multor forme de mișcare a materiei, cibernetica, termodinamica etc. justifică construirea sistemului științelor nu numai într-o singură dimensiune, liniar, ci în două sau mai multe dimensiuni; în orice caz, prof. Kedrov susține posibilitatea unor legături orizontale (genetice) și a unor legături verticale (de structură) reflectînd, în clasificarea științelor, principiul filozofic al unității dintre logic și istoric. În funcție, iarăși, de țelul social urmărit în dezvoltarea științei respective, fiecărei ramuri de știință teoretică i se asociază, pe verticală, știința aplicativă respectivă. B. M. Kedrov insistă de asemenea asupra principiului dialectic al dedublării unicului în contrarii, care se concretizează în diferențierea dihotomică a științelor; principiul sintezei dialectice se manifestă în procesul invers de integrare progresivă a științelor. De unitatea și diferența concretă a acestor două procese poate da seama numai dialectica, în funcția ei de teorie a cunoașterii [1]. Comunicarea lui B. M. Kedrov a fost audiată cu mult interes de un număr important de academicieni, cercetători din toate Institutele Academiei R.P.R., profesori și alte cadre didactice din instituțiile de învățămînt superior.

[1] Textul lărgit al comunicării este publicat integral în *Buletinul informativ al Academiei R.P.R.* editat de Institutul de studii romîno-sovietic.

Peste cîteva zile, în fața unui auditoriu compus din cadre didactice și de cercetare, studenți ai facultății de filozofie și psihologie, ziariști etc. prof. B. M. Kedrov a expus o conferință privitoare la *Noțiunea filozofică de salt*, dînd o analiză detaliată a procesului real care se petrece în exemplul clasic al „fierberii apei". Pe baza datelor fizico-chimiei moderne, prof. Kedrov a ilustrat unitatea schimbărilor cantitative și calitative care duc, în punctele nodale, la transformarea stărilor unui lichid obișnuit. El a susținut teza sa asupra gradualității salturilor în natură, asupra caracterului de treaptă pe care îl joacă fiecare „salt mărunt" în acumularea cantitativă globală care duce la transformări vizibile ale calității. Neînțelegerea caracterului treptat al salturilor din natură, și acceptarea exclusivă a definiției saltului ca revoluție, explozie bruscă, definiție catastrofistă, datorată lui Cuvier, a dus pe Darwin la desconsiderarea teoretică a saltului. În mod obiectiv însă întreaga operă darwinistă demonstrează gradualitatea transformărilor calitative ale materiei vii. În lumina acestei interpretări, B. M. Kedrov a criticat formularea lui I. V. Stalin din *Anarhism sau socialism*, conform căreia darwinismul ar fi unilateral și metafizic reprezentînd în istoria științei abstracția evoluționismului plat. Această teză greșită a fost preluată mai tîrziu de critici ai lui Darwin care au încercat, în mod neizbutit, să „completeze darwinismul în direcția salturilor" admițînd transformarea bruscă, fără trepte intermediare, a speciilor unele în altele. Vorbitorul a adus numeroase exemple din istoria recentă a științelor: astronomie, chimie, dezvoltarea societății etc., care dovedesc universalitatea saltului ca formă de trecere de la o calitate veche la una nouă, dar în același timp dovedesc necesitatea studierii concrete a procesului pentru înțelegerea formei particulare prin care se săvîrșesc salturi în fiecare fenomen în parte.

La Casa oamenilor de știință prof. B. M. Kedrov s-a întreținut cu specialiști în domeniul chimiei în probleme referitoare la obiectul chimiei, mai ales asupra raportului ei cu obiectul fizicii moderne și în legătură cu

apariția unor științe intermediare între fizică și chimie și cu problema mezomeriei. El a criticat interpretările idealiste ale fenomenului de rezonanță, supunînd teoria mezomeriei unei analize filozofice strînse.

În cadrul Institutului de filozofie prof. B. M. Kedrov a avut trei întîlniri de lucru cu cercetătorii secțiilor de materialism dialectic și logică. În cadrul primei ședințe, d-sa a expus planul lucrărilor de perspectivă ale Institutului de filozofie al Academiei de Științe a U.R.S.S. în problemele filozofice ale științelor naturii, oprindu-se cu deosebire asupra dificultăților de principiu pe care le suscită elaborarea lucrării enciclopedice în 10 volume : *Materialismul dialectic și științele contemporane ale naturii.* Profesorul Kedrov a elogiat inițiativa Institutului de filozofie al Academiei R.P.R. de a elabora un volum despre *Metoda dialectică și metodele științelor particulare* care are, după cum s-a exprimat d-sa, meritul „priorității absolute" în cadrul frontului marxist. El și-a exprimat adeziunea la punctul de vedere al colectivului nostru în ceea ce privește tratarea filozofică a chestiunii, axarea materialului pe o problematică filozofică și nu pe ramuri de știință. Dintre problemele filozofice pe care structura unei asemenea lucrări le ridică cu cea mai mare acuitate (ca și de altfel, întreaga dezvoltare a materialismului dialectic la nivelul științei contemporane), prof. B. M. Kedrov a citat problema unității dialecticii, logicii și teoriei cunoașterii și problema unității concrete, metodologice dintre abstract și concret. Într-o lucrare recent predată la tipar despre unitatea dialecticii, logicii și teoriei cunoașterii, B. M. Kedrov insistă în special asupra necesităților elaborării dialecticii subiective, a dialecticii procesului de cunoaștere științifică. În legătură cu această problemă au fost puse numeroase întrebări privind logica dialectică și metodologia. Prof. B. M. Kedrov și-a exprimat părerea în legătură cu procedeele de formalizare ale logicii simbolice contemporane, arătînd că ele sînt neaplicabile la dialectică și că, în orice caz, orice formalizare are doar un caracter auxiliar, de sporire a intuitivității în demonstrația dialectică. El consideră formalismul logico-matematic lipsit de conținut și arată într-o lucrare specială cu acest subiect că toată logica formală poate fi reconstruită, *fără operații*, pornind de la definițiile date cîtorva simboluri. Deși în dezacord cu aceste ultime idei ale prof. Kedrov, nu putem să nu recunoaștem că ele împing către o adîncire a problemei raporturilor între logica dialectică și logica simbolică și către o cercetare concretă a modului în care dialectica trebuie să îmbrățișeze limbajul științelor pentru a le servi drept ghid metodologic eficient.

În încheierea întrevederii, prof. Kedrov a expus unele momente ale luptei ideologice între marxiști și neopozitiviști la Congresul Internațional de filozofia științelor naturii, din Stanford-California, ținut anul trecut și la care dînsul a participat în calitate de delegat.

A doua ședință de lucru cu secția de materialism dialectic a avut loc cîteva zile mai tîrziu pe tema lucrării *Metoda dialectică și metodele științelor particulare.* În cadrul analizei logice căreia prof. Kedrov a supus planul lucrării, d-sa a sugerat îmbunătățirea substanțială a structurii logice a lucrării, propunînd urmărirea unui plan de expunere *filozofic* de la abstract la concret. Numeroasele întrebări care i s-au pus au suscitat o discuție interesantă, plină de sugestii reciproc utile în probleme de metodologie.

Cu sectorul de logică prof. Kedrov a avut o discuție în jurul problemelor de bază ale logicii dialectice ; prof. B. M. Kedrov a combătut concepția despre legile dialecticii ca fiind numai legi ontologice și a accentuat asupra necesității formulării specifice a acestor legi, în mod adecvat procesului de cunoaștere și gîndirii ca atare.

De un deosebit interes și ajutor cercetătorilor de la sectorul de materialism dialectic le-au fost cîteva din lucrările mai recente ale prof. Kedrov, în special studiul *Despre natura legilor statistice* unde se generalizează un material științific bogat din

punctul de vedere al categoriilor de necesitate și întîmplare, esență și fenomen etc.

Numeroasele schimburi de păreri dintre cercetătorii noștri și prof. Kedrov au fost de un folos real, ajutînd la o înțelegere cît se poate de concretă și apropiată a dezvoltării științelor teoretice din U.R.S.S. după Congresul al XXII-lea al P.C.U.S. Prof. B. M. Kedrov a ilustrat tabloul viu al efervescenței de idei și multilateralității de preocupări a filozofilor sovietici.

Ileana Mărculescu

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ A INSTITUTULUI MEDICO-FARMACEUTIC — Cluj

În zilele de 4 și 5 decembrie 1961, a avut loc sesiunea științifică a cadrelor didactice de la I.M.F.-Cluj care a oferit prilejul unei treceri în revistă a lucrărilor mai importante făcute în cadrul Institutului în ultimii 2 ani, lucrări cu o tematică bogată și actuală. Pentru prima dată la o sesiune științifică a I.M.F.-Cluj participă și o secție de științe sociale. Majoritatea comunicărilor prezentate în cadrul acestei secții au fost profilate pe activitatea medicală a institutului și au abordat un cerc larg și variat de probleme.

În cadrul secției de științe sociale au fost prezentate 10 lucrări dintre care 4 de către membrii catedrei de socialism științific și materialism dialectic și istoric. Legarea filozofiei marxiste de datele științelor naturii a constituit obiectul mai multor referate.

Ședința de comunicări a fost deschisă cu lucrarea *Cu privire la aplicarea dialecticii marxiste în cercetarea științifică și în practica medicală* de acad. prof. A. Moga, V. Văgăunescu, D. Rădulescu (Vezi *Cercetări filozofice*, nr. 1/1962).

În comunicarea *Cîteva aspecte ale cauzalității, necesității, întîmplării văzute prin prisma istoriei medicinii* de prof. V. Bologa se face o trecere în revistă a acestor categorii de-a lungul dezvoltării medicinii, în diferite boli, combătîndu-se interpretarea lor idealistă și metafizică. În tratarea acestei probleme, autorul a dat o serie de exemple deosebit de semnificative mai ales din istoria epidemiologiei, în care fenomenele naturale se îmbină cu fenomenele sociale.

S-a prezentat de asemenea o sinteză a lucrării mai ample a unui colectiv din cadrul catedrei de științe sociale, intitulată *Critica unor teorii idealiste din revista „Buletin eugenic și biopolitic"*. Autorii și-au propus să constate de pe poziții marxist-leniniste, cîteva din ideile reacționare ce și-au găsit expresia în publicația clujeană sus menționată, care a apărut între anii 1927—1947. În paginile acestei publicații, pe lîngă unele idei pozitive în legătură cu problemele organizării sanitare, au fost propagate și teorii cu un conținut idealist și reacționar, îndreptate spre fundamentarea teoretică a introducerii metodelor de guvernare fascistă în țara noastră. Comunicarea a fost urmărită cu mult interes și a fost apreciată de participanții la sesiune.

Aceste trei comunicări au fost prezentate în ședința de deschidere, în fața întregii plenare a sesiunii. Celelalte comunicări s-au ținut în cadrul ședinței secției de științe sociale.

Referatul tov. V. Preda *Asupra necesității și întîmplării în cadrul naturii vii* este o lucrare valoroasă, bazată pe un bogat material faptic din domeniul naturii vii, autorul urmărind diversele interpretări ale raportului dintre necesitate și întîmplare, dintre legile dinamice și cele statistice, precum și relația dintre ele. Referatul combate concepțiile idealiste și metafizice și subliniază justețea concepției materialist-dialectice care susține că în lume nu există fenomene care să se supună exclusiv fie legității statistice, fie legității dinamice. Fenomenele, aflîndu-se în relații multiple unele cu altele, sînt legate prin legi dinamice cu unele, iar cu altele prin legi statistice.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

În comunicarea *Partidul Comunist Român — conducătorul și organizatorul forțelor democratice în alegerile parlamentare din 1946*, lect. I. Bojan, dispunînd de un bogat material documentar, a subliniat rolul deosebit al P.C.R. în obținerea victoriei forțelor democratice în alegerile din noiembrie 1946, pentru transformarea parlamentului într-un instrument al voinței maselor, în vederea desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și creării condițiilor pentru trecerea la revoluția socialistă în țara noastră. *Teoria leninistă a reflectării în lumina datelor fiziologiei* a constituit subiectul comunicării prezentate de prof. I. Baciu și lect. O. Maghiar. Situîndu-se pe poziția leninistă în problema reflectării, autorii au combătut „legea totul sau nimic" ca o variantă a idealismului fiziologic. Comunicarea a prezentat interes pentru asistență, iar observațiile făcute de cei care au luat cuvîntul au contribuit la completarea ei.

Cu mult interes a fost urmărită comunicarea prezentată de conf. L. Rațiu, *Coexistența pașnică — forma specială a luptei de clasă*, consacrată sublinierii actualității tezelor leniniste despre coexistența pașnică și combaterii tezelor revizionismului și dogmatismului contemporan, în această problemă.

În continuare, tov. Tr. Boroș a prezentat în cadrul comunicării *Evoluția numerică a populației regiunii Cluj* — interesante concluzii privind însemnătatea cunoașterii evoluției populației pentru planificarea economiei.

Despre *Unele probleme de morală a farmacistului de tip nou*, a vorbit tov. A. Elecheș. Prezența catedrei de științe sociale, care este o catedră mai mică, cu un număr sporit de lucrări în cadrul sesiunii este un fapt îmbucurător. Comunicările prezentate au avut un nivel teoretic și științific ridicat și acest lucru s-a remarcat nu numai la cadrele didactice care au o experiență mai îndelungată în cercetarea științifică, ci și la cadrele tinere.

Diversitatea problemelor dezbătute și varietatea lor au dovedit temeinicia pregătirii cadrelor din I.M.F. în domeniul științelor sociale.

Mariana Basarab (Cluj)

NOTE DE LECTURĂ

Probleme specifice cercetării în domeniul esteticii

Sarcinile construirii socialismului şi comunismului impun cu necesitate o asemenea legare de viaţă a cercetărilor din domeniul esteticii, care să determine o creştere considerabilă a *eficacităţii* lucrărilor respective în dezvoltarea conştiinţei estetice a oamenilor muncii. Dar *cum* trebuie să fie această legătură, în *ce* să conste ea pentru a putea fi înlăturată pe deplin abordarea exterioară, factologică, şi uneori scolastică, a problemelor pe care le ridică viaţa? Iată o problemă de *principiu*, cu valoare *metodologică*, pe care esteticienii sovietici au ridicat-o insistent în ultima vreme, cu scopul lichidării radicale a slăbiciunilor ce se mai fac simţite într-o serie de lucrări insuficient sau formal legate de viaţă. În acest sens, studiul *Estetica şi viaţa*[1] — subintitulat *Cum să legăm estetica de viaţă?* — semnat de L. Pajitnov şi B. Şraghin, ridică probleme majore, de un interes deosebit.

Patosul lucrării amintite îl constituie militarea pentru abordarea — din unghiul de vedere al problematicii *specifice* esteticii — a acelor aspecte ce *izvorăsc în mod direct* din cerinţele construirii comunismului. „Nu ne putem imagina legătura esteticii noastre cu viaţa ca legarea unei bărci de parîma de acostare" — subliniază autorii, într-o formulă lapidară, deosebit de sugestivă. Numai atunci cînd estetica este strîns „...legată de viaţă, poate să crească în mod organic din însăşi viaţa, din cerinţele şi necesităţile ei, dîndu-şi seama limpede de destinaţia sa. Este absolut evident — se arată în continuare — că astăzi principala sarcină a ştiinţei estetice este rezolvarea întregului complex de probleme ale formării conştiinţei estetice a omului din societatea comunistă". Aşadar, pentru ca eficacitatea lucrărilor de estetică să crească, este necesar ca problemele să fie abordate *dinăuntrul* sarcinilor celor mai actuale pe care le ridică contemporaneitatea. Aceasta presupune o abordare *concret-istorică* a aspectelor luate în cercetare.

De cîţiva ani încoace, în cadrul discuţiilor esteticienilor sovietici stăruie cu deosebire problema privind „natura şi esenţa esteticului". Dar — se subliniază în studiul la care ne referim — discutarea acestei probleme a căpătat uneori un aspect scolastic, demoralizant, tocmai pentru că s-a pierdut din vedere, la un moment dat, legarea ei concret-istorică de cerinţele actuale. Care este cauza care a impus cu insistenţă abordarea multilaterală a acestei probleme? În această privinţă, L. Pajitnov şi B. Şraghin sugerează că dezbaterea privind „natura şi esenţa esteticului" este determinată nu de faptul că problema respectivă ar constitui o „taină" eternă, ce ar trezi o curiozitate uriaşă a esteticienilor, ci de necesitatea dezvoltării culturii estetice a oamenilor muncii în vederea dezvoltării multilaterale şi armonioase a personalităţii umane.

Am adăuga în acest sens că în procesul construirii socialismului şi comunismului, ati-

[1] Vezi revista *Вопросы литературы*, nr. 12/1961.

tudinea estetică pe care o dezvoltă arta şi realitatea însăşi *în masele cele mai largi* de oameni ai muncii se amplifică, se îmbogăţeşte cu aspecte noi, devenind — *pe linia legăturilor ei cu cele mai variate domenii ale vieţii* — de o complexitate excepţională. Problemele privind atitudinea estetică vizează din ce în ce mai mult şi mai profund toate aspectele vieţii cotidiene. În aceste condiţii, în care frumosul îşi lărgeşte continuu sfera de acţiune, considerăm necesar să fie accentuată ideea că elucidarea problemei „naturii şi esenţei esteticului" se impune nu ca o problemă în sine, ci tocmai pentru a putea fi subliniat în ce constă însemnătatea frumosului în viaţă, în muncă, în relaţiile dintre oameni, explicîndu-i conţinutul concret-istoric şi direcţiile de dezvoltare.

Subliniind că principala sarcină a esteticii sovietice este rezolvarea întregului complex de probleme ale formării conştiinţei estetice a omului societăţii comuniste, autorii studiului precizează că aceeaşi sarcină stă şi în faţa artei, a criticii de artă, a pedagogiei, a psihologiei etc. Este necesar, de aceea, să fie determinată cu precizie problematica *specifică* a esteticii ca ştiinţă. În această privinţă trebuie semnalată în mod deosebit ideea, pe deplin justă, că obiectul esteticii nu se confundă cu acela al criticii literare şi de artă. L. Pajitnov şi B. Şraghin, polemizînd cu punctul de vedere (exprimat de A. Lebedev) care preconizează limitarea esteticii la „faptele" artei, argumentează într-un mod întemeiat că „estetica nu se poate limita numai la cercetarea artei. Ea este chemată să cerceteze relaţiile estetice ale realităţii însăşi, să-şi dea bine seama cum se formează ele în prezent şi numai pornind de aici să analizeze elementele artei ca expresiile *cele mai înalte*, dar nu *singurele*, ale conştiinţei estetice, ale activităţii estetice a omului contemporan" (subl. ns. — *Gr. S.*). Estetica este o ştiinţă *filozofică* — arată pe drept cuvînt autorii — ştiinţă care, dezvoltîndu-se, a ieşit dincolo de cadrul istoriei artelor, atrăgînd în sfera analizei sale *întregul sistem de relaţii sociale* dintr-o epocă anumită şi transformîndu-se *în critică socială*. „Frontul real al luptei dintre progres şi reacţiune în estetică nu este determinat de interpretarea faptelor artei prin ele însele, ci *prin idealurile estetice*, prin rezolvările principiale *ale problematicii estetice generale*, care se desfăşoară înăuntrul unei astfel de interpretări" (subl. ns. — *Gr. S.*). Estetica este chemată să cerceteze legile dezvoltării artei, ale formelor concrete de însuşire estetică a realităţii, ale conştiinţei estetice. Dar o legătură rodnică dintre estetică şi viaţă presupune, cu necesitate, o cercetare concret-istorică a problemelor. Autorii studiului atrag atenţia în mod special asupra faptului că *istorismul* trebuie să ocupe o poziţie *centrală* în întreaga *metodologie* estetică.

Am insistat, în cele de mai sus, îndeosebi asupra problematicii specifice esteticii, deoarece studiul celor doi autori sovietici — foarte bogat în idei — este de natură să atragă atenţia tuturor esteticienilor marxişti asupra faptului că delimitarea esteticii faţă de critica literară şi de artă, sau de alte ştiinţe, înseamnă *totodată* a reliefa aria foarte largă, foarte complexă a problemelor strîns legate de viaţă, care intră în sfera esteticii ca ştiinţă.

Gr. S.

„Arhetipul" — concept iraţionalist

În cadrul Congresului al XI-lea al Societăţilor de filozofie de limbă franceză, ţinut la Montpellier, între 4—6 sept. 1961, cu tema *Natura umană*, Charles Baudouin a prezentat un referat intitulat *Remarques sur les „archetypes"*, (vezi *Les études philosophiques*, nr. 3/1961).

Deşi referatul a fost ţinut în cadrul secţiei de psihologie, prin tema aleasă el depăşeşte cadrul problematicii de psihologie propriu-zisă. Subiectul se pretează şi la o analiză pe planul istoriei culturii, a creaţiei artistice, a gnoseologiei în implicaţiile sale estetice şi ştiinţifice. În acest cadru larg îşi concepe expunerea şi autorul referatului menţionat.

Considerînd că problema arhetipului se află la ordinea zilei, Baudouin încearcă să

sintetizeze în intervenţia sa diferitele poziţii, precizîndu-şi propriul său punct de vedere. Este citat Jung, Bachelard ş.a. După Jung arhetipul „... desenează o imagine originală existentă în inconştient... el nu mai este fructul experienţei personale; este un complex înnăscut. Arhetipul este un centru încărcat cu energie". La rîndul său, Bachelard defineşte arhetipul ca fiind „... o serie de imagini care rezumă experienţa ancestrală a omului în faţa unei *situaţii tipice*". Ch. Baudouin consideră arhetipul „un inductor care provoacă la diferiţi subiecţi aceleaşi asociaţii de idei", şi în altă parte le numeşte „constante ale imaginaţiei" sau „categoriile gîndirii simbolice".

Elementul comun tuturor acestor definiţii este considerarea arhetipului ca un atribut al veşnicului omenesc, propriu nu individului şi experienţei sale personale, ci speciei umane, înnăscut şi transmis prin ereditate de-a lungul generaţiilor. Spre deosebire însă de Jung, Bachelard şi mai ales Baudouin încearcă să introducă un punct de vedere dinamic în analiza arhetipului. Arhetipul nu mai este privit pur şi simplu ca un produs al forţelor umane inconştiente, concretizat prin imagini date o dată pentru totdeauna, ci ca o schemă motrică, o predispoziţie sau tendinţă, care constituie substratul dinamic al imaginilor. Nu atît imaginea interesează, ci tendinţele, energia dinamică, structura antropologică prestabilită, care stă la baza ei. „Ceea ce interesează mai mult decît imaginea — scrie Baudouin — este *funcţia imaginii*, este dinamismul care o poartă, este situaţia al cărei rezumat sau semnal este imaginea".

Cu tot corectivul adus definiţiei lui Jung, Baudouin nu se deosebeşte în esenţă de poziţia acestuia. Deşi el susţine că imaginea se poate moderniza prin îmbogăţirea sistemelor simbolice tradiţionale, prin felul cum pune problema arhetipului se menţine la un punct de vedere neştiinţific. Autorul reclamă, în sprijinul susţinerii ideii arhetipurilor — considerate drept constante ale imaginaţiei —, existenţa constantelor matematice, a schemelor şi legilor gîndirii. Analogia făcută nu ni se pare un argument ştiinţific. Este adevărat că în decursul practicii milenare a omenirii, în procesul istoric al interacţiunii subiect-obiect, a apărut şi s-a dezvoltat gîndirea cu formele şi legile sale, care reflectă relaţiile dintre fenomenele lumii obiective. Formele şi legile gîndirii sînt constante tocmai pentru că reflectă *cele mai generale* aspecte şi legi ale realităţii. Acelaşi lucru, în esenţă, se poate spune despre constantele matematice. Dar şi în cazul lor, progresul cunoaşterii şi al posibilităţilor mereu mai mari de investigare a naturii, duce la o permanentă dezvoltare, exprimată prin apariţia a noi ştiinţe, teorii, concepte şi categorii. „Constantele" diferitelor ştiinţe se subordonează „constantelor" gîndirii: este vorba de raportul dintre cunoaştere în general şi cunoaşterea ştiinţifică ca un caz special al celei dintîi. „Constantele imaginaţiei" însă, aşa cum sînt înţelese de Baudouin, nu au un conţinut reflectoriu, ci unul iraţional, inconştient, deci nu se pot integra procesului de cunoaştere şi legilor sale de dezvoltare. Între ele şi constantele gîndirii nu există nici o afinitate organică, prin urmare nu se pot clasa în aceeaşi categorie.

Acceptarea unei constante a imaginaţiei de tipul arhetipului ar însemna: a) stabilirea unei demarcaţii *rigide, metafizice* între imaginaţie şi gîndire; b) negarea caracterului raţional al artei şi a valorii ei gnoseologice — considerarea artei drept o expresie a forţelor inconştiente —, desconsiderarea specificului artei şi, *în concluzie*, a legăturii necesare dintre creaţia artistică şi un ideal estetic şi etic concret-istoric; c) ruperea legăturii dialectice dintre conţinut şi formă (conţinutul rămîne neschimbat: *acelaşi* complex prin natură şi conţinut — iraţional şi ancestral — se manifestă conform concepţiei freudiste reacţionare *în forme cu totul noi*). Imaginea nu *reflectă* o realitate obiectivă tipică ci *exprimă*, prin mijloace modernizate, adaptate, un complex iraţional înnăscut speciei umane; d) nerecunoaşterea esenţei social-istorice a *naturii omului*, în consecinţă a determinării sociale complexe a scopurilor, valorilor şi

acțiunilor sale. Fără îndoială, există valori umane fundamentale, legate de manifestarea esenței omului: realizarea eliberării sale în procesul istoric progresiv de cunoaștere și stăpînire a naturii și societății. Modalitățile afirmării sale ca subiect istoric se conturează însă în cadrul unei interacțiuni sociale complexe; valorile se stabilesc în raport cu scopul impus de legitatea momentului istoric, de specificul relațiilor sociale proprii unei orînduiri. Valorile absolute se realizează prin valori determinate istoric, cu conținut și formă specifică. Oamenii acționează în vederea realizării lor, își aleg mijloacele corespunzătoare, utilizează experiența acumulată în condiții noi, se schimbă o dată cu schimbarea mediului lor natural și social. Nu poate exista un arhetip sau complex al lui Oedip sau al Dianei, așa cum încearcă să prezinte lucrurile adepții psihologiei freudiene, ignorînd faptul că relațiile sociale, sarcinile istorice, omul epocii noastre, cu idealul său de viață și concepția sa despre bine și frumos se deosebește de omul societății antice.

Dacă ne referim la teoria arhetipului dintr-un punct de vedere psihologic, trebuie să subliniem faptul că acceptarea ei contrazice principiul fundamental al psihologiei științifice pavloviste, și anume principiul determinismului. Acesta stă la baza recunoașterii caracterului istoric și dinamic al fenomenelor și proprietăților psihice: trecerea dialectică necesară a caracterelor dobîndite în caractere înnăscute, modificarea lor, eficiența educației, exigența responsabilității.

Caracterul reacționar al teoriei arhetipurilor este evident. Atrocitățile fasciste, asuprirea, psihoza războiului, trăsăturile morale negative, sînt puse pe seama pretinselor arhetipuri, inerente veșnicului omenesc, în mod fatal legate de un destin inexorabil. Nu întîmplător teoria arhetipurilor a fost readusă în centrul discuției de filozofii burghezi reacționari. Ea constituie o apologie a iraționalului, o justificare a susținerii irresponsabilității acțiunilor omului, o încercare de a abate atenția maselor de la problematica socială și lupta revoluționară.

Referatul lui Ch. Baudouin nu constituie o excepție în cadrul congresului. El se alătură celorlalte intervenții în problemele psihologiei, a căror trăsătură caracteristică este iraționalismul.

În condițiile luptei ascuțite dintre forțele reacționare, fasciste și puternicele forțe democratice, iraționalismului i se opun ideile materialiste, raționaliste și progresiste ale intelectualilor francezi militanți pentru libertate și progres. Printre manifestările recente menționăm cursul special ținut de prof. Georges Vedel de la facultatea de drept din Paris, intitulat *Valori umane fundamentale*, care, citit la manifestațiile universitare pentru apărarea libertăților (în 6 febr. 1962) a constituit un înflăcărat apel la respectarea rațiunii și a drepturilor omului, la realizarea valorilor umaniste și la lupta pentru apărarea libertății.

M. L.

Logica și tehnica

Aplicarea logicii în tehnica modernă pune o serie de probleme filozofice a căror rezolvare prezintă interes nu numai pentru filozofi și logicieni, ci și pentru tehnicieni, oameni de știință.

O nouă confirmare a acestei constatări, o contribuție apreciabilă la tratarea materialist-dialectică a acestor probleme îl constituie amplul studiu al lui Georg Klaus, *Despre semnificația filozofică a logicii tehnice*, publicat în *Deutsche Zeitschrift für Philosophie* (1961, nr. 8).

Logica formală modernă, adică logica matematică, are legătură cu filozofia sau nu?

Abordînd această problemă, autorul se ridică, și pe bună dreptate, împotriva acelor logicieni care consideră că logica matematică este o ramură a matematicii, este logica matematicii, o logică cu un caracter cu totul special și că prin urmare ea nu prezintă nici un interes pentru filozofie.

În realitate, afirmă autorul, lucrurile stau cu totul altfel. Logica matematică este aplicabilă (deşi nu în aceeaşi măsură) în toate domeniile cercetate de gîndirea ştiinţifică şi de aceea are o latură filozofică esenţială. Ea posedă această latură filozofică înainte de toate pentru că are de-a face cu asemenea categorii filozofice fundamentale, cum sînt categoriile adevărului şi falsului, cu formele logice (noţiunea, judecata, enunţul etc.), cu legile gîndirii etc.

Ca şi logica formală tradiţională, logica matematică face parte din dialectica subiectivă (= reflectarea în gîndire a dialecticii obiective, a dialecticii naturii şi societăţii), ceea ce înseamnă că ea se află într-un anumit raport cu logica dialectică.

G. Klaus dă acestei probleme importante următoarea soluţie: raportul dintre logica matematică şi logica dialectică poate fi comparat cu raportul dintre geometria euclidiană şi geometria hiperbolică. Cu alte cuvinte, logica formală modernă este un caz limită al logicii dialectice, ea este valabilă acolo unde avem de-a face cu enunţuri absolut adevărate sau absolut false (ca, de exemplu, în matematică) sau acolo unde enunţurile sînt considerate, pentru anumite scopuri, ca fiind absolut adevărate, respectiv absolut false. Astfel, logica matematică reflectă realitatea făcînd abstracţie de caracterul ei procesual, de dezvoltarea realităţii, de acel aspect pe care îl reflectă logica dialectică. Mai precis, deosebirea dintre logica matematică şi logica dialectică constă, după G. Klaus, în faptul că cea dintîi are de-a face cu enunţuri extensionale (ca, de exemplu, conjuncţia *p şi q*), adică cu enunţuri compuse al căror adevăr depinde de valoarea de adevăr a enunţurilor din care sînt alcătuite şi nu de conţinutul specific al acestora din urmă.

În schimb, logica dialectică se ocupă de enunţuri intensionale (ca, de exemplu, *p pentru că q*), cu enunţuri compuse al căror adevăr este determinat de conţinutul părţilor lor componente.

Există oare un aspect al realităţii şi al tehnicii care corespunde acestei deosebiri dintre logica matematică şi logica dialectică?

Autorul răspunde afirmativ la această întrebare, invocînd existenţa sistemelor electrice cu relee şi contacte, în care starea întregului sistem depinde numai de starea sistemelor parţiale, constitutive şi de felul conectării lor, dar nu depinde de natura specifică a acestora şi de procesele care se petrec în ele.

De exemplu, într-un asemenea sistem, prezenţa unei sarcini electrice negative poate fi exprimată prin p, iar absenţa (şi, prin urmare, trecerea curentului) prin $\bar{p}$. În acest caz relaţia dintre p şi $\bar{p}$, mai precis, adăugăm noi, relaţia dintre prezenţa sarcinii electrice negative şi absenţa ei, este extensională, „dar extensională numai ca un caz limită, în idealizarea ei. Au trebuit să fie luate o serie de măsuri tehnice pentru a fi menţinută „extensionalitatea" acestei relaţii. Raporturi termodinamice, lipsuri de orice fel, aspecte întîmplătoare (adică momente intensionale) încearcă mereu să intervină în natura extensională a acestei relaţii" (p. 914).

Ocupîndu-se în continuare de raportul dintre logică şi tehnică, sau mai precis, de raportul dintre logică, filozofie şi tehnică, autorul arată că domeniul de aplicare a logicii matematice în tehnică îl constituie, în esenţă, sistemele determinate discrete. Această clasă de sisteme este însă numai o parte a sistemelor naturale şi tehnice existente în mod real. În afară de aceste sisteme (sistemele determinate discrete) mai există şi alte sisteme, cum sînt „sistemele continue, în care nu este valabil principiul: tot sau nimic, da sau nu etc., dar în care există gradaţii, valori intermediare etc., precum şi o altă clasă importantă, clasa sistemelor discrete dar nedeterminate, a sistemelor cu un aspect statistic, la reflectarea cărora logica formală, ca algebră a lui Boole, joacă un rol parţial" (p. 922).

Ignorarea limitelor aplicabilităţii logicii matematice, a logicii tehnice, folosirea ei pentru reflectarea domeniilor care îi sînt

străine, duce în mod inevitabil la erori, la păreri greşite cu privire la înseşi perspectivele aplicării logicii formale moderne în tehnică, în ştiinţele particulare în general.

Se pune însă întrebarea: care este, sau care poate fi aportul logicii dialectice la reflectarea sistemelor naturale şi îndeosebi a celor tehnice, care nu fac parte din sistemele reflectate de logica matematică? Această problemă nu este, din păcate, tratată explicit în lucrare, deşi în mod just se subliniază că „în ultimă instanţă toate procesele reale sînt sisteme în care unitatea dialectică dintre aspectul continuu şi aspectul discret este împletită cu aspectul statistic" (p. 922).

În schimb, în lucrare sînt abordate multe probleme extrem de actuale, printre care notăm: rolul logicii matematice în modelarea sistemelor tehnice complexe; necesitatea şi însemnătatea cunoaşterii logicii matematice şi a filozofiei marxist-leniniste de către tehnicieni, de către oamenii de ştiinţă în general; baza fiziologică a gîndirii formal-logice şi dialectice şi altele.

Georg Klaus îşi încheie studiul pe care l-am prezentat cu următoarele consideraţii. Aplicarea logicii în tehnică şi în ştiinţele tehnice este cerută de însăşi dezvoltarea obiectivă a societăţii. Cu cît se va răspunde mai repede şi în mod conştient acestei tendinţe a dezvoltării obiective, cu atît mai rodnice vor fi rezultatele, cu atît mai importante vor fi efectele economice ale transpunerii acestei noi linii a tehnicii în producţie.

Pe de altă parte, o dată cu aplicarea logicii moderne în tehnică, vor intra în domeniul ştiinţelor tehnice, conştient sau inconştient, o serie de probleme filozofice. Aceste probleme pot fi excluse în mod artificial, dar atunci se renunţă la înţelegerea deplină a logicii, a aplicărilor ei posibile..

Pornind de la consideraţiile de mai sus, şi referindu-se la articolul lui G. N. Povarov, *Logica în slujba automatizării şi a progresului tehnic*, apărut în *Voprosî filosofii* (1959, nr. 10), G. Klaus pledează pentru predarea logicii matematice în şcolile politehnice şi în institutele de învăţămînt tehnic superior din R.D.G.

T. P.

Ipoteza şi logica

Studiul lui Norwood Russel Hanson cu titlul *Logica descoperirii*, apărut în *The Journal of Philosophy*, vol. LV, nr. 25, decembrie 1958, a suscitat discuţii, obiecţii, completări. În articolul *Din nou spre logica descoperirii*, *The Journal of Philosophy*, vol. LVII, nr. 6, martie 1960, autorul răspunde unor oponenţi, precizîndu-şi poziţia în ceea ce priveşte în general distincţia dintre „logica demonstraţiei" şi „logica descoperirii" şi, în particular, în ceea ce priveşte distincţia dintre justificarea logică a formulării unei *anumite ipoteze* H_1 într-o problemă ştiinţifică oarecare şi justificarea aserţiunii că ipoteza adevărată H_1, încă necunoscută, trebuie să fie *de un anumit tip H*.

N. R. Hanson răspunde, în acest articol, unei obiecţii întemeiate a oponentului său D. Schon. Această obiecţie sună în felul următor: trebuie distinsă justificarea logică a unei ipoteze de justificarea ei metodologică.

Chestiunea discutată este implicată în însuşi mecanismul logic al descoperirii ştiinţifice şi de aceea prezintă tangenţe cu dialectica, în calitate atît de logică, cît şi de metodologie. În răspunsul său, autorul face, pe drept cuvînt, o distincţie între geneza psihologică, individuală a unei ipoteze, care nu-l interesează în calitate de epistemolog, şi justificarea logică a unui tip de ipoteză sau a unei anumite ipoteze. Justificarea unei ipoteze, încă mai înainte ca aceasta să fi fost verificată, experimental sau teoretic, este un pas de mare însemnătate pentru procesul gîndirii ştiinţifice. Are oare acest pas o natură *pur logică*, cum susţine N. R. Hanson, sau metodologică, cum afirmă oponentul său D. Schon? Chiar cele cîteva exemple istorice analizate de autor, de altfel competent, ne fac să înclinăm către cea de-a doua opinie. Problema se pune în felul urmă-

tor : oare reflexiunea care anticipează o descoperire este de domeniul psihologului, sociologului, istoricului sau ține de un capitol al logicii, de ceea ce cunoscutul filozof pragmatic Ch. S. Pierce descria ca „doctrină a retroducției" (un mod de raționament care își afirmă concluziile numai problematic ori conjectural, dar nu are mai puțin o formă logică perfect definită). N. R. Hanson este adeptul logicismului lui Pierce în această problemă. Tot procesul care precede emiterea unei ipoteze este redus de el la distincția logică dintre o anumită ipoteză particulară și un tip de ipoteză căreia ipoteza dată trebuie să-i aparțină. El exemplifică bogat ideea sa.

Nu avem pînă la ora actuală, scria autorul în 1959 [1], nici o ipoteză particular-concretă privitoare la fața cealaltă a lunii ; dar în orice caz se justifică un tip de ipoteză care să o descrie în mod asemănător cu fața ei vizibilă și care să nu postuleze, de pildă, că ar fi populată cu o junglă deasă, locuită de demoni, acoperită de oceane sau netedă ca o oglindă ; această probabilitate mărită se justifică prin aceea că sateliții altor planete, care au putut fi cercetați pe toate părțile, prezintă fețe topografice asemănătoare de jur împrejur.

Cînd în 1920 Dirac a emis teoria energiei negative în legătură cu electronul, plauzibilitatea ipotezei sale consta numai în invarianța față de transformările Lorentz. Aceasta, ca și legea conservării energiei, constituia un garant *logic* — scrie autorul, *metodologic* — spunem noi, pentru caracterul plauzibil al unui asemenea tip de ipoteză.

Leverrier a avut rațiuni suficiente ca să emită o ipoteză cu privire la planetele ascunse chiar dacă presupunerea lui concretă că Vulcan ar fi o planetă intra-mercurială a fost infirmată.

Millikan, înainte de a fi determinat sarcina exactă a electronului, avea motive întemeiate să creadă că, oricare ar fi valoarea ei concretă, sarcina aceasta trebuia să aibă o valoare discretă.

Nu putem nega teza autorului că în rezolvarea acestei probleme istoria științei și filozofia științei se întrepătrund. E perfect adevărat, de asemenea, că aici, subiacent procesului de avansare a ipotezei, stă o varietate aparte de inferență, care face ca *un tip de ipoteză* să fie considerat mai plauzibil decît altul. Sîntem, de asemenea, de acord că acest mod de verificare, de testare a ipotezei precede mînuirea ei experimental-teoretică și că este un proces care trebuie adus la lumină, iar nu umbrit de cuvinte magice, ca „geniu", „intuiție", „divinație" etc. Cu toate acestea, procesul însuși nu este numai de natură logică. Din punct de vedere logic este suficient ca o ipoteză 1) să nu contrazică legile naturii și 2) să se prezinte *analogic* cu alte ipoteze, teorii, legi etc. Trecerea de la tipul de ipoteză H la ipoteza concretă H_1 se face însă în baza unui proces dialectic care presupune mai mult decît o simplă inferență logică în baza legii non-contradicției. Metodologia este mai mult decît logica, și presupune un contact mai vast și mai adîncit cu experiența. „Probabilitatea sporită" nu se naște în creierul nostru în mod spontan, ci fiindcă confruntăm necontenit instrumentul investigației — în speță ipoteza — cu experiența trecută din același domeniu științific sau din domenii conexe. Or, această confruntare presupune memorie, atenție, imaginație, experiență, intuiție, care țin de domeniul psihologiei și sînt influențate de sociologic, estetic, etic etc. Există ipoteze care nu postulează numai analogia, ci sînt construite prin neasemănare, prin contrar. Or, se știe că legea contradicției dialectice este folosită metodologic de marxiști, iar motivarea ei constă în argumente de ordin filozofic general și social, deci nu numai logic. Reducerea tuturor acestor factori la logica pură, în spiritul lui Ch. S. Pierce, nu constituie o soluție explicativă. Că în formularea ipotezei toți acești factori sînt traduși, transpuși pînă la urmă în termeni logici, că ei capătă forma inferenței, e adevărat. Dar forma ultimă nu trebuie să pună în umbră sursa multiplă și

[1] Se știe că de atunci fața invizibilă a lunii a fost fotografiată în 1960 de către savanții sovietici cu ajutorul unei rachete interplanetare, confirmîndu-se tipul de ipoteză elaborat.

variată, motorul inițial. Și din acest punct de vedere, articolul interesant și analitic al lui N. R. Hanson devine criticabil.

I. M.

Esența reacționară a teoriei „acțiunii sociale"

În numărul 4/1961 al revistei *Filosofskie nauki* este publicat articolul lui N. N. Novikov intitulat *Sensul ideologic al „teoriei acțiunii sociale"*.

Interesul cititorului este suscitat de faptul că autorul analizează și combate o teorie care, în momentul de față, este larg răspîndită în principalele țări capitaliste. Reprezentantul de frunte al acestei teorii, T. Parsons, precum și ceilalți adepți ai ei, înțeleg prin *„acțiunea socială"* procesul în care sînt legați indivizii (sau grupele de indivizi), scopul pe care aceștia și-l propun, motivele după care se conduc, condițiile activității lor, mijloacele pe care și le aleg pentru atingerea scopurilor etc. În concepția adepților acestei teorii, esența și baza *„acțiunii sociale"* nu este altceva decît interacțiunea acelor genuri de reprezentări ale oamenilor ca, de exemplu, „expectația" (calculele subiective), „identificarea" (încadrarea indivizilor într-un colectiv oarecare), „valoarea" (părerile individuale asupra realității) etc.

Așa cum subliniază autorul studiului la care ne referim, esența reală a teoriei „acțiunii sociale" este identică cu aceea a teoriei lui A. Bogdanov și a machiștilor, demascată de V. I. Lenin încă acum jumătate de secol.

Conform părerii reprezentanților teoriei „acțiunii sociale", cercetarea sociologică se reduce numai la cercetarea activității psihologice și spirituale a indivizilor. Cu alte cuvinte, privind viața socială numai prin prisma actelor de comportare a indivizilor și a interacțiunii diferitelor aspecte ale vieții psihice, această teorie are ca scop substituirea nemijlocită a sociologiei cu teoria comportării indivizilor. În fond ea este o nouă formă a psihologismului social al sociologiei burgheze contemporane, care pornește încă de la G. Tarde.

Esența acestei teorii poate fi desprinsă cu pregnanță mai ales atunci cînd se trece la analiza structurii de clasă a societății capitaliste. Astfel, T. Parsons susține ideea că principalul criteriu al împărțirii pe clase a societății americane contemporane ar fi definirea poziției sociale a unor indivizi ținînd seama numai de aprecierea pozitivă sau negativă a realizărilor lor. Folosind o asemenea cale, ei includ în aceeași grupă socială patronii, oamenii de știință, maiștri de atelier. Această idee reacționară este folosită pentru explicarea unor probleme economice și politice concrete care duc inevitabil la conflicte între muncitori și patroni. N. N. Novikov arată că în acest scop este folosită din plin teoria „grupelor de referență" elaborată de psihologia socială și introdusă apoi în practica „acțiunii sociale". Teoria „grupelor de referență" ar da, chipurile, cheia pentru rezolvarea problemelor sociale ale muncitorilor în lupta lor pentru ridicarea salariilor, satisfacerea cerințelor referitoare la îmbunătățirea condițiilor de muncă etc.

Pornind de la teoria „grupelor de referență", reprezentanții ideologiei burgheze contemporane, pentru a mistifica adevărata față a capitalului, pretind că toate manifestările de nemulțumire a muncitorilor sînt cauzate nu de salariul de mizerie și de condițiile neomenești de muncă, ci de însăși *psihologia* lor. De aici și faimoasa teză despre „rătăcirile psihologice" ale muncitorilor.

Mistificînd lupta muncitorilor pentru mărirea salariilor și pentru satisfacerea altor revendicări sociale, sociologia burgheză americană recomandă dezvoltarea în cadrul întreprinderilor a activității „consilierilor", „specialiștilor în relațiile individuale", care ar avea menirea să convingă muncitorii că îmbunătățirea poziției lor sociale nu ar avea nici o legătură cu salarizarea.

În continuarea studiului la care ne referim, autorul subliniază încă o latură a „teoriei acțiunii sociale", referitoare la propagarea și argumentarea teoretică a lozincii apariției „noii etape" în relațiile sociale ale

societății burgheze contemporane, despre „noua natură" și „noile trăsături" ale capitalismului din secolul al XX-lea în comparație cu secolul al XIX-lea. Căutînd să escamoteze adevărata natură a societății capitaliste, atît reprezentanții acestei teorii, cît și întreaga sociologie burgheză se străduiesc să dovedească că capitalismul monopolist contemporan ar fi în ansamblu o economie planificată, iar relațiile sociale dintre oameni, activitatea lor socială și instituțiile societății burgheze contemporane ar căpăta „noi" trăsături.

Aceeași analiză speculativă este proprie și tezei referitoare la pretinsa înlocuire a principiilor individualismului burghez cu principiile colectivismului, ale întrajutorării reciproce în domeniul industriei, economiei, politicii etc. În acest scop, teoria „acțiunii sociale" a lansat o idee mistificatoare, prin care încearcă să arate că în societatea capitalistă contemporană principiul *venitului* ar fi încetat de a mai juca rolul de frunte în viața socială a oamenilor. Astfel, T. Parsons, în multe din lucrările sale, cum ar fi, spre exemplu, *Essay in Sociological Theory Pure and Applied, Economy and Society*, pune problema concepției „factorilor neeconomici" în comportarea economică. După părerea lui toți membrii societății capitaliste neglijează interesul economic, devenind adevărați „colectiviști". Cu alte cuvinte, omul, în societatea capitalistă, tinde cu totul către alte țeluri în viață, cum ar fi prestigiul, recunoștința, satisfacția etc. T. Parsons omite aici, în mod voit, tocmai ceea ce este esențial, și anume faptul că în societatea capitalistă respectul și recunoștința față de om se capătă numai prin posesiunea de capital, că tendința spre prestigiu în S.U.A. presupune inevitabil tendința spre bogăție.

Cu ajutorul teoriei „factorilor neeconomici" adepții acestor teorii caută să ascundă creșterea șomajului, a mizeriei tot mai accentuate a oamenilor muncii etc., străduindu-se să dovedească și să-l convingă pe muncitorul din întreprinderile capitaliste că important pentru el este nu interesul economic, ci dragostea față de muncă, dorința de a fi apreciat de colegi, conducere etc. Iar în ceea ce privește pe patroni și întreprinzători, *venitul* în general ar fi încetat de a mai juca rolul de stimul în viața economică. În fapt, însăși viața de fiecare zi din țările capitaliste dovedește, cu forța de convingere a faptelor, că aceste teorii nu sînt decît o diversiune, cu scopul de a înfrumuseța orînduirea capitalistă.

Analiza acestor afirmații subliniază încă o dată caracterul reacționar al pozițiilor idealist-subiectiviste ale ideologiei burgheze contemporane, care sub mantia pretențiilor de „noutate" și „obiectivitate", mistifică realitatea societății capitaliste contemporane, încearcă să minimalizeze importanța interpretării științifice, marxist-leniniste a fenomenelor sociale.

L. D.

NOTE BIBLIOGRAFICE

Советская печать в документах (Presa sovietică în documente) Гос. изд. полит. лит., Москва, 1961, 559 p.

Lucrarea prezintă o amplă culegere de documente și materiale ale Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Documentele cuprinse în primele două capitole se referă la activitatea organelor presei bolșevice în perioada prerevoluționară; capitolele III și IV evidențiază rolul presei sovietice în construirea și dezvoltarea economiei, analizează probleme legate de munca de partid și de stat.

Materialele cuprinse în capitolul V se referă la hotărîrile Comitetului Central al

P.C.U.S. şi la alte documente de partid legate de munca de masă a presei.

Următoarele două capitole prezintă cititorului variate documente care evidenţiază principalele trăsături caracteristice ale activităţii ziarelor sovietice. Ultimul capitol reflectă rolul şi sarcinile presei de partid şi sovietice, rolul literaturii în lupta pentru înfăptuirea măreţului program de construire a comunismului în Uniunea Sovietică.

П. В. КОПНИН, *Диалектика как логика* (*Dialectica înţeleasă ca logică*). Изд. Киевского Университета, 1961, 448 p.

Cele şase capitole ale acestei monografii dezbat probleme de primă importanţă privind dezvoltarea logicii dialectice şi a logicii formale. Pornind de la teza leninistă a identităţii dialecticii, logicii şi teoriei cunoaşterii, autorul subliniază particularităţile logicii dialectice ca metodă a cunoaşterii. În cadrul capitolului II sînt analizate conţinutul şi principalele schimbări intervenite în obiectul logicii formale în decursul dezvoltării sale.

Următoarele capitole analizează interacţiunea categoriilor material şi ideal, fizic şi psihologic, subiectiv şi obiectiv, abstract şi concret etc., precum şi principalele forme de mişcare ale gîndirii: judecata, noţiunea şi deducţia, pe de o parte, teoria, ideea, ipoteza, ştiinţa, pe de altă parte.

НИЛЬС БОР, *Атомная физика и человеческое познание* (*Fizica atomică şi cunoaşterea umană*). Изд. иностр. лит. Москва, 1961, 151 p.

Cartea fizicianului danez Niels Bohr cuprinde o culegere de şapte articole, reflectînd diferitele etape de dezvoltare a gîndirii sale ştiinţifice.

Primele trei articole analizează locul şi importanţa problemelor biologice şi antropologice în fizica atomică.

Următorul articol se referă la discuţiile purtate între diferiţi fizicieni în legătură cu problemele teoriei cunoaşterii în fizica cuantică.

Ultimul grup de trei articole este legat de elucidarea ideilor sale referitoare la fizica cuantică.

Publicarea acestei culegeri de articole dedicate problemelor de filozofie a ştiinţelor naturii prezintă un interes deosebit pentru un cerc larg de cititori atît din domeniul fizicii, biologiei şi filozofiei, cît şi pentru toţi cei care se interesează de problemele generale ale ştiinţelor naturii.

И. В. ДУДИНСКИЙ, *Мировая система социализма и закономерности её развития* (*Sistemul mondial al socialismului şi legităţile dezvoltării sale*), Изд. социально-экономической лит. Москва, 1961, 293 p.

Autorul analizează principalele probleme legate de apariţia şi dezvoltarea sistemului mondial socialist. Bazată pe un bogat material documentar şi statistic, lucrarea demonstrează în mod convingător superioritatea sistemului mondial socialist faţă de cel capitalist.

În total lucrarea cuprinde zece capitole, dintre care menţionăm: Apariţia sistemului mondial socialist; legităţile principale de dezvoltare a ţărilor lagărului socialist; diviziunea muncii socialiste pe plan internaţional; piaţa mondială socialistă; coordonarea planurilor economiei naţionale ale statelor socialiste; creşterea forţelor economice ale sistemului mondial socialist; întrecerea economică dintre cele două sisteme mondiale.

Монополистический капитал современной Японии (*Capitalul monopolist al Japoniei contemporane*). Изд. иностр. лит. Москва, 1961, 322 p.

Cele şase capitole ale lucrării analizează diferite probleme referitoare la dezvoltarea imperialismului japonez după cel de-al doilea

război mondial. Folosind limbajul cifrelor, capitolele I, II, III, IV ilustrează situaţia exactă a structurii economice a capitalismului japonez contemporan.

În capitolul V, intitulat *Rolul statului*, autorii analizează situaţia politică şi rolul monopolurilor în condiţiile de după război. Atît datele statistice cît şi cele istorice dovedesc că în această perioadă rolul capitalului monopolist a crescut simţitor datorită în primul rînd cruntei exploatări a muncitorilor.

Ultimul capitol analizează problema relaţiilor internaţionale ale capitalului monopolist japonez.

A. Г. ШИГЕР, *Политическая карта мира* (*Harta politică a lumii*). Государственное изд. полит. лит. Москва, 1961, 190 p.

Pe baza unui bogat material faptic şi statistic, autorul analizează principalele etape ale schimbărilor politice survenite în primele şase decenii ale secolului al XX-lea (1900—1960). Se evidenţiază faptul că aceste schimbări sînt în strînsă legătură cu perioada de trecere a capitalismului în ultimul său stadiu — imperialismul, cu împărţirea lumii în două sisteme mondiale — cel socialist şi capitalist, şi cu formarea puternicului lagăr al socialismului, ca factor hotărîtor în dezvoltarea societăţii omeneşti.

Cartea prezintă date statistice precise despre schimbările teritoriale, despre numărul populaţiei, formele de conducere ale tuturor ţărilor lumii. Cititorul găseşte date comparative despre raportul de greutate specifică a metropolelor şi coloniilor, la începutul secolului şi în prezent precum şi cu privire la situaţia unor state tinere care abia s-au desprins din sistemul lagărului capitalist. Prezintă un deosebit interes cronica evenimentelor politice ilustrată prin numeroase hărţi şi scheme.

Lucrarea trezeşte un deosebit interes pentru propagandişti, agitatori, profesori şi studenţi din cursurile superioare şi medii.

BULETIN BIBLIOGRAFIC

* * * *Lenin despre cultura proletară*, Edit. politică, 1961, 56 p.

GH. GHEORGHIU-DEJ, *Cuvîntare rostită la încheierea consfătuirii pe țară a țăranilor colectiviști*, Edit. politică, București, 1961, 32 p.

FIDEL CASTRO, *Cuvîntări alese*, Edit. politică, București, 1961, 424 p.

A. ÂNIXT, *Istoria literaturii engleze*, Edit. științifică, București, 1961, 456 p.

GH. BADRUS, *Învățătura leninistă despre imperialism și despre criza generală a capitalismului*, Edit. politică, București, 1961, 152 p.

* * * *Curs de materialism dialectic și istoric*, volumul II, *Materialism istoric*, Edit. de stat didactică și pedagogică, București, 1961, 403 p.

* * * *Documente privind relațiile agrare în veacul al XIII-lea*, vol. I, *Țara românească*, Edit. Academiei R.P.R., București, 1961, 960 p.

LUBURICI M. — POPOVICI M., *Contribuții la studiul legalității populare în R.P.R.*, Edit. științifică, București, 1961, 224 p.

L. MELINTE — I. CHIRCULESCU, *Baza tehnico-materială a socialismului*, Edit. politică, București, 1961, 62 p.

N. NIKOLAEV — O. PRUDKOV, *Este oare aceasta o lume liberă*, Edit. politică, București, 1961, 168 p.

AL. PIRU, *Literatura română veche*, Edit. pentru literatură, București, 1961, 597 p.

G. V. PLEHANOV, *Opere filozofice alese*, volumul II, Edit. politică, București, 1961, 657 p.

ALEXANDRU VALENTIN, *Știință și religie*, Edit. politică, 1961, 84 p.

* * * Вопросы идеологической работы, Государственное издательство политической литературы, Москва, 1961, 326 стр. (Probleme ale muncii ideologice, Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1961, 326 p.)

НИЛЬС БОР, Атомная физика и человеческое познание, Изд. иностр. лит., Москва, 1961, 151 p. (Niels Bohr, Fizica atomică și cunoașterea umană, Editura pentru literatură străină, Moscova, 1961, 151 p.)

И. В. ДУДИНСКИЙ, *Мировая система социализма и закономерности ее развития*, Изд. социально-экономической литературы, Москва, 1961, 293 p. (I. V. Dudinski, Sistemul mondial al socialismului și legitățile dezvoltării sale, Editura pentru literatura social-economică, Moscova, 1961, 293 p.)

П. В. КОПНИН, Диалектика как логика, Издательство Киевского Университета, 1961, 448 стр. (P. V. Kopnin, Dialectica ca logică, Editura Universității din Kiev, 1961, 448 p).

* * * Минуя капитализм, Государственное издательство политической литературы, Москва, 1961, 246 стр. (Ocolind stadiul capitalist, Editura de stat pentru literatura politică, Moscova, 1961, 246 p.)

* * * Новая история Индии, Издательство восточной литературы, Москва, 1961, 834 стр. (Noua istorie a Indiei, Editura pentru literatură orientală, Moscova, 1961, 834 p.)

В. А. РОМАНОВ, Исключение войны из жизни общества, Государственное издательство юридической литературы, Москва, 1961, 200 стр. (V. A. Romanov, Excluderea războiului din viaţa societăţii, Editura de stat pentru literatura juridică, Moscova, 1961, 200 p.)

* * * Советская общественность и укрепление правопорядка, Издательство Академии Наук Белорусской ССР, Минск, 1961, 234 стр. (Opinia publică sovietică şi întărirea ordinii de drept, Editura Academiei de Ştiinţe a R. S. S. Bieloruse, Minsk, 1961, 234 p.)

* * * Советская печать в документах, Государственное издательство политической литературы, Москва, 1961, 559 стр. (Presa sovietică în documente, Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1961, 559 p.)

Н. Г. ШИГЕР, Политическая карта мира (1900—1960), Государственное издательство политической литературы, Москва, 1961, 190 стр. (N. G. Şigher, Harta politică a lumii, Editura pentru literatură politică, Moscova, 1961, 190 p.)

DIN SUMARELE REVISTELOR STRĂINE SOSITE LA REDACŢIE

ВОПРОСЫ ФИЛОСОФИИ № 12/1961

Ц. А. Степанян, Основные закономерности строительства коммунизма (T. A. Stepanian, Legile fundamentale ale construirii comunismului).

А. Н. Маслин, Г. В. Осипов, Соединение умственного и физического труда одна из важнейших задач строительства коммунизма (A. N. Maslin, G. V. Osipov, Îmbinarea dintre munca intelectuală şi cea fizică — una din principalele sarcini ale construirii comunismului).

Г. З. Апресян, Советское самодеятельное искусство — средство всестороннего развития человека (G. Z. Apresian, Arta de amatori sovietică — mijloc de dezvoltare multilaterală a omului).

Т. И. Ойзерман „Прометеева ересь", " и антикоммунистическая истерия (T. I. Oizerman, „Erezia prometeică" şi isteria anticomunistă).

Академик В. А. Фок, О роли принципов относительности и эквивалентности в теории тяготения Эйнштейна (Acad. V. A Fok, Despre rolul principiilor relativităţii şi echivalenţei în teoria gravitaţiei lui Einstein).

В. А. Штофф (Ленинград), Гносеологические функции модели (V. A. Stoff (Leningrad), Funcţiile gnoseologice ale modelelor).

Н. В. Мотрошилова, — Феноменология Э. Гуссерля и основной вопрос философии (N. V. Motroşilova, Fenomenologia lui E. Husserl şi problema fundamentală a filozofiei).

Научные сообщения и публикации
(Comunicări ştiinţifice şi publicaţii)

О. Я. Боксер, Д. А. Мишахин, С. С. Полтырев (г. Иваново) — философские вопросы физиологии ретикулярной формации (O. I. Bokser, D. A. Misahin, S. S. Poltirev (Or. Ivanovo), Problemele filozofice ale fiziologiei formaţiei reticulate).

В. А. Звегинцев — Неопозитивизм и новейшие лингвистические направления (V. A. Zveghinţev, Neopozitivismul şi cele mai noi curente în lingvistică).

ВОПРОСЫ ФИЛОСОФИИ
№ 1/1962

Передовая, Идеологическая работа — могучее оружие в борьбе за коммунизм (Editorial, Munca ideologică — instrument puternic în lupta pentru comunism).

Б. С. Украинцев, Новый тип общественного прогресса (B. S. Ucrainţev, Un tip nou de progres social).

А. Ф. Окулов, Некоторые вопросы развития советской философии после XX съезда КПСС. (A. F. Oculov, Unele probleme ale dezvoltării filozofiei sovietice după Congresul al XX-lea al P.C.U.S.)

Академик К. И. Гулиан (Румыния), Марксистская этика и проблема ценности (Academician C. I. Gulian — (Romînia), Etica marxistă şi problema valorii).

Э. Г. Вацуро, О некоторых физиологических механизмах отражения и развитии их в процессе эволюции (E. G. Vaţuro, Despre unele mecanisme fiziologice ale reflectării şi dezvoltării lor în procesul evoluţiei).

И. С. Нарский, Критика основных принципов теории познания неопозитивизма (I. S. Narski, Critica principiilor fundamentale ale neopozitivismului în teoria cunoaşterii).

Научное сообщения и публикации
(Comunicări ştiinţifice şi publicaţii)

Г. Плавиус (ГДР), Эстетические взгляды Форстера (G. Plavius (R.D.G.) Concepţiile estetice ale lui Foster).

Дискуссии и обсуждения
(Discuţii şi dezbateri)

И. И. Камынин, М. Я. Ковальзон, О специфике материальных общественных отношений коммунистической формации (I. I. Kamînin, M. I. Kovalzon, Despre specificul relaţiilor materiale sociale ale formaţiunii comuniste).

К статье А. Дж. Айера „Философия и наука" (Despre articolul lui A. J. Ayer „Filozofia şi ştiinţa").

А. Дж. Айер (Англия), Философия и наука. (A. J. Ayer (Anglia), Filozofia şi ştiinţa).

И. В. Кузнецов, Нет! Философия — это наука (I. V. Kuzneţov — Nu! Filozofia este ştiinţă).

В. Н. Сагатовский (Томск) — Чувственные основы понятия (V. N. Sagatovski (Tomsk), Bazele senzoriale ale noţiunii).

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE
nr. 10/1961

K. H. Röder, *Arbeiterklasse und Nation* (Clasa muncitoare şi naţiunea).

E. Oetzel, *Die humanistische Grundhaltung unseres Staates als Ausdruck seiner Rechtmässigkeit* (Atitudinea umanistă de bază a statului nostru ca expresie a dreptăţii sale).

H. Kallabis, *Über die Widersprüche der gesellschaftlichen Entwicklung im Sozialismus* (1. Teil) (Despre contradicţiile dezvoltării sociale în socialism (Partea 1)).

K. Tessmann, *Schöpfertum, Wissenschaft und Technik* (Creaţie, ştiinţă şi tehnică).

G. Stehr, *Zum Problem der objektiven Realität im quantenmechanischen Formalismus* (Asupra problemei realităţii obiective în formalismul mecanicii cuantice).

J. Kamarýt, *Die Bedeutung der Theorie des offenen Systems in der gegenwärtigen Biologie* (Însemnătatea teoriei sistemului deschis în biologia actuală).

W. Besenbruch, *Zur Kulturkonzeption der rechten SPD-Führung* (Cu privire la concepţia despre cultură a conducerii de dreapta a Partidului social-democrat din Germania).

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE
nr. 11/1961

H. Scheler, *Das Problem der nationalen Souveränität in der modernen imperialistischen Kriegsideologie* (Problema suveranității naționale în ideologia imperialistă contemporană a războiului).
F. Rupprecht, *Über den Charakter der kommunistischen Ideale* (Despre caracterul idealurilor comuniste).
R. Stüber, *Der sittliche Charakter der Arbeiter- und-Bauern-Macht* (Caracterul moral al puterii muncitorești-țărănești).
H. Kallabis, *Über die Widersprüche der gesellschaftlichen Entwicklung im Sozialismus* (2. Teil und Schluss) (Despre contradicțiile dezvoltării sociale în socialism (Partea a 2-a și încheiere)).
A. Polikarow, *Über einige Fragen des Kampfes gegen die zeitgenössische idealistische Philosophie* (Despre unele probleme ale luptei împotriva filozofiei idealiste contemporane).
S. Bönisch, K. Fuchs-Kittowski, H. Pickert und R. Rochhausen, *Die Bedeutung der Kybernetik für die Biologie und einige sich daraus ergebende philosophische Probleme* (Însemnătatea ciberneticii pentru biologie și unele probleme filozofice care rezultă din ea).

Diskussion (Discuții)

G. Klaus und D. Wittich, *Zu einigen Fragen des Verhältnisses von Praxis upd Erkenntnis* (Asupra unor probleme ale raportului dintre practică și cunoaștere).
R. Schmełz, *Bemerkungen zur Einheit von Theorie und Praxis in der philosophischen Forschung* (Observații asupra unității dintre teorie și practică în cercetarea filozofică).

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE
nr. 12/1961

V. Stoljarow, *Kommunismus und Wissenschaft* (Comunism și știință).
W. Heise, *Antisemitismus und Antikommunismus* (Antisemitism și anticomunism).
A. Arnold, *„Mater et Magistra" — Werkzeug der ideologischen Kriegsvorbereitung* („Mater et magistra" — instrument al pregătirii ideologice a războiului).
F. Schmidt, *Hegels Philosophie der Sprache* (Filozofia hegeliană a limbii).
S. Garz, *Zur neothomistischen Apologetik des imperialistischen Kunstverfalls* (Asupra apologeticii neotomiste a decăderii imperialiste a artei).

Diskussion (Discuții)

K. Tessmann, *Die Produktivkräfte konkreter untersuchen!* (Să cercetăm mai concret forțele de producție).

FILOSOFICKÝ ČASOPIS
nr. 4/1961

Vladimir Mlikovský, Vladimir Ruml, *Filosofický význam sovětskych úspěchu v astronautice* (Însemnătatea filozofică a succeselor sovietice în astronautică).

Stati a diskuse (Articole și discuții)

Josef Mužik, *Prispěvek ke kritice „teleologicke teorie" E. Engliše* (Contribuție la critica „teoriei teleologice" a lui E. Englis).
Karel Bertelmann, *Aktuální metodologické otázky vědy o statu a právu* (P robleme metodologice actuale ale teoriei statului și dreptului).
Ludvik Tošenovsky, *O konkretnosti filosofickych pravd* (Despre caracterul concret al adevărurilor filozofice).

Jan Kamarýt, *Význam teorie otevřeneho systému v současné biologii* (Importanţa teoriei sistemului deschis pentru biologia contemporană).

Jiři Hermach – Vladimir Ruml, *K dialectice konečného a nekonečného* (Asupra dialecticii finitului şi infinitului).

Jaroslav Kudrna, *Ke kritice historismn Arnošta Troeltsche* (Asupra criticii istorismului la Ernst Troeltsch).

Milan Machovec, *O problematice národniho a mezinárodního momentu v dejinach filosofie* (Despre problematica momentului naţional şi internaţional în istoria filozofiei).

FILOSOFICKÝ ČASOPIS
nr. 5/1961

Miloslav Formánek, *Některé aktuální problémy současného mezinárodního dělnického a komunistického hnuti* (Unele probleme actuale ale mişcării muncitoreşti şi comuniste internaţionale).

Stati a diskuse (Articole şi discuţii)

Jindřich Zelený, *Vztah postupu teoretického zobrazeni ke skutecné historii v Marxove „Kapitalu"* (Raportul dintre reflectarea teoretică şi istoria reală în „Capitalul" lui K. Marx).

Andras Gedö, *Revizionistický kult živelnosti a vedecké zákony socialistické vystavby* (Cultul revizionist al spontaneităţii şi legile ştiinţifice ale construirii socialismului).

Dragoslav Slejška, *K otázkam vymezeni kategorii „vyrobní síly"* (Cu privire la definirea categoriei „forţele de producţie").

Frantisek Kuklik, *O lidském vědomí* (Despre conştiinţa umană).

FILOSOFICKÝ ČASOPIS
nr. 6/1961

Stati a diskuse (Articole şi discuţii)

Vlastimila Mlíkovská, *K metodě filosofického rozboru přirodovědeckých teorii* (Cu privire la metoda analizei teoretice a teoriilor ştiinţelor naturii).

Miloslav Formánek, *Základy socialismu na Kubě* (Bazele socialismului în Cuba).

Zdenek Valenta, *Některé otázky podstatného rozdilu mezi fyzickou a duševní prací a program K.S.S.S.* (Unele probleme ale deosebirii esenţiale dintre munca fizică şi munca intelectuală, şi programul P.C.U.S.).

Světové výroci (Aniversări mondiale)

Ludvik Svoboda *Herakleitos z Efesu* (Heraclit din Efes).

Dusan Machovec *Velký dialektik starověkého Řecka* (Un mare dialectician al Greciei antice).

LA PENSÉE
nr. 100/1961

Georges Cogniot, *Le XXIIe Congrès et la culture* (Congresul al XXII-lea şi cultura).

I. S. Alexeiev, *Deux exposés de Niels Bohr à Moscou* (Două expuneri ale lui Niels Bohr la Moscova).

Auguste Cornu, *Karl Marx à Paris (octobre 1843—février 1845)* (Karl Marx la Paris (octombrie 1843 — februarie 1845)).

Jean Bruhat, *Un retour aux sources : colonialisme et anticolonialisme au temps de Robespierre* (O întoarcere la izvoare : colonialismul şi anticolonialismul în timpul lui Robespierre).
Jean Bouvier, *A propos des origines de l'impérialisme : L'installation des groupes financiers au Moyen-Orient — (1860—1882)* (Cu privire la originea imperialismului : Instalarea grupurilor financiare în Orientul Mijlociu (1860—1882).

Chroniques (Cronici)

Claude Mazauric, *La correspondance de Babeuf* (Corespondenţa lui Babeuf).
Jean-François Le Ny, *La systématisation dans les sciences humaines* (Sistematizarea în ştiinţele umane).
Paul Meier, *L'utopie de William Morris* (Utopia lui William Morris).
Gilbert Badia, *Bernstein et le revisionnisme* (Bernştein şi revizionismul).

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

FILOZOFIE

* * * **90 de ani de la nașterea lui V. I. Lenin. Studii și comunicări**, 457 p., 16,70 lei.

* * * **Dezvoltarea conștiinței socialiste în Republica Populară Română, Contribuții la cercetarea problemei**, 519 p., 15,40 lei.

G. W. F. HEGEL, **Enciclopedia științelor filozofice. Partea întîi — Logica**, 375 p., 19,30 lei.

PSIHOLOGIE

PAUL POPESCU-NEVEANU, **Tipurile de activitate nervoasă superioară la om**, 447 p. + 3 pl., 22,80 lei.

TATIANA SLAMA-CAZACU, **Dialogul la copii**, 168 p., 5,65 lei.

ECONOMIE

* * * **Studii privind istoria economică a Romîniei, vol. I**, 341 p., 12,70 lei.

* * * **Studii de economie socialistă**, 331 p., 13,10 lei.

ȘTIINȚE JURIDICE

ANITA M. NASCHITZ și INNA FODOR, **Rolul practicii judiciare în formarea și perfecționarea dreptului socialist**, 303 p., 11,20 lei.

YOLANDA EMINESCU, **Apărarea descoperirilor, invențiilor și inovațiilor în dreptul socialist** (Studiu de drept comparat), 230 p., 7,80 lei.

ION NESTOR, **Probleme privind arbitrajul pentru comerțul exterior în țările socialiste europene**, 311 p., 14,20 lei.

34

ERATA

Pagina	rîndul	în loc de :	se va citi :	din vina
424	20 de jos	„lucru gîndi"	„lucru gîndit"	tipografiei
442	17 de sus	profilului	profitului	editurii
446	4 de sus	eclipilul	eolipilul	redacției revistei

Cercetări filosofice nr. 2/1962

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 2
BUCUREȘTI
c. 1472

Lei 6.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

ANUL IX 1962

I 7883

BIBLIOTECA CENTRALĂ
STIINȚIFICĂ

DIN SUMAR

* * * VICTORIA DEFINITIVĂ A SOCIALISMULUI ÎN REPUBLICA POPULARĂ ROMÎNĂ

DIRECȚIILE PRINCIPALE ALE PROGRESULUI TEHNIC ÎN CONSTRUCȚIA DESFĂȘURATĂ A COMUNISMULUI — D. DUMITRESCU

DESPRE METODOLOGIA ȘI ORIENTAREA CERCETĂRII ÎN CHIMIE — C. D. NENIȚESCU

DEZVOLTAREA FORMELOR OBȘTEȘTI DE REALIZARE A FUNCȚIEI ECONOMICE-ORGANIZATORICE A STATULUI ÎN PERIOADA DESĂVÎRȘIRII CONSTRUCȚIEI SOCIALISTE — AL. TĂNASE

IDEALUL ESTETIC ȘI CONFUZIONISMUL ESTETICII BURGHEZE CONTEMPORANE — MARCEL BREAZU

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

CERCETĂRI FILOZOFICE • ANUL IX, 3, 1962

EA RPR

0 IUL. 2005

I 7883

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

ULU 2014

CERCETĂRI FILOZOFICE

U IAȘI 2022

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

3
ANUL IX
1962

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

4315

1964

„CERCETĂRI FILOZOFICE" REVISTĂ DE FILOZOFIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

ACAD. C. IONESCU-GULIAN, *redactor responsabil;* ACAD. ATH. JOJA; ACAD. M. RALEA; PROF. T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R.P.R.; PROF. M. BREAZU; PROF. STANCIU STOIAN; PROF. D. D. ROȘCA (Cluj); PROF. DAN BĂDĂRĂU; C. VLAD; N. BELLU, *redactor responsabil-adjunct*; H. WALD

REDACȚIA: BUCUREȘTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, tel. 12.17.90

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Anul IX, nr. 3 1962

SUMAR

Pag.

* * * Victoria definitivă a socialismului în Republica Populară Romînă . . . 531

STUDIIND DOCUMENTELE CONGRESULUI AL XXII-LEA AL P.C.U.S.

D. DUMITRESCU, Direcţiile principale ale progresului tehnic în construcţia desfăşurată a comunismului 551

★

C. D. NENIŢESCU, Despre metodologia şi orientarea cercetării în chimie . . . 565
AL. TĂNASE, Dezvoltarea formelor obşteşti de realizare a funcţiei economice-organizatorice a statului în perioada desăvîrşirii construcţiei socialiste . . 583
MARCEL BREAZU, Idealul estetic şi confuzionismul esteticii burgheze contemporane 605
L. GRÜNBERG şi I. PASCADI, Formarea idealului estetic socialist 623

COMUNICĂRI

CĂLIN POPOVICI, Dimensiunile cosmice ale omului 639
ELENA BELLU, Corelaţia dintre structură şi însuşire (cu aplicaţii la chimie) . . 649
ELENA GOLU şi RODICA TOPOR, În legătură cu problema unei singure determinări calitative a obiectelor şi fenomenelor 659
STELA CERNEA, Observaţii critice asupra metodologiei în sociologia neopozitivistă burgheză contemporană 667

DISCUŢII

PAUL POPOVICI şi OVIDIU TRĂSNEA, Cu privire la caracterul şi obiectul materialismului istoric şi la raportul său cu socialismul ştiinţific 675
ELENA FLOREA, Cîteva consideraţii cu privire la categoria de funcţie a statului. Funcţiile statului socialist 685
S. VIERU, Forma singulară în logica predicatelor 699

ACTIVITATEA PRACTICĂ ŞI UNELE PROBLEME ALE DEZVOLTĂRII CONŞTIINŢEI SOCIALISTE

C. GRIGORESCU, Participarea activă a oamenilor muncii de la întreprinderea „Industria Sîrmei" din Cîmpia Turzii la organizarea şi conducerea producţiei 715

Pag.

PAGINI DIN ISTORIA GÎNDIRII PROGRESISTE DIN ROMÎNIA

S. GHIȚĂ, O sută de ani de la nașterea d-rului Nicolae Leon. Pagini alese din opera d-rului Nicolae Leon 731

LECȚII ȘI CONSULTAȚII

ION CIOFU, Valoarea ateistă a rezultatelor astronomiei contemporane 743

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

Probleme filozofice ale istoriei biologiei generale (*Ion Banu*); Problema cauzalității în fizica contemporană (*Gh. Vișineanu*); Louis Rougier, Metafizica și limbajul (*Clara Dan*) 755

NOTE

Note de lectură 781
Note bibliografice 791
Din sumarele revistelor străine 801
Buletin bibliografic 805

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Год издания IX, № 3 1962

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

Окончательная победа социализма в Румынской Народной Республике 531

ИЗУЧЕНИЕ ДОКУМЕНТОВ XXII СЪЕЗДА КПСС

Д. ДУМИТРЕСКУ, Основные направления технического прогресса в период развернутого строительства коммунизма 551

★

К. Д. НЕНИЦЕСКУ, О методах и направлении химических исследований 565

АЛ. ТЭНАСЕ, Развитие общественных форм осуществления хозяйственно-организаторской функции государства в период завершения социалистического строительства 583

МАРЧЕЛ БРЯЗУ, Эстетический идеал и запутывающий характер современной буржуазной эстетики 605

Л. ГРЮНБЕРГ и И. ПАСКАДИ, Формирование социалистического эстетического идеала 623

СООБЩЕНИЯ

КЭЛИН ПОПОВИЧ, Космические размеры человека 639

ЕЛЕНА БЕЛЛУ, Соответствие между структурой и свойствами (применительно к химии) 649

ЕЛЕНА ГОЛУ и РОДИКА ТОПОР, В связи с вопросом о единственном качественном определении предметов и явлений 659

СТЕЛА ЧЕРНЯ, Критические замечания по поводу методологии современной буржуазной неопозитивистской социологии . . . 667

ДИСКУССИИ

ПАУЛЬ ПОПОВИЧ и О. ТРЭСНЯ, О характере и предмете исторического материализма и его связи с научным социализмом 675

ЕЛЕНА ФЛОРЯ, Несколько замечаний относительно категории функции государства. Функции социалистического государства 685

СОРИН ВИЕРУ, Единичная форма в логике предикатов 699

ПРАКТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ

К. ГРИГОРЕСКУ, Активное участие трудящихся предприятия „Индустрия сырмей" из Кымпия-Турзий в производственной организации и руководстве 715

Стр.

СТРАНИЦЫ ИЗ ИСТОРИИ ПРОГРЕССИВНОГО МЫШЛЕНИЯ В РУМЫНИИ

С. ГИЦЭ, Сто лет со дня рождения доктора Николае Леона. Избранные страницы произведений д-ра Николае Леона 731

ЛЕКЦИИ И КОНСУЛЬТАЦИИ

ИОН ЧИОФУ, Атеистическое значение результатов современной астрономии 743

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Философские проблемы истории общей биологии (*Ион Банну*); Проблема причинности в современной физике (*Г. Вишиняну*); Луи Ружье, Метафизика и речь (*Клара Дан*) 755

ЗАМЕТКИ

По страницам печати 781
Библиографические заметки 791
Из содержания иностранных журналов 801
Библиографический бюллетень 805

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES DE PHILOSOPHIE

IXe année, n° 3 1962

SOMMAIRE

Page

* * * La victoire définitive du socialisme dans la République Populaire Roumaine 531

EN ÉTUDIANT LES DOCUMENTS DU XXIIe CONGRÈS DU P.C.U.S.

D. DUMITRESCU, Les principales directions du progrès technique pendant la construction en grand du communisme 551

★

C. D. NENIȚESCU, De la méthodologie et de l'orientation des recherches en chimie 565

AL. TĂNASE, Le développement des formes sociales de réalisation de la fonction économique-organisatrice de l'Etat dans la période du parachèvement de l'édification socialiste 583

MARCEL BREAZU, L'idéal esthétique et le confusionnisme de l'esthétique bourgeoise contemporaine 605

L. GRÜNBERG et I. PASCADI, La formation de l'idéal esthétique socialiste . 623

COMMUNICATIONS

CĂLIN POPOVICI, Les dimensions cosmiques de l'homme 639

ELENA BELLU, La corrélation entre structure et propriété (avec application en chimie) 649

ELENA GOLU et RODICA TOPOR, A propos de la question d'une seule détermination qualitative des objets et des phénomènes 659

STELA CERNEA, Observations critiques au sujet de la méthodologie dans la sociologie bourgeoise néo-positiviste contemporaine 667

DISCUSSIONS

PAUL POPOVICI et O. TRĂSNEA, Du caractère et de l'objet du matérialisme historique et de ses rapports avec le socialisme scientifique 675

ELENA FLOREA, Considérations sur la catégorie de fonction de l'Etat. Les fonctions de l'Etat socialiste 685

S. VIERU, La forme singulière dans la logique des prédicats 699

L'ACTIVITÉ PRATIQUE ET LES PROBLÈMES DU DÉVELOPPEMENT DE LA CONSCIENCE SOCIALISTE

C. GRIGORESCU, La participation active des travailleurs des usines « Industria sîrmii » de Cîmpia Turzii, à l'organisation et à la direction du processus de la production 715

Page

DE L'HISTOIRE DE LA PENSÉE PROGRESSISTE EN ROUMANIE

S. GHIŢĂ, Le centenaire de la naissance du Dr. Nicolae Leon. Pages choisies de l'œuvre du Dr. Nicolae Leon 731

LEÇONS ET CONSULTATIONS

ION CIOFU, La valeur athéiste des résultats de l'astronomie contemporaine . . 743

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

Problèmes philosophiques de l'histoire de la biologie générale (*Ion Banu*) ; Le problème de la causalité dans la physique contemporaine (*Gh. Vişineanu*) ; Louis Rougier, La métaphysique et le language (*Clara Dan*) 755

NOTES

Notes de lecture 781
Notes bibliographiques 791
Extraits des sommaires des revues étrangères 801
Bulletin bibliographique 805

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

VICTORIA DEFINITIVĂ A SOCIALISMULUI ÎN REPUBLICA POPULARĂ ROMÎNĂ

Lucrările recentei plenare a C.C. al P.M.R. și sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale consacrate încheierii colectivizării agriculturii au înscris pentru totdeauna în Cartea de Aur a poporului romîn mărețul eveniment istoric : „*În Republica Populară Romînă socialismul a învins definitiv la orașe și sate*" [1].

Încheierea colectivizării agriculturii cu aproape 4 ani înainte de termenul stabilit la Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn reprezintă o mare victorie a întregului nostru popor în opera de desăvîrșire a construcției socialismului în Republica Populară Romînă. Expresie strălucită a încrederii și hotărîrii cu care țărănimea urmează calea arătată de partid — terminarea colectivizării agriculturii confirmă o dată mai mult justețea politicii partidului nostru, caracterul ei realist și profund științific, fidelitatea nestrămutată față de teoria marxist-leninistă, față de adevărurile ei universal-valabile, unită cu spiritul profund creator, străin oricăror dogme, întemeiat pe cunoașterea aprofundată a realității, a cerințelor dezvoltării sociale, potrivit condițiilor concrete ale țării noastre.

Călăuzindu-se permanent după genialul plan cooperatist al lui Lenin, inspirîndu-se din nesecatul tezaur al experienței P.C.U.S., Partidul Muncitoresc Romîn a dat o elaborare teoretică multilaterală problemelor complexe legate de opera de transformare socialistă a micii producții agricole și de întărire continuă a alianței muncitorești-țărănești, elaborare care și-a găsit expresia strălucită în Raportul prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la istorica Plenară din 3—5 martie 1949 a Comitetului Central al P.M.R.

Pe baza unui studiu aprofundat al raporturilor de clasă și structurii sociale la sate, al particularităților dezvoltării gospodăriilor țărănești, al condițiilor și mijloacelor prin care trebuie să se înfăptuiască cerințele legii generale a transformării socialiste treptate a micii producții agricole, Plenara C.C. al P.M.R. a trasat un vast program al acestei transformări înte-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport prezentat la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale, 27 aprilie 1962*, Edit. politică, București, 1962, p. 5.

meiat pe întărirea continuă a alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, pe îngrădirea economică a chiaburimii în scopul eliminării ei treptate, pe munca răbdătoare de convingere a țărănimii muncitoare și folosirea treptelor intermediare în vederea trecerii la gospodării agricole colective, pe o permanentă preocupare pentru crearea bazei tehnice materiale a agriculturii și pregătirea cadrelor de specialiști necesare agriculturii socialiste, pe dezvoltarea sistematică a schimbului de mărfuri între oraș și sat pe baza cointeresării materiale a țărănimii muncitoare în sporirea producției agricole.

Cei treisprezece ani care au trecut de la plenară au confirmat pe deplin justețea acestor prevederi, acest document de mare importanță teoretică și practică păstrîndu-și și astăzi întreaga sa valabilitate.

Hotărîrile luate de plenara din martie 1949 au stat permanent la baza activității practice a partidului, fiind completate și îmbogățite mereu cu noi indicații, măsuri și soluții elaborate pe baza examinării temeinice a problemelor și fenomenelor noi, apărute în procesul transformării socialiste a satului, a generalizării experienței pozitive acumulate de-a lungul anilor.

ÎNCHEIEREA COLECTIVIZĂRII AGRICULTURII — O CONFIRMARE STRĂLUCITĂ A JUSTEȚEI POLITICII PARTIDULUI

Partidul Muncitoresc Romîn a considerat transformarea socialistă a agriculturii drept una din cele mai importante sarcini ale revoluției socialiste, a cărei rezolvare constituie o condiție obligatorie pentru victoria deplină a socialismului.

La baza acestei linii a politicii partidului nostru a stat învățătura leninistă despre revoluția socialistă și construcția noii societăți, teza sa cu privire la faptul că lichidarea exploatării și victoria socialismului pot fi asigurate numai printr-o reconstrucție a întregii economii sociale, prin trecerea de la mica gospodărie producătoare de mărfuri, gospodăria individuală izolată, la marea gospodărie obștească. „Socialismul — a arătat partidul nostru trasînd linia transformării socialiste a agriculturii — nu se poate construi numai la oraș. Sarcina construirii socialismului și a înlăturării exploatării se pune la țară ca și la oraș. Construirea socialismului cuprinde transformarea socialistă a agriculturii. Noi trebuie să mergem pe calea înlăturării contradicției ce apare datorită faptului că la oraș se dezvoltă socialismul în timp ce la țară rămîne predominantă mica gospodărie individuală" [1].

Caracterul obiectiv necesar al transformării socialiste a agriculturii pentru victoria deplină a socialismului decurge din faptul că noua orînduire socială nu se poate sprijini vreme îndelungată pe două baze social-economice, profund diferite : pe de o parte, marea industrie socialistă, transporturile socialiste, sistemul financiar-bancar socialist, iar pe de altă parte,

[1] *Rezoluția ședinței plenare a C.C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949, asupra sarcinilor partidului în lupta pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și pentru transformarea socialistă a agriculturii*, în *Rezoluții și hotărîri ale C.C. al P.M.R., 1948—1950*, Edit. P.M.R., 1951, p. 92.

mica gospodărie producătoare de mărfuri, la sate. Mica gospodărie țărănească face cu neputință mecanizarea și organizarea pe baze științifice a producției agricole, frînează însăși dezvoltarea industriei și creșterea continuă a pieții interne, naște contradicții între ritmul înalt de creștere a industriei și starea de înapoiere a agriculturii, împiedică dezvoltarea planificată a întregii economii. Datorită producției scăzute, mica gospodărie individuală nu este capabilă să asigure aprovizionarea cu materie primă a industriei socialiste, nu poate face față cerințelor mereu crescînde de consum ale populației de la orașe și sate. „*Rezolvarea deplină a problemei cerealelor-marfă și a aprovizionării îmbelșugate a populației cu produse agricole, creșterea continuă a nivelului de trai al țărănimii muncitoare, asigurarea industriei cu materii prime* — sublinia Congresul al II-lea al partidului — *nu sînt posibile fără trecerea de la mica producție țărănească la marea gospodărie agricolă socialistă, capabilă să folosească pe deplin tehnica nouă și agrotehnica înaintată și să dea o mare cantitate de produse agricole-marfă*"[1].

Necesitatea obiectivă a transformării socialiste a agriculturii decurge de asemenea și din faptul subliniat de Lenin că mica producție de mărfuri generează în mod inevitabil în proporții de masă capitalism și burghezie, alimentînd necontenit rîndurile celei mai numeroase și celei mai hrăpărețe clase capitaliste, chiaburimea, exploatatoare nemiloasă a maselor țărănești, dușmană înverșunată a noii orînduiri sociale.

Analizînd raporturile dintre clase, contradicțiile sociale ale perioadei de trecere, Partidul Muncitoresc Romîn a elaborat față de chiaburime o politică de îngrădire și eliminare treptată care „să limiteze chiaburimea și să pregătească condițiile desființării treptate a exploatării omului de către om la sate" [2].

La baza acestei politici a partidului nostru a stat învățătura leninistă potrivit căreia transformarea socialistă a agriculturii, ca și construcția socialistă în ansamblul ei poate fi realizată cu succes numai în condițiile unei lupte de clasă intransigente împotriva claselor exploatatoare, în primul rînd împotriva chiaburimii.

Aplicarea consecventă a politicii de îngrădire și eliminare treptată a chiaburimii a dus la scăderea puterii ei economice, la limitarea continuă a posibilităților ei de exploatare ceea ce a permis ca în martie 1959, cînd sectorul socialist al agriculturii devenise preponderent, cuprinzînd peste 60 la sută din suprafața agricolă a țării, să se treacă la desființarea oricăror forme de exploatare a omului de către om în agricultură. Prin aceste măsuri a fost lichidată ultima clasă exploatatoare, chiaburimea, s-a pus capăt pentru totdeauna exploatării omului de către om în țara noastră.

Modul în care partidul nostru a rezolvat problema lichidării chiaburimii ca clasă constituie un exemplu de aplicare creatoare a marxism-leninismului la condițiile concrete ale țării noastre.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al Partidului*, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 97.

[2] Idem, *Sarcinile P.M.R. în lupta pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și pentru transformarea socialistă a agriculturii*, în *Articole și cuvîntări*, ed. IV-a, 1955, p. 216.

O trăsătură caracteristică a procesului de transformare socialistă a agriculturii a fost înaintarea treptată continuă, pe măsura convingerii țărănimii de a trece pe drumul agriculturii socialiste și pe măsura creării bazei tehnice materiale necesare.

Transformarea socialistă a agriculturii reprezintă o *revoluție profundă* la capătul căreia agricultura trece de la mica producție de mărfuri bazată pe proprietatea particulară la marea producție socialistă bazată pe proprietatea obștească. Specificul acestei revoluții constă în faptul că ea nu se poate înfăptui dintr-odată printr-o explozie, ci prin treceri treptate de la vechea calitate la noua calitate; este vorba de o revoluție înfăptuită din inițiativa puterii de stat a clasei muncitoare cu sprijinul deplin al maselor țărănești. „Și este de la sine înțeles — arată V. I. Lenin — că o astfel de revoluție... cere un timp îndelungat, că în nici un caz nu poate fi înfăptuită dintr-o dată... nu e cu putință fără o serie întreagă de treceri treptate prealabile" [1]. De aici decurge concluzia că, pentru înfăptuirea acestei revoluții, statul de dictatură a proletariatului trebuie să creeze premisele materiale și premisele subiective necesare desfășurării ei, s-o organizeze și s-o conducă cu pricepere.

Partidul nostru a privit de la început transformarea socialistă a agriculturii ca un proces complex și de durată, deoarece ea înseamnă trecerea țărănimii pe un drum cu totul nou, care schimbă din temelii modul de viață, metodele și formele de muncă ale țărănimii, conștiința maselor țărănești, ceea ce nu se poate înfăptui dintr-o dată ci numai „pe măsura creșterii industriei socialiste, capabilă să înzestreze agricultura socialistă cu mașini agricole perfecționate, pe măsura formării cadrelor de agronomi, capabili să conducă agricultura unei asemenea gospodării colective, și pe măsura creșterii conștiinței maselor largi ale țărănimii muncitoare asupra superiorității și necesității gospodăriei agricole colective" [2].

Pe baza unei analize profunde a cerințelor obiective ale legii transformării socialiste treptate a agriculturii și ținînd seama de particularitățile ce decurg din situația concretă (structura economiei naționale și locul pe care agricultura îl ocupă, structura proprietății agrare și complexitatea relațiilor de clasă la sate, gradul de dezvoltare a forțelor de producție din agricultură și structura pe ramuri a agriculturii, existența și trăinicia tradițiilor cooperatiste etc.), partidul a dat o soluționare teoretică și practică întrutotul justă căilor și formelor concrete ale procesului de transformare socialistă a agriculturii în țara noastră.

Concluziile trase de partid s-au tradus în recomandările date privind folosirea și dezvoltarea tradițiilor existente de întrajutorare în muncă între țăranii muncitori, extinderea largă a cooperativelor de consum ca treaptă pregătitoare, în promovarea în cadrul cooperației de producție atît a formelor simple (asociații simple, întovărășiri, cooperative agricole cu rentă), cît și a formelor superioare (gospodării agricole colective), urmărindu-se astfel sistematic înfăptuirea saltului de la mica producție la

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 28, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 336.
[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. IV, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 217.

marea gospodărie socialistă prin acel îndelungat şir de treceri treptate care să asigure, după cum spunea Lenin, „o cale cît mai *simplă*, cît mai *uşoară* şi cît mai *accesibilă pentru ţăran*" [1]. A merge pe această cale — arăta Plenara Comitetului Central al P.M.R. din 3—5 martie 1949 — înseamnă a duce ţărănimea muncitoare spre gospodăria colectivă, pe drumul care poate fi înţeles şi acceptat de către aceasta căci îmbină interesele ei individuale cu cele generale [2]. Viaţa a arătat cît de justă a fost orientarea partidului nostru de a porni de la formele simple de cooperare în producţia agricolă.

Aplicarea acestei linii juste şi-a găsit o concretizare strălucită în crearea întovărăşirilor agricole ca o formă simplă de cooperativizare accesibilă masei ţărăneşti din ţara noastră şi potrivită gradului ei de dezvoltare. „Întovărăşirile s-au dovedit a fi o adevărată şcoală, care a educat masele ţărăneşti în spiritul muncii în comun, le-a deprins cu organizarea socialistă a muncii, a înlesnit trecerea lor la gospodăria colectivă" [3]. Încă din primul an al înfiinţării lor (1952) întovărăşirile agricole au cuprins 84 000 de familii cu 188 000 hectare suprafaţă arabilă. În anii următori ritmul transformării socialiste a agriculturii s-a accentuat, întovărăşirile crescînd mult mai repede decît gospodăriile colective, cuprinzînd tot mai multe familii şi suprafeţe tot mai mari de teren. Astfel în 1959, în întovărăşiri se aflau 1 767 000 familii, cu 2 988 000 hectare teren arabil, fiind preponderente în cadrul sectorului cooperatist din agricultură, atît ca suprafaţă cît şi ca număr de familii, cuprinzînd de peste două ori mai multe familii decît se aflau în gospodăriile colective. Este semnificativ că tocmai în acel an a început mişcarea de trecere în masă a ţărănimii spre forma superioară a cooperaţiei agricole : în 1959 au intrat în gospodăriile colective mai multe familii decît au intrat în cei zece ani de la începerea colectivizării [4]. Este un aspect al folosirii conştiente de către partid a dialecticii dezvoltării sociale de la formele inferioare la formele superioare, în cazul de faţă înfăptuindu-se saltul calitativ de la mica gospodărie individuală la marea gospodărie socialistă prin acel îndelungat şir de treceri treptate la care s-a referit Lenin.

Victoriile istorice repurtate de poporul nostru, mergînd pe calea leninistă trasată de partid, scot astăzi şi mai mult în evidenţă caracterul dăunător şi duşmănos al activităţii desfăşurate de grupul antipartinic, fracţionist al deviatorilor Pauker-Luca şi acoliţilor acestora, care au negat importanţa formelor simple de cooperare şi a preconizat trecerea directă la gospodăria colectivă a maselor ţărănimii, deşi pentru aceasta nu existau atunci nici premise materiale, nici condiţii subiective. Rupţi de realitate, incapabili de a înţelege problemele satului şi preocupările ţărănimii, etapa concretă în care se găsea revoluţia în ţara noastră, ei s-au opus înfăptuirii politicii partidului de cooperativizare a agriculturii stabilită la plenara din

[1] V. I. Lenin, *Despre cooperaţie*, în *Opere alese în două volume*, vol. II, partea a doua, Edit. P.M.R., 1949, p. 660.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. IV-a, p. 220.

[3] Idem, *Raport prezentat la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naţionale, 27 aprilie 1962*, p. 13.

[4] *Ibidem*.

3—5 martie 1949, au zădărnicit un timp înființarea întovărășirilor agricole, au dat indicații de încălcare grosolană a liberului consimțământ al țăranilor, forțînd organele de partid să declanșeze „întreceri" pentru cît mai multe gospodării colective, au propovăduit necesitatea „atragerii" în gospodăriile colective a așa-zișilor „buni gospodari" sub numele cărora se ascundeau chiaburii, interesați să submineze pe dinăuntru gospodăriile colective, să zdruncine încrederea țăranilor muncitori [1].

Prin întreaga această activitate criminală, ca și prin cunoscutele procese înscenate țăranilor muncitori sub diferite pretexte, grupul fracționist, antipartinic al deviatorilor a frînat procesul de transformare socialistă a agriculturii și a lovit în alianța muncitorească-țărănească.

Este un mare merit al partidului nostru, al conducerii sale leniniste în frunte cu tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej că a demascat, a zdrobit politicește și a înlăturat din conducerea partidului grupul antipartinic al deviatorilor, a apărat cu fermitate alianța muncitorească-țărănească și a aplicat cu consecvență linia politică justă stabilită de plenara C.C. al P.M.R. din martie 1949.

Colectivizarea agriculturii s-a putut încheia cu succes datorită faptului că partidul nostru a respectat cu cea mai mare strictețe *principiul leninist al liberului consimțămînt.*

După cum este cunoscut, una din particularitățile creării relațiilor de producție socialiste la sate o constituie faptul că aceasta are loc prin unirea liber consimțită a gospodăriilor țărănești individuale în gospodării colective atunci cînd fiecare înțelege superioritatea acestor relații și este de acord să intre de bună voie în asemenea relații de producție. Marxism-leninismul respinge, ca fiind absurdă și criminală, calea exproprierii producătorilor mici și mijlocii și transformarea mijloacelor lor de producție în proprietate de stat, deoarece această cale ar submina orice posibilitate de victorie a revoluției proletare și ar arunca țărănimea pentru mult timp în lagărul dușmanilor proletariatului. „Sarcina noastră față de micul agricultor — scria Engels — este, în primul rînd, să transformăm gospodăria sa privată și proprietatea sa particulară într-una colectivă, nu prin violență, ci prin puterea exemplului și acordîndu-i sprijinul societății pentru acest scop... Noi vom face tot ce va fi posibil pentru a-i face soarta mai suportabilă, pentru a-i ușura trecerea la cooperație, în caz că se hotărăște pentru aceasta, sau chiar pentru a-i acorda un răgaz mai lung ca să chibzuiască, pe bucata sa de pămînt dacă încă nu se poate hotărî" [2].

Conducînd opera de transformare socialistă a agriculturii, Partidul Muncitoresc Romîn a veghiat în permanență pentru respectarea cu strictețe a liberului consimțămînt. Atrăgînd continuu atenția că încălcarea acestui principiu lovește în alianța muncitorească-țărănească, subminează opera de transformare socialistă a agriculturii, conducerea partidului a luat măsuri de prevenire și de lichidare a oricăror forme de constrîngere a țăranilor muncitori, ceea ce a făcut să crească încrederea acestora în politica parti-

---

[1] *Din Lucrările sesiunii extraordinare a Marii Adunări Naționale*, în „Scînteia", nr. 5515 din 1 Mai 1962.

[2] K. Marx — F. Engels, *Opere alese*, vol. II, Edit. P.M.R., 1952, pp. 397, 398.

dului, a atras noi şi noi mase ţărăneşti pe drumul agriculturii socialiste. Totodată partidul nostru a combătut cu tărie „tendinţa unor organe de partid şi de stat de a lăsa ca transformarea socialistă a agriculturii să meargă de la sine" [1] ca una dintre cele mai dăunătoare manifestări pentru munca partidului pe tărîmul construirii bazei economice a socialismului. Înlăturarea spontaneităţii din munca unor organe de partid şi de stat, intensificarea muncii politice la sate au accelerat ritmul transformării socialiste a agriculturii.

Unirea în gospodării colective a milioane de familii de producători agricoli individuali în condiţiile cînd premisele materiale au fost create a fost posibilă tocmai datorită vastei munci politice şi organizatorice desfăşurate zi de zi de partid în rîndurile ţărănimii. „*Munca politică desfăşurată de organele şi organizaţiile de partid, de întregul activ de partid pentru lămurirea şi convingerea ţărănimii* — subliniază tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej — *a luat caracterul uneia din cele mai largi acţiuni politice şi organizatorice de masă a partidului*" [2].

În centrul acestei munci, partidul a pus faptele, exemplele concrete oferite de viaţă: popularizarea gospodăriilor colective fruntaşe, vizitele a sute de mii de ţărani individuali şi întovărăşiţi în gospodăriile colective fruntaşe, numeroasele consfătuiri agricole regionale şi raionale, expoziţiile agricole, cărţile, broşurile, filmele şi alte forme variate ale muncii politice, răspîndind larg în masa ţăranilor muncitori exemplul vieţii şi muncii colectiviştilor, sădind zi de zi în conştiinţa lor convingerea fermă că gospodăria colectivă reprezintă calea cea mai sigură spre bună stare şi un trai fericit.

Un rol deosebit de important în clarificarea ţărănimii asupra avantajelor gospodăriilor colective l-au avut expunerile tovarăşului Gh. Gheorghiu-Dej la consfătuirile cu colectiviştii şi în special expunerea ţinută la Consfătuirea pe ţară a ţăranilor colectivişti din decembrie 1961.

Conducînd opera de făurire şi dezvoltare a economiei socialiste, partidul s-a preocupat cu neslăbită atenţie de revoluţia culturală în sînul ţărănimii, care a contribuit nu numai la lichidarea analfabetismului şi la ridicarea nivelului cultural al ţărănimii muncitoare, ci şi la creşterea conştiinţei sale politice. Aceasta corespunde întrutotul indicaţiei lui Lenin, care în celebrul său plan cooperatist sublinia că încadrarea „întregii populaţii în cooperative, presupune un asemenea grad de cultură a ţărănimii (tocmai a ţărănimii fiindcă ea constituie o masă imensă), încît îndeplinirea acestei condiţii este imposibilă fără o adevărată revoluţie culturală" [3].

Munca politică de masă, ampla acţiune de culturalizare a ţărănimii, răspîndirea în agricultură a ştiinţei agrozootehnice înaintate, mecanizarea muncilor agricole, pregătirea de noi contingente de cadre tehnice şi de conducere în şcolile de preşedinţi ai G.A.C., brigadieri, socotitori, tracto-

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări, 1955—1959*, Bucureşti, 1959, p. 91.

[2] Idem, *Raport prezentat la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naţionale, 27 aprilie 1962*, p. 14.

[3] V. I. Lenin, *Opere alese în două volume*, vol. II, partea a doua, 1949, p. 666.

riști, zecile de mii de cercuri și cursuri agrozootehnice etc., întreaga activitate organizatorică și politică desfășurată de partid la sate în anii care au trecut, au făcut să crească conștiința socialistă a țărănimii muncitoare, constituind una din premizele subiective hotărîtoare care a dus la victoria deplină a socialismului la sate.

Un rol hotărîtor în asigurarea victoriei socialismului la sate l-a avut crearea de către puterea populară a *premizelor materiale* și în primul rînd a bazei tehnice-materiale necesare marii agriculturi socialiste moderne. Călăuzindu-se după principiul leninist, potrivit căruia „orice orînduire socială ia naștere numai cu sprijinul financiar al unei anumite clase" [1] statul democrat-popular a îndreptat spre agricultură, în ultimii 12 ani, investiții în valoare de peste 23 miliarde lei, din care cea mai mare parte pentru mașini și utilaje. Ca urmare, în prezent agricultura dispune de 54 000 tractoare fizice, 50 000 semănătoare mecanice, 25 000 combine pentru păioase și multe alte mașini agricole [2].

Activitatea stațiunilor de mașini și tractoare a avut și are un rol hotărîtor în reorganizarea socialistă a agriculturii și în avîntul continuu al producției agricole, reprezentînd unul dintre principalele mijloace ale sprijinului pe care clasa muncitoare l-a acordat țărănimii muncitoare spre a se elibera de sub exploatarea chiaburească și a trece la socialism, unul dintre principalele instrumente ale puterii proletare în conducerea luptei pentru transformarea socialistă a agriculturii. Îndeplinindu-și cu cinste sarcinile trasate de partid și guvern, stațiunile de mașini și tractoare ajută gospodăriile colective în organizarea și planificarea producției, în executarea lucrărilor la timp și în bune condițiuni agrotehnice, ceea ce permite țărănimii să obțină recolte tot mai mari.

Înzestrarea agriculturii cu mijloace de producție mecanizate, furnizarea de îngrășăminte chimice în cantități din ce în ce mai mari, sînt rod al politicii de industrializare socialistă a țării și în același timp expresie a întăririi necontenite a alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea colectivistă — temelia de granit a statului nostru democrat-popular.

Concomitent cu dezvoltarea bazei tehnice materiale, o atenție corespunzătoare a fost acordată formării de cadre necesare agriculturii socialiste. Astfel, în ultimii 15 ani, au fost pregătite pentru agricultură peste 14 000 de cadre cu studii superioare, 25 000 de cadre tehnice medii și peste 100 000 de mecanizatori și alți muncitori calificați prin școli profesionale și cursuri de calificare.

Ca urmare a sprijinului material acordat de către statul democrat-popular și aplicării cu consecvență a principiului leninist, universal valabil, al cointeresării materiale, procesul construcției socialiste la sate în țara noastră s-a desfășurat în condițiile creșterii continue a producției vegetale și animale, în condițiile consolidării economice a gospodăriilor colective și ale ridicării nivelului de trai al colectiviștilor, aceasta constituind una din trăsăturile fundamentale ale politicii partidului la sate. „*O trăsătură fundamentală a politicii noastre la sate* — subliniază tovarășul

[1] V. I. Lenin, *Despre cooperație*, în *Opere alese în două volume*, p. 661.
[2] Cf. Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 16.

Gh. Gheorghiu-Dej — *constă în faptul că partidul a concentrat permanent eforturile principale în direcția consolidării economice a gospodăriilor colective, astfel ca ele, prin exemplul viu al rezultatelor obținute în producție și în ridicarea nivelului de trai al colectiviștilor, să devină un mijloc puternic de convingere a maselor țărănești că numai acesta este drumul pe care trebuie să-l urmeze*" [1].

An de an, pe măsura întăririi lor economic-organizatorice, gospodăriile colective prin rezultatele obținute în producție și în ridicarea nivelului de trai al colectiviștilor au devenit tot mai mult un exemplu viu de urmat pentru țăranii cu gospodării individuale, centre de atracție a acestora pe făgașul socialismului. Astăzi, după numai 13 ani de la începerea colectivizării agriculturii pe întinsul ogoarelor patriei noastre sînt zeci și sute de gospodării fruntașe, milionare și multimilionare, care prin exemplul lor constituie modele de gospodărire socialistă. Multe gospodării colective din toate regiunile țării au realizat încă în 1961 producții medii stabilite de Congresul al III-lea al P.M.R. pentru 1965 [2].

Deosebit de important de subliniat este faptul că în perioada reconstrucției socialiste a agriculturii a avut loc o creștere considerabilă a producției agricole vegetale și animale comparativ cu perioada anterioară colectivizării agriculturii. Astfel dacă luăm media anuală a producției totale de cereale în anii 1956—1960 constatăm că ea a depășit cu 1 170 000 tone, iar în 1961 cu 2 600 000 tone media anilor 1934—1938; la floarea soarelui producția totală a fost în 1961 de zece ori, la sfecla de zahăr de 7 ori și jumătate, iar la cartofi de 2,2 ori mai mare decît media producției în anii 1934—1938. În ce privește creșterea animalelor, la începutul acestui an numărul bovinelor a fost cu peste 1 055 000 mai mare decît în 1938, al vacilor cu 357 000 mai mare, al porcinelor cu aproape două milioane mai mare, iar al ovinelor cu circa 2 400 000 mai mare [3].

Pe măsura dezvoltării economice a agriculturii socialiste a crescut și bunăstarea țărănimii colectiviste, aceasta constituind un mijloc puternic de convingere a maselor țărănești de a merge pe drumul gospodăriei agricole colective. Acest lucru e și firesc, deoarece superioritatea agriculturii socialiste își găsește expresia nu numai în recolte mai mari ci și în creșterea continuă a nivelului de trai material și cultural al maselor țărănești. „Socialismul — arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — se construiește tocmai pentru ca cei ce muncesc să se bucure de o viață tot mai bună, de un nivel de civilizație tot mai înalt" [4].

Rezultatele strălucite obținute de G.A.C. în ridicarea producției vegetale și animale, creșterea continuă a nivelului de trai material și cultural al țărănimii demonstrează fără putință de tăgadă *superioritatea* categorică a marii agriculturi socialiste față de mica gospodărie individuală. Tocmai pe această bază cele 3 201 000 de familii de țărani muncitori — aproape totalitatea familiilor țărănești — au trecut pe făgașul socialismului.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 14.
[2] *Ibidem*, p. 18.
[3] *Ibidem*, p. 9.
[4] Vezi „Scînteia", din 4 martie 1961.

Rezultatele obținute de agricultura noastră socialistă în creșterea producției agricole spulberă în același timp născocirile calomnioase ale apologeților capitalismului care de multă vreme prooroceau inevitabilitatea scăderii producției agricole ca urmare a transformării socialiste a agriculturii.

În sfîrșit, aceste rezultate reprezintă cea mai bună verificare practică a *caracterului realist profund științific al politicii partidului nostru la sate.* Partidul Muncitoresc Romîn, Comitetul său Central leninist în frunte cu tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a manifestat permanent, zi de zi, o grijă deosebită pentru întărirea economică și organizatorică a gospodăriilor agricole colective. Acestor probleme le-au fost consacrate plenare ale Comitetului Central, Consfătuiri pe țară și regiuni ale țăranilor colectiviști, care au adoptat măsuri concrete în vederea întăririi și dezvoltării gospodăriilor agricole colective.

Un rol important în această privință l-a avut aplicarea consecventă de către partidul nostru a *principiului leninist al cointeresării materiale*, concretizat într-o gamă largă de forme de schimb între oraș și sat, dintre care un loc de seamă l-a ocupat *sistemul de contractări și achiziții.*

O etapă nouă în dezvoltarea acestor relații a deschis plenara C.C. al P.M.R. din 27—29 decembrie 1956, care a hotărît desființarea sistemului cotelor obligatorii și înlocuirea lui prin sistemul de contractări și achiziții.

Pe baza unei analize profunde a situației din agricultură, partidul a ajuns la convingerea că continuarea aplicării sistemului cotelor obligatorii ar fi periclitat atît interesele economice ale statului cît și cele ale țărănimii muncitoare.

Desființarea sistemului cotelor obligatorii și așezarea relațiilor economice dintre stat și țărănime pe baze comerciale a constituit o expresie a modului nou, creator, în care partidul nostru a rezolvat una din cele mai importante probleme economice ale agriculturii. Amploarea și eficacitatea practică dobîndite în scurt timp de noua formă a relațiilor de schimb au demonstrat strălucit justețea măsurilor adoptate.

Respectarea fermă de către partid a principiului cointeresării materiale a asigurat întărirea alianței muncitorești-țărănești, a contribuit la apropierea țărănimii de gospodăria colectivă, la stimularea trecerii ei pe făgașul agriculturii socialiste pe baza interesului material și al liberului consimțămînt.

★

Încheierea colectivizării agriculturii are o semnificație deosebită pentru toate domeniile vieții social-economice a țării. Marcînd încheierea unei perioade de adînci transformări în viața țărănimii, în toate laturile vieții social-economice a satului și totodată, începutul unei noi perioade în dezvoltarea agriculturii — terminarea colectivizării agriculturii deschide un nou capitol în viața satului.

Pe plan economic s-au creat condiții favorabile dezvoltării intensive și multilaterale a producției agricole prin folosirea rațională a pămîntului, a mijloacelor mecanizate, a substanțelor chimice de fertilizare a solului și de combatere a dăunătorilor, prin aplicarea celor mai noi cuceriri ale științei și a metodelor înaintate de muncă. Astfel, se deschid posibilități

nelimitate dezvoltării forțelor de producție în agricultură, creșterii producției și productivității muncii agricole, intensificării schimbului de mărfuri dintre oraș și sat, aprovizionării industriei cu materii prime, creșterii bunăstării poporului, întăririi și dezvoltării întregii economii socialiste — condiție fundamentală pentru trecerea treptată a țării noastre la construirea societății comuniste.

O importanță uriașă are încheierea colectivizării agriculturii în domeniul relațiilor sociale dintre clasa muncitoare și țărănime și pentru dezvoltarea conștiinței socialiste a țărănimii colectiviste.

Trecerea de la gospodăria individuală la marea gospodărie socialistă a determinat schimbări profunde, calitative în structura socială a satelor noastre și în conștiința maselor țărănești. Au dispărut deosebirile sociale dintre diferite categorii de țărani, țărănimea transformîndu-se într-o clasă omogenă, unitară din punct de vedere al raportului față de mijloacele de producție, al felului de însușire a bunurilor materiale.

Transformarea socialistă a agriculturii a șters deosebirea socială cea mai adîncă dintre țărănimea muncitoare și clasa muncitoare, deosebire determinată de faptul că în timp ce clasa muncitoare își baza existența pe proprietatea socialistă, țărănimea muncitoare continua să rămînă o clasă mic producătoare de mărfuri, avînd la bază proprietatea particulară asupra mijloacelor de producție. Milioanele de țărani muncitori uniți în gospodăriile agricole colective își bazează acum existența pe proprietatea socialistă și pe munca în comun. Aci s-au statornicit principii socialiste de organizare și retribuire a muncii, se dezvoltă relații noi : spiritul colectivist de colaborare și ajutor reciproc, o nouă atitudine față de muncă și față de proprietatea obștească, subordonarea intereselor personale intereselor obștești și de stat.

Încheierea colectivizării agriculturii *„ridică pe o treaptă mai înaltă alianța muncitorească-țărănească și unitatea moral-politică a întregului popor. Cele două clase sociale prietene, clasa muncitoare, conducătoare a tuturor oamenilor muncii, și clasa țărănimii colectiviste, împreună cu intelectualitatea, merg umăr la umăr înainte, sub conducerea încercată a partidului, spre desăvîrșirea construirii societății socialiste și trecerea treptată la construirea comunismului"* [1].

Făurită în procesul luptei pentru victoria revoluției și construcției socialiste, unitatea moral-politică a poporului nostru muncitor are astăzi un fundament puternic : relațiile de producție socialiste — ca bază economică, alianța și prietenia dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare colectivistă — clasele fundamentale ale societății noastre socialiste — ca bază socială, orînduirea democrat-populară — ca bază politică, marxism-leninismul constituind baza ideologică a unității moral-politice. Expresia cea mai fidelă a unității moral-politice a poporului nostru o constituie faptul că cele mai largi mase populare de la orașe și sate — muncitorii, țăranii, intelectualii, întregul nostru popor — sînt strîns unite în jurul partidului, al Comitetului său Central leninist în frunte cu tovarășul

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 5.

Gh. Gheorghiu-Dej și luptă activ pentru aplicarea în viață a liniei politice a P.M.R. Acesta reprezintă unul din izvoarele principale ale marii superiorități a orînduirii noastre socialiste, o puternică forță motrice în dezvoltarea societății.

Transformările profunde care au avut loc în existența și conștiința socială a țărănimii spulberă cu desăvîrșire născocirile reacționare ale ideologilor burgheziei și moșierimii și ale teoreticienilor reformiști, care susțineau că țărănimea romînă ar fi, chipurile, incapabilă să meargă pe calea unor profunde prefaceri sociale, că ar fi „refractară" socialismului. Ele spulberă în același timp speranțele apologeților capitalismului care se mîngîiau cu ideea că țăranul romîn ar prefera pasămite „mai curînd sărăcia" decît bunăstarea fără proprietate individuală și ar fi „incorigibil dușman" al socialismului [1].

Încheierea colectivizării agriculturii nu înseamnă desigur că în conștiința țărănimii nu ar mai fi rămas mentalități înapoiate legate de vechiul ei mod de viață, că o dată cu intrarea ei în gospodăriile colective ea ar fi dobîndit o conștiință socialistă pe deplin maturizată. Înlăturarea deprinderilor și mentalităților țărănești vechi, individualiste și dezvoltarea conștiinței socialiste a țărănimii este un proces de lungă durată care cere din partea partidului și statului o largă și susținută muncă politică, ideologică și cultural-educativă.

Așa cum arăta Lenin, „se pune chestiunea de a transforma însuși moravurile omului, pîngărite și stricate multă vreme de blestemata proprietate privată asupra mijloacelor de producție, precum și de toată această atmosferă de discordie, de neîncredere, de vrajbă, de fărămițare, de intrigării, atmosferă care este generată inevitabil și este mereu generată din nou de mica gospodărie izolată, de gospodăria proprietarilor în condițiile schimbului « liber » între ei" [2].

Terminarea colectivizării agriculturii creează condiții deosebit de favorabile pentru creșterea conștiinței socialiste a țărănimii și trecerea de la vechea mentalitate generată de proprietatea privată asupra pămîntului, la un nou fel de a munci și a gîndi, pe baza noilor relații de producție socialiste.

★

Experiența acumulată de Partidul Muncitoresc Romîn în procesul de transformare socialistă a agriculturii, victoria măreață obținută prin încheierea colectivizării agriculturii confirmă justețea tezelor general-valabile ale învățăturii marxist-leniniste în una din cele mai grele și complexe probleme ale revoluției și construcției socialiste, și totodată constituie o contribuție la îmbogățirea tezaurului teoretic și practic al marii comunități a țărilor socialiste, al mișcării comuniste și muncitorești internaționale.

---

[1] George Mergl, *Die Agrarfrage das Schlüssel-problem Rumäniens*, în revista „Osteuropa", Stuttgart, octombrie 1956 și martie 1957.

[2] V. I. Lenin, *Marea inițiativă*, E.P.L.P., 1953, p. 35—36.

O NOUĂ ETAPĂ ÎN DEZVOLTAREA AGRICULTURII SOCIALISTE PE CALEA ŞTIINŢIFIC FUNDAMENTATĂ DE CĂTRE PARTID

Făcînd bilanţul luptei poporului muncitor condus de partid pentru victoria definitivă a socialismului în ţara noastră, plenara Comitetului Central al P.M.R. şi sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naţionale au dezbătut sarcinile corespunzătoare noii etape de dezvoltare în care a intrat ţara noastră.

Recentele documente de partid şi de stat constituie o expresie grăitoare a grijii partidului pentru desfăşurarea în continuare a procesului construcţiei socialiste la sate, la nivelul marilor posibilităţi pe care le oferă modul de producţie socialist. Relaţiile noi de producţie stimulează intens creşterea marii producţii agricole socialiste; în aceste condiţii, folosirea integrală a rezervelor de creştere a producţiei, valorificarea condiţiilor obiective favorabile depind în măsură considerabilă de acţiunea oamenilor, de organizarea temeinică, raţională pe baze ştiinţifice, a muncii. Privite prin această pri mă, măsurile iniţiate sînt încă o dovadă vie a caracterului ştiinţific, mobilizator şi umanist al politicii partidului, îndreptată spre înflorirea deplină a patriei socialiste.

Trasînd sarcina dezvoltării în continuare a agriculturii socialiste, programul de măsuri adoptat de partid dezvăluie *căile creşterii continue a producţiei agricole vegetale şi animale.*

Succesele importante obţinute în etapa anterioară creează o bază trainică pentru obţinerea unor realizări mari în viitorul apropiat, în lupta pentru îndeplinirea Directivelor celui de-al III-lea Congres al P.M.R. Înaintarea treptată, continuă, fermă, pe măsura maturizării condiţiilor necesare — această folosire conştientă, ştiinţifică de către partid a legilor dezvoltării sociale, ţinîndu-se seama de dialectica modului de producţie, de unitatea dezvoltării forţelor şi relaţiilor de producţie socialiste, de unitatea factorilor obiectivi şi subiectivi — permite astăzi stabilirea unor obiective şi mai înalte privind creşterea producţiei agricole, în noua etapă de dezvoltare. Continuitatea şi saltul, acumulările cantitative treptate şi ridicarea la o calitate nouă se relevă astfel a fi lăuntric şi organic legate, unitatea lor — asigurată prin aplicarea politicii ştiinţifice a partidului — condiţionînd ritmul rapid de dezvoltare a agriculturii socialiste în R.P.R. Măsurile preconizate de partid prevăd dezvoltarea armonioasă a tuturor ramurilor producţiei agricole vegetale şi animale (cultura cerealelor şi plantelor industriale, legumicultura, pomicultura şi viticultura, creşterea animalelor şi producţia de lapte, carne, lînă şi ouă, dezvoltarea bazei furajere), stabilind obiective precise, ştiinţific fundamentate, care deschid perspectivele valorificării rezervelor interne uriaşe de sporire a producţiei de care dispune agricultura noastră. Există toate premisele pentru îndeplinirea sarcinii trasate de Congresul al III-lea al P.M.R. ca producţia globală agricolă să crească în perioada planului şesenal cu 70—80 la sută faţă de 1959, asigurînd un belşug de produse agroalimentare, pentru ridicarea continuă a nivelului de trai al poporului. Avînd un caracter profund

mobilizator, trezind entuziasmul țărănimii colectiviste și al tuturor lucrătorilor pe tărîmul agriculturii, marile planuri transformatoare inițiate de partid solicită energiile milioanelor de oameni ai muncii, declanșează un nou avînt al muncii creatoare pe ogoarele patriei noastre.

O atenție deosebită a fost acordată în cadrul lucrărilor ultimei plenare a C.C. al P.M.R. și în dezbaterile sesiunii extraordinare a Marii Adunări Naționale problemelor *întăririi economic-organizatorice a gospodăriilor colective*. O dată cu încheierea colectivizării agriculturii problema căilor pe care urmează să se dezvolte și să se consolideze gospodăriile colective se ridică cu toată amploarea. Raportul prezentat de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej răspunde în mod amănunțit acestei chestiuni arătînd formele, metodele și măsurile care trebuie aplicate pentru ca gospodăriile colective să se dezvolte continuu, mergînd pe calea înfloririi economice și belșugului. „*Dezvoltarea economică și consolidarea fiecărei gospodării colective* — se arată în raportul tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej — *trebuie să se desfășoare potrivit unui plan de perspectivă, pe o durată de mai mulți ani, fundamentat multilateral, pe baza studierii atente a tuturor factorilor care acționează asupra producției: mărirea suprafețelor, structura culturilor, căile de sporire a recoltelor la hectar, dezvoltarea șeptelului și a productivității lui, asigurarea bazei furajere optime*. Toate acestea trebuie să se reflecte în creșterea producției globale și a producției-marfă a gospodăriei, în sporirea avutului obștesc și a veniturilor colectiviștilor" [1]. Dezvoltarea *planificată* a gospodăriei colective, avîndu-se în față *perspectiva* clară a drumului care trebuie urmat, constituie o formă deosebit de eficientă în care se desfășoară activitatea de consolidare și perfecționare a noilor relații de producție socialiste în agricultură. Totodată, așa cum subliniază încă o dată ultimele documente de partid, întărirea și înflorirea fiecărei gospodării, creșterea veniturilor gospodăriei colective și ale fiecărui colectivist în parte, depind în mod direct de creșterea rapidă a avutului obștesc. Pătruns la fiecare rînd de grija față de om, raportul prezentat de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej indică sursele și căile de realizare a fondului obștesc, atrage atenția asupra însemnătății folosirii chibzuite a fondului de zile-muncă. Este promovată metoda, verificată practic de experiența unor gospodării, de a se acorda periodic colectiviștilor avansuri bănești pentru zile-muncă ca formă foarte avantajoasă de retribuire a muncii colectiviștilor și se preconizează crearea unui sistem unitar de asigurare la bătrînețe și în caz de invaliditate a țăranilor colectiviști. Fondurile necesare plății periodice a avansurilor în bani vor fi asigurate în primul rînd prin contractarea de produse agricole cu întreprinderile statului. Se va lărgi și perfecționa sistemul de contractări și achiziții, formă extrem de eficientă a relațiilor de schimb, care permite împletirea armonioasă a intereselor generale ale statului socialist cu interesele țărănimii colectiviste, duce la întărirea economică a gospodăriilor colective, constituie o pîrghie economică însemnată în îndrumarea producției potrivit nevoilor economiei naționale și asigură aprovizionarea în bune con-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport prezentat la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale, 27 aprilie 1962*, p. 34—35.

dițiuni a oamenilor muncii de la orașe și a industriei cu produsele agroalimentare și materiile prime necesare.

Măsurile indicate de partid în vederea creșterii continue a producției agricole și a întăririi și dezvoltării trainice a gospodăriilor colective sînt rodul analizei științifice, marxist-leniniste a realităților țării noastre. Politica partidului inițiază, generalizează și promovează tendințele noi, apărute și verificate de practica social-istorică, creează condiții prielnice ca vlăstarele noului să crească puternice, biruitoare. Urmărind dezbaterile sesiunii extraordinare a Marii Adunări Naționale putem sesiza în minunata diversitate a schimbului de experiență efectuat de către participanți, — cadre de nădejde, înaintate ale agriculturii socialiste — tocmai această reliefare a justeții și eficienței îndrumărilor date de partid : experiența de pînă acum a unităților socialiste fruntașe din agricultură confirmă în modul cel mai convingător indicațiile partidului, dovedește cu forța invincibilă a exemplului viu că obiectivele mari trasate de partid vor fi cu siguranță realizate.

Promovînd cu fermitate politica leninistă de dezvoltare în ritm rapid a industriei socialiste, asigurînd creșterea cu precădere a producției mijloacelor de producție, partidul se preocupă totodată, în mod stăruitor, de dezvoltarea rapidă a tuturor ramurilor economiei naționale, îndreptînd eforturile întregului popor spre realizarea unui nou avînt al dezvoltării agriculturii, — condiție importantă pentru ridicarea în ritm rapid a bunăstării întregului popor. Îndrumările date de partid, cerințele puse în fața unităților socialiste din agricultură stimulează inițiativa creatoare a maselor, îndeamnă la studierea atentă a realităților la fața locului, îi învață pe lucrătorii agriculturii socialiste să judece și să soluționeze toate problemele activității economice prin prisma intereselor obștești. Organizarea și planificarea muncii în mod exemplar, dezvăluirea și folosirea rezervelor interne de sporire a producției în fiecare unitate socialistă va asigura încă din acest prim an cu întreaga agricultură colectivizată creșterea producției, a bogăției obștești și a veniturilor colectiviștilor.

Una din măsurile cele mai importante inițiate de partid, corespunzător cerințelor noii etape, este *reorganizarea conducerii agriculturii*. Dezvoltarea impetuoasă a agriculturii socialiste cere nu numai organizarea adecvată a muncii în cadrul fiecărei unități socialiste ci și o conducere adecvată a agriculturii pe scara întregii republici, ca și pe scară regională și raională, reclamă în mod impetuos punerea în concordanță a formei cu conținutul nou, socialist al dezvoltării agriculturii. Depășită de viață, vechea formă organizatorică a conducerii agriculturii nu putea răspunde sarcinilor complexe ridicate de practică cu deosebită acuitate, o dată cu încheierea construcției socialiste la sate. Sesizînd în profunzime cerințele obiective ale dezvoltării sociale, partidul a elaborat noua formă, originală și creatoare, a organizării conducerii agriculturii. „Se impune — arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — adoptarea unei noi concepții organizatorice, care să asigure agriculturii o conducere științifică, competentă și unitară, capabilă să facă față cu succes noilor sarcini de mare răspundere privind dezvoltarea continuă a agriculturii socialiste. Noua formă de organizare

va trebui să creeze condiții pentru participarea la conducerea agriculturii a cadrelor celor mai pregătite, care lucrează nemijlocit în producție"[1].

Înființarea Consiliului Superior al Agriculturii, a consiliilor agricole regionale și raionale, precum și a Institutului Central de Cercetări Agricole constituie răspunsul eficient dat acestei probleme complexe, ridicate de practică. Schimbarea radicală a formei de conducere a agriculturii se înscrie printre marile inițiative care reliefează puternic caracterul științific al politicii partidului. Se știe că problema organizării economiei socialiste, găsirea formelor celor mai potrivite de conducere a ei, de exercitare a funcției economic-organizatorice a statului socialist, constituie una din cele mai complexe probleme pe care este chemată s-o rezolve politica științifică a partidului marxist-leninist. Principialitatea leninistă, spiritul inovator și creator, profunda cunoaștere a realităților țării noastre, priceperea de a folosi eficient acțiunea și cerințele legilor obiective, preocuparea stăruitoare de a stimula pe toate căile și a canaliza inițiativa și energia nesecată a maselor populare, trăsături ce caracterizează întreaga politică a Partidului Muncitoresc Romîn, se regăsesc întrunite în măsurile privind reorganizarea conducerii agriculturii. Soluționînd în mod creator una din problemele cele mai complexe ale statului socialist, partidul aduce o contribuție importantă la îmbogățirea experienței internaționale a construcției socialiste.

Noua formă de organizare a conducerii agriculturii asigură folosirea judicioasă a cadrelor, îndrumarea științifică a activității economice și de producție, generalizarea experienței înaintate, introducerea pe scară largă a realizărilor științei și tehnicii agricole în producție. Caracterul larg reprezentativ al noilor organe de conducere a agriculturii — de sus pînă jos — este o dovadă evidentă, un aspect grăitor al dezvoltării și perfecționării, al adîncirii continue a *democrației socialiste* în etapa desăvîrșirii construcției socialiste. Reorganizarea conducerii agriculturii permite ca mii și mii de oameni ai muncii, cadre fruntașe care lucrează nemijlocit în unitățile agricole de producție, în institute de cercetări și învățămînt, să se afirme ca oameni de stat — organizatori și conducători calificați, cu un larg orizont tehnico-științific, ai agriculturii socialiste.

În cadrul complexului de măsuri luate de partid și guvern în vederea asigurării unui avînt al dezvoltării agriculturii un loc însemnat ocupă problemele *asigurării cadrelor de specialiști pentru fiecare gospodărie agricolă colectivă, gospodărie de stat și S.M.T. precum și măsurile de îmbunătățire a organizării și conținutului învățămîntului agricol.* În acest scop, s-a asigurat redistribuirea cadrelor de specialiști din agricultură, trimiterea a numeroși specialiști la sate. Se trasează sa cina organizării învățămîntului agrozootehnic de masă, cu durata de 3 ani. Totodată, se prevede reprofilarea și larga dezvoltare a învățămîntului agricol de toate gradele, ridicîndu-se pe o treaptă superioară realizările de pînă acum. Va fi creată o rețea de școli tehnice agricole cu durata de 4 ani, care vor asigura pînă în anul 1970 necesarul de cadre tehnice agricole cu o pregătire medie. În aceeași perioadă vor fi pregătiți 9 400 specialiști cu studii agricole

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 43.

superioare, în condițiile unei legături mai strînse și mai eficiente între pregătirea teoretică și practică în producție. Se va lărgi simțitor sistemul școlilor profesionale cu durata de 3 ani și se vor înființa centre școlare care vor pregăti mecanici agricoli, va crește numărul absolvenților școlilor de maiștri mecanici.

Aceste măsuri, care și-au găsit expresia în recentele hotărîri ale partidului și guvernului privitoare la redistribuirea cadrelor de specialiști din agricultură și la dezvoltarea și îmbunătățirea învățămîntului agricol — măsuri organic integrate în complexul sarcinilor trasate de partid în noua etapă — au o uriașă însemnătate pentru dezvoltarea agriculturii socialiste și ridicarea țărănimii colectiviste pe trepte tot mai înalte de cultură. A devenit în sfîrșit astăzi posibil să se înfăptuiască sarcini cu adevărat grandioase pe tărîmul ridicării nivelului de pregătire tehnică-științifică a lucrătorilor agriculturii socialiste. În perspectiva mersului înainte al societății pe calea desăvîrșirii construcției socialiste și a trecerii treptate la comunism, asigurarea cadrelor de specialiști cu pregătire superioară pentru fiecare gospodărie colectivă, ridicarea învățămîntului agricol la nivelul cerințelor modului de producție socialist în agricultură, organizarea învățămîntului agrozootehnic de masă semnifică un pas însemnat în ridicarea satului socialist la un nivel superior de cultură și civilizație.

Ținînd seama de cerințele obiective ale vieții sociale, măsurile prevăzute de politica științifică a partidului răspund în mod eficient la una din problemele majore ale dezvoltării modului de producție socialist: necesitatea ridicării continue a calificării forței de muncă — principala forță de producție a societății — înarmarea producătorilor cu temeinice cunoștințe tehnice științifice. Dezvoltarea bazei tehnice-materiale a agriculturii, practicarea unei agriculturi intensive de mare productivitate, folosirea mașinilor și utilajelor moderne, generalizarea metodelor agrozootehnice cele mai eficiente nu pot fi despărțite nici un moment de pregătirea sutelor de mii și milioanelor de oameni chemați să transpună în viață aceste acțiuni. În socialism, știința devine o însemnată forță de producție, unitatea dintre producție, tehnică și știința avansată fiind indisolubilă și profundă. Semnificația luminoasă a măsurilor indicate de către partid rezidă tocmai în faptul că ele urmăresc ca fiecare lucrător al agriculturii socialiste să devină personificarea, întruchiparea vie a acestei legături dintre producție, tehnică și știință. Satul socialist devine astfel o uriașă școală în care oamenii învață să transforme științific natura, să înrădăcineze temeinic în munca lor metodele științifice înaintate. Grija față de om, pentru ridicarea nivelului lui de pregătire, este o cerință obiectivă a dezvoltării producției agricole tocmai pentru că scopul producției socialiste este profund umanist. Iar lărgirea continuă a orizontului tehnic-științific al țărănimii colectiviste este nedespărțită de întreaga dezvoltare a conștiinței sale socialiste, de afirmarea viguroasă a elementului nou, înaintat în întreg modul de a gîndi și a acționa al țărănimii noastre.

★

Chezăşia îndeplinirii cu succes a măreţelor obiective stabilite de partid este creşterea rolului conducător al partidului, întărirea continuă a rîndurilor sale, creşterea muncii politice organizatorice şi ideologice în toate sferele şi compartimentele vieţii sociale de la sate. Complexitatea şi multitudinea sarcinilor care se pun în noua etapă de dezvoltare a agriculturii cer — aşa cum s-a subliniat la plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn din 23—25 aprilie 1962 — ridicarea pe o treaptă mai înaltă a întregii munci organizatorice şi politico-educative, îmbunătăţirea continuă a stilului şi metodelor de muncă ale organelor şi organizaţiilor de partid, ale organelor de stat şi economice. Totodată întărirea economic-organizatorică a gospodăriilor colective, sporirea producţiei agricole, ridicarea tuturor gospodăriilor agricole colective la nivelul celor fruntaşe, desfăşurarea unei largi munci de educare a ţărănimii în spiritul colectivist, al patriotismului înflăcărat, al dragostei faţă de munca în comun şi avutul obştesc, impun ca *centrul întregii activităţi de partid să fie mutat în gospodăriile agricole colective, acolo unde se hotărăşte soarta producţiei agricole.*

Pentru îndeplinirea acestor sarcini mari care stau în faţa partidului la sate, plenara Comitetului Central constatînd că un mare număr de ţărani care participă activ la viaţa politică şi obştească, muncind cu răspundere şi devotament pentru înfăptuirea politicii partidului, doresc să intre în partid, consideră necesar să fie primiţi în partid un număr mai mare de colectivişti, astfel ca în fiecare G.A.C. să existe o organizaţie de partid puternică, capabilă să mobilizeze pe toţi colectiviştii la îndeplinirea hotărîrilor partidului şi guvernului.

Întărirea rîndurilor partidului la sate prin primirea unui număr mare de ţărani colectivişti a devenit necesară şi posibilă ca urmare a triumfului deplin al relaţiilor de producţie socialiste, a schimbării structurii de clasă a societăţii, cînd s-au cimentat şi mai mult alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănime, precum şi unitatea moral-politică a poporului muncitor.

Adoptarea acestei măsuri de către partid dovedeşte încă o dată modul creator în care conducerea partidului nostru rezolvă problemele fundamentale ale economiei şi culturii socialiste, ale construcţiei de partid şi de stat, faptul că el îşi întemeiază întreaga sa activitate pe studierea şi cunoaşterea profundă a realităţilor concrete din ţara noastră, pe sesizarea şi dezvăluirea fenomenelor noi care apar în procesul construcţiei socialismului.

Traducerea în viaţă a acestor prevederi, ca parte integrantă a programului de măsuri elaborat de partid va duce fără îndoială la îmbunătăţirea muncii de partid la sate, la întărirea alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea colectivistă, a unităţii moral-politice a întregului popor muncitor — chezăşia a noi victorii în desăvîrşirea construcţiei socialismului şi trecerea treptată la comunism.

★

Izvor nesecat de învăţăminte pentru toţi lucrătorii din domeniul ideologic, dezbaterile şi hotărîrile recentei plenare a C.C. al P.M.R. şi ale sesiunii extraordinare a Marii Adunări Naţionale pun în faţa lor o serie

de sarcini însemnate. Cadrele ideologice sînt chemate să trateze în lucrările lor problemele actualei etape ale construcției socialiste, să studieze în mod aprofundat politica partidului, dezvăluind caracterul ei științific. Marea victorie a construcției socialismului în țara noastră — încheierea colectivizării agriculturii — și programul măsurilor inițiate de partid, care continuă și dezvoltă hotărîrile Congresului al III-lea al P.M.R., reliefează în mod pregnant justețea liniei partidului, caracterul ei inovator, creator. Experiența construcției socialiste în țara noastră, modul cum partidul rezolvă sarcinile complexe ridicate în fiecare etapă a dezvoltării sociale, constituie un aport însemnat la experiența practică și gîndirea teoretică a mișcării comuniste și muncitorești internaționale. Fidelitatea neclintită față de principiile marxism-leninismului, care nu poate fi despărțită nici un moment de spiritul creator, antidogmatic caracterizează întreaga activitate a partidului nostru, politica lui științifică. Misiunea de mare răspundere a lucrătorilor din științele sociale este de a studia această experiență bogată, sub toate aspectele ei, de a pune în lumină politica și activitatea practică a P.M.R. contribuind astfel la înarmarea și călirea ideologică a oamenilor muncii. Cunoașterea temeinică a practicii sociale, apropierea de realitatea clocotitoare a satului socialist aflat în plin avînt, trebuie să stea în mult mai mare măsură ca pînă acum în centrul activității științifice și propagandistice a lucrătorilor din filozofie. Este necesară studierea sistematică și multilaterală a ceea ce constituie esențialul și noul în viața țărănimii colectiviste, în procesul dezvoltării agriculturii socialiste. Trebuie cercetate sistematic problemele teoretice actuale privind dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului în agricultură, căile consolidării și perfecționării relațiilor de producție socialiste la sate, legitățile formării și dezvoltării noii clase a țărănimii colectiviste, aspectele întăririi continue a alianței frățești a celor două clase prietene ale societății noastre socialiste, — clasa muncitoare și țărănimea colectivistă — adîncirea democrației socialiste ca urmare a victoriei definitive a noii orînduiri sociale în R.P.R., consolidarea unității moral-politice a întregului popor în jurul partidului și guvernului, creșterea rolului conducător al partidului în etapa actuală etc.

O atenție deosebită va trebui să fie acordată luptei pentru dezvoltarea conștiinței socialiste a țărănimii colectiviste, luptei pentru victoria noului pe tărîmul conștiinței oamenilor muncii. Transformarea conștiinței sociale a țăranului, sub impulsul noii sale existențe sociale și sub înrîurirea muncii politice-educative a partidului, statului și organizațiilor obștești se cere studiată și oglindită în lucrările filozofilor. Activitatea ideologică a cadrelor din domeniul științelor sociale este chemată să contribuie în mod susținut la lichidarea influențelor, concepțiilor și teoriilor burgheze, a mentalității și obiceiurilor retrograde, a superstițiilor. Educarea maselor de la sate în spiritul colectivismului și a patriotismului socialist, cultivarea tuturor noilor trăsături de conștiință politică, morală, filozofică, tehnică-științifică și estetică, constituie o obligație de cinste și mare răspundere pentru filozofii din țara noastră. Se cere în acest scop o preocupare stăruitoare pentru folosirea unor forme variate, vii, atractive în care activitatea teoretică a filozofilor să găsească un drum spre mase tot mai largi de

cititori. Lucrări de propagandă de un nivel ştiinţific ridicat, scrise în mod accesibil, trebuie să răspundă setei nepotolite a ţărănimii colectiviste de a-şi forma o concepţie înaintată, marxist-leninistă, despre lume.

★

Noul program de măsuri evidenţiază creşterea continuă a rolului conducător al partidului în perioada desăvîrşirii construcţiei socialiste, demonstrează încă o dată rolul excepţional pe care îl joacă conducerea de către partid ca principal factor subiectiv care asigură desfăşurarea cu succes a operei de edificare a noii orînduiri. Ştiinţific fundamentat şi profund mobilizator, programul de dezvoltare a agriculturii soluţionează creator problemele esenţiale ale vieţii economice şi social-culturale ale satului în actuala etapă, înarmînd pe toţi oamenii muncii cu conştiinţa clară a ţelului lor.

Însuşindu-şi cu entuziasm programul partidului şi considerîndu-l ca propriul lor program, lucrătorii agriculturii socialiste, alături de toţi oamenii muncii, luptă cu nesecată energie pentru înfăptuirea sarcinilor trasate de partid, urcă noi trepte pe calea însorită a desăvîrşirii construcţiei socialiste şi trecerii treptate la comunism.

STUDIIND DOCUMENTELE CONGRESULUI AL XXII-LEA AL P.C.U.S.

DIRECȚIILE PRINCIPALE ALE PROGRESULUI TEHNIC ÎN CONSTRUCȚIA DESFĂȘURATĂ A COMUNISMULUI

DE

PROF. D. DUMITRESCU
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI R.P.R.

Construirea socialismului și a comunismului se caracterizează, între altele, prin aprecierea justă și clarvăzătoare a perspectivelor dezvoltării economice și tehnice, prin determinarea științifică a direcțiilor principale ale progresului tehnic, factor principal în dezvoltarea impetuoasă a forțelor de producție socialiste în mersul progresiv spre comunism.

Plecînd de la premisele materiale ale modului de producție socialist și folosind în mod creator legile sociale obiective, P.C.U.S. și guvernul sovietic determină direcțiile în care progresul tehnic va trebui să acționeze pentru a accelera crearea societății comuniste.

Determinarea direcțiilor progresului tehnic nu poate fi făcută fără a preciza, în prealabil, obiectivul pe care vrem să-l atingem, fără a cunoaște deci care este rolul progresului tehnic în evoluția modului de producție socialist.

PROGRESUL TEHNIC – BAZA DEZVOLTĂRII FORȚELOR DE PRODUCȚIE

Satisfacerea tot mai deplină a nevoilor materiale și culturale mereu crescînde ale poporului, creșterea continuă a bunăstării oamenilor, dezvoltarea armonioasă și multilaterală a membrilor societății constituie elementele principale ale legii fundamentale a socialismului, care determină întreaga dezvoltare a modului de producție socialist și își găsește expresia în lozinca partidului „Totul pentru om, pentru binele omului". Aceasta străbate ca un adevărat laitmotiv ideile de un înalt umanism ale Programului P.C.U.S.

Visul de veacuri al omenirii care devine realitate în societatea socialistă nu poate fi înfăptuit decît printr-o creștere uriașă a forțelor de producție, nemaiîntîlnită pînă astăzi, o dezvoltare și perfecționare continuă a producției sociale în așa fel, încît toate izvoarele avuției sociale să țîș-

nească impetuos, din plin, şi să se înfăptuiască măreţul principiu „de la fiecare după capacităţi, fiecăruia după nevoi".

Sporirea producţiei materiale este condiţionată în societatea socialistă, în primul rînd, de mărirea productivităţii muncii.

După cum arată Lenin, asigurarea unei productivităţi mai înalte a muncii este „în ultimă analiză factorul cel mai important, cel mai de seamă al victoriei noii orînduiri sociale. Capitalismul poate şi va fi învins definitiv prin aceea că socialismul creează o productivitate nouă a muncii, o productivitate cu mult mai înaltă" [1].

Această teză leninistă este deosebit de evidentă în perioada construcţiei desfăşurate a comunismului, cînd, se arată în Programul P.C.U.S., este nevoie de „o considerabilă superioritate faţă de cele mai dezvoltate ţări capitaliste în domeniul productivităţii muncii, ceea ce constituie cea mai importantă condiţie a victoriei orînduirii comuniste" [2].

La baza dezvoltării producţiei sociale şi a productivităţii muncii se află progresul tehnic. „Comunismul — se spune în program — asigură dezvoltarea neîntreruptă a producţiei sociale şi ridicarea productivităţii muncii pe baza progresului tehnic-ştiinţific rapid, înarmează omul cu cea mai perfecţionată şi mai puternică tehnică, ridică pe o treaptă foarte înaltă dominaţia oamenilor asupra naturii, le dă posibilitatea să dirijeze într-o măsură tot mai mare şi mai deplină forţele ei oarbe" [3].

Aşadar progresul tehnic, element component principal al bazei tehnice-materiale a comunismului, constituind baza cea mai însemnată a schimbărilor mari, radicale, în nivelul productivităţii muncii şi exprimînd nivelul de dezvoltare a forţelor de producţie, devine un factor important în construcţia desfăşurată a comunismului.

Efectele progresului tehnic depind însă întotdeauna de natura orînduirii sociale unde se aplică.

Marile descoperiri ştiinţifice care caracterizează secolul al XX-lea stau la baza unei noi tehnici, de o putere nemaivăzută. Forţa tehnică a omului a devenit aşa de mare, încît ea ar putea contribui la ridicarea pe o treaptă foarte înaltă a nivelului de trai al întregii omeniri. Realizarea acestei măreţe posibilităţi este împiedicată în orînduirea capitalistă.

Perfecţionarea tehnicii în marea industrie mecanizată capitalistă duce la transformarea omului într-o anexă a maşinii, la creşterea numărului de şomeri, la pauperizarea clasei muncitoare, la sporirea necontenită a intensităţii muncii, la epuizarea forţelor fizice şi psihice ale muncitorilor etc.

În condiţiile imperialismului, marile realizări tehnice şi ştiinţifice contemporane, pe lîngă că agravează şi complică contradicţiile principale inerente capitalismului, se transformă, în acelaşi timp, din creaţii ale geniului uman menite să ridice omenirea pe trepte nebănuite, în premise ale unui război nimicitor.

Cu totul altele sînt consecinţele progresului tehnic în statul socialist.

Numai în orînduirea socialistă se realizează o concordanţă deplină între progresul tehnic şi progresul social, deoarece numai în această orîn-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, Edit. politică, 1959, p. 411.
[2] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, Edit. politică, Bucureşti, 1962, p. 387.
[3] *Ibidem*, p. 383.

duire relațiile de producție corespund nivelului înalt atins de forțele de producție, care găsesc un cîmp nelimitat de dezvoltare.

Astfel, omul eliberat de orice exploatare este direct interesat în dezvoltarea forțelor de producție, în progresul tehnic care duce la ușurarea muncii, la sporirea timpului liber, la ridicarea nivelului de trai al clasei muncitoare etc.

DIRECȚIILE PRINCIPALE ALE PROGRESULUI TEHNIC

Direcțiile principale ale progresului tehnic rezultă din analiza nivelului atins în dezvoltarea forțelor de producție pe terenul socialismului, a cerințelor și posibilităților noi de perfecționare pe care le reclamă mersul ascendent al noii orînduiri.

Pînă în pragul comunismului, cu tot progresul lor neîntrerupt, forțele de producție sînt limitate cel puțin în următoarele direcții : 1) uneltele de muncă create de om nu-l scutesc de numeroase funcții care necesită mari cheltuieli de energie fizică, de operații manuale ; 2) sursele mecanice de energie folosite în procesul de producție necesită ele însele mari cheltuieli de muncă, înlocuind numai parțial forța fizică a omului ; 3) pentru crearea produselor sînt folosite, în general, materiale găsite de-a gata în natură ; 4) forța productivă a muncii este limitată în mare măsură de posibilitățile fizice ale omului [1].

De asemenea, posibilitățile de planificare și de conducere științifică a ansamblului economiei proprii orînduirii socialiste asigură continuitatea progresului tehnic într-un ritm inaccesibil societății capitaliste.

Dintr-un proces spontan, caracterizat de oscilații întîmplătoare, cum era în orînduirile presocialiste, progresul tehnic devine în socialism, și mai ales în etapa sa superioară — comunismul —, un proces controlat de om, condus după criterii științifice ; el devine un țel precis pentru care luptă în deplină cunoștință de cauză întregul popor sub conducerea partidului.

În perioada construcției desfășurate a comunismului, perfecționarea forțelor de producție, ridicarea lor pe o treaptă superioară, calitativ nouă reprezintă un proces legic de mare importanță pentru înfăptuirea noii orînduiri.

Date fiind rapidele transformări revoluționare în știință și tehnică, precum și schimbările calitative ce vor avea loc în bazele producției în perioada construcției desfășurate a comunismului, nu ne putem face o imagine riguros exactă a viitorului nivel de dezvoltare a forțelor de producție comuniste. Putem însă preciza în linii mari, pe baza principalelor tendințe ale progresului tehnic contemporan, direcțiile în care vor trebui să se concentreze eforturile necesare făuririi bazei tehnice-materiale a societății comuniste.

După cum se arată în Programul P.C.U.S., principala sarcină economică a partidului și poporului sovietic este crearea, în decurs de două decenii, a bazei tehnice-materiale a comunismului. Baza tehnică-materială a comunismului constituie prin componentele sale un mijloc cert de înlă-

[1] Cf. M. Sakov, *Baza tehnică materială a societății comuniste*, în „Kommunist", 1961, nr. 12, p. 69.

turare progresivă a imperfecțiunilor existente încă în starea și nivelul forțelor de producție socialiste. Baza tehnică-materială a comunismului dă în același timp posibilitatea transformării treptate a relațiilor sociale socialiste în relații sociale comuniste, dă posibilitatea dezvoltării producției, care să asigure satisfacerea din belșug a nevoilor societății.

Componentele bazei tehnice-materiale a comunismului sînt : 1) deplina electrificare a țării și perfecționarea pe această bază a tehnicii, tehnologiei și organizării producției sociale în industrie și agricultură ; 2) aplicarea pe scară largă a chimiei în economia națională ; 3) dezvoltarea prin toate mijloacele a unor ramuri de producție eficiente din punct de vedere economic, a producției de noi tipuri de energie și materiale ; 4) folosirea multilaterală și rațională a resurselor naturale ; 5) mecanizarea complexă a proceselor de producție, automatizarea lor tot mai deplină ; 6) îmbinarea organică a științei și producției cu un ritm rapid al progresului tehnic-științific ; 7) un înalt nivel cultural-tehnic al oamenilor muncii.

Toți acești factori au un evident caracter tehnic, acționează în sensul dezvoltării cantitative și a perfecționării calitative a forțelor de producție socialiste pe baza celor mai noi realizări ale științei, și afectînd atît *dezvoltarea obiectului muncii* (lărgirea bazei energetice și a bazei de materii prime etc.), perfecționarea uneltelor de muncă, cît și *dezvoltarea științei* și îmbinarea sa cu producția, *ridicarea nivelului tehnic-cultural al omului* ca elementul cel mai important al producției.

După cum se știe, forțele de producție se compun din mijloacele de producție și din oamenii cu experiența și deprinderile lor în muncă, la care trebuie să adăugăm știința care devine din ce în ce mai mult, așa cum a prevăzut K. Marx, o forță de producție nemijlocită.

Dintre diferitele direcții ale progresului tehnic, ne vom opri numai asupra unora dintre ele, și anume : electrificarea, mecanizarea complexă și automatizarea, chimizarea producției, în care se dezvăluie și sînt generalizate cu mai multă claritate trăsăturile și tendințele caracteristice ale progresului tehnic-științific. Nu trebuie uitat că aceste direcții sînt legate strîns între ele, formează o unitate organică foarte complexă și se condiționează reciproc. Așa, de exemplu, mecanizarea este premisa automatizării, iar mecanizarea și automatizarea se dezvoltă pe baza electrificării. Dezvoltarea producției electrice, la rîndul ei, implică mecanizarea și automatizarea. La fel, chimizarea industriei nu este posibilă fără mecanizare, automatizare și electrificare. Așadar, ele nu pot fi considerate separat și rupte din cadrul relațiilor de producție, ci în interdependență, ținînd seama totodată de concordanța dintre progresul tehnic și progresul social.

Desigur, introducerea tehnicii noi este un proces complex care trebuie abordat cu mare atenție. De multe ori, introducerea noului este legată de anumite cheltuieli de producție, de griji suplimentare și, cîteodată, și de nereușite. Totuși, trebuie în fiecare moment să se țină seama de faptul că rutina și stagnarea sînt străine însăși naturii producției socialiste, care este dinamică și revoluționară. Tovarășul N. S. Hrușciov susținea, în această direcție, necesitatea folosirii mai rapide și mai depline a tot ceea ce creează știința și tehnica, a preluării cu mai mult curaj a tot ceea ce oferă mai bun experiența din străinătate, a dezvoltării mai largi a specializării și coope-

rării, a accelerării ritmului mecanizării complexe și automatizării producției [1].

În Programul P.C.U.S. se arată că poporul sovietic va acorda, ca și în trecut, o atenție deosebită creșterii industriei grele care asigură dezvoltarea forțelor de producție și capacitatea de apărare a țării. Ea este temelia temeliilor întregii economii naționale. În același timp se arată care sînt sarcinile diferitelor ramuri de specialitate: industria construcțiilor de mașini, industria energetică, industria metalurgică, industria chimică etc.

În U.R.S.S., ca și în celelalte țări socialiste, dezvoltarea industriei grele nu este însă un scop în sine, ea este subordonată sarcinilor ridicării nivelului de civilizație al întregului popor.

De altminteri, după cum se știe, în condițiile socialismului cu cît industria grea este mai puternică, cu atît se micșorează deosebirile în ritmul de creștere al sectoarelor I și II, și deci crește abundența de bunuri de larg consum.

În acest sens, „planul de dezvoltare a economiei naționale în următorii 20 de ani (perspectiva generală) — spune tovarășul N. S. Hrușciov — prevede o apropiere considerabilă între ritmul de dezvoltare a producției mijloacelor de producție și cel al producției bunurilor de consum. Dacă în perioada anilor 1929—1940, în industrie ritmul mediu anual de creștere a producției mijloacelor de producție depășea ritmul de creștere a producției de bunuri de consum cu aproape 70%, în perioada anilor 1961—1980 depășirea va fi de aproximativ 20%" [2].

În modul acesta, în perioada construcției desfășurate a comunismului se creează posibilități uriașe pentru o dezvoltare armonioasă și multilaterală a întregii producții sociale, condiție materială indispensabilă a trecerii treptate la comunism. O dată cu creșterea sistematică a producției sociale crește și nivelul de trai al oamenilor sovietici.

Electrificarea. Energia electrică prezintă, în comparație cu alte feluri de energii, un mare număr de avantaje industriale: ea are o mare capacitate de fracționare; prezintă posibilitatea de a fi transmisă cu ușurință la distanțe mari; are proprietatea de a se transforma fără multă greutate în energie termică, luminoasă, chimică, mecanică; poate fi folosită ca forță motrice asigurînd o funcționare mai regulată și mai uniformă a mașinilor; constituie baza a numeroase procese tehnologice, ca de exemplu: fuziunea electrică, electroliza, electrochimia, electrosudura etc.

Datorită acestor calități, înzestrarea cu energie electrică este o condiție esențială pentru ridicarea nivelului industriei, al agriculturii, al vieții de toate zilele a oamenilor etc.

Electrificarea ocupă un loc principal în dezvoltarea forțelor de producție ale comunismului și constituie problema cardinală a energeticii sovietice în perioada construcției desfășurate a comunismului, potrivit tezei leniniste: „Comunismul este puterea sovietică plus electrificarea întregii țări".

---

[1] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 64.
[2] *Ibidem*, p. 177.

Programul P.C.U.S. consideră electrificarea completă a țării și perfecționarea pe această bază a tehnicii, tehnologiei și organizării producției sociale în industrie și agricultură ca una din cauzele principale ale întregului progres tehnic modern. „Ideea leninistă a electrificării totale constituie pivotul întregului program de construire a economiei comuniste", se arată în raportul prezentat de tovarășul Hrușciov *Cu privire la Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice* [1]. În acest sens, planul de electrificare a țării sovietice prevede sarcini uriașe : sporirea de aproape 3 ori în următorii 10 ani a gradului de înzestrare cu energie electrică a muncii în industrie ; dezvoltarea largă pe bază de energie electrică ieftină a ramurilor industriale care necesită mari cantități de energie electrică ; electrificarea masivă a transporturilor, a agriculturii, aplicarea electrificării în viața de toate zilele a populației de la orașe și sate.

Electrificarea are un rol uriaș în creșterea productivității muncii. În orice domeniu al activității de producție, creșterea productivității muncii este determinată în primul rînd de creșterea nivelului de înzestrare a muncii cu energie electrică. Experiența arată că pentru ca productivitatea muncii în industrie să crească cu 50% este necesar să se sporească gradul de înzestrare a muncii cu energie electrică în medie cu 75%—80%.

Marea eficacitate economică a energiei electrice justifică în mare măsură larga ei introducere într-un număr mereu crescînd de procese tehnologice : siderurgia și fabricarea laminatelor, producția de oțel, metalurgia aluminiului și metalurgia elementelor rare — uraniu, titan, cobalt etc. —, prepararea minereurilor, ștanțarea la prese cu încălzire prin inducție a semifabricatelor, perfecționarea tehnicii sudurii electrice etc.

Dezvoltarea în ritm accelerat a tuturor tipurilor de transport, reutilarea tehnică continuă a transportului feroviar, sporirea considerabilă a vitezelor de circulație, intensificarea continuă a traficului de mărfuri etc. nu pot fi asigurate decît prin electrificarea completă a transportului feroviar.

Energia electrică va spori de mai multe ori productivitatea muncii în agricultură. În cursul septenalului se va desăvîrși electrificarea pe scară largă a agriculturii. Astfel se va termina electrificarea tuturor sovhozurilor, a stațiunilor tehnice de reparații ; se va furniza curent electric tuturor colhozurilor țării : 80% din colhozuri vor fi conectate la sistemele energetice de stat, la substațiile electrice de tracțiune sau la centralele industriale și comunale etc. [2].

Ramura agricolă care va beneficia cel mai mult de electrificare va fi cea zootehnică, unde se vor automatiza alimentarea cu apă a fermelor, perfecționarea instalațiilor de pasteurizare a laptelui, se vor introduce instalații automate pentru condiționarea aerului etc. În mod similar, cu ajutorul electricității se vor construi stațiuni de curățire a semințelor și uscare a cerealelor, se vor proiecta instalații de ventilație la silozuri etc.

Introducerea electricității în viața de toate zilele și în gospodăriile comunale va însemna un aport efectiv la îmbunătățirea condițiilor igienice

---

[1] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 180.

[2] I. Kulev, *Etapa hotărîtoare a înfăptuirii ideilor leniniste despre electrificare*, „Kommunist", nr. 2, 1960.

de viață a populației, va diminua timpul cheltuit în prezent cu autoservirea oamenilor muncii, va ușura introducerea instalațiilor pentru condiționarea aerului, va servi ca mijloc de încălzire în regiunile unde acest lucru este justificat din punct de vedere economic etc., contribuind în modul acesta la creșterea continuă a bunăstării oamenilor muncii.

Electrificarea țării în următorii 20 de ani se va deosebi de electrificarea actuală nu numai cantitativ, ci și calitativ. U.R.S.S. va construi hidrocentrale și termocentrale tot mai puternice. Puterea instalată a hidrocentralei de la Bratsk va fi de 4 500 000 kW, iar a celei de la Krasnoiarsk de 5 000 000 kW. În viitor se vor construi termocentrale și mai puternice. Dezvoltarea electroenergeticii urmează să se înfăptuiască pe baza folosirii diferitelor resurse de combustibil (solid, gazos, lichid), a apei, iar, pe măsura găsirii unor soluții eficiente din punct de vedere economic, și pe baza folosirii pe scară mai largă a energiei atomice și apoi a energiei termonucleare [1].

Paralel cu creșterea uriașă a puterii instalate a centralelor electrice vor trebui construite sute de mii de kilometrii de linii de înaltă tensiune și rețele electrice de distribuție în toate regiunile țării. O deosebită importanță tehnică-economică o are crearea sistemului energetic unic, adică construirea unei rețele de înaltă tensiune conduse dintr-un singur punct, prin unirea sistemelor energetice de pe întreg cuprinsul U.R.S.S. În acest fel se va realiza o alimentare stabilă cu energie electrică și o folosire mai rațională, mai economică a capacităților energetice.

Este evident că această dezvoltare uriașă a industriei electrice nu poate fi realizată fără sprijinul constructiv continuu al științei. Oamenii de știință și inginerii sovietici găsesc în Programul P.C.U.S. un cerc larg de probleme teoretice și tehnice de cel mai înalt nivel.

Printre cele mai importante menționăm : studierea balanței energetice și de combustibil a țării, căutarea căilor de valorificare optimă a surselor naturale de energie, elaborarea bazelor științifice ale sistemului energetic unic, descoperirea unor noi surse de energie și metode de transformare directă a energiei termice, nucleare, solare și chimice în energie electrică, soluționarea problemei dirijării reacțiilor termonucleare.

Din această activitate tehnică-științifică superioară au și început să apară idei noi, care vor putea modifica structural însăși bazele electrotehnicii. Așa, de exemplu, realizarea practică a ideii unui generator magnetohidrodinamic, cu utilizarea unui jet de gaz ionizat încălzit (plazmă) care intersectează un cîmp magnetic de înaltă intensitate ar contribui în mod efectiv la simplificarea sistemelor electromecanice ancombrante și dificile care se rotesc cu viteze mari, cum sînt turbo- și hidrogeneratorii de astăzi.

Mecanizarea complexă și automatizarea. Mecanizarea a constituit în evoluția modului de producție una din direcțiile principale ale progresului tehnic.

---

[1] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 390.

La începutul ei (atît în societatea capitalistă, cît şi, mai tîrziu, în societatea socialistă), mecanizarea cuprindea numai o parte restrînsă din etapele producţiei, existînd alături de munca manuală de mică productivitate.

În condiţiile construirii societăţii comuniste, mecanizarea va trebui să se extindă asupra întregului proces de producţie, să aibă deci un caracter complex.

Mecanizarea complexă poate să aducă mari economii de muncă manuală atît în procesele principale, cît şi în procesele auxiliare ale producţiei.

În acest sens, Programul P.C.U.S. prevede introducerea mecanizării complexe în industrie, agricultură, construcţie, transporturi, lucrări de încărcare şi descărcare, în gospodării comunale, ducînd la excluderea muncii grele nu numai în operaţiile de bază, dar şi în cele auxiliare : transportul de materii prime, de combustibil şi de produse finite, lucrări de finisare etc.

Este necesar ca prin introducerea tehnicii celei mai moderne să se realizeze mecanizarea complexă a principalelor operaţii şi procese cu volum mare de muncă din industria minieră, metalurgie, industria petrolului şi chimiei, construcţia de maşini, construcţia şi industria materialelor de construcţii, industria lemnului şi hîrtiei.

Dar nici mecanizarea complexă nu poate să dea forţelor de producţie acea dezvoltare uriaşă — atît cantitativ, cît mai ales calitativ — necesară construirii desfăşurate a comunismului, deoarece conducerea, controlul şi reglarea operaţiilor procesului tehnologic sînt executate tot de om, cu posibilităţile sale fizice limitate.

Eliminarea acestor defecţiuni a constituit o preocupare continuă a tehnicienilor şi a oamenilor de ştiinţă.

Aplicînd ultimele rezultate tehnice-ştiinţifice, oamenii au desăvîrşit mecanizarea complexă şi au pregătit condiţiile materiale pentru generarea automatizării.

Automatizarea producţiei reprezintă continuarea firească a mecanizării complexe. De aici, prezenţa simultană a mecanizării complexe şi a automatizării ca nouă formă a progresului tehnic, pe care o constatăm încă în perioada construcţiei desfăşurate a comunismului.

Prin automatizare, munca de conducere, de control şi de reglare a procesului tehnologic, care era considerată pînă acum ca un atribut exclusiv al muncii intelectuale, este efectuată de către maşini care realizează o viteză şi o precizie cu mult superioară omului, fapt deosebit de important mai ales în condiţiile de lucru insuportabile pentru om (temperatură şi presiune extrem de ridicate, în prezenţa substanţelor radioactive etc.).

Deşi automatizarea este încă în faza iniţială a dezvoltării sale, eficienţa economică a maşinilor automate s-a dovedit, de pe acum, cu mult superioară oricărei tehnici precedente.

Uriaşele posibilităţi pe care le include tehnica automată în creşterea eficienţei economice a producţiei se datorează următorilor factori : automatismul mişcării, continuitatea procesului de producţie, vitezele ridicate de lucru şi îmbinarea operaţiilor în timp.

Acești factori tehnici au contribuit în mod determinant la sporirea în proporții excepționale a eficacității mijloacelor de producție și au fixat în modul acesta locul automatizării printre principalele direcții ale progresului tehnic contemporan.

Perfecționarea continuă și rapidă a automatizării constituie o condiție indispensabilă pentru trecerea de la socialism la comunism, deoarece contribuie în mod esențial la mărirea productivității muncii.

Din această cauză, Uniunea Sovietică a introdus, în mod planificat, automatizarea și a coordonat-o în diferite domenii industriale, în funcție de etapa construirii societății socialiste.

În directivele Congresului al XX-lea al P.C.U.S. s-a prevăzut introducerea automatizării în toate ramurile de producție, trecerea de la automatizarea diferitelor agregate și operațiuni la automatizarea secțiilor și a proceselor tehnologice, la crearea unor întreprinderi complet automatizate.

Planul septenal pe anii 1959—1965 prevede, iar Congresul al XXI-lea a trasat sarcina să se treacă la automatizarea complexă pe secții și întreprinderi în industria chimică, de prelucrare a țițeiului, la furnale, cuptoare Martin și laminoare, în diferite ramuri ale construcției de mașini, în centrale electrice, în industria alimentară.

Industria sovietică și-a îndeplinit cu un desăvîrșit succes sarcinile trasate de partid, obținînd succese importante în ceea ce privește mecanizarea și automatizarea producției, mai ales în energetică, în siderurgie, în metalurgia neferoasă și în construcția de mașini.

Congresul al XXII-lea prevede ca în decurs de 20 de ani să fie înfăptuită în proporții de masă automatizarea complexă a producției, trecîndu-se tot mai mult la secții și întreprinderi automate. Se va accelera introducerea celor mai perfecționate sisteme de comandă automată. Este necesar să se organizeze aplicarea pe scară largă a ciberneticii, a dispozitivelor electronice de calcul și de comandă în producție, în lucrările de cercetări științifice, în practica proiectărilor și construcțiilor, în calculele de planificare, în sfera evidenței, statisticii și administrației.

Îndeplinirea cu succes a sarcinilor Congresului al XXII-lea al P.C.U.S. în domeniul automatizării se va realiza, în special, prin aplicarea unor noi principii de construire a mijloacelor tehnice și a altor elemente ale automaticii, pe baza celor mai noi realizări ale fizicii, chimiei și radioelectronicii.

Așa de exemplu, în construcția traductorilor pentru variații de temperatură se vor întrebuința pe scară din ce în ce mai largă termistorii. Semiconductorii utilizați la termistori sînt oxizi de nichel, mangan, magneziu etc. sau alți compuși ai acestora, la care se adaugă uneori cupru; folosirea izotopilor radioactivi la construirea a o serie de traductori pentru controlul celor mai diverse mărimi fizice, cum ar fi : gradul de vid dintr-un recipient, concentrația sau compoziția unui gaz etc.; în construcția amplificatorilor de curenți alternativi se constată o extindere considerabilă a folosirii tranzistorilor — triode cu cristal — care, în comparație cu tuburile electronice, sînt mult mai ușori, au dimensiuni incomparabil mai mici, nu necesită surse de alimentare pentru încălzirea catodului și nici realizarea vidului.

Utilizarea semiconductorilor atît în tehnica automatizării, în special, cît și numeroasele posibilități de utilizare în diferite procese tehnice, în general, constituie una din direcțiile cele mai importante ale progresului tehnic și științific. În acest sens, Programul P.C.U.S. subliniază în mod just că „în tehnologia producției vor ocupa un loc tot mai important radioelectronica, semiconductorii, ultrasunetul" [1].

Mașinile automate funcționînd fără intervenție umană trebuie să fie conduse de un sistem special de comandă, a cărui continuă perfecționare este o condiție indispensabilă a creșterii randamentului mașinii. De la axul cu came la șabloane, la dispozitive fotoelectrice, la imprimarea programelor pe filme sau benzi magnetice, sistemul de comandă utilizează recent mașinile electronice de calcul, care creează posibilități uriașe de dezvoltare în viitor a automatizării.

Problema importantă a liniilor automate în construcția de mașini este trecerea de la producțiile intermitente la cele continue în flux de producție.

O deosebită atenție trebuie acordată studierii trecerii de la automatizarea parțială a diferitelor agregate și operații, la automatizarea secțiilor și proceselor tehnologice, la crearea unor întreprinderi complet automate.

Pentru aceasta este nevoie să se organizeze aplicarea pe scară largă a celor trei mari domenii ale ciberneticii și anume : sistemele automate cu curent închis, numite și „cu conexiune inversă" sau „cu reacție", teoria informației și mașinile electronice de calcul.

În acest proces, un rol însemnat revine mașinilor de calculat, care, coordonînd dintr-un punct central funcțiunea întregului ansamblu industrial, efectuează o operație logică, pot alege regimul optim de lucru al instalației comandate pentru datele existente în momentul respectiv. În modul acesta, nu numai că se va respecta regimul stabilit, dar instalațiile vor fi și autoreglabile, adică vor alege regimuri optime de lucru. Pe această linie se vor studia sistemele automate care posedă calitatea de autoinstruire și autoorganizare, în vederea unei perfecționări maxime.

Este sigur că datorită dezvoltării impetuoase a proceselor de producție întreprinderile industriale vor ocupa și în viitor suprafețe din ce în ce mai mari, ele alcătuind însă, din punct de vedere tehnologic, un ansamblu unic. De aici, necesitatea de a continua și în viitor cercetările în domeniul telemecanicii (telemăsurarea, telecomanda, telesemnalizarea), al televiziunii, al telefoniei, al radioului.

Dirijarea vapoarelor, a avioanelor și rachetelor în scopuri pașnice a devenit una dintre cele mai recente și importante aplicații ale automatizării, cu un domeniu de cercetare și aplicare practic nelimitat.

Cercetările teoretice vor căpăta cea mai largă dezvoltare, confirmînd o dată mai mult importanța legăturii dintre teoriile științifice și aplicațiile practice. O atenție deosebită se va acorda problemelor de cercetare științifică în domeniile automaticii și telemecanicii, calculului probabilităților,

[1] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 394.

dezvoltării teoriei informației, elaborării bazelor teoretice și perfecționării tehnice a mașinilor de calculat, de comandă și de informație etc.

Chimizarea producției. Chimizarea producției, cea de-a treia direcție principală a progresului tehnic, se referă îndeosebi la obiectul muncii. Nivelul actual al dezvoltării tehnicii, cu vitezele, presiunile și temperaturile extrem de mari, impune crearea de noi materiale sintetice, care nu se găsesc în natură. Multe dintre vechile categorii de combustibil, materii prime și materiale vor fi treptat înlăturate de combustibili, materii prime și materiale noi, mai productive, cu proprietăți și caracteristici tehnice dinainte stabilite.

În acest sens, în Programul P.C.U.S. se subliniază importanța aplicării pe scară largă a celor mai mari realizări ale industriei moderne, în vederea dezvoltării forțelor de producție și a sporirii bunurilor de larg consum. Metalele, lemnul și celelalte materiale de construcție vor fi înlocuite tot mai mult cu materiale sintetice ieftine, practice și ușoare. Pentru nevoile agriculturii va trebui să crească considerabil producția îngrășămintelor minerale și cea a mijloacelor chimice de protecție a plantelor.

Volumul total al producției chimice în cursul septenalului va crește aproximativ de trei ori, din care producția de fibre artificiale va crește de aproximativ patru ori, de mase plastice și rășini sintetice de peste șapte ori, producția de îngrășăminte minerale va crește de aproximativ trei ori. În decursul septenalului vor fi construite peste 140 de mari întreprinderi chimice și vor fi reconstruite peste 130 de întreprinderi. Totalul investițiilor în industria chimică va depăși în decursul septenalului cifra de 100 miliarde de ruble.

O importanță deosebită are faptul că industria chimică se va dezvolta pe baze noi, folosind materii prime din cele mai ieftine, și anume gazele naturale și gazele de sondă.

Preocupările oamenilor de știință și ale inginerilor se vor axa pe două direcții principale : studierea posibilităților de înlocuire a tehnologiei mecanice prin tehnologia chimică și fabricarea de materiale noi, cu proprietăți fizice dinainte stabilite.

Previziunea științifică a lui K. Marx că o dată cu dezvoltarea științei și tehnicii, tehnologia mecanică va ceda în fața aplicării din ce în ce mai răspîndite a tehnologiei chimice devine o realitate. Tehnologia chimică prezintă următoarele avantaje : față de tehnologia mecanică, față de prelucrarea metalelor care consumă mai multă muncă decît producerea metalelor propriu-zise, permite realizarea unei economii uriașe de forță de muncă, poate înlătura pierderile mari de materiale rezultate în timpul prelucrării, ca, de exemplu, la prelucrarea lemnului, unde aproape 2/3 din volumul lui se pierde în deșeuri care au putut fi valorificate numai după intervenția procedeelor chimice.

Fabricarea materialelor noi este îndreptată, pe de o parte, spre producția metalelor de o mare puritate necesare construirii marilor centrale astroelectrice și a aparatelor de radio portative cu semiconductori, iar, pe de altă parte, spre obținerea materialelor plastice prin sinteza chimică,

așa numiții polimeri, adică masele plastice, fibrele sintetice, cauciucurile sintetice, pielea sintetică, blănurile sintetice etc.

Materialele plastice au și început să joace un rol foarte important atît în crearea bunurilor de larg consum, cît și în crearea mijloacelor de producție. Ele nu prezintă încă toate calitățile dorite pentru a putea înlocui definitiv materialele naturale. Astfel, țesăturile cele mai valoroase vor fi cele din fibre naturale (bumbac sau lînă) combinate cu fire și fibre sintetice; betonul armat va rămîne principalul material de construcție, prin creșterea calităților lui rezultate din perfecționarea tehnologiei sale; lemnul prelucrat chimic va deveni și mai valoros; masele plastice cu umplutură de lemn vor deveni materialul principal pentru confecționarea mobilei, a ușilor, ramelor etc.

Importanța materialelor plastice în construcția de mașini este egală cu a metalelor. Materialele plastice pentru industrie prezintă unele proprietăți care sînt mai bune decît ale metalelor (rezistența la coroziune și la frecare, elasticitate, plasticitate, ușurința de prelucrare prin ștanțare, care exclude necesitatea prelucrării mecanice a piesei etc.). Ele nu posedă însă indici de rezistență și mecanici suficient de buni. În această direcție vor trebui continuate studiile relative la microstructura materialelor plastice, de care depinde rezistența maximă posibilă și alte proprietăți mecanice ale materialelor din polimeri.

Știința chimică, dezvoltîndu-se în condițiile optime pe care le oferă orînduirea socialistă, va putea crea materiale cu o foarte mare rezistență, cu proprietăți superioare oțelurilor, termorezistente, care să aibă proprietăți magnetice asemănătoare cu magnetismul fierului, dar avînd dimensiuni mult mai reduse [1].

Savanții sovietici care au obținut rezultate strălucite și în domeniul chimiei își propun să studieze pentru nevoile industriale ale viitorului apropiat: chimia temperaturilor joase — domeniu în care s-au descoperit multe dintre proprietățile fundamentale ale substanțelor, dintre care cele mai importante sînt superconductibilitatea metalelor și supercurgerea heliului lichid —; chimia presiunilor înalte, care va aduce rezultate teoretice și practice importante; chimia temperaturilor înalte, care va crea, printre altele, posibilitatea fabricării îngrășămintelor din azotul obținut prin descompunerea aerului; obținerea energiei electrice pe cale termonucleară etc.

Tehnica nouă ridică cerințe sporite în fața obiectelor muncii.

Schimbările adînci în prelucrarea obiectelor muncii aduse de chimizarea producției, folosirea energiei nucleare și ulterior a celei termonucleare, dezvoltarea impetuoasă a uneltelor de producție pe aceste baze tehnico-științifice constituie elementele principale ce intră în discuția priorității, a determinării caracteristicii fundamentale tehnice-științifice a bazei tehnice-materiale a comunismului [2].

---

[1] Acad. N. N. Semenov, *Omul și natura*, în „Buletin de informare științifică", 1961, nr. 9.

[2] A. A. Zvorîkin, *Baza tehnică-materială a comunismului*, în „Probleme de filozofie", 1960, nr. 5.

Alături de cele trei direcții principale ale progresului tehnic în construcția desfășurată a comunismului, Programul P.C.U.S. prevede dezvoltarea științei și perfecționarea tehnicii și tehnologiei producției în toate ramurile de producție.

După cum reiese cu deosebită pregnanță din documentele celui de-al XXII-lea Congres al P.C.U.S., progresul tehnic care caracterizează construirea societății comuniste reprezintă un imens salt calitativ în procesul dominației omului asupra naturii. Trecerea de la capitalism la socialism a reprezentat o primă etapă hotărîtoare a procesului de eliberare a omului de sub dominația forțelor oarbe ale naturii și societății bazate pe exploatare; trecerea la construirea desfășurată a comunismului deschide perspective cu adevărat nebănuite în acest sens. „În prezent — spune tovarășul N. S. Hruşciov — noi ne concentrăm tot mai mult eforturile spre înlăturarea dependenței oamenilor față de forțele oarbe ale naturii, spre supunerea lor de către om. Astfel va fi înlăturată ultima barieră din calea omenirii spre adevăratul imperiu al libertății" [1].

În același timp, în condițiile capitalismului, progresul tehnic se întoarce împotriva clasei muncitoare, aruncă mase enorme de oameni în ghiarele foamei. „Automatizarea capitalistă smulge bucata de pîine de la gura muncitorului: crește șomajul și scade nivelul de trai" [2] — se arată în Programul P.C.U.S. Posibilitatea pe care o reprezintă tehnica modernă ca omul să fie eliberat de dominația forțelor naturii nu se transformă în realitate decît în condițiile orînduirii comuniste. Stăpînirea forțelor naturii de către om în orînduirea comunistă își găsește expresia în faptul că acum *„pentru prima dată în istorie se va lichida pe deplin și definitiv insuficienta asigurare materială a oamenilor"* [3]. Progresul tehnic-științific este un element indispensabil și, totodată, o forță motrice a construirii societății comuniste, societate care asigură fericirea integrală a tuturor oamenilor.

Este limpede astfel că întregul popor este interesat în desfășurarea furtunoasă a progresului tehnic, energii umane uriașe sînt puse în slujba neîncetatului mers înainte, sînt mobilizate în vederea dezvoltării continue a tehnicii sovietice.

---

[1] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 243.
[2] *Ibidem*, p. 351.
[3] *Ibidem*, p. 211.

DESPRE METODOLOGIA ȘI ORIENTAREA CERCETĂRII ÎN CHIMIE

DE

ACAD. C. D. NENIȚESCU

Orientarea justă a tematicii de cercetare și găsirea de forme organizatorice cît mai eficiente pentru munca științifică sînt probleme permanent actuale pentru toți cei antrenați în această muncă. Discutarea cu folos a acestor aspecte, mai mult practice, nu apare însă posibilă fără o prealabilă luare de poziție în anumite probleme fundamentale, privind rolul și importanța științelor naturii în gîndirea și în activitățile multiple ale omului modern, influența lor profundă asupra societății și totodată fără o sumară analiză a posibilităților și limitărilor metodei științifice. Autorul este conștient de amploarea acestui subiect, care depășește cu mult cadrul unui articol, și deci și de imperfecțiile expunerii de mai jos, care este departe de a epuiza problemele multiple și complexe ridicate de dezvoltarea științei epocii actuale.

ȘTIINȚELE NATURII

Unitatea dintre materie și mișcare este fundamentul solid pe care se sprijină orice concepție științifică despre natură. Nu există materie fără mișcare, după cum nu există mișcare fără materie. „Mișcarea — spune Engels — este modul de existență al materiei". Justețea acestei afirmații a concepției materialist-dialectice despre lume este dovedită necontenit de experiența științifică.

Lumea care ne înconjoară se prezintă observației noastre într-o diversitate de aspecte. Despre acestea luăm cunoștință prin intermediul simțurilor noastre, ajutate și completate prin aparate de observație și măsură. Cunoștințele dobîndite pe calea aceasta, singura posibilă, reflectă lumea exterioară nouă, existentă independent de noi. O dovadă sigură a realității lumii o găsim în faptul că, în urma cunoștințelor acumulate,

omul dobîndește capacitatea de a acționa mai eficient asupra naturii, modificînd-o în modurile cele mai diverse, previzibile anticipat.

Unitatea naturii se reflectă firește și în știință. Cunoașterea științifică este un proces unic, care se realizează însă prin eforturile cercetătorilor din diferite ramuri și discipline. Cercetarea științifică nu se poate desfășura cu succes decît dacă, din multiplele aspecte ale naturii, ea se concentrează asupra unuia singur. Ar fi de sigur de mare folos dacă o singură minte ar cuprinde întreaga știință a naturii. Este însă imposibil ca acest deziderat să mai poată fi atins în prezent, din cauza numărului imens de observații acumulate de fiecare disciplină, din cauza metodelor diferite folosite la ordonarea și interpretarea acestor observații și din cauza tehnicilor de lucru mult diferențiate, a căror deprindere cere un efort prelungit. Toate acestea au condus la specializare.

Ca o consecință a unei lungi dezvoltări istorice, se disting în prezent trei mari diviziuni sau *științe fundamentale* ale naturii : fizica, chimia și biologia. Fizica studiază structura materiei, cele mai generale forme de mișcare a materiei și transformările reciproce ale acestor forme de mișcare.

Chimia are ca obiect studiul substanțelor și al transformărilor lor. Ca atare ea studiază atomii (elemente chimice) și combinațiile dintre atomi. Chimia are strînse legături cu alte științe, dintre care în primul rînd cu fizica, deoarece forma de mișcare studiată de fizică se întîlnește în formele de mișcare studiate de chimie și de alte științe. La granița relativă dintre fizică și chimie au apărut două noi discipline : chimia fizică și fizica chimică.

Întrucît, la rîndul ei, forma de mișcare studiată de chimie se regăsește în alte forme de mișcare, chimia are de asemenea relații analoge și cu alte discipline, cum ar fi biologia, geologia etc.

O tendință remarcabilă a științei zilelor noastre este aceea de întrepătrundere, opusă tendinței de diferențiere și specializare care s-a dezvoltat pînă la absurd în cursul secolului al XIX-lea. Aceasta se explică prin marile succese obținute în domeniile de graniță de unii cercetători mai îndrăzneți sau clarvăzători, prin marea eficacitate a metodelor fizice în chimie, a metodelor fizice și chimice în biologie. Este evident că rezultatele remarcabile obținute de chimie în ultimul pătrar de veac nu ar fi fost posibile fără ajutorul masiv, teoretic și experimental, al fizicii. Este suficient să amintim numai două mari contribuții ale fizicii la dezvoltarea chimiei, una pe linie teoretică, mecanica cuantică, alta pe linie experimentală, folosirea razelor X și a altor tehnici similare ca metode de investigație în chimie. Am putea cita de asemenea multe și remarcabile succese ale biologiei, obținute prin aplicarea metodelor fizice și mai ales a celor chimice. Mai importante decît acestea ne apar perspectivele luminoase care se deschid biologiei prin aplicarea mult mai amplă decît pînă în prezent a acestor metode în viitor.

Ar fi deosebit de interesant, dar ar depăși cadrul acestui articol, un studiu aprofundat al cauzelor care au condus la actuala diviziune a științei naturii în trei ramuri. Deși adînc ancorată în trecut și într-o mare măsură impusă de considerentele practice menționate mai sus, se nasc îndoieli serioase, chiar la o analiză superficială, în ce privește justificarea

acestei diviziuni, în forma în care am moştenit-o. Ar fi interesant să se analizeze pînă la ce grad ştiinţele de graniţă constituie un corectiv al neajunsurilor semnalate.

Un asemenea studiu nu ar fi numai de interes „academic", ci ar prezenta o mare importanţă practică, atît pentru organizarea unităţilor de cercetare, cît şi pentru învăţămînt. Învăţămîntul este elementul de perpetuare a ştiinţei şi a întregii culturi umane. El determină dezvoltarea în perspectivă şi progresul. De aceea întocmirea programelor de învăţămînt este o operaţie legată de mari răspunderi, cerînd o viziune deosebit de clară a dezvoltării ştiinţei şi tehnicii în perspectivă.

Fizica şi chimia se deosebesc profund prin originea lor istorică. Istoria ştiinţei arată că fizica modernă îşi are obîrşia în preocupările naive ale filozofilor naturişti greci, sistematizate în doctrina aristotelică şi transmise nouă pe calea mult ocolită a scolasticii medievale. Deşi incomparabil mai adîncă şi plină de consecinţe decît schimbarea de orientare survenită în fizică după 1924 prin introducerea mecanicii ondulatorii, revoluţia ştiinţifică realizată de titanii din secolele XVI şi XVII — Copernic, Galilei, Pascal, Descartes şi Newton — nu ne apare în perspectivă istorică altfel decît o dezvoltare logică a liniei de gîndire luminoase iniţiate de antici.

Cu totul altele sînt izvoarele chimiei. Cuvîntul *chemeia*, de etimologie obscură, şi-a făcut apariţia în Alexandria, oraş de cultură helenistică, în sec. I sau al II-lea e.n. Considerîndu-se dintru început de inspiraţie divină (Hermes Trismegistos), chimia (sau *alchimia*, cum ne-a parvenit această tradiţie prin intermediul arabilor) şi-a menţinut timp de un mileniu şi jumătate cu o uimitoare persistenţă caracterul ei mistico-dogmatic. Amestec sumbru de principii juste, ca acela al unităţii materiei, cu fantezii aprioristice stranii ca *lapis philosophorum*, *magisterum* şi *panacea universalis*, doctrina alchimistică nu ne-a lăsat, în săraca ei moştenire, nici o lege valabilă a unui fenomen, nici un principiu general ştiinţific.

Este drept să recunoaştem că alchimia a introdus în metodica ştiinţifică unul dintre mijloacele de investigaţie cele mai eficace, experienţa; este adevărat că laboratoarele alchimiştilor au fost primele locaşuri din lume anume destinate cercetării. Dar chiar făcînd abstracţie de elementul de şarlatanie, atît de intim întreţesut cu alchimia, rezultatele acestei munci de cercetare, necălăuzită de teorie, au rămas pînă la urmă fără nici o consecinţă practică.

Chimia a devenit o ştiinţă numai în urma adoptării metodei ştiinţifice de către Boyle, Lomonosov, Lavoisier, Dalton, Gay-Lussac şi alţii. Succesele obţinute în urma introducerii acestei metode, incontestabil împrumutată de la fizică, au fost remarcabile şi s-au succedat cu o viteză vertiginoasă. Dar sîntem îndreptăţiţi să ne întrebăm (şi acest subiect ar merita de asemenea un studiu mai aprofundat) dacă această acceptare a metodei ştiinţifice a fost totală şi fără rezervă mintală, conştientă sau inconştientă? Chimia a rămas, cu multe aspecte ale ei, o ştiinţă empirică, o artă, ale cărei realizări se bazează încă într-o mare măsură pe experimentare nemetodică, pe îndemînarea experimentatorului, redus la găsirea prin tatonare a condiţiilor optime ale fenomenelor. Faptul că s-a introdus

cu atîta succes chimia fizică nu înseamnă oare că există și o altă chimie, nefizică, perseverînd în vechiul empirism? Unul dintre marii maeștri ai chimiei organice clasice, Adolf Baeyer, avea deviza: „Eu nu experimentez pentru a stabili dacă am dreptate[1], ci pentru a vedea cum se comportă substanțele", fără a observa cîtuși de puțin că răsunătoarele lui reușite în sinteza organică nu ar fi fost posibile fără călăuza teoriei structurii chimice, de curînd apărute pe firmamentul chimiei. De la marile descoperiri ale termodinamicii și cineticii chimice, din anii 1880—1890, pînă în momentul cînd ele au fost traduse în forme aplicabile practic, așa încît să poată deveni un bun comun al marii mase a chimiștilor, răgazul a fost de aproape o jumătate de secol, dovadă a lipsei de interes și a neîncrederii chimiștilor față de metodele fizice.

Firește că majoritatea acestor dificultăți sînt astăzi depășite și a pleda pentru introducerea metodelor fizice sau, în general, pentru adoptarea integrală a metodei științifice în chimie poate părea un anacronism. Deși metodica chimiei este, fără îndoială, diferită, în multe privințe, de aceea a fizicii, ținta către care trebuie să tindă chimia este, după părerea noastră, atenuarea diferenței actuale dintre chimie fizică și „chimie". Cercetarea și învățămîntul ar trebui să se desfășoare în conformitate cu acest principiu.

METODA ȘTIINȚIFICĂ

Considerînd natura sub toate aspectele ei, oamenii de știință acumulează de multe generații un mare număr de observații sau fapte, care constituie tezaurul permanent al științelor naturii.

Sînt cazuri cînd rolul omului se rezumă la observarea fenomenelor (*phainomenon*, ceea ce apare) fără posibilitatea de a interveni în desfășurarea lor. În alte cazuri, omul folosește pentru obținerea de cunoștințe noi *experiența*; el provoacă fenomenele în condiții cît mai simple, încercînd să excludă aspectele accesorii, neesențiale. Prima metodă este folosită în astronomie, geologie și, de multe ori, în biologie; cea de-a doua în fizică, chimie și, din ce în ce mai mult, în biologie. Datorită eficacității ei și progresului tehnicii, metoda experimentală tinde să se extindă la domeniile accesibile înainte numai observației simple. Lansarea sputnicilor pentru explorarea spațiului interplanetar este o ilustrație strălucită a acestei tendințe. Cu ajutorul experienței, omul reușește să dea naștere unor fenomene care niciodată nu se produc de la sine în natură, dar care prin aceasta nu sînt mai puțin „naturale" decît cele care au loc spontan.

O observație are valoare științifică atunci cînd duce la concluzii care rămîn adevărate în afară de cazul particular examinat, în trecut și în viitor și în orice loc pe pămînt. Prin cercetarea a mii și mii de cazuri, în cursul secolelor s-a ajuns la certitudinea că orice fenomen natural este precedat sau urmat, în mod necesar, de alte fenomene bine definite, că în condiții identice fenomenele se produc întotdeauna la fel, cu alte cuvinte

[1] Adică „pentru a verifica teoriile mele" (Nota autorului).

că aceleaşi cauze produc întotdeauna aceleaşi efecte. O relaţie de acest gen între două sau mai multe fenomene se numeşte o *lege a naturii*. Faptul că unele fenomene, cum ar fi mişcarea electronilor în sfera de atracţie a nucleelor atomice, pot fi exprimate mai adecvat după principiile calculului probabilităţilor decît prin ecuaţii diferenţiale obişnuite nu le sustrage cîtuşi de puţin de sub imperiul relaţiilor generale de cauzalitate.

Cînd este cunoscută legea unui fenomen, decurgerea acestuia în viitor poate fi exact prevăzută. Aceasta conferă ştiinţelor naturii un caracter de certitudine absolută şi obiectivă, o logică proprie, independentă de persoana observatorului.

Nu toate observaţiile ştiinţifice posedă acelaşi grad de precizie. Acesta depinde, firește, în primul rînd de perfecţiunea tehnicilor de investigaţie şi a aparatelor de măsură folosite. Apoi, cu cît fenomenul cercetat este mai complex, adică depinde de un număr mai mare de fenomene anterioare, observarea sa are un caracter mai puţin exact, mai calitativ. Fenomenele în acelaşi timp generale şi simple, studiate de fizică, sînt cele care pot fi observate cu precizia cea mai mare. Legile lor pot fi exprimate în forme cantitative, matematice. Reproductibilitatea lor este perfectă, în limitele erorilor inerente metodelor de măsurătoare. Fenomenele chimice, deşi mai complexe, se pretează, de foarte multe ori, la o tratare cantitativă. Unul dintre scopurile principale ale cercetării chimice este de a mări precizia observaţiilor şi măsurătorilor şi de a dezvolta caracterul cantitativ al legilor. Aceeaşi tendinţă se observă şi în biologie, cu toate că fenomenele studiate de această ştiinţă sînt de o complexitate incomparabil mai mare decît cele cercetate de chimie şi de fizică.

Dacă munca ştiinţifică s-ar mărgini la observarea numeroaselor fenomene naturale şi la stabilirea legilor lor, oamenii de ştiinţă s-ar afla curînd în faţa unui noian de fapte şi legi fără legătură între ele, lipsiţi de orice privire de ansamblu asupra naturii. De aceea sînt necesare operaţii ample de clasificare şi coordonare a faptelor ştiinţifice. Pe de altă parte, multe dintre aspectele naturii, fie din cauza micimii obiectelor, fie din cauza complexităţii mişcărilor studiate, nu sînt direct accesibile observaţiei şi măsurătorilor noastre. De multe ori realitatea unor asemenea aspecte nu poate fi scoasă în evidenţă decît prin operaţii logice complexe sau prin deducţii matematice, care tind să ordoneze un număr mare de observaţii într-un sistem sau concepţie unitară şi generală, *o teorie* (*theorein*, a privi, a contempla). Teoria nu numai că „descrie" un fenomen, ci îl „explică", dezvăluie esenţa sa, reflectă realitatea. Concepţia materialist-dialectică subliniază tocmai caracterul reflectoriu al teoriei ştiinţifice, şi aceasta în deplină concordanţă cu procesul real al cercetării ştiinţifice. Enunţarea de teorii în sensul cel mai larg al cuvîntului, face parte integrantă din munca ştiinţifică normală. Ea este unul din momentele esenţiale ale metodei ştiinţifice, tot atît de importantă ca şi observarea fenomenelor şi stabilirea legilor lor.

Gradul de generalizare şi abstractizare a teoriilor ştiinţifice variază între limite foarte largi. Unele teorii nu se ridică decît prea puţin peste nivelul de generalizare al unei legi. Ele se mărginesc la o formulare mai

condensată a legilor empirice pe care se sprijină. Printre teoriile de acest fel se numără, de exemplu, principiul lui Le Chatelier, atît de important pentru prevederea calitativă a stării de echilibru [1]. În alte teorii nu se mai recunoaşte imediat nici un element din legile prin a căror generalizare au luat naştere sau pe care sînt menite să le interpreteze sau să le „explice". Asemenea teorii sînt destinate să ne ajute să *înţelegem* fenomenele, nu numai să le descriem. Din această categorie face parte teoria atomică. Propusă iniţial pentru a explica legile combinaţiilor chimice (de Dalton, în 1805), teoria atomică utilizează noţiuni care nu sînt conţinute în legile combinaţiilor chimice. Ea este o construcţie logică bazată pe principii rezultate din experienţă în chip mediat sau direct şi nu o deducţie. Dimpotrivă, legile combinaţiilor chimice şi legile unui mare număr de alte fenomene decurg logic din teoria atomică.

O metodă de teoretizare mult utilizată în fizică, deşi criticabilă din punct de vedere pur logic, este aceea a modelelor.

Un model este considerat acceptabil atunci cînd, pornind de la date şi principii fundamentale ale mecanicii, electrodinamicii sau termodinamicii, ajunge la ecuaţii care coincid cu legile empirice. Un exemplu caracteristic este cel al modelului atomului de hidrogen al lui Bohr (1913). Teoria lui Bohr permite să se calculeze cu o extraordinară precizie liniile din spectrul hidrogenului, pornind de la masa şi sarcina electronului şi făcînd anumite presupuneri cu privire la nivelele de energie din atom. Totuşi modelul lui Bohr prezintă numai un aspect al problemei, este numai o aproximaţie, nu poate fi extins la alţi atomi. Tot în categoria teoriilor model, prezentînd numai un anumit aspect al structurii chimice, trebuie încadrată şi teoria rezonanţei chimice.

În afară de rolul de a sistematiza şi explica fenomenele şi legile lor, teoriile mai au o funcţie importantă în ştiinţă, aceea de a permite prevederea unor noi fenomene, necunoscute încă, a căror realitate poate fi verificată prin noi observaţii sau experienţe. Teoria devine astfel o călăuză a experienţei. Descoperirile întîmplătoare sînt rare, dacă cumva ele au loc vreodată. Cercetătorul se lasă condus, de obicei, de o *ipoteză stochastică* (*stochasticos* = propriu a ţinti, a conjectura), adică de o presupunere despre natura unui fenomen imperfect înţeles. El face apoi noi observaţii sau experienţe, care îi confirmă sau infirmă ipoteza. Rezultatul final este îmbogăţirea materialului faptic al ştiinţei cu noi fenomene, noi legi, o lărgire a cunoaşterii naturii.

Concepţia aceasta despre rolul teoriei şi al ipotezei în metodologia ştiinţifică a fost şi este încă foarte diferit şi uneori foarte subiectiv apreciată de diferiţii cercetători. Am amintit mai sus atitudinea lui Baeyer faţă de gîndirea teoretică. Pe aceeaşi linie se situează Newton în mîndra sa frază : „Hypotheses non fingo". Tot ce se poate spune este că Newton

[1] „Cînd se exercită o constrîngere asupra unui sistem în echilibru (se măreşte, de exemplu, temperatura sau presiunea), sistemul se dă plasează astfel, încît să diminueze constrîngerea" (se măreşte proporţia substanţelor a căror formare consumă căldură sau al căror volum specific este mai mic).

s-a străduit, fără nici un succes, să rămînă fidel acestei devize [1]. Exclamaţia pasionată a lui Kepler : „ipoteza este braţul meu drept", ne conduce la extrema opusă. Asemenea divergenţe în opiniile despre teorie trezesc neîncredere justificată şi îndeamnă la vigilenţă. Nu sînt puţine cazurile, în istoria ştiinţei, cînd sub mantia teoriei s-au strecurat elemente străine de ştiinţă şi de metoda ştiinţifică. Ne mulţumim să amintim teoria forţei vitale a lui Berzelius [2], dar sînt şi exemple mult mai recente [3].

Teoria şi ipoteza sînt mijloace de cunoaştere indispensabile ale ştiinţei ; este însă important ca cercetătorul să-şi păstreze toată luciditatea, atît în formularea, cît şi în utilizarea ipotezelor şi teoriilor, pe care nu poate evita să le formuleze şi utilizeze la tot pasul.

Sînt trei criterii a căror aplicare consecventă scuteşte, după părerea noastră, de multe greşeli : criteriul simplicităţii, al necesităţii şi al verificabilităţii. Natura este de multe ori simplă. Numerele cuantice care dirijează structura internă a atomilor, proporţiile în care se combină elementele sînt numere mici. Orbitele planetelor în teoria sistemului solar sînt mai simple decît epicicloidele lui Ptolemeu. Explicaţia cea mai simplă este de multe ori (dar nicidecum întotdeauna) cea justă. Simplicitatea este deci un „test" de valoare limitată al eficacităţii unei teorii ştiinţifice. Din alt punct de vedere, o teorie trebuie să fie necesară, să fie impusă de nevoia găsirii unei explicaţii, de o problemă. Dacă este inutilă, este probabil şi neadevărată. Trebuie aplicat cu strictеţe „briciul lui Occam" [4].

Dar criteriul cel mai sigur pentru valabilitatea unei teorii sau ipoteze este şi rămîne acela al verificării sale experimentale, practice. Verificări numeroase şi variate conferă unei teorii caracterul unui adevăr. Pentru toţi chimiştii şi fizicienii, atomii, moleculele, ionii, cuantele sînt realităţi. Controversele dintre ei se referă la detaliile modelelor atomice sau moleculare sau ale mecanismelor de reacţie. Prin respectarea celor trei reguli, teoriile dobîndesc caracterul impersonal al faptelor, logica lor proprie, ele se integrează în metoda ştiinţifică.

Precum s-a mai spus, fenomenele şi legile lor (în măsura reproductibilităţii primelor şi în limitele de erori ale măsurătorilor pe care se sprijină cele din urmă) sînt achiziţii definitive ale ştiinţei. Nu la fel şi concepţiile teoretice despre natură. Istoria ştiinţei este un cimitir de teorii moarte, de ipoteze abandonate. Chiar acelea care trăiesc se modifică şi se dezvoltă, se extind şi se rafinează, ba chiar îmbătrînesc şi mor ca fiinţele vii.

---

[1] Fără îndoială că aversiunea lui Newton pentru teorii, pentru căutarea cauzelor, reflectă teismul său adînc, întîlnit şi la Descartes. Cît de mult se schimbase mentalitatea la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, sub influenţa enciclopediştilor arată anecdota următoare, caracteristică, chiar dacă apocrifă. Întrebat de Napoleon pentru ce numele Creatorului nu apare nicăieri în lucrările sale, Laplace ar fi răspuns : „Sire, je n'avais pas besoin de cette hypothèse là".

[2] După acesta, sinteza compuşilor organici în organismele vii este datorită acestei misterioase forţe, sustrăgîndu-se legilor fizico-chimice ale lumii materiale.

[3] Printre acestea se numără, de exemplu concepţiile cu rezonanţe finaliste şi teiste despre lume ale lui Pasteur şi ale unor fizicieni moderni. În opoziţie cu acestea, trebuie relevată concepţia materialistă clară şi categorică a lui Max Planck şi a marii majorităţi a oamenilor de ştiinţă şi cercetători din epoca noastră.

[4] „Essentia non sunt multiplicanda praeter necesitatem".

Caracterul acesta tranzitoriu al teoriilor științifice care rezultă din dialectica însăși a procesului de cunoaștere a lumii impresionează adesea nefavorabil pe cei neinițiați în mecanismul complex al cunoașterii științifice și el ar arunca o discreditare irevocabilă asupra științei întregi, dacă nu ar fi compensat de succesele utilitare spectaculoase ale acesteia. Această stare de spirit este permanentă și se manifestă în felurite moduri; atunci cînd neîncrederea nu înglobează știința întreagă, ea încearcă să excomunice măcar unele domenii sau aspecte ale ei.

Confuzia vine de la faptul că teoriile științifice sînt asimilate cu adevărul absolut, că se uită sau se neglijează caracterul lor relativ și unitatea dialectică a acestor momente ale cunoașterii în general. Pe măsură ce se extinde cîmpul cercetării și se mărește exactitatea observațiilor, teoriile vechi, devenite insuficiente, se afinează, se adaptează noilor cunoștințe. Legile Boyle-Mariotte și Guy-Lussac redau aproximativ exact comportarea gazelor la presiuni joase și temperaturi ridicate. Aceste legi sînt suficient de exacte pentru multe calcule inginerești, nu însă atunci cînd este vorba de gaze la presiuni mari și temperaturi scăzute. Au fost găsite de aceea alte ecuații, mai complicate, care reprezintă mai corect comportarea gazelor în aceste condiții. Aceste noi ecuații, cum este de exemplu ecuația lui Van der Waals, derivă de cele mai multe ori din legile inițiale aproximative, prin adăugarea de termeni de corecție. Legea veche nu dispare, ci se perfecționează. Teoria atomică a zilelor noastre este mult diferită de teoria lui Dalton, atît prin formă, cît și prin conținut. Însăși noțiunea de indivizibilitate, reflectată în cuvîntul atom, a trebuit să fie părăsită, sub presiunea noilor fapte și observații. În loc de a reprezenta particulele elementare cele mai simple, atomii s-au dovedit, după un secol și jumătate de cercetare, a fi niște construcții complicate, compuse, în cazul atomilor mai grei, din zeci și chiar sute de particule mai simple. Mișcările acestor particule sînt în mare măsură cunoscute, dar sînt încă multe aspecte neclare în această privință.

Deși imperfectă și în continuă transformare, teoria atomică a fost de un incalculabil folos, fiindcă a provocat experimentarea în cele mai variate domenii științifice. În mod similar, teoria electronică a legăturilor chimice din zilele noastre este atît de diferită de teoria structurii chimice formulată de Butlerov cu un secol în urmă, încît mulți le consideră teorii diferite. Istoria științei ne arată însă că ele derivă una din alta, printr-o succesiune de treceri continue. Important este faptul că, încă în forma ei inițială, teoria structurii a avut o înrîurire profundă asupra dezvoltării practice a chimiei și această înrîurire a crescut pe măsură ce teoria s-a dezvoltat.

Rolul teoriei este acela de a stimula și călăuzi noi observații și experiențe. Acestea conduc la modificarea sau chiar la părăsirea vechii teorii și la înlocuirea ei cu alta. În modul acesta, cunoștințele noastre despre natură se lărgesc și se adîncesc, prin aproximații succesive. Departe de a reprezenta o lipsă a metodei științifice, procedeul acesta de fecundare reciprocă a teoriei cu practica observației și a experienței este cel mai eficace instrument al ei.

ŞTIINŢA ŞI TEHNICA

Este bine stabilit că ştiinţa şi tehnica izvorăsc dintr-o sursă comună, din nevoia de a rezolva problemele ridicate de producţie. Deşi de origine comună, ştiinţa şi tehnica s-au diferenţiat însă profund în cursul secolelor, ajungînd la un grad înaintat de individualizare şi specializare.

Diferitele profesiuni cu substrat chimic, ca metalurgia, ceramica, fabricarea sticlei, prepararea pigmenţilor minerali şi a coloranţilor vegetali, vopsirea textilelor, fabricarea berei etc. îşi au originea în timpuri preistorice. În toate aceste ramuri meşteşugăreşti s-au făcut observaţii, s-au acumulat fapte, s-au dezvoltat metode de lucru şi s-au creat tradiţii. Tehnicile empirice aplicate, moştenite din generaţie în generaţie, se bazau, în primul rînd pe îndemînarea sau arta celor care le practicau (τέχνη, artă). Progresul era lent şi datorit mai mult întîmplării. În calea perfecţionării stătea adesea şi tendinţa înrădăcinată la meşteşugarii timpurilor trecute de a păstra secrete procedeele utilizate.

Dezvoltarea uriaşă a industriei chimice moderne a devenit posibilă numai graţie introducerii metodei ştiinţifice în producţie. Creşterea şi perfecţionarea cantitativă şi calitativă a producţiei chimice se datoreşte caracterizării exacte prin analiză a materiilor prime şi a produşilor fabricaţi, cunoaşterii aprofundate şi dirijării judicioase a proceselor aplicate, controlului fabricaţiei prin metode fizice şi chimice, proiectării şi construirii aparaturii de proporţii mari care serveşte la efectuarea reacţiilor chimice în industrie şi la găsirea materialelor adecvate pentru construirea acestor aparaturi. S-a născut astfel o disciplină nouă, aceea a *tehnologiei chimice*, de o incalculabilă însemnătate pentru economia naţională.

Tehnologia se bazează pe aceleaşi fenomene, legi şi teorii şi foloseşte aceleaşi metode ca şi ştiinţele naturii. Ca şi acestea din urmă, tehnologia tinde să-şi desfăşoare activitatea la nivelul ştiinţific cel mai ridicat posibil. Nu este mai puţin adevărat că există o logică specifică de dezvoltare a ştiinţei şi o logică specifică de dezvoltare a tehnologiei. Mecanismul bine cunoscut prin care ştiinţa a influenţat şi influenţează pe zi ce trece mai mult producţia, mecanismul invers, potrivit căruia ştiinţa îşi trage cele mai bogate şi rodnice inspiraţii din problemele producţiei, şi nu ar putea progresa fără ajutorul material imediat al tehnicii, nu schimbă întru nimic faptul actual, cu adînci rădăcini istorice, al existenţei a două linii bine diferenţiate de cercetare, întregindu-se şi îmbogăţindu-se reciproc, fără însă a se identifica vreodată complet.

Acad. Semenov, laureat al premiului Lenin şi al premiului Nobel, arată într-un articol că ar fi o greşeală dacă ştiinţa ar fi considerată ca o simplă anexă a tehnicii. Reacţiile nucleare în lanţ şi reacţiile termonucleare nu ar fi fost descoperite niciodată dacă grija de a studia fenomenele respective ar fi rămas exclusiv în sarcina tehnicienilor. Acelaşi lucru se poate afirma despre multe alte descoperiri ale ştiinţelor naturii : imensa industrie sintetică organică nu ar fi luat naştere niciodată dacă nu ar fi fost descoperită, în prealabil, o teorie a structurii chimice a materiei ; nici

industria maselor plastice și a fibrelor sintetice nu ar fi văzut lumina zilei dacă nu ar fi fost descoperite, în prealabil, anumite forme ale materiei numite macromolecule.

Ar fi un semn de miopie dacă am concentra întreaga noastră atenție numai asupra aspectului practic imediat al chimiei. Fără îndoială, scopul muncii de cercetare în chimie este producția de îngrășăminte, coloranți, medicamente și mase plastice cît mai multe și mai bune. Dar am greși dacă am uita, în mod simplist, calea lungă și aridă pe care s-a ajuns la acest scop dezirabil. Să nu pierdem din vedere faptul că știința chimică, una dintre științele fundamentale ale naturii, a ajuns în prezent la un înalt grad de abstractizare și că toate rezultatele practice atinse, cele vizibile pentru toată lumea, se bazează pe cuceriri teoretice anterioare, pe un întreg sistem complex de fapte și teorii, care s-a construit încet, în cursul vremii. Nu uităm că științele naturii sînt cuprinse într-o continuă și rapidă transformare, că aceste științe în continuă devenire depind de oameni, că urmărirea acestei uriașe desfășurări presupune o adîncă specializare, o educație disciplinată, dintre cele mai riguroase, și că succesul muncii științifice depinde, pînă la urmă, și de acel patos al științei, de emoția zguduitoare a explorării necunoscutului care, după cum releva recent în două frumoase articole acad. Ath. Joja, președintele Academiei R.P.R., contribuie atît de mult la generarea creației științifice.

Cercetarea științifică are un caracter dinamic, în timp ce, prin natura lucrurilor, tehnologia are un caracter temporar static, decurgînd din faptul că între studiul unui procedeu tehnologic în laborator și construirea instalației industriale respective trece un interval de timp apreciabil.

Nu poate fi vorba de o prioritate sau de o concurență între cercetarea științifică fundamentală și cercetarea tehnologică. Ambele sînt în aceeași măsură indispensabile economiei și culturii țării, ambele trebuie să se desfășoare la nivelul științific cel mai ridicat posibil. Dar ele diferă prin metodele lor de lucru și de gîndire, prin obiectivele lor imediate, deși scopul final urmărit este, bineînțeles, același.

ORIENTAREA ȘI ORGANIZAREA MUNCII ȘTIINȚIFICE

Constatările de mai sus, de ordin general, trebuie să stea la baza măsurilor de organizare a muncii științifice. Academiei îi incumbă sarcina de a organiza munca de cercetare științifică fundamentală, în timp ce sarcina organizării cercetării tehnologice revine Institutelor de cercetare departamentale.

Niciodată rolul Academiei nu a fost mai clar formulat ca în cuvîntarea inaugurală a tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej, rostită cu ocazia primei sesiuni a Academiei R.P.R., cuvîntare care nu a pierdut nimic din actualitatea ei și din care voi aminti un pasaj :

„Gîndirea științifică — spune tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — trebuie să fie în strînsă legătură cu rezolvarea justă a problemelor pe care le ridică viața practică.

Prin aceasta nu trebuie să înţelegem că oamenii de ştiinţă, litere şi artă să nu se ocupe de probleme generale care nu sînt legate imediat de practică.

Dar nu trebuie să uităm niciodată că sarcina ştiinţei este să satisfacă trebuinţele poporului şi de aceea — în toate realizările lor — oamenii de ştiinţă, litere şi arte trebuie să tindă ca rezultatele care le obţin în cercetările lor teoretice să-şi poată găsi cît mai repede o valorificare practică" [1].

Cuvintele acestea conţin într-o formă lapidară, directive şi definiţii fundamentale, atît în ce priveşte natura teoretică a cercetărilor oamenilor de ştiinţă în cadrul Academiei, cît şi a modului în care aceste cercetări pot servi economiei ţării şi satisface nevoile poporului.

Cuvintele tovarăşului Gh. Gheorghiu-Dej contituie o luare de poziţie categorică împotriva atitudinii turnului de fildeş adesea întîlnită la savanţii regimurilor capitaliste, accentuînd funcţia esenţială socială a ştiinţei în statul nostru. Ştiinţa, şi cercetarea ştiinţifică prin care ea se generează, nu mai constituie o preocupare ezoterică a unor indivizi izolaţi sau a unor minorităţi, ci este ocupaţia permanentă şi vie a unor colective ample de specialişti, cu tendinţa de a interesa şi antrena în probleme ştiinţifice mase cît mai largi din sînul poporului. Este foarte natural să fie aşa, fiindcă ştiinţa a modificat adînc viaţa noastră în cursul ultimului secol şi este strîns legată de toate ramurile de producţie.

Dezvoltarea uriaşă a industriei, automatizarea producţiei industriale, mecanizarea agriculturii, facilitarea fără precedent a transporturilor, creşterea şi urbanizarea mereu crescîndă a populaţiei sînt numai unele dintre efectele înrîuririi profunde a ştiinţei asupra vieţii omeneşti.

Ştiinţa are o funcţie socială de o importanţă incalculabilă. Faţă de desfăşurarea haotică, adesea dirijată de motive comerciale, a cercetării ştiinţifice în lumea capitalistă, organizarea planificată a statului socialist îngăduie o dezvoltare armonioasă a muncii de cercetare, în funcţie de nevoile producţiei, liberată de orice alte preocupări în afara celei a progresului ştiinţei şi al tehnicii. Tot aşa cum socializarea mijloacelor de producţie duce la rezultatele remarcabile constatate în toate domeniile, organizarea planificată a muncii ştiinţifice, concentrarea ei asupra problemelor esenţiale ale economiei şi ştiinţei introduce un element de progres nou, de o eficacitate neîntrecută.

Complexitatea problemelor ridicate de ştiinţa şi tehnica modernă se oglindeşte, fireşte, şi în organizarea muncii ştiinţifice. Este important ca scopurile şi sarcinile diferitelor instituţii şi organe de stat cărora le incumbă organizarea muncii ştiinţifice să fie clar precizate, pentru o cît mai perfectă coordonare a eforturilor.

Academia are sarcina de a organiza institute de cercetare chimică fundamentală, cu scopul ca statul să dispună de specialişti pregătiţi la un nivel egal, dacă nu superior, nivelului celui mai înalt atins în alte ţări. Această pregătire nu se achiziţionează în nici o şcoală, ci se dobîndeşte încet, în cursul muncii de cercetare. Acestor specialişti le revine o mare răspundere morală, fiindcă munca lor nu poate fi decît cu greu cîntărită

[1] Vezi „Analele Academiei R.P.R. 1948—1949", p. 99—100.

sau controlată de specialiștii din alte domenii. Independent de munca lor științifică proprie, acești specialiști trebuie să fie observatori atenți ai creației științifice din lumea întreagă. Ei au sarcina de a prevedea dezvoltarea specialității lor în perspectivă, de a fi totdeauna și perfect informați despre acele direcții și de a experimenta acele tehnici care nu au intrat încă în practica obișnuită, de a consilia și contribui la aplicarea acestora, dacă ei le consideră promițătoare.

Este știut și verificat de mii și mii de ori că cercetarea științifică, dacă este respectată o anumită metodă, duce aproape fără greș la descoperiri de noi principii teoretice, de noi metode de lucru și de noi materiale, care, mai curînd sau mai tîrziu, au aplicații practice sau influențează într-un mod binefăcător producția. Este indispensabil să existe în țară o instituție al cărei unic scop să fie cultivarea cercetării științifice la nivelul cel mai înalt, fiindcă acest nivel determină nivelul metodelor tehnologice aplicate în industrie. Nivelul cercetării în institutele Academiei și calitatea cercetării la catedrele de învățămînt superior hotărăsc, pe de altă parte, nivelul științific al țării întregi, contribuind la crearea unui climat propice pentru desfășurarea pe baze științifice a întregii producții.

Aceste sarcini ale Academiei sînt importante și grele și ele nu pot fi îndeplinite decît de aceasta.

În ce privește orientarea tematicii în cercetările științifice, trebuie să fim conștienți că sînt două recife periculoase printre care corabia cercetării trebuie condusă cu mînă sigură și idei clare. Unul este pericolul căderii în practicismul îngust iar celălalt, la fel de amenințător, l-am putea denumi alunecarea pe linia de minimă rezistență și constă în abordarea de teme fără noutate, fără interes, periferice, străine de marile probleme actuale ale chimiei sau ale economiei, alese numai pentru satisfacția personală a curiozității științifice, rupte de realitate, a cercetătorului.

Recunoașterea clară a acestor devieri potențiale facilitează considerabil planificarea cercetării, planificarea explorării necunoscutului. Știința zilelor noastre a depășit de mult stadiul în care căderea unui măr putea sugera unui Newton legile gravitației universale. Cercetarea științifică nu mai poate fi asemuită cu expediția aventuroasă a unui explorator într-un continent necunoscut. Cercetarea naturii și-a pierdut romantismul din secolul trecut și a devenit o treabă de toate zilele. Ea poate fi comparată mai de grabă — dacă mai sînt necesare comparații — cu înaintarea unei armate pe un front bine închegat. Înaintarea se face prin metoda ipotezelor stochastice, prin presupuneri despre necunoscut bazate pe o cunoaștere aprofundată a sectoarelor din spatele frontului și din flancuri, pe o intuire rațională a terenului necunoscut. Cunoașterea perfectă a domeniului de cercetare, a rezultatelor obținute de alții este, firește, condiția *sine qua non* a înaintării [1]. Iar cercetarea astfel dirijată conduce întotdeauna la rezultate noi, pozitive și utile.

---

[1] „Ne-am înălțat pe umerii înaintașilor noștri; este oare de mirare că privirea noastră se întinde mai departe?" (A. Kekulé).

Complexitatea problemelor care se ridică, atît în domeniul ştiinţific, cît şi în cel tehnic, impun munca în colectiv şi colaborarea între unităţile de cercetare de diferite specialităţi[1]. Stabilirea formelor de colaborare la diferite nivele este una dintre sarcinile importante ale organelor cărora le incumbă organizarea muncii ştiinţifice.

Descoperiri noi, valoroase nu pot fi făcute decît prin atacarea curajoasă a unor teme de cercetare noi, dincolo de graniţele ştiinţei actuale. Reuşita unor asemenea cercetări nu este posibilă decît prin folosirea celor mai avansate şi mai perfecţionate mijloace de investigaţie teoretice şi materiale.

Impresionanta dezvoltare a industriei noastre chimice, care se înalţă cu o uimitoare repeziciune sub ochii noştri, uriaşa expansiune a acestei industrii prevăzute de planul şesenal şi de planurile de perspectivă, expansiune bazată pe evaluarea realistă a potenţialului de materii prime al ţării, impune o dezvoltare paralelă a activităţii de cercetare, atît pe linia ştiinţifică fundamentală, cît şi pe linie tehnologică.

Remarcăm cu deosebită satisfacţie faptul că unele dintre cercetările fundamentale din domeniul chimiei efectuate în ţara noastră şi-au găsit aplicaţii interesante în producţie. Altele au condus la rezultate teoretice importante, fiind apreciate în mod favorabil în literatura străină, în cadrul congreselor şi al simpozioanelor ştiinţifice internaţionale. S-au creat cadre de specialişti care, în unele domenii, se situează avantajos, ca pregătire şi rezultate, alături de specialiştii din oricare altă ţară. Rezultatele acestea au fost atinse graţie îmbunătăţirii an de an a bazei materiale necesare cercetării ştiinţifice, prin grija permanentă acordată de partid şi guvern problemelor ştiinţifice şi tehnice.

Organizarea (pornind de la zero) a unei munci de cercetare în probleme fundamentale şi tehnice, într-adevăr utilă economiei naţionale şi corespunzînd poziţiei ţării noastre între ţările civilizate ale lumii, nu este o sarcină uşoară. Deşi multe dintre dificultăţile începutului au fost învinse, eforturile în această direcţie nu trebuie să slăbească nici un moment. Cercetarea ştiinţifică trebuie să devină, prin adoptarea unei metodologii ştiinţifice sănătoase, prin justa orientare a tematicii sale, un ajutor real, o călăuză a dezvoltării industriei, a agriculturii şi, în general, a întregii producţii a ţării noastre. Oamenii noştri de ştiinţă au astfel ocazia, au sarcina de a-şi aduce contribuţia lor eficace, de a-şi dovedi adeziunea lor totală şi neprecupeţită la politica înţeleaptă a partidului şi statului nostru de desăvîrşire a construcţiei socialiste în ţara noastră.

---

[1] „Nu stă în natura lucrurilor ca un anumit om să facă dintr-o dată o descoperire bruşcă; ştiinţa înaintează pas cu pas şi fiecare om depinde de munca predecesorilor săi. Cînd auziţi de o descoperire subită, neaşteptată, un fulger din cer senin, puteţi fi întotdeauna sigur că aceasta s-a născut şi a crescut prin influenţa unui om asupra altuia şi că această influenţă hotărăşte enormele posibilităţi de înaintare ale ştiinţei. Oamenii de ştiinţă nu depind de ideile unui singur om, ci de înţelepciunea combinată a mii de oameni, toţi gîndindu-se la aceeaşi problemă şi fiecare aducînd micul său aport spre a fi adăugat la marea construcţie a ştiinţei omeneşti ce se ridică încetul cu încetul" (E. Rutherford).

О МЕТОДАХ И НАПРАВЛЕНИИ ХИМИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

РЕЗЮМЕ

Глубокий анализ вопросов, касающихся общего направления исследований в области химии, невозможен без предварительного изучения некоторых главных вопросов о роли и значении естественных наук в общественном мышлении и практике, а также некоторых общих аспектов, связанных с возможностями и пределами научного метода.

Говоря о важности познания естественных наук, автор обращает особое внимание на глубокое единство науки, отражающее единство материального мира. В работе указывается, что наблюдавшееся в XIX в. стремление к узкой специализации наук, хотя и было обосновано исторически и практически, все же в конце концов должно было стать вредным. Однако в настоящее время в современных науках имеет место тенденция к унификации, проявляющейся в возникновении „пограничных" научных дисциплин (как, например, физическая химия, биохимия и др.). Более подробно автор анализирует некоторые аспекты соотношения физики и химии, подчеркивая огромное влияние физики на развитие теории химии как в вопросе теоретического метода и исследования, так и в рабочей экспериментальной технике. Химия, — указывается в работе, — стала наукой лишь вследствии применения методов, заимствованных из физики. Несмотря на то, что химические методы имеют свои специфические особенности по сравнению с физическими, нужно стремиться к сглаживанию существующих в настоящее время различий между химией и физикой.

В разделе , посвященном „Научному методу", автор главным образом останавливается на особой роли, которую играет в физике и химии экспериментальный метод, дублированный, однако, решающей деятельностью по выработке теории.

Автор отделяет от описательных теорий, ограниченных определенной областью и представляющих простое обобщение какого-нибудь экспериментального закона (как, например, принцип Шателье), теорию в настоящем смысле этого слова, которая дает нам объяснение явления, представляя собой адекватное отражение явлений (как, например, атомная теория).

В работе показывается, что теория не только „описывает" явление, но объясняет и раскрывает его сущность, отражает действительность.

Далее в исследовании обращается внимание на опасность пренебрежения теорией, пренебрежения, которое может вытекать из того обстоятельства, что теория не эквивалентна абсолютной истине, а имеет относительный характер и находится в процессе постоянного совершенствования.

Отражая действительность, теория выполняет весьма важную функцию в научной деятельности, а именно она предвидит явления, становясь благодаря этому путеводителем опыта.

Учитывая значение теории и гипотезы в научном познании, автор в то же время обращает внимание и на опасность отсутствия научной строгости в процессе их разработки, поскольку в истории науки насчитывается немало случаев, когда под покровом теории просачивались чуждые науке и научному методу элементы, как, например, теория жизненных сил и другие концепции с мистическими отголосками.

С целью избежать многих ошибок в научном исследовании автор предлагает применять следующие три критерия: критерий простоты, необходимости и возможности проверки. Первый критерий представляет собой ни что иное как „тест" ограниченной ценности действенности теории; второй критерий, более важный, показывает, что бесполезная, ненужная, ничего не объясняющая теория вероятно не является и истинной. Третий критерий является наиболее определенным и решающим.

В разделе „Наука и техника" автор утверждает, что технология основывается на тех же явлениях, законах и теориях и пользуется теми же методами, что и естественные науки. Однако в работе подчеркивается, что существует и специфическая логика в развитии науки и, соответственно, технологии. Несмотря на известную взаимозависимость между наукой и технологией, науку нельзя рассматривать как приложение к технике. Важнейшие достижения современной техники основываются на капитальных, особо важных научных исследованиях. Таким образом, не может быть и речи о каком-то приоритете или конкуренции между научным исследованием и технологическим исследованием; оба в одинаковой мере необходимы и, хотя они и отличаются по своим методам и непосредственным задачам, конечная их цель одинакова.

В заключении автор излагает ряд своих соображений относительно направления и организации научной работы в Румынской Народной Республике, подчеркивая важную роль Академии РНР в организации и руководстве ведущими исследованиями, находящимися на высоком научном уровне, на уровне, определяющем технологические методы, применяемые в промышленности.

Автор обращает внимание на главную опасность — на узкий практицизм и на уход в „башню из слоновой кости", что ведет к разработке маловажных тем.

DE LA MÉTHODOLOGIE ET DE L'ORIENTATION DES RECHERCHES EN CHIMIE

RÉSUMÉ

Se proposant de traiter essentiellement des problèmes de l'orientation générale des recherches dans le domaine de la chimie, l'auteur est inévitablement conduit à une étude préalable de certains problèmes fondamentaux concernant le rôle et l'importance des sciences naturelles

dans la pensée et dans la pratique sociale, ainsi que de certains aspects généraux liés aux possibilités et aux limites de la méthode scientifique.

Analysant l'importance de la connaissance des sciences naturelles, l'auteur insiste sur l'unité foncière de la science, qui reflète l'unité du monde matériel. Il estime que, quoique justifiée par des motifs historiques et surtout pratiques, la tendance à la spécialisation extrême des sciences, développée au cours du XIXe siècle, devait finalement s'avérer nuisible. On remarque toutefois une tendance vers l'unification, propre à la science contemporaine, et qui se manifeste surtout par l'apparition des disciplines scientifiques « frontalières » (telles que la chimie-physique, la biochimie, etc.). L'auteur fait une analyse détaillée de certains aspects des relations entre la physique et la chimie, en soulignant l'immense apport de la physique au développement de la chimie, aussi bien en ce qui concerne les méthodes théoriques d'investigation que les techniques de travail expérimental. L'auteur considère qu'en fait la chimie n'est devenue une science qu'après avoir adopté les méthodes empruntées à la physique. Quoique la méthode de la chimie ait sans aucun doute des caractères spécifiques par rapport à celle de la physique, la tendance doit être d'atténuer la différence qui subsiste encore entre la chimie et la physique.

Dans la section consacrée à la « Méthode scientifique », l'auteur insiste sur le rôle particulier que joue en physique et en chimie la méthode expérimentale, doublée toutefois de cette activité décisive qui consiste à formuler les théories. L'auteur fait une distinction entre les théories descriptives restreintes à un domaine limité, qui représentent la simple généralisation d'une loi expérimentale (comme le serait le principe de Le Chatelier), et la théorie au vrai sens du mot, qui fournit une explication du phénomène, un reflet adéquat des phénomènes (comme par exemple la théorie atomique). La théorie ne se contente pas de « décrire » un phénomène, elle l'explique, elle en dévoile l'essence et « reflète la réalité ».

L'auteur attire l'attention sur le danger qu'il y a à sousestimer la théorie, attitude qui peut provenir parfois du fait que les théories ne sont pas équivalentes à la vérité absolue, mais sont simplement relatives et toujours perfectibles.

Reflétant la réalité, la théorie a aussi une fonction extrêmement importante pour l'activité scientifique, à savoir celle de prévoir les phénomènes, devenant ainsi un guide pour l'expérience.

Etant donné l'importance de la théorie et de l'hypothèse pour la connaissance scientifique, l'auteur attire l'attention aussi sur le danger que présente l'absence de rigueur scientifique dans le processus de leur élaboration, et rappelle que les cas ne sont pas rares, dans l'histoire de la science, où sous le couvert de la théorie se sont glissés des éléments étrangers à la science et à la méthode scientifique, comme la théorie des forces vitales et autres conceptions aux résonances mystiques.

L'auteur examine trois critères par l'application desquels la recherche peut être exempte de bien des erreurs, à savoir : le critère de la simplicité, celui de la nécessité et celui de la possibilité d'une vérification. Le premier critère n'est qu'un « test », à valeur limitée, de l'efficacité de la théorie ; le second este plus important du fait qu'une théorie non nécessaire, inutile,

qui n'a rien à expliquer est, de plus, probablement fausse. Le troisième critère est le plus sûr et décisif.

Dans la section intitulée « La science et la technique », l'auteur insiste sur le fait que la technologie se fonde sur les mêmes phénomènes, lois et théories, et utilise les mêmes méthodes que les sciences naturelles. Il attire cependant l'attention sur le fait qu'il y a toutefois une logique spécifique du développement de la science, respectivement de la technologie. Il souligne par là que malgré toutes les interdépendances connues entre la science et la technologie, la science ne saurait être considérée comme une annexe de la technique. Les réalisations les plus importantes de la technique moderne se fondent sur des recherches fondamentales particulièrement importantes. Il s'ensuit qu'il ne saurait être question de priorité ou de concurrence entre la recherche scientifique fondamentale et la recherche technologique ; les deux sont indispensables mais elles diffèrent quant aux méthodes de travail et de pensée et quant à leurs objectifs immédiats, quoique le but final soit le même.

Dans la conclusion, l'auteur fait une série de réflexions sur le problème de l'orientation et de l'organisation du travail scientifique dans notre pays, en soulignant le rôle de l'Académie de la République Populaire Roumaine dans la direction et l'organisation de la recherche fondamentale au plus haut niveau scientifique, niveau qui détermine celui des méthodes technologiques appliquées dans l'industrie.

L'auteur attire enfin l'attention sur les principaux dangers à éviter : celui d'un « practicisme » étroit, et celui de la « tour d'ivoire », de l'étude de thèmes sans importance.

DEZVOLTAREA FORMELOR OBȘTEȘTI DE REALIZARE A FUNCȚIEI ECONOMICE-ORGANIZATORICE A STATULUI ÎN PERIOADA DESĂVÎRȘIRII CONSTRUCȚIEI SOCIALISTE

DE

AL. TĂNASE

1. ADÎNCIREA CARACTERULUI CONSTRUCTIV ȘI DEMOCRATIC AL FUNCȚIEI ECONOMICE-ORGANIZATORICE – LEGE A DEZVOLTĂRII STATULUI SOCIALIST

Procesul multilateral al desăvîrșirii construcției socialiste cere și determină, pe planul suprastructurii politice, adîncirea continuă a democratismului socialist prin îmbogățirea conținutului constructiv și educativ al funcțiilor statului, ridicarea nivelului activității creatoare și conștiente a maselor, creșterea gradului de participare a acestora la conducerea economiei și culturii. „Dezvoltarea continuă a democrației socialiste, înmulțirea formelor și metodelor prin care masele muncitoare participă la viața de stat și obștească constituie o caracteristică a dezvoltării viitoare a statului nostru" [1].

O mare extindere și adîncire cunoaște funcția economică-organizatorică, ca reflectare a ritmului de dezvoltare social-economică a societății noastre, definitv și deplin eliberată de exploatare și asuprire și caracterizată printr-o puternică unitate moral-politică și ideologică a poporului, printr-o indestructibilă coeziune a claselor și grupurilor sociale frățești, care luptă unite, sub conducerea partidului, pentru cauza comună a socialismului. Procesul dezvoltării în ritmuri înalte a producției materiale, precum și cel al consolidării relațiilor de producție socialiste prin perfecționarea formelor și relațiilor de proprietate și a relațiilor de repartiție, prin concentrarea producției și cooperarea întreprinderilor și, ca un corolar, prin specializarea lor continuă, ca și lărgirea schimbului de activități, determină o considerabilă îmbogățire a conținutului funcției economice-organizatorice.

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Edit. politică, București, 1960, p. 171.

Rolul activ al suprastructurii este o lege sociologică generală a dezvoltării sociale. Ea are însă un conținut istoric-concret în fiecare orînduire social-economică. Există, mai ales, o deosebire calitativă radicală între modul de acțiune al acestei legi în socialism în raport cu orînduirile anterioare.

O particularitate specifică a acestei legi în perioada de trecere de la capitalism la comunism constă în aceea că suprastructura își exercită rolul ei activ, exclusiv într-un sens progresist revoluționar, pe o linie ascendentă.

După cum se știe, statul burghez — care a jucat un rol progresist în perioada de ascensiune a burgheziei, cînd relațiile de producție capitaliste acționau ca o forță motrice a progresului social — a devenit în faza imperialistă a capitalismului o frînă a dezvoltării sociale, un instrument dintre cele mai reacționare în mîinile unei clase condamnate la pieire de mersul implacabil al istoriei. Sensul evoluției tuturor statelor de tip exploatator este acela de accentuare a laturii și funcției lor represive, îndreptate împotriva forțelor sociale progresiste, împotriva mișcării revoluționare a maselor oprimate.

Cu totul altfel evoluează statul socialist ; pe măsura lichidării claselor exploatatoare și a consolidării noii societăți, se restrînge sfera de aplicare a funcției represive și se dezvoltă, se îmbogățesc, funcțiile sale constructive.

Cu privire la temeiurile social-economice și la sensul evoluției activității economice-organizatorice a statului, observăm două laturi indisolubil legate :

a) *Latura obiectiv-economică, materială* a dezvoltării sociale : în capitalism, datorită existenței proprietății private asupra mijloacelor de producție domină spontaneitatea și anarhia, care sînt incompatibile cu orice organizare științifică și planificată a producției pe scara întregii economii. *Însăși baza economică a societății capitaliste și legile ce-i sînt proprii se opun transformării atribuțiilor economice ale statului capitalist într-o funcție economică-organizatorică de conducere și îndrumare conștientă, științifică a economiei.* În opoziție cu această situație, relațiile de producție socialiste și, în primul rînd, proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție face posibil și necesar un mod nou, conștient, de folosire a legilor obiective — atît a celor generale, comune și orînduirilor anterioare, cît și a celor noi, specifice socialismului. *Însăși baza economică a societății socialiste determină posibilitatea, mai mult, reclamă cu necesitate acțiunea sistematică a suprastructurii politice de organizare și conducere planificată a economiei. Astfel, rolul economic activ, de influențare a bazei, dobîndește un conținut calitativ nou, transformîndu-se într-o funcție specială, economică-organizatorică, care nu poate fi asemuită cu nici una din atribuțiile economice ale celorlalte tipuri și forme istorice de stat.*

b) *Latura politică-suprastructurală* a dezvoltării sociale ne dezvăluie de asemenea esența radical diferită a statului socialist. Nu e suficientă transformarea socialistă a relațiilor de producție pentru ca ele să se dezvolte *apoi de la sine*, în sensul cerut de însăși esența lor economică. În cursul perioadei care urmează instituirii noilor relații de producție în economia națională, statul socialist servește ca instrument

politic principal, hotărîtor în dezvoltarea organizată și planificată a noii societăți, în valorificarea avantajelor pe care le generează sistemul socialist al economiei.

Dar rolul economic-organizator al noului stat se deosebește calitativ de influența în economie a statelor presocialiste, nu numai prin esența sa de clasă, ci și prin sensul și direcția evoluției sale istorice.

Atunci cînd baza economică a socialismului a fost deja construită și se trece la desăvîrșirea sa, acțiunea pozitivă, constructivă a statului nu numai că nu e diminuată, dar crește continuu în amploare și profunzime. Rațiunea fundamentală a unei asemenea direcții ascendente de evoluție a funcțiilor constructive ale statului se află în *natura* intereselor sociale pe care le realizează : clasa conducătoare nu mai este una exploatatoare, ci o clasă care, prin poziția sa economică, este profund interesată și capabilă să desființeze în întregime și pentru totdeauna orice exploatare și asuprire a omului de către om, dînd curs liber tuturor forțelor motrice, obiective și subiective ale progresului social, descătușînd inepuizabilele energii creatoare și inițiativa în producție a tuturor oamenilor muncii.

Funcția economică-organizatorică a statului se perfecționează și se îmbogățește continuu de la o etapă la alta. Și e firesc să fie așa. Politica economică a partidului și statului realizează cea mai deplină concordanță între *cunoașterea științifică și acțiunea practică, transformatoare. Pe planul politicii economice, legile economice obiective, cunoscute și reflectate în mod corespunzător, devin principii de orientare și norme de acțiune.* Și cu cît această reflectare este mai adecvată, cu atît acțiunea însăși devine mai rodnică și mai eficace. Or, o dată cu dezvoltarea modului de producție socialist, gîndirii și acțiunii politice i se pun mereu probleme și sarcini noi, cerințele devenind mai complexe ; *baza tehnică-materială* și *baza economică* a socialismului fiind deja construite, pe primul plan se pun sarcinile *dezvoltării* bazei tehnice-materiale și ale *perfecționării* relațiilor de producție.

Aceasta presupune *socializarea* continuă și creșterea proporțiilor producției, întrepătrunderea mai complexă a diverselor ramuri ale economiei ,perfecționarea sistemului de repartiție corespunzător modificărilor survenite în nivelul forțelor de producție, îmbunătățirea calitativă a controlului asupra muncii și consumului. S-a creat cîmp liber de acțiune legilor economice ale socialismului și forțelor motrice specifice socialiste în întreaga economie națională. Aceasta înseamnă creșterea posibilităților de cunoaștere și conducere organizată, planificată și științifică a dezvoltării economice, principala condiție de ordin politic-subiectiv pentru realizarea optimă a acestei cerințe sociale constituind-o creșterea rolului conducător al partidului. Înarmat cu învățătura marxist-leninistă despre lume și societate, partidul revoluționar al clasei muncitoare realizează cea mai consecventă și mai dinamică cunoaștere a legilor dezvoltării sociale, a forțelor motrice, obiective și subiective ale mișcării sociale progresive. În fiecare etapă a dezvoltării noii societăți, cerințele maturizate ale legilor economice, ale legilor dezvoltării forțelor și relațiilor de producție se reflectă în mod adecvat în politica partidului, care, fiind un model de necesitate înțeleasă, imprimă tuturor celorlalte

organe și instituții suprastructurale, și în primul rînd statului, directivele generale și perspectivele de acțiune, științific fundamentate.

Partidul joacă un rol hotărîtor în dezvăluirea *cerințelor obiective* noi și a *posibilităților* tot mai mari de activitate creatoare, constructivă pe care le generează în actuala etapă societatea socialistă a cărei *bază economică* a fost deja construită. Spiritul științific, îmbinarea realismului lucid în evaluarea condițiilor și posibilităților cu scrutarea optimistă și îndrăzneață a dinamicii dezvoltării viitoare, caracteristică a planurilor de stat privind dezvoltarea economică a țării pe lungi perioade de timp, își are izvorul în conducerea politică și ideologică mereu mai înaltă pe care o exercită partidul asupra activității economice a organelor de stat și obștești.

Este astfel necesar să observăm că *latura economică-constructivă a suprastructurii politice* este mai largă decît funcția și activitatea economică a statului. Ea cuprinde: a) principiile directoare ale organizării și conducerii planificate a economiei, științific elaborate de către partid; b) funcția și activitatea corespunzătoare a statului socialist, prin care aceste principii se realizează în viața economică; c) activitatea economică a organizațiilor obștești a căror importanță și greutate specifică în sistemul democrației socialiste crește pe măsura desăvîrșirii socialismului și a trecerii la comunism.

2. ÎMBINAREA FORMELOR STATALE ȘI A CELOR OBȘTEȘTI ÎN REALIZAREA FUNCȚIEI ECONOMICE-ORGANIZATORICE A STATULUI

Caracterul democratic al funcției economice-organizatorice a statului se dezvăluie atît în *conținutul* său, în ansamblul cerințelor de ordin social-economic pe care le reflectă, cît și în *metodele* prin care se realizează aceste cerințe. În cuprinsul ei intră, așadar, nu numai stabilirea unor direcții generale ale dezvoltării economice pe perioade mai mari de timp și *planificarea curentă* pe ramuri și teritorială, ci și *organizarea practică a muncii productive, a repartiției și consumului*, bazată pe o cunoaștere sistematică detaliată și pe folosirea deplină, nemijlocită a pîrghiilor economice și a forțelor umane ale producției. În timp ce planificarea de perspectivă se concentrează asupra unor obiective de ordin general temeinic fundamentate științific, dar încă nedetaliate, neconcretizate, centrul de greutate al *planificării operative* se deplasează spre locul de producție, în întreprinderi industriale, șantiere de construcții, unități economice agricole, raioane și regiuni economice. În cadrul acestui proces de planificare și activitate economică, prevederile planului de perspectivă devin fapte și acțiuni concrete care solicită mereu mai mult o *metodologie științifică* îmbinată cu *experiența socială creatoare* a oamenilor muncii.

O trăsătură caracteristică a sistemului democrației socialiste o constituie *îmbinarea armonioasă* și întrepătrunderea *formelor statale și a celor obștești* în organizarea și conducerea vieții sociale, în realizarea fiecăreia dintre funcțiile statului socialist. O asemenea îmbinare este o caracteristică a dialecticii statului socialist care, pe măsura înaintării societății

socialiste, își pierde treptat acele trăsături aparent asemănătoare cu ale statelor precedente și încetează, după cum spunea Lenin, să mai fie stat în înțelesul obișnuit al cuvîntului. În legătură cu aceasta, este important să subliniem, pe de o parte, că în etapa istorică în care ne aflăm nici una dintre funcțiile principale ale sistemului democrației socialiste nu poate fi lipsită de o reglementare generală, statal-juridică, chiar dacă la exercitarea sa participă organizații obștești, prin metode specific obștești. Pe de altă parte, chiar în cadrul organelor de stat, în special al organelor locale ale puterii de stat, pătrund și se manifestă principii și metode obștești de organizare și conducere. În unitatea dinamică a celor două categorii de metode, prioritate avînd metodele conducerii prin intermediul puterii de stat, se reflectă unitatea organică dintre organizațiile oamenilor muncii cu caracter de stat și cele care nu au caracter de stat; ea este îndeosebi o reflectare a îmbinării armonioase a intereselor întregii societăți cu interesele statului [1]. Trebuie subliniat de asemenea că nici organele de stat nu-și pierd caracterul statal prin folosirea unor metode obștești, nici organizațiile obștești nu-și pierd acest caracter prin faptul că activitatea lor (sau a unora dintre ele) are la bază o reglementare juridică.

Toate funcțiile de stat transmise organizațiilor obștești sînt realizate prin aplicarea unor metode caracteristice — în primul rînd metoda convingerii, deși unele funcții se transformă în întregime în funcții obștești (de exemplu conducerea mișcării sportive), pe cînd altele, cele mai multe, își păstrează încă pentru multă vreme caracterul statal. În ultimul caz, organizațiile obștești respective sînt învestite cu dreptul de a aplica norme și sancțiuni juridice. „Dialectica dezvoltării dreptului în condițiile construcției socialismului și comunismului constă în faptul că normele juridice, înainte de a dispare, străbat calea aplicării lor tot mai largi de către organizațiile obștești" [2].

Esențial pentru problema care ne interesează aici este faptul că adîncirea democratismului ca lege fundamentală de dezvoltare *a statului socialist* se manifestă în exercitarea tuturor funcțiilor sale și se realizează atît în perfecționarea democratică a organelor și instituțiilor statale, cît și în dezvoltarea formelor și metodelor obștești de organizare și conducere a treburilor publice. Este un proces unitar de adîncire și continuă înnoire a centralismului democratic în toate sferele vieții de stat și obștești, corespunzător cerințelor practicii sociale. „Principiile marxism-leninismului ne arată că formele de organizare și metodele de activitate ale statului socialist se perfecționează mereu. Acestea trebuie să corespundă necesităților dezvoltării sociale, altfel ele pot frîna progresul țării. Aplicîndu-se cu consecvență principiul centralismului democratic, au fost luate măsuri de perfecționare a formelor de organizare a statului democrat popular, de îmbunătățire a metodelor sale de conducere a construcției socialiste" [3].

[1] Vezi și I. M. Stepanov, *Caracterul și formele interacțiunii dintre organele puterii de stat și organizațiile obștești ale oamenilor muncii în U.R.S.S.*, în „Anal. rom.-sov.", seria drept, 1961, nr. 6, p. 22—23.

[2] B. S. Manuovski, *Mărirea rolului organizațiilor obștești în rezolvarea problemelor de stat*, în „Probleme de filozofie", 1961, nr. 4, p. 55.

[3] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, p. 165.

Încă din primii ani ai Puterii Sovietice, Lenin a combătut tezele opoziției revizioniste despre *conducerea prin colegii* a industriei, apreciată în chip demagogic ca singura în stare să asigure participarea maselor largi de muncitori la construirea organelor de reglementare și conducere în industrie. Lenin scria că însuși *modul de abordare* a acestei probleme, opunerea conducerii prin colegii („muncitorească") *conducerii unice*, „vădește o insuficientă înțelegere a sarcinilor care stau în fața republicii; mai mult chiar, ea vădește adeseori că nivelul conștiinței de clasă nu este de ajuns de ridicat" [1].

Conducerea producției trebuie să se realizeze cu precădere prin metode statale, deoarece ea implică competență, cunoașterea deplină și cu precizie a condițiilor producției și a tehnicii producției la nivelul ei contemporan, implică o anumită pregătire științifică [2]. Or, toate acestea se pot obține în perioada trecerii revoluționare de la capitalism la comunism, în primul rînd prin intermediul organelor și instituțiilor statale, specializate.

Conducerea producției prin cadre calificate nu se reduce însă la o *problemă* tehnică-profesională, ci este, înainte de toate, un fenomen social de esență democratică, atît în ceea ce privește metodele propriu-zis statale ale realizărilor sale, cît și în cuprinsul *mecanismului obștesc* al democrației socialiste. Apărînd cu fermitate principiul conducerii statale unice a economiei, Lenin a subliniat nu o dată și celălalt aspect al problemei: promovarea în munca de stat și în primul rînd în munca economică a mii și mii de oameni ai muncii. Pregătirea organizată și planificată a cadrelor de conducere economică prin selecționarea celor mai buni lucrători din domeniul construcției — atît pe scară locală, cît și pe scară națională — reprezintă prin sine însăși o manifestare a democratismului socialist. Numai astfel statul socialist devine un „gospodar priceput, econom și prudent" [3].

Orice perfecționare a formelor centralist-democratice de conducere a economiei trebuie să constea, în esență, într-o tot mai eficientă și mai rodnică îmbinare a conducerii centralizate (a cărei întărire este cerută de însăși complexitatea sarcinilor sporite ale construcției economice) cu lărgirea atribuțiilor și competenței economice a organelor locale și a unităților de bază, ținînd seama, după indicațiile lui Lenin, de deosebirile locale în ceea ce privește particularitățile structurii economice, formele de viață, gradul de pregătire a populației. Numai o astfel de îmbinare împiedică transformarea diversității (forme, metode de inițiative locale) în îngustime de vederi, „patriotism" local, manie a „originalității" cu orice preț.

În țara noastră au fost luate în ultimii ani importante măsuri de ordin economic și legislativ pentru lărgirea atribuțiilor și activității organelor locale ale puterii de stat, *sfaturile populare*, care, după cum se știe, sînt organe ale puterii de stat și, totodată, cele mai largi organizații obștești ale oamenilor muncii de la orașe și sate. În raportul tovarășului

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 30, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 465—466.
[2] *Ibidem*, p. 420
[3] *Ibidem*, vol. 33, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 40.

Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea al partidului, în capitolul consacrat sarcinilor economiei naționale pe anii 1960—1965, un paragraf special este consacrat sarcinilor ce revin organelor locale ale puterii de stat, în care se arată că „în realizarea politicii partidului de dezvoltare a economiei naționale și de ridicare a nivelului de trai al maselor, un rol deosebit de important revine organelor locale ale puterii de stat" [1]. Sfera de activitate economică a acestora a devenit bogată și multilaterală.

Perfecționarea democratică a mecanismului statal de realizare a funcției economice-organizatorice este un proces istoric în plină desfășurare, cuprinzînd multe aspecte importante. Dintre acestea vom releva două, care ni se par a fi esențiale:

a) *Lărgirea capacității și atribuțiilor organelor de stat în domeniul conducerii planificate, științifice a dezvoltării economice și îmbunătățirea repartizării raționale, pe ramuri și regiuni, a forțelor de producție.*

Una dintre sarcinile de bază ale planului șesenal o constituie îmbunătățirea în continuare a repartizării teritoriale a forțelor de producție, creșterea potențialului economic al regiunilor, raioanelor și orașelor mai puțin dezvoltate. Printre condițiile realizării sarcinii trasate de Congresul al III-lea, aceea de *creștere continuă a eficienței economice a investițiilor* se numără și valorificarea cît mai deplină a resurselor locale, o justă amplasare a noilor întreprinderi, lărgirea bazei de materii prime, folosirea cît mai judicioasă a forței de muncă în toate regiunile țării etc. La indicația și sub îndrumarea partidului, colective largi alcătuite din cadre de specialiști în economie și tehnică, activiști de partid și lucrători din aparatul de stat central și local, activiști în organizațiile de masă, au întocmit studii temeinice cu privire la dezvoltarea multilaterală a diferitelor regiuni ale țării, stabilindu-se în unele cazuri profilul cel mai potrivit și perspectivele dezvoltării economice și social-culturale. S-a acumulat astfel o experiență bogată, valorificată în directivele planului de 6 ani și care constituie în prezent punctul de pornire în planificarea de perspectivă a dezvoltării tuturor regiunilor țării.

Dezvoltarea impetuoasă a forțelor de producție în toate regiunile țării, maturizarea vieții materiale și spirituale a poporului și creșterea potențialului creator al muncii sociale au determinat necesitatea unor instrumente mai eficiente de conducere și organizare planificată a economiei locale și de îmbinare a acesteia cu complexul unitar și dinamic al economiei naționale. Pentru a răspunde unor asemenea cerințe sporite ale dezvoltării vieții economice, au fost create *consiliile economice ale sfaturilor populare regionale.* Experiența valoroasă dobîndită de comisiile economice regionale constituite în vederea lucrărilor de elaborare a planului de 6 ani și a planului de perspectivă a arătat necesitatea unor organe cu caracter permanent de acest fel. Este o formă de conducere a economiei locale, a cărei eficacitate a fost deja demonstrată de cea mai înaintată experiență practică social-economică a vremii noastre — experiența dobîndită de U.R.S.S. — și care, pe baza propriei noastre experiențe în conducerea economiei, e cerută tocmai de lărgirea și adîncirea activității economice

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, p. 67.

a statului. Consiliile economice regionale, răspunzînd cerințelor dezvoltării multilaterale și rapide a economiei naționale, au sarcina de a întocmi studii cu privire la dezvoltarea în perspectivă a regiunilor prin utilizarea mai rațională a bogățiilor naturale, a capacităților de producție și a forței de muncă, de a realiza o mai bună concordanță între planul local de stat și bugetul local, de a întări legăturile dintre unitățile economice locale și cele republicane, lichidînd astfel paralelismele. Într-un cuvînt, rostul principal al acestor consilii este ridicarea nivelului de conducere planificată a economiei, dezvoltarea armonioasă, proporțională, a tuturor regiunilor țării. Este de subliniat faptul că prin crearea consiliilor economice ale sfaturilor populare regionale se dezvoltă funcția economică-organizatorică a statului într-un dublu sens : a) lărgirea, în continuare, a atribuțiilor economice-organizatorice și de conducere care revin organelor locale ale puterii de stat; b) întărirea controlului și îndrumării competente, calificate, a organelor centrale ale puterii de stat asupra organelor de conducere economică locală.

b) *Îmbunătățirea împărțirii administrative a teritoriului R.P.R.*, al cărei principal scop este asigurarea dezvoltării multilaterale a tuturor raioanelor țării noastre, apropierea aparatului de stat de mase. În *Raportul asupra proiectului de lege pentru îmbunătățirea împărțirii administrative a teritoriului R.P.R.*, tovarășul Nicolae Ceaușescu arată că modificările aduse corespund intereselor economice și culturale ale populației, ducînd nu numai la realizarea unor mari economii în bugetul de stat dar, totodată, „la o și mai mare apropiere a aparatului de stat de masele de oameni ai muncii, la creșterea rolului maselor în conducerea treburilor de stat și obștești... la îmbunătățirea în continuare a conducerii de către organele de partid și de stat a întregii activități economice, culturale, obștești și de ridicarea continuă a bunăstării oamenilor muncii" [1].

Dezbaterile acestui proiect de lege (care apoi a fost adoptat, devenind lege) au pus în lumină o mai clară și mai superioară înțelegere a raportului dintre administrativ și economic. Structura administrativă a statului este subordonată structurii economice a regiunilor patriei, este determinată de geografia economică, aflată ea însăși într-o neîncetată prefacere. Structura administrativă trebuie deci să țină seama de mersul impetuos, armonios și unitar al economiei socialiste și să contribuie la o cît mai largă valorificare a resurselor și posibilităților locale. Mulți deputați care au luat cuvîntul au arătat că desființarea unor raioane ce nu constituiau unități social-economice închegate, cu largi perspective de dezvoltare, va duce la o mai largă și mai eficientă valorificare a resurselor locale, îndeosebi în ceea ce privește folosirea rațională a forței de muncă. Economia socialistă este incompatibilă cu anarhia și spontaneitatea, este unitară și armonioasă nu numai în întregul ei, dar și în fiecare parte componentă a sa, tocmai acest caracter esențial fiind reflectat și stimulat prin legea privitoare la modificarea împărțirii administrative teritoriale.

Ca urmare a lărgirii sferei lor de activitate economică și, mai ales, a adîncirii democratismului prin perfecționarea formelor politice-organi-

[1] „Romînia liberă", nr. 5 037 din 24 decembrie 1960.

zatorice de legătură cu masele, contribuția sfaturilor populare la exercitarea funcției economice-organizatorice a statului nostru a crescut considerabil. „Experiența construcției noastre socialiste la sate confirmă teza leninistă cu privire la rolul hotărîtor al statului socialist în dezvoltarea forțelor de producție și în făurirea r lațiilor de producț e socialiste în agricultură" [1]. Și aceasta se vede atît în activitatea organelor centrale ale statului (investițiile pentru agricultură însumează în ultimii 10 ani aproape 18 miliarde de lei), cît și la nivelul organelor locale ale puterii de stat care au datoria să ajute gospodăriile colective la întocmirea planurilor de producție și a bugetului, la organizarea folosirii cît mai rațională a mijloacelor de producție, la organizarea muncii și întărirea disciplinei în muncă, la ridicarea nivelului tehnic al colectiviștilor, acordarea de asistență tehnică și organizatorică etc.

Un moment hotărîtor care marchează creșterea rolului sfaturilor populare îl constituie crearea, alături de Consiliul Superior al Agriculturii, a consiliilor agricole regionale și raionale.

Încheierea procesului de colectivizare a agriculturii care semnifică victoria definitivă a socialismului la orașe și sate, generează cerințe noi pentru conducerea de stat a agriculturii. Noile condiții social-economice existente în agricultură creează uriașe posibilități pentru un avînt multilateral fără precedent al agriculturii. Pentru ca aceste posibilități să devină realități a fost nevoie de reorganizarea întregului sistem de conducere a agriculturii prin care se asigură o cît mai deplină *concordanță între dezvoltarea socialistă a agriculturii și forma de organizare.* „*Se impune adoptarea unei noi concepții organizatorice, — arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale — care să asigure agriculturii o conducere științifică, competentă și unitară, capabilă să facă față cu succes noilor sarcini de mare răspundere privind dezvoltarea continuă a agriculturii socialiste. Noua formă de organizare va trebui să creeze condiții pentru participarea la conducerea agriculturii a cadrelor celor mai pregătite, care lucrează nemijlocit în producție*" [2].

Prin crearea *Consiliului Superior al Agriculturii* și a consiliilor agricole regionale și raionale se asigură totodată *lărgirea bazelor democratice* și a principiilor obștești ale conducerii agriculturii socialiste. E o etapă nouă, superioară de unire a științei cu practica agricolă, de valorificare în spirit inovator a celor mai noi date ale științei și a experienței înaintate, de dezvoltare a orizontului tehnico-științific al țărănimii colectiviste pentru o tot mai eficientă participare a acesteia la organizarea și conducerea vieții economice și social-politice.

Articolele 29 și 36 ale *Legii cu privire la înființarea Consiliului Superior al Agriculturii și a consiliilor agricole regionale și raionale* prevăd că consiliile agricole regionale și raionale sînt organe ale comitetelor executive ale sfaturilor populare. Exercitarea unor astfel de funcții de con-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport asupra mersului îndeplinirii directivelor Congresului al III-lea al Partidului privind construirea socialismului la sate și dezvoltarea agriculturii*, Edit. politică, București, 1961, p. 16.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport cu privire la încheierea colectivizării și reorganizarea conducerii agriculturii*, Edit. politică, 1962, p. 43.

ducere, îndrumare şi control implică o sporire considerabilă a atribuţiunilor şi responsabilităţii sfaturilor populare — atît sub raportul caracterului statal al activităţii lor cît şi în ceea ce priveşte latura obştească din ce în ce mai bogată în conţinut şi mai cuprinzătoare a acestei activităţi [1].

3. DEZVOLTAREA FORMELOR OBŞTEŞTI DE REALIZARE A FUNCŢIEI ECONOMICE-ORGANIZATORICE A STATULUI ÎN SFERA PRODUCŢIEI INDUSTRIALE

Activitatea de planificare reprezintă manifestarea fundamentală a exercitării funcţiei economice-organizatorice a statului. Planul economic de stat ca plan unic şi atotcuprinzător, care include în sine, ca verigi ale unui sistem unitar, toate planurile întreprinderilor şi unităţilor economice, defalcate, la rîndul lor, pe ateliere, brigăzi etc. — are caracter normativ, de lege juridică, implicînd un întreg complex de dispoziţii obligatorii pentru toate întreprinderile.

Dar *mecanismul statal* al activităţii economice — cu toate atributele şi implicaţiile sale de obligativitate, subordonare, posibilitate de aplicare a constrîngerii, răspundere materială — se îmbină în practică cu un vast şi elastic *mecanism organizatoric-obştesc*, căruia îi sînt proprii modalităţi specific obşteşti de participare la conducerea economică, măsuri cu caracter educativ şi preventiv, mijloace colective de influenţare, înlocuirea constrîngerii exterioare prin comandamente morale care implică nu sancţiuni penale, ci obşteşti, de critică sau premiale [2] etc. Mecanismul obştesc contribuie cu metode diferite la realizarea aceloraşi ţeluri. În actuala etapă de dezvoltare socialistă a ţării noastre, sistemul funcţional al organismelor obşteşti în economie nu numai că nu este exterior funcţiei economice-organizatorice a statului, ci contribuie din plin la realizarea acesteia şi la adîncirea conţinutului său democratic. Mai mult decît atît, garanţia eficacităţii constă în subordonarea sa (subordonare de principiu, nu organizatorică) faţă de această funcţie statală, faţă de cerinţele de ordin economic pe care în primul rînd statul le reflectă, determinînd astfel căile şi mijloacele optime de realizare.

În anii din urmă, în procesul desăvîrşirii construcţiei socialiste, a crescut continuu participarea oamenilor muncii la dezbaterea şi îmbunătăţirea planurilor economice prin numeroase propuneri menite să ducă la îmbunătăţirea procesului de producţie, la valorificarea pe o scară mai largă a resurselor interne, introducerea tehnicii noi, reducerea consumurilor specifice de materii prime şi materiale, ridicarea nivelului calitativ al produselor ş. a.

Este relevant în această privinţă modul în care au fost dezbătute cifrele de plan pe 1962. Faptul că acestea au fost cunoscute cu 6 luni

[1] Implicaţiile sociologice ale noului sistem de organizare şi conducere a agriculturii necesită o analiză mai profundă şi mai amplă care depăşeşte însă obiectul prezentului studiu.

[2] „Dinamica dezvoltării convingerii, ca metodă de realizare a diferitelor funcţii în procesul trecerii lor asupra colectivităţii, se desfăşoară în următoarele direcţii : 1) cresc considerabil amploarea şi sfera aplicării convingerii ; 2) creşte continuu numărul cetăţenilor care exercită *acţiunea* de convingere, din care cauză sporeşte eficacitatea acesteia ; 3) creşte varietatea formelor de convingere" (M.T. Baimalhanov, *Despre metodele de îndeplinire de către organizaţiile obşteşti a funcţiilor organelor de stat ce au fost trecute în competenţa lor*, în „Anal. rom.-sov.", seria drept, 1961, nr. 5, p. 32.

înainte de începerea anului, a permis ca *adunările sindicale generale* să aibă o eficiență sporită față de anii trecuți prin numeroasele propuneri constructive și angajamente (colective sau individuale) ale muncitorilor și tehnicienilor. Este de remarcat și faptul că aceste dezbateri colective se organizează pe secții și chiar pe brigăzi sau pe grupe sindicale, acolo unde se hotărăște soarta planului. Inepuizabile sînt rezervele interne de sporire a producției și productivității muncii, de reducere a prețului de cost etc., dar inepuizabil este și spiritul de inventivitate și creație al oamenilor muncii în valorificarea acestor rezerve, pe terenul proprietății socialiste și în cadrul unui sistem cu adevărat democratic de organizare a vieții social-economice.

Scăderea permanentă a cheltuielilor de producție prin aceea că munca devine mereu mai productivă este o legitate generală a dezvoltării economice, dar numai în socialism această „lege a economiei de timp" găsește un cîmp nelimitat de acțiune, atît sub raportul condițiilor mai generale (posibilitatea organizării științifice, unitare și planificate a muncii sociale pe scara întregii economii), cît și datorită desfășurării optime a inițiativei creatoare a celor ce muncesc. Dezbaterea de către muncitori a cifrelor de plan constituie un minunat prilej de afirmare a unor astfel de inițiative, a aptitudinilor de adevărați gospodari și stăpîni ai avutului obștesc. „Numai statul socialist, prin adîncul său democratism, poate asigura și asigură în mod real posibilitatea maselor de a-și spune cuvîntul și de a participa în mod direct și la activitatea din acest deosebit de important domeniu al conducerii vieții sociale" [1].

Experiența arată că *adunările sindicale generale* s-au impus în cadrul vastului sistem al opiniei publice socialiste ca o eficientă contribuție a colectivelor de muncă la întocmirea cît mai judicioasă și stimulativă a planurilor economice.

O concretizare a participării creatoare a oamenilor muncii la conducerea planificată a producției o constituie planurile M.T.O. (măsuri tehnice-organizatorice). Aceste planuri se alcătuiesc în uzine și unități economice pe baza propunerilor ce se fac cu prilejul dezbaterilor cifrelor de plan în colectivele secțiilor, brigăzilor etc. Avînd o *origine* evident *obștească*, planurile M.T.O. — elaborate de jos în sus pînă la nivelul întreprinderii și care reflectă condițiile economice și tehnologice ale producției din întreprinderea respectivă, precum și nivelul de conștiință tehnică-științifică și politică a colectivelor de muncitori — devin planuri comune ale conducerii sindicale și administrative și dobîndesc un *caracter obligatoriu*, întocmai ca și planul de stat.

Această îmbinare a principiilor (sau metodelor) activității de stat cu cele ale activității obștești are loc nu numai în faza inițială de elaborare și statornicire a planurilor economice, ci și, cu atît mai mult, în procesul realizării lor.

Întrecerea socialistă, mișcarea inovatorilor și raționalizatorilor, consfătuirile de producție, colectivele tehnice sau comisii ale progresului tehnic

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, p. 414.

etc. sînt organisme obşteşti care aduc o contribuţie substanţială la realizarea democratismului în viaţa economică.

În cursul acestor largi mişcări de masă se nasc şi se realizează iniţiativele creatoare ale oamenilor muncii în descoperirea şi aplicarea noului, se generalizează experienţa înaintată în producţie, se nasc şi se dezvoltă trăsăturile omului nou, cu o temeinică pregătire tehnică-profesională, cu un înalt nivel de conştiinţă politică şi morală, cu un larg orizont ştiinţific-cultural. Întrecerea socialistă, mişcarea inovatorilor şi raţionalizatorilor, consfătuirile de producţie, contractul colectiv, comisiile de asigurări sociale şi alte asemenea forme obşteşti constituie un obiect vast, inepuizabil de cercetare ştiinţifică din unghiul de vedere al diferitelor discipline: economie politică, drept, etică, psihologie socială. Ele au de asemenea o profundă semnificaţie ca forme de participare a maselor la rezolvarea unor importante probleme ale organizării şi conducerii producţiei, ca uriaşe pepiniere de iniţiative, ca un nesecat izvor al mişcării progresive a producţiei sociale.

„Uriaşa mişcare a inovatorilor şi raţionalizatorilor, care a luat asemenea proporţii, încît în unele întreprinderi fiecare al doilea sau al treilea muncitor e inovator, secţii întregi numărînd în rîndul lor numai muncitori inovatori şi raţionalizatori; nenumărate iniţiative, mereu noi, ale oamenilor muncii în vederea creşterii productivităţii muncii, a sporirii economiilor, a reducerii preţului de cost, a ridicării muncitorilor şi brigăzilor rămase în urmă la nivelul celor care păşesc în frunte... sînt, toate, forme de participare directă a celor ce muncesc la propăşirea economiei noastre socialiste" [1].

Aceste mişcări cu caracter obştesc, în cadrul cărora se aplică metode de convingere morală, de acţiune şi influenţare colectivă (deşi ele însile nu sînt lipsite de o reglementare juridică) [2], generează mereu noi şi noi acţiuni pozitive — *asistenţa tehnică*, *schimburi de experienţă* la nivelul secţiilor sau al întreprinderii, demonstraţii practice, sesiuni *tehnice-ştiinţifice* — în centrul tuturor fiind preocuparea oamenilor muncii pentru promovarea noului în producţie, atitudinea critică faţă de ceea ce este vechi. Numeroasele iniţiative care apar şi care duc la economii de milioane, la îmbunătăţirea calităţii şi reducerea preţului de cost etc. vădesc, între altele, participarea activă şi nemijlocită a muncitorilor la soluţionarea unor probleme capitale pentru progresul economiei socialiste [3]. Întrecerea socialistă şi, născută pe fondul său, mişcarea inovatorilor şi raţionaliza-

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Ed. politică, 1960, p. 413.

[2] *Efectele juridice* cu caracter obligatoriu ale hotărîrilor luate de unele organe obşteşti care au o formă statuată, instituţionalizată, nu anulează caracterul lor nestatal, ci demonstrează tocmai faptul că nu se pot trage demarcaţii rigide între *statal* şi *obştesc*, că cele două metode de conducere se îmbină şi se interferează practic. O notă distinctivă constă în aceea că chiar şi în cazul hotărîrilor cu efect juridic obligatoriu luate de organe obşteşti, accentul cade pe forţa morală şi de opinie publică a acestora, care vizează nu numai repararea unei daune ci, într-o mai mare măsură, ţeluri constructive pe planul organizării muncii sau al conştiinţei oamenilor. Problema necesită însă dezvoltări mai ample ce nu pot fi făcute aci.

[3] O pasionantă întrecere socialistă între sectoare şi brigăzi se desfăşoară la uzinele *Vasile Roaită* din Capitală, titlul de brigadă fruntaşă fiind cucerit mereu de alte brigăzi de producţie în cadrul cărora se aplică *autocontrolul calităţii*. Deosebit de valoroasă este *întrecerea pe profesii*, care permite o mai clară, mai simplă şi mai operativă evidenţă a rezultatelor obţinute.

torilor, dezvăluie la modul superlativ spiritul inventiv și creator al oamenilor muncii [1].

Pentru stimularea și extinderea mișcării de inovații, în afară de sistemul de recompense și premii, de cursurile de ridicare a calificării profesionale, concursurile de inovații etc., organizate pe linie de stat, se organizează *colective de inovatori* pentru fiecare temă cuprinsă în plan, *decade ale inovatorilor* și alte colective obștești. Comitetul sindical Brașov a luat inițiativa valoroasă a înființării unui *colectiv obștesc* orășenesc format din 24 de tovarăși muncitori fruntași, ingineri și tehnicieni, pentru a sprijini comisiile de inovații ale cabinetelor tehnice din întreprinderi.

Practica socială de producție a oamenilor muncii a generat și alte forme de înrîurire obștească a vieții economice, de participare a muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor la rezolvarea în spirit constructiv, înaintat, a principalelor probleme economice din fiecare uzină sau întreprindere.

Cele spuse mai sus nu sînt singurele forme de înrîurire a *progresului tehnic* de pildă; acesta nu reprezintă doar o preocupare a unui grup restrîns de specialiști din cadrul cabinetelor tehnice, ci a devenit cauza fiecărui om al muncii. Există o largă mișcare, realizată prin cele mai variate forme organizatorice, de introducere a tehnicii noi: *colective tehnice* pe secții, *consiliu tehnic-științific* pe uzină (semistatal, semiobștesc), *colective de studii* pe probleme, *colective de valorificare a resurselor interne*, *brigăzile complexe de inovatori* și alte modalități obștești de organizare a creației conștiente de masă pentru promovarea și sprijinirea noului, împotriva unor tendințe conservatoriste, prin abordarea colectivă și într-un spirit rodnic, de emulație, a problemelor majore de care depinde creșterea substanțială a productivității muncii, introducerea progresului tehnic etc. „Inițiativele manifestate în fiecare ramură, în fiecare întreprindere — arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej —, zecile de mii de propuneri izvorîte din experiența oamenilor muncii au arătat ce este în stare să realizeze înțelepciunea colectivă a muncitorilor, inginerilor, tehnicienilor și au exprimat în chip hotărît participarea activă a acestora la conducerea producției, la gospodărirea întreprinderilor, au dovedit creșterea conștiinței socialiste a maselor" [2].

Experiența țării noastre a arătat că forma obștească cea mai eficace de atragere a maselor la organizarea și conducerea producției o constituie *consfătuirile de producție*, unul dintre acele organe ale democrației socialiste pe care le-a generat însăși practica socială de producție a oamenilor și care au trecut examenul practicii [3]. „Dezvoltarea democrației pînă la capăt,

---

[1] Unele cifre sînt concludente în această privință:
1951: numărul inovatorilor 4 100; propuneri de inovații 13 000
1960: „ „ 45 000; „ „ 78 000.
Aplicarea a 35 385 dintre ele = economii antecalculate de peste 56 500 000 lei. Între 1955 și 1960 au fost aplicate în producție peste 200 000 de inovații și raționalizări, cu un efect economic de 1,36 miliarde de lei economii (vezi P. Pînzaru, *Aspecte ale rolului maselor în etapa desăvîrșirii construcției socialiste*, în „Probleme economice", 1961, nr. 10).

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.P.L.P., București, 1955, p. 575–576.

[3] Consfătuirile de producție au un caracter larg reprezentativ; în cadrul lor, muncitorii discută cele mai variate probleme legate de buna organizare a producției, mărirea indici.or de

căutarea *formelor* unei atari dezvoltări, verificarea acestora *în practică* etc., toate acestea alcătuiesc una din sarcinile componente ale luptei pentru revoluția socială. Luat izolat nici un fel de democratism nu va aduce socialismul; dar în viață democratismul nu va fi niciodată „luat izolat", ci va fi luat împreună, va exercita influență și asupra economiei, va împinge înainte transformarea acesteia, va suferi influența dezvoltării economice etc. Aceasta e dialectica istoriei vii" [1].

Consfătuirea de producție — exprimînd esența relațiilor socialiste de producție, caracterizate prin lipsa totală a exploatării, prin întrajutorarea tovărășească în muncă, printr-un mod nou de organizare socială a muncii — îmbină principiul conducerii statale unice a întreprinderii cu priceperea și înțelepciunea colectivă a maselor largi de muncitori. Aceste organisme ale democrației socialiste directe au un caracter obștesc, dar ele realizează totodată cerințe care țin de funcția economică-organizatorică a statului. Ele au dreptul de a lua hotărîri valabile și obligatorii în limitele brigăzii sau secției respective, în conformitate cu legile statului și cu principiul conducerii unice.

Este interesant de subliniat faptul că prin activitatea multiplă a acestor colective obștești se stabilesc nu numai raporturi morale, care angajează creșterea conștiinței și responsabilității colective și individuale (în aceasta constă în orice caz specificul lor principal), dar și raporturi juridice noi, în sensul că numeroase propuneri și sugestii ale oamenilor muncii alcătuiesc, ca să spunem așa, „materia primă" pentru noi reglementări juridice pe plan statal. Conținutul juridic, normativ al activității de stat se îmbogățește în socialism nu numai pe temeiul experienței dobîndite, ci, totodată, și pe temeiul activității organismelor obștești, aceste vaste laboratoare de creație colectivă a maselor.

Dezvoltarea formelor obștești ale conducerii economice este legată organic de rolul și sarcinile *sindicatelor* în etapa desăvîrșirii construcției socialiste, de evoluția raporturilor dintre sindicat, ca cea mai largă organizație de masă a muncitorilor, și statul democrat-popular. După cum se știe, principala tendință ce acționează în acest domeniu constă în aceea că în același timp cu dezvoltarea continuă a conținutului economic al activității de stat are loc și întărirea rolului sindicatelor îndeosebi în conducerea producției sociale. „Fără o temelie cum sînt sindicatele... nu pot fi îndeplinite funcțiile statului" [2] — spunea Lenin. Demascînd concepțiile anarho-sindicaliste, Lenin sublinia că creșterea rolului sindicatelor în conducerea producției sociale nu trebuie înțeleasă în sensul că încă din prima fază a comunismului întregi ramuri industriale, întreprinderi etc. ar trece în conducerea directă a sindicatelor. „V. I. Lenin înțelegea conducerea de către sindicate ca realizarea de către ele a legăturilor indisolubile dintre organele de stat și masele largi ale oamenilor muncii, ca

---

utilizare a mașinilor, îmbunătățirea procesului tehnologic, ridicarea productivității muncii, reducerea prețului de cost, îmbunătățirea calității produselor, modernizarea utilajului, răspîndirea experienței înaintate, ridicarea muncitorilor și secțiilor rămase în urmă la nivelul celor fruntașe etc.

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 15, E.S.P.L.P., București, p. 440.

[2] *Ibidem*, vol. 32, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 2.

atragerea majorității populației în vederea participării la conducerea economiei naționale" [1].

În fapt, oamenii muncii, membri ai sindicatelor, participă la conducerea vieții economice atît prin organele sindicale propriu-zise, cît și prin intermediul tuturor acelor forme obștești variate, politice și economice-organizatorice (cele mai multe subordonate sindicatelor), dintre care doar unele au fost consemnate în cele de mai sus.

Acestea întregesc sistemul larg, eficient, al democrației socialiste atît pe linia democrației reprezentative, cît și pe linia *democrației directe* care cuprinde formele de exprimare nemijlocită a voinței oamenilor muncii, avînd caracter *obligatoriu* sau *consultativ* [2].

Adesea, ideologii burghezi apreciază unanimitatea ce se manifestă în luarea celor mai importante hotărîri în toate verigile aparatului de stat socialist ca un indiciu al lipsei de democrație. Dar aceasta reprezintă, dimpotrivă, una dintre cele mai importante trăsături ale democrației socialiste. De pe pozițiile ideologice ale unei societăți măcinate de contradicții adînci, ale unei societăți în care clasa dominantă promovează egoismul ca principiu suprem al relațiilor dintre oameni și grupe sociale, nu se poate înțelege faptul că în cadrul democrației socialiste unanimitatea în problemele fundamentale ale vieții de stat și obștești exprimă unitatea organică a intereselor economice și politice, comunitatea de țeluri și concepții a tuturor cetățenilor, într-un cuvînt, unitatea moral-politică a întregii societăți. Arătînd că „pentru noi este important să atragem la conducerea statului pe toți oamenii muncii, fără excepție" [3], Lenin a demascat iluziile constituționaliste despre valoarea democratică a principiului majorității. „Dacă însă puterea politică se află în mîna clasei ale cărei interese sînt în contradicție cu interesele majorității, atunci orice guvernare după principiul majorității se transformă inevitabil într-o înșelătorie sau o oprimare a acestei majorități" [4]. În statul socialist, puterea politică se află în mîna clasei muncitoare ale cărei interese coincid cu interesele majorității. De aceea principiul majorității în guvernare exprimă cu adevărat voința majorității poporului, iar o dată cu lărgirea *bazei sociale* a statului el devine, în fapt, principiu al unanimității, exprimînd voința întregii societăți.

Firește că lipsa de divergențe sau disensiuni politice principale nu exclude, ci creează cel mai fertil teren pentru dezbateri, pentru lupta de opinii. Iar acestea cuprind realmente întregul popor.

În ce țară capitalistă se practică discutarea de către întregul popor sau numai de o parte a sa a unor probleme fundamentale — și încă în domeniul organizării și conducerii economiei (cum au fost la noi consfătuirile pe țară ale țăranilor colectiviști)? Care parlament burghez s-ar putea încumeta să invite la vreo sesiune a sa 11 000 de oameni ai muncii de toate profesiile și categoriile, care să ia parte activă la dezbaterea și rezol-

[1] V. Grisin, *Sindicatele sovietice în condițiile construcției desfășurate a comunismului*, în „Probleme ale păcii și socialismului", 1960, nr. 5.

[2] Cf. V. F. Kotok, *Dezvoltarea formelor de îmbinare a reprezentării poporului cu democrația directă în U.R.S.S.*, în „Anal. rom.-sov.", seria drept, 1961, nr. 2.

[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 27, Edit. politică, București, 1955, p. 119.

[4] *Ibidem*, vol. 25, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 190.

varea unor probleme de stat de cea mai mare importanță pentru orientarea dezvoltării economiei și culturii?

Tocmai o asemenea îmbinare organică a conducerii statale cu cea obștească, de la brigada de producție și consfătuirea pe brigadă pînă la consfătuirea pe țară, tocmai sprijinirea statului într-o măsură din ce în ce mai mare pe forme'e obștești de participare a cetățenilor la conducerea treburilor țării îi lărgește considerabil baza socială de masă, pînă cînd se transformă în stat al întregului popor, iar apoi, în comunism, în autoadministrare obștească.

Ceea ce trebuie să subliniem aici este faptul că funcția economică-organizatorică a statului are în prezent un conținut atît de bogat și variat, încît nici nu ne putem imagina realizarea sa fără o participare de masă a oamenilor muncii la dezbaterea și soluționarea practică a problemelor de organizare și conducere a dezvoltării economice. Tocmai în această direcție se dezvoltă caracterul democratic al acestei funcții.

★

Formele de realizare efectivă a democrației pe plan economic sînt diametral opuse acelor forme politice-organizatorice din întreprinderile capitaliste — *adunări pe secții*, *comitete administrative*, *comitete consultative*, *presa de uzină* — prin intermediul cărora capitaliștii, sub masca teoriei diversioniste și demagogice a „relațiilor umane", încearcă prelucrarea ideologică a clasei muncitoare, sustragerea unor pături mai înapoiate de oameni ai muncii de la lupta de clasă pentru interesele lor reale, imediate și de perspectivă. Oricum ar evolua metodele burgheze de înșelare a muncitorilor, oricîte măsuri tehnice-organizatorice ar fi luate în spiritul teoriilor demagogice care proclamă că în interiorul întreprinderilor capitaliste muncitorii și capitaliștii ar fi devenit parteneri egali ai producției, toate acestea nu pot afecta cu nimic esența exploatatoare a relațiilor capitaliste care determină și *natura de clasă* a unor astfel de forme ale „democrației economice".

Clasicii marxism-leninismului au subliniat ideea că clasa care deține puterea politică și pe cea economică are rolul dominant și hotărîtor și în organizarea și conducerea economiei. Din punct de vedere al esenței relațiilor de producție, al poziției și intereselor obiective ale clasei muncitoare, ceea ce în capitalism reprezintă o diversiune sau o iluzie periculoasă, niște instrumente de intensificare a exploatării clasei muncitoare devine în socialism o posibilitate reală, mai mult, o necesitate imperioasă, instrumente eficiente ale unei democrații reale. Întregul sistem al democrației socialiste, cu formele sale reprezentative și de participare directă a maselor, asigură transformarea permanentă și la un nivel mereu mai înalt a acestei posibilități în realitate.

Trebuie de asemenea să observăm că, prin natura lor, toate aceste organe economice ale democrației se deosebesc în chip radical de ceea ce înțeleg revizioniștii prin „autoconducerea în economie a oamenilor muncii".

Aceasta, în primul rînd, pentru că ele nu implică o slăbire sau chiar o desființare a rolului economic al statului, ci, dimpotrivă, o întărire a acestui rol. Indiferent dacă ele realizează anumite funcții ale statului

ca atare (acestea rămînînd funcții *de stat*) sau preiau funcții de stat și le transformă în funcții nemijlocit obștești, toate organele sau formele economice ale democrației contribuie la o considerabilă întărire a bazelor și mecanismului democratismului socialist, deci implicit a statului ca principal instrument al sistemului democratic.

În al doilea rînd, în opoziție cu înțelesul stihinic și anarhic pe care-l conferă revizionismul „autoconducerii economice", marxism-leninismul concepe toate aceste forme statale sau obștești din punct de vedere al creșterii factorului subiectiv-conștient în dezvoltarea economică și, în general, în progresul multilateral al societății socialiste. Ele alcătuiesc instrumente de realizare a activității creatoare a oamenilor muncii, care dezvăluie înalta lor conștiință, precum și cointeresarea materială în sfera fundamentală a existenței lor sociale.

Influența educativă și stimulativă a acestor forme obștești rezidă în mare măsură în forța crescîndă, înnoitoare și transformatoare a *opiniei publice socialiste* care acționează pretutindeni în sensul promovării noului, al generalizării experiențelor înaintate în producție.

★

În concluzie, direcția fundamentală de dezvoltare a funcției economice-organizatorice a statului nostru, ca și a celorlalte funcții ale sale, constă în adîncirea conținutului lor democratic, în lărgirea bazelor obștești ale exercitării lor prin lărgirea continuă (și îmbunătățirea politico-organizatorică) a participării maselor la conducerea și rezolvarea treburilor publice, respectiv a problemelor economice. Lărgirea continuă a participării maselor la activitatea de conducere și organizare a economiei (ca și a celorlalte sfere ale vieții sociale) *prin* întărirea și înnoirea sistematică a tuturor organelor statale ale democrației socialiste, prin dezvoltarea organelor și organizațiilor obștești formează treptat, dar în proporții de masă, la toții membrii societății deprinderi de conducere și calificare economică, astfel încît respectiva funcție a statului își va pierde cu timpul caracterul politic, devenind o funcție mult îmbunătățită și diversificată a autoadministrării obștești. Este un proces mai îndelungat, ale cărui perspective ne apar de pe acum limpezi, grație uriașei experiențe practice a popoarelor sovietice și a propriului nostru popor.

РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВЕННЫХ ФОРМ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ХОЗЯЙСТВЕННО-ОРГАНИЗАТОРСКОЙ ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВА В ПЕРИОД ЗАВЕРШЕНИЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

РЕЗЮМЕ

В первой главе работы рассматривается углубление конструктивного и демократического характера хозяйственно-организаторской функции, как закон развития социалистического государства. Автор

последовательно анализирует *социально-экономические основы и восходящее направление* эволюции хозяйственно-организаторской деятельности государства, учитывая две неразрывно связанные стороны: *объективную*, т.е. экономическую причинность хозяйственно-организаторской функции в деле научной и планомерной организации хозяйства, немыслимой в капиталистическом обществе; и *политическую сторону, надстроечную*, предполагающую необходимость и возможность *научной государственной политики*, возрастания руководящей и решающей роли партии в деле раскрытия новых *объективных требований* и *возросших возможностей*, творческой созидательной деятельности.

Во второй главе показывается, что характерной особенностью системы социалистической демократии являются *гармоническое сочетание* и взаимопроникновение *государственных и общественных форм* в организации и руководстве общественной жизнью, в осуществлении любой функции социалистического государства. В динамическом единстве двух категорий государственных и общественных методов первенство имеют методы руководства посредством государственной власти; поэтому на настоящем этапе ни одна из главных функций социалистической демократии не может обойтись без общего государственно-юридического регламентирования, хотя в их осуществлении и участвуют общественные организации с их специфическими общественными методами. Углубление демократизма, как основной закон развития социалистического государства, проявляется в выполнении всех его функций, и осуществляется как в демократическом совершенствовании государственных органов и учреждений, так и в развитии общественных форм и методов организации и руководства общественными делами. Это — единый процесс углубления и постоянного обновления демократического централизма во всех областях государственной и общественной жизни в соответствии с требованиями общественной практики.

Что касается демократического усовершенствования государственного механизма осуществления хозяйственно-организаторской функции, автор подчеркивает две существенные стороны:

а) *Расширение способности и компетенции* государственных органов в области научно обоснованного планового руководства развитием экономики и улучшение рационального размещения по отраслям и областям производительных сил; *создание экономических советов при областных народных совстах;*

б) *улучшение административно-территориального деления РНР* в соответствии с стремительным, гармоническим и общим развитием социалистической экономики в целях наибольшего приближения государственного аппарата к трудящимся массам.

Третья глава, озаглавленная *Развитие общественных форм осуществления хозяйственно-организаторской функции государства в области промышленного производства*, посвящена *конкретному анализу общественно-организационного механизма* хозяйственной деятельности, которому свойственны специфические общественные формы участия в хозяйственном руководстве: воспитательные и предупредительные меры, коллективные средства воздействия, замена внешнего принуждения

моральным убеждением и т.д. Особое внимание уделяется *общим профсоюзным собраниям*, на которых обсуждаются плановые задания, представляющим наиболее распространенную общественную форму творческого участия трудящихся в плановом ведении производства. В этой главе анализируются также — с точки зрения демократического развития хозяйственно-организаторской функции государства и повышения роли профсоюзов в руководстве экономикой — *социалистическое соревнование, движение новаторов и рационализаторов производства, производственные совещания, общественные коллективы технического прогресса*, являющиеся обширными лабораториями коллективного творчества масс.

В заключении автор указывает, что постоянное расширение участия масс в руководстве и организации хозяйства (как и в других областях общественной жизни) путем систематического укрепления и обновления всех государственных органов социалистической демократии, путем развития общественных органов и организаций постепенно, в массовом масштабе, вырабатывает у всех членов общества навыки руководства, хозяйственную квалификацию таким образом, что данная функция государства со временем утратит политический характер и станет намного улучшенной и разнообразной функцией общественного самоуправления.

Это — длительный процесс, но его перспективы ясно вырисовываются уже сейчас благодаря огромному практическому опыту как советского, так и румынского народа.

LE DÉVELOPPEMENT DES FORMES SOCIALES DE RÉALISATION DE LA FONCTION ÉCONOMIQUE-ORGANISATRICE DE L'ÉTAT DANS LA PÉRIODE DU PARACHÈVEMENT DE L'ÉDIFICATION SOCIALISTE

RÉSUMÉ

Le premier chapitre traite du problème de l'approfondissement du caractère constructif et démocratique de la fonction économique-organisatrice en tant que loi du développement de l'Etat socialiste. L'auteur analyse succinctement *les fondements sociaux-économiques et le sens ascendant* de l'évolution de l'activité économique-organisatrice de l'Etat, en tenant compte de deux aspects indissolublement liés : *le côté objectif*, ou causalité d'ordre économique de la fonction économique-organisatrice d'organisation scientifique et planifiée de l'économie (inconcevable sous le régime capitaliste) ; *le coté politique, à caractère de superstructure*, qui implique la nécessité et la possibilité *d'une politique scientifique d'Etat*, le renforcement du rôle dirigeant du parti, qui a le rôle décisif de déceler *les exigences objectives* nouvelles et les *possibilités accrues* de l'activité créatrice constructive.

Dans le deuxième chapitre, l'auteur montre que l'un des traits caractéristiques du système de la démocratie socialiste est constitué par *l'union harmonieuse* et par l'interpénétration *des formes d'Etat et des formes sociales*, dans l'organisation et la direction de la vie sociale, dans la réalisation de chacune des fonctions de l'Etat socialiste. Dans cette unité dynamique des deux catégories de méthodes — étatiques et sociales — la priorité revient aux méthodes qui consistent à diriger par l'entremise du pouvoir d'Etat, et c'est pourquoi dans l'étape actuelle aucune des fonctions principales de la démocratie socialiste ne peut être privée d'une réglementation générale étatique-juridique, même si ces fonctions s'exercent avec la participation d'organisations sociales et par des méthodes spécifiquement sociales. Le renforcement du démocratisme en tant que loi fondamentale du développement de l'Etat socialiste se manifeste dans l'exercice de toutes ses fonctions et se réalise aussi bien par le perfectionnement démocratique des organismes et des institutions d'Etat que par le développement des formes et des méthodes sociales d'organisation et de direction des affaires publiques. C'est là un processus unitaire d'approfondissement et de continuelle rénovation du centralisme démocratique dans toutes les sphères de la vie de l'Etat et de la vie sociale, correspondant aux exigences de la pratique sociale.

En ce qui concerne le perfectionnement démocratique du mécanisme d'Etat pour la réalisation de la fonction économique-organisatrice, l'auteur relève deux aspects essentiels :

a) *l'élargissement de la capacité et des attributions* des organismes d'Etat dans le domaine de la direction planifiée et scientifique du développement économique, et l'amélioration de la répartition rationnelle des forces de production par branches de production et régions : création des *conseils économiques* dans le *cadre des conseils populaires régionaux* ;

b) *l'amélioration de la division administrative du territoire de la République Populaire Roumaine*, correspondant au développement impétueux, harmonieux et unitaire de l'économie socialiste, et dans le but de rapprocher toujours davantage l'appareil de l'Etat des masses de travailleurs.

Le troisième chapitre, intitulé *Le développement des formes sociales de réalisation de la fonction économique-organisatrice de l'Etat dans la sphère de la production industrielle*, est consacré à l'*analyse concrète du mécanisme social d'organisation* de l'activité économique auquel appartiennent en propre des modalités spécifiquement sociales de participation à la direction économique, mesures éducatives et préventives, moyens collectifs d'influence, remplacement de la contrainte extérieure par des commandements moraux, etc. Une attention particulière est accordée aux *conseils syndicaux généraux* chargés de débattre les chiffres du plan d'Etat — ce qui constitue l'une des formes sociales les plus répandues de participation créatrice des travailleurs à la direction planifiée de la production. Ce chapitre analyse également l'*émulation socialiste*, *le mouvement des innovations et des rationalisations*, *les conférences de production* — collectifs sociaux du progrès technique, vastes laboratoires de la création collective des masses ; toutes ces formes sont analysées du point de vue du déve-

loppement démocratique de la fonction économique-organisatrice de l'Etat, de l'accroissement du rôle des syndicats dans la direction de l'économie.

Dans la conclusion, l'auteur montre que l'extension continue de la participation des masses à la direction et à l'organisation de l'économie (ainsi que des autres sphères de l'activité sociale) par l'affermissement et par le renouvellement systématique de tous les organismes d'Etat de la démocratie socialiste, par le développement des organes et des organismes sociaux, habitue progressivement tous les membres de la société à diriger, de sorte que la fonction respective de l'Etat perdra avec le temps son caractère politique, pour devenir une fonction sensiblement améliorée et diversifiée de l'auto-administration sociale. C'est là un processus qui exige du temps mais dont les perspectives nous apparaissent d'ores et déjà claires, grâce à l'énorme expérience pratique des peuples soviétiques et de notre propre peuple.

IDEALUL ESTETIC ŞI CONFUZIONISMUL ESTETICII BURGHEZE CONTEMPORANE

DE

MARCEL BREAZU

Gustul estetic este una dintre formele *psihologiei sociale*. Pe măsură ce oamenii au reflectat mai profund la acest gust, ceea ce era numai reacţie spontană greu definibilă, ceea ce era un „*nescio quid*" a devenit treptat judecată motivată, întemeiată raţional, cristalizată, element al *ideologiei sociale* : aşa s-a conturat *idealul estetic*.

De la început trebuie să precizăm că delimitarea netă, riguroasă dintre gustul estetic şi idealul estetic este oţioasă. Dacă am împinge analiza distingerii acestor două categorii pînă la consecinţe excesive, am risca să destrămăm tocmai legăturile care le unesc, am întreprinde în locul unei munci ştiinţifice o îndeletnicire talmudică. Idealul conturat îl întîlnim mai cu seamă la nivelul formei evoluate, înalte de însuşire estetică a realităţii, la nivelul artei. Consecinţele cristalizării idealului artistic le întîlnim şi în zonele atitudinii estetice faţă de realitate, care sînt inferioare creaţiei sau receptării operei de artă. Modul de însuşire estetică a naturii de către omul contemporan, cu o cultură artistică superioară, este influenţat de idealul artistic. Cine cunoaşte, de exemplu, peisajele lui Corot sau ale lui Andreescu, cine s-a delectat cu descrierea stepei ucrainene făcută de Mihail Şolohov sau cine a vibrat împreună cu Mihail Sadoveanu la farmecul de la *Nada Florilor* sau de la *Apa frumoasei*, acela vede azi cu alt „ochi" natura. Preţuirea frumuseţii umane se realizează de la alt nivel estetic după ce cunoşti *Madona Litta* a lui Leonardo sau *Fata cu evantaiul* a lui Renoir, de la Ermitaj. Entuziasmul în faţa *frumuseţii* morale în viaţa de fiecare zi capătă dimensiuni noi după lectura cărţii lui Nikolai Ostrovski *Aşa s-a călit oţelul*. Toate aceste manifestări ale atitudinii estetice, *în afara artei*, sînt influenţate de idealul artistic.

Dar ar însemna să adoptăm o poziţie greşită dacă nu am remarca faptul că trăsăturile conturate, precizate (situate la nivelul ideologiei sociale), ale preferinţelor aflate într-o formă difuză în gustul estetic nu se

întîlnesc numai în artă. Fără îndoială că în creația artistică idealul estetic își găsește deplina lui cristalizare, dar el își află întruchiparea și în judecățile de valoare estetică referitoare la esteticul din natură și din societate. Ar însemna să împingem la vulgarizare dacă am vorbi despre „ideal" în legătură cu aprecierea estetică a obiectelor de uz curent, a îmbrăcămintii, a produselor industriale. Dar, pe de altă parte, dacă am susține că aprecierea unui peisaj, a frumuseții umane, a frumuseții unui act social este *numai* o consecință a influenței exercitate de artă asupra conștiinței sociale (influență despre care am vorbit mai sus), ar însemna să pornim în constituirea idealului de la artă spre realitate și nu de la realitate spre artă. Estetica marxist-leninistă a arătat de mult că, în raportul realitate-artă, realitatea joacă rolul primordial, arta fiind reflectarea într-o formă specifică a realității. Atitudinea estetică față de natură și față de societate se constituie datorită unor cauze obiective de ordin social. Conturarea conștientă a acestei atitudini, în interdependență cu atitudinea politică, etică și filozofică, deci cu celelalte elemente ale ideologiei sociale, duce la constituirea *idealului estetic* manifestat în artă, în forma cea mai limpede, cea a *idealului artistic*. Zăbovirea excesivă asupra distincțiilor rigide dintre idealul estetic și cel artistic ni se pare însă o sursă de considerente cu iz dogmatic. Vom vorbi deci în continuare despre *idealul* artistic, înțelegîndu-l în corelație strînsă cu trăsăturile idealului estetic în genere, privind judecățile de valoare estetică *și* din afara artei.

Categoria de *ideal artistic* are o vechime apreciabilă în gîndirea estetică. Nu vom întreprinde aici un istoric al elaborării ei. Vom menționa însă acele poziții de care delimitîndu-ne sau cărora opunîndu-ne, vom izbuti să clarificăm contururile pe care le dăm noi acestei categorii.

Hegel a pus un puternic accent în *Estetica* sa pe problema „idealului". Primele două mari părți ale acestei estetici sînt consacrate problemei „idealului". Partea întîi, cea care urmează *Introducerii* în estetică, este intitulată *Ideea frumosului artistic sau Idealul*, iar partea a doua *Dezvoltarea idealului în diferitele forme ale frumosului artistic*. Titlurile acestor două mari despărțăminte (împărțite la rîndul lor în numeroase capitole) vorbesc prin ele însele. Pentru reprezentantul cel mai prestigios din epoca modernă al idealismului obiectiv, idealul artistic reprezintă întruchiparea ideii de frumos, ca idee de sine stătătoare. Dar, pentru dialecticianul eminent care a fost Hegel, această idee este în continuă transformare. În introducerea la partea a doua a *Esteticii*, el spune : „Ceea ce am expus pînă aici, în partea întîi, se referea la realitatea ideii de frumos ca ideal al artei, dar, în oricîte direcții am fi dezvoltat conceptul operei ideale de artă, toate elementele acesteia puteau fi raportate la o operă *în genere*. Dar, cum ideea despre care vorbim acum este ideea de frumos, ea este o totalitate de elemente distincte, care trebuie deci să apară și să se realizeze. Pe acestea le putem denumi *formele particulare ale artei* și le putem concepe ca pe dezvoltarea celor care stau în conceptul de ideal și sînt aduse la existență, prin artă ... Această dezvoltare nu se împlinește din cauza unor acțiuni exterioare, ci prin forța proprie, care rezidă în ideea însăși"[1]. Idealismul

[1] Hegel, *Aesthetik*, cartea a II-a, *Introducere*, Aufbaverlag. Berlin, 1957, p. 309.

funciar al sistemului hegelian răstoarnă — cum de atîtea ori s-a arătat —şi aici dialectica cu capul în jos. Dezvoltarea continuă a idealului artistic este *inerentă*, după Hegel, ideii înseşi, şi nu cauzelor materiale care duc la dezvoltarea conştiinţei sociale. Nu vom obiecta în primul rînd împotriva analizei pe care ulterior Hegel o face dezvoltării idealului artistic de-a lungul istoriei. Pentru noi este mai puţin importantă aici întrebarea dacă într-adevăr idealul artistic s-a dezvoltat, conform periodizării hegeliene, de-a lungul unei „arte simbolice", al unei „arte clasice" şi al unei „arte romantice". Istoricii artei au datoria să stabilească o periodizare marxistă justă. Pe noi ne interesează aici sublinierea falsităţii tezei idealiste conform căreia idealul artistic îşi are motorul dezvoltării în el însuşi. Această teză denaturează adevărul conform căruia viaţa materială a societăţii este cea care *determină* apariţia şi dezvoltarea idealului artistic.

Sub influenţa dezvoltării ştiinţelor naturii în a doua jumătate a veacului trecut, Hyppolite Taine încearcă să analizeze apariţia idealului artistic ca fiind determinată de cauze materiale care, după el, sînt rasa, mediul şi momentul. Opera de artă are după el menirea „de a manifesta un caracter esenţial sau proeminent mai complet şi mai clar decît o pot face obiectele reale. Pentru asta, artistul îşi formează ideea acestui caracter, şi după ideea sa, el transformă obiectul real. Acest obiect astfel transformat se găseşte *conform cu ideea* sau, în alţi termeni, devine *ideal*. În felul acesta lucrurile trec din real în ideal cînd artistul le reproduce, modificîndu-le după ideea sa, cînd, concepînd şi degajînd din ele un caracter notabil, el alterează sistematic raporturile naturale ale elementelor lor, pentru a face acest caracter mai vizibil şi mai dominator"[1]. Taine încearcă să traseze aici contururile procesului de creaţie, în cursul căruia, prin eliminarea superfluului şi prin stilizarea adecvată, sînt puse în evidenţă trăsăturile *tipice* ale idealului artistic. Nu înţelegerea confuză a acestui proces i-o reproşăm acum lui Taine, ci faptul că el încearcă, de-a lungul a multe analize detaliate, să determine trăsăturile unui ideal artistic etern valabil, făcînd, în ciuda intenţiilor sale declarate, un pas înapoi faţă de Hegel. Ceea ce este de asemenea profund criticabil la Taine este caracterul arbitrar al selecţiei trăsăturilor idealului artistic, după gradul lor de „importanţă", de „convergenţă" şi de „binefacere", ca să nu mai vorbim despre aplicarea unor principii de clasificare valabile pentru ştiinţele naturii, clasificării „importanţei" trăsăturilor unei creaţii esenţialmente sociale, cum este idealul artistic.

Dacă la Taine existau încă eforturi de analiză obiectivă, o dată cu trecerea burgheziei în stadiul imperialist putem observa introducerea arbitrarului desăvîrşit în încercările de determinare a evoluţiei idealului artistic de-a lungul istoriei. Pentru André Malraux, de exemplu, evoluţia acestui ideal este reflexul evoluţiei „simţului misterului", al transfigurărilor „eternităţii a-reale", care s-ar opune istoricităţii concrete, pieritoare[2]. După Malraux, acest ideal exprimă succesiv: sacrul (în Egipt, Sumeria etc.), divinul (în Grecia preelenistică), credinţa (în arta bizantină), „intimitatea secretă cu divinul" (în arta gotică) ş.a.m.d. Mărturisim că

[1] H. Taine, *Philosophie de l'art*, vol. II, Hachette, Paris, 1921. p. 224.
[2] André Malraux, *La métamorphose des dieux*, Edit. N.R.F., Paris, 1957, passim.

nu ne-a fost ușor să urmărim distincțiile ce se vor subtile la superlativ între diferitele nuanțe mistice — sacru (? !), divin (? !) și „întimitatea secretă cu divinul" (? !) ... Ceea ce ne-a apărut foarte limpede însă este părerea, explicit formulată de Malraux, că ori de cîte ori arta descinde în lumea reală ea își pierde valoarea: „umanul regăsit prin formele deșertate ale creațiunii a fost adesea deșeul mizerabil care recuză în același timp zei și demoni, grandoare și justiție, eroism și milă; umanul din omul fără valori, din omul-de-fapt, personaj puțin demn de studiat" [1]. Ni se pare cu totul semnificativă pentru poziția de ansamblu a ideologilor burghezi contemporani această ură infamă îndreptată împotriva „omului-de-fapt", a aceluia care *aici pe* pămînt își găsește prin muncă și luptă valorile sale autentice, în viața socială pe care și-o făurește și nu în misterele „a-reale" în care s-au străduit și se mai străduiesc, cum se vede, să-l învăluie cei cărora realitatea „a-sacră" nu le mai făgăduiește nimic bun. După Malraux, anticii, ca și modernii care apreciază arta realistă — al căror ideal artistic este omul autentic, „de-fapt" —, nu înțeleg adevărata artă, care nu poate înflori, după el, decît acolo unde nu este „recuzat dumnezeu sau diavolul". El încearcă să-l asimileze pe omul care „recuză" pe zei și pe demoni, cu omul — chip și seamă — golit de grandoare și milă. Este, cum spun francezii, un „tour de passe-passe", care încearcă prin mijloace ce se vor abile compromiterea oricărui element social și cu adevărat umanist din artă, arta fiind rezervată numai „dialectelor (patois) sfinte" [2]. Este evident că o asemenea înțelegere a idealului estetic nu poate avea decît o funcție diversionistă, slujind acele forțe sociale condamnate de istorie, care au nevoie de asemenea diversiuni.

Dar în rîndurile ideologilor burghezi contemporani putem întîlni și opinii care au aerul să fie mai rezonabile decît aceste ultrareacționare teze despre care am vorbit mai sus. Mai ales în ultimii ani, în care ideologia burgheză trebuie să facă față prestigiului mereu crescînd al marxism-leninismului, nu se mai pot emite cu ușurință opinii atît de lipsite de temei ca cele ale lui Malraux.

Așa, de exemplu, academicianul francez René Huyghe spune în ultimul volum al lucrării colective *L'art et l'homme*: „... Ideea directoare pe care m-am străduit să o verific este aceea că omul dintr-o epocă și un loc dat proiectează, în *sistemele de idei sau de imagini* prin care înțelege să-și exprime în filozofia, în literatura sau în arta sa, reflexul preocupărilor sale: acestea sînt, în limbajuri diverse, acelea ale epocii sale, așa cum este ea *modelată de circumstanțele materiale și morale, economice, sociale și spirituale*" [3]. Ideea „directoare" a lui Huyghe ar putea fi mai densă, dacă eclectismul în alegerea „circumstanțelor" n-ar dilua-o, dacă Huyghe ar fi stabilit ierarhia obiectivă a acestor „circumstanțe". În orice caz, avem însă de-a face aici cu o altă explicație decît cea a lui Malraux asupra originii „sistemelor de idei sau de imagini" prin care se conturează idealul artistic al unei epoci.

[1] André Malraux, *Le musée imaginaire de la sculpture mondiale*, Edit. N.R.F., vol. I, Paris, 1952, p. 41.

[2] *Ibidem*, p. 44.

[3] R. Huyghe, *L'art moderne*, în *L'art et l'homme*, vol. 3, Paris, 1961, p. 386 (subl. ns.).

René Huyghe vorbește numai despre „condiționarea istorică generală" a artei. Alți teoreticieni burghezi fac chiar un pas mai departe. Ei vorbesc despre *caracterul de clasă* al artei. Dar, pentru a evita să tragă din acest adevăr concluzii care se impun pentru arta burgheză contemporană, ei încearcă să „salveze" cel puțin producția artiștilor din lumea imperialistă de „păcatul" de a sluji unor interese de clasă. Se încearcă în felul acesta, cu mai multă abilitate, să se adîncească confuziile referitoare la rolul social al artei. „Opera de artă — spune, într-o voluminoasă istorie a picturii, Raymond Cogniat — tinde să se democratizeze. Posesiunea operei de artă, plăcerile pe care le procură nu mai sînt *azi* (subl. ns. — *M.B.*) apanajul unei clase ... problema claselor nu *mai* acționează asupra ei, opera se naște și trăiește în funcție de artistul care a creat-o și în speranța de a culege aprobarea acelora care o pot înțelege ; însă această aprobare mai mult sau mai puțin conștientă a publicului se face individual, prin adeziunea voluntară, nu prin supunerea la convenții sociale" [1]. Cogniat recunoaște deci că, *în trecut*, arta avea un caracter de clasă, că opera de artă lua naștere în funcție de interesele claselor sociale. Dar *astăzi*, după el, caracterul de clasă dispare ... tot așa cum capitalismul devine „popular". Cogniat nu ne explică prin ce mister, într-o societate împărțită încă în clase antagoniste, încetează azi arta, idealul artistic să mai aibă un caracter de clasă, a cărui existență o admitea pentru alte epoci istorice.

Prelatul catolic André Blanchet vorbește și el despre „ruptura între societatea și arta de azi" [2], dar scapă fără voie constatarea că „astăzi, omul cumsecade („l'honnête homme"), acela care pretinde să aprecieze prin el singur, a devenit un tip desuet și ridicol. Literatura este astăzi o specialitate, și chiar o religie cu mistere. Cine nu este inițiat, *sau* culege pios mana aprecierilor autorizate care pică dintr-un oarecare înalt loc parizian, *sau* se revoltă. Între snobi și rezistenți, trebuie să alegi cu răbdare" [3], Ale cui interese le reprezintă aceste „înalte locuri pariziene" nu este greu de presupus ... Prelatul a spus mai multe decît intenționa.

De altfel, un exeget cu autoritate în lumea burgheză, Raymond Nacenta, într-o lucrare amplă asupra „*Școlii de la Paris*", vorbind despre cel mai răspîndit curent al plasticii burgheze contemporane, abstracționismul, recunoaște că este probabil că „mesajul" abstract reprezintă „o obsesie a neantului, o formă de evaziune, chiar de *panică*, caracteristică acestei epoci" [4]. Pentru Nacenta, „epoca" se confundă cu capitalismul, panica despre care vorbește fiind provocată de conștiința din ce în ce mai lucidă a sentinței irevocabile a istoriei. „Detașarea" de istorie a esteticienilor burghezi de prestigiu de dinaintea celui de-al doilea război mondial este greu să mai fie menținută.

Între cele două războaie mondiale, esteticieni erudiți, ca Etienne Souriau sau Henri Focillon, ale căror lucrări au făcut mare vîlvă în rîndurile intelectualilor burghezi, puteau să-și îngăduie să neglijeze totalmente condiționarea socială a artei. Ei încercau atunci să demon-

[1] Raymond Cogniat, *Histoire de la peinture*, vol. I, Paris, 1954, p. 6.
[2] André Blanchet, *La littérature et le spirituel*, Paris, vol. I, 1959, p. 137.
[3] *Ibidem*, p. 25.
[4] Raymond Nacenta, *Ecole de Paris*, Neuchâtel, Suisse, 1959, p. 36.

streze că singura menire a artei este aceea de a inventa mereu „forme" noi. De conținutul tematic, ideologico-emoțional, ei pretindeau că trebuie să ne dezinteresăm total. Nu era vorba în lucrările lor de o analiză justificată a măiestriei artistice, în care sinteza între conținut și formă este indispensabilă, ci de virtutea *exclusivă* a formei, din care orice condiționare de clasă este exclusă. În 1929, Etienne Souriau — în *L'avenir de l'art* — pretindea că „învățătura specifică pusă în joc de artă este cunoașterea *formei* lucrurilor", iar Henri Focillon — într-o lucrare care a făcut epocă în lumea capitalistă, *La vie des formes* — spunea, în 1934, că „forma este conținutul autentic al operei de artă". Focillon formula astfel, fără ocolișuri, teza de bază a esteticii formaliste. El răpea orice însemnătate artistică *temei* operei de artă, *conținutului* ei, adică tocmai acelei componente în care se manifestă mai puternic *caracterul de clasă*.

Astăzi însă, ideologii burghezi trebuie să recunoască, într-un fel sau altul, că ceea ce constituie idealul lor artistic este puternic colorat de interesele și preocupările acute ale clasei lor, că nu mai este vorba în artă de un simplu joc al formelor. Firește că această recunoaștere este foarte întortochiată, că pledoaria diversionistă pentru lipsa de interes artistic al conținutului operei de artă face încă ravagii, dar nu se mai poate ignora totalmente adevărul că idealul artistic este strîns îngemănat cu toate celelalte laturi ale conștiinței sociale, că poziția de clasă joacă un rol *determinant* în constituirea acestui ideal.

O privire generală asupra gustului și idealului estetic ne arată că examinarea istorică a formării și dezvoltării lor ne dă totodată posibilitatea pătrunderii în esența lor. Unitatea dintre logic și istoric se confirmă și în aceste domenii.

Contopirea sincretică originară a variatelor atitudini umane față de realitate, sincretismul inițial al valorilor se distinge treptat, pe măsura dezvoltării conștiinței sociale, în diferențieri din ce în ce mai nete. Atitudinea estetică față de realitate se desprinde de atitudinea utilitară și de atitudinea teoretică. Gustul estetic — reacție pozitivă cvasireflexă față de frumos — devine treptat o reacție care depășește satisfacția originară față de obiectul util, sau bine meșteșugit în vederea unei utilizări adecvate, pentru a constitui manifestarea unei sensibilități umane specifice, sui-generis. Idealul estetic se constituie treptat, ca o înțelegere conștientă a valorii estetice, în strînsă legătură cu reacția reflexă a gustului, dar depășind-o, manifestîndu-se în judecăți de valoare cu grad de generalitate pentru o anumită națiune, într-o anumită epocă istorică, pentru o clasă socială determinată. Idealul estetic se conturează în aprecierile criticii de artă, orale sau scrise, în principiile estetice pe care le formulează exponenții ideologi ai claselor sociale, în diferitele epoci istorice. Acel *nescio-quid* al gustului, caracterul „sui-generis", greu definisabil în aprecierile spontane ale gustului, se precizează în formulările cu pretenții de rigurozitate ale criticii și esteticii, care încearcă să-i stabilească specificitatea deosebitoare de specificitatea aprecierilor utilitare, teoretice, politice sau etice.

Dar, pe această cale, estetica unor clase condamnate de dezvoltarea obiectivă a societății la un moment istoric dat ajunge să creeze compar-

timentări etanşe între diferitele categorii de valori, încearcă să creeze o „autonomie" a esteticului, să-l rupă totalmente de originea lui social-economică, să-l despartă printr-un zid de netrecut de valorile politice, morale şi filozofice. Preţuirea artisticului şi a frumosului, în genere, devine atunci *estetism* şi îşi face un merit din excluderea totală, radicală a oricărui amestec „anestetic" din trăirea complexă a emoţiei estetice.

Procesul acesta devine deosebit de evident în cadrul societăţii capitaliste, din momentul în care burghezia îşi încheie perioada de ascensiune. Fără îndoială că şi în rîndurile proprietarilor de sclavi din epoca elenistică sau de decadenţă a Imperiului roman, ca şi în rîndurile aristocraţiei feudale sau ale burgheziei *aristocratizate* din timpul Renaşterii, s-au manifestat asemenea atitudini estetizante. Dar extinderea estetismului, a teoretizării largi a „autonomiei" esteticului şi artei, îşi găseşte amploarea maximă în stadiul imperialist al capitalismului. E drept că despre „arta pentru artă" vorbea încă în primul sfert al veacului trecut Victor Cousin. Teoria a făcut victime chiar în rîndul unor literaţi şi artişti ca Théophile Gautier şi Baudelaire. Un mare realist ca Flaubert, e drept cu inconsecvenţă, se declară adeptul ei, deşi creaţia lui o dezminţea în mare măsură. Şi se mai pot cita şi alte nume ilustre.

Dar estetismul, ca doctrină şi practică, îşi găseşte maxima dezvoltare în societatea capitalistă abia de pe la începutul secolului nostru. Astăzi un estetician care nu vrea să riste dezavuarea oficialităţii culturale burgheze şi a cercurilor care fac „autoritate" în lumea artelor în capitalism nu îndrăzneşte să meargă împotriva afirmaţiei că frumosul şi artisticul sînt „autonome", situate în întregime în afara ariei economicului, politicului sau eticului. Estetica burgheză contemporană exacerbează la superlativ tezele kantiene, elaborate şi acelea de pe poziţiile unui compromis între aristocraţie şi o burghezie care nu îndrăznea să fie revoluţionară.

Ne vom opri doar asupra a două afirmaţii semnificative pentru poziţia ideologiei burgheze în ceea ce priveşte caracterul „autonom" al emoţiei estetice, „pură" de orice ..amestecuri" care riscă să o apropie de celelalte zone ale conştiinţei umane. În tratatul său de psihologie, William James,cunoscutul pragmatist american, vorbeşte despre amplele rezonanţe pe care le au emoţiile în totalitatea psihicului omenesc şi despre modificările organice pe care le declanşează. După cum se ştie, pentru James aceste modificări stau de multe ori la originea stării emotive. După el, în ultimă analiză omul nu plînge pentru că este trist, ci este trist pentru că plînge. Ei bine, o singură categorie de emoţii face excepţie : emoţia estetică. „Modificările organice — spune James — şi sentimentul afectiv însuşi pot să fie foarte slabe în emoţiile estetice : *o operă de artă nu va provoca la un cunoscător decît o judecată rece, pur intelectuală*, fără cea mai mică vibraţie organică" [1]. Şi filozoful american explică şi de ce : „percepţia unei opere de artă... este în primul rînd un fenomen determinat de curenţi aferenţi. Ea este audiţie de muzică, vedere de monumente, şi încă altele, adică totdeauna percepţia unui obiect sensibil, experienţă a simţurilor. Şi plăcerea care însoţeşte această experienţă este de asemenea

[1] William James, *Psychologie*, Paris, 1915, p. 510.

o plăcere a simțurilor... Nu vreau să spun că plăcerii « simțurilor » nu i se adaugă o alta mai delicată, o emoție pur cerebrală, *independentă de orice curenți veniți din afară*" [1] (subl. ns. — *M.B.*). Prin urmare, în primul rînd emoția estetică *la oamenii avizați*, la „cunoscători", este numai o judecată rece, nelegată de pasiuni puternice, cu rădăcini în întreaga structură socială; ea este numai „experiență a simțurilor". În al doilea rînd, chiar atunci cînd, uneori, „experienței simțurilor" i se adaugă o alta „mai delicată", aceasta este „independentă de orice curenți veniți din afară". În orice caz deci, emoția estetică este, după James, „pură" de contingențele sociale. Însuși acest sens ambiguu pe care-l dă „independenței curenților veniți din afară", vorbește limpede despre poziția pragmatismului american.

A doua afirmație asupra căreia ne vom opri este de dată mai recentă. Ea aparține esteticianului francez Mikel Dufrenne. În lucrarea sa *Phénoménologie de l'expérience esthétique*, el recunoaște că „arta pentru artă este o idee nouă. Pînă azi, artistul se punea în mod spontan în serviciul unei *Weltanschaung* propriu comunități sale, în serviciul credinței sale, în epocile de religiozitate; opera nu avea „public", ci o masă de credincioși care se recunoștea în ea și care venea să se instruiască în operă asupra credinței sale... Trebuie oare să spunem că *astăzi opera nu mai are altă legătură cu publicul, decît prin gustul pe care îl comunică*? (subl. ns — *M. B.*). Nu chiar așa — continuă Dufrenne —, căci opera mai aduce încă un mesaj, însă acordul dintre ea și public nu este prealabil și arta creează o comunicare care nu îi preexistă. În plus, credințele și *valorile care cimentează comunitatea nu sînt în mod necesar — departe de asta — cele pe care obiectul estetic le exprimă în felul său;* valorile acestea nu vin în întîmpinarea masei („ne rencontrent guère la masse"), ci *ele* își creează un public"[2]. Prin urmare, arta contemporană (mai corect spus arta *burgheză* contemporană) nu exprimă, după Dufrenne, „valorile comunității", ci își „creează un public" în raport cu valorile totalmente străine de cele sociale. El o spune chiar explicit: „Opera de artă nu se poate ordona comunității decît cu condiția de a-i accepta și de a-i apăra valorile, *de a se pune* în serviciul unei alte cauze decît aceea a artei" [3]. Așadar, de îndată ce arta apără valorile „comunității", *ea încetează* — după Dufrenne — *să mai fie artă*. Iată cea mai limpede expresie a teoretizării ruperii totale dintre idealul artistic și ansamblul idealurilor sociale.

Chiar acei teoreticieni care încercau să cuprindă întreaga complexitate a fenomenului estetic, trecînd peste îndemnul la „purificarea" totală de orice element „anestetic", nu s-au putut sustrage pînă la urmă, în condițiile climatului ideologic burghez, presiunilor insidioase ale oficialității culturale. Între cele două războaie mondiale, academicianul Tudor Vianu remarca pe drept cuvînt în *Estetica* sa: „... Emoția estetică se prezintă în strînse relații cu alte emoții comune și ... arta se prinde prin numeroase fire

---

[1] William James, *Psychologie*, Paris, 1915, p. 511.

[2] Mikel Dufrenne, *Phénoménologie de l'expérience esthétique*, vol. I, PUF, Paris, 1953, p. 108—109.

[3] *Ibidem*, p. 108.

de ţesătura vieţii comune" [1]. Dar el continuă: „Dorinţa de posesiune, *teama sau speranţa, aprobarea sau dezaprobarea morală sau socială* pe care un obiect ni le poate inspira, sînt duşmanii cei mai de seamă ai atitudinii estetice" [2]. Astăzi, însă, în lumina ideologiei marxist-leniniste, academicianul Vianu apreciază arta cu conţinut social, relevă valoarea estetică a poeziei realist-socialiste a Mariei Banuş, de exemplu: „... Poetul a legat mai strîns inspiraţia sa de evenimentele actuale, încît reflectarea acestora devine mereu mai transparentă, şi năzuieşte să intervină ca o putere dinamică în orientarea epocii, epoca de construire a socialismului" [3].

După cum am mai arătat, ar fi necorespunzătoare realităţii trasarea unei graniţi rigide între gusturile estetice şi idealul artistic. În definitiv, gusturile şi idealul au aceeaşi sursă comună. Tot aşa cum în gustul estetic se fac resimţite conexiunile cu celelalte forme ale psihologiei sociale, în idealul estetic au rezonanţă *concepţiile* politice, morale, filozofice ale clasei respective, într-o epocă istorică dată. Gustul reprezenta o reacţie spontană, de un tip deosebit, în care rezonanţa simţului de clasă, a psihologiei politice, a deprinderilor morale se auzea într-un mod difuz. Venit din adîncul vremurilor, ţinînd de zonele în care specificul naţional are o pondere mai mare, există adeseori interferenţe între gusturile diferitelor clase şi pături sociale, la aceeaşi naţiune. Demascînd caracterul diversionist al tezei „torentului unic" în cultura naţională, sau al teoriei lui Blaga în ceea ce priveşte „matricea stilistică", care ar fi unitară la aceeaşi naţiune, trebuie totuşi să remarcăm existenţa unor înrudiri între preferinţele membrilor aceleiaşi naţiuni. Este firesc ca anumite condiţii materiale de viaţă comune, acelaşi mediu geografic, aceeaşi limbă, împrejurări istorice în bună măsură asemănătoare, să creeze un anumit fond psihologic comun, care, în anumite privinţe, să dea naştere unor gusturi asemănătoare la diferitele clase şi pături ale unei naţiuni. Basmele copilăriei, tradiţiile zilelor de sărbătoare, moştenirea unui bagaj cultural material comun — iată tot atîtea elemente care creează *o independenţă relativă* a gusturilor estetice faţă de baza economică a societăţii, independenţă care face uneori mai puţin evident caracterul lor de clasă.

Dar, pe măsura constituirii unei *ideologii* de clasă în societăţile împărţite în clase antagoniste, la naţiunile burgheze *şi* gusturile estetice încep să capete contururi mai precise. Elementul conştient în aprecierea estetică dublează pe cel spontan şi uneori devine preponderent. Fără îndoială că numai valorificarea care are la bază o reacţie afectivă promptă, aceea a gustului, constituie garanţia unei judecăţi estetice autentice. Dar însăşi această reacţie afectivă, însăşi promptitudinea ţîşnirii bucuriei artistice este influenţată de conturarea lucidă, de întemeierea raţională a valorificărilor. Formarea unui *ideal artistic* conştient, element al ideo-

[1] Tudor Vianu, *Estetica*, vol. II, Bucureşti, 1936, p. 112 (subl. ns.).
[2] *Ibidem*, p. 114.
[3] T. Vianu, *Prefaţă la volumul de poezii al Mariei Banuş*, Biblioteca pentru toţi, Bucureşti, 1961.

logiei sociale, duce și la o mai mare fermitate a gustului, la o mai redusă oscilare a reacțiilor spontane, la o mai judicioasă apreciere a operelor de artă și a frumuseții naturii și a vieții. Totodată, intensitatea emoției estetice se amplifică atunci cînd, în deplină conștiință a unui *ideal artistic* conturat, receptarea operei de artă se face *și* în lumina unei concepții clare despre lume, *și* în prezența unei orientări politice limpezi *și* în strînsă consonanță cu atitudinea etică bine întemeiată. Intensitatea și amploarea bucuriei artistice la lectura unui poem al lui Maiakovski este potențată de adeziunea lucidă la ansamblul idealurilor sociale ale poetului. Intensitatea satisfacției artistice la vizionarea filmului lui Kalatozov, *Zboară cocorii* sau a filmului lui Ciuhrai *Balada soldatului* este cu atît mai puternică, cu cît spectatorul știe *de ce* îl animă umanismul socialist. Tabloul lui Gavril Miklossy *Grivița 1933* mișcă cu atît mai mult pe privitor, cu cît pentru el evenimentul de la „Grivița roșie" reprezintă, în deplină conștiință, un punct culminant al luptelor revoluționare ale clasei noastre muncitoare în anii regimului burghezo-moșieresc. Figura lui *Anton Filip* din *Bărăganul* lui V. Em. Galan este cu atît mai emoționantă din punct de vedere literar, cu cît cititorul înțelege complexitatea evenimentelor politice și sociale din primii ani ai revoluției noastre. *Simfonia Leningradului* a lui Șostakovici este zguduitoare ca realizare muzicală, cu atît mai mult cu cît ascultătorul condamnă, prin întreaga lui formație ideologică, cotropirea nazistă, cu cît admiră măreția de care au dat dovadă oamenii sovietici în Marele Război pentru Apărarea Patriei.

Idealul artistic clarifică, ordonează, dă consistență fermă ansamblului trăirilor estetice, în cadrul atitudinii estetice față de realitate, în receptarea operelor de artă. *Caracterul său de clasă* este mult mai limpede conturat decît al gusturilor estetice. *Partinitatea* se manifestă cu putere în idealul artistic.

Dar idealul artistic dă nu numai consumatorului de artă capacitatea de a-și înțelege mai bine — și deci de a-și adînci — reacțiile spontane ale gustului său estetic. Un ideal artistic bine conturat dă mai cu seamă creatorului de artă posibilitatea de a-și înțelege mai bine capacitatea creatoare, de a o canaliza pe drumuri care duc mai drept la țelul urmărit, la închegarea *ideii artistice*, către care tinde procesul său de creație. Numeroasele „arte poetice", pe care le elaborează înșiși poeții, nu constituie pentru ei numai mărturii ale eroului liric, ci efortul de a-și construi busole, faruri, jaloane indicatoare, pe drumul laborios al creației artistice. *Testamentul* lui Arghezi este un program amplu de creație, prin formularea idealului său artistic :

„Durerea noastră surdă și amară
O grămădii pe-o singură vioară,
Pe care ascultînd-o a jucat
Stăpînul ca un țap înjunghiat.
Din bube, mucegaiuri și noroi
Iscat-am frumuseți și prețuri noi.
Biciul răbdat se-ntoarce în cuvinte
Și izbăvește-ncet pedepsitor
Odrasla vie-a crimei tuturor".

Din această conturare a idealului său poetic au izvorît şi *Florile de mucegai* şi *1907* şi acea *Cîntare a omului*, care constată încununarea „izbăvirii" :

„E timpul, slugă veche şi robul celui rău,
Tu, omule şi frate, să-ţi fii stăpînul tău".

Cînd Mihai Beniuc clamează că vrea să devină *„toboşarul vremurilor noi"*, el condensează aici idealul artistic care-l orientează în întreaga lui creaţie. Este semnificativ faptul că din ce în ce mai mulţi artişti şi literaţi resimt necesitatea de a vorbi la modul teoretic despre arta lor. Sigur că nu declaraţiile estetice pot să ducă prin ele însele la creaţii valoroase şi, din păcate, nu o dată „teoretizarea" a fost departe de înfăptuirea artistică. Dar nevoile conturării clare, lucide a ţelurilor creaţiei arată cît preţ capătă, mai cu seamă în zilele noastre, *idealul artistic* pentru orientarea eforturilor creatoare.

În această trasare a contururilor idealului artistic al unei clase sociale, un rol deosebit revine criticii literare şi artistice. Criticul este totodată presupus a fi exponentul gustului sigur al claselor şi păturilor sociale pe care le reprezintă şi mai cu seamă, al înţelegerii limpezi a *idealului artistic* al acestor clase. Criticii care au făcut epocă în istoria literaturii şi artei au îndeplinit tocmai acest rol. Să ne gîndim la Bielinski şi la eminentul său rol social de democrat-revoluţionar sau la rolul pozitiv jucat la noi în ţară de G. Ibrăileanu şi „Viaţa Romînească". Să privim la polul opus pe Titu Maiorescu, care a oficiat în critica din ţara noastră în slujba idealurilor artistice ale „monstruoasei coaliţii", idealuri artistice care erau parte integrantă din ideologia burghezo-moşierească.

Lunacearski, vorbind despre critică, după ce face constatarea prealabilă că „literatura beletristică (precum şi întreaga artă în general) este un act de autocunoaştere al unei clase" [1], caracterizează astfel funcţia socială a criticului : „Ce face criticul? El ia atitudine faţă de o operă de artă ca un om din mulţime, ca o voce din public. El spune : « Artistule, tu creezi pentru noi. Tu creezi prin imagini. Noi vrem în primul rînd să ne dăm seama *cu ce ne-ai îmbogăţit*, ce aduc nou imaginile tale, de ce lumina în care înfăţişezi lucrurile ni le face mai apropiate, mai pe înţelesul nostru. Toţi cei care te ascultă, care îţi văd sau îţi citesc operele, trebuie să gîndească la aceasta. Şi eu, *reprezentant activ al cititorilor tăi*, nu pot să nu mă gîndesc la aceasta şi nu pot să n-o fac cu glas tare ». Aşadar, criticul este *un fel de sol al marelui public în împărăţia artei*. El face legătura între artist şi mase" [2].

Criticul are deci îndatorirea de a clarifica „cu ce ne-au îmbogăţit" imaginile artistice, care sînt elementele preţioase ale idealului artistic care lărgesc, amplifică ansamblul ideologiei noastre. De aceea, ca „sol al marelui public", el trebuie să fie preţuitorul *exigent* al creaţiei artistice, punînd în valoare cu entuziasm, cu căldură ceea ce este într-adevăr demn de admirat, dar respingînd cu severitate ceea ce este străin idealului

[1] A. V. Lunacearski, *Despre literatură*, E.S.P.L.A., Cartea rusă, 1960, p. 126.
[2] *Ibidem*, p. 128 (subl. ns.).

artistic al clasei pe care el o reprezintă. Aşa cum a arătat tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej în cuvîntarea la Conferinţa pe ţară a scriitorilor din ianuarie 1962, „critica — dezvoltînd realizările obţinute în ultimii ani — trebuie să manifeste combativitate în tratarea problemelor literare... Literatura noastră are nevoie de o critică principială, pătrunsă de spiritul de partid, receptivă faţă de tot ce e valoros şi merită sprijinit şi promovat, faţă de operele care abordează temele realităţii noastre contemporane" [1]. Tocmai pentru că el este „solul marelui public", tonul apologetic faţă de „autorităţi" literare sau artistice nu are ce căuta în articolele criticului. Criticul nu are rolul să laude, ci să *clarifice*, nu să tămîieze sau să afurisească ci să contribuie la educaţia estetică atît a creatorului de artă, cît şi a consumatorilor de artă, ale căror gusturi trebuie să le ferească de pervertire şi cărora trebuie să le clarifice mereu trăsăturile din ce în ce mai îmbogăţite ale idealului lor artistic. Dar asta presupune o bogată cultură artistică, o amplă informaţie şi totodată o bună cunoaştere a vieţii pe care operele de artă o oglindesc. Pentru ca criticul să-şi poată îndeplini funcţia sa socială, pentru ca el să poată veghea la puritatea idealului artistic pe care-l slujeşte, pentru a feri acest ideal de rigidificare dogmatică şi pentru a ajuta la îmbogăţirea lui continuă, criticul nu se poate mulţumi cu o drămuire farmaceutică a virtuţiilor meşteşugăreşti ale operei de artă, ci trebuie să fie apt de a vibra în primul rînd la „mesajul" acestei opere. El trebuie să fie pătruns de un înalt *spirit de partid*.

Idealul artistic reprezintă, în ultimă analiză, conturarea prin mijloacele artei a acelor trăsături umane şi a acelui mod de viaţă pe care şi le propune ca ţel o clasă socială în conformitate cu poziţia ei obiectivă în societate. Aceste trăsături umane, aceste elemente ale vieţii de fiecare zi sînt înfăţişate în cadrul idealului artistic ca profund *dezirabile*, pentru că sînt posibile şi necesare într-un moment istoric dat şi slujesc clasei care l-a elaborat. Nu în orice realizare artistică acest ideal este exprimat în deplina lui puritate. Chiar în opera unor artişti de valoare idealul apare uneori confuz, în măsura în care lipseşte şi claritatea ideologică a orientării de ansamblu a artistului. Pe noi ne interesează însă aici, în cadrul analizei întreprinse, depistarea trăsăturilor idealului artistic în formele lui limpezi, acelea către care tind realizările artistice de înaltă ţinută. Luate în ansamblul lor, operele care exprimă adecvat năzuinţele unei clase sociale înfăţişează cu măiestrie pe eroul propus (şi acţiunile lui) ca model, ca pe un om care înfăptuieşte acte ce stau la îndemîna tuturor membrilor clasei şi care aduc oricui le realizează cinstire, preţuire din partea forţelor sociale al căror ideal îl reprezintă. Idealul artistic înfăţişează membrilor unor clase sociale, cu mijloacele mobilizatoare ale artei, într-un mod care le face deosebit de atrăgătoare, acele ţeluri sociale care reprezintă necesitatea istorică obiectivă pentru clasa respectivă, cînd ea se află în ascensiune. Atunci cînd clasa este însă condamnată de progresul obiectiv al istoriei, idealul ei artistic degenerează şi ceea ce artistul care o reprezintă îi mai poate oferi drept consolare este evaziunea, iar drept „model" des-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvîntare la Conferinţa pe ţară a scriitorilor*, în „Gazeta literară", nr. 4 (411), din 28 ianuarie 1962.

compunerea morală, cinismul, lipsa de scrupule în întreaga desfăşurare a vieţii sociale; ceea ce îi poate oferi drept concepţie de viaţă este disperarea în faţa „absurdităţii" existenţei. Acestea sînt, în linii mari, tocmai contururile idealului artistic burghez contemporan, prezent în producţia literară, teatrală, plastică, muzicală decadentă.

Acestui ideal degenerat, orînduirea socialistă îi opune idealul artistic al omului plin de încredere în viitor, care munceşte cu bucurie pentru făurirea fericirii sale, care găseşte în primul rînd în muncă împlinirea sa umană. În aceste condiţii, domenii noi ale realităţii capătă o „greutate estetică" pe care nu o cunoşteau în trecut. Arta realist-socialistă introduce viaţa cotidiană *a muncii* în opera literară, cinematografică sau plastică, pentru că în muncă trăieşte *deplin* omul în socialism, cu integritatea facultăţilor sale umane, mobilizînd tot ce este forţă morală, intelectuală, şi fizică. Munca nu mai este o etapă tranzitorie între perioadele de repaus, ci sensul adînc al vieţii în socialism şi comunism.

Unul dintre meritele deosebite ale literaturii sovietice este, între altele, tocmai acela de a fi făcut să pătrundă preocupările intense pentru soarta producţiei în domeniul esteticului. Nu ne referim aici la valoarea literară complexă a unor romane ca *Bătălie în marş* de Galina Nicolaeva sau *Vi-l prezint pe Baluev* de V. Kojevnikov, ci la faptul că unghiul de vedere al autorilor acestor romane asupra elementelor care ţin de munca socială deschide cititorului o perspectivă nouă asupra acestor elemente, îl învaţă să vadă *esteticul* din relaţiile complexe care se stabilesc între oameni în timpul procesului de producţie. Idealul estetic al cititorului se lărgeşte, capătă dimensiuni noi; el învaţă să descopere poeticul, acolo unde critica literară burgheză îi sugera că nu se află decît „proză" aridă. Precizăm încă o dată că ne referim aici *nu* la problemele etice sau sociale pe care le pune descrierea procesului de producţie, ci la implicaţiile *umane* incluse în preocuparea de a da muncii rostul ei major în societatea eliberată de exploatare. Dezvoltarea gustului estetic, clarificarea idealului artistic, prin măiestria literară, îl obişnuieşte pe cititor să preţuiască şi în altfel munca decît numai pentru valorile economice care rezultă de aici sau numai pentru poziţia etică şi politică a celui care dă societăţii un produs de calitate. Această nouă dimensiune *estetică* a efortului creator explică apoi curiozitatea cu care iubitorul de literatură sau amatorul de pictură caută *frumuseţea producţiei de bunuri materiale* în operele de artă realist-socialiste, găseşte delectarea în urmărirea lor estetică, aşa cum consumatorul de artă medieval, educat de „romanele cavalereşti", caută frumuseţea în „tournois"-uri şi în peripeţiile cavalerilor rătăcitori, aşa cum amatorii de romane poliţiste burgheze caută o „crimă frumoasă" şi o apreciază „estetic". Prin această punere în valoare estetică a activităţii productive, literatura realist-socialistă, ca şi plastica realist-socialistă, ca şi cinematograful sau teatrul, trasează coordonatele contemporane ale idealului artistic al societăţii în care munca este o problemă de glorie, cinste şi eroism.

★

Idealul estetic se constituie, aşadar, prin *sensul* pe care-l capătă trăsăturile obiective ale realităţii în funcţie de *sensibilitatea estetică* a oamenilor din diferite clase sociale, în epoci istorice diferite. Constituirea acestui ideal este determinată de către condiţiile sociale obiective, dar el se formează prin acţiunea, prin participarea *activă* a conştiinţei sociale, în funcţie de *atitudinea estetică* a omului faţă de realitate. Întrucît factorul determinant, în ultimă analiză, este viaţa materială a societăţii —şi îndeosebi baza economică a fiecărei orînduiri —, idealul estetic nu poate să nu fie în strînsă conexiune cu toate celelalte forme ale ideologiei sociale, determinate şi ele, în ultimă analiză, de către viaţa materială a societăţii. Dar, întrucît idealul estetic se constituie ca urmare a unei atitudini *specifice* faţă de realitate, *atitudinea estetică*, el trebuie disociat cu grijă de celelalte forme ale ideologiei, de idealul politic sau etic, pentru a izbuti să-l sesizăm în trăsăturile sale caracteristice. Această disociere *nu* înseamnă însă *izolare*, rupere, „etanşeizare", cum vor să susţină teoreticienii „autonomiei" esteticului. Idealul estetic este parte integrantă a conştiinţei sociale şi nu poate fi înţeles decît în legătura lui strînsă cu toate celelalte elemente ale conştiinţei.

Izvorînd dintr-o bază economică unitară, neantagonistă, *gusturile estetice* în socialism au, în liniile lor generale, un *caracter unitar*, iar idealul artistic, în absenţa antagonismului între clase, este un *ideal artistic al întregii societăţi*.

În cadrul culturii socialiste unitare, cultura întregului popor, eliberat de exploatare, gusturile estetice variate se manifestă ca gusturi cu caracter neantagonic, unitare în *esenţa* lor. Idealul artistic este unul pentru toţi membrii societăţii, în *strînsă interdependenţă cu idealul politic şi etic*, cu ansamblul ideologiei noastre marxist-leniniste.

Această *unitate* este însă departe de a fi *uniformitate*. Raportul C.C. la Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Romîn arăta limpede că „realismul socialist oferă creatorului cele mai largi posibilităţi de manifestare a personalităţii sale artistice, dînd frîu liber unei *mari varietăţi de stiluri şi gusturi artistice*" [1]. Acelaşi ideal artistic, unic în esenţa lui, se poate manifesta întro varietate nesfîrşită de stiluri, manifestare a nesfîrşitei varietăţi a individualităţilor creatoare, iar caracterul *unitar* al gusturilor oamenilor muncii în societatea socialistă se conturează tocmai ca rezultantă a diversităţii gusturilor individuale. Pledoaria pentru monotonie ar însemna tocmai anihilarea posibilităţilor de manifestare cu adevărat liberă a capacităţilor creatoare ale oamenilor descătuşaţi din servituţile orînduirilor bazate pe exploatare.

În luptă cu ideologia burgheză, educaţia estetică în socialism are de făcut faţă unor atitudini *extreme*, *absolutizante*, neştiinţifice, în care a eşuat încercarea burgheză de a determina *specificul* atitudinii estetice faţă de realitate, izolînd-o de ansamblul conştiinţei sociale. În fiecare ramură a artei, ca şi în diferite domenii ale înfrumuseţării vieţii cotidiene, se pune problema grea de a lămuri în ce constă *specificul* esteticului, fără a izola însă esteticul prin despărţituri etanşe de restul conştiinţei sociale.

[1] *Congresul al II-lea al P.M.R.*, Ed. politică, Bucureşti, 1956, p. 158 (subl. ns.).

Determinarea acestui caracter specific nu poate lăsa nici un moment de o parte preocuparea atît pentru analiza cauzelor sociale — determinate în ultimă analiză în constituirea gusturilor şi idealului estetic — cît şi pentru sublinierea strînsei *interdependenţe* a gusturilor cu idealul estetic socialist şi a comportării şi idealurilor politice şi etice comuniste.

Se impune de aceea să insistăm mai întîi asupra faptului că bucuria estetică şi îndeosebi emoţia artistică sînt de neconceput în afara relaţiilor cu ansamblul vieţii psihice — senzoriale, afective şi intelectuale — a oamenilor. Bucuria intensă procurată de *frumuseţea vieţii* noastre socialiste, în ceea ce are ca *nou* şi *autentic*, emoţia puternică provocată de lectura unui poem, de ascultarea unei simfonii, de contemplarea unei picturi sau a unui monument arhitectonic nu poate rămîne un simplu „*nescio-quid*", ceva ce ţine de o zonă foarte subţirică a sezorialităţii „pure" sau de constatarea rece a unei „perfecţiuni" formale. Cînd citesc *Pe Donul liniştit* al lui Şolohov, întreaga mea conştiinţă este pusă în acţiune. Năzuinţele profunde, iubirea şi ura, viziunea de ansamblu asupra lumii (izvorîte toate, în ultimă analiză, din interesele clasei pe ale cărei poziţii sînt situat) sînt prezente în vibraţia mea estetică, declanşată însă de imaginea concret-senzorială izbutită. Compoziţia amplă în care colosala frescă epică a războiului civil se împleteşte cu prezentarea vie a temperamentului lui Grigori Melehov, cu reacţiile lui violente şi cu dezorientarea lui, cu destinul său tragic şi cu luminile care mijesc în zările noi ce se deschid, miresmele şi culorile stepei ucrainene şi clocotul pasiunilor Axiniei sau Natalşei — toate pun în mişcare, *prin intermediul imaginilor literare* ale lui Şolohov, întregul fond aperceptiv al cititorului. Sigur, ideile politice care se agită, atitudinea morală, înţelegerea sensului dezvoltării sociale nu sînt elemente „pure" în constituirea *emoţiei estetice* puternice a celui ce vibrează la lectura cărţii. Dar pot fi ele oare separate de satisfacţia procurată de limba lui Şolohov, de plasticitatea figurilor romanului, de închegarea compoziţională desăvîrşită? Educaţia estetică trebuie să pună în valoare, să-l facă pe cititorul romanului conştient că, *fără aceste elemente artistice, puternica emoţie nu s-ar fi declanşat.* Dar totodată trebuie să facă limpede adevărul că zadarnică ar fi fost muzicalitatea frazei şi sugestivitatea imaginilor, dacă fondul de idei şi sentimente n-ar fi mers în consonanţă cu idealurile etice, politice şi filozofice (în sensul cel mai general) ale celui care citeşte cartea.

Pentru a putea sesiza într-o compoziţie muzicală asemenea idealuri, ascultătorul dintr-o sală de concert sau din faţa unui aparat de radio *trebuie familiarizat cu limbajul muzical*, după cum vizitatorul unui muzeu trebuie iniţiat să cunoască *limbajul plastic*. Aceasta este una dintre sarcinile educaţiei estetice. Dar, totodată, aceluiaşi „consumator" de muzică sau de pictură trebuie să i se facă lămurită legătura indisolubilă între imaginea muzicală sau plastică şi *tematica ideologică-emoţională* pe care respectivele imagini o fac vie şi care, la rîndul ei, dă viaţă puternică, autentică imaginilor artistice.

Sincretismului iniţial al formării treptate a conştiinţei umane îi corespunde astăzi — pe o buclă superioară a spiralei ascendente a progresului — *sinteza* conştientă a aprecierilor variate, interdependenţa strînsă

a idealurilor politice, etice, filozofice şi estetice în cadrul ideologiei unitare socialiste. Educaţia estetică are menirea să facă limpezi consumatorului de artă atît caracterul *specific* al idealului estetic, cît şi imposibilitatea separării lui prin prăpăstii de idealul politic sau etic.

În educaţia estetică just înţeleasă, trebuie să ţinem seama de caracterul sintetic şi nu sincretic prin intermediul căruia acţionează laolaltă în transformarea contemporană a omului societăţii socialiste şi comuniste idealurile politice, filozofice, etice şi estetice. Educaţia estetică face parte integrantă din *educaţia comunistă* tocmai pentru că nu se pot izola unele de altele preocupările politice, etice şi estetice ale constructorilor societăţii eliberate de exploatare. Omul nou, multilateral dezvoltat, îşi intensifică trăirile conştiente ale activităţii lui cotidiene tocmai prin reverberaţiile pe care le aruncă unele asupra altora diferitele aspecte ale atitudinii sale faţă de realitate, atitudine determinată, în ansamblul ei, de noua sa viaţă materială.

Educaţia estetică urmăreşte însă ca, prin formarea conturată a *idealului* estetic comunist, să declanşeze practic în faţa frumuseţii vieţii şi a frumosului artistic acea reacţie spontană a *bunului gust*, format cu grija pentru înlăturarea pervertirilor burgheze şi dezvoltarea a ceea ce a însemnat „kalotropism" autentic de-a lungul vieţii multimilenare a omenirii. În ale sale *Scrisori asupra educaţiei estetice*, Schiller spunea acum mai bine de un veac şi jumătate, vorbind despre oamenii epocii sale: „Gustul lor este mai curat decît inima lor şi pe această cale trebuie să prinzi ceea ce este fugitiv în reacţiile lor. În zadar vei combate maximele lor, în zadar vei condamna acţiunile lor, numai asupra răgazurilor lor îţi vei putea încerca măiestria de a forma. Goneşte din *plăcerile* lor capriciul, frivolitatea, asprimea, şi le vei goni pe acestea în mod nesimţit din actele lor şi, în sfîrşit, din sentimentele lor" [1].

Astăzi, într-o societate care îşi construieşte în mod conştient istoria, *nu* pe nesimţite, „prin surprindere", trebuie alungat din acţiunile oamenilor ceea ce este necorespunzător, vechi, depăşit. Educaţia comunistă presupune o înţelegere lucidă a idealurilor pe care le urmărim şi o descifrare limpede a căilor ce duc la înfăptuirea acestor idealuri. Dar pe calea artei şi a frumosului vieţii cotidiene sădim în conştiinţa socială nu numai *înţelegerea* limpede a năzuinţelor noastre, ci şi reacţia sigură, promptă şi fără greş a gustului educat care respinge cvasireflex urîtul, inesteticul, neartisticul, o dată cu vechiul, cu tot ceea ce frînează mersul nostru înainte.

ЭСТЕТИЧЕСКИЙ ИДЕАЛ И ЗАПУТЫВАЮЩИЙ ХАРАКТЕР СОВРЕМЕННОЙ БУРЖУАЗНОЙ ЭСТЕТИКИ

РЕЗЮМЕ

Автор стремится обрисовать основные черты категории эстетического идеала, противопоставляя буржуазной эстетике, создающей

[1] Fr. Schiller, *Philosophische Schriften*, Inselverlag, Leipzig, 1906, p. 398.

диверсионистскую путаницу в этой проблеме, научное марксистско-ленинское понимание этой категории. Проводя различие между *эстетическим вкусом*, как формой социальной психологии, и *эстетическим идеалом*, как формой социальной идеологии, автор предостерегает, что уделение чрезмерного внимания различиям между вкусом и идеалом было бы излишней тратой времени. В кратком обзоре концепции относительно эстетического идеала критически рассматриваются идеалистические положения в связи с этой проблемой, начиная от Гегеля и кончая современными буржуазными эстетиками. И если у Гегеля или Тэна имеются элементы, заслуживающие внимания, то у буржуазных эстетиков наших дней (как, например, у Андре Мальро) запутывание проблем имеет целью скрыть ненависть к человеку, лишить буржуазный эстетический идеал гуманистического содержания. Даже у теоретиков с более строгими научными взглядами (например, у Рене Хуига) под нажимом буржуазной идеологии наблюдается затуманивание концепции, приобретающей социальную диверсионистскую функцию. Буржуазные концепции, касающиеся эстетического идеала, идет ли речь о прагматизме или феноменологии, пытаются скрыть объективные основы, ведущие к его формированию.

Противопоставляя буржуазным концепциям марксистское эстетическое понимание эстетического идеала, автор показывает, что эстетический идеал представляет, в последнем счете, отображение средствами искусства тех гуманистических черт и того образа жизни, которые являются целью определенного общественного класса и которые он ставит перед собой в соответствии со своим объективным положением в обществе. Эти гуманистические черты, элементы повседневной жизни, представлены, в рамках художественного идеала, как глубоко *желанные*, потому что они возможны и необходимы в данный исторический момент и служат выработавшему их классу. В работе обращается внимание на то, что эстетический идеал находится в тесной взаимозависимости с политическим и эстетическим идеалами и мировоззрением, основанными на едином экономическом базисе. В социалистическом обществе, где общественное сознание имеет синтетический характер, эстетическое воспитание, как составная часть коммунистического воспитания, имеет своей задачей ясно обрисовать социалистический эстетический идеал, выяснить неразрывную связь между *эстетической спецификой* художественного изображения и *идеологическо-эмоциональной тематикой*, которую оживляет это изображение и которая в свою очередь придает жизненность художественному творчеству.

L'IDÉAL ESTHÉTIQUE ET LE CONFUSIONNISME DE L'ESTHÉTIQUE BOURGEOISE CONTEMPORAINE

RÉSUMÉ

L'auteur essaie de définir les coordonnées de la catégorie de l'idéal esthétique, en opposant aux thèses de l'esthétique bourgeoise qui crée en la matière, des confusions destinées à faire diversion, la conception scieti-

fique marxiste-léniniste. Faisant une distinction entre *le goût esthétique*, forme de psychologie sociale et l'*idéal esthétique*, forme d'idéologie sociale — l'auteur montre toutefois qu'il serait oiseux d'insister outre mesure sur les différences qui existent entre eux. Dans un court exposé historique des conceptions de l'idéal esthétique, il fait une analyse critique des thèses idéalistes sur cette catégorie, de Hegel aux esthéticiens bourgeois contemporains. Si chez Hegel et chez Taine il existe des éléments qu'il convient de prendre en considération — chez les esthéticiens bourgeois actuels (comme par exemple André Malraux), le confusionnisme essaie, en fait, de dissimuler la haine à l'égard de l'homme, de vider l'idéal esthétique bourgeois de tout contenu humain. Même chez des théoriciens à formation scientifique plus rigoureuse (comme par exemple René Huyghe), leur conception se ressent de la pression exercée par l'idéologie bourgeoise et acquiert ainsi une fonction sociale de diversion. Qu'il s'agisse du pragmatisme ou de la phénoménologie, les conceptions bourgeoises relatives à l'idéal esthétique tâchent de dissimuler les causes déterminantes objectives qui concourent à sa constitution.

Opposant aux conceptions bourgeoises la conception esthétique marxiste de l'idéal esthétique, l'auteur montre que l'idéal esthétique représente, en fin de compte, l'expression, par les moyens de l'art, des traits humains et du mode de vie que se propose comme but, une classe sociale, conformément à la position objective occupée dans la société. Ces traits humains, ces éléments de la vie de tous les jours sont présentés, dans le cadre de l'idéal artistique, comme étant profondément désirables, parce qu'ils sont possibles et nécessaires à un moment historique donné, et qu'ils servent la classe qui les a élaborés. L'auteur met en lumière le fait que l'idéal esthétique est en étroite interdépendence avec l'idéal politique et éthique, avec la conception du monde qui prennent leur source dans la même base économique. Au sein de la société socialiste, dont la conscience sociale revêt un caractère *synthétique*, l'éducation esthétique, en tant que partie intégrante de l'éducation communiste, a pour mission de préciser l'idéal esthétique socialiste, de rendre clair le lien indissoluble qui existe entre le caractère *spécifique esthétique* de l'image artistique et *les thèmes idéologiques-émotionnels* que cette image rend vivants, et qui à leur tour impriment une vie authentique à la création artistique.

FORMAREA IDEALULUI ESTETIC SOCIALIST

DE

L. GRÜNBERG și I. PASCADI

În condițiile socialismului, prin lichidarea proprietății private, dispar și consecințele nocive pe care aceasta le avea asupra raporturilor estetice dintre om și realitate. „Desființarea proprietății private — scria Marx — este, prin urmare, completa *emancipare* a tuturor simțurilor și însușirilor omenești; dar ea este această emancipare tocmai prin faptul că aceste simțuri și însușiri au devenit *umane* atît în mod subiectiv, cît și în mod obiectiv" [1]. Tocmai de aceea lichidarea vechii baze economice și victoria relațiilor de producție socialiste reprezintă factorul hotărîtor care a determinat constituirea și influențează dezvoltarea unor noi raporturi estetice, calitativ deosebite prin conținutul, amploarea și rolul lor.

Pentru masele largi de oameni ai muncii scăpați de obsesia greutăților materiale [2], însușirea estetică a realității sociale și naturale, precum și a operelor de artă valoroase, devine tot mai mult o componentă inalienabilă a vieții. Amplificarea receptivității estetice și a satisfacțiilor estetice ale maselor, sporirea exigențelor lor ideologico-artistice față de creatorii operelor de artă dovedesc concludent că în țara noastră s-a format un „public nou, setos de frumos", ale cărui gusturi estetice exprimă idealul estetic socialist în continuă dezvoltare și exercită o influență activă asupra normelor de conduită ale oamenilor, asupra atitudinii față de muncă, față de colectiv.

Trăsăturile calitativ noi ale însușirii estetice a realității apar și se dezvoltă printr-un proces dialectic, pe temelia obiectivă a relațiilor de producție socialiste, sub influența întregului mod de viață al societății și îndeosebi sub influența activității ideologice conduse de partidul marxist-leninist.

---

[1] K. Marx și F. Engels, *Despre artă și literatură*, E.P.L.P., București, 1953, p. 110.

[2] Marx remarca: „Omul sărac, copleșit de griji, nu înțelege nici cel mai frumos spectacol; simțul prizonier al necesității brute, practice, are numai un sens limitat" (*ibidem*, p. 35).

Lenin arăta că, în noile condiţii, idealul politic, moral şi estetic socialist trebuie să devină o parte componentă, organică a concepţiei despre lume a fiecărui om al muncii, că în procesul făuririi şi consolidării noii orînduiri masele populare trebuie ajutate să-şi însuşească idealul socialist „în toată măreţia şi în toată splendoarea lui" [1].

Pe baza noilor realităţi sociale, are loc şi în ţara noastră, sub conducerea partidului, procesul de dezvoltare a *idealului estetic socialist.* Acesta este o parte componentă a idealului social socialist şi exprimă, în modalitate specific estetică, idealul politic şi etic al clasei muncitoare, contribuind la promovarea lui printr-o acţiune sintetic-unitară asupra sensibilităţii, afectivităţii, raţiunii şi voinţei umane.

Idealul estetic socialist apare şi se dezvoltă pe baza idealului politic ştiinţificeşte fundamentat al partidului marxist-leninist şi în interdependenţă organică cu idealul etic al clasei muncitoare.

Analizînd procesul de constituire şi maturizare a idealului estetic socialist, trebuie să avem în vedere locul central pe care-l ocupă în ansamblul formelor conştiinţei socialiste ideologia politică — expresia cea mai concentrată a economicului. Idealul estetic socialist are un caracter de clasă, suprastructural, constituind o apreciere conştientă a realităţii şi a artei din perspectiva idealului politic şi etic marxist-leninist, care însufleţeşte masele în lupta pentru crearea singurului orizont real al demnităţii umane : comunismul.

Idealul politic şi idealul etic socialist nu cuprind scheme apriorice, plăsmuiri de viitor neîntemeiate, ci au o clară perspectivă istorică, întrucît se sprijină pe tendinţele dezvoltării legice a realităţii. O asemenea perspectivă caracterizează şi formele de însuşire estetică a realităţii, în primul rînd arta. Iată de ce propagarea idealului estetic al comunismului este o trăsătură caracteristică a metodei realismului-socialist.

Faptul că arta realist-socialistă se adresează unor oameni cu o conştiinţă socialistă în permanentă maturizare, al căror profil politic şi etic socialist se conturează din ce în ce mai pronunţat, joacă de asemenea un rol însemnat în creşterea capacităţii de însuşire estetică a realităţii sociale şi a artei în spirit socialist, tocmai datorită strînsei legături existente atît în artă, cît şi în viaţă între politic, etic şi estetic.

Fiind purtătoare a idealului estetic socialist, arta realist-socialistă contribuie nu numai la „modelarea" unor gusturi estetice evoluate, ci influenţează şi normele de conduită ale omului, caracterul năzuinţelor şi concepţiilor sale de viaţă. Unul dintre meritele principale ale romanului lui V. Em. Galan *Bărăgan* constă în faptul că aduce în prim plan figura muncitorului comunist Anton Filip, reuşind să dezvăluie spiritul de abnegaţie, tăria de caracter, principialitatea, priceperea, tactul şi farmecul personal al acestui activist de partid care îşi închină capacitatea, energia şi entuziasmul operei de transformare socialistă a satului. Prin întreaga ţesătură a imaginii, prin modul cum sînt conturate artistic caracterele personajelor şi prin modul cum se desfăşoară conflictul, romanul devine

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 9, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1955, p. 96.

o puternică afirmare a frumuseții chipului moral al comunistului, o caldă și convingătoare pledoarie pentru superioritatea idealului socialist.

În literatura realismului socialist, promovarea idealului estetic socialist — și prin intermediul acestuia, educarea maselor în spiritul idealului politic și etic al clasei muncitoare — se realizează prin cele mai variate mijloace. Un rol hotărîtor îl are în acest sens eroul pozitiv. Imaginea tipică a comunistului cu convingeri ideologice ferme și cu o mare forță morală — așa cum este întruchipat de muncitorii Mareș (din *Șoseaua Nordului*, de Eugen Barbu), Vițu (din *Bariera*, de Teodor Mazilu), Dumitru (din *Solstițiul*, de Szemler Ferenc) sau de intelectualul militant Mustea (din *Pe muche de cuțit*, de M. Beniuc) — are capacitatea de a exercita o profundă influență etică și politică. Educarea idealului estetic socialist este, în acest sens, o parte integrantă a procesului complex de dezvoltare a ansamblului conștiinței socialiste și, în primul rînd, a noilor trăsături morale. În actuala etapă, artei și literaturii realist-socialiste — așa cum sublinia tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — „îi revine misiunea de mare răspundere de a contribui prin toată forța ei de înrîurire la formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste, la făurirea omului nou, a moralei socialiste, a atitudinii noi față de muncă și societate, la înlăturarea din conștiința oamenilor a influențelor ideologiei și educației burgheze" [1].

★

Arta noastră contemporană poate îndeplini o sarcină atît de importantă întrucît idealul estetic pe care-l promovează presupune situarea conștientă pe pozițiile partidului clasei muncitoare, atît în creația, cît și în receptarea operelor de artă. De aceea, în ansamblul complex al caracteristicilor sale, *trăsătura fundamentală a idealului estetic socialist o constituie partinitatea comunistă.*

Prin ansamblul mijloacelor de care dispune — și în primul rînd prin funcțiile pe care le exercită arta realismului socialist — procesul educației estetice socialiste, condus de partid, dezvoltă în rîndul maselor un ideal estetic socialist limpede, profund partinic, care orientează diversitatea gusturilor estetice. Prin aceasta, masele largi de oameni ai muncii sînt înarmate cu criterii științifice sigure, în măsură să valorifice din punct de vedere estetic, de pe pozițiile partinității comuniste, operele de artă cu care vin în contact.

Partinitatea comunistă — principalul criteriu în judecata de valoare estetică — exclude sociologismul vulgar, care reduce valoarea unei opere de artă exclusiv la conținutul ei tematic (depreciind astfel nu numai forma artistică, ci chiar mesajul ideologico-emoțional pe care-l comunică opera de artă în procesul receptării ei de către public). Ca atare, partinitatea comunistă nu este ceva exterior funcției estetice a artei, ci face parte în mod cosubstanțial din procesul de creare a operelor de artă realist-socialiste, presupunînd promovarea idealului politic și etic al clasei muncitoare *prin* mijlocirea idealului estetic. Partinitatea comunistă este o caracteristică esențială a tuturor formelor ideologice care se circumscriu

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvîntare la Conferința pe țară a scriitorilor*, în „Scînteia" nr. 5 419 din 25 ianuarie 1962.

în sfera conştiinţei sociale socialiste, dar aceeaşi poziţie conştientă de clasă se exprimă într-un anumit mod în filozofie, într-un alt mod în morală şi într-un *alt mod*, specific, în arta realismului socialist, în conformitate cu particularităţile însuşirii estetice a realităţii şi cu unitatea dialectică a funcţiei cognitive, estetice şi social-educative a artei. Idealul estetic socialist cere ca — din ce în ce în mai mare măsură, atît în procesul creaţiei, cît şi în procesul receptării artistice — aprecierea estetică (prin mijlocirea unor categorii specifice : frumos, sublim, tragic, comic etc.) să fie o apreciere partinică conştientă. Dar, aşa cum sublinia Engels, în artă „tendinţa trebuie să reiasă din situaţia şi din acţiunea însăşi, fără ca să fie scoasă în evidenţă în mod expres" [1]. Idealul estetic socialist presupune arta a cărei partinitate să fie realizată în conformitate cu specificul esteticului, după „legile frumosului", şi care devine astfel o caracteristică intrinsecă a imaginii tipice, indisolubil legată de valoarea ei estetică. Tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej arată că „criteriul de apreciere al unei opere de artă este... mesajul şi fondul ei de idei, strălucirea ei artistică" [2], relevînd astfel că partinitatea conţinutului de idei al operelor de artă trebuie privită în indisolubilă legătură cu strălucirea artistică, pentru a se asigura marea capacitate de influenţare ideologică-emoţională proprie artei înaintate în general, artei realist-socialiste în special. Toate lucrările valoroase ale artei noastre contemporane confirmă justeţea acestei aprecieri. Este evident, de pildă, că principalul merit al romanului lui Titus Popovici *Setea* constă tocmai în aceea că el reuşeşte să afirme puternic idealul estetic socialist, profund partinic, prin mijloace şi metode specifice însuşirii estetice a realităţii. Desfăşurarea conflictului, relevînd în permanenţă lupta politică a maselor ca un fundal activ al acţiunii eroilor principali exprimă o poziţie partinică conştientă, care devine o componentă indispensabilă a autenticităţii imaginii artistice. Meritul filmului realizat după acest roman constă tocmai în faptul că reuşeşte să redea, cu mijloacele specifice artei cinematografice, acest mesaj pătruns de o apreciere estetică conştient partinică a materialului din viaţă, evitînd (cu mici excepţii) declarativismul, generalităţile neconvingătoare artistic.

Ideologii burghezi şi revizionişti, atacînd partinitatea comunistă ca trăsătură esenţială a idealului estetic socialist, vorbesc despre imposibilitatea unei arte bazate pe idealuri partinice, reluînd, în noi variante, vechea teorie reacţionară a „artei pentru artă". Una dintre cele mai la modă variante — în perioada în care trăsătura caracteristică a întregii ideologii burgheze a devenit anticomunismul — o constituie postularea antiştiinţifică a unei incompatibilităţi principiale între partinic şi estetic. Astfel, revizionistul H. Lefebvre pretinde (în pofida faptelor) că, datorită partinităţii, în artă „idealul comunist a pălit, chiar şi în faţa acelora care nu pun la îndoială nici sensul procesului istoric, nici misiunea istorică a proletariatului" [3]. În mod firesc, din această interpretare mistificată, eli-

[1] K. Marx şi F. Engels, *Despre artă şi literatură*, p. 133.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvîntare la conferinţa pe ţară a scriitorilor*, în „Scînteia" nr. 5 419 din 25 ianuarie 1962.

[3] Henri Lefebvre, *Vers un romantisme révolutionnaire*, în „La nouvelle revue française", octombrie 1957, nr. 58.

minînd partinitatea, Lefebvre ajunge să conteste însăşi existenţa idealului estetic socialist, pe care-l consideră „pus sub semn de întrebare" [1]. În contradicţie cu idealul comunist, care reprezintă singurul ideal pozitiv al contemporaneităţii, străduindu-se să transforme arta într-un mijloc de propovăduire estetică a deziluziei şi „revoltei" sale, revizionistul Lefebvre ajunge inevitabil la apologia artei moderniste, la încercarea mascată de a înlocui idealul estetic socialist prin idealul estetic burghez.

Notele esenţiale ale idealului estetic socialist — care exprimă superioritatea sa faţă de idealul estetic al burgheziei — sînt concentrate ca într-un focar în caracterul său partinic. În artă, partinitatea idealului estetic socialist se afirmă în primul rînd prin reliefarea luptei clasei muncitoare, în fruntea întregului popor, pentru construirea unei noi orînduiri sociale, în care facultăţile creatoare ale maselor se afirmă deplin. Tocmai în aceasta rezidă unul dintre meritele principale ale romanelor *Oţelul* sau *Bariera*, care, — în ciuda unor deficienţe just semnalate de critica literară — constituie succese remarcabile sub raportul investigaţiei psihologice a conştiinţei muncitorului revoluţionar; sau a romanului *Zilele săptămînii*, de D. R. Popescu, care ne dă o imagine sugestivă a raporturilor umane complexe dintr-un sat aflat în preajma încheierii procesului de colectivizare şi a poziţiei înaintate pe care o ocupă în ansamblul acestor raporturi activistul de partid.

Dar partinitatea idealului estetic socialist nu trebuie înţeleasă îngust, în sensul că ea s-ar limita exclusiv la a reliefa activitatea revoluţionară a proletariatului, pentru îndeplinirea sarcinilor sale istorice. Caracterul partinic al idealului estetic socialist se afirmă în atitudinea estetică a omului faţă de întreaga realitate socială, îndeosebi în domeniul artei realist-socialiste, întrucît aceasta, indiferent de tema tratată, oglindeşte artistic realitatea de pe poziţiile clasei muncitoare. De aceea este falsă afirmaţia acelor teoreticieni burghezi şi revizionişti care se grăbesc să susţină că majoritatea temelor pe care le oglindeşte arta nu ar fi susceptibile de o abordare de pe poziţii de clasă. Acesta ar fi cazul temelor care se referă la sentimente general-umane ca dragostea, invidia, frica, devotamentul, mila etc. Teme general-umane, adică teme permanent prezente în istoria artei şi literaturii, fără îndoială că există, pentru că ele reflectă probleme, trăsături şi sentimente proprii omului în toate timpurile. Dar acestea nu există independent de societatea în care trăiesc şi acţionează oamenii, de interesele şi poziţia lor de clasă. Idealurile sociale ale epocii, concepţiile şi mentalitatea unei clase sau alteia îşi pun amprenta mai mult sau mai puţin pronunţat asupra conţinutului acestor sentimente „general-umane", istoriceşte condiţionate. Idealul estetic socialist îşi pune la rîndul lui pecetea asupra modului de tratare a temelor „general-umane", dîndu-le o rezonanţă contemporană, aşa cum, de pildă, este tratată tema general-umană a dragostei din perspectiva idealului estetic şi etic socialist în poemul *La porţile raiului* de Maria Banuş.

Partinitatea comunistă a idealului estetic socialist este expresia *caracterului său profund popular*. Idealul estetic socialist oglindeşte aspi-

[1] Henri Lefebvre, *Vers un romantisme révolutionnaire*, în „La nouvelle, revue française," octombrie 1957, nr. 58.

raţiile clasei muncitoare de a făuri raporturi sociale noi, în conformitate cu cerinţele legilor obiective ale dezvoltării realităţii şi de a crea astfel o lume în care, prin eliberarea întregului popor de toate formele de oprimare şi asuprire, să se deschidă un cîmp larg de acţiune frumosului în muncă, în viaţa cotidiană şi în artă. Idealul estetic socialist, îmbogăţindu-şi sensurile în măsura consolidării noii orînduiri, devine tot mai mult idealul estetic al întregului popor, însufleţindu-l în lupta pentru crearea noii orînduiri, care este şi o creaţie după „legile frumosului".

Caracterul popular a fost propriu şi altor idealuri estetice înaintate, întrucît în etapa respectivă interesele de clasă pe care le exprimau coincideau în parte cu interesele maselor. Caracterul popular al idealului estetic socialist este însă calitativ superior. El coincide cu caracterul său partinic nu numai într-o anumită perioadă istorică limitată şi nu numai în anumite privinţe, ci în întregul curs al dezvoltării sale istorice şi în toate privinţele. Romanul, poemul, simfonia, fresca, filmul de adîncă partinitate oglindesc cu mijloacele artei interesele fundamentale ale întregului popor. Tocmai lupta maselor de oameni ai muncii pentru construirea noii orînduiri pune în vibraţie sensibilitatea ascuţită a artistului care se situează pe poziţiile partinităţii comuniste şi care exercită astfel o puternică influenţă ideologică-emoţională asupra celor ce receptează arta.

★

Partinitatea idealului estetic socialist este indisolubil legată de valoarea lui cognitivă şi de forţa sa educativă. Concordanţa idealului estetic socialist cu realitatea în dezvoltarea ei legică se realizează tocmai datorită faptului că acesta implică o apreciere estetică corespunzătoare intereselor fundamentale ale clasei muncitoare, care coincid cu cerinţele legilor obiective ale dezvoltării sociale. Valoarea de cunoaştere (şi implicit, forţa educativă) a idealului estetic socialist, este cu atît mai mare, cu cît acesta reuşeşte să generalizeze artistic realitatea trecută şi prezentă din perspectiva inevitabilităţii triumfului socialismului şi comunismului în lumea întreagă. A deschide larg către viitor ferestrele cunoaşterii şi sensibilităţii omului, plecînd de la măreţia şi bogăţia umană a prezentului socialist, aceasta este cea mai nobilă şi mai profund înnoitoare funcţie socială a idealului estetic socialist.

Idealul estetic socialist izvorăşte din realităţile şi tendinţele esenţiale ale dezvoltării vieţii contemporane, exprimînd viaţa aşa cum trebuie să fie în virtutea legităţii obiective. Concordanţa aprecierii estetice cu realitatea oglindită, trăsătură caracteristică idealului estetic unitar al societăţii socialiste, se realizează prin intermediul unei varietăţi de gusturi estetice. Concepţia despre frumos pe care o presupune idealul estetic socialist nu constituie o schemă utopică, o idealizare a frumosului — în opoziţie cu viaţa — ci o apreciere şi o anticipare prin prisma adevărului vieţii. Metoda realismului socialist creează artiştilor premisele unei asemenea oglindiri şi aprecieri profund veridice, dinamice şi revoluţionare asupra omului, asupra artei, asupra prezentului şi viitorului.

Educaţia estetică socialistă presupune dezvoltarea unui asemenea ideal estetic care, unind într-o sinteză specifică elementul concret-senzorial,

rațional și afectiv, să corespundă legității obiective a realității în dialectica transformărilor ei. Tocmai de aceea, idealul estetic socialist prin prisma căruia *apreciem* realitatea socială și naturală, operele literaturii și artei, mobilizează oamenii la lupta pentru transformarea realității în conformitate cu cerințele progresului social.

În cadrul idealului estetic, un loc central îl ocupă *idealul artistic*, care se dezvoltă prin intermediul artei ca formă superioară a însușirii estetice a realității. Concordanța idealului cu realitatea în dezvoltarea ei progresivă ia în cazul idealului artistic forma veridicității.

Veridicitatea nu este o trăsătură proprie doar idealului exprimat în arta realismului socialist, ci ea caracterizează în genere marile valori ale artei autentice înaintate.

Este cunoscută, de pildă, înalta apreciere pe care Engels o dădea operelor lui Balzac, care l-au ajutat să cunoască societatea mai bine decît operele tuturor economiștilor, istoricilor, filozofilor la un loc. Dar oricît de departe ar merge realismul critic, de pildă, el nu reușește să dezvăluie *pînă la capăt* sensul dezvoltării societății burgheze, esența ei.

Superioritatea idealului artistic promovat prin arta realist-socialistă decurge din faptul că aceasta permite oglindirea aspectelor și raporturilor esențiale ale realității în lumina unei perspective istorice clare. De aceea arta realismului socialist oglindește realitatea în dezvoltarea ei revoluționară, scoțînd la iveală sensurile cele mai profunde ale acestei dezvoltări, adesea ascunse, greu de descifrat la prima vedere, dar care corespund legității obiective. Idealul estetic socialist formulează cerința veridicității artei, pe care nici un ideal estetic anterior n-a formulat-o pînă la capăt, fără rezerve, ca o condiție *sine qua non* a valorii ei estetice și a influenței ei social-educative pozitive.

În istoria literaturii și artei sînt cunoscute nenumărate cazuri cînd, datorită limitelor istorice și de clasă, precum și datorită unor cauze gnoseologice, artiștii nu puteau formula un ideal întemeiat pe tendințele realului, căutîndu-l exclusiv într-o lume plăsmuită de ei. Nu rare sînt cazurile cînd între ideal și zugrăvirea veridică a vieții se deschidea o adevărată prăpastie (acesta este cazul romantismului reacționar, de pildă, sau al întregii arte moderniste). În arta realismului socialist, o asemenea situație nu există, întrucît idealul artistic corespunde realului, el poate fi clădit în întregime din perspectiva înțelegerii dialectice a realității, bineînțeles nu reproduse naturalist, ci transfigurate artistic. „Forța literaturii și artei sovietice, a metodei realismului socialist — arăta tovarășul N. S. Hruşciov în raportul prezentat la Congresul al XXII-lea al P.C.U.S. — constă în reflectarea veridică a ceea ce este principal și hotărîtor în realitate" [1].

Eroul pozitiv al artei realiste socialiste nu este doar o expresie a omului așa cum trebuie să fie, ci toate însușirile sale sînt în plin proces de maturizare, putînd fi întîlnite în realitate, în condiții concrete, în rîndurile constructorilor socialismului și comunismului. În arta noastră realist-socialistă, de la Mitrea Cocor la Ilie Barbu, de la George Teodorescu la Cerchez, este nu numai o deosebire legată de individualizarea caracterelor,

[1] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, Edit. politică, București, 1962, p. 100.

ci universul lor spiritual deosebit oglindește împrejurările concret-istorice în care ei acționează, schimbările survenite în viața poporului. Zugrăvirea artistică a figurii comunistului, cel mai înaintat erou pozitiv al epocii contemporane, oglindind evoluția sa reală, a suferit transformări în continuare, devenind din ce în ce mai mult figura organic centrală a operelor de artă care înfățișează aspecte ale procesului complex de construire a noii orînduiri.

Aceasta înseamnă că însuși idealul estetic socialist nu trebuie înțeles în mod static, ci dinamic, constituirea și dezvoltarea sa reprezentînd un proces dialectic a cărui determinare obiectivă se găsește în realitatea pe care o reflectă.

★

Partinitatea idealului artistic socialist presupune creșterea continuă a rolului ideologiei marxist-leniniste în procesul constituirii și dezvoltării sale, în însuși procesul făuririi imaginii artistice. În același timp, arta realismului socialist exercită o puternică influență asupra opiniei publice, îi dă mai multă claritate și profunzime ideologică. În socialism, pentru prima oară în istorie, concepția despre lume a milioane de oameni se formează pe baza științifică a ideologiei marxist-leniniste. Acest fapt se răsfrînge și asupra conștiinței estetice socialiste, prin creșterea însemnătății ideologiei (în raport cu psihologia socială) în procesul de formare a idealului estetic socialist.

Creșterea însemnătății ideologicului în creația artistică nu înseamnă cîtuși de puțin diminuarea rolului psihologicului în activitatea creatoare. Sensibilitatea artistică, talentul, legate de structura psihică a creatorului, joacă un rol de cea mai mare însemnătate. Între ideologia și psihologia socială a clasei muncitoare există o strînsă interacțiune dialectică, în afara căreia nu poate fi înțeles just procesul formării idealului artistic socialist. Dar, după cum sublinia cercetătorul sovietic V. A. Iadov, „este important de asemenea nu numai să se stabilească faptul interacțiunii dintre ideologia și psihologia socială, ci să se scoată în evidență latura ei determinantă" [1]. Această latură hotărîtoare în procesul formării idealului estetic socialist este *ideologia marxist-leninistă*, ceea ce asigură reflectarea profund veridică a existenței sociale și conferă idealului estetic o clară perspectivă istorică, fundată pe previziunea căilor progresului social.

Această caracteristică a idealului estetic socialist prezintă o mare însemnătate în lupta împotriva esteticii burgheze, care pune pe prim plan psihologia socială, estompînd și minimalizînd însemnătatea activității ideologice conștiente. În conștiința artistică a maselor — amplificîndu-se emoția estetică autentică, în condițiile creșterii însemnătății ideologicului — reacția estetică spontană, vie, în fața realității și a artei se îmbină din ce

[1] V. A. Iadov, *Dialectica interacțiunii dintre ideologia și psihologia socială*, în „Anal. rom.-sov.", 1962, nr. 1, seria filozofie, p. 65. Autorul subliniază în continuare: „Cu toate că din punct de vedere istoric psihologia de clasă precedă oarecum conștiința de clasă teoretic sistematizată, ideologia clasei, aceasta din urmă, dacă este progresistă, joacă în mod incontestabil rolul hotărîtor în procesul formării conștiinței de clasă".

în ce mai strîns, sub influența muncii ideologice conduse de partid, cu un ideal estetic pus în mod conștient în slujba transformării socialiste a realității.

Creșterea rolului elementului ideologic trebuie pusă în strînsă legătură atît cu schimbările structurale, de ordin obiectiv, care au loc în realitatea socialistă, cît și cu creșterea fără precedent în istorie a însemnătății factorului subiectiv și în primul rînd a rolului partidului marxist-leninist al clasei muncitoare. Faptul că toate domeniile activității sociale sînt conduse de partidul înarmat cu ideologia marxist-leninistă, că această ideologie pătrunde în masele largi ale oamenilor muncii, că arta, ca și întregul proces al educației estetice, sînt conduse de partid, contribuie în mod hotărîtor la creșterea însemnătății elementului ideologic în cadrul conștiinței sociale.

Măreția artei și a literaturii realist-socialiste constă tocmai în faptul că ea transmite oamenilor, în lucrări de o înaltă măiestrie artistică, ideile cele mai înaintate ale epocii noastre, ideile socialismului și comunismului, prin intermediul imaginii artistice care se adresează în mod unitar senzorialității, afectivității și rațiunii umane. În felul acesta emoția estetică nu numai că nu este împinsă pe planul al doilea, cum pretind ideologii burghezi, ci ea este o caracteristică a procesului de receptare a oricărei opere de artă, pentru că este cosubstanțială creației artistice realist-socialiste.

Operele artiștilor care se călăuzesc în creația lor după metoda realismului socialist sînt departe de a reprezenta numai o adeziune pur rațională la concepția marxist-leninistă asupra lumii, această adeziune însemnînd totodată participarea afectivă profundă, o „simțire socialistă asupra lumii", cum se exprima plastic Gorki.

Însemnătatea ideologicului în creația artistică realist-socialistă este deci departe de a duce la un „cerebralism" uscat, la opere lipsite de vigoare emoțională. Ceea ce dă forță și putere emoțională operelor de artă ale realismului socialist este tocmai faptul că ele angajează emoțiile, sentimentele, voința, întreaga atitudine a omului nou, constructor al noii orînduiri. Analiza creației poeților noștri este semnificativă în acest sens. Pline de semnificație filozofică, cu un bogat conținut de idei, nu sînt doar poeziile care transfigurează artistic marile probleme filozofice, ca, de pildă, cele cuprinse în volumul lui Mihai Beniuc *Materia și visele* sau în *Dialectica poeziei* a lui Marcel Breslașu, ci întreaga creație poetică autentică realist-socialistă. În legătură cu acest adevăr trebuie să remarcăm însă că unele tendințe prezente în lirica noastră din ultimii ani, pornite din intenția de a lăsa faptele „să vorbească de la sine", poezia de notație (de autentică valoare în numeroase cazuri), încalcă cerințele metodei realismului socialist și riscă să transforme producția poetică într-o înșiruire pur constatativă de observații ale poetului asupra realității, riscă să golească poezia și de idei și de fior emoțional, lipsind-o astfel de eficiență în educația estetică.

Rolul crescut al ideologicului se vădește cu deosebită pregnanță în procesul receptării artistice. În fața unui roman, tablou, piesă de teatru sau film oamenii muncii își pun din ce în ce mai mult problema semnifi-

cațiilor social-politice, a sensurilor profunde ale operei de artă, vădind o exigență ideologică și artistică crescută. Aceasta este, fără îndoială, un rezultat al procesului de formare a noii conștiințe socialiste a oamenilor muncii din țara noastră, al însușirii învățăturii marxist-leniniste de către masele largi, al educației estetice multilaterale care are loc în procesul revoluției culturale și în care arta și literatura au un rol dintre cele mai însemnate.

Evident, procesul formării unei noi atitudini estetice față de realitate este departe de a fi încheiat. Deși pe temelia obiectivă a noilor raporturi sociale și sub influența procesului organizat de educație a maselor s-a format un public nou, cu înalte exigențe ideologice și artistice, mai sînt cazuri cînd — ca urmare a rămășițelor pervertirii gusturilor estetice în capitalism —, în rîndurile unor oameni aflați sub influența estetismului burghez, sau chiar în rîndul celor cu o insuficientă cultură artistică, există încă o oarecare receptivitate față de filmele burgheze comerciale sau față de muzica ușoară de proastă calitate, denotînd prin aceasta lipsă de discernămînt ideologic și estetic. Fără îndoială că în această privință educația estetică are încă sarcini mari în formarea idealului și a gusturilor estetice socialiste, în dezvoltarea conștiinței estetice socialiste.

Un rol important revine, pe această linie, artei. După cum se știe, în unele lucrări au mai apărut — chiar în ultimii ani — o serie de manifestări negative, ca, de pildă, preocuparea pentru forma artistică în sine sau predilecția pentru zugrăvirea unor teme străine universului spiritual al constructorilor socialismului. Influențele rafinamentului estetizant, stimulate de diverse infiltrări ale ideologiei burgheze, duc în asemenea cazuri la crearea unor lucrări greu accesibile pentru cei „neinițiați". În practica creației artistice, lucrul acesta s-a manifestat sub diferite forme. În paginile revistelor literare au putut fi întîlnite cu ani în urmă numeroase poezii care au fost numite pe bună dreptate de critică literară „botanice", pentru că natura era prezentă în operele lor în afara oricărei legături cu viața oamenilor. Bineînțeles, zugrăvirea naturii, a frumuseților și a pitorescului ei a fost și rămîne obiectul operelor de artă realist-socialiste — al poeziei, picturii peisagistice, muzicii — ea putînd produce o autentică desfătare estetică, dar numai în măsura în care este raportată la universul ideilor și sentimentelor omenești.

Manifestări ale rafinamentului estetizant sînt prezente și în poezia unor tineri poeți talentați, care în unele dintre operele lor se lasă atrași de imagini artistice de-a dreptul paradoxale și uneori imposibil de înțeles, în credința că acestea ar conferi un caracter „modern", contemporan, poeziei lor. Desigur, lupta pentru înnoirea formelor de exprimare artistică, căutarea curajoasă a cuvîntului care să spună adevărul este o caracteristică dintre cele mai însemnate ale artei autentice, însă aceasta nu trebuie să ducă la situația în care sensul și semnificația unor imagini artistice rămîn pentru totdeauna în posesia exclusivă a celor care le-au creat. Fără îndoială, înțelegerea artei este strîns legată de *educația estetică* a maselor și nu se poate pretinde ca oameni care vin pentru prima dată în contact cu o anumită poezie, pictură sau muzică, să pătrundă de la bun început multiplele ei semnificații. Dar asemenea lucrări literare și de artă

care nu comunică nimic, sau a căror semnificație este extrem de obscură, nu sînt de natură să contribuie la *educația estetică socialistă* a celor ce receptează arta, stimulînd în schimb snobismul artistic.

Tendințe estetizante, îndeosebi de natură abstracționistă, pot fi observate uneori în pictură și în arta aplicată. Preocuparea exclusivă pentru culoare — în afara sensului pe care pictorul intenționează să-l transmită — influențele hieratice, ca și geometrizarea forțată, întunecă valoarea artistică a unor lucrări. Lupta pentru forme noi, pentru mijloace de expresie îndrăznețe este o condiție obligatorie a creației autentice. Dar, așa cum sublinia tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, referindu-se îndeosebi la literatură, trebuie combătută cu fermitate „ruperea de realitate, de clocotul vieții, încercările de cultivare a unei literaturi cu tematică minoră, destinată unui cerc îngust de pretinși rafinați, influențele literaturii decadente și ermetismului, refugierea în abstracțiuni nebuloase sau în trecutul îndepărtat ce se manifestă uneori în poezie" [1]. Partidul nostru ridică formarea idealului estetic socialist și a gusturilor artistice ale oamenilor la rangul de problemă de stat, întrucît scopul întregii politici a partidului îl constituie omul, satisfacerea crescîndă a necesităților sale materiale și spirituale, dezvoltarea sa multilaterală și armonioasă.

★

Idealul estetic este *reprezentativ* pentru epoca respectivă, pentru concepțiile clasei sau grupului social prin prisma căruia este zugrăvită artistic realitatea. Astfel se explică de ce atitudinea estetică față de realitate, promovată de arta și literatura realistă — care a fost întotdeauna strîns legată de interesele poporului —, este prin excelență o atitudine profund umană. Arta realistă înaintată, prin intermediul funcției ei artistice, deșteaptă umanul, înnobilează și umanizează gîndirea și sentimentele oamenilor.

O altă trăsătură caracteristică a idealului estetic socialist o reprezintă, în acest sens, umanismul socialist. Idealul estetic socialist, ca modalitate specifică de afirmare a umanismului epocii contemporane, își are determinarea social-obiectivă în natura orînduirii socialiste, care creează posibilitatea afirmării multilaterale nelimitate a forțelor creatoare ale maselor. Idealul estetic socialist este un ideal profund umanist, pentru că promovează încrederea în om, în gîndirea și acțiunea umană, militînd pentru eliberarea omului de orice formă de oprimare și asuprire, pentru statornicirea unor raporturi profund umane între oameni, între popoare. Idealul estetic al socialismului este idealul omului liber de exploatare, de asuprire națională, multilateral dezvoltat și ale cărui aptitudini și talente pot înflori din plin.

Cu o vigoare artistică excepțională este exprimat elogiul la adresa forței creatoare a omului în minunatul poem arghezian intitulat sugestiv *Cîntare omului*. În modalitate specifică, filmul de desen animat al lui Gopo *Scurtă istorie* redă simbolic uriașa luptă de milenii a omului împotriva stihiei forțelor naturii, împotriva exploatării, pentru realizarea unei lumi în care să fie posibilă dezvoltarea liberă a tuturor „forțelor

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvîntare la conferința pe țară a scriitorilor*, în „Scînteia" nr. 5 419 din 25 ianuarie 1962.

esențiale umane". De pe pozițiile realismului socialist, în lumina idealului umanist al epocii noastre, este realizată în lucrări literare valoroase ca *Desculț* sau *Morometii* critica orînduirii capitaliste, a societății în care omul este „dezumanizat", în care trăsături și calități umane valoroase devin neputincioase în fața barierelor implacabile pe care le ridică proprietatea privată. Moromete — figură tipică a țăranului mijlocaș în epoca dintre cele două războaie mondiale — ne apare din roman ca întruchiparea unor calități umane dintre cele mai valoroase. Procesul obiectiv al destrămării micii producții de mărfuri, redat artistic prin întreaga desfășurare a conflictului, se arată însă neîndurător. Pămîntul pe care-l poseda și în care Moromete vedea un mijloc pentru realizarea iluziilor și năzuințelor sale, a potențelor sale umane, se destramă sub acțiunea stihinică a unor legi implacabile ; copiii săi mai mari, ispitiți de iluzia obținerii unei vieți tihnite, îșI fură propriul tată, iar universul spiritual al lui Moromete, care părea atît de solid construit, se năruie. Ideea că societatea capitalistă este potrivnică omului, oricăror valori spirituale în general, deci și antiestetică, apare cu deosebită pregnanță, lăsînd să se întrevadă că numai lupta pentru lichidarea acestor rînduieli, luminată de conștiința revoluționară a proletariatului, poate reabilita frumosul pîngărit în capitalism.

Educînd masele în spiritul umanismului socialist, arta noastră contemporană promovează un ideal estetic caracterizat prin afirmarea — în modalitate specifică — a ideilor luptei împotriva societății în care domnește principiul *homo homini lupus*. În centrul ei se află omul liber, constructor al socialismului și comunismului, luptător activ pentru progresul social, pentru statornicirea unor relații care să permită dezvoltarea deplină a personalității umane. Întrucît noua realitate socială reprezintă temelia obiectivă a umanismului socialist, a procesului dezvoltării multilaterale și a îmbogățirii continue a personalității umane, idealul estetic socialist îl constituie frumusețea profilului uman în care perfecțiunea fizică, puritatea morală, concepția științifică despre lume și gusturile estetice înaintate se împletesc armonios.

Umanismul socialist, propriu idealului nostru estetic, se exprimă și în faptul că pe măsura înaintării spre socialism și comunism crește din ce în ce mai mult participarea maselor la creație sub forma amatorismului artistic, dezvoltarea patrimoniului artistic al societății avînd loc prin îmbinarea activității de masă a artiștilor amatori cu cea a artiștilor profesioniști. În felul acesta idealul estetic socialist realizează sub raport estetic idealurile societății în care valoarea supremă este omul.

★

Educația estetică socialistă contribuie la dezvoltarea idealului estetic socialist și a unor gusturi estetice socialiste și, prin acestea, la crearea unor componente importante ale profilului uman al omului nou, membru demn al societății socialiste. Conducînd pe baze științifice întregul proces de educație estetică a maselor, partidul nostru îndrumă și orientează creatorii de artă, ajutîndu-i să reflecte tot mai profund în operele lor schimbările din existența socială, în lumina concepției marxist-leniniste și la un înalt nivel de măiestrie artistică. Lupta deliberată și conștientă desfășurată

sub conducerea partidului pentru legarea mai strînsă a literaturii şi artei de viaţă, pentru creşterea rolului ei activ în opera de construire a noii orînduiri, înseamnă totodată crearea terenului pentru cea mai deplină înflorire a varietăţii stilurilor şi genurilor de artă determinate de preferinţele şi trăsăturile caracteristice ale artiştilor care au ca metodă de creaţie realismul socialist. Prin această varietate de stiluri şi genuri, arta noastră realist-socialistă contribuie la creşterea unui public nou, tot mai receptiv faţă de frumosul din viaţă şi din artă şi cu o multilateralitate de gusturi estetice prin care se exprimă acelaşi ideal estetic socialist, idealul estetic unitar al întregului popor.

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ЭСТЕТИЧЕСКОГО ИДЕАЛА

РЕЗЮМЕ

В своем исследовании авторы показывают, что уничтожение старого экономического базиса и победа социалистических производственных отношений явились решающим фактором, определяющим формирование и влияющим на развитие новых эстетических отношений, качественно отличных по своему содержанию и роли.

Новые качественные черты эстетического освоения действительности возникают и развиваются в диалектическом процессе, на объективной основе социалистических производственных отношений, под влиянием всего образа жизни общества и особенно под влиянием идеологической деятельности, ведущейся под руководством марксистско-ленинской партии. Таким образом, эстетическое воспитание, являясь составной частью коммунистического воспитания, становится важной стороной процесса формирования морального облика и всесторонне развитой личности нового человека и как таковое, — подчеркивается в работе, — оно является необходимой составной частью борьбы за завершение строительства социализма и постепенный переход к коммунизму.

Содержанием социалистического эстетического воспитания является формирование социалистического эстетического идеала, а также разнообразных эстетических вкусов, выражающих в своем разнообразии единый эстетический идеал нашего общества.

Социалистический эстетический идеал появляется и развивается на основе научно обоснованного политического идеала марксистско-ленинской партии в органической взаимозависимости с эстетическим идеалом рабочего класса. Эстетический идеал, выдвигаемый современным румынским искусством, предполагает сознательное становление на позиции партии рабочего класса как в том, что касается художественного творчества, так и в отношении восприятия произведений искусства. Поэтому, — указывают авторы, — в сложной совокупности многих осо-

бенностей, основной чертой социалистического эстетического идеала является коммунистическая партийность. Коммунистическая партийность социалистического эстетического идеала отражает стремления и борьбу рабочего класса за создание новых общественных отношений, нового мира, в котором благодаря освобождению всего народа от всяких форм притеснения и угнетения будет создано широкое поле деятельности для прекрасного в труде, в повседневной жизни и в искусстве; это является выражением глубокого народного характера коммунистической партийности.

Соответствие социалистического эстетического идеала с закономерно развивающейся действительностью осуществляется именно благодаря тому, что он предполагает эстетическую оценку, соответствующую коренным интересам рабочего класса, которые совпадают с требованиями объективных законов общественного развития.

Подчеркивая, что при социализме впервые в истории мировоззрение миллионов людей формируется на научной основе марксистско-ленинской идеологии, авторы показывают, что это отражается и на социалистическом эстетическом сознании, выражающемся в повышении значения идеологии (по отношению к социальной психологии) в процессе формирования социалистического эстетического идеала. Далее отмечается, что социалистический эстетический идеал является специфической формой утверждения гуманизма современной эпохи, имея своей объективно-общественной основой природу социалистического общества, создающего возможности для всестороннего и неограниченного проявления творческих сил масс.

В процессе формирования социалистического эстетического идеала эстетическое воспитание становится, таким образом, важной составной частью формирования гуманистического облика нового человека, достойного члена социалистического общества.

LA FORMATION DE L'IDÉAL ESTHÉTIQUE SOCIALISTE

RÉSUMÉ

Les auteurs de cette étude montrent que la liquidation de l'ancienne base économique et la victoire remportée par les relations de production socialistes représentent le facteur décisif qui a déterminé la constitution et qui influence le développement de rapports esthétiques nouveaux, qualitativement différents par leur contenu, différents aussi par leur ampleur et leur rôle.

Les traits qualitatifs nouveaux de l'assimilation esthétique de la réalité apparaissent et se développent par un processus dialectique sur le fondement objectif des relations de production socialistes, sous l'influence du mode de vie de la société, et particulièrement sous l'influence de l'activité idéologique dirigée par le parti marxiste-leniniste. L'éducation esthé-

tique — partie intégrante de l'éducation communiste — devient ainsi un aspect important du processus de formation du profil moral et de la personnalité multilatérale de l'homme nouveau et comme telle — soulignent les auteurs — une composante nécessaire de la lutte pour le parachèvement de la construction socialiste et pour le passage graduel au communisme.

Le contenu de l'éducation esthétique socialiste réside dans la formation de l'idéal esthétique socialiste et de goûts esthétiques variés qui expriment, par leur diversité, l'idéal esthétique unitaire de la société socialiste.

L'idéal esthétique socialiste apparaît et se développe sur la base de l'idéal politique, scientifiquement étayé, du parti marxiste-léniniste, et en interdépendance organique avec l'idéal éthique de la classe ouvrière. L'idéal esthétique cultivé par notre art contemporain, suppose que l'on s'est situé sciemment sur les positions du parti de la classe ouvrière, aussi bien de la part des créateurs que du public. C'est pourquoi — d'après les auteurs — le trait fondamental de l'idéal esthétique socialiste dans l'ensemble complexe de ses traits caractéristiques, est constitué par l'esprit communiste de parti. Reflétant les aspirations et la lutte de la classe ouvrière pour la création de rapports sociaux nouveaux, d'un monde qui conduise, par la libération du peuple entier de toute forme d'oppression, à la création d'un large champ d'action pour le beau dans le travail, dans la vie quotidienne et dans l'art, l'esprit communiste de parti de l'idéal esthétique socialiste est l'expression même de son caractère profondément populaire.

La concordance de l'idéal esthétique socialiste et de la réalité, dans son développement objectif, se réalise justement grâce au fait qu'elle implique une appréciation esthétique correspondant aux intérêts fondamentaux de la classe ouvrière, intérêts qui coïncident avec les exigences des lois objectives du développement social.

Soulignant le fait que dans le régime socialiste, pour la première fois dans l'histoire, la conception du monde partagée par des millions d'hommes se forme sur la base scientifique de l'idéologie marxiste-léniniste, l'ouvrage montre que cela se répercute aussi sur la conscience esthétique socialiste, par l'accroissement de l'importance de l'idéologie (par rapport à la psychologie sociale) dans le processus de formation de l'idéal esthétique socialiste. Les auteurs mettent ensuite en lumière le fait que l'idéal esthétique socialiste représente une modalité spécifique d'affirmation de l'humanisme de l'époque contemporaine, modalité dont la détermination sociale-objective réside dans la nature même du système socialiste, qui crée la possibilité d'une affirmation multilatérale et illimitée des forces créatrices des masses.

Dans le processus de formation de l'idéal esthétique socialiste, l'éducation esthétique devient ainsi une composante importante du processus de formation de l'homme nouveau, digne membre de la société socialiste.

DIMENSIUNILE COSMICE ALE OMULUI

DE

PROF. CĂLIN POPOVICI

Lansarea sateliților artificiali ai Pămîntului, zborul omului însuși în cosmos inaugurat de Iuri Gagarin la 12 aprilie 1961, perspectiva unor debarcări pe Lună în viitorul apropiat și pe Marte și Venus într-un viitor nu prea îndepărtat pun problema expansiunii vieții și civilizației terestre pe alte planete. Omul, cea mai înaltă treaptă a dezvoltării biologice, reușește în atare măsură să depășească condițiile naturale în care a luat naștere și s-a dezvoltat, încît își creează o microbiosferă proprie, întîi pe bordul navelor cosmice și în curînd pe Lună. În căutarea unor noi forme de viață, în special pe suprafața planetei Marte și în încercarea comunicațiilor prin mijloacele radioastronomiei cu unele ființe inteligente ipotetice aflate pe planetele altor stele (proiectul „OZMA", stelele Tau Ceti și Epsilon Eridani [1]), omul caută să dea o bază cosmică biologiei și chiar antropologiei.

Prin crearea corpurilor cerești artificiale, ca și prin călătoriile interplanetare ale omului și vietuitoarelor, se deschide perspectiva răspîndirii conștiente a vieții mai întîi în sistemul solar, ca și aceea a dezvoltării cosmice a umanității. Aceasta nu face decît să întregească și să încununeze linia dezvoltării umanității, care a dus la descoperirile geografice și la expansiunea civilizației omenești pînă în cele mai îndepărtate și mai inospitaliere colțuri ale planetei noastre. Cît de departe se va putea merge pe această cale depinde în bună parte de măsura în care viața și omul sînt fenomene cosmice. Există o unitate superioară a vieții în univers? Există ființe dotate cu inteligență pe alte planete? Există factori cosmici care influențează apariția și dezvoltarea vieții și care pot influența viitorul vieții și umanității pe propria noastră planetă? Este posibil ca zborul cosmic să influențeze chiar biologia umană aici pe Pămînt? Astfel de probleme sînt la

[1] G. Cocconi și P. Morrison, *Searching for Intersteller Communications*, în „Nature", 184 (1959), p. 844—846, și F. D. Drake, *Project Ozma*, în „Physics Today", vol. 14, nr. 4, 1961, p. 40—46.

întreţăierea mai multor discipline ştiinţifice şi tehnice şi au o legătură strînsă şi cu unele idei cu caracter general filozofic. Articolul de faţă reprezintă numai o încercare de a surprinde aspectul astronomic al problemelor, aspect care este totuşi unul dintre cele mai importante. De la astrofizică şi astronautică se aşteaptă descoperirea concretă a existenţei vieţii pe alte corpuri cereşti, iar radioastronomia este capabilă actualmente să ne pună în comunicaţie cu eventuale fiinţe inteligente din univers (mai tîrziu poate şi cu mijloace optice de mare directivitate, cu aşa-numiţii „laser").

Astronomia ne-a dezvăluit caracterul unitar al lumii şi interdependenţa generală a fenomenelor la scară cosmică. Legea atracţiei universale mai întîi, legile atomului şi nucleului atomic mai apoi au fost regăsite la depărtări de sute de mii, de milioane şi de miliarde de ani lumină. Aceleaşi corpuri chimice, particole elementare, radiaţii şi cîmpuri sînt prezente oricît de departe am pătrunde în univers. Diferiţii compuşi chimici ai carbonului care stau la baza biochimiei terestre au fost regăsiţi pe numeroase corpuri cereşti. Recent au fost găsite unele benzi spectrale în regiunea infraroşie a spectrului „mărilor" de pe suprafaţa lui Marte, care sînt datorite unor hidrocarburi comune tuturor organismelor vii şi care par să aibă o origine biogenă [1], iar în unii meteoriţi carbonaţi au fost identificate hidrocarburi complexe, ca parafine şi acizi ribonucleici, care de asemenea par să fie rezultatul unei sinteze biogene [2]. Existenţa planetelor în jurul unor stele mai apropiate a fost dovedită de lucrările astronomilor K. Strand, A. N. Deici etc. Complexitatea şi multitudinea combinaţiilor chimice posibile şi a macromoleculelor organice, ca şi varietatea condiţiilor de pe diferitele planete, pun problema dacă viaţa a păstrat o formă unitară în univers şi s-a dezvoltat după o linie similară aceleia de pe Pămînt sau a avut o evoluţie divergentă. Biologia cosmică, exobiologia, aşteaptă să fie fundată pe legi universale ca acelea ale fizicii şi chimiei. Desigur, unitatea lumii organice trebuie înţeleasă, la un nivel superior, nu ca o simplă repetiţie cu oarecare variante a biologiei terestre. Trebuie regăsită, prin observaţii făcute prin mijloace telemetrice şi explorări ale planetelor, o unitate a biochimiei în univers (viaţa pe baza hidrocarburilor complexe etc.), a diferitelor funcţii ale organismelor vii ca metabolismul (modul de înmagazinare şi de transfer a energiei proceselor metabolismului etc.), modul de reproducere a organismelor, mecanismele de evoluţie a speciilor etc. Această unitate a vieţii în univers trebuie să aibă drept corolar şi o unitate a formelor superioare de viaţă dotate cu conştiinţă şi inteligenţă, capabile de un nou tip de adaptare faţă de celelalte forme ale vieţii. În acest sens, antropologia trebuie să-şi găsească o extindere asemenea aceleia a biologiei terestre. Pînă la intrarea în comunicare cu alte fiinţe inteligente din univers, se cere o analiză strînsă a formelor superioare de viaţă terestră

[1] W. M. Sinton, *Further Evidence of Vegetation on Mars*, în „Science", 130 (1959), p. 1 234—1 237, şi A. Dollfus, *Resultats d'observations indiquant la vie sur la planète Mars*, în *The First International Space Science Symposium*, Nisa, 1960.

[2] J. D. Bernal, *Carbonacevus meteorites*, în „Nature", vol. 190, nr. 4 771 (1961), p. 129; despre meteoritul „Cold Bokeveld", în „Science", vol. 127, nr. 3313 (1958); Bart Nagy şi colaboratori, despre meteoritul „Orgeuil", în „Proc. Nat. Acad. Science", septembrie 1961.

spre a regăsi condiționarea lor cosmică în apariția și dezvoltarea lor. Viața și omul au factorii lor proprii de dezvoltare, iar în cazul omului munca și societatea au jucat rolul cel mai important. Totuși, nu se poate nega și influența altor factori cu caracter fizic în apariția și dezvoltarea tuturor formelor vieții, inclusiv a omului. Factorii cosmici, prin caracterul lor general (pe tot Pămîntul în cazul planetei noastre), prin durata de timp îndelungată în care acționează, pot avea rezultate importante în apariția și evoluția vieții. Se apreciază vîrsta sistemului solar și a Pămîntului la aproximativ 5 miliarde de ani, iar vîrsta vieții pe Pămînt la circa 3 miliarde de ani (de cînd au apărut bacteriile); apariția oxigenului pe cale biogenă în atmosfera terestră s-a produs acum aproximativ 800 000 000 de ani, iar o abundență a primelor forme de viață acvatică de la care avem numeroase fosile datează de acum 550 000 000 de ani; apariția omului a avut loc acum aproape 1 000 000 de ani. Această scară lungă a timpului necesar apariției și dezvoltării vieții este de ordinul aceleia necesare evoluției unor corpuri cerești și acest fapt nu este întîmplător. Dintr-o dată ea limitează categoria stelelor pe planetele cărora ar fi putut apărea viața superioară și sugerează o influență a factorilor cosmici în evoluția speciilor tocmai prin caracterul lor aproape permanent și acționarea lor continuă în același sens pe lungi durate de timp. Aceasta chiar dacă factorul cosmic are o importanță secundară pe perioade mai scurte de timp față de alți factori specifici biologiei și antropologiei.

În decursul perioadei de 3 miliarde de ani de la apariția vieții pe pămînt, debitul energiei solare a rămas constant. Numai anumite stele din seria stelelor normale (așa-zisele stele ale seriei principale), luminînd prin transformarea hidrogenului în heliu, pot să-și păstreze un debit aproape constant de energie pe perioade de timp de cîteva miliarde de ani. Acestea sînt stele de la categoria spectrală *F* (ceva mai luminoase ca Soarele și cu temperatura la suprafață de 7 000°C și de culoare alb-galbenă), trecînd prin stelele de tipul spectral al Soarelui *G*, prin stelele de tipul spectral al petelor solare (*K*) la stele de categoria spectrală *M* (de aproape 100 ori mai puțin strălucitoare ca Soarele, cu temperatura la suprafață de 3 500°C și de culoare roșiatică). Totuși, stelele de tip spectral *M*, prin mica lor strălucire, au o regiune prea mică a spațiului în jurul lor în care pot menține temperatura necesară vieții pe planetele lor. Stelele pitice roșii de tipul *M*, deși sînt cele mai numeroase, au un debit relativ mic de energie (mai puțin strălucitoare ca Soarele de cel puțin 100 de ori) și unele dintre ele sînt în plus supuse unor erupții de scurtă durată, putînd să le mărească strălucirea de mai multe ori. Pentru ca o planetă să aibă condiții favorabile vieții, trebuie ca steaua căreia îi aparține să fie stabilă, să nu aibă strălucire variabilă și, în plus, trebuie să fie simplă. Aceasta pentru ca orbita planetei să fie și ea stabilă (cu o formă aproape circulară) și planeta să nu aibă un regim de iluminare extrem de inegal prin prezența mai multor sori pe firmament.

Din cele 53 de stele vizibile aflate la mai puțin de 16,3 ani-lumină, 26 sînt stele simple și numai 3 (a treia este Epsilon Indii) sînt stele ale secvenței principale mai tîrzii ca tipul spectral F_5 și mai timpurii decît tipul K_5.

Stelele simple din secvența principală de clasă spectrală mai tîrzii ca F_5, cu rotații încete, cum este și Soarele nostru, au pierdut din momentul lor unghiular, care a fost transferat, după toate probabilitățile, unor planete care le înconjură. Formarea sistemelor planetare este doar o variantă a formării sistemelor multiple de stele. După G. P. Kuiper, 0,01%—0,1% din stelele galaxiei au sisteme planetare, adică circa 15 000 000—150 000 000 de stele. Numărul sistemelor planetare care ar putea adăposti viața este însă mai mic; el este apreciat de V. G. Fesenkov [1] la circa 1% din numărul total al planetelor, ceea ce revine, totuși, la sute de mii de planete în galaxia noastră. Aceasta deoarece pentru existența unei atmosfere propice dezvoltării vieții se cer condiții suplimentare privind temperatura de pe suprafața planetei, masa și raza sa. Temperatura trebuie să fie de ordinul aceleia la care apa este sub formă lichidă, ceea ce limitează distanțele la care planeta trebuie să fie de stea. Masa și raza planetei determină intensitatea gravitației pe suprafața planetei și viteza de evaziune a moleculelor gazoase, care este proporțională cu $\sqrt{\frac{M}{R}}$ (M = masa planetei, R = raza ei). Planetele comparabile cu Luna nu pot reține o atmosferă în jurul lor. Dar nici planetele masive ca Jupiter nu sînt propice dezvoltării vieții, deoarece pe suprafețele lor intensitatea gravitației este prea mare și, astfel, hidrogenul este reținut în atmosferele lor, ceea ce nu este propice formării unor macromolecule organice complexe, așa după cum a reieșit din numeroase cercetări [2].

În plus, o atmosferă oxidantă este mult mai economică pentru obținerea energiei necesare proceselor biologice decît una reducătoare [3]. A trebuit ca pe Pămînt să existe originar o atmosferă reducătoare care ulterior, prin pierderea hidrogenului și în special, prin acțiunea biogenă, să se transforme într-o atmosferă oxidantă. Aceasta s-a petrecut pe planeta noastră acum 700 000 000—800 000 000 de ani, cînd pe Pămînt exista viața și poate chiar și fotosinteza [4]. Hidrocarburile de bază ale biochimiei au apărut într-o atmosferă reducătoare, conținînd metan, hidrogen, amoniac și vapori de apă, care se aflau, după H. Urey, în atmosfera originară a Pămîntului. Astfel, în 1953, S. S. Miller, inspirîndu-se din lucrările lui A. I. Oparin [5], a reușit să sintetizeze abiogen aminoacizii, componenții de bază ai proteinelor, într-un amestec de gaze în care aveau loc descărcări electrice. Puțin înainte, M. Calvin și colaboratorii săi reușiseră să obțină formaldehidă și acid formic într-un amestec de bioxid de carbon, folosind radiațiile oxidante dintr-un ciclotron. Ființele superioare au nevoie de

---

[1] A. I. Oparin și V. G. Fesenkov, *Viața în univers*, Edit. științifică, București, 1961, p. 215.

[2] A. I. Oparin, *Originea vieții pe Pămînt*, Edit. științifică, 1960, p. 152 — 153, și S. S. Miller and H. C. Urey, *Organic compound Synthesis on the primitive earth*, în „Science" 127, 1958, p. 1 473—1 475.

[3] Su-Shu Huang, *Some Astronomical Aspects of Life in the Universe*, în „Sky and Telescope", vol. XXI, 1961, nr. 6, p. 312—316.

[4] G. H. Hutchinson, *The Biochemistry of the terrestrial atmosphere*, în *„The Earth as a planet*, edit. de G.P. Kuiper, 1954, p. 422—525; vezi și A. I. Oparin, *op. cit.*

[5] S. S. Miller, Journ. Am. Chem. Soc., 1955, 77, 2351.

oxigen liber pentru respirație și absența oxigenului liber pe suprafața lui Marte este o indicație a lipsei unor astfel de ființe pe această planetă. Mai mult încă, dată fiind originea biogenă a oxigenului în atmosfera terestră, în special prin procesul fotosintezei plantelor, pare aproape sigur că pe planeta Marte viața nu are proporții vaste planetare[1] ca pe Pământ, unde ea a schimbat înfățișarea planetei și compoziția atmosferei. Prezența atmosferei planetei și compoziția ei are importanță și ca factor ecranant al radiației ultraviolete și de raze X a Soarelui și a stelelor, radiație cu efecte nocive pentru organisme, dacă efectul ei este prelungit, și cu rol mutagen cînd este prezentă în doze mai mici. Factorii cosmici au jucat un rol și ca factori în evoluția vieții pe Pământ, nu numai în apariția vieții. Astrofizicienilor le revine sarcina de a căuta astfel de factori naturali și influența lor asupra evoluției vieții și eventual a omului. Analiza amănunțită a acestora urmează s-o facă biologii și chiar antropologii.

Schimbările climatice în timpul glaciațiilor au avut un efect selectiv asupra faunei și florei și nu este o întîmplare că omul de Neanderthal și Cro-Magnon au apărut în timpul glaciațiilor cuaternare. Tipul de adaptare uman, prin transformarea naturii în procesul muncii, a fost esențial și în supraviețuirea omului în timpul glaciațiilor, făcîndu-l pe om cît mai independent de condițiile climatice. Hans Weinert a susținut în mod unilateral că „perioada glaciară l-a creat pe om" și că focul este elementul principal care-l caracterizează pe om. Cu toată critica la care a fost supusă această concepție, totuși se recunoaște că „condițiile epocii glaciare au constituit un puternic stimulent al dezvoltării omului în regiunile în care s-a exercitat influența ei. Dimpotrivă, se poate ca unele grupuri umane să nu fi rezistat luptei cu glaciația și să fi pierit" [2]. Dispariția bruscă sau evolutivă a omului din Neanderthal a fost legată oare și de grelele condiții climatice ale marii glaciații Riss, pentru care omul de Cro-Magnon era mai înarmat ca s-o suporte? Dacă omul trăia în special din vînat, iar fauna a suferit mari schimbări în urma glaciațiilor, glaciațiile nu au avut și, indirect, pe această cale o influență asupra evoluției omului? Vînatul animalelor mari cerut de condițiile aspre climatice a necesitat o specializare a muncii și un caracter social al ei mai dezvoltat. Focul la început folosit la încălzire, sub influența schimbărilor de climă a devenit ulterior un factor esențial în dezvoltarea civilizației umane.

Astronomii au arătat că nu poate fi vorba de o modificare a radiației solare în ultimii 3 miliarde de ani care să poată explica glaciațiile. Astronomul iugoslav Milancovici a căutat să explice apariția epocilor glaciare prin modificarea excentricității orbitei terestre și a oblicității eclipticii sub influența perturbațiilor celorlalte planete. El a calculat aceste perturbații pe timp de 650 000 de ani și a găsit că, în acest interval, au fost patru epoci diferite în care condițiile de iluminare au fost nefavorabile pentru regiunile Europei Centrale, epoci care ar coincide cu glaciațiile.

---

[1] V. G. Fesenkov, *Despre condițiile fizice și posibilitatea vieții pe Marte*, în „Anal. romîno-sovietice", seria mat.-fizică, 1955, nr. 2 (13), p. 73 — 94; vezi și A. I. Oparin și V. G. Fesenkov, *op. cit.*

[2] M. N. Nesturh, *Originea omului*, Edit. științifică, București, 1959, p. 370—371.

Această explicație nu este unanim primită. Mari schimbări ale climei pe regiuni întinse ale Pămîntului au fost produse și de considerabile deplasări ale polilor pe suprafața Pămîntului, care au făcut ca în Arctica (la Spitzberg) sau în Antarctica să se acumuleze depozite carbonifere. Unii astronomi, ca H. Shapley, au căutat să explice glaciațiile prin trecerea periodică a Soarelui prin nori cosmici absorbanți în rotația sa de perioadă de 200 000 000 de ani în jurul centrului galaxiei. Geografii și geologii au scos în evidență că distribuția uscatului și mărilor, ca și a curenților marini și unele eventuale schimbări în transparența atmosferei, au putut juca un rol important în glaciații.

Rolul selectiv al glaciațiilor nu poate fi negat pentru faună și floră și nici pentru om în stadiul inițial al formării și dezvoltării sale, chiar dacă pentru om efectele indirecte ale glaciațiilor au avut importanță mai mare.

Problema glaciațiilor și a rolului lor în evoluția omului nu se poate separa și de eventuale schimbări ale climei terestre în viitor, cu o posibilă repetare a glaciațiilor. Omul a putut supraviețui perioadelor glaciare și o va putea face cu și mai mare succes în viitor, la o eventuală repetare a lor. În noua etapă de dezvoltare a omenirii va fi vorba de o modificare planificată a climei însăși, așa după cum a reieșit din proiectul de Program al P.C.U.S. la Congresul al XXII-lea. Schimbarea cursului curenților oceanici, topirea gheților polare, crearea unor mări interioare, fertilizarea pustiurilor etc. sînt în posibilitatea de realizare a oamenilor erei comuniste, încît eventuale noi glaciații nu ar prezenta un pericol atît de mare ca al celor din trecut.

Dar evoluția pe cîteva miliarde de ani de acum încolo a Soarelui indică și alte pericole pentru dezvoltarea vieții pe Pămînt. Transformarea Soarelui mai întîi într-o stea gigantă roșie cu strălucirea crescută de circa 100 de ori și raza de circa 30 de ori [1] va periclita viața pe Pămînt înainte ca Soarele să se transforme într-o pitică albă de-abia licărind prin răcire treptată. Chiar dacă această perspectivă este foarte îndepărtată, de ordinul a zece miliarde de ani, nu înseamnă că e mai puțin sigură și că acest factor cosmic nu va avea o influență hotărîtoare asupra dezvoltării vieții terestre în viitorul foarte îndepărtat. Pe perioade mari de timp, factorii cosmici vor fi preponderenți deoarece ei implică însăși evoluția corpurilor cerești pe care sau în jurul cărora s-a dezvoltat viața. În ceea ce privește omul însuși, dezvoltarea astronauticii din ultimii ani promite pentru viitorul îndepărtat posibilitatea călătoriilor interplanetare și chiar interstelare pe scară mare, încît migrațiunea extraterestră a omenirii e mai mult decît o ipoteză fantastică.

Pericolele legate de explozia Soarelui într-un proces de nová nu sînt de luat în considerație, dat fiind că astfel de explozii sînt recurente, iar în trecut Soarele nostru nu a trecut prin astfel de situații cu toată vîrsta sa de 5.10^9 ani.

Factorii cosmici au putut juca un rol nu numai prin condiționarea fizică a apariției vieții pe Pămînt și ca agenți în procesul selecției naturale. Ei au jucat, desigur, un rol și în procesul mutațiilor, fiind printre puținii

[1] A. R. Sandage, *The evolution of the Sun*, în „Amer. Journ. Phys", 1957, nr. 21, p. 525.

agenți naturali verificați în laboratoare care produc astfel de fenomene biologice. Influența radiațiilor X, gama, a razelor cosmice, a neutronilor rapizi, a radiațiilor ionizante produse în dezintegrările nucleare etc. a fost pusă în evidență în producerea mutațiilor.

Radiațiile ionizante naturale sînt fie razele cosmice, fie radiațiile X, UV produse în timpul exploziilor solare, cu care ocazii se pot produce și raze cosmice cu o energie mergînd pînă la ordinul miliardelor de electronvolți. Astrofizica indică astfel agenții fizici naturali care pot provoca modificări ereditare ale organismelor vii. Printre cercetările biologice ce se întreprind pe sateliții artificiali și navele cosmice este și cea relativă la acțiunea mutagenă a razelor cosmice. Intensitatea radiației cosmice de ordinul a zece miliarde de electronvolți de origine solară poate crește de cîteva ori în cursul unor erupții intense, ca aceea de la 23 februarie 1956, cînd maximul intensității componentei nucleonice a razelor cosmice, înregistrată la Chicago, a fost de 24 de ori mai mare ca aceea dinainte de erupție [1]. Dat fiind că în timpul erupțiilor solare au loc și creșteri ale radiației X și UV a Soarelui, ar trebui să fie investigați și acești agenți mutageni de origine solară, observîndu-se însă că, actualmente, atmosfera superioară (în special pătura de ozon) oprește în cea mai mare parte aceste radiații, care produc diferite modificări în ionosferă. În cazul atmosferei primordiale terestre reducătoare, situația putea fi însă alta. Variația undicenală a activității solare a fost regăsită în timpul creșterii copacilor, în grosimea inelelor din trunchiurile lor și este pusă în legătură cu variația radiației ultraviolete solare în ciclul undicenal. În trecut, Soarele ar fi putut avea și erupții mai intense, al căror efect mutagen nu trebuie trecut cu vederea. În afară de Soare trebuie luat în considerare și posibila variație în trecut a intensității razelor cosmice de mare și foarte mare energie. Raze cosmice cu energii de 10^{19} electronvolți sînt evenimente rare. Cunoscutul astrofizician sovietic I. S. Sklovski, în ediția engleză a cărții sale *Radioastronomia* [2], emite ipoteza că sistemul solar ar fi putut trece în trecutul îndepărtat prin păturile în expansiune a unei supranove, ceea ce a avut ca efect o creștere considerabilă a intensității razelor cosmice de mare energie, aducînd numeroase mutații organismelor vii din acea epocă.

Influența mutagenă a unor factori cosmici poate fi susținută și pe altă bază. Prof. Miltiade Filipescu a făcut în repetate ori mențiune, în cursul pe care-l predă la Facultatea de geologie-geografie, că în anumite perioade geologice, pe durate de ordinul a milioane de ani, pot apărea și dispărea numeroși reprezentanți ai florei și faunei terestre. Exuberanța noilor forme de viață în anumite perioade geologice apare ca un fenomen planetar și acest fapt cere o explicare pe scară cosmică. Prof. Miltiade Filipescu pune în legătură perioadele orogenetice și abundența unor noi forme de viață cu influența crescută a razelor cosmice în acele perioade. Creșterea numărului mutațiilor cu creșterea intensităților radiațiilor ionizante a fost

---

[1] M. A. Ellison și col., *Cosmic Ray Flares*, în „Dunksink Observatory Publications", vol. I, 1961, nr. 3, p. 64.

[2] I. S. Sklovski, *Radioastronomi*, ediție engleză.

stabilită în laborator, doza necesară pentru dublarea frecvenței naturale a mutațiilor fiind de 30—50 r [1]. În cazul omului, L. I. Lebedev și colaboratorii săi au arătat că creșterea radiației X la 10 r dublează frecvența mutațiilor țesutului muscular omenesc [2]. Aceste creșteri de iradieri au mărit variabilitatea ființelor vii în decursul erelor geologice, iar selecția naturală a putut orienta evoluția speciilor pe un făgaș favorabil, cu toate că în majoritatea cazurilor mutațiile sînt nocive (J. X. Huxley scria, în 1954, că din 100 000 de mutații una singură este favorabilă). Acest factor mutagen, în speță radiațiile ionizante, a avut oare un rol și în apariția și dezvoltarea formelor superioare de viață, a omului în particular? În general, antropologii sînt împotriva acestui punct de vedere [3], ținînd seama de complexitatea creierului omenesc, de timpul relativ scurt în care s-a produs evoluția omului și de densitatea relativ mică a populației în care au avut loc aceste schimbări. Totuși, efectele nocive ale radiațiilor, în special cele constatate în urma bombardamentelor atomice, posibilitatea unei degenerări a rasei umane în urma creșterii radiațiilor provocate de explozii atomice atmosferice în masă, a alarmat pe bună dreptate pe oamenii de știință de bună-credință din întreaga lume. De asemenea, pericolul radiațiilor în zborul cosmic al omului este studiat actualmente în amănunțime și sub aspectul ereditar. Aceasta apare ca o unanimă recunoaștere a importanței genetice a radiațiilor chiar în ceea ce privește genul uman. Cercetarea științifică trebuie să aibă în vedere toți factorii, fără a înlătura aprioric pe unii dintre ei, chiar dacă par să aibă o importanță secundară. În cazul omului, factorul cosmic este secundar, munca și societatea, experiența socială acumulată fiind factorii principali în dezvoltarea speciei, însă în perioada de tranziție, în varietatea antropoidelor — din care unele au dus la omul arhaic —, factorii specifici umani erau amestecați strîns cu ceilalți factori biologici, cosmici etc., și de aceea toți acești factori trebuie luați în considerare cînd se pune problema antropogenezei în toată amploarea ei.

Actualmente, omul devine tot mai independent de mediul natural și deci de factorii cosmici, creînd prin însăși dezvoltarea lui noi factori, care pot intra în competiție cu cei naturali (radiațiile nucleare în urma exploziilor atomice), spre exemplu zborul cosmic etc.

Era cosmică ridică și problema dacă viitoarele călătorii interplanetare n-ar putea avea consecințe genetice masive și chiar dacă viața de pe Pămînt n-ar putea fi influențată sub o formă oarecare de vreo infecție cosmică în genul unor ultravirusuri specifice pe alte planete. Aceste pericole sînt puțin probabile, dată fiind grija cu care sînt întreprinse zborurile cosmice și cercetările preliminare ce se fac asupra diferitelor organisme în condițiile zborului cosmic înainte de a fi trimiși primii oameni pe Lună sau spre alte planete. Zborurile primilor cosmonauți au fost făcute sub

[1] N. N. Jukov-Verejnikov și col., *Despre problemele teoretice ale biologiei cosmice*, în „Probleme de filozofie", 1960, nr. 9, p. 128—135.

[2] Citat de J. L. Glemboțki și col., *Influența factorului cosmic asupra eredității și dezvoltării actinomicefilor superiori* (în limba rusă), în „Iskustvenîie sputniki zemlii", 1961, nr. 10, p. 72.

[3] V. A. Alekseev, *Unele probleme ale teoriei antropogenezei*, în *Dialectica marxistă și științele moderne*, Edit. politică, București, 1960, p. 369—391.

centurile de radiații care înconjură Pământul, pentru a se evita pericolul radiațiilor pentru om.

A mai fost ridicată o problemă de ordin general filozofic în legătură cu pătrunderea omului în cosmos și cu dimensiunea cosmică a omului. Se pretinde în numele „umanismului real" că omul este „o ființă pământească", iar constituția sa fizică, cultura lui, felul de a gîndi și cunoștințele dobîndite în cursul istoriei precedente s-au format în condiții specific „pămînteşti". Omul nu ar putea pătrunde într-o lume de alte proporții în microcosmos sau în cosmos, ci cel mult ar putea pătrunde în aceste lumi aparatele create de om. „Omul din punctul de vedere al sarcinilor lui de zbor (cosmic) este o ființă greșită" [1]. Dezvoltarea vertiginoasă a zborului cosmic al omului în numai patru ani de la lansarea în Uniunea Sovietică a primului satelit al Pământului, posibilitatea verificată a cosmonauților de a participa activ la conducerea navei cosmice etc. dovedesc netemeinicia acestor afirmații. Astfel de tendințe demobilizatoare sînt caracteristice unor clase sociale în descompunere și pieire. Avîntul cosmic al omenirii nu poate fi oprit și îngrădit. Tipul superior de adaptare la mediu prin schimbarea mediului pe baza muncii, reprezentat de om, îi deschide înainte nelimitate perspective de dezvoltare. Știința omenească a putut să pătrundă în esența fenomenelor ce se petrec la o scară cu totul diferită de cea a omului : microcosmul și cosmosul, lumea nucleului atomic și a metagalaxiei. În unitatea universului, omul reprezintă o formă superioară a vieții, care nu poate fi întîmplătoare și unică. Omul este o ființă cosmică. Aidoma nesfîrșitului șir al sorilor și planetelor este și șirul nesfîrșit al formelor de viață și de viață superioară, care, fără a fi identice, au o unitate pe un plan superior în care se răsfrînge unitatea cosmosului.

---

[1] Vezi „Probleme de filozofie", 1960, nr. 9, p. 3—9.

CORELAȚIA DINTRE STRUCTURĂ ȘI ÎNSUȘIRE[1]

(cu aplicații la chimie)

DE

ELENA BELLU

Problema studierii corelației categoriilor filozofice *structură* și *însușire* are o deosebită însemnătate pentru înțelegerea complexității fenomenelor și proceselor chimice, ca și pentru dezvăluirea caracterului lor dialectic. Cercetarea chimiei s-a situat pe un teren științific în momentul în care a fost descoperită corelația reală dintre compoziție și structură, cînd s-a dezvăluit rolul structurii în determinarea proprietății substanțelor chimice. Corelația dintre însușire și structură constituie un aspect particular al raportului dintre categoriile conținut-formă.

Pentru analiza corelației dintre însușirea chimică a unor substanțe și structura lor vom folosi definițiile categoriilor de conținut și formă date în literatura filozofică marxistă.

Categoria de *conținut* reflectă *totalitatea laturilor, elementelor componente* ale unui obiect sau proces, iar categoria de *formă* oglindește *modul de organizare, structura internă*, ca și cea externă a elementelor care alcătuiesc conținutul. Între aceste două laturi este o strînsă legătură, fiecare obiect, proces, avînd un conținut determinat, care se manifestă într-o anumită formă, în anumite condiții.

În această corelație, rolul hotărîtor îl are conținutul, care determină forma. Aceasta, la rîndul ei, asigură cadrul necesar pentru existența și dezvoltarea conținutului fenomenelor, obiectelor din realitatea obiectivă.

F. Engels, vorbind despre corelația dintre formă și conținut în lumea organică, subliniază unitatea lor dialectică, inseparabilitatea lor. „Toată natura organică constituie o dovadă permanentă a identității sau inseparabilității dintre formă și conținut" [2]. Această indicație este valabilă

---

[1] Lucrare prezentată la ședința de comunicări a cadrelor didactice de la Facultatea de filozofie din București (13—15 aprilie 1962).

[2] F. Engels, *Dialectica naturii*, E.S.P.L.P., București, 1954, p. 315.

pentru toate domeniile lumii înconjurătoare. Unitatea dintre conținut și forma sa de organizare este tocmai *calitatea* obiectului dat, care se exprimă prin ansamblul *însușirilor obiectului.* Astfel ne apare legătura dintre categoriile formă, conținut, calitate și însușire.

Deși conținutul obiectului are un rol hotărîtor, nici forma nu este indiferentă față de conținut, jucînd un rol activ în dezvoltarea obiectului, influențînd într-o mare măsură proprietățile lui.

Examinarea corelației dintre formă și însușirile lucrurilor, influența formei asupra modificărilor însușirilor este obiectul comunicării noastre.

Raportul dintre formă și însușire — în domeniul concret de care ne ocupăm, chimia — se exprimă prin raportul dintre structură și însușirile substanțelor chimice.

Problema *structurii chimice* este o problemă centrală a chimiei moderne.

Chimia modernă datează de la fundamentarea de către Dalton a teoriei atomiste a materiei, prin descoperirea proporțiilor cantitative de combinare a elementelor. Engels arată că „în chimie începe o epocă nouă, o dată cu atomistica (prin urmare nu Lavoisier, ci Dalton este părintele chimiei moderne)" [1]. Odată admisă compoziția atomică a particulelor materiale, era necesară stabilirea modului de legătură a atomilor. La mijlocul secolului al XIX-lea, a fost acceptată în mod oficial noțiunea de *moleculă* pentru a desemna un sistem poliatomic [2].

Ideea că pentru stabilirea exactă a naturii unei substanțe nu este suficientă numai cunoașterea compoziției ei este mai veche în chimie. Această idee a fost enunțată de Berzelius în deceniul al treilea din secolul al XIX-lea pornind de la cercetările independente asupra acidului cianic (HNCO) efectuate de savanții chimiști Wöhler și Liebig care au obținut săruri ale acidului cianic, însă cu proprietăți cu totul diferite. Fulminatul de mercur $Hg(ONC)_2$ obținut de Liebig care explodează prin lovire și încălzire se deosebea radical de sarea de argint stabilă Ag CNO la care ajunsese Wöhler. Forma izomeră a acidului cianic, acidul izocianic, prin hidroliză în prezența amoniacului a dus la *sinteza ureei* $\begin{matrix} H_2N \\ H_2N \end{matrix} \diagdown\!\!\diagup C = O$ reacție care nu se produce în cazul acidului cianic. Ulterior s-a stabilit că cele două săruri provin de la doi acizi cianici care nu se deosebesc între ei decît prin modul de legătură al atomilor constituenți:

$$N \equiv C - O - H \qquad\qquad H - N = C = O$$

acid cianic, acid izocianic

După ani de discuții între chimiști — în care s-a pus chiar sub semnul întrebării exactitatea rezultatelor obținute — fenomenul a fost admis ca posibil și a fost denumit de Berzelius „izomerie" [3]. De atunci a intrat în știință ideea că între compoziția și proprietățile unor substanțe nu există

---

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, p. 301.
[2] Cannizarro, *Congresul internațional al chimiștilor*, 1860.
[3] De la cuvîntul grec ἰσομερής „compus din părți egale".

un raport univoc. S-a constatat că pot exista substanțe cu compoziție chimică identică și totuși cu proprietăți diferite. Problema studierii cauzelor care determină modificarea proprietăților substanțelor cu aceeași compoziție a devenit problema centrală a chimiei, în special a chimiei organice, unde s-a constatat că aceste fenomene sînt mai frecvente. Problema se elucida destul de greu, în special datorită lipsei generalizărilor teoretice și unei anumite neîncrederi a savanților vremii în gîndirea teoretică. Bogatul material faptic acumulat punea pe savanți în fața unor probleme generale, ce se cereau rezolvate. Modul de legătură a atomilor în formarea substanțelor, s-a impus ca o problemă de prim ordin, peste care nu se putea trece, pentru a elucida cauzele izomeriei. La rezolvarea acestei probleme Kekulé a adus o contribuție însemnată. El a fost cel care a emis pentru prima oară ideea despre *tetravalența carbonului*, ceea ce a constituit punctul de pornire pentru înțelegerea modului de formare a edificiului moleculei organice. Pornind de la teza tetravalenței carbonului și a însemnătății legăturilor dintre atomi pentru formarea moleculei chimice, Kekulé a intuit corelația dintre proprietățile chimice și modul de legare a atomilor între ei. „Consider că raționamentele noastre trebuie extinse asupra constituției radicalilor, că trebuie cercetate raporturile lor mutuale și că natura elementelor trebuie dedusă atît din natura radicalilor, cît și din natura combinațiilor lor. Concepțiile asupra naturii elementelor, asupra bazicității atomilor, formulate de mine înainte, formează în acest caz punctul de plecare" [1]. Aceste idei extrem de valoroase nu au fost întru totul fructificate de însuși Kekulé, datorită absolutizării vechilor concepții dominante în chimie (teoria tipurilor). Butlerov definește astfel poziția lui Kekulé: „Kekulé a dezvoltat mult teoria lui Gerhard (teoria tipurilor — *n.n.*). Se poate spune că el s-a aflat pe punctul de a trece la concepții noi, « structurale », dar că a cedat totuși concepțiilor lui Gerhardt pe care a trebuit să le dezvolte, fiind nevoit să recunoască totodată dezavantajul lor" [2]. Meritul elaborării teoriei structurii i-a revenit savantului rus A. M. Butlerov, care, sintetizînd bogatul material faptic și teoretic din domeniul chimiei, a studiat multilateral însemnătatea structurii substanțelor pentru modificarea proprietăților lor chimice și fizice. Dînd dovadă de o gîndire dialectică, el a depășit pe contemporanii săi în sesizarea însemnătății relației dintre structură și proprietăți.

A. M. Butlerov, generalizînd rezultatele cercetărilor în acest domeniu obținute pînă la el, elaborează o teorie unitară și armonioasă despre rolul structurii în determinarea însușirilor chimice și fizice ale substanțelor. Aceasta a constituit baza teoretică inițială a întregii chimii organice, care a căpătat o deosebită însemnătate și pentru studiul combinațiilor complexe și din chimia anorganică.

În lucrarea sa *Structura chimică a substanțelor*, publicată în 1862 în Analele științifice ale Universității din Kazan, Butlerov dă o *definiție științifică* și *atotcuprinzătoare* noțiunii de *structură chimică*. „Pornind de la

[1] Citat după B. A. Kazanski și G. V. Bîkov, *A. M. Butlerov și teoria structurii chimice*, în volumul A. M. Butlerov, *Lucrări alese de chimie organică*, Edit. Acad. R.P.R., p. 363.

[2] *Ibidem*, p. 365.

ideea că fiecare atom chimic care intră în compoziția unei substanțe participă la formarea acesteia și intervine în mod activ cu o anumită cantitate din forța *chimică* care-i aparține (afinitatea), numesc *structură chimică* distribuirea acțiunii acestei forțe, în urma căreia atomii chimici acționează direct sau indirect unul asupra celuilalt și se combină astfel *într-o particulă chimică*" [1].

În această definiție Butlerov a exprimat în mod spontan *teza dialectică universal valabilă a unității dintre conținut și formă* : particula chimică, sau *molecula*, este rezultatul legăturii (forma) dintre *atomii chimici* care acționează unul asupra celuilalt (conținutul).

Savanții sovietici B. A. Kazanski și B. A. Bîkov, subliniind aportul lui Butlerov la fundamentarea chimiei teoretice și la deschiderea unei noi perspective în dezvoltarea chimiei, arată că meritul principal al lui Butlerov — merit care îl detașează net de contemporanii săi — a fost descoperirea influenței structurii moleculelor asupra însușirilor chimice ale substanțelor : „Natura chimică a unei particule compuse este determinată de natura componenților elementari, de numărul lor și de structura chimică" [2].

Teoria structurii are o deosebită însemnătate metodologică pentru cercetarea naturii substanțelor chimice. Cunoscîndu-se însușirile unei substanțe, s-a putut stabili cu ușurință structura ei după asemănarea pe care o prezenta cu substanțele a căror structură fusese identificată în prealabil. Și, invers, identificînd structura unor molecule, s-au putut prevedea însușirile lor chimice și fizice.

Teoria structurii chimice a fundamentat totodată criteriul obiectiv de clasificare a varietății extrem de mari de compuși chimici. Pornind de la structura moleculei, substanțele au putut fi clasificate după modul de legătură a atomilor în moleculă.

Astfel, chimia organică clasifică hidrocarburile după configurația structurii moleculei, după modul de legătură a atomilor între ei, în a) hidrocarburi *aciclice*, care pot fi hidrocarburi cu catene liniare sau cu catene ramificate ; b) *hidrocarburi ciclice*, care pot fi clasificate după *numărul atomilor* de carbon în ciclu (ciclopropan, butan, hexan etc.), ca și *după numărul ciclurilor din moleculă*.

Hidrocarburile mai pot fi clasificate după *natura legăturii* dintre atomii de carbon din moleculă în : *hidrocarburi saturate*, cu legături simple între atomii de carbon (parafinele și cicloparafinele). Aceste hidrocarburi se caracterizează printr-un grad mare de stabilitate, prin puncte de fierbere ridicate ; *hidrocarburi nesaturate, cu legături duble* și *triple* între atomii de carbon, caracterizate, dimpotrivă, printr-o capacitate mare de reacție, printr-un grad accentuat de nesaturare, prin alte constante fizice caracteristice.

Teoria structurii stă la baza interpretării științifice a *izomeriei*. *Izomerii* sînt substanțele care au aceeași compoziție chimică, însă se deo-

[1] A. M. Butlerov, *Lucrări alese de chimie organică*, p. 47.
[2] *Ibidem*.

sebesc prin felul diferit în care atomii sînt legați între ei. S-a constatat că numărul de izomeri, deci al variațiilor legăturilor, crește pe măsura creșterii numărului de atomi din molecule :

Astfel, la butan se cunosc 2 izomeri, hidrocarbura cu formula $C_{13}H_{28}$ poate avea 802 izomeri, iar hidrocarbura $C_{14}H_{30}$ poate avea 1858 izomeri [1].

În chimia organică se cunosc tipuri diferite de izomeri.

Astfel este *izomeria de catenă* : substanțe care se deosebesc prin modul de înlănțuire a atomilor de C. De pildă compoziția chimică corespunzătoare formelor brute C_5H_{12} corespunde următorilor 3 izomeri de catenă[2] :

a) $CH_3-CH_2-CH_2-CH_2-CH_3$ — pentan
lichid la temperatura obișnuită (20°)
punct de topire −129°,8
punct de fierbere +36°,07
stabil din punct de vedere chimic ;

b) $\begin{matrix}CH_3\\CH_3\end{matrix}\!\!>\!CH-CH_2-CH_3$ — izopentan
lichid la temperatura obișnuită (20°)
punct de topire −159°,9
punct de fierbere + 27°,9 ;

c) $\begin{matrix}CH_3\\CH_3\end{matrix}\!\!>\!C\!<\!\begin{matrix}CH_3\\CH_3\end{matrix}$ — tetrametilmetan
gaz la temperatura obișnuită
punct de topire −16°,6
punct de fierbere + 9°,5.

Izomeria poate fi determinată de poziția grupei funcționale în moleculă. Aceasta este cunoscută sub denumirea de *izomerie de poziție.*

$CH_3-CH_2-CH_2-OH$ 1 propanol (alcool primar)
$CH_3-\underset{OH}{CH}-CH_3$ 2 propanol (alcool secundar)

Deosebirea dintre acești compuși se datorește *poziției pe care gruparea funcțională hidroxilică — OH —* o ocupă în moleculă, ceea ce provoacă modificări în interacțiunea dintre gruparea funcțională și restul moleculei hidrocarburii. În primul caz, gruparea funcțională OH, legată de primul atom de carbon, este mai mobilă decît cea legată de atomul de carbon aflat în interiorul lanțului (oarecum mai mascată).

Din cauza gradului mai mare de reacționabilitate a *alcoolului primar* R—OH, între *funcțiile terminale* se stabilesc legături slabe între atomul de hidrogen al unor molecule și atomul de oxigen al alteia (punți de hidrogen), formîndu-se *adevărate asociații moleculare*

$$\begin{matrix}R & & R & & R & & R\\ | & & | & & | & & |\\ O-H & .. & O-H & .. & O-H & .. & O-H\end{matrix}$$

Datorită acestor asociații moleculare, punctul de *fierbere al alcoolilor primari este mai ridicat decît punctul de fierbere al celorlalte tipuri de alcool.*

[1] După A. E. Cicibabin, *Principiile fundamentale ale chimiei organice*, Edit. tehnică, București, 1955, p. 131.
[2] *Ibidem*, p. 138.

Este necesară ridicarea mai mare a temperaturii pentru ca agitația termică a moleculelor să învingă forțele de atracție dintre ele. Astfel:

$CH_3-CH_2-CH_2-OH$ propanol. Punctul de fierbere propanol + 97° 17
$CH_3-CH(OH)-CH_3$ izopropanol. Punctul de fierbere izopropanol + 82° 26

Una dintre însușirile caracteristice ale hidrocarburilor ciclice saturate cu 3—4 atomi de carbon este *gradul lor mare de instabilitate și nesaturare*, deși nu există duble legături în moleculă.

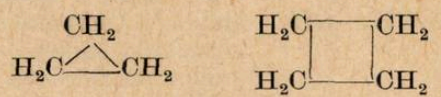

Aceste hidrocarburi se comportă ca substanțe nesaturate, adiționînd cu ușurință acizi halogenați, reacție caracteristică pentru dubla legătură:

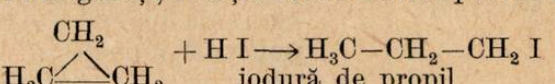

În prezența catalizatorilor, ciclopropanul se izomerizează ușor, formîndu-se o hidrocarbură aciclică nesaturată.

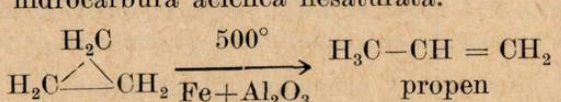

Cauza gradului mare de nesaturare a acestor cicloparafine este conținutul mărit de energie al moleculelor datorită devierii mari a valențelor atomilor de carbon de la unghiurile lor normale de valență.

Fără a mai analiza alte tipuri de izomerie, ca, de pildă, *izomeria sterică* sau *optică*, se poate afirma că *modul de structurare a elementelor în cadrul unei molecule are o deosebită importanță în determinarea calității moleculei date.*

Capitole moderne ale chimiei constituie chimia complecșilor anorganici (complecșii lui Werner) și chimia combinațiilor ciclice anorganice, în care modul de legătură între atomii elementelor joacă de asemenea un rol extrem de important în influențarea însușirilor chimice ale substanțelor. Una dintre combinațiile ciclice cunoscute în chimia anorganică este borazolul sau benzenul anorganic.

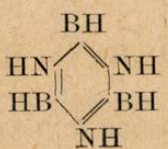

Un alt aspect al interacțiunii dintre structură și însușire este influența pe care modul de legare a atomilor o exercită asupra grupărilor funcționale

din moleculă. Astfel, reacțiile grupării funcționale —OH din molecula *alcoolilor* cu radical aciclic sînt net deosebite față de reacțiile aceleiași grupări din molecula de *fenol*, în care gruparea funcțională se află grefată pe un radical benzenic. Inelul benzenic are o acțiune acidifiantă asupra grupării —OH. Din această cauză, fenolul se comportă ca un acid, în timp ce alcoolii derivînd de la hidrocarburi aciclice au reacții acide atît de slabe, încît nu pot fi puse în evidență cu procedeele obișnuite.

Rolul deosebit al formei în influențarea și orientarea dezvoltării conținutului a fost observat încă de filozofii din antichitate. Aceștia n-au văzut însă corelația reală dintre conținut și formă, considerînd forma ca factor determinant, ruptă de suportul său material (Aristotel).

Filozofia burgheză contemporană, denaturînd datele științelor naturii, absolutizează rolul formei în dezvoltarea fenomenului, manifestîndu-se ca idealism morfologic, holism, structuralism. Astfel filozoful idealist L. L. White susține că „forma este mai importantă decît componentele materiale ale corpurilor" [1].

Sesizînd faptul că un compus complex nu este o simplă sumă aritmetică a părților sale componente, filozofii idealiști atribuie formei compusului rolul determinant în apariția noii calități, considerînd forma ca pe o entitate de sine stătătoare. Holismul vede în formă un principiu determinant, activ, care domină conținutul. După concepția holistă, părțile constitutive ale universului — obiectele, fenomenele, diferitele forme ale materiei în mișcare — *se dezvoltă datorită unei tendințe generale către integralitate, către constituirea întregului.* În concepția holistă, cauza dezvoltării capătă un sens teleologic : atingerea scopului, a integralității. În această concepție, efectul — apariția unor forme superioare ale materiei — ia locul cauzei — dezvoltarea materiei pe baza unor legi obiective.

„Accentuarea integralității de la o treaptă la alta a dezvoltării este provocată de activitatea creatoare mistică internă a holismului în procesul evoluției generale" [2]. J. C. Smuts, reprezentant al filozofiei holismului, consideră că toate categoriile de bază ale fizicii, chimiei, biologiei, psihologiei și ale vieții spirituale trebuie să fie exprimate în spiritul acestei filozofii.

Holismul rupe întregul de elementele sale componente și atribuie întregului însușiri mistice care ar determina evoluția progresivă a materiei. Faptul că electronii se grupează în jurul nucleului formînd atomii, că atomii se leagă între ei, formînd molecule, că moleculele se combină, ducînd la agregate complexe, este interpretat de holism ca o consecință a tendinței obiectelor spre integralitate structurală. O astfel de interpretare nu are nimic comun cu știința, ci urmărește introducerea misticismului în știință.

Materialismul dialectic, studiind rolul formei în dezvoltarea fenomenului, subliniază, în perfectă concordanță cu științele naturii, *rolul determinant al conținutului ca purtător al formei.* Aceasta înseamnă că elementele componente care se leagă într-un anumit mod duc la o anumită

---

[1] L. L. White, *Accent on form*, citat după F. I. Garkavenco, *Despre rolul formei*, în „Anal. rom.-sov.", seria filozofie, 1959, nr. 4.

[2] J. C. Smuts, *Holism and evolution*, citat după V. I. Sviderski, *Denaturarea idealistă de către holism...*, în „Vestnik Leningradskovo Universiteta", vol. 11, nr. 2.

structură. După cum am văzut din exemplele anterioare, structura poate determina modificări calitative ale substanțelor chimice, ca și ale altor obiecte. Structura nu este însă exterioară conținutului, ea nu poate fi separată de conținutul său, *deoarece orice structură aparține unui anumit conținut.*

Legătura dialectică dintre conținut și formă a fost sesizată de Hegel, care precizează că „ea (materia) este baza proprie sau substratul formei" sau că „materia ca atare este determinată sau are necesarmente o formă oarecare, iar forma este o formă materială"[1]. Hegel, așa cum arată Lenin, „a ghicit în mod genial dialectica lucrurilor (a fenomenelor, a lumii, a naturii) în dialectica conceptelor" [2].

O moleculă chimică nu reprezintă un agregat de atomi așezați unul lîngă altul fără nici o legătură între ei. În cadrul moleculei, care are o structură anumită, apar influențe reciproce între atomi, care țin de conținutul moleculei respective. Acest lucru l-a înțeles Butlerov cînd a numit structura nu pur și simplu așezarea într-o anumită ordine a atomilor, ci *„influența reciprocă a atomilor din moleculă"*. În cazul nostru, restructurarea unei molecule provoacă modificări esențiale, care țin de conținut, modificări ce duc la schimbarea calitativă a substanței chimice. Interacțiunea dialectică dintre formă și conținut este concentrat redată de Hegel în formula: „Forma este conținut..." [3], care își găsește o convingătoare confirmare în legătura dintre structura și conținutul moleculei chimice. La rîndul lui, Lenin a formulat următoarea idee în *Caiete filozofice*: „Forma este esențială. Esența este formală. Într-un fel sau altul, în dependență și de esență" [4]. Deci forma este în strînsă legătură cu substratul intim al obiectelor și nu este ceva exterior, separabil de conținut.

Atunci cînd trei molecule de acetilenă se polimerizează pentru a da o moleculă de benzen, modificările profunde survenite nu pot fi reduse numai la simple deosebiri în aranjarea atomilor:

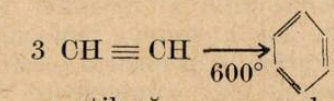

În acest proces, hidrocarbura aciclică nesaturată s-a transformat în condiții de temperatură ridicată într-o hidrocarbură ciclică cu duble legături conjugate, ceea ce conferă noii substanțe însușiri cu totul specifice, care exprimă un ansamblu calitativ nou, cunoscut în chimie sub denumirea de stare aromatică. Interacțiunile noi dintre atomi, starea specială a ansamblului molecular provocată de conjugarea dublelor legături, unghiurile modificate dintre valențele atomilor de carbon, starea energetică scăzută a moleculei, toate reprezintă elemente ale conținutului. Constatăm procesul de trecere dialectică a formei în conținut. Analizînd corelația dintre modificarea structurii și a determinării calitative a corpurilor, filo-

[1] Cf. V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 114.
[2] *Ibidem*, p. 163.
[3] W. Hegel, *Logica mică*, Edit. Acad. R.P.R., 1962, p. 247.
[4] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 165.

zoful V. I. Sviderski consideră că „restructurarea este conținutul principal al oricărei transformări calitative, iar caracterul acestei restructurări formează conținutul intern al saltului (calitativ)" [1].

Se poate aprecia că această afirmație este cel puțin incompletă, deoarece V. I. Sviderski consideră că restructurarea este doar „*un nou mod de reunire a vechilor elemente*" (subl. ns.). Este necesar însă să se sublinieze faptul că restructurarea elementelor componente se realizează în strînsă legătură cu modificarea conținutului, prin apariția *unor interacțiuni, influențe reciproce*, care au un rol hotărîtor în schimbarea însușirilor substanței. În felul acesta înțelegem că structura moleculelor nu este un element exclusiv al formei, ci pătrunde și în conținut.

Una dintre rădăcinile gnoseologice ale mecanicismului este considerarea conținutului unui obiect, fenomen, doar ca o simplă sumă a particulelor materiale componente. Pornind de la acest considerent, s-ar putea identifica materia vie cu materia lipsită de viață, substanțele chimice complexe cu particulele componente, deoarece, în ceea ce privește conținutul de particule elementare componente, aceste substanțe calitativ diferite nu s-ar deosebi decît din punct de vedere cantitativ. Dacă conținutul, care este factorul hotărîtor în dezvoltarea calității, este identic, înseamnă că între obiectele diferite nu ar exista deosebiri calitative. O astfel de prezentare simplistă, unilaterală a conținutului stă la baza reducerii mecaniciste a formelor superioare ale materiei la forme inferioare, deoarece formele superioare nu conțin nimic altceva ca elemente componente decît formele inferioare. Sfera categoriei de *conținut* trebuie văzută însă mai multilateral. *Interacțiunea* care apare între elementele componente ale obiectelor în diferitele forme de mișcare ale materiei este strîns legată de conținut, astfel încît **forma trece în conținutul său.**

Studiul structurii substanțelor chimice, al procesului de complicare a structurii pe măsură ce ne apropiem de forma de manifestare a materiei vii are o deosebită însemnătate pentru înțelegerea procesului de transformare a materiei lipsite de viață în materie vie. Savanții sovietici, vorbind despre cercetările care se efectuează cu privire la sinteza proteinei, arată că greutățile care intervin în aceste experiențe provin din faptul că nu se cunoaște structura proteinei [2]. Nu este suficient să se sintetizeze aminoacizii componenți ai proteinei și să se îmbine într-un lanț oarecare cu o greutate atomică mare. *Problema centrală este să se clarifice structura* moleculei de proteină și realizarea legării aminoacizilor în ordinea existentă în molecula naturală.

Chimistul american L. Pauling, într-o discuție recentă avută la Moscova cu filozofii sovietici, vorbind despre perspectivele dezvoltării chimiei, arată că chimia modernă se orientează spre cercetarea structurii moleculelor complexe din organismul omului tocmai pentru înțelegerea și dominarea proceselor vitale care au loc în organism [3].

---

[1] V. I. Sviderski, *Despre reflectarea de către dialectica materialistă a relației dintre elementele și structura fenomenelor*, în „Anal. rom.-sov.", seria filozofie, 1960, nr. 4.

[2] E. D. Naverzneva, *Sinteza proteinei*, în „Priroda", 1961, nr. 9, în „Buletin de informație științifică", 1961, nr. 44.

[3] *Discuție cu profesorul Linus Pauling*, în „Voprosî filosofii", 1962, nr. 2.

Materialismul dialectic, dezvăluind corelația reală dintre conținut și formă, dintre structură și însușire, reprezintă un instrument metodologic de neînlocuit pentru cercetarea proceselor complexe din toate domeniile realității înconjurătoare. Totodată, pe baza cunoașterii manifestărilor complexe ale fenomenelor din natură, materialismul dialectic se îmbogățește și verifică justețea tezelor sale.

ÎN LEGĂTURĂ CU PROBLEMA UNEI SINGURE DETERMINĂRI CALITATIVE A OBIECTELOR ŞI FENOMENELOR *)

DE

ELENA GOLU şi RODICA TOPOR

Problema determinării calitative a obiectelor şi fenomenelor are o deosebită importanţă atît teoretică cît şi practică; rezolvarea ei contribuie atît la înţelegerea conţinutului categoriilor de măsură, salt, legea trecerii cantităţii în calitate, cît şi la interpretarea noilor fenomene ale vieţii sociale.

În literatura filozofică din ultimul timp, problema determinării calitative a obiectelor şi fenomenelor este mult discutată. Ea ocupă un loc însemnat în multe lucrări ale filozofilor sovietici, reţinînd atenţia prin încercarea de a fi abordată într-un mod nou.

Astfel, există tendinţa de a se renunţa la punctul de vedere conform căruia obiectele şi fenomenele posedă o singură calitate, şi se încearcă demonstrarea multiplicităţii calităţilor unui obiect (V. A. Tugarinov, V. S. Sviderski, A. V. Lapşin, N. A. Maximov şi alţii). Această teză a fost formulată din dorinţa explicării mai profunde a complexităţii proceselor, a participării lor la relaţii multiple şi variate.

Deşi mult răspîndit în literatură acest punct de vedere dă naştere încă la multe obiecţii.

Unicitatea calităţii este susţinută în special în cursuri şi manuale relativ recent apărute: *Bazele filozofiei marxiste*, manualul popular al lui V. G. Afanasiev, *Filozofia marxistă* ş.a.

După părerea noastră argumentele aduse în sprijinul ideii multiplicităţii calitative a obiectelor şi fenomenelor nu sînt cele mai concludente şi, în ultimă instanţă, se află în contradicţie cu o serie de teze de bază ale dialecticii materialiste.

---

* Lucrare prezentată la şedinţa de comunicări a cadrelor didactice de la Facultatea de filozofie din Bucureşti (13—15 aprilie 1962).

Majoritatea adepților acestui punct de vedere folosesc drept argumente de bază două citate din clasici (Engels, *Dialectica naturii*; Lenin, *Încă o dată despre sindicate*).

În primul caz Engels arată că nu există calități „ci numai lucruri *care posedă* calități, și anume infinit de multe calități" [1]. Credem că din această teză nu poate fi dedusă multiplicitatea calitativă a obiectelor și fenomenelor. Engels, vorbind despre faptul că lucrurile posedă infinit de multe calități, nu are în vedere determinarea lor internă, specifică, reflectată în categoria filozofică de calitate, ci se referă la calități în sens de însușiri, lucru evidențiat cu claritate în fraza imediat următoare „două lucruri diferite au întotdeauna anumite calități comune (cel puțin însușirile materialității)". În acest sens este evident că fiecare obiect posedă mai multe însușiri, și nu mai multe calități.

Lenin în lucrarea citată mai sus se referă la infinitatea însușirilor obiectelor și fenomenelor luînd drept exemplu paharul. Chiar din citat reiese că Lenin folosește termenul de calitate în sens de însușire. Astfel el arată că paharul nu are numai două „proprietăți sau calități, sau laturi, ci un număr infinit de alte proprietăți, calități, laturi, relații și „mijlociri" cu tot restul lumii" [2]. Aici Lenin nu face distincție între proprietăți și calități. Folosirea în scopuri diferite a unuia și aceluiași obiect (paharul) nu evidențiază calități multiple, ci laturi, însușiri, proprietăți multiple, toate determinate de natura internă a obiectului, adică de calitatea lui.

Un alt argument folosit pentru susținerea multiplicității calitative este diversitatea calitativă a lumii materiale.

În articolul intitulat *Problema pluralității calitative a obiectelor și fenomenelor*, apărut în „Analele romîno-sovietice", seria filozofie, nr. 2, 1959, V. S. Sviderski arată clar că „analizînd natura generală a diversității stărilor materiei ajungem la însuși cazul general al pluralității calitative a stărilor materiei, în sensul de diversitate calitativă".

Diversitatea calitativă a formelor materiei este rezultatul dezvoltării, diferențierii formelor mișcării materiei, deci ea nu poate fi identificată cu multiplicitatea calitativă a obiectelor și fenomenelor. Din diversitatea calitativă a lumii materiale nu se poate trage concluzia multiplicității calității obiectelor și fenomenelor, după cum din aceeași diversitate nu se poate trage concluzia unicității calitative a materiei în mișcare; lumea este unitatea contradictorie a unității materiale și a diversității ei calitative.

Problema multiplicității calitative a obiectelor și fenomenelor este pusă și sub aspectul raportului parte-întreg. Astfel M. R. Maksimov, arătînd că orice fenomen reprezintă o unitate sintetică a părților ce-l compun, afirmă: „ca întreg unitar el (întregul — *s.ns.*) posedă numai o singură calitate ce-l deosebește de toate celelalte obiecte, și fenomene. *Ca ansamblu al părților diferite* însă... fiecare fenomen din lumea materială are o multiplicitate de calități" [3].

---

[1] Engels, *Dialectica naturii*, Edit. politică, București, 1959, p. 214.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 78.

[3] M. R. Maksimov, *О роли категории постепенности в законе, перехода количества в качество* (*Rolul categoriei de gradualitate în legea trecerii cantității în calitate*) în „Вестник Ленинградского Университета., seria „Экономики и философии правда", nr. 5/1958.

Desigur că, lucrurile și fenomenele trebuie privite în toată complexitatea lor, implicit sub aspectul raportului parte-întreg. Fără îndoială că trebuie făcută distincția între calitatea întregului și calitățile diferite ale părților ce-l compun (de exemplu : calitatea moleculei e diferită de calitatea atomilor constitutivi); a nega diversitatea calitativă a părților înseamnă a nega însăși diversitatea calitativă a lumii.

Înțelegerea dialectică a întregului ca ansamblu sintetic al părților componente nu permite interpretarea arbitrară a acestuia ca având simultan și o determinare calitativă unică și o determinare calitativă multiplă, întrucît s-ar reduce în acest fel calitatea întregului la suma calităților părților. Părțile componente ale întregului nu se manifestă drept calități de sine stătătoare în raport cu el, deși, fără îndoială, că aceste părți reprezintă calități distincte în alte relații.

Fără a face abstracție de părțile componente, întregul se caracterizează printr-o determinare calitativă proprie, specifică. Nefiind simpla sumă a părților, ci altceva mai mult decît ele, subordonîndu-și aceste părți existenței, activității și legității proprii, întregul nu-și pierde calitatea sa unică; în acest caz, calitatea lui nu poate fi reprezentată de însumarea calităților părților, care-și modifică specificitatea sub influența specificului calitativ al întregului.

Așa cum se arată în manualul de materialism dialectic al lui M. M. Rutkevici, dezvoltarea purtătorului material al mișcării duce la împletirea într-un anumit fel a formelor de mișcare existente și la apariția unor forme de mișcare noi, calitativ deosebite. Apariția acestora are loc pe baza interacțiunii formelor elementare de mișcare, subsumîndu-le și menținînd legile acestora, fără însă a se reduce la ele.

De ex. : forma biologică de mișcare se caracterizează printr-o determinare internă specifică numai ei, care nu poate fi redusă la calitățile celorlalte forme de mișcare (fizică, chimică) pe care le conține. Mai mult decît atît, calitatea nou apărută, — în exemplul dat e mișcarea biologică —, își pune amprenta asupra elementelor componente, făcînd ca acestea să se manifeste într-un mod specific. În materia organică forma fizică și chimică de mișcare se manifestă altfel decît în materia anorganică. Acest lucru reprezintă tocmai premisa obiectivă care explică studierea acestui mod specific de manifestare a acelorași forme de mișcare de către științe deosebite (de exemplu geochimia, biochimia).

Calitatea întregului este deci determinată de sinteza, de corelarea *într-un chip nou* a părților, de modul specific al interacțiunii lor. Numai astfel întregul apare ca întreg unitar, prezentînd o singură calitate.

Problema multiplicității calitative a obiectelor și fenomenelor ar putea fi argumentată și prin faptul că unul și același fenomen poate fi studiat de mai multe științe. Acest lucru creează impresia că fenomenul are o multiplicitate de calități.

Nu se poate nega că unul și același fenomen este studiat de mai multe științe, dar specificul său calitativ, forma de mișcare specifică vor fi reflectate de o singură știință. Fenomenele lumii înconjurătoare sînt deosebit de complexe, ele constînd din laturi, relații, etape diferite. Totuși fenomenele acestei lumi ne apar ca având o anumită integritate, ceea ce le

conferă calitatea, specificitatea. Or, această integritate este dată de o anumită formă de mişcare şi anume, forma de mişcare specifică obiectului dat. În felul acesta calitatea va fi reflectată de ştiinţele care vor avea ca obiect de studiu forma dată de mişcare a materiei. De exemplu, societatea în ansamblul ei este studiată de materialismul istoric care ajunge la descoperirea legilor celor mai generale de dezvoltare ale societăţii, deci la *esenţa* ei.

Cercetarea obiectelor şi fenomenelor sub aspectul integrităţii lor, nu epuizează cunoaşterea lor. Ştiinţele diferite ce colaborează pentru a explica complexitatea obiectelor şi fenomenelor nu fac altceva decît să explice laturi, relaţii, componente ale formei de mişcare date. Cu cît un fenomen va fi mai complex cu atît la explicarea lui vor participa mai multe ştiinţe. De exemplu biochimia evidenţiază faptul că în cadrul mişcării biologice, legile formei chimice de mişcare capătă un caracter specific, subordonîndu-se legilor biologice. Studierea aceluiaşi obiect de către ştiinţe diferite nu pledează deci pentru multiplicitatea calitativă a obiectelor şi fenomenelor.

Teza multiplicităţii calitative a obiectelor şi fenomenelor se susţine şi prin afirmaţia după care cu cît un obiect sau fenomen va participa la un număr mai mare de procese, adică va intra într-un număr mai mare de relaţii, de raporturi, cu atît el va avea mai multe calităţi [1].

Nu putem fi de acord cu ideea că multiplicitatea relaţiilor determină multiplicitatea calitativă a lucrurilor. Aceasta ar însemna absolutizarea relaţiilor în care intră obiectul, relaţiile devenind astfel determinante în raport cu calitatea lui. Acest mod de a privi problema echivalează cu relaţionalismul.

În fond *calitatea* ca atare, aşa cum susţine N. F. Ovcinikov [2] se evidenţiază prin intermediul însuşirilor, în cadrul relaţiilor fără să fie creată însă de relaţie. Natura internă a obiectelor, fenomenelor, determină în ultimă instanţă relaţiile lor cu lumea înconjurătoare. Un element chimic se va combina cu altul numai în virtutea naturii sale interne, a calităţii sale. De exemplu, existenţa dublei legături în molecula unei substanţe organice, îi conferă acesteia capacitatea de a adiţiona o moleculă de hidrogen sau halogen.

Fără îndoială că trebuie văzut şi celălalt aspect — influenţa obiectelor, proceselor înconjurătoare asupra naturii interne a fenomenului dat, prin intermediul relaţiilor. Această influenţă nu poate exista însă decît în măsura în care ea este asimilată de natura internă a fenomenului.

Problema interacţiunii obiectelor şi fenomenelor lumii materiale, a naturii relaţiilor stabilite între acestea, poate fi elucidată numai de pe poziţiile determinismului materialist-dialectic, conform căruia — aşa cum arăta şi L. S. Rubinstein în lucrarea *Existenţă şi conştiinţă* — acţiunea factorilor externi, este mediată întotdeauna de condiţiile interne, de natura internă a obiectului sau fenomenului dat.

---

[1] Vezi, *Manualul de materialism dialectic al Şcolii superioare de partid al C.C. al P.C.U.S.*, (Moscova, 1960).

[2] N. F. Ovcinikov, *Calitate şi însuşire*, „Probleme de filozofie", nr. 6, 1960.

În afară de cele spuse pînă acum, trebuie să ținem seama de faptul că nu pot fi puse pe același plan toate relațiile, unele evidențiind însușiri profunde ale lucrurilor, altele însușiri mai puțin profunde. E greu deci de a presupune că toate aceste relații vor evidenția calități deosebite ale obiectelor și fenomenelor. Ele vor evidenția fără îndoială însușiri de diferite grade ale obiectelor, rezultînd în ultimă instanță din natura lor internă.

★

Adepții punctului de vedere al multiplicității calitative absolutizează relativitatea calității, mobilitatea ei, considerînd că diversele laturi, etape ale obiectului dat reprezintă calități diferite.

Faptul că în natură nu există granițe absolute, nu justifică absolutizarea mobilității calităților; aceasta ar duce la ștergerea oricăror limite calitative, ar duce la negarea diversității lumii materiale.

Adepții multiplicității calitative consideră că susținerea punctului de vedere opus nu evidențiază caracterul dialectic al calității. Considerăm că susținerea existenței unei singure determinări calitative presupune un punct de vedere dialectic, manifestat prin considerarea calității 1) în devenirea ei, și 2) prin înțelegerea ei nu numai în sens de graniță între obiecte, ci și ca punct de legătură, fapt ce-i conferă o anumită relativitate.

Vorbind de primul aspect al problemei, putem arăta că mobilitatea calității își găsește expresia în apariția unor etape diferite în cadrul uneia și aceleiași calități. Aceste etape deosebite sînt determinate de dezvoltarea contradicției fundamentale, de apariția unor însușiri esențiale noi, de rolul deosebit pe care-l pot juca la un moment dat anumite laturi sau trăsături în cadrul corelației date. (Avem în vedere faptul că determinarea calitativă reflectă o anumită structură, corelare între diversele laturi și însușiri ale obiectului dat).

Imperialismul ca stadiu deosebit al capitalismului ilustrează cele spuse mai sus. Fără a reprezenta o determinare calitativă nouă în raport cu capitalismul, el este totuși o etapă deosebită a acestuia, prin apariția unor însușiri esențiale noi. Monopolurile ca însușire esențială nouă sînt rezultatul concentrării și centralizării capitalului fenomen ce se manifestă ca tendință încă de la începutul capitalismului. Deci, apariția monopolurilor se face pe fondul continuității dezvoltării. Aceasta ne îndreptățește să evidențiem *unitatea dialectică dintre stabilitate și schimbare în cadrul dezvoltării.*

Apariția unor etape diferite în cadrul aceleiași determinări calitative este condiționată și de ponderea deosebită, de rolul deosebit pe care-l pot juca la un moment dat diferitele laturi sau trăsături în cadrul corelației date. Acest lucru poate fi exemplificat prin apariția capitalismului monopolist de stat caracterizat prin subordonarea statului burghez intereselor monopolurilor. De data aceasta, nu este vorba de apariția unei însușiri esențiale noi, pentru că totdeauna statul burghez a fost principalul element ce a contribuit la dezvoltarea și consolidarea relațiilor capitaliste; este vorba de ponderea deosebită pe care o capătă o anumită trăsătură în ansamblul corelației date, trăsătură ce nu contrazice, ci se încadrează, se subordonează legității existente (lucru exprimat în exemplul de mai sus prin faptul că statul nu poate suprima legile economice ale capitalismului).

Dezvoltarea calității duce în ultimă instanță la transformarea ei, la apariția unei noi calități. Acest lucru este reflectat în Programul P.C.U.S. în care se subliniază: „Dialectica capitalismului monopolist de stat este de așa natură încît în loc să întărească sistemul capitalist, așa cum scontează burghezia, el ascute și mai mult contradicția capitalismului, îl zdruncină pînă în temelii. Capitalismul monopolist de stat constituie cea mai deplină *pregătire materială a socialismului*" [1].

Al doilea aspect la care ne referim vorbind despre dialectica calității și caracterul ei relativ, decurge din faptul că ea nu reflectă numai deosebirile dintre obiecte și fenomene ci și legătura acestora, asemănarea lor.

Ceea ce reprezintă o calitate într-o anumită determinare, poate apare ca însușire în altă determinare prin subordonarea ei genului proxim. De exemplu, calitatea de vertebrat devine însușire esențială în raport cu carnivorele, ierbivorele, deoarece calitatea lor presupune corelarea într-un anumit mod a acestor însușiri esențiale cu alte însușiri specifice.

Pornind de la punctul de vedere că multiplicitatea calităților este dată de participarea fenomenului la un număr mai mare de procese, adepții acestui punct de vedere omit de fapt însușirile obiectelor prin care calitatea se manifestă ca atare.

Avem impresia că, vorbind de calități multiple, susținătorii acestei teze se referă în ultimă instanță la însușirile multiple, care se evidențiază într-adevăr prin participarea obiectelor și fenomenelor la un număr mai mare de procese. O. V. Lapșin în articolul *Despre dialectica cantității și calității* [2] consideră însușirea ca latură ce se manifestă în relații cu alte obiecte — ceea ce evident, nu poate fi contestat. Dar el conchide de aici că însușirea poate fi considerată calitate derivată, fapt cu care nu putem fi de acord.

Considerînd însușirea drept calitate, dispare integritatea obiectului, a fenomenului dat, specificitatea sa. Fără îndoială că însușirile reflectă calitatea dată prin intermediul relațiilor cu alte obiecte, fenomene. Deoarece relațiile sînt foarte variate, și însușirile evidențiate prin ele vor fi de grade diferite, unele esențiale, altele neesențiale etc. Ținînd seama de acest fapt, observăm că identificarea însușirii cu calitatea poate avea consecințe foarte grave în sensul prezentării unor însușiri neesențiale drept determinări calitative.

Pentru a susține multiplicitatea calitativă a obiectelor și fenomenelor, cei ce susțin această teză sînt nevoiți să admită în ultimă instanță existența unei calități fundamentale (Lapșin), a unei calități principale (Sviderski), ca expresie a integrității fenomenului dat. Fără admiterea acestei calități principale sau fundamentale, nu pot fi explicate deosebirile calitative, varietatea laturilor calitative ale fenomenelor, diversitatea calitativă a lumii. Însăși practica obligă la recunoașterea unei calități principale ca expresie a integrității obiectului dat. A admite acest lucru, înseamnă a recunoaște existența unei singure determinări calitative.

---

[1] *Programul P.C.U.S.*, în *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, Edit. politică, București, 1962, p. 350—351 (subl. ns.).

[2] „Filosofskie nauki", nr. 4, 1961.

A considera calitatea ca expresie a integrității obiectului și în același timp a admite că relațiile determină multiplicitatea calităților, reprezintă, credem, o inconsecvență.

Sîntem de părere că obiectele și fenomenele se caracterizează printr-o calitate unică determinată de contradicția fundamentală a obiectului. Aceasta face ca fenomenul, procesul să-și mențină calitatea, atîta timp cît contradicția sa fundamentală nu a fost rezolvată.

Înțelegerea calității ca expresie a acestei contradicții nu înseamnă identificarea lor. Calitatea este determinată de contradicția fundamentală, dar ea reflectă integritatea fenomenului dat, care exprimă *o anumită corelație relativ stabilă* a laturilor, momentelor lui.

Situarea consecventă pe pozițiile multiplicității calitative are drept consecință ignorarea acțiunii legii trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative, prin negarea acumulărilor cantitative, prin considerarea dezvoltării ca un șir de mici salturi calitative. Prezentarea diverselor etape, laturi din cadrul aceleiași determinări drept calități necesită introducerea — de altfel ea și este introdusă —, a noțiunii de salt mic, ce ar marca schimbarea parțială a calității obiectelor și fenomenelor.

Acest lucru contrazice teza dialecticii materialiste conform căreia saltul calitativ reprezintă momentul discontinuității dezvoltării. Fără îndoială că admițînd dezvoltarea calității, trebuie să admitem existența unor etape diferite în cadrul ei, marcate prin momente deosebite. Folosirea noțiunii de salt mic, ce ar desemna tocmai asemenea momente în cadrul aceleiași calități ni se pare nejustificată (și ar trebui găsit eventual un alt termen) deoarece ea nu reușește să reflecte diferența dintre continuitate și discontinuitate în procesul dezvoltării.

★

În concluzie considerăm că punctul de vedere ce susține unicitatea calitativă a obiectelor și fenomenelor poate fi menținut și în continuare, deoarece el reușește să reflecte integritatea fenomenelor și în același timp poate explica dezvoltarea lor dialectică. Fără îndoială că dezbaterile din cadrul discuțiilor privind categoria filozofică de calitate vor avea drept rezultat îmbogățirea conținutului ei și cunoașterea mai aprofundată a raporturilor sale cu alte categorii filozofice.

OBSERVAȚII CRITICE ASUPRA METODOLOGIEI ÎN SOCIOLOGIA NEOPOZITIVISTĂ BURGHEZĂ CONTEMPORANĂ *

DE

STELA CERNEA

Majoritatea reprezentanților sociologiei burgheze contemporane nu-și recunosc deschis apartenența la unul sau altul din principalele curente ale filozofiei burgheze.

Sociologii burghezi preferă fie să-și treacă sub tăcere adeziunea la vreo școală filozofică oarecare, fie să se considere întemeietori ai unui nou „ism" sau orientare în sociologie. *Eclectismul* caracteristic întregii sociologii burgheze, ca și numeroasele trăsături comune diferitelor concepții sociologice burgheze îngreuiază distingerea unor curente cu granițe net delimitate în știința burgheză despre societate.

Cu toate acestea, îndeosebi în măsura în care unele teorii sociologice reprezintă aplicarea la studiul fenomenelor sociale a unor concepții filozofice generale, pot fi distinse anumite orientări și în sociologia burgheză contemporană, cum ar fi, de pildă, sociologia catolică a cărei bază teoretică este neotomismul sau sociologia neopozitivistă legată de neopozitivismul filozofic. Analiza științifică a acestor teorii ne dovedește încă o dată că — — așa cum sublinia V.I. Lenin — „există o legătură indisolubilă între gnoseologia reacționară și sforțările reacționare în domeniul sociologiei" [1].

Gnoseologia neopozitivistă, reacționară, stă la baza uneia din principalele orientări care se reliefează în peisajul pestriț al concepțiilor și școlilor sociologiei burgheze contemporane. Sociologia reprezintă încă în prezent un refugiu al pozitivismului, ale cărui poziții în filozofie și în științele naturii sînt din ce în ce mai compromise. Tocmai de aceea are o deosebită însemnătate demascarea bazelor teoretice și metodologice, precum și a scopurilor practice ale sociologiei neopozitiviste, produs spiritual al crizei orînduirii burgheze contemporane.

★

* Lucrare prezentată la ședința de comunicări a cadrelor didactice de la Facultatea de filozofie — București (13—15 aprilie 1962).

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, E.S.P.L.P., 1954, p. 326.

Bazele metodologice ale sociologiei neopozitiviste au fost elaborate de filozofi ca Otto Neurath, Rudolf Carnap sau Karl Popper, între anii 1920 şi 1945. O serie de sociologi, în special americani, au dezvoltat principiile sociologiei neopozitiviste şi le-au aplicat la cercetările sociologice concrete asupra diferitelor relaţii sociale. Aceştia formează propriu-zis şcoala sociologică neopozitivistă, avînd în frunte pe sociologul american G. Lundberg, urmat de o serie de sociologi care s-au făcut cunoscuţi mai ales în ultimii 10—15 ani : Paul Lazarsfeld, Samuel Stouffer, S. Dodd, L. Guttman, Rashevski etc. Aceşti sociologi — cum declara G. Lundberg-se consideră ei înşişi adepţi ai neopozitivismului sociologic. Sociologia neopozitivistă are însă o puternică influenţă şi asupra construcţiilor teoretice ale unor sociologi care nu vor să recunoască făţiş legătura lor cu pozitivismul, ca Talcott Parsons, Robert Merton, George Gurvitch ş. a.

În ceea ce priveşte latura metodologică, pentru sociologia neopozitivistă este caracteristică încercarea de a prezenta sociologia burgheză ca o ştiinţă exactă. Prezentarea sociologiei ca o ştiinţă exactă (ideea este luată de la Comte) conferă sociologiei neopozitiviste o aureolă ştiinţifică care impresionează încă pe unii savanţi burghezi. Sociologia ca ştiinţă exactă — spun ei — nu trebuie să facă speculaţii pe teme metafizice, ci, dimpotrivă, ea trebuie să rămînă pe terenul solid al faptelor verificabile senzorial, să rămînă în sfera empiricului. În numele cerinţei caracterului exact ştiinţific al sociologiei, neopozitiviştii rămîn la cercetarea empirică a faptelor izolate şi atît. Caracterul exact poate fi conferit sociologiei din punct de vedere metodologic, spun ei, de doi factori : 1) empirism ; 2) transpunerea în ştiinţele sociale a metodelor şi terminologiei din unele ştiinţe ale naturii, introducerea operaţionalismului, simbolisticii etc.

Ce înţeleg în mod concret sociologii neopozitivişti prin cei doi factori amintiţi, care ar asigura, după ei, rigurozitatea ştiinţifică a sociologiei ?

Reprezentanţii orientării sociologice neopozitiviste afirmă că realitatea socială e constituită numai din „fapte sociale" care pot fi percepute, observate în mod direct, senzorial. Ei recomandă şi profesează cercetări strict empirice, „experienţe", care au drept rezultat adunarea de date despre aceste fapte. Nepunîndu-şi problema raportului dintre esenţă şi fenomen, sociologii neopozitivişti nu caută descoperirea generalului care se află în particular, nu urmăresc legile realităţii sociale, ci trag concluzii care se referă doar la raporturile cantitative, de asemănare sau deosebire, superficiale, direct observabile. De aceea, deşi sociologii pozitivişti trag anumite concluzii şi în aparenţă încearcă uneori o oarecare generalizare, această generalizare este, de fapt, lipsită de interes ştiinţific real. Astfel, în lucrările lor sînt îngrămădite nediferenţiat date mai importante şi mai puţin importante, sînt puse pe acelaşi plan deosebite laturi calitative ale proceselor, studiile sociologice transformîndu-se într-o descriere sau inventariere cît mai amănunţită a celor mai nesemnificative fapte. Este interesant de analizat în acest sens cîteva exemple.

Pentru a caracteriza, de pildă „fericirea în căsnicie", sociologii efectuează anchete şi umplu zeci de pagini cu cifre despre răspunsurile celor întrebaţi asupra „manierelor soţilor la masă", „frecvenţa sărutărilor",

„raporturile cu socrii", „felul cum se salută sau cum joacă golf sau bridge"[1]. Iar într-un studiu asupra participării femeilor la asociațiile voluntare, Joan W. Moore vrea să demonstreze că părerile celor ce afirmă că femeile din clasele mijlocii ar fi mai active în asociațiile voluntare n-ar fi juste [2]. În acest scop autoarea cercetează în amănunțime cazul participării femeilor din „clasa de sus" și „din clasa de mijloc" în colegiile de conducere ale spitalelor din Chicago. Ea a făcut cercetări în 6 mari spitale din acest oraș în care predominau colegiile formate din elemente din clasa de sus și în 3 spitale în care predominau elemente din „clasa de mijloc".

Pentru a determina activitatea femeilor, li s-a dat să completeze chestionare privind activitatea lor în alte asociații, vîrsta la recrutare și experiența în consiliile spitalicești, satisfacțiile pe care le au de pe urma acestei participări etc. Concluzia pe care o trage cercetătoarea este că femeile din clasa de mijloc își duc principala activitate în sînul familiilor lor, în timp ce femeile din clasa de sus duc mai mult o activitate socială, ridică prestigiul și „însemnătatea clasei lor întregi".

În afara faptului că însăși problema cercetată este minoră, remarcăm că autoarea acordă atenție numai faptelor observabile, înegistrabile, fără să pomenească nimic despre *cauzele* care provoacă o asemenea situație și care, desigur, sînt de natură materială, obiectivă. În timp ce femeile din păturile de mijloc dispun de mai puține mijloace băneși și-și fac menajul singure, fiind nevoite să petreacă mai mult timp în „sînul familiei", femeile din „clasa de sus", care nu fac nimic și se plictisesc, au mai multe posibilități să ducă o activitate în asociațiile voluntare. Deși axată pe o problemă măruntă, și această pseudo-cercetare sociologică contribuie la întreținerea în mase a iluziei că activitatea socială îndreptată spre binele general e susținută de clasele exploatatoare.

Este interesant de amintit și studiul cunoscutului sociolog american Gordon F. Lewis asupra „comparației dintre unele aspecte ale originii și carierei micilor business-meni și ale liderilor business-ului american" [3]. Autorul a întocmit anchete cu diferite întrebări pentru proprietarii tuturor firmelor din Lexington, pentru a le stabili vîrsta, regiunea nașterii, educația, ocupația tatălui etc. A avut grijă ca dintre proprietari să excludă pe negri, a împărțit cu minuțiozitate pe cei cercetați în diferite grupe după educația primită, vîrstă și experiență. Pe baza răspunsurilor la întrebările date, autorul a întocmit tabele din care a tras concluzia că micii business-meni au „mai puțină educație și provin mai puțin frecvent dintr-un mediu de bază al oamenilor de afaceri... Micii business-meni își încep cariera mai de timpuriu". Și în acest caz este evident caracterul minor al problemei, înșiruirea faptelor constatabile direct și platitudinea concluziei. De asemenea Gordon F. Lewis încearcă să strecoare ideea că superioritatea con-

---

[1] Pitirim Sorokin, *Tendances et déboires de la sociologie américaine*, Aubier, Paris, 1959, p. 51—52.

[2] Joan W. Moore, *Patterns of Women's Participation in Voluntary Asociations*, în „American Journal of Sociology", Chicago, mai 1961, p. 592.

[3] Gordon F. Lewis, *A Comparison of some Aspects of the Backgrounds and Careers of Small Businessmen and American Business Leaders* în „American Journal of Sociology", vol. LXV, nr. 4, Chicago, 1960, p. 348.

ducătorilor businеess-ului american s-ar datora unei educații și culturi superioare, deci unor merite personale deosebite, fără să scoată în evidență substratul de clasă al formației și originii lor.

În organul oficial al Asociației americane de sociologie, „American Sociological Review", apar nenumărate asemenea cercetări empirice făcute cu multă minuțiozitate și grijă pentru caracterul lor așa-zis „științific". În studiul lui Frederich B. Parker asupra „Temperamentului sexual al alcoolicilor și al băutorilor moderați"[1], autorul, pe baza interogării a 50 de alcoolici și a 50 de băutori moderați, face o mare descoperire științifică și anume că „primul grup are... un grad mai redus de masculinitate decît ultimul". El ar fi fost desigur scutit de efortul de a interoga, a clasa și împărți persoanele în cauză dacă s-ar fi adresat unui manual de fiziologie, în care se dovedește scăderea funcțiilor organismului la alcoolici.

Pe aceeași linie a colecționării de platitudini empirice au mers cercetătorii neopozitiviști care au elaborat, sub conducerea lui Samuel Stouffer, cele două volume de studii asupra „soldatului american în al doilea război mondial" [2], din seria celor patru volume despre „Psihologia socială a războiului" [3]. Lucrarea despre soldatul american e suprasaturată de anchete și răspunsuri cu privire la comportamentul soldaților americani în război, comportament care e studiat printre altele din punctul de vedere al unor asemenea factori serioși ca „maniere", „croiala hainelor militare" etc., fără a analiza în schimb astfel de fapte ca interesele sociale ale soldaților ca indivizi aparținînd unor anumite clase sau caracterul orînduirii sociale pe care o apără.

Este semnificativ de asemenea și faptul că sociologii burghezi Bernard Barber și Lyle Löbel au studiat influența modei îmbrăcămintii femeilor asupra rezolvării problemei egalității oamenilor, *corelînd astfel o problemă socială importantă cu una cu totul secundară*. „Fasonul îmbrăcămintii femeilor — scriu ei — joacă rolul său în rezolvarea dilemei egalității și deosebirii" [4].

Adeseori sociologii fac cercetări, experiențe și observații empirice urmărind rezolvarea unor probleme la comanda trusturilor sau guvernelor care finanțează cercetările. O preocupare specială este acordată cercetării probabilității rezultatului alegerilor în timpul campaniei electorale sau a probabilității succesului unui lider sau altuia. Chiar atunci cînd se fac cercetări mai importante, folosirea exclusivă a metodelor empirice contribuie la elaborarea unor concluzii denaturate. Astfel, de pildă, în cercetările efectuate pentru a dovedi în ce măsură poate fi influențată populația unei țări dușmane prin manifeste aruncate din avion, nu se caută cauzele apariției unei păreri sau alteia, nu este urmărită esența unor manifestări, ci doar latura cantitativă. În acest scop, s-au aruncat în același oraș, în diferite rînduri, la intervale diferite, manifeste. După fie-

[1] „*American Sociological Review*", 1959, vol. 24, nr. 3, p. 366.
[2] S. A. Stouffer and oth., *The American Soldier*), *Princeton*, 1949.
[3] *Psychology of the World War Two*, New York, 1949.
[4] B. Barber, L. Löbel, *Fashion in Women Clothes and American Social System* din vol. *Class Statuus and Power*, Illinois, 1953, p. 20.

care raid al avioanelor cu manifeste s-au alcătuit chestionare și un număr de locuitori ai orașului au dat răspunsuri cu privire la cantitatea și conținutul manifestelor. După numeroase strădunințe și întocmirea diferitelor statistici și rapoarte, s-a făcut, în concluzie, uluitoarea constatare „științifică" : „manifestele erau cu atît mai observate și mai citite cu cît erau mai numeroase" [1].

Astfel de experiențe sînt date de sociologii burghezi pozitiviști drept „modele" pentru a demonstra caracterul exact al sociologiei ca știință. De fapt însă, aplicarea în exclusivitate a metodei empirice conferă sociologiei doar o aparență științifică, căci, dacă a te adresa faptelor este just și necesar, a rămîne *numai* la faptele răzlețe, fără a vedea ansamblul, fără a extrage din particular *generalul* înseamnă a renunța la știință, a denatura realitatea socială.

Absolutizarea metodologiei empirice exercită o influență dăunătoare și restrictivă asupra însăși problematicii sociologiei, întrucît ea împinge la eliminarea din sociologie a problemelor complexe, fundamentale ale vieții sociale, la transformarea sociologiei într-un studiu al metodelor empirice de cercetare mai curînd decît în studiul problemelor reale.

Un alt procedeu neopozitivist folosit, cu scopul de a atribui caracter științific sociologiei este copierea și transpunerea mecanică a metodelor și terminologiei științelor naturii, folosirea arbitrară a limbajului matematic și operațional. În spirit pozitivist, sociologii americani atribuie limbajului științei sociologice o funcție de sine stătătoare în procesul cunoașterii. Ei alcătuiesc nenumărate studii în care încearcă să stabilească pentru diferite fapte și relații un limbaj convențional, definiții de tip matematic sau fizic care întăresc aparența de „știință exactă" a sociologiei.

Preluînd ideea lui Bridgeman din fizica operaționalistă — și anume că noțiunile sînt sinonime cu o serie de operații de măsurare a lor —, G. Lundberg încearcă să revizuiască în acest sens toate definițiile sociologiei și psihologiei, dînd fenomenelor psihosociale definiții operaționale. Astfel, pentru „frică" el propune următoarea definiție : frica este „comportamentul unui obiect (?) posedînd caracteristici specifice (?) și reacționînd la un excitant de asemenea specific într-un cîmp de forțe definit" [2]. O asemenea definiție poate fi dată oricărei reacții și, de fapt, din ea nu se înțelege nimic, cum recunoaște deschis și bătrînul sociolog P. A. Sorokin.

Avem de-a face cu una dintre încercările tipice de a da o aparență cît mai impunătoare sociologiei, prin aplicarea arbitrară a unor definiții operaționale.

De asemenea, susținînd că „nu există idee sau propoziție în acest domeniu (științe sociale) care să nu poată fi pusă într-un limbaj matematic", sociologul Paul F. Lazarsfeld a inițiat editarea unei culegeri de studii sociologice neopozitiviste care urmăreau să demonstreze în ce măsură „un instrument matematic poate furniza un limbaj adecvat unor probleme de științe sociale" [3]. Lucrarea e plină de calcule, ecuații diferențiale, inte-

[1] P. Sorokin, *Tendances et déboires de la sociologie américane*, Paris, 1959, p. 224—225.
[2] G. Lundberg, *Foundations of sociology*, New York, 1939, p. 13—14.
[3] *Mathematical Thinking in the Social Sciences*, edited by P. Lazarsfeld, The Freepress Glencoe, Illinois, 1955, p. 4.

grale etc., aplicate la fenomene sociale neînsemnate, reduse la cea mai simplă expresie matematică, și aceasta aleasă arbitrar.

Aplicarea matematicii reprezintă cel mai adesea o pură imitație pseudo-matematică, se abuzează de cifre și relații în raport cu fenomene care nu se pot supune unor astfel de simplificări. În sociologia neopozitivistă, operaționalismul și folosirea limbajului matematic au drept rezultat înlocuirea în măsură din ce în ce mai mare a studiului fenomenelor sociale cu studiul metodelor și limbajului cercetării, cu măsurarea dimensiunilor societății, cum spune F. Dodd. Astfel se ajunge practic și în sociologie, ca și în filozofia neopozitivistă, la reducerea tot mai accentuată a obiectului științei la cercetarea limbajului și tehnicii științifice, neglijîndu-se analiza profundă a fenomenelor sociale în mișcarea și dezvoltarea lor. Chiar sociologul S.A. Stouffer recunoaște că procedeele privind tehnica cercetării i-au preocupat mai mult pe sociologi decît însăși finalitatea acestor cercetări — cunoașterea problemelor sociale. „Într-adevăr — scrie el — progresul tehnicilor (cercetării) a fost atît de rapid în raport cu progresul cunoașterii noastre sociologice, încît unii cercetători ar prefera să instituie un moratoriu în materie de progres tehnic înainte de a da cunoștințelor teoretice e timp să se refacă" [1].

Am făcut această incursiune în metodologia sociologiei neopozitiviste pentru a arăta în ce fel reprezentanții acestei orientări concep că sociologia ar deveni o „știință exactă", copiind mecanic unele metode sau limbajul științelor naturii.

Sociologia poate fi, într-adevăr, o știință exactă, dar nu pentru că ar copia mecanic limbajul și metodologia altor științe exacte, ci pentru că *studiază legi obiective*, independente de voința oamenilor, tot atît de obiective ca și legile studiate de științele naturii. *Acesta este primul fapt de care nu țin seama sociologii pozitiviști și pe care-l scoate în evidență sociologia marxistă.* Problema legității dezvoltării sociale, a caracterului legilor în societate, este o problemă centrală a sociologiei și de faptul cum este ea rezolvată depinde rezolvarea unei serii întregi de alte probleme teoretice și metodologice. Neopozitiviștii neagă, de fapt, tocmai caracterul obiectiv al legilor sociale și consideră că legile ar putea fi stabilite de sociologi pe măsura utilității, cum susțin K. Popper și G. Lundberg. Ignorînd legile obiective, latura materială a vieții sociale, neopozitiviștii privesc realitatea socială ca pe o sumă de elemente individuale legate întîmplător sau rupte unele de altele, punîndu-le pe toate pe același plan. De asemenea ei minimalizează rolul abstracțiilor științifice, al generalizărilor teoretice în cunoașterea vieții sociale. Dar fără gîndire teoretică, fără abstractizare nu se poate ajunge la descoperirea legăturilor esențiale între fenomenele societății. Desigur că marxismul nu scapă din vedere nici problemele sociale mai puțin importante, dar le dă o explicație științifică prin prisma cunoașterii fenomenelor fundamentale și a legilor dezvoltării societății.

Al doilea fapt esențial pe care îl ignoră sociologii pozitiviști este specificul fenomenelor sociale, al legilor sociale, care nu acționează la fel cu legile naturii, ci prin intermediul activității oamenilor înzestrați cu voință și

[1] S. A. Stouffer, *Measurment in Sociology*, în „American Sociological Review", XVIII, 1953, p. 591—592.

conștienți. Ca atare, în sociologie nu pot fi folosite *tale quale* categoriile științelor naturii. Recunoscînd unitatea materială a lumii, unitatea naturii și a societății, marxismul scoate în evidență și deosebirile calitative dintre ele, specificul vieții sociale. În lucrarea sa *Materialism și empiriocriticism* Lenin arăta că folosirea în știința socială a categoriilor fizice, biologice sau fiziologice înseamnă, de fapt, golirea lor de orice conținut și transformarea lor în vorbe care nu exprimă nimic. Materialismul istoric, dimpotrivă, elaborează categorii specifice pentru societate, care reflectă dialectica acestei forme de mișcare a materiei.

Fenomenele sociale nu pot fi desprinse de contextul lor și studiate în formă pură, ca în laborator. În analiza formelor economice, scrie Marx, „nu ne putem servi nici de microscop, nici de reactivi chimici, puterea de abstracție trebuie să le înlocuiască pe amîndouă"[1]. Legile sociale nu pot fi cunoscute fără analiza teoretică. Desigur că analiza teoretică este posibilă mai ales cînd sînt create condiții istorice propice : cînd fenomenele sociale ajung în stadiul lor de maturitate, cînd caracteristicile legilor apar cu mai multă claritate și cînd teoreticianul se plasează pe poziția unei clase interesate în cunoașterea mersului obiectiv al istoriei.

Pentru a da sociologiei lor aparența de știință, sociologii burghezi, mai ales neopozitiviștii, reduc orice analiză la „metode concrete" de cercetare, la experiențe, anchete etc. Dar „savanții" burghezi sociologi se încurcă într-o contradicție irezolvabilă. *Pe de o parte fac „observații", „experimente", „descrierea faptelor" etc. și au pretenția că le fac cu exactitatea și obiectivitatea savanților naturaliști, iar pe de altă parte aceste observații și experimente nu înseamnă în fond altceva decît interogarea detaliată și repetată a unor indivizi sau grupe de indivizi cu privire la o problemă sau alta.* Dar aici nu avem de-a face cu elemente pasive, neutre, ci cu oameni înzestrați cu voință și conștiință și care reacționează la problemele sociale în mod diferit, într-o formă subiectivă.

Materialismul istoric a rezolvat în mod strălucit problema raportului între caracterul conștient al activității oamenilor și conștiința relațiilor lor sociale. Lenin a subliniat cu multă profunzime și claritate contradicția dialectică dintre faptul că oamenii ca ființe conștiente nu sînt conștienți de „totalitatea raporturilor sociale în mijlocul cărora trăiesc". De aceea părerea unui individ în legătură cu relațiile sociale, mai ales în societatea capitalistă, nu oglindește de cele mai multe ori în mod veridic aceste relații. Așadar, *al treilea fapt de care nu vor să țină seama sociologii neopozitiviști este acela că părerea subiectivă a unei persoane sau chiar a unui grup nu poate fi dată drept realitate obiectivă.* Și cu toate acestea, activitatea principală a acestor sociologi este anchetarea după diferite metode a indivizilor și stabilirea diferitelor raporturi cantitative între răspunsurile primite în cadrul anchetelor.

Adeseori răspunsurile pot să nu corespundă nici măcar părerii reale a indivizilor, să nu corespundă stărilor reale de lucruri ; de asemenea poate fi pus la îndoială chiar felul cum sînt întocmite anchetele, dat fiind că

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, Edit. P.M.R., București, 1949, p. 40.

nu există nici o siguranță că întrebările din care ele sînt constituite ar fi bine alese, tipice sau ar exprima exact conținutul problemei.

Critica marxistă a neopozitivismului sociologic nu se îndreaptă împotriva folosirii cercetărilor concrete, care pot contribui la cunoașterea realității, ci împotriva empirismului extrem, mărginit, împotriva unilateralității ce rezidă din însăși metodologia neopozitivistă idealist-subiectivă care duce la respingerea posibilității cunoașterii legilor sociale, la negarea teoriei științifice despre societate și reduce sociologia la adunarea de fapte răslețe, fragmentare, unilaterale, netipice, nerepetabile. În acest fel, sociologii pozitiviști oglindesc realitatea socială în mod denaturat.

Cercetările concrete ale sociologiei marxiste se deosebesc radical de cercetările neopozitiviste deoarece ele se efectuează în cadrul științei marxiste despre societate, pe baza cunoașterii legilor generale de dezvoltare a societății și sînt îndreptate spre realizarea unei cunoașteri mai profunde a acestor legități sau pentru descoperirea altora încă necunoscute. De asemenea marxismul nu neagă folosirea metodelor cantitative, a matematicii în științele sociale pentru exprimarea legăturilor cantitative între fenomene. În sociologia neopozitivistă însă, matematica este folosită, ca și formulele din fizică, numai pentru a da o „formă științifică" unor tautologii sau platitudini. Ele devin un scop în sine, exprimînd convenționalismul și formalismul caracteristic neopozitivismului. După părerea sociologului A. Den, sociologii se vor bucura „de un prestigiu mai înalt dacă vor folosi limba simbolurilor matematice, care nu e accesibilă oamenilor obișnuiți". Folosind convenționalismul, sublinia filozoful sovietic I. Narski, neopozitiviștii au transformat știința într-un conglomerat de constatări despre faptele empirice, traduse într-un sistem sau altul cu ajutorul diferitelor convenții logico-matematice.

Sociologia neopozitivistă îndeplinește o funcție socială profund reacționară, încercînd realizarea unei diversiuni, urmărind abaterea atenției maselor de la problemele sociale cele mai importante. În același timp, studiile sociologice neopozitiviste fac apologia sistemului capitalist, încearcă să înrădăcineze în conștiința cititorilor ideea veșniciei orînduirii burgheze, care n-ar suferi de contradicții profunde, ci în care s-ar evidenția relații general umane veșnice, care ar putea fi îmbunătățite prin oarecare reforme, educație sau mobilitate socială. Teoriile și școlile burgheze n-au făcut față examenului la care le-a supus istoria — se arată în noul Program al P.C.U.S. — ele n-au putut și nu pot da un răspuns științific problemelor ridicate de viață. Este cert că sociologia burgheză nu este capabilă să dea un răspuns științific problemelor sociale vitale, de uriașă însemnătate care frămîntă astăzi omenirea, problemelor ridicate de ascuțirea extremă a contradicțiilor sistemului imperialist, ca șomajul, lupta de clasă, crize etc.; destrămarea sistemului colonial, probleme legate de soarta păcii și cauzele războiului. Teoriile sociologice burgheze nu pot da un răspuns științific problmelor sociale, ele oglindesc degradarea și decăderea ideologiei burgheze contemporane.

CU PRIVIRE LA CARACTERUL ȘI OBIECTUL MATERIALISMULUI ISTORIC ȘI LA RAPORTUL SĂU CU SOCIALISMUL ȘTIINȚIFIC *)

DE

PAUL POPOVICI și OVIDIU TRĂSNEA

În publicistica marxist-leninistă din țările socialiste se înregistrează în ultimii ani dezbateri vii cu privire la caracterul și conținutul unora din părțile constitutive ale marxismului: materialismul istoric, ca parte integrantă a filozofiei marxist-leniniste, și socialismul științific. Aceste dezbateri au o însemnătate teoretică și practică deosebită, întrucît ele, desfășurîndu-se pe platforma ideologică a marxism-leninismului, izvorăsc din cerințele etapei actuale ale cercetării realității sociale în dezvoltarea ei legică spre comunism, pentru a o face mai profundă și mai eficientă, pentru a aborda o problematică mai largă, pentru a contribui, în ultimă instanță, la îmbogățirea teoriei unitare a marxism-leninismului.

Opiniile exprimate cu privire la raportul dintre materialismul istoric și sociologia marxist-leninistă, dintre acestea și socialismul științific, exprimă poziții destul de variate, nuanțate, folosind argumente diferite și ducînd la concluzii diferite. Ne vom opri doar asupra celor care, în esență, afirmă că:

— materialismul istoric este aplicarea materialismului dialectic la viața socială, teoria filozofică marxist-leninistă a dezvoltării sociale care studiază numai generalul cu sfera cea mai largă, la nivelul vieții sociale în ansamblu;

— este necesară o știință teoretică-generală, nefilozofică — sociologia marxist-leninistă — care să facă generalizări la nivelul uneia sau mai multor formațiuni social-economice. Deci materialismul istoric și sociologia marxistă s-ar deosebi prin caracterul și obiectul lor;

— socialismul științific este sociologia marxist-leninistă, domeniul sau conținutul ei principal [1].

---

* Lucrare prezentată la ședința de comunicări a cadrelor didactice de la Facultatea de filozofie din București (13—15 aprilie 1962).

[1] Asemenea concepții sînt susținute de unii autori marxiști ca: Todor Pavlov, *Filozofia materialist-dialectică și științele particulare*, E.S.P.L.P., București, 1958. Prelegerea a treia;

În aceste idei ni se pare că se concentrează, lăsînd la o parte notele personale ale diferiților autori, esența pozițiilor pe care ne propunem să le examinăm în cele ce urmează. Aceste concepții sînt afirmate și în articolul tov. Radu Florian, *Cu privire la obiectul materialismului istoric și al sociologiei marxist-leniniste*, apărut în nr. 1 din 1962 al revistei „Cercetări filozofice".

Punctul nostru de vedere pornește de la:

— afirmarea identității dintre materialismul istoric și sociologia marxist-leninistă;

— ideea că precizarea caracterului și obiectului socialismului științific este o problemă relativ independentă de rezolvarea raportului dintre materialismul istoric și sociologia marxistă, socialismul științific fiind, ca parte constitutivă a marxism-leninismului, știința politicii clasei muncitoare, a partidului ei revoluționar.

MATERIALISMUL ISTORIC ȘI SOCIOLOGIA MARXISTĂ

Punctele de vedere exprimate în aceste dezbateri se înscriu în tendința permanentă, firească, de a spori, la nivelul actualelor cerințe ale cercetării sociologice, semnificația și valoarea teoretică și metodologică a materialismului istoric pentru științele speciale, împotriva primejdiei empiriste. Totodată, ele au meritul de a sublinia necesitatea cercetărilor sociologice concrete, în vederea generalizării lor științifice, a dezvoltării concepției materialiste a istoriei, a legării ei consecvente de cerințele practicii social-istorice a maselor în procesul construirii socialismului și comunismului, împotriva primejdiei deductivismului, dogmatismului.

Sublinierea caracterului filozofic al materialismului istoric, a unității sale indisolubile cu materialismul dialectic, a dependenței cercetărilor sociologice concrete de filozofia marxist-leninistă are o deosebită însemnătate atît pentru stabilirea caracterului materialismului istoric, cît și în lupta împotriva revizionismului, care, rupînd materialismul istoric de materialismul dialectic, urmărește substituirea concepției materialiste a istoriei prin sociologia burgheză.

Cu toate acestea, după părerea noastră, *desprinderea* unei științe sociale teoretice-generale, nefilozofice (sociologia marxist-leninistă) alături de materialismul istoric, deși nu independent de el, nu constituie nici singura, nici cea mai corectă soluție pentru aceste cerințe reale, întru totul justificate, care stau în atenția sociologilor marxiști.

Obiectul acestei discipline, sarcinile ei, ar consta în studierea diferitelor orînduiri sociale ca organisme unitare, a structurii acestora, a legilor specifice și corelației cu legile generale ale dezvoltării sociale, a condițiilor trecerii de la o orînduire socială la alta. Materialismul istoric, ca filozofie,

---

Jivko Oșavkov, *Materialismul istoric și sociologia*, Sofia, 1958, p. 98, 113, 219 și urm.; A. I. Verbin, V. J. Kelle și M. I. Kovalzon, *Materialismul istoric și sociologia*, în „Probleme de filozofie", nr. 5, 1958, ș.a. Discuții în jurul acestei probleme s-au purtat și se „poartă" în paginile revistelor „Вопросы философии", „Deutsche Zeitschrift für Philosophie", „Filosofický Časopis", „Studia Filozoficzne".

se preocupă de esența vieții sociale, de legile și categoriile cele mai generale ale procesului istoric în ansamblul lui și ar trebui să se afirme în mod special ca gnoseologie și metodologie a științelor sociale particulare, inclusiv a sociologiei.

Considerăm că distincția ce se face între materialismul istoric și sociologia nefilozofică, în cadrul marxism-leninismului, nu este justificată, iar argumentele prezentate de obicei nu sînt suficient de convingătoare, ele vădind mai ales o improprie înțelegere a caracterului filozofic al materialismului istoric.

Materialismul istoric se află, prin însăși geneza și dezvoltarea sa, în unitate indisolubilă cu materialismul dialectic; dar ele nu se identifică. Materialismul dialectic, ca concepție despre lume, cuprinde categoriile, legile universale proprii tuturor formelor de mișcare a materiei și cunoașterii. Materialismul istoric, ca știință filozofică, nu îmbrățișează însă decît o singură formă a mișcării materiei, forma ei superioară, socială. El rezolvă problema fundamentală a filozofiei, în particularizarea ei la viața socială, ca raport dintre existența socială și conștiința socială, aplică categoriile și legile universale ale materialismului dialectic la studiul vieții sociale, la procesul istoric în ansamblu, dar nu se oprește aici. El trebuie să dezvăluie esența, specificul vieții sociale, particularitățile interacțiunii laturilor, proceselor sociale, iar aceasta nu s-a putut și nu se poate face decît *pe baza studierii structurii sociale, a constituției interne a societății umane*, care este istoricește determinată. Fără această abordare concret-istorică, fără analiza realității sociale, a procesului istoric real nu s-ar fi putut ajunge nici la rezolvarea consecvent materialistă și dialectică a problemei fundamentale a științei despre societate, nici la elaborarea categoriei de formațiune social-economică, categorie care exprimă chintesența concepției materialiste a istoriei, nici a altor categorii și legi generale, specifice vieții sociale în ansamblu. De aceea nu pot fi excluse din sfera materialismului istoric studiul structurii societății, studiul diferitelor formațiuni social-economice, al legilor succesiunii lor. În felul acesta, materialismul istoric, ca știință filozofică, nu este numai o continuare și o concretizare a tezelor fundamentale ale materialismului dialectic, ci și o completare, o adîncire, o îmbogățire a lor cu noi categorii și legi specifice societății omenești, specifice istoriei umane. Numai astfel materialismul istoric poate să-și îndeplinească rolul de îndreptar teoretic și metodologic pentru toate științele sociale, pentru orice cercetare sociologică concretă, rolul de călăuză eficientă în practica transformării revoluționare a societății.

De aceea noi considerăm că obiectul materialismului istoric îl constituie esența societății omenești, corelația dintre existența socială și conștiința socială, structura istoricește determinată a vieții sociale, legile generale ale progresului istoric și specificul acțiunii lor pe diferitele trepte ale dezvoltării sociale [1].

Înșiși făuritorii concepției materialiste a istoriei subliniau în *Ideologia germană* că această concepție se menține consecvent *pe terenul real al istoriei*, că numai astfel poate ajunge la prezentarea *procesului social*

[1] Vezi și „Kommunist", 1961, nr. 18, p. 145.

în ansamblul lui, deci și a interacțiunii diferitelor sale laturi, ceea ce înseamnă că materialismul istoric trebuie să pornească de la structura internă a realității sociale [1].

V. I. Lenin a subliniat în lucrarea *Ce sînt prietenii poporului ...* însemnătatea revoluționară a explicării științifice a funcționării și dezvoltării formațiunilor social-economice ca obiect al concepției materialiste a istoriei, trăgînd de aici concluzia că materialismul istoric este „unica concepție științifică a istoriei", că apariția sa a făcut „pentru prima dată posibilă o sociologie *științifică*", fără de care „nu poate exista vreo știință socială" [2].

Distincția dintre materialismul istoric, pe de o parte, ca filozofie care explică procesul social în ansamblul lui, și sociologie, pe de altă parte, care să studieze diferitele formațiuni social-economice, ni se pare artificială, întrucît în procesul cunoașterii generalizate a vieții sociale, a dezvoltării istorice, aceste aspecte nu pot fi separate și atribuite unor discipline distincte. Studiul formațiunilor social-economice nu poate fi exterior materialismului istoric, ține de esența și sarcinile sale, îi este intrinsec. În aceasta se manifestă în principal opoziția, ca și superioritatea materialismului istoric față de abordarea abstractă și anistorică a societății, proprie filozofiei burgheze a istoriei, teoriei sociologice burgheze.

În susținerea existenței unei științe teoretice generale, nefilozofice, despre societate, unii autori, printre care și Radu Florian [3], aduc argumentul că generalizarea filozofică specifică materialismului istoric trebuie să fie pregătită de o generalizare intermediară, cu caracter nefilozofic, la nivelul formațiunilor social-economice. Ei se servesc, printre altele, de analogia raportului dintre materialismul dialectic și științele teoretice generale corespunzătoare diferitelor forme fundamentale de mișcare a materiei (fizica teoretică, biologia generală etc.).

Credem că argumentul acesta, ca și analogia pe care se bazează, nu sînt convingătoare din mai multe motive.

Nu se poate face, credem, o analogie științifică între diferitele forme fundamentale de mișcare a materiei (fizică, biologică etc.) și diferitele formațiuni social-economice, care sînt doar trepte necesare ale procesului istoric unic, ale aceleiași forme, sociale, de mișcare a materiei.

Fizica teoretică, biologia generală etc. sînt într-adevăr științe teoretice, nefilozofice ale unor forme fundamentale de mișcare a materiei. Știința teoretică generală a formei sociale de mișcare a materiei nu poate fi însă „sociologia formațiunilor social-economice", ca știință nefilozofică, ci este materialismul istoric care e în chip necesar, în același timp știința teoretică generală și știința filozofică a procesului istoric. Știința teoretică generală a formei sociale de mișcare a materiei are, inevitabil, un caracter filozofic. Aceasta se datorește faptului că problema fundamentală a filozofiei apare doar la nivelul concepției generale despre lume, ca raport dintre om (conștiință) și lumea înconjurătoare și la nivelul științei generale

[1] Cf. K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 3, Edit. politică, București, 1958, p. 38.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, Edit. P.M.R., București, 1950, p. 131, 133.

[3] Radu Florian, *Cu privire la obiectul materialismului istoric și al sociologiei marxist-leniniste*, în „Cercetări filozofice", 1962, nr. 1, p. 140—141.

despre societate, în forma particularizată a raportului dintre conștiința socială și existența socială.

Materialismul istoric, ca sociologie marxistă, a apărut și s-a dezvoltat în opoziție atît cu filozofia idealistă a istoriei, speculativă și sterilă, ruptă de analiza procesului istoric real, cît și cu sociologia înțeleasă în chip pozitivist, ruptă de concepția filozofică despre societate, așa cum a fost promovată de A. Comte și cum este concepută în sociologia empiristă burgheză contemporană. Revoluționarea științei sociale a constat în făurirea unei sociologii științifice care are caracter filozofic și se întemeiază, totodată, pe studierea creatoare a procesului istoric.

Așa cum s-a văzut mai înainte, generalizările la nivelul formațiunilor social-economice și al istoriei în ansamblu, ca proces unitar, sînt proprii materialismului istoric, ele constituind momente, trepte necesare, lăuntric legate, ale procesului cercetării și explicării vieții sociale și istoriei. Clasicii marxismului au elaborat și dezvoltat concepția materialistă a istoriei pe baza generalizării rezultatelor studiului științific, multilateral al istoriei societății.

Materialismul istoric nu are nevoie de o știință socială teoretică-generală care să medieze raporturile lui cu științele sociale particulare. Aceste științe sociale nu îmbrățișează obiectul lor la nivelul unei singure formațiuni, ci oferă material faptic și generalizări teoretice proprii la scara întregului proces istoric. Și mai clar reiese lucrul acesta din analiza raportului dintre materialismul istoric și știința istoriei, al cărei rol și a cărei contribuție nu pot fi subapreciate. Istoria marxistă furnizează generalizări teoretice privind desfășurarea procesului istoric mondial, ca și evoluția diferitelor formațiuni și epoci istorice (pe baza redării realității istorice în mod cronologic, în țări și la popoare diferite). De aceea, științele particulare, prin rezultatele lor, constituie un izvor nemijlocit pentru generalizările operate de materialismul istoric.

Respingînd necesitatea constituirii unei științe generale despre societate alături de materialismul istoric, noi nu pretindem însă că acesta din urmă epuizează în întregime problemele cercetării sociologice. Materialismul istoric constituie baza teoretică și metodologică a cercetărilor sociologice concrete, care au o mare importanță, constituind un ajutor concret pentru conducerea luptei revoluționare a proletariatului, a construcției socialismului și comunismului, cît și pentru dezvoltarea teoriei. Cercetările sociologice concrete au un caracter complex, înmănunchiază contribuția mai multor discipline sociale, particulare, ele neputînd fi rodul exclusiv al unei singure științe sociale, fie ea chiar și sociologia generală nefilozofică susținută de unii autori. Dezvoltarea și aprofundarea cercetărilor sociologice concrete poate duce la o anumită diferențiere în științele sociale, la crearea unor noi discipline speciale, la apariția unor discipline auxiliare, necesare cercetării. De aceea, cercetările sociologice concrete constituie, alături de studierea istoriei dezvoltării sociale și generalizarea rezultatelor celorlalte științe sociale, un izvor de îmbogățire și dezvoltare continuă a materialismului istoric. Noul în dezvoltarea științei sociale marxiste nu-l constituie, după părerea noastră, desprinderea unei sociologii ca teorie generală a formațiunilor social-economice, ci

apariția [1] acestor discipline noi pe baza necesităților studierii diferitelor laturi ale vieții sociale și pe baza cercetărilor sociologice concrete, stimulate și orientate de concepția materialistă a istoriei.

Concluzia practică pe care o desprindem din caracterul și obiectul materialismului istoric, așa cum am încercat să le prezentăm, este aceea că dezvoltarea studiilor de materialism istoric trebuie să se îndrepte deopotrivă spre adîncirea și îmbogățirea categoriilor care exprimă esențialitatea și generalitatea procesului istoric în ansamblu, precum și a categoriilor care desemnează structura istoricește determinată a vieții sociale, pe baza generalizării istoriei dezvoltării sociale, a practicii social-istorice a maselor și a experienței mișcării comuniste și muncitorești, a rezultatelor științelor sociale particulare, a cercetărilor sociologice concrete.

RAPORTUL DINTRE SOCIOLOGIA MARXIST-LENINISTĂ ȘI SOCIALISMUL ȘTIINȚIFIC

Obiectul socialismului științific, ca știință socială particulară, nefilozofică, este îndeobște definit (așa cum o face și *Cursul de socialism științific*[2]) ca studiul principiilor fundamentale ale politicii și luptei revoluționare a proletariatului, studiul legilor generale ale revoluției și construcției socialiste, al legilor construcției și victoriei comunismului în întreaga lume.

Declarîndu-ne de acord cu această definiție, ni se pare nejustificată concluzia pe care o trag de aici unii autori (Oșavkov, Radu Florian ș.a.) că socialismul științific ar constitui însăși sociologia marxist-leninistă sau conținutul ei principal.

Pentru justificarea necesității existenței sociologiei marxist-leniniste, care să studieze fiecare orînduire ca un organism unitar, tov. Radu Florian consideră concludent exemplul activității politice a claselor din diferite orînduiri sociale, ca latură deosebit de importantă a vieții sociale, care nu intră în obiectul materialismului istoric. „Prin însuși conținutul ei — se spune în articol — activitatea politică a claselor, fenomen care exprimă esența unei orînduiri bazată pe clase și care nu poate fi cunoscut decît prin studierea interacțiunii tuturor laturilor vieții sociale dintr-o orînduire dată, nu poate fi decît obiectul unei științe care studiază fiecare orînduire ca un organism unitar, cum este sociologia marxist-leninistă" [3]. În continuare, autorul deduce necesitatea formării sociologiei marxiste din nevoia „cunoașterii legilor activității politice a claselor și îndeosebi a legilor luptei de clasă împotriva capitalismului" [4].

Dar politica, formă distinctă a relațiilor sociale, activitatea politică a claselor, formă distinctă a activității social-istorice a oamenilor, a fost și continuă să rămînă obiectul unei științe sociale particulare, știința politicii, care este ideologia politică a claselor (conștiința politică teoretică,

---

[1] Cf. G. Glezerman, *Legile dezvoltării sociale*, Ed. politică, București, 1961, p. 30; „Probleme ale păcii și socialismului", 1962, nr. 2, p. 80.

[2] *Curs de socialism științific*, Edit. politică, București, 1960, partea I, p. 18.

[3] Radu Florian, *art. cit.*, p. 143.

[4] *Ibidem.*

sistematizată, ca formă distinctă a conștiinței sociale). De fapt, tot ce se spune în următoarele pagini ale articolului despre specificul obiectului sociologiei marxiste desemnează particularitățile și sarcinile *nu* ale sociologiei, ci ale științei politicii, care devine știință autentică abia în cadrul marxismului.

În felul cum sînt prezentate obiectul și sarcinile socialismului științific ca sociologie marxist-leninistă, se ignorează nejustificat contribuția reală, obiectul și sarcinile celorlalte părți constitutive ale marxism-leninismului, și în special ale economiei politice marxiste, se ignorează unitatea necesară, lăuntrică a părților constitutive ale marxismului.

De problemele teoretice ale revoluției și construcției socialiste și ale trecerii la comunism se ocupă marxism-leninismul în ansamblu, ca teorie unitară și armonioasă, toate părțile sale constitutive, precum și alte științe sociale (istoria, etica, științele juridice etc.). Sarcinile sintetizării teoretice a practicii construcției socialismului și comunismului revin marxism-leninismului în întregime.

Legile trecerii de la capitalism la comunism nu pot constitui obiectul de cercetare al unei singure discipline sociale, fie ea chiar sociologia marxist-leninistă așa cum o concep autorii citați. Ele constituie obiectul cercetării tuturor părților constitutive ale marxismului, care o fac însă din unghiuri diferite, avînd sarcini diferite, ba chiar al tuturor științelor sociale marxiste. Numai astfel științele sociale pot constitui, așa cum precizează Programul P.C.U.S., „baza științifică a conducerii dezvoltării societății" [1]. Lucrul acesta apare explicit în sarcinile pe care programul le pune în fața diferitelor științe sociale.

Din însuși caracterul și sarcinile socialismului științific rezultă că el este o știință socială particulară, știința marxist-leninistă a politicii.

Socialismul științific a apărut ca o învățătură despre lupta de clasă a proletariatului, despre revoluția proletară și despre dictatura proletariatului, devenind un instrument de construire practică a socialismului și comunismului. El este expresia teoretică a rolului istoric mondial al proletariatului, ca principala forță socială a societății moderne și contemporane. Fiind prima și singura știință politică adevărată, socialismul științific constituie baza nemijlocită a conducerii științifice de către partidul marxist-leninist a întregului proces de transformare revoluționară a societății. În acest sens îi și definește Engels esența și sarcinile, cînd precizează că socialismul științific „constituie expresia teoretică a mișcării proletare" [2], care este înainte de toate o mișcare politică.

Firește, socialismul științific nu-și poate îndeplini acest rol decît în unitate cu celelalte părți constitutive ale marxismului : filozofia marxistă și știința economică. Engels arată că nici apariția sa, adică transformarea socialismului din utopie în știință, n-ar fi fost posibilă fără elaborarea concepției materialiste a istoriei, a materialismului istoric, care constituie baza sa teoretică și metodologică, și fără constituirea teoriei

---

[1] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, Edit. politică, București, 1962, p. 445.
[2] F. Engels, *Anti-Dühring*, E.S.P.L.P., 1952, p. 336.

economice marxiste (în principal teoria plusvalorii, prin care se explică mecanismul economic al exploatării capitaliste).

Generalizînd experiența mișcării proletare, a luptei clasei muncitoare pentru socialism și comunism, socialismul științific oferă la rîndu-i elemente de sinteză, precum și orientarea generală pentru dezvoltarea celorlalte părți constitutive ale marxismului.

Autorii concepției despre socialismul științific ca sociologie au fost, credem, împinși la aceasta de sfera extrem de cuprinzătoare a problemelor pe care le abordează inevitabil socialismul științific, ca știință a trecerii de la capitalism la comunism. Socialismul științific îmbrățișează însă complexitatea laturilor vieții sociale în trecerea societății la comunism tocmai ca știință politică, ca expresie științifică a rolului conducător al clasei muncitoare, al partidului ei marxist-leninist în această transformare structurală radicală a tuturor laturilor vieții sociale.

Specificul revoluției socialiste, al construirii noii formațiuni sociale, presupune activitatea *conștientă* și *organizată* a maselor largi. De aici rolul deosebit al politicii (partid, stat, ideologie politică) în mobilizarea, organizarea și conducerea maselor la înfăptuirea acestei opere de amploare și profunzime nemaiîntîlnite, rol pe care V. I. Lenin îl desemna ca „prioritate a politicului asupra economicului". Aceasta înseamnă că rezolvarea tuturor sarcinilor construcției socialiste trebuie abordată din punct de vedere politic, de clasă. Tocmai datorită rolului istoric calitativ deosebit al proletariatului, știința sa politică devine inevitabil o știință a *construirii* noii formațiuni, care îmbrățișează *toate* laturile vieții sociale, o știință a legilor revoluției socialiste și ale construirii socialismului și comunismului.

Socialismul științific studiază, descoperă și formulează legile obiective ale luptei de clasă, ale revoluției socialiste, legile care guvernează apariția și dezvoltarea statului socialist, locul și rolul partidului marxist-leninist ca forță politică conducătoare a societății, apariția și dezvoltarea conștiinței politice socialiste. El se sprijină pe legile generale descoperite și formulate de materialismul istoric, pe legile economice studiate de economia politică, pe legile specifice ale diferitelor laturi ale vieții sociale studiate de celelalte științe particulare. Pe baza tuturor acestor legi obiective, socialismul științific elaborează *principiile* fundamentale ale politicii clasei muncitoare, a partidului marxist-leninist, fundamentează politica profund științifică, realistă și clarvăzătoare a partidelor comuniste și muncitorești. Politica științifică a partidului cuprinde totalitatea domeniilor vieții sociale în conexiunea lor necesară, are în vedere cerințele legilor obiective ale dezvoltării societății spre comunism. Tocmai acesta este punctul de vedere specific propriu socialismului științific : conducerea științifică a întregului proces complex de transformare a societății, pentru dirijarea lui conștientă, planificată, pentru elaborarea celor mai adecvate și științific fundamentate mijloace și metode de acțiune practică (strategie și tactică, forme de organizare etc.), care să asigure realizarea țelului final, comunismul.

Întrucît noua formațiune este *construită* conștient și nu apare spontan, iar această construcție se realizează sub conducerea partidului ca principal factor subiectiv (prin excelență politic), statul socialist fiind instrumentul principal, socialismul științific, ca știință politică a partidului clasei munci-

toare, se situează pe primul plan în rîndul părților constitutive ale marxism-leninismului. De altfel, rolul principal și sfera cuprinzătoare a socialismului științific ca știință politică sînt justificate și de rolul ideologiei politice în interacțiunea sa cu celelalte forme ale conștiinței sociale, de influența deosebit de activă a politicii, ca „expresie concentrată a economiei", asupra tuturor sferelor activității social-istorice a oamenilor.

Iată de ce socotim că complexitatea crescîndă și caracterul larg cuprinzător al socialismului științific nu îndreptățesc considerarea lui ca sociologie marxist-leninistă, ignorarea specificului lui de știință marxist-leninistă a politicii. Sociologiei nu-i este și nu-i poate fi propriu unghiul de abordare specific socialismului științific : ea nu este chemată să elaboreze nemijlocit, cum susține Radu Florian, principiile fundamentale ale politicii partidului marxist-leninist, strategia și tactica luptei revoluționare a clasei muncitoare.

Programele partidelor comuniste sînt prin excelență programe politice, sînt în primul rînd documente ale socialismului științific. De aceea Programul P.C.U.S. este, în primul rînd, expresia comunismului științific. Lucrul acesta iese în evidență și în faptul că programul nu precizează numai liniile principale și obiectivele ce trebuie atinse în construirea comunismului, ci și căile și mijloacele care duc la aceasta. În program se manifestă în modul cel mai pregnant unitatea internă, întrepătrunderea necesară a părților constitutive ale marxism-leninismului : filozofia, economia politică și socialismul (comunismul) științific ; el dezvoltă pe o nouă treaptă *toate* părțile constitutive ale marxism-leninismului. N. S. Hrușciov, în *Raportul de activitate al C.C. al P.C.U.S. prezentat la Congresul al XXII-lea*, subliniază acest lucru arătînd că Programul P.C.U.S. „constituie *fundamentarea filozofică, economică și politică* a construirii comunismului" [1].

Iată schițate cîteva dintre considerațiile pentru care credem că socialismul științific nu poate fi identificat cu sociologia sau cu conținutul ei principal, ci trebuie socotit în continuare ca știință a politicii, ce se dezvoltă în unitate strînsă cu celelalte părți constitutive ale marxism-leninismului.

---

[1] *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 141. (subl. ns.)

CÎTEVA CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA CATEGORIA DE FUNCȚIE A STATULUI. FUNCȚIILE STATULUI SOCIALIST

DE

ELENA FLOREA

Noțiunea de funcție a statului [1] reprezintă, după cum atestă literatura juridică, una din categoriile principale ale *teoriei generale a statului și dreptului*. Ea are însă o deosebită importanță și pentru *materialismul istoric* deoarece permite abordarea concretă a categoriei de stat, ajută la înțelegerea esenței și rolului statului într-o anumită orînduire social-economică, la cercetarea multilaterală a conținutului și sarcinilor statului socialist.

Interesul pe care-l suscită caracterizarea noțiunii de funcție a statului, face ca stabilirea conținutului acestei categorii să se impună din mai multe motive:

a) Mai întîi, pentru că, pe măsura înaintării în procesul construirii socialismului și comunismului, rolul statului socialist crește tot mai mult, funcțiile sale modificîndu-se în sensul lărgirii și adîncirii unora și al restrîngerii și dispariției treptate a altora. Aceasta a determinat desfășurarea în literatura filozofică și juridică marxistă a unor discuții cu privire la stabilirea funcțiilor statului socialist într-o etapă sau alta a dezvoltării sale.

Definirea noțiunii de *funcție* și stabilirea *criteriilor* fundamentale de determinare a funcțiilor statului permit stabilirea corectă și științifică a *funcțiilor statului socialist în fiecare etapă a dezvoltării sale* și, totodată, contribuie la înțelegerea *procesului transmiterii anumitor funcții și sarcini ale statului socialist către organizațiile obștești*.

b) În al doilea rînd, pentru că înțelegerea științifică a noțiunii de funcție a statului ajută la demascarea și combaterea teoriilor ideologilor burghezi despre statul capitalist ca „exponent neutru" al întregii socie-

---

[1] În prima parte a acestei lucrări ne referim la stat și la categoria de funcție exclusiv ca instrument de dominație politică și economică a unei anumite clase sociale.

tăți, care „reglementează" economia în conformitate cu interesele „tuturora" și în scopul asigurării „prosperității generale", teorii care urmăresc *estomparea esenței de clasă a statului burghez printr-o prezentare apologetică a funcțiilor acestuia și a destinației lui istorice.*

Noțiunea de funcție este pe larg abordată în literatura juridică de specialitate. De asemenea, numeroase materiale care dezbat problema funcțiilor statului socialist, apărute în publicistica noastră filozofică, se referă în mod implicit și la *categoria de funcție* ca atare, dată fiind importanța ei în înțelegerea rolului statului socialist ca instrument principal în construirea societății socialiste.

★

Clasicii marxism-leninismului au demonstrat că statul este produsul scindării societății în clase sociale cu interese economice opuse, el îndeplinind rolul de instrument de dominație politică și economică a unei anumite clase sociale. În această calitate, statul exercită o mulțime variată de activități, dintre care unele *esențiale, fundamentale, definitorii* pentru tipul respectiv de stat prin care el își înfăptuiește *sarcinile istorice* ce-i sînt impuse de interesele clasei căreia îi servește drept instrument de dominare. Din complexul diferitelor sarcini care revin statului și organelor sale, marxism-leninismul desprinde *sarcinile fundamentale*, „care revin pe plan istoric" [1] unui anumit tip de stat, iar din multitudinea de activități ale statului desprinde *funcțiile, adică acele activități esențiale, fundamentale, prin care el își realizează sarcinile istorice ce derivă din esența sa de clasă, activități în care își găsesc expresia concentrată interesele și scopurile de clasă, natura socială și menirea istorică a tipului respectiv de stat obiectiv determinat* [2].

În literatura juridică sovietică această definiție se bucură de cea mai largă răspîndire, subliniindu-se în același timp că *funcțiile* statului sînt *determinate în mod obiectiv* de esența sa de clasă, că ele sînt rezultantele unui complex de activități ale statului, că ele indică *direcțiile principale* ale activității *întregului aparat de stat, a statului în ansamblul său*, ca organizație politică a unei anumite clase sociale.

Unii autori sînt de părere că cercetarea problemei funcțiilor statului nu este decît continuarea, dezvoltarea concretă, detalierea problemei esenței de clasă a statului [3]. Aceasta înseamnă că noțiunea de *funcție* nu poate fi caracterizată în afara problemei *esenței statului* și a *sarcinilor sale istorice*, deci în afara unor *criterii fundamentale* cu ajutorul cărora putem desprinde din totalitatea activităților statului pe acelea care sînt funcții.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 27, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 137.

[2] Vezi D. A. Kerimov, A. I. Korolev și M. D. Sargorodski, *Общая теория государства и права* (Teoria generală a statului și dreptului), Izd. Leningradskogo Universiteta, Moscova, 1961; A. Golunskin și M. Strogovici, *Теория государства и права* (Teoria statului și dreptului), Gosiurizdat, Moscova, 1949; A. Schreiber, *Teoria statului și dreptului*, partea I (curs litografiat pentru uz intern).

[3] M. I. Piskotin, *Cu privire la funcțiile statului sovietic în perioada actuală*, în „Sovetskoe gosudarstvo i pravo", 1958, nr. 1.

Manualele noastre de *Teoria statului și dreptului* se ocupă pe larg de noțiunea de funcție a statului, de clasificarea funcțiilor diferitelor tipuri de stat etc. De o mai mică atenție se bucură problema *criteriilor* fundamentale de stabilire a funcțiilor statului, problemă care are o deosebită importanță științifică și metodologică. Pe de-o parte, ea oferă posibilitatea desprinderii funcțiilor statului din complexul *activităților* acestuia și a stabilirii raportului dintre *funcție* și *activitate*, iar pe de altă parte, permite stabilirea justă a funcțiilor statului socialist în fiecare etapă dată a dezvoltării sale.

Din caracterizarea noțiunii de funcție a statului reprodusă mai sus, reiese că nu orice activitate a statului este o funcție.

După cum rezultă din practica vieții de stat în socialism, din analiza conținutului bogat și a evoluției organizării de stat a societății socialiste, precum și dintr-o bună parte a literaturii juridice de specialitate, despre *activitatea* statului se poate vorbi în următoarele sensuri [1]: 1. *Funcție fundamentală, generică* care înglobează toate celelalte activități ale statului, le cristalizează în moduri sau direcții esențiale ale activității lui; 2. *Activități ale organelor de stat.*

FUNCȚIE FUNDAMENTALĂ

În unele materiale juridice, tocmai pentru a se face o distincție netă între funcțiile statului și restul activităților acestuia, funcțiile statului sînt denumite funcții fundamentale [2].

Funcția fundamentală reprezintă deci o anumită direcție principală a activității statului într-un anumit domeniu al societății respective, care se concretizează printr-un complex de activități specifice acestui domeniu. Ea este *rezultanta* tuturor acestor activități, este *expresia lor concentrată*, tendința către care converg toate aceste activități conjugate și interdependente. Ea se realizează prin fiecare din aceste activități și prin toate laolaltă, dar nu se reduce nici la o singură activitate și nici la o sumă mecanică de activități. În același timp, deși funcția nu se poate realiza în afara acestor activități, nici una dintre ele nu se poate *substitui* funcției. *Funcția (= funcția fundamentală) este o activitate fundamentală* [3] *ce se realizează printr-un complex de activități orientate într-o anumită direcție, prin care statul își înfăptuiește o anumită sarcină social-istorică.*

Să luăm, ca exemplu, *funcția economică-organizatorică* a statului socialist. Ea este una dintre activitățile fundamentale ale statului socialist, prin care el își realizează sarcina istorică de formare și dezvoltare a pro-

---

[1] Vom lua, spre exemplificare, funcțiile statului socialist.

[2] Vezi manualul, *Общая теория государства и права* (Teoria generală a statului și dreptului), Izd. Leningradskogo Universiteta, Moscova, 1961.

[3] Aici noțiunea de activitate fundamentală nu are accepția de activitate concretă a unui anumit organ de stat, ci de proces prin care se realizează sarcinile istorice ale statului și sînt direcționate multiplele activități ale aparatului de stat. În acest sens, funcția este o categorie care, prin conținutul ei, reflectă un *proces*, o *activitate*—fundamentală, se precizează în unele materiale, pentru a o deosebi de restul activităților statului — dar nu o activitate concretă, un oarecare mijloc concret de înfăptuire a unor sarcini ale organelor de stat.

prietății socialiste asupra mijloacelor de producție, de făurire și dezvoltare a bazei tehnice-materiale a societății socialiste și comuniste, de formare și dezvoltare planificată a economiei socialiste, de înfăptuire a principiului socialist al repartiției etc. Ea arată că una dintre direcțiile principale ale activității statului socialist se manifestă în domeniul economic. Dar realizarea sarcinii istorice a statului socialist în acest domeniu nu este posibilă în afara unui complex de activități specifice acestui domeniu și absolut necesare realizării acestei sarcini. Aceste activități sînt, de pildă, activitatea de planificare și de organizare a economiei, controlul asupra măsurii muncii și consumului și înfăptuirea principiului socialist de repartiție etc. Prin toate aceste activități, într-o fază sau alta a dezvoltării statului socialist, se realizează treptat sarcina istorică ce-i revine în acest domeniu într-o anumită etapă a dezvoltării construcției socialiste. *Funcția economică-organizatorică reprezintă toate aceste activități în complexitatea și interdependența lor și nu numai una sau alta luate separat, este expresia lor concentrată și nu însumarea lor mecanică, sintetizează trăsăturile politice ale activității statului în ansamblul său (în domeniul economic) și nu se reduce la activitatea unui organ sau altul din aparatul de stat (economic).* În același timp, nici activitatea de planificare, nici controlul asupra măsurii muncii și consumului, nici una din toate aceste activități nu se poate substitui funcției economice-organizatorice, deoarece fiecare dintre ele realizează doar *o latură, un aspect* al sarcinii istorice complexe și vaste a statului socialist în acest domeniu.

ACTIVITATEA ORGANELOR DE STAT [1]

Prin activitatea organelor de stat se realizează, în ultimă instanță, funcțiile statului. În literatura de specialitate se subliniază faptul că noțiunea de funcție a statului nu este identică ca sferă și conținut cu activitățile specifice organelor și instituțiilor de stat. Avînd în vedere deosebirea dintre funcțiile statului și activitățile specifice organelor de stat, autorii sovietici au demascat caracterul antiștiințific și apologetic al teoriilor sociologilor și juriștilor burghezi care — pe temeiul existenței unor organe de stat ce desfășoară anumite activități economice, culturale etc. — atribuie statului capitalist funcții corespunzătoare (cum ar fi, de pildă, cea economică-organizatorică), în sensul în care acestea aparțin statului socialist.

Înțelegerea conținutului și rolului activității organelor de stat are totodată o deosebită importanță pentru caracterizarea procesului auto-

[1] Deseori și aceste activități sînt denumite funcții. Spre exemplu, cînd se pune problema transmiterii unor activități ale organelor de stat în seama organizațiilor obștești, se spune că acesta este procesul trecerii „unor *funcții* (subl. ns.), ale organelor de stat în seama organizațiilor obștești" (V. V. Kravcenko, *Cu privire la problema trecerii unor funcții ale unor organe de stat în seama organizațiilor obștești*, în „Sovetskoe gosudarstvo i pravo", 1961, nr. 5). Considerăm însă că în acest caz nu se identifică funcțiile organelor de stat cu funcțiile fundamentale, generice, ale statului socialist, ci se subliniază faptul că trecerea unor atribuțiuni ale organelor de stat în seama organizațiilor obștești semnifică începutul transmiterii în seama organizațiilor obștești a însești funcțiilor statului.

administrării obștești, care începe tocmai prin trecerea unora din activitățile organelor de stat în competența organizațiilor obștești.

Această problemă ocupă un loc important în documentele partidelor comuniste și muncitorești — în primul rînd în documentele Congresului al XXI-lea și al XXII-lea ale P.C.U.S. — și se bucură de mult interes din partea autorilor sovietici [1].

Avînd în vedere aceste sensuri ale noțiunii de *activitate* a statului, ne vom referi în continuare la unele puncte de vedere exprimate în literatura de specialitate relativ la problema funcțiilor statului socialist.

Unii autori [2], stabilind funcțiile fundamentale (generale) ale statului socialist într-o anumită etapă a dezvoltării sale, exclud din sfera acestor funcții unele din laturile lor intrinsece și le consideră funcții independente.

Cînd se vorbește, de exemplu, despre funcția economică-organizatorică, unii autori au în vedere doar activitatea statului de organizare a producției, de planificare și conducere a economiei etc., excluzînd din sfera acestei funcții rolul statului în organizarea repartiției părții din produsul social-total destinate consumului membrilor societății în conformitate cu principiul socialist al repartiției, adică activitatea statului de înfăptuire a repartiției după muncă, de control asupra cuantumului muncii și consumului. Or, după părerea altor autori [3] — și noi opinăm pentru acest punct de vedere —, rolul statului în efectuarea controlului asupra măsurii muncii și consumului, în aplicarea principiului socialist *al repartiției*, este un aspect al activității statului în domeniul economic, este o latură fundamentală a funcției economice-organizatorice.

Aceasta decurge în mod obiectiv din unitatea indisolubilă dintre producție și repartiție. Dezvoltarea producției necesită, pe de-o parte, organizarea de către stat a repartiției în conformitate cu cerințele reproducției lărgite, iar pe de altă parte, repartizarea părții din produsul social-total destinate consumului membrilor societății conform principiului socialist al repartiției.

V. I. Lenin, vorbind despre „înfăptuirea mai largă, generală și sistematică a sarcinilor care revin pe plan istoric acestei forme de putere de stat, acestui stat de tip nou" [4], care este statul socialist, stabilește că printre sarcinile ce-i revin în domeniul economic, în afară de organizarea socialistă a producției pe scara întregii societăți, este și aceea a „universalizării evidenței și controlului asupra întregii producții și repartiții a produselor" [5].

[1] N. G. Aleksandrov, *XXI siezd K.P.S.S. o roli sovetskogo gosudarstva i prava v stroitelstve kommmunizma*, Gosiurizdat, Moscova, 1959; A. I. Lukianov și B. M. Lazarev, *Sovetskoe gosudarstvo i obscestvennie organizații*, Gosiurizdat, Moscova, 1960; D. D. Skvorțov, *Sovetskoe gosudarstvo i obscestvennie organizații v period razvernutogo stroitelstva kommunizma*, Saransk, 1960, și alte articole apărute în „Kommunist" și „Sovetskoe gosudarstvo i pravo" în legătură cu documentele celui de-la XXII-lea Congres al P.C.U.S.

[2] Vezi G. I. Petrov, *Probleme ale dezvoltării statului sovietic*, în „Anal. rom.-sov.", seria Probleme de drept, 1960, nr. 2.

[3] M. I. Piskotin, *Cu privire la funcțiile statului sovietic în perioada actuală*, în „Sovetskoe gosudarstvo i pravo", 1958, nr. 1; Ilie Rădulescu, *Statul democrat-popular, instrumentul principal de construire a socialismului în R.P.R.*, Edit. politică, București, p. 53.

[4] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 27, Edit. politică, București, 1959, p. 138.

[5] *Ibidem*, p. 141.

Deci, activitatea statului de organizare atît a producției, cît și a repartiției (sub ambele aspecte schițate mai sus) formează o unitate indisolubilă, controlul asupra măsurii muncii și consumului, aplicarea principiului socialist al repartiției constituind un aspect esențial al acestei unități.

Prin funcția economică-organizatorică, statul socialist cuprinde în activitatea sa toate aspectele vieții economice: producția, circulația, repartiția și consumul.

În literatura de specialitate din ultimii ani a circulat punctul de vedere după care cele două funcții *de facto*, economică-organizatorică și cultural-educativă, formează o singură funcție. Această unificare este motivată prin aceea că activitatea economică-organizatorică și cea cultural-educativă a statului socialist sînt indisolubil legate între ele [1].

Funcția economică-organizatorică este strîns legată nu numai de funcția cultural-educativă, ci și de toate celelalte ramuri ale activității statului. Producția este baza întregii vieți sociale. Fără dezvoltarea ei nu este posibilă nici asigurarea capacității de apărare a țării, nici extinderea legăturilor economice cu celelalte țări, nici dezvoltarea culturii. În același timp însă, celelalte funcții ale statului contribuie la înfăptuirea cu succes a sarcinilor proprii funcției economice-organizatorice. Funcțiile statului socialist formează un tot unitar determinat de caracterul unitar al transformărilor socialiste care au loc în toate domeniile vieții sociale. În exercitarea funcțiilor statului socialist acționează legea interdependenței și intercondiționării fenomenelor, dar aceasta nu anulează ceea ce-i specific fiecărei funcții ceea ce deosebește o funcție de alta. Fără îndoială că funcția economică-organizatorică și cea cultural-educativă sînt strîns legate între ele, dar aceasta nu poate constitui un temei pentru a le uni într-o singură funcție.

Funcția economică-organizatorică și cea cultural-educativă sînt două funcții fundamentale de sine stătătoare, deoarece înfăptuiesc două sarcini istorice ale statului socialist, deosebite prin natura și conținutul lor, reprezintă două direcții fundamentale și distincte ale activității statului, în două domenii diferite și se realizează fiecare prin organe de stat și metode specifice.

În documentele de partid și într-o serie de articole din revistele de specialitate, aceste funcții sînt prezentate ca fiind distincte și de sine stătătoare, avînd fiecare sarcinile și domeniile lor specifice de activitate. De exemplu, în Programul P.C.U.S. se arată că în procesul construirii desfășurate a comunismului capătă o tot mai largă dezvoltare *cele două funcții* „principale ale statului socialist — funcția economică-organizatorică și cea cultural-educativă" [2].

★

[1] G. I. Petrov, *Unele probleme privitoare la dezvoltarea statului sovietic*, în „Anal. rom.-sov.", seria Probleme de drept, 1960, nr. 2.

[2] *Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice* (partea a II-a), în volumul *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S*, Edit. politică, București, 1962, p. 419.

Pe baza analizei categoriei de funcție a statului, vom încerca în continuare o expunere succintă a sarcinilor și funcțiilor statului socialist în fiecare etapă a dezvoltării sale.

În literatura sovietică de specialitate a fost dezbătută pe larg problema etapelor dezvoltării statului socialist sovietic și a funcțiilor sale în fiecare etapă dată, subliniindu-se că stabilirea științifică a funcțiilor statului socialist nu poate fi făcută în afara etapelor principale ale dezvoltării sale, etape obiectiv determinate de schimbările intervenite în baza economică a societății socialiste.

Referindu-se la perioada dictaturii proletariatului, autorii sovietici au stabilit că statul sovietic socialist a cunoscut în evoluția sa două faze principale de dezvoltare, corespunzătoare celor două etape obiectiv necesare ale trecerii de la capitalism la socialism : 1) perioada trecerii revoluționare de la capitalism la socialism ; 2) perioada desăvîrșirii construcției socialismului [1].

La Congresul al XXII-lea al P.C.U.S. s-a arătat că o dată cu victoria deplină și definitivă a socialismului și intrarea Uniunii Sovietice în perioada construcției desfășurate a comunismului, statului socialist îi corespunde o nouă fază a dezvoltării sale — statul întregului popor [2].

Care sînt criteriile de stabilire a funcțiilor statului socialist în fiecare etapă a dezvoltării sale?

Din caracterizarea categoriei de funcție rezultă următoarele criterii fundamentale cu ajutorul cărora putem desprinde din ansamblul activităților statului pe acelea care sînt funcții : 1) esența de clasă a statului și 2) sarcinile istorice ale tipului respectiv de stat ce decurg din conținutul său de clasă, din menirea sa social-istorică. Ca atare, pentru a putea arăta care sînt funcțiile statului socialist în fiecare etapă a dezvoltării sale, trebuie mai întîi să cunoaștem care anume sînt *sarcinile istorice* ce stau în fața statului în fiecare etapă a dezvoltării construcției socialiste. În același timp, trebuie să ținem seama de faptul că funcțiile prin care se realizează aceste sarcini istorice nu rămîn imuabile. Unele vor exista numai o perioadă limitată de timp, dispărînd o dată cu condițiile care le-au generat ; altele se vor dezvolta în extensiune și profunzime, avînd un caracter permanent în tot cursul existenței statului socialist.

Care sînt sarcinile și funcțiile statului socialist în fiecare etapă a dezvoltării sale? [3].

---

[1] V. V. Nicolaev, *Despre principalele etape ale dezvoltării statului socialist*, în „Probleme de filozofie," 1957, nr. 4 și G. I. Petrov, *Probleme ale dezvoltării statului sovietic*, în „Anal. rom.-sov." seria Probleme de drept, 1960, nr. 2.

[2] N. S. Hruşciov, *Cu privire la Programul P.C.U.S.*, Edit. politică, București, 1961, p. 93—97 ; E. Burlațki, *Problemele statului în Proiectul de Program al P.C.U.S.*, în „Kommunist", 1961, nr. 13 ; M. I. Piskotin, *Despre dezvoltarea statului sovietic în perioada trecerii de la socialism la comunism*, în „Sovetsckoe gosudarstvo i pravo", 1961, nr. 9 ; M. B. Mitin, *Statul în perioada construirii comunismului*, în „Probleme de filozofie", 1961, nr. 10.

[3] Vom merge mai mult pe linia expunerii și clasificării funcțiilor statului socialist în diferitele sale etape de dezvoltare, avînd în vedere faptul că în literatura de specialitate încă nu există o unitate de păreri în această problemă.

În prima fază a dezvoltării statului socialist, corespunzătoare perioadei de trecere de la capitalism la socialism, cînd în economie există mai multe sectoare social-economice, cînd există clase exploatatoare, *sarcinile istorice* ce se ridică în fața statului socialist sînt :

— *Pe plan intern* : lichidarea proprietății capitaliste și instaurarea proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție, crearea relațiilor de producție socialiste, dezvoltarea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, dezvoltarea continuă a forțelor de producție, formarea și dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului, aplicarea principiului socialist al repartiției și efectuarea unui permanent control asupra cuantumului muncii și consumului, formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste a oamenilor muncii și a unei culturi noi — naționale în formă, socialiste în conținut — formarea și dezvoltarea unui om nou, constructor conștient al societății socialiste ; lichidarea și reprimarea împotrivirii claselor exploatatoare și apărarea cuceririlor revoluționare ale oamenilor muncii.

— *Pe plan extern* : apărarea societății socialiste împotriva atacurilor agresive din partea dușmanilor din afară, colaborarea și ajutorul reciproc dintre țările lagărului socialist [1], promovarea principiului coexistenței pașnice și apărarea păcii.

Corespunzător acestor sarcini, statul socialist exercită în această fază următoarele *funcții* [2].

— *Pe plan intern: funcția economică-organizatorică, funcția cultural-educativă, funcția de reprimare a împotrivirii claselor exploatatoare și de apărare a cuceririlor revoluționare ale oamenilor muncii.*

— *Pe plan extern: funcția de apărare a țării, funcția ajutorului internaționalist și a colaborării cu țările lagărului socialist, funcția de promovare a principiului coexistenței pașnice și de apărare a păcii.*

Documentele partidului nostru, referindu-se la perioada de trecere de la capitalism la socialism, au dat o caracterizare științifică și atotcuprinzătoare sarcinilor istorice, funcțiilor și rolului statului nostru democrat-popular, ca stat de tip socialist, în prima etapă a dezvoltării sale.

În *Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. prezentat la Congresul al II-lea al partidului*, au fost stabilite următoarele sarcini ale statului : consolidarea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare — principiul suprem al dictaturii proletariatului — desființarea burgheziei industriale și financiare ca clasă și statornicirea concordanței depline între relațiile de producție și caracterul forțelor de producție în ramurile naționalizate ale economiei, construirea bazei economice a socialismului, făurirea și înflorirea fără precedent a culturii noi — naționale în formă și socialiste în conținut — educarea oamenilor muncii în spiritul patriotismului socialist și al internaționalismului proletar și combaterea influențelor capitaliste din conștiința oamenilor, reprimarea împotrivirii claselor exploatatoare, a încercărilor forțelor vrăjmașe din interior de a restaura vechile lor privilegii și rînduieli, a hoților, spionilor, diversioniștilor și

[1] Colaborarea și ajutorul reciproc dintre țările lagărului socialist a apărut ca sarcină istorică a statului sovietic ulterior, după apariția lagărului țărilor socialiste.

[2] Noțiunea de funcție este luată în accepția de *funcție fundamentală*, definită anterior.

sabotorilor, a oricărui atentat la cuceririlor revoluționare ale poporului muncitor [1].

Aceste sarcini care au stat în fața statului în prima sa fază de dezvoltare au făcut ca pe plan intern „statul nostru să-și desfășoare puternic... o dată cu funcția represivă și de apărare, funcția economică-organizatorică și cea cultural-educativă și să devină astfel instrumentul principal al construcției socialiste" [2].

În *Raportul C.C. al P.M.R. prezentat la Congresul al II-lea al partidului*, s-a stabilit că pe plan extern statul democrat-popular, stat cu adevărat independent și suveran, are de îndeplinit următoarele sarcini istorice : prietenia strînsă și colaborarea frățească cu Uniunea Sovietică și cu toate țările lagărului socialist — chezășie a independenței noastre naționale ; întărirea continuă a puterii de apărare a patriei ; promovarea fermă a unei politici de dezvoltare a colaborării pașnice între popoare, de apărare și consolidare a păcii și securității internaționale [3].

Statul nostru socialist înfăptuiește aceste sarcini prin funcția de apărare a țării, prin cea de colaborare și ajutor reciproc cu țările lagărului socialist și prin funcția de promovare a principiului coexistenței pașnice și de apărare a păcii.

În faza a doua a dezvoltării statului socialist, corespunzătoare etapei desăvîrșirii construcției socialismului, cînd în domeniul economic a dispărut sectorul capitalist, cînd au fost lichidate clasele exploatatoare și rămășițele oricăror forme de exploatare a omului de către om, cînd unitatea moral-politică a poporului muncitor în jurul partidului a devenit principala forță motrice a dezvoltării societății socialiste, cînd s-a format și se dezvoltă baza economică și baza tehnică-materială a socialismului, iar pe plan extern sistemul socialist mondial se dezvoltă impetuos, devenind forța principală ce determină mersul evenimentelor istoriei contemporane, sarcinile istorice ale statului socialist sînt :

— *Pe plan intern* : dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului, perfecționarea și consolidarea relațiilor de producție socialiste, dezvoltarea și întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare ; dezvoltarea culturii socialiste și a conștiinței socialiste a oamenilor muncii, lichidarea rămășițelor culturii și moralei burgheze din conștiința oamenilor muncii, educarea socialistă și dezvoltarea lor multilaterală ; apărarea cuceririlor revoluționare ale oamenilor muncii și reprimarea tuturor încercărilor elementelor reacționare înrăite, fanatice și ale spionilor și diversioniștilor de a lovi în regimul democrat-popular și în cuceririle istorice ale poporului nostru ;

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 26,32—33,153.

[2] *Ibidem*, p. 34.

[3] *Ibidem*, p. 16—20. În legătură cu problema sarcinilor și funcțiilor statului nostru socialist atît în prima, cît și în a doua etapă a dezvoltării sale, vezi și Constantin Vlad, *Marxism-leninismul despre stat și dictatura proletariatului*, Edit. politică, București, p. 99—132 ; Ilie Rădulescu, *Statul democrat-popular — instrument principal de construire a socialismului în R.P.R.*, Edit. politică, București, p. 28—109.

Pe plan extern : apărarea țării împotriva atacurilor agresive din partea statelor imperialiste ; dezvoltarea relațiilor internaționaliste de colaborare și ajutor reciproc dintre țările lagărului socialist ; promovarea principiului coexistenței pașnice și apărarea păcii.

Funcțiile corespunzătoare acestor sarcini sînt :

Pe plan intern : funcția economică-organizatorică ; funcția cultural-educativă ; funcția represivă și de apărare a cuceririlor revoluționare ale oamenilor muncii.

În procesul construirii socialismului, pe măsura creșterii sarcinilor puse de dezvoltarea și consolidarea economiei și culturii socialiste, de dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului și de făurirea bazei tehnice-materiale a comunismului, de formarea și dezvoltarea unui om nou, constructor al societății socialiste și comuniste, ca personalitate multilateral dezvoltată și cu o înaltă conștiință politică și morală, funcția economică-organizatorică și cea cultural-educativă se dezvoltă tot mai mult, exprimînd în modul cel mai evident rolul activ, creator, al statului socialist.

Congresul al III-lea al P.M.R. apreciază că în procesul desăvîrșirii construcției socialiste funcțiile economică-organizatorică și cultural-educativă ale statului nostru socialist cunosc o continuă lărgire „determinată de sarcinile tot mai complexe puse de folosirea planificată a resurselor, asigurarea proporțiilor juste în economie pentru construirea bazei tehnice-materiale a socialismului, ridicarea continuă a nivelului de trai al maselor muncitoare și consolidarea relațiilor de producție socialiste" [1].

În procesul construirii socialismului, funcția represivă cunoaște o evoluție specifică, care merge pînă la dispariția sa totală în etapa următoare a dezvoltării statului socialist, corespunzătoare perioadei construcției desfășurate a comunismului.

În perioada dictaturii proletariatului — atît în prima, cît și în a doua fază a dezvoltării statului socialist — funcția represivă cuprinde ca latură importantă, după părerea noastră și activitatea statului de apărare a cuceririlor revoluționare ale oamenilor muncii, prin care înțelegem apărarea proprietății obștești, apărarea legalității populare, a normelor de conviețuire socialistă, a drepturilor și libertăților cetățenești, a ordinii de drept socialiste etc., împotriva atentatelor elementelor „fizice"ale claselor exploatatoare, împotriva unor acțiuni dăunătoare ce au drept izvor rămășițele capitaliste din conștiință, precum și împotriva agenților direcți ai dușmanilor externi ai socialismului.

În documentele partidului nostru există indicații în acest sens. De exemplu, documentele Congresului al II-lea al P.M.R., referindu-se la activitatea statului de reprimare și zădărnicire a oricăror uneltiri ale dușmanului de clasă, subliniază că organele puterii populare vor pedepsi cu strășnicie și fermitate pe „oricine ar cuteza să atenteze la cuceririle revoluționare ale poporului muncitor" [2]. În Raportul C.C. al P.M.R. prezentat de tova-

[1] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, Edit. politică, București, 1961, p. 295.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului*, p. 33.

rășul Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea al partidului, se arată că evoluția funcției represive în etapa actuală nu exclude nicidecum activitatea statului de descoperire și pedepsire intransigentă a tuturor acelora care, „în ura lor față de socialism încearcă să lovească în cuceririle oamenilor muncii" [1].

De aceea nu împărtășim punctul de vedere care consideră că în perioada dictaturii proletariatului există două funcții distincte : funcția de reprimare a claselor exploatatoare și funcția apărării proprietății obștești, a drepturilor și libertăților cetățenești, a ordinii de drept socialiste și a normelor de conviețuire socialistă etc. și că după dispariția claselor exploatatoare funcția de reprimare a acestor clase „este înlocuită" cu funcția de apărare a proprietății socialiste, a drepturilor și libertăților cetățenești etc., ceea ce creează impresia că această din urmă activitate a statului ar fi apărut abia în a doua etapă a dezvoltării sale și nu ar fi existat și în prima fază a dezvoltării statului socialist.

Credem că nu este vorba despre două funcții, dintre care una o succede pe cealaltă, ci despre o singură funcție : funcția represivă și de apărare a cuceririlor revoluționare ale oamenilor muncii, cu două laturi principale, care în procesul evoluției statului socialist suferă modificări. În prima etapă a dezvoltării statului de dictatură a proletariatului, cînd lupta de clasă cunoștea momente maxime de ascuțire, cînd lupta dintre „capitalismul învins dar nenimicit și comunismul născut dar încă slab" (Lenin) era o chestiune de viață și de moarte, această funcție avea ca latură principală activitatea de reprimare a împotrivirii claselor exploatatoare. În cea de-a doua etapă a dezvoltării statului de dictatură a proletariatului, cînd clasele exploatatoare au fost lichidate, capătă o pondere tot mai mare și trece pe primul plan cealaltă latură a acestei funcții : apărarea proprietății socialiste, a drepturilor și libertăților cetățenești, a legalității populare etc. Ea cuprinde atît activitatea de reprimare a statului împotriva elementelor reacționare înrăite, fanatice, împotriva elementelor huliganice, a hoților și a altor infractori care încalcă legile statului, cît și activitatea statului, împletită cu cea a organizațiilor obștești, de reeducare a elementelor infracționiste. Acesta este unul dintre aspectele esențiale ale evoluției specifice a funcției represive a statului în cea de-a doua etapă a dezvoltării sale.

În actuala fază a dezvoltării statului nostru democrat-popular, funcția represivă trece printr-un proces de treptată restrîngere deoarece a dispărut o latură a sa esențială : reprimarea împotrivirii claselor exploatatoare ; iar „victoriile socialismului în toate domeniile, forța de nezdruncinat a orînduirii noastre de stat, unitatea politică-morală a poporului muncitor au îngustat tot mai mult, o dată cu desființarea claselor exploatatoare, terenul de acțiune al elementelor dușmane socialismului" [2].

Crește tot mai mult rolul colectivității, al factorului educativ și al celorlalte funcții în îndeplinirea sarcinilor ei specifice. Această funcție capătă tot mai mult un rol profilactic și educativ. În documentele celui

[1] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, p. 296.
[2] *Ibidem*, p. 295.

de-al III-lea Congres al P.M.R. se subliniază că „pe măsura înaintării spre socialism, capătă o tot mai mare importanță rolul educativ al statului", „formele obștești de înrîurire și reeducare", influența educativă „exercitată nemijlocit de colectivitatea oamenilor muncii"[1]. Desigur că această evoluție a funcției represive nu înseamnă micșorarea vigilenței oamenilor muncii și a organelor de stat, ci, dimpotrivă, ascuțirea ei față de elementele reacționare, fanatice și față de spionii și agenții statelor imperialiste care încearcă să lovească în cuceririle oamenilor muncii. Întărirea vigilenței față de toate aceste elemente și reprimarea lor hotărîtă este cu atît mai necesară și în etapa actuală, cu cît statele imperialiste au ridicat activitatea de spionaj și subversivă la rangul de politică oficială.

Pe plan extern : funcția de apărare a țării, care se menține atîta timp cît nu s-au creat încă toate condițiile necesare eliminării războiului din viața societății omenești; funcția de colaborare și ajutor reciproc dintre țările lagărului socialist, care se dezvoltă tot mai mult și capătă o extindere tot mai mare, jucînd un rol important în procesul întăririi și dezvoltării puterii economice a lagărului socialist, precum și al trecerii relativ simultane a țărilor socialiste la construirea societății comuniste; funcția de promovare a principiului coexistenței pașnice și apărarea păcii, care are un rol tot mai mare în acțiunile coordonate ale statelor socialiste, în rezolvarea pe cale pașnică a problemelor vitale ale păcii și securității popoarelor lumii.

Congresul al XXII-lea al P.C.U.S. a raportat poporului că în Uniunea Sovietică au fost parcurse primele două etape ale procesului trecerii de la capitalism la comunism, în urma cărora socialismul a învins deplin și definitiv.

Sarcinile istorice pe care societatea le-a avut de rezolvat în aceste două etape nu au putut fi îndeplinite decît prin folosirea ca instrument principal a statului de dictatură a proletariatului. Parcurgînd cele două faze ale dezvoltării sale, statul de dictatură a proletariatului și-a îndeplinit sarcinile sale, și-a încheiat menirea sa istorică. În condițiile victoriei depline și definitive a socialismului și a intrării Uniunii Sovietice în perioada construcției desfășurate a comunismului, statul de dictatură a clasei muncitoare s-a transformat în stat al întregului popor, care constituie, după cum se subliniază în documentele Congresului al XXII-lea al P.C.U.S., *o etapă nouă în dezvoltarea statului socialist.*

În această nouă fază a dezvoltării statului sovietic, sarcina istorică a construirii bazei tehnice-materiale a comunismului, a transformării treptate a relațiilor de producție socialiste în relații de producție comuniste, a educării și dezvoltării conștiinței comuniste a oamenilor muncii și a creării unei adevărate bogății a culturii spirituale a oamenilor sovietici, determină o largă dezvoltare a *funcțiilor principale* ale statului sovietic — funcția economic-organizatorică și cea cultural-educativă.

Ele trec printr-un profund proces de transformare din funcții politice de stat în funcții obștești de conducere a economiei și culturii, proces în care „organele de planificare și evidență, de conducere a economiei și de

[1] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, p. 295.

dezvoltare a culturii, care în prezent sînt organe de stat, își vor pierde caracterul politic și vor deveni organe de autoadministrare obștească" [1].

Această teză a Congresului al XXII-lea al P.C.U.S. subliniază faptul că funcția economică-organizatorică și cea cultural-educativă, spre deosebire de celelalte funcții ale statului socialist care se restrîng și dispar în momentul cînd și-au încheiat menirea lor istorică, nu au o durată istorică limitată, ci permanentă, ele rămînînd și în comunism funcții, dar nu ale statului, ci ale organelor de autoadministrare obștească adecvate și competente.

Programul P.C.U.S. stabilește că în perioada construcției desfășurate a comunismului se mai menține activitatea statului de *apărare a drepturilor și libertăților cetățenilor sovietici, a ordinii de drept socialiste și a proprietății socialiste.*

Autorii sovietici subliniază că în perioada construcției desfășurate a comunismului lichidarea tuturor acțiunilor menite să lovească în cuceririle revoluționare istorice ale poporului sovietic și reeducarea elementelor infracționiste continuă să rămînă o sarcină a statului și a întregii societăți, fără ca aceasta să constituie o emanație a dictaturii proletariatului, și deci o manifestare a funcției represive a statului [2]. Apărarea drepturilor și libertăților, a onoarei și demnității cetățenilor sovietici, a ordinii de drept socialiste și a proprietății socialiste nu mai reprezintă o latură a funcției represive care a dispărut, ci se constituie ca o *funcție independentă* a statului sovietic în actuala sa etapă de dezvoltare, care, în cursul procesului complex de transformare a relațiilor sociale socialiste în relații comuniste, de formare și dezvoltare a conștiinței comuniste a oamenilor muncii, cînd statul capătă tot mai mult un rol profilactic și educativ, utilizează tot mai mult forța de convingere și de educare drept mijloc principal de reglementare a vieții societății sovietice, folosind *„pe deplin atît forța legii, cît și forța influenței opiniei publice"* [3].

Pe plan extern, statul sovietic își va dezvolta în continuare *funcția de întărire a capacității de apărare* a țării, pentru a apăra ferm marile cuceriri ale socialismului și comunismului împotriva agresiunii imperialiste, *funcția de promovare a politicii de coexistență pașnică și de apărare a păcii*, pentru rezolvarea problemelor internaționale pe cale pașnică, pentru îmbunătățirea relațiilor reciproce dintre state, funcția de *organizare și dezvoltare a relațiilor de colaborare economică, politică și culturală dintre țările lagărului socialist, bazată pe principiile egalității în drepturi, ale avantajului reciproc și ale întrajutorării tovărășești.*

Sarcinile și funcțiile statului sovietic în etapa construirii desfășurate a comunismului demonstrează că și în această etapă statul rămîne principalul instrument de transformare a societății socialiste în societate comunistă, avînd „menirea să organizeze crearea bazei tehnice-materiale a comunismului, transformarea relațiilor socialiste în relații comuniste,

[1] *Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice* (partea a II-a), în volumul *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 428.

[2] Vezi în acest sens A. Butenko, *Misiunea istorică a dictaturii proletariatului*, în „Kommunist", 1961, nr. 14 (trad. rom.).

[3] N. S. Hrușciov, *Raportul de activitate al C.C. al P.C.U.S., prezentat la Congresul al XXII-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, Edit. politică, București, 1961, p. 122.

să înfăptuiască controlul asupra cuantumului muncii și cuantumului consumului, să asigure ridicarea bunăstării, să apere drepturile și libertățile cetățenilor sovietici, ordinea de drept socialistă și proprietatea socialistă, să educe masele populare în spiritul disciplinei conștiente și al atitudinii comuniste față de muncă, să asigure trainic apărarea și securitatea țării, să asigure colaborarea frățească cu țările socialiste, să apere cauza păcii generale și să întrețină relații normale cu toate țările" [1].

Cercetarea, pe baza studierii aprofundate a activității organizațiilor de stat și obștești, a procesului transmiterii funcțiilor statului autoadministrării obștești rămîne o sarcină permanentă a cercetărilor, care se impune acum cu atît mai mult, cu cît transformarea statului sovietic în stat al întregului popor implică un amplu proces de transformare a formelor de stat socialist în autoadministrare obștească comunistă.

Toate acestea dovedesc că problema funcțiilor statului socialist este un element fundamental în lămurirea esenței și rolului statului socialist, a direcției evoluției sale. Această problemă este — după cum sesizează un material critic [2] — abordată mai mult de juriști decît de filozofi, cu toate că și filozofilor le revine sarcina de a întreprinde o cercetare adîncă și amplă a funcțiilor statului socialist, a evoluției lor specifice. Studierea *categoriei de funcție a statului* facilitează rezolvarea teoretică a unor probleme pe care le ridică cercetarea rolului și evoluției statului socialist și a funcțiilor sale.

---

[1] *Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice* (partea a II-a), în volumul *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, p. 420.

[2] Vezi L. M. Karapetian și R. I. Razin, *Despre cercetarea dezvoltării statului socialist*, în „Probleme de filozofie", 1961, nr. 6.

FORMA SINGULARĂ ÎN LOGICA PREDICATELOR

DE

S. VIERU

Logica simbolică constituie o etapă nouă, superioară în dezvoltarea studiului formelor gîndirii. Chiar acolo unde se părea că esențialul a fost spus, conceptele și metodele logistice au spulberat această aparență ; chiar acolo unde se părea că avem de-a face cu forme de o simplitate desăvîrșită, logica simbolică este capabilă să dezvăluie „infrastructura" lor. Se înțelege că rezultatele logicii simbolice nu sînt creații *ex nihilo*, ci se sprijină pe cercetarea logică anterioară ; nu anihilează, nu clasează la arhivă, ci consolidează descoperirile logicii antice și medievale, aruncînd asupra lor o lumină vie.

JUDECATA SINGULARĂ *IN ESSE*

Să luăm, de pildă, o formă atît de „simplă" a gîndirii cum este *judecata singulară*. Și chiar nu judecata singulară în genere, ci judecata singulară care afirmă o proprietate generală despre un obiect singular („Spinoza este filozof", „Gagarin este cosmonaut", „Pămîntul este o planetă", „2 este un număr prim" etc.). Să facem deci abstracție de judecățile singulare de relație („2 este mai mic decît 3", „Ion este prietenul lui Petru", „6 este produsul lui 2 și 3"), judecăți în care se enunță o relație despre două sau mai multe obiecte singulare ; să facem abstracție și de judecățile singulare de identitate, de formă $x = y$ („Spinoza este autorul *Tratatului teologico-politic*", „$2 = 2$", „$2 = 1 + 1$"). Să facem totodată abstracție și de judecățile singulare *negative*. În acest caz, obiectul analizei este o formă logică arhicunoscută, analizată de Aristotel cu 23 de secole în urmă. Silogistica lui Aristotel vizează patru tipuri de enunțuri : „Toți S sînt P", „Nici un S nu este P", „Unii S sînt P", „Unii S nu sînt P", în locul variabilelor S și P putînd fi substituiți numai termeni generali, termeni care reflectă proprietățile pe care le au în comun elementele unei

clase de mai multe lucruri individuale; totuși Aristotel s-a referit și la enunțuri al căror *subiect* nu desemnează o clasă de obiecte, ci un obiect singular. În logica tradițională, care nu trebuie identificată cu doctrina autentică a Stagiritului, judecățile singulare sînt formalizate prin expresia „S—P", „S este P". Oricît de încetățenită ar fi această formulă, ea nu este totuși cea mai adecvată; de altfel, deși se revendică de la Aristotel, ea nu tălmăcește în modul cel mai fidel concepția logico-filozofică a părintelui logicii. Schema „S—P" este folosită în manualele de inspirație tradițională ca *formulă generică* pentru judecățile *in esse* (care se mai numesc „de atribuție", „de inherență" etc.). În judecata *in esse* se enunță că „ceva aparține sau nu aparține fie unui subiect universal, fie unuia individual" [1], acel „ceva" fiind o *proprietate* a lucrului, dar nu o relație între lucruri. În cel mai bun caz, formula „S—P" ar conveni judecății singulare nu întrucît aceasta este judecată *singulară*, ci întrucît este judecată *in esse*; așadar, îi convine nu în mod specific, ci în mod general, nediferențiat.

SUBIECTUL JUDECĂȚII SINGULARE *IN ESSE*

Subiectul judecății singulare desemnează un obiect individual, este un nume, simplu („Spinoza") sau compus din alți termeni („Autorul *Tratatului teologico-politic*"), al unui singular (Spinoza); subiectul judecății particulare sau universale nu este însă un nume, ci un termen general, care poate fi *predicat* despre mai mulți indivizi. De aceea, subiectul unei judecăți de tipul celor vizate de silogistica aristotelică: 1) poate fi *predicat* în cadrul altei propoziții singulare, particulare sau universale; 2) poate fi *subiect* atît al unei judecăți particulare, cît și al unei judecăți universale. De exemplu, luînd ca subiect termenul „*număr divizibil prin 4*", putem forma propozițiile: „orice *număr divizibil prin 4* este un număr divizibil prin 2", „unele *numere divizibile prin 4* sînt divizibile prin 8", „unele numere divizibile prin 2 sînt *divizibile prin 4*" etc. Așadar, termenul-subiect al unei propoziții cu termeni generali poate fi predicat sau subiect al oricărei alte propoziții cu termeni generali, *dar nu poate fi subiectul unei judecăți singulare*. Această diferență are un caracter fundamental; ea este însă complet disimulată de schema „S—P", căci, evident, folosirea corectă a unei variabile (de exemplu a variabilei S) se sprijină tacit pe presupoziția că termenii care pot fi substituiți au *aceleași proprietăți formale*, sintactice și semantice, aparțin aceleiași *categorii logice*. Or, este evident că subiectul judecății singulare și subiectul judecății particulare sau universale aparțin unor categorii deosebite, au proprietăți formale deosebite. De aceea, trebuie să folosim variabile diferite, diferite nu numai sub raportul configurației lor materiale, adică neizomorfe, ci variabile definite pe un alt domeniu, luînd valori cu totul deosebite. De exemplu, ca variabile în locul cărora pot fi substituiți termeni generali („Om", „Număr", „Număr par" etc.) vor putea fi folosite, ca și mai sus, literele S,P,H,N etc., iar ca variabile pentru indivizi, în locul cărora pot fi substituite numai expresii care desem-

[1] Aristotel, *Despre interpretare*, 7,7 b; *Organon*, 1, Edit. științifică, București, 1957, p. 217.

nează indivizi, obiecte singulare („Spinoza", „5", „6"), vom folosi literele x, y, z etc. În acest caz, formula generală a judecății singulare afirmative *in esse* nu va fi „S este P", ci „x este P". Astfel, va fi subliniată explicit, formal, diferența formală dintre judecata singulară și judecata în care ambii termeni sînt generali (indiferent dacă este vorba de judecata particulară sau universală).

Orice substituție corectă de termeni concreți în formula „x este P" ne va da *numai* judecăți singulare. Condițiile stipulate mai sus privitor la natura variabilelor și a proceselor de substituție garantează că orice substituție corectă va da o propoziție corect construită. Faptul ne arată că formula „x este P" este o abstracție justă, științifică, care redă în mod adecvat specificul judecății singulare *in esse*. Punctul de vedere al logicii simbolice este de altfel în acord cu concepțiile lui Aristotel, deși atacurile nejustificate ale unor logisticieni idealiști împotriva logicii materialiste a Organonului nu lasă să se întrevadă acest lucru. Aristotel a văzut clar atît caracterul comun al judecăților *in esse*, indiferent dacă este vorba de judecata singulară sau de alte forme — enunțarea unui predicat despre subiect —, cît și diferența calitativă dintre subiectul judecății singulare și termenii altor tipuri de judecăți. „Este caracteristica substanțelor și a diferențelor, că în toate cazurile, ele sînt enunțate sinonim. Căci toate propozițiile de acest fel au ca subiect individul ori specia" (judecățile care „au ca subiect individul" sînt tocmai judecățile singulare). „Este adevărat — continuă Aristotel — că, întrucît *substanța primă nu este enunțată despre ceva, ea nu poate niciodată forma predicatul vreunei propoziții* (*s.ns.— S.V.*). Dar la substanțele secunde specia este enunțată despre individ, iar genul atît despre specie, cît și despre individ. Și, tot așa, diferențele sînt enunțate despre specie și despre indivizi. De asemenea noțiunea speciei și aceea a genului sînt aplicabile substanței prime, iar aceea a genului la specie. Căci tot ce este enunțat despre predicate va fi enunțat și despre subiect" [1]. Aristotel consideră că subiectul judecății singulare reprezintă substanța primă, în timp ce subiectul unei judecăți particulare sau universale este o specie: „...individualul nu poate să fie enunțat despre alte lucruri, deși alte lucruri pot fi enunțate despre el" [2]. Distincția aristotelică între individual și general, „substanță primă" și „substanțe secunde", între lucruri „strict determinate", „indivizibile" și „calificarea" acestora, între subiect individual și specii sau genuri prezintă o însemnătate fundamentală. Această *distincție* nu poate fi exprimată de formula „S—P", ci numai de una ca „x este P", formulă conținînd nu pur și simplu două variabile, ci două tipuri de variabile.

Există totuși o deosebire între interpretarea aristotelică a subiectului judecății singulare și punctul de vedere al logicii simbolice. Pentru

---

[1] *Categorii*, 5, 3 a, b; *op. cit.*, p. 131—132.

[2] *Analitica primă*, I, 27, 43 a; Edit. științifică, București, 1958, p. 104. Mai sus cu cîteva rînduri, Aristotel admite totuși că lucrul ce cade sub simțuri poate fi „enunțat despre altceva", însă doar „accidental". „În adevăr, noi spunem uneori că acest lucru alb este Socrate sau că cel ce vine acum către noi este Callias". Aceste enunțuri, asupra cărora Aristotel de altfel nu stăruie, sînt judecăți singulare de identitate; forma lor logică nu trebuie confundată cu forma „x este P", asupra căreia ne oprim.

Aristotel, subiectul judecății singulare desemnează substanța primă, *lucrul individual*. „Substanța, în cel mai însemnat, cel mai originar și cel mai propriu înțeles al cuvîntului, este ceea ce nici nu este enunțat despre un subiect, nici nu este într-un subiect; de exemplu, un anumit om ori cal" [1]. În realitate, subiectul judecății singulare poate desemna nu numai un lucru individual, sensibil, ci și un „obiect abstract", o proprietate sau o relație generală, luată în unicitatea ei. Este cazul judecăților singulare matematice și metamatematice („2 este un număr par", „identitatea este o relație tranzitivă" etc.), ca și al tuturor judecăților al căror subiect desemnează un anumit „obiect abstract", în timp ce predicatul exprimă o proprietate generală a acestui „obiect abstract", o proprietate a proprietății sau a relației. De exemplu: „repausul este un caz particular al mișcării", „valoarea este o relație socială" etc. Forma tuturor acestor judecăți este de asemenea „x este P". (Înlocuind prin variabile termeni cu semnificație determinată ai unor asemenea judecăți, obținem formula de mai sus, după cum, efectuînd corect substituții, obținem în locul formulei enunțuri singulare determinate). Este însă clar că judecăți adevărate avînd aceeași formă „x este P" pot avea conținuturi cognitive extrem de eterogene, iar gradul de esențialitate al conținutului lor poate fi minim sau poate fi, dimpotrivă, foarte înalt, *în funcție nu numai de natura predicatului* (cum se afirmă în unele lucrări de logică dialectică), *ci și de natura subiectului*. Așadar, subiectul judecății singulare poate desemna și o proprietate generală a elementelor unei clase de lucruri individuale sau o proprietate generală a unei proprietăți generale a unei clase de lucruri sensibile individuale etc. Logica simbolică nu face abstracție de această caracteristică a judecăților singulare, deși ea neglijează conținutul determinat al cutărei sau cutărei judecăți singulare; logica postulează că orice variabilă ia o valoare dintr-un *domeniu determinat* al realității. Diferența generală de conținut dintre enunțurile: „Socrate este om" și „2 este un număr par" va fi dată de faptul că, deși ambele enunțuri au forma „x este P", subiectul desemnează, în fiecare caz în parte, un element al unor domenii *diferite de obiecte*. În cazul primei judecăți, admitem că x ia valori din domeniul ale cărui elemente ar putea fi la fel de bine oamenii, sau toate ființele vii, sau numai grecii, sau filozofii etc.; în cazul celeilalte judecăți, 2 este considerat ca entitate a unui alt domeniu de elemente (mulțimea numerelor naturale). De asemenea proprietățile „a fi om", „a fi număr par" sînt considerate și ele ca definite pe domenii diferite. Logica nu are ca obiect precizarea domeniului determinat pe care poate fi definită variabila x care desemnează indivizi, elemente, sau variabila P care desemnează proprietăți ale acestor elemente.

Se poate întîmpla ca o proprietate a elementelor unui anumit domeniu să fie un element al unui *alt* domeniu. 5 este *proprietatea* oricărei mulțimi care poate fi pusă în corespondență biunivocă cu mulțimea degetelor unei mîini, să zicem, și totodată este un element, un „obiect" (abstract) care are *proprietatea* de a nu fi par; 5 este o proprietate definită pe domeniul avînd ca elemente mulțimi de elemente și este „individ" abstract al

[1] *Categorii*, 5, 2 a; *op. cit.*, p. 125.

domeniului numerelor naturale; este însă imposibil ca, „sub același raport" (considerat pe unul și același domeniu) subiectul unei judecăți singulare de forma „x este P" să fie predicatul unui subiect de același rang.

Așadar, obiectul judecății singulare nu trebuie identificat cu obiectul individual sensibil, cu *lucrul concret-senzorial*. Speculînd însă acest fapt, neopozitiviștii ajung să vorbească despre caracterul logic al obiectului, al *lucrului material în genere*; punînd semnul egalității între „obiectele abstracte" și obiectul concret-senzorial, precum și între abstracțiile omului și corespondentul real, baza lor obiectivă, pe de altă parte, idealiștii logici se străduiesc să ne convingă că „materia dispare", „obiectul este o construcție logică din elemente senzoriale", „a exista înseamnă a fi valoarea unei variabile". Raționamentele lor poartă însă pecetea metafizicii idealiste; inversarea raportului dintre subiectul propoziției singulare și obiectul pe care ea îl desemnează, identificarea obiectului cu „obiectul gîndit" stau la baza pozitivismului logic. Oricît de înalte ar fi abstracțiile minții umane, dacă sînt juste, exacte, științifice, ele constituie imagini ale realității obiective, ale proprietăților, conexiunilor și schimbărilor obiectelor și fenomenelor materiale. Subiectul unei judecăți singulare adevărate poate să nu desemneze un obiect concret-senzorial; în acel caz el reflectă însă proprietăți, relații, procese legate într-un mod sau altul de fenomenele realității materiale, existente independent de termenii enunțului reflectant.

★

Pînă acum, cercetînd forma judecății singulare, comparînd schema „x—P" cu schema „S—P", în centrul atenției se află *subiectul* judecății. Trebuie întreprinsă acum analiza *predicatului* și a *legăturii* dintre subiect și predicat în cadrul judecății singulare, *interpretatate în comprehensiune*. Această temă prilejuiește dezvoltări deosebit de profunde și rodnice în cadrul logicii simbolice, mai exact în cadrul acelui capitol al ei cunoscut sub numele de *logica predicatelor* [1].

Importanța analizei *predicatului* este deosebită, nu numai pentru logica simbolică, ci și pentru logica dialectică. Aceasta din urmă manifestă un interes special pentru *conexiunile*, *trecerile*, *dezvoltarea necesară de la simplu la complex* a formelor logice. Or, judecata singulară constituie din acest punct de vedere un „nod", o verigă de trecere importantă. Fiind forma cea mai elementară de judecată *in esse*, forma „x este P" ne poate spune multe despre „trecerea" noțiunii în judecată; analiza predicatului,

[1] Forma „x este P" este studiată nu numai în logica predicatelor, ci și în *logica claselor*, unde ea este interpretată *în extensiune* și tradusă prin formula „$x \in P$", unde x este un *element* al *clasei* P, iar „$\in$" este simbolul relației de apartenență a elementului la clasă. Asupra interpretării extensionale în logica claselor a formei „x este P" nu ne oprim. Formula „$x \in P$" exprimă simbolic și formal intuiții și descoperiri mai vechi ale logicii prematematice, așa cum relevă Dan Bădărău în studiul *Critica unor concepții idealiste despre structurile logice*, în „Cercetări filozofice", 1959, nr. 5, demonstrînd că pretențiile logisticii de noutate absolută nu rezistă criticii. Forma „$x \in P$" spune că x este un element al clasei P; clasa P este însă la rîndul ei definită prin *proprietatea* P, deoarece clasa P este clasa tuturor lucrurilor care au proprietatea de a fi P. De aceea, chiar luînd ca punct de plecare forma „$x \in P$", nu ne putem sustrage unei cercetări pe tărîmul *logicii predicatelor* a relației de *inherență* a proprietății la individ.

în forma cea mai simplă, este analiza predicatului în cadrul judecății singulare; de asemenea, tot analiza predicatului (și nu a subiectului) judecății singulare ne dă cheia legăturii dintre forma singulară și alte forme mai dezvoltate de judecată (întrucît o judecată singulară de tipul „x este P" poate avea în comun cu judecățile de tipul „S—P" tocmai predicatul). Dialectica formei-judecată trebuie dezvăluită pe baza rezultatelor logicii simbolice.

„Conținutul formal" al unui enunț singular *in esse* este, așa cum s-a amintit, *enunțarea* unei proprietăți despre un obiect determinat al unui anumit domeniu. Ceea ce interesează acum este *predicatul* judecății singulare; de caracterul *determinat* al subiectului putem face abstracție, conul de lumină al analizei căzînd tocmai asupra predicatului.

FORMA PROPOZIȚIONALĂ

Să luăm o judecată singulară, de exemplu: „*Gagarin este cosmonaut*"; formalizarea completă ar fi, așa cum am văzut, „x este P" (convenind implicit asupra faptului că în variabila x pot fi substituite nume ale oamenilor, iar în locul variabilei P termeni care desemnează proprietăți ale oamenilor). Întrucît însă dorim să facem abstracție numai de caracterul *determinat* al *subiectului* (ceea ce nu înseamnă că facem abstracție și de faptul că judecata singulară are subiect), înlocuim termenul singular „Gagarin" prin variabila x, dar păstrăm intact caracterul *determinat* al predicatului. Obținem expresia:

„x este cosmonaut".

O expresie de acest tip se numește *formă propozițională singulară*. În genere, se numește *formă propozițională* o expresie care conține variabile și se transformă într-o propoziție, adevărată sau falsă, ori de cîte ori acordăm valori determinate tuturor variabilelor, substituindu-le expresii care desemnează valori din domeniul respectivelor variabile [1].

PREDICATUL JUDECĂȚII SINGULARE

Forma propozițională singulară nu exprimă o propoziție determinată și nu are deci o valoare de adevăr determinată. Abstrasă din enunțurile singulare, ea își recapătă caracterul determinat ori de cîte ori efectuăm o substituție adecvată. Dar, deși nu exprimă o propoziție determinată, nu

[1] Este ușor de văzut că expresia „orice S este P" este o formă propozițională binară a logicii aristotelice, formula „S este P" este o formă propozițională singulară a aceluiași sistem, iar expresia „Dacă A este enunțat despre toți B și B despre toți C, atunci A trebuie enunțat despre toți C" (Analitica Primă, I, 4, 25 b) — forma silogistică Barbara — este o formă propozițională ternară. În cele ce urmează, vorbind despre forme propoziționale, ne vom referi exclusiv la forme propoziționale (și funcții propoziționale asociate) *singulare*, de tipul celor obținute prin înlocuirea cu o variabilă a subiectului unei judecăți singulare. Ele sînt forme propoziționale singulare ale logicii predicatelor.

s-ar putea spune că forma propozițională singulară nu exprimă nimic determinat. Forma

„x este cosmonaut"

exprimă ceea ce se poate enunța adevărat despre Gagarin, Titov ș.a. Ceea ce se enunță însă într-o judecată singulară este că o proprietate revine unui individ; iar forma propozițională singulară exprimă ceea ce au comun toate judecățile singulare cu același predicat: *însuși predicatul.* Dar predicatul unei judecăți singulare este, evident, *noțiunea respectivă ca predicat.* Ajungem la rezultatul fundamental, neașteptat la prima vedere, dar incontestabil; *forma propozițională singulară exprimă noțiunea ca predicat.* Și anume, o exprimă nu ca predicat al unei judecăți concrete, determinate, ci ca *predicat* al oricărei judecăți singulare posibile (=adevărate sau false). Ori de cîte ori vom folosi expresia „predicat", va fi vorba de acum înainte despre termen, noțiune ca *predicat al judecăților singulare*, deci ca predicat enunciabil despre indivizii unui domeniu anumit.

Ca predicat, noțiunea este posibilitatea unei mulțimi de judecăți singulare, adevărate sau false. Noțiunea care este predicatul unei judecăți singulare *in esse* reflectă determinarea generală a unei clase de obiecte singulare [1]; noțiunea se constituie prin *abstragerea acestei determinări.* Dar abstragere *nu* înseamnă *rupere*, sciziune iremediabilă între singularul concret și determinarea lui generală, oglindită de concept. Noțiunea nu rupe singularul de general, ci separă, polarizează cele două momente, în cadrul unei unități între sferă și conținut [2], însă în cadrul acestei unități

---

[1] În cele ce urmează, vorbind despre noțiuni vom avea în vedere numai noțiuni de acest fel, noțiuni care reflectă proprietăți (dar nu și relații) generale. Ceea ce nu înseamnă că nu există noțiuni care să reflecte relații!

[2] Ca sferă a conceptului, clasa este îndeobște definită prin intermediul proprietății reflectate de noțiune, nu prin enumerarea indivizilor. Sfera unui concept se referă *întotdeauna* la indivizi *determinați* în generalitatea lor și numai uneori la indivizi *enumerați* totodată ca unități distincte. Prin sfera sa conceptul se referă — de obicei — nu la indivizi numărați, ci la nenumărați indivizi, la *orice individ* căruia îi revine atributul reflectat în concept. Esențial pentru concept este faptul că, în principiu, lista elementelor sferei lui „rămîne deschisă" (de exemplu, lista actualilor cosmonauți este restrînsă, dacă ne referim a prezent, dar *clasa cosmonauților* constituie o totalitate deschisă, în devenire). Noțiunea „continent" are o sferă bine precizată, dar și în cazul acesta *constituirea* conceptului are loc, nu *prin acordarea aceleiași denumiri* unor obiecte diferite (continentele lumii), ci prin *abstragerea* unei *determinări generale* a unei serii de obiecte *identice* sub un anumit raport. *Descoperirea* Antarcticei lărgește *sfera de aplicabilitate* a conceptului, înlătură o pată albă de pe harta cunoașterii, dar *nu adaugă* nici un element clasei continentelor lumii. *Enumerarea* continentelor lumii îmi oferă o foarte prețioasă cunoștință *de facto*, dar sfera noțiunii de continent este definită *de jure* de proprietatea generală. De aceea teza nominalistă, inspiratoare a neopozitivismului, după care extensiunea unui termen general este dată de *lista elementelor* denumite de acel termen, nu este numai neconstructivă, atunci cînd este vorba de totalități infinite sau în continuă devenire, ci și principial eronată. Extensiunea conceptelor, clasele nu sînt agregate accidentale de elemente avînd o superficială asemănare și nu sînt nici construcții convenționale — reunirea mai multor obiecte sub sceptrul *aceluiași nume* —, ci mulțimi de obiecte care au aceeași determinare *generală*. Pentru nominaliști, ceea ce au *realmente identic* — și nu doar sensibil asemănător — obiectele care formează extensiunea unui concept este *numele, termenul generic*; materialismul dialectic demonstrează însă că ceea ce au *realmente identic* diversele obiecte — proprietatea lor generală, esențialitatea lor — constituie temeiul obiectiv al denumirii lor generice, cu același termen.

momentul principal este cel al comprehensiunii conceptului, de aceea noțiunea este *esențialmente predicat*. Noțiunea face abstracție de singular, dar tocmai de aceea poate fi predicată despre singular. Principala proprietate operațională a noțiunii este *predicabilitatea ei*, adică posibilitatea permanentă a restabilirii legăturii generalului cu singularul, ceea ce are loc chiar în cea mai simplă formă de judecată *in esse*, judecata singulară.

Aceste considerente permit înțelegerea, justificarea teoretică a modului în care este simbolizată forma propozițională singulară în calculul predicatelor. Forma „*x este cosmonaut*" exprimă noțiunea *cosmonaut* ca ceea ce se enunță despre toate singularele din domeniul variabilei, ca *predicat*, ca *posibilitate a judecății singulare* de forma „x este P". În cadrul formei, „este" nu constituie o parte separată, o copulă legînd doi termeni, ci un întreg în cadrul predicatului „*a fi cosmonaut*". Locul împărțirii tradiționale a formei singulare în trei părți distincte (*subiect-copulă-predicat*) îl ia în logica simbolică diviziunea în *subiect* (nedeterminat dacă este vorba de forma singulară, determinat dacă este vorba de judecata singulară) și *predicat* („este cosmonaut", „este număr prim" etc., etc.,). Ca predicat, noțiunea înglobează în sine copula, constituie un corp comun cu conectivul „este" și de aceea aspiră spre judecată. *Ca predicat*, strict vorbind, noțiunea nu există decît în judecată și pentru judecată, ca pol magnetic care atrage spre sine în mod irezistibil sau, dimpotrivă, respinge — *tertium non datur* — subiectele individuale. Forma propozițională — expresia noțiunii — este judecata singulară *in nuce*.

FUNCȚIA PROPOZIȚIONALĂ

S-a văzut mai sus că noțiunea ca predicat în genere constituie posibilitatea unei *operații* aplicabile subiecților — indivizi ai unui anumit domeniu, luat ca univers de discurs. Operația este ceea ce trebuie să se întîmple cu unul sau mai multe obiecte (materiale sau ideale; matematice, logice sau de altă natură) pentru a forma un alt obiect. A concepe noțiunea ca predicat și predicatul ca operație posibilă înseamnă a defini noțiunea ca ceea ce trebuie atribuit subiectelor individuale pentru a forma un enunț singular.

În orice operație, fie ea aritmetică (de pildă adunarea) sau logică (de pildă conjuncția propozițiilor, disjuncția claselor, enunțarea unui predicat despre un subiect singular etc.), trebuie să deosebim:

1. Obiectele sau obiectul *asupra căruia* se aplică operația;
2. Operația ca atare, adică *transformarea* pe care o suferă obiectele supuse operației;
3. *Rezultatul* operației.

Cum putem *defini* operația ca atare? Cum putem sesiza *transformarea în genere*?

Transformarea ca atare nu există decît în totalitatea transformărilor posibile, în fiecare aplicație concretă a ei asupra unui obiect sau asupra unor obiecte anumite. Studiind corespondența, *relația* dintre *punctul de*

plecare al procesului și *rezultatul* său final, descoperim însuși caracterul, conținutul *operației.*

Rezultatul operațiilor logice fiind univoc, cel puțin în majoritatea cazurilor, aceasta permite înțelegerea teoretică a operației ca *funcție*, ca lege de corespondență între obiectele supuse operației, pe de o parte, și produsul operației, pe de altă parte. „Vom numi *funcție* sau, mai exact, *funcție singulară univocă* operația care, aplicată la ceva ca *argument*, produce un anumit lucru în calitate de *valoare* a funcției *pentru* respectivul argument. Nu se cere ca funcția să fie aplicabilă la orice lucru posibil ca argument al ei; dimpotrivă, în natura oricărei funcții rezidă mai curînd proprietatea de a fi aplicabilă numai la anumite lucruri și, fiind aplicată la unul dintre acestea luat ca argument, de a da o anumită valoare. Lucrurile la care este aplicabilă funcția constituie *domeniul pe care este definită* funcția, iar valorile constituie *domeniul valorilor* funcției. Funcția însăși rezidă în determinarea unei anumite valori pentru fiecare argument din domeniul pe care se definește funcția" [1].

Conceperea operațiilor logice prin dependențe funcționale și aplicarea unui simbolism adecvat acestei situații este una dintre marile descoperiri teoretice ale logicii simbolice. Noțiunea de funcție este o categorie centrală a matematicii, dar, după părerea noastră, extrapolarea ei în logică nu transformă logica simbolică într-o ramură a matematicii, ci mai curînd impune o înțelegere mai largă a noțiunii de funcție. Expresia „funcție matematică" încetează de a mai fi un pleonasm și sugerează caracterul determinat al funcției, natura sa, legătura ei cu obiectele matematice. Studiind diferite genuri de funcții logice, calculele logistice nu devin prin aceasta ramuri ale matematicii; definirea operației de negație în logica propozițiilor ca funcție de valoarea de adevăr a propoziției negate sau definirea intersecției a două clase în funcție de clasele asupra cărora se aplică operația înmulțirii claselor nu transformă logica în matematică, tot așa cum nici fizica nu se transformă în matematică dacă forța este definită ca produsul masei și accelerației [2]. În fizică încă se mai poate vorbi despre determinarea cantitativă a diferitelor proprietăți și relații fizice ale corpurilor, despre *produsul* masei și accelerației (masa, forța, accelerația, energia și impulsul, viteza sînt măsurabile, sînt *mărimi*); în logica simbolică, în exemplele de mai sus, nici nu mai este vorba de *mărimea* obiectelor, de *număr* ca expresie a mărimii, de operații matematice ca adunarea sau înmulțirea sau de rezultate ale operațiilor cu numere, ca suma, produsul, diferența etc.

Fiecărei forme propoziționale i se poate asocia o *funcție logică*, numită *funcție propozițională*; funcția este, în fond, *ceea ce exprimă* respectiva formă. Considerînd forma propozițională *singulară*, în care variabila liberă ia valori dintr-un domeniu de indivizi, putem asocia acestei forme *o funcție propozițională singulară*, (funcție cu un singur argument). Orice valoare a variabilei formei constituie un argument al funcției [3]. Care este însă

---

[1] A. Church, *Vvedenie v matematiceskuiu logiku* (*Introducere în logica matematică*) Izdatelstvo inostrannoi literaturî, Moscova, 1960, p. 24.

[2] Conform celebrei legi a mecanicii newtoniene, f = m.a.

[3] Ch. Church, *op. cit.*, p. 24—26.

valoarea funcției pentru respectivul argument? Pentru a găsi răspunsul trebuie să se revină la forma propozițională. Exprimînd, de exemplu, proprietatea „a fi cosmonaut" în forma „x este cosmonaut", ne întrebăm ce obținem pentru diferite valori ale variabilei x. În locul variabilei nu putem substitui însăși *valorile* variabilei, ci numai *numele* acestor valori. Pentru fiecare substituție corectă se obține o anumită propoziție concretă, adevărată sau falsă („Gagarin este cosmonaut" „Titov este cosmonaut" „Cikalov este cosmonaut" etc.). Dar, întrucît logica nu se interesează de conținutul concret al fiecărei propoziții în parte, ci de ceea ce este *general* în toate aceste propoziții, ele trebuie considerate numai sub specia adevărului sau falsului, inerent lor. Dacă forma propozițională singulară exprimă ceea ce au *comun* enunțurile singulare cu același predicat, *valoarea enunțului obținut pentru fiecare substituție concretă în locul variabilei* (sau pentru fiecare valoare a variabilei, deci pentru fiecare *obiect* al propoziției) exprimă o determinare *maximum de generală* a propoziției, și anume *valoarea ei de adevăr*. Valoarea funcției propoziționale singulare pentru fiecare argument al ei este adevărul (falsul) propoziției singulare al cărei subiect este numele respectivului argument.

În cadrul formei propoziționale, noțiunea — predicat se dovedește a fi o funcție propozițională singulară, definită pe un domeniu de indivizi și luînd ca valori adevărul sau falsul.

Interpretarea predicatului ca funcție de un singur argument recomandă de la sine aplicarea simbolismului matematic; forma propozițională de o singură variabilă, ca expresie a funcției propoziționale de un singur argument, va fi simbolizată prin:

$$P(x),$$

unde P este semnul predicatului, iar x este semnul argumentului funcției [1].

Eficiența acestui simbolism apare atunci cînd se pune problema formalizării altor forme de judecată și a construirii logicii predicatelor ca sistem formalizat. Simbolismul folosit îndreptățește și denumirea de „calcul funcțional" pentru același sistem, denumire la care se opresc unii logisticieni.

CARACTERUL REFLECTORIU AL FUNCȚIEI PROPOZIȚIONALE

În ceea ce privește interpretarea filozofică a funcției propoziționale, trebuie subliniat că această problemă, ca și alte chestiuni fundamentale ale logicii simbolice, a intrat abia de curînd în sfera preocupărilor cercetătorilor marxiști; interpretarea dialectică a rezultatelor logicii simbolice

[1] Forma propozițională „x este cosmonaut" va fi simbolizată prin:

Cosmonaut (x)

sau, folosind prescurtarea C pentru termenul „Cosmonaut":

C (x)

Propoziția singulară obținută prin substituția numelui unui individ în locul valabilei x va fi simbolizată în mod corespunzător. Judecata „Gagarin este cosmonaut" este formalizată în simbolismul funcțional:

Cosmonaut (Gagarin)

trebuie să releve substratul reflectoriu și întemeierea ontică a categoriilor logicii moderne, să respingă interpretările funcției propoziționale în spiritul operaționalismului și convenționalismului, în spiritul pozitivismului logic.

Condiția unei combateri eficiente a neopozitivismului este însă și recunoașterea semnificației general-logice a categoriei de funcție propozițională (de funcție logică în genere); restrîngerea semnificației acestor noțiuni la sfera unor inovații pur tehnice sau de natură strict matematică, așa-zicînd tehnică, nu duce la rezolvarea problemelor, ci la escamotarea dificultăților gnoseologice ale logicii moderne, prin încercarea de a expulza în domeniul matematicii calculele logistice și categoriile logice fundamentale care stau la baza acestor calcule.

Calculul logic, permițîndu-ne să operăm formal, nu ne interzice să gîndim; dimpotrivă, el cere în mod imperios analiza nu numai metalogică, ci și filozofică a categoriilor sale. Analiza categoriei de „funcție logică" pe planul logicii dialectice și al gnoseologiei marxiste va elucida aspecte noi ale formelor logice, ale raportului lor cu realitatea. Pozitivistă nu este admiterea funcției propoziționale ca o categorie fundamentală a logicii moderne; pozitivistă este însă interpretarea funcției propoziționale în spiritul empirismului subiectivist, al nominalismului și convenționalismului. Această interpretare străbate în opera logică și filozofică a unor reprezentanți ai logisticii.

Să începem cu faptul că distincția dintre funcția propozițională și forma propozițională — dintre funcție și expresia ei lingvistică — nu a fost trasată un timp cu precizia care i se poate cere unei discipline „exacte" ca logica simbolică. Russel și alții definesc funcția propozițională ca expresie care conține variabile libere, și se transformă în propoziție pentru orice substituție corectă în locul acelor variabile; definiția revine, de fapt, formei propoziționale, așa cum arată A. Church și alți logicieni care fac o distincție între forma propozițională și funcția asociată acesteia. Identificarea funcției logice cu expresia ei lingvistică creează confuzie; o asemenea identificare a contribuit și ea la propagarea neopozitivismului, deoarece corespunde spiritului nominalist al pozitivismului logic. Transformînd toate problemele *logicii* în probleme *logice ale limbii*, neopozitivismul interpretează noțiunea ca pe un *semn*, ca pe o expresie *lingvistică* de un tip deosebit. Numele este asimilat semnului, semnul este asimilat simbolului, raportul dintre noțiune și realitate este astfel interpretat în spiritul teoriei gnoseologice a simbolurilor; teza caracterului reflectoriu al noțiunii, ca imagine a proprietăților și relațiilor generale, este caracterizată de neopozitiviști drept „prejudecată metafizică", pe motivul că între nume și ceea ce desemnează el nu există identitate substanțială. În consecință funcția propozițională ar însemna o regulă de abreviație, o construcție lingvistică lipsită de semnificație obiectivă, un simplu tipar al unei grupe de propoziții avînd aceeași structură.

---

sau, folosind litera *a* ca prescurtare a numelui cosmonautului Gagarin, și C ca simbol pentru „Cosmonaut":

$$C\ (a)\ .$$

Raportul dintre noțiune și realitate fiind caracterizat în cadrul teoriei agnostice a simbolurilor, problema *conținutului formal* al noțiunii în genere, problema raportului dintre *forma-noțiune* și *formele ontice* al căror conținut îl reflectă ea e abordată în spiritul unui agnosticism și mai radical. Raportul dintre termenul „om" și realitate este dat de faptul empiric că putem indica indivizii pe care are sens să-i *numim* oameni, susțin pozitiviștii; iar dacă nu putem indica obiectul concret senzorial desemnat de un termen, trebuie să-l putem reduce pe acesta din urmă la alți termeni care au un corelat în alte elemente senzoriale ale experienței, altfel termenul nu are sens. (Acestor considerații nominaliste li se adaugă, bineînțeles, conferirea unui statut ontologic experienței, identificarea idealistă a realității cu datele senzoriale ale experienței subiectului, fapt care plasează de la bun început întreaga teorie neopozitivistă în sistemul de coordonate al solipsismului.) Funcția propozițională ar fi în acest caz operația de *numire*, de asemănare a indivizilor prin termenul-predicat. În ceea ce privește însuși raportul dintre categoria de funcție propozițională și realitate, această problemă nici nu se poate pune, deoarece ea nu ar avea răspuns; așa susțin unii reprezentanți proeminenți ai pozitivismului logic, risipind mai multă elocvență ca oricînd tocmai în sprijinul tezei că „trebuie să tăcem despre ceea ce nu putem vorbi". Nu putem vorbi despre realitatea independentă de experiența senzorială și activitatea logică a omului,— argumentează idealiștii moderni, reluînd subterfugiile machiste — și, în consecință, nu putem vorbi despre raportul dintre forma logică și realitate, deoarece nu ne putem *distanța* de forma logică, pentru a o raporta, în puritatea ei, la un factor extralogic, extralingvistic; forma logică impregnează însuși discursul nostru; cum am putea-o deci face obiect al discursului? Așa cum ochiul nu se poate vedea pe sine însuși, argumentează Wittgenstein, nu putem exprima natura logicului. Termeni ca „obiect", „fapt", „funcție", „număr" sînt pseudonoțiuni sau „noțiuni formale". Or, „noțiunile formale nu pot fi reprezentate ca noțiunile propriu-zise, printr-o funcție.

Aceasta pentru că notele lor, proprietățile formale nu se exprimă prin funcții ..." [1].

Natura noțiunii nu se poate exprima deci în semn, dar *se arată* (în mod inefabil, inexprimabil, iar după Wittgenstein, care unește pe furiș mîinile agnosticismului și fideismului, mistic este tocmai inexprimabilul!) în modul cum operăm cu semne, cu simboluri. A vorbi despre obiect înseamnă a folosi variabile pentru indivizi; a explica natura funcției propoziționale înseamnă pur și simplu a indica regulile de operație corectă cu asemenea funcții! Restul este tăcere ...

Caracterul nominalist, idealist și agnostic al aserțiunilor lui Wittgenstein este evident. Faptul că putem acorda predicatul „om" anumitor obiecte ale realității nu dovedește că aici am avea *exclusiv* raportul de la semn la denotat; dimpotrivă, faptul empiric că *pot denumi* cu același cuvînt indivizi atît de deosebiți între ei dovedește că a avut loc un proces de *abstractizare*, de desprindere a unor proprietăți inerente unor clase de

[1] L. Wittgenstein, *Logiko-filosofski Traktat* (*Tratat logico-filozofic*), Moscova, 1958, p. 53.

lucruri. Raportul *de la* cuvînt la obiectul desemnat — raportul semantic — se întemeiază pe raportul gnoseologic dintre noțiune și obiect. *Ceea ce abstragem* nu sînt cuvinte, termeni, ci înseși proprietățile și relațiile reale ale lucrurilor, în ceea ce au ele identic, general, relativ constant; a abstrage o proprietate înseamnă a constitui *abstracția ei*, fixînd-o ca semnificație ideală legată de corpul material al cuvîntului.

Abstracția nu este un *semn*, o etichetă, ci numai imaginea, reflexul ideal al unor proprietăți și relații reale. Imaginea nu există în mod pur ideal, în afara activității subiectului, în afara rezultatelor acestei activități, în afara *limbii*; dar a confunda gîndirea cu limba înseamnă, vorbind la figurat, a confunda hîrtia fotografică cu însăși imaginea fotografică.

Funcția propozițională — noțiunea ca predicat — exprimă structura de bază a noțiunii, natura contradictorie dialectică a abstracției. Fiind esențialmente *separare*, desprindere ideală a proprietăților și relațiilor de substratul lor real, conceptul este separare *provizorie*, posibilitate de sinteză, *raportare* la *obiect*. Abstracția este negație a singularului, abstracție de singular; dar tocmai de aceea ea oglindește determinarea singularului. Noțiunea *trece* în judecată *ca predicat*; ea este predicatul virtual al indivizilor sferei sale pentru că reflectă de la bun început proprietatea reală a unei clase de lucruri.

Forma noțiunii este funcția propozițională; raportul dintre laturile noțiunii este fidel exprimat de determinarea formală a funcției:

1. Noțiunea este *identicul* abstras din diferitele obiecte. Funcția este *identificarea* diferitelor obiecte sub specia predicatului, *aplicabilitatea* abstracției. Este *raportarea* generalului la singular.

2. Aplicarea funcției la argument dă adevărul sau falsul. Acele argumente pentru care funcția ia valoarea *adevărat* (= argumentele pentru care funcția este *satisfăcută*) constituie, în totalitate, *sfera* noțiunii.

Unitatea dintre sferă și conținut — laturi contradictorii ale noțiunii — este dată de faptul că noțiunea poate fi predicată în mod *adevărat* despre toate elementele sferei sale. Ca funcție propozițională, ca predicat, noțiunea poate fi comparată cu „o sită", o rețea conceptuală care „cerne" indivizii unui domeniu al realității, reținînd în sfera sa pe aceia cărora le revine proprietatea abstrasă.

3. Funcția propozițională exprimă unitatea dintre individual și general, dintre obiecte, pe de o parte, și proprietăți-relații, pe de altă parte. Nu există proprietăți generale în afara obiectelor individuale, nu există funcții fără argument.

4. Funcția propozițională de un singur argument este determinarea formală de maximă elementaritate a noțiunilor care reflectă proprietățile unei clase de obiecte. Funcția, „x este cosmonaut" nu dezvăluie întreg conținutul complex al noțiunii „Cosmonaut"; pentru exprimarea acestui conținut trebuie să exprimăm raportul dintre *această* funcție propozițională și *alte* funcții propoziționale. Conținutul noțiunii este redus, în cadrul funcției propoziționale, la cea mai simplă expresie a sa, *predicatul*.

Tot ce ne oferă „graficul funcției", — cunoașterea raportului dintre argumentele posibile ale funcției și valorile corespunzătoare ale funcției

pentru fiecare argument, se reduce la caracterizarea generală a predicatului în cadrul domeniului de indivizi pe care este definit. Oricărui predicat sau oricărei funcții propoziționale singulare îi corespunde în mod univoc clasa obiectelor cărora le revine acest predicat (clasa argumentelor care satisfac funcția). În schimb, unei clase nu îi corespunde în mod univoc un predicat și numai unul [1]. De exemplu, aceleiași clase de obiecte îi corespund predicate atît de deosebite prin conținutul lor, ca : *Om*, *Biped fără pene*, *Biman*, *Faber*. Funcția propozițională nu ne spune nimic despre *gradul de esențialitate*, despre semnificația gnoseologică a predicatului ; ea ne arată doar extensiunea *predicatului*, *extensiunea proprietății reflectate de noțiune*. Este evident că determinarea noțiunii ca funcție propozițională nu este sfîrșitul analizei, ultimul cuvînt al logicii formale, ci doar *începutul* analizei. Dar, ca un punct de plecare al analizei noțiunii, funcția propozițională reprezintă o abstracție integral științifică. Neștiințifice sînt doar tendințele de a limita analiza logică și gnoseologică a noțiunii la analiza funcției propoziționale, derivînd pe această bază concluzii cu pretenții de valoare absolută [2].

Există cel puțin trei planuri — distincte și ierarhice — ale studierii adevărului, conținutului reflectoriu al noțiunii.

1) Planul funcției propoziționale ; calificată ca predicat al indivizilor unui domeniu, noțiunea este simpla *posibilitate* a valorilor de adevăr, a adevărului și falsului. Această proprietate formală a noțiunii de a fi predicat reflectă o proprietate obiectivă de generalitate maximă „categorială" a oricărei proprietăți : de a aparține sau nu unui obiect al realității. Fiecărei proprietăți îi corespunde o clasă (eventual universală sau vidă). Acesta este deci planul *extensional* al adevărului noțiunii indiferent dacă ne referim direct la sfera conceptului (în logica claselor) sau la conținutul conceptului ca predicat definitoriu pentru indivizii sferei conceptului (în logica predicatelor).

2) Planul intensional ; analiza conceptului din punctul de vedere al esențialității și necesității proprietăților pe care le reflectă. Logica se preocupă de această temă încă de la începuturile ei. Aristotel a încercat — cu două milenii înaintea lui Hegel — să distingă predicatele după natura lor esențială (problema „predicabilelor"). Aici este vorba și de analiza *conceptelor după modalitate*. Logica simbolică se preocupă de judecă-

---

[1] Cf. Church, *op. cit.*

[2] Astfel, privind cu scepticism capacitatea noțiunii de a capta pe plan logic complexitatea și dinamismul realității (interpretată, la rîndul ei, ca un vîrtej haotic de electroni), școala așa-numiților „semantici generali" reduce conceptul la indeterminarea unei forme propoziționale, suspendată ambiguu între adevăr și fals.

Totodată, „semanticii generali", alături de alte școli idealiste, avertizează că noțiunea este o schemă săracă și derutantă, conchizînd, în spiritul unui pesimism gnoseologic necamuflat, că „harta nu este întreg teritoriul". Metafora se întoarce însă împotriva lor, deoarece, deși harta nu poate epuiza varietatea inepuizabilă a teritoriului, ea o poate înfățișa cu o precizie din ce în ce mai mare, la scări diferite, desprinzînd totodată detaliile esențiale. De fapt, sarcina cunoașterii nici nu este de a inventaria o totalitate haotică de evenimente, ci de a descoperi identitatea, esența, legile interacțiunii și schimbării lucrurilor ; iar noțiunea nu este comparabilă cu o hartă, deoarece nu este un semn, o construcție simbolică.

țile modale, construind calcule în acest scop, dar studiul se află în stadiul incipient. Problema nu este, de altfel, exclusiv de competența logicii elementare, ci reclamă totodată o elucidare logic-dialectică, ducînd, alături de alte linii de cercetare, la

3) Analiza genezei istorice a conceptului, la studiul său ca formă dinamică de cunoaștere, care reflectă procesualitatea lucrurilor; evaluarea logic-dialectică a conceptului.

ACTIVITATEA PRACTICĂ ȘI UNELE PROBLEME ALE DEZVOLTĂRII CONȘTIINȚEI SOCIALISTE

PARTICIPAREA ACTIVĂ A OAMENILOR MUNCII DE LA ÎNTREPRINDEREA „INDUSTRIA SÎRMEI" DIN CÎMPIA TURZII LA ORGANIZAREA ȘI CONDUCEREA PRODUCȚIEI[1]

DE

C. GRIGORESCU

În articolul de față ne propunem să înfățișăm cîteva aspecte privind participarea activă a colectivului de muncă al întreprinderii „Industria sîrmei" din Cîmpia Turzii la organizarea și conducerea producției, participare care reflectă procesul de formare și dezvoltare a conștiinței socialiste. Dezvoltarea conștiinței socialiste este, fără îndoială, un proces complex, care cere o analiză multilaterală. În acest cadru socotim că un rol important revine cercetărilor de teren și utilizării concomitente a datelor statistice de masă, care trebuie să ne ajute să determinăm în mod cît mai concret procesul construcției socialiste ca un proces al creației conștiente a maselor. O asemenea încercare am făcut, în cadrul unei lucrări elaborate de I.C.E., la „Industria sîrmei", utilizînd anchetele și discuțiile personale cu lucrătorii întreprinderii, asistînd la o serie de analize făcute în cadrul colectivului și utilizînd un material statistic de masă asupra unor fenomene în care se reflectă nemijlocit dezvoltarea conștiinței socialiste. Ne dăm, desigur, seama de imperfecțiunile care mai stăruie în analiza noastră astfel concepută; în același timp socotim că tocmai prin efectuarea concretă a unor asemenea cercetări, prin confruntarea rezultatelor obținute de diferiți cercetători în această direcție vom ajunge ca treaptat să învingem greutățile începutului, să perfecționăm metodele noastre de cercetare și să ajungem la elaborarea de studii care să răspundă întru totul cerințelor ce se pun cercetării științifice a procesului de dezvoltare a conștiinței socialiste în țara noastră.

Tocmai în acest spirit înfățișăm mai jos unele aspecte care au rezultat din cercetarea întreprinsă la Cîmpia Turzii.

★

[1]. Capitol din lucrarea monografică: „Dezvoltarea întreprinderii „Industria sîrmei" din Cîmpia Turzii în anii regimului democrat popular", lucrare în curs de elaborare la Institutul de Cercetări Economice al Academiei R.P.R.

Întreprinderea siderurgică „Industria sîrmei" din Cîmpia Turzii are o vechime relativ mare : ea datează din anul 1920, cînd a fost înființată sub formă de societate anonimă de un grup de capitaliști. Timp de aproape trei decenii, capitaliștii de la această întreprindere au obținut profituri foarte mari. În acest răstimp, o dată cu îmbogățirea proprietarilor capitaliști, situația muncitorilor devenea tot mai grea.

Rolul întreprinderii, condițiile de muncă și de viață ale lucrătorilor s-au schimbat fundamental prin trecerea întreprinderii, în iunie 1948, în proprietatea statului socialist. În anii care au urmat după naționalizare, întreprinderea a înregistrat o dezvoltare foarte rapidă, necunoscută în condițiile capitalismului, fiind pusă în slujba construirii socialismului. Astăzi „Industria sîrmei" este una dintre marile întreprinderi ale țării, cu peste 5 000 de salariați. Baza tehnică-materială a întreprinderii s-a lărgit și modernizat, numărul muncitorilor a fost completat cu noi contingente de salariați. Profilul întreprinderii s-a concretizat, în principal, în producerea de oțeluri speciale, de laminate ușoare, de sîrme trase din fier și oțel, de bare trase, cuie, electrozi de sudură și cabluri electrice. În 1960, față de 1948, producția globală a întreprinderii a crescut de 4,2 ori. Concomitent cu dezvoltarea întreprinderii a crescut nivelul de trai al lucrătorilor. Cîștigul salariaților a crescut pe măsura sporirii producției și a productivității muncii (de 2,5 ori în 1960 față de 1950) ; spațiul de lucru al muncitorilor s-a extins la o mărime normală ; în cadrul secțiilor s-au amenajat părți sociale ; salariații au primit locuințe confortabile și igienice (22 000 m², repartizați la 598 de familii) ; un număr însemnat de muncitori au primit credite pentru construirea de locuințe proprii sau pentru finisarea lor ; pe lîngă întreprindere funcționează în clădiri noi, corespunzătoare, un club, o școală profesională și alte așezăminte social-culturale. O policlinică și un spital deservesc nemijlocit salariații întreprinderii.

Toate acestea contrastează profund cu situația din trecut, cînd se lucra în condiții deosebit de grele timp de 10—12 și chiar 14 ore într-un ritm exagerat de intens, cu salarii de mizerie, în spații supraaglomerate și lipsite aproape complet de părți sociale.

Schimbările obiective care au survenit în condițiile economice din întreprindere, în situația materială și socială a lucrătorilor au dezvoltat conștiința faptului că creșterea nivelului de trai material și cultural este nemijlocit legată de sporirea producției și a productivității muncii. La înțelegerea acestui fapt contribuie și activitatea cultural-educativă desfășurată în rîndurile muncitorilor sub conducerea organelor de partid de către instituțiile de stat și organizațiile obștești. Hotărîtor în această privință sînt faptele de zi cu zi. Pe acest temei, la lucrătorii întreprinderii eliberați de exploatare s-a dezvoltat treptat o nouă atitudine față de muncă, concretizată în participarea tot mai intensă la organizarea și conducerea producției. Este încă o dovadă concretă, particulară a faptului prezis de V. I. Lenin că socialismul creează pentru prima oară „posibilitatea de a atrage într-adevăr majoritatea oamenilor muncii în arena unei activități în care ei pot să se manifeste, să-și desfășoare aptitudinile, să dea la iveală

talentele care se află în popor — izvor neatins — și pe care capitalismul le apăsa, le strivea și le înăbușea cu miile și milioanele" [1].

În principal, formele prin care lucrătorii întreprinderii participă activ la organizarea și conducerea producției, la dezvoltarea forțelor de producție și la mai buna lor folosire sînt consfătuirile de producție, întrecerea socialistă și mișcarea inovatorilor.

★

Consfătuirile de producție, organizate de către organele sindicale în colaborare cu conducerea administrativă ca expresie a intereselor lor comune, s-au dovedit a fi una dintre principalele forme organizatorice care dă muncitorilor posibilitatea să participe la organizarea și conducerea producției. Consfătuirile de producție se caracterizează, printre altele, prin aceea că oferă în egală măsură tuturor muncitorilor posibilitatea de a-și aduce contribuția la rezolvarea problemelor ce interesează bunul mers al întreprinderii. În afară de aceasta, convocarea periodică a consfătuirilor de producție, lunar și trimestrial, precum și ori de cîte ori se consideră necesar, asigură condițiile necesare ca muncitorii să poată să-și spună *permanent* părerile în legătură cu modul în care se gospodărește întreprinderea, să critice lipsurile pe care le constată și să facă sugestii pentru înlăturarea lor.

Experiența întreprinderii „Industria sîrmei" din Cîmpia Turzii arată că esențial în consfătuirile de producție este atît faptul că toți muncitorii au posibilitatea de a-și aduce permanent aportul la gospodărirea întreprinderii, posibilitate rezultată din proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, cît și *folosirea efectivă* a acestei posibilități. Constatăm că, în ultimii ani, proporția muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor participanți la consfătuirile de producție a oscilat între 75—80% și 80—85%. În cadrul consfătuirilor de producție, muncitorii, și în general întregul colectiv de muncă, arată mult interes față de problemele producției. Numărul participanților la discuții în 1958 a fost de circa 2 000, iar în 1961 a crescut la circa 3 100. Esențial este, de asemenea, faptul că numărul propunerilor făcute pentru îmbunătățirea muncii a crescut de la circa 900 în 1958 la circa 2 000 în 1961. Cea mai mare parte a acestora (90%) au făcut obiectul planurilor de măsuri tehnice-organizatorice ale secțiilor și uzinei, precum și conținutul unor prevederi ale contractului colectiv pe anii respectivi. Unele dintre propuneri au sugerat ideea unor teme pentru activitatea de inovații și raționalizări.

Probleme legate de protecția muncii și de îndeplinirea unor obiective privind îmbunătățirea condițiilor de muncă au făcut de asemenea subiectul unor discuții din consfătuirile de producție.

Consfătuiri de producție deosebit de eficace pentru îmbunătățirea activității economice a întreprinderii s-au dovedit a fi cele organizate între secții, cu caracter de schimb de experiență. Necesitatea unei asemenea forme a consfătuirilor de producție a izvorît de acolo că între secțiile întreprinderii există legături reciproce pe linia aprovizionării cu semifabricate. În această direcție, ori de cîte ori apar anumite deficiențe privind canti-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 26, E.S.P.L.P., București, 1954, p. 391.

tatea și calitatea semifabricatelor primite de către secția consumatoare de la secția furnizoare, se organizează consfătuiri, schimburi de experiență. Un astfel de schimb de experiență s-a organizat la începutul lunii aprilie a anului 1960 între laminatorii de la laminorul II și trefilatorii de la bare trase, care au reclamat calitatea necorespunzătoare a profilelor laminate. Acest schimb de experiență, ca de altfel și celelalte organizate sistematic ulterior, s-a dovedit util, întrucît s-au stabilit deficiențele, cauzele acestor deficiențe și s-au luat măsuri concrete pentru evitarea lor.

Demn de relevat este de asemenea faptul că în interesul dezvoltării producției s-au organizat unele consfătuiri de producție cu întreprinderi consumatoare ale produselor întreprinderii. Astfel, în semestrul II al anului 1959, la uzina „Industria sîrmei" s-a organizat un schimb de experiență la care au participat sudori de la toate întreprinderile care procurau electrozi de sudură de la „Industria sîrmei" și care reclamau de nenumărate ori calitatea lor necorespunzătoare. În urma schimbului de experiență în care s-a demonstrat practic ce fel de electrozi trebuie întrebuințați la diferite suduri, situația s-a îmbunătățit, iar reclamațiile de această natură au încetat. Tot pe această linie, în 1960 a fost organizată o consfătuire de producție între laminatorii de la „Industria sîrmei" și cei de la C. S. Hunedoara, în urma sesizării de către „Industria sîrmei" a calității necorespunzătoare a unor loturi de țagle. Cu prilejul consfătuirii, constatîndu-se cauzele deficiențelor, s-au luat măsuri corespunzătoare pentrn înlăturarea lor.

Prelucrarea diferitelor hotărîri sau chemări ale partidului și guvernului precum și lansarea planurilor anuale de producție s-au dovedit a fi momente deosebit de însemnate pentru stimularea participării oamenilor muncii la organizarea producției. Fiind un prilej de mare avînt politic, în asemenea situații oamenii muncii analizează cu spirit de răspundere crescîndă rezervele existente pe fiecare loc de muncă și își iau noi angajamente pentru folosirea acestor rezerve. Este însăși dovada adeziunii depline a colectivului de muncă al întreprinderii la politica partidului. Astfel, cu prilejul discutării Directivelor Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn privind criteriile întrecerii socialiste în cinstea aniversării a 40 de ani de la crearea P.C.R., au participat la discuții aproape 400 de muncitori și tehnicieni și au făcut peste 500 de propuneri. În ultimă instanță, propunerile colectivului de muncă al întreprinderii sînt concretizate într-un plan de măsuri tehnice-organizatorice care cuprinde 80 de obiective, din care peste 50 se referă la ridicarea calității producției.

Semnificativ pentru creșterea conștiinței socialiste a colectivului de muncă al întreprinderii este și fenomenul sporirii în cursul aceluiași an a angajamentelor inițiale luate cu prilejul lansării planului de producție. Prin punerea în valoare a rezervelor existente în întreprindere în focul întrecerii socialiste, angajamentele au fost mărite, de pildă, de 3 ori în 1959, de 4 ori în 1960 și de 5 ori în 1961. Pe această bază, în 1961 lucrătorii întreprinderii s-au angajat, în cadrul consfătuirilor de producție, să dea peste plan produse în valoare de 14 000 000 de lei, să obțină economii de 1 700 000 de lei la prețul de cost și să dea beneficii peste plan în valoare de 3 800 000 de lei.

Un nou avînt a înregistrat participarea muncitorilor întreprinderii la organizarea producției în ultima perioadă. În această privință, un rol din cele mai însemnate l-a avut continua îmbunătățire a metodelor de întocmire a planurilor economice. Astfel, pentru anii 1961 și 1962, întreprinderea a cunoscut, spre deosebire de situația anterioară cu mult înainte sarcinile de plan, respectiv cu 3 și 6 luni. De aici și posibilitatea concretă ca planul să fie dezbătut mai amplu și mai profund de către colectivul de muncă al întreprinderii.

Concretizarea tezei amintite este oglindită și în faptul că, la dezbaterea cifrelor de plan pe 1962 pe grupe sindicale, au luat cuvîntul 906 tovarăși, care au făcut 791 de propuneri pentru îmbunătățiri cu caracter organizatoric, tehnic, tehnologic și de protecție a muncii. Între propunerile cu însemnate urmări pozitive pentru creșterea producției și ridicarea calității producției arătăm construirea unei stații de calcinare a prafurilor (oxidanți și fondanți) pentru elaborarea oțelului și procurarea unei instalații pentru turtirea țevilor groase din depozitul de fier vechi la oțelărie, care contribuie la șarjarea fierului vechi și încărcarea lui în cuptoare în condiții bune.

Evidențiind participarea tot mai activă a lucrătorilor întreprinderii la conducerea producției prin consfătuirile de producție, subliniem că într-o măsură aceasta se explică și prin buna organizare a consfătuirilor de producție, prin urmărirea îndeplinirii propunerilor. În acest sens, o mare însemnătate prezintă organizarea cu începere din 1959, pe baza recomandărilor Consiliului Central al Sindicatelor, a consfătuirilor sindicale pe secții la sfîrșitul lunii analizate, pe grupe sindicale între 1 și 3 ale lunii următoare și pe uzină trimestrial. Spre deosebire de situația dinainte, cînd consfătuirile de producție se țineau mai întîi pe grupe și apoi pe secții, noua formă de organizare a consfătuirilor de producție s-a dovedit mai eficace, deoarece în momentul cînd se țin consfătuirile de producție pe grupe sindicale (loc de muncă) este deja cunoscută defalcarea planului de producție pe luna următoare și, pe această bază, muncitorii pot să-și ia angajamente concrete în întrecerea socialistă și să desfășoare o activitate ritmică.

Pe linia stimulării discuțiilor și a dezvoltării controlului colectivului de muncă asupra activității desfășurate de organele administrative în cadrul consfătuirilor de producție, menționăm practica apărută în a doua parte a anului 1961 de a se organiza consfătuiri de producție tematice și de a se raporta, în cadrul consfătuirilor de producție, atît despre felul în care s-au îndeplinit sarcinile de plan și propunerile anterioare acceptate (raportor un reprezentant al organului administrativ), cît și despre felul în care s-a desfășurat întrecerea socialistă (raportor reprezentantul sindicatului). Eficacitatea nu a întîrziat să se vadă. Dezbaterile din consfătuirea de producție ținută în septembrie 1961, care s-au purtat pe marginea îndeplinirii ritmice a producției, au scos în evidență situația negativă existentă în această privință mai ales la secțiile bare trase și electrozi și cauzele producției neritmice (aprovizionarea neregulată cu materii prime, colaborarea insuficientă cu uzinele furnizoare și nerespectarea concediilor planificate). Discuțiile au sugerat și soluții pentru înlăturarea deficiențelor. Între altele menționăm eliminarea pe cît posibil a aprovizionării secției

bare trase cu materii prime dinafara uzinei, punîndu-se un accent deosebit pe aprovizionarea acestei secții de către laminorul II din uzină. Ca rezultat, începînd cu luna octombrie, secția bare trase realizează planul integral și ritmic.

Un alt aspect concret de muncă în legătură cu ducerea la îndeplinire a propunerilor făcute în cadrul consfătuirilor de producție este practica de a se consemna fiecare propunere într-un registru (pe secții), urmînd ca apoi Comitetul sindical și conducerea administrativă a secțiilor să aprecieze propunerile, să fixeze termenele de executare și răspunderile pentru ducerea lor la îndeplinire. După aceea, indiferent dacă propunerea este realizabilă sau nu, se întocmesc tabele cu răspunsul la fiecare propunere și se afișează pe secții. Această formă concretă de muncă se dovedește a fi destul de eficace, deoarece, pe lîngă faptul că obligă conducerea administrativă să analizeze cu atenție propunerile muncitorilor și să pună în practică pe cele realizabile, constituie în același timp un mijloc de educare, de dezvoltare a conștiinței socialiste a colectivului de muncă. Muncitorii au posibilitatea să vadă și să înțeleagă că propunerile lor sînt privite cu simț de răspundere și că ele aduc o contribuție la dezvoltarea producției și a întreprinderii. Muncitorii au posibilitatea, de asemenea, să controleze îndeplinirea propunerilor acceptate și să atragă atenția asupra rămînerilor în urmă. Tocmai aceasta a și contribuit la reducerea aproape la minim a propunerilor nerealizate din lipsă de preocupare din partea conducerilor secțiilor.

★

Întrecerea socialistă, în cadrul căreia se manifestă de asemenea inițiativa creatoare a muncitorilor, a avut o contribuție însemnată la dezvoltarea și mai buna gospodărire a bazei materiale de producție a întreprinderii. Însemnătatea întrecerii socialiste ca mijloc de dezvoltare a forțelor de producție constă, între altele, în aceea că, o dată luat un angajament de sporire a indicilor economici peste sarcinile de plan, presupune conștiința necesității măririi preocupărilor fiecărui muncitor participant la întrecere de a-și pune în valoare toate capacitățile și aptitudinile. De aici și importanța pe care o are angrenarea unui număr cît mai mare de muncitori la întrecere, de a se lua angajamente cît mai concrete și, pe cît posibil, cît mai adecvate formelor de organizare a muncii, în așa fel încît să se poată aprecia aportul adus de fiecare muncitor la îmbunătățirea activității economice.

Reflectînd un proces de continuă creștere a conștiinței socialiste, numărul muncitorilor participanți la întrecerea socialistă a cunoscut o sporire destul de însemnată. Față de anul 1955, de pildă, cînd întrecerile socialiste cuprinseseră circa 76% din numărul muncitorilor, în 1960 proporția acestora a ajuns la circa 85%[1]. Pe baza celor mai bune rezultate în producție, în decursul anilor s-a evidențiat un număr crescînd de fruntași

[1] Deoarece, începînd din 1958, evidența muncitorilor cuprinși în întrecere se referă numai la muncitorii direct productivi, cifra de 85% cuprinde muncitori direct productivi participanți la întrecere față de totalul muncitorilor direct productivi ai întreprinderii.

în producție. De pildă, în perioada 1955—1960, numărul fruntașilor în producție a crescut în felul următor:

	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Total fruntași	647	688	720	750	1 062	1 251
% din total muncitori	17	17	18	19	23	26

Fruntașii în producție al căror număr a crescut sensibil, ajungîndu-se ca fiecare al patrulea muncitor să fie fruntaș în producție, constituie un detașament înaintat al muncitorilor întreprinderii. Stăpînind destul de bine cunoștințele tehnice-profesionale (și deprinderile practice), ei depășesc constant normele de producție, obțin producții sporite de calitate superioară, reduc cheltuielile de producție. În legătură cu participarea muncitorilor la întrecerea socialistă și cu rezultatele valoroase obținute de ei în producție, trebuie să se sublinieze cu toată tăria că sporul de producție obținut de ei nu are loc ca urmare a intensificării muncii; dimpotrivă. Baza producțiilor mari, a depășirilor de norme realizate de fruntașii în producție, o constituie îmbogățirea continuă a cunoștințelor lor tehnice-profesionale, stăpînirea tot mai deplină a tehnicii și a proceselor tehnologice, o mai bună organizare a muncii și a producției. Un exemplu în acest sens din sutele de exemple care se pot da este efidicator. În întreprindere este un fapt unanim cunoscut că echipa maistrului oțelar Mircea Blag obține constant indici economici ridicați la cuptoarele electrice, producție peste plan și rebuturi sub cifra tolerată. După elaborarea șarjelor de oțel, membrii echipei nu sînt însă extenuați de efort fizic. Ei reușesc să dea producții ridicate deoarece — împreună cu maistrul Mircea Blag, posesorul unor bogate cunoștințe teoretice și cu experiență practică îndelungată — organizează bine locul de muncă, reduc timpul de încărcare a cuptoarelor, pregătesc din vreme hala de turnare, asigură în cuptor un regim termic maxim și constant, ceea ce permite executarea tuturor operațiilor într-un timp mai scurt.

În cadrul întrecerii socialiste, la propunerea lucrătorilor au apărut nenumărate inițiative care au contribuit la îmbunătățirea activității economice a întreprinderii. Între acestea, demne de menționat sînt îndeosebi inițiativele care au avut în vedere:

— „Urmărirea reducerii prețului de cost pe faze", după metoda sovietică Muhanov-Levșcenko, metodă aplicată în întreprindere încă din 1952 la propunerea maistrului Alexandru Drăgan;

— „Ridicarea schimburilor de după-amiază și de noapte la nivelul schimburilor de zi", inițiativă apărută după dezbaterea documentelor plenarei C.C. al P.M.R. din iulie 1959;

— „Îmbunătățirea indicilor de utilizare extensivă a utilajului", inițiativă apărută în secția de cuie la începutul anului 1960 și generalizată în toate secțiile uzinei;

— „Controlez personal producția pe care o dau și răspund de calitatea ei", inițiativă apărută în secția trăgătoria de oțel moale în 1961.

Un aspect pozitiv în organizarea întrecerii socialiste este faptul că obiectivele ei și inițiativele muncitorilor au izvorît din sarcinile puse

de partid și de guvern în fața industriei și a diferitelor ei sectoare, precum și din necesitățile interne ale întreprinderii. Dacă avem în vedere obiectivele urmărite în întrecere de către lucrătorii întreprinderii, se constată că aproape în toți anii s-a pus un accent deosebit pe depășirea planului de producție și mărirea productivității muncii. În ultimul timp, îndeosebi după Congresul al III-lea al P.M.R., reducerea prețului de cost și îmbunătățirea calității producției au devenit obiectivele centrale ale întrecerii socialiste.

Activitatea și inițiativa creatoare a lucrătorilor întreprinderii au avut o mare însemnătate pentru sporirea producției, îmbunătățirea în general a tuturor indicilor economici. În 1960, de pildă, angajamentele luate au fost nu numai îndeplinite, dar chiar și depășite. Cifrele următoare sînt edificatoare :

Obiectivele	Angajament	Realizat
Depășirea valorii producției globale mii lei	31 000	40 628
Depășirea producției (tone)	21 308	24 530
Beneficii peste plan (mii lei)	5 500	5 753
Creșterea productivității muncii (%)	6	9,7
Reducerea rebuturilor și a produselor declasate față de procentul admis	10	10

În 1961 colectivul de muncă al întreprinderii a luptat cu însuflețire pentru ducerea la îndeplinire a sarcinilor suplimentare luate în cinstea aniversării a 40 de ani de la înființarea Partidului Comunist din Romînia. Ca și în anii precedenți, principalele angajamente au fost nu numai îndeplinite, dar chiar și depășite. Demn de relevat pentru eficacitatea întrecerii socialiste este faptul că în decembrie 1960 s-au împlinit șase ani de cînd planul valoric și în unități naturale al întreprinderii se îndeplinește lună de lună la toți indicii.

★

Pentru rezultatele deosebite obținute în activitatea economică, întreprinderea a primit pînă acum, pentru sectorul siderurgic-oțelărie, de șapte ori drapelul de întreprindere fruntașă pe ramură, iar pentru sectorul siderurgic-laminoare a primit o dată drapelul de întreprindere fruntașă pe ramură și de trei ori a fost evidențiată.

Pentru meritele deosebite în îndeplinirea planului pe 1959, „Industriei sîrmei" i s-a decernat distincția „Steagul Roșu" al Consiliului Central al Sindicatelor, de întreprindere fruntașă pe țară. În 1960 întreprinderea a primit „Steagul Roșu" al Comitetului Central al Uniunii Sindicatelor muncitorilor din metalurgie și electricitate, pentru cîștigarea întrecerii socialiste cu celelalte oțelării din țară.

Lucrătorii întreprinderii care au obținut rezultate deosebite în muncă au fost popularizați prin panourile de onoare, în presa locală, presa centrală și prin radio. În fiecare secție, de pildă, există cîte un panou de onoare care popularizează permanent 20—30 de fruntași în producție, iar în fiecare număr al ziarului săptămînal „Metalurgistul" sînt popularizați în medie

3—4 fruntași în producție. Pe această cale, întregul colectiv de muncă al întreprinderii a cunoscut și a apreciat în ultimul timp activitatea plină de însuflețire desfășurată de schimbul de laminatori condus de maistrul Ion Cosma, a oțelarului Mihai Benţa sau a brigăzii de producție din secția de electrozi formată din Adalbert Kiss, Iosif Kovaci, Petru Dobre, Ambrozie Tătar și Iuliana Szentanai. O parte din fruntașii în producție au primit distincții, au fost aleși deputați în organele reprezentative ale statului sau numiți în însemnate funcții administrative. Periodic, clubul întreprinderii organizează spectacole în cinstea fruntașilor și a inovatorilor, precum și a familiilor lor. În afară de aceasta, fruntașii în producție primesc premii pe măsura aportului adus la creșterea producției. Pe această linie menționăm că în 1960 existau în rîndurile salariaților 55 de tovarăși decorați, din care 35 cu „Medalia Muncii", 9 cu „Ordinul Muncii clasa a III-a", 10 cu „A 5-a aniversare a R.P.R." și 1 cu „Steaua Republicii Populare Romîne clasa a IV-a". Din rîndurile salariaților sînt aleși 45 de deputați în sfaturile populare locale și unul în Marea Adunare Națională.

Alegerea muncitorilor fruntași în organele de conducere ale statului, decorarea și popularizarea lor, precum și recompensarea materială a rezultatelor deosebite obținute în producție, sînt dovezi grăitoare care arată stima și aprecierea de care se bucură din partea societății orice om care, prin munca lui entuziastă, contribuie la dezvoltarea economică a țării.

Experiența a arătat că recompensarea materială și stimularea morală a activității fruntașilor în producție au constituit în același timp un nou imbold în muncă. Ele au stimulat în și mai mare măsură pe fruntașii în producție de a-și îmbunătăți activitatea, iar pe muncitorii cu mai puține rezultate de a le urma exemplul.

În cazul cînd în diferite sectoare de activitate sau în anumite momente se subapreciază stimulentele materiale și morale, întrecerea socialistă nu capătă extindere pe măsura posibilităților. Edificator este și următorul exemplu. Pe primul semestru al anului 1961, colectivul de muncă al întreprinderii n-a reușit să realizeze angajamentul cu privire la obținerea de economii peste plan (angajament 780 000 de lei, realizat 414 000 lei). Analiza a scos la iveală faptul că la aceasta a contribuit și insuficienta cointeresare materială a lucrătorilor. Extinderea cointeresării materiale în partea a doua a anului, acordarea de premii pentru obținerea de economii, a influențat în sens pozitiv utilizarea și gospodărirea resurselor materiale. Astfel, dacă pînă în octombrie s-a depășit consumul specific de cărămidă de magnezită, cu începere din octombrie, cînd s-au plătit premii pentru economiile obținute, consumul specific a fost sub cel planificat. Evidențiind această măsură , care are menirea să contribuie la dezvoltarea cointeresării materiale a lucrătorilor, menționăm de asemenea că pe aceeași linie se înscrie și hotărîrea de a se plăti cu începere din trimestrul IV 1961 premii muncitorilor din secțiile, schimburile, echipele sau brigăzile care cîștigă întrecerea pe întreprindere. Discuțiile pe această temă între muncitorii întreprinderii, ca și preocuparea lor sporită pentru cîștigarea întrecerii manifestate în ultimul timp, dovedesc rolul esențial al stimulării materiale în dezvoltarea activității creatoare a muncitorilor.

Un rol nu mai puțin însemnat în stimularea activității creatoare a colectivului de muncă al întreprinderii îl are îmbunătățirea formelor de stimulare morală. Deși exemplul pe care îl vom da este singular, el subliniază totuși o problemă. Întrecerea între brigăzile de producție în trimestrele II și III 1961 a fost cîștigată de brigada de trefilatori, condusă de Gavrilă Ciocan. În trimestrul IV, brigada menționată nu se mai menține la nivelul realizărilor anterioare. De unde în trimestrul III, de pildă, normele de producție au fost îndeplinite în proporție de 134% — 163% în lunile trimestrului IV depășirea normelor a fost de numai 124%—129%. Neparticiparea membrilor acestei brigăzi la acordarea steagului de brigadă fruntașă, nepopularizarea lor în presă, așa cum li s-a promis („am urmărit ziarele timp de o lună de zile și nu ne-am văzut în ele", arăta șeful brigăzii), au făcut ca în conștiința unor membri ai brigăzii și chiar a șefului de brigadă să apară o anumită amărăciune, concretizată în ultimă instanță într-o slăbire a activității de producție. Decernarea steagurilor de colective de muncă fruntașe într-un cadru festiv, popularizarea imediată sub cele mai variate forme a fruntașilor în producție vor contribui la menținerea la un nivel ridicat a activității creatoare a lucrătorilor și la dezvoltarea continuă a acestei activități.

Eficacitatea întrecerii socialiste este asigurată în mare măsură de formele concrete ale organizării întrecerii și de urmărirea îndeplinirii angajamentelor luate. Dacă urmărim formele întrecerii socialiste, se constată că acestea au cunoscut schimbări destul de însemnate.

Repartizarea lucrătorilor participanți la întreceri socialiste, formele întrecerii socialiste

	1950	1955	1960
Individuale	1 312	1 487	676
Pe echipe	1 151	1 511	2 322
Pe brigăzi	156	407	347
Alte forme	—	652	1 342
Total [1]	2 620	3 405	3 044

[1] Totalul nu este egal cu suma formelor menționate, deoarece un lucrător participă la mai multe forme ale întrecerii socialiste.

Practica a arătat că organizarea întrecerilor socialiste depinde în mare măsură de natura procesului de muncă. Acolo unde procesul de muncă este colectiv, forma cea mai eficace a întrecerii este cea pe echipe, iar acolo unde procesul de muncă este individual, forma cea mai eficace a întrecerii este cea individuală. Cu toate acestea, în desfășurarea întrecerii socialiste la „Industria sîrmei", ca de altfel și la alte întreprinderi, s-a constatat o scădere a întrecerilor individuale, fără ca această scădere să fie justificată într-un fel sau altul de forma procesului de muncă. În cuvîntarea rostită la Congresul al III-lea al P.M.R., tovarășul Gh. Apostol a arătat că în practica organizării întrecerii socialiste se mențin încă o serie de deficiențe, ca subaprecierea rolului mobilizator pe care-l au angajamentele individuale, lipsa în anumite întreprinderi a unei evidențe și

comparări operative a rezultatelor obținute în întrecere. Evident, scăderea a avut influență asupra rezultatelor întrecerii; într-un fel ea a determinat o anumită diminuare a rolului mobilizator pe care îl au angajamentele concrete, individualizate.

Constatînd deficiențele rezultate din luarea de angajamente „globale", Comitetul sindical a orientat activitatea spre individualizarea angajamentelor. Deși cu greutăți, noua linie capătă extindere. Astfel, în 1962 angajamentele oțelarilor privind sporirea producției, obținerea de economii și reducerea rebuturilor nu mai sînt la nivelul secției, ele fiind diferențiate pe cuptoare.

O latură deosebit de pozitivă a întrecerii socialiste, latura ei esențială, o constituie *răspîndirea experienței înaintate*, ajutorul dat de fruntașii în producție celor rămași în urmă, pentru a asigura un avînt general al producției. Pe baza noilor relații de producție care exclud exploatarea, între oamenii muncii din întreprindere s-au stabilit *relații de colaborare și ajutor reciproc*. Lucrătorii întreprinderii devin tot mai conștienți de faptul că, alături de întregul popor, sînt stăpîni ai mijloacelor de producție, că interesele fiecăruia coincid cu interesele generale ale colectivului de muncă. Din propria lor practică înaintată înțeleg tot mai mult că ridicarea nivelului de trai material și cultural este în strînsă legătură cu dezvoltarea producției și că producția poate să crească într-un ritm susținut atunci cînd toată masa muncitorilor stăpînește bine tehnica și metodele de muncă avansate. Evident, conștiința coincidenței dintre interesele fiecărui muncitor și interesele celorlalți muncitori nu se formează dintr-o dată și în egală măsură la toți. Procesul acesta este cu atît mai complex la „Industria sîrmei", cu cît o bună parte din salariați (66,5% în 1958) provin de la sate, au fost țărani cu gospodărie individuală, care, după cum se știe, formează o psihologie mic-burgheză, și tocmai în procesul construcției socialiste au devenit muncitori.

O expresie grăitoare a faptului că între salariații întreprinderii s-au stabilit relații de colaborare și ajutor reciproc sînt schimburile de experiență, împărtășirea experienței pozitive de către fruntașii în producție marii mase de muncitori. În acest sens arătăm că organele sindicale organizează schimburi de experiență pe grupe sindicale, brigăzi, schimburi și chiar secții, în care fruntașii în producție fac expuneri teoretice urmate de demonstrații practice. Așa de pildă, trefilatorul Victor Rusu de la trăgătoria de oțel tare, într-un schimb de experiență organizat pe secții, a expus în fața muncitorilor metoda lui de muncă la mașină, metodă care-i permite să depășească zilnic norma și planul. Cablara Lucreția Marincaș de la secția de cabluri și trefilatorul Vasile Gherman de la trăgătoria de oțel moale au expus de asemenea în fața muncitorilor metodele lor de muncă, care le permit să depășească constant planul de producție și normele.

Metodele de muncă înaintate ale fruntașilor au fost popularizate tuturor muncitorilor și cu ajutorul presei locale, al stației de radioamplificare și al cercurilor de minim tehnic, organizate îndeosebi pentru tineret. Aceste fapte deosebite arată că muncitorii întreprinderii nu fac un „secret" din metodele lor de muncă înaintate și nici un mijloc — rău înțeles — de

ridicare a veniturilor lor, ci un mijloc de ridicare a tuturor muncitorilor la nivel superior. Dacă la formele menționate de răspîndire a experienței înaintate în producție și îmbunătățirea calității ei, adăugăm că a apărut fenomenul preluării de către unii fruntași în producție a conducerii unor schimburi sau echipe rămase în urmă pentru a contribui la ridicarea acestora la un nivel superior, apare și mai evident faptul că la muncitorii întreprinderii se dezvoltă continuu conștiința socialistă, grija față de dezvoltarea întreprinderii. Inițiativa inginerului Traian Cristea, conducătorul unui schimb de oțelari fruntași, de a prelua pe timp de o lună conducerea unui alt schimb de oțelari care da producție de calitate inferioară este edificator în acest sens.

Un aspect particular al răspîndirii experienței înaintate în cadrul întrecerii socialiste îl constituie aplicarea de către un număr mare de lucrători a procedeelor avansate de muncă. Proporția celor care aplică metode avansate de muncă a crescut atît de mult, încît s-a ajuns ca aproape fiecare al doilea muncitor să folosească în practica lui de zi cu zi metode de muncă avansate. Pe tipuri de metode, numărul muncitorilor care foloseau metode avansate de muncă a crescut în felul următor în anii 1955 și 1960 față de anul 1951, primul an al planului cincinal:

Evoluția numărului muncitorilor care folosesc metode avansate de muncă

Metode de muncă	1951	1955	1960
Elaborarea rapidă a șarjelor	—	75	87
Preluarea lucrului din mersul mașinii	153	402	430
Întrecerea pentru cea mai bună calitate	43	324	490
Urmărirea reducerii prețului de cost pe faze de lucru	—	983	2 050
Alte metode	652	71	80
Total	848	1262	2 143

Varietatea metodelor avansate de muncă, folosite de lucrătorii întreprinderii și creșterea numărului acestora măresc substanțial eficacitatea muncii. Folosirea pe scară largă a metodelor de elaborare rapidă a șarjelor de oțel, de obținere a celor mai bune calități, de preluare din mers a mașinilor și de urmărire a reducerii prețului de cost pe faze a avut o contribuție însemnată la folosirea mai bună a utilajului, la sporirea producției și la îmbunătățirea calității ei.

★

O contribuție dintre cele mai însemnate la dezvoltarea bazei materiale de producție și la folosirea acesteia a avut-o mișcarea de inovații și raționalizări. Apărută în procesul dezvoltării întrecerii socialiste, ca expresie a activității creatoare a lucrătorilor și a nivelului lor tehnic ridicat, mișcarea de inovații și raționalizări a contribuit la mecanizarea proceselor de producție și la modernizarea utilajelor și a proceselor tehnologice, la economisirea resurselor materiale și la ridicarea calității producției. Astfel, în decursul anilor 1950—1960, prin aplicarea în producție a 1 130 de inovații și raționalizări s-au determinat 14 061 200 de lei eco-

nomii antecalculate. Economiile postcalculate numai pentru perioada 1954—1960 s-au ridicat la suma de 6 176 000 de lei.

Fiind îndeaproape îndrumată de comitetul de partid, mișcarea de inovații și raționalizări a străbătut un drum asemănător dezvoltării generale a întreprinderii. Dacă se urmărește modul în care a evoluat numărul inovațiilor și al raționalizărilor aplicate în producție în domeniul mecanizării, perfecționării proceselor tehnologice, al modernizării utilajelor și economisirii resurselor materiale, se constată că în general ele au corespuns necesităților interne de dezvoltare în timp a întreprinderii.

Inovații și raționalizări aplicate în producție (în %)

Domeniul în care s-a încadrat inovația	1951—1960	1951—1955	1956—1960
Mecanizare	100,0	54,7	45,3
Procese tehnologice	100,0	66,7	33,3
Modernizarea utilajului	100,0	15,4	84,6
Economii de resurse materiale	100,0	16,7	83,3

La asimilarea noilor produse și la extinderea mecanizării, care s-a făcut îndeosebi în anii primului plan cincinal, un aport l-a adus mișcarea de inovații și raționalizări : 54,7%, respectiv 66,7% din totalul inovațiilor și raționalizărilor făcute pentru mecanizarea proceselor de producție, respectiv perfecționarea proceselor tehnologice, au fost aplicate în perioada 1951—1955. În perioada următoare a anului 1955, cînd s-a pus un accent mai mare pe economisirea resurselor materiale și modernizarea utilajului, și ponderea inovațiilor în aceste domenii a fost superioară celei din perioada anterioară : 84,6%, respectiv 83,3%.

Ca și în cazul consfătuirilor de producție și a întrecerii socialiste, unde s-a constatat o creștere a activității lucrătorilor întreprinderii, și în domeniul inovațiilor și al raționalizărilor se constată aceeași tendință generală.

Date privind evoluția inovațiilor și raționalizărilor în perioada 1951—1960

	1951—1955	1956—1960	%
Numărul inovațiilor acceptate	419	649	154,9
Numărul inovațiilor aplicate	413	648	156,9
Numărul inovatorilor	620	1 171	188,0
Economii postcalculate pe inovație aplicată (lei)	5 718 [1])	7 470	130,6

Datele din tabel sînt destul de elocvente. Ele arată :

a) o cuprindere tot mai mare a lucrătorilor întreprinderii în rîndurile inovatorilor, numărul acestora crescînd de la 620 în perioada 1951—1955 la 1 171 perioada 1956—1960(188,0%);

b) creșterea eficacității inovațiilor de la 5 718 lei economii, cît a adus în medie o inovație în perioada 1954—1955, la 7 470 de lei în perioada 1956—1960 (130,6%).

[1]) Suma respectivă corespunde perioadei 1954—1955.

Creșterea numărului mediu anual al inovatorilor în perioada 1956—1960 față de perioada 1951—1955 cu 88,0% și al inovațiilor aplicate cu 54,9% pune în lumină încă un aspect nou, care, în parte, explică eficacitatea sporită a inovațiilor și raționalizărilor. Este vorba de *adîncirea activității colective, de colaborare a mai multor lucrători în munca de dezvoltare a tehnicii* și a proceselor tehnologice prin inovații și raționalizări.

Dezvoltarea mișcării de inovații și raționalizări, creșterea eficacității inovațiilor ar fi fost și mai însemnate dacă cei care răspund de acestea, îndeosebi șefii secțiilor productive, ar fi dat un sprijin mai mare inovatorilor în efectuarea prototipurilor, dacă referatele cu privire la valoarea inovațiilor s-ar fi făcut într-un timp mai scurt, ceea ce ar fi permis plata mai rapidă a recompenselor bănești cuvenite inovatorilor. Un rol dintre cele mai mari în ridicarea în întreprindere pe o treaptă superioară a mișcării de inovații și raționalizări îl va avea creșterea în continuare a nivelului tehnic-cultural al salariaților întreprinderii, îndeosebi al muncitorilor. Totodată arătăm că, ori de cîte ori organele de îndrumare manifestă insuficientă atenție față de mișcarea de inovații, aceasta înregistrează minusuri. Tocmai o asemenea situație a apărut în trimestrul I al anului 1961, cînd s-au înregistrat numai 47 de inovații, față de 109 cîte au fost în aceeași perioadă a anului precedent.

În semestrul II însă, cînd s-a pus capăt fluctuației în postul de responsabil al cabinetului tehnic (care în timp de un an a fost schimbat de 3 ori), iar propunerile de inovații ale lucrătorilor au fost discutate operativ, mișcarea de inovații s-a înviorat, cu tendința de a depăși nivelul din anii precedenți.

Față de situația de la „Industria sîrmei", la Combinatul metalurgic Reșița, care are o vechime mult mai mare decît întreprinderea din Cîmpia Turzii, iar ponderea muncitorilor proveniți din agricultură este mai mică, proporția muncitorilor inovatori în totalul muncitorilor este mai mare: 12% față de 8%. Eficacitatea inovațiilor este de asemenea superioară. În medie, în perioada 1950—1959, la o inovație au revenit economii antecalculate de 25 700 de lei la Combinatul metalurgic Reșița și 14 600 de lei la „Industria sîrmei".

Pentru muncitorii care au lucrat în vechea întreprindere capitalistă este însă un fapt bine cunoscut că activitatea de conducere și organizare a producției era concentrată în mîinile capitaliștilor și ale slugilor acestora, că muncitorul era o simplă anexă a mașinii. În anii regimului democrat-popular, și mai ales după înlăturarea capitaliștilor, s-au creat condițiile necesare pentru îmbogățirea conținutului activității muncitorilor, pentru înlăturarea treptată a urmărilor negative ale despărțirii muncii intelectuale de munca fizică. Mișcarea de inovații și raționalizări, consfătuirile de producție și întrecerea socialistă, la care muncitorii participă într-o măsură tot mai mare, sînt formele principale prin care ei își pun în valoare capacitățile intelectuale, bogatele cunoștințe căpătate în școlile și cursurile de calificare, prin care ei participă la organizarea și conducerea producției și luptă pentru folosirea în practică a experienței înaintate. Formele de activitate amintite ale muncitorilor și proporția mare a celor care participă la ele arată în mod concret că muncitorii sînt liberi de exploatare,

că au posibilitatea să-și pună în valoare capacitățile intelectuale de care dispun și că simt bucuria muncii. Noua atitudine față de muncă și entuziasmul de care dă dovadă majoritatea muncitorilor de la „Industria sîrmei" sînt premise care asigură în viitor o dezvoltare însemnată a mișcării de inovații și raționalizări, apropierea ei de nivelul celei din uzinele în care tradiția muncii industriale în cadrul colectivului de muncitori este mai veche.

Activitatea creatoare a lucrătorilor întreprinderii, izvorîtă din eliberarea lor de exploatare și puternic stimulată de cointeresarea materială, joacă un rol din ce în ce mai mare în dezvoltarea bazei tehnice-materiale de producție a întreprinderii și în folosirea mai bună a acesteia. Practica întreprinderii a dovedit că, pe măsură ce muncitorii devin tot mai mult conștienți de noua lor situație în producție — muncitorii eliberați de exploatare care își ridică nivelul de viață material și cultural pe măsura creșterii producției —, activitatea și inițiativa creatoare a lucrătorilor devin tot mai variate, mai bogate în conținut și mai eficiente. Ridicarea proporției muncitorilor participanți la întrecerea socialistă de la 76% în 1955 la 85% în 1960, iar a fruntașilor în producție în aceeași perioadă de la 17% la 26%, precum și creșterea numărului inovatorilor de la 620 cît a fost în perioada 1951—1955 la 1 171 în perioada 1955—1960, sînt date elocvente care arată creșterea gradului de participare activă a lucrătorilor întreprinderii la sporirea producției, ele fiind o reflectare a creșterii conștiinței lor socialiste. Privită în perspectiva celor 10 ani analizați, activitatea lucrătorilor de la „Industria sîrmei" din Cîmpia Turzii sub aspectul participării lor la consfătuirile de producție, la mișcarea de inovații și la întrecerea socialistă oferă elemente concrete care dovedesc faptul că *creșterea activității maselor populare în construirea vieții noi este o lege a epocii socialismului.*

Activitatea creatoare, entuziastă a lucrătorilor de la „Industria sîrmei", angrenată în activitatea creatoare a celorlalte colective de muncă din țara noastră, arată — așa cum spunea tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la conferința pe țară a scriitorilor din ianuarie 1962 — că „clasa muncitoare, țărănimea, intelectualitatea își consacră în întregime energia și capacitatea lor de creație grandioasei opere de desăvîrșire a construcției socialiste și de creare a condițiilor în vederea trecerii treptate la comunism" [1].

[1] „Scînteia" nr. 5 419 din 25 ianuarie 1962.

PAGINI DIN ISTORIA GÎNDIRII PROGRESISTE DIN ROMÎNIA

O SUTĂ DE ANI DE LA NAȘTEREA D-RULUI NICOLAE LEON

DE

S. GHIȚĂ

Anul acesta se împlinesc o sută de ani de la nașterea doctorului Nicolae Leon, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai materialismului în științele naturii din țara noastră.

El face parte dintre oamenii de știință formați sub influența mișcării socialiste, la care concepția materialistă despre natură este completată cu o concepție progresistă despre societate, iar lupta împotriva idealismului cu demascarea regimului burghezo-moșieresc.

N. Leon s-a născut în Botoșani, în 1862. Studiile secundare le-a făcut la Institutul academic din Iași. O influență deosebită au avut asupra formației sale profesorii Grigore Cobîlcescu și Dimitrescu-Iași, precum și filozoful materialist Vasile Conta. În liceu, N. Leon a devenit un adept entuziast al ideilor materialiste și socialiste propagate de revista „Contemporanul".

A studiat apoi științele naturale la Universitatea din Jena, denumită pe atunci „fortăreața darvinismului", avînd ca profesor pe Ernst Haeckel. Întors în țară, a funcționat ca profesor de istorie naturală medicală, apoi de parazitologie, la Facultatea de Medicină din Iași. Nicolae Leon nu s-a preocupat numai de pregătirea științifică, profesională a viitorilor medici, ci a căutat să le dea și o pregătire teoretică și o orientare filozofică materialistă. În lecția de deschidere din anul 1900, dr. Leon sublinia : „Cursul de zoologie de la această facultate va avea ca scop, în afară de descrierea speciilor cu aplicațiuni la arta medicală, *de a face cultura biologică a viitorilor medici, a-i înarma cu principiile fundamentale ale biologiei* fără de care nu se pot aprofunda cursurile speciale de anatomie, fiziologie, embriologie, histologie umană ; a-i învăța să cunoască unitatea legilor care stăpînește materia viețuitoare de la monerieni pînă la om" (*Amintiri*, partea I, p. 200).

Leon a îmbinat în chip fericit activitatea didactică cu munca de cercetare științifică. El a înființat primul laborator de parazitologie din

Romînia şi a adus contribuţii însemnate la progresul acestei ştiinţe, contribuţii recunoscute şi consemnate în tratatele de specialitate. Pe lîngă activitatea ştiinţifică şi didactică, Leon a desfăşurat o bogată activitate de popularizare a ştiinţelor naturale. În acest scop a scris mai multe lucrări şi o serie de articole publicate în diverse reviste.

Adept înflăcărat al darvinismului de nuanţă haeckeliană, Leon a militat pentru apărarea acestei teorii ştiinţifice materialiste, atacată la începutul secolului nostru de profesorul reacţionar cu orientare fideistă N. Paulescu.

Apariţia articolului *Generaţiunea spontanee şi darvinismul faţă de metoda experimentală* (1902), în care Paulescu ataca cu înverşunare aceste teorii ştiinţifice, materialiste, l-a determinat pe N. Leon să se ridice în apărarea darvinismului. În articolul *Generaţiunea spontanee şi darvinismul*, ca şi în cele care i-au urmat, N. Leon combate creaţionismul şi fixismul, afirmînd că teoria generaţiei spontane şi darvinismul sînt singurele concepţii ştiinţifice asupra originii vieţii şi a speciilor.

În problema originii vieţii, Leon apăra ipoteza generaţiei spontane, pe care Haeckel a ridicat-o „la rangul de ipoteză ştiinţifică", şi respingea ideile naive şi neştiinţifice ale lui Aristotel, Paracelsus şi Van Helmont, care credeau că prin generaţia spontană se nasc organisme pluricelulare şi chiar animale complicate ca viermi, şoareci etc. El admitea cu Haeckel că prin generaţia spontană se nasc numai monerele, „combinaţiuni albuminoide nediferenţiate încă în protoplasmă şi nucleu".

În apărarea darvinismului Leon aducea numeroase argumente din embriologie, din anatomia comparată şi din paleontologie. Din embriologie, el valorifică în mod darvinist „legea biogenetică fundamentală", elaborată de F. Müller şi de maestrul său Haeckel, iar din anatomia comparată invocă existenţa organelor rudimentare.

Materialismul lui N. Leon depăşeşte însă cadrul biologiei. El a avut o concepţie filozofică materialistă asupra materiei şi a legilor ei. N. Leon şi-a format concepţia filozofică materialistă asupra lumii din lectura lucrărilor lui Darwin, Conta şi mai ales ale lui Haeckel. În opoziţie cu concepţiile idealiste dualiste, acesta din urmă îşi numeşte concepţia sa materialistă „monism", care nu este în fond decît o formă a materialismului. Îmbrăţişînd această concepţie, Leon susţine că lumea este de natură materială, că este eternă şi există în spaţiu şi timp. Fenomenele naturii sînt rezultatul mişcării materiei, care este stăpînită de legi obiective şi necesare.

Monismul său are trăsături mecaniciste, dar a avut meritul de a respinge în mod categoric existenţa oricărei forţe supranaturale, precum şi revelaţia ca mijloc de cunoaştere. La baza existenţei, susţin moniştii, se află materia sub diverse forme. Ea poate fi cunoscută şi stăpînită de om cu ajutorul ştiinţei, prin experienţă şi raţiune.

În problema cunoaşterii, N. Leon a reuşit să se ridice cu mult deasupra unor oameni de ştiinţă renumiţi, care au rămas în limitele empirismului strîmt sau ale pozitivismului plat. Ridicîndu-se împotriva speculaţiilor sterile ale filozofilor idealişti, care desconsiderau faptele concrete ca rezultat al observaţiei şi experienţei şi susţineau că numai raţiunea ne

poate duce la adevăr, N. Leon n-a exagerat nici rolul experienței în cunoaștere, deși a fost un om de laborator. El a avut o concepție justă în problema raportului dintre rațiune și experiență. Dacă știința s-ar servi numai de observație și experiență, afirmă Leon, ea n-ar face decît să înregistreze și să descrie corpurile și fenomenele din natură, fără a le putea explica. Dacă, dimpotrivă, s-ar servi numai de rațiune, ea s-ar confunda cu filozofia idealistă și ar deveni tot atît de sterilă ca și aceasta. Știința, spune Leon, trebuie să plece de la faptele observației și experienței dar nu trebuie să se oprească la constatarea și înregistrarea faptelor. Ea trebuie să meargă mai departe, la descoperirea cauzelor eficiente și a legilor care guvernează fenomenele naturii.

„La filozofie — scrie Leon — nu pot renunța nici științele cele mai exacte, căci ar fi să renunțe la cunoașterea cauzelor generale" [1].

În opoziție cu naturaliștii agnostici de felul lui Du Bois Reymond, Nägeli etc., care negau posibilitatea științei de a cunoaște esența lucrurilor, N. Leon susține că știința este capabilă de progres nelimitat și că poate cunoaște în întregime natura. Tezei agnostice exprimate prin formula „*ignorabimus*", N. Leon îi opune deviza lui Haeckel „*impavidi progrediamur*" (să pășim înainte cu curaj). Faptul că există încă multe lucruri necunoscute, pe care știința într-un anumit stadiu de dezvoltare nu le poate explica, nu trebuie să ne descurajeze. Istoria științei dovedește progresul cunoașterii și capacitatea științei de a învinge obstacolele. „Că nu putem ști astăzi încă multe lucruri e posibil, căci și acum o mie de ani omenirea a știut cu mult mai puțin decît știe astăzi [2] ", scrie N. Leon.

Sub influența ideologiei burgheze, N. Leon nu a fost consecvent în concepția sa filozofică. Aceste limite nu afectează însă fondul concepției sale, care are un caracter evident materialist.

N. Leon, ca și maestrul său Haeckel, ținînd cont de prejudecata filistină predominantă în lumea savanților burghezi împotriva materialismului, nu vrea să se numească materialist, ci preferă denumirea de „realist".

O altă latură a activității lui Leon o constituie lupta pentru libertatea gîndirii, împotriva științei oficiale reacționare, împotriva superstiției și spiritismului. În acest scop, el a scris numeroase articole, ca *Dușmanul liberii gîndiri*, *Minuni false*, *Știința oficială și libera gîndire* etc., pe care le-a grupat într-o broșură sub titlul general *Moniste* (1909).

Leon consideră superstițiile ca pe unul dintre cei mai înverșunați dușmani ai rațiunii. Ele au izvorît din nevoia omului de a explica fenomenele naturii și din neputința lui de a da o explicație științifică acestor fenomene. Pătrunzînd în tradiția popoarelor, superstițiile se dezrădăcinează cu greu din mintea oamenilor și reprezintă un obstacol în calea ideilor noi, științifice. Știința a fost de asemenea întotdeauna în conflict cu religia. Subliniind pericolul superstițiilor și al oricăror credințe religioase, care constituie cel mai neîmpăcat dușman al rațiunii, Leon îndeamnă pe oamenii de știință să se organizeze pentru a duce o luptă sistematică împotriva lor și pentru a populariza cunoștințele științifice.

[1] *Amintiri*, partea a III-a, p. 65.
[2] *Amintiri*, partea I, p. 142.

Cu toate progresele ei, scrie N. Leon, ştiinţa n-a avut totuşi o influenţă destul de puternică asupra concepţiei despre lume, despre originea vieţii, a omului etc. Constatînd acest lucru Leon îl explică în mod just arătînd că în calea teoriilor ştiinţifice a stat totdeauna curentul reacţionar al reprezentanţilor ştiinţei oficiale.

N. Leon a susţinut de asemenea idei sociale înaintate exprimate mai cu seamă în volumele sale de *Amintiri*.

În partea a doua a *Amintirilor* sale, scrisă imediat după primul război mondial, N. Leon îşi exprima convingerea că după acest război va apărea în toată Europa un nou sistem politico-social. „După cum din groaznica revoluţie franceză a răsărit progresul puternic al libertăţilor politice şi nimicirea sistemului medieval al absolutismului, tot astfel sîntem siguri că din războiul acesta va răsări un nou sistem politico-social, pe baza căruia societatea se va organiza aşa fel, ca toţi cei care muncesc să-şi facă datoria, să fie asiguraţi şi să nu sufere" (*Amintiri*, partea a II-a, p. 165—166).

Leon face o descriere realistă a situaţiei de mizerie în care zăcea poporul sub regimul burghezo-moşieresc, punînd-o în contrast cu belşugul şi luxul claselor exploatatoare. Constatînd această „nedreptate strigătoare la cer", Leon propune un program minimal de reforme democratice, a cărui realizare va duce, după părerea sa, la ieşirea din această situaţie.

Activitatea politică a lui Leon s-a desfăşurat în cadrul şcolii şi s-a manifestat prin acţiuni de protest împotriva forţelor sociale reacţionare, care încercau să antreneze studenţimea în curentul politic reacţionar.

Activitatea lui N. Leon şi a celorlalţi profesori progresişti în rîndurile tineretului universitar a avut o însemnătate deosebită în condiţiile de atunci. Ea a contribuit la formarea unor generaţii de intelectuali progresişti care au combătut ideologia reacţionară a regimului burghezo-moşieresc şi au militat pentru ridicarea nivelului material şi cultural al poporului.

Redăm, în continuare, cîteva pagini din scrierile dr. N. Leon, concludente pentru gîndirea sa materialistă.

PAGINI ALESE DIN OPERA D-RULUI NICOLAE LEON

Din :

GENERAŢIUNEA SPONTANEE ŞI DARVINISMUL [1]

/. . ./ Se ştie că, în ce priveşte originea fiinţelor vieţuitoare, nu sînt decît două ipoteze : sau că fiinţele vieţuitoare au fost create de către o putere supranaturală, sau că ele s-au dezvoltat în mod natural din materia anorganică — creaţiune supranaturală sau dezvoltare naturală. Oricine vrea o explicaţie asupra originii vieţii trebuie să se decidă pentru una din aceste două ipoteze, deoarece o a treia nu există.

---

[1] „Convorbiri literare", 1903.

În lecția sa de deschidere, d. Paulescu s-a pronunțat contra ipotezei generațiunii spontane, declarîndu-se pentru ipoteza creațiunii supranaturale, cu promisiunea de a o rezolva în curînd pe *cale experimentală.*

După un an și mai bine de meditație și cercetări de laborator, de la apariția articolului meu și pînă astăzi, d-sa nu numai că nu a reușit a o rezolva pe cale experimentală, nu a putut preciza, după cum promitea, *„puncte noi"*, dar nici nu mai amintește de ea, al cărui adept se declarase și despre care în lecția de deschidere vorbia cu atîta foc și convingere: *„Energia fizico-chimică fiind incapabilă de a efectua transformarea substanței nevietuitoare în substanță vietuitoare, trebuie să admitem aci intervenția unor puteri — altele decît această energie —, puteri de care un om de știință trebuie să țină seama și pe care voi încerca să le definesc într-o lecție viitoare.*

După multă vreme omenirea a avut, printr-un fel de intuiție, o idee mai mult sau mai puțin vagă despre aceste puteri și le-a numit pe una *suflet*, pe cealaltă *dumnezeu.*

A venit însă timpul ca aceste noțiuni să fie precizate și introduse în știința pozitivă".

Sînt încîntat că d. Paulescu, în răspunsul său, nu mai pomenește de asemenea idei. Din polemica noastră s-a ales cel puțin cu convingerea că *a trecut timpul ca asemenea noțiuni să fie precizate* și introduse în știința pozitivă.

D. Paulescu renunță a fi apărătorul ipotezei creațiunii supranaturale, nu renunță însă a combate ipoteza generațiunii spontanee.

Supoziționea sau aserțiunea fără sens că „o ipoteză nu poate fi admisă în știință decît atunci cînd este confirmată de o probă experimentală" provine din cauză că d-sa nesocotește valoarea logică a ipotezei — de ar fi confirmată de proba experimentală nu ar fi ipoteză. Apoi nu există nimeni care să susțină că generațiunea spontanee nu este o ipoteză, după cum ipoteză este și tendința de a explica originea vieții prin creațiune supranaturală; și ca ipoteză nici una nici alta nu pot fi demonstrate experimental. Din aceste două ipoteze știința admite generațiunea spontanee (arhigonia), care, dacă nu poate fi demonstrată în mod experimental, este cel puțin singura dintre ipotezele asupra originii vieții care poate fi *demonstrată în mod logic.*

Obiecțiunile ca: experiența nu cunoaște o generațiune spontanee, că astăzi nici o ființă vietuitoare nu se naște din materie brută — deci generațiunea spontanee nu există — sînt concluzii trase din următoarea premisă falsă: ceea ce experiența nu cunoaște, nu există.

Pînă în anul 1895, experiența nu cunoștea razele Röntgen și cu toate acestea ele existau.

Pînă în anul 1884, experiența nu cunoștea microbul care produce ftizia pulmonară și toate celelalte forme ale tuberculozei și cu toate acestea el exista.

Se pot cita numeroase exemple de felul acesta pentru a dovedi falsitatea premisei d-lui Paulescu [...].

Din :

ORIGINEA OMULUI (1909)

Omul a fost creat de D-zeu după chipul şi asemănarea sa, ne spune tradiţionala dogmă bisericească. Această concepţie a fost prezentată sub o formă ştiinţifică de *Linné*, *Cuvier* şi *Agassiz*; ea este cunoscută sub numele de teoria *creaţiunii*.

O altă teorie este teoria *transformismului*, care ne arată că omul este rezultatul unei transformaţiuni succesive naturale ale unei serii de strămoşi mamiferi. Această teorie a fost fundată de *Lamarck*, *Darwin* şi *Haeckel* şi este astăzi acceptată şi susţinută de majoritatea naturaliştilor. Dacă mai sînt astăzi încă unii oameni culţi care cred în dogma *creaţiunii*, cauza este puterea tradiţiei conservatoare, deoarece, din cea mai fragedă copilărie, li s-a imprimat această credinţă.

Analizînd în mod obiectiv aceste două teorii, a *creaţiunii* şi a *transformismului*, constatăm că aceea care ne satisface mai mult curiozitatea asupra originii noastre este teoria transformismului, singura compatibilă cu rezultatele ştiinţifice. Probe aşa-numite *directe* nu ne oferă nici una din ele, deoarece nimeni n-a văzut vreodată nici crearea unei specii, nici transformarea ei.

Teoria transformismului însă ne oferă un număr imens de probe *indirecte*, fapte paleontologice, anatomice, fiziologice şi psihologice, care nu pot fi explicate decît prin teoria transformismului, dar care rămîn enigme pentru teoria creaţiunii.

Paleontologia ne arată apariţia graduală a animalelor în perioadele succesive geologice. *Labirynthodonţii*, de exemplu, de formaţiune carboniferă, permiană şi triasică, formează trecerea între peştii ganoizi şi batracienele cu coadă; *archeopterix lithografice* din şisturile jurasice de Solenhofen (Bavaria) stabileşte trecerea între reptile şi paseri. Dar cea mai importantă dintre toate descoperirile paleontologice recente este scheletul petrificat a *omului maimuţă — pithecanthropus erectus* —, descoperit în Iava, în 1894, de Eugen Dubois, medic militar olandez. Prin acest document paleontologia ne dovedeşte pînă la evidenţă că „omul descinde din maimuţă".

Anatomia comparată ne arată că toate organele omului şi ale maimuţelor superioare, ca *gibonul*, *urangutanul*, *cimpanzeul* şi *gorilul*, sînt constituite la fel pînă în cele mai mici detalii şi că deosebirea dintre om şi aceste maimuţe este mult mai mică decît între ele şi maimuţele inferioare. Dacă organele care constituiesc corpul maimuţelor antropoide sînt identice cu acele ale omului, afară de mici deosebiri, fără îndoială că şi funcţionarea lor nu poate să prezinte mari deosebiri. Nutriţiunea noastră, digestiunea, circulaţiunea, respiraţiunea, toate au ca bază aceleaşi fenomene fizice şi chimice, ca şi la antropoide... Procesul reproducţiunii, în tot complexul lui este la fel la antropoide ca şi la rasele superioare umane.

În timpul din urmă s-a mai arătat înrudirea consanguină care există între om şi maimuţele antropoide. Gruenbaum, procurîndu-şi o cantitate mare de sînge de gorilă, cimpanzeu şi urangutan, a reuşit să dovedească

că serul animalelor, injectat cu sînge de om, dă un precipitat nu numai cu acest sînge, dar şi cu acel al maimuţelor antropoide, mai sus amintite. Pe de altă parte, i-a fost imposibil de a distinge precipitatul din punct de vedere calitativ şi cantitativ de acel care se obţine cu sînge de om.

Pentru a controla acest rezultat, *Gruenbaum* a preparat serul animalelor injectat cu sînge de goril, cimpanzeu şi urangutan. Aceste trei feluri de ser dădeau precipitatele cu sîngele acestor trei maimuţe şi, în acelaşi grad, cu sîngele omului [...].

Din :

DUŞMANUL LIBEREI GÎNDIRI[1]

Cel mai înverşunat duşman al liberei gîndiri sînt superstiţiile ; ele îşi au originea în trebuinţa ce simte omul de a-şi explica fenomenele naturale [...].

Omul primitiv, cînd se găsea în faţa unor fenomene ca fulgerul, tunetul, cutremurile de pămînt sau eclipsele, neputîndu-şi explica din pricina mentalităţii sale rudimentare cauzele care le-au produs, cuprins de frica de necunoscut, rămînea încredinţat că aceste fenomene sînt supranaturale. Aici este izvorul celor mai multe superstiţii.

Superstiţia are mare asemănare cu *eroarea* şi în una şi în alta raporturile dintre cauză şi efect sînt false ; în eroare cauza este naturală, pe cînd în superstiţie cauza este supranaturală.

Cîteva exemple : Cît timp se credea că paludismul este produs de miasmele inspirate din aer, credinţa aceasta era o *eroare* ; după ce s-a experimentat şi s-a dovedit că paludismul este produs de nişte parazite microscopice introduse în organism de către ţînţari, eroarea a fost înlăturată de adevăr. Credinţa că epilepsia este produsă de spiritele rele care se introduc în organism şi produc diferitele turburări este o *superstiţie*, şi cît timp se va atribui aceasta puterilor supranaturale adevărata cauză a boalei nu se va afla şi nici mijloacele ei de vindecare. Îndată ce se părăseşte domeniul supranaturalului, chiar dacă sîntem în *eroare*, atribuind epilepsia unor cauze false însă naturale, raţiunea şi experienţa vor găsi adevărata ei cauză, după cum a găsit pentru atîtea boli pentru care înainte vreme nu se ştia [...].

În fiecare cerc de spiritişti, pe lîngă persoanele sincere — de bună credinţă — care sînt atrase fie din cauza temperamentului mistic, fie din cauza sufletului sbuciumat de nenorociri — se mai află întotdeauna şarlatani rafinaţi, care, sau că vizează oarecari beneficii, sau numai din plăcerea ce simt de a-şi bate joc de alţii, fac pe medium. *Croock* a fost înşelat de Florenţa Cook, care i-a servit ca medium, tot aşa după cum *Hasdeu* a fost victima atîtor vînători de burse, catedre şi alte favoruri. Eram [de] faţă la o serată în Bucureşti cînd un asemenea specimen, care făcea pe medium

[1] „Convorbiri literare", 1909.

la Cîmpina, ruga pe o doamnă să-i traducă mai multe fraze în limba polonă : erau răspunsurile pe care le pregătea lui *Hasdeu* din partea fiicei sale *Iulia*. N-a trecut mult după aceea și tănărul medium a plecat bursier la Paris [...].

★

Superstițiile, de orice natură ar fi ele, sînt cel mai neîmpăcat dușman al rațiunii.

Datoria omului de știință este de a nu ascunde adevărul și de a lovi fără cruțare în credințele superstițioase. Ar fi timpul să se ducă o luptă mai sistematică contra superstițiilor care bîntuiesc îndeosebi populația rurală, punînd prin aceasta o piedică serioară higienei și contribuind uneori în chip direct la creșterea mortalității.

Din :

ȘTIINȚA OFICIALĂ ȘI LIBERA GÎNDIRE[1]

Știința oficială întotdeauna a fost un obstacol al liberei gîndiri. Acest adevăr regretabil a fost din nou confirmat cu ocazia deschiderii cursurilor la Universitatea din Iași. Cinci profesori universitari au semnat o propunere pe care vroiau s-o prezinte consiliului profesoral întrunit la 28 septembrie a.c., cerînd suprimarea sfeștaniei bisericești care se face la deschiderea cursurilor universitare.

Numărul profesorilor prezenți la această ședință fiind prea mic, s-a amînat discuția pentru o altă ședință.

Sfeștania fiind o credință supranaturală a religiei, desigur că trebuie exclusă din școli, cu atît mai vîrtos din universitate. De acest adevăr sînt convinși și alți profesori, care au refuzat să semneze propunerea sub pretext că nu e prudent ca un protest contra religiei să iasă tocmai din universitate.

Ori de cîte ori s-a prezentat cineva cu idei înaintate, în contrazicere cu tendințele spiritului care domină ; ori de cîte ori un curent nou științific, o teorie nouă apărea, reprezentanții științei oficiale i se puneau în cale și căutau s-o oprească în loc.

Cînd *Lamarck*, în 1809, formulase teoria descendenței, susținînd ideea unei evoluții naturale a speciilor organice, imediat *Cuvier* s-a ridicat contra acestei teorii, combătînd-o din răsputeri. Cu toată expunerea clară și convingătoare, teoria lui *Lamarck* a căzut față de autoritatea oficială pe care o exercita rivalul său *Cuvier*, iar fondatorul ei a fost lăsat să moară în mizerie. A trebuit să treacă un secol pentru ca Franța, recunoscînd meritele marelui *Lamarck*, să-i ridice anul acesta o statuie de bronz, iar teoria lui să fie profesată de majoritatea savanților.

Cînd *Giordano Bruno* a arătat că pămîntul se mișcă, că universul este infinit și că D-zeu însuși este universul, idei care astăzi sînt accep-

[1] *Moniste*, Biblioteca „Lumea", Iași, 1909.

tate de toată lumea ştiinţifică, el a fost ars de viu. Astăzi nu se mai ard hereticii ştiinţei — ni s-ar fi putut răspunde acum o lună —, cu toate acestea, pentru ruşinea secolului în care trăim, *Ferrer*, a fost executat în Spania pentru ideile sale înaintate.

Eroismul acestor martiri este cu mult mai brav decît acel al martirilor creştinismului, căci pe cînd aceştia erau plini de speranţa unei recompense imediate şi eterne, cei dintîi n-aveau alt scop decît de a-şi satisface conştiinţa şi de a servi cauza umanităţii.

Cu toate că ştiinţa a progresat, totuşi nu a avut înrîurirea consecventă pe care trebuia s-o aibă asupra concepţiei despre univers, despre originea omului, despre scopul vieţii.

Această disproporţie este datorită curentului reacţionar întreţinut de către reprezentanţii ştiinţei oficiale; din cauza aceasta nici ideile mari, care rup cu tradiţia, nu ne vin de la reprezentanţii ştiinţei oficiale, ci de la savanţii liberi. Teoria selecţiunii bazate pe date paleontologice, anatomice şi embriologice, care explică originea speciilor noi prin „*lupta pentru trai*", a fost concepută şi demonstrată de marele *Darwin*, care nu era profesor. Această teorie, combătută la început de către profesorii oficiali, a ajuns astăzi să stăpînească complet toate ramurile ştiinţifice [...].

Adevărurile ştiinţifice întotdeauna au fost combătute de reprezentanţii ştiinţei oficiale: configuraţia pămîntului, rotunzimea sa, originea vieţii, originea speciei, vechimea pămîntului şi a omului etc.

Ştiinţa veşnic a fost în conflict cu religia: nu se poate crede în acelaşi timp că pămîntul se învîrteşte şi că nu se învîrteşte.

Datoria omului de ştiinţă este de a nu ascunde adevărul şi de a lovi fără cruţare în credinţele supranaturale. Ar fi timpul ca şi oamenii noştri, liberi gînditori, loaiali, să se organizeze între ei pentru a duce o luptă sistematică contra *credinţelor supranaturale* care apasă omenirea de mii de ani, căutînd a vulgariza adevărul, binele şi frumosul.

Din:

MONISMUL (1910)

[...] În fine din Mosaism s-a dezvoltat *Creştinismul* care propagă mai multă iubire pentru Dumnezeu decît pentru oameni şi care-i pregăteşte mai mult pentru viaţa viitoare decît pentru viaţa pămîntească [...].

Creştinismul s-a separat şi el la rîndul lui în mai multe biserici: catolică, protestantă şi ortodoxă.

Cînd *Luther*, în anul 1517, afişă pe uşa bisericii castelului din Wittenberg cele 95 de teze ce cuprind învăţăturile lui, toţi reacţionarii din vremea aceea considerau acest fapt ca o mare îndrăzneală şi necuviinţă faţă de religia statului. Evoluţia însă şi-a făcut cursul ei, iar protestantismul numără astăzi 120 milioane de aderenţi.

Creştinismul şi-a exercitat acţiunea lui culturală asupra omenirii. Cu cît ştiinţa va progresa, cu atît numărul aderenţilor săi va diminua, căci el devine neputincios faţă de trebuinţele noastre cauzale. Ca concepţie despre lume este în perfectă descompunere, iar ca morală a devenit insuficientă [...].

Monismul ne învaţă că universul este etern şi nesfîrşit, că n-a fost niciodată creat, ci evoluează după legi naturale eterne; că fenomenele naturii nu sînt decît produsul necesar şi incontestabil al forţelor fizico-chimice inerente materiei; că omul n-a fost creat acum şase mii de ani, cum ne spune Biblia, ci că este rezultaul unei transformaţiuni succesive, naturale, al unei serii de strămoşi mamiferi.

Monismul ne mai arată că omul nu a reuşit să pună stăpînire pe forţele naturii graţie revelaţiunii care este un expedient imaginat de a ne dispensa de exerciţiunea raţiunii, ci graţie ştiinţei şi raţiunii pure [...].

Despre confesiuni, monismul susţine că prin siluirea ce ele impun educaţiunii tineretului, cu ajutorul autorităţii statului şi prin dezacordul pe care-l seamănă în viaţa socială, au o înrîurire vătămătoare asupra dezvoltării culturale [...].

În loc de a crede în supliciile eterne, în raiul şi iadul vieţii viitoare, moniştii nu cred decît în paradisul şi infernul pămîntesc omenesc, în care fericirea şi mizeria depinde de modul cum fiecare va şti să se comporte faţă de sine şi faţă de semenii săi.

Din :

AMINTIRI [1]

[...] Totdeauna însă mă simţeam îndurerat, ori de cîte ori mă găseam în faţa contrastului izbitor dintre bogăţia imensă a claselor de sus şi sărăcia grozavă a muncitorimii; între viaţa uşoară a celor dintîi şi munca excesivă a celor de-al doilea; între cultura unora şi ignoranţa celorlalţi, între dificultăţile de a ocupa un loc bun la banchetul vieţii ale copiilor inteligenţi şi muncitori din popor, şi reuşita uşoară în viaţă a mediocrităţilor născuţi din părinţi bogaţi, cu legături sociale.

Această nedreptate strigătoare la cer, precum şi dezastrul la care văd că ne-a adus politica oligarhiei, m-a hotărît să lupt din răsputeri după război la realizarea unui program în care s-ar înscrie :

1. Împărţirea pămîntului obştiilor săteşti;
2. Dispariţia capitalismului ereditar şi a dreptului de a testa.
3. Transformarea statului într-o societate de asigurare contra tuturor relelor care pot atinge populaţia [...].

★

[1] Partea I, Iaşi, 1922.

Ştiinţele naturale[1] se puteau preda din două puncte de vedere : din punct de vedere pur descriptiv, adică „*istoria naturală*", sau din punct de vedere al cauzelor care au produs corpurile din natură, adică „*filozofia naturii*".

Folosindu-mă de libertate şi bucurîndu-mă de încrederea mare care mi-o acordase direcţia, făceam elevilor filozofia naturii, aplicînd studiului ei *metodica genetică*, adică principiul evoluţiei sau a *genezei*, şi mă serveam pentru a ajunge la cunoaşterea corpurilor din natură de două mijloace sigure, care se completează în mod reciproc : *empirismul* sau *experienţa* şi *speculaţia* sau *reflexia*.

Prin empirism stabileam în mod exact faptele, prin speculaţie raporturile dintre ele.

Filozofia naturală nu admite să ne servim numai de una din aceste metode, căci dacă ne-am servi numai de empirism am deveni simpli registratori ai corpilor din natură.

În cazul acesta, filozofia naturală s-ar confunda în parte cu istoria naturală, iar dacă s-ar servi numai de speculaţie, s-ar confunda cu filozofia idealistă, care studiază lumea inaccesibilă simţurilor noastre.

La filozofie nu pot renunţa nici ştiinţele cele mai exacte, căci ar fi să renunţe la cunoaşterea cauzelor generale.

Aceste două metode prin care putem ajunge la adevăr, empirismul sau observaţia şi speculaţia sau reflexia, sînt inseparabile.

Numai acei oameni de ştiinţă pot să creeze şi să facă să progreseze ştiinţa care sînt tot atît de profund gînditori cît şi observatori. Dintre naturalişti care s-au distins pe tărîmul biologic : Aristotel, Linné, Cuvier, Lamarck, Haeckel, Darwin, cu toţi au fost tot atît de mari gînditori ca şi observatori ; cu toate acestea, toţi îşi datoresc gloria lor nemuritoare nu numărului de fapte descoperite de ei, ci spiritului lor filozofic de a explica un număr mare de fenomene, care ţin unele de altele, printr-o cauză care ei admit a fi comună.

Cele mai sigure procedee de raţionament de care se serveşte filozofia naturală sînt *Inducţia* şi *Deducţia*.

Inducţia conchide de la particular la general, de la fapte multe izolate la o lege generală, iar deducţia conchide de la general la particular de la o lege naturală generală la un caz izolat [...].

---

[1] Partea a III-a, Iaşi, 1927.

VALOAREA ATEISTĂ A REZULTATELOR ASTRONOMIEI CONTEMPORANE

DE

ION CIOFU

Epoca actuală se caracterizează, sub raportul dezvoltării științei și tehnicii, printr-un avînt nemaiîntîlnit. Sînt cunoscute realizările remarcabile în domeniul chimiei, ciberneticii, în astrofizică, în cosmogonie, marile progrese în cercetările făcute asupra materiei vii sau asupra activității nervoase superioare, descoperirile în domeniul fizicii nucleare etc., și, în sfîrșit, succesele istorice ale cosmonauticii sovietice. Uriașa valoare practică a acestor realizări este dublată de marea lor valoare teoretică, atît prin deschiderea unor orizonturi de cercetare și mai cuprinzătoare, cît și prin numeroasele implicații cu caracter filozofic și ideologic. Este știut că, în istoria dezvoltării ei, știința a fost o arenă permanentă de luptă între principiile gîndirii materialiste, pe de o parte, și ale idealismului, ale concepțiilor mistice-religioase, pe de altă parte.

În raportul prezentat la Congresul al III-lea al P.M.R., tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej arată că „în prezent, activitatea ideologică, munca de lichidare a înrîuririlor educației burgheze din conștiința oamenilor este tărîmul principal al luptei de clasă, al luptei dintre vechi și nou”[1]. În această acțiune, un rol important îl ocupă răspîndirea cunoștințelor științifice, a concepției materialiste despre lume și combaterea intransigentă a idealismului care alimentează misticismul, fideismul.

În numeroase cărți, publicații, broșuri și articole apărute în ultimii ani în țara noastră, sînt dezbătute probleme științifice de mare actualitate, se subliniază confirmarea deplină de către științele contemporane a pozițiilor materialismului dialectic și, implicit, ale ateismului științific.

În articolul de față ne propunem să scoatem în evidență unele discuții care se duc astăzi printre filozofi, fizicieni, astronomi ș.a. asupra rezultatelor astronomiei contemporane, rezultate care infirmă concepțiile idea-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn*, Edit. politică, București, 1960, p. 103.

liste, religioase în ultimă instanță, asupra naturii și dau un nou impuls dezvoltării științei.

Firește, dacă religia și concepțiile legate de ea ar fi simple „rătăciri" ale minții, fără rădăcini sociale adînci în societatea capitalistă, dacă religia, folosind uriașul său arsenal propagandistic, n-ar atrage de partea sa pe unii dintre oamenii de știință burghezi, otrăvind totodată conștiința maselor și abătînd atenția lor de la lupta de clasă, nu ar fi necesar să ne ocupăm prea mult de această problemă. În ultimii ani, biserica și-a schimbat în multe cazuri tactica preferată timp de milenii, aceea de a ataca și afurisi fățiș realizările științei. Aceste atacuri directe nu mai pot avea astăzi succesul de odinioară. De aceea, reacțiunea clericală preferă să profite de greutățile vremelnice, cu totul firești, prin care trece știința în drumul ei ascendent, răstălmăcind de pe pozițiile sale aceste greutăți.

În secolele manifestării metodelor inchizitoriale, cînd biserica nu era de acord cu ipotezele unor geniali gînditori progresiști, erau folosite metode de corupție și constrîngere directă : o pleiadă întreagă de deschizători de drumuri în știință, printre care N. Copernic și Galileo Galilei, și-a apărat cu greu concepțiile. Uneori, cînd aceste opresiuni n-au dat roade, biserica a recurs la suprimarea fizică a „ereticilor". Astfel, a murit ars pe rug de inchiziție, Giordano Bruno ; lui Lucilio Vanini i s-a smuls limba, după care, învățatul a fost spînzurat cu capul în jos, cadavrul i-a fost ars, iar cenușa răspîndită în vînt ; la hotărîrea „Marelui inchizitor" Torquemada, matematicianul spaniol Valmes, care rezolvase o ecuație de gradul patru, a fost ars pe rug, deoarece „din voința lui Dumnezeu — a afirmat inchizitorul — aceasta nu este accesibilă minții omenești" ; calvinii au ars pe rug pe Miquel Servet, într-un moment cînd acesta era gata să-și definitiveze descoperirea sa în legătură cu „mica circulație" (circulația sîngelui în plămîni) ; faimoasa bibliotecă din Alexandria, în care se păstrau veritabile comori de gîndire materialistă ale antichității, a fost distrusă atît de fanaticii creștini, cît și de musulmani ; clerul ortodox a uneltit pe lîngă Ivan cel Groaznic tăierea capului țăranului-inventator Nikitka, pentru că acesta construise un aparat de zburat mai greu ca aerul.

Obscurantiștii au încercat prin toate mijloacele oprirea răspîndirii cunoștințelor științifice despre natură, viață, despre om și societate. Astfel, „Indexul cărților interzise" publicat prima oară de papa Pavel al IV-lea în 1559, a fost mereu completat, totalizînd astăzi peste 8 000 de titluri excomunicate. În acest index, sînt unele dintre lucrările lui Descartes, Balzac, Swift, Hugo, Stendhal, Flaubert, Zola, Anatole France, Darwin, Haeckel etc. Clerul mai combate și astăzi, în unele țări, vaccinările împotriva variolei ; el s-a opus zadarnic introducerii paratrăznetului, pentru a nu împiedica, spun ei, îndeplinirea misiunii divine ce-i revine trăznetului. Pe de altă parte însă, clerul catolic are astăzi el însuși preocupări „științifice". Pe lîngă Vatican există chiar o Academie de „științe". Acolo se propovăduiește, că realizările științei îl descoperă pe Dumnezeu. Argumentările acestor teologi potrivit cărora știința și religia s-ar completa reciproc, sînt făcute într-o asemenea manieră, încît pînă la urmă să reiasă că „adevărul" religios, atotcuprinzător, de natură divină, este primar, absolut și hotărîtor. Oamenii de știință, care oferă numai adevăruri rela-

tive, trebuie să caute din toate puterile „...să îmbogățească domeniul învățăturii lor — declara în 1950 papa Pius al XII-lea — dar, totodată, să evite să încalce granițele stabilite de noi" (clerul — n. n.).

Nu am da atenție specială unor astfel de teorii dacă ele nu ar fi proprii și teologilor zilelor noastre și dacă unii dintre oamenii de știință burghezi nu le-ar sprijini într-un fel sau altul, folosind pentru aceasta autoritatea datelor științifice interpretate în mod eronat.

Panteiștii contemporani vor să demonstreze că fiecare domeniu al științei duce, în cele din urmă, la credință. „Vechea" concepție despre Dumnezeu, spun ei, trebuie adaptată succeselor științelor naturii.

La astronomul-fizician vest-german Weizsäcker, dovezile științei justifică ideea divinității, pentru că acestea ar fi limitate. Nu cumva Dumnezeu spune mai mult? — se întreabă autorul [1]. P. Jordan merge și mai departe: „Poate că întreaga lume — și noi împreună cu ea — nu reprezintă decît visul lui Dumnezeu...", vis din care, în cazul cînd Dumnezeu s-ar trezi, ar însemna sfîrșitul existenței noastre [2].

Un alt autor, André Giret, plasează ideea despre Dumnezeu înaintea imensității Universului. Descoperirile științifice nu s-ar situa, după el, în opoziție cu ideea de Dumnezeu, dimpotrivă, ar constitui o justificare a ei. „Studiul universului, așa cum ni-l face cunoscut astronomia și astrofizica, tinde spre afirmarea existenței unei Inteligențe Ordonatorie, singura care poate explica în mod rezonabil ordinea inteligentă prezentă în întreg Universul" [3].

Aceste încercări ale bisericii de a stabili între știință și religie un raport de predominanță în favoarea ultimei sînt sortite însă eșecului. Între știință și religie nu există și nu poate exista decît un singur raport, acela al incompatibilității. Religia se bazează pe credința oarbă în Dumnezeu, „atotputernicul", „creatorul", pe credința în adevărul „absolut" al revelației și al dogmelor religioase. Știința însă studiază realitatea obiectivă prin metode riguroase și sistematice, ajungînd să descopere legile obiective ale naturii și societății, pe baza cărora societatea omenească poate transforma natura, se poate transforma pe sine însăși.

★

Cuceririle astronomiei contemporane înlătură concepțiile religioase despre caracterul finit al lumii în timp și spațiu, despre crearea ei de către Dumnezeu, despre pieirea lumii și așa mai departe. Totodată, astronomia a infirmat o serie întreagă de concepții idealiste care, sub o formă mascată, dădeau pînă la urmă apă la moară ideilor creaționiste.

Așa se întîmplă, de pildă, cu mult discutata problemă a „devierii spre roșu" sau a „decalajului spre roșu" în lumea nebuloaselor extragalactice, discuție care, pornind de la unele date recunoscute de știință, este folosită de unii astronomi și filozofi pentru a trage în ultimă instanță concluzii fideiste.

---

[1] K. F. Weizsäcker, *Tabloul fizic al lumii.*

[2] P. Jordan, *Physics of the 20 the Century*, New York, 1944, p. 185.

[3] André Giret, *L'Astronomie actuelle et la notion de Dieu*, Paillard, Paris, 1958, cap. introductiv, p. XII.

Un astfel de prilej nu putea fi scăpat de biserică. Ea a încercat să profite de greutățile vremelnice ale științei în explicarea acestui fenomen.

Despre ce este vorba mai concret?

Cu cîteva decenii în urmă, prin analiza spectrală a luminii unor galaxii îndepărtate, astronomii americani Hubble și Slipher au observat o deviere a liniilor spectrale spre lungimi de undă mai mari, spre roșu. Această deviere s-a explicat arătîndu-se că este vorba de un analog optic al efectului Doppler, bine cunoscut în acustică. Este vorba despre fenomenul datorită căruia atunci cînd, stînd pe loc, auzim sunetul din ce în ce mai ascuțit al sirenei unui tren care se apropie de noi, pentru ca, cu ocazia îndepărtării, tonalitatea lui să devină tot mai scăzută. Cu alte cuvinte, dacă sursa de sunet se apropie, frecvența sunetului va fi mai mare, și invers.

Efectul Doppler poate fi aplicat la fenomenul propagării luminii. Dacă sursa luminoasă (în cazul nostru galaxiile) s-ar apropia de noi, liniile spectrului lor luminos ar suferi o deviere spre violet. Dacă devierea are loc spre capătul opus, adică spre roșu — culoare care are o frecvență mai redusă, deci o lungime de undă mai mare —, atunci concluzia care trebuie trasă în mod firesc este aceea că sursa respectivă de lumină se îndepărtează de noi. De bună seamă că în explicarea efectului Doppler din optică nu are nici o importanță faptul că viteza luminii este mereu constantă și că ea nu depinde de mișcarea sursei luminoase, deoarece lungimea undei de lumină, măsurată într-un anumit sistem de referință, depinde de mișcarea sursei față de acel sistem.

„Devierea spre roșu" a fost constatată în spectrul a numeroase galaxii. Calculîndu-se gradul de deviere a liniilor din spectru, s-a putut constata și viteza cu care aceste galaxii se îndepărtează de noi. Această viteză crește proporțional cu distanța la care se află galaxia. S-a putut astfel stabili că, la fiecare milion de ani-lumină distanță, viteza radială de îndepărtare a galaxiilor crește cu 55 km/s. Astfel, se cunosc formațiuni foarte îndepărtate care se deplasează într-o direcție opusă locului din care le privim cu viteza uriașă de aproximativ 140 000 km/s.

Oamenii de știință idealiști și teologii au tras din aceste observații concluziile cele mai obscurantiste. Astfel, abatele belgian Lemaître, matematicianul englez E. T. Whittacker, astronomii englezi Eddington și Milne etc. au afirmat că, din vreme ce toate galaxiile se îndepărtează de noi cu o viteză cunoscută, ele ar fi luat naștere cel mult în urmă cu 5—6 miliarde ani și că aceasta ar fi deci vîrsta universului. După teoria lui Lemaître universul ar proveni dintr-un „atom-tată", dintr-un „ilem", bulgăre incandescent, printr-un impuls primit de la Dumnezeu. De atunci, spun ei, universul, în întregul lui și nu numai acela cunoscut nouă, s-ar afla într-o continuă expansiune, deopotrivă în toate direcțiile.

Teoria „universului în expansiune" este larg răspîndită în țările capitaliste. Și astăzi, deși este evidentă confuzia pe care o fac între universul cunoscut și universul în totalitatea lui, sînt mulți adepți care n-au părăsit-o. În „Revista britanică pentru filozofia științei", apărută în

urmă cu cîțiva ani, din 7 articole care tratau teme de cosmogonie, 4 articole susțineau teoria expansiunii, a „pulsării" universului în ansamblul lui.

Alți savanți din țările capitaliste au preferat să teoretizeze apariția universului din neant, prezentînd-o ca pe un proces de creație divină, explicație pe care reprezentanții religiei au primit-o cu brațele deschise.

La aceleași concluzii asupra actului creării universului din nimic, desconsiderînd legea conservării materiei și mișcării, ajung și adepții unor alte teorii idealiste, H. Bondi, T. Gold, W. Mc. Crea și alții. Materia „...nu apare de nicăieri... La un moment dat, diferiți atomi care creează substanța nu există, iar în momentul următor, ei există" [1]. „Creația" nu are, desigur, nici un fel de explicație cauzală. „...creația despre care vorbim nu este o formare a materiei din radiații, ci din nimic" [2].

După teoria acestora, universul, odată creat, este identic în toate direcțiile, omogenitatea lui absolută se menține în întreg decursul existenței sale, fără schimbări („principiul cosmologic perfect"). Ei se contrazic singuri atunci cînd afirmă că, în urma expansiunii galaxiilor în univers, într-un vid nelimitat densitatea materiei va descrește permanent pînă la zero. Pentru menținerea omogenității constante, mai spun ei, în alte părți ale universului materia va trebui să fie creată (bineînțeles, tot din „nimic").

Din moment ce universul se dilată, încearcă să argumenteze acești reprezentanți „moderni" ai fideismului, înseamnă că spațiile uriașe, mai ales acelea care au constituit centrul dilatării, rămîn neocupate de materie, „goale". Reumplerea vizibilă a spațiilor ar avea loc mereu, chiar și în prezent. Desigur că și astăzi apar noi stele și chiar galaxii în diferite puncte ale universului. Numai că aceste corpuri cerești apar din ceva, din materia altor corpuri cerești dezintegrate. Or, pentru astronomii Hoyle, Bondi și Gold din Cambridge, hidrogenul — principala sursă „de ardere" din univers, „cărbunele" cosmic care întreține uriașele și complexele transformări termonucleare energetice — apare din „nimic". Calculul „puterii" acestei creații, după ei, ar indica nașterea unui atom de hidrogen pentru fiecare metru cub din spațiu, proces care ar avea loc în decurs de 300 000 de ani.

După cum vedem, acești autori nu sînt de acord cu principiile bine cunoscute după care materia împreună cu mișcarea nu pot fi create din „nimic", ei nu sînt de acord cu faptul că acestea nu pot fi prefăcute în „nimic" ei rup spațiul și timpul de materie, atribuindu-le o existență metafizică, de sine stătătoare.

Față de aceste abateri flagrante de la știință, de la raționamentul sănătos, abateri cu un evident conținut ideologic reacționar, deși pornesc de la observația justă a îndepărtării nebuloaselor extragalactice, este necesar să ne ocupăm mai îndeaproape de noile rezultate obținute de astronomie în această direcție, să lămurim unde și cît se îndepărtează galaxiile, ce trebuie să înțelegem, de fapt, prin univers și prin nemărginirea, infinitatea lui, care este structura universului, cum evoluează stelele și

[1] F. Hoyle, *The Nature of Univers*, Oxford, 1950, p. 125 (citat după S. T. Meliuhin, *Problema finitului și infinitului*, Ed. politică, București, 1961).

[2] H. Bondi, *Cosmology*, Cambridge, 1952, p. 144 (citat după S. T. Meliuhin, *op. cit.*).

grupările mai mari de stele etc. Răspunzînd la fiecare din aceste întrebări, vom avea tot atîtea prilejuri de a infirma teoriile idealiste și creaționiste amintite.

Să reținem, în primul rînd, ideea *diversității formațiilor structurale* care populează universul [1]. Mijloacele optice de investigație ale epocii moderne apărute o dată cu luneta lui Galileu în 1610, iar mai apoi, perfecționatele telescoape și lunete ale contemporaneității au pătruns în adîncimi tot mai mari ale universului. S-a constatat astfel că aproape 200 de miliarde de stele care sînt în jurul nostru (dintre care doar cca. 6 000 pot fi văzute cu ochiul liber) formează un sistem determinat, numit Galaxie sau, altfel spus, Calea Lactee. Citarea dimensiunilor sale este utilă, deoarece de aici încolo desele referiri la aceste formații structurale ne vor solicita tot mai des nevoia de a intui distanțe și dimensiuni tot mai mari. Galaxia noastră, o spirală lenticulară, are un diametru de cca. 100 de mii de ani-lumină. Grosimea acestei „lentile" la centru este de aproximativ 16 mii de ani-lumină.

S-a constatat mai apoi că, la fel cu galaxia noastră, dar în afara ei, în univers sînt numeroase alte galaxii, altfel numite, nebuloase extragalactice, de configurație neregulată, spirală, eliptică sau sferică. Cea mai apropiată de noi este galaxia vizibilă în dreptul constelației Andromeda (Messier 31), care se află la o distanță de aproximativ 2 milioane de ani-lumină. Pe măsură ce mijloacele optice se înmulțeau și se perfecționau, numărul nebuloaselor extragalactice descoperite la distanțe din ce în ce mai mari, creștea vertiginos : mii, zeci, sute de mii... Deși telescoapele cele mai moderne, cu o oglindă uriașă de 5 m diametru (Mont Palomar) pătrund pînă la 6 miliarde de ani-lumină, peste tot pot fi observate mereu alte și alte nebuloase extragalactice. Captînd undele electromagnetice ale acestora, radiotelescoapele au reușit să împingă limitele cunoscute ale universului și mai departe, pînă la cca. 10 miliarde ani-lumină.

În afară de faptul că chiar mijloacele tehnice cele mai moderne au investigat universul pînă la depărtări amețitoare, fără a-i găsi vreodată sau undeva vreo limită, trebuie să reținem ca foarte importantă constatarea că formațiile structurale ale acestei multitudini de galaxii sînt deosebit de diverse : universul nu trebuie înțeles ca un recipient fără margini, în care galaxiile ar popula întinderile — așa cum, de pildă, firele de praf ar umple un volum oarecare. După cum în galaxia noastră există subsisteme de corpuri cerești (cum ar fi sistemele stelare), tot astfel la nivelul universului există structuri cu o complexitate mereu crescîndă [2]. Astfel au putut fi distinse grupuri, îngrămădiri, roiuri de galaxii, asemenea roiurilor stelare, roiuri care numără uneori sute de galaxii, semănînd ele însele cu sistemele galactice. Este cunoscut roiul galactic din constelația Părul Berenicei, compus din cca. 800 de nebuloase extragalactice ; de asemenea, galaxia noastră face parte, împreună cu mii de nebuloase extragalactice, dintr-un uriaș nor turtit de galaxii. Centrul acestui vast sistem se află în dreptul

[1] G. A. Kursanov, *Despre semnificația filozofică a realizărilor astronomiei contemporane*, în „Probleme de filozofie", 1960, nr. 3.

[2] V. G. Fesenkov, *Realizările principale ale astronomiei contemporane*, în „Probleme de filozofie", 1961, nr. 7.

constelației Fecioarei, la vreo 20 de milioane ani-lumină distanță de noi și are un diametru de aproximativ 50 de milioane de ani-lumină.

Aceste grupuri, roiuri de galaxii, formează supergalaxii, supergalaxiile formează metagalaxia, uriașul cîmp care nu este altceva decît partea din univers cunoscută de noi pînă acum, partea care este compusă din aproape 1 miliard de galaxii.

Ce trebuie reținut din datele de mai sus este faptul că materia în universul infinit este ordonată în structuri din ce în ce mai complexe și mai întinse și că această complexitate de structuri variate este încă departe de a fi cunoscută de noi în întregime. Fără îndoială că ierarhizarea structurală a asociațiilor complexe galactice va fi tot mai bine urmărită și cunoscută în viitor, chiar și la o treaptă superioară metagalaxiei. Observația că fiecare structură ierarhică este cantitativ și calitativ deosebită de o alta superioară sau inferioară aflate într-o continuă întrepătrundere este o apreciere importantă, ea indicînd posibilitatea de a anticipa implicații care derivă din ierarhii structurale superioare, necunoscute încă. Aceasta este posibil, deoarece, cu toată deosebirea calitativ nouă a structurilor superioare față de cele inferioare, fiecare formațiune ierarhică superioară cuprinde anumite caracteristici comune tuturor treptelor ierarhizării galactice. Așa, de pildă, toate structurile mai complexe sau mai puțin complexe de galaxii deosebite unele de altele sînt compuse din aceleași elemente cunoscute în sistemul nostru solar, în galaxia noastră.

În al doilea rînd, este necesar să ne ocupăm de *latura calitativă* a acestor structuri amintite, începînd cu stelele și terminînd cu roiurile de galaxii, cu materia interstelară și intergalactică.

Dacă adepții „universului în expansiune" și alți oameni de știință burghezi au afirmat crearea în același timp a întregului univers, ar trebui ca originea și vîrsta structurilor care-l compun să fie aceeași, iar evoluția lor asemănătoare.

Multă vreme nu s-a putut aborda critic această problemă fie din cauză că spațiul cosmic investigat nu oferea un număr suficient de fapte, fie că vîrsta acestor corpuri atingînd cifre de miliarde de ani, diferențierile nu puteau fi operate cu certitudine.

În ultimul timp, în special datorită eforturilor astronomiei sovietice (amintim mai cu seamă, pe savanții V. A. Ambarțumian, V. G. Fesenkov B. V. Kukarkin și colaboratorii lor), s-au putut aduce o serie de contribuții hotărîtoare la soluționarea acestei probleme.

Pe *latura diversității calitative* a stelelor și grupărilor pe care le compun acestea, amintim împărțirea lor în două grupuri de stele, populația de tip I și tip II, împărțire făcută după diagrama deosebită a stărilor stelare, diagrama lui Herzsprung-Russel sau diagrama „spectru-luminozitate". Legînd două caracteristici esențiale ale aștrilor, clasa spectrală a stelelor (axa absciselor) și strălucirea stelară (axa ordonatelor), diagrama citată, unanim recunoscută astăzi, pune în evidență existența unui prim grup stelar, populația de tip I, constituit din stele tinere (stele gigante, marea majoritate a stelelor cu pulsație variabilă, supergigantele fierbinți, stelele cu luminozitate slabă). Această populație de stele expulzează de

multe ori materie stelară, fenomen caracteristic stadiului timpuriu al evoluției lor.

Din populația de tip II fac parte stele îmbătrînite ca vîrstă, care preferă o existență în roi, în diverse roiuri globulare.

V. A. Ambarțumian completează diversitatea calitativă a stelelor. „Asociațiile stelare" descoperite de el, după cel de-al doilea război mondial, iar mai recent și de alții, au o origine comună, sînt foarte instabile și difuze. Ele au o existență relativ foarte redusă, care poate ajunge abia la cîteva zeci de milioane de ani (se cunosc perioade de vîrstă chiar de 2—3 milioane de ani).

Mai recent, astronomii Haro și Herbing au descoperit stele și mai tinere, a căror vîrstă este chiar sub cifra de un milion de ani. Anumite astre, și mai tinere — adevărați sugari ai universului —, cunoscute sub denumirea de „obiecte Herbing-Haro", s-au format doar cu cîteva mii de ani înainte, fenomenul fiind observat vizual doar în zilele noastre!

Dacă vom compara vîrstele acestea cu aceea a galaxiei (9.10^9 ani), putem trage o concluzie care spulberă concepția creării universului de către Dumnezeu acum 5—6 miliarde de ani.

Așadar, procesul de formare a stelelor are loc și în prezent, el a fost prezent și pentru timpurile trecute și va avea loc și în viitor.

Nu numai despre stele sau grupuri de stele putem afirma diferențieri calitative, diferențieri de vîrstă și evoluție. Aceste proprietăți pot fi întîlnite și la structurile superioare, cum sînt galaxiile. Iată, de pildă, sateliții Căii Lactee, uriașul sistem stelar Marele Nor al lui Magellan. Împreună cu Micul Nor, el oferă un exemplu tipic și interesant de transformare și evoluare către o nouă galaxie. De formă neregulată, așa cum este forma incipientă a galaxiilor tinere, Marele și Micul Nor al lui Magellan au o tendință pronunțată de rotație, care duce la formarea unor ramuri spirale. Un astfel de început poate fi observat în Marele Nor.

În conformitate cu teoriile actuale, aceste formațiuni sînt tinere (ele nu depășesc 100 milioane de ani). Această concluzie este atestată atît de faptul că ele cuprind un număr enorm de supergigante albastre, cu o luminozitate deosebit de pronunțată (steaua S din Dorado are o luminozitate de un milion de ori mai mare decît a Soarelui), cît și de inexistența populației stelare de tip II, aștri bătrîni.

Tipurile de galaxii eliptice sînt mai bătrîne decît cele spirale (în ele predomină stelele din populația II), lipsindu-le în bună măsură posibilitățile de regenerare.

Despre ce fel de regenerare este vorba? Norii lui Magellan, precum și, în parte, „cuiburile de galaxii" descrise de B. A. Vorontov-Veliaminov, sînt indicii apariției acestora din materia interstelară și metagalactică. (Aici putem arăta că diversitatea calitativă amintită în cazul stelelor și al galaxiilor se aplică perfect și materiei interstelare și metagalactice). Evoluția galaxiilor are, după cît se pare, ca primă etapă, un imens nor de pulberi și gaze cosmice extrem de dense, resturi ale existenței altor galaxii, nor care, în virtutea unor legi ale fizicii, se contractă și este supus unor prefaceri adînci: apar stele și grupuri de stele, brațe spirale și așa mai departe. Nu există motive să ne îndoim de repetarea acestui proces

de apariție și dezvoltare chiar și la formațiuni structurale mai complexe, cum ar fi roiurile de galaxii [1].

Una dintre tezele fundamentale ale comunicării ținute de V. A. Ambarțumian la Congresul de astronomie de la Solvay din 1958, este tocmai aceea a procesului de formare a galaxiilor în grup. Se poate face o legătură între „stilul" de apariție în grup al stelelor și cel al apariției în grup al galaxiilor. La observatorul astrofizic de la Biurakan (R.S.S. Armeană) au fost obținute probe ale apariției grupate a galaxiilor. Fără îndoială că știința viitorului va aduce dovezi în ceea ce privește felul cum apare și evoluează, chiar o formație atît de complexă cum e metagalaxia.

Exemplele arătate în ceea ce privește diversitatea evoluției galaxiilor nu face decît să confirme, la o scară superioară, faptul că nu poate fi vorba în univers de o „creare" unică, din „nimic", decît dacă vrem să ne amuzăm, glumind că Dumnezeu, din plictiseală, repetă actul creației de un număr infinit de ori. Faptul că stelele au un început, o „viață" și un sfîrșit, faptul că sistemele stelare de proporția galaxiilor se supun și ele acelorași legi de evoluție dovedește că nașterea și moartea unor formațiuni cerești sînt strîns legate între ele, că unul din aceste fenomene pregătește apariția celuilalt.

Varietatea formelor de mișcare a materiei, a proprietăților ei este nesfîrșită. Caracterul infinit al acestor forme de mișcare este strîns legat de caracterul etern al existenței materiei. V. I. Lenin a subliniat de multe ori că materia fără mișcare, precum și mișcarea fără materie, sînt de neconceput.

Legea universală a conservării materiei și mișcării, formulată încă de M. V. Lomonosov, demonstrează că în procesele care au loc în univers, materia, în continuă mișcare, trece prin diferite forme. Apar sau dispar obiecte, chiar sisteme de obiecte, de proporții uriașe. Aceste apariții și dispariții însă nu încep și nu se sfîrșesc virtual din și în „nimic", ele constituie puncte nodale mereu către alte transformări, către alte fenomene. Încercările din ultimele două veacuri de a infirma această lege au rămas și vor rămîne fără rezultat.

Același eșec l-au înregistrat și adepții teoriei „morții termice" a universului, dintre care unii încercau să justifice și să fundamenteze cu pretenții științifice „cea de-a doua venire a lui Mesia", „judecata de apoi". Pornind de la principiul just al termodinamicii, după care, în procesele fizice, energia calorică trece de la corpurile mai calde către cele mai reci, adepții acestei teorii au ajuns la concluzia eronată că în univers căldura se va nivela, va ajunge la zero, stadiu la care nu mai pot avea loc nici un fel de prefaceri calitative.

În constituirea acestei teorii se face greșeala de a aplica principiul just al termodinamicii, valabil pentru un volum finit, la un volum infinit. Rezultatele astronomiei arată că, într-adevăr, în unele părți ale „universului, căldura, energia, se împrăștie. În altele, în schimb, ea se concentrează

[1] V. A. Ambarțumian, *Nauko o vselennoi i relighiia*, în „Nauka i relighia", 1959, nr. 1 (XI).

așa cum se întîmplă de fapt prin apariția unor stele și galaxii noi. În cosmos deci, ceea ce se pierde aparent într-o parte, se acumulează în alta.

Pornind de la „ilem-ul" incandescent, impulsionat de Dumnezeu, apărătorii acestei teorii n-au putut să ocolească afirmația că universul, odată expansionat, trebuie să se dilate deopotrivă în toate direcțiile.

Un asemenea efect este însă, imposibil atît timp cît materia este repartizată în spațiu neuniform, neomogen. Neomogenitățile acestea sînt proprii, de la cele mai simple pînă la cele mai complexe structuri ale metagalaxiei [1].

Cunoscîndu-se viteza de îndepărtare a galaxiilor, adepții „universului în expansiune" au calculat ca și cum ar rula un film desfășurat către începutul lui, timpul cînd a început acest fenomen. Aceasta s-ar fi întîmplat în urmă cu 5—6 miliarde de ani. Datele recente ale astronomiei arată că vîrsta Soarelui este într-adevăr, aproximativ, aceasta, dar vîrsta galaxiei este cel puțin dublă, pentru evoluția și formarea supergalaxiei fiind necesare aproximativ 100 miliarde de ani, iar a metagalaxiei, 10^{12} (un trilion de ani). Aceste date spulberă teoria „expansiunii universului", teorie care a furnizat o concepție simplistă cu privire la procesul complex de evoluție a marilor sisteme cosmice în ansamblu. Partizanii ei nu s-au putut orienta în diversitatea structurilor și fenomenelor complexe în continuă evoluție ale universului. De altfel, unul dintre adepții „universului în expansiune" a și recunoscut, după un timp, că această teorie este, în unele privințe, atît de absurdă, încît se teme să nu-i compromită (Eddington). Într-adevăr, potrivit celor mai noi date, „decalajul spre roșu" nu mai poate fi considerat un fenomen universal: grupa locală de galaxii din care face parte și Calea Lactee nu se „dilată"; galaxia din Andromeda nu se îndepărtează, ci se *apropie* de noi cu cca. 35 km/s. De asemenea și alte trei galaxii, cu o viteză de respectiv 8, 12 și 24 km/s.

Pe de altă parte, rezultatele obținute de Zwick, Neumann și Schein arată că alte galaxii din aceeași grupare rămîn relativ stabile. V. A. Ambarțumian presupune, pe baza ultimelor date obținute în acești ani la Biurakan, că straturile cosmice noi, apărute simultan — fie că este vorba de stele, fie că este vorba de galaxii —, capătă energii cinetice mari încă de la început. Aceasta ar duce în unele cazuri la împrăștierea corpurilor cosmice.

În lumina acestor date, a absolutiza deplasarea unor galaxii la universul infinit (chiar dacă numărul lor este extrem de mare și chiar dacă el s-ar referi la universul cunoscut) reprezintă o inconsecvență gravă, respinsă de astronomia contemporană.

★

Vom căuta să demonstrăm acum caracterul infinit spațial și temporal al universului. Încercarea de a privi cosmosul ca o aglomerare infinită de corpuri de același fel nu ne va scoate la liman. Problema infinității

[1] G. I. Naan, *Despre caracterul infinit al universului*, în „Probleme de filozofie", 1961, nr. 6.

universului poate fi soluționată numai dacă — bazîndu-ne pe noile date ale fizicii, matematicii și astronomiei — vom considera că pătrunzînd tot mai adînc în unitatea spațial-temporală a universului nu vom întîlni aceleași structuri, ci mereu altele, superioare, din ce în ce mai complexe, că relațiile spațial-temporale vor fi și ele tot mai evoluate, calitativ deosebite. Datele cosmologice prezentate anterior, potrivit cărora structurile în metagalaxie se complică mereu, confirmă că avem posibilitatea ca pe baza acestora să abordăm limite necuprinse încă cu ajutorul cercetărilor directe.

Foarte greu este să dovedim mărimea infinită pe baza unor mărimi finite, mărimi care ne stau cu dărnicie la dispoziție. Ajungem la un moment dat la o contradicție aparent fără ieșire. F. Engels a arătat că, într-adevăr, „infinitul este o contradicție și e plin de contradicții. O contradicție este însuși faptul că un infinit este alcătuit dintr-o sumedenie de mărimi finite, și totuși așa este... Tocmai pentru că infinitul este o contradicție el este un proces infinit, care se desfășoară fără sfîrșit în timp și spațiu. Nimicirea acestei contradicții ar fi sfîrșitul infinitului" [1].

A încerca să abordăm infinitatea spațial-temporală a universului după rezultatele unei singure discipline științifice reprezintă o încercare sortită eșecului de la început. Este ca și cum am căuta însănătoșirea unui pacient cunoscînd doar anatomia. Urmînd această cale, este firesc ca unii oameni de știință să ajungă repede în impas, să considere problema infinitului irezolvabilă. Astfel, sînt cunoscute paradoxele infinitului ale lui Seeliger și Olbers. „Paradoxul gravitațional" al lui Seeliger arată că dacă universul ar fi infinit, forțele gravitaționale care acționează asupra oricărui corp ar fi infinit de mari (ceea ce, de fapt, nu se întîmplă). „Paradoxul fotometric" al lui Olbers formulează părerea că dacă universul ar cuprinde o infinitate de stele uniform distribuite, fiecare porțiune a cerului ar avea o strălucire la fel de mare ca a soarelui (ceea ce, de fapt nu se întîmplă). Paradoxele infinitului, apărute ca un rezultat al aplicării metodei metafizice în rezolvarea unor probleme cosmice complexe, nu au putut fi menținute mult timp. Ele au fost infirmate o dată cu apariția teoriei relativității generalizate a lui Einstein.

În ultimul timp, numeroși oameni de știință, filozofi au adus contribuții la lămurirea caracterului infinit al universului în timp și spațiu, problemă care, mai mult ca oricare alta, a preocupat gîndirea omului de-a lungul veacurilor. În prezent, se recunoaște aproape unanim că problema infinitului poate fi rezolvată numai prin eforturile comune ale filozofiei, astronomiei, fizicii și matematicii, prin sintetizarea metodelor și mijloacelor de cercetare ale acestor științe.

Una din premisele infinității spațiului este de natură logică. Infinitatea în spațiu nu admite existența vidului, a „ceva" ce nu are întindere, materialitate, dincolo de universul finit, cunoscut. Fizica spațiului, a cor-

---

[1] F. Engels, *Anti-Dühring*, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 61.

purilor, a demonstrat în mod strălucit că în univers nu există o asemenea regiune. Spațiul se manifestă ca o unitate a continuului și discontinuului, a finitului și infinitului; universul este o unitate complexă a omogenității și a neomogenității în distribuția și mișcarea maselor. Corpurile sînt mărginite în spațiu, deci finite. Ele generează însă mereu și nelimitat cîmpuri diferite, care se întind în spațiu la infinit[1]. În actuala teorie a cîmpurilor (cîmpurile electromagnetice reprezintă un ansamblu de cîmpuri electromagnetice elementare, generate de particule, cîmpurile înseși transformîndu-se unele în altele), dovada distribuției continue a materiei în timp și spațiu și-a găsit o trainică fundamentare. Dacă întinderea cîmpurilor este infinită, nemărginită este și materia, deoarece cîmpurile sînt de natură materială, strîns legate de existența particulelor materiale. (În interacțiune cu particulele, cîmpul are și proprietăți de discontinuitate, dar aceasta nu trebuie să producă confuzii, deoarece infinita formă de manifestare a particulelor, a trecerii dintr-unele în altele, generează infinite cîmpuri).

Abordarea unității contradictorii a finitului și infinitului doar în spațiu este unilaterală. De fapt, mai corect este să se spună că, raportat la dimensiunile întregului univers, există o singură noțiune, aceea a spațiului-timp. G. I. Naan arată că „în majoritatea cazurilor, problemele caracterului infinit al universului sînt tratate în literatură separat pentru spațiu și pentru timp, ca „infinit în spațiu și în timp"... Vrem să atragem acum atenția că acest mod de a trata problema este total perimat"[2]. „Universul este infinit în spațiul-timp. Pentru anumite porțiuni ale universului, spațiul-timp se poate descompune, obiectiv, în spațiu și în timp; după toate probabilitățile, aceasta nu este însă valabil pentru întregul univers"[3]. Corpurile, obiectele concrete, au un început și un sfîrșit în timp. Dar sfîrșitul unor fenomene în timp, așa cum am arătat atunci cînd ne-am ocupat de originea și evoluția aștrilor și a sistemelor de aștri nu înseamnă sfîrșitul, limitarea proceselor de succesiune în transformarea diversă, continuă și eternă a materiei sub infinite forme. Timpul ne apare deci și de aici infinit.

Filozofia marxist-leninistă abordează cu mult curaj problema infinitului, deoarece, pentru ea, esențială este recunoașterea existenței obiective a materiei și mișcării sale într-o infinitate de forme[4]. Ea poate găsi soluții tocmai pentru că, bazîndu-se pe posibilitățile reale de cunoaștere a realității obiective, nu ocolește abordarea contradicțiilor proprii materiei, dezvoltării, existenței și nu propune soluții exterioare, independente de datele astronomiei, matematicii, fizicii etc.

Fără îndoială că dezvoltarea ulterioară a științei și tehnicii va duce la noi cuceriri. Oamenii vor cunoaște mai bine atît edificiul atomic, cît și sistemul solar, regiuni întinse din univers. Toate acestea vor fi un minunat prilej nu numai de a supune natura mai deplin, ci și de a înlătura definitiv din conștiința oamenilor rămășițele obscurantismului religios, ale misticismului.

---

[1] S. T. Meliuhin, *Problema finitului și infinitului*, Edit. politică, București, 1961.

[2] G. I. Naan, *Despre caracterul infinit al universului* în „Probleme de filozofie", 1961, nr. 6, p. 117.

[3] *Ibidem*, p. 121.

[4] V. I. Sviderski, *Spațiul și timpul*, Edit. științifică, București, 1960.

Probleme filozofice ale istoriei biologiei generale *

Lucrarea despre care ne propunem să vorbim este prima pe această temă apărută în limba romînă. Atmosfera ideologică dominantă în timpul apusului regim burghezo-moşieresc nu a stimulat pe biologii noştri înaintaţi din trecut să întocmească ample lucrări de sinteză teoretică, pe plan sistematic sau istoric.

Dimpotrivă, noua mişcare ştiinţifică din ţara noastră, vlăstar al revoluţiei culturale socialiste, a creat în opinia publică ştiinţifică un puternic interes pentru asemenea gen de lucrări şi a pus totodată la îndemîna oamenilor de ştiinţă instrumentul teoretic — materialismul dialectic şi istoric — necesar pentru ca opera de sinteză să fie pătrunsă de spiritul ştiinţific adecvat.

Nicolae Botnariuc a ştiut să folosească acest instrument. Lucrarea sa poate fi privită sub variate unghiuri de vedere. Ne propunem aici să evidenţiem unele dintre elementele prin care volumul recenzat angajează preocupările filozofilor şi istoricilor filozofiei.

★

Dar mai întîi o scurtă prezentare de ansamblu a lucrării lui N. Botnariuc, ţinînd să ne ocupăm apoi separat de textul lui S. Ghiţă. Lucrarea este astfel concepută, încît să îmbine tratarea istorică cu cea logică. Acest obiectiv, de obicei greu de atins, a fost înfăptuit de autor cu îndemînare. Nicolae Botnariuc ne prezintă materialul istoric, văzut prin prisma evoluţiei gîndirii biologice de-a lungul unor mari etape istoriceşte determinate: I. Antichitatea sclavagistă; II. Evul mediu feudal; III. Epoca modernă, de acumulare a premiselor concepţiei evoluţioniste, acumulare legată de epoca apariţiei şi ascensiunii burgheziei; IV. Perioada constituirii şi consolidării concepţiei evoluţioniste; V. Perioada contemporană a istoriei biologiei, legată de mişcarea miciurinistă-pavlovistă, proprie epocii istorice de ascensiune şi victorie a clasei muncitoare. Astfel, ordinea istorică a dezvoltării gîndirii general-biologice apare în acelaşi timp ca o ordine de dezvoltare logică, mai mult, ca o ordine a etapelor logice ale acestei dezvoltări. Apoi, în cadrul fiecărei perioade istorice mişcarea ideilor este studiată în măsură preponderentă din punctul de vedere al problemelor timpului, al conflictului dintre soluţiile neştiinţifice şi cele ştiinţifice, al progresului soluţiilor ştiinţifice. Fără ca ordinea cronologică să fie încălcată, ea face — atunci cînd este vorba de biologia contemporană — loc şi mai larg criteriului logic, sistematic, aşa încît autorul analizează mişcarea biologică

* *Din istoria biologiei generale*, de Nicolae Botnariuc, cu capitolul *Din istoria biologiei generale în Romînia*, de Simion Ghiţă, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1961, 757 p.

din ultima jumătate de veac exclusiv sub raportul problematicii, al opoziţiilor de idei şi al succesului gîndirii înaintate în biologie. El dă astfel un bun exemplu de tratare a istoriei unei anumite forme de conştiinţă socială prin prisma unităţii dintre logic şi istoric.

★

Lucrarea constituie o viguroasă şi convingătoare manifestare a materialismului dialectic în istoria biologiei.

Toate cele ce urmează mai jos constituie ilustrări ale acestei constatări.

Poziţia autorului se evidenţiază chiar din primele pagini, unde defineşte biologia generală ca „ştiinţă care se ocupă cu studiul legilor generale de evoluţie a vieţuitoarelor" (p. 5) (am fi adăugat: cu formularea corespunzătoare a legilor şi a *categoriilor* ştiinţei evoluţiei). De aici se desprinde, cu toate că autorul nu o spune în mod explicit, şi obiectul *istoriei biologiei generale*: în tratarea lui Nicolae Botnariuc, aceasta se reliefează ca una care constituie *în mod obiectiv* un proces de pregătire, descoperire şi aprofundare continuă, deşi contradictorie, a acestor legi generale şi categorii ale evoluţiei.

Rezultă, aşadar, că istoria biologiei generale este istoria unui *proces milenar de cunoaştere*, proces complex, neliniar, dar cu toate acestea ascendent. Pînă la Darwin, istoria biologiei reprezintă o vastă mişcare de acumulare a anumitor generalizări, de înlăturare a unor false generalităţi, pentru ca, o dată cu Darwin, să se producă „o adevărată revoluţie în biologie, un salt important în gîndirea biologică" (p. 6), punîndu-se bazele biologiei ca ştiinţă. Pe această bază s-a ridicat un edificiu ştiinţific în a cărui construcţie, după Darwin, un rol decisiv l-au avut biologii miciurinişti şi pavlovişti, edificiu care continuă şi va continua să se ridice mereu.

Această teză teoretică, departe de a fi un adevăr unanim admis, constituie, dimpotrivă, o afirmare a materialismului în biologia contemporană; ea este adesea negată în biologia idealistă. Se cunoaşte în această privinţă poziţia lui Bergson, care contestă inteligenţei capacitatea de a cunoaşte esenţa actului vieţii, invocînd în locul inteligenţei forţele instinctive ale intuiţiei [1].

Totuşi, în faţa exigenţelor irezistibile ale raţiunii, Bergson a fost obligat să-şi amendeze teza, vorbind de intuiţie ca de „un fel de inteligenţă", şi a eşuat în cele din urmă într-o contradicţie logică.

Piedestalul pe care a încercat Bergson să situeze *iraţionalismul intuiţionist* era întocmit dintr-o argumentare *raţională* împotriva mecanicismului şi vitalismului. Substanţa ideologică raţională a piedestalului excludea pe aceea a edificiului iraţional suprapus, şi invers. Parafrazînd cuvintele lui Democrit, raţiunea putea spune intuiţiei bergsoniene: „Victoria ta este pieirea ta!". În cele din urmă, sistemul bergsonian înăbuşă glasul raţiunii.

Mai puţin subtil şi totodată mai categoric, biologul Le Dantec [2] afirma incognoscibilitatea netă a esenţei profunde a procesului vieţii, ca, de altfel, credea Le Dantec, a oricăror esenţe. Asemenea esenţe nici nu prezintă vreun interes pentru noi — tot după părerea lui Le Dantec. Biologul francez a avut însă inspiraţia cumplit de proastă să citeze drept asemenea esenţă incognoscibilă şi neinteresantă... interiorul atomului, şi aceasta în preziua descoperirii acestui interior!

Există şi un alt gen de negativism gnoseologic în teoria actuală a istoriei biologiei generale: Paul Ostoya nu pare, în principiu, să nege cognoscibilitatea procesului dezvoltării biologice, dar, parcurgînd istoria teoriilor elaborate pînă în prezent, el neagă faptul că pînă acum s-ar fi izbutit să se „ima-

---

[1] Henri Bergson, *L'évolution créatrice*, Alcan, Paris, 1932, passim.

[2] Felix Le Dantec, *Les limites du connaissable. La vie et les phénomènes naturels*, Alcan, Paris, 1908, passim.

gineze cauzele principale ale marii evoluţii" [1], ca şi cînd n-ar fi existat nici Lamarck, nici Darwin, nici Miciurin, iar în speţă ar fi vorba de imaginaţie, iar nu de descoperire !

Lucrarea lui N. Botnariuc dovedeşte contrariul, arătînd că ceea ce se desprinde din ansamblul procesului studiat este „progresul continuu al gîndirii biologice, reflectat în cercetarea tot mai obiectivă, mai aprofundată şi mai diferenţiată a naturii, progres care culminează prin apariţia evoluţionismului" (p. 55), fără ca autorul să considere însă, în fond, că prin apariţia evoluţionismului s-ar încheia progresul amintit, aşa cum s-ar putea deduce din enunţarea de mai sus.

Gîndirea general-biologică de la o epocă la alta a pătruns tot mai adînc în esenţa procesului biologic. În funcţie de un ansamblu de cauze, acumularea cunoştinţelor biologice se unifică în aşa fel, încît duce la constituirea obiectivă a unor perioade deosebite una de alta prin sfera cunoştinţelor general-biologice, prin caracterul conţinutului lor, prin problematica, nivelul şi efectul conflictelor dintre teoriile opuse. Dar discontinuitatea perioadelor e doar una din laturile procesului dialectic al istoriei biologiei generale. Cealaltă latură este continuitatea perioadelor, în virtutea căreia fiecare dintre ele constituie o treaptă de pe care cunoaşterea general-biologică urcă pe treapta următoare; fiecare perioadă constituie în mod obiectiv o pregătire a celei următoare, fiecare perioadă constituie un efect al acumulării periodale * anterioare. Acesta este procesul milenar unitar, dar contradictoriu, al cunoaşterii general-biologice, cu caracter ascendent, proces în care acumularea cantitativă duce la salturi calitative periodice. Modul în care sînt conturate şi caracterizate de către autor marile perioade evidenţiază acest fapt istoric de ordin obiectiv. Şi mai elocvent se evidenţiază aceasta atunci cînd autorul trece la epoca modernă. D-sa scoate în evidenţă faptul că dezvoltarea cunoştinţelor biologice de-a lungul a multe secole este o „premisă a apariţiei concepţici evoluţioniste" (p. 53) şi aceasta nu în virtutea vreunei finalităţi ascunse în cutele mişcării istorice, ci în virtutea faptului că procesul de acumulare cantitativă a cunoaşterii realităţii general-biologice obiective nu poate să nu determine apariţia unor salturi calitative. N. Botnariuc argumentează astfel, încît izbuteşte să fie pe deplin convingător atunci cînd ne arată că apariţia ideii de evoluţie „a fost consecinţa firească şi necesară a procesului de acumulare a observaţiilor, de descriere a faptelor, de eliberare a oamenilor de sub jugul feudalismului şi al teologiei (al *idealismului* şi *metafizicii*, se spune nu aici, ci în alte locuri. — *n.n.*), proces care a durat secole întregi" (p. 204).

Ideea după care există o dezvoltare periodală obiectivă, ceea ce face ca acţiunea de periodizare a istoriei biologiei generale întreprinsă de istoric să aibă o anumită bază reflectorie, necesară, obiectivă, este o idee materialistă, opusă subiectivismului gnoseologic al acelora care, ca de pildă, Dr. Charles Singer, consideră că „divizarea subiectului (istoria biologiei. — *n.n.*) în «perioade» este un mijloc artificial, dar care ne face servicii... Ele (perioadele. — *n.n.*) sînt utile ca «aide-mémoire»..." [2].

★

Dezvoltarea gîndirii general-biologice, privită ca proces, apare legată în expunerea lui N. Botnariuc de istoria socială, mai mult, ea se dezvăluie ca fiind integrată în istoria claselor, în ansamblul acţiunii străduinţelor şi năzuinţelor lor, în lupta lor.

După cum s-a arătat, autorul nu neglijează momentul reprezentat de logica internă a mişcării de dezvoltare a cunoştinţelor,

[1] Paul Ostoya, *Les théories de l'évolution*, Payot, Paris, 1951, p. 302.

* Am introdus în altă parte termenul de *dezvoltare periodală* spre a caracteriza procesul dezvoltării cunoaşterii filozofice. Lucrarea lui N. Botnariuc demonstrează, după cum credem, că termenul caracterizează şi istoria biologiei generale.

[2] Dr. Charles Singer, *Histoire de la biologie*, trad. F. Gidon, Payot, Paris, 1934, p. 18.

de acumularea lor cantitativă. Dar această succesiune logică este integrată în istorie, subordonată impulsurilor sau inhibiţiilor de ordin istoric. Studiind aceste forţe istorice cu efect contradictoriu, autorul ne relevă factori precum dezvoltarea forţelor de producţie, a tehnicii, dezvoltarea practicii social-istorice în general şi, îndeosebi, mişcarea divergentă a claselor sociale, lupta dintre ele. Istoria idealistă a biologiei acceptă ca factor determinant al gîndirii biologice în cel mai bun caz tehnica şi recurge, în ultimă instanţă, considerîndu-i drept hotărîtori, la factori ca „imaginaţia creatoare" a savanţilor care ar completa „observaţia şi experienţa", după cum se exprimă R. Heim [1], sau la „curiozitatea înnăscută care împinge pe om spre cercetarea naturii" [2], după cuvintele lui Ch. Singer.

Perioadele din istoria biologiei — ne arată N. Botnariuc — sînt, în linii mari, determinate de marile perioade ale istoriei economice şi sociale, de acţiunea istorică a acelor clase, care, în fiecare epocă istorică, au exprimat năzuinţe cu caracter progresist, fiind purtătoare ale progresului social. Dacă, atunci cînd e vorba de antichitate şi de evul mediu, analiza desfăşurată de autor nu e dusă pînă la capăt, acesta mulţumindu-se doar cu unele sugestii, trecînd la epoca modernă analiza e întreagă şi reliefată. Autorul studiază multilateral, ferindu-se de scheme prestabilite, dezvoltarea ascendentă, deşi contradictorie şi neconsecventă a burgheziei, spre a explica progresul cunoaşterii biologice în secolele XVI-XIX. Se citesc cu interes în această privinţă paginile în care autorul explică, spre a lua unele exemple, cum dezvoltarea burgheziei olandeze în sec. XVII a condus spre descoperirile ştiinţifice ale lui Leeuwenhoek şi Swammerdam (p. 101—104); sau, în ce mod este legată dezvoltarea botanicii în secolul al XVIII-lea de anumite interese cu caracter economic (p. 135). N. Botnariuc relevă raportul dintre poziţia prodarvinistă a marilor democraţi revoluţionari ruşi din secolul al XIX-lea şi poziţia lor de clasă. Prea puţin tratată ni se pare însă cercetarea comandamentelor istorice, de clasă, care au determinat apariţia darvinismului.

Pe de altă parte însă, păşind la studiul orientării miciuriniste, ea este arătată de autor ca fiind, prin ceea ce are esenţial şi prin principalele ei succese, un rezultat al Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, legată „de o orînduire socială interesată în cercetarea şi cunoaşterea legilor obiective de dezvoltare a naturii vii, în vederea transformării dirijate a acesteia în interesul maselor muncitoare, a întregului popor" (p. 580). Această idee e nu numai enunţată, dar şi argumentată de autor. D-sa arată că numai în condiţiile epocii triumfului socialismului şi filozofiei materialist-dialectice au putut fi înlăturate, prin miciurinism şi pavlovism, o serie de lipsuri ale darvinismului.

Rămîne însă aici o problemă deschisă. Între dezvoltarea istorică a filozofiei şi lupta claselor sociale este o legătură în parte deosebită de aceea dintre dezvoltarea biologiei generale şi lupta claselor. Există în toate timpurile anumite cuceriri ale biologiei generale care nu pot fi legate de ideologia unei anumite clase sociale. Deşi o serie de concluzii parţiale formulate în lucrare erau de natură să conducă spre evidenţierea deosebirii semnalate, totuşi, în acest punct, legătura stabilită de autor între mişcarea biologiei generale şi mişcarea claselor duce pe cititor la concluzia — cu care nu putem fi de acord — că în acest domeniu lucrurile se întîmplă la fel ca şi în istoria filozofiei. Se ştie însă — spre a ne referi la epoca contemporană — că, în timp ce în filozofie poziţia burgheziei imperialiste este net reacţionară, în ştiinţă — inclusiv în biologia generală — poziţia ei este contradictorie, ambiguă.

★

Între mişcarea istorică a cunoaşterii general-biologice şi mişcarea istorică a materialismului şi dialecticii există, în linii mari o legătură strînsă.

[1] Roger Heim, prefaţă la lucrarea citată a lui Paul Ostoya, p. 5.

[2] Dr. Ch. Singer, *op. cit.*, p. 16.

În lucrarea recenzată se urmăreşte constant de-a lungul istoriei această legătură.

Deosebit de amplu e tratată această chestiune în capitolele în care autorul se ocupă de epoca modernă şi contemporană. Istoricul materialismului şi ateismului va citi cu mult interes paginile în care, analizîndu-se darvinismul şi orientarea globală a gîndirii lui Darwin, se pune în lumină faptul că descoperirile din domeniul biologiei împingeau pe Darwin, aproape fără voia lui, spre materialism şi ateism ; în mod reciproc, opera lui Darwin apare — chiar dacă marele biolog nu a fost conştient de aceasta — ca un produs al mişcării filozofice înaintate dintr-o lungă epocă premergătoare.

Viziunea sa filozofică justă permite autorului să scoată în lumină semnificaţiile materialist-dialectice ale miciurinismului şi pavlovismului, să sublinieze semnificaţia filozofică *materialistă a legăturii demonstrate* de Pavlov între fiziologic şi psihologic. Sînt sublinieri cu atît mai binevenite, cu cît ele marchează opoziţia dintre biologia generală înaintată contemporană şi cea idealistă. În adevăr, istoricul marxist al gîndirii contemporane va reţine concluziile cuprinse în lucrarea recenzată şi le va folosi spre a combate concepţii retrograde din epoca noastră ca cele ale lui Louis Vialleton, care neagă transformismul şi continuă să recurgă la ideea creaţiei ; ale lui Maurice Vernet, care, respingînd evoluţionismul, rămîne adept al tezei preexistenţei iniţiale a tuturor speciilor sub formă de „germeni amorfi". Cititorul va observa contrastul dintre miciurinism şi tezele unor biologi ca A. Labbé şi Jean Rostand. În adevăr, Labbé pare a începe cu îmbrăţişarea materialismului, dar termină prin negarea ideii de ereditate a caracterelor dobîndite, a ideii de unitate organism-mediu, cu influenţa decisivă a mediului extern [1] ; iar Jean Rostand crede, tocmai în epoca în care şcoala miciurinistă — după cum arată N. Botnariuc pe baza a numeroase date — a reuşit să obţină transformări *dirijate* ale speciilor, că transformismul ar fi încetat să fie activ în prezent, „epuizîndu-şi" posibilităţile [2]. Istoricul gîndirii contemporane îşi va însuşi teza legăturii , în biologia generală, dintre miciurinism şi pavlovism. El se va documenta asupra opoziţiei dintre materialismul pavlovist şi idealismul lui Max Hartmann, care proclamă existenţa unei „graniţe între fiziologie şi psihologie", graniţă care — insistă Hartmann — are un caracter „absolut", „insurmontabil" [3].

*

Cercetarea istorică întreprinsă de tovarăşul Botnariuc constituie un auxiliar util în vederea înţelegerii mai bune a problemei etapei metafizice din dezvoltarea ştiinţelor naturii în secolele XVI-XVIII.

Semnalînd existenţa acestei etape, Engels a dat o indicaţie care are însemnătate esenţială *pentru caracterizarea marxistă* a unei întregi perioade istorice din dezvoltarea gîndirii ştiinţifice, subliniind totodată în mod convingător rolul pozitiv al etapei metafizice.

Se pune întrebarea : cum trebuie înţeles sensul *pozitiv* al etapei metafizice din istoria ştiinţelor naturii în raport cu principiul care constată că dezvoltarea milenară a cunoaşterii ştiinţifice a naturii reprezintă o dezvoltare a materialismului şi *dialecticii* în ştiinţele naturii, că *pozitivă* este doar acea mişcare cognitivă care se încadrează în procesul dezvoltării teoriei materialiste şi *dialectice*?

Ne propunem să răspundem aici la această întrebare, raportată la domeniul biologiei, dat fiind că, deşi autorul cărţii recenzate nu trage concluzii generale în problema de care ne ocupăm, oferă materialul necesar desprinderii concluziei cuvenite.

Cînd vorbesc de dezvoltarea dialecticii în ştiinţele naturii, marxiştii au în vedere dezvoltarea *teoriei* asupra dialecticii naturii. Dacă etapa metafizică definită de Engels şi

[1] Dr. A. Labbé, *Le conflit transformiste*, Alcan, Paris, 1929, passim.

[2] Jean Rostand, *L'évolution des espèces*, Stock, Paris, 1942.

[3] Max Hartmann, *Allgemeine Biologie*, ed. a IV-a, G. Fischer, Stuttgart, 1953, p. 870.

descrisă pe drept cuvînt ca un moment pozitiv, ar fi legată de o *teorie metafizică* asupra naturii, se înţelege că nu am mai putea caracteriza mişcarea ascendentă a cunoaşterii biologice ca fiind o mişcare de progres teoretic al dialecticii.

Or, citîndu-l pe autorul *Istoriei biologiei generale*, ne dăm seama de faptul că trebuie să facem distincţie între metoda metafizică, drept ansamblu de principii teoretice ce *se opune* teoriei metodologice dialectice, şi un anumit *procedeu* analitic în cercetarea ştiinţifică, învederînd un mod *spontan* - metafizic de a considera natura, procedeu care *pregăteşte* metoda dialectică; *că etapa numită metafizică, din secolele XVI-XVIII, apare ca etapă necesară a procesului de descoperire a dialecticii naturii.*

Distingem, aşadar, două sensuri ale termenului de *metodă metafizică*: un sens strict, indicînd o *teorie* metodologică antidialectică. Un sens *larg*, indicînd procedeul menţionat mai sus, pe care dialecticianul marxist îl apreciază ca metafizic.

Termenii de metodă metafizică şi metodă dialectică sînt corelativi, în sensul că se definesc unul în raport cu celălalt. Nu putem vorbi de o profesiune de credinţă *teoretică*, metafizică, decît sub raportul implicat al respingerii poziţiei teoretice dialectice.

Înainte de epoca contemporană — secolele XIX-XX — nu putem vorbi în sens strict de apariţia unei concepţii metodologice dialectice în ştiinţele naturii, deşi există, fără îndoială, în secolele anterioare numeroase elemente pregătitoare, care se acumulează lent.

În ce priveşte domeniile care ne preocupă aici, ideile dialectice interesante pentru biologie pe care le aflăm la unii gînditori din antichitate sînt idei filozofice, şi doar arareori şi în mod foarte general idei biologice dialectice. Cînd dialecticienii antici şi medievali fac biologie, aceasta din urmă profită puţin sau de loc de pe urma dialecticii lor. Dialectica acestor timpuri îndepărtate deschide uneori porţi largi dezvoltării ştiinţei, dar ea însăşi nu trece decît arareori prin deschizătura lor. Dialectica antică pregăteşte terenul ştiinţei, dar de obicei nu-l însămînţează. La filozofii şi biologii din secolele XVI-XVIII apar citeodată interesante idei dialectice de ordin biologic, dar, în ansamblul ei, dialectica lumii vii le rămîne necunoscută. Nu există încă, aşadar, o viziune biologică dialectică; există cu atît mai puţin o teorie metodologică metafizică. În asemenea situaţie noi putem vorbi despre metoda metafizică doar în sensul *larg* menţionat mai sus.

Dialectica naturii, în lumea biologică, implică recunoaşterea stabilităţii şi totodată a *transformării* organismelor, implică recunoaşterea caracterului *salliform* al transformării (deci unitatea dintre *discontinuitate* şi *continuitate*), implică recunoaşterea *opoziţiei* şi *unităţii* contrariilor (unitatea *ereditate-variabilitate*, unitatea *organism-mediu* etc.).

Dar, spre a înţelege această dialectică a vieţii organice trebuie, în prealabil, cunoscute *organismele*, sediile vieţii organice.

Stabilitatea şi transformarea organismelor vizează *organismele* cu stabilitatea şi transformarea lor; continuitatea şi discontinuitatea, vizează de asemenea *organisme*, aflate în raporturi de continuitate şi discontinuitate; contradicţiile dialectice din lumea vie vizează tot *organismele*, sub raportul determinantelor interne şi externe ale dinamicii lor. Rezultă de aici că, în toate aceste cazuri, nu se poate *începe* altfel studiul decît prin cercetarea *organismelor*. Aceasta înseamnă a le considera mai întîi în *stabilitatea* lor, în *identitatea* lor (discontinuă) în existenţa lor *unitară*.

Numai printr-o folosire largă a termenului de metodă metafizică putem să-l aplicăm pentru a caracteriza: a) atît poziţia acelui cercetător care *începe* studiul organismelor prin considerarea lor în *stabilitatea, izolarea* şi *identitatea* lor, neştiind încă nimic şi neputînd şti încă nimic despre continuitatea, transformarea şi caracterul lor contradictoriu; b) cît şi poziţia acelui cercetător care afirmă stabilitatea *negînd* transformarea, care afirmă discontinuitatea *negînd* conti-

nuitatea, sau care afirmă unitatea fiecărui organism *negînd* caracterul contradictoriu al acestei unităţi.

Cînd folosim acest termen pentru a caracteriza poziţii teoretice şi practice atît de deosebite, trebuie să precizăm că, în timp ce după Marx şi Darwin, adică în zilele noastre, metoda metafizică are caracter neştiinţific, reacţionar, în epoca secolelor XVI şi XVIII ansamblul de procedee numit de asemenea metodă metafizică a însemnat un moment necesar în procesul de înţelegere a dialecticii naturii biologice, a constituit anticamera dialecticii în biologia generală. Rezultă de aici că existenţa acestui moment *nu ştirbeşte, ci confirmă principiul după care istoria biologiei generale a constituit, între altele, şi un proces de dezvoltare a cunoaşterii dialectice a naturii, proces care însă a avut un caracter contradictoriu.*

Dat fiind că termenul de metodă metafizică este utilizat în literatura ştiinţifică marxistă în ambele sensuri, nu vom obiecta autorului lucrării *Din istoria biologiei generale* că nu face în mod explicit distincţia necesară între cele două accepţiuni ale termenului şi între cele două momente deosebite. Spiritul tratării temei este unul care, în fond concordă cu distincţia de mai sus. Atunci cînd vorbeşte de lupta ideologică contemporană în domeniul biologiei generale, autorul scoate în evidenţă opoziţia dintre dialectică şi metafizică într-un mod care denotă că e vorba de o opoziţie între o metodă neştiinţifică şi una ştiinţifică. Cînd e vorba însă de secolele XVI-XVIII, autorul reliefează funcţiile pozitive ale metodei numite de asemenea metodă metafizică. În această privinţă, cu titlul de exemplu, se arată cum poziţia de sistematician fixist a lui Linné i-a permis să statornicească „diagnoze lapidare, caractere lesne de observat [care] permiteau determinarea rapidă a plantelor. Aceasta a constituit un impuls serios în dezvoltarea botanicii" (p. 143).

Prin contrast, în măsura în care Buffon întrevede unele relaţii pe care le-am numi dialectice şi care anunţă trecerea spre descoperirea dialecticii lumii vii, el se ridică împotriva sistematicii (p. 171).

Faptul că, în fond, cei care s-au situat pe poziţii metafizice pregăteau trecerea spre descoperirea dialecticii, că acest gen de procedeu metafizic ducea spre dialectică, este bine prins de autor acolo unde analizează *condiţiile victoriei evoluţionismului* — această trăsătură fundamentală a dialecticii în biologia generală. Fixiştii, spune N. Botnariuc, absolutizau deosebirile şi limitele calitative, imobilitatea, negau tranziţiile dintre specii. „În felul acesta ei sesizau una dintre laturile contradicţiei dintre unitate şi variabilitate. Dar, absolutizînd această latură, greşeau, deveneau unilaterali, ca de altfel şi adversarii lor, care absolutizau ocalaltă latură" (p. 231). Alţi biologi, continuă autorul, văd doar continuitatea şi ajung, ca atare, să nege deosebirile calitative obiective nete dintre epecii. Dar această poziţie de a nega realitatea speciei, în fond greşită, era „nu numai explicabilă, dar, credem, chiar necesară. Era singurul răspuns care putea fi dat fixiştilor... Rezolvarea dialectică a problemei ar fi fost în timpul acela prematură, ea ar fi fost înţeleasă doar ca o încercare de compromis între fixism şi evoluţionism" (p. 232—233). Foarte bine spus! Poate că ar fi fost nimerit să se sublinieze că negarea atît a continuităţii, cît şi a discontinuităţii au fost momente necesare în rezolvarea dialectică a problemei raportului dintre ele, rezolvare care s-a produs în perioada următoare.

★

Din cele semnalate mai sus se desprinde şi o altă trăsătură a tratării. Autorul, deslușind caracterul de *proces* al dezvoltării gîndirii biologice, a redat faptul că această dezvoltare a avut un caracter viu, aşadar contradictoriu. El urmăreşte progresul cunoştinţelor biologice generale, urmăreşte succesele materialismului şi ale dialecticii, dar fără a smulge ideile înaintate din ambianţa istorică în care s-au format, ambianţă caracterizată prin poziţii şi ciocniri. Cunoştinţele biologice de orice fel deci şi cele generale şi-au cîştigat drept

de cetățenie în știință, în lupta împotriva ignoranței, a obscurităților și prejudecăților, a falselor reprezentări. Materialismul și dialectica în biologia generală s-au afirmat și s-au dezvoltat în lupta contra idealismului și metafizicii. Sub acest aspect, panorama biologiei contemporane, care se desfășoară larg în paginile cărții, redă conflictul ideologic actual, contrastul dintre soluțiile materialiste, dialectice — susținute de experiență și capabile s-o fructifice — și soluțiile idealiste, metafizice, contradictorii în esența lor teoretică, sterile din punct de vedere practic. Apare cu pregnanță modul în care biologia darvinistă-miciurinistă reduce la inconsistență, în epoca noastră, prejudecățile weismanniste, teorii precum mutaționismul, neolamarckismul, teoria segregării geografice, hologeneza, ortogeneza etc.

Lupta ideologică este, în general, în tratarea lui N. Botnariuc ancorată în istorie. În ce privește trecutul, autorul evidențiază cu claritate, în principalele lui momente, raportul dintre lupta de idei și luptele sociale și, implicit, funcțiile sociale îndeplinite de diferitele poziții ideologice în biologia generală. În ce privește însă epoca actuală, sîntem mai puțin satisfăcuți; istoria contemporană e mult mai puțin chemată de autor să justifice principalele linii de forță ale conflictelor dintre ideile biologice.

★

Dintre numeroasele aspecte ale îmbinării logicului cu istoricul prezente în cartea tovarășului Botnariuc, relevăm aplicarea — deși neafirmată în mod explicit — a *principiului istorismului*. Acesta conduce caracterizările date epocilor, caracterizările date gînditorilor, care, astfel, sînt libere de schematism, nuanțate, căutîndu-se în mod constant înțelegerea sub raport istoric a meritelor, a trăsăturilor lor contradictorii și a limitelor lor. Mînuirea cu succes a principiului istorismului permite autorului, spre exemplu, să deslușească variatele funcții teoretice împlinite în diferite momente istorice de concepția asupra generației spontane. Aceasta are, în condițiile luptei din antichitate între materialism și idealism, un caracter progresist, sprijinind materialismul (p. 32). Ar fi fost poate necesare unele rezerve în privința lui Aristotel, dar, în ansamblu, afirmația rămîne valabilă. În secolul al XVII-lea, în altă ambianță ideologică, teoria generației spontane e, în general, apărată de creaționiști; cei ce luptă împotriva ei, cum este cazul cu Fr. Redi, sînt militanți împotriva teologiei. Teoria ne apare, așadar, ca avînd, în cele mai multe cazuri, caracter reacționar. Ea are același caracter și în secolul al XIX-lea, cînd, în celebra dispută dintre Pasteur și Pouchet, primul, respingînd teza generației spontane, apără în fapt pozițiile materialismului în biologie.

Totuși, în tratare am simțit lipsa unei anumite precizări teoretice referitoare la posibilitatea ca una și aceeași teorie să aibă funcții ideologice opuse. Se impune să precizăm că, atunci cînd vorbim despre schimbarea funcției ideologice a unei teorii, noi nu pretindem că una și aceeași idee este ba adevărată, ba falsă (aceasta ar fi relativism), nici că materialismul sau idealismul ar însemna mereu altceva (aceasta ar fi subiectivism). Cunoștințele noastre evoluează și se corectează, materialismul își schimbă forma, dar realitatea rămîne aceeași, istoria universului s-a desfășurat după legile ei constante, reflexul teoretic, științifico-filozofic, al naturii, istoriei și procesului cunoașterii posedă și el o anumită *constantă*, un anumit *conținut* materialist-dialectic invariabil. Este acel crîmpei de absolut fără de care relativitatea cunoștințelor ar deveni un argument al relativismului și subiectivismului.

Vorbind de schimbarea funcției ideologice a concepției asupra generației spontane, este, așadar, necesar să arătăm că ea implică o serie de elemente deosebite și o serie de implicații variate. În diferite momente istorice, ambianța ideologică dată a fiecăreia din ele face să fie împinse pe primul plan, succesiv, elemente sau implicații *deosebite* ale spontanismului, ceea ce face ca acesta să capete semnificații deosebite. În

antichitate a operat pe primul plan acel sens al spontanismului de a semnifica faptul că viaţa *nu are caracter mistic*. În cadrul conflictului ideologic din secolul al XVII-lea, cînd problema *cauzelor* e problema numărul unu în ştiinţa naturii, spontanismul e văzut sub semnificaţia sa de a întoarce spatele problemei **cauzei** *apariţiei vieţii*, ceea ce defavorizează spiritul ştiinţific şi satisface pe adepţii ideii de miracol. Pe timpul lui Pasteur, spontanismul apare de asemenea ca neştiinţific. În epoca noastră, cînd pe primul plan al preocupărilor ştiinţei stă problema modului în care se poate naşte viaţa din materia abiotică, spontanismul — în măsura în care conduce spre o astfel de semnificaţie, deci *împotriva* principiului *omne vivum ex ovo* apărat de Pasteur — poate căpăta o anumită semnificaţie materialistă. Se înţelege că toate acestea nu trebuie luate în mod absolut. Se pot întîlni cazuri izolate, care nu confirmă concluziile consemnate mai sus.

*

Ocupîndu-se de marile probleme ale biologiei contemporane, autorul reţine cinci din ele, pe care le consideră ca fiind cele mai importante. Autorul analizează critic o serie de soluţii şi semnalează cuceririle contemporane obţinute de materialismul dialectic în biologia generală, permiţînd enunţarea soluţiilor juste; autorul aduce propria sa contribuţie în formularea acestora. Transpare prin aceste pagini forţa teoretică a materialismului dialectic; avem de-a face cu o adevărată pledoarie proraţionalistă, un salut adus însăşi ideii de teorie în biologia generală, un argument împotriva fugii de sinteze teoretice. Ne gîndim la contrastul dintre materialismul dialectic şi neopozitivism în biologia generală. Istoricul suedez al biologiei Nordenskiöld constată că „biologia zilelor noastre se caracterizează mai degrabă prin cercetări practice de amănunt decît prin speculaţie teoretică"[1]. O asemenea constatare poate fi făcută doar de cineva care nu ţine seamă de cercetările şi înfăptuirile biologilor materialist-dialecticieni. Această atitudine se uneşte la autorul nordic cu omagierea lui Auguste Comte, cu părerea după care numai pozitivismul pleacă de la „date reale"[2], aşa încît, pe cît se pare, caracterizarea „*biologiei zilelor noastre*" este, la Nordenskiöld, mai puţin o constatare de fapt, şi mai ales expresia unei viziuni neopozitiviste asupra biologiei contemporane.

Tovarăşul Botnariuc, dimpotrivă, dă atenţia cuvenită sintezelor teoretice. Credem că în această ordine de idei trebue relevate, pentru ţinuta lor dialectică, unele enunţuri concluzive.

Citäm, cu titlul de exemplu, definirea unităţii organism-mediu: este o „unitate a contrariilor, în care primordialitatea aparţine mediului, în care fiecare organism şi fiecare specie reprezintă produsul istoric şi totodată factorul de modificare a mediului, înţeles în toată complexitatea lui, cu toţi factorii abiotici şi biotici" (p. 597). Sau iată cum e definită relaţia dintre filogenie şi ontogenie, după ce se arată că e greşit să se considere vreuna dintre ele drept cauză a celeilalte: „Ambele procese sînt interdependente. Modificările individului... se înscriu, în cazul cînd devin ereditare, în evoluţia speciei... Fiecare individ, prin caracterele şi însuşirile lui ereditare, contribue la îmbogăţirea patrimoniului ereditar filogenetic al speciei. Acţionînd în şirul de generaţii, selecţia naturală va decide orientarea, direcţia de desfăşurare a acestui patrimoniu. Dar, o dată stabilită această desfăşurare, ea exercită o însemnată influenţă şi asupra mersului dezvoltării individuale. Filogenia este cauza şi totodată efectul ontogeniei" (p. 665).

Am mai cita, dacă ne-ar permite spaţiul, expunerea principiilor relaţiilor dintre specii (p. 681) şi altele.

Dar, în legătură cu cele de mai sus, o obiecţie: argumentînd teza sa justă, dialectică asupra unităţii contradictorii dintre

[1] Erik Nordenskiöld, *Die Geschichte der Biologie*, trad. G. Schneider, G. Fischer, Jena, 1926, p. 616.

[2] *Ibidem*, p. 446.

organism şi mediu, autorul se ocupă prea puţin de latura *contradictorie* a unităţii, de rolul motor pe care îl are aceasta în procesul evoluţiei.

Apoi, ajunşi la acest punct, ne exprimăm dezacordul faţă de modul în care se exprimă autorul cu privire la raportul dintre individ şi specie.

Subliniem : nu intrăm în dezbaterea problemei *biologice* tratate de Nicolae Botnariuc — aceea a relaţiilor intra- şi interspecifice —, problemă care a constituit obiectul unor vii dezbateri în publicaţiile sovietice de specialitate. Nu obiectăm deci împotriva fondului concepţiei sale în această chestiune, care este comun cu acela al altor biologi, după cum arată însuşi autorul. Ne referim însă la modul în care îşi *formulează* concluziile. Argumentele sale demonstrează că, în unele cazuri, într-un agregat de indivizi care aparţin aceleiaşi specii, dispariţia unora din indivizi este utilă persistenţei celorlalţi, care constituie majoritatea. Din acest fapt rezultă conservarea speciei. Admiţînd aceste fapte, ele urmează să fie caracterizate în cadrul tezei *unităţii dialectice dintre individ şi specie*, adică dintre individual şi general, ceea ce este altceva decît „subordonarea individului faţă de specie", după cum se exprimă autorul la p. 667. Enunţări ca „prin indivizi selecţia lucrează asupra speciei, *care constituie adevăratul ei obiect*" (p. 667, subl. ns. — *I. B.*), ori „raporturile dintre indivizi şi specie" (p. 675) par a transforma selecţia naturală într-un subiect mînat de un anumit scop, iar specia drept obiect separat de individ. Autorul scrie că „individul şi specia sînt două realităţi bine distincte" (p. 667), ceea ce exprimă adevărul în mod unilateral. După cum credem, autorul, deşi, în fond, se întemeiază pe o concepţie justă, materialist-dialectică, asupra speciei, aşa cum rezultă din numeroase alte enunţuri (de pildă cele de la p. 679), nu şi-a armonizat totuşi întotdeauna *modul de exprimare* cu conţinutul concepţiei sale. În enunţările sale se identifică uneori specia cu populaţia, cu agregările (p. 669), aşadar generalul cu *totalitatea* (eroare din punct de vedere dialectic). Exprimarea care pare a izola specia de indivizi, transformînd-o într-o entitate în sine, intră la rîndul ei în conflict cu materialismul, deşi aceasta nu corespunde, fără îndoială, intenţiei autorului. Acesta îşi exprimă temerea că punctul său de vedere „poate părea apropiat de o concepţie finalistă" (p. 667). Dacă nu fondul tezei pe care o apără, în orice caz modul de exprimare are acest caracter.

De asemenea ne exprimăm regretul faţă de faptul că autorul nu se ocupă de momentul contemporan al dezbaterii referitoare la originea vieţii şi originea omului şi ni se pare că ar fi putut trece peste motivele cu care justifică această intenţionată omisiune (p. 8).

În adevăr, ele continuă să constituie şi astăzi teme de acerbă dispută ideologică.

Analizînd problema originii vieţii, autorul ar fi avut prilejul să se ocupe de *specificul* legilor care guvernează istoria materiei vii, în cadrul *unităţii* dintre materia vie şi cea abiotică. Se ştie că în acest domeniu o serie de teorii neştiinţifice continuă să-şi exercite influenţa lor negativă.

Aceeaşi situaţie se constată şi în problema originii şi poziţiei omului. Fie că, pe temeiul unei concepţii idealiste, omul este scos din continuitatea filogenetică şi izolat în el însuşi ; fie că, aşa cum procedează biologul G. G. Simpson [1], se recunosc antecedentele antropoide ale omului, dar, punîndu-se totodată şi problema particularităţii care deosebeşte pe om de toate celelalte animale, se caută a se trata aceste particularităţi în mod subiectivist, şi se pun în acţiune doar factori voluntari de ordin subiectiv, cu caracter raţional şi moral, care s-ar „suprapune" celuilalt, de ordin biologic.

Ne gîndim că tocmai biologul materialist-dialectician, pe linia iniţiată de Engels în ceastă materie, este cel mai în măsură să trateze problema antropogenetică, *definind rolul factorului social în raport cu rolul fac-*

[1] G. G. Simpson, *L'évolution et sa signification*, trad. A. Ungar-Levillain et F. Bourbière, Payot, Paris, 1951, p. 300 şi urm.

torului biologic şi studiind interdependenţa acestor factori. Este, în fond, problema raportului dintre istoria biologică a omului şi dezvoltarea lui social-istorică.

★

Problema caracterului pe care-l are obiectul biologiei generale nu primeşte, în volumul recenzat, o soluţie explicită din partea autorului.

Biologia generală este domeniul celor mai generale sinteze biologice. Acest domeniu nu cuprinde cunoştinţele de ordin special. Nu cuprinde nici toate generalizările biologice — departe de aşa ceva ! — , deoarece ansambluri de generalizări cu caracter mai restrîns aparţin ştiinţelor biologice speciale — zoologia, botanica, antropologia etc., exprimîndu-se în categoriile şi legile proprii acestor domenii speciale. Ele nu aparţin deci domeniului biologiei generale, care formulează legi şi categorii proprii.

Modul de tratare folosit în volumul recenzat lasă să subziste aici anumite neclarităţi. Nu ne este propus un criteriu bine determinat, în virtutea căruia să poată fi delimitat obiectul biologiei generale. În atenţia autorului stau, în mod indistinct, cunoştinţe biologice de ordin concret, generalizări parţiale şi generalizări biologice de maximă extensiune. Nu ne referim la capitolele referitoare la timpurile istorice mai vechi. În acele timpuri, ideile biologice generale au un caracter mai ales implicat şi de aceea ele trebuie desprinse de către istoriograf din materialul zoologic, botanic etc. şi din generalizările de ordin restrîns care încep să fie formulate de cercetători, astfel că istoricul biologiei generale trebuie — aşa cum face şi Nicolae Botnariuc — să trateze materialul *special* existent. Pe măsură însă ce se desfăşoară istoria ştiinţelor biologice, se conturează tot mai explicit ideile biologice generale. Autorul ţine seamă de aceasta, aşa încît, pe măsură ce înaintează spre timpul nostru, trece în măsură tot mai mare la concepţiile biologice generale propriu-zise. Totuşi, chiar şi în capitolele referitoare la epoca noastră autorul, ocupîndu-se de materialul biologic concret, de generalizări restrînse şi de generalizări biologice dintre cele mai largi, lasă să subziste întrebarea consemnată mai sus. Precizăm : nu obiectăm împotriva faptului că acest material eterogen este prezent. Nici nu ar fi posibil să se întîmple altfel. Obiectăm împotriva caracterului oarecum indistinct al acestei prezenţe, nedirijată cu claritate de un criteriu bine determinat, care să ne indice ce intră şi ce nu intră în domeniul biologiei generale, chiar dacă, dîndu-se o asemenea indicaţie, s-ar arăta că limitele nu pot fi rigide, că nu se poate să nu existe interferenţe cu domenii învecinate sau subordonate.

În aceeaşi oridne de idei, domeniul biologiei generale, adică al generalizărilor biologice de maximă extensiune, este vizat în mod nemijlocit de lupta dintre materialism şi idealism, dintre dialectică şi metafizică. Autorul, pe bună dreptate, subliniază adesea acest lucru. Rezultă de aici că acest domeniu este în întregimea lui domeniu filozofic? Nu avem de loc această impresie. A spune că o anumită enunţare general-biologică este inseparabilă de o anumită interpretare filozofică nu e tot una cu a spune că problema respectivă *este* filozofică. *Toate problemele biologiei generale sînt inseparabile de o anumită interpretare filozofică, dar ele nu sînt pur şi simplu probleme filozofice*. Dacă ar fi, atunci nu ar exista o ştiinţă a *biologiei* generale, ci doar nu ansamblu de *probleme filozofice* ale biologiei, probleme care ar aparţine exclusiv sferei filozofiei. Există însă o ştiinţă a biologiei generale, care are un element nefilozofic şi unul filozofic.

Aceste elemente deosebite se întîlnesc în *fiecare* dintre problemele biologiei generale. Ca atare, sfera acesteia din urmă se întretaie prin elementul ei filozofic cu sfera filozofiei. Probleme ca aceea a speciei sau a influenţei mediului ambiant, a eredităţii etc. sînt *probleme biologice* de maximă generalitate, soluţiile ce li se dau sînt indisolubil legate de o anumită poziţie filozofică, dar au şi o latură nefilozofică, aşa încît rămîn probleme de biologie generală, interferînd,

prin latura filozofică ce le aparţine, cu problematica filozofiei. Acestea sînt doar exemple ilustrative. Ar fi fost interesant de căutat formularea unui criteriu în lumina căruia să se definească raportul complex — de interferenţă şi distincţie — dintre biologia generală şi filozofie.

*

În *Introducere*, Nicolae Botnariuc scrie că nu s-a ocupat în mod special de problema atît de discutată a specificului legilor de dezvoltare istorică a biologiei (p. 8).

Tema este extrem de interesantă pentru biologi, ca şi pentru filozofi. În măsura în care există un domeniu comun între biologia generală şi filozofie, există un domeniu comun între istoria biologiei generale şi istoria filozofiei. În măsura în care există un asemenea domeniu comun, vom constata că şi în domeniul istoriei biologiei generale funcţionează legile istoriei generale a filozofiei. Dar există şi sus-menţionata latură nefilozofică, astfel că nu poate fi vorba de coincidenţă între legile istoriei biologiei şi legile istoriei filozofiei.

Deşi autorul nu formulează legile istoriei biologiei, paginile volumului său ne înfăţişează un vast material referitor la o serie de raporturi constante, necesare, cu caracter esenţial şi de maximă generalitate, care, după cum reiese din text, guvernează mişcarea istorică a ideilor general-biologice. Ne propunem să desprindem din materialul dat concluzii sintetice referitoare la aceste raporturi, concluzii de natură să slujească, poate, la formularea ulterioară a legilor istoriei generale a biologiei. Se constată deci :

1. Un anumit rol al dezvoltării forţelor de producţie, al tehnicii, al practicii social-istorice, al determinantelor de clasă în dezvoltarea cunoaşterii general biologice. Astfel, aceasta apare în mod primordial obiectiv determinată. S-ar cere definit rolul factorului de clasă în ansamblul celorlalţi factori. Se constată şi o anumită influenţă a cuceririlor general-biologice asupra dezvoltării forţelor de producţie.

2. Existenţa unei dezvoltări progresive, contradictorii a cunoaşterii de ordin general-biologic, indisolubil legată de ciocnirea dintre teorii opuse, de dezvoltarea progresivă, contradictorie, a materialismului şi dialecticii în biologia generală. În vederea definirii — neapărat necesare — a raportului dintre dezvoltarea cunoaşterii general-biologice şi aceea a materialismului şi dialecticii în biologie, urmează să se ţină seama de următoarele elemente : a) există un raport direct între dezvoltarea materialismului şi dialecticii în biologia generală şi dezvoltarea filozofiei materialiste şi dialectice în general ; b) dezvoltarea filozofiei materialiste şi dialectice favorizează întotdeauna dezvoltarea cunoaşterii general-biologice ; c) progresul cunoaşterii general-biologice nu e întotdeauna legat de acceptarea *conştientă* de către biologi a materialismului şi dialecticii ; d) progresul cunoaşterii biologice nu are loc întotdeauna sub influenţa gîndirii dialectice ; e) progresul cunoaşterii biologice generează întotdeauna în mod spontan, pe cale directă sau indirectă, contradictorie, materialism şi dialectică.

3. Existenţa unei anumite „logici" interne a dezvoltării ansamblului ştiinţelor biologice, în aşa fel încît asupra progresului cunoaşterii general-biologice are un anumit rol şi acumularea cantitativă a cunoştinţelor de ordin biologic special, precum şi însăşi filiaţiunea cunoştinţelor de biologie generală. Urmează a fi definit raportul dintre acţiunea acestui element determinant de ordin subiectiv şi determinantele obiective enunţate mai sus, acestea din urmă avînd, fără îndoială, însemnătate primordială.

4. Rolul *motor* al luptei dintre generalizările adecvate şi cele false în progresul dezvoltării cunoaşterii general-biologice, al luptei dintre materialism şi idealism, dintre dialectică şi metafizică în cîmpul biologiei generale.

5. Un anumit raport logic reciproc între dezvoltarea cunoaşterii general-biologice şi dezvoltarea celorlalte ştiinţe ale naturii, inclusiv a ştiinţelor tehnico-matematice şi, îndeosebi, pentru timpul nostru, a biochimiei.

6. Caracterul *periodal* al dezvoltării istorice a cunoaşterii general-biologice, sub influenţa variatelor acumulări cantitative semnalate mai sus şi, în mod primordial, a acţiunii factorilor obiectivi.

7. Un anumit raport necesar de subordonare, care urmează să fie definit, între diferitele relaţii legice notate pînă acum.

★

Un merit de seamă al lucrării recenzate este acela de a fi dat cuvenita atenţie dezvoltării ideilor general-biologice în ţara noastră.

Un amplu capitol în această temă, al VI-lea, intitulat *Din istoria biologiei generale în Romînia*, este scris de Simion Ghiţă. Acest capitol ne conduce pînă în 1944.

De la prima vedere, tratarea se impune printr-o bogată şi minuţioasă documentare, folosind o bibliografie de peste patru sute de lucrări. Rod al multor ani de studiu, al cercetării izvoarelor directe, dintre care majoritatea au constituit pentru prima oară obiect de cercetare pentru un istoric al gîndirii biologice din ţara noastră, tratarea constituie prima lucrare sintetică apărută în acest domeniu în literatura noastră.

Autorul, operînd cu competenţă în spiritul materialismului dialectic, este condus de preocuparea de a releva legătura dintre istoria ideilor biologice din ţara noastră şi istoria social-politică, scoţînd în evidenţă stimulentele de clasă, care, în linii mari, au constituit impulsuri pentru orientările opuse din biologia generală. Dezvoltarea gîndirii înaintate în biologie se desfăşoară astfel ca un proces contradictoriu, expresie indirectă a contradicţiilor sociale celor mai de bază. Relevăm sub acest aspect expunerea luptei în jurul darvinismului şi succesele acestuia, în perioada pe care autorul o delimitează prin datele de 1890 şi 1944.

Se ştie că activitatea oamenilor de ştiinţă cu vederi înaintate din trecut a constituit adesea obiectul cercetării marxiste asupra istoriei gîndirii din ţara noastră, cercetare întreprinsă în cadrul revoluţiei noastre culturale. Rezultatele pozitive obţinute în acest domeniu au fost în anumite cazuri umbrite de schematism conjuncturalist, cînd caracterizarea unora dintre gînditori preceda cercetarea documentelor, spre a se obţine concluzii ameliorante, deformîndu-se istoria. Simion Ghiţă nu merge pe acest drum. Caracterizarea pe care o dă gînditorilor noştri care s-au ocupat în trecut de probleme de biologie generală este întemeiată pe cercetarea nepreconcepută a operei lor, este ca atare nuanţată, evidenţiind adevărul istoric, chiar cînd nu se arată a fi prea simpatic. Citäm, spre pildă, caracterizarea gîndirii lui Ion Ghica, a lui Haşdeu şi a altora. Baraş nu mai apare ca autor care „n-a păstrat cu consecvenţă linia materialistă" (sic !), cum s-a scris cîndva, ci ca idealist, a cărui orientare filozofică este explicată de autor şi care este în acelaşi timp un entuziast iubitor al ştiinţei, al raţiunii, un luptător pentru triumful lor. Complexă, atentă la lumini şi umbre, este şi caracterizarea lui Gr. Ştefănescu. La capătul unei analize minuţioase consacrate lui Antipa ne întîmpină o apreciere interesantă referitoare la insuficienţa concepţiei sale, prin faptul că „manifestă tendinţe biologizante în sociologie şi tendinţe sociologizante în biologie" (p. 565), relevîndu-se totuşi meritele sale de naturalist şi de popularizator al cunoştinţelor biologice.

Autorul dă atenţia cuvenită, substanţial susţinută de documente, dezvoltării ideilor biologice de către oamenii de ştiinţă aparţinînd minorităţilor naţionale — maghiari, saşi — din ţara noastră, luptei dintre biologia înaintată şi cea retrogradă etc. Considerăm însă că aprecierea pe care o dă autorul politicii şovine a burgheziei din Ardeal e unilaterală.

Am fi dorit ca autorul să acorde atenţie legăturii dintre lupta de idei din domeniul biologiei şi lupta de idei din domeniul filozofiei generale. Socotim de asemenea că materialul consultat de autor i-ar fi permis să ne dea mai multe date despre activitatea, în domeniul care ne interesează, a variatelor publicaţii care, în perioada dintre cele două războaie mondiale, au dus cuvîntul Partidului

Comunist din Romînia printre oamenii de ştiinţă, activitate de care autorul se ocupă în lucrarea sa.

În ceea ce priveşte periodizarea istoriei biologiei generale în ţara noastră, anul 1890, pe care-l are în vedere autorul ca subdivizînd intervalul 1860—1944, ni se pare nesemnificativ. Credem că alte două momente — cel legat de apariţia „Contemporanului', precum şi acela din anii Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie şi ai întemeierii Partidului Comunist din Romînia — au determinat, sub influenţa mişcării ideologice promovate de clasa muncitoare, cotituri istorice de bază în dezvoltarea conştiinţei sociale din ţara noastră, inclusiv a gîndirii general-biologice.

Cartea se încheie cu subcapitolul *Orientarea miciurinistă a biologiei în R.P.R.*, scris de Nicolae Botnariuc, în care se relevă orientarea consecvent ştiinţifică dobîndită de biologia din ţara noastră sub îndrumarea Partidului Muncitoresc Romîn, a documentelor de partid, a dezbaterilor ştiinţifice organizate la iniţiativa partidului. Sînt trecute în revistă o serie de succese obţinute de biologii noştri în aceşti ani, ca rod al unirii consecvente a ştiinţelor biologice cu o justă orientare teoretică şi cu sarcinile practice ale operei de construire a socialismului.

*

Nicolae Botnariuc nu a scris o istorie a filozofiei, ci una a biologiei generale. Această istorie a fost scrisă însă de un biolog materialist-dialectician, pentru care materialismul dialectic nu este numai un ansamblu de teze acceptate ca juste, ci însuşi spiritul în care şi-a format instrumentele logice de cercetare şi sinteză; aceasta îl face să surprindă în marea majoritate a cazurilor semnificaţia filozofică reală a momentului general-biologic studiat şi, ca atare, să păşească degajat, cu pas sigur şi elastic, în acel domeniu — atît de accidentat şi plin de capcane! — care constituie un *condominium* al biologiei generale şi al filozofiei.

Lucrarea recenzată este astfel un succes al ştiinţei noi din ţara noastră. Este un succes prin soluţiile ei, iar în cazul problemelor doar în parte rezolvate, prin faptul că îndeamnă la meditaţie şi dezbatere, la eforturi noi în vederea dezvoltării mai departe a gîndirii biologice şi filozofice.

Ion Banu

Problema cauzalităţii în fizica contemporană

Lucrarea colectivului de autori I. V. Kuznețov, N. F. Ovcinikov, A. B. Uemov, S. T. Meliuhin, I. V. Sacikov, G. A. Svecinikov, M. E. Omelianovski, *Problema cauzalităţii în fizica contemporană*[1], aduce o contribuţie binevenită la consolidarea poziţiilor materialismului dialectic în interpretarea filozofică a ultimelor cuceriri ale fizicii, într-un moment în care în literatura filozofică burgheză din Occident se încearcă reînvierea în forme noi a vechilor concepţii idealiste despre dependenţa cauzală a fenomenelor.

În capitolul I, intitulat *Principiul cauzalităţii şi rolul lui în cunoaşterea naturii*, I. V. Kuznețov enunţă proprietăţile fundamentale ale dependenţei cauzale şi stabileşte locul ei în complexul de legi care guvernează evoluţia continuă a materiei în univers. I. V. Kuznețov face încă de la început o diferenţiere între *relaţiile cauzale* şi *interacţiune*. Esenţa primelor constă în faptul că ele exprimă o dependenţă genetică: legătura dintre un fenomen existent şi unul în devenire. Cauza este factorul activ şi primordial, iar efectul este rezultatul acţionării cauzei I. V. Kuznețov preferă acest termen celui de „acţiune a cauzei", pentru a sublinia diferenţa dintre procesul generării efectului şi însuşi efectul şi de

[1] *Проблема причинности в современной физике*, Издательство Акад. Наук СССР, Moscova, 1960.

asemenea pentru a pune în evidenţă faptul că acest proces nu este instantaneu, ci se produce într-un interval de timp finit).

Făcînd analiza unităţii dialectice cauză-efect, autorul ajunge inevitabil la trăsătura esenţială a cauzalităţii, şi anume obiectivitatea ei, care decurge în mod necesar din concepţia materialist-dialectică asupra lumii. De pe această poziţie sînt supuse criticii formularea şi fundamentarea subiectivistă a cauzalităţii aparţinînd lui Kant, Russel ş.a. Un loc important în expunerea trăsăturilor fundamentale ale dependenţei cauzale îl acordă Kuznețov dezvoltării temelor universalităţii şi necesităţii cauzale. Autorul dezvoltă pe larg aceste teme, folosind o exemplificare clară, inspirată din diferitele domenii ale ştiinţelor naturii şi din concluziile necesare ce se impun. Printr-o argumentaţie la obiect, el dă o ripostă idealiştilor de toate nuanţele, arătînd că aceştia deduc acauzalitatea în lumea microproceselor din interpretarea eronată a principiului impreciziunii coordonatei şi a impulsului pentru macroparticulă, şi anume pornind de la premisele că actul interacţiei microobiect — aparat de măsură este incontrolabil, iar microobiectul există numai în acest act.

În mod obiectiv, în sistemul microobiect — aparat de măsură, unei aceleiaşi stări iniţiale îi corespunde (identice la nivel macroscopic şi în condiţii identice de desfăşurare a unui proces, precizăm noi), după scurgerea intervalului de timp Δt, un ansamblu statistic de stări microscopice. Faptul iese în mod evident din cadrul aplicabilităţii determinismului laplaceian.

Datorită acestui fapt, idealiştii au declarat interacţia microobiect-aparat de măsură ca incontrolabilă, acauzală, indeterministă, ca urmare a capacităţii de „liberă alegere" pe care ar avea-o microobiectul. Apariţia probabilităţii în aparatul teoretic al mecanicii cuantice, ca reflectare a acestei incontrolabilităţi, ar justifica renunţarea la descrierea cauzală a microfenomenelor şi ar fi măsura neinformării noastre asupra obiectului considerat. Acest punct de vedere profund agnostic este combătut printr-o confruntare cu realitatea ştiinţifică. Într-adevăr, după cum reiese din dezvoltarea ideilor cărţii, nu poate fi vorba de o capacitate de „liberă alegere" pe care ar manifesta-o microobiectul pentru un mod sau altul de comportare, ci de specificul interacţiei microobiect-macroobiect, aparat de măsură; aceasta provine din posibilitatea realizării unei macrostructuri într-o infinitate de combinaţii de microstructuri, adică rezultatul statistic al oricărui experiment la nivel atomic se datorează condiţiilor iniţiale microscopice diferite (identice însă la nivelul aceleiaşi macrostructuri), şi deci nu se poate vorbi de acauzalitate şi indeterminism. I. V. Kuznețov dezvoltă cu multă competenţă tema continuităţii şi invariabilităţii dependenţei cauzale, folosind în mod eficace o argumentaţie inspirată din domeniul fizicii. Paragrafele despre continuitatea în spaţiu şi timp a înlănţuirii cauzale pregătesc cititorul pentru capitolul următor, dedicat legilor de conservare în fizică şi legăturilor lor cu dependenţa cauzală.

Capitolul se încheie cu plasarea noţiunii de cauzalitate în sistemul de *categorii* filozofice şi cu precizarea raportului dintre cauzalitate şi spaţiu-timp. Interesul pentru ultima problemă este justificat, o cercetare consecvent ştiinţifică a problemei dependenţei cauzale neputînd ignora acest aspect. Înţelegerea unităţii dialectice cauză-efect este posibilă numai referind-o la coordonatele materiale obiective în care ea există: spaţiu-timp. Din invariabilitatea structurii cauzale faţă de transformările de coordonate şi timp rezultă că proprietăţile fundamentale ale spaţiului şi timpului sînt condiţionate de această structură. Acest lucru îl reflectă teoria relativităţii, care stabileşte — prin transformările Lorentz — posibilităţile de trecere de la un sistem de referinţă la altul, astfel ca legile cele mai generale ale fizicii, printre care şi dependenţa proprietăţilor spaţiului şi timpului de structura cauzală a obiectului considerat, să-şi păstreze forma. Existenţa unor spaţii şi timpuri „specifice" (spaţiu biologic etc.), precum şi existenţa unor dimenisuni şi timpuri critice (la scara atomică de pildă) ilustrează

perfect această dependenţă. Este clar deci cît de lipsită de temei este teoria complementarităţii, care consideră că microobiectul nu poate exista în spaţiu-timp dacă se supune principiului cauzalităţii şi, invers, nu se supune acestui principiu dacă există în spaţiu-timp. Descrierea microobiectului din punctul de vedere al cauzalităţii în spaţiu-timp nu numai că e posibilă, dar a şi fost realizată în teoria cuantică relativistă.

Capitolul al II-lea se intitulează *Legile de conservare în fizică şi condiţionarea cauzală a fenomenelor naturii* şi este scris de N. F. Ovcinikov.

Revenind la una dintre ideile capitolului precedent, şi anume la continuitatea dependenţei cauzale în spaţiu-timp, autorul subliniază că fundamentul acestei continuităţi, materialitatea ei o formează proprietăţile fundamentale ale materiei care se păstrează absolut în toate transformările calitative ce se petrec în înlănţuirea cauzală a fenomenelor, proprietăţi oglindite, după cum se ştie, în legile de conservare-transformare.

Evoluţia ştiinţei oferă un material bogat pentru ilustrarea acestei idei şi faptul că descrierea cauzală se face în termenii legilor de conservare şi transformare a mărimilor fizice caracteristice o confirmă cu prisosinţă. De altfel indeterminismul în mecanica cuantică a putut fi combătut tocmai pe baza folosirii unei argumentaţii inspirate din legile de conservare generale şi specifice în mecanica microobiectului.

În capitolul al III-lea, *Dependenţa cauzală şi ireversibilitatea timpului*, A. B. Uemov, enunţă de la început ideea că problema criteriului de stabilire a direcţiei scurgerii timpului se poate rezolva numai folosind dependenţa cauzală. Autorul îşi propune să demonstreze că, ignorînd acest lucru, este imposibil să deducem în alt mod ireversibilitatea timpului, expunînd critic teoriile subiectiviste care-şi propun acest scop.

O atenţie deosebită se acordă poziţiei lui Reichenbach, reprezentant recunoscut al orientării pozitiviste în problemele filozofice ale fizicii. După cum arată Uemov, acesta încearcă să lege sensul timpului de entropia unui ansamblu spaţial de sisteme relativ izolate, confundîndu-l astfel cu „direcţia în care se produc majoritatea proceselor termodinamice în sistemele izolate".

Teoria lui Reichenbach nu poate funda asimetria timpului, cum remarcă Uemov, din cauza caracterului său profund indeterminist. Studiul întreprins de Uemov asupra problemei ireversibilităţii timpului se axează pe două caracteristici ale dependenţei cauzale, activitatea şi necesitatea ei; apariţia efectului nu este numai de o anume probabilitate, ci este necesară pentru cauza dată, noţiunea de cauză incluzînd în mod necesar activitatea ei (cauze inactive nu există). Posibilitatea stabilirii sensului timpului provine tocmai din considerarea acestor trăsături fundamentale. Interdependenţa cauză-efect oferă din acest punct de vedere criteriul unic : într-un sistem izolat, cantitatea factorului activ (cauza) se micşorează, o dată cu scurgerea timpului, în folosul factorului în devenire (efectul). Inversînd sensul timpului în acest sistem, se distruge structura cauzală, creşterea cauzei duce la micşorarea efectului, ceea ce este, evident, o absurditate (facem abstracţie de aşanumitul fenomen de saturaţie al acţiunii cauzei, care e un proces la limită şi marchează schimbări calitative în sistemul considerat şi după care se instaurează dependenţa normală : efectul „consumă" cauza în intervalul de timp Δt). De aici asimetria timpului.

Un alt autor al acestei lucrări colective, S. T. Meliuhin, se ocupă în capitolul al IV-lea de raportul dintre cauzalitate şi dependenţa funcţională. O asemenea temă este interesantă din două puncte de vedere : datorită faptului că dependenţa funcţională este forma preferabilă de exprimare a legităţilor unei discipline ştiinţifice şi tocmai datorită aspectelor analizate în capitolul I al cărţii recenzate, filozofii idealişti de toate nuanţele au fost tentaţi să substituie dependenţa funcţională celei cauzale, fapt care suscită atenţia critică a autorului.

Cauzalitatea şi dependenţa funcţională, se arată, sînt noţiuni al căror conţinut se în-

trepătrunde, însă nu se confundă deoarece, în primul rînd, nu toate dependenţele pot fi exprimate funcţional (în mecanica cuantică acţionarea cauzei se poate produce discontinuu, la energii limită, în ştiinţele sociale nu se poate da o formă funcţională dependenţelor cauzale etc.). Dependenţa cauzală poate fi exprimată cu ajutorul unei dependenţe funcţionale numai atunci cînd există pentru aceasta condiţii obiective: relaţii cantitative precise, integrarea într-o înlănţuire de fenomene legate univoc, existenţa unei stabilităţi statistice, a stereotipului apariţiei. Fenomenele unice, ca şi cele întîmplătoare, cu excepţia celor studiate de teoria probabilităţii, sînt deci de domeniul dependenţelor cauzale nefuncţionale, orice funcţie care le exprimă fiind valabilă numai pentru timpul trecut (Meliuhin citează un fragment semnificativ în acest sens din B. Russel).

În al doilea rînd, nu toate dependenţele funcţionale exprimă o legătură cauzală: de pildă funcţiile algebrei, geometriei, trigonometriei. Mai mult, în fizică, dependenţa funcţională poate exista între efectele aceleiaşi cauze etc. În general, toate dependenţele funcţionale reversibile în timp şi pentru care argument sau funcţie pot fi fiecare din cele două variabile, nu exprimă o legătură cauzală.

Un interes deosebit trezeşte discutarea problemei explicării cauzale a dependenţelor funcţionale, adică a justificării din punctul de vedere mai sus menţionat a formei pe care o îmbracă legea.

Capitolul al V-lea, aparţinînd lui I. V. Sacikov, tratează problema raportului dintre legităţile dinamice şi cele statistice în fizică.

Însemnătatea crescîndă a rolului legităţilor statistice în dezvoltarea ştiinţei, extinderea utilizării lor în cele mai diferite domenii, pe de o parte, şi discuţiile pe tărîm filozofic asupra necesităţii folosirii lor pe de altă parte, discuţii care pînă în momentul de faţă lasă încă multe întrebări fără un răspuns precis, ne îndreptăţesc să considerăm, o dată cu autorul, că problema raportului dintre legităţile dinamice şi cele statistice se impune atenţiei tocmai prin importanţa deosebită pe care o are în fundamentarea legităţilor statistice.

Sacikov face o expunere amplă a noţiunilor de legitate dinamică şi statistică şi scoate în evidenţă specificul fiecăreia, domeniul ei de aplicaţie, dezvoltă tema saltului calitativ în cazul trecerii de la descrierea în termeni dinamici la cea în termeni statistici şi invers, stabileşte individualitatea acestor două legităţi şi imposibilitatea substituirii uneia dintre ele prin cealaltă.

Foarte substanţială ni s-a părut tratarea temei *Despre cauzele introducerii statisticii în mecanica cuantică*. După o discuţie critică a vastului material existent cu privire la această problemă, folosind o argumentaţie convingătoare şi inspirată din operele fondatorilor mecanicii cuantice, Sacikov ajunge la concluzia că în experienţele de difracţie a microparticulelor elementul statistic există în starea iniţială a sistemului microobiect-aparat de măsură, mai precis în starea iniţială a aparatului (la nivel microscopic), în stare latentă am spune noi; din punct de vedere macroscopic, acest element statistic este explicitat în actul interacţiei cu aparatul de măsură. Concepţia idealistă asupra capacităţii microobiectului de „liberă alegere" sau, ceea ce este acelaşi lucru, „principiul incontrolabilităţii" prin care se încearcă să se rezolve aceeaşi problemă, este supusă unei critici eficiente, atît din punctul de vedere specific al mecanicii cuantice, cît şi pe planul general filozofic.

Concluziile acestea se integrează în rezultatele generale ale lucrării care privesc problema dependenţei cauzale în fizica modernă care este, de fapt, şi obiectul ei. Continuarea logică necesară în acest sens a expunerii este făcută în capitolul al VI-lea de către G. A. Svecinikov, care dezvoltă problema dependenţei cauzale în mecanica cuantică.

După cum este ştiut, există două posibilităţi pentru rezolvarea contradicţiei dintre concepţia determinismului mecanicist şi rezultatele mecanicii microobiectului: una este aceea de a accepta că singura noţiune de dependenţă cauzală posibilă ar fi determinismul mecanicist, şi în acest caz microprocesele vor trebui să fie considerate drept acauzale, in-

deterministe, ceea ce este inacceptabil; cealaltă este aceea de a recunoaşte limitele concepţiei mecaniciste şi necesitatea lărgirii noţiunii de cauzalitate, în aşa fel ca ea să explice noile date ale ştiinţei şi să cuprindă, ca pe un caz particular, concepţia determinismului mecanicist. Cum era şi firesc, autorul o alege pe ultima. El îşi susţine punctul de vedere folosind exemple din evoluţia noţiunilor ştiinţifice. Conţinutul acestora a suferit transformări considerabile, pe baza extinderii lor asupra unor noi domenii (cum remarcă Svecinikov, noţiunea de număr în accepţiunea modernă se deosebeşte radical de noţiunea iniţială; generalizarea a mers aşa de departe, încît noţiunea iniţială reprezintă doar un caz particular extrem de simplu al celei moderne). Cazul mecanicii cuantice este identic: specificul microobiectului, dualitatea corpuscul-undă necesită îmbogăţirea adecvată a conţinutului noţiunii de cauzalitate.

Este cunoscută importanţa pe care o are principiul impreciziunii coordonatei şi impulsului în mecanica cuantică. Este deci binevenită discutarea de pe poziţiile materialismului dialectic a interpretării lui, precizarea raportului în care el se găseşte cu dependenţa cauzală. Svecinikov arată că ori vom considera odată cu Blohinţev şi Terleţki că funcţia ondulatorie ψ se referă la ansamblul de microparticule, ori, ca Heisenberg şi Fok, că aceasta se referă numai la stările unei singure particule, principiul impreciziunii nu contrazice existenţa cauzalităţii în mecanica cuantică, ci stabileşte limitele utilizării noţiunilor mecanicii clasice pentru microobiect, limite determinate de specificul lui, dualitatea corpuscul-undă. Indeterminismul nu este o concluzie necesară care decurge din ideile mecanicii cuantice, ci este rezultatul aplicării concepţiei filozofice pozitiviste la noţiunea de dependenţă cauzală şi al interpretării corespunzătoare a principiului impreciziunii ca dovadă a incontrolabilităţii interacţiei microobiect-aparat de măsură. În realitate, principiul impreciziunii nu numai că nu contrazice dependenţa cauzală în microcosmos, ci stabileşte specificul ei: localizarea microparticulei duce la creşterea vitezei ei, a energiei sale cinetice. „Falimentul" determinismului în mecanica cuantică este, de fapt, falimentul determinismului în accepţia pozitivistă, după cum just remarcă Svecinikov.

Capitolul *Lupta filozofică în jurul problemei cauzalităţii în fizica cuantică*, scris de M. E. Omelianovski, analizează unele aspecte importante şi actuale ale acestei probleme. Autorul arată că, în prezent, ca urmare a evoluţiei fireşti a ştiinţei, precum şi a dezbaterilor filozofice în problemele fizicii, are o mare pondere interpretarea materialist-dialectică a rezultatelor mecanicii cuantice.

★

Progresul ştiinţei nu poate furniza date care să infirme legile fundamentale ale materiei, printre care şi principiul cauzalităţii, ci le confirmă permanent. Falimentul aparent al unor asemenea legi provine din neînţelegerea faptului că, pentru noile domenii de cercetare, noţiunile îşi lărgesc conţinutul, apar limite în folosirea lor, vechile noţiuni fiind improprii pentru descrierea noilor calităţi (cum este cazul cu determinismul mecanicist).

Fără îndoială că lucrarea merită tot interesul celor ce se preocupă de problemele filozofice ale fizicii moderne, materialul prezentat fiind deosebit de bogat din punct de vedere informativ şi, mai ales, oferind multe puncte de vedere noi.

Gh. Vişineanu

Louis Rougier, *Metafizica şi limbajul*

O carte nouă, deci, după o presupunere firească, idei noi de comunicat. Îndreptăţeşte oare noua carte a lui Louis Rougier *La métaphysique et le langage*[1] această aşteptare?

[1] L. Rougier, *La métaphysique et le langage*, Edit. Flamarion, Paris, 1960.

într-o anumită măsură, ea o îndreptăţeşte. Protagonist al neopozitivismului de la înfiinţarea şcolii din Viena şi pînă în zilele noastre, Rougier anunţă chiar din primele pagini ale acestei cărţi că prezintă publicului de specialitate o nouă revizuire de poziţie într-una din problemele centrale ale neopozitivismului, şi anume în problema „metafizicii".

„Se pare la prima vedere — scrie autorul — că din cercetările noastre anterioare (*Les paralogismes du Rationalisme*; *La scolastique et le Thomisme — Traité de la connaissance*) rezultă că problemele pe care le dispută metafizicienii fără a putea ajunge vreodată la o înţelegere sînt pseudoprobleme, adică probleme insolubile pentru că sînt lipsite de sens datorită unei sintaxe greşite ... Totuşi, această teorie nu se aplică la o categorie întreagă de probleme care au sens, cu toate că sînt insolubile. O propoziţie poate avea sens fără ca să fie verificabilă, contrar celor propovăduite de majoritatea logicienilor empirişti" (p. 14).

Ţinînd seama de faptul că problema „metafizicii" echivalată cu problema enunţurilor lipsite de sens şi problema „verificabilităţii" constituie punctul în jurul căruia gravitează de trei decenii întregul neopozitivism şi de mai bine de un secol întregul curent pozitivist, putem înţelege interesul pe care această carte ar putea să-l suscite. Spunem ar putea, deoarece aşteptările cititorului nu sînt decît parţial satisfăcute. Îşi revizuieşte oare Rougier în cadrul cărţii poziţia în această problemă de bază? Evident că da. Rougier declară vechea sa poziţie îngustă şi enumeră o serie de probleme insolubile din punctul de vedere al concepţiei neopozitiviste, adică neverificabile direct experimental drept probleme cu sens, probleme care, conform vechii sale concepţii, erau considerate ca lipsite de sens, metafizice, dăunătoare. Autorul cărţii se abţine însă de la orice analiză de fond privind implicaţiile noilor sale idei asupra ansamblului sistemului. Revizuirea de poziţie este *declarată* numai şi menţinută într-o stare de izolare artificială.

Louis Rougier îşi propune de fapt să elucideze în această carte două probleme legate între ele. Prima problemă constă în întrebarea: „Gîndirea modelează oare limbajul sau formele lingvistice condiţionează gîndirea, impunîndu-i deformările?" (p. 11). Cea de-a doua problemă priveşte metafizica: „Este metafizica regina *ştiinţelor* căreia toţi îi datorează supunere sau conservatoarea vechilor ipoteze? Este ea domeniul anticipaţiilor care anunţă descoperiri viitoare sau acela al problemelor insolubile pentru că ele depăşesc pentru totdeauna limitele cunoaşterii? Posibilitate, vis, ignorabimus, nonsens, sub ce modalitate trebuie să le clasăm?" (p. 13).

Deoarece ambele probleme prezintă un interes incontestabil, să le analizăm pe rînd.

Relaţia dintre limbă şi gîndire este cercetată de către autor prin analiza semantică a limbajului. Cu ajutorul acestei analize, Rougier încearcă să fundamenteze dintr-un nou punct de vedere teza de bază a neopozitivismului. Conform acestei teze fundamentale, domeniul experimental şi cel raţional al cunoaşterii sînt cu totul rupte şi independente unul de celălalt, diferite atît prin geneza lor, cît şi prin conţinutul lor. Conţinutul cunoaşterii senzoriale ar fi realitatea. Conţinutul cunoaşterii raţionale n-ar fi în schimb realitatea. Raţiunea — strict convenţională este în această concepţie lipsită de conţinut. Ea este considerată un .mecanism gol, nereflectoriu, care ordonează cunoaşterea experimentală, dar fără a avea vreo legătură — nici prin geneza ei, nici prin conţinutul ei — cu obiectul exterior.

Analiza semantică a limbajului făcută de Rougier în cartea sa este menită să susţină această idee. Vom urmări deci acest mod de analiză.

Rougier defineşte semnificaţia unui cuvînt prin totalitatea regulilor care determină folosirea lui. Semnificaţia unei fraze este definită prin posibilitatea de a verifica adevărul sau falsitatea ei, formală ori empirică, în virtutea regulilor de aplicare a cerinţelor cuprinse în frază. Sensul empiric al unei propoziţii, scrie Rougier, are drept condiţie necesară

posibilitatea sa logică, iar drept condiţie suficientă verificabilitatea sa. În ştiinţele formale, în ştiinţele pur deductive, problema sensului şi cea a adevărului nu sînt decît unul şi acelaşi lucru. În ştiinţele realului, în schimb, problema sensului şi problema adevărului sînt distincte. De la această regulă, după Rougier, fac excepţie propoziţiile de constatare. „Din punct de vedere logic — scrie Rougier — constatările sînt propoziţii care nu comportă nici un termen logic. Ele se numesc « propoziţii atomare », în opoziţie cu « propoziţiile moleculare », care conţin două sau mai multe propoziţii atomare legate printr-o conjuncţie logică. O propoziţie atomară exprimă un fapt simplu, adică un dat imediat al percepţiei senzoriale sau al intuiţiei" (p. 24). Drept exemplu de propoziţie atomară, Rougier dă propoziţia „prin acest circuit trece un curent". Propoziţiile formate din cuvinte asociate *direct* unui obiect, unui comportament, unei situaţii prezente, adică propoziţiile care sînt definiţii indicative directe, deci propoziţiile atomare, constituie *limbajul primar* sau cel *obiectiv*.

Acest limbaj obiectiv, spune Rougier, este compus din nume proprii, nume de clase (oameni, animale etc.), calificative, verbe, comportamente (merge, trece, mănîncă etc.), propoziţii etc. Particularitatea acestor propoziţii atomare este lipsa de antiteză. Antiteza acestor propoziţii nu se mai referă la obiect, ci la enunţul despre obiect : de exemplu „este fals că prin acest circuit trece un curent" se referă la enunţul „prin acest circuit trece un curent", arătînd falsitatea *enunţului*, nu lipsa faptului însuşi, spune Rougier.

„Din limbajul primar — scrie Rougier — sînt excluşi toţi termenii logici" (p. 25), conjuncţia, disjuncţia, implicaţia, noţiunile de valoare, adevărul, falsul la care se reduce negaţia, cuantificatorii „toţi", „unii", care presupun funcţiuni propoziţionale. „Printre aceşti cuantificatori, operatorul existenţial *există*, care enunţă că o clasă nu este vidă sau că există cel puţin o valoare care verifică o anumită funcţie propoziţională, nu face parte din limbajul primar" (p. 25). La fel, după Rougier, nu fac parte din limbajul primar noţiunile modale (necesar, contingent, posibil, probabil), verbele care exprimă atitudini afective (a crede, a se îndoi etc.). „Toate aceste cuvinte — scrie Rougier — fac parte dintr-un limbaj secundar asupra enunţurilor limbajului primar, care este considerat superior, dar care nu are sens decît aplicat la limbajul primar".

Aşadar există, după Rougier, propoziţii de constatare, experimentale, senzoriale, în care lipsesc elementele logicii - denumite atomare, şi propoziţii despre propoziţii, propoziţii de ordinul al doilea, logice, care însă nu se mai referă la realitate, ci la propoziţii. Iată-ne ajunşi astfel la concluzia fundamentală a neopozitivismului : ruptura completă, de esenţă, de semnificaţie, de conţinut, de geneză între cunoaşterea senzorială şi cea raţională.

În ce mod a luat naştere această concluzie falsă ? Printr-o îngustare arbitrară a aşa-numitelor propoziţii de constatare.

Să ne întoarcem asupra propoziţiilor de constatare directe, indicative. „Limbajul primar — scrie Rougier — exprimă tot ceea ce poate fi cunoscut exclusiv graţie experienţei". Dar ce poate fi cunoscut oare exclusiv graţie experienţei ?

Faptul singular, concret, determinat, răspunde Rougier. Dar constatarea faptului singular, concret, determinat este în primul rînd constatarea experimentală a *existenţei* unui anumit lucru. Prima şi cea mai directă constatare experimentală se referă la *existenţa* sau *inexistenţa* unui anumit fapt singular.

Existenţa şi inexistenţa sînt date nemijlocite ale realităţii, care pot fi constatate experimental, direct senzorial. În măsura în care constatarea existenţei unui fapt corespunde ori nu cu existenţa reală a faptului, şi constatarea inexistenţei faptului corespunde ori nu inexistenţei sale obiective, constatarea este adevărată sau falsă. Valorile logice, adevărul şi falsul, constituie expresii logice ale existenţei şi inexistenţei. Pe planul pur al logicii, existenţa şi inexistenţa se transformă în operatori, în afirmaţie şi negaţie. Afirmaţia şi negaţia, fiind situate integral şi exclusiv

pe plan logic, nu sînt aplicabile direct realităţii, ci doar propoziţiilor despre realitate. Rougier afirmă că propoziţiile de constatare nu au antiteze, antizeza acestor propoziţii fiind cu necesitate o judecată în care apar valorile logice : adevărul şi falsul (de exemplu : „este fals că prin acest curent trece un circuit", propoziţie în care *limbajul obiectiv*, de constatare, se transformă într-un limbaj secundar). Falsitatea acestei afirmaţii derivă din faptul că Rougier nu recunoaşte nici inexistenţa şi nici existenţa ca fiind realităţi experimentale directe. Or, inexistenţa unui fapt („prin acest circuit *nu* trece un curent") poate fi constatată direct experimental. Diferenţa dintre propoziţia „prin acest circuit nu trece un curent" (cuvîntul *nu* desemnînd aici *constatarea* inexistenţei faptului) şi propoziţia „este fals că prin acest circuit trece un curent" (negaţia fiind de astă dată operator, deci afectînd propoziţia) marchează tocmai diferenţa dintre limbajul obiectiv, primar, şi limbajul secundar.

În măsura în care se acceptă că existenţa şi inexistenţa pot fi constatate direct experimental, concluziile neopozitiviste ale lui Rougier cad. În acest caz, atît principalele operaţii logice ca negaţia şi afirmaţia, cît şi cuantificatorul existenţial (care poate fi descompus într-o serie de disjuncţii ; or, cu ajutorul negaţiei şi al disjuncţiei poate fi construit întregul edificiu al calculului propoziţional) sînt derivate direct din limbajul obiectiv. Limbajul secundar sau molecular constituie în acest caz o generalizare, o abstractizare a limbajului primar, un *fel specific de a vorbi mediat* despre obiect, despre realitate, şi nu un simplu mecanism nereflectoriu, o ordonare convenţională a limbajului primar. Dacă existenţa şi inexistenţa sînt direct verificate experimental, iar valorile logice (adevărul şi falsul) operatorii logici (afirmaţia şi negaţia) şi cuantificatorul existenţial *derivă* din constatarea experimentală a existenţei sau inexistenţei unui anumit lucru, atunci între cunoaşterea experimentală şi cea logică nu există o opoziţie *absolută, generică* ; în acest caz ele constituie două *modalităţi* diferite, dar conexate de a cunoaşte unul şi acelaşi lucru : realitatea.

Pentru a susţine însă ideea neopozitivistă a opoziţiei absolute dintre cunoaşterea senzorială şi cea raţională, Rougier trebuie, pe de o parte, să dovedească că cuantificatorul existenţial nu are nici o legătură cu existenţa obiectului, iar pe de altă parte să arate derivaţia *pur psihologică a termenilor logici*. Prima sarcină, Rougier o trece pe seama lui Freudenthal, pe care ni-l recomandă ca fiind unul dintre cei mai buni logicieni contemporani.

„Verbul « a fi » — îl citează Rougier pe Freudenthal — a fost o sursă fecundă de erori, de jocuri de cuvinte şi de speculaţii metafizice de la Parmenide şi pînă în zilele noastre ... Ce descoperire preţioasă de a scoate din premisa inocentă « el este bolnav » concluzia prodigioasă «el este » sau de a face abstracţie de toate atributele şi chiar de subiectele care ar putea urma sau preceda copula, *pentru a ajunge la existenţa pură, la existenţa şi la negaţia sa, la nonexistenţă* ... Logicienii matematicieni nu admit simbolul existenţei decît într-un simbol bine precizat ca (Ex) $F(x)$" (p. 231). În continuare, Freudenthal susţine : „A salva existenţa izolînd semnul" (p. 232) este inadmisibil pentru un algebrist.

În raţionamentul său, Freudenthal comite o greşeală frecventă, dacă nu chiar comună întregului front neopozitivist. Freudenthal, ca toţi neopozitiviştii, sare de pe planul logicii constituite la procesul constituirii planului logic. Este adevărat că pe planul logicii constituite, pe baza logicii matematice, nu *poţi izola cuantificatorul existenţial de variabila propoziţională*. Dar de aici nu se poate trage concluzia independenţei totale a cuantificatorului existenţial faţă de existenţă în formarea planului logic. Freudenthal susţine că existenţa nu poate fi izolată şi scoasă din cuantificatorul existenţial. Dar oare nici cuantificatorul existenţial nu poate fi izolat şi scos din existenţă ?

Rougier răspunde negativ şi la această întrebare, încercînd să construiască în această carte o întreagă teorie a constituirii termenilor logici. Prin acceptarea ideii că termenii lo-

gici derivă din constatările experimentale, după cum s-a mai arătat, neopozitivismul s-ar desființa. Conform teoriei lui Rougier, termenii logici se constituie din atitudinea subiectului față de propozițiile de constatare.

„Disjuncția — scrie Rougier — rezultă, din punct de vedere psihologic, din posibilitatea unei alegeri între deciziile noastre, din ignorarea dintre toate eventualitățile posibile a aceleia care se va realiza, dintr-o lipsă de memorie care ne face să răspundem la întrebarea referitoare la ceea ce am făcut într-una din zilele trecute prin alternativa «am făcut aceasta sau aceea». Negația rezultă dintr-o așteptare înșelată. Cuantificatorii — toți, unii, unul — rezultă din puterea noastră de abstracție care ne permite să formulăm funcțiuni propoziționale susceptibile de a se transforma în propoziții adevărate sau false, cînd argumentul este legat de funcție printr-un cuantificator care exprimă că toate aceste valori — — sau unele, sau cel puțin una — sînt verificate sau infirmate. Adevărul exprimă acordul între evenimentele constatate. Falsul exprimă o așteptare înșelată" (p. 26).

Explicația lui Rougier este vădit șubredă. Negația rezultă dintr-o așteptare înșelată, falsul exprimă o așteptare înșelată, afirmă el. Dar oare o așteptare înșelată nu înseamnă așteptarea *existenței* unui lucru, iar starea psihică de a se simți înșelat în așteptare nu rezultă din *inexistența* lucrului așteptat? Stările psihologice afective, din care Rougier derivă termenii logici, nu constituie decît reacții față de întîmplări obiective, exterioare. Considerînd starea sufletească — o simplă reacție față de realitate — drept termenul ultim la care poate fi redusă geneza logicii, se falsifică complet concluzia: în primul caz logica reflectă realul, în cel de-al doilea caz ea este o construcție subiectivă nu numai prin forma, ci și prin conținutul său. Faptul că Rougier *discută* în această carte modul de apariție a termenilor logici constituie totuși o expresie a noii sale poziții în aprecierea a ceea ce trebuie considerat ca enunț lipsit de sens, poziție care-l deosebește de majoritatea empiriștilor logici care condamnă discutarea acestor probleme.

Înainte însă de a aborda problema metafizicii — tratată în ultimul capitol al cărții, care împreună cu primul capitol privind analiza semantică a limbajului formează cele două capitole teoretice — să aruncăm o scurtă privire asupra restului cărții.

Cu excepția celor două capitole teoretice, cartea este o încercare de a interpreta, nesistematic de altfel, istoria filozofiei din punctul de vedere al deformărilor pe care gîndirea le-ar fi suferit datorită limbii. În această direcție, poziția neștiințifică și exagerările autorului merg pînă la absurd. Astfel, autorul afirmă că materialismul primitiv (în acest fel denumește autorul gîndirea primitivilor) ia naștere datorită amestecării diferitelor ordine ale limbajului. Putem deosebi, susține Rougier, patru ordine ale limbajului, și anume cel formal sau logic, cel fizic, cel psihologic și cel moral. Amestecarea acestor ordine ar da naștere propozițiilor de tipul „ploaia este introspectivă" (p. 29), adică unor propoziții care au sens din punct de vedere gramatical, dar nu au sens din punct de vedere logic. După părerea lui Rougier, cauza apariției materialismului primitiv a fost o asemenea amestecare a ordinelor limbajului.

Realismul nominalist, în schimb, ia naștere, după Rougier, datorită amestecării nivelelor limbajului. „Parisul este capitala Franței" constituie o propoziție de nivel primar, arată Rougier iar „Parisul este numele unei capitale", o propoziție de nivel secundar. Cauza apariției realismului nominalist ar fi, după Rougier, amestecarea acestor nivele.

Teoria ideilor lui Platon a luat naștere, conform părerii lui Rougier, prin introducerea în limba greacă a articolului hotărît, datorită căruia adjectivul poate fi substantivizat. Iar în ceea ce privește posibilitatea pe care o oferă limba greacă de a reduce propozițiile la o anumită formă sintactică denumită apofantică, în care se pot distinge subiectul, copula și atributul, ea este, după părerea lui Rougier, vinovată de nenumărate paralogisme.

„Această formă — scrie Rougier — a mascat diferenţa dintre apartenenţa unui individ la o clasă şi incluziunea unei clase într-o altă clasă" (p. 44). Toate curentele filozofice cercetate sînt privite de către autor sub această prismă. „Dacă metafizica tradiţională ne-a apărut ca fiind condiţionată, în mare parte, de particularităţile limbii greceşti — scrie autorul —, trebuie să spunem că filozofia germană a fost condiţionată, la rîndul ei, de caracteristicile limbii germane" (p. 191). Limba germană, în virtutea rolului fundamental pe care îl joacă verbul, exprimă tocmai aspectele mobile ale realităţii. Aşadar, conform părerii lui Rougier, limba germană are prin ea însăşi o „vocaţie pentru o filozofie a devenirii" (p. 191).

Poate fi oare înţeleasă şi analizată teoria ideilor a lui Platon, ca să nu luăm decît cîteva exemple, independent de epoca sclavagistă, de luptele dintre aristocraţia şi democraţia sclavagistă? Oare forma sintactică a limbii greceşti este răspunzătoare de faptul că grecii nu şi-au dat seama de diferenţa logică dintre apartenenţa (în sens logic) a unui individ la o clasă şi incluziunea unei clase în altă clasă şi nu invers? Nu cumva limbajul s-a format nediferenţiat deoarece grecii nu cunoşteau această distincţie pe care doar modernii au reuşit s-o facă?

Poate fi oare înţeleasă filozofia clasică germană independent de luptele dintre aristocraţia muribundă, burghezia dornică să preia puterea şi proletariatul ce se năştea şi se întărea şi independent de descoperirile ştiinţifice? Sau poate, în altă epocă istorică, verbul juca un alt rol în limba germană, nu determina o filozofie a dezvoltării, acest lucru întîmplîndu-se numai în perioada unor transformări sociale radicale! Principala concluzie a lui Rougier, că limba modelează, determină gîndirea, este nefondată, falsă.

Ceea ce sare în ochi din prima clipă în această analiză este unilateralitatea ei izbitoare. Gîndirea umană, aşa cum s-a desfăşurat ea în cursul secolelor, este complet ruptă aici de ansamblul activităţii umane. Încercarea lui Rougier de a găsi motivele apariţiei unuia sau altuia dintre curentele filozofice independent de gradul de civilizaţie, de gradul de cultură, de cunoştinţe, şi mai ales independent de mişcările sociale, de clasele sociale, de lupta politică, deci de factorul determinant, exprimă caracterul tendenţios, ideologia reacţionară a semanticii neopozitiviste.

Evident, între gîndire şi limbaj există o interacţiune strînsă, ambele fiind determinate social. Dar pe ce bază poate afirma Rougier primatul absolut şi hegemonia absolută a limbajului asupra gîndirii? Sau, pentru a se păstra în cadrul spiritului „pozitiv", de ce nu se mulţumeşte autorul cu constatarea *faptului controlabil, şi anume constatarea paralelismului* dintre gîndire şi limbaj? Dacă înlăturăm interpretările lui Rougier şi nu reţinem decît *faptele* analizate, găsim multe elemente convingătoare care indică un paralelism între gîndire şi limbaj. Acest paralelism ia naştere, pe de o parte, datorită interacţiunii dintre gîndire şi limbaj şi, pe de altă parte — — şi în aceasta constă esenţialul — , datorită faptului că ambele sînt determinate de aceleaşi cauze generale, sociale.

*

Ultimul capitol al cărţii este menit să ne dezvăluie schimbările survenite în poziţia lui Rougier referitor la problematica „metafizicii".

Dacă ar trebui sintetizat într-o singură propoziţie scopul declarat al curentului pozitivist de la Compte şi pînă la Mach, de la Dühem şi pînă la nepoozitivismul şcolii din Viena şi cel din zilele noastre, aceasta ar fi : curăţirea ştiinţei de metafizică. Pe cît de constant este acest laitmotiv în curentul pozitivist, pe atît de diferit este însă conţinutul concret care este atribuit acestei noţiuni. Acest conţinut variază de la epocă la epocă şi chiar de la autor la autor. Discutînd problemele filozofice pe plan logic, întemeitorii şcolii din Viena distingeau *rigid trei tipuri de judecăţi, definite* în funcţie de raportul lor faţă de realitate. În concepţia neopozitiviştilor şcolii din Viena există : 1) judecăţi sintetice care ne relevă realitatea ; acestea sînt aşa-numitele propo-

ziţii de constatare sau atomare (discutate în primul capitol al acestei cărţi din punctul de vedere al semanticii limbii), ori propoziţii protocolare. Criteriul lor de distingere este *verificabilitatea* direct experimentală; 2) judecăţi analitice sau tautologice (limbajul secundar din punctul de vedere al analizei semantice a limbajului discutat în primul capitol), ori propoziţii moleculare, adică propoziţii despre propoziţiile atomare, legate prin conjuncţii logice (acestea sînt propoziţiile logicii sau matematicii) şi 3) propoziţii metafizice sau lipsite de sens, ori pseudoprobleme. Toate teoriile generale, sintetizatoare (ca teoria darvinistă, teoria atomistă etc.) erau considerate metafizice, fără sens, deci dăunătoare. În ultimele decenii însă, graniţa care desparte judecăţile analitice de cele metafizice a fost substanţial deplasată în favoarea judecăţilor analitice. Aprecierea neopozitivistă a teoriilor ştiinţifice integratoare drept dăunătoare devenind în mod evident o frînă în calea dezvoltării teoriei ştiinţifice, această teorie trebuia abandonată. Astfel, ca o concesie substanţială faţă de teoria iniţială, dar şi ca o adaptare fără de care neopozitivismul n-ar fi putut supravieţui, a luat naştere teoria nouă conform căreia teoriile ştiinţifice generale sînt convenţionale şi utile (nu lipsite de sens şi dăunătoare), aparţinînd de fapt judecăţilor analitice, logice. În acest sens s-a lărgit înţelesul noţiunii de judecată analitică la neopozitiviştii contemporani. Concomitent a crescut importanţa ei în cadrul teoriei, neopozitivismul contemporan devenind astfel, în primul rînd, o concepţie convenţionalistă.

Dacă sfera judecăţilor metafizice s-a micşorat, aşadar, simţitor în favoarea judecăţilor analitice, graniţa care despărţea judecăţile sintetice de cele fără sens a rămas neschimbată în cursul anilor : acest hotar este marcat, de la înfiinţarea şcolii şi pînă în zilele noastre, de verificabilitatea directă. Recent, de exemplu, A. Y. Ayer, scrie : „Judecata este determinată de modul în care ea poate fi verificată, iar modul de a fi verificată constă în observaţie empirică[1].

Rougier face un pas hotărîtor în această carte : el contestă valabilitatea acestei graniţe recunoscută unanim sau aproape unanim. „Trebuie să restabilim adevărul, înainte de toate — scrie el —, faţă de o eroare susţinută de mulţi partizani ai empirismului logic. Această eroare constă în a reduce semnificaţia unui enunţ la posibilitatea verificării sale" (p. 240).

Rougier pare să şteargă, aşadar, această graniţă.

Totuşi, schimbarea este mai puţin hotărîtoare decît pare la prima vedere, cu toate că ea nu este de loc neglijabilă. La o analiză mai atentă reiese, după cum vom vedea, că noutatea fundamentală a punctului de vedere al lui Rougier constă în diferenţierea enunţurilor lipsite de sens de problemele metafizicii. Rougier, analizînd natura problemelor metafizice, distinge patru categorii, dintre care una singură cuprinde enunţuri lipsite de sens, celelalte trei fiind metafizice, dar cu sens.

Pentru ca o judecată să fie metafizică, este suficient, în concepţia lui Rougier, ca ea să nu fie direct verificabilă experimental. În schimb, pentru ca o judecată să aibă sens, nu este nevoie, în concepţia lui Rougier, ca ea să fie direct verificabilă experimental, ci ajunge ca „ea să fie conformă condiţiilor sintactice şi semantice ale oricărei limbi corecte : din punct de vedere semantic, trebuie ca ea să întrunească cuvinte care să poată fi puse în concordanţă, direct sau indirect, cu o experienţă trăită, altfel spus, ca ea să poată fi definită cu alte cuvinte care comportă o definiţie indicativă" (p. 24). Aşadar, doar „asociaţiile de cuvinte corecte din punct de vedere gramatical, dar absurde din punct de vedere logic sînt pseudopropoziţii care dau naştere la pseudoprobleme" (p. 29), iar nu propoziţii care nu ar putea fi verificate direct experimental.

Graniţa care desparte propoziţiile sintetice de cele metafizice rămîne în continuare

[1] A. Y. Ayer, *The Vienne Cercle*, în *The revolution in phylosophy*, Londra, 1957, p. 74.

şi în concepţia lui Rougier tot verificabilitatea directă; dar acest principiu al verificabilităţii directe îşi pierde *importanţa* şi *semnificaţia* pe care o are în concepţia celorlalţi autori neopozitivişti. Din moment ce verificabilitatea direct experimentală nu mai decide dacă o judecată are sau nu sens, deci dacă ea nu mai decide asupra caracterului fertil ori steril al unei probleme, acest principiu a fost golit de conţinutul lui fundamental.

Înainte de a trece la aprecierea importanţei acestei schimbări, să-l urmărim pe autor în analiza celor patru eventualităţi ale naturii problemelor metafizice.

1. Prima categorie a judecăţilor metafizice sînt judecăţile lipsite de sens, datorită unei proaste întrebuinţări a limbii. Deoarece întreaga carte este axată pe discutarea acestor probleme, nu ne mai oprim la ele.

Interesantă este, în schimb, analiza celor trei categorii mari de probleme, care sînt considerate de autor drept metafizice, deoarece sînt neverificabile direct experimental, fiind totuşi probleme cu sens.

2. Din această a doua categorie fac parte, în primul rînd, problemele „care transced actual mijloacele noastre de investigaţie, dar faţă de care pot fi concepute totuşi metode proprii cu ajutorul cărora ele vor putea fi decise în viitor" (p. 236).

3. Există o întreagă categorie de probleme care au sens în concepţia lui Rougier, fiind în acelaşi timp pentru totdeauna şi din principiu transcendente faţă de metodele investigaţiei ştiinţifice.

Astfel problema dacă cu miliarde de ani în urmă trăiau pe planetele cu condiţii asemănătoare celor terestre fiinţe conştiente şi raţionale este, în concepţia lui Rougier, o problemă etern neverificabilă, care are totuşi sens.

La fel, problemele referitoare la originea conştiinţei, la gradul de complexitate a materiei vii la care ea apare rămîn principial neverificabile direct, „neputînd să ne transpunem în interiorul unui virus, al unei amibe" (p. 241); totuşi aceste probleme au sens în concepţia autorului. Mai mult chiar, după Rougier, „numărul problemelor cu sens şi susceptibile de a fi rezolvate rămîne infim faţă de cele care scapă pentru totdeauna controlului" (p. 242).

4. În sfîrşit, o categorie de probleme cu sens în noua concepţie a lui Rougier, dar necontrolabile, sînt afirmaţiile bazate „pe experienţe calificate drept extranaturale, pe intuiţii calificate ca supranaturale" (p. 242), ca intuiţia platoniciană sau husserliană, simpatia bergsoniană etc. „Aici, metafizicianul rîde de empirist" (p. 242), scrie Rougier, şi în continuare „singularitatea acestor stări sufleteşti nu prejudiciază valoarea lor cognitivă" (p. 243). Totuşi, „dintre toate metodele încercate pentru deoscoperirea enigmelor lumii, numai metodele ştiinţifice au reuşit, parţial, pînă în zilele noastre" (p. 244).

Şi iată concluzia pe care autorul o scoate din propriile sale analize: „dacă metafizica renunţă la pretenţia sa orgolioasă de a fi regina ştiinţelor, certitudinea certitudinilor, dacă ea încetează de a voi să dirijeze ştiinţele bazate pe observaţie şi experienţă, atunci nimeni nu va contesta că un domeniu imens se poate oferi sondajelor sale în necunoscut: acela al extrapolării îndrăzneţe, al vastelor sinteze, al concepţiilor globale asupra lumii".

Atît şi nimic mai mult. Rougier se mulţumeşte să tragă aceste concluzii sărăcăcioase din propriile sale analize, care, totuşi, sînt pline de semnificaţie. Cruciada de un veac a pozitivismului împotriva „metafizicii" (împotriva a tot ceea ce nu poate fi verificat direct experimental), considerată drept un conglomerat de enunţuri lipsite de sens, dăunătoare, de care ştiinţa trebuie curăţată, a fost, aşadar, în concepţia lui Rougier o eroare? Din moment ce „metafizica" include majoritatea zdrobitoare a problemelor ce interesează omenirea, dar care pentru moment sau pentru totdeauna scapă verificabilităţii directe, aşadar de vreme ce majoritatea acestor probleme pot şi trebuie să fie abordate prin alte mijloace decît verificabilitatea direct experimentală, principiul pozitivist suprem, al verificabilităţii directe nu are decît o importanţă de mîna a cincea? „Metafizica", calul de bătaie al po-

zitiviştilor, pe care de un secol orice autor pozitivist îşi exersează ironia, este, aşadar, un imens rezervor al ştiinţei viitoare?

Dar în aceste condiţii ce rămîne din pozitivism?!

Aceste întrebări se ridică cu acuitate la citirea cărţii, iar autorul ... tace. Rougier nu spune nimic despre adevăratele concluzii care se degajă din propria lui carte. Scopul pozitivist fundamental, curăţirea ştiinţei de metafizică, se dovedeşte a fi, în perspectiva dată de însuşi Rougier, absurd şi dăunător. Tot în această perspectivă, verificabilitatea directă se dovedeşte a fi ridicată de neopozitivism la rangul de principiu suprem în mod arbitrar.

Pe de altă parte însă, trebuie să ne întrebăm: în ce direcţie, încotro se îndreaptă oare autorul cărţii? Rougier, dezicîndu-se în această lucrare de îngustimea de perspectivă caracteristică neopozitivismului într-una din problemele-cheie, deschide porţile, concomitent şi în aceeaşi măsură, atît problemelor ştiinţifice ce scapă verificabilităţii directe, cît şi unor stări psihice de extaz care se pretind a fi cunoaştere. Problema originii noţiunilor logice şi matematice şi, de exemplu, visurile lui Jeanne d'Arc sînt puse de autor pe acelaşi plan. Acest fapt arată că o critică serioasă a unui principiu pozitivist nu poate fi făcută de pe poziţii pozitiviste. Numai materialismul dialectic oferă acel criteriu al cunoaşterii — practica — pe baza căruia ştiinţa poate fi distinsă de pseudoteoriile şi pseudoprincipiile de genul acelora cu care operează de un secol încoace pozitivismul.

Clara Dan

NOTE DE LECTURĂ

Sistemele cibernetice în societate

Marxism-leninismul creator a spulberat din temelii concepția idealistă, reacționară, a acelei poziții filozofice — proprie în special neokantianismului reprezentat prin Windelband și Rickert — care a divizat științele în două clase: nomotetice și ideografice. Științele așa-zis nomotetice au drept prototip mecanica clasică, care exclude întîmplarea, fapt pentru care — susțin neokantienii — aceste științe se pot considera ca fiind exacte. Dimpotrivă, științele sociale, care nu pot să excludă din domeniul lor de cercetare întîmplătorul, nu au decît un caracter descriptiv, „ideografic". Cea mai vie dovadă a netemeiniciei acestei „teorii" o constituie transformarea de către Marx a economiei politice într-o știință tot atît de exactă ca și științele naturii, prin descoperirea legilor economice obiective.

Se pune în mod firesc problema: oare cibernetica atestă „exactitatea", caracterul științific al economiei politice marxiste, deci a unei științe sociale, sau nu? La această întrebare G. Klaus și R. Thiel dau, în studiul *Despre existența sistemelor cibernetice în societate*[1], un răspuns afirmativ, bazat pe cunoașterea temeinică a sistemelor cibernetice și pe analiza multilaterală a *Capitalului* lui Karl Marx.

[1] Apărut în „Deutsche Zeitschrift für Philosophie", 1962, nr. 1.

Teza de bază a autorilor, axioma lor, am putea spune, constă în cercetarea acelor trăsături generale, formale, ale sistemelor cibernetice, care sînt proprii și anumitor sisteme economice. (Este vorba despre „sistem" în sens larg; astfel, un fenomen legic oarecare al vieții economice — forma valoare, de exemplu — este considerat de autori drept „sistem".) Autorii constată că „dacă avem intenția să demonstrăm că un sistem anumit este și cibernetic, materialul din care constă el sau formele de energie ale interacțiunii din cadrul respectivului sistem nu reprezintă nici o importanță" (p. 56—57). Toată demonstrația autorilor se va concentra deci asupra surprinderii identității *structurale* a celor două sisteme, cibernetic și economic.

Proprietățile generale, „formale", ale sistemelor cibernetice care sînt regăsite de autori și în sistemele economice sînt:

1) Fiecare sistem constituie o unitate de contrarii, de poli opuși, care se află în interacțiune; fiecare pol acționează și reacționează (Hin und Rückwirkung) și astfel, prin raportarea perpetuă a polilor, se generează automișcarea sistemelor.

2) „Prin re-acțiunea fiecărui pol asupra lui însuși se întemeiază o tendință, o acțiune în vederea atingerii unui scop (Zielstrebigkeit)" (p. 47). (Nu este vorba, se înțelege, de teleologie subiectivă, ci de tendința *obiectivă* a sistemului *de a se menține*.) Potrivit tendinței lor, sistemele se subdivid în: a) contradictorii, a căror acțiune se reproduce pe scară mai largă

decît cea inițială, astfel încît reproducerea dusă la limită poate să determine autonegarea sistemului. Acest sistem este notat de autori prin semnul $\oplus$, care sugerează reproducția sa lărgită; b) sisteme care au capacitatea să înlăture devierile eventuale ale polilor lor, capacitate care se notează prin $\ominus$, pentru a marca acțiunea negatoare față de fenomenele care ar face ca sistemul să devieze de la normal: c) sisteme în care reproducția se realizează în mod simplu.

3) Fiecare sistem reprezintă o unitate dialectică a necesității și întîmplării. Cu această ocazie, autorii remarcă faptul că spre deosebire de poziția neokantiană, după care idealul exactității este mecanica clasică care exclude întîmplarea, cibernetica, la fel ca și științele contemporane ale naturii, cercetează și întîmplătorul în unitatea sa dialectică cu necesarul.

Autorii au izbutit, după părerea noastră, să surprindă asemenea fenomene sau „sisteme" economice (așa cum le denumesc autorii) care posedă aceleași proprietăți general-formale proprii și sistemelor cibernetice. Astfel, pe baza analizei *Capitalului*, autorii arată că economia naturală, prin independența sa de piață, prin satisfacerea nevoilor proprii fără pretenția de a produce în cantități considerabile pentru schimb (Selbstgenügsamkeit), reprezintă un sistem economic cu trăsături cibernetice proprii cazului 2*c*, care se reproduce simplu: producția și condițiile producției se află în interacțiune reciprocă, fără turburarea accidentalului. Reprezentat simbolic:

producția $\rightleftharpoons$ condițiile ei

Procesul de circulație marfă-bani-marfă, reprezintă tot un asemenea sistem; acesta însă se desfășoară pornind de la bani, bani-marfă-bani, fenomen economic prin care Marx explică exploatarea capitalistă, proces care prin activitatea mărfii specifice — a mărfii a cărei „diferență specifică" (Marx) nu trebuie uitată, adică forța de muncă — aduce mai mulți bani față de suma prin care s-a declanșat circuitul, este după părerea autorilor un sistem analog cu sistemul cibernetic 2 *a*:

$$\text{Bani} \underset{\oplus}{\rightleftharpoons} \text{marfă}.$$

Autorii simbolizează relația capitalistă de producție corespunzător sistemului 2*b*:

$$\underset{\ominus}{\text{Capitalul}} \rightleftharpoons \text{munca salariată},$$

(ca relație de producție)

Ei observă că acest sistem, ca de altfel și celelalte sisteme economice, reprezintă o unitate dialectică specifică a necesității și întîmplării; sistemul parează eventualele fenomene accidentale care ar turbura realizarea lui. Întrucît „producția capitalistă generează cu necesitatea unui proces natural propria sa negare" (K. Marx), acest fapt, după cum observă autorii, prin simpla exprimare verbală constituie o structură logică gata formalizată, reprezintă de asemenea structura unui sistem de tip 2*a*:

Apariția și consolidarea „groparului"

$\oplus$ Producția capitalistă

În cazul sistemului de față, istoria omenească a și verificat că reproducția lărgită a sistemului simbolizat mai sus prin $\oplus$ a și depășit limitele sale: „sistemul capitalist s-a sfărîmat...".

Am reprodus mai sus numai acele sisteme economice simple, analizate de autori, care nu presupun aparatura și schematismul complex al sistemelor cibernetice. Autorii însă discută și sisteme economice mult mai complexe.

În prezentarea de față am urmărit să redăm principiul de bază al autorilor, care susțin că deoarece trăsăturile structural-formale *ale sistemelor economice analizate corespund* cu cele ale sistemelor cibernetice, „avem dreptul să spunem că sistemele economice analizate mai sus sînt sisteme cibernetice" (p. 57).

S-ar putea obiecta autorilor că izomorfismul celor două sisteme — cibernetic și eco-

nomic — nu reprezintă decît o analogie pur formală, iar datorită complexității fenomenelor sociale nu sîntem autorizați să înghesuim sistemele economice în patul lui Procust al celor cibernetice. Contraargumentul autorilor la această obiecție ni se pare însă destul de convingător : „Cibernetica — subliniază ei — nu are ... sarcina să egalizeze fenomenul economic, mecanic și electric. Sarcina ei constă numai în cercetarea și explicitarea a ceea ce este comun acestor fenomene. Cibernetica poate fi comparată în acest sens cu filozofia, care, în calitate de teorie a celor mai generale trăsături ale realității, cercetează ceea ce au comun domenii diferite" (p. 56). Autorii subliniază în continuare că nu este vorba de explicarea unor forme superioare de mișcare — — a celor economice-sociale — prin forme de mișcare care pot fi exprimate cantitativ, adică, *mutatis mutandis*, prin forme mecanice de mișcare, ci de surprinderea structurii fenomenelor economice cu scopul de a cerceta legitatea lor în mod cît mai adecvat.

Autorii studiului au meritul de a fi dat un răspuns la două probleme de o importanță deosebită atît din punct de vedere teoretic, cît și practic : ei au contribuit, pe de o parte, la demonstrarea posibilității folosirii cibernetice în cercetarea formelor de mișcare superioare celor mecanice, iar pe de altă parte, au încercat să dea o interpretare filozofică acestei științe. Prin ambele aceste teme abordate meritul autorilor este potențat, deoarece sînt printre primii care au încercat să dea un răspuns la rezolvarea lor de pe pozițiile filozofiei marxist-leniniste.

G. Ö.

Despre definiția științifică

În lucrarea *Definiția științifică*[1], semnată de filozoful maghiar Tamás György, sînt abordate, printre altele, următoarele probleme : caracterizarea generală a definiției, locul său în dezvoltarea cunoașterii, precum și obiectul, conținutul, modurile, regulile și erorile definiției. Autorul examinează definiția ca operație și formă logică la nivelul logicii dialectice. Astfel se arată că prin definiție surprindem esența obiectelor, dar, dată fiind gradualitatea esenței în realitatea obiectivă, definiția nu poate realiza decît reflectarea unei verigi a obiectului care se află în permanentă autodezvoltare. Este interesantă și teza autorului după care determinabilitatea, ca trăsătură categorială a onticului, ar fi temeiul obiectiv al definiției.

În continuare, autorul arată că spre deosebire de logica formală, care cercetează definițiile finite, constituite, logica dialectică surprinde funcția definiției în procesul cunoașterii. După părerea autorului, potrivit funcției lor cognitive, se pot distinge definiții simple și definiții compuse. Procesul cunoașterii, care tinde spre reflectarea din ce în ce mai adecvată a concretului real prin concretul logic, presupune, așa cum observă Gy. Tamás, „vărsarea" definițiilor simple în definiții compuse. Dialectica definiției constă, deci, în primul rînd, în reproducerea contradicțiilor interne ale obiectului : „Esența obiectelor constă în totalitatea contradicțiilor sale lăuntrice. Dacă definiției îi revine menirea să expliciteze esența obiectului, iar esența obiectului poate fi redusă la contradicțiile sale inerente, atunci sarcina definiției constă în prezentarea sintetică a contradicțiilor obiectului (prin definițiile compuse. — *n.n.*) (p. 173). Logica formală clasică, observă autorul, a cercetat exclusiv condițiile formale, operaționale ale definiției, făcînd abstracție de conținut, fapt care a determinat-o să reducă esența definiției la identitatea obiectivă ; logica dialectică, prin definițiile compuse, care surprind esența contradictorie a obiectului, explicitează unitatea identității și a diferenței noțiunii de definit și a noțiunii prin care definim.

Referindu-se la procesul dialectic al definiției, autorul subliniază necesitatea indicării acelui obiect din care obiectul definit a luat naștere în mod direct ; de asemenea, adaugă

[1] Tamás György, *A tudományos meghatározás* (Definiția științifică), Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1961, 181 p.

autorul, este necesară și precizarea acelor trăsături ale obiectului definit prin care el se deosebește de obiectul pe care l-a depășit în procesul său de dezvoltare.

Monografia de față, prin problemele reproduse mai sus, constituie o contribuție la problema elaborării logicii dialectice. Calitatea ei principală constă în încercarea abordării problemelor generale ale logicii dialectice prin intermediul unei forme logice *anumite*, prin analiza definiției. Printre lipsurile monografiei semnalăm insuficienta abordare a definițiilor în istoria științelor naturii și a științelor sociale, lipsa oricăror referiri la logica simbolică în problema definiției etc. Cu toate acestea, trebuie reținute meritele lucrării, care, în ansamblul ei, este utilă și interesantă.

G. Ö.

Abstracție și intuiție în formarea gîndirii matematice la elevi

Sub titlul *Intuiție și abstracție*, revista „Societa" (nr. 4 din 1960) publică articolul lui Lucio Lombardo Radice, care tratează consecințele pedagogice ale contradicției reale, dialectice, dintre *abstracție* și *intuiție* în procesul predării matematicii în școli. Articolul cuprinde o serie de considerente filozofice care se împletesc în mod interesant cu problemele practice, pedagogice. Autorul pornește de la analiza noțiunilor dată de David Hilbert în lucrarea *Geometria intuitivă* (*Die Anschauliche Geometrie*). Operă tîrzie (1932) a marelui matematician, scrisă împreună cu Ștefan Cohn-Vossen și cu Pavel Alexandrov, unul din șefii școlii moscovite de topologie combinatorie, lucrarea conține în primul rînd o analiză a semnificației matematice și filozofice a atributului „intuitiv" (*anschaulich*, de la latinescul *in-tueri* — a sta în fața ochilor). Identificat la început de Hilbert cu nonraționalul, sinteticul, opus analiticului, calculului matematic (ca, de pildă, în geometria fără coordonate, fără ecuații, fără calcul etc.), *intuitivul* se dovedește a fi mai tîrziu nu un antirațional, ci un rațional simplu și prescurtat și, prin aceasta, elegant și ușor de imaginat, însă cu ochii minții, nu cu cei obișnuiți. Contrar părerii lui Hilbert, Lucio Lombardo Radice consideră că schemele intuitive nu sînt neapărat legate de figuri, ci de raționamente nonanalitice, adică de raționamente care nu merg din aproape în aproape, conform regulilor unui calcul deja stabilit. Intuiția este, după el, o formă de raționament, punct de plecare al descoperirii matematice. Einstein îi spunea lui Infeld : „Matematicianul nu raționează prin formule". „Aparatul analitic — adaugă la aceasta Lombardo — e indispensabil pentru producția în serie, dar raționamentul rapid, quasi fulgurant, adică cel intuitiv, căruia îi sînt proprii tezele și sintezele, este propriu gîndirii creatoare a matematicianului ; el pornește de la o idee simplă, inițială, traversînd dezvoltările analitice, și parvine la o nouă formă de raționament rapid, fără calcul, pe un nivel mai înalt" (p. 653). Din acest punct de vedere, *intuitiv* nu ar însemna numai sintetic, cît, mai ales, euristic ; nu ar însemna lipsit de rigoare, cît capabil de a pune în evidență numai esențialul.

Acest punct de vedere este ilustrat de autor printr-un exemplu luat din domeniul pedagogiei școlare. Pentru a se demonstra elevilor constanța sumei unghiurilor unui triunghi, se leagă la capetele unui bețișor un elastic. Școlarii vor observa ușor că trăgîndu-se de elastic cele trei unghiuri vor varia, dar că aceste variații se compensează una pe alta. Mărirea unui unghi atrage după sine micșorarea altuia. Se creează astfel intuiția constanței unei sume de unghiuri. Pe această cale se vor putea „demonstra" în mod intuitiv cele două cazuri limită : lungind elasticul „la infinit", unghiurile de bază vor crește și ele la infinit, iar laturile se vor lungi corespunzător. Al doilea caz limită se ivește cînd elasticul nu este de loc întins, iar cele două laturi vor veni să se confunde cu baza triunghiului. Elevii se vor convinge că dacă suma unghiurilor unui triunghi este constantă ea are valoarea a două unghiuri drepte, căci și în cazurile li-

mită ea este egală cu două unghiuri drepte. Aceasta este doar o ipoteză nedemonstrată; dar lacuna demonstrației este umplută de valoarea intuitivă a procedeului. Ea permite să se *prevadă* că, variind forma triunghiurilor în așa fel încît creșterea unui unghi să fie compensată de descreșterea celorlalte, suma rămîne constantă și egală cu cea din cazul limită.

Partea a doua a articolului tratează problema raportului dintre categoriile de abstract, intuitiv și concret. Intuitivul coincide cu concretul în sensul de a fi reprezentabil într-un spațiu abstract cu trei dimensiuni (nu neapărat în spațiul real, euclidian). În sprijinul acestei definiții a intuitivului, Hilbert apelează la un calcul combinatoriu, în urma căruia se declară drept neintuitive toate dreptunghiurile care au cele trei puncte diagonale alineate, iar acelea care le au nealineate, drept intuitive! Lombardo Radice consideră un asemenea punct de vedere arbitrar și necorespunzător direcției de dezvoltare a matematicii moderne. Ambele reprezentări îi apar autorului în egală măsură incorecte, vagi și capabile să inducă în eroare.

Ceea ce rămîne valabil, după părerea autorului, este că oricărui mod abstract de gîndire îi corespunde o intuiție sui-generis, „de tip logic". Un exemplu celebru este furnizat de Euler, care a „văzut" raporturile logice între noțiuni sub forma unor configurații de cercuri. „Dar intuiția geometrică nu poate și nu trebuie redusă astăzi la figuri realizabile în spațiul tridimensional real, la puncte, drepte, planuri etc. " (p. 656). Întregul progres al gîndirii matematice moderne se bazează pe creșterea gradului ei de abstractizare, care o contrapune în mod radical intuiției vizuale. Numerele negative sau cele complexe sînt „*quantitates ineffabiles, surdae ac ignotae*". La fel ca și infinitul mare și infinitul mic, ele nu se văd și nu sînt susceptibile de geometrizare! „Negarea postulatului paralelelor nu s-a născut din experiența sensibilă a spațiului *fizic* care ne înconjoară în mod nemijlocit; geometria antieuclidiană e o abstracțiune nebunească! Apelul la intuiție, în istoria matematicii a devenit — s-o recunoaștem sincer — un strigăt contrarevoluționar" (p. 656—657).

Dar ceea ce ieri apărea ca fiind neîntrecut ca grad de abstracțiune, azi ajunge să fie „intuit" chiar și de un școlar de clase medii. Procesul istoric al dezvoltării matematicii și, paralel, al predării ei în școli, se însoțește în mod inevitabil de transformarea abstractului în intuitiv, și nu viceversa. Problema se pune sub un aspect practic de o mare acuitate: într-adevăr, care trebuie să fie orientarea predării matematicii în școli, dacă așa stau lucrurile cu evoluția istorică firească a acestei științe? Autorul insistă în mod critic asupra conservatorismului ideologic al învățămîntului din Italia, unde, în numele unei „intuitivități" și „concreteți" desuete și false, în școli nu se introduc ramurile cele mai avansate ale matematicii moderne, ca teoria ansamblurilor. Autorul aduce exemplul concret al Uniunii Sovietice, unde acestea au fost introduse sub forma unor cursuri obligatorii sau facultative, în tot învățămîntul superior matematic. Împotriva părerii curente că un învățămînt abstract, axiomatic sau analitic, ar ucide nu numai intuiția, dar și bunul simț, și că a nu mai preda „adevărul intuitiv" că „un elipsoid este un fel de ou care are puncte reale la infinit" ar atrage după sine „jocul gol de-a axiomatizarea", autorul propune să se concentreze eforturile spre găsirea unor modele cît se poate de intuitive și diverse pentru una și aceeași abstracțiune, dar să nu se renunțe la această abstracțiune. „Accentul trebuie să fie pus... asupra abstracțiunii, ceea ce nu înseamnă cu nici un chip că trebuie să ne îndepărtăm de la realitate, ci, dimpotrivă, să ne adîncim în ea cît mai mult; aceasta nu vrea să spună să renunțăm la intuiție, ci, dimpotrivă, «să vedem mai bine»".

Articolul lui Lucio Lombardo Radice merge pe linia unei interpretări dialectice a procesului de dezvoltare complex și contradictoriu al matematicii moderne, în măsura în care aceasta e legată de practica pedagogică. Combătînd falsele idei asupra abstracțiunii, ca și prăpastia de netrecut pe care metafizica

o sapă între intuiție și abstracție în matematică, autorul aduce o clarificare importantă a conținutului acestor noțiuni din punct de vedere filozofic, militînd totodată pentru introducerea unor măsuri pedagogice progresiste.

I.M.

Libera cugetare și ateismul în Grecia antică

Ateismul științific contemporan are profunde rădăcini ideologice și este legat organic de întreaga istorie a dezvoltării gîndirii materialiste, a științei.

Studierea principalelor momente ale dezvoltării liberei cugetări și ateismului contribuie la adîncirea înțelegerii nu numai a problemelor ateismului contemporan, ci și a complexității ideologice a diferitelor perioade istorice.

Un moment remarcabil în dezvoltarea gîndirii materialiste îl reprezintă filozofia antică greacă. Dezvăluirii aspectelor ateiste ale gîndirii filozofilor antici greci, a trăsăturilor specifice ale liberei cugetări și ateismului acestei perioade le este consacrat studiul lui F. H. Kessidi *Libera cugetare religioasă și ateismul în Grecia antică*, publicat în nr. 1 din 1962 al revistei sovietice „Filosovskie nauki" [1].

Aceeași temă este abordată și în prima secțiune a cărții lui Albert Bayet, *Istoria liberei cugetări* (cap. I. *Libera cugetare în lumea greacă*) [2].

Lectura paralelă a acestor studii este deosebit de interesantă și fructuoasă. Ea pune în lumină, pe de o parte, limitele raționalismului burghez (reprezentat aici de gînditorul francez Albert Bayet) în înțelegerea problemelor ateismului antic, iar pe de altă parte, superioritatea evidentă a concepției marxist-leniniste asupra istoriei filozofiei și, implicit, asupra istoriei ateismului, singura în stare să ofere omului de știință o metodologie sigură, consecvent științifică, de investigare a celor mai îndepărtate epoci din istoria omenirii.

Distincția între cele două modalități de abordare a aceluiași fenomen este netă.

Astfel, Albert Bayet identifică în mod exagerat istoria liberei cugetări cu întreaga istorie a raționalismului, pe care, la rîndul său, îl identifică cu întreaga dezvoltare a gîndirii filozofice. Din această perspectivă, gîndirea greacă antică, în ansamblul ei, apare ca o manifestare a liberei cugetări, opusă gîndirii religioase, stavilelor pe care religia le ridică, din totdeauna, în calea capacității naturale de cunoaștere a omului.

La un prim contact, aceste teze par judicioase. Analizate însă, ele își dezvăluie curînd conținutul neștiințific. Sub mantia raționalismului se încearcă reducerea la același numitor a întregii filozofii, estomparea și negarea deosebirii funciare care separă și opune linia de gîndire materialistă de cea idealistă de-a lungul întregii istorii a gîndirii filozofice. Libera cugetare (și implicit ateismul, care apare la A. Bayet fie ca sinonim cu libera-cugetare, fie ca moment extrem al acesteia) este definită ca trăsătură fundamentală atît a materialismului, cît și a idealismului filozofic. Consecințele negative ale unei asemenea concepții devin și mai evidente în aplicarea ei la studiul concret al unei anumite perioade istorice (în cazul nostru, antichitatea greacă).

Abordînd aceeași problemă, însă de pe pozițiile istoriei marxiste a filozofiei, F. H. Kessidi subliniază în primul rînd legătura indisolubilă dintre dezvoltarea liberei-cugetări și a ateismului, pe de o parte, și dezvoltarea liniei materialiste de gîndire, pe de altă parte. Această înțelegere a problemei permite totodată și evidențierea strînsei filiații dintre idealism și religie, a sprijinului permanent pe care idealismul l-a acordat religiei din cele mai vechi timpuri.

În Grecia antică, arată F. H. Kessidi, ciocnirea dintre cunoașterea științifică și

---

[1] F. N. Kessidi, *Религиозное свободомыслие и атеизм в древней Греции*.

[2] Albert Bayet, professeur honoraire à la Sorbonne, *Histoire de la libre-pensée*, Presses Universitaires de France, Paris, 1959.

credințele religioase nu a atins acel grad de ascuțime care va caracteriza sfîrșitul evului mediu și începutul epocii moderne în Europa. Explicația acestei situații rezidă, în primul rînd, în caracterul specific al vieții religioase de atunci. În antichitatea greacă, teologia ca sistem de dogme strict determinate nu exista, după cum nu existau nici cărți „sfinte" în genul Bibliei, Coranului ș.a. Operele lui Homer și Hesiod, populate cu zei și semizei, erau considerate creații poetice. Nici un om nu era constrîns să creadă ceea ce se spunea în aceste cărți despre divinități, mitul putînd fi modificat fără acuzarea de erezie. Deși inoculau teama și supunerea față de zei, miturile lui Homer și Hesiod nu suprimau dreptul omului de a raționa, nu cereau o credință oarbă. După cum subliniază F. H. Kessidi, deviza lui Tertullian (*„credo quia absurdum"*) era absolut străină antichității. Grecii antici nu cunoșteau de asemenea nici intoleranța religioasă, acel apanaj al viitoarelor religii „universale". Răbufnirile de fanatism religios manifestate sporadic și în orașele antice caracterizau mai ales perioadele critice, de război. În general însă, divergențelor religioase nu li se acorda prea mare atenție : problemele religioase erau considerate mult prea complexe pentru a putea fi strict determinate. Pentru membrii cetății erau obligatorii mai ales îndeplinirea unor anumite *ritualuri* și nu credința într-un anumit mit. Numai atitudinea fățiș negatoare împotriva zeilor apărători ai polis-ului atrăgea după sine măsuri represive. Condamnarea lui Socrate, printre alte capete de acuzare, se baza și pe învinuirea că ar fi respins zeii cetății și ar fi încercat să introducă noi divinități.

Această relativă slăbiciune a religiei antice — alături, bineînțeles, de alte împrejurări *social-economice* și *politice* — a favorizat dezvoltarea unei gîndiri materialiste, în cadrul căreia linia de gîndire ateistă se va manifesta, sub diferite aspecte, încă de la început.

Lipsa unui conflict acut între religie și libera-cugetare este indicată și de A. Bayet, ca un specific al lumii antice grecești al dezvoltării gîndirii raționale. El atribuie însă principala pondere în explicarea acestei situații nu atît lipsei unei dogmatici stricte și a unei caste sacerdotale puternice, cît mai ales slăbiciunilor și inconsecvențelor inerente gîndirii raționaliste a primilor filozofi greci. Indentificînd „libera cugetare" cu întreaga filozofie greacă, A. Bayet consideră în egală măsură ca reprezentanți ai liberei cugetări atît pe milesieni, cît și pe Platon, atît pe sofiști, cît și pe pitagoreici.

Acest fapt îi permite să conchidă asupra *„religiozității* liberilor cugetători antici", cărora, după părerea sa, le este proprie o *„mentalitate teologică"* (termen preluat din filozofia lui Auguste Comte). Raliindu-se totodată concepțiilor lui Levy-Brühl despre „mentalitatea prelogică", A. Bayet susține teza dominației excesive a religiei, considerată ca „leagăn comun" al rațiunii și științei, asupra întregii vieți sociale și individuale a omului primitiv, desprinderea de religie fiind un proces spiritual complex, care se va continua nu numai în lumea antică, ci și în epocile următoare. Denaturînd sau neînțelegînd adevărata istorie a omenirii, raționalistul burghez „descoperă" două pretinse tendințe fundamentale în acest proces, prezente din cele mai vechi timpuri și care ar diviza din totdeauna „grupele" umane : de o parte, spune A. Bayet, sînt cei care, aspirînd la „bucuriile pașnice ale posesiunii", cer acceptarea unanimă a unor adevăruri stabile, iar pe de altă parte sînt cei care, aspirînd la „bucuriile neliniștite ale cercetării", resping repausul spiritual, în schimbul permanentei căutări a adevărului. Ciocnirea dintre aceste două tendințe generează, după părerea sa, întreaga istorie a liberei-cugetări. Bazat pe această falsă construcție speculativă, A. Bayet șterge orice linie de demarcație dintre materialism și *idealism în problema atitudinii față de* dogmele religioase. Ea îi permite, totodată ca, apelînd la exemple din filozofia lui Platon sau a școlii lui Pitagora, să „demonstreze" acea pretinsă „religiozitate" permanentă a reprezentanților liberei cugetări din Grecia antică și să conchidă chiar că „libera cugetare este religie", că elanul științific și elanul religios

formează un acelaşi elan unic la filozofii greci.

Esenţial diferită este analiza ştiinţifică întreprinsă de F. H. Kessidi asupra aceleiaşi problematici. Dezvăluind germenii ateismului la primii gînditori greci, filozoful marxist operează de asemenea cu noţiunea de „liberă-cugetare religioasă". Ea defineşte însă în mod strict o *anumită* perioadă în dezvoltarea ateismului antic.

Germenii ateismului, precizează F. H. Kessidi, apar cu precădere în reprezentările despre natură ale primilor gînditori greci. Milesienii considerau natura liberă de amestecul forţelor supranaturale. Ei au dezvoltat ideea caracterului firesc, natural, a tot ceea ce se petrece în natură, ideea ordinii naturale care exclude dominaţia bunului plac al zeilor. În aceasta constă marele lor merit. Subliniind această idee, Herţen arată în *Scrisori despre studiul naturii*: „Soarta Olimpului a fost hotărîtă în clipa în care Thales s-a adresat naturii". Reprezentările primilor gînditori greci păstrau însă amprenta antropomorfismului şi hilozoismului. Materialismul lor naiv nu se eliberase încă total de influenţa reprezentărilor mitologice. Ele transpar şi în concepţiile lui Heraclit, ca şi în atitudinea raţionalist-critică a lui Xenofan, îndreptată mai cu seamă împotriva politeismului şi antropomorfismului. Primii filozofi greci atribuiau elementului prim nu numai însuşirile vieţii, dar şi aceea a divinului (înţeles ca tot ceea ce depăşeşte pe om ca frumuseţe, forţă şi raţiune): dualismul natural-divin, propriu învăţăturii creştine de mai tîrziu, era străin lumii antice.

În această primă perioadă, subliniază F. H. Kessidi, cercetătorului i se dezvăluie mai degrabă *o tendinţă spre ateism*, decît ateism ca atare.

O dată cu dezvoltarea materialismului antic, „libera cugetare *religioasă*" cedează locul *ateismului*. În cadrul concepţiei materialiste despre lume a lui Democrit, concepţie caracterizată printr-un profund filon ateist, principiul cauzalităţii naturale este extins şi asupra problemei originii religiei. Teza lui Democrit potrivit căreia izvorul religiei îl constituie teama de fenomenele neînţelese ale naturii a însemnat o cucerire de seamă a gîndirii materialiste şi ştiinţifice.

F. H. Kessidi analizează de asemenea concepţiile filozofice ale sofiştilor, dezvăluind *ateismul autentic* implicat în scepticismul lui Protagoras; *concepţia utilitaristă* al ui Prodikos din Keos, după care izvorul credinţei în zei este divizarea de către oamenii din timpurile străvechi a tot ceea ce este util oamenilor: Soare, Lună, Pămînt etc.; *ateismul antidemocratic* al lui Kritias, care sprijinînd religia considera totodată că ea a fost născocită de un legislator înţelept care a hotărît să înlocuiască adevărul printr-o minciună utilă, pentru ca oamenii din popor să respecte legile, pentru ca demosul să poată fi ţinut în frîu.

Opus interpretării date lui Platon de către A. Bayet, F. H. Kessidi subliniază sprijinul activ pe care l-a acordat Platon religiei, lupta lui împotriva scrierilor ateiste şi materialiste. Platon transformă, subtilizează imaginile mitologice ale zeilor şi creează religia sa filozofică, el proclamă, în opoziţie cu Protagoras, că nu omul, ci Dumnezeu este măsura tuturor lucrurilor şi cere torturarea, biciuirea şi izgnoirea din cetate a adepţilor concepţiilor ateiste şi materialiste.

Ultima perioadă în dezvoltarea ateismului antic grec este reprezentată de Epicur (perioada elenistică). Atenţia lui Epicur, arată F.H. Kessidi, s-a îndreptat mai ales asupra respingerii laturilor subiective ale trăirilor şi reprezentărilor religioase. Spiritul eliberator al ateismului său a fost apreciat, după cum ştim, în mod deosebit de Marx.

Întregul studiu al lui F.H. Kessidi demonstrează legătura strînsă dintre dezvoltarea gîndirii materialiste şi a ateismului antic grec, trecerea acestuia de la o atitudine liber cugetătoare, religioasă încă, la un ateism bazat pe dezvoltarea cunoaşterii naturii. Caracterul limitat însă al cunoştinţelor ştiinţifice din Grecia antică a determinat şi caracterul naiv al ateismului acestei perioade.

Oct. Ch.

Critica unor „argumente" teologice cu privire la existența lui Dumnezeu

Ghilimelele ne previn că sîntem în fața unor argumente *tipice* pentru slujitorii altarelor; ele nu au nimic comun cu cerințele elementare ale unor dovezi care se întemeiază pe cercetarea științifică, obiectivă, a realității. Sînt pure speculații, bazate pe concluziile subiectiviste ale unor curente ale filozofiei burgheze contemporane.

Încercarea, deseori reînnoită în decursul istoriei, de a folosi rezultatele științelor naturii pentru a însăila pretinse „argumente" în sprijinul susținerii tezei existenței lui Dumnezeu ca început supranatural al lumii și prezență activă în univers, este tot mai anevoioasă și, mai ales, lipsită de eficacitate. Eforturile reprezentanților tomismului contemporan de a lega religia de științele moderne ale naturii, de a răstălmăci în spirit idealist mistic cuceririle acestor științe sînt, în mod evident, zadarnice. Tentativa lor a încetat, de altfel, să mai fie dominantă în ansamblul dezbaterilor teologice pe această temă.

În prezent, tot mai numeroși teologi acordă o atenție deosebită unui gen diferit de „argumente", a căror noutate nu constă însă decît în insistența cu care sînt repetate în ultimii ani. Ele încearcă să fundamenteze existența lui Dumnezeu, apelînd la viața interioară a individului, la sentimentele și emoțiile lui, la convingerile lui morale. Același lucru îl încercase Socrate în antichitatea greacă, afirmînd ca bază a moralei și religiei lumea lăuntrică a omului.

Analiza critică a acestui „nou" gen de „argumente" constituie tema unui recent și interesant studiu (*Critica unor „argumente" teologice contemporane asupra existenței lui Dumnezeu*) apărut sub semnătura lui I.K. Noskov, în revista sovietică „Filosofskie nauki" 1962, nr. 1 [1].

Autorul dezvăluie inconsistența științifică și relațiile de bună vecinătate ale acestor „argumente" cu orientările subiectiviste ale filozofiei și psihologiei burgheze contemporane.

Articolul debutează prin analiza grupului de argumente *emoțional-psihologice*. *Mutatis mutandis*, ele nu reprezintă decît reluarea, de pe poziții subiectivist mistice a vechiului argument ontologic care se străduia să întemeieze existența lui Dumnezeu pe baza *ideii* pe care credincioșii o au despre divinitatea supremă. Rolul noțiunii de Dumnezeu este luat acum de *sentimentul religios*. Considerat ca element definitoriu, ca esență a religiei, sentimentul religios este explicat independent de orice condiționare social-istorică și prezentat ca atribut inerent ființei umane.

Unul din reprezentanții curentului platonician-augustinian din cadrul catolicismului contemporan, prof. Johanes Hessen de la Universitatea din Köln, încearcă să fundamenteze religia și pivotul ei, ideea de Dumnezeu, pe valorile trăirilor religioase. Argumentul său pe care îl vrea „decisiv", „autofundamentarea religiei constă în autoadeverirea sentimentului religios", admite implicit că transcendentalul, deci Dumnezeul creștin, nu poate fi demonstrat, ci doar intuit de credincioși.

„Argumentul" se bazează, după el, pe un act pur spiritual, care, prin intermediul lumii sentimentelor și trăirilor credinciosului, este îndreptat spre transcendental. Altfel spus, după acest teolog Dumnezeu există pentru că există oameni care cred în existența lui, care au *sentimentul* acestei existențe.

Ciudată logică! remarcă I. K. Noskov; aplicînd-o cu consecvență ar însemna să atribuim realitate obiectivă oricăror iluzii și vise.

Semănînd confuzii, reprezentanții acestui punct de vedere fac numeroase analogii între religie și celelalte forme ale conștiinței sociale, pentru a putea conchide în final asupra caracterului obiectiv al cerințelor religioase și al credinței în Dumnezeu ca izvor al acestor cerințe.

Desigur, religia este și ea o formă a conștiinței sociale, este reflectarea în conștiința omului social, a realității naturale și sociale, a lumii înconjurătoare, a Pămîntului și nu a unui „cer" iluzoriu. Dar particularitatea carac-

[1] I. K. Noskov, *Критика некоторых современных богословских „доказательств" существования бога.*

teristică a religiei care o deosebește net de toate celelalte forme ale conștiinței sociale constă în faptul că religia este o concepție falsă și fantastică despre lume, pe care o explică într-o formă denaturată; ea nu este o formă a cunoașterii realității obiective. Orice paralelă a religiei cu arta, de exemplu, bazată pe faptul că și arta presupune activitatea creatoare a fanteziei omului, trebuie să se întemeieze pe evidențierea deosebirii radicale, de esență, dintre fantezia artistică și cea religioasă, ultima fiind lipsită de o bază reală. Parazitînd timp de secole pe cerințele estetice ale omului, religia a căutat să și le subordoneze, să transmită prin mijlocirea artei idei religioase și stări sufletești mistice. Deosebirea dintre artă și religie este însă fundamentală. Creînd opere valoroase, artistul satisface și cerințele estetice ale celorlalți oameni. Izvorul valorilor artistice este realitatea înconjurătoare și ea există în mod obiectiv. Cerințele religioase ale credincioșilor reflectă însă o concepție denaturată și fantastică asupra realității, ruptă de orice bază reală. A vorbi despre izvorul lor obiectiv, înseamnă a investi aprioric religia cu un conținut *real*, cu un *obiect real* de cercetare (mai precis, de adorare). Or, „experiența religioasă" pe care teologii o aduc în sprijinul acestei contrafaceri nu are nimic comun cu practica social-istorică a omenirii. „Experiența" *mistică* este un subterfugiu, orice experiență fiind pămînteană. În cazul celei mistice, ea este îndreptată spre un *obiect fantastic*.

Acest gen de „argumente" privind existența lui Dumnezeu, subliniază I. K. Noskov, este încurajat îndeosebi de reprezentanții ideologici ai protestantismului și ortodoxismului. În timp ce teologii catolici sînt preocupați mai mult de falsificarea, spre „gloria" lui Dumnezeu, a cuceririlor științelor naturii, protestanții consideră că la baza religiei, a credinței în supranatural, stau diferite acte ale conștiinței religioase, iar ideologii ortodoxismului recurg mai mult la virtuțiile „inimii", ale „trăirilor interioare".

Esența „argumentului" emoțional-psihic, și anume că la baza acestor trăiri și sentimente religioase s-ar afla Dumnezeu ca ființă *reală, obiectivă*, rămîne însă nedemonstrată și de nedemonstrat. Dimpotrivă, întreaga dezvoltare a științei demonstrează, după cum am încercat să precizăm, contrariul.

În continuare, autorul studiului dezbate critic aspectele sub care se înfățișează astăzi în ideologia religioasă „argumentul" moral.

Construit pe temeiul eticii religioase, acest „argument" transformă sentimentul etic al credinciosului într-un organ al cunoașterii, iar etica creștină într-un sistem de principii religioase care își au izvorul în însuși Dumnezeu, înțeles ca principiu moral activ. Negînd determinarea social-istorică a moralei și privind omul prin prisma deformantă a dogmei creștine, teologii reprezentanți ai acestei concepții consideră omul ca o ființă mult prea imperfectă și păcătoasă pentru a-și putea făuri un ideal etic superior și a năzui spre atingerea lui.

Autorul întreprinde o interesantă paralelă între tezele fundamentale ale acestui argument și teologia morală kantiană, subliniind mai ales deosebirile, precum și atitudinea teologilor contemporani față de concepția kantiană asupra moralei. Wolf, unul dintre elvii lui J. Hessen, își declară, de pildă, dezacordul cu teza lui Kant potrivit căreia morala însăși nu are nevoie de religie, ceea ce înseamnă că ea, în concepția lui Kant, nu duce în mod necesar la religie. Or, replică Wolf, *morala* se fundamentează prin religie și nu *religia* prin morală.

Speranțele pe care apărătorii religiei și le leagă de acest „argument" se dovedesc la fel de șubrede ca și în cazul celorlalte „argumente": concepțiile și sentimentele etice au în ultimă instanță o bază pe de-a întregul pămînteană, pe care o reflectă însă total denaturat.

În încheierea studiului, autorul relevă interesul deosebit stîrnit de lucrările filozofice ale lui Max Scheller, redescoperite ca o noutate de teologi. Lucrarea de etică a lui M. Scheller *Despre eternul în om* a devenit un bun al catolicismului și protestantismului.

Oct. Ch.

NOTE BIBLIOGRAFICE

М. И. ШАХНОВИЧ : *Ленин и проблемы атеизма. Критика религии в трудах В.И.Ленина* (*Lenin şi problemele ateismului. Critica religiei în lucrările lui V. I. Lenin*). Изд. Академии Наук СССР, Москва-Ленинград, 1961, 672 p.

Lucrarea monografică a lui M. I. Sahnovici, apărută sub egida Muzeului de istorie a religiei şi ateismului, de pe lîngă Academia de Ştiinţe a U.R.S.S., este consacrată studierii problemelor de critică a religiei în opera lui V.I. Lenin. Autorul expune şi analizează concepţiile lui V. I. Lenin asupra istoriei şi teoriei ateismului ştiinţific, asupra apariţiei, esenţei şi rădăcinilor religiei, asupra raporturilor dintre religie şi filozofie, dintre religie şi ştiinţă — contribuţie esenţială la tezaurul ateismului ştiinţific marxist. Este evidenţiată lupta dusă de V. I. Lenin împotriva „socialismului creştin", a sectelor religioase, a eticii creştine, împotriva „ziditorilor de Dumnezeu" etc.

În analiza etapei leniniste în dezvoltarea ateismului marxist autorul urmăreşte îndeaproape procesul istoric al formării concepţiilor ateiste ale lui V. I. Lenin, evidenţiind trei principale perioade : a) Dezvoltarea de către V. I. Lenin a ateismului marxist în anii dintre începuturile mişcării muncitoreşti social-democrate şi sfîrşitul primei revoluţii ruse (1894—1907) ; b) Dezvoltarea de către V. I. Lenin a ateismului marxist în perioada 1907—1917, pînă la începutul Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, şi c) Dezvoltarea de către V. I. Lenin a ateismului marxist în primii ani ai puterii sovietice (1917—1923).

Capitole speciale sînt consacrate studierii luptei lui V. I. Lenin împotriva filozofiei şi sociologiei religiei, pentru demascarea rolului social reacţionar al bisericii pravoslavnice ruse etc.

Un ultim capitol analizează concepţiile lui V. I. Lenin asupra învingerii religiei, programul leninist al propagandei ateismului militant, actualitatea lui în condiţiile construirii comunismului în Uniunea Sovietică.

Monografia lui M. I. Sahnovici — lucrare fundamentală pentru studierea ateismului ştiinţific — se adresează, în primul rînd, cercetătorilor ştiinţifici, cadrelor didactice din învăţămîntul superior şi tuturor propagandiştilor din domeniul ateismului ştiinţific.

Г. ПЛАТОНОВ, *Диалектический материализм и вопросы генетики* (*Materialismul dialectic şi problemele geneticii*). Соцэкгиз. Москва, 1961, 164 p.

Cartea discută problemele filozofice principale ale geneticii contemporane şi arată însemnătatea metodologică a filozofiei marxiste în justa abordare şi soluţionare a acestor probleme.

Primele două capitole au o sferă mai generală. Ele tratează raportul dintre materialismul dialectic şi ştiinţele naturii, precum şi însemnătatea materialismului dialectic în lupta împotriva idealismului şi a metafizicii în cadrul ştiinţelor naturii. În capitolul III, autorul prezintă cele două orientări din genetica modernă, orientarea weismannist-morganistă şi cea darwinist-miciurinistă. Capitolele IV (*Cu privire la purtătorul material al eredităţii organismului*) şi V (*Cu privire la sursa şi caracterul variabilităţii ereditare*) prezintă pe larg lupta celor două orientări opuse în cele două probleme teoretice fundamentale ale geneticii contemporane. Autorul combate încercările de reabilitare a geneticii weismannist-morganiste, arătînd că ea este o teorie eronată, idealistă şi metafizică ; numai orientarea darwinist-miciurinistă în genetică este ştiinţifică, şi concordă cu tezele materialismului dialectic. Capitolul următor (*Genetica şi producţia agricolă*) discută raportul dintre diferitele orientări în genetică şi practică · transformarea dirijată a naturii vii îşi

găsește fundamentarea teoretică în biologia miciurinistă, în timp ce orientarea morganistă neagă posibilitatea acestei dirijări conștiente. Capitolul VII (Principiul partinității filozofiei și situația în genetică) subliniază necesitatea combaterii ferme și principiale a postulatelor teoretice ale geneticii weismannist-morganiste în lumina materialismului dialectic. În încheiere, G. Platonov arată că numeroși savanți occidentali care în trecut aderau la weismannism-morganism trec în prezent pe pozițiile geneticii miciuriniste, sau încep să reconsidere în mod critic vechile lor concepții.

* * * *Успехи современной науки и религия*, (*Succesele științei moderne și religia*) Изд. Академии Наук СССР, Москва, 1961, 168 p.

Culegere de studii editată sub egida Institutului de filozofie al Academiei de Științe a U.R.S.S. Lucrarea înmănunchiază 8 studii semnate de eminenți oameni de știință și filozofi sovietici: prefața este scrisă de P. N. Fedoseev.

Scrisă într-un stil viu, atractiv, studiile aduc o contribuție efectivă la propagarea ateismului marxist. La baza studiilor stau intervențiile autorilor în cadrul consfătuirilor unionale în problemele ateismului, desfășurate în 1959 și 1960. Studiul lui M. B. Mitin (*Cu privire la propaganda ateist științifică în lumina rezoluției C.C. al P.C.U.S. „Despre sarcinile propagandei de partid în condițiile actuale"*) subliniază necesitatea unei susținute propagande ateiste, trece în revistă importantele succese obținute în lupta împotriva religiei. Celelalte studii prezintă semnificația ateistă a noilor descoperiri ale științelor naturii, combătînd tezele fideiste pe baza datelor științei. Semnează: B. A. Ambarțumian (*Ultimele realizări ale astronomiei și lupta împotriva fideismului contemporan*), G. I. Naan (*Cucerirea cosmosului și religia*), A. I. Oparin (*Problema originii vieții și semnificația sa ateistă*), G. V. Platonov (*Lupta ideologică în genetica modernă*), E. A. Astratian (*Noi realizări ale neurofiziologiei și semnificația lor ateistă*), P. K. Anohin (*Fenomenele complexe ale psihicului uman și explicația lor științifică*) și G. A. Kursanov (*Cu privire la noile încercări de împăcare a științei cu religia.*

A. A. ЗИНОВИЕВ, *Логика высказываний и теория вывода* (*Logica enunțurilor și teoria deducției*). Изд. Академии Наук СССР, Москва, 1962, 152 p.

Ultima lucrare a logicianului sovietic cercetează logica clasică (= bivalentă) a enunțurilor, ca teorie generală a deducției care descrie regulile de deducție valabile independent de structura enunțurilor elementare. Raliindu-se punctului de vedere al celor care consideră că logica enunțurilor, în forma sa actuală, nu constituie un model pe deplin adecvat al teoriei generale a deducției, A. A. Zinoviev precizează și studiază sisteme logice speciale a căror interpretare să concorde eventual în mai mare măsură cu intuiția noastră curentă, să evite unele teze „paradoxale", unele procese de inferență contestabile.

Cartea cuprinde cinci capitole. Primul, intitulat *Logica enunțurilor* constituie o prezentare a acestui domeniu fundamental al logicii moderne, și o trecere în revistă a interpretărilor posibile ale functorilor (negația, conjuncția, disjuncția exclusivă, disjuncția neexclusivă, și, în mod special, implicația materială a enunțurilor). Autorul expune o serie de considerente care îl determină să afirme că logica clasică a enunțurilor nu este expresia exactă a teoriei generale a deducției. Analiza este adîncită în capitolul 2, care studiază „problema consecinței logice". Cum am putea defini condițiile generale cînd din propoziția x decurge (se deduce) propoziția y? Pentru a răspunde, autorul leagă interpretarea semnelor logice de problema decurgerii logice, discutînd diferite interpretări date metaenunțului „x⊢y" („din x se deduce y"). A. A. Zinoviev consideră că interpretările propuse în literatura logică modernă nu satisfac

unele criterii empirice de care trebuie totuşi să se ţină seama. De aceea, în capitolul următor, autorul expune o serie de considerente pozitive după care ar trebui să se călăuzească construcţia unui sistem logic adecvat intuiţiei noastre curente despre deducţie, sistem numit „teoria empirică a deducţiei". Autorul avertizează de altfel că rezolvarea problemei inferenţei logice nu poate fi dată decît de un ansamblu de sisteme logice legate între ele, cuprinzînd diverse clase de reguli de inferenţă acceptabile, din punctul de vedere al înţelegerii intuitive, obişnuite, a procesului deducţiei. Schiţînd contururile unui asemenea sistem logic S^1 şi modificările lui posibile, discutînd problema consistenţei, completitudinii şi a interpretărilor sistemelor de acest tip, autorul trece apoi, în capitolul IV, la prezentarea „teoriei generale a deducţiei" care cuprinde pe cît posibil complet regulile de inferenţă admisibile, independente de structura enunţurilor elementare.

Lucrarea conţine un bogat material informativ, căruia i se adaugă consideraţii originale demne de a fi discutate.

И. Д. АМУСИН, *Рукописи Мёртвого моря* (*Manuscrisele de la Marea Moartă*) Изд. Академии Наук СССР, Москва, 1961, 272 p.

Lucrarea este consacrată prezentării şi analizării manuscriselor străvechi, rămăşiţe ale unei mari biblioteci, descoperite în primăvara anului 1947 în peşterile de pe ţărmul Mării Moarte. Aceste manuscrise, vechi de peste 2000 de ani, constituie documente deosebit de preţioase pentru studierea istoriei Siriei şi Palestinei, precum şi a curentelor de gîndire socială şi religios-filozofică din aceste ţinuturi şi, îndeosebi, a problemelor legate de apariţia creştinismului timpuriu. Descoperirile de la Qumran au solicitat atenţia savanţilor din lumea întreagă şi au dus la crearea unei noi ramuri a ştiinţei, consacrată studierii şi interpretării acestor documente. Ele deschid perspectiva unei mai aprofundate critici ştiinţifice a Bibliei şi a principalelor dogme creştine.

Lucrarea lui I. D. Amusin cuprinde cinci principale capitole. Primul, intitulat *Istoricul descoperirii* urmăreşte, în mod cronologic, etapele explorării peşterilor de pe ţărmul Mării Moarte, al doilea capitol, *Biblioteca comunităţilor qumrane* prezintă conţinutul manuscriselor descoperite şi problemele legate de datarea lor; următorul capitol înfăţişează *Comunitatea qumrană* sub aspectul vieţii economice şi spirituale, al organizării vieţii sociale, al ideologiei comunităţii, insistînd asupra personajului central a numeroase documente, acel „preceptor al dreptăţii"; capitolul patru dezbate problema raporturilor dintre *Comunitatea qumrană şi esenieni*, iar ultimul capitol, problema *Manuscriselor de la Qumran şi creştinismul timpuriu*.

Printre *Anexele* lucrării menţionăm bogata bibliografie a temei, selecţionată şi sistematizată de autor.

* * * *Критика религиозной идеологии* (*Critica ideologiei religioase*) Изд. ВИШ и АОН при Ц.К. КПСС, Москва, 1961, 264 p.

Apărută sub îngrijirea catedrei de filozofie a Academiei de ştiinţe sociale de pe lîngă C.C. al P.C.U.S., cartea înmănunchează şase studii de critică a ideologiei religioase contemporane. Atenţia autorilor este concentrată mai cu seamă asupra acelor aspecte ale ideologiei religioase a căror influenţă se manifestă încă, într-o oarecare măsură, asupra conştiinţei unora dintre cetăţenii sovietici. În lucrare este demascat caracterul antiştiinţific, reacţionar al ideologiei religioase, sînt analizate şi respinse tendinţele sale de conciliere şi adaptare la noile condiţii de dezvoltare a societăţii socialiste sovietice. O atenţie egală este acordată evidenţierii esenţei reacţionare a diferitelor practici de cult, întreţinute de religiile şi sectele existente. Autorii urmăresc de asemenea sublinierea unor particularităţi ale propagandei ateiste în condiţiile actuale ale

dezvoltării Uniunii Sovietice, analizînd amplu principalele documente de partid în care sînt elaborate sarcinile și mijloacele propagandei ateiste.

Studiile conținute în volum sînt următoarele :

F. M. Priduvalov, *Tendințe de adaptare în ideologia ortodoxismului contemporan în U.R.S.S.*; G. S. Simonov, *Critica moralei ortodoxe contemporane*; L. P. Belov, *Despre particularitățile învățăturii religioase a baptiștilor — creștini evanghelici*; M. P. Mcedlov, *Despre ideologia și tactica catolicismului în U.R.S.S.*; K. A. Vimmsaare, *Despre ideologia religioasă a bisericii luterane contemporane*; T. Izimbetov, *Despre ideologia islamismului contemporan.*

Fiecare dintre aceste studii insistă asupra deosebitei însemnătăți a propagandei ateist-științifice în condițiile construcției desfășurate a comunismului în Uniunea Sovietică, pentru formarea unei concepții științifice despre lume la toți oamenii muncii.

O. B. VOROBIOVA, I. M. SINELNIKOVA, *Fiicele lui Marx*. Edit. politică, București, 1962, 148 p.

În carte sînt descrise viețile a trei femei remarcabile, devotate din tot sufletul cauzei eliberării oamenilor muncii de asuprire și exploatare, victoriei proletariatului asupra monstruoasei societăți capitaliste. Jenny Longuet, Laura Lafargue și Eleonor Marx-Aveling — cele trei fiice ale lui Marx — fac parte din pleiada primilor comuniști care au militat plini de entuziasm și abnegație pentru răspîndirea învățăturii lui Marx în rîndurile maselor de oameni ai muncii din întreaga lume.

Bazîndu-se pe studierea numeroaselor documente păstrate la Institutul de marxism-leninism din Moscova, a amintirilor contemporanilor și a corespondenței dintre Marx și Engels, autoarele prezintă contribuția fiecăreia din fiicele lui Marx la istoria mișcării muncitorești și sociale din epoca lor.

Totodată, lucrarea constituie o contribuție la aprofundarea istoriei mișcării muncitorești din a doua jumătate a secolului trecut, la studierea răspîndirii învățăturii lui Marx și Engels în rîndurile oamenilor muncii.

JAROSLAV PUTIK, *Conștiința cazul profesorului Oppenheimer*. Edit. politică, București, 1962, 124 p.

O carte-document unică, în care se reflectă situația dramatică a omului de știință aflat în pragul noii ere atomice, dar apăsat și încolțit de o societate potrivnică științei și omului. Acesta este „cazul" profesorului american Robert Oppenheimer, încununat odinioară cu laurii de creator al primei bombe atomice, și tîrît pe banca acuzării, pentru vina de a fi gîndit „antiamerican". În realitate, dîndu-și seama de țelurile pe care le urmărea imperialismul prin crearea armei termonucleare, profesorul R. Oppenheimer și-a exprimat unele rezerve față de fabricarea acestei arme și față de folosirea ei în cursa înarmărilor.

Lucrările procesului, prezentat viu și convingător de publicistul Jaroslav Putik, demonstrează contradicția ireductibilă dintre caracterul uman al științei și folosirea ei antiumană de către imperialismul contemporan, precum și modul în care acest fenomen se răsfrînge tragic în conștiința oamenilor de știință din țările capitaliste.

SAMUEL NOAH KRAMER, *Istoria începe la Sumer* Edit. științifică, București, 1962, 317 p.

Introducere în cultura veche sumeriană, lucrarea profesorului de asiriologie S. N. Kramer oferă cititorului o bogată informare asupra celor mai vechi documente scrise din istoria întregii omeniri, documente care

reflectă apariția și dezvoltarea celei mai vechi societăți orientale împărțite în clase antagoniste (mileniul al IV-lea î.e.n.).

Scrisă într-o formă vie și ușor accesibilă, lucrarea prezintă date edificatoare pentru cunoașterea culturii materiale și spirituale a societății sumeriene în perioada formării și consolidării societății sclavagiste, a trecerii de la relațiile gentilice — patriarhale la relații tipice statului sclavagist oriental.

Documentele analizate de autor evidențiază principalele izvoare istorice ale miturilor biblice de mai tîrziu. Capitolele sugestiv intitulate: *Primul „Moise"*; *Primele „paralele cu Biblia"*; *Primul Noe*; *Prima legendă a învierii*; *„Sfîntul Gheorghe" în prima sa formă*; *Primul „Ion"* etc. pun în lumină adevărata geneză a miturilor creștinismului contemporan. Numeroase alte capitole analizează începuturile dezvoltării științei, lupta omului pentru cunoașterea și supunerea naturii (ex. *Prima farmacopee*; *Primul „Almanah al plugarului"*; *Primele încercări de a crea perdele de protecție*; *Prima cosmologie* etc.) organizare social-culturală a statului (ex. *Primele școli*; *Primul parlament*; *Prima sentință a unui tribunal*; *Primele cataloage de bibliotecă* etc.), diferitele manifestări culturale (ex. *Primele proverbe și zicători*; *Primele dezbateri literare*; *Primul cîntec de dragoste*; *Primul ideal moral*; *Primul istoriograf* etc.).

Numeroase din interpretările date de autor acestor valoroase documente istorice sau literare sînt însă eronate, influențate de concepțiile neștiințifice burgheze asupra istoriei. O amplă *Introducere*, semnată de acad. Emil Condurachi orientează cititorul în înțelegerea valorii istorice a documentelor prezentate de autor, precum și a limitelor și meritelor lucrării prof. S. N. Kramer.

V. OPRESCU, *Cînd și de ce a apărut religia*, S.R.S.C., București, 1962, 56 p.

Lucrarea prezintă într-o formă ușor accesibilă principalele probleme legate de apariția și rolul social al religiei. Capitolul *Cum a apărut religia* înfățișează cititorului procesul istoric al apariției și evoluției fenomenului religios, diferitele religii primitive, rădăcinile lor sociale și gnoseologice. Capitolul următor, *Religia-instrument al exploatării de clasă* analizează rolul social reacționar al religiei, în diferite orînduiri bazate pe exploatare și asuprire. Al treilea capitol, și ultimul, intitulat *Căile lichidării prejudecăților religioase* este axat pe sublinierea trăsăturilor fundamentale ale procesului de lichidare a prejudecăților religioase în condițiile făuririi și desăvîrșirii socialismului în țara noastră.

CAMIL PETRESCU, *Opinii și atitudini*, Antologie și prefață de Marin Bucur, Edit. pentru literatură, București, 1962, XXII + 584 p.

Volumul înmănunchiază cele mai reprezentative articole politice și literare scrise timp de patru decenii, reflectînd o bogată operă publicistică, cultivată de scriitor cu o deosebită exigență și cu sentimentul unei înalte îndatoriri cetățenești.

Culegerea este structurată în trei mari capitole: *Articole politice*, *Literatură*, *Teatru*, completate de o *Addendă*, în cadrul fiecărui capitol materialele fiind orînduite cronologic pentru a înlesni urmărirea evoluției concepției scriitorului. Articolele, notele, cronicile, eseurile, studiile selectate din presa vremii sînt însoțite de unele pagini, articole și studii extrase din volumele *Teze și antiteze* (București, 1936), *Modalitatea estetică a teatrului* (București, 1937), *Teatru*, vol. III (București, 1947).

Activitatea publicistică a lui Camil Petrescu se înscrie în tradiția socială progresistă a intelectualității românești. „Acest meșteșug al ziarului" a fost orientat de el în direcția unei acțiuni militante, demascatoare împotriva claselor dominante în condițiile regimului burghezo-moșieresc, împotriva partidelor lor politice, a instituțiilor și a formelor de cultură ale societății burgheze.

Lectura volumului relevă drumul parcurs de scriitor de la pozițiile intelectualului măcinat de discordanța organică între convingerea sa în inevitabilitatea dispariției orînduirii burgheze și soluțiile utopice pe care le preconiza, de la afirmarea sa ca adept al teoriei noocrației (conducerea societății de către intelectuali) pînă la situarea sa pe pozițiile filozofiei marxist-leniniste: evenimentele istorice care au schimbat din temelii orînduirea social-politică a țării noastre l-au ajutat pe scriitor să înțeleagă rolul istoric al proletariatului, precum și faptul că adevărata și deplina afirmare a personalităților intelectuale se realizează numai prin integrarea și participarea lor efectivă la lupta generală a poporului.

Studierea publicisticii lui Camil Petrescu prezintă un deosebit interes nu numai pentru istoricul literar, dar și pentru cercetătorii din domeniul istoriei gîndirii social-politice, al esteticii etc.

ARCHIBALD ROBERTSON, *Originea creștinismului*, Edit. politică, București, 294 p.

Autorul, unul din istoricii occidentali progresiști, aduce o contribuție valoroasă la studiul problemei originii religiei creștine.

Lucrarea, scrisă de pe pozițiile materialismului istoric, abordează problemele rădăcinilor sociale ale creștinismului primitiv, evoluția creștinismului de la o religie a sclavilor și liberților, a popoarelor subjugate de imperiul roman, într-o religie oficială de stat, într-un instrument de subjugare a maselor față de politica claselor exploatatoare dominante. Sînt supuse unei analize critice competente nu numai Biblia ci și documentele istorice care conțin primele referiri la creștinism, în polemică cu istoricii clericali ai bisericii creștine.

Unele teze inconsistente sau chiar greșite ale autorului sînt menționate și elucidate în nota introductivă *Din partea Editurii Politice*. Ele se referă la caracterizarea creștinismului primitiv, a religiei mozaice și la ipoteza existenței istorice a unor prototipuri ale personajelor evanghelice.

Evoluția ulterioară a creștinismului constituie partea superior realizată a cărții lui A. Robertson.

Prin poziția sa net anticlericală și prin încercarea de a da o rezolvare științifică, marxistă problemelor abordate, lucrarea *Originea creștinismului* contribuie la o mai bogată informare a cititorului asupra începuturilor și evoluției religiei creștine, precum și asupra activității unor savanți progresiști din lumea capitalistă.

M. CHEINMAN, *Le Vatican contemporain* (*Vaticanul contemporan*) Editions en langues étrangères, Moscou, 193 p.

Cercetătorul sovietic M. Seinman prezintă cititorilor o amplă lucrare monografică consacrată analizei multilaterale a activității ideologice și social-politice a Vaticanului. Istoricul statului și al cetății Vaticanului, al bisericii catolice și al organizațiilor sale, răspîndite în majoritatea țărilor lumii, este completat de cercetarea critică a pozițiilor ideologice ale catolicismului contemporan în principalele probleme hotărîtoare pentru soarta întregii omeniri. Autorul desfășoară larg analiza critică a politicii internaționale a Vaticanului, a politicii și programelor diferitelor partide catolice din țările capitaliste, subliniind rolul lor social reacționar, sprijinul pe care ele îl acordă imperialismului contemporan. Una din coordonatele de bază ale cărții o constituie permanenta reliefare a politicii antimuncitorești a Vaticanului și a tuturor organizațiilor sale, îndreptate spre scindarea mișcării muncitorești, spre frînarea luptei revoluționare a oamenilor muncii din țările capitaliste. Ultimul capitol al lucrării insistă asupra luptei mereu crescînde a oamenilor muncii de pretutindeni pentru unitate de acțiune împotriva uneltirilor cercurilor militariste, împotriva planurilor comune ale imperialismului și catolicismului contemporan.

EM. IAROSLAVSKI, *Cum se nasc, trăiesc şi mor zeii şi zeiţele*, Edit. politică, Bucureşti, 1962, 320 p.

Principalul scop al lucrării — subliniază cunoscutul publicist sovietic Em. Iaroslavski — este acela de a evidenţia sursa laică a principalelor noţiuni şi reprezentări religioase, de a demonstra, comparativ, că în condiţii de existenţă identice au apărut la diverse popoare credinţe şi culte religioase similare şi că, adesea, o religie nouă este în mare măsură doar o variantă a religiilor existente anterior.

Înfăţişînd cititorului cele mai importante date despre istoria religiilor, autorul dezvăluie caracterul mistic al cultelor religioase, rădăcinile sociale şi gnoseologice ale religiei, funcţia ei socială reacţionară.

Primul loc în lucrare este acordat analizei critice a cărţilor „sfinte" şi a dogmelor fundamentale ale creştinismului, raportate la religiile de pînă atunci. Capitole speciale sînt consacrate prezentării zeilor din Grecia şi Roma antică, precum şi a religiei islamice.

Prospeţimea stilului, documentarea bogată, măiestria literară a autorului contribuie nemijlocit la succesul deosebit al acestei cărţi, apărută pentru prima dată în anul 1923. şi reeditată deseori în decursul deceniilor trecute. Alături de cealaltă scriere reprezentativă a aceluiaşi autor (*Biblia pentru credincioşi şi necredincioşi*), apărută anul trecut în traducere romînească, lucrarea *Cum se nasc, trăiesc şi mor zeii şi zeiţele* îmbogăţeşte calitativ literatura ateist-ştiinţifică editată în ţara noastră.

CRĂCIUN IONESCU, *Ceaţa brună deasupra Bonnului* Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1962, 140 p.

Faptele ce se petrec astăzi în Republica Federală Germană — precizează autorul în introducere — arată că acolo forţele întunecate ale trecutului fascist acţionează iarăşi, din ce în ce mai făţiş. Sub masca pretinsului „democratism" vest-german se desfăşoară un întreg proces de reînviere a fascismului, atît în formele sale tradiţionale făţişe, cît mai ales în forme camuflate.

Analiza acestei situaţii constituie problema centrală a cărţii. Autorul denunţă politica militaristă, revanşardă a cercurilor guvernante de la Bonn, procesul de remilitarizare a Germaniei Occidentale, acţiunile represive împotriva forţelor democratice, împotriva tuturor luptătorilor pentru pace, politica generală anticomunistă a oficialităţilor, rolul mîrşav al conducerii de dreapta al partidului social democrat, devenit apendice al politicii oficiale de provocări şi revanşism, reînvierea şi activizarea a sute de organizaţii militare ale foştilor membri ai SS-ului ai partidului nazist şi ai Wermachtului hitlerist care pun tot mai mult stăpînire pe aparatul de stat, intensa campanie de otrăvire sistematică a tineretului cu ideile fascismului revanşard etc.

Dintre capitolele cărţii (I—XI) menţionăm: *Sub pulpana autorităţilor de ocupaţie occidentale*; *Foştii nazişti, colaboratorii cei mai apropiaţi ai cancelarului Adenauer*; *Bancherii şi industriaşii lui Hitler din nou stăpîni în Germania occidentală*; *Generalii hitlerişti în fruntea Bundeswehrului revanşard*; *Diplomaţii lui Ribentrop domină Ministerul de Externe de la Bonn*; *Pensii pentru fascişti, închisorii pentru antifascişti*; *Viperele fasciste scot din nou capul*; *Lecţiile istoriei trebuie să le dea de gîndit.*

Atenţia autorului este concentrată mai ales asupra aspectelor social-politice ale temei. Lipsa unui capitol orientativ pentru demascarea *ideologiei* oficiale a Bonnului, a politicii cercurilor şi partidelor catolice limitează însă tabloul de ansamblu al situaţiei actuale din Germania Occidentală.

Lucrarea se adresează unui larg cerc de cititori, contribuind la informarea lor temeinică într-una din problemele importante ale vieţii internaţioanle contemporane.

* * * *Probleme ale educației ateiste în școală* Din experiența unor profesori din regiunea Gorki, Culegere de articole apărută sub redacția lui N.V. Skvorțov, Edit. de stat dialectică și pedagogică, București, 1962, 116 p.

Volumul cuprinde o serie de articole consacrate educației ateiste a elevilor în cadrul lecțiilor. Autori, profesori și metodiști din regiunea Gorki, și-au propus să analizeze și să generalizeze propria lor experiență, în cadrul disciplinei pe care o predau, în legătură cu latura ateistă a procesului de învățămînt.

O atenție deosebită este acordată transmiterii de cunoștințe ateist-științifice în cadrul lecțiilor de științele naturii (ex. *Despre educația materialistă a elevilor la lecțiile de fizică*; *Formarea concepției materialiste despre lume în procesul predării astronomiei și matematicii*; *Unele probleme ale educației ateiste în sistemul predării chimiei*; *Formarea concepției materialiste despre lume la lecțiile de biologie în școala de 8 ani*; *Despre educația ateist-științifică la lecțiile de geografie*). Un ultim articol dezbate problemele educației ateist-științifice la lecțiile de istorie.

Autorii subliniază ca una din sarcinile principale ale profesorului, aceea de a-și concentra atenția asupra problemelor privind orientarea științifică și ideologică a cunoștințelor predate, în scopul înțelegerii juste, materialiste a lumii de către elevi.

Lucrarea se adresează nu numai corpului didactic din învățămîntul mediu și elementar, ci și cercetătorilor preocupați de problemele formării și dezvoltării conștiinței socialiste, a moralei socialiste înaintate.

M. Г. ГУТЦАЙТ, *Хроническая безработица и недогрузка предприятий США [Șomajul cronic și folosirea incompletă a capacităților de producție ale întreprinderilor în S.U.A.]*, Издательство экономической литературы, Москва, 1961, 370 p.

Pe baza unui material documentar și statistic, autorul analizează două din trăsăturile fundamentale ale crizei generale a capitalismului — șomajul cronic și folosirea incompletă a capacităților de producție ale întreprinderilor. În lucrare sînt combătute concepțiile economiștilor burghezi, ca, de pildă, Paul H. Casselman, care se străduesc să demonstreze „necesitatea" șomajului datorită, chipurile, dezvoltării tehnicii, șomajul fiind numit de ei fenomen „tehnologic". Autorul pune la dispoziție cititorului diferite tabele statistice din al căror cuprins se poate ușor desprinde situația exactă a șomajului în rîndul tineretului, femeilor și mai ales al negrilor în S.U.A., șomaj care între 1930—1960 a luat proporții de masă. Se subliniază faptul că în rîndurile negrilor șomajul devine și mai accentuat, datorită faptului că ei nu au dreptul la muncă calificată în profesiile de telegrafiști, tipografi, mașiniști, bibliotecari etc.

Cea de a doua parte a lucrării analizează probleme referitoare la folosirea incompletă a capacităților de producție ale întreprinderilor, fenomen cronic în S.U.A., exemplu viu al parazitismului și descompunerii capitalismului. Autorul critică concepțiile economiștilor burghezi în frunte cu Fr. Dewharst, care susțin că folosirea incompletă a capacităților de producție ale întreprinderilor, ar fi, chipurile, un fenomen normal, important fiind doar asigurarea și creșterea profitului monopoliștilor. Netemeinicia acestei afirmații este întru totul argumentată de experiența țărilor socialiste unde creșterea rapidă a industriei se îmbină cu folosirea completă a capacităților de producție ale întreprinderilor.

Экономические проблемы разоружения [Problemele economice ale dezarmării], Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1961, 215 p.

Lucrarea ne prezintă o culegere de articole ale economiștilor sovietici care au luat parte la discuțiile internaționale purtate în jurul problemei dezarmării. Autorii analizează acele

aspecte specific economice pe care le ridică problema dezarmării atît în țările socialiste cît și în cele capitaliste.

Culegerea cuprinde, printre altele, următoarele articole mai importante : I. Glagolev, *Dezbaterile internaționale ale problemelor economice ale dezarmării* ; M. Rubinstein, *Ce va da lumii dezarmarea generală și totală* ; P. Mastilavski, *Dezarmarea și dezvoltarea economiei U.R.S.S.* ; I. Zlobin, *Dezarmarea și nivelul de viață al popoarelor* ; I. Kapelinski, *Dezarmarea și lărgirea comerțului internațional* ; Kodacenko, *Dezarmarea și țările economic slab dezvoltate* ; I. Seinin, *Dezarmarea și progresul tehnico-științific.*

Autorii subliniază cu pregnanță faptul că a trăi într-o lume fără război, într-o lume eliberată de jugul militarismului înseamnă posibilitatea deschiderii celor mai largi orizonturi în dezvoltarea științei și tehnicii, înseamnă realizarea îmbunătățirii substanțiale a nivelului de trai al tuturor oamenilor.

Знаменосцы Коммунистического труда [Stegari ai muncii comuniste], Московский рабочий, 1961, 320 p.

Lucrarea *Stegari ai muncii comuniste* constituie o culegere de articole elaborate de cadre filozofice și economice, de muncitori și tehnicieni fruntași — eroi ai muncii socialiste din Uniunea Sovietică și laureați ai premiului Lenin, reprezentanți ai organizațiilor de partid, comsomol și sindicat.

Materialele cărții, avînd la bază documentele Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, abordează probleme deosebit de importante pentru activitatea politică a constructorilor comunismului : rolul muncii în educarea și formarea conștiinței comuniste a omului nou ; întrecerea pentru munca comunistă — etapă nouă în dezvoltarea inițiativei creatoare a maselor ; rolul organizațiilor de partid, comsomol și sindicat în organizarea întrecerii pentru munca comunistă ; rolul intelectualității tehnice în dezvoltarea mișcării pentru munca comunistă ; influența colectivului în formarea deprinderilor comuniste în viața de familie și privată etc.

În lucrare se face o reușită și documentată analiză a profilului omului nou, se relevă potențele sale creatoare ce se dezvoltă în cadrul întrecerii pentru titlul de fruntaș sau colectiv al muncii comuniste. Materialele cuprinse în lucrare, demonstrează prin exemple și date dintre cele mai convingătoare, faptul că în procesul muncii, în colectivele muncii comuniste apar și se dezvolta mlădițele profilului spiritual al omului societății comuniste.

DIN SUMARELE REVISTELOR STRĂINE SOSITE LA REDACȚIE

ВОПРОСЫ ФИЛОСОФИИ
№ 2, 1962

М. Г. Журавков, **XXII** съезд КПСС и некоторые вопросы этики (M. G. Iuravkov, *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S. și unele probleme de etică*).

М. С. Джунусов (г. Фрунзе), О закономерностях некапиталистического пути развития отсталых стран к социализму (M. S. Djunusov (or. Frunze), *Despre legile căii necapitaliste de dezvoltare a țărilor înapoiate către socialism*).

Ю. П. Бочаров, В. И. Рабинович, Строительство коммунизма и проблемы развития наших городов (I. P. Bocearov, V. I. Rabinovici, *Construirea comunismului și probleme privind dezvoltarea orașelor noastre*).

Б. В. Кукаркин, Некоторые методологические проблемы современной астрономии (B. V. Kukarkin, *Unele probleme metodologice ale astronomiei contemporane*).

Н. Т. Абрамова, О соотношении части и целого в строении материи (N. T. Abramova, *Cu privire la raportul dintre parte și întreg în structura materiei*).

К 250-летию со дня рождения М. В. Ломоносова
(*Aniversarea a 250 de ani de la nașterea lui M. V. Lomonosov*).

Академик Д. И. Щербаков, М. В. Ломоносов и современная наука (Academician D. I. Scerbakov, *M. V. Lomonosov și știința contemporană*).

Член-корр. АН СССР Б. М. Кедров, М. В. Ломоносов и атомистика. (Membru corespondent al Academiei de Științe din U.R.S.S., B. M. Kedrov, *M. V. Lomonosov și atomistica.*

И. В. Кузнецов, Научный метод М. В. Ломоносова (I. V. Kuznețov, *Metoda științifică a lui M. V. Lomonosov*).

С. Ф. Кечекьян, Методологические вопросы истории политических учений (S. F. Kecekian, *Problemele metodologice ale istoriei doctrinelor politice*).

Л. О. Резников (Ленинград), Неопозитивистская гносеология и знаковая теория языка (L. O.Reznikov (Leningrad), *Gnoseologia neopozitivistă și teoria semantică a limbii*).

Дискуссии и обсуждения
(Discuții și dezbateri)

Л. Н. Столович (г. Тарта), О двух концепциях эстетического (L. N. Stolovici (or. Tartu), *Cu privire la două concepții asupra esteticului*).

ВОПРОСЫ ФИЛОСОФИИ
№ 3, 1962

Передовая, Исторический документ воинствующего материализма (Editorial, *Un document istoric al materialismului militant*).

Академик П. Н. Федосеев, XXII съезд и задачи научно-исследовательской работы в области философии (Academician P. N. Fedoseeev, *Congresul al XXII-lea şi sarcinile muncii de cercetare ştiinţifică în domeniul filozofiei*).

Е. Г. Балагушкин, Строительство коммунизма и развитие брачно-семейных отношений (E. G. Balaguşkin, *Construirea comunismului şi dezvoltarea relaţiilor conjugale-familiale*).

А. А. Френкин, Всестороннее развитие личности и вопросы физического воспитания (A. A. Frenkin, *Dezvoltarea multilaterală a personalităţii şi problemele de educaţie fizică*).

Л. Н. Митрохин, Атеистическое воспитание и методология исследования религиозных пережитков (L. N. Mitrohin, *Educaţia ateistă şi metodologia cercetării rămăşiţelor religioase*).

П. П. Маслов, Моделирование в социологических исследованиях (P. P. Maslov, *Modelarea în cercetările sociologice*).

В. С. Казаковцев, Кибернетика и некоторые вопросы взаимосвязи наук (B. S. Kazakovţev, *Cibernetica şi unele probleme ale interdependenţei ştiinţelor*).

Сидней Финкельстайн (США), Социалный смысл прагматической эстетики Дьюи (Sidney Finkelstein (S.U.A.), *Sensul social al esteticii pragmatiste a lui Dewey*).

Э. А. Араб-Оглы, Светопреставление в космосе (E. A. Arab-Oglı, *Sfîrşitul lumii în cosmos*).

Дискуссии и обсуждения
(Discuţii şi dezbateri)

С. П. Дудель, Специфика борьбы нового и старого в условиях строительства коммунизма (S. P. Dudel, *Specificul luptei noului şi vechiului în condiţiile construcţiei comunismului*).

М. М. Одинцов (Иркутск), О специфике геологических процессов (M. M. Odinţov (Irkutsk), *Despre specificul proceselor geologice*).

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE
nr. 1, 1962

G. Schulz, Probleme der Dialektik von Allgemeinem und Spezifischem bei der Analyse der gesellschaftlichen Leitung (*Probleme ale dialectiii generalului şi specificului în analiza conducerii sociale*).

G. Kläus u. R. THIEL, Über die Existenz kybernetischer Systeme in der Gesellschaft (*Despre existenţa sistemelor cibernetice în societate*).

H. Reinhold, Der Charakter unserer Epoche in den Einschätzungen bürgerlicher Soziologen (*Caracterul epocii noastre în aprecierile sociologilor burghezi*).

Diskussion
(Discuţii)

H. Hörz, Bemerkungen zum Begriff des Faktischen in der Kopenhagener Deutung der Quantenmechanik (*Observaţii asupra noţiunii faptîcului în interpretarea dată mecanicii cuantice de către şcoala de la Copenhaga*).

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE,
nr. 2, 1962

K. Hilbig u. G. Grohmann, Der humanistische Charakter des Programms und der Politik der Kommunistischen Partei der Sowjetunion und das antihumanistische Wesen des Imperialismus (*Caracterul umanist al Programului şi a politicii Partidului Comunist al Uniunii Sovietice şi esenţa antiumanistă a imperialismului*).

G. Mende u. E. Oetzel, Der Sozialistische Humanismus als streitbarer Humanismus (*Umanismul socialist ca umanism militant*).

H. Reinhardt u. J. Schmollack, Zur sittlichen Pflicht in der Deutschen Demokratischen Republik (Asupra dator ei morale în Republica Democrată Germană).

H. Johne, Über einige Erscheinungen des Inhalt-Form-Verhältnisses und ihre Bedeutung im gesellschaftlichen Entwichklungsprozess (*Despre unele manifestări ale raportului dintre conţinut şi formă şi însemnătatea lor în procesul dezvoltării sociale*).

Diskussion (*Discuţii*)

H. Iacob, Die Dialektik und die Entwicklung der Produktivkräfte (*Dialectica şi dezvoltarea forţelor de producţie*).

FILOSOFICKÝ ČASOPIS,
nr. 1, 1962

Jindřich Srovnal, Metodologický význam marxisticko-leninského určení charakteru epochy (*Semnificaţia metodologică a definirii marxist-leniniste a caracterului epocii*).

Ladislav Hrzal, Svoboda osobnosti za socialismu (*Libertatea personalităţii în socialism*).

Zdeněk Kouřim, Teorie poznání v dile La Mettrieově (*Teoria cunoaşterii în opera lui La Mettrie*).

Timoteus Pokora, Duležitá křižovatka činskě filosofie (*O importantă cotitură în filozofia chineză*).

Diskuse
(Discuţii)

Miloslav Kopecký, Jaroslav Rajchl, K otázkam konečnosti a nekonečnosti vesmíru (*Cu privire la problema caracterului finit şi infinit al universului*).

Břetislav Fajkus, Některé klasifikace forme pohybu hmoty (*Unele probleme ale clasificării formelor mişcării materiei*).

Eduard Urbánek, O pojmu výrobnich sil (*Despre noţiunea de forţe de producţie*).

LA PENSÉE
nr. 101, 1962.

L'historien face à son temps (Georges Cogniot, Jean Bruhat, Jean Fourestié, André Barjonnet, Ernest Labrousse) (Istoricul în faţa timpului său (Georges Cogniot, Jean Bruhat, Jean Fourestié, André Barjonnet, Ernest Labrousse)).

Adam Schaff, La philosophie de l'homme (*Filozofia omului*).

Lucien Sève, Sur la conception marxiste de la responsabilité (Asupra concepţiei *marxiste a responsabilităţii*).

Georges Cogniot, Le XXII-ème Congrès et l'enseignement (*Congresul al XXII-lea şi învăţământul*).

Jean Bouvier, A propos des origines de l'impérialisme (II). L'installation des groupes financiers au Moyen-Orient (1860 — 1882). (*Cu privire la originea imperialismului* (II) : *Instalarea grupurilor financiare în orientul mijlociu (1860—1882)*).

Chroniques
(Cronici)

Fernande Seclet-Riou: Les conditions du progrès pédagogique (*Condiţiile progresului pedagogic*).

Paul Meier, La rupture Marx-Hyndman (*Ruptura lui Marx cu Hyndman*).

BULETIN BIBLIOGRAFIC

K. MARX — F. ENGELS, *Despre sistemul colonial al capitalismului*, Edit. politică, Bucureşti, 1962, 320 p.

V. I. LENIN, *Opere complete*, vol. 7, Edit. politică, Bucureşti, 1962, 636 p.

* * * *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, Edit. politică, Bucureşti, 1962, 512 p.

FRANCISC BACON, Noua Atlantida, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1962.

GHEORGHE DOLGU, *A treia etapă a crizei generale a capitalismului*, Edit. politică, Bucureşti, 1962, 197 p.

TEODOR GHEORGHIU, *Munca culturală în G.A.S. şi S.M.T.*, Edit. politică, Bucureşti, 1962, 80 p.

G. W. F. HEGEL, *Enciclopedia ştiinţelor filozofice, Partea întîi, Logica*, Edit. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1962, 372 p.

R. TAGORE, *Articole despre educaţie şi învăţămînt*, Edit. de stat didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1962, 172 p.

M. M. KARPOV, *Ştiinţa şi dezvoltarea societăţii*, Edit. politică, Bucureşti, 1962, 112 p.

JOHN LOCKE, *Eseu asupra intelectului uman*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1962. I, 454 p.; II, 422 p.

T. MARKAROV, *Ureuş continuu (Din experienţa gospodăriei colective din comuna Făcăieni, raionul Feteşti)*, Edit. politică, Bucureşti, 1962, 56 p.

M. MOLDOVEANU, *Despre soluţionarea litigiilor de muncă*, Edit. politică, Bucureşti, 1962, 144 p.

H. N. MOMDJIAN, *Filozofia lui Helvetius*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1962, 414 p.

M. RALEA — T. HARITON, *Sociologia succesului*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1962, 562 p.

* * * *Великая хартия коммунистических и рабочих партий*, *Издательство Академии* наук СССР, Москва, 1961, 448 стр. (*Marea cartă a partidelor comuniste şi muncitoreşti*, Editura Academiei de ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1961, 448 p.).

* * * *Великие идеи В. И. Ленина претворяются в жизнь*, Государственное издательство, „Высшая Школа", Москва, 1961, 528 стр. (*Măreţele idei ale lui V. I. Lenin se traduc în viaţă*, Editura de stat „Şcoala superioară", Moscova, 1961, 528 p.).

J. BELAVAL, *Leibniz critiqué de Descartes*, Gallimard, Paris, 1960, 560 p. (*Leibniz critic al lui Descartes*, Gallimard, Paris, 1960, 560 p.).

J. DIETZGEN, *Schriften in drei Bänden*, I, Akademie-Verlag, Berlin, 1961, 404 p. (*Scrieri în trei volume*, I, Akademie Verlag, Berlin, 1961, 404 p.).

* * * *Исторический материализм и социальная философия современной буржуазии*, Издательство социально-экономической литературы, Москва, 1960, 584 стр. (*Materialismul istoric şi filozofia socială a burgheziei contemporane*, Editura pentru literatura social-economică, Moscova, 1960, 584 p.).

Б. М. КЕДРОВ, *Классификация наук*, 1, Издательство ВПШ и АОН при ЦК КПСС, Москва, 1961, 472 стр. (B. M. Kedrov, Clasificarea ştiinţelor, I, Edit. Şcolii superioare de partid şi a Academiei de ştiinţe sociale de pe lîngă C.C. al P.C.U.S., Moscova, 1961, 472 p.).

Б. М. КЕДРОВ, *О повторяемости в процессе развития*, Государственное издательство политической литературы, Москва, 1961, 146 стр. (*Despre repetabilitatea în procesul dezvoltării*, Edit. de stat pentru literatura politică, Moscova, 1961, 146 p.)

И. С. НАРСКИЙ, *Современный позитивизм*, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1961, 420 стр. (I. S. Narski, *Pozitivismul contemporan*, Edit. Acad. de ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1961, 420 p.)

Л. В. СКВОРЦОВ, В. И. ЛЕНИН *о единстве познания и практики*, Издательство Московского Университета, 1961, 170 стр. (*V. I. Lenin despre unitatea cunoaşterii şi practicii*, Edit. Univ. din Moscova, 1961, 170 p.)

А. Д. СУХОВ, *Социальные и гносеологические корни религии*, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1961, 140 стр. (A. D. Suhov, *Rădăcinile sociale şi gnoseologice ale religiei*, Edit. Acad. de ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1961, 140 p.)

G. TAMÁS, *A tudományos meghatározás*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 182 old. (*Definiţia ştiinţifică*, Edit. Acad., Budapesta, 1961, 182 p.).

П. ЧЕРКАШИН, *Гносеологические корни идеализма*, Издательство социально-экономической литературы, Москва, 1961, 240 стр. (P. Cierkaşin, *Rădăcinile gnoseologice ale idealismului*, Edit. pentru literatura social-economică, Moscova, 1961, 240 p.).

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

ERATĂ

La pag.	rîndul	în loc de :	se va citi :	din vina :
532	13 și 14 de jos	cuprinde trans-formarea	cuprinde și trans-formarea	Autorului
670	22 de sus	serioși	„serioși"	„
734	14 „ „	să-și facă	și își fac	„
769	25 de jos (col. I)	macroparticulă	microparticulă	Editurii

Cercetări filozofice nr. 3/1962

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 2
BUCUREȘTI
c. 2348

Lei 6.—